NSVL TEADUSTE AKADEEMIA ÕIGUSE INSTITUUT

NÕUKOGUDE RIIGIÕIGUS

ÕPPERAAMAT JURIIDILISTELE INSTITUUTIDELE

ÜLDTOIMETAJA

A. J. VÕŠINSKI

KRIMINAALTEADUSTE
346/1
Tartu Ülikool

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU 1941

Tõlgitud teose järgi: „Советское государственное право“, под общей редакцией А. Я. Вышинского. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва 1938.

Tõlkijad: A. Mägi, A. Palvadre, A. Randalu.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
24898
A-12566 III

I peatükk.

SISSEJUHATUS.

§ 1. SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON JA RIIK.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon purustas kodanliku riigi ja lõi uue, kõrgemat tüüpi riigi — proletariaadi diktatuuri riigi. Ta alustas seega uue ülemaailmalise — tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi — ajastu.

Hävitades vana kodanliku riigimasina, järgnes Venemaa proletariaat Lenini-Stalini partei juhtimisel teadusliku sotsialismi aluste rajajate K. Marxi ja F. Engelsi suurtele ajaloolistele näpunäiteile, kes Pariisi kommuuni kogemuse alusel selgeks tegid, et „... töölisklass ei või lihtsalt vallutada valmis riigimasinat ja seda oma eesmärkideks käiku lasta“ [1], vaid ta on sunnitud selle masina kuni alusteni purustama ja ehitama oma, uue riigimasina.

1917. a. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul kirjutas Lenin sel puhul: „Revolutsioon seisneb selles, et proletariaat *purustab* „valitsemise aparaadi“ ja *kogu* riigiaparaadi, asendades selle uuega, mis moodustub relvastatud töölistest...

Revolutsioon ei pea seisnema selles, et uus klass käskleks, valitseks *vana* riigimasina abil, vaid selles, et ta *purustaks* selle masina ja käskleks, valitseks *uue* masina abil [2]...“

Võimu vägivaldne haaramine proletariaadi poolt, ekspluataatorliku ühiskonna riigimasina purustamine ja hävitamine ning tükkideks purustatud vana riigimasina asemele uue riigi organiseerimine on proletaarliku revolutsiooni marksistlik-leninliku õpetuse olulisemaks põhimõtteks, mis on nõukogude riigiõiguse tähtsamate probleemidega vahenditus seoses.

Lenini ja Stalini suurim teene sisaldub selles, et neile kuulub peamine osa selle marksismi tähtsaima põhimõtte oportunistlik-

[1] Marx ja Engels, Komm. manifest, lk. 6.
[2] Lenin, XXI k., lk. 450.

kude moonutamiskatsete paljastamises. Lenini ja Stalini suurim teene seisab ka selles, et nad selle õpetuse ellu rakendasid, et nende juhtimisel Vene proletariaat purustas ja murdis tegelikult kodanliku riigiaparaadi, toimides seega nii, nagu õpetasid suured teadusliku sotsialismi aluse rajajad.

„Seda masinat purustada, teda murda — niisugune on „rahva", tema enamiku, tööliste ja enamiku talupoegade tõeline huvi, säärane on vaeseimate talupoegade ja proletaarlaste vaba liidu „eeltingimus", millise liiduta on aga demokraatia ebakindel ja sotsialistlik ümberkujundamine on võimatu [3]."

Proletariaadi revolutsioon annab võimu töötavale rahvale. Kodanlikud revolutsioonid vaatasid „... riigi määratule hoonele kui võitja peamisele saagile" [4] ja andsid selle kodanluse ja tema parteide kätesse.

Kodanlus viimistleb seda hoonet üha enam, juhtides kogu tema võimsuse töötava rahva — tööliste ja talupoegade vastu. Kodanliku ekspluatatsiooni ike muudab viimased üha enam loomulikuks liitlaseks proletariaadile, kes on kutsutud kodanlikku korda kukutama.

Kodanlik demagoogia, mille abil ekspluataatorid kuldsete lubadustega talupoegkonna oma võrku ahvatlesid, kaotas olulisel määral oma mõju teravnevate klassivastuolude tõttu, mis poliitiliselt mahajäänuimate ja arenematuimate talupoegade päid aegamööda valgustasid [5].

Veel suuremal määral on kodanlik riik vaenulik proletariaadi huvidele, kes ühiskonna arengu ajaloolise käiguga on määratud vana ekspluataatorliku ühiskonna hauakaevajaks.

Peamine õppetund, mille proletariaat sai Pariisi kommuuni 73 sangarlikust päevast, oli väljendatud Marxi tuntud sõnades proletariaadi vajadusest purustada kodanlik riigimasin [6]. Pariisi kommuun läks selleni võitluses „parasiidi" vastu, oma kodanluse vastu. Selle masina purustamise vajadus rahvarevolutsiooni võidu eeltingimusena seletub kodanliku riigiaparaadi kui surve ja rõhumise võimsa tööriista iseärasustega. Seda masinat mitte

---

[3] Lenin, XXI k., lk. 396.

[4] Marx ja Engels, VIII k., lk. 405.

[5] Veel 1852. a. kirjutas Marx, et enamik prantsuse rahvast on muudetud koopaelanikeks, et 16 miljonit talupoega elavad koobastes, et nende majades on üks-kaks väikest akent, harva kolm. „Aknad majas on aga samad, mis meeled inimesele."

Marx lisandas sellele: „Kodanlik kord, mis sajandi alguses seadis riigi valvuriks uuestitekkiva maatüki juurde ja kosutas teda loorberitega, muutus vampiiriks, kes imeb ta südame verd ja aju ja heidab ta kapitali alkeemilisse retorti. Napoleoni seaduste kogu ei ole nüüdisajal midagi muud kui kohtuotsuste täitmise, vara arestimise ja oksjonil müümise koodeks" (Marx ja Engels, Valit. teosed, lk. 324).

[6] Vt. K. Marxi kiri Kugelmannile 12. aprillist 1871, Kirjad, lk. 289.

hävitades, teiste sõnadega, mitte purustades ekspluataatorite põhimist vastupanuvahendit rahvarevolutsioonile, ei saa arvestada selle revolutsiooni edu.

Jättes puudutamata vana riikliku aparaadi, s. o. vanad asutised, nende asutiste ametnikud, nende vanad meetodid ja tööharjumused, nende vanad kiindumused ja sümpaatiad, vanad arusaamad, vaated, kujutelmad ja soovid, ei saa juhtida riigiaparaati, riiki uute ülesannete teostamisele, uue võimule tulnud klassi huvide teenimisele. Sellepärast peab proletariaat vana kodanliku riigimasina purustama, lõhkuma, nagu seda teostas Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

Marxi ja Engelsi õpetus riigivõimu kodanliku masina kukutamisest ja hävitamisest on orgaaniliselt seotud kogu marksistliku riigiteooriaga.

Marx ja Engels paljastasid kodanlikkude liberaalide ja filistrite väärteadusliku kujutelma riigist. Nad selgitasid riigi klassipäritolu ja klassi-loomuse. Nad selgitasid seega proletariaadi vajadust kasutada pärast võimu haaramist riiki oma vabadusvõitluse jätkamiseks, sotsialismi võiduks.

Kapitalismilt kommunismile üleminekul on surve, riiklik vägivald veel vajalikud, kuid see vägivald on ekspluateeritavate, enamiku vägivald ekspluataatorite, vähemiku vastu. See vägivald on teist, põhimõtteilt uut laadi vägivald. Vajadus selle vägivalla järele tingib tarviduse vastavate eesmärkide teostamiseks kohastatud spetsiaalse aparaadi järele. Selleks eriliseks aparaadiks, vaenlaste ja kõigi sotsialismile kahjulikkude elementide mahasurumise eriliseks masinaks on n õ u k o g u d e r i i k.

Uus nõukogude riik on masin ekspluataatorite vastupanu mahasurumiseks, ekspluateerimise hävitamiseks, ekspluataatorite klassivalitsuse hävitamiseks, proletariaadi klassivalitsuse ja proletariaadi juhtiva osa kindlustamiseks teiste töötavate masside juures, et klasse lõplikult likvideerida ja kommunismile üle minna.

„Relvastatud tööliste riik", „tööliste ja talupoegade nõukogude riik" — see on, mis iseloomustab uut riiki, mis hoopiski ei sarnane isegi kõige „eesrindlikuma" ja „demokraatlikuma" kodanliku riigiga.

Stalini ajastut tähistab sotsialismi lõplik ja otsustav võit, mis lõi tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi uue Konstitutsiooni.

Neis võitudes kuulub otsustav osa nõukogude riigile, kes tagab kõigi kodanlike kontrrevolutsiooniliste jõudude purustamise ja kõigi kodanluse ja tema trotskistlik-buhhaarinliku agentuuri restaureerimise katsete mahasurumise, kes võitluse tules ja sotsialistliku ülesehitustöö kangelaslikkuses tugevdas töölisklassi ja talurahva liitu, mida juhtis töölisklass kommunistliku bolševik-

kude parteiga eesotsas ja mis kaitseb ning hoiab kõiki proletaarse revolutsiooni vallutusi ja on tõstnud proletaarliku demokratismi ta arengu seninägematule kõrgusele.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon purustas kuni alusteni kodanliku riigimasina, — tolle töötajate rõhumise ja ekspluataatorite valitsemise hirmsa koletisliku mehhanismi. Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ehitas tema poolt purustatud ja hävitatud vana kodanliku riigi asemele uue riigi, tööliste ja talupoegade nõukogude riigi. Ta tugevdas seda riiki ja tõstis selle ajaloolise arengu hiiglakõrgusele. Uus riik, mis on ehitatud proletariaadi poolt Lenini-Stalini partei juhtimisel, on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik.

Nõukogude riik, mille esimesed alused pandi võidukas sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis, kasvas ja kujunes proletariaadi võimsamaks riigiks, sotsialismi vallutamatuks kindluseks, hiiglajõuks, mis kindlustab meie maa töötajate edasise võiduka liikumise kommunismi poole.

Nõukogude riigi organisatsioon, areng ja õitseng on töötavate masside kangelasliku võitluse tulemuseks, tööliste ja talupoegade purunemata liidu võitude tulemuseks, rahva masside liikumise ja võitluse geniaalse juhtimise tulemuseks, mida teostas kommunistlik partei eesotsas Leniniga ja Staliniga, varustades meie proletariaati marksismi võitmatu relvaga.

Marksistlik-leninlik õpetus proletariaadi revolutsioonist ja nõukogude riigist kindlustas õige lahenduse nõukogude riigi ehitustöö ülesannete ja meetodite ning sotsialismi võidu teede ja vahendite küsimusile.

Riigi ja riigivõimu loomuse ja olemuse õige mõistmiseta oleks võimatu riiklikku ehitustööd õieti juhtida, samuti kui oleksid võimatud nii kiired ja hoogsad, ajaloos seninägematud revolutsiooni edud, mis meie maa töötajad on saavutanud.

Riigi loomuse ja olemuse õige sisu, riigi osa inimühiskonna ajaloos, tema osa proletariaadi võitluses oma poliitilise ja sotsiaalse vabastamise eest, lõppeks tema ajaloolise arengu ning ajaloolise saatuse õige käsitus on antud Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini geniaalses õpetuses.

Kodanlikud riigi- ja õigusteooriad, sõltumata nende loojate subjektiivseist püüdlusist ja soovidest, teenivad ekspluateerimist. Nende teooriate tõelise ilme paljastamine on riigi ja õiguse teooriale pühendatud nõukogude teaduse esimeseks ja tähtsaimaks ülesandeks.

Marksistlik-leninlik õpetus riigist ja õigusest üldse ja nõukogude riigist ja õigusest eraldi kindlustas nõukogude riigikorra ja nõukogu õiguse, seal hulgas ka nõukogude riigiõiguse konkreetsete ülesannete, meetodite ja vormide kõigi küsimuste õige lahenduse. Sellele vastavalt alustame oma nõukogude riigiõiguse

kursust marksistlik-leninliku riigi- ja õigusteooria põhiseisukohtade selgitamisega ja selle õpetuse vastuseadmisega kodanlikkudele õpetustele ja igasugustele antimarksistlikkudele moonutamistele kõnesolevat õigusteaduslikku ala puudutavais küsimusis.

§ 2. MARKSISTLIK-LENINLIKU RIIGI- JA ÕIGUSÕPETUSE ALUSED.

Riigi loomuse küsimus on riigiõigusteaduse põhimine küsimus. Õpetus riigist on mitte ainult riigiõigusteaduse, vaid ka õiguse aluseks, sest õiguse teaduslik käsitamine ei ole teostatav riigi õige käsitamiseta. Riiki ja õigust ei saa uurida teineteisest lahus. Õigus ammutab oma jõu ja saab oma sisu riigilt.

„Õigus ei ole midagi ilma aparaadita, mis on võimeline s u n d i m a õigusnormidest kinni pidama[1]," õpetab Lenin.

See on marksistlik-leninliku õpetuse põhitees, mis määratleb riigi ja õiguse vastastikuse suhte. Üksikasjalisemalt peatume sellel teesil edaspidi, kui käsitleme marksistlik-leninliku õigus- ja riigiõpetuse aluseid tervikuliselt.

Selle õpetuse valguses avastub peenimate üksikasjadeni kõigi mitmesuguste kodanlikkude riigi „teooriate" pettus ja väärteauslikkus, mis moonutavad riigi olemust selleks, et jäädvustada kapitalistlikku ekspluateerimist ekspluataatorite huvides.

Marksistlik-leninliku õpetuse valguses avastub kodanlikkude õigusteooriate kogu ebateaduslikkus ja kunstlikkus, mis käsitlevad antud ainet võltsilt ja moonutatult, tušeerivad kodanliku õiguse klassilis-ekspluataatorlikku iseloomu ja püüavad varjata kodanliku õiguse, selle ekspluataatorite huvide kaitse peent ja mürgistatud relva, antirahvalikku ja ikestajalikku loomust fraasidega „üldsuse hüvest" ja „ühiskondlikkudest" „rahva" huvidest.

Täiesti omavolilistele, puht-abstraktsel teel ehitatud, tõelise teadusliku sisuta kodanlikkudele õigus- ja riigiteooriatele on vastandiks marksismi-leninismi ehtne ja ainus teaduslik õpetus õigusest ja riigist.

Marksism-leninism annab rangelt teadusliku seletuse riigi ja õiguse tekkimisele ja arengule, lähtudes oma üldisest dialektilise materialismi meetodist.

Juba 1844. a. kirjutas Marx: „Minu uurimised viisid mind järeldusele, et nii õiguslikud suhted kui ka riigi vormid ei ole mõistetavad ei iseenda ega ka nõndanimetatud inimvaimu üldise arengu abil; vastupidi — nad juurduvad elu materiaalseis tingimusis, mille kogumit Hegel tähistas XVIII sajandi prantslaste ja inglaste eeskujul „tsiviilühiskonna" nimetusega; tsiviilühiskonna anatoomiat tuleb aga otsida poliitilisest ökonoomiast. Pariisis

[1] L e n i n, XXI k., lk. 438.

alustatud poliitilise ökonoomia õppimist jätkasin Brüsselis, kuhu asusin selle tõttu, et härra Guizot andis käsu minu Pariisist väljasaatmiseks. Üldist resultaati, milleni ma jõudsin ja mis on olnud juhistavaks niidiks minu kõigil hilisematel uuringutel, võib lühidalt formuleerida järgmiselt. Oma elu ühiskondlikus tootmises astuvad inimesed teatavaisse vajalikesse, nende tahtest sõltumatuisse suhteisse — tootmissuhteisse, mis vastavad nende materiaalsete tootmisjõudude teatavale arenguastmele. Nende tootmissuhete kogum moodustab ühiskonna majandusliku struktuuri, reaalse baasi, millel kerkib juriidiline ja poliitiline pealisehitis ja millele vastavad ühiskondliku teadvuse kindlad vormid. Materiaalse elu tootmisviis tingib elu sotsiaalsed, poliitilised ja vaimsed protsessid üldse [2]."

Siin on antud tühjendav käsitus ühiskondlikku arengut liikuma panevaist põhilisist seadusist, mis avastab ühtlasi riigi ja õiguse olemuse ja nende kujunemise saladuse.

Nende seaduste tuvastamises sisaldub marksismi-leninismi suurimaid iseärasusi, tema suurim jõud.

„Marksismi-leninismi jõud ja elulisus seisneb selles, et ta oma praktilises tegevuses tugineb nimelt ühiskonna materiaalse elu arengu tarvidustele ega eemaldu kunagi ühiskonna reaalsest elust [3]."

Ainult inimühiskonna elu materiaalsete tingimuste analüüs võimaldab mõista riigi ja õiguse loomust ja olemust kui „tsiviilühiskonna", s. o. kõigi tootmissuhete ja nendest tingitud sotsiaalmajanduslikkude ühiskondlikkude suhete kogumi sünnitist.

Arvustades Hegeli õigusfilosoofiat, tema riigi ja ühiskonna vaheliste vastastikuste suhete idealistlikku tõlgendust, kirjutas Marx: „Perekond ja tsiviilühiskond muundavad e n d i s e riigiks. Nad on liikumapanevaks momendiks. Hegeli järgi on nad aga tõelise idee poolt l o o d u d. Nende koondumine riigiks ei ole nende endi arengu tulemus, vaid on ette määratud idee arenguga. Perekond ja tsiviilühiskond on vastava idee lõplikkuse sfäärid. Nende olelu ei ole tingitud nende enda, vaid võõrast vaimust. Nad on kolmanda momendi poolt esildatud määrangud ja mitte endamäärangud. Seepärast defineeruvadki nad kui „lõplikkus", kui „tõelise idee" enda l õ p l i k k u s. Nende olelu eesmärgiks ei ole see olelu ise. Idee eraldab endast need eeldused, et „läbistades nende ideelisuse, olla endale lõpmatuks tõeliseks vaimuks", s. o. poliitiline riik ei saa olelda ilma perekonna loomuliku baasita ja tsiviilühiskonna kunstliku baasita. Viimased on riigi *conditio sine qua non*. Kuid Hegelil muutub tingimus tingituks, määrav määratavaks, tootev oma produkti produktiks [4]."

[2] M a r x ja E n g e l s, XII k., I j., lk. 6.
[3] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 122.
[4] M a r x ja E n g e l s, I k., lk. 539.

Lõpetades arved Hegeli vaadetega riigile ja õigusele, paljastades nende vaadete täieliku põhjendamatuse, — rajasid Marx ja Engels kindlad ja täpsed alused teaduslikule maailmavaatele, mis selgitas kõik sotsioloogia, ajaloo ja õiguse keerulisimad küsimused. F. Engelsi juures võib tutvuda, kuidas Marx jõudis uuele maailmavaatele.

„Reini maapäeva vaidluste arvustus," kirjutas F. Engels, „sundis Marxi teotsema materiaalsete huvide küsimuste uurimisega, kus ta jõudiski uutele vaadetele, mida ei tundnud jurisprudents ega filosoofia. Lähtudes Hegeli õigusfilosoofiast, jõudis Marx veendumusele, et mitte riik, mida Hegel kujutles „kogu hoone kroonina", vaid „tsiviilühiskond", millesse Hegel suhtus halvustavalt, on selleks valdkonnaks, kust tuleb otsida inimkonna ajaloolise arengukäigu mõistmise võtit [5]."

Milles avaldub siis „tsiviilühiskonna" iseärasus, millesse Hegel nii halvustavalt suhtus? Marx kirjutab sellest teoses „Die heilige Familie" („Püha perekond"): „...Loomulik vajadus, inimolemuse omadused, kuivõrra need ka paistaksid kõrvaldatuina, huvi on see, mis seob tsiviilühiskonna liikmeid üksteisega. Nendevaheliseks reaalseks sidemeks on mitte poliitiline elu, vaid tsiviil-elu. Tähendab, mitte riik ei seo tsiviilühiskonna aatomeid omavahel, vaid see, et nad on aatomid ainult kujutelmas, oma kujutluse taevas, tegelikkuses on nad aga olendid, mis aatomeist tugevalt erinevad, et nad ei ole jumaluslikud egoistid, vaid egoistlikud inimesed. Ainult poliitiline eelarvamus võib tänapäeval veel kujutella, et riik tugevdab tsiviilelu, samal ajal kui just vastupidi tsiviilelu tugevdab riiki [6]."

Uurides inimühiskonna arengu ajalugu, tulid Marx ja Engels järeldustele, mis otsustavalt muudavad ja pööravad pea pealt jalgadele kõik nende ajani teaduses valitsenud vaated. Eriti peab seda rõhutama jurisprudentsi suhtes, mis jõuetult heitles vastuoksuste ringis, millega on läbi põimitud kõik kodanlikud õigusteooriad, ja seda ka sääraste autoriteetsete ja kodanliku maailma suurimate mõtteteadlaste juures, nagu Kant, Hegel ja teised.

Marksism paljastas kodanliku teadusliku metodoloogia jõuetuse, mis ei olnud võimeline avastama ja formuleerima ühiskondliku arengu põhilisemaid seadusi. Marksism paljastas õigusteaduse mitmesuguste voolude väärteadusliku loomuse, lõpetas jäädavalt formaal-juriidiliste ja abstraktsete-idealistlikkude konstruktsioonidega ja kontseptsioonidega, mis kujutluse riigist ja õigusest lõplikult segi ajasid.

Marksism andis lahenduse kõigile neile küsimusile ja prob-

---

[5] Marx ja Engels, XIII k., I j., lk. 317.
[6] Marx ja Engels, III k., lk. 149.

leemidele, mis kuni Marxini ja Engelsini näisid lahendamatutena, viis nende küsimuste lahendamise rangelt teaduslikku ja järjekindlasse süsteemi ja tõstis need seega tõelise teadusliku teooria tasemele. Marx ja Engels tõestasid, et riik on ühiskonna tootmisjõudude kindla arenguastme tulemuseks, et riik tekkis sugukondliku korra varemeil, milline oli omakorda läbi elanud rea muutusi seoses tööjaotusega, klasside tekkimisega, omandiõiguse tekkimisega maale, rahaga, hüpoteekidega jne.[7].

Sugukondlik kord ei tundnud mingeid sisemisi vastuolusid. „Siin aga," räägib Engels, „tekkis ühiskond, mis oma majanduslikkude elutingimuste tõttu pidi lõhenema vabadeks ja orjadeks, ekspluateerivateks rikasteks ja ekspluateeritavaiks kehvikuiks, ühiskond, mis mitte ainult ei suutnud lepitada neid vastuolusid, vaid pidi neid veel teravamaks muutma. Säärane ühiskond sai püsida ainult vastavate klasside lõppematus avalikus võitluses

---

[7] Engels, „Perekonna tekkimine".

F. Engels kirjutas ühiskondlikust ümberkujunemisest sugukondlikus korras: „Ta (s. o. sugukondlik kord. — Autorid) osutus jõuetuks tema kaasmõjuta kasvavate uute elementide ees. Tema eelduseks oli ühe sugukonna või suguharude ühine elamine ühel ja samal maa-alal, mis on asutatud ainult nendega. See lõppes juba ammu. Sugukonnad ja suguharud segunesid kõikjal, vabade kodanikkude seas elasid kõikjal orjad, kaitsealused (schutzverwandte), võõramaalased. Paiksus, mis saavutati alles barbarismi keskastme lõpul, rikuti elukoha muutumisega ja liikuvusega, mis oli tingitud kaubanduslikust tegevusest, tööala vahetamisest ja maaomandiõiguse võõrandamisest. Sugukondlikkude organisatsioonide liikmed ei saanud enam kokku tulla oma ühiste asjade otsustamiseks; kuidagiviisi toimetati veel vähemtähtsaid asju, nagu näiteks usulisi pidustusi. Rööbiti vajadustega ja huvidega, mille teenimiseks sugukondlikud organisatsioonid olid kutsutud ja seatud, tekkisid uued vajadused ja huvid, mis olid tingitud tootmistegevuse ümberkujunemisest ja sellest põhjustatud ühiskondliku struktuuri muutumisest ja mis olid vanale sugukondlikule korrale mitte ainult võõrad, vaid sellele igas suhtes ka vastukäivad. Tööjaotuse tagajärjel tekkinud käsitööliste gruppide huvid, linnade erilised, külale vastandlikud vajadused nõudsid uusi organeid; kuid kõik need grupid koosnesid mitmesuguste suguharude, fraatriate ja rahva tõugude liikmeist, ühes arvatud ka võõramaalased; seetõttu pidid ülalmainitud organid tekkima väljaspool sugukondlikku organisatsiooni, sellega kõrvuti, aga ka selle vastu. Igas sugukondlikus organisatsioonis ilmnes omakorda samade huvide kokkupõrge, mis saavutas teravaima kuju rikaste ja vaeste, liigkasuvõtjate ja võlgnike koondumisega samasse sugukonda või suguharusse. Nende sugukondadega liitusid uute elanike massid, kes olid võõrad sugukonna gruppidele, kuid võisid muutuda antud maal jõuks, nagu see toimus näiteks Roomas; sealjuures olid need massid liiga arvukad selleks, et lülitada neid aegamööda veresuguluslikkudesse sugukondadesse ja suguharudesse. Sugukondlikud grupid jäid vastandina massile püsima kui suletud ja eesõigustatud korporatsioonid; esialgne loomulik demokraatia muutus vihatud aristokraatiaks. Lõpuks sugukondlik kord kasvas välja ühiskonnast, mis ei tundnud mingisuguseid sisemisi vastuolusid, ta oli kohandatav ainult säärasele ühiskonnale. Tal ei olnud ühiskonna arvamuse kõrval mingeid teisi sunniviise" (Marx ja Engels, XVI k., lk. 143—144).

või siis kolmanda jõu domineerimisel, kes vastastikku võitlevaist klassidest näiliselt kõrgemal seistes nende avalikud kokkupõrked maha surub ja lubab klassivõitlust paremal juhul vaid majanduslikus valdkonnas, niinimetatud seaduslikus vormis. Sugukondlik kord elas oma aja üle. Ta purustati tööjaotusega ja tööjaotuse tulemusega — ühiskonna jaotamisega klassidesse. Ta asendati r i i g i g a[8]."

Siin on erakordse selgusega näidatud riigi kui ühiskonna enda arengu poolt loodud ja mitte ühiskonnale väljastpoolt peale surutud jõu kujunemise käik.

„Riik on ühiskonna teatava arenguastme produkt; riik on tunnustus, et ühiskond takerdus lahendamatus vastukäivuses iseendaga, lagunes lepitamatuteks vastanditeks, millest vabanemiseks ta on jõuetu. Et aga need vastandid, vastukäivate majanduslikkude huvidega klassid, ei hävitaks kasutus võitluses üksteist ja ka ühiskonda, selleks sai vajalikuks jõud, kes ühiskonnast näiliselt kõrgemal seistes neid kokkupõrkeid leevendaks ja neid „korra" raamides hoiaks. See ühiskonnast tekkinud, kuid end ühiskonnast kõrgemale asetav ja ühiskonnast üha enam võõrduv jõud on riik[9]."

Riigis alamad asunduvad territoriaalsete ühikute järgi, riigis asutatakse ühiskondlik võim, mis võtab maksusid, mis koosneb „mitte ainult relvastatud inimestest, vaid ka esemelisist lisanditest, vanglatest ja igasuguseist karistusasutisist, mis olid tundmatud sugukondlikule ühiskonnale"[10].

Seal, kus klassivastuolud ei ole veel märgatavad või mitte nii märgatavad, on see võim vähem tähtis, seal aga, kus need vastuolud on küllalt tõsised ja teravad, muutub võimu tähtsus ja osa tugevamaks ja tema mõju kasvab.

Võim, toetudes seaduste autoriteedile, allutab siin enda mõjule kõik, mille tõttu ka selle võimu kandjad muutuvad eriti pühaks ja puutumatuks. Kõrgeim autoriteet kehastub siin sama võimu sunnijõus ja toetub klassile, kelle huvisid ta teenib.

Kogu inimkonna ajalugu tõestab, et riik on tekkinud klassivastuolude ja kokkupõrgete tekkimise resultaadina, millised on loodud sugukondliku ühiskonna enda arenguga, vajaduse resultaadina „hoida ohjes klasside vastuolusid". Just selle asjaolu tõttu ongi riik kõige võimsama, majanduslikult valitseva klassi võimu organisatsioon, kes riigi abil muutub ka poliitiliselt kõige võimsamaks klassiks. See annab omakorda talle uued vahendid rõhutava klassi ekspluateerimiseks ja mahasurumiseks.

Säärane on iga ekspluataatorite riik. Säärane oli antiikne riik — esijoones orjavaldajate riik orjade ohjendamiseks ja maha-

---

[8] M a r x ja E n g e l s, XVI k., I j., lk. 144.
[9] Sealsamas, lk. 145.
[10] Sealsamas, lk. 146.

surumiseks; säärane oli feodaalriik — aadlike ja mõisnike organ sunnismaiste talupoegade ohjendamiseks; säärane on kaasaja kodanlik riik — tööriist palgalise töövaeva ekspluateerimiseks kapitali poolt [11].

„Riik on varaka klassi organisatsioon kaitseks varata klassi vastu [12].“

„Poliitiline võim selle sõna tõelises mõttes on ühe klassi organiseeritud jõud teise klassi mahasurumiseks [13].“

Marksism-leninism annab riigi tekkimise ja arenemise teadusliku seletuse, näidates ära tema alguse ja lõpu.

„Riik, — õpetab marksism, ei ole igavene. Oli ühiskondi, kes tulid toime riigita, kes midagi ei teadnud riigist ja riigivõimust. Teataval majandusliku arengu astmel, mis on paratamatult seotud ühiskonna klassidesse lõhestumisega, muutus selle lõhestumise tõttu riik vajaduseks. Praegu läheneme kiirete sammudega tootmise säärasele arenguastmele, kus nende klasside olemasolu pole mitte vajaduseks, vaid kus nende olemasolu muutub tootmisele otseseks takistuseks. Klassid kaovad niisama paratamatult, nagu nad minevikus tekkisid. Klasside kadumisega kaob paratamatult ka riik. Ühiskond, kes tootmist organiseerib uuel viisil, tootjate vaba ja üheõigusliku assotsiatsiooni alusel, saadab kogu riigimasina sinna, kus on tema paras koht: muinsuste muuseumi, kõrvuti voki ja pronkskirvega [14].“

Kodanlikud riigiteadlased püüavad igaüks omamoodi tõestada riigi igavest loomust. Nad väidavad, nagu seisaks riik kõrgemal elust ja ajaloost, nagu oleks riik mingisugune igavene kategooria. See väide on aga täiesti omavoliline. Oli aeg, mil riik puudus. See oli aeg, kui ühiskonnas puudusid klassid, kui järelikult ühiskond ei jagunenud ekspluataatoreiks ja ekspluateeritavaiks.

Loengus „Riigist“ („O gossudarstve“) ütleb Lenin: „Kuni selle ajani, mil tekkis esimene inimese teise inimese poolt ekspluateerimise vorm, esimene jagunemine klassidesse — orjapidajaiks ja orjadeks —, püsis veel patriarhaalne perekond, ehk, nagu seda mõnikord nimetatakse, sugukondlik perekond (klan — sugupõlv, sugukond, kui inimesed elasid sugukondadena, sugupõlvedena); nende ürgaegade jäljed jäid küllalt kindlaina püsima paljude ürgrahvaste elusse-olusse; kui võtate mistahes teose ürgkultuuri kohta, siis satute alati enam või vähem kindlakujulisile kirjeldusile, viidetele ja meenutusile, et oli aeg, mis enam või vähem sarnanes ürgse kommunismiga, mil puudus ühiskonna jagunemine orjapidajaiks ja orjadeks. Siis ei olnud ka riiki, ei olnud erilist aparaati vägivalla süstemaatiliseks rakendamiseks ja inimeste

[11] Marx ja Engels, XVI k., I j., lk. 147.
[12] Sealsamas.
[13] Marx ja Engels, Komm. manifest, lk. 52.
[14] Marx ja Engels, XVI k., lk. 149.

alistamiseks vägivallale. Säärast aparaati nimetataksegi riigiks [15]."

Riik on ja on alati olnud sunni ja vägivalla aparaat, mille abil valitsevad klassid hoiavad sõnakuulmises oma „alamaid".

„Riik — ütleb Lenin — on masin selleks, et ülal hoida ühe klassi võimu teise üle [16]."

Nii kapitalistlikus, feodaalses kui ka antiikses ühiskonnas kaitseb riik eraomandit kui ekspluateerimise alust, ja eraomanike-ekspluataatorite huvisid. Ta kaitseb ja tugevdab selles ühiskonnas valitsevate ekspluataatorite klassihuvisid.

Seda oma osa täidab riik sõltumatult poliitilise ehituse vormidest. „Riigi valitsemise vorm — õpetab Lenin — võib olla erinev: kus on üks valitsemisvorm, seal avaldab kapital oma jõudu ühel viisil, kus teine vorm — seal teisel viisil, kuid sisuliselt jääb võim kapitali kätte: olgu tsensuslik õigus või teissugune, olgu demokraatlik vabariik, ja isegi mida demokraatlikum ta on, seda toorem, küünilisem on kapitalismi valitsemine [17]."

Näitena kapitali kõige küünilisema valitsemise kohta viitas Lenin Põhja-Ameerika Ühendriigele: „... Mitte kusagil nõnda kui sellel maal," kirjutas Lenin, „... mitte kusagil ei avaldu kapitali võim, käputäie miljardäride võim ühiskonna suhtes nõnda toorelt, säärase avaliku äraostmisena kui Ameerikas. Kapital, kui see kord on olemas, valitseb kogu ühiskonna üle ja ükski demokraatlik vabariik, ükski valimisõigus ei muuda asja olu [18]."

See fakt, et kapitali võim valitseb kaasaja kodanlikes riikides mitmesugustes poliitilistes vormides, arusaadavalt ei eita proletariaadi vajadust suhtuda erinevalt ühte või teise kodanluse valitsemise poliitilisse vormi.

Kodanlik-demokraatlikud vabariigid ja parlamentaarne esinduslik kord, avaram või kitsam valimisõigus, fašistlik või kodanlik-demokraatlik kord — kõik see ei ole proletariaadile indiferentne, kes on kohustatud oma poliitikat kodanlikkude riikide suhtes diferentseerima.

Kapitalistlikus korras on proletariaat eriti huvitatud kodanlik-demokraatlikest „vabadusist" ja „kodanike õigusist", mis kergendavad temale oma ridade organiseerimise ja liitlaste juhtimise käiku. „Parlamentarismita ja valitavuseta oleks selline töölisklassi areng võimatu [19]." Proletariaat on huvitatud kodanliku ühiskonna edasi- ja mitte tagasiliikumisest. Fašism kisub ühiskonda tagasi kodanlik-demokraatlikult korralt feodaalsele oma-

---

[15] Lenin, XXIV k., lk. 365.
[16] Sealsamas, lk. 369.
[17] Sealsamas, lk. 375.
[18] Sealsamas.
[19] Sealsamas.

volile ja keskajale, jäädvustades seega töötava rahva orjust ja määrates töötava rahva väljasuremisele ja igavesele orjastumisele.

Töölisklassi ja kõigi töötajate huvid nõuavad seepärast otsustavat võitlust fašismi „totaalse" riigiga kui ka fašismiga üldse. Kõik see ei vähenda siiski i g a s u g u s e, ka kõige „demokraatlikuma" kodanliku riigi kvalifitseerimist töötajate mahasurumise ja rõhumise masinana, malakana ekspluataatorite käes ekspluateeritavate vastu.

Riigi kui ühiskonna valitseva klassi tööriista sotsiaalse loomuse määratlemises ja teaduslikus selgitamises sisaldub marksismi-leninismi määratu teaduslik teene. Marksism-leninism tegi lõpu papilik-väikekodanlikele kujutelmadele riigist, fiktsioonile riigi klasse-ületavast loomusest ja riigi kui üldinimliku kultuuri ja üldinimlikkude huvide väljendaja ja kaitseja osatähtsusest.

„Selle masina," kirjutas Lenin, „mida nimetati riigiks ja mille ees inimesed peatuvad ebauskliku austusega ja usuvad vanu muinasjutte, et see on üldrahvalik võim, heidab proletariaat minema ja ütleb: see on kodanlik vale [20]."

Marksism-leninism tõmbab seega terava vahe kodanliku ja proletaarse maailmavaate vahele riigi kohta ja kodanlikkude ja proletaarse riigiteooria vahele, paljastades lõplikult muinasjutu riigi neutraalsest, klasse ületavast loomusest.

Vastandina kodanlikkude ja pseudomarksistlikkude poliitikute ja riigiteadlaste idealistlikule ja mehaanilisele kujutelmale riigist, tõestas marksism-leninism riigi ajaloolisuse — riik tekib majandusliku arengu teataval astmel ja kaob ajaloolise arengu teataval astmel.

Marksism rebis riigilt idealistliku romantika õied ja avastas meile riigi igakülgse tõelise loomuse ja olemuse, kui valitsevate klasside tööriista, kui töötava rahva rõhumise ja orjastamise vahendi — ekspluataatorite valitsemisel; kui survest ja orjusest vabastamise ja ekspluataatorite orjastamise vahendi ja tööriista — töörahva valitsemisel.

Marksistlik-leninlik õpetus riigist ei piirdu ainult riigi tekkimise ja kadumise, tema loomuse ja iseärasuste küsimuse uurimisega.

Marksistlik-leninlik õpetus riigist töötas tühjendaval viisil läbi ja valgustas rea teisi tähtsaid küsimusi, mis on seotud ühelt poolt riigiga ja teiselt poolt proletariaadi vabadusvõitluse huvide ja ülesannetega.

Säärasteks küsimusteks on küsimused kapitalismilt kommunismile üleminemise ajastu riigist, proletaarsest riigist kui proletariaadi diktatuuri riiklikust vormist, riigist ja demokraatiast üldse, küsimused nõukogude riigist ja sotsialistlikust demokraa-

[20] L e n i n, XXIV k., lk. 377.

tiast, proletaarse riigi vormidest ja tugevdamise meetodeist, kommunismist ja riigist ja lõpuks küsimused riigi kadumisest või „hääbumisest" täieliku, arenenud kommunismi kõrgemas faasis.

Marksism-leninism annab selge ja ainuteadusliku lahenduse õiguse olemuse küsimusele.

Marksism-leninism õpetab, et õiguslikud suhted, seega järelikult ka õigus, juurduvad elu materiaalseis tingimusis, et õigus on üksnes valitseva klassi tahe, mis on seaduseks tõstetud.

Marksism-leninism lähtub vaatekohast, et poliitiline, õiguslik, filosoofiline, religioosne, kirjanduslik jne. areng määratakse ökonoomiaga ja on sellele pealisehitiseks.

Õigus on üks ühiskonna ökonoomilist struktuuri moodustavate tootmissuhete kogumi pealisehitistest.

Kirjas Annenkovile kirjutas Marx: „Võtke tootmise, vahendamise ja tarbimise teatav kindel arenguaste ja te saate kindla ühiskondliku korra, kindla perekonna, seisuste või klasside organisatsiooni, lühidalt — kindla tsiviilühiskonna. Võtke kindel tsiviilühiskond ja te saate kindlad poliitilised suhted, mis ongi tsiviilühiskonna ofitsiaalseteks avaldusteks [21]."

Teisal („Saksa ideoloogias") ütleb Marx: „Kui tunnustada jõudu õiguse baasina, nagu seda teevad Hobbes jne., siis õigus, seadus jne. oleks vaid sümptoom, nende t e i s t e suhete väljendus, millele tugineb riigi võim. Indiviidide materiaalne elu, mis sugugi ei sõltu lihtsalt nende „tahtest", nende tootmisviisid ja käibimisvormid, mis vastastikku teineteist mõjustavad, on riigi reaalseks baasiks ja jäävad selleks kõigi nende astmete juures, kus on veel vajalikud tööjaotus ja eraomand, täiesti sõltumatult indiviidide t a h t e s t. Neid tõelisi suhteid ei looda hoopiski mitte riigi võimu poolt, vaid, vastupidi, nad on ise riiki loovaks jõuks. Arvestamata seda, et nende suhete puhul valitsevad indiviidid peavad konstrueerima oma jõu r i i g i näol, peavad nad oma tahtele, mis tingitud antud kindlatest suhetest, andma üldise väljenduse riigi tahte näol, seaduse näol, — väljendus, mille sisu alati määratakse selle klassi suhetega, nagu seda eriti kujukalt tõestavad era- (s. o. tsiviil-. A u t o r i d) ja kriminaalõigus [22]."

Seadus — ütleb Marx edasi — on „selle tahte väljendus" [23]. Kuid riigi või seaduse olemasolu ei sõltu sellest tahtest.

„Hegeli riigiõiguse filosoofia kriitikas" annab Marx hegelliku õiguse käsituse hiilgava analüüsi ja avastab hegelliku idealismi paikapidamatuse [24].

„Saksa ideoloogias" paljastab K. Marx erakordse põhjalikkusega idealistide kujutelmade paikapidamatuse riigist ja

[21] K. M a r x, Valit. teosed, I k., lk. 286—287.
[22] M a r x ja E n g e l s, IV k., lk. 311.
[23] Sealsamas.
[24] M a r x ja E n g e l s, I k., lk. 535—649.

seadusest kui inimeste „tahte" sünnitistest. Siin loeme järgmisi tähelepanuväärivaid sõnu: „... selle ajani, kuni tootlikud jõud ei ole veel seevõrra arenenud, et teha konkurentsi ülearuseks, mispärast nad nagunii üha uuesti konkurentsi tekitaksid, selle ajani sooviksid allutatud klassid võimatut, kui neil oleks „tahe" tühistada konkureerimist ja ühes seega ka riiki ja seadust [25]."

Mitte omavoli, vaid tootmisjõudude seisund tekitab õiguse ja seaduse kui ka kuritegevuse.

„Nagu õigus," ütleb Marx, „nii ka kuritegevus, s. o. isoleeritud indiviidi võitlus valitsevate suhete vastu, ei teki puhtast omavolist. Vastupidi, ka tema juurdub samades tingimusis kui olev valitsemine [26]."

K. Marx naerab välja need „vaimudenägijad", kes õiguses ja seaduses näevad mingisuguse „sõltumatu" „üldtahte" võimutsemist ja kes „... kuritegevuses võivad näha lihtsat õiguse ja seaduse rikkumist. Tõeliselt," jätkab Marx, „mitte riik ei olele võimuloleva tahte tõttu, vaid, vastupidiselt, indiviidide materiaalse elu viisidest tekkivas riigis sisaldub ka võimuloleva tahte kuju. Kaotab viimane oma võimu, siis tähendab see seda, et muutunud on mitte ainult tahe, vaid ka indiviidide materiaalne olustik ja elu, ja ainult seepärast muutub ka indiviidide tahe [27]."

Riik ja õigus tekivad inimeste materiaalseist eluviisidest ja omavad vaid võimutseva tahte kuju või, teisiti öeldes, kujutavad endast selle tahte väljendust. Edasi paljastab Marx juristide ja poliitikute vastupidist kujutleva spetsiifilise illusiooni, s. o. arvamused, nagu sõltuks seadus inimeste tujust.

Marx ütleb, et filosoofidel võib tekkida kujutelm puhtate mõtete kui niisuguste erilisest domineerimisest ja arengust, mille tõttu „... poliitilise ja tsiviilelu ajalugu ideoloogiliselt lahustub üksteisele järgnevate seaduste domineerimise ajaloos [28]."

Kohtute arengu ajaloo abil selgitab K. Marx, kui tihedalt on juriidilised suhted seotud tootlike jõudude arenguga ja tootmissuhetega:

„Kuivõrra tihedalt juriidilised suhted on seotud tööjaotusest tekkinud aineliste jõudude arenguga, võib näha juba kohtute võimu ajaloolise arengu näitest ja feodaalide kaebustest õiguse arengu kohta (vt. näiteks Maunteile, op. cit., XIV k., XV sajand). Kohtute võim hakkas suurenema just aristokraatia ja kodanluse võimulolemise vaheperioodil, mil nende klasside huvid kokku põrkasid, mil hakkasid kasvama Euroopa rahvaste vahelised kaubanduslikud suhted ja kui rahvusvahelised suhted ise hakkasid võtma selle tõttu k o d a n l i k k u iseloomu; kuid kodanluse

[25] M a r x ja E n g e l s, IV k., lk. 311—312.
[26] Sealsamas, lk. 312.
[27] Sealsamas.
[28] Sealsamas.

võimutsemise ajal, mil see avaralt arenenud tööjaotus muutub täiesti paratamatuseks, saavutab kohtuvõim oma kõrgpunkti. Mida sel puhul kujutlevad tööjaotuse orjad, kohtunikud, aga seda enam õigusteaduse professorid — on ülimal määral ükskõik [29]."

Kõigest ülalöeldust selgub, et Marx kunagi ei seganud juriidilisi suhteid „aineliste jõududega", mis on tekkinud tööjaotusest, ja tootmissuhetega.

„Saksa ideoloogias" rõhutab Marx veel kord, et õigus sõltub tootmissuhteist, luuakse nende suhetega. Marx ütleb otse, et „. . . indiviidide tootmissuhted peavad väljenduma ka poliitiliste ja õiguslikkude suhete näol" [30].

Vaatamata selle küsimuse käsitluse erakordsele selgusele, leidub rohkesti mitmesuguseid „teooriaid", mis pretendeerivad marksismile, olles vaid marksismi jämedad moonutamised. Sääraste antimarksistlikkude teooriate hulka tuleb arvata näiteks P. I. Stutška „teooria", mis määratleb õigust ühiskondlikkude suhete süsteemina (või korrana) ja sel kombel muudab õiguse majandusteaduseks.

Artiklis „Märkmeid õiguse klassiteooria kohta" väitis P. I. Stutška, et Marx „ . . . räägib „t o o t m i s s u h t e i s t" [31], või, juriidiliselt väljendades, omandi suhteist" („Sov. pravo", 1922, nr. 3, lk. 10). Stutška väitis, et juriidilised ehk õiguslikud suhted ongi tootmissuhted. Kuid Stutška kas kasutas „Zur Kritik der politischen Ökonomie" eessõnast tema poolt tsiteeritava koha ebatäpset tõlget või tõlkis ise saksakeelse teksti ebaõigelt.

P. I. Stutška tõlkis Marxi väljendi „oder was nur ein juristischer Ausdruck dafür ist" sõnadega: „või, väljendudes juriidiliselt", kuna aga need sõnad tuleb tõlkida järgmiselt: „või, mis on vaid selle juriidiliseks väljenduseks" [32].

Erinevus on silmanähtav. Erinevus, mis kõrvaldab igasuguse võimaluse tõlgendada K. Marxi ja F. Engelsi tuntud osutusi nõnda, nagu õigussuhted oleksidki tootmissuhted või tootmissuhete s ü s t e e m.

Eksides nende suhete analüüsis, püüdis P. I. Stutška oma eksituse eest vastutuse veeretada omal ajal aga Marxile endale, kes olevat saanud oma kasvatuse rooma õiguse ja 30-ndate aastate õiguse mõistete alusel ja kes nagu oleks harjunud rooma õiguse terminoloogiaga.

P. I. Stutška isegi väljendas arvamust, et „tänapäeval" tema — Marx — oleks muidugi teist keelt rääkinud.

Täielik segadus valitseb õiguse mõiste määratlemisel ka kodanlikus õigusteaduses.

Kodanlik õigusteadus ei ole võimeline andma õiget ja tõeliselt teaduslikku küsimuse valgustust oma esindajate ebaobjektiivsuse ja klassihuvilisuse tõttu.

Iseloomustavaks on sealjuures see asjaolu, et vaatamata nende kõige mitmekesisemate ja vastastikku üksteist eitavate teooriate suurearvulisusele, näitab kodanlik riigiõigusteadus erakordselt ilmekalt temas väljenduvat ideoloogilist ühtlust. Kõik üksteist eitavad ja ainult endale tõelist teaduslikku tähtsust omistavad

---

[29] M a r x ja E n g e l s, IV k., lk. 326.
[30] Sealsamas, lk. 348.
[31] M a r x, Pol. ökonoomia arvust., lk. 5.
[32] M a r x ja E n g e l s, XII k., I j., lk. 7.

kodanliku õiguse põhikoolkonnad ühtivad visas püüdes varjata kodanliku õiguse kui vähemiku klassivalitsuse tööriista, kui rahva rõhumise ja mahasurumise tööriista tõelist loomust.

Kodanlikku riigiõigusteadust killustavad vasturääkivused annavad tunnistust tema teaduslikkude lähtekohtade erakordsest nõrkusest, alusallikate ja nende koolkondade teadusliku metodoloogia aluste vigasusest [33].

Vaatleme seda üksikute kodanliku õigusteaduse esindajate kontseptsioonide alusel. Üheks kodanliku õigusteaduse silmapaistvamaks esindajaks XIX saj. on Georg Jellinek (1851—1911). Lähtudes oma põhimõttelistest metodoloogilistest kujutlustest tuletab Jellinek üldhuvist nii riigi põhjenduse enda kui ka tema eesmärgi tunnetuse. Ta defineerib riiki rahva sisemise ühtluse väljendusena. Ta räägib riigist kui üldtahte poolt valitsetavast. „Riigi ülesannetena," ütleb Jellinek, „tunnustasime riigi enda säilitamise, julgeoleku ja võimsuse arendamise, õigusloomingu ja õiguskaitse ja kultuuriliste huvide arendamise. Juhtivaks ideeks selles eesmärkide määratluses jääb tunnetus, et rahva solidaarsete huvide eest hoolitsemise kavapärane organiseerimine, kuivõrra need huvid nõuavad tsentraalset juhtimist ja võivad saada rahuldatud väliste vahenditega, võib toimuda ainult kõige tugevama sotsiaalse faktori poolt, milleks osutub riik [34]."

Seega on riigi ülesandeks Jellineki järgi „rahva solidaarsete huvide eest hoolitsemine". Rahva solidaarsete huvidena mõistab Jellinek individuaalseid, natsionaalseid ja inimkondlikke huvisid. Eeltoodust jõuab Jellinek järeldusele, et riik on „... kavakindla, tsentraliseeritud, väliste vahenditega opereeriva teotsemisega, ühiskonna progressiivse arengu suunas individuaalseid, natsionaalseid ja inimkondlikke solidaarseid huvisid rahuldav, juriidilise isikuna esinev rahva valitsev koondis" [35].

Riigi säärane definitsioon ei kannata välja ühtki kriitikat.

Kahtlemata kindlustab kodanlik riik, millest räägib Jellinek, teatavaid huvisid. Kuid kus on tõendus, et need on „solidaarsed" ja „rahva" huvid? Kus on tõendus, et just nende huvide rahuldamise tõttu olelevad riik ja riiklik teotsemine?

Ajalooliselt ei leia see seisukoht mingit kinnitamist, vaid

---

[33] Seda on sunnitud tunnustama ka kodanliku õigusteaduse esindajad ise. Prof. Novgorodtsev ütleb näiteks Duguit' „Konstitutsionnoje pravo. Obštšaja teorija gossudarstva" venekeelse tõlke eessõnas, et „Kaasaja riigiõigusteadus on tõeliselt oma aluseis kõikuv ja nõuab põhjalikku ümbertöötamist".

[34] Jellinek, lk. 170, 191—192. Autorite sõrendus.

[35] Sealsamas, lk. 192.

kategoorilist ümberlükkamist. Loogiliselt ei ole see väide tõestatav. Säärane väide on ajaloolistele faktidele vasturääkiv abstraktsioon ja fiktsioon.

Jellineki riigi definitsioon on väga sobiv kodanlusele, kes on interesseeritud klassi antagonismide kinnikatmisest ja vaate propageerimisest, mis mõistab kaasaja kodanlikku riiki kui rahva murede ja huvide rahuldamise allikat, kui rahva õigusi kaitsevat ja rahva vaimsete jõudude arengut kindlustavat ja tema kultuurilisi ja materiaalseid huvisid rahuldavat asutist.

Et anda riigile masside silmis suuremat autoriteeti, selleks annab Jellinek riigile õigusliku vormi.

Jellineki järgi on kaasaegne riik õigusriik (Rechtsstaat), s. o. riik, kes on seotud ja piiratud tema enda poolt antud seadustega.

Määratelles riigi ja õiguse vastastikuseid suhteid, lähtub Jellinek õiguse kui psühholoogilise nähtuse kujutelmast, mis oleleb vaid meie psüühikas. Jellinek nimetab õiguseks meie teadvuse sisu teatavat osa.

Teiselt poolt — jätkab Jellinek oma arutlusi — kujutab õigus endast inimeste käitumise reeglite kogumit, mis erinevad kõlbluse reegleist, religiooni käsklustest, kombeist ja muist sarnaseist seega, et õiguse eesmärgiks on inimeste huvide ja hüvede kaitse.

Õigusnormid on normid, mis lähtuvad tunnustatud välisest autoriteedist ja mille kohustuslikkus garanteeritakse riigi käsutuses leiduvate väliste vahenditega.

Kogu õiguskord on Jellineki järgi rajatud veendumusele, et me peame neid norme täitma. „Veendumuse" all mõistab Jellinek „... rahva keskset, tüüpilist veendumust" [36].

Rahva „veendumuse" konstrueerib Jellinek jõuna, mis ei ole kujunenud kõrgemate, sunniloomuliste vahendite survel, vaid on kujunenud sundi ekskludeeriva korra motivatsioonide mõjustusel.

„Õigusmõiste oluliseks tunnuseks on seega mitte sund, vaid g a r a n t i i, mille ühe alaliigina esineb sund. Õigusnormid ei ole seevõrra sundnormid kui g a r a n t e e r i t u d normid [37]."

Kogu säärane õiguse kui garantii konstruktsioon teenib väga hästi eesmärki — sisendada mõtet rahva vabatahtlikust allumisest oma rõhujaile, selle õiguse sisemisest, moraalsest heakskiidust ja riigi kaasabil rahva suhtes õigusvormiga varjatud vägivalla teostamise kõlbelisest õigustamisest rahva poolt.

Asudes õiguse ja riigi probleemide juurde ja püüdes vastata küsimusele, kas riik on allutatud õiguskorrale, lähtub Jellinek samast „üldtahte" fiktsioonist, eraldamata valitsejaid ja valitsetavaid.

„Riigi tahe on inimlik tahe," ütleb Jellinek. „Seepärast tõuse-

---

[36] J e l l i n e k, lk. 244.
[37] Sealsamas, lk. 246. Autorite sõrendus.

tub küsimus riigi tahtena avalduvate inimlikule tahtele kohuslikkude normide olemasolust. Sääraste normide olemasolu tuleb lugeda tõestatuks, kui nende olemasolu ja toimivus leiavad tunnustamist nii valitsejate kui ka valitsetavate poolt [38]."

Kuigi Jellinek ei nõustu nõndanimetatud loodusõiguslikkude teooriatega, on tema teooria oma põhialuseis vaid vana loodusõigusliku teooria omapärane moderniseering.

Vastu vaieldes riigi sõltumatusele õigusest tähendab Jellinek: „Sellest õpetusest järeldub, et see, mis alamale, olgu see eraisik või riigiorgan, on õiguseks, ei ole õigus riigile endale. Teiste sõnadega, kui vaatame ülevalt riigilt alla õigusele, siis leiame vaid tühja koha [39]."

Jellineki järgi on riik seotud õigusega. Riigi teotsemine on reguleeritud kindlate õigusnormidega, mis on kohuslikud riigiorganeile kui ka riigile endale. See õigusnormide kohuslikkus on ka riigi suhtes „... pideva kultuurilise arengu vajalikuks eelduseks, sest ainult see loob sotsiaalse usalduse, ilma milleta inimestevahelised vastastikused suhted oleksid võimalikud ainult kõige algelisemal, elementaarsemal kujul" [40].

Õigus seob riigi tahet. Riik loob õiguse, kuid õiguses avaldub ka riigi endapiiramine. See endapiiramine on vabatahtlik, mistõttu riik oma võimu ja suveräänsust seega ei kahjusta.

„Õigusloomingu aktis," ütleb Jellinek, „hoolimata sellest, millisel kujul see õigus ka saabuks, võtab riik endale oma alamate suhtes kohustuse seda õigust rakendada ja teostada [41]."

See riigi „endapiiramise" teooria on ilmsesti kunstlik ja teadusliku tähtsuseta, nagu seda on märgitud ka juriidilises kirjanduses. Ta ei lähtu reaalsetest faktidest, vaid kujuteldavaist, mis puuduvad tegelikus praksises. Õigus ja seadused kui üks õiguse väljendamise vormidest on arusaadavalt kohuslikud ka riigile, õigemini riigi organeile, asutistele ja teenistujaile.

Ei saa kujutella riiki ühiskondliku korra, ühiskondlikkude suhete kindla organisatsioonina, ilma et me ei tunnustaks samas riigis antavate seaduste kohuslikkust ja üldsust. See seaduste kohuslikkus riigi võimu organite suhtes ei ole mingisuguse tahte „endapiiramise" väljendus, vaid just selle tahte enda väljendus. Küsimus ei seisa siiski mitte selles, vaid riigi tahte olemuses. Jellineki järgi on selle tahte sisuks, olemuseks „rahva" „solidaarsed" huvid. Kuid see ei ole õige. Ei ole õige, et riik kohustub millekski oma alamate ees. Ta ei „kohustu", vaid kohustab oma alamaid. Riigi seadused on vormiks, milles antud ühiskonnas valitsev klass kohustab kõiki teisi klasse teatavaks käitu-

[38] Jellinek, lk. 247.
[39] Sealsamas, lk. 269.
[40] Sealsamas, lk. 270.
[41] Sealsamas.

miseks ja nimelt niisuguseks käitumiseks, mis on kasulik ja sobiv sellele valitsevale klassile.

Kaasaja kodanliku riigiõigusteaduse esindajaist mainime teadlasi, nagu Hauriou ja Duguit.

Hauriou lähtub põhimõttest, et riik on võimalik ainult seal, kus natsioon muutus tsiviilühiskonnaks, s. o. kus poliitiline võim eraldus eraomandist ja omandas avaliku võimu ilme.

Hauriou seisukohalt ei ole feodaalriik seepärast riik sõna tõelises mõttes. Niisuguseks riigiks on vaid kaasaegne (kodanlik) riik, mis esindab kogu rahvast. „Riik on antud natsiooni juriidiline personifikatsioon, mis on natsiooni elementide poliitilise, majandusliku ja juriidilise tsentralisatsiooni tulemuseks ja mille eesmärgiks on tsiviilelu teostamine [42]."

Selle teooria kohaselt kujundub riik tsiviilelu, tsiviilühiskonna realiseerimiseks. Tsiviilkord ehk „tsiviilsete vabaduste" režiim on „poliitilise organismi (s. o. riigi. — Autorid) poolt seatud vabaduse ja võrdsuse režiim selleks, et ökonoomilise ühiskonna automatism saaks riigis funktsioneerida" [43].

Mida tähendab majandusliku ühiskonna „automatism"? Selgub, et see kurikuulus *„laissez faire, laissez passer"* tähendab, et „igaüks oma tööd tehes teeb peaaegu teadmatult ühiskonna tööd...".

Selle küsimuse edasine käsitlus paljastab Hauriou'd kui väikekodanlast-reaktsionääri, kes püüab tõestada, et tsiviilelu kõrgeim rakendamine ilmneb nii „rikkaist" kui „vaeseist" erinevas „keskklassis".

Hauriou joonistab väikekodanliku manilovluse vaimus meelitava perspektiivi „sotsiaalse küsimuse" lahendamiseks ühelt poolt peremeeste ja tööliste „ühise omandi" kaudu ja teiselt poolt „avatud kodanluse" säilitamisega, kuhu voolab töölisklassi ladvik sedamööda, kuidas ta jõuab kapitalistlikule maade, rahade või ettevõtete omandamisele, kusjuures jääb aga püsima töötajate klass sõna otseses mõttes.

Hauriou arutluste erakordse madaluse iseloomustamiseks riigi olemuse ja tema arengu perspektiivide küsimuses on küllaldane, kui esitame tema „Principes de Droit public'ist" („Avaliku õiguse printsiipidest") järgmise tiraadi:

„Rooma riik — loeme me siin — muutus patriitside ja plebeide riigiks, ja on väga võimalik, et kodanlik riik muutub teadmata aja kestel, pärast revolutsioone, hõõrdumisi ja sobinguid kodanlik-töölisriigiks."

Ja edasi: „Kui võimaldada temale (s. o. tsiviilkorrale, mis on identne kodanliku riigiga. — Autorid) lõpetada oma tööd, siis

[42] Hauriou, lk. 294.
[43] Sealsamas, lk. 365.

ta ... hangib äärmiselt madalate hindadega kõik eluks vajalikud ained ja varustab tõeliselt iga normaalse indiviidi minimaalse omandiga, olgu see kas või omand ametile, ja muudab seega tema mitte enam teoreetiliselt, vaid praktiliselt vabaks inimeseks [44]."

Öeldust piisab, et veenduda, millise hädisuseni laskuvad isegi kodanlike teaduse suured esindajad, kes oma ülesandeks seavad kodanlikku riiki iga hinna eest õigustada ja varjata tema parasiitlikku ja ekspluataatorlikku loomust.

Sama peab ütlema ka Duguit' (1859—1928) suhtes, kes omal ajal avaldas teatavat mõju reale nõukogude juristidele, kes käsitlesid „duguismi" kui sotsialistlikku õigusteooriat ja püüdsid „duguismi" lepitada marksismiga.

Duguit arvustab riigi juriidilist kontseptsiooni.

Duguit vaidleb kategooriliselt vastu Iheringi, Labandi ja Jellineki õpetusile, mis käsitavad riiki õiguse ainuallikana. Duguit otsib riigile säärast seletust, mis ei tõstaks riiki õigusest kõrgemale ega teeks õigust riigist sõltuvaks ja tuletatavaks.

„Inimmõistus tunneb võimast vajadust määratella õiguse kui sotsiaalse normi alust nõnda, et see norm oleks kohuslik mitte ainult indiviididele, vaid ka riigile endale, milline sealjuures ka oleks arusaamine riigist ja hoolimata ka asjaolust, et kaasaja riik esineb meile esijoones normi loojana, millele allumist ta sanktsioneerib tema käsitsuses oleva materiaalse jõuga [45]."

Õiguse vaatekohalt lahendub Duguit' arusaamisel ka riigi eesmärgi küsimus: riigi eesmärgiks on õiguse realiseerimine.

„Riik on rajatud jõule, kuid see jõud on seaduspärane ainult siis, kui teda käsitsetakse vastavalt õigusele. Me ei ütle, nagu Ihering, et õigus on jõu poliitika, vaid rõhutame, et poliitiline võim on õiguse teenimiseks määratud jõud [46]."

Duguit näeb riigi ja õiguse alust „sotsiaalse solidariteedi" põhimõttes.

Duguit väidab, et inimesed on ühendatud sotsiaalse solidariteedi sidemetega, mis haaravad kõik inimkonna liikmed. Ka õiguse enda allikaks on sotsiaalne solidariteet.

Õiguse vormi alust näeb Duguit igal inimesel lasuvais ühiskondlikes kohustusis, tema sotsiaalses osas. Vabadus on inimese õigus, kuid seda õigust võib inimene realiseerida ainult seevõrra, kuivõrra ta oma teotsemise pühendab sotsiaalse solidariteedi teostamisele. Ka omandiõigus leiab oma õigustuse omanikul lasuvas „sotsiaalses missioonis". Juriidiline akt on seesugune tahte väljendus, mis oma eesmärgilt on kokkukõlas sotsiaalse solidariteediga.

Duguit eitab mõistet riigist kui isiksusest ja käsitleb riiki võimu faktilise evimise vaatekohalt.

---

[44] Hauriou, lk. 402, 408—409.
[45] Duguit, Konst. õigus (vene k.), lk. 5.
[46] Sealsamas, lk. 56.

Duguit määratleb riiki tema üldisemas mõttes kui „... iga inimühiskonda, kus oleleb valitsejate ja valitsetavate vaheline poliitiline diferentseering, ühe sõnaga, kui poliitilist võimu“ [47].

Ta kriipsutab spetsiaalselt alla, et sõna „riik“ tähistab nimelt neid ühiskondi, kus poliitiline diferentseering on saavutanud teatava arenguastme ja kus seetõttu poliitiline võim omab teatavaid iseloomustavaid jooni.

Duguit tunnustab, et poliitiline võim on fakt, millel ei ole midagi ühist võimu seaduspärasusega või ebaseaduspärasusega, et see fakt on sotsiaalse evolutsiooni produkt. Duguit keeldus andmast, nagu ta ütleb, poliitilise võimu filosoofilist õigustust, nagu ta ka keeldub uurimast kõigis üksikasjades ühiskonna evolutsiooni selles suunas. Ta piirdub vaid ülesandega — näidata selle evolutsiooni peamine etapp ja määrata ühiskonna kujunemise aktiivseimad faktorid.

Tähtsamaid neist faktoreist määratleb Duguit väga lihtsalt: indiviidid, kes on teistest tugevamad, teevad oma tahte teistele kohuslikuks. Nad saavutavad seega teiste inimeste suhtes teatava poliitilise võimu. See poliitiline võim kui midagi faktilist ei otsi oma õigustust õigusest. Sellest momendist alates, mil ühiskonnas kujuneb õiguse mõiste, tekib idee, et selle võimu käsklused on seaduspärased vaid seevõrra, kuivõrra nad on kokkukõlas õigusega, ja et materiaalse sunni tarvitamine selle poliitilise võimu poolt on samuti seaduspärane vaid seevõrra, kuivõrra tema eesmärgiks on tagada õiguse sanktsiooni.

Nõnda lahendab Duguit riigi ehk poliitilise võimu eesmärgi küsimuse. Selleks eesmärgiks on õiguse realiseerimine. Kõik, mida riik teeb, ta teeb õiguse kindlustamise huvides. Riigi aktidki tuleb klassifitseerida nende poolt õigusmaailmas avalduva toime järgi. Sellekohaselt kvalifitseeritakse vastavaid akte riigi seadusandliku, jurisdiktsioonilise (kohtu) või administratiivse funktsiooni väljendustena. Duguit käsitleb riiki nii avaliku võimu valdajana subjektiivse õiguse mõttes — riigi õigus anda käske ja sundida neile käskudele alluma —, kui ka õigusriigina, õigusega seotud, seaduslikkuse režiimile rajatud riigina. Riik on seotud seadusega, tema seadusandlik võim on seotud objektiivse õigusega, mis on kõrgem ja eelneb riigile või, täpsemalt väljendades, tema esindajale.

Seletuse riigi seotusele õigusega leiab Duguit mitte looduslikkude individuaalsete õiguste põhjenduses ega ka mitte riigi endapiiramises (Jellinek), vaid sotsiaalse solidariteedi idees, selles õiguse ja seaduse justkui ainsa sisu ja ainsa aluse idees.

Selle teooria kummutamine ei nõua suurt vaeva. Piisab sellest, kui näitame, et Duguit' riigikontseptsiooni aluseks olev „tugeva-

[47] Duguit, Konst. õigus (vene k.), lk. 25.

mate indiviidide" mõiste on täiesti määratlemata ja igasuguse teadusliku sisuta.

Duguit osutus võimetuks seletama selle ühtede indiviidide suurema jõu allikat võrreldes teistega. Püüdes ebaõnnestunult seda allikat avastada osa inimeste religioosses, majanduslikus, moraalses või varalises üleolekus teistest inimestest, paljastab Duguit veel suuremal määral oma jõuetuse ja piirdub säärase lamenteerimisega, nagu: „Valitsejateks on alati olnud, on ja saavad olema faktiliselt kõige tugevamad [48]." Kuid see ei selgita midagi, sest ta ei selgita põhilisemat — ühtede ja mitte teiste faktilise jõu põhjust.

Täiesti vägivaldne ja ajaloolise sisuta on Duguit' väide, nagu oleks poliitilise võimu eesmärgiks õiguse realiseerimine. Ka Duguit' põhipostulaat — „sotsiaalne solidaarsus" — on kunstlik ja metafüüsiline. Sellele vaatamata lähtub Duguit sellest põhimõttest, arvestades, et „... solidaarsus on iga ühiskonna eluliseks elemendiks" [49].

See „sotsiaalne solidaarsus" viib meid uuesti tagasi „üldtahte" juurde, millele viidates kodanlikud filosoofid ja juristid muistsest ajast püüavad kodanliku riigi klassilist ja ekspluataatorlikku iseloomu looritada ja kinni katta. Nad püüavad põhjendada kodanluse ja proletariaadi vahel „solidaarsust", s. o. allutada proletariaadi huvid faktiliselt kodanlusele.

Muinasjutu „sotsiaalsest solidaarsusest" kummutab parimini ükskõik millise kapitalistliku maa riigipoliitilise elu kroonika. Nende muinasjuttude kummutamiseks võime leida häid illustratsioone ka kodanlikkude seaduste analüüsist. Iseloomustades Inglise seadusandlust, kirjutas Engels: „Et kogu seadusandlus on suunatud jõukate kaitseks vaeste vastu, on endastmõistetav. Ainult sellepärast, et eksisteerivad vaesed, on seadused vajalikud ... Vaenulik suhtumine proletariaadisse on seevõrra üldiseks seaduse aluseks, et kohtunikud väga hõlpsasti selleni jõuavad, eriti rahukohtunikud, kes ise kuuluvad kodanlikku ühiskonda ja kellega proletariaadil on kõige rohkem kokkupuutumist. Kui rikas kohtusse välja kutsutakse, või pigemini palutakse, siis kohtunik avaldab kahetsust, et ta pidi teda segama, ja püüab asja igati tema kasuks pöörata; ja kui ta siiski on sunnitud teda süüdi mõistma, siis avaldab ta jälle oma lõpmatut kahetsust, jne... Kui aga kohtu ees tuleb seista mõnel kehvikul, siis peab see peaaegu alati kohtupäeva-eelse öö mööda saatma arestimajas koos teiste samasuguste massiga, nagu on tema ise; algusest peale koheldakse teda kui süüdlast, tema peale karjutakse ja kõigile tema enda-

[48] Duguit, Konst. õigus (vene k.), lk. 49.

[49] „Öelda, et riik peab kindlustama oma olemasolu, tähendab öelda, et riik peab kaasa aitama sotsiaalsele solidaarsusele ja järelikult sellest solidaarsusest kasvavale õigusele" [Duguit, Konst. õigus (vene k.), lk. 57].

kaitse katseile vastatakse põlastavalt: „Neid ettekäändeid me juba tunneme!"... Ühelt poolt, need „Dogberries'ed" (rahukohtunikud) tõlgendavad seadusi vaid viimases leiduva mõtte kohaselt, teiselt poolt aga on nad ise kodanlased ja näevad iga tõelise korra alust vaid oma klassi huvides. Samasugused kui rahukohtunikud on ka politsei: Mida ka kodanlased teeksid, politsei on temaga alati viisakas ja peab valjult kinni seadusist, kuid proletariaadisse ta suhtub toorelt ja karmilt. Juba vaesus ise heidab proletariaadile kahtluse igasuguseis mõeldavais kuritegudes ja võtab temalt samal ajal seaduslikud vahendid kaitseks võimu vägivalla vastu. Seepärast seadus teda ei kaitse, politsei tungib ilma pikema jututa tema majasse, areteerib ta ja kohtleb teda, nagu tahab [50]."

Säärane on „üheõiguslus" ja sotsiaalne solidaarsus Inglismaal, ühel kõige „demokraatlikumal" kodanlikul maal.

Samal Inglismaal pandi 1926. a. söekaevurite streigi ajal ajutiseks arhiivi kurikuulus Habeas Corpus Act, et mitte segada politseid streikijaid omamoodi kohtlemast. Analoogilisi näiteid võib tuua hulgaliselt mistahes kapitalistliku maa praksisest. Kõik see kummutab küllalt ilmekalt professorliku lobisemise õigusest kui „sotsiaalse solidaarsuse" väljendusest ja riigist kui üldsuse hüvangu püha altari kaitsejast.

„Sotsiaalse solidaarsuse" idee, mida Duguit seab oma riigi juriidilise kontseptsiooni aluseks, on vastukäiv ühiskonna klassidesse jagunemise ja seda solidaarsust hävitava klassivõitluse faktile.

Duguit vägistab fakte ja võltsib ajalugu.

Duguit kuulutab sõja saksa juriidilise formalismi koolkonnale ainult selleks, et sellele vastu seada oma juriidiline normativism. Ta võtab mõne positiivsest õigusest kõrgemal seisva ja nii alamaile kui ka valitsejaile (riigile) ühtlaselt kohusliku objektiivse normi ja kasutab seda normi kõigi kaasaja riiklik-õigusliku ehitustöö küsimuste lahendamise võtmena.

Duguit opereerib mõistetega ja valemitega, mis viivad meid segadusse nende tõelise sisu suhtes. Vastu vaieldes individualismile ja kaitsedes sotsiaalset solidaarsust kujutleb Duguit juriidilist normi ennast vahendina, mis sunnib jõudu, mida käsitsevad valitsejad, rakenduma sotsiaalse solidaarsuse teenimisele, kujutleb riiki õigust teenima seatud jõuna.

Viimane asjaolu andis põhjust sotsiaal-reformistidele näha Duguit's uut „sotsiaalse" või isegi „sotsialistliku" voolu esindajat, samal ajal kui „duguism" on kodanliku õiguse põhimõtteid kinnitav ja täielikult kapitalismi huvisid kaitsev vool.

Veel suuremal määral pretendeeris oma õpetuse sotsialistliku iseloomu peale Ludwig Gumplowicz (1839—1909), kes võitles

---

[50] Marx ja Engels, III k., lk. 558—559.

hoopis otsustavamalt kui Duguit juriidilise formalismiga ja koketeeris kõvasti „sotsialistliku" fraseoloogiaga, kuid kes, võrreldуna oma kodanlikkude kaasaeglastega ja eelkäijatega, ei jõudnud riigiõiguse probleemide lahendamisel tegelikult mitte sammugi edasi.

Gumplowicz esines Labandi, Gierke ja teiste sama koolkonna riigiõiguslaste valitsevate individualistlikkude teooriate vastasena, samuti ka ülalkäsiteldud õiguse ja riigi teooriate vastasena. Ta võttis teravale arvustamisele kodanliku riigiõigusteaduse kui tendentsliku, mis hoolitses ainult selle eest, et õigustada antud riigikorda, lähtudes autori isiklikust vaatekohast, kuid ei hoolitsenud selle riigikorra tõelise loomuse tunnetamise eest. Teadusliku ülesande keerulisus selles valdkonnas ei ole Gumplowiczi järgi tingitud uuritava aine mahust.

„Vastupidiselt, ülesande keerulisus on tingitud selle aine petlikkusest," räägib Gumplowicz. „Mitte kusagil ei ole, ühel või teisel põhjusel, olnud niipalju varjatut ja ebaselget kui riiklikkudes asjades; kusagil ei tehta niipalju moe pärast kui avalikus ja rahvusvahelises õiguses, kusagil ei ole niipalju valet, niipalju räägitud ja kirjutatud otseseks pettuseks kui selles valdkonnas; kusagil ei ole niipalju tehtud tingimisi ega mängitud niipalju ettekavatsetud komöödiaid kui siin [51]."

Gumplowiczit ei rahulda hoopiski mitte kodanliku õigusteaduse poolt — Welcker'ist, Robert Mohl'ist, Ahrens'ist, Bluntschli'st kuni Hegeli ja Kantini — antud riigi olemuse seletused. Riigi ja õiguse vastastikuse suhte määratleb Gumplowicz järgmisena: „Õigus on mõeldav vaid riigis; ta oleleb ja kaob koos viimasega [52]."

Gumplowicz väidab, et riik ei ole tekkinud õiguse pinnal, õigus ei ole riigi hälliks. Riik ei ole tekkinud õiguse ideest rahuliku arengu tulemusena ega ka mingisugusel teisel rahulikul teel. Riik tekkis vägivalla teel, mis esineb seega selle uue ühiskondliku nähtuse ämmaemandana. Riik ei ole tekkinud perekonnast viimase arengu teel.

„Ei," ütleb Gumplowicz, „riik tekib ainult mitmesuguseist inimgruppidest, mitmesuguseist sugukondadest ja koosneb ainult neist. Võitjad moodustasid valitseva klassi, võidetud ja orjastatud aga — tööliste ja teenijate klassi [53]."

Gumplowicz näeb sugukondades riigi peamisi alusosasid, riigi tõelisi nurgakive. Neist sugukondadest tekkis riik. Nemad ja ainult nemad eelnevad riigile.

Riigi asutamisega luuakse side nende sugukondade vahel, kes

---

[51] Gumplowicz, lk. 16.
[52] Sealsamas, lk. 28.
[53] Sealsamas, lk. 120—121.

liitusid riiklikuks eluks. Need riiklikud sidemed muundavad sugukonnad rahvaks ... Rahva peamiseks tunnuseks on üks riigi võim, kelle valitsemisel on rahvas ja kellele ta allub.

Sellele riigi võimule vastab ka riigi tahe, mida ei tule aga segada rahva tahtega. See riigi tahe on, Gumplowiczi arvates ja „rassistide" meeleheaks, domineeriva sugukonna tahe, kelle korralduses on küllaldaselt vahendeid ja küllaldaselt jõudu, et realiseeruda valitseva tahtena.

Riigi arengu protsessis, arutleb Gumplowicz edasi, suguharud muutuvad kastideks või klassideks ja anduvad teatavale, päranduse korras üleminevale tegevusele. Need klassid leiavad kinnitust riigi jõu poolt, mis esinebki valitsemise organisatsioonina.

„... Järelikult võimutsemine, valitsemine, haarates selle paljuse, kujundab ühtluse. Riigis valitsevate elementide ja alluvate suhe avaldub riigikorralduse vormis. Ja nõnda nagu muutub ja tasakaalustub see valitsemise suhe, täpselt samuti muutub ka riigi korralduse vorm [54]."

Gumplowicz kritiseerib saksa juristide (Mohl, Stahl, Lorenz v. Stein ja teised) konstruktsiooni samuti kui Bluntschli konstitutsioonilise monarhia konstruktsiooni, seades neile vastu oma „kaasaja kultuurriigi" (Kulturstaat) konstruktsiooni. Selle „kaasaja kultuurriigi" tunnuseks on Gumplowiczi järgi muuseas asjaolu, et see riik tugineb kultuurile ja aitab kaasa tema edasisele arengule.

„Kaasaja kultuurriik," ütleb Gumplowicz, „on eelkõige riik ja, nagu kõik teised riigid, esineb ta niisugusena alati ja kõikjal valitsemise organisatsioonina, mis on määratud kaitsema teatavat õiguskorda. Paljude aastate pikkune areng on kaasa aidanud, et need valitsemise vormid märgatavalt pehmenesid, et ta kaasajal avaldub vähem karmil kujul. Vanad orjuse ja pärisorjuse vormid kadusid ja nende asemele ilmusid „vabad" vormid. Nende olulisem tingimus on selles, et sunniline valitsemine ei teostu siin omavoliliselt, vaid seaduslikul alusel [55]."

Niisuguses käsitluses ei erine see nõndanimetatud „kultuurriik" arusaadavalt milleski nõndanimetatud „õigusriigist": siin ja seal kehtib ühesuguselt seadus ja õigus, nagu oleks see „kõigi ühiskondlikkude ja riiklikkude suhete viimane instants".

Selle „Kulturstaat'i" olulist tunnust näeb Gumplowicz selles, et riigi teotsemine ise ei piirdu ainult maksude nõudmisega ja sõdade pidamisega, pealegi dünastia huvides, vaid see teotsemine just kui seab oma ülesandeks „... igakülgse kaasaaitamise rahva hüvele, ja osutab siis toimekat kaasabi inimese kõigile kõrgemaile, ideaalseile eesmärkidele püüdmisel"[56].

---

[54] Gumplowicz, lk. 209.
[55] Sealsamas, lk. 248.
[56] Sealsamas, lk. 248.

Isegi riigiametnikke kujutab Gumplowicz mingite kultuurikandjatena ja kultuuri ja progressi eest võitlejaina. Nad teotsevad seaduse nimel ja vaimus. Kultuuri suunas ja alatisel kaasmõjul töötab üha suureneva pingega ka seadusandlus, mille tõttu „kaasaja kultuurriigis" õiguse valdkond muutub ikka rikkamaks ja laiemaks, kuna avalik õigus areneb varemini-tundmata ulatuseni. Selle kaasaja riigi „kultuursus" avaldub ka selles, et ühiskonna ja riigi töödest kutsutakse osa võtma rööbiti aadlike privilegeeritud klassidega ka keskseisus ja töölisklass. Vaba sõna tagab haritud klasside mõju ühiskonna arvamusele, rahvaesindajate valimisele ja seega ka rahva demokraatlikkude kihtide osavõtu seadusandlusest ja kõigest riigi valitsemisest.

„Kultuurriik" hoolitseb elanikkonna eest, rahva majapidamise eest, „rahva elu ideelise külje" eest, teaduste ja kunstide eest, ühe sõnaga, töötab kaasa kõigi, mitte vähem ega rohkem kui „tuleviku sotsiaalsete vormidega" seoses olevate „üldinimlikkude" ülesannete edukaks lahendamiseks.

Seda kujutab endast Gumplowiczi käsituses see kurikuulus „kaasaja kultuurriik", millise õpetuse järele haaras omakorda sotsiaalreformism ja eriti moonutatud kujul fašism.

Tegelikkuses säärast „kultuurriiki" ei ole ekspluataatorliku ühiskonna ajaloos kunagi olnud ega saagi olla. Kaasaja, s. o. kodanlikul riigil ei ole olnud ühtki neist omadusist, millest Gumplowicz nõnda sentimentaalselt räägib, ega saagi olla nende tõelise klassi- ja ekspluataatorliku loomusega omaduste otsese ja terava vastuolu tõttu.

Gumplowiczi ja tema reformistlike järglaste juriidiliste ja kultuuritsevate illusioonide parimaks kummutajaks võib olla mistahes „kaasaja" kodanlik riik, mis annab igal sammul lõpmatu hulga näiteid ekspluateerijate ebainimlikust, loomalikust suhtumisest rahva massidesse, täieliku, ka kõige väiksema ja tähtsuseta hoole puudumisest rahva huvide ja hädade eest ja mistahes taotluste puudumisest üldinimlikkudeks ülesanneteks, mis kunagi ei seisa ühegi kodanliku ja üldse ekspluataatorliku riigi päevakorras. Eriti teravalt ilmneb see fašistlike riikide avaliku kannibalismini jõudnud tegevuses.

Kaasaja kodanlik riik on imperialistlik riik, kes iga päev ja iga tund toob oma kiskjalikule riisumispoliitikale, sõja ja agressiooni, tule ja mõõga poliitikale ohvriks kultuuri ja kultuurilise korralduse huvid. Millisest „kaasaja" kodanliku riigi kultuurist me saame rääkida, kui me ei sule silmi karjuvale barbaarsusele, mida see riik tekitab kõigis maailma osades, kus valitsevad kapital ja ekspluatatsioon!

Olles võimetu mõistma riigi tõelist loomust, riigi tekkimise allikaid ja tema arengu seadusi, osutus Gumplowicz, isegi arvustades formaal-juriidilise koolkonna teooriaid ja tehes katset neile

teooriaile riigiõiguse valdkonnas vastu seada uut „teaduslikku" sõna, täiesti jõuetuks riigiõigusteaduse põhiülesannete lahendamisel.

Selle jõuetuse üheks põhjuseks on ühelt poolt riigi ja õiguse vahelise sideme ja teiselt poolt ühiskonna klassilise organisatsiooni mittemõistmine Gumplowiczi poolt; õiguse, riigi ja poliitika vahelise sideme mittemõistmine; mittearusaamine, et õiguslik ja riiklik tegevus ei saa olla mõistetavad ja hinnatavad väljaspool poliitikat, s. o. lahus antud ühiskonnas valitsevate klasside huvide teostamise võitlusest ja avaldusist.

Ka teadusliku uurimistöö ülesandeid mõistab Gumplowicz täiesti ebaõigelt, seades vajalikuks tingimuseks „riigiõpetuse tõeliselt teadusliku ja erapooletu käsitelu puhul... hoiduda võimalikult kaugele igasugusest poliitikast".

„Riigiteadlane," ütleb Gumplowicz, „peab mõistma oma teadust eraldada poliitikast... Riigiteadlase ülesandeks on partei elust kõrvale hoidudes uurida poliitilise arengu seadusi. Las... poliitikud ja publitsistid vaidlevad omavahel, kuidas tuleb talitada, õpetus riigist nende küsimustega ei tegele."

Mainimisväärset huvi pakuvad katsed selgitada riigi olemust juriidilise suhte vaatekohalt. Selle koolkonna tähtsamad esindajad on saksa teadlased Löning ja Affolter ja vene revolutsiooni-eelses teaduses — Korkunov, Lazarevski ja teised.

Prof. Korkunov[57], arvustades riigi tahte teooriat, jõuab järeldusele, et see teooria lähtub riigi olemuse selgitamisel riigi kui juriidilise isiku fiktsioonist, kuna tegelikkuses „... riiklik valitsemine ei ole fiktsioon, ei ole metodoloogiline võte, vaid reaalsete nähtuste kogum..." [58]. Prof. Korkunov peab seepärast vajalikuks, et riigi võimu mõiste teaduslik selgitus ei pea piirduma juriidilise konstruktsiooni fiktsiooni püstitamisega, vaid peab määratlema valitsemise kui erilise reaalsete ühiskondlike elunähtuste kogumi sisu.

Korkunov märgib õieti, et kõiki riigielu nähtusi ei saa siduda mingisuguse ühise tahte avaldustega. Juba „ühise tahte" mõiste on tema arusaamisel kunstlik ja üksnes juriidiline fiktsioon. See on ka õige, kui pidada silmas kogu ühiskonna tahet.

Võimu mõiste ei ühti Korkunovi ja teiste sama teooriat pooldajate seisukohalt tahte mõistega. Valitsemine ei eelda valitsevat tahet.

„Valitsemiseks on nõutav vaid teadvus sõltuvusest, mitte aga selle reaalsus. Kui nõnda, siis võim on valitsetava sõltuvuse teadvusest tingitud jõud [59]."

---

[57] Vt. „Vene riigiõigus", „Üld. õiguse teooria" jt.
[58] Korkunov, „Vene riigiõigus", lk. 10.
[59] Sealsamas, lk. 24.

Viies nii kogu küsimuse „valitsetava" teadvusele, kaldub see teooria kõrvale vastuse andmisest põhiküsimusele — kus ja milles tuleb näha riigi võimu jõudu, mis imperatiivselt mõjustab „valitsetavate inimeste" teadvust. Keele, kommete ja kultuuri ühtlus, millest Korkunov räägib kui teadvuse ja inimeste ning riigi vahelise seose allikast, sugulussidemed ja patriotism ei selgita siin midagi, vaid nõuavad ise selgitamist.

Korkunovi järgi „riik on vabade inimeste ühiskondlik liit, milles on ainult riigiorganeile sunni ainuõiguse andmise teel sunniviisiliselt kehtestatud rahulik kord" [60].

Riigi põhielemendiks on Korkunovi järgi iseseisev sunniviisiline valitsemine. „Riigi võim," loeme tema teoses „Russkoje gossudarstvennoje pravo" („Vene riigiõigus"), „on jõud, mis on tingitud riigist kui sunniviisiliselt kehtima pandud rahuliku korraga ühiskondlikust liidust sõltumise teadvusest [61]."

Tunnustades riikliku suhtlemise põhialusena riigi sundivat teotsemist, rõhutab Korkunov, et teiseks riigi valitsemise oluliseks tunnuseks on valitsemine vabade inimeste üle.

Märgime siinkohal, et see on poliitiliste ja kodanikuõiguste äravõtmise otsene õigustamine kõigi nende isikute suhtes, kellel ekspluateerijate valitsemise tõttu puudub isiklik vabadus. Korkunov väidab otseselt: „... kes ei ole vaba, kes allub teise isiku eravõimule, see kõrvaldatakse seega riigi elust osavõtmisest. Riikliku suhtlemise otseseiks osanikeks on ainult vabad, ainult need, kes ei ole riigivõimu eest varjatud nende üle ulatuva eravõimuga [62]."

Oma riigiteooria aluseks seab Korkunov võimu määrangu mitte tahtena, vaid jõuna, mis on tingitud riigist sõltumise teadvusest. Korkunovi järgi ei ole riigi ühtluse aluseks mitte tahte (kujuteldava tahte) ühtsus, vaid riigi valitsemisele allumise aje ühtsus. Kuid see ühtsus, argumenteerib Korkunov edasi, ei ole isiksuse ühtsus, vaid suhete ühtsus. Siit riigi määratlemine ühtsa juriidilise suhtena.

Käsitelles riiki sellelt vaatekohalt, tõestab Korkunov, et riigi sisu moodustavad huvid piiritellakse objekti kohastamisega ühiseks kasutamiseks üksikuile isikuile.

Seda põhimõtet täiendab Korkunov teisega, nimelt põhimõttega, et riigi võim, et jäädа riigivõimuks, peab olema ühiseks kasutamiseks kõigile riiki moodustavaile inimesile.

Korkunov ütleb: „Kui riik ise on juriidiline suhe, siis tema subjektid on — kõik riiklikust suhtlemisest osavõtjad, monarhist viimse alamani [63]."

---

[60] Korkunov, Vene riigiõigus, lk. 27.
[61] Sealsamas, lk. 37.
[62] Sealsamas, lk. 38.
[63] Sealsamas, lk. 45—46.

Korkunov „ei näe" erinevusi monarhi ja „viimse alama" seisundi vahel riigis, samuti kui ta ei näe riigi klassiloomust, mis kindlustab mitmesuguseile monarhidele ja nende selja taga seisvaile ühiskondlikele jõududele valitsemise „alamate" üle. Korkunovi valem on tüüpiline abstraktne-juriidiline valem, mis varjab riigi tõelist klassilist loomust, kus tõeliseks subjektiks, tõeliseks riigivõimu kandjaks ei ole mitte „kõik riiklikust suhtlemisest osavõtjad", vaid ainult teatavad ühiskondlikud klassid, kes kasutavad riigimasinat oma klassi huvides.

Korkunov näeb ka ise oma konstruktsiooni kunstlikkust, mitte suutes eitada riiklikust suhtlemisest osavõtjate õiguste erinevat mahtu ka kodanlik-demokraatlikkudes riikides, mis ei võimalda arvata rahva kuigi laiu demokraatlikke hulki selle riikliku suhtlemise üheõiguslikeks liikmeiks.

Seepärast, rääkides rahva üksikute gruppide õiguste mahust, on ta nende gruppide suhtes sunnitud õigused seondama kohustustega, mis aga arusaadavalt tema teoreetilise konstruktsiooni juurteni purustab.

Et vabaneda selle konstruktsiooni juures vältimatuist vastuoksusist, on Korkunov sunnitud kasutama uut juriidilist konstruktsiooni — nõndanimetatud „korraldused võõrastes huvides". Võõrastes huvides korralduste all ta mõistab riigivõimu organeil lasuvate kohuste teostamist, kusjuures ta ei konstrueeri valitsemist ühepoolse valitsemisena ega lähtu valitsejate ja valitsetavate vastamisi seadmisest, vaid lähtub valitsemise jagustamisest kõigi riiklikust suhtlemisest osavõtjate vahel. Ka Korkunov tunnustab, et sealjuures on ühe poole suhtes ülekaalus võim, teise poole suhtes aga allumise kohustused. Kõik see aga ei takista Korkunovi arvates rääkida riigist kui juriidilisest suhtest ja kvalifitseerida rahvast selle juriidilise suhte subjektina.

Riikliku valitsemise juriidilise suhte sisu kujundavad õigused samastab Korkunov õigusega ühel või teisel kujul mõjustada sunnivõimu teostamist. Ta ütleb: „Juriidiliselt seisukohalt kujutab riik seega endast iseseisvat sunniviisilise valitsemise juriidilist suhet, mille subjektiks on kogu riigi rahvas, objektiks sunnivõim ja sisuks valitsemisest osavõtu õigused ja allumise kohused [64]."

Väites, et riik on „valitsejate ja valitsetavate vaheline reaalne juriidiline suhe", käsitavad Korkunov ja teised sama teooria pooldajad seda suhet tavalise juriidilise suhtena, mis on rajatud poolte üheõigusluse põhimõttele, s. o. kummalegi poolele kuuluvate õiguste ja kohuste mahu võrdsusele.

Seega see teooria moonutab riigis asetleidvate valitsejate ja valitsetavate vaheliste suhete tõelist loomust, kus valitsejad ei ole juriidiliselt, veel vähem aga faktiliselt üheõiguslikud valitseta-

[64] Korkunov, Vene riigiõigus, lk. 48.

vatega. Üksi sellest asjaolust piisab, et otsustavalt tagasi lükata teooria riigist kui juriidilisest suhtest, kui teooria, millel puudub igasugune teaduslik alus ja tähtsus.

Korkunovi teooria, mis käsitab riiki juriidilise suhtena, kutsus juriidilise kirjanduse veergudel juba omal ajal (möödunud sajandi 90-ndail aastail) esile terve rea olulisi vastuväiteid [65].

Korkunov ise iseloomustas oma teooriat subjektiivse realismi teooriana. Riigi valitsemisele allumise põhjuse tuletab Korkunov mitte allujate isiklikust tahtest ja ka mitte mingisugusest inimeste üle valitsevast metafüüsilisest tahtest, vaid subjektiivsest, kuid, nagu ta ütleb, täiesti reaalsest riigist sõltuvuse tunnetamisest.

Riigi kui juriidilise suhte konstruktsiooni ebakohasuse tõestamine ei nõua erilist vaeva. Piisab, kui osutame asjaolule, et Korkunov, rajades allumise põhjust allutatud inimeste riigist sõltumise tunnetusele, ei selgita, millest see tunnetus on tingitud, ja järelikult defineerib üht tundmatut teise tundmatuga.

Kui riigi aluseks oleks tõeliselt üksikute inimeste nende riigist sõltuvuse tunnetus, siis osutuks riigi ühtlus võimatuks: tunnetamine on väga erisugune ja individuaalne; see on tingitud inimeste ühiskondlikust positsioonist, nende poolt tootmissuhteis omatavast kohast. Inimeste tunnetus on tingitud nende klassilisest positsioonist, tunnetus (ideoloogia) omab seetõttu klassiloomust, mistõttu ühe klassi tunnetus erineb teravalt teise klassi tunnetusest (ideoloogiast).

Riigi kui juriidilise suhte teooria, või, nagu seda ka teisiti nimetatakse — „ühise valitsemise" teooria on täis sisemisi vastuolusid, mida ei ole võimalik lahendada nõndanimetatud subjektiivse realismi pinnal.

Mitte aluseta ei väitnud selle teooria arvustajad, et lõpptulemuses see teooria kordab mõningate modifitseerimistega Montesquieu võimude lahususe teooriat.

Riigi kui juriidilise suhte teooria, mis lähtub põhimõttest, et riigi valitsemist teostab kogu elanikkond, on lõppkokkuvõttes ajaloolistele faktidele vastukäiv. Seda teooriat ei kinnita mingil määral ei orjapidamisriik, ei feodaalriik ega ka kapitalistlik riik, sest igaühes neist on riigi võimu teostajaks mitte elanikkond, vaid selle tähtsusetu vähemik, kes on enda kätte koondanud majandusliku võimu enamiku üle, rahva üle.

Korkunovi ja teiste juriidilise suhte koolkonna esindajate arutluste peamine puudus on sama puudus, mis esineb kõigi kodanlikkude õpetlaste juures; nad püüavad riigi ja õiguse mõiste tuletada neist mõisteist endist, püüavad oma ülesande lahendada mitmesuguste juriidiliste konstruktsioonide, formaal-

[65] Prof. M. A. Djakonov, A. S. Aleksejev, L. Z. Slonimski, M. B. Gorenberg, V. V. Ivanovski jt.

abstraktse juriidilise mõtlemise ja formaalsete juriidilis-loogiliste konstruktsioonide abil.

Riigi ja õiguse tõelist loomust saab aga määratella mitte ühiskondlikke tootmissuhteid väljendavate juriidiliste suhete kui niisuguste analüüsi kaudu, vaid ühiskondlike tootmissuhete endi analüüsi kaudu. Selle ülesande lahendamise katsed, mis jäävad vaid juriidilise loogika pinnale, on määratud täielikule ebaedule. Kaasaja kodanlik teadus ei ole siiski võimeline ületama juriidilise skolastika pahelise ringi piire. Teda koormavad selle juriidilis-formaalse koolkonna eelarvamused, mis on iseloomustavad kogu kodanlikule jurisprudentsile, sõltumata mitmesugustest üksikutest juriidilise analüüsi peensuses ja kasuistlikkuses omavahel võistlevatest juriidilistest koolkondadest.

Üksikud kaasaja kodanliku juriidilise maailma esindajad moderniseerivad K a n t'i (1724—1804) ideid, kes ka oma õigusteooria konstruktsioonis lähtus inimmõistuse domineeringust.

Kanti järgi on inimliku tegevuse juhtivaks printsiibiks puhta mõistuse nõudlus. Üle kõige kerkib kõlbluse seadus ehk kategooriline imperatiiv, mis valitseb ka õiguse valdkonnas. Ka õigus on välisest küljest vaadatuna kõlblus. Siit järeldub õigusnormide põhiline nõue: toimida kokkukõlas kõlblusseaduse nõudega nõnda, et inimese vabadus oleks kokkukõlastatud kõigi teiste inimeste vabadusega.

Õiguse valdkond on inimeste välissuhete valdkond. Selles valdkonnas kehtib sunniloomuline eraõigus (asjaõigus, isikuõigus, abieluõigus jne.), mida kaitseb Kanti poolt riigina määrateldud üldine tahe. Iga õiguse ülesandeks on Kanti järgi üldse õiguse ja õigluse idee teostamise tagamine.

Selle argumentatsiooni ekslikkus on silmanähtav: kunagi pole olnud ega saa ka olema ei õigluse „ideed" ega „üldist" õigust, millel puudub klassi sisu. Sellepärast võime õigust määratella mingisuguse üldise „idee" või mingisuguse igasugusele õigusele — õigusele „üldse" — omase abstraktse õiguse aluse avaldusena ainult siis, kui kaldume kõrvale reaalseist ajalooliselt kujunenud ühiskondlikest suhteist. Kanti õigluse „idee" ja „üldine õigus" või „õigus üldse" on niisama tajumatud, nagu on tajumatu ka Kanti „asi iseeneses" [66].

Pole raske taibata Kanti põhiliste õigusideede kokkulangevust Rousseau ja entsüklopedistide ideedega, kes lähtuvad samasuguseist abstraktseist põhimõtteist kui Kant, eriti rahva üldtahte ideest. Õigus on Kantile kõlbluse väliseks avalduseks. Ta on vaid kõlbluse omapärane avaldusvorm.

Kanti otsesel mõjustusel kujunes kodanliku õigusteaduse tähtsaim koolkond — n o r m a t i v i s m, mis kõige markantsemal

[66] Vt. L e n i n, Materialism ja empiriokritiitsism, XIII k., lk. 82 jj.

kujul esitab Kanti põhiideed — juriidilise vormi eraldamine tema ühiskondlikust sisust.

Normativismi silmapaistvamaiks esindajaiks on hollandi jurist Krabbe ja saksa jurist Hans Kelsen.

Normativismi olemus avaldub juriidilise normi täielikus eraldamises sotsiaalsest sisust, juriidilise normi ülimuse väitmises. Krabbe lähtub tunnustusest, et „... õigus rahuldab end", et „... õiguses kehtib autonoomia ja mitte heteronoomia[67] printsiip..."

Järelikult õiguse tõeline ja kõrgeim kriteerium sisaldub õiguses kui niisuguses ja mitte väljaspool õigust olevais nähtusis (ökonoomia, tootmissuhted).

Seadusandja poolt kehtima pandud õigusnormid on õiguse normid seepärast, et seadusandja on õiguskorra poolt tunnustatud õiguse organ. Selle õiguskorra sunniviisiline jõud on tingitud tema normide ja rahva õigusveendumuse kokkukõlast.

Seega kujunduvad õigusnormid rahva õigusveendumuse väljendusena, ja sellistena on need normid ühiskonna ja riigi elu kõrgeimaks regulaatoriks.

Kelsen leiab ja konstrueerib õiguse seaduspärasuse objektiivse õiguse mõtte selgitamisega. Tema vaatekohalt on riik „õiguslikkude põhimõtete seesmise mõtte ühtsus". Riik on vaid objektiivse õigusliku korra personifikatsioon. Riiki tuleb käsitada „kui normi või korda", kui õigusega või õiguskorraga samastatud mõistet. Riik ja õigus on juriidiliselt vaatekohalt käsitatuna üks ja sama.

Õigusnormid on kohustuslikkuse printsiipidena absoluutsed. Eitades täielikult eraõiguse ja avaliku õiguse erinevusi, samastab Kelsen riiki õiguskorraga.

Kelsen väidab otseselt, et „riik on õiguskord, kuid mitte iga õiguskorda ei või nimetada riigiks".

„Seda võib nimetada riigiks vaid sel juhul, kui õiguskord loob teda kujundavate normide loomiseks ja rakendamiseks mõningad tööjaotuse (Arbeitsteilung) alusel funktsioneerivad organid. Õiguskorda nimetatakse riigiks, kui see on saavutanud teatava tsentralisatsiooniastme[68]..."

„Õpetus kolmesugusest riigivõimust või riigifunktsioonist käsitleb riigikorra loomise mitmesuguseid astmeid; riigi organid on vaid õigust loovad ja õigust rakendavad organid (Rechtserzeugung und Rechtsvollziehung); riigi vorm on ainult õiguskorra loomise meetod, mida piltlikult nimetatakse riigi tahteavaldi-

---

[67] Heteronoomia — sõltuvus välisest normist; vastand autonoomia — sõltuvus teotseja poolt endale püstitatud normist (Tsiteeritud G. F. Šer-šenevitši järgi, lk. 301).

[68] Kelsen, lk. 116—117.

seks [69]." Seega normativism ei näe ühiskondlikkude suhete materiaalset sisu, ei tunne ühiskonna klassilist ehitust, ühiskondlikkude klasside võitlust, ei tunnusta riiki valitsemise ja mahasurumise organina. Normativism ekskludeerib kõik selle kui metajuriidilise, s. o. kui väljaspool juriidilisi kategooriaid ja normatiivseid kujutlusi seisva.

Normativism tõestab täielikult ja järjekindlalt uuskantianismi metodoloogia sisutuse, mis rakendab kõik jõud, et katta õiguslikkude valemite ja juriidiliste normide linikuga kodanlikku ühiskonda ja kapitalistlikku korda purustavad klassi antagonismid. Just see asjaolu ongi normativismi muutnud üheks reaktsiooniliste ühiskondlikkude meeleolude varjupaigaks ja neid meeleolusid avaldavaks kodanlikuks juriidiliseks mõttevooluks.

* *
*

Näitasime mitmesuguste voolude tähtsamate kodanlikkude õpetlaste kaudu, et kodanliku teaduse poolt loodud ja arendatud õpetus riigist osutus võimetuks vastama riigiõpetuse põhiküsimusile, et mitmesugused katsed anda vastus neile küsimusile lõppesid siin paratamatult täieliku krahhiga, et sisuliselt need katsed püüdsid ekspluataatorlikku riiki rehabiliteerida ja kujutlesid riiki üldhüvede, üldiste huvide ja rahvaste õiguste ja huvide kandjana ja kaitsejana ainult silmakirjalikkuse, klassihuvide või harimatuse tõttu.

Samasugust kodanliku teaduse krahhi näeme õiguse teooria valdkonnas. Ka siin on kokku kuhjatud terve hunnik skolastilist vanakraami, mis moonutab õiguse mõistet, tema loomust, tema ühiskondlik-ajaloolist osa ja tema ajaloolist käiku.

Ka kodanliku maailma silmapaistvamate teadlaste tööd, mis on järeletulevatele põlvedele jäänud püsima õigusala uurimiste paremate eeskujudena (õiguse loodusõiguslik koolkond, Hegel, õiguse ajalooline koolkond), ei suutnud jurisprudentsi välja juhtida vasturääkivuste, tingimuslikkuste, abstraktsioonide, fiktsioonide ja skeemide labürindist.

Kantil oli täielik põhjus öelda kodanliku teaduse kohta, et: „Juristid otsivad veel oma õiguse mõiste definitsiooni." Teoses „Üldine õpetus riigist" tähendas Gumplowicz, et Kanti märkus omab jõudu ka veel tänapäeval.

„Juristid," ütleb Gumplowicz, „otsivad ka praegu õiguse definitsiooni ja nad ei leia seda nõnda pea, sest nad sattusid valele teele ja viibivad suures eksituses, mõeldes õigusest jõuda riigini ja käsitades riiki õiguse produktina [70]."

---

[69] Kelsen, lk. 116, 117.
[70] Gumplowicz, lk. 355.

Tõepoolest, minnes ja liikudes valeteed mööda, ei suuda kodanlik õigusteadus tõelise teadusliku uurimistöö ülesannetega toime tulla.

Küllaldane on teada, et ka säärane silmapaistev kodanliku filosoofia, eriti õiguse filosoofia ja ajaloo esindaja, nagu Auguste Comte, leiab tekkinud olukorrast väljapääsu ainult õiguse ja tema olelu otseses eitamises.

Auguste Comte väidab oma teoses „Système de politique positive" („Positiivse poliitika süsteem"), et metafüüsika poolt teokraatia vastu püstitatud „inimlikud õigused" on mänginud ainult negatiivset osa.

„Sõna õigus," loeme siin, „tuleks kõrvaldada oleviku poliitilisest keelest, samuti kui sõna põhjus oleviku filosoofilisest kõnest. Neist kahest teoloogilis-metafüüsilisest mõistest on üks (õigus) samavõrra ebakõlbeline ja arhailine kui teine (põhjus) irratsionaalne ja sofistlik [71]..."

„Jumalikku algust mittetunnustavas positiivses riigis kaob õiguse idee tagasipööramatult. Igaühel on kohustused kõigi ees, kuid kellelgi ei ole õigusi kui niisuguseid... Teiste sõnadega, kellelgi ei ole muud õigust, kui õigus täita alati oma kohustust [72]."

Leon Duguit, vastates küsimusele, mis on subjektiivne õigus, ütleb: „...see on puhtakujuline metafüüsilise korra mõiste [73]."

Edasi: „Subjektiivse õiguse tegeliku loomuse küsimuse puhul tõusetuvad lõpmatud vaidlused on paremaks tõendiks selle mõiste kunstlikkuse ja ebakindluse kohta [74]."

Teoses „Õiguse sotsiaalsed funktsioonid" püstitab Karner õiguse osatähtsuse kohta ühiskonnas järgmisekujulise küsimuse: „Kuidas ühiskond loob oma õiguse ja kuidas õigus loob oma ühiskonna?" [75] ja paljastab seega ilmsesti oma harimatuse õiguse tekkimise tähtsaimas küsimuses.

Õigusteaduse kohta ei mõistnud Karner muud targemat öelda, kui korrata Kanti sõnu: „Puhtakujuline empiiriline õpetus õigusest on pea (nagu puust pea valmis „Fedra"), mis võib olla küll ilus, kuid on kahjuks ajudeta [76]."

Karner lisandab sellele, et: „Õigusteadus algab sellepärast just seal, kus lõpeb jurisprudents [77]..."

Prof. Šeršenevitš, analüüsides mitmesuguseid õigussüsteeme, jõuab tulemusele, et „...ei ole lootust leida soovitud tunnust, mis oleks kohaldatav igasugusele õigusele ja võimaldaks seda eraldada teistest ühiskondlikkudest nähtustest" [78].

---

[71] Comte, I k., lk. 361.
[72] Sealsamas.
[73] Duguit, Üldised ümberkujundused, 1919, lk. 13.
[74] Sealsamas.
[75] Karner, lk. 11.
[76] Sealsamas.
[77] Sealsamas.
[78] Šeršenevitš, I, lk. 280.

Lootusetuses avastada õiguse materiaalne sisu, jõuab Šeršenevitš järeldusele, et õiguse materiaalselt pinnalt tuleb siirduda õiguse formaalsele pinnale.

Bergbohm, Gierke, Meyer, Gumplowicz, Jellinek, Ihering, Anton Menger, Krabbe, Duguit, Petražicki, Kelsen, Karner jne. püüavad igaüks omamoodi määratella õigust, ei ole aga sammugi edasi jõudnud, ei ole sammugi kaugemale jõudnud armetust idealistlikust kontseptsioonist, mis sipleb abstraktsuste: „vaim", „idee", „tahe", „üldtahe", „era-tahe", „sotsiaalne solidaarsus", „sotsiaalne funktsioon" ja muude sarnaste pihtide vahel.

Kogu kodanliku õigusliku mõtlemise jõuetus avaldub eriti selgesti kodanlikkude õpetatud juristide täielikus pankrotis õiguse tekkimisloo selgitamise alal.

Ses suhtes on iseloomustavamaks S t a m m l e r'i õpetus, kes, nagu ta ise väidab, lähtub õiguse mõiste määratlemisel mitte aprioorseist arutlusist ja kujutlusist, vaid kogemusest.

Stammler käsitab õigust sotsiaalse elu ühe poolena, mille teiseks pooleks on majandus.

Stammler väidab, et „õiguskord ja majanduskord on ilmtingimata üks ja sama". „Igasuguse sotsiaalse reguleerimise mateeriaks on inimeste ühine tegevus, mis on suunatud nende tarvete rahuldamiseks [79]" — jätkab Stammler, ühtlasi selgitades, et ühise tegevuse all tuleb mõista „sotsiaalset majandust", s. o. „kogu ühiskondlikku elu". Õigust ennast käsitab Stammler inimeste ühiselu sunniviisilise reguleerimisena, mis on allutatud inimliku suhtlemise ideele. Stammleri õiguse määratluse pinnapealsus on iseendast selge.

Õiguse põhilisema ja tähtsaima tunnusena tunnustab õiguslikku sundi ka kodanliku õigusteaduse üks kõige silmapaistvamaid esindajaid Rudolf v. I h e r i n g, kes oma põhivaated selles küsimuses esitab XIX sajandi võib-olla tähtsaimas juriidilises teoses „Der Zweck im Recht" („Eesmärk õiguses"). Ihering lähtub põhimõttest, et õiguse alusallikaks on õigusega kui erilise sunnivormiga kaitstud inimlik huvi.

„Õiguslik säte ilma õigusliku sunnita on sisemine vastuoksus. See on tuli, mis ei põle, valgus, mis ei valgusta [80]."

Ihering käsitleb õigust ühiskonna elutingimusi tagava tingimusena. Ihering lähtub riigivõimu endapiiramise ideest, eeldades, et just õiguses seab riik oma tegevusele piirid, juhindudes kogu ühiskonna huvidest.

Pole vaja kõneldagi, et Iheringi kontseptsioon on samavõrra kunstlik kui Jellineki konstruktsioon, mis lähtub „sotsiaalse solidaarsuse" abstraktsest kujutelmast kui riigi ja õiguselu allikast.

---

[79] S t a m m l e r, lk. 208, 170.
[80] I h e r i n g, I k., lk. 322.

Iheringi teooria andis kahtlemata vastused kaasaja kodanluse põlevaile küsimusile ja, varjates riigi tõelist ekspluataatorlikku loomust, aitas õigustada kodanlikku riiki ja õigust.

Vene revolutsioonieelses juriidilises kirjanduses valitsesid samad absoluutselt ebateaduslikud vaated, nagu Lääne-Euroopa kodanlikus teooriaski. Tarvitseb mainida vaid sääraseid silmapaistvaid vana Vene juriste kui Tšitšerin, Gradovski, Korkunov, Petražicki.

Korkunov, selle asemel et konkreetselt määratella õigust, räägib huvide piiritlemisest kui õiguse põhilisemast ülesandest, kustutades seega õiguse ja kõlbluse vahelised piirid.

On selge, et käsitades õigust huvide piiritlemisena, oleks Korkunov pidanud õigusest välja lülitama riigiõiguse, kriminaalõiguse ja tsiviilõiguse.

Petražicki peab õiguse loomust tunnetamatuks. Õiguse loomus, ütleb ta teoses „Teorija prava i gossudarstva" („Õiguse ja riigi teooria"), viib juristid eksiteele, ta ei lase end tunnetada...

Sellele vaatamata otsib Petražicki pidevalt õiguse tunnetamise võtit ja leiab selle... psühholoogias. Petražicki järgi on õigus psüühiline elamus, teadvus, emotsioon.

„...Õigusena mõistame reaalsete fenomenide erilise klassi mõttes neid eetilisi elamusi, millede emotsioonid omavad atributiivset loomust [81]" — kirjutas Petražicki.

Petražicki õigus on „intuitiivne õigus", kuid „...intuitiivseid Selle teooria juures oleks vaevalt mõtet peatuda, kui mitte õigusi on niisama palju kui indiviide" [82].

sellega ei oleks seotud õiguse ajaloos terve ajavahemik pärast oktoobri perioodi, jämedate moonutamiste ja antimarksistlikkude juristide harjutuste vahemik, kes ähvardasid oma idealistlikkude, psühholoogiliste ja igasuguste teiste „teooriate" ja „teooriakestega" uputada nõukogude juriidilist literatuuri.

Sellega seoses ei saa mainimata jätta professor M. A. Reusner'it [83].

Oma teostes õiguse üle moonutab Reusner marksismi kõige jämedamal viisil, asendades seda häbenemata mahhismiga [84].

Mitte Marx, Engels ja Lenin, vaid Mach, Avenarius ja Bogdanov on olnud Reusner'i tõelisteks õpetajateks, ehkki Reusner hoolikalt püüab seda asjaolu varjata, pakkudes oma eklektilist leent ehtsa marksismina.

Oma teenena märgib prof. Reusner, et ta õigusteooria alal Petražicki õpetuse intuitiivsest õigusest „...ses mõttes ümber töötas,

---

[81] Petražitski, I k., lk. 85.
[82] Sealsamas, lk. 480.
[83] Reusner.
[84] Vt. Machist, Avenariusest ja Bogdanovist Lenini Materialism ja empiriokritiitsism, II.

et seadis selle marksistlikule alusele...", mille tõttu intuitiivne õigus muutus „...tõeliseks klassi õiguseks..." [85].

See intuitiivse, idealistliku õiguse muundumine proletariaadi „klassi" õiguseks, millest räägib prof. Reusner, toimus tegelikkuses siiski vaid prof. Reusneri enda kujutluses. Ajaloolises tegelikkuses säärast „muundamist", kus idealism tugineks marksistlikule alusele, ei ole kunagi toimunud ilma selle aluse enda täieliku moonutamiseta.

Sama toimus ka antud juhul.

Juurteni, põhjalikult eksliku ja marksismile-leninismile otseselt vasturääkiva vaatekoha tõttu õiguse loomusele võis Reusner endale lubada väite, et meie õiguskorra aluseks selle õiguskorra kõigi iseärasuste ja klassi printsiipidega on 1917. a. oktoobris võitnud proletariaadi pöördumine „intuitiivsele õigusele".

Reusnerile ei eksisteeri ühiskondlikke suhteid vahendavaid reaalseid õiguslikke nähtusi. Õiguse allikaks ei ole Reusnerile mitte tootmissuhted, vaid psüühika, aisting, emotsioon, idee.

Reusneri järgi on õigus psüühika funktsioon ja on mõistetav iseendast ning inimpsüühikast kui tema alusest.

Tahtmatult tulevad meelde Marxi järgmised sõnad: „...Ühiskond ei põhine seadusel. See on juristide fantaasia. Ümberpöördult, seadus, vastandina üksiku indiviidi omavolile, peab põhinema ühiskonnal, peab olema tema, antud tootmise materiaalsest viisist tuletuvate üldiste huvide ja vajaduste väljenduseks [86]."

Reusner jõuab tulemusele, et õiguse kõrgemaks kriteeriumiks on õiglus kui üldise iseloomuga, ürgeline, aprioorne kategooria, mida on seetõttu võimalik kasutada kõigi absoluutsete kategooriliste arutluste lähtekohana [87].

Lähtudes neist vigaseist teoreetilisist aluseist ja ümber jutustades Machi, Avenariuse, Bogdanovi ja Freudi idealistlikud, ebateaduslikud „tõed", konstrueerib Reusner oma „klassiõiguse" kui mitmesuguste klasside õiguse, kui mitmesuguste ideoloogiliste klassi-ideede katkendite kompromissi, kui „...kirju kanga, mis on loodud kõige mitmekesisemate ühiskondlikkude klasside õiguslikkude nõuete ja vaadete alusel" [88].

Reusner vaidleb otseselt vastu õiguse marksistlikule käsitusele kui valitseva klassi õigusele, näidates ühtlasi, et rööbiti valitseva klassi õigusega oleleb ka allutatud ja rõhutud klassi õigus.

Reusner seab positiivsele riigiõigusele vastu nende teiste klasside õiguse.

Reusneri õigusteooria reaktsiooniline loomus nähtub eriti tema

---

[85] Reusner, lk. 20.
[86] Marx ja Engels, VII k., lk. 254.
[87] Reusner, lk. 244.
[88] Sealsamas, lk. 184.

jämedalt antimarksistlikust, antileninlikust nõukogude õiguse käsitusest. Mitte suutes oma lähtekohtade vigasuse tõttu selgitada nõukogude riigi õiguse ja proletariaadi diktatuuri vastastikust suhet, otsib Reusner õiguse määratluses säärast „sotsiaalset külge", mis võimaldaks eraldada õigust ja riiklikku sundi, õigust ja võimu.

Mitte leides niisugust erinevust, kahtleb Reusner õiguse vajaduses seal, kus on olemas „kindlalt tunnetatud klassihuvi".

...„Milleks," kirjutab Reusner, „õiguslik reguleerimine, kui on olemas kindlalt tunnetatud klassihuvi ja vajalikud tehnilised vahendid selle teostamiseks [89]."

Reusner ütleb: „...Me jääme endiselt täielikku arusaamatusse, meie ei tea, kas meil on õigust vaja, millisel määral ta meile vajalik on; kas võime leppida sellega, et värvime millegipärast proletaarse revolutsiooni ja klassihuvi ümber mingisugusteks mõistatuslikkudeks õiguslikkudeks kujudeks ja vormideks [90]."

Säärane arutlus võib olla seletatav ainult õiguse kujutluse täieliku moonutamisega mingisugusteks „mõistatuslikkudeks õiguslikkudeks kujudeks ja vormideks". Tegelikkuses ei ole õigus „mõistatuslik kuju", õigus on elav reaalsus, milles väljendub klassidevaheline võimule rajatud ühiskondlikkude suhete olemus, ühtede klasside — valitsetavate klasside — valitsemine, mahasurumine ja allutamine teiste klasside — valitsevate klasside — poolt.

Selle põhinähtuse, ühiskondliku põhilise fakti mittemõistmisega seletub marksistlik-leninliku õigusõpetuse ja riigiõpetuse, eriti nõukogude õiguse ja nõukogu riigiõpetuse jäme moonutamine Reusneri, Stutška ja rea teiste valemarksistide poolt, kes on rohkesti vaeva näinud selleks, et prahistada valeõpetusliku rämpsuga meie juriidilist literatuuri.

§ 3. KAPITALISMILT KOMMUNISMILE ÜLEMINEKU PERIOODI RIIGIST.

Küsimuse kapitalismilt kommunismile ülemineku perioodi kohta püstitas Marx ja oma edasise tühjendava selgituse sai see küsimus Lenini ja Stalini töödes.

Marx tõestas, et kapitalismilt kommunismile üleminek haarab terve ajaloolise perioodi, millele vastab eri tüüpi riik, riik, mis pole midagi muud kui proletariaadi revolutsiooniline diktatuur.

Teoses „Kritik des Gothaer Programms" („Gotha programmi

[89] Reusner, lk. 33.
[90] Sealsamas, lk. 34.

kriitika") kirjutas Marx: „Kapitalistliku ja kommunistliku ühiskonna vahel on esimese teiseks muundamise revolutsiooniline periood. Temale vastab ka poliitiline üleminekuperiood, ja selle üleminekuperioodi riik ei saa olla muud kui proletariaadi revolutsioonilise diktatuuri riik [1]."

Võites ja kukutades kodanlust, haarates poliitilist võimu ja püstitades oma revolutsioonilist diktatuuri, ei piirdu proletariaat saavutatud võitudega. Oma võitude tugevdamiseks ja oma edu edasiseks arendamiseks vajab proletariaat riiki, mis on organiseeritud uutel alustel ja etendab tähtsat osa proletariaadi edasises võitluses oma lõppeesmärkide saavutamiseks. Kogu selle üleminekuperioodi kestel teostab riik oma suurt missiooni, aidates kaasa sotsialismi ülesehitamisele ja kommunismile üleminekule.

„Areng edasi, s. o. kommunismile," kirjutas Lenin, „läheb proletariaadi diktatuuri kaudu ega võigi teisiti minna, sest kapitalistlike ekspluateerijate vastupanu murdmine pole teostatav kellegi teise kaudu või mõnel muul teel [2]."

Need on valemarksistid, kes kujutlesid olukorda sellisena, et kodanluse kukutamisega ja poliitilise võimu haaramisega proletariaadi poolt saabub üldise vabaduse valitsemisaeg.

Engels kummutas selle manilovliku fantaasia, näidates, et „proletariaat vajab veel riiki, ta ei vaja seda vabaduste huvides, vaid oma vastaste mahasurumiseks" ja, et „... kui osutub võimalikuks rääkida vabadustest, siis riik kui niisugune lakkab olemast" [3].

Võimu haaramisega proletariaadi poolt ei lõpe veel klassivõitlus, vaid kestab ekspluateerijate poolt senisest veel metsikuma vastupanu tõttu sotsialismile, uutes vormides ja veel suurema teravnemisega ja karmusega. Proletaarse revolutsiooni võit ja võimu üleminek proletariaadile ei lõpeta veel võitlust sotsialismi eest ja on ainult selle võitluse alguseks.

Kukutatud ekspluataatorid ei saa leppida oma lüüasaamisega, oma majandusliku ja poliitilise domineerimise kaotamisega. Nad astuvad võitlusse ja ei peatu ühegi vahendi ees, et tagasi saada „kaotatud paradiisi", tagasi saada kaotatud eesõigusi ja endist mõju ning tähtsust.

Marksism-leninism õpetab, et „proletariaadi diktatuur on võitja ja poliitilist võimu enda kätte haarava proletariaadi klassivõitlus võidetud, kuid mitte hävitatud, mitte kadunud, vastupanu osutamist mittelõpetanud, oma vastupanu tugevdava kodanluse vastu" [4].

Seltsimees Stalin hoiatab ja on alati hoiatanud mitte mõistmast või eitamast seda, et klassivõitlus jätkub ka sotsialistliku ehitustöö võidurikkais tingimusis. Seltsimees Stalin näiteks tuletas

---

[1] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 451.
[2] Lenin, XXI k., lk. 430.
[3] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 463.
[4] Lenin, XXIV k., lk. 311.

meelde esimese viisaastaku kokkuvõtteid tehes, et „nõukogude riigi võimsuse kasvamine suurendab surevate klasside viimaste jäänuste vastupanu. Nimelt sellepärast, räägib seltsimees Stalin, et nad surevad ja elavad oma viimseid päevi, lähevad nad ühtedelt võtete vormidelt teistele, järsematele vormidele, apelleerides rahva mahajäänud kihtidele ja mobiliseerides neid Nõukogude võimu vastu. Ei ole säärast mustust või laimu, mida need elemendid Nõukogude võimule ei loobiks ja mille ümber nad ei püüaks mobiliseerida mahajäänud elemente. Sellel pinnal võivad elustuda ja end liigutama hakata vanade es-er'ide, menševikkude ja nii riigi keskuse kui ka ääremaade kodanlikkude natsionalistide kontrrevolutsiooniliste parteide purustatud grupid, võivad elustuda ja end liigutama hakata trotskistide ja parempoolsete kallaklaste kontrrevolutsiooniliste opositsiooniliste elementide killud. See muidugi ei kohuta. Kuid kõike seda on vaja silmas pidada, kui tahame nende elementidega lõpetada ruttu ja eriliste ohvriteta [5]."

Seltsimees Stalin paljastas klasside hävitamise, klassideta ühiskonna loomise ja riigi hääbumise teesi ebaõige tõlgendamise kahju. Trotskistlik-buhhaarinlikud „teoreetikud" moonutasid teadlikult seda teesi selleks, et saavutada nõukogude riigivõimu nõrgendamist.

„Klasside hävitamist ei saavutata klassivõitluse tule ärakustutamisega, vaid selle tugevdamisega. Riigi hääbumine ei saabu riigivõimu nõrgendamise teel, vaid tema maksimaalse tugevdamise kaudu, mis on vajalik selleks, et hävitada surevate klasside riismed ja organiseerida kaitset kapitalistliku ümbruskonna vastu, mis ei ole veel kaugeltki hävitatud ja mida ei hävitata ka mitte üsna ruttu [6]."

Proletariaadi diktatuuril kui proletariaadi poliitilise võimu vormil ei ole midagi ühist nõndanimetatud „üldrahvusliku", „üldvalitava", „väljaspool klasse seisva", „klassidest kõrgemal seisva" ja sellesarnase kodanliku riigi võimuga, millest räägivad härrad kodanlikud juristid.

Proletariaadi diktatuur on „... ühe klassi, proletaarlaste klassi võim, kes seda ei jaga ega võigi jagada teiste klassidega" [7].

Kapitalismilt kommunismile ülemineku perioodi riik ongi riik, kes teostab proletariaadi poliitilist võimu, tema diktatuuri. Sellel riigil on rida olulisi iseärasusi, mis teda teravalt ja põhimõtteliselt eraldavad kodanlikust riigist.

Selle puhul kirjutas Lenin: „Kapitalismi ajastul on meil riik sõna otseses mõttes eriline masin ühe klassi mahasurumiseks teise poolt ja nimelt enamiku mahasurumiseks vähemiku poolt. On arusaadav, et säärase ülesande edukuseks, nagu enamiku — eks-

[5] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 510.
[6] Sealsamas, lk. 509.
[7] Sealsamas, lk. 110.

pluateeritavate süstemaatiline mahasurumine vähemiku — ekspluataatorite poolt, on vajalik äärmine metsikus, julm surve, on vajalikud terved mered verd, läbi mille inimkond sammub oma teed orjaseisuses, teoorjana, palgatöölisena [8]."

Hoopis teissugune on üleminekuaja riigi loomus.

Kapitalismilt kommunismile üleminekul vajab proletariaat veel riiki, sest et on vaja maha suruda ekspluataatorite vähemik eilsete ekspluateeritavate enamiku poolt. „Eriline aparaat, eriline masin mahasurumiseks, „riik" on v e e l vajalik, kuid see on juba üleminekuriik, mis ei ole enam riik sõna otseses mõttes, sest ekspluataatorite vähemiku mahasurumine e i l s e t e palgaliste orjade enamiku poolt on suhteliselt seevõrra kerge, lihtne ja loomulik ülesanne, et see maksab palju vähem verd kui orjade, teoorjade ja palgatööliste vastuhakkamiste mahasurumine, et see tuleb ühiskonnale märksa odavam [9]."

Anarhismist erinevalt tunnustab marksism-leninism proletariaadi vajadust kasutada riiki oma vabastamise otstarbeks. Erinevalt sotsiaal-reformistide ja oportunistide vaatest riigile lähtub marksism-leninism üleminekuaja riigi kui ekspluataatorite mahasurumise isesuguse masina erilise loomuse, erilise iseloomu tunnustamisest. Kuid proletariaadi poolt võidetud ja organiseeritud riik ei ole ainult masin ekspluataatorite mahasurumiseks, nende vastupanu purustamiseks ja hävitamiseks. Proletaarse diktatuuri riik ei piirdu oma ülesannetes vägivalla ja mahasurumise organiseerimisega ekspluataatorite ja nende agentuuride suhtes.

Proletariaadi diktatuur on proletariaadi ja mitteproletaarsete töötavate klasside liidu eriline vorm, „... proletariaadi, töötajate avangardi ja arvukate mitteproletaarsete töötavate kihtide (väikekodanlus, väikeperemehed, talupojad, intelligents jne.) või nende enamiku vahelise klassiliidu, kapitalivastase liidu eriline vorm, liit kapitali täielikuks kukutamiseks, kodanluse vastupanu ja tema restaureerimise katsete mahasurumiseks, liit sotsialismi lõplikuks loomiseks ja kindlustamiseks [10]."

Proletaarne riik on töötavate masside proletariaadi poolt juhtimise eriline vorm. Sellepärast ta kujutabki endast demokraatia kõrgemat vormi, milline on üldse võimalik klassiühiskonnas.

See uue riigi demokratism avaldub eelkõige töötava rahva riigivalitsemisest osavõtu faktis, ametiisikute täielikus valitavuses ja asendatavuses, riigi valitsemise vormide ja meetodite erakordses lihtsuses ja kõigile töötajaile jõukohasuses.

Ülaltoodud mõtet edasi arendades rõhutab Lenin, et see on üks marksismi tähtsamaid punkte, mis oportunistide poolt on põhjalikult unustatud ja moonutatud.

---

[8] L e n i n, XXI k., lk. 431—432.
[9] Sealsamas, lk. 432.
[10] L e n i n, XXIV k., lk. 311.

Mispärast proletaarne riik „... ei ole riik sõna otseses mõttes"? Seepärast, et ükskõik milline riik, välja arvatud proletaarne riik, on vähemiku „eriline jõud" töötava massi mahasurumiseks, kuna uus üleminekuaja proletaarne riik on rahva enamiku, tööliste ja talupoegade „üldine jõud" ekspluataatorite vähemiku mahasurumiseks, on rõhutud klasside demokraatia [11].

Kodanlik demokraatia, olles ühiskonna arengu ajaloos, võrreldes keskajaga, progressiivne, jääb kitsaks, kärbituks, formaalseks, silmakirjalikuks — „... paradiisiks rikastele, püüniseks ja pettuseks ekspluateeritavaile, vaeseile" [12].

Kodanlikus demokraatias eemaldavad kapitalistid tuhandete võtetega, kavalustega, otseste petmistega, võltsimistega, vägivallaga massid valitsemisest osavõtmisest, sest seda nõuavad kodanluse klassihuvid, mille kaitseks teotsebki kodanlik riik.

Lenin kirjutas sel puhul: „Kodanlikust parlamendist (kes kunagi ei lahenda kodanliku demokraatia olulisemaid küsimusi: neid lahendavad börs ja pangad) osavõtmine on töötavaile massidele tõkestatud tuhandete tõketega, ja töölised teavad ja tajuvad, näevad ja tunnevad suurepäraselt, et kodanlik parlament on võõras asutis, kodanlaste tööriist proletaarlaste rõhumiseks, vaenuliku klassi, ekspluataatorliku vähemiku asutis [13]."

Seevastu on üleminekuaja proletaarne riik — nõukogud, nõukogude riik — töötavate masside oma riik.

Tema viib massid riigi valitsemisele, ta tugineb neile, ta toob maailmas seninägemata demokraatia laiendamise — rahva hiiglasliku enamiku demokraatia.

Erakordse selguse ja hiilgusega tõestavad seda suur Stalini Konstitutsioon ja selle alusel toimunud esimesed valimised NSVL Ülemnõukogusse ja liidu- ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogudesse, mis näitasid masside poliitilist aktiivsust ja nõukogude rahva purustamatut moraalset ja poliitilist ühtlust.

Nõukogu riik on kapitalismilt kommunismile ülemineku ajastu ajalooliselt kujunenud riigi vorm.

Nõukogude riik on sotsialistliku ülesehituse vägevaim otsustav faktor. Ta kindlustas rahva massidele säärase nende loovate jõudude arengu kõigil ühiskondlikel, majanduslikel ja riigi ülesehituse aladel, mis tingis sotsialismi maailma-ajaloolised võidud NSV Liidus.

Nõukogude riigi iseärasus ei piirdu siiski vaid ülalöelduga.

Nõukogude riigil ei ole midagi ühist kodanlik-parlamentlikkude riikidega, nende kroonuametnike aparaatidega, mis erilise kastina on vastu seatud rahvale, nende töötajate muredele surnud,

[11] Lenin, XXI k., lk. 398.
[12] Lenin, XXIII k., lk. 346.
[13] Lenin, XXIII k., lk. 349.

hingetute ja kurtide kroonuasutistega, nende tühise käputäie ekspluataatorite rikkusega ja eesõigustega ja masside, miljonite tööliste ja talupoegade imestusväärse viletsusega, nende töötajate orjusega, ekspluateerimisega, rõhumisega ja õiglusetusega.

„Nõukogud on töötajate ja ekspluateeritud masside eneste vahetu organisatsioon, mis h õ l b u s t a b nende võimalust ise ehitada riiki ja seda igati valitseda, nagu see vaid võimalik. Tööliste ja ekspluateeritavate avangard, linnaproletariaat, saab sealjuures selle soodustuse, et ta on suurte ettevõtetega kõige paremini ühendatud; temal on kõige kergem valida ja valimisi jälgida. Nõukogude organisatsioon h õ l b u s t a b automaatselt kõigi töötajate ja ekspluateeritavate koondumist oma avangardi, proletariaadi ümber. Vana kodanlik aparaat — kroonuametkond, rikkuse eesõigused, kodanlik haridus, sidemed ja muud (need faktilised privileegid on seda mitmesugusemad, mida arenenum on kodanlik demokraatia), kõik see langeb ära nõukogude organisatsiooni juures. Trükivabadus lakkab olemast silmakirjalikkus, sest trükikojad ja paber võetakse kodanluselt ära. Sama toimub paremate hoonetega, lossidega, villadega, mõisnike majadega. Nõukogude võim võttis korraga ekspluataatoreilt paljud ja paljud tuhanded neist hoonetest ja muutis seega koosolekute õiguse massile miljon korda enam „demokraatlikumaks", selle koosolekute õiguse, ilma milleta demokraatia on pettus [14]."

See on, miks leninism väidab, et nõukogude demokraatia ja nõukogude riik on miljon korda demokraatlikum igast demokraatlikust kodanlikust vabariigist.

Nõukogude demokraatia olemus ja põhilisem paremus avaldub selles, et esmakordselt ajaloos teostab rahvas ise tegelikult riigi valitsemist enda huvides, võttes ekspluataatoreilt kõik nende eesõigused ja soodustused.

Selles avaldub ka nõukogude riigikorra põhilisem joon, mis on ainus tõeliselt demokraatlik, mis kindlustab rahva töötavate masside kõigi vajaduste ja hädade, kõigi huvide ja nõuete rahuldamise.

Rahva ehtne vabadus avaldub nimelt selles ja mitte nõndanimetatud „õigustes" ja „garantiides".

„Ehtne vabadus," ütleb seltsimees Stalin, „on vaid seal, kus on hävitatud ekspluateerimine, kus ei ole ühtede inimeste rõhumist teiste poolt, kus ei ole tööpuudust ja viletsust, kus inimene ei värise sellepärast, et ta võib homme kaotada töö, elamu, leiva. Üksnes niisuguses ühiskonnas on võimalik ehtne, ja mitte paberlik, isiklik ja igasugune muu vabadus [15]."

Ülemineku riik on proletariaadi valitsemise vorm. Ilma riigita

---

[14] L e n i n, sealsamas, lk. 350.
[15] Sms Stalini kõnelus, lk. 19.

ei saa proletariaat oma edusid ja võite kinnitada, ei saa kindlustada endale kommunismile liikumise edasist edu.

Leninism õpetab, et „sotsialism ei ole mõeldav... ilma proletariaadi valitsemiseta riigis...“ [16].

Proletariaat võis kodanluse kukutamise teostada vaid proletariaadi muundamisega „...valitsevaks klassiks, kes on võimeline maha suruma kodanluse möödapääsemata, meeleheitliku vastupanu ja organiseerima kõik töötavad ja ekspluateeritavad massid majanduse uue formatsiooni jaoks“ [17].

Marx ja Engels kriipsutavad „Kommunistlikus manifestis“ kõige otsustavamalt alla just asja seda külge, näidates, et „...tööliste revolutsiooni esimeseks sammuks on proletariaadi muundamine valitsevaks klassiks“, mis tähendab kodanluselt kõigi kapitalide, tööriistade ja tootmisabinõude ekspropriieerimist, nende koondamist „riigi kätte, s. o. valitseva klassina organiseeritud proletariaadi kätte“ [18].

Ekspluataatorite mahasurumist ei saa siiski kujutella mehaanilise aktina või sääraste aktide summana.

Proletariaat surub ekspluataatorid maha mitmesuguste vahendite süsteemi abil, millised vahendid seisnevad nii otseses vägivallas proletariaadi klassivaenlaste suhtes kui ka organisatsioonilistes, majanduslikkudes ja ideoloogilistes vahendites, mis proletariaadi juhtimisel mitteproletaarsed massid kokku liidavad ja kindlustavad proletariaadile võimaluse juhtida neid masse sotsialistliku ülesehituse huvides [19].

Lõpliku võidu kindlustamiseks võitluses sotsialismi eest peab proletariaat oskama mitte ainult maha suruda vaenlasi, vaid ka juhtida oma liitlasi, oskama koondada enda ümber ja oma lipu alla miljonid töötajad mitteproletaarseist klassidest, veenda neid oma asja õigsuses, tõestada neile, millist tähtsust omab proletariaadi võit nende vahetute huvide suhtes, süvendada neis usaldust võidusse ja viia neid võitlusse ühise asja võidu eest.

Sotsialism korraldus ja ehitati NSV Liidus klassivõitluse kar-

---

[16] Lenin, XXII k., lk. 517.

[17] Lenin, XXI k., lk. 386.

[18] Marx ja Engels, Komm. manifest, lk. 50.

[19] Üheks silmapaistvamaks näiteks mahasurumisabinõude ja organisatsioonilis-majanduslikkude abinõude kombinatsioonist on proletariaadi juhtimisel 1929—1931. a. külas läbiviidud kulakluse kui klassi likvideerimine tiheda kollektiviseerimise alusel. Massiline kolhooslik liikumine tekkis sääraste abinõude tõttu, nagu sotsialistlik industrialiseerimine ja küla varustamine masinatega ja traktoritega, nagu sovhooside ja mootori- ja traktorijaamade võrgu organiseerimine, nagu sovhooside kooperatsiooni areng, ja lõpuks ka otsustava võitluse tõttu kulaklusega.

„Sellel alusel tekkis see massiline miljonite kehvikute ja keskurite kolhooslik liikumine, mis algas 1929. a. teisel poolel ja mis avas meie riigi elus suure murrangu perioodi“ (Stalin, Leninismi küsimused, lk. 373).

mides tingimusis, mis surus oma karmi jäljendi kogu üleminekuperioodile ja kogu selle perioodi riiklikule tegevusele.

„Teooria" kulakluse „rahulikust" sissekasvamisest sotsialismi on jaapani-saksa fašistlikkude agentide provokatsiooniline püünis, millega püütakse ette valmistada proletariaadi lüüasaamist, hävitada tema teadvus ja teda ideoloogiliselt lammutada ja relvatustada. Kogu Oktoobrirevolutsiooni 20-aastane ajalugu annab lõpmata palju näiteid meie vaenlaste metsikust vastupanust sotsialismi asjale.

Kogu NSVL kodanliku kontrrevolutsiooni ajalugu on seotud rahvusvahelise kodanluse aktiivsete katsetega nõukogude võimu kukutada. Mitte ükski vähegi tõsisem nõukogude võimu vastane vandenõu ei ole NSV Liidus toime tulnud välismaiste kapitalistide ja militaristide otsese ja aktiivse osavõtuta.

1921. a. hoiatas Lenin meid: „Me oleme ümbritsetud ülemaailmalise kodanluse poolt, kes valvab iga kõikuvuse minutit, et tagasi saata „omasid", et taastada mõisnikke ja kodanlust [20]."

Seltsimees Stalin tuletab meile väsimatult meelde kapitalistliku ümbruskonna ohtu, tõestab, et „... iganevate klasside vastupanu toimub meie maal mitte välisest maailmast isoleerituna, vaid leiab toetust kapitalistlikust ümbruskonnast" [21].

Kas sellest ei kõnele tuntud šahtõlaste lugu, kus peamine dirigeeriv osa kuulus poola-prantsuse-saksa kapitalistidele, kes liitusid kahjuritega võitluses NSVL vastu?

Kas poola vabrikant Dvoržančik, prantsuse aktsionärid Sanse, Remo, Buroz, saksa AEG ja nii esimest, teisi kui ka kolmandat toetavad rea kapitalistlikkude maade militaristlikud kildkonnad, kas kõik need ei olnud šahtõlaste vandenõu inspireerijad, et koos välisriikide kindralstaapidega meie maad 1928. a. verega üle valada?

Kas sellest ei kõnele tuntud „Prompartei" [tööstuspartei] lugu, kus kõrvuti Ramzini ja Tšernovskiga mängisid esimest viiulit valged emigrandid Rjabušinski ja kindral Lukomski, inglise luuraja kolonel Lawrence ja tuntud 1919. a. põhjainterventsiooni kaaslane ja sõjaväeline atašee Koltšaki juures, prantsuse kindral Joinville?

On teada, et šahtõlased ja „promparteilased" teotsesid mitte ainult kahjustamisega ja sõja juhuks diversiooniliste aktide ettevalmistamisega, vaid teostasid ka süstemaatilist spionaaži, kusjuures, nagu selgus „Prompartei" protsessi puhul, Ramzin organiseeris selle spionaaži teostamiseks isegi erilise komisjoni kahjuri professor Ossadtši juhtimisel, kes oli sel ajal Gosplani esimehe asetäitja. „Prompartei" programmis keskendati tähelepanu diver-

---

[20] Lenin, XXVI k., lk. 348.
[21] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 386.

siooniaktidele Moskvas, Leningradis, Donbassil ja Uuralis sildade õhkulaskmisega, raudteede rikkumisega, plahvatustega elektrijaamades ja vabrikute ning tehaste töö katkestamisega.

Kas ei kõnele välismaiste salaluurete kuratlikust tööst meie maal ka inglise inseneride Torntoni, Macdonaldi ja teiste protsess. Need 1933. a. paljastatud „Intelligence Service" agendid organiseerisid mõnedes meie elektrijaamades kahjustusi ja diversioone, need olid inimesed, kes valmistavad toetuspunkte eelseisva interventsiooni jaoks.

Kas lõpuks sellest ei kõnele 1936.—1937. a. viimased kohtuprotsessid, mis paljastasid trotskistide, zinovjevlaste ja teiste nõukogude-vastaste elementide spionaaž-terroristlikkude bandede koletislikud kuriteod, kes teenisid välismaist kaitsepolitseid ja muutusid nende kaitsepolitseide spionaaži ja diversioon-terroristlikuks agentuuriks!

Jah, just sellest kõnelevad täieliku veendumusega nende bandiitlikkude jõukude painajalikud kuriteod, kes hävitati nõukogude kohtu otsusel.

Zinovjevi-Kamenevi protsess, Pjatakovi-Radeki protsess, Tuhhatševski, Jakir'i ja teiste sõjaväe äraandjate grupi protsess tõestavad, et vaenlased ei mõtle salamahti „sotsialismi sisse pugeda", nagu seda oma alatu ja äraandliku töö varjamiseks jutlustasid Buhharin ja Rõkov, vaid et vaenlased haaravad kõige äärmisemad, kõige metsikumad ja alatumad võitlusabinõud.

Sama näitas täiel määral ka kohtuprotsess, kus peamiste „kangelastena" esinesid nõukogude-vastase „parempoolsete trotskistide bloki" organisaatorid ja inspireerijad Buhharin, Rõkov, Jagoda ja teised äraandjad, kes paljastati kui meie kodumaa sotsialismi, meie rahva veendunud vaenlased.

Kapitalistlik ümbruskond on reaalne fakt, mille osatähtsust ei või NSVL sotsialistlikus ehitamistöös mingil määral alahinnata.

Seltsimees Stalin, käsitelles selle küsimuse olemust veel partei XVI kongressil, näitas, et „kapitalistlik ümbruskond ei ole lihtne geograafiline mõiste" [22].

Seltsimees Stalin, analüüsides 1937. a. partei töö puudusi ja näidates trotskistide ja teiste kahekeeleliste likvideerimise vahendeid, rääkis sel puhul:

„Meil armastatakse lobiseda kapitalistlikust ümbruskonnast, kuid ei taheta järele mõelda, mis see kapitalistlik ümbruskond on. Kapitalistlik ümbruskond ei ole tühi fraas, vaid on väga reaalne ja vastik nähtus. Kapitalistlik ümbruskond tähendab, et on üks riik, Nõukogude Liit, kes pani enda juures kehtima sotsialistliku korra, ja et on peale selle palju riike, kodanlikud riigid, kes jätkavad kapitalistlikku elukorda ja kes ümbritsevad Nõukogude

[22] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 386.

Liitu, oodates juhust, et teda rünnata, teda purustada või igaks juhuks õõnestada tema vägevust ja teda nõrgestada [23]."

Mõned inimesed ei mõista seda, unustavad selle, olles joovastunud ja kütkestatud igasuguseist manifestatsioonidest, olles uimastatud upsakuse ja endaga rahulolu atmosfäärist, mida usinasti „levitavad" rahvavaenlased.

Nende inimeste kohta ütleb seltsimees Stalin, et nemad „... unustavad mõningad olulised faktid, millel on esmajärguline tähtsus meie riigi saatuse suhtes, inimesed ei märka enam sääraseid ebameeldivaid fakte kui kapitalistlik ümbruskond, kahjustamise uued vormid, meie edudega seotud ohud jne. Kapitalistlik ümbruskond? See on absurdsus! Milline tähtsus võib olla mingisugusel kapitalistlikul ümbruskonnal, kui meie täidame ja ületame oma majanduslikud kavad? Kahjustamise uued vormid, võitlus trotskistidega? Kõik see on tähtsusetu! Milline tähtsus võib olla neil pisiasjadel, kui meie täidame ja ületame oma majanduslikud kavad. Partei põhikiri, parteiorganite valitavus, partei juhtide vastutavus partei massi ees? Kas on kõike seda vaja? Kas tasub jännata kõigi nende pisiasjadega, kui meie majandus kasvab ja tööliste ning talupoegade majanduslik olukord üha enam paraneb? Kõik see on tähtsusetu! Kavad ületame, meie partei ei ole halb, partei KK samuti ei ole halb — millist jõudu me veel vajame? Imelikud inimesed on seal Moskvas, partei KK-s: mõtlevad välja mingisugused küsimused, arutlevad mingisugusest kahjustamisest, ei maga ise ega lase teisi magada [24]."

Marksism-leninism õpetab, et proletaarse diktatuuri riik suudab murda ekspluataatorite vastupanu ja muuta kahjutuks kapitalistliku ümbruskonna mõjustuse ainult siis, kui ta on uuel viisil demokraatlik ja uuel viisil diktaatorlik [25].

Üleminekuajastu riik, nõukogude, sotsialistlik riik kindlustab proletaarse diktatuuri ja proletaarse demokraatia kombinatsiooni alusel kõigi proletariaadi vabadusvõitlusega seotud ajalooliste ülesannete lahendamise.

Proletariaat vajab riiki, vajab riigiaparaati, vajab kindlat riigikorda — sotsialistlikku õiguskorda, mis tähendab ühiskondlikkude sotsialistlikkude suhete püsivust, sotsialistlikku distsipliini, sotsialistliku ühiselu sätete austamist, ühiskondliku, sotsialistliku omandi kui kogu nõukogude korra aluse puutumatuse kaitset ja austamist, kõigi nõukogude seaduste täitmist.

Proletariaadi diktatuuri ajajärgule vastavad klassivõitluse eri vormid, millele vastavalt selle ajajärgu riigil on ka oma erilised, selle epohhi kohased ülesanded.

---

[23] Stalin, Puudustest, lk. 8.
[24] Sealsamas, lk. 17—18.
[25] Vt. Lenin, XXI k., lk. 393.

Ekspluataatorite ja nende riismete klassiviha teravus NSV Liidus sotsialismi vastu, kapitalistliku ümbruskonna vaen ja lepitamata pahameel NSVL vastu, eriti fašistlikkude maade poolt, kes ei lõpeta sõjaliste kallaletungimiste ettevalmistamist NSVL vastu, kes formeerivad NSV Liidus ekspluateerijate elementide riismeist ja trotskistlik-buhhaarinlaste, es-er'ide, menševikkude ja kodanliknatsionalistide jäänuseist oma spionaažlikud-bandiitlikud kahjurite, diversantide ja terroristide jõugud, — kõik see nõuab proletaarse diktatuuri tugevdamist.

„Tugev ja jõuline proletariaadi diktatuur on meil praegu vaja selleks, et hajutada surevate klasside viimased riismed ja purustada nende vargalikud mahhinatsioonid [26]" — õpetab seltsimees Stalin, paljastades nõukogude riigi kui proletaarse riigi ajaloolise vormi valitsemise probleemi alahindamise kahju sotsialismile.

Proletariaadi diktatuur lahendab proletaarse revolutsiooni küsimused õiguse abil kui ka seadusega rangelt määratud vahendite abil, administratiivorganite kui ka kohtuorganite kaudu. Proletariaadi diktatuur on võim, mis ei ole piiratud ühegi seadusega. Kuid proletariaadi diktatuur, luues oma seadused, kasutab seadusi, nõuab seaduste täitmist ja karistab seaduse rikkumise eest. Proletariaadi diktatuur ei tähenda anarhiat ja korralagedust, vastupidi, ta tähendab ranget korda ja tugevat võimu, kes teotseb proletaarse riigi põhiseadusega, nõukogude Konstitutsiooniga määratud kindlail põhimõttelisil aluseil.

Proletariaadi diktatuuri võimsuse tugevdamise ülesanne avaneb nõukogude riigi ees kogu oma jõus ja teravuses.

See ülesanne põimub proletaarse, nõukogude demokratismi edasise arendamise ja tugevdamise ülesandega.

„Nõukogude kord on töölistele ja talupoegadele demokraatia maksimum, mis samaaegselt tähistab sidemete katkestamist k o d a n l i k u demokratismiga ja demokraatia u u e maailma-ajaloolise t ü ü b i tekkimist, nimelt: proletaarse demokratismi ehk proletariaadi diktatuuri tekkimist [27]."

Proletaarse demokratismi arengu ja samaaegselt proletaarse demokraatia ja proletaarse diktatuuri printsiipide orgaanilise sünteesi suurepärasemaks väljenduseks on Stalini Konstitutsioon, mis seadusandlikus korras fikseerib sotsialismi hiilgavad maailma-ajaloolised võidud.

Stalini Konstitutsioon on ühtlasi nõukogude sotsialistliku õiguse suurimaks mälestussambaks, suurimaks ajalooliseks aktiks, milles avaldub nõukogude rahva tahe, töötava rahva tahe. Stalini Konstitutsioon tähistab nõukogude korra, proletaarse diktatuuri edasist tugevdamist, mis on rajatud veel võimsamale sotsiaalsele

---

[26] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 509.
[27] L e n i n, XXVII k., lk. 26.

baasile, kui see kunagi varemini on aset leidnud meie sotsialistliku revolutsiooni 20-aastase ajaloo kestel.

Stalini Konstitutsioon avastab lõpuni sotsialistliku demokratismi olemuse, mis on proletaarse diktatuuri võidu otseseks tulemuseks ja nõukogude sotsialistliku riigikorra arengu kokkuvõtteks.

Nõukogude riik kujutab endast demokraatia võimaliku kõrgema vormi väljendust. Ta kujutab endast rahva masside organiseerimise, kasvatamise, õpetamise ja kultuurse kasvu hiiglaslikku jõudu, „... rahva suure massi, talupoegkonna, väikekodanluse ja poolproletariaadi *juhtimise* vormi sotsialistliku majanduse korrastamiseks“ [28].

Üleminek kommunismile (kommunismi kõrgemale faasile) võib teostuda üksnes tootmisjõudude hiiglasliku arengu alusel.

Nõukogude riik garanteerib selle arengu täiel määral. Üksi kapitalistide ekspropriieerimine annab inimühiskonna tootmisjõudude arengule kolossaalse kiirenduse. See tootmisjõudude areng saavutab ikka suuremat ja suuremat edu vastavalt nõukogude süsteemi tugevdamisele ja edasisele arengule, mis on rajatud sotsialistlikule omandile, mis kustutab erinevused füüsilise ja vaimse töö vahel, maa ja linna vahel, mis viib klasside ja ühiskonna klassidesse jagunemise täielikule hävimisele.

Ühes sellega kasvab üha enam uus, sotsialistlik suhtumine töösse, ühiskonda, kodumaasse. Kasvavad ja kasvatatakse uued kaadrid, uued inimesed. Tugevneb ja areneb *uus ühiskond*.

Nõukogude riik kaitseb seda kasvu ja aitab sellele kasvule kaasa, puhastades ühiskonda kõigist kapitalismi jäänustest ökonoomikas ja inimeste teadvuses. Siin avaldub eriti teravalt riigi kui distsipliinile ja endavalitsemisele, inimliku teadvuse ümberkujundamisele, tugevdamisele, sotsialistliku ühiselu sätete austamisele, ühiskondlikkude ja kodaniku kohuste austamisele sundiva ja kasvatava organi osa.

Kapitalismilt kommunismile ülemineku aja riigi ees seisavad seega hiiglaslikud ülesanded. Nende küsimuste lahendamine kindlustab proletariaadile tema asja, sotsialismi asja lõpliku võidu.

Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetuse maailma-ajalooline tähtsus avaldub ka selles, et tema alusel kasvab revolutsiooniline energia ja sotsialistlik teadvus proletariaadis, kes veendus riigi määratus ajaloolises osatähtsuses sotsialismi ülesehitamise töös [29].

---

[28] *Lenin*, XXI k., lk. 386.

[29] Selles suhtes peab eriti alla kriipsutama ÜK(b)P KK komisjoni redaktsioonis ilmunud „ÜK(b)P ajaloo lühikursuse“ erilist osatähtsust, mis on tähtsaimaks juhiseks bolševismi vaimus, Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini suurte ideede vaimus kasvatamiseks, mille lipu all meie riigi töötajad saavutasid sotsialismi maailma-ajaloolised võidud.

TRÜ Raamatukogu

II Internatsionaali ja tema trotskistlik-buhhaarinliku agentuuri reetlikkus avaldub peale muu ka selles, et need härrad, täites oma kapitalistlikkude peremeeste soove, sisendasid ja sisendavad töölismassidele moonutatud kujutlust riigist, riigi tähtsusest sotsialistlikus revolutsioonis ja proletariaadi riigi poliitikast. See moonutamine puudutab peamiselt kahte küsimust: küsimust proletariaadi suhtumisest kodanlikku riigimasinasse võimu haaramisel ja poliitilise valitsemise ühiskonna sotsialistliku ümberehitamise baasiks muundamise küsimust.

Need on üleminekuajastu tähtsamad küsimused. Nende ebaõige lahendamine võtab relvad proletariaadilt ja annab tema vaenlase kätte.

* *
*

Marksism õpetab vajadust kasutada õigust sotsialismi eest toimuva võitluse ühe vahendina, ühe abinõuna inimühiskonna ümbertegemiseks sotsialistlikkudel alustel.

Nõukogude riigis on õigus tervikuna suunatud ekspluateerimise ja ekspluateerijate vastu. Nõukogude õigus on sotsialistliku riigi tööliste ja talupoegade õigus ja on kutsutud teenima sotsialismi vaenlaste vastase võitluse ülesandeid ja sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist. Neid oma ülesandeid teostab nõukogude õigus kui sotsialistlik õigus tema tekkimise esimesest momendist alates.

Õigus on valitseva klassi tahet väljendavate, seadusandlikus korras kehtestatud käitumissätete, samuti riigivõimu poolt sanktsioneeritud tavade ja ühiselu sätete kogum, mille rakendamine garanteeritakse riigi sunnijõuga, et kaitseda, tugevdada ja arendada valitsevale klassile sobivaid ja kasulikke suhteid ja korda.

Nõukogude õigus on käitumissätete kogum, mis seadusandlikus korras on töötajate võimuga kehtima pandud, mis väljendavad nende tahet ja mille rakendamine garanteeritakse kogu sotsialistliku riigi sunnijõuga, et kaitseda, tugevdada ja arendada töötajaile sobivaid ja kasulikke suhteid ja korda, täielikult ja lõplikult hävitada kapitalismi ja tema riismeid ökonoomiast, inimeste eluviisist ja teadvusest, et üles ehitada kommunistlikku ühiskonda.

Marksism õpetab, et proletariaat vajab riiki nii ekspluateerijate mahasurumiseks kui ka rahva, suure massi juhtimiseks sotsialistliku majapidamise korraldamistöös. Otsustav osa kuulub siin niisuguseile riigiorganeile, nagu kohus, kelle tegevus on orgaaniliselt seotud õigusnormidega, seadustega, õiguslikkude tavadega, õiguslikkude vaadetega, õigusega tervikuna.

Üleminekuajastu ühiskondlikkude suhete iseärasus ei luba mõeldagi, nagu võiks mahasurumise ülesandeid lahendada üksnes administratiivse repressiooni teel, erandlike ja erakordsete vahendite ja meetodite kaudu.

Proletariaadi diktatuur teotseb ka õiguslikkude vahenditega, kohtute, protsessuaalsete sätete ja protsessuaalsete kordade abil ja kasutades ka kohtusüsteemi, mis on rajatud sääraseile kohtupidamise põhimõtteile, nagu avalikkus, vahenditus, võistlus.

Proletariaat vajab kohut ja seadust. Proletariaat vajab kriminaalkoodeksit, tsiviilkoodeksit, protsessikoodekseid.

Proletaarse diktatuuri kriminaalõigus ei ole kaugeltki „isoleeritud egoistlikkude subjektide, autonoomse erahuvi kandjate või ideaalomanike suhtlemise vorm", nagu väitis Pašukanis. Nõukogude kriminaalõigus esitab nõukogude riigi nimel tingimused teatavaks käitumiseks, teatavaks suhtumiseks oma kodanikukohuseisse, oma kohusesse, mille täitmine on kriminaalkaristuse ähvardusel sunduslik.

Nõukogude kriminaalõigus on ühiskondlikkude suhete väljendus ja regulaator, mis tekivad teatavail riigi poolt ja riigi nimel — võimu poolt — määratud juhtudel ja teatavail, samuti riigivõimu poolt määratud tingimusil. Nõukogude kriminaalõigus väljendab, nagu kogu sotsialistlik õigus, proletariaadi tahet.

„... tahe, kui see on riigi tahe, peab olema väljendatud v õ i m u poolt seatud s e a d u s e n a ...," ütleb Lenin artiklis „Vasturäägiv positsioon" [30].

„... Vastasel juhul," lisandab Lenin, „on sõna „tahe" vaid paljas õhu vapustamine õõnsa heli poolt [31]."

Arendades Marxi-Engelsi õpetust, õpetavad Lenin ja Stalin, kuidas osata õigust ja seadust kasutada sotsialistliku revolutsiooni huvides.

Esinedes 1922. a. oktoobri ÜKTK IV istungjärgul, tähendas Lenin Tsiviilkoodeksi vastuvõtmise puhul: „Ka siin me püüdsime tõmmata piiri selle vahel, mis seoses kaasaja majandusliku käibega on iga kodaniku seaduspärane rahuldamine, ja selle vahel, mis on kuritarvitamine nep'iga, milline kuritarvitamine on kõigis riikides legaliseeritud, kuid mida meie legaliseerida ei taha [32]."

Lenini järgi oli Tsiviilkoodeks suunatud „nep'iga kuritarvitamise" vastu, s. o. kodanlikkude printsiipide ja kapitalistlikkude maade tsiviilkoodeksite kodanliku sisu vastu.

Stalin õpetab sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamist, kriipsutades alla nõukogude seaduste stabiilsuse tähtsust meie edasises edasiliikumises.

See seaduste stabiilsuse idee leidis oma väljenduse suures Stalini Konstitutsioonis, tema põhimõttes anda seadusandluse funktsioon ainult ja eranditult Ülemnõukogu pädevusse, piiritella seadused, seadlused, määrused ja korraldused.

Milleks on vaja seaduste stabiilsus? See on vajalik, sest et

---

[30] L e n i n, XX k., lk. 532.
[31] Sealsamas.
[32] L e n i n, XXVII k., lk. 319.

seaduste stabiilsus tugevdab riigikorra vastupidavust, riigi distsipliini vastupidavust, kümnekordistab, suurendab sotsialismi jõude, mobiliseerides ja suunates neid sotsialismile vaenulikkude jõudude vastu.

Õigus ei omista üksnes õigusi, vaid paneb peale ka kohustusi.

„Klasside hävitamine on meie põhiline nõue, ilma selleta on majandusliku klassivalitsemise hävitamine mõttetus. „Kõigi võrdne õigus" asemele esildan „kõigi võrdsed õigused ja võrdsed kohused" jne. Võrdsed kohused — on meie seisukohalt eriti tähtis täiendus kodanlik-demokraatlikkudele võrdsetele õigustele, täiendus, mis võtab viimaseilt nende spetsiifilise kodanliku mõtte[33]."

Selles Marxi ja Engelsi märkuses sisaldub erakordselt tähtis viide sellele, millises mõttes Marx räägib üleminekuaja „kodanlikust õigusest" oma teoses „Gotha programmi kriitika".

Marx seletab (vastandina Lassalle'ile), et kommunismi esimeses faasis ei ole veel „võrdsust" ja „võrdset õigust" (kõigi võrdne õigus võrdsele tööproduktile).

See õigus on ikka veel ebavõrdne õigus, sest ta lähtub võrdse, ühesuguse mõõdupuu rakendamisest oma seisukohalt ja oma tarvetelt mitmesuguste, mittesarnaste inimeste suhtes.

See õigus järelikult ei ole veel võrdne ja on ses mõttes „kodanlik" õigus.

Kuid sotsialism muutis tootmisvahendid ühisomandiks ja seevõrra on „kodanlik" õigus juba taganenud. Selles ühiskonnas on teostatud juba sotsialistlikud põhimõtted „kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma" ja „võrdse tööhulga eest võrdne arv produkte".

See töö järgi jaotamine on „ebaõiglus", mis püsib veel vajaduse tõttu. Kuid see väheneb ja pehmeneb üha enam. Sotsialistlik riik teeb „ebavõrdsele" õigusele õiendusi — sanatooriumid, puhkekodud, nõuandlad, maksuta õpetus — üld- ja kõrgem, pensionid, toetuste süsteem jt.

Lenin kirjutas: „Sealjuures aga ei ole üksikud inimesed võrdsed, üks on tugevam, teine nõrgem; üks on abielus, teine mitte; ühel on rohkem lapsi, teisel vähem, jne.[34]." Ka sellesse „ebavõrdsusse" toob nõukogude võim parandusi, kergendades lasterikaste, suurte perekondadega olukorda jne. jne.

Nõnda areneb nõukogude sotsialistlik õigus täielikumaks.

Ühiskonna kontrolli vahendina, ühiskondlikkude suhete reguleerimise moodusena, sotsialistliku ühiskonna huvide ja kodaniku õiguste ja huvide kaitse abinõuna ja meetodina täidab nõukogude õigus hiiglatähtsusega ühiskondlikku funktsiooni ja ilma õiguseta ei saa sotsialistlik riik enne oma täielikku hääbumist toime.

---

[33] Marx ja Engels, XVI k., II j., lk. 106—107.
[34] Lenin, XXI k., lk. 434.

Õigus, nagu riikki, hääbub vaid kommunismi kõrgemal astmel, kapitalistliku ümbruskonna kõrvaldamisega.

Õigus hääbub siis, kui kõik õpivad toime tulema spetsiaalsete säteteta, mis määravad inimeste käitumise karistusega ähvardades, sunni abil. Õigus kaob siis, kui inimesed harjuvad täitma ühiselu alussätteid seevõrra, et hakkavad neid täitma ilma igasuguse sunnita.

Kuni selle ajani on vajalik üldine kontroll, on vajalik kindel distsipliin töös ja ühiselus, on vajalik uue ühiskonna töö täielik allutamine tõeliselt demokraatlikule riigile.

Marxi-Engelsi õpetuse kesksemaks osaks on õpetus proletariaadi diktatuurist, mis on taastatud ja edasi läbi töötatud Lenini poolt, kes avastas nõukogude võimu kui proletaarse diktatuuri riigi vormi, ja Lenini geniaalse kaastöölise Stalini poolt, kes rikastas marksismi-leninismi proletariaadi klassivõitluse tähtsamate probleemide edasise läbitöötamisega sotsialistliku ülesehituse mitmesuguseil etappidel. Lähtudes imperialismi ajastu kapitalismi arengu ebaühtluse seadusest, õpetab marksism-leninism, et sotsialism ei saa võita ü h e a e g s e l t kõigis maades, et sotsialism võidab esialgu ühes või mitmes riigis, kuna teised riigid jäävad teatava aja kestel veel kodanlikkudeks või eelkodanlikkudeks [35].

Lenin ja Stalin paljastasid kontrrevolutsiooniliste trotskistlik-buhhaarinlikkude „teooriate" valelikkuse, mis olid suunatud sotsialismi võidu murdmisele meie maal.

Need kontrrevolutsioonilised trotskistlik-buhhaarinlikud „teooriad" peegelduvad ka nõukogude õiguse sotsialistliku loomuse eitamises, katsetes kujutada nõukogude õigust kui kodanlikku õigust, kui õigust, mis toetub samadele kodanlikkudele põhimõtetele ja väljendab samu, kodanlikule korrale omaseid ühiskondlikke suhteid. Need härrased liikusid trotskistlik-buhhaarinlikkude moonutuste tallatud teed, mis tõid nõukogude majandusse kapitalistliku majapidamise seadused, kapitalistliku ühiskonna majandusseadused. Nii buhhaarinliku „töökulude seaduse" pooldaja Stutška kui ka nüüd paljastatud spioon ja kahjur Pašukanis viivad marksismi-leninismi buhhaarinlikud moonutused majanduse valdkonnast üle õiguse valdkonda. Buhhaarinliku töökulu „seaduse" kahjurlik loomus sisaldub selles, et ta kandis sotsialistlikku majapidamisse üle kapitalistliku ühiskonna seaduspärasused, kus suhted reguleeritakse väärtuse seaduse alusel. Sellega samastati nõukogu majanduse liikumise seadus ja väärtuse seadus, mis tähendab nõukogude majanduses plaani põhimõtete nullile viimist, proletariaadi diktatuuri majandusliku osatähtsuse vääritustamist.

---

[35] L e n i n, XIX k., lk. 325.

Stutška aga hüüdis: „Siin on meie ees tõelise üleminekuperioodi õiguse valmis skeem [36].“

Sotsialistliku plaaninduse kuulutas Stutška „... õiguslikus keeles...“ lihtsalt „... selleks «loodusseaduseks», mis anarhilise tootmise ja vahetamise ühiskonnas avaldub vaid spontaanselt, lõpmatute kriiside läbi“ [37].

Stutška moonutas jämedalt marksistlikku õpetust üleminekuajajärgu õigusest, võttis sellelt õiguselt tema revolutsioonilise osatähtsuse ja võitlusloomuse, viies kogu küsimuse selle kontrollimisele, kas me suudame erakaupmehega konkureerida!

Stutška moonutas nõukogude seaduse mõistet selle alustes, käsitles seda kautskilikult — kui „õigusidee ja ökonoomia vahelist kompromissi“, klassi mõistes aga kui klasside huvide vahelist kompromissi, kuid „valitseva klassi huvide ilmse ja kindla domineerimisega“ [38].

Stutška käsitas nõukogude õigust, eriti nõukogude tsiviilõigust, retsipeeritud kodanliku õigusena.

Kogu meie Tsiviilkoodeksi erinevus kodanlikust tsiviilkoodeksist seisneb Stutška järgi selles, et meil „... tuuakse juurde uus moment — sotsialistlik plaanindus“ [39].

Osutamine plaanindusele siiski asja ei muuda, sest selle küsimuse peamine moonutamine Stutška poolt sisaldub nõukogude tsiviilõiguse piirdumises vaid tootmise ja vahetamise küsimustega. Kuid kuidas on lugu sel juhul tsiviilõiguse selle osaga, mis reguleerib abielulisi ja perekondlikke suhteid? Või tuleb ka need küsimused reguleerida „sotsialistliku plaaninduse“ vaatekohalt? On ilmne, et tsiviilõigus haarab laiema suhete sfääri, kui ainult vahetuse suhted (nagu väitis Pašukanis) või ka ainult tootmise ja vahetamise suhted (nagu väitis Stutška).

Sellelt vaatekohalt on Stutška „teooria“ sugulus ja seos Pašukanise „teooriaga“ kaheldamatu. Mitte asjatult ei kiitnud Stutška omal ajal Pašukanise kahjurlikku raamatut „Obštšaja teorija prava i marksizm“ („Õiguse üldine teooria ja marksism“), seda laialt reklaamides.

Nõukogude tsiviilõigust ja nõukogude Tsiviilkoodeksit iseloomustas Stutška kui oma aluseilt kodanlikke nähtusi. Meie uue majanduspoliitika perioodi õiguse tunnistas Stutška otseselt kodanlikuks, väites, et meie lihtsalt „teostasime retseptsiooni, kodanliku õiguse laenamise“.

Meie uusi (ja, ütleme siin, esimesi) koodekseid käsitab Stutška kui kodanlikule õigusele järeleandmiste“ resultaati, kui „taganemise teetähiseid“, korrates seega Zinovjevi-Buhharini antilenin-

[36] P. Stutška, Riik ja õigus. „Revoljutsija prava“, 1927, nr. 2, lk. 20.
[37] P. Stutška, kursus, I k., lk. 165.
[38] Sealsamas, lk. 16—17.
[39] Sealsamas, lk. 70.

likke väljamõeldisi, kandes trotskistlik-zinovjevliku orientatsiooni õigusteooriasse.

Teoses „Revoljutsionnaja rol sovetskogo prava" („Nõukogude õiguse revolutsiooniline roll") kirjutas Stutška, et temal õnnestus „seltsimeeste abil" anda tsiviilõiguse, eriti nõukogude tsiviilõiguse uus revolutsioonilis-dialektiline kontseptsioon.

Selleks uueks „revolutsioonilis-dialektiliseks" kontseptsiooniks, mille leiutamise Stutška arvab enda eriliseks teeneks, oli kurikuulus nõndanimetatud „majandusliku" õiguse teooria. On teada, et „majandusliku õiguse" nime all Stutška ja mõned tema õpilased mõistsid osa tsiviilõigusest, mis haaras administratiiv-majandusliku loomusega küsimused. See „majanduslik" õigus ulatub oma juurtega Pašukanise kõdunenud kahjurlikku „teooriasse".

Selle majanduslik-administratiivse õiguse peaküsimus avaldub majanduslikke suhteid reguleeriva nõukogude õiguse lõhestamises kahte „õigusse": tsiviilõigus — riigiorganite ja eraisikute vaheliste suhete ja eraisikute (kodanike) omavaheliste suhete jaoks, ja „majanduslik" õigus — riigi või sotsialistliku sektori sisemiste suhete jaoks.

Rääkides administratiiv-majandusliku õiguse sisust, kirjutas Stutška, et see õiguse valdkond normib „sotsialistliku sektori" majanduslikke suhteid, „kuna eramajanduslik või tsiviilõigus (samuti eraõigus) normib peamiselt eraomanikkude sektori majanduslikke suhteid ja osaliselt ka sektoritevahelisi suhteid" [40].

Sealjuures Stutška selgitas, et nende kahe „õiguse" erinevus avaldub selles, et esimene on plaani iseloomuga, kuna teisel on nende suhete aluseks oleva ... vaba konkurentsi a n a r h i l i n e iseloom... Nende sektorite vahel, järelikult ka nende „õiguste" vahel, toimus võitlus, milles „... üks sektor püüdis teist hävitada" [41].

On selge, et nii pidi toimuma ka „õigustega", kus üks õigus pidi „püüdma teist hävitada".

Vaat milliste piirideni jõuab Stutška oma vassinguga, mis sisuliselt tihedalt läheneb prof. Reusneri oma ja „võõra" õiguse „teooriale".

Oma sügavalt eksliku positsiooni kinnitamiseks väitis Stutška, et „ost ja müük ei ole kunagi sotsialistlik", et „ost ja müük on kodanlik instituut, kuna sotsialism ostu ja müüki ei tunnusta. Ta tunnustab vaid otsest varustamist". Sellepärast on „vaja eraldada erilisse koodeksisse see, mis kuulub juba sotsialistliku sektori suhete reguleerimisse, aga mitte tsiviilõigusse" [42]. Siin on kõik segamini aetud, alates leninliku loosungi „õppige kauplema" mää-

[40] Stutška, kursus, III k., lk. 10.
[41] Sealsamas, III k., lk. 10.
[42] ESJu, 1929, nr. 9—10, lk. 226, 227.

rimisega ja lõpetades partei XIV kongressi tuntud otsuste ignoreerimisega nep'i ja sotsialismi küsimustes.

Stutška poolt uhkusega proklameeritud „uus revolutsioonilis-dialektiline kontseptsioon" muutus õigus-oportunistlikuks „kahesektorilise õiguse" „teooriaks", asetas vastakuti sotsialistliku majanduse ja sotsialistliku inimese huvid, alahindas tsiviilõigust kui õigust, mis normib, kinnitab ja kaitseb sealhulgas NSVL töötava kodaniku, sotsialismi ehitaja varalisi ja isiklikke huvisid.

See moonutab jämedalt Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini sotsialismi õpetust ja õpetust indiviidi asendist ja osatähtsusest sotsialistlikus ühiskonnas.

„... Sotsialism ei eita, vaid kokkukõlastab individuaalseid huvisid kollektiivi huvidega. Sotsialism ei või individuaalseist huvidest kõrvale kalduda. Suurema rahulduse võib neile isiklikkudele huvidele anda ainult sotsialistlik ühiskond. Veel enam, sotsialistlik ühiskond on isiklikkude huvide ainus püsiv garantii [43]."

Seltsimees Stalini eeltoodud märkustega määratakse ka nõukogude tsiviilõiguse arengutee ja meie ees seisvad selle ala ülesanded — nõukogude tsiviilõiguse tugevdamise ja arendamise ülesanded.

Nõukogude tsiviilõiguse distsipliini likvideerimine Stutška ja tema järglaste poolt, mis praegusajal on ulatunud otsese kahjustamiseni ja äraandmiseni, kriipsutab eriti teravalt alla, kui sügavad on moonutamised marksistlik-leninliku õigusteooria valdkonnas.

Nende moonutamiste ulatus paistab silma eriti praegu, mil inimkonna suurim konstitutsioon — Stalini Konstitutsioon — pühendab erilise aukoha nõukogude inimeste tsiviilõigustele, mil tsiviilõiguslikud suhted sotsialistliku ühiskonna tingimustes oma arengu kõrgeimale astmele tõusevad.

Kahjuks ulatusid marksistliku õigusteooria moonutamised palju kaugemale, kui seda võib järeldada eelöeldust. Istudes minevikus rea aastaid endises nõukogude ülesehituse ja õiguse instituudis, rafineerus äraandjate grupp eesotsas Pašukanise ja teistega süstemaatiliselt marksistlik-leninliku õigusmetodoloogia tähtsaimate ja aluspõhimõtete moonutamises.

Pašukanis oma raamatuga „Õiguse üldine teooria ja marksism", Volkov oma „Ugolovnaja refleksologija'ga" („Kriminaal-refleksoloogia"), Gintsburg ja Amfiteatrov oma „Kurs sovetskogo hozjaistvennogo prava'ga" („Nõukogude majandusõiguse kursus"), Krõlenko oma antimarksistlikkude kriminaalõiguslikkude brošüüridega, Bermann ja Dotsenko oma „teooriakestega" õiguse häätbumisest jne. — igaüks omal alal tegid rohkesti selleks, et moonutada Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini suurt õpetust, et relvatustada

[43] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.

nende moonutamistega nõukogude juriste, uimastada neid igasuguste võimalikkude antimarksistlikkude ja antileninlikkude „teooriate" vinguga, millega meie vaenlased püüdsid sogastada tõelise suure teadusliku mõtte puhast allikat. Nende härraste kahjurliku töö tõttu jäid reaks aastaiks vajalikul määral kasutamata ja läbi töötamata Marxi-Engelsi-Lenini maailma rikkaim teaduslik pärand, Stalini rikkaimad tööd, mis kindlustavad nõukogude õigusteaduse edasise arengu. Nõukogude õigusteadusel seisavad ees erakordselt vastutuslikud ülesanded õigusküsimuste edasise läbitöötamise alal, mis on orgaaniliselt seotud riikliku ja majandusliku ülesehitustöö küsimustega NSVL sotsialismi arengu kõrgemail astmeil.

Küsimused nõukogude riigist kui sotsialistliku demokratismi vormist proletaarse diktatuuri ja kapitalistliku ümbruskonna tingimustes ja NSVL jätkuvast edasiliikumisest kommunismile, palju sotsialistliku administratiivõiguse, tööõiguse, kolhoosiõiguse, pärandusõiguse jne. jne. küsimusi ja lõpuks säärased põhilised küsimused kui riigi ja õiguse probleem kommunistlikus ühiskonnas, — kogu selle erakorralise tähtsusega teemastiku läbitöötamine konserveeriti ja külmutati kahjurite poolt. Kahjurid eitasid isegi nõukogude õiguse kui sotsialistliku õiguse a r e n e m i s e võimalust. Nad püüdsid mehaaniliselt üle kanda ühe ajastu — imperialistliku kapitalismi ajastu — õigusinstituudid teise ajastusse — sotsialismi ajastusse, moonutades marksismi-leninismi peamisi metodoloogilisi aluseid.

Marksism-leninism õpetab, et õigus või õiguslik pealisehitis on ja peavad olema lõpptulemusena seletatavad ühiskonna majandusliku struktuuriga, tema tootmissuhetega.

„Code pénal, mida käes hoian, ei loonud kaasaja kodanlikku ühiskonda. Vastupidi, selles koodeksis leiab vaid oma õigusliku väljenduse tsiviilühiskond, mis tekkis XVIII sajandil ja jätkas oma arengut XIX saj. Niipea kui see lakkab vastamast ühiskondlikkudele suhetele, muutub ta lihtsaks paberipuntraks [44]."

Marxi toodud osutuses sisaldub ka õiguse paratamatu arengu tunnustamine, millisel õigusel siiski puudub oma ajalugu, kuid mille arengu ajalugu on orgaaniliselt seotud „tsiviilühiskonna" arenguga, s. o. nende majanduslikkude tootmissuhetega, millest ja mille pinnal kasvab õigus, kogu õiguslik, nagu ka üldse kogu poliitiline pealisehitis.

Nimelt sellepärast ei saa õigus ületada antud ühiskonna ökonoomika taset, nagu ta ei saa olla ka alla seda taset, vaid peab sellele vastama või olema temaga sisemiselt kokkukõlastatud [45].

---

[44] M a r x ja E n g e l s, VII k., lk. 254.

[45] Vt. Engelsi kiri Konrad Schmidt'ile 27. oktoobrist 1890 (Marx, Valit. teosed, I k., lk. 295—299).

See asjaolu kummutab täielikult õiguse arengu säärase käsitelu, mis lähtub õigusmõistete ja õigusinstituutide mehaanilise ülekande võimalusest ühest majanduslikust ajastust teise.

Sellelt seisukohalt paljastub hõlpsasti kahjurite Pašukanise, Krõlenko jt. antimarksistlik valeõpetuslik „teooria", kes kuulutasid nõukogude õiguse retsipeeritud kodanlikuks õiguseks.

Säärast liiki „teoreetiliste" konstruktsioonide vigasus ja valeõpetuslikkus seletub marksismi-leninismi õigusteooria põhialuste moonutamisega.

Kui näiteks Pašukanis räägib kahest üldiste õigusmõistete arengu kulminatsiooni ajastust — Roomast tema eraõiguse süsteemiga ja XVII—XVIII sajandist Euroopas kodanliku õigusvormi universalismiga — ja püüdis nende kahe vormi analüüsist tuletada teatavaid õigusi, siis ta moonutas marksistlikku teesi sellest, et klassiühiskonna igale ajaloolisele epohhile vastab oma õigus ja et õiguse ammundavat mõistet tuleb otsida ja leida mitte õiguse analüüsist, isegi mitte kõige arenenumast vormist, vaid õiguse antud vormi kujundavast ühiskondlikkude ja tootmise suhete analüüsist.

Seepärast tuleb lugeda Marxi õigusõpetuse jämedaks moonutamiseks Pašukanise, Bermanni ja teiste nendetaoliste väidet, nagu kujutleks Marx üleminekut arenenud kommunismile mitte üleminekuna uutele õigusvormidele, vaid üldse juriidilise vormi hääbumisena, kui vabastamisena sellest kodanliku aja pärandist, mis kodanluse enda üle elab.

See on Marxi jäme moonutamine. Säärane olukord oleks võimalik ainult ühel juhul, — ilma üleminekuperioodita kapitalismilt kommunismile —, millest ei ole aga utopismi kaldumiseta võimalik mõeldagi.

Lühidalt tuleb peatuda ka prof. Reusneri antimarksistlikkude kirjutiste juures nõukogu õiguse küsimusil. Reusneri järgi on õigus mitmesuguste klasside ideoloogiliste katkendite hunnik. Lähtudes säärasest absoluutselt ekslikust vaatest õiguse loomusele ja olemusele, püstitas Reusner oma ebateadusliku, antimarksistliku konstruktsiooni nõukogude õigusest kui kompromissõigusest, kui „patsifikatsiooni ja lepitamise" õigusest, kujutelles nõukogude õigust proletaarse õiguse, talupoja õiguse ja „sallivuse ja kompromissi" alusel kodanliku õiguse kogumina.

Prof. Reusner kirjutas sel puhul: „Nõukogude õigus on seega liitne õiguskord, mille koostisse kuuluvad suured lõiked töölisklassi sotsialistlikust õigusest ja tema proletaarne klassiõigus. Niisugune on proletariaadi diktatuuri tõttu proletaarse õiguse valitsev olukord. Järgmise koha omab talupoja klassi õigus, mis on kehastatud maakoodeksis oma kollektiivomandi primaadiga. Alles kolmandal kohal seisab kodanluse klassi õigus oma tsiviilkoodeksiga kau-

banduskäibe raamides. Kuid ühes suhtes võib kodanlus pühitseda veel oma ideoloogilist võitu. Kapitalistliku ümbruskonna tõttu kasutab meie riigi sotsialism jaotusaparaadina turgu, mille tõttu nõukogude kord paljudel juhtudel säilitab kodanliku individualistliku õiguse vormid. Viimane asjaolu on liialdatud meil ka sellepärast, et juristid, keda Nõukogud kasutasid oma kodifitseerimistöös, tulid peaaegu kõik kodanliku jurisprudentsi seinte vahelt või on olulises osas kasvatatud selle mõju all[46]."

Prof. Reusneri järgi on nõukogude õigus „kolmainus õigus": proletaarne, talupoja ja kodanlik õigus, kusjuures selles süsteemis, kui nii öelda võib, proletaarne õigus on valitsevas seisundis.

Pole imestada, et prof. Reusner nägi nõukogude õiguses ohtu, et see võib muutuda reaktsiooniliseks jõuks, mis on võimeline paralüüsima sotsialismi eest võitluse edu.

Prof. Reusner kirjutas sõna-sõnalt järgmist: „Meie tingimusis on õigus määratu rahustamise ja lepitamise aparaat, mis teeb võimalikuks proletariaadi diktatuuri suur- ja väikekapitalistlikus ümbruskonnas, nii sisemistes kui ka välistes avaldustes, kuid teisest küljest sama õigus võib muutuda reaktsiooniliseks jõuks, mis kinnitab üleminekuperioodi neplikul kujul üle igasuguse tegeliku vajaduse, annab kodanlikule õigusele ruumi säärasel määral, mis võib tekitada tõsist kahju proletaarsele huvile, ja võib seega kas aeglustada kommunistliku ühiskonna „sissekasvamise" käiku või teeb vajalikuks uue revolutsiooni, et vabastada proletariaati märkamatult temasse sööbunuist kodanlikkudest võrkudest[47]."

Reusnerist järeldub, et: 1) nõukogude õigus „rahustab ja lepitab" võitlevaid klasse ja 2) päästab proletaarse diktatuuri hukkumisest „suur- ja väikekapitalistliku ümbruskonna" surve all. Selles näeb prof. Reusner nõukogude õiguse positiivset külge. Kuid nõukogude õigus nähtavasti „riskib" muutuda reaktsiooniliseks jõuks, tekitada kahju „proletaarsele huvile", aeglustada kommunistlikku ühiskonda „sissekasvu" käiku ja esile kutsuda mingisuguse veel „uue revolutsiooni". See on nõukogude õiguse negatiivne külg.

See Reusneri avastus on erakordselt iseloomustav. Ta näitab Reusneri juures kodanlik-menševistliku õiguskontseptsiooni tihedat sidet ja läbipõimuvust kontrrevolutsioonilise trotskistliku laimuga nõukogude riigi „ümbersünni", „kolmanda revolutsiooni" ja muu sarnase kohta.

Tõestuvad Lenini järgmised sõnad teosest „O istoritšeskih sudbah utšenija Karl Marksa" („Karl Marxi õpetuse ajaloolisest saatusest"):

---

[46] Reusner, lk. 244.
[47] Sealsamas, lk. 224.

„Ajaloo dialektika on niisugune, et marksismi teoreetiline võit sunnib tema vaenlasi r i i e t u m a marksistidena. Sisemiselt kõdunev liberalism katsub elustuda sotsialistliku oportunismi kujul [48]."

Reusnerism on üks selle oportunismi teisendeid, marksismi kodanlik labastamine, marksismi freudlik-mahhistlik moonutis.

* *
*

Marksism-leninism käsitab riiki ajaloolise kategooriana, tunnistades seega riigi hääbumise vältimatuks. See küsimus on Marxi poolt kõige põhjalikumalt käsiteldud tema teoses „Gotha programmi kriitika", kus ta tõestab, et vastavalt tootmisjõudude kasvamisele, vastavalt demokraatia levimisele rahva rõhuvale enamikule hakkab kaduma vajadus riigi kui erilise mahasurumismasina järele.

Kommenteerides vastavat kohta teosest „Gotha programmi kriitika", kirjutas Lenin, et ekspluateerijad ei ole võimelised rahvast maha suruma ilma komplitseeritud masinata, kuid et „... r a h v a s võib ekspluateerijaid maha suruda ka väga lihtsa „masinaga", peaaegu ilmagi „masinata", ilma erilise aparaadita, lihtsa r e l v a s t a t u d m a s s i d e o r g a n i s a t s i o o n i g a (nagu Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud, tähendame ette rutates)" [49].

Marksism-leninism õpetab, et kommunismi lõpliku võidu puhul kõigis eesrindlikes kapitalistlikes mais kaob vajadus riigi järele ja et üksikute isikute vahelised ekstsessid surutakse maha relvastatud rahva enda poolt „... samasuguse lihtsuse ja kergusega, millega tsiviliseeritud inimeste mistahes grupp ka kaasaja ühiskonnas lahutab tülitsejaid ega luba vägivalda naise suhtes" [50].

Ühiselulisi sätteid rikkuvate ekstsesside peamiseks ehk aluspõhjuseks on Lenini õpetuse järgi masside ekspluateerimine, nende häda ja viletsus.

„Selle peamise põhjuse kõrvaldamisega hakkavad ekstsessid paratamatult h ä ä b u m a." Meie ei tea, kui ruttu ja millises järjekorras, kuid me teame, et nad saavad hääbuma. Nende hääbumisega h ä ä b u b ka riik [51]."

„Riik võib täielikult hääbuda siis, kui ühiskond teostab põhimõtte: igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta tarvete järgi", s. o. kui inimesed seevõrra harjuvad täitma ühiselu põhilisi reegleid ja kui töö muutub seevõrra tootlikuks, et nad vabatahtlikult saavad töötama v õ i m e t e järgi [52]."

---

[48] L e n i n, XVI k., lk. 332.
[49] L e n i n, XXI k., lk. 432.
[50] Sealsamas.
[51] Sealsamas.
[52] Sealsamas, lk. 436.

See riigi hääbumise protsess on seega paratamatult seotud riigi kõrgema arenguga, uue majanduse kõrgema õitsenguga ja uute tootmisjõududega. Riigi hääbumine eeldab kõrget kommunistlikku kultuuri ja kõrget töötootlikkust. See protsess on kauakestev ja on seotud mitte ainult inimliku ühiskonna ökonoomia, vaid ka inimeste psühholoogia põhjaliku ümberkorraldamisega. See riigi hääbumine toimub täieliku kommunismi juures, kommunismi võidu puhul kõigis eesrindlikes kapitalistlikes maades, kui „...kõik õpivad valitsema ja saavad tegelikult ühiskondlikku tootmist iseseisvalt valitsema...", kui „vajadus täita igasuguse inimühiskonna lihtsaid põhisätteid saab üsna ruttu harjumuseks" [53].

Marksistlik-leninlikul õpetusel riigi hääbumisest ei ole midagi ühist anarhistliku riigi lõhkumise teooriaga, mida propageerisid Marxi ajastul Proudhon, Bakunin, Most ja säärased sotsialismi asja reetjad nagu Buhharin, kes püüdis marksistlik-leninlikule teooriale vastu seada oma „riigi purustamise" „teooriat".

Marksistlik-leninlikul õpetusel riigi hääbumisest ei ole ka mitte midagi ühist selle küsimuse oportunistlikkude kautskilikkude moonutamistega, mis propageerivad kodanliku riigi kohastamist proletariaadi vajadustega.

Valemarksistid ja lihtsalt töölisklassi huvide äraandjad tumestavad teadlikult ja moonutavad põhjalikult riigi hääbumise küsimust, lahutades selle küsimuse demokraatia üha suurema arengu protsessi küsimusest ja riigi hääbumise majanduslikkude ja ühiskondlikkude tingimuste ettevalmistamisest. Samal ajal võib riigi hääbumise küsimuse marksistlik-leninlikku käsitelu mõista aga ainult selles seoses. Lenin kriipsutab alla, et „väljend „riik hääbub" on valitud väga õnnelikult, sest ta viitab nii selle protsessi pidevusele kui ka tema stiihilisusele" [54].

Lenin ja Stalin rõhutasid korduvalt, et ainult inimeste harjumus täita ühiselu sätteid vabastab nad vajadusest kasutada erilist sunniaparaati, mida nimetatakse riigiks; et ainult demokraatia ja ühiskondlikkude suhete hiiglaslik areng, mis inimteadvuse alusteni ümber muudab, kasvatab inimestesse uue suhtumise töösse ja ühiskonnasse, viib riigi hääbumiseni.

Riigi hääbumine on samaaegselt ka demokraatia hääbumine ja õiguse hääbumine. Kõik need protsessid on üksteisega orgaaniliselt seotud.

Lenin kirjutas: „Missuguste etappidega, missuguste praktiliste abinõude kaudu inimkond sellele kõrgele eesmärgile läheneb, seda me ei tea ega võigi teada. Kuid tähtis on endale selgeks teha, kui lõpmatu vale on tavaline kodanlik kujutlus, nagu oleks sot-

---

[53] Lenin, XXI k., lk. 441.
[54] Sealsamas, lk. 431.

sialism midagi surnut, tardunut, korraga igaveseks antut, kuna tõeliselt a i n u l t sotsialismist alates algab kiire, tegelik, tõeliselt massi edasiliikumine kõigil ühiskondlikkudel ja isikliku elu aladel rahva e n a m i k u ja hiljemini kogu elanikkonna osavõtul [55]."

Sotsialistliku riigi hääbumise vormide ja tähtaegade küsimuses etendavad paratamatult tähtsat osa ka välispoliitiline olukord, rahvusvahelised suhted ja säärane fakt nagu kapitalistlik ümbruskond. Sotsialismi määratud edud ja üleminek kommunistlikule ühiskondlik-majanduslikule korrale võtavad kapitalistliku ümbruskonna püsimisel meie riigilt igasuguse hääbumise võimaluse. Kommunismi võit NSV Liidus ei võimalda veel lahendada riigi muinsustemuuseumi andmise küsimust. Teatava rahvusvahelise situatsiooni juures, eriti üha veel säiliva kapitalistliku ümbruskonna tingimustes, NSVL-l ei või olla ega ole mingit õigust loobuda niisugusest jõust, mis garanteerib uue kommunistliku ühiskonna kui sotsialistliku või kommunistliku riigi kindluse ja puutumatuse.

Neis tingimusis ei saa juttugi olla mingisugusest kommunismi saavutanud riigi „hääbumisest".

Seega riigi hääbumisprotsess on seotud sotsialismi arengu hiiglasliku protsessiga, inimühiskonna edasiliikumisega, säärase ajaloolise pärandi, nagu riik, õigus, demokraatia, võitmisega.

Marksism-leninism ei joonesta mingisuguseid riigi hääbumise skeeme, ta lähtub seda hääbumist ettevalmistavate tingimuste teaduslikust analüüsist.

Lenin naeruvääristab teravalt buhhaarinlikku riigi hääbumise skeemi, mille Buhharin esitas järgmisel kujul: „Sisemised sunniviisilised normeeringud hakkavad hääbuma: e s i t e k s hääbuvad armee ja laevastik kui sisemise sunni teravamad tööriistad; s i i s karistus- ja repressiivsete organite süsteem; e d a s i — töö sunniiseloom ja muud..." Lenin kirjutas: „Kas mitte vastupidiselt: esiteks „edasi", seejärel „siis" ja lõpuks „esiteks" [56]?"

Seltsimees Stalin õpetab, et „riigi hääbumine ei teostu riigivõimu nõrgestamise, vaid selle maksimaalse kõvendamise kaudu, mis on vajalik selleks, et anda lõpulööke surevate klasside riismeile ja organiseerida kaitset kapitalistliku ümbruskonna vastu, mis ei ole kaugeltki veel hävitatud ega saagi veel nõnda ruttu hävitatud [57]."

Igasugune teissugune riigi hääbumise küsimuse tõlgendamine kaasaja tingimusis ei ole midagi muud kui katse võtta relvad proletariaadilt, nõrgestada proletaarset riigivõimu, nõrgestada proletariaadi diktatuuri, katse õigustada kontrrevolutsioonilist klassivõitluse vaibumise teooriat. Sääraste inimeste kohta ütleb

---

[55] L e n i n, XXI k., lk. 439.
[56] XI Leninski sbornik, lk. 400.
[57] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 509.

Stalin: „Need on kas degenerandid või kahekeelsed, kes tuleb parteist välja ajada. Klasside hävimist ei saavutata klassivõitluse vaibuma panekuga, vaid selle tugevdamisega [58]."

Tugevdades kõigi abinõudega ja pidevalt sotsialistlikku riiki ja õigust, purustades üksteise järel rahvavaenlaste, sotsialismi vaenlaste kõik mahhinatsioonid ja arendades sotsialistlikku demokraatiat ja kultuuri, kindlustab meie maa töötav rahvas kommunistliku ühiskonna ülesehitamise, kommunismi võidu.

§ 4. KODANLIKU RIIGIMASINA LAMMUTAMISEST.

Marksistlik-leninliku riigiõpetuse tähtsaimaks probleemiks on, nagu juba eespool tähendatud, kodanliku riigimasina lammutamine ja selle asendamine uuega.

Mida muud kujutab endast kodanlik riigimasin, kui töötava rahva ekspluateerimise, rõhumise ja mahasurumise aparaati? See rahvale võõras ja rahva huvidest võõrdunud masin kujutab endast kohutavat vahendit, kohutavat koletist, kes oma arvukate katsesarvedega kurnab ja põimib ümber rahva elava keha. Kodanlik kroonuametnike bürokraatia, kodanlik politsei, kodanlik kohus, vanglad, sõjavägi — kõik need selle masina osad töötavad kui üleskeeratud mehhanism ühes suunas — kogu elu ekspluateerijate huvidele allutamise suunas, ühe eesmärgi saavutamiseks — ekspluateerijate valitsemise tugevdamiseks ja kindlustamiseks. Riik, see on mitmesuguste organite ja asutiste, seaduste ja korralduste, meetodite ja töövõtete ja spetsiaalselt selleks tööks valitud inimeste, nende vaadete, harjumuste, huvide ja taotluste peen ja komplitseeritud süsteem.

Kaasaegne (s. o. kodanlik. — A u t o r i d) „... riik ei ole midagi muud kui jõukate klasside, maavaldajate ja kapitalistide organiseeritud ühisvõim, mis on suunatud ekspluateeritavate klasside, talupoegade ja tööliste vastu" [1].

Möödunud sajandi keskpaiku toimus põhijoontes kodanliku riigi ümberkujunemine nõndanimetatud r a h v u s riigiks, mis ületas senise tükeldatud oleku ja oma osade üksteisest võõrdumise, ületas ühes seega ka seadusandliku separatismi.

Eraldatud kaubandus-tööstuslik seadusandlus, erisugused õiguse, sealhulgas veksliõiguse vormid, mis ei olnud kokku kõlastatud üldriikliku kaubandus-tööstusliku käibe huvidega, mitmesugused „... politseilised intriigid, bürokraatlikud ja fiskaalsed tõkked" [2], erinevad rahasüsteemid, erinevad kaalu- ja mõõdusüsteemid jne., kõik see takistas kodanliku ühiskonna tootmisjõudude aren-

---

[58] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 509.
[1] E n g e l s, Elamuküsimuse kohta, lk. 70.
[2] M a r x ja E n g e l s, XVI k., I j., lk. 454.

gut ja kutsus esile vajaduse ühtluse järele, ühtsa riigi järele, mis tõuseks kõrgemale nende arvukate — nagu Engels nimetab — erikaliibriliste riikide eri huvidest.

„Ühtlase „kodumaa" taotlus omas väga materiaalset kandepinda [3]."

See oli praktilise kaupmehe ja töösturi taotlus „... pühkida välja kogu kaubanduslikku ja tööstuslikku vaba arengut segav ajalooliselt päritud väikeriikide provintslik praht" [4].

Selle eesmärgi saavutamine viis lõpule kodanliku rahvusriigi konsolideerimise, riik muutus „töö vastu suunatud kapitali sõja rahvuslikuks instrumendiks" (K. Marx).

Kodanliku riigi kogu edasine areng suundus veel suuremale riigivõimu tsentraliseerimisele, veel järjekindlamale ja lepitamatule rahva masside ja nende töötava rahva eluliste huvide kaitsemisele suunatud revolutsiooniliste liikumiste mahasurumisele.

Rääkides bonapartlikust monarhiast, kus faktiline valitsemisvõim kuulus ohvitseride ja ametnikkude kastile, rõhutas Engels, et „selle näiliselt väljaspool ühiskonda ja nõndaöelda ühiskonnast üle seisva kasti iseseisvus annab riigile ühiskonna suhtes iseseisvuse näivuse" [5].

Kuid see on näiline iseseisvus, nagu on näiline konstitutsionalism, mis varjab vana absoluutse monarhia lagunemist. Pole juhus, et ka kodanlikud riigiteadlased on sunnitud tunnustama, kui raske on eristada konstitutsioonilist monarhiat kodanlik-demokraatlikust vabariigist ja kui kergesti võib viimane teatavais ajaloolisis olukorris muunduda esimeseks.

Vana riigi lagunemine toimub kõikide silmade ees. Preisi riik andis omal ajal kujuka näite absolutistliku riigi muundumisest kaasaja kapitalistlikuks riigiks kõigi tema pahede ja kastiliste iseärasustega, mis tegid tema võimetuks lahendama viimse piirini küpsenud sotsiaalset küsimust. Tegelikkuses sõltub ohvitserkonna-kroonuametkonna kast tervikuna ja täielikult oma „ühiskonnast", s. o. selles ühiskonnas valitsevast ekspluateerijate klikest. Kiiresti arenev kapitalistlik tööstus, börsispekulatsioon, rikastumisjanu, spekulatiivne pangapalavik haaravad üha enam oma võimusesse mitmesugused kapitalistlikud ringid, alates ministreist, vürstidest ja kindraleist kuni vaimulikkudeni, maa-aadlikeni ja bürokraatiani. Engels kirjeldab kaasaja kapitalistliku riigi arenguprotsessi järgmiselt:

„Tööstuse ja eriti börsimahhinatsioonide kiire areng tõmbas kõik valitsevad klassid spekulatsioonikeerisesse. 1870. aastal Prantsusmaalt imporditud massiline korruptsioon areneb kuulmata

---

[3] Marx ja Engels, XVI k., I j., lk. 456.
[4] Sealsamas.
[5] Engels, Elamuküsimuse kohta, lk. 71.

kiirusega... Maa-aadel, kes ammusest ajast teotses tööstuses suhkruvabrikantidena ja viinapõletajaina, on ammu juba unustanud vanad head ajad ja ilustab oma nimedega igasuguseid soliidsete ja mittesoliidsete aktsiaseltside direktorite nimestikke. Bürokraatia suhtub üha hooletumalt raiskamistesse kui tasude suurendamise ainsasse vahendisse; ta jätab riigi saatuse hooleks ja peab jahti tööstuslikkude ettevõtete valitsemise hoopis tasuvamatele ametikohtadele; need, kes jäävad veel riigiteenistusse, järgnevad oma ülemuste eeskujule, spekuleerivad aktsiatega või võtavad „osa" raudtee- või muudest sellesarnaseist ettevõtteist. Võib isegi täie õigusega eeldada, et leitnandidki ei ütle ära elatumast mõningate spekulantide arvel. Ühe sõnaga, vana riigi kõigi elementide laostumine, absoluutse monarhia bonapartlikuks muundumine on täies hoos, ja lähema suurema kaubanduslik-tööstusliku kriisi puhul variseb kokku mitte ainult kaasaja pettus, vaid ka vana Preisi riik *.

Ja see riik, kelle mittekodanlikud elemendid iga päevaga ikka enam kodanlustuvad, on siis kutsutud lahendama „sotsiaalset küsimust" või olgu kas või ainult elamu küsimust? [6]"

Lenin kirjutas kodanlusest ja kodanlikust riigist: „Mul on täielik õigus, ma ostan aktsiaid. Kõik kohtud, kogu politsei, kogu alatine sõjavägi ja kõik maailma laevastikud kaitsevad seda minu püha õigust aktsiatele [7]."

Kas võib niisugune riik, kes ihu ja hingega on andunud kodanluse huvidele, kaitsedes tema „õigust aktsiatele", teenida sotsialismi huvisid?

On ilmne, et ei või. Säärane riik, kui proletariaat tema säilitaks, pööraks oma relvad proletariaadi vastu.

Marxi ja Engelsi poolt pärandatud Pariisi kommuuni tähtsaim õppetund sisaldub nimelt selles tões.

Oma kuulsas teoses „Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte" („Louis Bonaparte'i 18. brumaire"), rääkides prantsuse kodanluse poolt loodud bürokraatlikust ja sõjalisest organisatsioonist, sellest kohutavast organismist, mis võrguna põimub ümber kogu isevalitsusliku monarhia keha, organisatsioonist, mida veel enam tugevdas Napoleon, kes täiustas seda riigi aparaati, kirjutas Marx: „Kõik riigipöörded, selle asemel et teda lammutada, täiustasid seda masinat [8]."

Nende sõnade puhul kirjutas Lenin:

„Selles suurepärases arutluses astub marksism, võrreldes „Kom-

* Ka praegu, 1886. a., säilitab ja ühendab Preisi riiki ja tema alust — kaitsetollidega kinnitatud suurmaaomanikkude ja tööstuskapitali liitu veel ainult hirm 1872. aastast arvates nii arvuliselt kui ka klassiteadvuselt hiiglaslikult kasvava proletariaadi ees [Engelsi märkus 2. väljaandele 1887. a.].

[6] Engels, Elamuküsimuse kohta, lk. 71—72.

[7] Lenin, XXX k., lk. 341.

[8] Marx ja Engels, VIII k., lk. 404.

munistliku manifestiga", määratu sammu edasi. Seal püstitatakse riigi küsimus veel äärmiselt abstraktselt, kõige üldisemates mõistetes ja väljendustes. Siin esitatakse küsimus konkreetsel kujul ja tehakse erakordselt täpne, määrateldud ja praktiliselt tuntav järeldus: kõik eelmised revolutsioonid täiustasid riigi masinat, kuid teda on vaja purustada, lammutada.

See järeldus on peamine, põhimine marksismi õpetuses riigist[9]."

Kommunistliku manifesti saksakeelse väljaande (1872) Marxi ja Engelsi poolt kirjutatud eessõnas räägitakse, et Pariisi kommuun „... tõestas, et töölisklass ei või lihtsalt vallutada valmis riigimasinat ja seda käiku lasta oma huvides..."[10], nagu seda rõhutas Marx ka juba 1871. a. oma teoses „Der Bürgerkrieg in Frankreich" („Kodusõda Prantsusmaal").

Sellele kohale teoses „Kodusõda" viitas Engels, kui ta 20 aastat hiljem kirjutas:

„Tegelikkuses ei ole riik midagi muud kui masin ühe klassi mahasurumiseks teise poolt — demokraatlikus vabariigis sugugi mitte vähem kui monarhistlikus; paremal juhul on riik pahe, mis päranduse korras antakse üle proletariaadile, kes võitluses klassiülevõimu eest saavutas võidu; võitja proletariaat on sunnitud kommuuni eeskujul viivitamata kõrvaldama selle pahe halvemad küljed, kuni uus põlv, kes on kasvanud uutes, vabades ühiskondlikes tingimusis, osutub võimeliseks kõrvaldama kogu seda riikluse prahti.

Viimasel ajal hakkab sotsiaal-demokraatlik filister uuesti tundma päästvat hirmu sõnade puhul: p r o l e t a r i a a d i d i k t a t u u r. Armulised härrased, kas soovite teada, kuidas see diktatuur välja näeb? Vaadake Pariisi kommuuni. See oli proletariaadi diktatuur[11]."

Kas see on juhus, et marksismi kõige labasemad ja alatumad renegaadid nagu Kautsky, Kunov, Adler jt. nõnda määratsevalt ja raevutsevalt ründavad just Marxi õpetust riigimasina lammutamisest?

Kautsky püüdis häbenematult tõestada („Proletaarne revolutsioon ja tema programm"), et Marx, rääkides kodanliku riigimasina purustamise vajadusest, arvestas vaid selle bürokraatlik-militaristlikku vormi, kuna Kautsky järgi demokraatlik vabariik on täiesti sobiv proletariaadi diktatuuri eesmärkidele. Kautsky kirjutas:

„Marx ei mõelnud sugugi, nagu ei võiks proletariaat mingil juhul kasutada saavutatud valitsemist ilma temale pärandatud riigiaparaadi eelneva purustamiseta. Marx eitas ainult selle aparaadi erilist vormi, „tema bürokraatlik-militaristlikku vormi"...

[9] L e n i n, XXI k., lk. 387—388.
[10] M a r x ja E n g e l s, Komm. manifest, lk. 6.
[11] M a r x ja E n g e l s, XVI k., II j., lk. 94.

Marxi enda sõnadest nähtub, et tema seisukoht hoopiski ei puudutanud kõiki olevaid riike... Mitte igasugune riigiaparaat ei ole küllaldaselt sobiv selleks, et proletariaat võiks seda lihtsalt vallutada ja enda huvides käiku lasta. Bürokraatlik aparaat ei ole selleks sobiv. Ainsana sobib selleks demokraatlik vabariik. Seal, kus see proletariaadi võidu momendil puudub, on võitja proletariaat kohustatud selle looma. 1871. aastal ja kaua aega pärast seda näis see ülesanne möödapääsematuna.

Viimased aastad tõid ses suhtes olulise muutuse. Peaaegu kõigis Euroopa maades leiab võidukas proletariaat eest demokraatliku vabariigi valmis kujul. Võimule tulles ei ole temal enam vajadust seda riigimasinat tervikuna purustada, ta peab ainult kõrvaldama monarhismi riismed ja bürokraatlikud ning sõjaväelised privileegid."

Teisel juhul (teoses „Materialistische Geschichtsauffassung") püüab Kautsky tõestada, et praegusaja kapitalistlikkudes maades läheb sõjaväelis-militaristlik riigiaparaat üha rohkem tagaplaanile, et nüüdisajal koondab riik enda kätte aina rohkem niisuguseid funktsioone, mis on olulised ka ekspluateeritavaile, ja et seepärast mõtlevad ekspluateeritavad üha vähem selle riigi nõrgendamisele, vaid, vastupidi, pigemini mõtlevad sellest, et „vallutada riigi võim ja panna see oma huvisid teenima", et muundada see aparaat „valitsemisaparaadist vabastamisaparaadiks".

Küünilisemat marksistliku riigi ja proletaarse diktatuuri õpetuse moonutamist ei saa kujutella.

Lenin ja Stalin, paljastades kautskilikud marksismi moonutamised, puhastasid marksistliku õpetuse kõigest ja igasugusest oportunistlikust ja kontrrevolutsioonilisest mädasusest ja ilgusest.

Lenini ajalooline teos „Gossudarstvo i revoljutsija" („Riik ja revolutsioon") ja proletariaadi diktatuuri küsimustele pühendatud Stalini teosed ei jätnud kivi kivile kautskilaste, trotskismi, buhharinluse ja teiste kontrrevolutsioonilistest moonutustest, kes oma äraandliku löögi suunasid otse suure teooria südamesse.

Tsiteerides tuntud kohta Marxi teosest „Kodusõda Prantsusmaal", kus räägitakse, et „proletariaat peab selle masina (sõjavägi, politsei, bürokraatia) purustama", kirjutas Lenin: „Mitte võimaldada politseid taastada! Luua rahva miilitsast tõeline üldrahvalik, proletariaadi poolt juhitav miilits, „meie riik" selleks, et kapitalistid maksaksid töölistele päevade eest, mida nad pühendavad miilitsateenistusele. Täiendada „proletaarse heroismi imed", mida proletariaat eile ilmutas võitluses tsarismiga ja homme ilmutab võitluses Gutškovide-Miljukovidega, „proletaarse organiseeritavuse imedega". See on momendi loosung! See on edu pant[12]!"

[12] Lenin, XXX k., lk. 318—319.

On teada, et Zinovjev, Kamenev, Rõkov ja nende mõttekaaslased taotlesid igati kodanliku riigiaparaadi puutumatuse säilitamist. Sellega üheaegselt arendas Buhharin anarhistlikku propagandat riigi kasutamise vastu üldse, taotelles seda, et proletariaat keelduks kasutamast riigiaparaati edasiseks võitluseks sotsialismi eesmärkide eest.

Veel 1916. a. kaitses Buhharin riigi, proletariaadi diktatuuri ja klassivõitluse küsimuses ilmsesti antimarksistlikke, anarhistlikke vaateid. Paljastades oma 1916. a. avaldatud artiklis need buhhaarinlikud marksismi moonutamised, kirjutas Lenin: „Autor püstitab küsimuse sotsialistide ja anarhistide r i i g i s s e suhtumise erinevusest, kuid ei vasta s e l l e l e, vaid t e i s e l e küsimusele — milles erineb nende suhtumine tulevase ühiskonna majanduslikku alusesse. Kahtlemata on see väga tähtis ja vajalik küsimus. Kuid sellest ei järeldu, nagu võiks unustada sotsialistide ja anarhistide riigisse suhtumise p e a m i s t erinevust. Sotsialistid pooldavad praegusaja riigi ja tema asutiste kasutamist töölisklassi vabastamise võitluses, samuti vajadust kasutada riiki iselaadseks üleminekuvormiks kapitalismilt kommunismile. Sääraseks üleminekuv o r m i k s, k a riigiks, on proletariaadi diktatuur.

Anarhistid tahavad riiki „tühistada", teda „laiali pillutada", nagu tähendab ühes kohas sms Nota-Bene, seda vaadet ekslikult sotsialistidele omistades. Sotsialistid — kahjuks autor tsiteeris siin Engelsi siiakuuluvaid sõnu liiaks ebatäielikult — tunnustavad riigi hääbumist, „järkjärgulist" „uinumist" p ä r a s t kodanluse ekspropriieerimist [13]."

„Et „rõhutada" „põhimõttelist vaenulikkust" riigi suhtes, peab seda „vaenulikkust" mõistma tõeliselt „selgelt", kuid just selgus puudub autoril. Fraas „riikluse juurtest" on juba täiesti segane, see ei ole ei marksistlik ega sotsialistlik. Mitte „riiklus" ei põrganud kokku riikluse eitamisega, vaid oportunistlik poliitika (s. o. oportunistlik, reformistlik, kodanlik suhtumine riigisse) põrkas kokku revolutsioonilise sotsiaaldemokraatliku poliitikaga (s. o. revolutsioonilise sotsiaaldemokraatliku suhtumisega kodanlikku riiki ja riigi kasutamisega kodanluse vastu tema kukutamiseks). Need on väga ja väga erinevad asjad [14]."

Lenini eelmainitud paljastuste puhul Buhharin vaikis kuni 1925. a. ja alles 1925. a., aasta pärast Lenini surma, avaldas ta Pašukanise kaasabil „Revoljutsija prava's" artikli „Imperialistliku riigi teooria kohta" — sama artikli, mida omal ajal Lenin („Sbornik sotsial-demokrata" toimetus) trükkimiseks vastu ei võtnud. Märkuses selle artikli juurde Buhharin julges avaldada, et vaidluses riigi üle oli õigus temal ja mitte Leninil.

---

[13] L e n i n, XIX k., lk. 296.
[14] Sealsamas.

„Buhharini positsioon, mis esitatud tema „Noorsoo internatsionaalis" avaldatud artiklis, on kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil riigi eitamise positsioon [15] " — tähendas seltsimees Stalin marksismi jämedate moonutamiste puhul reetur Buhharini poolt. Buhharin püüdis kodanliku riigimasina „lammutamise", „purustamise" marksistliku teooria asemele levitada anarhistlikku riigi „õhkulaskmise" teooriat.

Seltsimees Stalin, paljastades riigi „õhkulaskmise" antimarksistlikku kontrrevolutsioonilist buhhaarinlikku teooriat, tähendas edasi, et „Lenin lähtus nimelt, kui ta arvustas riigi kui säärase „õhkulaskmise" ja „tühistamise" anarhilist teooriat, kodanliku riigimasina „lammutamise" marksistlikust teooriast" [16].

Marksism-leninism õpetab proletariaati riiki kasutama, enne seda purustama kodanlikku riigiaparaati kildudeks.

Bakuu nõukogu pidulikul istungil 1920. a. tähendas seltsimees Stalin: „Teoreetiliselt me teadsime, et proletariaat ei või võtta vana riigimasinat ja seda käiku lasta. See Marxi poolt antud meie teoreetiline omand leidis täielikku kinnitamist faktide poolt, kui meil tuli tegelda kroonuametkonna, teenistujate ja proletariaadi kõrgemate kihtide sabotaaži ajavahemikuga, riigivõimu täieliku desorganiseerimise ajavahemikuga.

Kodanliku riigi esimene ja tähtsaim aparaat, vana sõjavägi ja tema kindralkond, määrati lammutamisele. See läks kalliks maksma. Selle lammutamise tagajärjel tuli meil ajutiselt jääda igasuguse sõjaväeta ja Bresti rahule alla kirjutada. Kuid teist väljapääsu ei olnud, mingisugust teist proletariaadi vabastamise teed ajalugu meile ei andnud.

Edasi purustati, määrati lammutamisele kodanluse teine niisama tähtis aparaat — kroonuametkonna aparaat.

Riigi majandusliku valitsemise alal on kõige iseloomustavam kodanluselt tema majandusliku elu põhinärvi — pankade äravõtmine. Kodanluselt võeti pangad ja ta jäeti niiöelda ilma hingeta. Edasine töö läheb majanduselu vanade aparaatide lammutamiseks ja kodanluse ekspropriieerimiseks — vabrikute ja tehaste tema käest äravõtmine ja nende andmine töölisklassi kätte; lõpuks — toitlustamise vanade aparaatide lammutamine ja katse ehitada uued, mis suudavad koguda leiba ja seda jagada elanikkonna vahel. Lõpuks Utšredilka [Asutava Kogu pejoratiivne nimetus vene keeles] likvideerimine. Need on ligikaudu kõik need kapitalistliku maailma vanade aparaatide purustamise võtted, mida Nõukogude Venemaa oli sunnitud sellel perioodil kasutama [17]."

Selle kapitalistliku riigi vanade aparaatide purustamise seadusandlikkude mälestusmärkidena esinevad Oktoobrirevolutsiooni

[15] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 273—274.
[16] Sealsamas, lk. 274.
[17] Stalin, Oktoobrirevolutsioonist, lk. 27.

(eriti) esimese perioodi dekreedid. Kohtudekreet nr. 1 (24. novembrist 1917) on üks neist dekreetidest, mis purustas vana kohtusüsteemi ja seadis tema asemele uue, nõukogude, rahva kohtu. Maadekreet, millega purustati mõisnike-aadlike maavalduse süsteem, dekreet Punaarmee, nõukogude miilitsa, vabrikute ja tehaste natsionaliseerimise kohta jne.

Nõukogude seadusandlus vormistas ja kinnitas vanade kodanlikkude aparaatide purustamise, uute ühiskondlikkude suhete ja uue nõukogude riigiaparaadi sünni.

Selle ajastu dekreedid etendasid määratut propagandalist ja organisatsioonilist osa.

„Meie dekreet," ütles Lenin ÜK(b)P VIII kongressil (1919. a.), „on üleskutse, kuid mitte üleskutse endises vaimus: „Töölised, tõuske, kukutage kodanlus!" Ei, see on üleskutse massidele, nende kutsumine praktilisele tööle. Dekreedid on instruktsioonid, mis kutsuvad praktilisele massitööle. See ongi tähtis. Võib-olla neis dekreetides on palju ebakõlblikku, palju niisugust, mis ellu ei rakendu. Kuid neis on materjali praktiliseks tegevuseks, ja dekreedi ülesanne seisab selles, et õpetada praktilistele tegudele need sajad, tuhanded, miljonid inimesed, kes võtavad kuulda Nõukogude võimu häält[18]."

Säärane osatähtsus on mitte ainult Nõukogude võimu dekreetidel, vaid ka kõigil ja igal tema võttel, mis on suunatud pärisorjuse riismete likvideerimiseks Venemaal ja inimese teise inimese poolt ekspluateerimise hävitamiseks.

Mõne kuuga oli lahendatud esimene ülesanne, rea aastatega — järgnevad ülesanded, mille lahendamine muundas nõukogude riigi võimsaks tööliste ja talupoegade sotsialistlikuks riigiks, kes on üles ehitanud sotsialismi ja uue sotsialistliku kultuuri.

§ 5. MITTE KODANLIK-PARLAMENTAARNE VABARIIK, VAID NÕUKOGUDE RIIK.

Ühiskonna ajaloo XIX sajand tähistub peaaegu kõikides kodanlikes riikides konstitutsioonilise ja eriti parlamentaarse režiimi kehtima panemisega, milles leidis oma väljenduse kodanluse valitsemine.

Konstitutsioonilis-parlamentaarse riigi eeskujuna esines Inglismaa, kus inglise klassikalise valemi järgi kõrgem ja ülemvõim kuulub parlamendile, parlament ise on aga kolme elemendi: kuninga, lordidekoja ja saadikutekoja koondis. Parlamentaarse režiimi iseärasusena avaldub nõndanimetatud võimude lahusus (seadusandlus, kohus ja täidesaatev võim) täidesaatva võimu seadusandluse kogule allutamise põhimõtte ja kahe koja süsteemi alusel.

---

[18] Lenin, XXIV k., lk. 166.

Seadusandlikud kogud valitakse valimisõiguse alusel, mis täielikult garanteerivad kodanluse huvid (tsensus, igasugused kitsendavad tingimused) ega lase rahvast riigi valitsemisest faktiliselt osa võtta.

Inglismaa on olnud eeskujuks reale kontinentaalriikidele, kes laenasid siit kodanlik-demokraatliku parlamentaarse riigi organiseerimise põhimõtted ja ideed.

Kodanlikud juristid ülistavad parlamentaarset režiimi kui demokraatia ja rahvavalitsuse ülimat väljendust. Tegelikkuses kodanlik-demokraatlikud vabariigid, sealhulgas ka parlamentaarsed, kujutavad vaid ekspluataatorliku vähemiku valitsemise vormi.

Imperialismi ajastul see kodanliku parlamentarismi iseärasus ilmneb erilise jõuga. Kaasaja kapitalistlik riik on „riik — rantjee", parasiitliku, kõduneva kapitalismi riik[1].

„Finantskapital ei taha vabadust, vaid valitsemist." Seda oli sunnitud tunnustama ka Hilferding. Kodanlik-demokraatlik parlamentaarne riik kindlustab finantskapitalile valitsemise.

Kodanlikus parlamendis kuulub otsustav osa börsile ja pankadele. Need on siin tõeliseks seadusandjaks.

„Võtke," kirjutas Lenin, „kodanlik parlament. Kas võib eeldada, et õpetatud Kautsky kunagi pole kuulnud sellest, kuidas börs ja pankurid s e d a e n a m allutavad endale kodanlikke parlamente, mida tugevamini on arenenud demokraatia? Sellest ei järeldu aga, nagu ei oleks vaja ära kasutada kodanlikku parlamentarismi (ja bolševikud kasutasid seda edukamalt kui vaevalt ükski teine partei maailmas, sest aastail 1912—14 me võitsime 4. Duumas kogu tööliskuuria). Kuid sellest järeldub, et ainult liberaal võib unustada kodanliku parlamentarismi a j a l o o l i s e p i i r a t u s e j a t i n g i m u s l i k k u s e, nagu seda unustab Kautsky. Kõige demokraatlikumas kodanlikus riigis leiavad rõhutud massid igal sammul karjuvat vastuolu kapitalistide „demokraatia" poolt proklameeritud f o r m a a l s e üheõigusluse ja tuhandete faktiliste kitsenduste ja komplikatsioonide vahel, mis teevad proletaarlased p a l g a o r j a d e k s. Nimelt see vastuolu avab masside silmad kapitalismi lagunemisele, valelikkusele ja silmakirjatsemisele[2]."

Marksism-leninism õpetab, et keskaja suhtes oli kodanlik demokraatia progressiivne. Ta omab ka tänapäeval töötajale olulist tähtsust tema võitluses fašismi vastu. Kuid temast ei piisa töötavale klassile.

„Nüüd," kirjutas Lenin, „on vaja vaadata mitte tagasi,

---

[1] Vt. L e n i n, Imperialism [Teosed], XIX k., lk. 153.

[2] L e n i n, XXIII k., lk. 348—349.

vaid edasi, kodanliku demokraatia asendamisele proletaarsega[3]."

„Kui ka proletaarse revolutsiooni ettevalmistustöö ja proletaarse sõjaväe formeerimine ja väljaõpe olid võimalikud (ja vajalikud) kodanlik-demokraatliku riigi raamides, siis, kui asi on kord läinud „otsustavate lahinguteni", piirata proletariaati nende raamidega tähendab olla proletariaadi ettevõtte äraandja, tähendab olla renegaat[4]."

Proletariaat vajab oma riiki, mitte parlamentaarset vabariiki, vaid nõukogude riiki.

„Vene kahe revolutsiooni kogemuste uurimisel Lenin, lähtudes marksismi teooriast, jõudis tulemusele, et parimaks proletariaadi diktatuuri poliitiliseks vormiks on mitte parlamentaarne demokraatlik vabariik, vaid nõukogude vabariik. Selle põhjal püstitas Lenin 1917. a. aprillis, kodanlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku perioodil, nõukogude vabariigi kui proletariaadi diktatuuri parima poliitilise vormi organiseerimise loosungi. Kõigi maade oportunistid klammerdusid parlamentaarse vabariigi külge, süüdistades Leninit marksismist loobumises ja demokraatia purustamises. Tõeliseks marksistiks, kes omandanud marksismi teooria, oli loomulikult Lenin ja mitte oportunistid, sest Lenin viis marksistlikku teooriat edasi, rikastades seda uue kogemusega, oportunistid kiskusid seda tagasi, muutes ühe selle põhimõtteist dogmaks[5]."

Marx seadis parlamentaarse vabariigi vastandiks proletaarse riigi algtüübina Pariisi kommuuni.

„Selle asemel," kirjutas Marx, „et üks kord kolme või kuue aasta kestel otsustada, missugune valitseva klassi liige peab parlamendis rahvast esindama ja maha suruma, selle asemel pidi üldine valimisõigus teenima kommuunidesse organiseerunud rahvast, et leida oma käitisele töölisi, järelevaatajaid, raamatupidajaid, samuti kui individuaalne valimisõigus teenib samu eesmärke iga teise tööandja juures[6]."

Lenin nimetas seda kohta Marxi teoses „Kodusõda Prantsusmaal" parlamentarismi märkimisväärseks arvustuseks. Siin on Lenini sõnade järgi avaldatud parlamentarismi tõeline olemus.

„Kord mitme aasta kohta otsustada, missugune valitseva klassi liige saab rahvast parlamendis maha suruma, puruks suruma — see on kodanliku parlamentarismi tõeline sisu ja seda mitte ainult parlamentaarses konstitutsioonilises monarhias, vaid ka kõige demokraatlikumas vabariigis[7]."

---

[3] Lenin, XXIII k., lk. 361.
[4] Sealsamas, lk. 361.
[5] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 340—341.
[6] Marx ja Engels, Valit. teosed, II k., lk. 390—391.
[7] Lenin, XXI k., lk. 400.

Säärast parlamentarismi proletariaat ei vaja. Kuid proletariaadi väljapääs sellest ei seisa mitte esindusasutiste ja valitavuse hävitamises, vaid, nagu õpetab marksism-leninism, „... esindusasutiste muundamises lobisemiskohast „töötavaks" asutiseks [8]".

Tsiteerides Marxi teosest „Kodusõda Prantsusmaal" järgmisi sõnu: „Kommuun pidi olema mitte parlamentlikuks, vaid töötavaks asutiseks, üheaegselt seadusandjaks ja seadusi täitvaks", ütleb Lenin: „Mitte parlamentlik, vaid töötav asutis, see on öeldud kaasaja parlamentääridele ja parlamentlikkudele „toakoertele" sotsiaaldemokraatidele otse pihta [9]!"

Suunates kogu oma sarkasmi jõu sotsiaaldemokraatia poolt kõlavate fraasidega parlamentarismist teostatava rahva petmise paljastamiseks, jätkab Lenin:

„Vaadelge mistahes parlamentaarset maad Ameerikast Šveitsini, Prantsusmaast Inglismaani, Norrat ja teisi: tegeliku „riikliku" töö teevad ja viivad täide kulisside taga departemendid, kantseleid, staabid. Parlamentides ainult lobisetakse spetsiifilise eesmärgiga — petta „lihtrahvast". See on seevõrra õige, et ka Vene kodanlik-demokraatlikus vabariigis, veel enne kui ta jõudis luua tõelist parlamenti, avaldusid kõik need parlamentarismi patud. Kõduneva väikekodanluse säärased kangelased nagu Skobolevid ja Tseretelid, Tšernovid ja Avksentjevid oskasid vastiku kodanliku parlamentarismi tüübi järgi rikkuda ka nõukogud, muutes need sisutuiks jututubadeks. Härrad „sotsialistlikud" ministrid petavad nõukogudes kergeusklikke talumehi fraseerimisega ja resolutsioonidega. Valitsuses toimub permanentne kadrill, et ühest küljest asetada võimalikult rohkem es-er'e ja menševikke järjekorras istuma tulukate ja auväärsete kohtade „piruka" juurde, ja teisest küljest, et „vallutada" rahva „tähelepanu". Kantseleides, staapides aga „tehakse" „riiklikku" tööd [10]!"

Selles Lenini teose „Riik ja revolutsioon" katkendis on antud hävitav iseloomustus kõdunenud ja müüdavale, nagu märgib Lenin, kodanlikule parlamentarismile, mis kasutab parlamentlikku sõnavabadust ja teisi kodanliku demokraatia väljendeid petmiseks ja varjuna, mis katab „parlamentääride" mitmesuguseid valijate arvel tehtavaid häbistavaid ja kelmuslikke ärisid.

Sellele kodanliku ühiskonna parlamentarismile seatakse vastu töölisklassi diktatuuri riigivõimu organisatsioon, kus on tagatud tõeline vabadus ja tõeline demokraatia, kus „...parlamentäärid peavad ise töötama, ise täitma oma seadusi, ise kontrollima seda, mis tulemusi nad annavad, ise vahetult vastutama oma valijate ees" [11].

---

[8] Lenin, XXI k., lk. 401.
[9] Sealsamas, lk. 402.
[10] Sealsamas.
[11] Sealsamas.

Nõukogude riigi iseärasus sisaldub nimelt selles, et siin pole mingit seadusandliku kogu vastuseadmist riigi valitsemisest ja riiklikust ehitustööst vahenditult osavõtvale kogu rahva massile.

Nõukogude riik on riikliku organisatsiooni uus vorm, mis põhimõtteliselt erineb kodanlik-demokraatlikust parlamentaarsest vormist. Nõukogud erinevad rea oma iseärasustega põhjalikult kodanlik-demokraatlikkudest parlamentaarsetest riikidest. Need iseärasused sisalduvad selles, et nõukogud on tõelised kogu rahva esinduslikud organid, ainsad massi organisatsioonid, mis haaravad kõiki varemini rõhutud töötajaid, proletariaadi kõige ulatuslikumad massiorganisatsioonid, masside revolutsioonilise võitluse võimsaimad organid, „... mis maksimaalselt kergendab nende osavõtmist uue riigi ehitustööst ja selle riigi valitsemisest ja vallandab maksimaalselt masside revolutsiooni energia, initsiatiivi ja loovad võimed vana korra purustamise võitluses, võitluses uue, proletaarse korra eest [12]."

Nõukogud omavad kõiki paremusi kodanlik-demokraatliku parlamentaarse riigi ees. Nõukogud vastavad töötavate masside vabadusvõitluse ülesandeile täielikult kogu oma olemusega ja kõigi oma omadustega.

Proletariaadi uue organiseerimisvormina on nõukogud võimelised täitma kodanliku riigimasina hauakaevaja osa, nad on võimelised mitte ainult seda masinat lammutama, vaid ka kodanlikku demokraatiat proletaarse demokraatiaga asendama, on võimelised olema proletaarse riigivõimu aluseks.

Nõukogud tagavad proletariaadile ja kõigile töötajaile nende loov-initsiatiivi suurima arengu, loovad kõige soodsamad tingimused töölismasside kasvatamiseks sotsialismi vaimus, kindlustavad oma eesmärkide säärase ühtluse, mis garanteerib neile edu võitluses ja maailma-ajaloolise tähtsusega võitude saavutamise.

Pariisi kommuuni 1871. a. kogemus, Vene 1905. a. nõukogude kogemus, lõpuks Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kogemus, mis 21-aastase olemasolu kestel on ehitanud uue hiiglasliku tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi, on ehitanud uue kultuuri ja loonud kõik eeldused töötava inimkonna vaimsete loovjõudude igakülgseks arenemiseks, mis on tõstnud rahva masside materiaalse heaolu määratule kõrgusele, kasvatanud terve põlvkonna uusi nõukogude inimesi, — on parimaks tõenduseks nõukogude süsteemi paremustest parlamentaarse süsteemi ees. Seepärast proletaarne revolutsioon ei püüa kodanlik-demokraatlikku ja eriti parlamentaarset riigimasinat täiustada, vaid purustab selle masina tõusnud proletariaadi raudse käega ja seab tema asemele uue sotsialistliku riigi — nõukogude riigi.

---

[12] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 31.

§ 6. NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIK RIIGIÕIGUS. AINESTIK JA MEETOD.

Nõukogude sotsialistlik riigiõigus on nõukogude sotsialistliku õiguse üks tähtsamaid alasid.

Nõukogude sotsialistlik õigus on, nagu ülalpool määratlesime (lk. 52), töötajate võimu poolt seadusandlikus korras kehtima pandud käitumissätete kogum, mis väljendavad töötajate tahet ja millede rakendamine tagatakse kogu sotsialistliku riigi sunnijõuga, et kaitseda, tugevdada ja arendada suhteid ja korda, mis on vajalikud ja kasulikud töötajaile, et kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks täielikult ja lõplikult hävitada majandusest, elust-olust ja inimeste teadvusest kapitalism ja selle riismed.

Nõukogude õigus erineb põhimõtteliselt ja põhjalikult kõigi teiste ühiskondade ja ajastute õigusest seega, et ta sõna tõelises ja otseses mõttes teenib rahvast, ühiskonda, kes esimest korda ajaloos esineb oma nimel. NSV Liidus, esmakordselt ajaloos, on rahvas, töötavate rahvaste massid ise oma saatuse peremeesteks, valitsevad ise ilma ekspluateerijateta, mõisniketa ja kapitalistideta oma riiki.

Siin kehtivad sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisvahendite ja -riistade sotsialistlik omandus, mis on tagatud kapitalistliku majandussüsteemi likvideerimisega, tootmisvahendite ja -riistade eraomanduse tühistamisega ja inimese teise inimese poolt ekspluateerimise kaotamisega.

Maa ja maapõuevarad, veed, metsad, tehased, vabrikud, murrud, kaevandused, raudtee-, vee- ja õhutransport, pangad, sidevahendid, riigi poolt organiseeritud põllumajanduslikud suurettevõtted (sovhoosid, masina- ja traktorijaamad jms.), samuti kommunaalettevõtted ja elamu-alusfond linnades ja tööstuskeskustes on siin riigi omand, s. o. kogu rahva vara.

Sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisvahendite ja -riistade sotsialistlik omandus on NSVL majanduslik alus, mida kaitseb ja hoiab meie nõukogude sotsialistlik õigus.

Mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri saavutamise tulemusena kasvanud ja tugevnenud töörahva saadikute nõukogud on NSVL poliitiline alus, mida samuti hoiab ja kaitseb nõukogude sotsialistlik õigus.

Juba neist kahest maailma-ajaloolise tähtsusega asjaolust piisab selleks, et näha nõukogude õiguse sotsialistlikku sisu.

Ainult sotsialismi äraandjad, nagu Pašukanis, Krõlenko jt. kodumaa ülejooksikud, võisid eitada nõukogude õiguse sotsialistlikku loomust, väites, et meie õigus on kild kodanlikust õigusest, kodanliku õiguse retseptsioon.

Nõukogude õigus kaitseb ekspluateerimisest ja kapitalismi survest vabanenud töötava rahva masside huve; nõukogude õigus suu-

nab oma jõu ekspluateerijate ja ekspluateerimise võimaluse mahasurumiseks ja hävitamiseks.

Nagu nõukogude riik, nii ka nõukogude õigus kaitseb oma kujunemise esimestest päevadest alates töö huvisid kapitali vastu, rahva masside, rahva valdavama enamiku huvisid käputäie ekspluateerijate ja vana ühiskonna parasiitlikkude elementide vastu.

Ainult tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis on ühes seega kaitstud ka inimese huvid ja õigused, sest isiklik heaolu rajaneb siin rahva varana esinevaile ühiskondlikele rikkustele.

Esmakordselt inimkonna ajaloos on kõrvaldatud ühiskondlike huvide ja isiklike huvide, ühiskonna ja riigi vaheline vastuolu ühelt poolt ja isiku ja isiklikkude huvide vaheline vastuolu teiselt poolt.

Kirjas D. I. Kurskile kirjutas Lenin 1922. a. nõukogude õiguse suhtumisest kapitalistliku majanduse elementidesse: „Meie ei tunnusta midagi „era", meie jaoks on majandusalal k õ i k a v a l i k õ i g u s l i k, mitte aga era. Meie lubame ainult riigi kapitalismi... Siit laiendada riikliku vahelesegamise rakendamist „eraõiguslikkude" suhete suhtes, laiendada riigi õigust „era-"lepingute tühistamiseks, kohaldada „kodanikkude õigussuhete" suhtes mitte *corpus juris romani*, vaid meie r e v o l u t s i o o n i l i s t õ i g u s t e a d v u s t, tõestada süstemaatselt, püsivalt, sihikindlalt rea eeskujulikkude protsessidega, k u i d a s on vaja teotseda mõistuse ja energiaga [1]."

Sama küsimuse puhul kirjutas Lenin kirjas seltsimees Molotovile:

„Komisjoni peamiseks ülesandeks tunnistada: kindlustada täielikult proletaarse riigi huvid, et võimaldada kontrollida (järelkontroll) eranditult kõiki eraüritusi ja tühistada kõik lepingud ja eratoimingud, mis seadusetähele kui ka tööliste ja talupoegade töötava massi huvidele vastu käivad. Mitte kodanliku tsiviilseaduse orjalik jäljendamine, vaid selle mitmeti kitsendamine meie seaduste vaimus, ilma kaubandusliku või majandusliku funktsioneerimise kitsendamiseta [2]."

Neis suure Lenini sõnades rõhutati nõukogude õiguse iseloomustavat iseärasust, kaitseda tööliste ja talupoegade huvisid, kaitseda nõukogude riiki.

Mitte eraomandile rajatud kapitalistliku ühiskonna evangeelium — „Corpus juris romani", vaid rahva, töörahva miljoniliste masside huvisid kaitsev revolutsiooniline õigusteadvus moodustab nõukogude õiguse sisu.

Nõukogude õigus on tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi õigus, mis sünnitatud Oktoobrirevolutsiooni tules, millega kukutati kodanluse võim ja kinnitati tööliste ja talupoegade võim.

---

[1] L e n i n, XXIX k., lk. 419.
[2] „Bolševik", 1937, nr. 2, lk. 62.

Nõukogude sotsialistlik õigus hoiab ja kaitseb nõukogude riigi huvisid, sotsialismi huvisid, töötava rahva õigusi ja huvisid.

Meie elame sotsialistlikus ühiskonnas. „Seda ühiskondlikku organisatsiooni, mille meie lõime, võib nimetada mitte veel täielikult väljaehitatud nõukogude sotsialistlikuks organisatsiooniks, kuid oma põhialuseilt siiski ühiskonna sotsialistlikuks organisatsiooniks," ütles seltsimees Stalin jutuajamisel Roy Horward'iga. Meie ei või veel proklameerida põhimõtet „igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta tarviduste järgi". Kuid me võime juba öelda, nagu ütleb Stalini Konstitutsiooni art. 12, et NSV Liidus on töö iga töövõimelise kodaniku kohus ja au — põhimõttel: „Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma" ja „Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi". Ei ole mingisugust kahtlust, et sotsialismi iga edasise arenguga klassipiirid aina enam tuhmuvad, et me ehitame kommunismi ja võime täielikult ellu rakendada kommunismi põhimõtte: „Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta tarviduste järgi". See, millest unistasid inimkonna parimad ja õilsamad pead — Thomas More või Morelly, Saint-Simon, Fourier, Robert Owen — seda kehastame meie juba tegelikkuses.

Nõukogude õigus kui sotsialistlik õigus väljendab sotsialistlikkude printsiipide võitu ja triumfi kõigil meie elualadel.

Väljendades NSVL uute sotsialistlikkude suhete olemust, nõukogude õigus kasvab ja areneb koos kogu maaga, väljendades oma instituutides ja juriidilistes valemites iga aasta ja viisaastakuga ikka täielikumalt ja järjekindlamalt sotsialismi printsiipe, pühitsedes oma võitu ja valmistades ette üleminekut kõrgemale faasile, kommunismile.

Nõukogude õigus väljendab sotsialistlikkude tootmis- ja ühiskondlikkude suhete täielikku ja lõplikku võitu, mis on leidnud oma maailma-ajaloolise kehastuse NSVL Põhiseaduses — suures Stalini Konstitutsioonis.

Stalini Konstitutsioon on nõukogude sotsialistliku õiguse suurepäraseks aktiks, mis fikseerib nõukogude riigi 20-aastase võidurikka arengu tulemused, proletariaadi ja meie maa kogu töötava rahva sotsialismi eest peetud 20-aastase võitluse tulemused.

Stalini Konstitutsioon on nõukogude sotsialistliku õiguse põhiallikaks.

Stalini Konstitutsiooni alusel võib saada ja peab saama läbi töötatud nõukogude sotsialistliku õiguse süsteem, mis, hoolimata selleks vajalikkude tingimuste olemasolust, on seni veel läbi töötamata.

Õiguse süstematiseerimine eeldab üldise ja mitmesugustele õigusinstituutidele ja õigusharudele ühtsa printsiibi, üldise ja ühtsa juhtmõtte olemasolu.

Nõukogude õiguses on sääraseks üldiseks ja kõigile õigusharudele ja õigusinstituutidele ühtsaks printsiibiks sotsialismi

printsiip, sotsialistliku majandus- ja ühiskonna süsteemi põhimõte, mis on rajatud sotsialistlikule omandile, ekspluateerimise ja inimeste ühiskondliku ebavõrdsuse kaotamisele, töö jaotamisele, iga ühiskonnaliikme vaimsete ja füüsiliste loovjõudude igakülgse ja täieliku arengu tagamisele, inimese tõelisele vabadusele ja isiklikule sõltumatusele.

See on sotsialismi põhimõte! Selle põhimõtte vaatekohalt on vajalik ja võimalik kõik nõukogude seadused ja terved nõukogude õigusalad omavahel vastastikku sisemiselt siduda, tõestada neid läbivate aluste ühtsust, ühendada neid sotsialismi võidu ajastu olemust ja ajaloolisi iseärasusi väljendava üldise õigusideega.

Nõukogude õiguse moonutajad, tema loova osatähtsuse eitajad, tema „hääbumist" ja „haihtumist" ennustanud rahvavaenlased hülgasid otsustavalt nõukogude sotsialistliku õiguse süstematiseerimise.

Nõukogude sotsialistliku õiguse süstematiseerimine kinnitab meie õigust veel enam, sest see aitab teostada igal õigusalal oma relvastise ülevaatamist, eraldada sellest tähtsat ja olulist, kindlaks määrata ühelt õigusalalt teisele siirdumised ja seosed.

Praegusajal puudub nõukogude sotsialistlikus õigusteaduses vajalik kokkukõla ja ühtlus. Näiteks arenevad meil veel tänini riigiõigus, administratiivõigus ja tsiviilõigus rööbiti peaaegu igasuguse vastastikuse mõju ja kokkukõlastamiseta.

Nõukogude õigus on ühtne, sest ta väljendab ühti ja samu ühiskondlikke suhteid; ta teenib samu eesmärke ja ülesandeid; ta kasutab nende ülesannete lahendamisel samu meetodeid.

See on, miks nõukogude riigiõigusest rääkides peame selle mõiste määratlemisel lähtuma üldse õiguse, eriti nõukogude õiguse marksistlik-leninlikust käsitusest!

Nõukogude sotsialistlik riigiõigus on nõukogu sotsialistliku õiguse üks haru, millel on kõik need omadused ja iseärasused, mis on nõukogude õigusel tervikunagi. Nõukogude riigiõiguse sisu ja olemust võib mõista ainult õiguse marksistlik-leninlikust kontseptsioonist lähtudes.

* *
*

Kodanlikus teaduses puudub riigiõiguse käsitluses ühtlus. Nägime juba ülal, kui vastukäivad ja, mis veel tähtsam, ebateaduslikud ja seetõttu ka viljatud on mitmesuguste kodanlikkude õpetuste ja kogu teaduslikkude koolkondade ja voolude katsed defineerida riigi ja õiguse sisu.

Kodanliku õigusteaduse, nagu ka kõigi kodanlikkude ühiskondlike teaduste säärase jõuetuse põhjus sisaldub selle meetodi vigasuses ja jõuetuses, mida kodanlikud õpetlased tavaliselt kasutavad.

Dogmaatilis-juriidiline meetod, mille abil need õpetlased loo-

davad lahendada ühiskondlikkude nähtuste saladused, on selleks otstarbeks samavõrra ebakohane kui keskaegne flogistoniteooria loodusnähtuste tunnetamiseks [3].

Formaal-juriidiline uurimis- ja tunnetusmeetod tingib abstraktsete kujutelmade ja mõistetega opereerimise selle asemel, et uurida nähtusi, mis peituvad nende kujutelmade ja mõistete vaiba all.

See on puhtideoloogiline meetod, s. o. meetod, mis käsitleb õigusnähtusi kui endasse suletud nähtusi, mis algavad ja lõpevad neis endis, sõltumata sellest, mis toimub väljaspool neid õigusnähtusi, tegelikkuses, elus.

Siit ebaõiged järeldused, võltsarutlused. Polnud juhus, et Marx iseloomustas juriidilist meetodit sõnadega: juristisch — also falsch (juriidiliselt — tähendab, valesti). Juriidiline meetod on nähtuste maailma tegelikkuse ignoreerimise meetod, meetod, mis püüab neid nähtusi tunnetada mitte neid nähtusi tekitavate materiaalsete põhjuste avastamise teel, vaid nende nähtuste puhtaprioorse analüüsi teel.

Siit järgneb kodanliku õiguse, kodanlikkude õiguskäsituste ja nende õiguskäsituste süstematiseeritud ja üldistatud oleku — kodanliku õigusteaduse fetišism.

Siit järgneb lugematu hulga igasuguste teadlaste poolt, vastavalt nende poliitilistele maitsetele ja kapitalistlikkude peremeeste nõuetele, loodavate igasuguste „õpetuste" ja „teooriate" omavolilisus [4].

Juriidiline uurimismeetod kaldub kõrvale ja eemaldub uuritava nähtuse konkreetseist iseärasusist. Kohtuniku ja juristi silmale, räägib näiteks Jellinek, lähevad kaduma isiksuse peenemad iseärasused.

„Neid rahuldavad Caius ja Titius [5], hageja ja kostja, mis kujutlevad midagi üldist, analoogiliselt heliga akustikas või värviga optikas. Kuid tegelikus elus individualiseeruvad kõik toimingud ja deliktid, siin kehtib vana reegel: *si duo faciunt idem, non est*

---

[3] Flogiston on eri liiki „kaaluta vedelik", mille olemasoluga seletati keemikute poolt kuni Lavoisier'ni (1743—1794) soojusnähtusi, eriti põlemist.

[4] Iseloomustav on sel puhul Jellineki märkus läbimõeldud metodoloogia puudumisest kodanlikus õigusteaduses. „Riigiõpetuslikus literatuuris", ütleb Jellinek, „valitseb ses suhtes suurim segadus...", „...kuni praegusajani saavutas kirjanduses tähelepanu ja sai tõsise arutluse osaliseks igasugune, kas või mõttetu riigiõigusalane väljamõeldis, kui see vaid esitati vajaliku aplombiga. Väited asendasid faktid, veendumused — tõestused, ebaselgus samastati sügavamõttelisusega, omavoliline filosofeerimine — kõrgema tunnetusega. Peamiselt sellepärast tekkis uuema aja riigiõpetuse literatuuri ajaloos seevõrra ulatuslik tühik, et viimaseil aastakümneil ei suutnud ükski süstemaatiline teos tõmmata endale mingisugustki tähelepanu" (Jellinek, lk. 19—20).

[5] Caius ja Titius — hageja ja kostja tingimuslikud nimed rooma õiguses.

idem [6]. Kõigist turul sooritatud ostudest-müükidest arvab jurist rõhuva enamiku ühe ja sama tüübi alla [7]."

Juriidilist meetodit kasutavat juristi ei huvita mitmesuguste majapidamiste majanduslik olukord, samuti kui ka mitte nende poolt sooritatavate toimingute mitmesugused majanduslikud tingimused. Viimane on majandusteadlaste, statistikute, sotsioloogide jne. asi.

Siin valitseb juriidiline kunst abstraheerida „kõrvalistest", s. o. väljaspool õiguse valdkonda asuvatest nähtustest. Seepärast on juriidiline mõtlemine sisutu ja ühekülgne, täidetud abstraktsustega ja kaugel konkreetsusest.

Selles sisaldub põhjus, miks nn. dogmaatilis-juriidiline meetod on teaduslikuks uurimiseks kasutamiskõlbmatu [8].

Siiski ei näe ka väljapaistvad kodanlikud juristid nende poolt nii ulatuslikult kasutatava meetodi puudulikkust, mistõttu osutuvad suurel määral puudulikuks ka nende teaduslikud teooriad.

Sääraste teooriate mitterahuldavuse näiteks võib olla mistahes kodanlik-riigiõiguslik kontseptsioon.

Tavaline kodanliku teaduse poolt antud riigiõiguse sisu ja mõiste määrang osutab normide kogumile, millega määratakse riigi struktuur [9].

Säärane on riigiõiguse olma ja ülesannete valdav käsitlus kodanlikus teaduses, mis püüab hoolikalt vältida riigiõigusteaduse ainestiku ja riigiõiguse enda laiendamist kokkupuuteni riigi selle „materiaalse substraadiga", milline on kõigi ja igasuguste juriidilis-riiklikkude suhete, mõistete ja nähtuste aluseks. Isegi veel enam. Paljude õpetlaste-juristide arusaamisel piirduvad riigiõigusteaduse ülesanded üksnes nõndanimetatud tänapäeva riigi uurimisega.

---

[6] Kui kaks teevad ühte ja sama, siis ei ole see veel üks ja sama.

[7] Jellinek, lk. 24.

[8] Arusaamatuste vältimiseks peab rõhutama, et juriidilise uurimismeetodi eitamine ei tähenda aine juriidilise külje uurimise eitamist, s. o. sellelt vaatekohalt, missugused õigussuhted on seoses selle või teise nähtusega.

[9] Vt. näiteks prof. Jelistratov: „Riigiõiguse moodustab riigi struktuuri määravate normide kogum... Riigiõigusteadus uurib riigi struktuuri määravaid norme..." (Jelistratov, lk. 54, 55).

Või prof. Korf: „Riigiõigusteaduseks nimetatakse riigi õigusliku struktuuri uurimisele pühendatud distsipliini" (Korf, I j., 1915, lk. 3).

Riigi õigusliku struktuurina mõistetakse siin nende „antud rahva riiklikku organisatsiooni, tema riigielu, antud riigivõimu olemuse ja ehituse, tema funktsioneerimise jne. üksikasju määravate õigusnähtuste kogumit". Korf peab siiski riigiõpetuse tulemuste kasutamist õigusteaduses mööda-pääsematuks — „...vastasel korral see osutuks alusetuks, ebareaalseks, utoopiliseks ja elutuks" (sealsamas, lk. 2—3).

Või prof. Korkunov: „Riigiõigusteaduse ülesandeks on riigi struktuuri määravate juriidiliste aluste selgitamine" (Korkunov, Vene riigiõigus, I k., lk. 1).

„Õigusajaloolane uurib õiguslikke nähtusi nende järk-järgulises arengus paljude aastasadade kestel. Tema vajab niisugust määratlust, mille abil ta võiks, kokku puutudes mitmesuguste ajastute ja mitmesuguste rahvaste mitmesuguste ühiskondlikkude koondistega, eristada riiki teistest temale sugulaslikest nähtusist... Arvestades seda eesmärki, annab ta määratluse, mis teadlikult erineb kõigi nende mitmesuguste riikide õiguslikust iseärasusest, teiste sõnadega, erineb sellest, mis moodustab õigusdogma spetsiaalse uurimise ainestiku...

Praegusaja riigiõiguse dogma ei vaja seepärast määratlust, mis haaraks kõikide aegade ja rahvaste riiki, vaid säärast, mis võiks olla lähtepunktiks tänapäeva õigusriigi juriidilise korralduse selgitamisel [10].“

Riigiõigusteadus ei või siiski piirduda juriidilise uurimise kitsa sfääriga, ei või riigi uurimisel piirduda ainult ja eranditult riigi kui õigusinstituudi, kui mingisuguste juriidiliste suhete kompleksi uurimisega.

Teadus peab lähtuma tõelistest ühiskondlikkudest suhetest. Õigust ja riiki ei saa mõista neist endist lähtudes, samuti kui ei ole võimalik neist lähtudes mõista ega järeldada nende kujunemise ja arengu seletusi ega ka nende arengut määravaid seadusi.

Riik ja õigus võivad olla mõistetavad ja seletatavad ainult ühiskondlike suhete analüüsi alusel, nende suhete arengu uurimisel materiaalsete esemete tootmise ja ühiskonnas jaotamise pinnal, ühiskonna ja nende klasside, milleks ühiskond lõhestus tootmisvahendite ja -riistade eraomanduse tekkimisel, arengu uurimise ajaloo alusel.

Arusaadavalt huvitab juristi õiguse ja riigi juriidiline loomus, kuid jurist ei ole võimeline seda loomust tunnetama, kui ta jääb ainult õigussuhete ja õigusnormide alusele.

Riigi juriidilise loomuse teaduslik tunnetamine on võimalik ainult ühel tingimusel: täielikul loobumisel tunnetamise formaal-juriidilisest meetodist ja tingimusteta üleminekul dialektilise materialismi meetodile, mis käsitleb ideoloogiat ja teisi pealisehitiste liike seoses nende aluseks olevate tootmissuhetega.

Dialektiline materialism käsitleb riiki ja õigust seoses elu ja kogu ühiskonna arenguga, seoses tema olelu iga küljega ja eelkõige tema majanduslik-tootva küljega.

Riik kui valitsemisele ja allumisele rajatud ühiskondlikkude suhete organiseerimise vorm leiab oma seletuse ainult tema majanduslike aluste uurimises, ainult ühiskonna ajaloolise arengu kui klasside ja klassivõitluse arengu seaduste tunnetamises.

Kui isoleerida riigiõigusteadus ühiskonna majandusliku arengu teadusest, sotsioloogiast, ajaloost, filosoofiast, siis jääb vaid elutu

[10] Aleksejev, lk. 59.

skeem, kuiv luustik, mis ei anna mingit kujutlust kogu organismist, riigi ja õiguse olemusest endast.

Säärase isoleerituse pinnal sünnivad ja puhkevad toredasti õitsele juriidilised abstraktsioonid, illusioonid, fiktsioonid, mis nagu sootulukesed petavad oma elutu säraga.

Jälgides oma vigast juriidilist metodoloogiat, käsitleb kodanlik riigiõigusteadus riigiõiguse ainestikku ebaõieti, piiritelles seda reeglipäraselt ainult riikliku korralduse küsimustega.

Tema vaatekohalt on arusaadavalt mõistetav ka ühiskonna korralduse küsimuste, majandusliku ja poliitilise elu ja ühiskonna ajaloo ja vastavate teaduste küsimuste ignoreerimine.

Meie eitame otsustavalt nende küsimuste ignoreerimist. Ainult nende teaduste ja õigusteaduse orgaanilise seose alusel on võimalik viljakas, tõeliselt teaduslik riigiõiguslikkude probleemide uurimine.

Ainult sel tingimusel võib lahendada küsimusi, mis tõmbavad endale riigiõigusteaduse tähelepanu. Nagu igal pool, nii omab ka siin meetod otsustavat tähtsust. Ainus tunnetamise teaduslik meetod on dialektilise materialismi meetod.

Oma teoses „Louis Bonaparte'i 18. brumaire" (1852) kirjutas Marx:

„Üle mitmesuguste omandivormide, üle eksisteerimise sotsiaalsete tingimuste tõuseb terve mitmesuguste ja omapäraste tunnete, illusioonide, mõistete ja maailmavaadete pealisehitis. Kogu klass loob ja formeerib kõike seda oma materiaalsete tingimuste ja vastavate ühiskondlikkude suhete alusel [11]."

Dialektiline materialism on ühiskonna ja riigi ning õiguse olemuse tunnetamise võtmeks, ta rebis neilt maha idealistliku romantika illusoorsed õied ja esitas nad nende tegelikul, tõeliselt elulisel kujul ja valguses.

Marksism-leninism, kasutades dialektilise materialismi meetodit, tõestas, kuidas ühest ühiskondlikust formatsioonist areneb tootmisjõudude kasvu ja tootmissuhete muutumise tõttu teine.

Dialektilise meetodi olemus avaldub selles, et ta „... nõuab, et nähtusi vaadeldaks mitte ainult vastastikuse seotuse ja tingituse vaatekohalt, vaid ka nende liikumise, nende muutumise, nende arenemise vaatekohalt, nende tekkimise ja kadumise vaatekohalt [12]."

Marksism-leninism valgustas teaduslikult kogu inimkonna ajalugu, kõiki inimühiskonna elualasid, avastas ja selgitas ühiskonna suhete arengu ajalugu, tõestas nende tõelise mõtte ja tõelise sisu, andis nende suhete arengu perspektiivi, formuleeris selle arengu sisu ja suunda määravad seadused.

---

[11] Marx ja Engels, Valit. teosed, lk. 273.
[12] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 111.

Marksism andis vastuse filosoofia ajaloo, poliitilise ökonoomia, õiguse ja kõlbluse kõige komplitseeritumaile ja seni lahendamatuina näivaile küsimusile.

Mida kujutas endast Marxi-eelne ühiskonnateadus?

„Marxi-eelne „sotsioloogia" ja historiograafia andsid paremal juhul katkendlikult kogutud toorfaktide kuhjami ja ajaloo protsessi üksikjoonte kujutluse. Marksism juhatas kätte tee ühiskondlik-majandusliku formatsiooni tekkimis-, arengu- ja langusprotsessi kõikehaaravaks, igakülgseks uurimiseks, käsitelles kõigi vastuoluliste tendentside kogumit, sidudes neid mitmesuguste ühiskonna klasside täpselt määrateldavate elu- ja tootmistingimustega, kõrvaldades subjektiivsuse ja omavoli üksikute „valitsevate" ideede valikust ja nende tõlgendamisest, avastades eranditult kõigi ideede ja materiaalsete tootmisjõudude olustiku mitmesuguste tendentside juured. Inimesed loovad oma ajaloo ise, millega aga määratakse inimeste ja nimelt inimmasside motiivid, mis kutsuvad esile vastuoluliste ideede ja taotluste kokkupõrked, milline on kõigi inimühiskondade masside kõigi nende kokkupõrgete kogum, millised on materiaalse elu tootmise objektiivsed tingimused, mis moodustavad baasi kogu inimeste ajaloolisele teotsemisele, milline on nende tingimuste arenemisseadus — kõigele sellele pööras Marx tähelepanu ja juhatas meile kätte ajaloo kui ühtsa, kõiges oma määratus mitmekülgsuses ja vastuolulisuses seaduspärase protsessi teadusliku uurimise tee [13]."

Marx ja Engels muutsid sotsialismi utoopiast teaduseks, nad andsid oma vabaduse eest võitlevale proletariaadile kätte uue, seni temale nägemata relva — teadusliku teooria, millega varustudes proletariaat omandas jõudu, et võita vana maailma ja ehitada uus maailm, uus sotsialistlik ühiskond.

Marksism etendas kõikide teadusharude arengus hiiglaslikku osa, sest ta andis kindla teadusliku aluse ja hiiglajõuga teadusliku meetodi nähtuste, eriti ühiskondlikkude nähtuste tunnetamiseks.

Marksism tegi lõpu müstifitseerimisele ühiskondlikkude suhetega, nende suhete idealiseerimisele.

Marksism tõestas, et ühiskondlikud suhted on tootlike jõudude teatava seisundi resultaat, majandusliku arengu teatava astme resultaat.

„Iga antud ajastu ühiskonna majanduslik korraldus kujutab endast seda reaalset alust, mille omadustega selgitub lõpptulemusena kogu see pealisehitis, mis moodustub õiguslikkude ja poliitiliste ehitiste kogumist, samuti ka religioosseist, filosoofilistest ja muudest iga antud ajaloolise perioodi vaateist. Hegel vabastas ajaloo mõistmise metafüüsikast: ta muutis selle dialekti-

[13] Lenin, XVIII k., lk. 13.

liseks, — kuid tema isiklik vaade sellele oli oma olemuselt idealistlik. Nüüd eemaldati idealism tema viimasest varjupaigast, ajaloo valdkonnast, nüüd muutus ajaloo käsitlus materialistlikuks, nüüd leiti tee inimese iseteadvuse selgitamiseks inimese eksistentsi tingimustega, selle asemel, et neid tingimusi endiselt selgitada inimese iseteadvusega [14]."

Juriidilised ideed on selle inimiseteadvuse vormiks. Nad on võimetud midagi selgitama enda abil, samuti kui meie, olles sulgunud juriidiliste kujutluste ringi, oleme jõuetud selgitama neid endid.

Riigiõigus tegeleb õiguse küsimustega, juriidiliste suhetega, nähtustega ja mõistetega. Neid suhteid, nähtusi ja mõisteid selgitada suudab riigiõigus aga ainult „õiguslikust" alusest loobudes ja ühiskondlikkude suhete tõelisele alusele asudes.

Käsiteldust lähtudes peame riigiõiguse ainestikku määratlema märgatavalt laiemalt ja metodoloogilis-põhimõtteliselt teisiti, kui seda teeb kodanlik teadus. Riigiõiguse ainestikuks on meie vaatekohalt õigusnormide ja instituutide uurimine, mis peegeldavad, fikseerivad ja arendavad antud ühiskonna ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, ühiskonna- ja riigiasutiste süsteemi; nende vastastikuste suhete põhimõtteid, nende õiguste ja kohustuste ulatust, nende teotsemise meetodeid, samuti aga ka mitmesuguste avalik-õiguslikkude instituutide uurimine, mis instituudid määravad kodanikkude õigused ja kohused nii nende suhetes ühiskonna ja riigi vastu kui ka nende omavahelisis vastastikuseis suhteis.

Nõukogude sotsialistlik riigiõigus uurib NSVL sotsialistlikku ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, tema tekkimist ja arengut, nõukogude riigiasutiste ja -organite süsteemi, nende pädevust, kohustusi, ülesandeid, nende ülesannete lahendamise meetodeid; ta uurib NSVL kodaniku õigusi, mis on kaitstud nõukogude seadusega, ja nõukogude riigi poolt kodanikele pandud kohuseid maa, ühiskonna ja riigi suhtes.

Riigi territoorium ei ole ainult maa-alaline alus „riigivõimu teostamiseks" [15]. Riigi territoorium on ülemvõimu, sõltumatuse ja teda asustava rahva puutumatuse materiaalne väljendus. Territoriaalne ülemvõim on riigi ülemvõimu orgaaniline osa, mida kaitstakse kõigi riiklikkude ja ühiskondlikkude jõudude ja abinõude võimsusega, moraalse-poliitilise ja riikliku ühtsuse kogu võimsusega.

Nõukogude riigi territooriumi kui nõukogude riigi ülemvõimu aluse puutumatuse ideed väljendas seltsimees Stalin suurepäraselt sõnadega:

---

[14] Marx ja Engels, XIV k., lk. 26.
[15] Jellinek, lk. 289.

„Meie ei taha ühtki jalatäit võõrast maad. Kuid ka oma maad, ühtki verssokki oma maad ei anna meie kellelegi [16].“

Nõukogude riigiõigus tegeleb ka võimu mõistega, käsitades riigi *võimu* valitsemise organisatsioonina, rahva juhtimisena riigile omaste ühiskonna allutatud klasside mahasurumise ja kasvatamise meetodite abil valitseva klassi huvide kaitsemise vaimus.

Käsitelles riigi võimu sääraseid omadusi kui suveräänsus, või riigi valitsemise sääraseid vorme nagu föderatsioon ja autonoomia, seisavad nõukogude riigiõigusel ees kõigepealt klassivalitsemise suhted, mis on tunnetatavad ühiskondlikkude suhete kogumi, nimelt valitsemissuhete analüüsi kaudu.

Sääraste kategooriate, nagu territoorium, võim, elanikkond, formaal-juriidilist analüüsi asendab nõukogude riigiõiguses nende dialektilis-materiaalne selgitus, mis avastab ainestiku sisu tervikuna, näitab tema arengu dünaamikat, tema erilisi, spetsiifilisi omadusi, selgitab tema väliste vormide tõelist sisu, täidab neid vorme materiaalse sisuga.

Vastandina kodanliku teaduse metodoloogiale, mis lõhestab ainestiku kahte teineteisest sõltumata osasse — vormiks ja sisuks, kinnitab dialektiline materialism vormi ja sisu ühtsust, käsitelles nähtusi selle ühtsuse vaatekohalt.

Marx andis nähtuste vormi ja sisu ühtsuse seisukohalt analüüsi eeskuju oma hiilgavas, õiguse materiaalsele ja protsessuaalsele küsimusele pühendatud artiklis:

„Kui protsess ei kujuta muud kui sisutut vormi, siis ei oma niisugune formaalne tühi-tähi mingisugust iseseisvat väärtust. Sellelt vaatekohalt muutuks hiina õigus prantsuse õiguseks, kui teda suruda prantsuse protseduuri vormi; *materiaalne õigus* omab siiski oma *vajalikke, temale omaseid protsessuaalseid vorme*, ja nagu hiina õigusele on vajalik kepp, nagu keskaegse drakoonilise kriminaalõiguse sisuks on protsessuaalse vormina vajalik piinamine, niisama vajalikult on avaliku vaba protsessiga seotud oma loomult avalik, vabaduse ja mitte erahuvide poolt dikteeritud sisu. Protsess ja õigus on teineteisega niisama tihedalt seotud, kui näit. taimede ja loomade kujud on seotud loomade liha ja verega. *Üks ja sama* vaim peab hingestama protsessi ja seadusi, sest protsess on ainult *seaduse eluvorm*, järelikult tema sisemise elu avaldus.

Tidongi meriröövlid murravad kinnipüütuil jalad ja käed, et need ei saaks ära põgeneda. Et kindlustada ennast raiujate vastu, maapäev mitte ainult murdis õigusel käed ja jalad, vaid läbistas temal ka südame. Me ei näe mitte mingisugust teenet selles, et maapäev kohaldas meie protsessi mõningaile kuriteo kategooriaile. Vastupidi, meie peame tunnustust avaldama sellele otsekohe-

[16] *Stalin*, Leninismi küsimused, lk. 361.

susele ja järjekindlusele, millega mittevabale sisule on antud mittevaba vorm. Kui meie õigusse faktiliselt mahutatakse erahuvi, mis ei kannata avalikkuse valgust, siis tuleb temale anda samuti vastav salajane protseduur, et vähemalt mitte tekitada ja kasvatada mingisuguseid kardetavaid ja ennastpeibutavaid illusioone. Meie peame kõigi Reini-äärsete kodanikkude ja eriti Reini-äärsete juristide kohustuseks pühendada praegusel momendil oma peamine tähelepanu õ i g u s e s i s u l e, et meil lõppude lõpuks ei jääks vaid sisutu mask. Vormil ei ole mingisugust väärtust, kui see ei ole sisu vorm [17]."

Nõukogude riigiõigus ei saa oma uurimistes seepärast piirduda ainult uuritava aine formaalse küljega. Ta taotleb nähtuste tunnetamist mitte ainult nende välisest, vormilisest küljest, vaid ka sisemiselt, sisuliselt.

Mitte üksnes juriidiline vorm, vaid ka riiklikkude suhete materiaalne substraat, mitte ainult riigi juriidiline loomus, vaid ka tema sotsiaalne majanduslik loomus kui riigiõiguslikkude instituutide juriidiliste omaduste ja iseärasuste alus ja määratleja moodustab nõukogude sotsialistliku õiguse teaduse ainestiku.

Riigiõigust võib käsitada laiemas ja kitsamas mõttes. Laiemas mõttes haarab riigiõigus kriminaalõiguse, administratiivõiguse, kohtuõiguse (protsessuaalõigus), tsiviilõiguse alused, rahvusvahelise õiguse.

Kriminaalõigus on osa riigiõigusest laiemas mõttes, sest et ta (kriminaalõigus) määrab kodanikkude vastutavuse tingimused kriminaalkohtu ees ja karistuse kohaldamise korra; administratiivõigus on osa riigiõigusest, sest ta normib valitsemise suhteid, määrab valitsemise süsteemi, administratiivorganite süsteemi, nende pädevuse ja vastutavuse, nende tegevusvormid; kohtuõigust ei saa eraldada riigiõigusest: ta uurib justiitsi organisatsiooni, kohtuorganite ja prokuratuuriorganite organiseerimise vorme, riigiorganite tegevuse protsessuaalset korda, vastutusele võtmise või vastutusest vabastamise tingimusi ja korda [18].

Raskem on kindlaks teha riigiõiguse seost tsiviilõigusega. Perekonna-, abielu- ja pärandusõiguse osas on see seos ja sugulus vaieldamatu. Kuid ka teistes osades — asjaõiguse ja kohustusõiguse valdkonnas ei saa seda seost eitada. Nii näiteks ei ole isiklik omand NSV Liidus konstrueeritav, mõistetav ega selgitatav väljaspool seost Konstitutsiooniga.

Õigus tööle — nõukogude tööõiguse alus — on riigiõiguse

---

[17] Marx ja Engels, I k., lk. 257—258.

[18] Õiguse ajaloos on see protsessuaalõiguse seos riigiõigusega selgesti näha näiteks faktist, et Inglise konstitutsiooni põhiakt ei ole midagi muud kui tavaline protsessuaalseadus, mis määrab kodanike kriminaalvastutusele võtmise korral nende vahistamise tingimused.

aine selle sõna laiemas mõttes. Sama tuleb väita rahvusvahelise õiguse suhtes, mis oluliselt riivab riigi õiguslikku tegevust.

Oma olemuselt võib seega kõik õigusharud arvata riigiõiguse valdkonda, kui viimase all mõista õpetust riigi igakülgsest tegevusest ja arengust, nagu need avalduvad neis või teistes õigusvormides.

Riigiõigus kitsamas mõttes piiritleb siiski oma uurimisringi ainult nende küsimustega, millest rääkisime ülalpool, defineerides riigiõigusteaduse ainestikku.

Kõnesoleva teaduse ülalpool-antud määrangu vaatekohalt määratles oma ainestiku ka käesolev nõukogude sotsialistliku riigiõiguse kursus, seades oma käsitluse aluseks lähtekohana võidu saanud sotsialismi suurima akti — suure Stalini Konstitutsiooni — kõikumatud põhimõtted.

II peatükk.

NÕUKOGUDE KONSTITUTSIOONI ARENGU PÕHIETAPID.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Nõukogude konstitutsioonid kujutavad endast nõukogude riigi poolt läbikäidud ajaloolise teekonna kokkuvõtet. Nad on ühes seega seadusandlikuks aluseks riikliku elu edasises arengus. Niiviisi on nõukogude konstitutsioonide areng lahutamatult seotud nõukogude riigi arenguga. Meie maa ühiskondlik-poliitilise elu muutused leiavad oma peegelduse kõrgemate riigivõimu organite poolt vastuvõetud nõukogude konstitutsioonide vastavais muudatusis.

Nõukogude põhiseadusis on registreeritud ja seadusandlikult fikseeritud sotsialistlikud saavutised, mis on saadud nõukogude riigi ajaloolise arengu üksikuil etappidel.

Nõukogude konstitutsioonid ei ole programmid.

„... Programmi ja konstitutsiooni vahel," ütleb seltsimees Stalin, „on oluline erinevus. Sel ajal kui programm räägib sellest, mida ei ole veel ja mida on vaja tulevikus veel saavutada ja vallutada, peab konstitutsioon vastupidi rääkima sellest, mis on juba olemas, mis juba praegu, kaasajal on saavutatud ja vallutatud [1]."

Nõukogude konstitutsioonide sisu, nende iseärasusi ei ole võimalik mõista ilma selle ajaloolise olukorra analüüsita, milles nad välja töötati ja vastu võeti, ilma nende vallutuste analüüsita, mille registreeringuks ja seadusandlikuks fikseerimiseks nad olid.

„Konstitutsiooni olemus," ütleb Lenin, „seisab selles, et riigi põhiseadused üldse ja seadused, mis puutuvad rahvaesinduste valimise õigusse, nende pädevusse jt., väljendavad jõudude tegelikku suhet klassivõitluses. Konstitutsioon on fiktiivne, kui seadus ja tegelikkus erinevad; mittefiktiivne, kui nad ühtivad [2]."

Nõukogude riigi poolt läbikäidud ajalooline teekond on ekspluateerijatega pideva võitluse teekond, sotsialismi ülesehitamise eest

[1] Stalin, Konst. projektist, lk. 16.
[2] Lenin, XIV k., lk. 18.

peetud võitluse teekond. Klassijõudude suhe oli selle ajaloolise teekonna üksikutel etappidel erinev.

Esimene nõukogude konstitutsioon — Venemaa NFSV 1918. a. Konstitutsioon — ja teiste nõukogude vabariikide esimesed konstitutsioonid kinnitati nõukogude võimu eksisteerimise sellel perioodil, kui tehti alles esimesi samme sotsialismi ülesehitamisel. Need konstitutsioonid võeti vastu ägeda kodusõja olukorras.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon ja teised tema alusel vastuvõetud liiduvabariikide konstitutsioonid peegeldasid juba uue ajaloolise olukorra jooni. Nad kinnitati pärast kodusõja võidurikast lõppu, mil ühtlaseks liitriigiks koondunud nõukogude-vabariigid oma majandust uuel majanduspoliitika baasil edukalt taasehitasid. Selleks perioodiks oli juba lõplikult likvideeritud mõisnike klass, kuid kapitalistlikud klassid linnas ja maal eksisteerisid veel ja pidasid sotsialismi vastu vihast võitlust.

Lõpuks Stalini Konstitutsioon ja tema alusel väljatöötatud uued nõukogude-vabariikide konstitutsioonid fikseerisid seadusandlikult sotsialismi täieliku võidu meie maal. Nad võeti vastu sel perioodil, mil töölisklass ja töötav talupoegkond olid kommunistliku partei edukal juhtimisel lõpule viinud võitluse meie maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise eest. Need konstitutsioonid võeti vastu tingimustes, kus sotsialism oli saavutanud võidu kõigil rahvamajanduse aladel, oma aluseis ülesehitatud sotsialistliku ühiskonna tingimustes, kus on likvideeritud kõik ekspluataatorlikud klassid, kus õitses töölisklassi ja talupoegkonna koostöö, rahvaste vennalik koostöö ühtlase sotsialistliku liitriigi süsteemis.

Igaüks neist nõukogude konstitutsioonide arengu etappidest tähistus sotsialistliku demokratismi pideva laienemisega. Juba esimesed nõukogude konstitutsioonid olid kõige demokraatlikumad konstitutsioonid maailmas, sest et nad seadusandlikult fikseerisid töötava rahva võimu ja kõige laiemate rahvamasside kaasatõmbamise riigi valitsemisele. Need konstitutsioonid olid nõukogude demokratismi edasise arengu seadusandlikuks aluseks kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajastul.

Stalini Konstitutsioonis — võitnud sotsialismi Konstitutsioonis — leidis sotsialistlik demokratism oma selgeima väljenduse. Aina suuremate rahvamasside kaasatõmbamine riigi valitsemisele, võimuaparaadi ja rahva vahelise seose pidev tugevdamine, revolutsioonilise seaduslikkuse tugevdamine — kõik see tuleneb paratamatult juba proletaarse diktatuuri riigi loomusest, on tema arengu seaduseks.

Nõukogude konstitutsioonid kinnitavad töötavale rahvale tõelised demokraatlikud õigused ja vabadused. Kui kodanlikkudes konstitutsioonides proklameeritud kodanike õigused on rahva rõhuvale enamikule ainult fiktsioon, sest kodanlikes riikides puu-

duvad töötaval rahval nende õiguste teostamise tingimused, siis nõukogude konstitutsioonid vastupidi määravad kindlaks ja rõhutavad materiaalseid tagatisi, mille tõttu iga kodanik võib realiseerida riigi poolt temale antud õigusi. Sellelt seisukohalt kujutab nõukogude riigi areng endast õiguste ja vabaduste teostamise ja laiendamise materiaalsete tagatiste suurendamise pidevat protsessi, nende õiguste ja vabaduste reaalse teostamise protsessi. Oma otsese väljenduse leiab see protsess nõukogude konstitutsioonides, nende arengu üksikuis etappides.

Iga niisuguse etapi põhiliste iseärasuste analüüs antaksegi alljärgnevas käsitelus.

§ 2. SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON, VENEMAA NFSV KUJUNEMINE JA ESIMENE NÕUKOGUDE KONSTITUTSIOON.

1) Perioodi üldine iseloomustus.

Esimene nõukogude Konstitutsioon, mis võeti vastu V Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt 10. juulil 1918, on lahutamatult seotud Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga. See Konstitutsioon kujunes erakordselt komplitseeritud ja raskes olustikus. Oktoobrirevolutsiooni tulemusena kinnitus meie riigis proletariaadi diktatuur. Võimu vallutanud töölisklass ja tema poolt juhitud töötavate talupoegade massid asusid esmakordselt inimkonna ajaloos meie maal teostama sotsialismi ülesehitamise leninlikku plaani.

„Poliitilisel alal võitis sotsialism meie maal täielikult juba 1917. a. oktoobrikuu päevadel [1].“

Majanduslikul alal oli asi märksa komplitseeritum. Sotsialistlik revolutsioon toimus maailma ühes majanduslikult ja kultuuriliselt mahajäänud riigis. Käsiteldaval perioodil iseloomustus riigi majandus — nagu Lenin märkis — viie erisuguse ühiskondlik-majandusliku formatsiooni olemasoluga: patriarhaalse (peamiselt naturaalmajandus), väiketööstuse, eramajandusliku kapitalismi, riigi kapitalismi ja sotsialismi formatsiooniga. „Venemaa on nii suur ja kirju, et temas põimuvad kõik need erisugused ühiskondlik-majandusliku formatsiooni tüübid. Olukorra iseärasus on nimelt selles [2].“ Selle mitmeformatsioonilise sotsiaalse ja majandusliku korralduse plaanipärane ümberkorraldamine uuele, sotsialistlikule viisile oli neis tingimusis veel nõukogude riigi ajalooliseks ülesandeks-tegevuskavaks, mis oli arvestatud kestvamale ajavahemikule, tervele üleminekuperioodile. Nende asjaoludega täielikus kokkukõlas peegeldas nõukogude esimene Konstitutsioon

[1] Molotov, Oktoobrirev. 20. aastap. puhul, lk. 28.
[2] Lenin, „Vasemast“ lapsikusest, XXII k.

kapitalismilt kommunismile ü l e m i n e k u ajastu riigi konstitutsiooni iseloomustavaid jooni.

Nõukogude 1918. a. Konstitutsioon loodi erakordselt terava võitluse tingimusis, võitluses proletariaadi diktatuuri vaenlastega, nõukogude riigi vaenlastega. Et nõukogude võimu kukutada ja kapitalismi restaureerida, tulid tema vastu relvadega välja sotsialistliku revolutsiooni poolt kukutatud ekspluateerivad klassid — mõisnikud ja kapitalistid. Intensiivset kontrrevolutsioonilist tegevust arendasid iga liiki menševikud ja es-er'id, kes kapitalismi restaureerimise huvide teenimist varjasid „sotsialistide" ja „demokraatia" eest võitlejate maskiga. Kapitalismi restaureerimisele suundusid ka Trotski-Buhharini, Zinovjevi-Kamenevi, Rõkovi ja teiste töölisklassi ridades olevate kodanluse agentide leeri kuuluvad põlatud reetjad ja provokaatorid. Kohe Oktoobrirevolutsiooni esimestel kuudel sõlmisid trotskistlik-buhhaarinlikud äraandjad partei selja taga bloki nõndanimetatud „pahempoolsete" es-er'idega, et teostada ühiselt töölisklassi juhtide — Lenini, Stalini ja Sverdlovi tapmise õudset plaani, kukutada nõukogude võimu, restaureerida suurmaaomandlik-kodanlikku korda.

Nõukogude riigi arengu esimesel etapil (II ja III Ülevenemaalise nõukogude kongressi vaheajal) läbis nõukogude võim triumfmarsil Venemaa linnad, alevid ja külad, kinnitades end peaaegu kõikjal meie kodumaa otsatul territooriumil. Nõukogude võim purustas võrdlemisi kergelt sellel perioodil sisemise kontrrevolutsiooni (kaleedinluse, dutovluse jne.) relvastatud jõud. Kuid nõukogude vabariigil tuli üsna ruttu kokku põrgata hoopis ohtlikuma vaenlasega rahvusvahelise imperialismi näol.

Mõlemad imperialistlikkude kiskjate grupid — saksa ja liitlaste omad —, ehkki nad olid seotud vastastikuses relvastatud võitluses maailma ümberjagamiseks, sooritasid juba Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest peale rea katseid, et nõukogude võimu mistahes abinõudega ja meetoditega likvideerida. Suurim oht ähvardas sellel perioodil siiski Saksa imperialismi poolt.

Juba 1918. a. veebruaris sai nõukogude vabariik, kes ei suutnud oma sõjalisi jõude veel organiseerida. Trotski alatu provokatsiooni tulemusena Saksa militarismi rünnaku osaliseks. Ainult revolutsiooni juhtide Lenini ja Stalini geniaalne taktika, mille tulemuseks oli rahuliku hingetõmbamisaja saavutamine, ainult partei ja töötavate masside poolt teostatud sõjaprovokaatorlikkude buhhaarinlaste, trotskistide ja „pahempoolsete" es-er'ide purustamine päästsid nõukogude riigi sellel perioodil peaaegu paratamatust hävingust.

„Bresti rahulepingu sõlmimine võimaldas parteil võita aega Nõukogude võimu kindlustamiseks ja riigi majanduse kordaseadmiseks.

Rahulepingu sõlmimine võimaldas kasutada kokkupõrkeid

imperialismi leeris (sõja edasikestmine Austria-Saksamaa ja Entente'i vahel), laostada vastase jõude, organiseerida nõukogude majandust ja luua Punaarmee.

Rahulepingu sõlmimine võimaldas proletariaadil säilitada talurahvast oma liitlasena ja koguda jõudu valgekaartlike kindralite purustamiseks kodusõja ajajärgul.

Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul õpetas Lenin enamlikku parteid, kuidas tuleb kartuseta ja otsustavalt peale tungida, kui selleks on olemas tarvilikud tingimused. Bresti rahu ajajärgul õpetas Lenin parteid, kuidas tuleb organiseeritult taganeda niisugusel hetkel, kus vaenlase jõud on meie jõust ilmselt suurem; taganeda selleks, et suurima energiaga valmistuda uuele pealetungile vaenlaste vastu.

Ajalugu näitas, et leninlik joon oli täiesti õige[3]."

Lühike puhkeaeg, mille nõukogude võim saavutas Brest-Litovski rahulepingu sõlmimisega, katkes varsti seega, et ka Entente'i imperialistid nõukogude vabariiki avalikult ründasid. Arvates 1918. a. aprillikuust arenes „liitlaste" (Jaapani, Inglismaa, Prantsusmaa) otsene interventsioon Kaug-Idas ja Põhjas (Murmansk, Arhangelsk). Inglise-Prantsuse imperialistide initsiatiivil ja otsesel toetusel puhkeb 1918. a. maikuu lõpul Siberi, Uurali ja Volga-äärseil maa-aladel nõndanimetatud tšehho-slovakkia leegionide (maailmasõja tšehhi sõjavangide väeosade) mäss nõukogude võimu vastu. Interventide juhatamisel ja juhendite järgi organiseerivad valgekaartlased, menševikud, es-er'id ja teised nõukogude vastased elemendid trotskistlik-buhhaarinlikkude reetjate toetusel terve rea kontrrevolutsioonilisi mässe, diversioone ja terroristlikke akte nõukogude riigijuhtide vastu.

Kulakute mässude laine rullub üle kogu maa. Küla kulaklus saboteerib tollel kriitilisel perioodil kuritahtlikult kõiki nõukogude võimu ettevõtteid, eriti toitlusküsimuste alal, ta püüab nälja luise käega revolutsiooni lämmatada. Nõukogude vabariik satub ühendatud sisemise ja välise kontrrevolutsiooni pealetungi ohtu. Nõukogude riigi ümber tõmbub kokku kodusõja rinnete ring.

Seega kujunes Venemaa NFSV 1918. a. Konstitutsioon erakordselt pingelise võitluse olukorras, mil meie maa töötavad massid sõdisid interventide, valgekaartlaste ja teiste kontrrevolutsioonide vastu, kes püüdsid restaureerida kapitalismi.

2) Oktoobridekreedid ja nende konstitutsiooniline tähtsus.

Esimese nõukogude Konstitutsiooni vastuvõtmisele eelnes rida nõukogude valitsuse ajaloolisi dekreete, milles leidsid oma väljenduse riikliku korralduse mitmesugustel aladel järgmised töötavate masside põhisaavutised:

---

[3] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 229.

a) Nõukogude riigi loomine, kogu võimu täiuse keskendamine riigis nõukogude kui proletariaadi diktatuuri organite kätte.

Konstitutsioonilise vormistuse leidis see järgmistes aktides: II Ülevenemaalise nõukogude kongressi läkituses „Töölistele, soldatitele ja talupoegadele" 25. oktoobrist (7. novembrist) 1917 [4], II Ülevenemaalise nõukogude kongressi dekreetides „Rahvakomissaride Nõukogu asutamisest" (S. K. 1917, nr. 1, art. 1) ja „Nõukogude võimu täiusest" (S. K. 1917, nr. 1, art. 5), Rahvakomissaride Nõukogu esimehe V. I. Lenini läkituses „Rahvale" (Lenin, XXII k., lk. 54), SiseRK instruktsioonis „Nõukogude õigustest ja kohustest" (S. K. 1917, nr. 12, art. 180), ÜKTK määruses „Kõigi riigivõimu funktsioonide omandamise katsete kontrrevolutsiooniliseks tegevuseks tunnistamise kohta" (S. K. 1918, nr. 14, art. 202), ÜKTK dekreedis Asutava Kogu laialisaatmise kohta (S. K. 1918, nr. 15, art. 216), III Ülevenemaalise nõukogude kongressi määruses nõukogude valitsuse nimetuse muutmisest [5] jt.

b) Venemaa rahvaste vabastamine ja Vene nõukogude föderatiivse sotsialistliku vabariigi kui nende rahvaste nõukogude föderatsiooni ja nõukogude autonoomia alusele rajatud vabatahtliku liitriigi väljakuulutamine.

Siin tuleb mainida II Ülevenemaalise nõukogude kongressi dekreeti „Rahust" (S. K. 1917, nr. 1, art. 2), Stalini „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni" (S. K. 1917, nr. 2, art. 18), milles formuleeriti nõukogude võimu natsionaalpoliitika põhialused, RKN määrusi Ukraina rahvavabariigi iseseisvuse tunnustamisest (S. K. 1917, nr. 6, art. 90), „Soome vabariigist" (S. K. 1917, nr. 11, art. 163), dekreeti Türgi Armeeniast (Lenin-Stalin, Valit. teosed, lk. 662—663), eriti aga: III Ülevenemaalise nõukogude kongressi määrust „Vene vabariigi föderatsiooni asutistest" („Gazeta Vremennogo Rabotšego i Krestjanskogo Pravitelstva", nr. 11 (56) 31. (18.) jaanuarist 1918 ja rahvusasjade rahvakomissari seltsimees Stalini läkitust Kaasani, Ufa, Orenburgi jt. nõukogudele (koguteos „Nõukogude võimu rahvuspoliitika", lk. 8—9).

c) „Sotsialismi esimeste sammude" (Lenin) teostamine, mis on suunatud tootmisriistade ja -vahendite eraomanduse likvideerimisele, majandusalaste juhtivate punktide vallutamine proletaarse riigi poolt — maa ja maapõue-

[4] Lenin, XXII k., lk. 71.

[5] „Gazeta Rabotšego i Krestjanskogo Pravitelstva", nr. 14 (59) 3. veebruarist (21. jaanuarist) 1918.

varade, vabrikute, tehaste, pankade, transpordi jne. üleminek proletaarse riigi valdusse — rahva üldiseks varaks.

Tähtsamaiks seadusandlikeks aktideks olid sellel alal: II Ülevenemaalise nõukogude kongressi dekreet „Maast" (S. K. 1917, nr. 1, art. 3), ÜKTK poolt vastuvõetud „Tööliste kontrolli määrus" (S. K. 1917, nr. 3, art. 35), dekreedid „Kõrgemast Rahvamajanduse Nõukogust" (S. K. 1917, nr. 5, art. 83), „Pankade natsionaliseerimisest" (S. K. 1917, nr. 10, art. 150), „Riigi võlgade annulleerimisest" (S. K. 1918, nr. 27, art. 353), „Väliskaubanduse natsionaliseerimisest" (S. K. 1918, nr. 33, art. 432), suuremate tööstus- ja transportettevõtete natsionaliseerimisest (S. K. 1918, nr. 47, art. 559) jt.

d) Maailma kõige demokraatlikumate õiguste ja vabaduste saavutamine töötavate masside poolt.

Need õigused ja vabadused kuulutati välja järgmistes dekreetides: „Kaheksatunnisest tööpäevast" (S. K. 1917, nr. 1, art. 10), „Seisuste ja tsiviilteenistusastmete kaotamisest" (S. K. 1917, nr. 3, art. 31), „Sotsiaalkindlustamisest" (valitsuse teadaanne) (S. K. 1917, nr. 2, art. 17), „Tsiviilsest abielust, lastest ja perekonnaseisukirjade sisseseadmisest" (S. K. 1917, nr. 11, art. 160), „Kiriku riigist ja kooli kirikust eraldamise kohta" (S. K. 1918, nr. 18, art. 263) jt.

Määratu enamik ülalmainitud dekreetidest anti nõukogu võimu triumfilise võidukäigu perioodil (1917. a. oktoober — 1918. a. jaanuar). Nende dekreetide sisu leidis oma üldistuse sotsialistliku revolutsiooni arengu esimese etapi kõige väljapaistvamas konstitutsioonilises aktis — leninlik-stalinlikus „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis" (S. K. 1918, nr. 15, art. 215). Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutisi kinnitava „Deklaratsiooni" olemust iseloomustavad geniaalselt järgmised 1918. a. jaanuarisse kuuluvad Lenini sõnad:

„Saavutatud on juba:

α Demokratismi maksimum,

β Esimeste sotsialismi suunas astutavate sammude konkretiseerimine,

γ Rahu ja maa[6]."

Selle kuulsa „Deklaratsiooni", mille iga rida oli töötavate masside revolutsioonilise loomingu võiduks, samuti „Vene vabariigi föderatsiooni asutiste" määruse alusel tegi III Ülevenemaaline nõukogude kongress (23.—31. (10.—18.) jaanuaril 1918) ÜKTK-le ülesandeks välja töötada esimene nõukogude konstitutsioon.

---

[6] Lenin, XXX k., lk. 368.

3) Esimese nõukogude konstitutsiooni väljatöötamine ja kinnitamine.

Lenin-Stalin — konstitutsiooni loojad.

Nõukogude kongressi selle otsuse viivitamata teostamine katkestati siiski Saksa imperialismi rünnakuga ja partei ning nõukogude valitsuse kogu tähelepanu keskendamisega rahuliku hingetõmbe saavutamise küsimusele. Alles pärast seda, kui see hingetõmme oli tagatud Brest-Litovski rahulepingu ratifitseerimisega IV Ülevenemaalise nõukogude erakorralise kongressi (1918. a. märts) poolt, võis nõukogude valitsus asuda otseselt konstitutsiooni väljatöötamisele.

1918. a. 1. aprillil otsustas ÜKTK IV istungjärk moodustada konstitutsiooni komisjoni konstitutsiooni ettevalmistamiseks. Komisjoni esimeheks valiti J. M. Sverdlov.

Komisjoni tegevuse juhtimisel ja nõukogude konstitutsiooni põhialuste väljatöötamisel kuulus silmapaistev osa seltsimees Stalinile.

1918. a. 3. aprillil avaldati seltsimees Stalini jutuajamine „Izvestija VTsIK" korrespondendiga. Jutuajamisel märkis seltsimees Stalin ära nõukogude föderalismi iseloomustavad jooned, mis eraldavad teda kodanlikust föderatsioonist, juhtis tähelepanu Vene föderatsiooni korralduse põhimõtetele, iseloomustas tema koosseisu, födereerivate oblastite õigusi ja rahvusvähemuste õigusi, nõukogude võimu organite konstruktsiooni ja nõukogude valimissüsteemi iseärasusi.

Komisjoni tegevuses omasid erakordset tähtsust seltsimees Stalini poolt komisjoni ülesandel väljatöötatud nõukogude föderatsiooni tüübi teesid.

Nendes teesides, mis komisjoni poolt 12. aprillil 1918. a. vastu võeti, rõhutati proletariaadi diktatuuri kui sotsialismi ülesehitamise tööriista tähtsust üleminekuajastu tingimustes. Sellega rööbiti näidati teesides, et nõukogude föderatsiooni subjektideks ei saa olla igasugused oblastid, vaid ainult need oblastid, mis on erilise elu-oluga ja rahvusliku koosseisuga.

Seltsimees Stalini juhtimisel lükkas komisjon tagasi komisjoni liikme prof. Reusneri poolt esitatud nõukogude vabariigi föderatiivse korralduse antileninliku „projekti".

Oma teeside alusel töötas seltsimees Stalin välja „Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi Konstitutsiooni üldiste aluste" projekti, mis komisjoni poolt 1918. a. 19. aprilli istungil vastu võeti. Neis „Üldisis aluseis" määrati nõukogude konstitutsiooni peamine ülesanne — töölisklassi diktatuuri kehtestamine ülevenemaalise võimsa nõukogude võimu näol, et täielikult maha suruda kodanlus, hävitada inimese ekspluateerimine inimese poolt ja ehitada üles sotsialism.

Sellega seoses peab rõhutama, et nimelt proletariaadi diktatuuri kui nõukogude konstitutsiooni olemuse põhimõtte vastu võitlesid erakordse ägedusega kõik nõukogude võimu vaenlased. Eriti alatut osa mängisid selles võitluses nõukogude võimu „sõprade" toogadega maskeeritud ja „revolutsioonilise" fraseoloogiaga varjatud vaenlased „pahempoolsete" es-er'ide leerist ja nendega blokeerunud trotskistlik-buhhaarinlikud reeturid.

Nõukogude konstitutsiooni projektis, mis komisjonile esitati „pahempoolsete" es-er'ide esindaja Šreideri poolt, eitati täielikult proletariaadi diktatuuri printsiipi, kuna nõukogude osa piiriteldi tavalist kodanlik-parlamentlikku tüüpi poliitiliste jututubadega. Vastukaaluks bolševistlikule demokraatliku tsentralismi põhimõttele püstitasid pahempoolsed es-er'id „valitsemise äärmise detsentraliseerimise" loosungi, mis ei tähendanud midagi muud kui üleskutset kohalikkude nõukogude iseseisvusele nõukogude võimu kõrgemate organite suhtes, üleskutset proletaarse riigi seaduste ja direktiivide mittetäitmisele kohtadel.

Konstitutsiooni komisjon lükkas „pahempoolsete" es-er'ide konstitutsiooni projekti tagasi. Samuti lükati komisjoni poolt tagasi ka oma sisult ilmsesti anarhistliku „töövabariigi konstitutsiooni" projekt, mis esitati maksimalistide[7] poolt.

Tähtsamaiks dokumentideks, mis olid ÜKTK komisjoni poolt väljatöötatud konstitutsiooniprojekti aluseks, osutusid leninlik-stalinlik „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon" ja stalinlikud „Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi Konstitutsiooni üldised alused".

Pärast redigeerimist erilise VKP(b) KK komisjoni poolt V. I. Lenini vahenditul juhtimisel läks konstitutsiooniprojekt lõplikuks kinnitamiseks Ülevenemaalisele nõukogude V kongressile.

See kongress peeti Moskvas 4.—10. juulini 1918, erakordselt pingutatud võitluspäevil välismaiste interventidega ja sisemiste kontrrevolutsionääridega. „Pahempoolsed" es-er'id, kes teotsesid täielikus kontaktis buhharinlaste ja trotskistidega, teostasid 6.—7. juuli Saksa saadiku Mirbachi provokatsioonilise tapmise ja organiseerisid nõukogude võimu vastase kontrrevolutsioonilise putši. Kongressi liikmed võtsid V. I. Lenini vahenditul juhtimisel osa selle putši likvideerimisest, mis lõplikult paljastas „pahempoolsete" es-er'ide kontrrevolutsioonilise olemuse.

Nõukogude kongress kiitis täielikult heaks nõukogude valitsuse välis- ja sisepoliitika. Lõppistungil 10. juulil 1918 võttis kongress

---

[7] Nõnda nimetati es-er'ide seda gruppi, kes, eraldudes sotsialistide-revolutsionääride parteist, püstitasid maksimaalse programmi — õhutada rahva ülestõusu, kukutada tsarism ja avada tee võitlusele sotsialismi eest terrori ja ekspropriieerimistega. See oli poolanarhistlik organisatsioon, grupp hullunud väikekodanlasi.

kogu nõukogude maa töötavate masside nimel üksmeelselt vastu ja kinnitas esimese nõukogude Konstitutsiooni.

Aruandes kongressile rõhutas Lenin 5. juulil 1918 selle konstitutsiooni iseärasusena seda kui dokumenti, mis registreeris ja vormistas kõike seda, mis on loodud revolutsioonilise kogemusega, töötavate masside revolutsioonilise loominguga.

„Kui me praegu," rääkis Vladimir Iljitš, pöördudes kongressi delegaatide kui tööliste ja talupoegade kõige laiemate masside esindajate poole, „võime sellele kongressile esitada Nõukogude konstitutsiooni, siis ainult sellepärast, et Nõukogud on loodud ja järele proovitud kogu maal, et teie selle lõite, et teie meie maa kõikides nurkades seda järele proovisite, ainult pool aastat pärast Oktoobrirevolutsiooni, peaaegu aasta pärast Ülevenemaalist Nõukogude Esimest Kongressi, me võisime registreerida seda, mis juba praktiliselt oleleb" [8].

Oma määruses 10. juulist 1918 (S. K. nr. 51, art. 582) nõukogude kongress otsustas: „Ülevenemaalise Nõukogude III Kongressi poolt kinnitatud Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon koos Ülevenemaalise Nõukogude V Kongressi poolt kinnitatud Nõukogude Vabariigi Konstitutsiooniga moodustavad Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi ühtsa põhiseaduse".

Esimene nõukogude Konstitutsioon koosnes kuuest osast. I osa — Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon; II osa — Vene NFSV Konstitutsiooni üldised põhimõtted; III osa — Nõukogude võimu konstruktsioon; IV osa — Aktiivne ja passiivne valimisõigus; V osa — Eelarve õigus ja VI osa — Vene NFSV vapist ja lipust.

Vastavalt Konstitutsiooni art. 1.-le kuulutatakse Vene NFSV nõukogude vabariigiks, kus kogu võim kuulub nõukogudele. Art. 2 formuleeriti nõukogude föderatsiooni alusprintsiip — vabade rahvaste vaba liit. Art. 3 määras, et nõukogude riigi otsustavaks ülesandeks on „... igasugune inimese teise inimese poolt ekspluateerimise kaotamine, ühiskonna klasside jagunemise täielik kõrvaldamine, ekspluateerijate mahasurumine, sotsialistliku ühiskonnaorganisatsiooni kujundamine ja sotsialismi võit kõigis maades..."

Täielikus kokkukõlas vihase võitluse olukorraga proletariaadi diktatuuri klassivaenlaste vastu, määras Konstitutsioon, et „... ekspluateerijail ei või olla kohta üheski võimuorganis" (art. 7) ja et Vene NFSV „... jätab õigusteta üksikud isikud ja isikute grupid, kes neid kasutavad sotsialistliku revolutsiooni huvide kahjustamiseks (art. 23). Art. 9 määrati, et nõukogude Konstitutsiooni peamiseks ülesandeks on proletariaadi ja vaesema talupoegkonna dik-

[8] Lenin, XXIII k., lk. 121.

tatuuri püstitamine. Art. 11—12 fikseeriti nõukogude rahvuslikkude autonoomsete ühikute Vene föderatsiooni raamides koondumise põhimõtted ja määrati, et Vene NFSV kõrgemaks võimuorganiks on Ülevenemaaline nõukogude kongress ja tema poolt valitud ÜKTK. Artikleis 13—22 fikseeriti töötava rahva tähtsamad õigused ja kohused: südametunnistuse vabadus, töötavale rahvale tõelise mõttevabaduse, koosolekute, miitingute, rongkäikude ja liitumise vabaduse tagamine, töötavale rahvale haridusele tõelise juurdepääsu tagamine, kõigi kodanikkude kohus töötada, kohustus kaitseda sotsialistlikku kodumaad, üldine sõjaväeteenistuskohustus, välismaalasile-töötajaile poliitiliste õiguste andmine, varjupaiga õigus, kõikide kodanikkude üheõiguslus, vaatamata nende rassilisele ja rahvuslikule päritolule.

Kõigi ülaltoodud artiklite iseloomustavaks iseärasuseks oli see, et siin mitte ainult deklareeriti kodanikkude õigusi, vaid näidati ka nende töötava rahva õiguste praktilise teostamise materiaalsed tagatised.

Konstitutsiooni III osa määras nõukogude võimu organisatsiooni korra ja põhimõtted keskuses ja kohtadel, nõukogude võimu kõrgemate ja kohapealsete organite pädevuse, valimiste korra, normid nõukogude esindamiseks kongressidel jne. Sellel osal oli erakordselt suur tähtsus nõukogude võimu kogu organite süsteemi ühtsuse tugevdamisel ja harmoonilisuse sisendamisel demokraatliku tsentralismi põhimõtte alusel.

Et tagada nõukogude juhtivat osa töölisklassile, kindlustas Konstitutsioon valimisnormidega töölisklassile mõningad eesõigused, võrreldes talupoegkonnaga.

Ekspluateerivad elemendid — mõisnikud ja kodanlus —, mungad ja usulise kultuse teenijad, endise politsei, sandarmeeria-korpuse, kaitsepolitsei jt. teenijad ja agendid jäid valimisõigusteta vastavalt Konstitutsiooni art. 65-le.

Vene NFSV 1918. a. Konstitutsioon kinnitas töötavate masside poolt juba loodud nõukogude võimu alused ja märkis „... Nõukogude maa edasise arengu üldise perspektiivi sotsialismi poole" (Molotov).

See Konstitutsioon oli töötava rahva massile võitluslipuks sotsialismi eest, nõukogude riigi edasise ülesehitamise seadusandlikuks aluseks. Ta kajastas „kogu maailma proletariaadi ideaale" [9].

Esimene Nõukogude Konstitutsioon pandi kehtima välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja karmis olustikus. Kuid ka neis tingimusis leidis nõukogude Konstitutsiooni kui maailma kõige demokraatlikuma konstitutsiooni iseloom oma heledama väljenduse.

„... säärasel raskel ajal kui sõja aeg," märkis V. I. Lenin Üle-

[9] Lenin, XXIII k., lk. 150.

venemaalisel nõukogude VII kongressil, „mil aastasadadega kujunenud, Lääne-Euroopa inimesele harjumuseks saanud Euroopa konstitutsioonide toimivus seistati peaaegu täielikult, sel ajal leidis Nõukogude konstitutsioon — rahvamasside valitsemisest osavõtu ja valitsemisküsimuste iseseisva otsustamise mõttes kongressidel ja Nõukogudes ning ümbervalimistel — koha peal rakendamist säärases ulatuses, nagu mitte kuski mujal maailmas [10].“

Kodusõja haripunktil võttis Ülevenemaaline nõukogude erakorraline VI kongress vastu spetsiaalse määruse „Seaduste täpse täitmise kohta“ (S. K. 1918. a., nr. 90, art. 908). Selles määruses juhtis nõukogude kongress tähelepanu nõukogude Konstitutsiooni Vene NFSV seaduste täpse täitmise määratule tähtsusele „tööliste ja talupoegade võimu tugevdamiseks ja edasiseks arendamiseks Venemaal“. Kongress rõhutas, et „... abinõud, mis kalduvad kõrvale Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi seadusist või ületavad nende piirid, on lubatud ainult sel juhul, kui nad on tingitud kodusõja ja kontrrevolutsioonivastase võitluse erakorralistest tingimustest“.

Nõukogude riigi ülesehitamise protsessis olid väga suure tähtsusega Ülevenemaalise nõukogude VII (1919. a. detsember), VIII (1920. a. detsember) ja IX (1921. a. detsember) kongressi poolt nõukogude esimese Konstitutsiooni alusel antud määrused nõukogude korralduse kohta.

Ülalmainitud nõukogude kongresside määrustega formuleeriti seadusandlikult ÜKTK Presiidiumi kui Presiidiumi poolt kokkukutsutavate ÜKTK istungjärkude vaheajal ÜKTK-d esindava organi pädevus. Neis määrustes rõhutati ÜKTK, tema Presiidiumi ja RKN funktsioonide omavahelise piiritlemise tähtsust. Tuleb eraldi märkida, et näiteks Ülevenemaalise nõukogude VIII kongressi määrustes määrati spetsiaalselt: „Ühelgi organil, peale Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi, Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee, tema Presiidiumi ja Rahvakomissaride Nõukogu, ei ole õigust anda üleriigilise tähtsusega seadusandlikke akte“ (S. K. 1921, nr. 1, art. 1).

Rööbiti sellega formuleeriti ülalmainitud määrustega ka rida olulisemaid aluseid nõukogude töö ja kohapealsete täitevkomiteede küsimusis, nõukogude kongresside kokkukutsumise suhtes ja nõukogude võimu kesk- ja kohapealsete organite vastastikuse suhte reguleerimiseks demokraatliku tsentralismi põhimõtte täpse täitmise alusel jne.

Ülevenemaalise nõukogude VII, VIII ja IX kongressi määrused võeti vastu ja rakendati ellu ägeda võitluse olustikus, mis toi-

[10] Lenin, XXIV k., lk. 615.

mus detsistidega [11] ja teiste parteivastaste kontrrevolutsiooniliste elementidega, kes püüdsid õõnestada partei juhtivat osa proletariaadi diktatuuri süsteemis, nurja ajada noore nõukogude riigi ülesehitamist.

4) Vene NFSV 1918. a. Konstitutsioon ja teiste nõukogude sotsialistlikkude vabariikide konstitutsioonid.

Vene NFSV 1918. a. Konstitutsiooni põhialused olid eeskujuks nõukogude sotsialistlikkude vennasvabariikide (Ukraina, Valge-Vene, Azerbaidžani, Armeenia ja Gruusia NSV) konstitutsioonide loomisel, millised vabariigid tekkisid a-il 1917—1921 endise Vene tsaaririigi territooriumil.

Need vabariigid tekkisid Vene NFSV, suure vene rahva vahetul vennalikul kaasabil, kelle paljud paremad pojad andsid oma elu kodusõja rinnetel Ukraina, Valge-Vene, Taga-Kaukaasia ja teiste rahvuslikkude piirimaade vabastamise eest interventidest, valgekaartlastest ja natsionaalse kontrrevolutsiooni jõududest.

1919. a. 4. veebruaril võeti Valge-Vene nõukogude kongressil vastu Valge-Vene nõukogude sotsialistliku vabariigi esimene Konstitutsioon. Ukraina nõukogude sotsialistliku vabariigi Konstitutsioon võeti vastu 1919. a. 10. märtsil Üleukrainalisel nõukogude III kongressil. 1921. a. 19. mail võttis Azerbaidžani nõukogude I kongress vastu Azerbaidžani sotsialistliku nõukogude vabariigi Konstitutsiooni. 1922. a. 2. veebruaril võttis Armeenia nõukogude I kongress vastu Armeenia nõukogude sotsialistliku vabariigi Konstitutsiooni. Sama aasta veebruaris võttis Gruusia nõukogude I kongress vastu Gruusia nõukogude sotsialistliku vabariigi Konstitutsiooni.

Olles täielikus kokkukõlas Vene NFSV Konstitutsiooni alustega, olid nõukogude sotsialistlikkude vennasvabariikide põhiseadused üles ehitatud järgmisil põhimõtteil: nõukogude võimu kui proletariaadi diktatuuri riikliku vormi kehtimapanemine, millise diktatuuri peamised ülesanded on — üleminek kapitalismilt sotsialismile, klasside likvideerimine, inimese teise inimese poolt ekspluateerimise hävitamine, eraomandi tühistamine maa suhtes, metsade, maapõuevarade ja vete riigi varaks kuulutamine, ekspluа-

---

[11] Nõnda kutsuti oportunistlikku gruppi eesotsas Sapronovi-Ossinskiga, kes a-il 1919—1920 astus välja partei leninlikkude organiseerimisprintsiipide vastu, partei juhtiva osatähtsuse vastu nõukogude töös, individuaalselt juhtiva ja tugevalt tsentraliseeritud nõukogude aparaadi loomise vastu. Oma kontrrevolutsioonilisi väljaastumisi maskeeris grupp demogoogiliste loosungitega „nõukogude aparaadile suurema iseseisvuse andmisest", „kollegiaalsuse laiendamisest" jne. „Teistest tugevamate kisakõride fraktsiooni" (Lenin) väljaastumisi toetasid ka rõkovlased, buhhaarinlased, trotskistid ja teised parteivastased grupid.

teerijate poliitiliste õiguste kaotamine, riigivõimu organite ehitamine demokraatliku tsentralismi põhimõtteil jne.

Vene NFSV Konstitutsiooni ja teiste nõukogude sotsialistlikkude vennasvabariikide konstitutsioonide aluste ühtsus oli nõukogude võimu internatsionaalse loomuse selgemaks tõestuseks, milline võim liitus mitmesuguste rahvuste töötavate masside tõelise demokratismi alusel ühises võitluses ekspluataatorite vastu, ühises võitluses sotsialismi ülesehitamise eest.

§ 3. NSVL KUJUNEMINE JA ESIMENE LIIDU KONSTITUTSIOON.

1) NSVL kujunemisperioodi üldine iseloomustus.

Nõukogude võit ja proletariaadi diktatuuri kindlustamine olid selleks vundamendiks, millele ehitati meie maa rahvaste vennalik koostöö. Juba nõukogude võimu esimesed sammud varemini rõhutud rahvaste vabastamiseks kindlustasid vene proletariaadile tema muulastest vendade usalduse ja lõid seega pinna tihedaks liiduks Nõukogude Vene arvukate rahvaste vahel.

Nõukogude Vene rahvaid ühendav liikumine tegi läbi järgmised etapid: 1917. a. kuni 1918. a. keskpaigani — rahvuste vabastamise periood, mil „rahvaste koostööl ei olnud veel täielikult määratud, kindlalt kujunenud vormi“ [1]; 1918. a. keskpaigast kuni 1920. a. — välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja periood, mil vabariikide olemasolu ähvardas surmaoht ja mil need vabariigid olid sunnitud sõjas ühinema, et kaitseda oma olemasolu; a. 1921—1922 — kodusõja võidukas lõpetamine, nõukogude riikide sõjalise liidu täiendamine majandusliku liiduga.

1922. a. oktoobris „... Punaarmee ja Kaug-Ida partisanid vabastasid jaapani interventidest Vladivostoki, mis oli viimane interventide käes olnud Nõukogudemaa osa.

Nüüd, kus kogu Nõukogudemaa territoorium oli interventidest puhastatud, nõudsid aga sotsialismi ehitamise ja riigikaitse ülesanded Nõukogudemaa rahvaste liidu edasist kindlustamist; tõusis päevakorda küsimus Nõukogude vabariikide tihedama ühinemise tarvidusest ühtses riiklikus liidus. Sotsialismi ülesehituseks oli vaja ühendada kõik rahvajõud. Oli tarvis organiseerida tugev riigikaitse. Oli vaja meie kodumaa kõigile rahvustele kindlustada igakülgse arengu võimalus. Sel eesmärgil tuli kõiki Nõukogudemaa rahvaid omavahel veelgi lähendada“ [2].

---

[1] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 105.
[2] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 272.

NSVL — paljude rahvuste ühtsa riigi — kujundamine oli „... koostöö vormi arengu lõppetapiks, mis seekord omas sõjalismajandusliku ja poliitilise ühinemise iseloomu...“ [3].

Ülevenemaalisel nõukogude X kongressil rõhutas seltsimees Stalin oma aruandes kolme järgmist põhjust, mis tingivad nõukogude vabariikide üheks liitriigiks ühinemise vajaduse ja paratamatuse: 1) nõukogude rahvamajanduse taasehitamise ülesanded, mis nõuavad nõukogude vabariikide kõigi jõudude konsolideerimist; 2) kapitalistlikkude maade poolt uue rünnaku võimaluse alaline oht; 3) nõukogude võimu loomus on oma olemuselt internatsionaalne, mis juhtis nõukogude vabariigid ühinemise teele.

Nõukogude vabariigid, kes päästsid oma olemasolu ja iseseisvuse kodusõjas, kontsentreerisid kogu oma jõu NSVL kujundamise ajaks sotsialistliku majanduse ja kultuuri ülesehitamisele, rahvamajanduse taasehitamisele. Otsustavat osa mängis selles üleminek uuele majanduspoliitikale. Uus majanduspoliitika oli rajatud „... kapitalismi võimaldamisele juhtivate positsioonide olles proletaarse riigi käes“, „kapitalistlikkude ja sotsialistlikkude elementide võitlusele“, „sotsialistlikkude elementide kasvamisele kapitalistlikkude elementide arvel“, „sotsialistlikkude elementide võidule kapitalistlikkude elementide üle“, „klasside hävitamisele, sotsialistliku majanduse vundamendi ehitamisele“ [4].

Kaheaastane võitlus rahvamajanduse taasehitamiseks nep'i alusel viis meie maa välja korralageduse olukorrast. Esijoones toimus kindel tõus põllumajanduses, siis rasketööstuses, loodi kaubakäibe arengu kaudu kindel majanduslik alus töölisklassi ja talupoegkonna liidu tugevdamiseks, tugevnes sotsialistliku majanduse eesrindlik juhtiv osa kogu rahvamajanduses. Sõjast tekitatud laostumine tegi siiski üksikute vabariikide pingutused majandusliku ülesehitamise alal mitteküllaldaseks ja rahvamajanduse edasine taasehitamine osutus võimatuks vabariikide üksteisest lahus eksisteerimisel.

Nõukogude vabariikide majanduse kasvamine ja võimsuse tugevnemine olid nõukogude vabariikide ja kodanlikkude riikide vaheliste vastastikuste suhete järsu murrangu tähtsamateks faktoriteks. Majandusliku blokaadi, nõukogude võimu avalikus relvastatud võitluses otsese kukutamise katsete ajastu asendus ajajärguga, mil nõukogude riiki kapitalistlikkude riikide poolt faktiliselt tunnustati ja temaga kaubalepinguid sõlmiti. Kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi vaheline võitlus võttis uued, veel rohkem komplitsee-

---

[3] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 106.
[4] Stalin, Lõppsõna, lk. 393.

ritud vormid. Proletariaadi diktatuuri klassivaenlased, kes avalikus poliitilises võitluses ja kodusõjas purustatud, võtsid üleminekut nep'ile kui evolutsiooni kapitalismi taastamiseks meie riigis ja kui proletaarse riigi kodanliku ümbersünni algust.

Ekspluateerivad klassid ja nende poliitiline agentuur — menševikud, es-er'd, trotskistid, buhhaarinlased, kodanlikud natsionalistid jt. — arvestasid, et nõukogude võim on sunnitud üha rohkem avama teed erakapitalile. Sellel perioodil on tähele panna kodanliku intelligentsi nõukogudevastaselt meelestatud osa tegevuse elavnemist, kes püüdsid kasutada mõningaid legaalseid võimalusi võitluseks nõukogude võimuga. „Nõukogudevastased parteid ja voolud," märkis partei XII konverents 1922. a. augustis, „püüavad süstemaatiliselt muundada põllumajanduslikku kooperatsiooni kulakliku kontrrevolutsiooni tööriistaks, kõrgemate õppeasutiste kateedreid — kodanliku propaganda varjamata tribüüniks, legaalseid väljaandeid — töölis-talupoegade võimu vastase agitatsiooni vahendiks jms." Seoses nep'i sisseseadmisega hakkas suurenema ja kasvama suurriiklik šovinism, „... tekkis tähiste muutmise idee, liiguvad soovid korraldada rahulikul teel see, mida ei õnnestunud korraldada Denikinil, s. o. luua nõndanimetatud „ühtne ja jagamatu Venemaa", suurenes ka kohalik šovinism (Gruusia, Azerbaidžan, Buhhaara), ... ähvardades muundada mõned vabariigid natsionaalse intrigeerimise areeniks, õõnestada seal internatsionalismi sidemeid" [5].

Hullumeelset nõukogude võimu poliitika vastast võitlust arendas trotskism, kes faktiliselt kordas kontrrevolutsiooniliste tähiste ümberasetajate, menševikkude ja es-er'ide loosungeid. Tingimusis, mil oli nõutav riigi majanduselu kõvendatud parteiline juhtimine, püstitas trotskism loosungi partei mittesegamisest majanduslikkude organite tegevusse. Trotskism taotles abinõude rakendamist, mis ähvardasid lõhestada tööliste ja talupoegade liitu. Ta proponeeris „üleindustrialiseerimist", vägivaldse eksproprieerimise poliitikat, väikeste kaubatootjate „allaneelamist", taotles provokatsioonilistel eesmärkidel küla ebajõukohaste maksude poliitikat ja tööstuskaupade hindade üleskruvimist.

Neis vihase klassivõitluse tingimusis toimus NSVL kujundamine, liidu esimese Konstitutsiooni väljatöötamine ja nõukogude vabariikide rahvaste ühinemisliikumise lõpuleviimine, millele töötavaid masse juhtis „juba Nõukogude võimu struktuur, mis oma klassiloomuselt oli internatsionaalne" („Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu kujundamise deklaratsioon").

---

[5] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 112, 113.

2) NSVL 1924. a. Konstitutsiooni väljatöötamine ja kinnitamine.

1922. a. lõpul algatati Taga-Kaukaasia nõukogude vabariikide — Azerbaidžani, Armeenia ja Gruusia — initsiatiivil küsimus nõukogude vabariikide ühinemisest ühtsaks liitriigiks. Peaaegu üheaegselt sellega tõsteti NSV Liidu loomise küsimus ka Ukrainas ja Valge-Venes. Nõukogude võimu internatsionaalsus ja varemini tekkinud vabariikide vahelised sidemed kindlustasid sellele ühinemisliikumisele edu. 1922. a. detsembris võtsid Venemaa NFSV, Ukraina, Valge-Vene ja Taga-Kaukaasia föderatsiooni vabariikide — Azerbaidžani, Armeenia ja Gruusia — nõukogude kongressid vastu otsuse NSVL kujundamise vajaduse kohta ja moodustasid täievolilised delegatsioonid NSVL kujundamise lepingu väljatöötamiseks ja vastuvõtmiseks.

29. detsembril 1922 peeti nende delegatsioonide konverents, kes võttis vastu „Deklaratsiooni" ja „NSVL kujundamise lepingu" projekti. 30. detsembril 1922 kogunes kokku NSV Liidu nõukogude I kongress, kes viis lõpule Nõukogude Vene rahvaste ühtsaks riiklikuks liiduks ühinemise liikumise.

NSVL nõukogude I kongress, ära kuulanud seltsimees Stalini aruande NSVL kujundamise kohta ja läbi vaadanud „Deklaratsiooni" ja „NSVL kujundamise lepingu" projektid, võttis vastu järgmise määruse:

„1. Deklaratsioon ja liiduleping põhimõtteliselt kinnitada.

2. Arvestades vastuvõetud deklaratsiooni ja sõlmitud lepingu erakordset tähtsust ja soovides ära kuulata kõigi Liitu kuuluvate vabariikide lõplikku arvamust käesoleva lepingu teksti suhtes, anda deklaratsioon ja leping täiendavaks läbivaatamiseks liiduvabariikide KTK-dele selleks, et liiduvabariigid esitaksid oma arvamused Liidu KTK-le lähemaks korraliseks istungjärguks.

3. Volitada NSV Liidu KTK lähemat korralist istungjärku saadud arvamused läbi vaatama, kinnitada deklaratsiooni ja liidulepingu tekst ja see viivitamatult kehtima panna.

4. Volitada NSV Liidu KTK valmistama Liidu nõukogude II kongressiks deklaratsiooni ja liidulepingu lõplikku teksti ja esitada see lõplikuks kinnitamiseks teisele kongressile [6]."

10. jaanuaril 1923. a. moodustas nõukogude esimese kongressi poolt valitud NSV Liidu KTK Konstitutsiooni komisjoni. Komisjonil seisis ees ülesanne välja töötada liidu konstitutsioon kokkukõlas leninlik-stalinliku õpetusega nõukogude föderatsioonist, milles leiaksid täieliku väljenduse NSVL ühtsus, nõukogude vabarii-

[6] Nõukogude I kongr., lisa I, lk. 8.

kide ühinemise vabatahtlikkus, nende üheõigusluse tunnustamine ja nende huvide täielik tagamine liidu organeis.

Määratu tähtsusega oli liidu Konstitutsiooni väljatöötamisel seltsimees Stalini esitis ÜK(b)P XII kongressil — „Rahvusmomendid partei ja riiklikus korralduses".

Seltsimees Stalin esitas need vormid ja abinõud, mille abil tuleks teostada NSVL kui ühtsa, paljudest rahvustest koosneva riigi korralduse põhimõtted:

1) Liidu kõrgemate organite süsteemis üheõigusluse alusel ilma erandita kõigi rahvusvabariikide ja rahvusoblastite spetsiaalse esindusorgani asutamine, organi, „... kes peegeldaks Liidu Vabariikide territooriumil elavate rahvuste, rahvaste ja suguharude erilisi huvisid... [7]".

2) Liidu komissariaatide konstrueerimine aluseil, mis kindlustaksid Liidu rahvaste vajaduste ja tarvete rahuldamise.

3) Rahvusvabariikide ja -oblastite organite koostamine peamiselt kohapealseist inimesist, kes tunnevad vastavate rahvaste keelt, elu-olu, kombeid ja tavasid, et nõukogude võim vabariikides muutuks arusaadavaks ja koduseks kõigi vabariikide töötavatele massidele, eriti neis vabariikides, kes on majanduslikult ja kultuuriliselt maha jäänud.

Seltsimees Stalini esitis ja ÜK(b)P XII kongressi otsused selle esitise alusel said NSVL Konstitutsiooni edasise väljatöötamise aluseks.

Konstitutsioon moodustus leppimatus võitluses nõukogude vabariikide ühinemise vastastega — suurriiklikkude šovinistidega ja kodanlikkude rahvuslastega.

Konstitutsiooni komisjon, keda juhtis seltsimees Stalin, lükkas tagasi kodanlikkude natsionalistide ja trotskistide otsesel mõjustusel väljatöötatud liidu konstitutsiooni projektid. Need projektid olid vastukäivad „NSVL kujundamise lepingu" aluseile, ÜK(b)P XII kongressi otsuseile ja lõpuks nõukogude riigiaparaadi korralduse organisatsioonilisele alusprintsiibile — demokraatliku tsentralismi printsiibile.

Otsustavat tähtsust omas liidu konstitutsiooni lõpliku väljatöötamise suhtes ÜK(b)P KK IV nõupidamine rahvusvabariikide ja -oblastite vastutavate töölistega (9.—12. juunini 1923).

Tähtsaimat kohta omas nõupidamise töös liidu konstitutsiooni küsimus, eriti NSVL võimu keskorganite struktuurist ja funktsioonidest, KTK teise koja — Rahvuste Nõukogu kujundamise korrast, tema õigustest ja kompetentsist. Nõupidamine pooldas autonoomsete ja iseseisvate vabariikide esinduslikku võrdsust,

---

[7] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 123.

mõlema koja üheõiguslust, „... kindlustades mõlemale neist seadusandliku initsiatiivi õiguse ja pidades kinni tingimusist, mille kohaselt ükski ühele või teisele kojale läbivaatamiseks esitatud seaduseelnõu ei saa seaduseks ilma mõlema koja nõusolekuta, kes hääletavad lahus“ [8]. Nõupidamine märkis ära kodade-vaheliste vaidlusküsimuste lahendamise korra (lepituskomisjonide, KTK istungjärkude ja nõukogude kongressi kaudu).

Lükates tagasi ettepaneku luua NSV Liidu KTK kahe koja arvu järgi kaks Liidu KTK presiidiumi, nõupidamine pooldas ühtsa presiidiumi loomist. „Kahe seadusandliku funktsiooniga presiidiumi kujundamine on kõrgema võimu poolitamine, mis möödapääsematult loob töös suured raskused. Kodadel peavad olema oma presiidiumid, kes siiski ei evi seadusandlikke funktsioone [9].“

Liidu KTK presiidium — määras nõupidamine — peab valitama KTK mõlema koja poolt, kusjuures kindlustatakse rahvustele esindus, vähemalt suuremaile neist.

Nende otsuste ja seltsimees Stalini näpunäidete alusel lõpetas Konstitutsiooni komisjon oma töö 1923. a. 16. juunil, esitades liidu konstitutsiooni projekti ÜK(b)P KK-le ja NSV Liidu KTK Presiidiumile. Projekti esimeseks osaks oli stalinlik „Deklaratsioon NSV Liidu kujundamisest“. NSV Liidu nõukogude esimese kongressi poolt vastuvõetud „NSV Liidu kujundamise lepingut“ täiendati ja muudeti Konstitutsiooni komisjoni töö tulemusena. Rida lepingu artikleid ja sätteid mahutati iseseisvate peatükkidena konstitutsiooni. Täiendati NSV Liidu ühtsusest järelduvaid tähtsamaid juhtlauseid: ainult NSVL nõukogude kongressil on õigus kinnitada ja muuta konstitutsiooni põhialuseid, Liidu kõrgemail organeil on õigus reguleerida liiduvabariikide vaheliste piiride muutmise küsimusi, Liidu organite kaudu teostatakse kõik diplomaatilised suhted, poliitiliste ja muude lepingute sõlmimine teiste riikidega. „Lepinguga“ võrreldes laiendati liiduorganite pädevust.

1923. a. juuni- ja juulikuus kiideti see läbitöötatud konstitutsiooniprojekt täielikult heaks liiduvabariikide ja Taga-Kaukaasia vabariikide kesktäitevkomiteede istungeil [10].

1923. a. 6. juulil võttis NSV Liidu KTK I koosseisu teine istungjärk vastu määruse:

„1. Kinnitada ja viivitamatult kehtima panna Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Põhiseadus (Konstitutsioon).

---

[8] ÜK(b)P resolutsioonides, lk. 539.

[9] Sealsamas.

[10] Vt. ÜKTK X koosseisu II istungjärgu (29. juuni), Ukraina KTK VII koosseisu III istungjärgu (1—2. juuli) stenograafilised aruanded, Valge-Vene NSV S. K. 1923, nr. 13—14.

2. Esitada NSV Liidu KTK käesoleval istungjärgul vastuvõetud NSV Liidu põhiseaduse (Konstitutsiooni) tekst lõplikuks kinnitamiseks NSV Liidu nõukogude II kongressile.

3. Kuni NSV Liidu KTK presiidiumi kujundamiseni panna NSV Liidu Konstitutsiooni 4. ja 5. peatüki alusel kogu Liidu Konstitutsiooniga KTK-le antud võimkond NSV Liidu KTK Presiidiumile, kes valiti 1922. a. 30. dets. NSV Liidu KTK esimesel istungjärgul 19-liikmelises koosseisus (NSV Liidu KTK II istungjärk, Stenograafiline aruanne, lk. 16).

NSV Liidu KTK I koosseisu 2. istungjärgu poolt moodustatud NSVL Rahvakomissaride Nõukogu V. I. Lenini juhtimisel alustas tegevust üleliidulise valitsusena. 1923. a. 13. juulil teatas NSV Liidu KTK esimees seltsimees Kalinin kõigile liiduvabariikide KTK-dele NSV Liidu KTK Presiidiumi töö algusest („Vestnik TIK, SNK i STO SSSR" 1923, nr. 1, art. 11).

Mõne päeva pärast asus tööle NSVL Rahvakomissaride Nõukogu.

23. juulil tegi NSVL valitsus välisriikidele teatavaks nõukogude vabariikide välisasjade enda peale võtmise.

Liidu Konstitutsiooni kinnitamisega NSV Liidu nõukogude II kongressil lõppes NSVL seadusandlik formeerimine ja ühes sellega püsiva baasi loomine NSVL rahvaste vennalikuks ja rahulikuks kooseluks.

NSV Liidu nõukogude II kongress toimus üldrahvalikel leinapäevil. 21. jaanuaril 1924 suri V. I. Lenin. 26. jaanuaril toimunud kongressi esimene koosolek oli tervikuna pühendatud Lenini mälestusele, kes väsimatult meenutas „meie maa rahvaste vabatahtliku liidu vajadust, vennaliku koostöö vajadust Vabariikide Liidu piirides" (Stalin) [11]. Kongressi esimese koosoleku heledamaks momendiks oli Lenini geniaalse järglase ja töö jätkaja — seltsimees Stalini ajalooline kõne. See oli bolševikkude juhi vanne täita leninlikku testamenti — hoida puhtuses ja kõrgel partei liikme suur nimi, hoida meie partei ühtsust kui silmatera, hoida ja tugevdada proletariaadi diktatuuri, tugevdada kõigi jõududega tööliste ja talupoegade liitu, tugevdada ja laiendada vabariikide liitu, tugevdada meie Punaarmeed ja Punalaevastikku, tugevdada ja laiendada kogu maailma töötava rahva liitu — Kommunistlikku Internatsionaali.

31. jaanuaril 1924 kinnitas NSV Liidu nõukogude II kongress lõplikult esimese NSVL Konstitutsiooni.

Täienduseks art. 26-le määras kongress, et NSV Liidu KTK Presiidium kujundatakse Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu

[11] Nõukogude II kongress, lk. 27.

ühisel istungil, kuid hääletamine sellel istungil toimub eraldi Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu poolt.

NSVL nõukogude II kongressile eelnesid liiduvabariikide nõukogude kongressid, kes NSV Liidu KTK 2. istungjärgu poolt vastuvõetud NSVL Konstitutsiooni üksmeelselt heaks kiitsid. Nõukogude kongressidel rõhutati, et liidu Konstitutsioon, mis on ehitatud vastastikuse usalduse ja kaastöö aluseile, väljendab täielikult liiduvabariikide poliitilisi, majanduslikke ja rahvuslikke iseärasusi ja garanteerib natsionaalse kultuuri vaba arengu ja nõukogude vabariikide rahvaste võimsa majandusliku tõusu [12].

NSVL 1924. a. Konstitutsioon koosnes kahest osast — „Deklaratsioon Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu kujundamise kohta" ja „Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu kujundamise leping", mis sisaldab 11 peatükki: 1. NSVL kõrgemate võimuorganite võimkond; 2. Liiduvabariikide suveräänsed õigused ja liidu riikkondsus; 3. NSVL nõukogude kongress; 4. NSVL KTK; 5. NSVL KTK Presiidium; 6. NSVL RKN; 7. NSVL Ülemkohus; 8. NSVL rahvakomissariaadid; 9. Ühendatud Riiklik Poliitiline Talitus; 10. Liiduvabariigid; 11. NSVL vapp, lipp ja pealinn.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon fikseeris nõukogude sotsialistlikkude vabariikide ühinemise üheks liitriigiks rahvuste tõelise vendluse, usalduse ja üheõigusluse alusel. Konstitutsioon määras üksikute vabariikide Liitu astumise korra ühes sealt vabalt lahkumise õigusega, samuti liidu võimuorganite organisatsiooni korra ja pädevuse.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon määras, et Liidu pädevusse tema kõrgemate organite näol kuuluvad tähtsamad riigielu küsimused, mis tagavad ühtsuse NSV Liidu sise- ja välispoliitika alal (välisasjad, riigikaitse, väliskaubanduse, transpordi, side, posti-telegraafiasjanduse juhtimine), ühtsa raha- ja krediidisüsteemi kehtimapanemise jne. (art. 1).

„Liiduvabariikide suveräänsus," ütles Konstitutsiooni art. 3, „on piiratud vaid käesolevas Konstitutsioonis näidatud piirides ja ainult küsimustes, mis kuuluvad Liidu kompetentsi. Väljaspool neid piire teostab iga liiduvabariik oma riiklikku võimu iseseisvalt; Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit kaitseb liiduvabariikide suveräänseid õigusi."

---

[12] Vt. „Izvestija" 1923, nr. 127, Azerbaidžani NSV nõukogude III kongress; „Izvestija" 1923, nr. 280, Armeenia NSV nõukogude III kongress; „Izvestija" 1924, nr. 5, Gruusia NSV nõukogude II kongress; „Izvestija" 1924, nr. 6, Tagakaukaasia nõukogude II kongress; „Izvestija" 1924, nr. 17, Valge-Vene NSV nõukogude V kongress; „Izvestija" 1924, nr. 18, Ukraina NSV nõukogude VIII kongress, ja „Izvestija" 1924, nr. 24, Ülevenemaalise nõukogude XI kongress.

NSV Liidu kõrgemaks võimuorganiks on nõukogude kongress, kongresside vaheperioodil aga NSV Liidu KTK, mis koosneb Liidu Nõukogust ja Rahvuste Nõukogust (art. 8).

Konstitutsioon määras NSV Liidu KTK mõlema koja täieliku üheõiguslikkuse. „Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu," ütles art. 16, „vaatavad läbi kõik dekreedid, koodeksid ja määrused, mis neile saabuvad Kesk-täitevkomitee Presiidiumilt ja Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Rahvakomissaride Nõukogult, Liidu üksikuilt rahvakomissariaatidelt, liiduvabariikide kesk-täitevkomiteedelt, aga samuti need, mis tõusevad Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu algatusel." Konstitutsiooni art. 22 määras, et „Seadusprojektid, mis lähevad läbivaatamiseks Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Kesk-täitevkomiteele, omavad seadusjõudu vaid tingimusel, et nad võetakse vastu nii Liidu Nõukogu kui ka Rahvuste Nõukogu poolt..." NSVL Konstitutsiooni art. 27 määras, et NSVL KTK valib NSV Liidu KTK esimehi võrdselt liiduvabariikide arvule (esialgu neid oli 4).

NSVL Konstitutsioon määras, et NSVL KTK istungjärkude vaheajal NSVL KTK Presiidium „on kõrgemaks seadusandlikuks, täitvaks ja korraldavaks võimuorganiks"... NSV Liidus (art. 29) ja „...annab dekreete, määrusi ja korraldusi..." (art. 33).

Liidu Konstitutsioon määras NSV Liidu RKN vastutavuse ja aruandmiskohuse NSV Liidu KTK ja tema Presiidiumi ees. NSV Liidu RKN kujundati NSV Liidu KTK poolt ja oli tema täitvaks ja korraldavaks organiks (art. 37). NSV Liidu KTK poolt temale antud õiguste piires ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu kohta käivate sätete (art. 38) alusel RKN andis dekreete ja määrusi.

Kokkukõlas riigi võimu ja valitsemise üleliiduliste organite pädevusega määras NSVL Konstitutsioon organisatsiooni üksikute riigi valitsemisalade, mis kuulusid NSV Liidu RKN, rahvakomissariaatide pädevusse, vahetuks juhtimiseks: üleliidulised — ühtsad kogu NSV Liidu jaoks, ja ühendatud, kus vastavate ülesannete teostamise organiteks liiduvabariikide territooriumil olid nende vabariikide samanimelised rahvakomissariaadid (art. 50—54).

Et „kindlustada revolutsioonilist seaduslikkust" NSV Liidu territooriumil, asutati NSV Liidu KTK juurde NSVL Ülemkohus, kelle esimees, esimehe asendaja ja liikmed määrati NSVL KTK Presiidiumi poolt (art. 43—45). Konstitutsiooni art. 46—47 ja 63 nägid ette NSVL Ülemkohtu prokuröri ja tema asendaja ametisse määramise NSV Liidu KTK Presiidiumi poolt ja määrasid nende tegevuse.

NSV Liidu RKN juurde asutatud Ühendatud Riiklikule Poliitilisele Talitusele (OGPU) pani NSVL Konstitutsioon võitlemise poliitilise ja majandusliku kontrrevolutsiooniga, spionaažiga ja

bandiitsusega. OGPU tegevuse seaduspärasuse üle teostas valvet NSV Liidu Ülemkohtu prokurör (art. 61—63).

Art. 64—69 määrasid liiduvabariikide riigivõimu ja valitsemise organite korralduse.

Säärased on NSVL 1924. a. Konstitutsiooni põhialused, mis täielikult vastasid leninlik-stalinliku rahvuspoliitika põhimõtteile ja kinnitasid liiduvabariikide rahvaste üheõiguslust, kes NSV Liitu astusid vabatahtlikult.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon vormistas seadusandlikult nõukogude vabariikide ühinemise ühtsaks liitriigiks. Ta demonstreeris kogu maailma töötava rahva ees rahvusküsimuse lahendamist proletaarse internatsionalismi vaimus, üheõiguslikkude rahvaste tiheda koostöö vaimus. Ta oli aluseks nõukogude demokratismi edasisele arengule ja reaalsete võimaluste kasvule nõukogude vabariikide edukaks ülesehitamiseks majanduslikult ja sotsiaal-kultuuriliselt.

NSVL Konstitutsioon oli üleliiduliste võimuorganite järgneva seadusandliku tegevuse juriidiliseks aluseks. NSV Liidu KTK 3. istungjärk (1923. a. novembris) kinnitas kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite, üleliiduliste ja ühendatud rahvakomissariaatide ja NSVL Ülemkohtu kohta käivad määrused, võttis vastu kohapealsete finantsasjade kohta käiva ajutise määruse ja otsustas üleliidulise tähtsusega ja NSVL ÜRmN (VSNH SSSR) valitsemisele kuuluva tööstuse valitsemise korra küsimuse. 1924. a. oktoobris ja detsembris võeti vastu üleliidulised seadused kohtutegevuse, rahanduse ja eelarve, väliskaubanduse jne. alal [13].

3) Liiduvabariikide konstitutsioonide muutmised NSVL Konstitutsiooni alusel.

NSVL Konstitutsiooni vastuvõtmine seadis liiduvabariigid senikehtinud vanade konstitutsioonide ümbertöötamise küsimuse ette. NSVL Konstitutsiooni art. 5 määras: „Liiduvabariigid teostavad kokkukõlas käesoleva Konstitutsiooniga muudatused oma konstitutsioonides." 1925. a. kestel toimub see töö liiduvabariikides.

---

[13] Vt. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtukorralduse alused" 29. oktoobrist 1924 (S. K. nr. 23, art. 203); 31. oktoobril 1924 vastuvõetud „Kriminaalseadusandluse põhialused", „Kriminaalkohtupidamise alused" ja „Sõjaväeliste kuritegude määrus" (S. K. nr. 24, art. 205, 206 ja 207); „Riigi tulumaksu määrus", 29. oktoobrist 1924 (S. K. nr. 20, art. 196); „Liidu ja tema koosseisu kuuluvate liiduvabariikide eelarveõigus" 29. oktoobrist 1924 (S. K. nr. 19, art. 189); 25. oktoobril 1924 Liidu tolliseaduse alusel vastuvõetud aktid (S. K. nr. 19, art. 185); „Riiklikkude fondide jaotamine üleliidulisteks ja liiduvabariiklikeks", 9. detsembrist 1924 (S. K. nr. 28, art. 253 jt.).

Konstitutsioonide revideerimise tingis mitte üksnes NSVL kujundamise fakt, vaid ka see asjaolu, et Ukraina ja Valge-Vene esimestes konstitutsioonides jäi lahendamata rida erakordselt tähtsaid küsimusi, nagu näiteks RKN pädevus, rahvakomissariaatide süsteem jne. Peale selle oli vaja kõrvaldada mõningad artiklid, mis väljendasid võitluse läbikäidud etappe ja mis olid konstitutsiooni revideerimise ajaks juba vananenud (näiteks maa sotsialiseerimine, tööliskontroll jne.).

Konstitutsioonide revideerimine toimus liiduvabariikides võitluse tingimusis trotskistlik-parempoolsete elementidega ja nende liitlastega, rahvuslastega, kes püüdsid seda revideerimist kasutada proletariaadi diktatuuri aluste ja võimu- ja valitsemisaparaadi konstrueerimise printsiipide muundamiseks. Nad taotlesid „konstitutsioonilisi tagatisi" kapitalistlikkude elementide takistamatuks arenguks nep'i katte all. Nad taotlesid sotsialismi ülesehitamise nurjaajamist ja NSV Liidus kapitalismi restaureerimise tingimuste kergendamist.

Kõik need katsed paljastati meie partei poolt. Liiduvabariikide uued konstitutsioonid, mis kinnitati nõukogude kongresside poolt 1925. ja 1927. aastal [14], väljendasid täielikult põhimõtet paljudest rahvusist koosneva rahva ühinemisest ühtsaks liitriigiks proletariaadi diktatuuri alusel. Nad teostasid muudatuse kõrgemate vabariiklikkude võimuorganite ja valitsemisorganite pädevuses, vastavalt rea tähtsamate küsimuste ülekandmisega üleliiduliste organite võimkonda. Uutes konstitutsioonides olid väljendatud muudatused vabariikide eelarveõiguse alal seoses nende eelarvete mahutamisega NSV Liidu ühtsasse eelarvesse selle eelarve lahutamatu osana. Nad väljendasid uusi, varemini puudunud momente — NSVL ühendatud rahvakomissariaatide direktiivide täitmine vastavate vabariiklikkude rahvakomissariaatide poolt, õigus protestida NSV Liidu RKN määrusile, liiduvabariikide KTK ja üksikute liidu rahvakomissariaatide korralduste seistamine teatavail tingimusil jne.

NSVL 1924. a. Konstitutsiooni alusel toimus paljurahvuselise nõukoguderiigi edasine ülesehitamine. Seoses rahvusliku ümberkorraldamisega Kesk-Aasias [15] kujunesid uued liiduvabariigid — Uzbeki ja Turkmeeni vabariik, kes oma nõukogude kongressidel avaldasid soovi astuda NSV Liidu koosseisu (S. K. 1925, nr. 35, art.

---

[14] VNFSV Konstitutsioon — Ülevenemaalisel nõukogude XII kongressil 11. mail 1925 (VNFSV S. K. 1925, nr. 30, art. 218); Ukraina NSV Konstitutsioon — UNSV nõukogude IX kongressil 10. mail 1925 (UNSV S. K. 1925, nr. 47, art. 302); Valge-Vene NSV Konstitutsioon — Valge-Vene NSV nõukogude VIII kongressil 11. aprillil 1927 (Valge-Vene NSV S. K. 1927, nr. 48, art. 260); Taga-Kaukaasia NFSV Konstitutsioon — TNFSV nõukogude III kongress 14. aprillil 1925 (Kongressi stenograafiline aruanne, art. 223—224).

[15] Vt. S. K. 1924, nr. 19, art. 187.

244). 1929. a. astus NSV Liitu seitsmes liiduvabariik— Tadžiki vabariik, mis muundati autonoomsest Tadžiki nõukogude sotsialistlikust vabariigist (S. K. 1929, nr. 75, art. 717). Kõik see leidis kinnitamist NSV Liidu nõukogude III ja IV kongressil teostatud NSVL Konstitutsiooni muudatustes ja täiendustes (S. K. 1925, nr. 35, art. 245, ja 1931, nr. 17, art. 162).

§ 4. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS JA STALINI KONSTITUTSIOON.

1) Muudatused NSV Liidu elus ajavahemikul 1924—1936.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon töötati välja nep'i perioodi alguses, mil ei olnud veel lahendatud imperialistliku ja kodusõjaga purustatud majanduse taasehitamise küsimus. See ülesanne lahendati kahe majandussüsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku — võistluse tingimusis. „See oli nep'i esimene periood, mil Nõukogude võim lubas sotsialismi igakülgsel arengul kapitalismi teatavamääralist elavnemist, mil ta arvestas seda, et organiseerida kahe majandussüsteemi, kapitalistliku ja sotsialistliku võistluse käigus ülekaal sotsialistlikule süsteemile. Ülesanne seisis selles, et kindlustada selles võistluse käigus sotsialismi positsioon, saavutada kapitalistlikkude elementide likvideerimine ja viia lõpule sotsialistliku süsteemi kui rahvamajanduse põhisüsteemi võit [1].“

Sotsialistlikkude majandusvormide osatähtsus moodustas tööstuse üldtoodangust a-il 1923—1924 76,7%. Detail-kaubanduskäibes oli sotsialistliku sektori osa 1924. a. kokku ainult 47,3%, kuna põllumajanduse üldtoodangus see oli hoopis mittemärgatav — 1,5%.

Esimese viisaastaku alguseks, mil majanduse taasehitamisprotsess oli edukalt lõpule viidud ja rahva tulu ületas ennesõjaaegse taseme, oli eramajandusliku sektori osatähtsus tööstuses ja eriti kaubakäibes juba märgatavalt väiksem, kui ta oli 1924. a. Kuid ka veel sellel momendil (1928—1929) andis eramajandus ligikaudu 10% tööstuse produktsioonist ja tema osale langes üle 20% kaubakäibest. Mis puutub külasse, siis 1928. a. oli seal valdavamaks majandusvormiks edasi individuaalne majapidamine ja kulak hoidis ikka veel enda käes tähtsama osa kaubateraviljast. Sovhoosid ja kolhoosid andsid 1928. a. kokku ainult 3,3% põllumajanduslikust üldtoodangust.

Meie majanduse edasine arenguperiood — suurte stalinlikkude viisaastakute periood — tõi endaga kaasa majanduse sotsialistliku

[1] Stalin, Konst. projektist, lk. 7.

vormi lõpliku võidu. Kahe majandussüsteemi võistlus lõppes sel perioodil eramajandusliku sektori täieliku likvideerimisega kõigil majandusaladel ja väikeste mittekapitalistlikkude eramajapidamiste osatähtsuse allaviimisega tähtsusetu miinimumini.

Riigi majandusliku arengu ajalugu ei tundnud näidet rahva tulu säärase jõulise kasvu kohta, nagu see leidis aset nõukogude võimu tingimusis esimese ja teise viisaastaku aastail. 1936. a. oli rahva tulu 1926./27. a. hindade alusel 86 miljardit rubla, samal ajal kui see 1928. a. moodustas samades hindades 25 miljardit rubla, kuna 1913. a. — tsaristliku Venemaa majanduse kõrgeima tõusu perioodil — see võrdus 21 miljardi rublaga. Selle määratu majandusliku tõusuga kaasusid põhilised struktuurimuutused rahvamajanduse valdkonnas. Kui 1928. a. majanduse sotsialistlikkude vormide osatähtsus kogu rahva tulust arvati 44,0%, siis 1936. a. andsid sotsialistlikud — riiklikud ja kooperatiivsed — ettevõtted 99,1% rahva tulust ja vaid 0,9% rahva tulust andsid talupoegade-üksikmajapidajate ja mittekoopereerunud kodutööliste ja käsitööliste eramajapidamised. Sotsialistlik majandussüsteem ja sotsialistlik tootmisvahendite ja -riistade omandus kinnitasid end lõplikult kui NSVL majanduse kõikumata alus, kui meie kodumaa rikkuse ja võimsuse allikas, kui kõigi töötajate jõukuse ja kultuurse elu allikas.

„... ühiskondlik omand (riiklik, kolhoosi, kooperatiivne)," määratakse 1932. a. 7. augusti seaduses (S. K. 1932, nr. 62, art. 360), „on nõukogude korra aluseks, ta on püha ja puutumatu, ja inimesi, kes ründavad ühiskondlikku omandit, tuleb käsitada kui rahvavaenlasi..."

NSVL muundus majanduslikult mahajäänud maast võimsaks tööstusriigiks. Tööstuse ja põllumajanduse suhe muutus kõige põhjalikumal kujul. 1913. a. tootis suurtööstus kogu rahvamajanduse produktsioonist 42,1%, 1937. a. andsid aga sotsialistliku suurtööstuse käitised üle kolme neljandiku (77,4%) rahvamajanduse produktsioonist. Kolossaalne ehitustöö leidis aset kõigil tööstusaladel, eriti aga kasvas NSV Liidus viisaastakute plaanide realiseerimise tulemusena rasketööstus — nõukogude riigi majandusliku ja riigikaitselise võimsuse alus. Loodi rida uusi rasketööstuse alasid. Mõningail tööstusaladel jõudis NSVL esimesele kohale maailmas; oma üldtoodanguga, mis 1936. a. ületas ennesõjaaegse taseme rohkem kui seitsmekordselt, NSVL võttis esimese koha Euroopas.

NSVL majanduse pidev tõus, mis ei tunne kriise, võimaldas viia kõik tööstuslikud ja transportkäitised 7-tunnisele tööpäevale, mis teostati NSVL KTK ja RKN 1929. a. 2. jaanuari määruse (S. K. 1929, nr. 4, art. 30) elluviimisega.

Aastast aastasse suurenes tööliste ja teenijate arv. 1936. a.

ulatus see 25,8 miljonile inimesele 11,4 miljoni vastu 1913. a. 1928. aastal arvestati tööbörsidel ümmarguselt 1½ miljonit töötut; 1931. aastast on tööpuudus NSVL-s lõplikult likvideeritud. Sotsialistliku majanduse arengu tulemusena kindlustati reaalselt NSVL kodaniku õigus tööle, samuti ka õigus puhkusele ja materiaalsele kindlustusele vanaduses ja töövõime kaotamisel.

Oma ulatuselt hiiglaslik ja resultaatidelt sotsialistlik ümberkorraldamine, mis teostati külas esimese ja teise viisaastaku aastail, tegi NSVL sotsialistlikuks riigiks, maailma kõige suurema, masinatega ja uue tehnikaga varustatud põllumajandusliku toodanguga riigiks. Miljonid väikesed üksikmajapidamised ühinesid kolhoosideks. 1937. a. oli väljaspool kolhoose ainult 7% talumajapidamistest. Maa, mida kasutavad kolhoosid, on kinnistatud neile tasuta ja põliseks pidamiseks, s. o. jäädavalt. Lõplikult korraldati see kolhoosidele eriliste riiklikkude aktide väljaandmisega, vastavalt NSVL RKN määrusele 7. juulist 1935 (S. K. 1935, nr. 34, art. 300).

Sovhooside arv ulatus 1936. a. 4137-le, masina- ja traktorijaamu (MTJ) oli 4993. MTJ-d omasid 1936. a. 289 000 traktorit ja ümmarguselt 30.000 kombaini. 1937. a. oli juba 5617 MTJ 356 800 traktoriga ja 96 300 kombainiga. Kolhooside ja sovhooside põldudele ilmusid kümned tuhanded veoautod.

Põllumajanduse kollektiviseerimise protsess toimus koos küla kapitalistlik-kulaklikkude majapidamiste täieliku likvideerimise protsessiga. KTK ja NSVL RKN määrustega 1. veebruarist 1930 (S. K. 1930, nr. 9, art. 105) anti kohapealsetele võimuorganitele (oblastite ja kraide täitevkomiteedele ja autonoomsete vabariikide valitsustele) õigus kohaldada täielikult kollektiviseeritud rajoonides „...võitluses kulaklusega kõik vajalikud abinõud kuni kulakute kogu varanduse konfiskeerimiseni ja nende väljasaatmiseni üksikute rajoonide ja kraide (oblastite) piiridest".

Sama määrusega tühistati täielikult kollektiviseeritud rajoonides seaduse kehtivus, millega lubati maad rentida ja kasutada üksiktalumajapidamistes palgalist tööjõudu.

Kapitalism likvideeriti põllumajanduses samuti, nagu see likvideeriti tööstuses.

Sotsialismi võit tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise alal võimaldas likvideerida eramajandusliku sektori ka kaubanduse alal ja samal ajal kiiretempoliselt arendada riiklikku ja kooperatiivset kaubakäivet. 1936. a. oli kaubakäive riikliku, kooperatiivse ja kolhoositalupoegade jaotimüügi alal 122,5 miljardit rubla 47,8 miljardi vastu 1932. a. 1936. a. oli kaubakäibest riigi ja kooperatiivide käes kõik 100%.

„Seega sotsialistliku süsteemi täielik võit rahvamajanduse kõigil aladel on praegu tõsiasi.

Kuid mida see tähendab?

See tähendab, et inimese ekspluateerimine inimese poolt on kaotatud, likvideeritud, kinnitatud on aga sotsialistlik tootmisriistade ja -vahendite omandus kui meie nõukogude ühiskonna kõikumatu alus[2]."

Säärased olid sotsialistliku majandusliku ehitustöö resultaadid ajavahemikul 1924—1936, tulemused, mis saavutati ägedas võitluses kapitalismiga ja tema poliitilise agentuuriga, võitluses rahva vaenlastega — trotskistidega, buhhaarinlastega, sinovjevlastega ja kodanlikkude natsionalistidega. Lenini-Stalini partei juhtimisel saavutas NSVL töötav rahvas täieliku sotsialismi võidu kõigil rahvamajanduse aladel.

Põhilised muutused toimusid ka meie ühiskonna klassilises struktuuris, arvates ajast, mil võeti vastu NSVL esimene Konstitutsioon.

Likvideeriti kõik ekspluataatorlikud klassid. „Kadus kapitalistide klass tööstuses. Kadus kulakute klass põllumajanduses. Kadusid kaupmehed ja spekulandid kaubakäibe alalt[3]."

Ekspluataatorite klasside likvideerimine toimus nende klasside riismete teravas võitluses proletariaadi diktatuuri vastu. Kõikide majandusalade kahjustamine, terroristlikkude aktide organiseerimine partei- ja valitsusjuhtide vastu, kodumaa reetmine, NSV Liidu sõjalise võimsuse, tema riikliku iseseisvuse, tema territooriumi puutumatuse õõnestamise katsed, riiklikkude saladuste väljaandmine, spionaaž välisriikide kasuks — kõiki neid võitlusvorme kasutas klassivaenlane proletariaadi diktatuuri vastu. Üksteise järel avastati nõukogude luureorganite poolt kontrrevolutsioonilised organisatsioonid, kes oma eesmärgiks seadsid kapitalismi restaureerimise: „šahtõlased", „Prompartei", menševikkude „liidu büroo", „kondratjevlased", elektrijaamade kahjurid ja lõpuks rida nõukogudevastase trotskistliku tsentrumi ja nõukogudevastase „parempoolse trotskistliku bloki" organisatsioone, kes tervikuna läksid rahvusvahelise fašismi teenistusse. Vaatamata kõigi nende kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide katseile nurja ajada sotsialismi ehitustöö, teostati proletaarse diktatuuri ajalooline ülesanne — ekspluataatorite klasside likvideerimine.

Kuivõrra tugevalt on proletaarsest revolutsioonist arvates muutunud meie ühiskonna klassi struktuur, näitab järgmiste arvude kõrvutamine (vt. tabel lk. 118).

Töölisklass, talupoegade klass ja intelligents — need on NSVL

---

[2] Stalin, Konst. projektist, lk. 9.
[3] Sealsamas, lk. 10.

elanikkonna koosseisu sotsiaalsed grupid Stalini Konstitutsiooni kinnitamise momendil, kusjuures need on koguni teissugused sotsiaalsed grupid, kui nad olid kapitalismi ajastul.

Juhtides tähelepanu nõukogude ühiskonna klassilises struktuuris toimunud muutusile, ütleb seltsimees Stalin:

„Millest räägivad need muutused?

Nad räägivad esiteks sellest, et piirijooned töölisklassi ja talupoegkonna, samuti kui ka nende klasside ja intelligentsi vahel kustuvad ning kaob endine klassierandlikkus. See tähendab, et vahemaa nende sotsiaalsete gruppide vahel üha enam väheneb.

NSVL elanikkonna klassikoostis [4].

	1913. a.	1937. a.
	protsentides kogusummast	
Töölised ja teenijad	16,7	34,7
Kolhoositalupojad ja kooperatiividesse kuuluvad kodukäsitöölised ja käsitöölised	—	55,5
Üksiktalunikud (välja arvatud kulakud) ja kooperatiividesse mittekuuluvad kodukäsitöölised ja käsitöölised	65,1	5,6
Kodanlus (mõisnikud, linna suur- ja väikekodanlus, kaupmehed ja kulakud)	15,9	—
Selles arvus kulakuid	12,3	—
Muu elanikkond (õpilased, sõjavägi, pensionärid jt.)	2,3	4,2
Kokku	100,0	100,0

Nad räägivad teiseks sellest, et nende sotsiaalsete gruppide vahelised majanduslikud vastuolud langevad, kustuvad.

Nad räägivad lõpuks sellest, et langevad ja kustuvad ka nendevahelised poliitilised vastuolud [5].“

Analüüsides NSVL elus a-il 1924—1936 toimunud muutusi rõhutas seltsimees Stalin oma aruandes Üleliidulisel nõukogude erakorralisel VIII kongressil NSVL kui paljudest rahvustest koosneva riigi rahvuste vastastikuse suhte küsimuse esmajärgulist tähtsust. NSVL eksisteerimise 14 aastat, kuni Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni, tõestasid kaheldamatult, et „... paljudest rahvustest koosneva riigi kujundamise katse, mis on rajatud sotsialismi baasile, õnnestus täielikult [6].“

[4] Tabeli andmed on võetud statistilisest käsiraamatust „20 aastat nõukog. võimu“, lk. 7.

[5] Stalin, Konst. projektist, lk. 15.

[6] Sealsamas, lk. 15.

„Ekspluataatorite klasside puudumine, kes on rahvustevaheliste tülide peamised organiseerijad; ekspluateerimise puudumine, mis kultiveerib vastastikust umbusaldust ja õhutab natsionalistlikke kirgi; töölisklassi võimulolemine, kes on igasuguse orjastamise vaenlane ja internatsionalismi idee ustav kandja; rahvaste vastastikuse abistamise faktiline teostamine kõigil majandusliku ja ühiskondliku elu aladel; lõpuks NSVL rahvaste rahvuskultuuri õitseng, mis on oma vormilt rahvuslik, kuid sisult sotsialistlik, — kõik need ja nendesarnased faktorid viisid nii kaugele, et NSVL rahvaste ilme muutus põhjalikult, neis kadus vastastikuse umbusalduse tunne, neis arenes vastastikuse sõpruse tunne ja kujunes sel moel rahvaste tegelik vennalik koostöö ühtsa liitriigi süsteemis [7]."

NSVL Ülevenemaalise nõukogude VIII erakorralise kongressi ajaks, mis kinnitas Stalini Konstitutsiooni, olid Nõukogude Liidu ka kõige mahajäänumad, kunagi tsarismi poolt kõige rõhutumad rahvad saavutanud suurepäraseid majanduslik-kultuurilisi tulemusi. Säärastes liiduvabariikides, mis kujundati endise Vene impeeriumi asumaade territooriumil, nagu Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia vabariigid, kasvas rahvamajanduse viisaastakute plaanide realiseerimise tulemusena suurtööstus, tekkisid uued linnad-tööstuskeskused. 1936. a. ei olnud ühtki liiduvabariiki, kus tööstuslik toodang, võrreldуna ennerevolutsioonilise ajaga, oleks tõusnud vähem kui sajad protsendid. Gruusia NSV-s ületas see 1913. a. taseme 18,6 korda, Kirgiisi NSV-s 95 ja Tadžiki NSV-s 116 korda. Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine kindlustas temale kiire, aastast aastasse suureneva tõusu. Uued raudtee- ja õhutranspordi liinid, raadio, telegraaf, telefon sidusid meie riigi piirimaad tiheda majandusliku ja kultuurilise sideme abil riigi keskkohaga.

Nõukogude Liidu majanduslik kasv ja nõukogude võimu püsiv hool rahvamasside kultuurilise arengu eest kindlustasid kõigile NSVL rahvastele kultuurilise õitsengu. NSVL alg- ja keskkoolides õppijate arv ulatus 1936./1937. aastal 28,8 miljonile, 8 miljoni vastu 1914./15. a. Paljudes liiduvabariikides see suurenes revolutsiooni-eelse ajaga võrreldуna kümned ja sajad korrad. Kolossaalsel määral suurenes raamatute ja ajalehtede produktsioon, teatrite, raamatukogude, kinode arv. Rahvad, kes varemini ei tundnud oma kirjandust ja olid täiesti kirjaoskamatud, said oma emakeelse rikkaliku literatuuri, andsid oma ridadest omi õpetlasi, insenere, arste, pedagooge jne. Vene literatuur, kõik vene kunsti alad said laialdaselt kättesaadavaks kõigile teistele NSV Liidus elutsevaile rahvaile, samuti kui osutus võimalikuks paljumiljonilisele vene rahvale endale tunda ja hinnata teiste rahvaste kultuurilisi saavutisi.

KTK ja NSVL RKN määrusega 14. augustist 1930 (S. K. 1930,

[7] Stalin, Konst. projektist, lk. 15.

nr. 39, art. 420) seati sisse Nõukogude Liidus üldine kohustuslik algharidus.

Riigi igakülgne abi võimaldas sadadele tuhandetele õpilastele tööliste ja talupoegade ridadest lõpetada mitte ainult alg-, vaid ka kesk- ja kõrgemad koolid.

Õigus haridusele muutus iga nõukogude kodaniku lahutamatuks ja reaalselt tagatud õiguseks.

Alates NSVL esimese Konstitutsiooni vastuvõtmisest, samuti ka sellele eelnenud proletaarse revolutsiooni perioodil, on Nõukogude demokraatia kogu aeg läinud püsiva laienemise tähe all, ikka laiemate töötava rahva masside juurdetõmbamisega riiklikule ehitustööle. Üheks ilmekamaks näiteks sellest on valijate aktiivsuse tõus nõukogude valimistel.

Nii oli nõukogude valimistest osavõtjate protsent 1926. a. 50,8, 1934. aastal võttis valimistest osa aga juba 85,0% valijaist.

Hääleõiguseta isikute arv langes aastast aastasse. 1929. a. oli neid 4,6% valijate üldarvust, 1934. a. valimiskampaania ajaks langes see protsent 2,5-le.

Nõukogude demokraatia areng on lahutamatult seotud revolutsioonilise seaduslikkuse tugevdamisega. Selles suunas on NSVL valitsuse, liiduvabariikide valitsuste ja kõigi kohapealsete võimuorganite poolt teostatud aastail 1924—1936 määratu suur töö. Rida spetsiaalseid määrusi, eriti NSVL nõukogude III kongressi määrus 20. maist 1925 (S. K. 1925, nr. 35, art. 247), NSVL RKN ja KTK määrus 25. juunist 1932 „Revolutsioonilise seaduslikkuse kohta" (S. K. 1932, nr. 50, art. 298), NSVL RKN juures asuva Nõukogude kontrollkomisjoni määrus „Töötava rahva kaebuste läbivaatamise kohta", mis avaldatud 30. mail 1936 (S. K. 1936, nr. 31, art. 276), jne., olid suunatud revolutsioonilise seaduslikkuse igakülgseks tugevdamiseks, „... mis on üheks tähtsamaks vahendiks proletaarse diktatuuri tugevdamisel, tööliste ja töötavate talupoegade huvide kaitsemisel ja võitluses töötava rahva klassivaenlastega (kulaklusega, ülesostjate-spekulantidega, kodanlikkude kahjuritega) ja nende kontrrevolutsioonilise poliitilise agentuuriga..."[8].

Tähtsaks sammuks selles suunas oli NSV Liidu Prokuratuuri asutamine 1933. a. (S. K. 1933, nr. 40, art. 239).

2) Stalini Konstitutsiooni läbitöötamine ja kinnitamine.

Sotsialistliku süsteemi täielik võit kõigil majandusaladel, sotsialismi oluline teostamine, ekspluataatorlike klasside likvideerimine, inimese teise inimese poolt ekspluateerimise kaotamine, pal-

[8] KTK ja NSVL RKN määrustest revolutsioonilise seaduslikkuse kohta, S. K. 1932, nr. 50, art. 298.

judest rahvustest koosneva liitriigi loomise hiilgavad tulemused, määratu suured kultuurilised saavutised, kõige laiemate rahvamasside lülitamine riiklikku ehitustöösse, revolutsioonilise seadusliikkuse kindlustamine — kõik need faktorid kutsusid esile NSVL Konstitutsiooni muutmise vajaduse selleks, et uus konstitutsioon väljendaks kõiki neid muutusi, mis on toimunud NSVL elus pärast 1924. a.

NSVL Konstitutsiooni muutmise küsimus esitati seltsimees Stalini algatusel läbivaatamiseks ÜK(b)P Keskkomitee veebruarikuu (1935. a.) Pleenumile. Pleenumi poolt 1. veebruaril vastuvõetud resolutsioonis fikseeriti, millises suunas NSVL Konstitutsiooni muudatused tuleb teostada. Pleenum volitas seltsimees Molotovi esinema ÜK(b)P KK nimel vastava ettepanekuga NSVL Ülevenemaalisel nõukogude VII kongressil, mis avati 28. jaanuaril 1935. Nõukogude kongress tunnistas ÜK(b)P KK ettepaneku õigeks ja õigeaegseks. 6. veebruaril 1935 otsustas nõukogude kongress seltsimees V. M. Molotovi esitisel teostada NSV Liidu Konstitutsioonis muudatused (S. K. 1935, nr. 8, art. 69). Täielikus kokkukõlas ÜK(b)P KK Pleenumi resolutsiooniga fikseeris nõukogude kongress, et need muudatused tuleb teostada järgmises suunas:

„... a) valimissüsteemi edasiseks demokratiseerimiseks, et asendada ebatäielikult ühetaoline valimisõigus ühetaolisega, mitmeastmeline — otsesega, avalik hääletamine — salajasega.

b) Konstitutsiooni sotsiaal-majandusliku aluse täpsustamiseks, et viia Konstitutsioon kokkukõlla NSVL klassijõudude praeguse suhtega (uue sotsialistliku tööstuse loomine, kulakluse purustamine, kolhoosliku korra võit, sotsialistliku omandi kui nõukogude ühiskonna aluse kinnitamine jm.)."

VII Üleliiduline nõukogude kongress tegi NSVL Kesk-täitevkomiteele ülesandeks valida Konstitutsiooni komisjon uue konstitutsiooni teksti väljatöötamiseks ja selle esitamiseks NSV Liidu KTK istungile kinnitamiseks.

7. veebruaril 1935 valis NSVL KTK 7. koosseisu 1. istungjärk Konstitutsiooni komisjoni seltsimees J. V. Stalini juhtimisel.

7. juulil 1935 toimus Konstitutsiooni komisjoni Pleenumi 1. istung. Pleenum määras komisjoni edasise töö korra ja otsustas luua Konstitutsiooni uue teksti ettevalmistustöö läbiviimiseks 12 järgmist alamkomisjoni: 1) Konstitutsiooni üldküsimuste, 2) majandusliku, 3) rahanduse, 4) juriidilise, 5) valimissüsteemi, 6) kohtuorganite, 7) võimu kesk- ja kohapealsete organite, 8) rahvahariduse, 9) töö, 10) riigikaitse, 11) välisasjade ja 12) redaktsiooni. Konstitutsiooni komisjoni esimees seltsimees Stalin juhatas ka Konstitutsiooni üldküsimuste ja redaktsiooni alam-

komisjonides. Seega nii NSVL Konstitutsiooni uue projekti valmistamise töö üldine juhtimine kui ka selle projekti lõpliku teksti otsene redigeerimistöö teostati seltsimees Stalini poolt. Seltsimees Stalin on NSV Liidu uue Konstitutsiooni looja — võiduka sotsialismi Konstitutsiooni looja, mida nõukogude rahvas õigusega nimetab Stalini Konstitutsiooniks.

NSVL uue Konstitutsiooni projekt valmis 1936. a. suveks. 1936. a. 15. mail võttis Konstitutsiooni komisjoni järjekordne pleenumi koosolek hoolsale läbivaatamisele redaktsiooni alamkomisjoni poolt temale esitatud Konstitutsiooni projekti ja fikseeris lõplikult selle kolmeteistkümne peatüki teksti.

1936. a. 1. juunil esines seltsimees Stalin aruandega projekti kohta ÜK(b)P Keskkomitee Pleenumil.

Pleenum kiitis NSVL Konstitutsiooni projekti põhimõtteliselt heaks ja tunnistas vajalikuks Üleliidulise nõukogude erakorralise kongressi kokkukutsumise selle projekti läbivaatamiseks ja kinnitamiseks.

11. juunil 1936 NSVL KTK Presiidium, ära kuulanud seltsimees Stalini aruande uue Konstitutsiooni projekti kohta, tegi järgmise määruse (S. K. 1936, nr. 33, art. 299):

„1. Kiita heaks NSV Liidu KTK Konstitutsiooni Komisjoni poolt esitatud NSV Liidu Konstitutsiooni projekt.

2. Kutsuda kokku Üleliiduline nõukogude kongress NSV Liidu Konstitutsiooni projekti läbivaatamiseks.

3. Üleliidulise nõukogude kongressi kokkukutsumise tähtajaks määrata 25. november 1936.

4. Avaldada NSV Liidu Konstitutsiooni projekt ülerahvaliseks arutamiseks."

NSVL Konstitutsiooni projekt avaldati 12. juunil 1936. Algas projekti ülerahvalise arutamise periood. Sellest arutamisest võtsid osa miljonid töötajad. Projekti loeti ja arutati kõigis tööstuslikes ja transportala käitistes, sovhoosides, kolhoosides, asutistes. Sajad tuhanded kirjalikud seisukohad, täiendused, parandused saabusid võimu kesk- ja kohapealseile organeile ja ajakirjandusele.

Arvukad vastused saabusid mitmesuguseilt elanike kihtidelt välismailt, kus NSVL Konstitutsiooni projekt omandas laialdase kuulsuse, vaatamata kapitalistliku ajakirjanduse katseile seda maha vaikida.

Nõukogude demokratism leidis kõige ilmekama väljenduse meie riigi Põhiseaduse — Stalini Konstitutsiooni — projekti ülerahvalises arutamises. Ainult tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi tingimusis on võimalik töötava rahva miljoniliste masside kaasatõmbamine konstitutsiooni väljatöötamisele.

Nõukogude rahvas võttis NSVL uue Konstitutsiooni projekti vastu määratu vaimustusega ja kiitis selle üksmeelselt heaks. Ette-

panekud, mis töötava rahva poolt tehti seoses projekti arutamisega, olid suunatud Konstitutsiooni üksikute artiklite detailiseerimisele ja täpsustamisele. Üleliidulise nõukogude erakorralise VIII kongressi Redaktsioonikomisjon vaatas need ettepanekud läbi projekti lõpliku teksti väljatöötamisel.

„... NSVL Konstitutsiooni väljatöötamisele ja lõplikule viimistlemisele," märkis seltsimees Stalin, „tõi vaieldamatult määratut kasu eelnõu üldine arutamine rahva poolt [9]."

NSVL Üleliiduline nõukogude erakorraline VIII kongress avati 25. novembril 1936. Nõukogude kongress pidas 12 koosolekut ja kestis 5. detsembrini, viimane ühes arvatud.

Päevakorra ainsaks punktiks oli kongressil NSVL Konstitutsiooni projekti läbivaatamine ja kinnitamine. Aruandjana selles küsimuses esines seltsimees Stalin. Kongress kiitis Konstitutsiooni stalinliku projekti üksmeelselt heaks ja võttis selle oma töö aluseks. Parandus- ja täiendusettepanekute läbivaatamiseks, mis esitati kas kongressil või eelnõu arutamisel rahva poolt, ja Konstitutsiooni lõpliku teksti kindlaksmääramiseks kujundas nõukogude kongress Redaktsioonikomisjoni seltsimees Stalini eesistumisel.

5. detsembril 1936. a., pärast seltsimees Stalini kui Redaktsioonikomisjoni esimehe aruannet ja projekti paragraafide kaupa läbihääletamist, kinnitas kongress üksmeelselt Konstitutsiooni lõpliku teksti.

3) Stalini Konstitutsiooni põhimised iseärasused.

Üleliidulisele nõukogude erakorralisele VIII kongressile esitatud aruandes märkis seltsimees Stalin üksikasjades uue Konstitutsiooni iseärasused.

Stalini Konstitutsioon kujutab endast käidud teekonna kokkuvõtet, seniste saavutiste kokkuvõtet, — selles on tema esimene iseärasus.

„NSVL uue Konstitutsiooni projekti peamiseks aluseks on," rääkis seltsimees Stalin Üleliidulisel nõukogude erakorralisel VIII kongressil, „sotsialismi printsiibid, tema alustoed, mis on juba saavutatud ja teostatud: sotsialistlik omand maale, metsale, vabrikutele, tehastele ja muudele tootmisvahendeile ja abinõudele; ekspluateerimise ja ekspluateerivate klasside likvideerimine; enamiku äärmise vaesuse ja vähemiku luksuse likvideerimine; tööpuuduse likvideerimine; töö kui iga töövõimelise kodaniku au ja kohus põhimõttel: „Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma". Õigus tööle, s. o. iga kodaniku õigus kindlustatud töö saamisele; õigus puhkusele, õigus haridusele; jne. Uue Konstitutsiooni projekt rajaneb

[9] Stalin, Konst. projektist, lk. 47.

neile ja nendesarnaseile sotsialismi tugedele. Ta väljendab neid, ta kindlustab neid seadusandlikus korras.

Säärane on uue Konstitutsiooni projekti teine iseärasus [10]."

3) Stalini Konstitutsioon lähtub sellest, et meie ühiskonnas ei olele enam antagonistlikke klasse, et seal on säilinud ja võimul ainult teineteisele sõbralikud klassid — töölisklass, kes teostab oma ühiskonnajuhtimist (diktatuuri), ja talupoegkond. Säärane on Konstitutsiooni kolmas iseärasus.

4) Stalini Konstitutsioon, samuti kui enne seda kehtinud nõukogude konstitutsioonid, seadustab kõikide rasside ja rahvuste täieliku üheõigusluse printsiibi; ta on sügavalt internatsionaalne. See on Konstitutsiooni neljas iseärasus.

5) Järjekindel ja lõpuni viidud demokratism — sotsialistlik demokratism — iseloomustab Stalini Konstitutsiooni. Ta tühistas poliitiliste õiguste kitsenduste riismed, mis püsisid varemini kehtinud nõukogude konstitutsioonides sellest ajast, kus ekspluataatorite klasside mõjuvõim osutus veel küllalt jõuliseks, kuid nõukogud ei olnud veel tugevnenud. Esmakordselt riigi olelemise ajaloo kestel pani Stalini Konstitutsioon kehtima üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse salajasel hääletamisel. „Ei varanduslik seisund, ei rahvuslik päritolu, ei sugu ega teenistuslik seisund, vaid isiklikud võimed ja iga kodaniku isiklik töö määravad tema seisundi ühiskonnas [11]."

Selles on Konstitutsiooni viies iseärasus.

Õigus tööle, õigus puhkusele, materiaalsele kindlustusele vanaduses, samuti ka haiguse ja töövõime kaotamise puhul; õigus haridusele; naisele mehega võrdsete õiguste andmine kõigil majandusliku, riikliku, kultuuri ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel; südametunnistuse vabadus, sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute, tänavrongkäikude ja meeleavalduste vabadus; ühiskondlikkudesse organisatsioonidesse koondumise õigus, isikupuutumatuse kindlustamine, korteripuutumatuse kaitsemine seadusega, kirjavahetuse saladuse kaitsemine seadusega — kõik see leidis reaalse teostamise nõukogude tegelikkuses, kõik see on Stalini Konstitutsiooniga seaduspärastatud. Stalini Konstitutsioon ei piirdu ainult kodanike õiguste formaalse fikseerimisega, mis on iseloomustav kodanlikele konstitutsioonidele, vaid viib raskuspunkti nende õiguste kindlustamise küsimusele, nende õiguste teostamise abinõude küsimusele, — selles on veel tema üks iseärasusi.

Säärased on Stalini Konstitutsiooni — võiduka sotsialismi konstitutsiooni peamised iseärasused.

Selle Konstitutsiooni vastuvõtmine oli maailmaajaloolise täht-

[10] Stalin, Konst. projektist, lk. 18.
[11] Sealsamas.

susega aktiks. Stalini Konstitutsioon „... kinnitas selle ülemaailmse tähtsusega ajaloolise fakti, et Nõukogude Liit on astunud uude arengujärku, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ja kommunistlikku ühiskonda järk-järgulise ülemineku ajajärku, kus ühiskondliku elu juhtivaks aluseks peab olema kommunistlik põhimõte: „Igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta tarvete järgi" [12]."

Oma aruandes Ülevenemaalisele nõukogude erakorralisele VIII kongressile seltsimees Stalin, avaldades lootust, et NSVL uue Konstitutsiooni projekt kongressi poolt heaks kiidetakse, tähendas:

„See on ajalooline dokument, mis käsitleb lihtsalt ja kokkusurutult, peaaegu protokolli stiilis, sotsialismi võidu fakte NSV Liidus, NSVL töötava rahva kapitalistlikust orjusest vabastamise fakte, NSV Liidus kuni lõpuni arendatud järjekindla demokraatia võidu fakte.

See on dokument, mis annab tunnistust sellest, et see, millest unistasid ja unistavad edasi miljonid ausad inimesed kapitalistlikkudes maades, on NSVL-s juba teostatud.

See on dokument, mis annab tunnistust sellest, et see, mis on teostatud NSVL-s, võib olla täielikult teostatav ka teistes maades [13]."

Stalini Konstitutsioon mobiliseerib kõikide maade töötavad massid võitluseks fašismi vastu, ta on selle võitluse lipuks, tegevuskavaks.

Ta kinnitab NSVL töötavate rahvaste usku oma jõusse ja mobiliseerib neid võitlusse kommunismi täieliku võidu eest.

„... NSVL Konstitutsioon on fašismivastaseks süüdistusaktiks, mis räägib sellest, et sotsialism ja demokraatia on võitmatud," ütleb seltsimees Stalin [14].

4) Liiduvabariikide uute konstitutsioonide loomine Stalini Konstitutsiooni alusel.

Pärast Stalini Konstitutsiooni projekti avaldamist asusid liiduvabariikide kõrgemad organid viivitamatult välja töötama nende vabariikide uusi konstitutsioone. Selleks otstarbeks moodustati 1936. a. juuni- ja juulikuus kõigis liiduvabariikides konstitutsioonikomisjonid. Pärast konstitutsioonikomisjoni poolt esitatud konstitutsiooniprojektide kinnitamist vabariikide KTK presiidiumide poolt need projektid avaldati ja kinnitati lõplikul kujul liiduvabariikide nõukogude erakorralistel kongressidel (vt. tabel lk. 126).

Liiduvabariikide uued konstitutsioonid on koostatud Stalini

---

[12] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 361.
[13] Stalin, Konst. projektist, lk. 45.
[14] Sealsamas, lk. 46.

Konstitutsiooni alusel ja täielikus kokkukõlas viimasega, kusjuures nad arvestavad ka iga vabariigi iseärasusi.

Ühiskondlikku korraldust normivad peatükid lähtuvad kõigis konstitutsioonides täielikult Stalini Konstitutsiooni 1. peatüki artikleist ja toovad need reeglipäraselt peaaegu sõnasõnaliselt ära. Mõningad tekstilised erinevused siin on tingitud ainult ühe või teise liiduvabariigi arengu ajaloolise iseärasuse olemasolust. Enamik neist erinevusist on artikleis 2 ja 4. Nii enamiku liiduvaba-

Vabariigi nimi	Konstitutsioonikomisjoni kujundamise aeg	Konstitutsiooniprojekti liiduvabariigi KK Presiidiumi poolt kinnitamise kuupäev	Missugune liiduvabariigi erakorraline nõukogude kongress kinnitas Konstitutsiooni	Konstitutsiooni nõukogude kongressi poolt kinnitamise kuupäev
Vene NFSV	1936. a. juulis	23. dets. 1936	Ülevenemaaline nõukogude XVII erakorraline kongress	21. jaan. 1937
Ukraina NSV	1936. a. juulis	31. dets. 1936	Ukraina NSV nõukogude XIV erakorraline kongress	30. jaan. 1937
Valge-Vene NSV	1936. a. juunis	30. dets. 1936	Valge-Vene NSV nõukogude XII erakorraline kongress	19.veebr.1937
Azerbaidžani NSV	1936. a. juunis	20.veebr.1937	Üleazerbaidžaniline nõukogude erakorral. IX kongress	14.märts 1937
Gruusia NSV	1936. a. juunis	1.veebr.1937	Ülegruusialine nõukogude erakorraline VIII kongress	13.veebr.1937
Armeenia NSV	1936. a. juulis	22.veebr.1937	Armeenia NSV nõukogude erakorraline IX kongress	23.märts 1937
Turkmeeni NSV	1936. a. juunis	16.veebr.1937	Turkmeeni NSV nõukogude erakorraline VI kongress	2.märts 1937
Uzbeki NSV	1936. a. juunis	8.veebr.1937	Uzbeki NSV nõukogude erakorraline VI kongress	14.veebr.1937
Tadžiki NSV	1936. a. juunis	20.veebr.1937	Tadžiki NSV nõukogude erakorraline VI kongress	1.märts 1937
Kazahhi NSV	1936. a. juunis	3.veebr.1937	Ülekazahhiline nõukogude erakorraline X kongress	26.märts 1937
Kirgiisi NSV	1936. a. juunis	11.märts 1937	Kirgiisi NSV nõukogude erakorraline V kongress	23.märts 1937

riikide konstitutsioonide art. 2 kriipsutatakse alla, et töötava rahva saadikute nõukogud kasvasid välja ja tugevnesid nii mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri saavutamise tulemusena kui ka proletariaadi diktatuuri kaudu vastava vabariigi rahva tsarismi ja vene imperialistliku kodanluse rahvuslikust survest vabastamise ja rahvusliku kontrrevolutsiooni purustamise tulemusena. Rööbiti sellega märgitakse Turkmeeni, Uzbeki ja Tadžiki Konstitutsioonides säärane tähtis moment, nagu tsarismi poolt varemini üksteisest eraldatud turkmeeni, uzbeki ja tadžiki rahvaste osade taasühendamine tööliste ja dehkaanide riiki.

Turkmeeni, Uzbeki, Tadžiki, Kazahhi ja Kirgiisi NSV Konstitutsioonide 4. artiklis märgitakse, tihedas seoses nende vabariikide majandusliku arengu ajalooliste iseärasustega, et sotsialistlik majandussüsteem ja sotsialistlik omand leidsid kinnitamist mitte ainult kapitalistliku, vaid ka f e o d a a l s e majandussüsteemi likvideerimise tulemusena.

Mis puutub liiduvabariikide konstitutsioonide peatükkidesse, mis käsitlevad riiklikku korraldust, siis on siin, jällegi täielikus kokkukõlas Stalini Konstitutsiooni II peatükiga, fikseeritud järgmised põhimõtted:

a) Peamised motiivid ja eesmärgid antud vabariigi astumiseks NSVL koosseisu (ühinemine teiste üheõiguslikkude sotsialistlikkude vabariikidega, „et teostada vastastikust abistamist majanduslikul, poliitilisel kui ka riigikaitse alal").

b) NSV Liidule tema kõrgemate võimuorganite ja valitsemisorganite näol NSVL Konstitutsiooni 14. artiklis määratud õiguste kindlustamine.

c) Liiduvabariikide suveräänsed õigused riigivõimu teostamisel kõigis küsimusis, mis ulatuvad väljapoole NSVL Konstitutsiooni 14. artikli raame.

Põhilises osas ühtivad üksteisega ka liiduvabariikide konstitutsioonide peatükid, mis käsitlevad riigivõimu ja riigi valitsemise kõrgemate organite küsimust. Siin leiduvad mitteolulised erinevused on täielikult seotud selle või teise liiduvabariigi elanikkonna arvulise erinevusega ja administratiiv-territoriaalse korralduse iseärasustega. Siin tuleb märkida: a) erinevus Ülemnõukogus esindamist korraldavais normides [15], b) erinevust Ülemnõukogude presiidiumi liikmete ja esimehe asetäitjate arvus [16].

---

[15] V e n e NFSV-s valitakse üks saadik iga 150 000 elaniku kohta (Vene NFSV Konstitutsiooni art. 25).
U k r a i n a NSV-s valitakse üks saadik iga 100 000 elaniku kohta (Ukraina NSV Konstitutsiooni art. 21).
V a l g e - V e n e NSV-s valitakse üks saadik iga 20 000 elaniku kohta (Valge-Vene NSV Konstitutsiooni art. 21).
A z e r b a i d ž a n i NSV-s valitakse üks saadik iga 10 000 elaniku kohta (Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni art. 25).
G r u u s i a NSV-s valitakse üks saadik iga 15 000 elaniku kohta (Gruusia NSV Konstitutsiooni art. 28).
A r m e e n i a NSV-s valitakse üks saadik iga 5000 elaniku kohta (Armeenia NSV Konstitutsiooni art. 21).
T u r k m e e n i NSV-s valitakse üks saadik iga 5000 elaniku kohta (Turkmeeni NSV Konstitutsiooni art. 23).
U z b e k i NSV-s valitakse üks saadik iga 15 000 elaniku kohta (Uzbeki NSV Konstitutsiooni art. 23).
T a d ž i k i NSV-s valitakse üks saadik iga 5000 elaniku kohta (Tadžiki NSV Konstitutsiooni art. 21).
K a z a h h i NSV-s valitakse üks saadik iga 20 000 elaniku kohta (Kazahhi NSV Konstitutsiooni art. 23).

Eraldi peab märkima erinevust liiduvabariikide rahvakomissariaatide koostise alal [17].

Peaaegu täielikult ühtivad omavahel ja lähtuvad ühtlaselt NSVL Konstitutsioonist liiduvabariikide konstitutsioonid sääraseis tähtsais küsimusis, nagu valimissüsteem, kohus ja prokuratuur, kodanike õigused ja kohused.

Peab märkima mõningaid täiendusi, mis Turkmeeni, Uzbeki, Tadžiki, Kazahhi ja Kirgiisi NSV Konstitutsioonides on tehtud naiste õiguste formuleerimisel. Rööbiti naise ja mehe üheõigusluse üldise põhimõtte formuleerimisega leiduvad neis konstitutsioonides ka spetsiaalsed täiendused, mis väljendavad naise elu-olu iseärasusi ja rõhutavad, et nõukogude seadus on valvel naise faktilise vabastamise eest [18].

K i r g i i s i NSV-s valitakse üks saadik iga 5000 elaniku kohta (Kirgiisi NSV Konstitutsiooni art. 23).

[16] V e n e NFSV-l on 17 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat (vastavalt autonoomsete vabariikide arvule) ja 20 presiidiumi liiget (art. 31).

U k r a i n a NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 15 presiidiumi liiget (art. 28).

V a l g e - V e n e NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 15 presiidiumi liiget (art. 29).

A z e r b a i d ž a n i NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat (vastavalt autonoomsete vabariikide ja oblastite arvule) ja 13 presiidiumi liiget (art. 31).

G r u u s i a NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat (vastavalt autonoomsete vabariikide arvule) ja 13 presiidiumi liiget (art. 34).

A r m e e n i a NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 9 presiidiumi liiget (art. 28).

T u r k m e e n i NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 11 presiidiumi liiget (art. 29).

U z b e k i NSV-l on 3 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 13 presiidiumi liiget (art. 28).

T a d ž i k i NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 11 presiidiumi liiget (art. 24).

K a z a h h i NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 15 presiidiumi liiget (art. 29).

K i r g i i s i NSV-l on 2 Ülemnõukogu presiidiumi esimehe asetäitjat ja 11 presiidiumi liiget (art. 29).

[17] T a d ž i k i NSV-s puuduvad rahvakomissariaatide koosseisust: metsatööstuse rahvakomissariaat ja teravilja- ja karjasovhooside rahvakomissariaat, Turkmeeni NSV-s metsatööstuse rahvakomissariaat, Azerbaidžani NSV-s ja Armeenia NSV-s teravilja- ja karjasovhooside rahvakomissariaat.

[18] Näitena võib tuua T u r k m e e n i NSV Konstitutsiooni art. 99 viimase lõike, milles määratakse: „Naiste faktilisele vabastamisele vastutöötajaid (alaealiste mehelepanemine, loobumistasu, vastupanu organiseerimine naiste osavõtule õppetööst, põllumajanduslikust ja tööstuslikust tootmisest, riigi valitsemisest ja ühiskondlik-poliitilisest elust) karistatakse seadusega." Samas vaimus on antud ka täiendavad lõiked Uzbeki NSV Konstitutsiooni art. 121, Tadžiki NSV Konstitutsiooni art. 107, Kazahhi NSV Konstitutsiooni art. 100 ja Kirgiisi NSV Konstitutsiooni art. 93.

Kõigis liiduvabariikide konstitutsioonides leiab selgema väljenduse paljudest rahvusist koosneva nõukogude rahva kõikumatu moraalne-poliitiline ühtsus. Samaaegselt ilmneb neis konkreetselt Stalini — maailma kõige demokraatlikuma — Konstitutsiooni olemus. Need konstitutsioonid on seaduslikuks aluseks sotsialistliku ehitustöö edasisele edukusele ja NSVL rahvaste ühtsa vennaliku pere võidukale edasiliikumisele kommunismile.

III peatükk.

NSVL ÜHISKONDLIK KORRALDUS.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Nõukogude riigiõigus käsitleb, nagu eespool märgitud (vt. lk. 86), õigusnorme ja -suhteid, mis kinnitavad ja organiseerivad ka NSVL ühiskondlikku korraldust, s. o. ühiskonna elu majandus-, poliitiliste ja kultuuri alade sotsialistlikkude suhete korda [1].

Stalini Konstitutsiooni peatükis „Ühiskondlik korraldus" on kõige arendatumas, täpsemas, klassikalises vormis määratud meie ühiskondliku korralduse põhimõtted, vormid ja iseloom. Nõukogude ühiskonna klassistruktuur, tema poliitilised ja majanduslikud alused, s. o. see, mis oma kogumis moodustab ühiskondliku korralduse, on temas määratud erakordselt kujukas ja klassikaliselt täpses juriidilises vormis.

Kodanlik riigiõigus, kodanlikud konstitutsioonid ei tunne erilist ühiskondliku korralduse osa. Tõsi küll, neis käsitellakse üksikuid ühiskondlikku korraldusse puutuvaid küsimusi, kuid need on laiali pillatud kõige mitmesugusemate osade vahel. Ühiskondliku korralduse tähtsamad küsimused, nagu näiteks ühiskonna klassistruktuur ja riigi klassiline loomus, on kodanlikus riigiõigusteaduses reeglipäraselt üldse kinni kaetud. Lõpuks, mis kõige olulisem, ühiskondliku korra küsimused püstitatakse ja „lahendatakse" kodanlikus riigiõigusteaduses täiesti ebateaduslikult, moonutatult, täielikus vastuolus sotsiaal-ökonoomilise ja poliitilise tegelikkusega.

Pole raske avastada põhjusi ja olu, mis eraldavad nõukogude riigiõigust ses suhtes kodanlikust. Ta juurdub nende kahe ajaloolise õigustüübi klassi-vastuolus.

Nõukogude õigus, kajastades ja kinnitades töötavaile klassidele,

---

[1] Stalini Konstitutsioonis kasutatavad mõisted „ühiskondlik kord" ja „ühiskondlik struktuur" väljendavad sisult ühte ja sama — meie maal kehtivat sotsialismi korraldust.

s. o. ühiskonna absoluutsele enamikule, sobivat ja kasulikku ühiskondlikku korda, olles ekspluataatorlike klasside vastupanu mahasurumise vahend, formuleerib avalikult ja otseselt oma klassipõhimõtted, kinnitab avalikult ja otseselt nõukogude ühiskondliku korra klassi-iseloomu. On loomulik, et nõukogude riigiõigus käsitleb ühiskondliku korralduse küsimusi sellele probleemile pühendatud spetsiaalses osas.

Kodanlik õigus, kajastades ja kinnitades ekspluataatorlikele klassidele, s. o. ühiskonna tähtsuseta vähemikule sobivat ja kasulikku ühiskondlikku korda, olles töötavate klasside vägivaldse rõhumise vahendiks ja olles seetõttu sunnitud masside ees oma tõelist klassi-ilmet varjama, väldib hoolikalt neid küsimusi, milles kodanliku õiguse klassiloomuse paljastamise oht on kõige suurem. Nende küsimuste hulka kuuluvad esijoones ühiskondliku korralduse küsimused. Seepärast on arusaadav, et kodanlikus riigiõigusteaduses need võimalikult maha vaikitakse.

Tuntud kodanlik riigiteadlane G. Jellinek piiritleb kodanlikkude konstitutsioonide ainestikku moodustavate küsimuste ringi järgmiselt. Ta kirjutab: „Riigi konstitutsioon sisaldab õigusnormide kogu, millega määratakse riigi kõrgemad organid, nende konstrueerimise kord, nende vastastikune suhe ja pädevus, aga ka üksikisiku printsipiaalne seisund riigi võimu suhtes [2]."

Nagu näeme, puuduvad siin ühiskondliku korralduse küsimused, ja kodanlikud riigiteadlased peavad seda seisukorda täiesti normaalseks.

Nõukogude õiguse aluseks on teaduslikud põhimõtted, teadusliku sotsialismi põhimõtted, õpetus kapitalismilt kommunismile ülemineku perioodist. Nõukogude Konstitutsiooni peatükis „Ühiskondlik korraldus" on need põhimõtted ammundavalt kehastatud ja arendatud. Selles osas rõhutatakse eriti nõukogude sotsialistliku õiguse printsiibikindlust ja teooria ning praksise ühtsust.

Kodanlik riigiõigus, millel puudub tõeline teaduslik alus, mis opereerib ebateaduslikkude mõistetega ja mille ideoloogiliseks funktsiooniks on rahva petmine, ilmutab neid oma omadusi e r i t i seal, kus on jutt ühiskondliku korralduse küsimusist, sest need on sisult kõige tähtsamad, õiguse, eriti riigiõiguse põhilisemad küsimused üldse.

Kodanlike konstitutsioonide tekstid on kohastatud asja sisu varjamise, segaseks tegemise ja moonutamise ülesandeile, eriti kui jutt on ühiskondliku korralduse küsimusist. Nii formuleerib „Ameerika Ühendriikide iseseisvuse deklaratsioon" 1776. a., mis avaldas otsustavat mõju järgneva ajastu kodanlikkude revolutsioonide deklaratsioonidele, ühiskondliku korra põhimõtted järgmiselt: „Meie peame evidentseiks järgmisi tõdesid: et kõik inimesed on loodud võrdsetena; et nad on oma looja poolt varustatud mõnede võõrandamatute õigustega, millede hulgas on elu, vabadus ja õnne taotlemine..."

Kodanlikud revolutsioonilised deklaratsioonid etendasid omal ajal progressiivset osa, mobiliseerides masse võitlusse feodalismiga, proklameerides feodaal-pärisorjusliku korra, seisuslikkude eesõiguste tühistamist,

[2] J e l l i n e k, lk. 371.

proklameerides poliitilisi vabadusi, kiriku eraldamist riigist jne. Samaaegselt uppus kodanlikkude deklaratsioonide hiilgavasse fraseoloogiasse „inimesest" üldse, „kodanikust" üldse, „loodus-" või koguni mitteajalooliste seadustega valitsetavast „ühiskonnast" jms. nende reaalne ajalooline ja klassiline sisu, nimelt lõpptulemusena kodanluse majandusliku ja poliitilise valitsemise kindlustamine. See asjaolu ilmnes täies ulatuses ja igakülgselt alles siis, kui kodanlus kindlustas oma võimu ja osutus silm silma vastu tööliskassiga ja töötava rahva massidega, kelle orjastamisele ja mahasurumisele kodanlus rajab oma võimu. Erinevalt nende fraseoloogiast on kodanlikkude konstitutsioonide reaalseks ajalooliseks sisuks kapitalistliku ekspluateerimise pühaks kuulutamine ja kindlustamine.

Täpselt ja selgelt formuleeritud ja teaduslikult põhjendatud „ühiskonna korralduse" mõiste on riigiõigusliku mõistena omane ainult nõukogude riigiõigusele. Nõukogude riigiõigusteadus uurib ühiskonna korralduse küsimusi seevõrra, kuivõrra see leiab väljendamist ja kinnitamist vastavates juriidilistes, riigiõiguslikkudes aktides, instituutides ja suhetes. Õigusteaduse erilise haruna läheneb ta ühiskonna korra küsimusile just sellelt vaatekohalt. Ta lähtub antud küsimuses sealjuures neist üldteoreetilistest, metodoloogilistest seisukohtadest, mis on antud marksistlik-leninliku ühiskonnaõpetusega, eriti õpetusega sotsiaal-majanduslikest formatsioonest. Ta opereerib täiesti täpsete, teaduslikkude kategooriatega, kui ta räägib kindlatest klassidest, kindlatest omandiliikidest, kindlast tootmise ja produktide jaotamise moodusest, riigivõimu kindlast klassiloomusest jt.

Nõukogude riigiõiguses ja nõukogude konstitutsioonides on ühiskonna korralduse küsimused tõstetud esiplaanile, nad võtavad seal esimese, domineeriva koha. See puutub mitte ainult praegu kehtivasse Stalini Konstitutsiooni, vaid ka nõukogude esimesse Konstitutsiooni [3].

Selles faktis ilmneb see ülekaalukas, otsustav tähtsus, mis nõukogude riigiõiguses on antud ühiskondliku korralduse küsimusile.

See on ka täiesti arusaadav, sest et üksikute konkreetsete riigiõiguslikkude küsimuste (näiteks riigivõimu organite konstrueerimise ja teotsemise küsimus, kodaniku õiguste ja kohuste küsimus jt.) õiges mõistmises kuulub otsustav osa nõukogude ühiskondliku korralduse loomuse ja iseloomu õigele mõistmisele.

Muutused, mis Stalini Konstitutsiooniga on toodud riigiõiguse sellesse osasse, omavad kõige olulisemat ja otsustavamat tähtsust ka ülejäänud osade suhtes. Ainult nende muutuste valguses

---

[3] Üks nõukogude võimu esimesi põhilisemaid konstitutsioonilisi akte „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon" (vastu võetud 31. jaanuaril 1918) oli olulisemalt pühendatud uuesti tekkivate nõukogudevabariikide ühiskondliku korralduse küsimusile. VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni paigutati deklaratsioon tervikuna selle esimese osana. Sama peab ütlema näiteks Valge-Vene NSV Konstitutsiooni kohta, mis samuti algab „....õiguste deklaratsiooniga".

võivad olla õieti selgitatavad need põhimõttelised muutused, mis on teostatud riigiõiguse teistes osades.

Vastavalt sellele on ühiskondliku korralduse osa nagu aluseks, nagu sissejuhatavaks osaks kogu riigiõiguse süsteemile [4].

§ 2. NSVL ÜHISKONDLIK KORRALDUS KUI SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA KORRALDUS.

NSVL on sotsialistlik riik, sotsialistliku ühiskonna riik.

Sotsialistliku ühiskondliku korralduse kinnitamine NSV Liidus on riigi selle sotsialistliku ümberkujundamise tulemus, mis algas kapitalistide ja mõisnike võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri püstitamise momendist.

Nõukogude võim, olles juhitud Lenini ja Stalini õpetusest sotsialismi võidu võimalusest ühes üksikult võetud riigis, kuulutas juba oma esimestest sammudest alates enda ülesandeks sotsialistliku ühiskonna teostamise. Seda õpetust põhjendasid ja kaitsesid Lenin ja Stalin proletaarse revolutsiooni ettevalmistuse ajastul. Partei VI kongressil määrati seltsimees Stalini poolt poliitilise olukorra küsimuses esitatud resolutsioonis, et proletariaadi ja kehvtalurahva ülesandeks on riigivõimu vallutamine selleks, et asuda liidus eesrindlikkude maade revolutsioonilise proletariaadiga ühiskonna sotsialistlikule ümberkorraldamisele. Selle resolutsiooni vastu astus välja Preobraženski, kes kaitses trotskistlikku „teooriat" sotsialismi võidu võimatusest ühel üksikult võetud maal. Seda „teooriat" paljastades rääkis seltsimees Stalin: „Ei ole võimatu, et just Venemaa on maa, kes rajab tee sotsialismile... Tuleb kõrvale heita iganenud kujutlus sellest, et ainult Euroopa võib meile teed näidata. On olemas dogmaatiline marksism ja loov marksism. Mina asun viimasel seisukohal [1]." Loova marksismi, järelikult leninismi

---

[4] Ses suhtes on huvitav kõrvutada meie Konstitutsiooni fašistide poolt tühistatud Weimari konstitutsiooniga, millel oli omal ajal kodanliku demokraatia pooldajate seas „sotsiaalse konstitutsiooni" kuulsus. Selles on jagu (viies jagu — Majanduslik elu), mis sisaldab riigi majanduslikku korda puudutavaid punkte, paigutatud kõige viimasele kohale pärast jagusid „Üksik indiviid", „Usk ja usulised ühingud", „Haridus ja kool". Iseloomustav on sealjuures, et see jagu esineb alajaotusena konstitutsiooni II osas : „Sakslaste põhiõigused ja -kohused". Majandust ei käsitelda seega kodanike õiguste ja kohuste alusena, vaid seda käsitellakse vastupidi õiguste ja kohuste väljendusena, nende järeldusena. Siin on väljendatud kodanliku individualistliku õiguskontseptsiooni konstitutsiooniline „võidutsemine", mis käsitleb ühiskonda ja riiki „isikute liiduna", sõltumata nende klassilisest päritolust, ja vaatleb õigusprobleeme üksikute isikute omavaheliste või isikute ja ühiskonna vaheliste suhete valguses, „kaldudes kõrvale" kodanliku ühiskonna antagonistlikkudesse klassidesse jagunemise otsustavast faktist.

[1] Lenin ja Stalin, Valit. teosed, lk. 294—295.

tähtsaimaks põhimõtteks ongi õpetus sotsialismi võidu võimalusest ühes üksikult võetud riigis. Juba nõukogude võimu olemasolu esimesel päeval, 25. oktoobril (7. novembril) 1917 ütles Lenin Petrogradi Tööliste ja Sõdurite Saadikute Nõukogu koosolekul oma esitises nõukogude võimu ülesandeist: „Nüüdsest peale algab Venemaa ajaloos uus ajajärk ja käesolev kolmas Vene revolutsioon peab oma lõpptulemusis viima sotsialismi võidule [2].“

Ühes esimestest nõukogude võimu ajaloolistest dokumentidest, RKN esimehe läkituses „Rahvale“ Oktoobrirevolutsiooni võidust ja võitluse ülesandeist kohtadel räägitakse: „Järk-järgult, enamiku talupoegade nõusolekul ja heakskiitmisel, nende ja tööliste praktiliste kogemuste juhtimisel me läheme kindlalt ja kõrvalekaldumatult sotsialismi võidule [3]...“

Nõukogude võimu esimeste ajalooliste sammude põhjendusena — nagu eraomandi kaotamine maale, pankade konfiskeerimine, kontrolli teostamine tootmises, üldine töökohustus ja Punaarmee organisatsioon — püstitas III Ülevenemaaline nõukogude kongress nõukogude põhiülesande: „... inimese igasuguse ekspluateerimise lõpetamine teise inimese poolt, ühiskonna klassidesse jagunemise täielik likvideerimine, ekspluataatorite armutu mahasurumine, ühiskonna sotsialistliku organisatsiooni kehtimapanemine ja sotsialismi võit kõigis maades“ [4]. „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis“ kui uue sotsialistliku võimu tähtsaimas konstitutsioonilises aktis on teadusliku sotsialismi ja proletariaadi diktatuuri põhimõtted ja taotlused esitatud täpsel ja selgel kujul. Proletaarne „Õiguste deklaratsioon“ kutsus töötavaid masse uue sotsialistliku ühiskonna loomisele, proklameeris julgelt ja avalikult halastamatut võitlust ekspluataatorlike klasside vastu. Nõukogude III kongressi lõpetamise eelses lõpusõnas ütles Lenin: „Nüüd ehitame meie ajaloolisest prahist puhastatud teele sotsialistliku ühiskonna võimsa, heleda hoone, luuakse uus, ajaloos nägemata riigivõimu tüüp, kes revolutsiooni tahtel on kutsutud maad puhastama igasugusest ekspluateerimisest, vägivallast ja orjusest [5].“

Nõukogude võimu funktsioneerimise esimese perioodi praktilised vahendid, dekreedid ja määrused tähistasid plaanikindlat võitlust kapitalistlikkude klasside vastu, võitlust sotsialistliku majanduse arendamise ja levitamise eest, masside sotsialismi vaimus ümberkasvatamise ja poliitilise kasvatuse eest.

Rahvusasjade rahvakomissari J. Stalini allkirjaga 1918. a. aprillis avaldatud „Rahvusasjade rahvakomissariaadi läkituses“ sisaldub järgmine nõukogude võimu selle momendi tegevuse iseloomustus: „Venemaa revolutsiooni arengu viimast kahte kuud, eriti pärast

---

[2] Lenin, XXII k., lk. 4.
[3] Sealsamas, lk. 56.
[4] S. K. 1918, nr. 15, lk. 215.
[5] Lenin, XXII k., lk. 223.

rahulepingu sõlmimist Saksamaaga ja kodanliku kontrrevolutsiooni mahasurumist Sise-Venemaal, võib iseloomustada kui Nõukogude võimu kindlustamise perioodi Venemaal ja paraneva sotsiaalmajandusliku korra plaanikindla ümberehitamise algust uuele sotsialistlikule laadile [6]."

Nõukogude riik oli sotsialistlik oma tekkimise esimesest momendist. Oma funktsioneerimise esimestest päevadest seadis ta oma põhiliseks ülesandeks sotsialistliku ühiskonna loomise, määrates kindlaks õiged suunad ja praktiliselt töötades selle põhilisema ja peamise ülesande teostamiseks; „... väljendus nõukogude sotsialistlik vabariik," rääkis Lenin 1918. a. mais, „tähendab Nõukogude võimu kindlat tahet teostada üleminekut sotsialismile, aga hoopiski mitte uue majandusliku korra tunnistamist sotsialistlikuks [7]."

Nõukogude riik toimis sotsialismi leninlik-stalinliku ülesehitamise üldplaani kohaselt. See plaan sisaldas mitte ainult ja lihtsalt imperialistliku ja kodusõja tagajärjel purustatud rahvamajanduse taasehitamist. Ta sisaldas maa sotsialistliku rekonstruktsiooni sotsialistliku industrialiseerimise alusel; ta sisaldas põllumajanduse kollektiviseerimise; sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi üleoleku kindlustamise; selle alusel kõigi kapitalistlikkude elementide likvideerimise, viimase kapitalistliku klassi — kulakluse likvideerimise; inimese teise inimese poolt ekspluateerimise ja ekspluateerimise aluste ja võimaluse täieliku lõpetamise. Selle plaani samm-sammuline elluviimine, eriti kangelaslikkude stalinlikkude viisaastakute tagajärjel, kindlustaski tegelikult sotsialismi võidu.

NSV Liidus ülesehitatud sotsialistliku ühiskonna alused on fikseeritud Stalini Konstitutsiooni I peatükis „Ühiskondlik korraldus". Iga artikkel selle peatüki 12 artiklist väljendab ja kindlustab meie juures kujunenud ühiskonna sotsialistliku korralduse üht või teist külge, üht või teist põhimõtet. See on korraldus, kus ühiskonna poliitiliseks aluseks on töötava rahva saadikute nõukogud; nende nõukogude näol kuulub kogu võim töötavale rahvale; majandus on ehitatud sotsialistliku süsteemi alusel; omandiõigus tootmisvahendeile ja -riistadele kuulub ühiskonnale; inimese ekspluateerimine inimese poolt ja ekspluataatorlikud klassid on likvideeritud; ühiskond koosneb töötavaist kodanikest, kellele töö on kohuseks ja auasjaks ja kelle isiklikud ning üldised huvid on elu kõigil aladel orgaaniliselt ühendatud ja kaitstud seadusega; see on korraldus, mis kindlustab kodanikele materiaalse heaolu tõusu ja kõigi loovomaduste ja jõudude arengu.

Kõik need NSVL ühiskondliku korralduse iseärasused esinevad ühel või teisel kujul NSVL Konstitutsiooni kõigis peatükkides. Uurida Stalini Konstitutsiooni tähendabki esijoones välja sel-

[6] Nõukogude rahvuspoliitika, lk. 8.
[7] Lenin, XXII k., lk. 513.

gitada, kuidas on meie riigis kõiges oma mitmekülgsuses seadusandlikul kujul väljendatud ja kindlustatud ühiskondlikud sotsialistlikud suhted.

Stalini Konstitutsiooni tähtsamaks iseärasuseks on asjaolu, et ta on sotsialistliku ühiskonna Konstitutsioon. Sotsialismist räägitakse seal kui sellest, „... mis juba on, mis juba praegusajal on saavutatud ja vallutatud" (Stalin) [8]. Sotsialism esineb selles majanduslikkude sotsiaalsete suhete korraldusena, mis on kindlustatud, mis on läinud elanikkonna igapäevasesse, reaalsesse elusse-olusse. Seltsimees Stalin räägib: „Meie nõukogude ühiskond saavutas selle, et ta poliitilises osas teostas juba sotsialismi, lõi sotsialistliku korra, s. o. teostas selle, mida marksistid nimetavad teisiti kommunismi esimeseks ehk madalamaks faasiks [9]." Seega marksistlik-leninistlik õpetus sotsialismist kui kommunismi esimesest faasist leidis oma võiduka täpse riigiõigusliku väljenduse NSVL Konstitutsioonis ja eriti selle ühiskondliku korralduse peatükis.

Stalini Konstitutsioon, kindlustades kommunismi esimese faasi ühiskondlikud suhted, tugevdab ja kindlustab seega meie ühiskonna jätkuvat edasiliikumist sotsialismi teed mööda kommunismi kõrgema faasi poole, kommunistliku korra poole.

§ 3. NSVL KLASSIKOOSTIS.

Ühiskonna klassi mõiste kui õiguses ja õigusteaduses rakendatav täpne, teaduslik mõiste on omane ainult nõukogude riigiõigusele. Kodanlikus riigiõiguses tavaliselt vaikitakse üldse maha tähtsaim ja otsustavaim fakt — kapitalistliku ühiskonna jagunemine vastandlikeks, antagonistlikeks klassideks. Kodanlik riigiõigus opereerib kategooriatega, nagu elanikkond, kodanikud, rahvas, rahvus, ühiskond jt., „kaldudes kõrvale" ühiskonna klassistruktuurist [1]. Seal on

---

[8] Stalin, Konst. projektist, lk. 16.

[9] Sealsamas, lk. 16—17.

[1] Mõningais pärastsõjaaegseis kodanlikes konstitutsioonides või teistes riigiõiguslikkudes aktides esineb sõna „klass". Sealjuures endastmõistetavalt mitte kusagil ei meenutatagi ekspluateerivaid kapitalistlikke klasse kui kodanlikus ühiskonnas valitsevaid klasse. Kui kodanlikes konstitutsioonides ka räägitakse klassidest, siis ainult lepitamatute klassivastuolude mahavaikimise või otsese eitamise mõttes. Kuigi mõistet „klass" ka kasutatakse, siis ebaõiges, ebateaduslikus mõttes. Nii näiteks figureerib Weimari konstitutsioonis (§ 164) järgmine „sotsiaalne kategooria": „Iseseisev keskklass põllumajanduses, tööstuses ja kaubanduses..." Fašistlikus Portugali konstitutsioonis räägitakse häbelikult ja segaselt „...kõige vähem kindlustatud sotsiaalsetest klassidest..." (§ 6). Kõik see on kodanlikus ühiskonnas selle klassivastuolude ja klassivõitluse peegelduseks, mis on iseloomustav kapitalismi üldise kriisi ajajärgule. Seda tehakse kodanluse poolt demagoogilise eesmärgiga, eesmärgiga petta masse sõnadega, nagu kaitseks kodanlik riik töötavaid klasse.

läbi viidud tees, nagu oleks kodanlikul riigil tegu ainult indiviididega, kodanikkudega või kodanikkude gruppidega, sõltumata nende klassipäritolust. Tõeliselt lähtuvad aga kodanlikud konstitutsioonid, väljendades ja kindlustades ühiskonna jagunemist klassidesse ja ekspluataatorite klassivalitsemist, kogu oma olemuse tõttu tingimata kodanliku ühiskonna klassiantagonismi faktist, kuid nad mööduvad sellest vaikides, vaikivad selle fakti maha.

„Kodanlikud konstitutsioonid," räägib seltsimees Stalin, „lähtuvad vaikides eeldusest, et ühiskond koosneb antagonistlikkudest klassidest, klassidest, kes omavad rikkusi, ja klassidest, kes neid ei oma [2] . . ."

Küsimus nõukogude ühiskonna sotsiaalsest klassikoostisest püstitatakse ja lahendatakse nõukogude riigiõiguses ühiskondliku korralduse põhiküsimusena. Täielikus kokkukõlas Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetusega ühiskonnast ja riigist, eriti õpetusega kapitalismilt kommunismile ülemineku ajastu ühiskonnast ja riigist, lähtub nõukogude riigiõigus sellest, et klassid eksisteerivad kogu kommunismile (kõrgemale faasile) ülemineku aja perioodi kestel. Klassierinevuste täielik hävitamine ühiskonnas, klassideta ühiskond võib olla ja on saavutatav ainult täieliku kommunismi puhul. Klasside hävitamise protsess tööliskassi diktatuuri abil moodustab klassideta, s. o. kommunistlikule ühiskonnale ülemineku perioodi otsustavama osa, sotsiaalse olemuse.

Seades oma ülesandeks ühiskonna klassidesse jagunemise ja klasside eneste täieliku likvideerimise, lähtus ja lähtub nõukogude riik kogu oma poliitikas mitte ainult meie ühiskonnas sõbralikkude tööliskassi ja talupoegade klassi eksisteerimise faktist, vaid ka ekspluataatorite klasside, nende riismete ja agentuuri sotsialismile vastutöötamise faktist. Tugevdades tööliste ja talupoegade vennalikku liitu ja ekspluataatorite vastupanu halastamatult maha surudes saavutas nõukogude riik vajaliku reaalse edu, mis kindlustab klassideta kommunistliku ühiskonna ülesehitamise ülesande täieliku ja lõpliku lahendamise.

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon likvideeris meie maal mõisnike ja kapitalistide võimu ja andis võimu tööliste ja talupoegade kätte.

Mõisnike klass likvideeriti lõplikult proletariaadi ja talupoegkonna võidu tulemusena kodusõjas. Kapitalistide klass — suurtöösturid ja suurkaupmehed — likvideeriti olulisemas osas samal ajal. Suurkapitalistliku omandi ekspropriieerimine tootmisvahendite ja tootmisriistade suhtes, juhtivate tippude vallutamine tööstuses nõukogude võimu poolt, nõukogude riigi poolt ekspluataatorlike klas-

[2] Stalin, Konst. projektist, lk. 18—19.

side suhtes püstitatud poliitiline režiim, — kõik see kindlustas töös-tusliku linnakodanluse kui klassi likvideerimise.

Nep'i esimesel perioodil teostas nõukogude võim kulakluse suhtes piiramise ja kitsendamise poliitikat: „Sest et meil ei olnud veel neid toetuspunkte külas sovhooside ja kolhooside laia võrgu näol, milledele otsustavas rünnakus kulakluse vastu oleks võidud baseeruda [3]." 1929. aastast, suure murrangu aastast alates asendati piiramise ja kitsendamise poliitika kulakluse kui klassi täieliku likvideerimise poliitikaga põllumajanduse ulatusliku kollektiviseerimise alusel. Selle poliitika läbiviimisega likvideeriti viimane kapitalistlik ekspluataatorlik klass — kulaklus.

„Seega osutusid likvideerituks kõik ekspluataatorlikud klassid.
Jäi töölisklass.
Jäi talupoegade klass.
Jäi intelligents [4]."

Proletariaadi diktatuuri tugevdamise ja sotsialistliku ülesehitamise hiilgava edu tulemusena toimusid põhjalikud muutused meie maa töötavates klassides — töölisklassis ja talupoegkonnas. Töölisklass muutus põhjalikult. Kapitalismi puhul ta oli proletariaat — klass, kellel puudusid tootmisvahendid ja tootmisriistad ja keda ekspluateeriti kapitalistide poolt, kellele need tootmisvahendid ja -riistad kuulusid. Praegu on ta NSVL-s täielikult ja lõplikult vabastatud ekspluateerimisest ja ekspluateerimise võimalusest. Tootmisvahendid ja -riistad kuuluvad riigile, keda juhib töölisklass; järelikult valitseb ta ka nende üle koos kogu rahvaga. Ta oli varemini õigusteta ühiskonna rõhutud klass, ta sai vabaks ja ühiskonna, orjastajateta ja rõhujateta ühiskonna juhtivaks klassiks. Teda tõrjuti varemini igati riigi valitsemisest osavõtmisest eemale, ta sai maailma ajaloos kõige võimsama riigi aktiivseks ehitajaks, organiseerijaks ja juhtijaks. Ta on poliitilisis ja kultuurilisis suhteis mõõtmatult kasvanud. Ta juhib nõukogude ühiskonda kommunismi teel. Lõpuks kasvas ta ka arvulises suhtes, tema erikaal rahva üldmassis suurenes järsult. Kõik see tähendab, et „... NSVL töölisklass on täielikult uus, ekspluateerimisest vabastatud töölisklass, kelle sarnast inimkonna ajalugu ei ole veel tundnud" [5]. Kõik see tähendab, et praegu ei ole enam õige nimetada meie töölisklassi proletariaadiks selle sõna vanas ja tavalises mõttes. Sellel mõistel on täiesti konkreetne ajalooline sisu — ta on kohaldatav minevikule, kuid mitte meie maa praegusele töölisklassile. Mõiste „töölisklass", selles mõttes, nagu seda kasutatakse Stalini Konstitutsioonis, väljendab seda ajaloolist fakti, et „... NSVL proletariaat muutus täiesti uueks klassiks, NSVL töölisklassiks, kes

[3] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 314—315.
[4] Stalin, Konst. projektist, lk. 10.
[5] Sealsamas, lk. 11.

hävitas kapitalistliku majandussüsteemi, kinnitas sotsialistliku omandiõiguse tootmisvahendeile ja -riistadele ja kes juhib nõukogu ühiskonda kommunismi teed mööda“ [6].

Põhjalikule muutusele allus ka talupoegkond. Varemini kujutas ta endast väiketootjaid, keda ekspluateerisid mõisnikud, kulakud, kaupmehed, spekulandid, liigkasuvõtjad jne. Nüüd on ta sellest ekspluateerimisest täielikult vabanenud. Ta koosnes miljoneist väikeperemeestest, kes olid üle kogu maa laiali pillatud, eraomandi orjadest, töötegijaist, kes olid oma mahajäänud tehnikas jõuetud, et jõuda jõukale ja kultuursele elule. Praegu ta koosneb oma rõhuvas enamikus kolhoosnikuist — ühiskondliku, kooperatiiv-kolhoosse omandi kaasvaldajaist, sotsialistliku suurpõllumajanduse töötajaist, kes on varustatud maailma eesrindlikuma ja võimsama tehnikaga; töötegijaist, kellele kolhooslik kord tagab jõuka ja kultuurse elu. Töölisklassi juhtimisel vabaneb ta väikeomaniku individuaalsest psühholoogiast, omandab kollektivistliku psühholoogia, võtab omaks ja vallutab sotsialistlikud töömeetodid ja ühiselu sotsialistlikud vormid. Seega „... nõukogude talupoegkond — see on koguni uus talupoegkond, kelle sarnast inimkonna ajalugu ei ole veel tundnud“ [7].

Lõpuks tegi ka intelligents läbi olulisi muutusi. Erinevalt revolutsioonieelsest intelligentsist koosneb meie praegune nõukogude intelligents üheksakümnendikulises osas tööliste, talupoegade ja teiste töötavate kihtide seast võrsunuist. Põhjalikult muutus ka intelligentsi tegevuse iseloom.

„Varemini oli ta sunnitud teenima rikkaid klasse, sest tal ei olnud teist väljapääsu. Praegu peab ta teenima rahvast, sest enam ei ole ekspluataatorlikke klasse. Ja nimelt sellepärast on tema praegu täieõiguslikuks liikmeks nõukogude ühiskonnas, kus ta koos tööliste ja talupoegadega teostab, samas rakmes nendega, uue klassideta sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist [8].“

Nõukogude intelligents kujunes ja kasvas sotsialistliku kultuuri loomise ja kasvamise protsessis, mis haaras laiad töötava rahva massid. Nõukogude intelligentsi loomine maksis nõukogude riigile määratuid materiaalseid vahendeid ja suuri poliitilisi ja organisatoorseid pingutusi. See toimus terava võitluse tingimusis vaenulikkude klasside vastu, kes kontrrevolutsioonilistel eesmärkidel püüdsid toetuda intelligentsi mõningaile kihtidele. Teostades õiglast, leninlik-stalinlikku poliitikat intelligentsi suhtes, partei ja nõukogude võim oskasid vana intelligentsi põhilisemat, paremat osa pöörata sotsialismi teele ja, mis olulisem, kasvatada uue arvurikka nõukogude intelligentsi. Meie nõukogude intelligents „... on

[6] Stalin, Konst. projektist, lk. 11.
[7] Sealsamas, lk. 12.
[8] Sealsamas, lk. 13.

hoopis uus, töötav intelligents, kelle sarnast teie ei leia ühelgi maal kogu maakeral [9]."

Ka meie ühiskonnas on intelligents vahekihiks. Klass ei ole ta kunagi olnud ega saagi olla. Sotsiaalse grupina kujutab ta endast meie sotsialistliku ühiskonna orgaanilist, lahutamatut osa.

Siit on arusaadavad ka need muutused, mis toimusid klasside vastastikuseis suhteis sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise tulemusena. Nende muutuste formulatsiooni ja klassikalise iseloomustuse andis seltsimees Stalin järgmistes sõnades:

„Millest räägivad need muutused?

Nad räägivad esiteks sellest, et piirjooned töölisklassi ja talupoegkonna, samuti ka nende klasside ja intelligentsi vahel kustuvad, vana klassieksklusiivsus aga kaob. See tähendab, et vahemaa nende sotsiaalsete gruppide vahel üha enam väheneb.

Nad räägivad teiseks sellest, et majanduslikud vastuolud nende sotsiaalsete gruppide vahel langevad ära, kustuvad.

Nad räägivad lõpuks sellest, et langevad ära ja kustuvad ka nendevahelised poliitilised vastuolud.

Säärane on olukord NSVL klassistruktuuri valdkonna muudatustega [10]."

Meie ühiskonna klassikoostis leidis oma peegelduse NSVL Konstitutsiooni art. I. Käsitelles seda küsimust NSVL Konstitutsiooni eelnõu aruandes, märkis seltsimees Stalin:

„Millest räägib Konstitutsiooni eelnõu 1. artikkel? Ta räägib nõukogude ühiskonna klassikoostisest. Kas võime meie, marksistid, Konstitutsioonis mööduda küsimusest meie ühiskonna klassikoostise kohta? Ei või. Nõukogude ühiskond koosneb teatavasti kahest klassist, töölistest ja talupoegadest. Konstitutsiooni eelnõu esimene artikkel sellest just räägibki. Tähendab, Konstitutsiooni eelnõu 1. artikkel peegeldab õigesti meie ühiskonna klassikoostist [11]."

Konstitutsiooni esimene artikkel (ta säilis samal kujul, nagu ta oli Konstitutsiooni projektis) ütleb: „Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik." Selles on täpselt fikseeritud just see, mis eksisteerib praegusel hetkel — erinevalt lähemast minevikust ja saabuvast tulevikust. Erinevalt lähemast minevikust, mil eksisteeris veel kulaklus ekspluataatorliku klassina, mil ei olnud veel ehitatud sotsialistlik ühiskond; mil proletariaat ei olnud veel tõusnud selle poliitilise võimsuse, sotsialistliku organiseerituse ja kultuuri tasemele, mida ta on saavutanud praegu; kui talupoegkond ei olnud oma rõhuvas enamuses veel kol-

---

[9] Stalin, Konst. projektist, lk. 13.
[10] Sealsamas, lk. 13—14.
[11] Sealsamas, lk. 34.

hoseerunud, nagu ta on seda praegu. Erinevalt tulevikust, mil kaovad praegu veel olelevad klasside-vahelised erinevused, „... mil klasse enam ei ole ja mil töölised ja talupojad muunduvad ühtsa kommunistliku ühiskonna töötegijaiks [12]."

Mõiste „tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik" esineb ka eelmistes, enne 1936. a. antud nõukogude konstitutsioonides — näiteks Vene NFSV 1925. a. Konstitutsiooni art. 2; Turkmeeni NSV 1931. a. — art. 2; Uzbeki NSV — art. 2. Selle mõistega märgiti seekord seda, et nõukogude riik kui tööliste ja talupoegade võim seab oma ülesandeks sotsialistliku ühiskonna ehitamise, et töölised ja talupojad ehitavad nõukogude riigi kaasabil sotsialismi.

NSVL 1936. a. Konstitutsiooni 1. art. iseloomustab meie nõukogude ühiskonna praegust sotsiaalset koostist. Mõiste „sotsialistlik", lisandatuna meie riigile, tähistab praegu seda, et sotsialistlik ühiskond oma peamises osas on juba ehitatud, et praegu on meie riik peamises osas sotsialistliku ühiskonna riik. Art. 1 räägib sellest, et meie ühiskonna klassikoostis on iseloomustatav sotsialistlikuna. Ülalpool on toodud meie maa elanikkonna klassikoostise suhtes mõningad võrdlevad arvulised andmed (vt. II peatükk, lk. 118). Neile tuleb lisandada veel märge sellest, et tööliste ja teenistujate üldine arv kasvas 11,4 miljonilt 1913. aastal 25,8 miljonile 1936. a., s. o. enam kui kaks korda [13]. See saab ka tulevikus kasvama nii absoluutselt kui ka relatiivselt, mis on tingitud meie maa majandusliku arengu suunast.

Meie ühiskonna klassikoostise säärane määratlus omab seepärast erakordselt tähtsat põhimõttelist tähendust. Ta on erakordselt tähtis, et mõista seda, kuidas lahendatakse antud etapis NSVL riigivõimu organite struktuuri ja tegevuse tähtsamad küsimused, sotsialistliku demokraatia edasise arengu ja töölisklassi diktatuuri tugevdamise küsimused, NSVL kodanike õiguste ja kohustuste küsimused jne.

Kõige sellega kokkukõlas räägib NSVL Konstitutsioon eelkõige NSVL klassikoostisest.

§ 4. NSVL POLIITILINE ALUS.

Ühiskonna poliitilise alusena tuleb esijoones mõista seda, millisele antud ühiskonna klassile või millistele klassidele kuulub riigivõim, siis, millisel kujul seda võimu teostatakse, kas ja millisel määral võtavad riigi valitsemisest osa massid.

NSVL poliitiliseks aluseks on *töötava rahva saadikute Nõukogud*. Töötava rahva saadikute Nõukogude näol

[12] Stalin, Konst. projektist, lk. 37.
[13] „20 aastat nõukog. võimu", lk. II.

kuulub NSV Liidus kogu võim linna ja maa töötavale rahvale. Töötava rahva saadikute Nõukogude kaudu valitseb töötav rahvas vahenditult riiki. Töötava rahva saadikute Nõukogud on proletariaadi diktatuuri riiklikuks vormiks, mis saavutati NSV Liidus töölisklassi ja talupoegkonna peamiste masside liidu kaudu kommunistliku (bolševikkude) partei juhtimisel.

1) Nõukogude võimu tekkimine ja kinnitamine.

Nõukogud läbisid oma ajaloolises arengus suure, erakordselt komplitseeritud, kangelasliku tee. Nad kasvasid ja tugevnesid, nagu on öeldud NSVL Konstitutsiooni art. 2, „... mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamise ja proletariaadi diktatuuri vallutuse tagajärjel".

Saadikute nõukogud tekkisid esmakordselt meie maal. Nad tekkisid 1905. a. kodanlik-demokraatliku revolutsiooni perioodil kui töölisklassi kõige massilisemad revolutsioonilise võitluse organid. Nad tekkisid maa kõige suuremates proletariaadi keskustes (Peterburi, Moskva, Bakuu, Ivanovo-Voznessensk, Rostov Doni ä. jt.). Nad asutati proletaarsete masside loominguga bolševistliku partei poolt ideeliselt ja organisatsiooniliselt ettevalmistatud ja juhitud revolutsioonilise ülestõusu põhiorganitena.

„Tööliste Saadikute Nõukogud, mis kujutasid kõikide vabrikute ja tehaste saadikute kogu, olid maailmas seninähtamatuks töölisklassi hulgaliseks poliitiliseks organisatsiooniks. Nõukogud, mis esmakordselt sündisid 1905. aastal, olid enamliku partei juhtimisel 1917. aastal proletariaadi loodud Nõukogude võimu a l g k u j u k s. Nõukogud olid rahvaloomingu uueks revolutsioonilisseks vormiks. Neid lõid ainuüksi revolutsioonilised rahvakihid, murdes igasugused tsarismi seadused ja normid. Nad olid tsarismi vastu võitlusele tõusnud rahva isetegevuse avaldus [1]."

Lenin hindas kohe nõukogude ajaloolist tähtsust. Lenin näitas, et nõukogud on töölisklassi võitlusorganisatsioon tsaristliku isevalitsuse kukutamiseks, et nende ülesanne on uue revolutsioonilise võimu (sellel ajaloolisel perioodil — proletariaadi ja talupoegkonna revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri) püstitamine. 1905. a. detsembris trükitud artiklis „Surev isevalitsus ja rahvavõimu uued organid" kirjutas Lenin tööliste saadikute nõukogudest kui rahva võimu uutest organitest [2]. 1905. a. revolutsiooni värsketel jälgedel, üldistades nõukogude kogemust, kirjutas Lenin neist (1906. a. alguses brošüüris „Kadettide võit ja töölispartei ülesanded"): „... need olid kahtlemata uue rahva- või, kui soovite,

[1] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 83.
[2] Vt. L e n i n, VIII k., lk. 408.

revolutsioonilise valitsuse idud." Lenin osutas kogu jõuga sellele kõige laiemale demokratismile, mis oli omane selleaegseile nõukogudele kui rahva uue võimu eoselisele kujule: „Uus võim," kirjutas ta, „kui määratu enamiku diktatuur võis püsida ja püsis ainult määratu suure massi usalduse abil, ainult selle tõttu, et ta kõige vabamal, kõige laiemal ja kõige tugevamal kujul kutsus kogu massi valitsemisest osa võtma. Mitte midagi varjatut, mitte midagi salajast, ei mingisuguseid kodukordi, ei mingisuguseid formaalsusi. Oled sa tööline? Tahad sa võidelda Venemaa vabastamiseks käputäie politseiliste vägistajate käest? Sa oled meie seltsimees. Vali oma saadik... See on võim,... mis massist vahetult lähtudes on rahvamassi ja tema tahte vahetu ja otsene organ [3]."

Menševikud, kes nii 1905. aastal kui ka järgneval perioodil olid relvastatud ülestõusu vastu, pooldasid proletariaadi allutamist kodanluse juhtimisele ja taotlesid nõukogude muundamist ühest küljest puhtakujulisteks esindusorganiteks kodanlik-parlamentaarses mõttes, kes ainult aitaksid kodanlust võimule tulla ja end võimu juures kindlustada, ja teisest küljest kohapealseiks omavalitsusorganeiks.

Lenin, kes avastas rahva revolutsioonilise loomingu poolt loodud nõukogudes proletariaadi ja talupoegkonna revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri konkreetse ajaloolise kuju, kaitses kogu resoluutsusega ülesannet luua ja arendada tulevases revolutsioonis nõukogusid kui selle diktatuuri riikliku võimu organeid.

Rääkides 1915. aastal lähimast ülesandest — võita kätte proletariaadi ja talupoegkonna revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur, viitab Lenin nõukogudele kui selle diktatuuri riiklikule vormile: „Tööliste Saadikute Nõukogusid jt. sellesarnaseid asutisi," kirjutas ta, „tuleb käsitada kui ülestõusu organeid, kui revolutsioonilise võimu organeid [4]."

Kokkukõlas Lenini poolt 1905. a. arendatud õpetusega kodanlik-demokraatliku revolutsiooni muundamisest sotsialistlikuks, käsitasid bolševikud nõukogusid proletariaadi ja talupoegkonna revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri sellise riikliku organisatsioonina, kelle kaasabil toimub üleminek revolutsiooni järgmisele kõrgemale etapile, proletariaadi diktatuuri kättevõitmisele. See bolševistlik orienteering nõukogude küsimuses triumfeeris täielikult, nagu alamal näeme, Oktoobri ettevalmistuse ja Oktoobrirevolutsiooni võidupäevil. Nõukogude ülesastumine ajaloo areenil 1905. a. oli nõukogude 1917. a. ülesastumise „peaprooviks".

Kodanlik-demokraatliku 1917. a. veebruarirevolutsiooniga kuku-

[3] Lenin, IX k., lk. 117—118.
[4] Lenin, XVIII k., lk. 312.

tati tsaari isevalitsus — mõisnike-pärisorjuslaste võim, kes valitsesid määratu suurt maad sadade aastate kestel.

Selle võimu äärmine reaktsioonilisus avaldus erilise jõuga XX sajandi alguses. Tsaristlik Venemaa oli piiramatu monarhia. Kõrgeim võim riigis kuulus monarhile (Romanovite dünastiale), Vene keisrile, kes valitses isevalitsejalikult. Kogu riigivõimu aparaat, alates ministrite nõukoguga ja lõpetades kordnikuga, oli üles ehitatud sõjalis-politseilise bürokraatliku tsentralismi põhimõttel, mis oli arendatud imestusväärses ulatuses.

Tsaariametnik oli töötava rahva suhtes faktiliselt kõikvõimas. Tsaristlikud seadused soodustasid sisuliselt bürokraatia omavoli rahva suhtes. Politsei, sandarmeeria, kohus omavolitsesid halastamatult kõigi suhtes, kes püüdsid töötava rahva huvisid kaitseda. Rahval puudusid algelisemadki kodaniku- ja poliitilised õigused. Määratses nürimeelne tsaristlik tsensuur, kes lämmatas igasugused elava, progressiivse mõtte avaldused...

Revolutsioonitegelasi, esijoones ja eriti bolševistlikke tegelasi jälitati kõige metsikumalt kaitsepolitsei poolt, neid piinati ja hävitati vanglais ja sunnitöödel. Kapitalistlik ja suurmaaomandlik ekspluateerimine rõhus töötavat rahvast sõjalis-politseilise võimu kaitse all kogu jõuga. Katsed protestida väljakannatamatu ekspluateerimise vastu, tööliste väljaastumised ettevõtjate vastu, talupoegade väljaastumised maaomanike vastu suruti tsaarivõimude poolt maha erakorraliste abinõudega, karistusekspeditsioonide, mahalaskmiste, massiliste peksmiste, areteerimiste jm. abil. Eriti meelespüsivad on tööliste rahuliku meeleavalduse tulistamine 9. jaanuaril 1905. a. ja Leena tulistamine 4. aprillil 1912.

Kõrgema aadliaristokraatia, eesotsas tsaari perekonnaga, seisuslikud eesõigused püsisid ja leidsid seadusega kaitsemist, samuti mõisnike eesõigused riigi ametikohtade täitmisel, Duuma ja omavalitsusorganite valimisel jt. Seisuslikud vaheseinad (aadlike, linnakodanike, vaimulike seisused) säilitati kunstlikult.

Maailmasõja alguseks saavutas kapitalism Venemaal kõrge arenguastme. Riigi majanduslikus elus etendas monopolistlik, imperialistlik kodanlus (Rjabušinskid, Konovalovid jt.) otsustavat osa, kuid poliitiliselt oli ta jõuetu, poliitiliselt juhtisid võimu juures seisvad mõisnikud-pärisorjuslased isevalitsusliku tsaari näol. Kodanlus leppis isevalitsusega, sest ta kartis otsustavat poliitilist võitlust, sest tema selja taga seisis juba klassina formeerunud ja oma revolutsioonilises jõus kasvav proletariaat. Isevalitsus oli kodanlusele ustav kaitse proletariaadi rünnakute ees.

Üheks põhjuseks, mis ajas tsaarivalitsust astuma maailmasõtta, oli püüe pidurdada kasvavat revolutsiooni. Kuid vene rahva poolt sügavalt vihatud mõisnike-pärisorjuslaste riik, keda juhtisid

andetud, müüdavad ja moraalselt kõdunenud kõrgemad ametnikud ja bürokraadid, leidis endale selles sõjas haua. Kaotustega sõjarinnetel vapustatud ja desorganiseeritud, maad nälja ja majandusliku hävingu piirile viiv tsaristlik isevalitsus kukutati 1917. a. veebruaris tööliste ja sõdurite revolutsioonilise rünnakuga.

Haarates võimu tsaristliku valitsuse käest, ei saanud soldatid ja töölised seda kohe enda kätte võtta. Võim läks kodanlusele, kes osutus küllaldaselt organiseerituks, et ära kasutada sel ajal kujunenud revolutsioonilist olukorda oma klassihuvides ja võtta võimu enda kätte. Sõja ajal oli isevalitsus sunnitud teataval määral toetuma kodanluse abile, laiendades tema õigusi ja võimaldades tema initsiatiivi ja isetegevuse laiemaulatuslikku arenemist. Kodanlus sai õiguse organiseerida mitmesuguseid ühinguid ja ühiskondlikke ettevõtteid sõjavahendite mobiliseerimiseks. Säärased ühiskondlikud organisatsioonid, nagu „Semstvote ja linnade liit" („Zemgor"), arendasid kogu maal laialt oma tegevust sääraste kodanlikkude poliitikute ja tegelaste juhtimisel, nagu Konovalov, Rjabušinski, Lvov jt. 1915. a. suvel tekkisid „Sõjatööstuslikud komiteed", kelle kaudu toimus sõjaliste tellimiste jaotamine. Nad kujutasid endist ka kodanluse poliitilisi ja organisatsioonilisi tugipunkte. Sõja ajal aktiviseerus kodanlus ühes tema majandusliku kaalu tunduva tõusuga sõjamajanduse tingimusis. Ta aktiviseerus ka seoses olukorraga, mil isevalitsuse riiklik aparaat ilmsesti ei tulnud toime imperialistliku sõjapidamise ülesannetega ja üha rohkem ilmutas oma täielikku ettevalmistamatust ja kõdunemist. Kodanlus oli häiritud sõja käigust ja sisepoliitilise olukorra halvenemisest. Ta kartis täiesti põhjendatult, et tsaristlik isevalitsus ja tsaristlik valitsusaparaat ei mõista kasvavat revolutsioonilist liikumist maha suruda. Kodanluse tipus kasvas sellel pinnal opositsiooniline meeleolu. Suurim tööstur P. Rjabušinski ütles „Sõjatööstuslikkude komiteede" esindajate nõupidamisel: „Me peame tähelepanu pöörama valitsemisvõimu enda korraldusele, sest võim ei seisa oma olukorra kõrgusel [5]." Kodanlus evis ulatuslikku mõjuvõimu IV Duumas, kes esindas feodaalide-mõisnike ja kodanluse tippude huvide blokki (kusjuures selles blokis olid enamuses esimesed).

Kodanlusel olid oma poliitilised parteid („kadettide" partei, „progressistide" partei, kelledesse kuulusid silmapaistvad poliitilised tegelased, nagu Miljukov, Šingarev, Konovalov jt.) ja ta oli valitsemisaparaadiga tihedalt seotud. Kõigis neis organisatsioonides valmistas kodanlus faktiliselt endale alust tulevase võimuaparaadi jaoks. Kui isevalitsuse kukutamine revolutsiooniliste tööliste ja soldatite poolt teoks sai, formeeris kodanlus kohe oma valitsuse,

[5] Vt. Kodusõja ajalugu, I k., lk. 16.

toetudes oma organisatsioonidele. 27. veebruaril moodustas Duuma Ajutise komitee, mis võttis endale ajutised valitsemise funktsioonid. 28. veebruaril määras Ajutine komitee komissarid linnavolikogudesse ja ministeeriumidesse. 2. märtsil kujundati Ajutine Valitsus vürst Lvoviga eesotsas ja ministriteks said peamiselt kadettide ja progressistide partei liikmed. Kodanlus seadis oma ülesandeks pärast kindlustumist võimu juures seistada või pidurdada revolutsioonilise liikumise kasvu maal ja linnas ning jätkata sõda „võiduka lõpuni". Kodanluse poolt püstitati loosung — riigikorra põhiküsimuste otsustamine kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni edasi lükata. Kodanlikkude parteide eesmärk seisis selles, et Asutava Kogu kokkuastumise momendiks, kui ta üldse kokku kutsutaks, riigis jalule seada „kindel kord ja tugev võim", s. o. riigis laienev revolutsioon maha suruda, toetudes sealjuures väikekodanlikele parteidele (menševikele ja es-er'idele), kes kogu jõuga kodanlust toetasid.

Üheaegselt Ajutise Valitsusega kui vene kodanluse võimuorganisatsiooniga tekkis teine võim, teine omalaadne valitsus — tööliste ja soldatite valitsus tööliste ja soldatite saadikute nõukogude näol. Kodanlikud liidrid märkasid kohe nõukogude tähtsust. Nad seadsid oma ülesandeks nõrgestada nõukogusid kui töötava rahva poliitilise võitluse organisatsioone, muuta need seega tähtsusetuiks, et neist edaspidi täielikult vabaneda. Seda joont hakkas läbi viima Ajutine Valitsus, manööverdades, kahekeelitsedes ja esialgu hoolikalt varjates oma vaenulikkust nõukogude vastu demokraatlikkude fraasidega „demokraatia jõudude ühinemisest", kasutades sealjuures menševikkude ja es-er'ide täielikku toetust. Need parteid püsisid vaatekohal, et isevalitsuse kukutamisel ainult kodanlus on võimeline looma riigivõimu aparaati ja riiki valitsema. Vana menševik Potressov kirjutas otseselt, et just kodanlusele on „... lähemaks, kuigi lühikeseks ajalooperioodiks, arenenud kapitalistliku korra kindlustamise ajaks riigis, ette valmistatud peremehe-korraldaja osa [6]." Menševikud asusid seisukohal, et „kõik demokraatia jõud" peavad kodanluse juhtimisel viimasel aitama korda seada riigimasinat „spetsialistidest", s. o. vanast ametkonnast, semstvote, kodanlikkude linnaomavalitsuste ja väikekodanlikkude parteide bürokraatlikkude tippude tegelastest, seal hulgas tingimata ka menševikest. Arvestades, et revolutsioon peab lõppema kodanliku vabariigi kinnitamisega, kartes kõige enam revolutsiooni arenemist ja süvenemist, mitte uskudes masside jõudu ja riiklikke võimeid, mitte uskudes töölisklassi võimet tõmmata talupoegkonda endaga kaasa, reetes küüniliselt tööliste ja

[6] Kodusõja ajalugu, I k., lk. 79.

talupoegade huvisid, — töötasid menševikud otsustavalt vastu võimu üleminekule nõukogudele. Ülevenemaalisel nõukogude I kongressil (avati 3. juunil 1917), mille rõhuv enamik koosnes es-er'idest ja menševikest ning nende järele minevaist mitmesugustest väikekodanlikest fraktsioonidest, võeti vastu resolutsioon, milles räägiti: „Kogu võimu üleminek tööliste ja soldatite nõukogudele Vene revolutsiooni praegu üleelataval perioodil vähendaks märgatavalt tema jõudu, tõukaks temast enneaegselt eemale elemendid, kes on võimelised teda veel teenima, ja ähvardaks revolutsiooni katastroofiga [7]." Sealjuures tuli revolutsiooni oht teisest küljest — Ajutise Valitsuse juhtimisel kasvava kodanliku kontrrevolutsiooni poolt. Võitluses oma ainuvalitsuse eest, kaksikvalitsuse kaotamise eest, taotles kodanlus nõukogude likvideerimist, suurendas enda abistavaid organisatsioone. „Sõjatööstuslikkude komiteede" kõrvale, kelle tegevus tunduvalt laienes, loodi ka teised ühiskondliku ja poolriikliku iseloomuga organisatsioonid. Siia tuleb arvata nõndanimetatud „löögipataljonid" reaktsioonilistest sõjaväelistest gruppidest ja reaktsioonilistest kodanlikkudest elementidest. Need pataljonid määrati karistusoperatsioonideks revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumisel tagalas ja rindel. Kornilovi avantüüri alguseks oli frontidel näiteks 33 löögipataljoni ja üks divisjon. Oktoobri lõpuks funktsioneerisid 85 suuremas maa keskuses sääraste karistussalkade formeerimise staabid. Kontrrevolutsiooni käsutuses oli 40 löögipataljoni ja üks divisjon — üle 50 000 hästi varustatud ja relvastatud võitleja. Analoogilisel eesmärgil loodi „georgi pataljonid" („georgi kavaleridest"), „surmapataljonid" jne. Kodanlus lõi kiiresti oma kodanliku valgekaardi — revolutsiooniliste rahvamasside terroristliku mahasurumise aparaadi.

Teiseks suuremaks kontrrevolutsiooniliseks organisatsiooniks oli „Armee ja laevastiku ohvitseride liit", peakomiteega ülemjuhataja peakorteri juures. See liit töötas reaktsioonilise ohvitserkonna ühendamiseks ja kontrrevolutsiooni aktiivsete kaadrite kogumiseks, pühendades erilist tähelepanu lipnikkude ja junkrute sõjakoolidele. Junkurosad said hiljemini üheks peamiseks jõuks, kes proletariaadi diktatuuri ja bolševistlikkude nõukogude vastu relvadega välja astusid.

Kodanlus valmistas pingutatult sõjalis-terroristliku diktatuuri aparaati, kes pidi purustama mitte ainult nõukogud, vaid ka kõik teised töötava rahva organisatsioonid.

„Aprilliteesides", oma aruandes Ülevenemaalisel bolševikkude aprillikonverentsil ja järgneva ajastu arvukates artiklites tõestas Lenin revolutsiooni praktiliste kogemuste najal täielikult, et nõu-

[7] Kodusõja ajalugu, I k., lk. 134.

kogude näol kasvab täiesti uus riigivorm, mis põhjalikult erineb kõigist seniseist ajaloos tuntud riigivormidest, et nõukogude näol tekib uue, kõrgemat tüüpi riigi, proletaarse diktatuuri riigi aparaat.

Lenin näitas 1917. a. nõukogude ajaloolist sidet ja järglust 1905. a. nõukogude ja 1871. a. Pariisi kommuuni suhtes. Nõukogude uue kogemuse valgusel juhtis Lenin tähelepanu Pariisi kommuuni määratule ajaloolisele tähtsusele, kui proletariaadi esimesele katsele luua oma eriline riigivõimu aparaat. Erilise jõuga paljastas Lenin Kautsky, kes püüdis fakte moonutades tõestada, nagu räägiks Pariisi kommuuni kogemus proletariaadi diktatuuri vastu. Lenin näitab, kuidas Kautsky kiidab kommuuni tema vigade eest (otsustamatus ja ebajärjekindlus vajalikkude riiklikkude abinõude teostamisel kontrrevolutsiooni mahasurumiseks, kommuuni majandusliku võimsuse tugevdamiseks, sidemete loomiseks provintsiga jt.) ja püüab diskrediteerida kommuuni kui võimu uut ajaloolist vormi. Lenin taastab Pariisi kommuunile Marxi ja Engelsi poolt antud iseloomustuse, kui proletariaadi diktatuuri ürgkuju. Iseloomustades Pariisi kommuuni riikliku organisatsiooni iseärasusi: bürokraatliku ametnike aparaadi, politsei, armee likvideerimine; nende asendamine laialdase valitavusega demokraatlikkude organitega, ametiisikute kontrollitavus ja neile tasumine mitte kõrgemal määral kui hea töölise tasu; kodanliku parlamentarismi likvideerimine ja esindus- ja täitevfunktsioonide ühendamine ühes riigiorganis, — tõestas Lenin, et saadikute nõukogud taastavad uues ajaloolises olukorras ja kõrgemal määral need Pariisi kommuuni erinevad jooned. Lenin esitas partei programmi revideerimise tähtsama küsimusena „... „kommuun-riigi" nõudmise"[8] (s. o. säärase riigi, mille algkuju andis Pariisi kommuun).

Lenin tõestas, et revolutsiooni lähemate põhimiste küsimuste — rahu-, maa- ja toiduküsimuse — otsustamine ei ole võimalik vana riigiaparaadi säilitamisel. See aparaat tuleb lammutada ja tema asemele peab tulema uus, nõukogude poolt loodud riigiaparaat.

Lenin ja Stalin paljastasid Ajutise Valitsuse klassiloomuse ja seadsid temale vastu nõukogud. 1917. a. kodanlik-demokraatliku revolutsiooni esimestel päevadel iseloomustas Lenin tööliste ja soldatite nõukogusid proletaarse diktatuuri iduvormina. Olulisem mõte leninlikus kuulsas „kaksikvõimu" teesis sisaldus nimelt selles, et nõukogud tõsteti esile proletariaadi diktatuuri tulevase riigivõimu organisatsioonina. Lenin ja Stalin kutsusid proletariaati nõukogude kui tõelise revolutsioonilise tööliste ja talupoegade võimu organite igakülgsele kindlustamisele ja arendamisele. 14. märtsil 1917, kaks päeva pärast asumiselt tagasitulemist, püsti-

[8] Lenin, XX k., lk. 89.

tas seltsimees Stalin tähtsaima ülesandena: „Kindlustada... Nõukogud, teha nad üldiseks, siduda nad omavahel, eesotsas Tööliste ja Soldatite Saadikute Kesknõukoguga kui rahva revolutsioonilise võimu organiga[9]"... Bolševikkude partei lähtus oma suhtumises nõukogudesse Lenini kavast kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks transformeerumise kohta, millise kava ta juba 1905. a. välja töötas. Ta lähtus sellest Lenini poolt kindlaksmääratud faktist, et riik oli sel perioodil ülemineku seisundis „... revolutsiooni esimeselt etapilt, mis proletariaadi mittekülluldase teadlikkuse ja organiseerimatuse tõttu andis võimu kodanlusele, — t e i s e l e e t a p i l e, mis peab võimu andma proletariaadile ja talupoegkonna vaeseimatele kihtidele"[10].

Nagu teada, pidasid leninliku proletariaadi diktatuuri vallutamise kava vastu hullumeelset võitlust töölisklassi reetjad, kodanluse agendid Zinovjev, Kamenev, Rõkov. Korrates sisult menševikkude proletariaadi diktatuuri vastaseid argumente, tõendasid nad vajadust piirduda kodanlik-demokraatliku vabariigi püstitamisega, nõukogude allutamisega sellele ülesandele, muundades nad seda eesmärki teostavaks organisatsiooniks. Seega need reetjad, kes hiljemini osutusid rahvavaenlasteks, avaldasid end juba nõukogude võimu eest peetud võitluse esimesel etapil streigimurdjatena ja proletaarse riigi reetjatena.

Sündmuste käik kinnitas seda täielikult. Ajutine Valitsus püüdis võimalust mööda kasutada vana aparaati ja tema ametnike kaadreid, et teostada oma klassi rahvavaenulist poliitikat. Seades oma ülesandeks jätkata masside soovide ja tahte vastaselt röövsõda, püüdis ta armee juhatuses säilitada reaktsioonilise generaliteedi ja armee ehituse vanad printsiibid. Ta kavatses armeed kasutada masside sõjavastaste ja üldse revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks.

Rahvale rahu anda ja kodanluse kontrrevolutsioonilised plaanid ja avantüürid nurja ajada oli võimalik ainult armee rahva poole võitmisel, s. o. lõpp-kokkuvõttes uue, rahva armee loomisega oma koosseisult ja korralduselt rahvale vaenuliku vana armee asemele. Oli vaja rahvast relvastada. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogud just sellega silma paistsidki, et nad algusest peale leidsid toetust laiadelt sõdurite, s. o. rahva relvastatud massidelt, et nad faktiliselt evisid määratut relvastatud jõudu, eriti niisugused nõukogud, nagu Petrogradi, Kroonlinna ja Moskva omad. Nad esindasidki Lenini sõnade järgi „relvastatud rahvast".

Anda talupoegadele maad, s. o. võtta see vägivaldselt mõisnikelt ja arvata riigi omandiks, andes selle kasutamiseks küla töötavale

[9] S t a l i n, Teel oktoobrile, lk. 2.
[10] L e n i n, XX k., lk. 78.

rahvale, oli võimalik ainult säärase võimu ja riikliku organisatsiooni kaasabil, kes seisaks talupoegkonna huvide kaitsel, põlvneks töölisklassist ja talupoegkonnast ja teostaks alati nende huvisid, s. o. jällegi nõukogude võimu.

Ajutine valitsus oma ministrite-kapitalistlidega Konovalov'i Gutškov'i jt., koos „sõjatööstuslikkude komiteede" tegelastega — Paltšinski jt., ja ministrite-„sotsialistidega" — Tseretel'i, Skobelev'i jt., mitte ainult ei võtnud tarvitusele mingisuguseid vahendeid võitluseks tol ajal möllava toiduainete ja üldmajandusliku kriisiga, hullumeelselt kasvava spekulatsiooniga, vaid vastupidi organiseeris ja teravdas kriisi, et kodanlus, mõisnikud ja kulakud selle arvel teeniksid.

Ajutine Valitsus mitte ainult ei teostanud mingisugust võitlust majandusliku sabotaažiga kapitalistide poolt, kes sulgesid käitisi ja jätsid tootmise seisma, et Rjabušinski väljenduse kohaselt „nälja kondise käega" revolutsiooni lämmatada, vaid ta vastupidi teravdaski seda kontrrevolutsioonilist sabotaaži. Et vältida kapitalistide poolt ettevalmistatud majanduslikku krahhi, oleks olnud vajalik võtta tootmine viivitamatult üldriikliku kontrolli alla ja murda kapitalistide sabotaaž. Kuid säärane kontroll oleks olnud teostatav ainult töötava rahva riikliku võimu poolt, s. o. n õ u k o g u d e poolt, sest ainult nemad võisid säärast kontrolli tõeliselt teostada töötava rahva huvides ja organiseerida seda tegelikult töölismasside jõududega. Ka see revolutsiooni tähtsaim küsimus võis olla lahendatav töötava rahva kasuks ainult nõukogude võimu kehtimapanemisega.

Bolševikkude partei Lenini-Stalini juhtimisel püstitas sellepärast juba 1917. a. aprillis loosungi: „Kogu võim Nõukogudele!"

Nõukogudes olid sel revolutsiooni algusperioodil enamuses ja juhtisid neid enamikul juhtudel menševikud ja es-er'id. Püstitades loosungi „Kogu võim Nõukogudele!", seadsid bolševikud oma ülesandeks selgitada massidele menševistlik-es-er'likku reeturlikku poliitikat, mida teostati nõukogudes, et massid oma poliitilise kogemuse alusel veenduksid nii kogu võimu nõukogudele ülemineku vajaduses kui ka vajaduses teostada proletariaadi diktatuuri nõukogude kujul. Bolševikud lähtusid sealjuures sel momendil revolutsiooni rahuliku arengu ja võimu valuta nõukogudele ülemineku võimalusest.

Kuid revolutsiooniliste sündmuste käigus veeresid nõukogud, keda ikka veel juhtisid menševikud ja es-er'id, lõplikult kodanluse leeri; nad mitte ainult keeldusid võimu võtmast, vaid toetasid ka Ajutist Valitsust tema rünnakuis revolutsioonile — juuli meeleavalduse purustamises, bolševikkude jälitamise ja rüüstava tagakiusamise organiseerimises, Punakaardi salkadelt relvade äravõt-

mises jne. Kaksikvalitsus asendus ainuvalitsusega — kontrrevolutsioonilise kodanluse ainuvalitsusega.

Sellega seoses võtsid bolševikud partei VI kongressil ajutiseks päevakorrast maha loosungi: „Kogu võim Nõukogudele!" Kongress püstitas otsese relvastatud ülestõusu ettevalmistamise ülesande.

„Sms Stalin ütles, et pärast juulipäevi tuleb päevakorrast võtta loosung „Kogu võim Nõukogudele". Kuid selle loosungi ajutine mahavõtmine ei tähenda sugugi loobumist Nõukogude võimu eest võitlemisest. Jutt pole üldse Nõukogudest kui revolutsioonilise võitluse organitest, vaid ainult käesolevatest Nõukogudest, keda juhivad vähemlased ja sotsialistid-revolutsionäärid [11]."

Lenin ja Stalin tõstsid parteis esile tähtsaima ülesandena nõukogude bolševiseerimise. Selle ülesande lahendas partei edukalt.

Bolševikkude poolt juhitud töörahva masside poolt korniloviaadi vastu peetud võitlusest põhjustatud revolutsiooni võimsa tõusu tingimusis arenes „... Nõukogude elustamise ja uuendamise ajajärk, Nõukogude b o l š e v i s e e r i m i s e ajajärk. Ümber valides oma saadikuid, läkitavad vabrikud, tehased, sõjaväeosad Nõukogudesse vähemlaste ja sotsialistide-revolutsionääride asemele enamlaste partei esindajaid"[12]. 1917. a. septembri lõpul muutusid nõukogud juba bolševistlikuks. Nad muutusid tööliste ja vaesemate talupoegade poolt riigivõimu haaramiseks teostatava otsese ja vahetu võitluse organeiks. Kui see oli saavutatud, kui nõukogudes said enamuse bolševikkude pooldajad, püstitas partei uuesti võitlusloosungi: „Kogu võim Nõukogudele!"

Selle loosungi all õnnestus bolševikkudel 1917. a. oktoobri päevil organiseerida Ajutise Valitsuse kukutamine ja proletariaadi diktatuuri võit. Nõukogude bolševiseerimine võimu haaramise perioodil tähendas rahvamasside relvastamist nõukogude poolt, revolutsiooniliste sõdurite masside kogumist nende ümber, kes olid valmis nõukogusid toetama relvastatud väljaastumisega kodanliku valitsuse vastu; tähendas proletaarse miilitsa arendamist ja kindlustamist, peamiselt Punakaardi näol, kes organiseeris ja kaitses revolutsioonilist õiguskorda; see tähendas, et nõukogud hakkasid enda poolt määratud korras faktiliselt olulisel määral teostama kontrolli tootmise suhtes, murdes ettevõtjate sabotaaži ja lokaudid, teostades 8-tunnise tööpäeva jne. Nõukogude bolševiseerimine tähendas, et nõukogud hakkasid kontrollima mitmesuguste toitlustamisorganite tegevust, revolutsiooniliste vahenditega (konfiskeerimisega, rekvireerimisega) võitlema spekulantidega jne.

Seega lõi töölisklass bolševikkude juhtimisel, sotsialistlikku

[11] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 206.
[12] Sealsamas, lk. 212.

revolutsiooni ette valmistades, võitluses kodanliku diktatuuri vastu nõukogude kujul oma tulevast riigivõimu aparaati. Loosung „Kogu võim Nõukogudele!" oli Ajutise Valitsuse ja ääremaade kodanlik-natsionalistlikkude valitsuste vägivaldse kukutamise, töölisklassi ja vaesema talupoegkonna poolt võimu revolutsioonilise haaramise, proletariaadi diktatuuri kehtimapanemise bolševistliku plaani kontsentreeritud ja võitluslikuks avalduseks.

Oktoobrirevolutsiooni võiduga teostatigi see plaan praktiliselt. Revolutsioon andis võimu nõukogudele. Võttes võimu, muundusid nõukogud omakorda tööliste ja talupoegade täisvõimelisteks riigivõimu organeiks, võimsaks riiklikuks organisatsiooniks, mis on vajalik vallutatud revolutsiooni kinnitamiseks ja selle edasiseks arendamiseks. Töölisklassil oli juba järgmisel päeval pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu nõukogude kujul üldjoontes kapitalistide ja mõisnike vastases võitluses loodud riikliku aparaadi alus. Lammutades revolutsiooni käigus rahvale võõra ja vaenuliku vana riigiaparaadi, masside rõhumise ja mahasurumise aparaadi, arendas ja kindlustas töölisklass uue, nõukogude võimu aparaadi, mis võrsus rahvast ja teenis teda. See oli võitluse tulemuseks, mida pidas bolševikkude partei Lenini ja Stalini juhtimisel proletariaadi diktatuuri vallutamiseks.

Ainult luues säärast riiklikku organisatsiooni, nagu nõukogud, võis töölisklass püstitada ja tugevdada oma diktatuuri. Teisest küljest, võimaldas ainult diktatuuri saavutamine, s. o. proletariaadi poliitilise võimu saavutamine, nõukogusid kui uue, kapitalismilt kommunismile ülemineku ühiskonna poliitilist alust pidevalt arendada ja kindlustada.

Iseloomustades nõukogusid riigivõimu uue tüübina, ütleb seltsimees Stalin: „Nõukogude vabariik on seega selleks otsitud ja lõpuks leitud poliitiliseks vormiks, mille piirides peab toimuma proletariaadi majanduslik vabanemine, sotsialismi täielik võit[13]."

Nõukogude korralduse ja tegevuse kirjeldus ja iseloomustus peabki õigupoolest avastama selle stalinliku formulatsiooni konkreetse sisu.

Eelmises peatükis näitasime, kuidas nõukogude areng leidis kajastamist nõukogude Konstitutsiooni ajaloos. Järgnevates peatükkides valgustame nõukogude kui võimuorganite, kui töötavate masside poolt teostatud meie sotsialistliku riigi riikliku valitsemise organite konkreetset korraldust ja tegevust.

Praegu peatume küsimusel, kuidas nõukogude riigiõiguses leiavad väljendust ja kinnitamist nõukogude riigi kui uut ja kõrgemat tüüpi riigi üldised, põhimõttelised jooned.

---

[13] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 33.

2) Nõukogud kui tõõlisklassi diktatuuri riiklik vorm.

Nõukogude seadusandluses on nõukogusid alati avameelselt ja otseselt määrateldud proletariaadi diktatuuri riiklikkude organitena. Alates Vene NFSV 1918. a. esimesest Konstitutsioonist iseloomustatakse nõukogude konstitutsioonides meie riiki avameelselt proletariaadi diktatuurina[14]. Ainult nõukogude riigiõigus annab, vastandina kodanlikule, otsese ja õige vastuse riikliku võimu klassiloomuse küsimusele. See on proletaarse, sotsialistliku riigiõiguse spetsiifiline joon, mis võidab endale kogu maailma töötava rahva sümpaatia. Lenin kirjutas: „Just tänu sellele, et ta avameelselt ütles, et proletariaadi diktatuurile allub kõik, et see on riikliku organisatsiooni uus tüüp, võitis Nõukogude võim kogu maailma tööliste poolehoiu[15]."

Seega on nõukogude konstitutsioonides antud nõukogude riigi klassiolemuse põhimõtteline, teaduslik määratlus, mis ÜK(b)P programmis on alla kriipsutatud järgmistes sõnades: „Vastandina kodanlikule demokraatiale, kes varjab oma riigi klassi-iseloomu, tunnustab Nõukogude võim iga riigi klassi-iseloomu paratamatust, kuni pole täielikult kadunud ühiskonna jagunemine klassidesse ja ühes sellega ka igasugune riiklik võim[16]."

Nõukogude riigi kui proletariaadi diktatuuri klassiolemuse küsimus on ammundavalt läbi töötatud Lenini ja Stalini teostes. Klassikaline on siinjuures seltsimees Stalini tuntud tees proletariaadi diktatuuri kolmest põhielemendist[17]. Need diktatuuri kolm elementi leidsid kajastuse ka nõukogude riigiõiguses.

a) Klassivaenlaste vastupanu mahasurumine.

Alates oma tekkimise momendist kuni käesoleva ajani on nõukogude riik põrganud ja põrkab kogu aeg kukutatud ekspluataatorlike klasside ja nende toapoiste vihasele vastupanule.

Töösturite ja kodanliku intelligentsi kontrrevolutsiooniline sabotaaž 1918. aastal oli ekspluataatorlike klasside vastupanu üheks esimeseks etapiks ja meetodiks. Nõukogude võim asus varsti veel vihasemasse võitlusse valgekaartlaste ja interventsionistlikkude armeede vastu ja igasugu bandiitlikkude salkade vastu, keda kulaklus organiseeris nõukogude võimu kukutamiseks. Kodusõjas purustatud ekspluataatorlikud klassid ei lõpetanud oma vastupanu sotsialismile. Nad ainult muutsid selle vastupanu kuju ja meetodeid. Nõukogude-vastaste kontrrevolutsiooniliste parteide ja vandenõu-

---

[14] Vt. VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni art. 9; VNSV 1919. a., art. 4; UNSV 1919. a., art. 2; Azerbaidžani NSV 1921. a., art. 1; Armeenia NSV 1922. a., art. 11; NSVL 1924. a. „Esimeses osas"; VNFSV 1925. a., art. 1; Turkmeeni NSV 1931. a., art. 1; Uzbeki NSV 1931. a., art. 1, jt.

[15] Lenin, XXIV k., lk. 307.

[16] ÜK(b)P Programm ja põhikiri, lk. 22—23.

[17] Vt. Stalin, Leninismi küsimused, lk. 112—113.

laste gruppide („Tööstuspartei", „Ühendatud tsentrum", trotskistlik-buhhaarinlikud banded, natsionalistlikud organisatsioonid jt.) organiseerimine, kes teostasid kahjustamist, diversioone, spionaaži, terroristlikke akte nõukogude tegelaste vastu jne., kõik see on vihase klassivõitluse jätkamine ülesehitatava sotsialismi vastu sureva kapitalistliku maailma esindajate poolt.

Lenini ja Stalini poolt juhitud nõukogude riik on alati lähtunud sellest, et hukkuvad klassid saavad vastu panema kuni viimase momendini, nii palju kui neil jõudu, mistõttu nende halastamatu mahasurumine saab alati olema proletariaadi diktatuuri lahutamatuks vajalikuks ülesandeks. Juba „Õiguste deklaratsioonis" proklameeriti avameelselt nõukogude võimu ühe põhilisema ülesandena „... ekspluataatorite halastamatut mahasurumist ..." (S. K. 1918. a., nr. 15, art. 215) [18].

Kokkukõlas proletariaadi diktatuuri selle põhimõttega teostab nõukogude võim ekspluataatorlike klasside ja elementide vastupanu mahasurumise konkreetseid abinõusid. Ta eemaldas nad kõigist riigivõimu organeist ja sulges neile igasuguse pääsu sinna. „Õiguste deklaratsioonis" määrati otseselt, et „... ekspluataatorid ei või olla üheski riigiorganis..." (S. K. 1918, nr. 15, art. 215). Nende organisatsioonid keelati ja likvideeriti, nende taastamiskatsed suruti ja surutakse maha halastamatult nõukogude võimu poolt, mis moodustab revolutsiooniga loodud proletariaadi diktatuuri karistava relvaga varustatud Vetšeka — OGPU — SARK ühe peamise ülesande. Ekspluataatorlikud elemendid ja nende abilised jäeti poliitiliste õigusteta, eriti valimisõiguseta. Vene NFSV 1918. a. Konstitutsiooni art. 23. ütles: „Juhituna tööliskласsi tervikulistest huvidest, võtab Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik üksikuilt isikuilt ja üksikuilt gruppidelt õigused, mida viimased kasutavad sotsialistliku revolutsiooni kahjuks [19]."

Selle teatavailt sotsiaalseilt gruppidelt ja isikuilt õiguste võtmise klassiline ja ajalooline mõte sisaldub nimelt töötava rahva klassivaenlaste vastupanu mahasurumises, kuivõrra need vaenlased võisid mainitud õigusi kasutada võitluseks nõukogude korra vastu.

---

[18] Sama kehtib kõigi nõukogude-vabariikide suhtes. Nii näiteks räägitakse Azerbaidžani NSV 1921. a. Konstitutsioonis „kodanluse täielikust mahasurumisest". Sama valem sisaldub teistes konstitutsioonides.

[19] Analoogilised artiklid sisalduvad teiste nõukogude-vabariikide konstitutsioonides (vt. näiteks Azerbaidžani NSV 1921. a. Konstitutsiooni art. 14, Turkmeeni NSV 1921. a., art. 17, jt. Armeenia NSV 1922. a. Konstitutsioonis me loeme: „Ekspluataatorlikud klassid jäävad üldse poliitiliste õigusteta ja eriti õigusteta täita poliitilisi kohti."

Praegusel momendil, sotsialismi võidu järel, on nende või teiste sotsiaalsete gruppide poliitiliste õigusteta jätmine täielikult tühistatud.

Sellega on siiski tühistatud ainult sotsialismi vaenlaste vastupanu mahasurumise teatav konkreetne vorm. Mahasurumine ise proletaarse riigi funktsioonina jääb aga ja saab püsima senikaua, kuni see vastupanu ükskõik millisel kujul aset leiab. Muutuvad ainult mahasurumise konkreetsed tingimused ja vormid. Praegusajal on, nagu teada, esikohale tõusnud eriti rahvusvahelise kapitalistliku ümbruskonna osatähtsus, mis stimuleerib ja organiseerib NSV Liidus ekspluataatorite gruppide ja elementide riismete kontrrevolutsioonilist ja nõukogudevastast tegevust. Nende sotsialismile vastupanu korraldamise peamiseks meetodiks on praegu sotsialistliku omandi varastamine ja hävitamine, kahjurlus, diversioonid ja spionaaž välismaiste kodanlikkude riikide kasuks, terror, NSVL rahvaste ühtsuse, sõjalise ja poliitilise võimsuse nõrgendamise katsed jne. Siit tulenevad mahasurumise konkreetsed ülesanded ja vaenlaste paljastamise ning hävitamise sääraste meetodite eriline tähtsus, nagu töötavate masside ja proletaarse diktatuuri organite revolutsioonilise valvsuse tugevdamine, NSVL piiride kaitse tugevdamine, abinõude tugevdamine kontrrevolutsioonilise tegevuse vältimiseks jt.

Et tugevdada sotsialismi vaenlaste, rahvavaenlaste mahasurumist, selleks on vajalik kindlustada töölisklassi diktatuuri. „Jõulist ja võimsat proletariaadi diktatuuri — see on, mida vajame praegu selleks, et põrmustada surevate klasside viimsed riismed ja purustada nende vargalikud mahhinatsioonid [20]," rääkis seltsimees Stalin 1933. a. alguses. Need sõnad evivad oma tähtsust ka praegu. Veel rohkem — nad omavad praegusaja tingimustes erilist kehtejõudu.

Mis on proletariaadi diktatuur? Leninliku määratluse järgi on see seadusega piiramata ja vägivallale rajanev proletariaadi valitsemine kodanluse üle kõigi töötavate masside toetusel ja pooldamisel. Selle valitsemise ülesandeks on purustatud ekspluataatorite sotsialismile vastupanu täielik ja lõplik mahasurumine. Käesolevaks momendiks on olulisem osa sellest ülesandest juba täidetud. Kuid tervikuna võttes ta jääb ja saab alati moodustama proletariaadi diktatuuri lahutamatu elemendi.

b) Töölisklassi ja talupoegade liidu kindlustamine.

Nõukogude riigiõiguses leiab erilist allakriipsutamist töölisklassi ja talupoegkonna liidu tähtsus ja osa. Temast räägitakse nõukogude konstitutsioonides, kõigis tähtsamais konstitutsiooni-

[20] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 509.

listes aktides, nõukogude liidu ja vabariiklikkude kongresside otsuseis, sellest annab tunnistust nõukogude tööliste ja talupoegade valitsuse igapäevane tegevus. Nõukogude valitsuse kui töölis- ja talupoegkonna valitsuse konstruktsioon ja igapäevane poliitika kehastab endas praktiliselt töölisklassi ja talupoegkonna liitu töölisklassi juhtimisel [21].

Töölisklassi ja talupoegkonna liidu kindlustamise ülesanne ja töölisklassi juhtiv osa leiab spetsiaalset rõhutamist nõukogude kongressi üksikuis otsuseis.

Nii näiteks III Üleliidulise nõukogude kongressi 1925. a. otsuses nõukogude konstruktsioonist (S. K. 1925, nr. 35, art. 247), mis on eriti terav trotskistlikkude katsete vastu suunatud partei ja valitsuse joont selles küsimuses nurja ajada, — osutatakse, et laiade tööliste ja talupoegade masside asjale kaasatõmbamise peamine ülesanne „... sisaldub selles, et saavutada ikka suuremat tööliste ja talupoegade, aga ka töötava ja eriti maa intelligentsi (õpetaja, agronoom, arst) koondumist nõukogude ümber ja tööliste ning talupoegade liidu kindlustamist". Selle otsuse lõpul loeme: „NSV Liidu Nõukogude III kongress peab ühtlasi vajalikuks meelde tuletada töölistele ja talupoegadele V. I. Lenini põhilisemat testamenti, et sotsialismi võit meie maal on võimalik ainult talupoegkonna töölisklassi kaudu juhtimise tegelikul teostamisel tööliste ja talupoegade liidu kindlustamise alusel..." Maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise leninlik-stalinliku plaani teostamine pani uue võimsa aluse töölisklassi liidule talupoegkonnaga ja tugevdas seda määratus ulatuses. NSV Liidu Nõukogude IV kongressi 1927. a. otsuses „Põllumajanduse põhiülesannetest seoses rahvamajanduse arenemisega ja maa industrialiseerimisega" (S. K. 1927, nr. 21, art. 240) räägitakse M. I. Kalinini esitusel: „Edusammud maa industrialiseerimises loovad uue, veel soodsama tingimuse maa ja linna vahelise liidu, põllumajanduse ja tööstuse edasiseks kindlustamiseks, tööliste ja talupoegade liidu tugevdamiseks, proletariaadi diktatuuri ja edasise sotsialismi poole liikumise kindlustamiseks."

1929. a. kevadel — suure murrangu aastal, võttis NSVL nõukogude kongress vastu määratu tähtsusega otsuse „Põllumajanduse ja maa kooperatiivse ülesehitustöö tõstmise moodustest" (S. K. 1929, nr. 35, art. 312). Selles otsuses märgiti ära konkreetsed abinõud, mis valmistasid ette üleminekut maa massilisele kollektiviseerimisele, milline algas 1929. a. suvel. Otsuses öeldakse: „Nõukogude kongress arvab, et tema põllumajanduse alal püstitatud ülesanded võivad olla lahendatavad ainult maatööliste ja talupoegkonna kehvikute ja kesktalupoegade masside aktiviseerimise alusel, talupoegkonna juhtimisel proletariaadi poolt, küla kõigi maatööliste, kehvikute ja keskurite masside koondumisel ja organiseerimisel põllumajanduse tõstmiseks ja sotsialistlikuks ümberehitamiseks töölisklasi ja talupoegkonna liidu veel suurema kindlustamise alusel."

Lõpuks NSV Liidu nõukogude VI kongress (1931) „Kolhooside ülesehituse" otsuses (S. K. 1931, nr. 17, art. 161) konstateeris ja kinnitas uue, klassijõudude uue suhte alusel kollektiviseerimise hiilgava võiduga saavutatud tööliste ja talupoegade liidu kõrgema taseme. Me loeme otsuses: „Võidukas kolhoosiliikumine muudab otsustaval kujul klassijõudude vahekorda NSV Liidus... Täieliku kollektiviseerimise arengu alusel läks nõu-

[21] Spetsiaalselt ja põhjalikult on see küsimus valgustatud seltsimees Stalini vastuses sms Dmitrijevile — „Töölis-talurahva valitsuse küsimuse kohta". Vt. S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 238—244.

kogude võim üle kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale ja teostas seda poliitikat edukalt viimaste aastate kestel. Kesktalupoeg, astudes kolhoosi, muutub kõrvuti kolhoosnikuga — endise maatöölisega ja kehvikuga — nõukogude võimu tõeliseks ja kindlaks toeks maal. Ühes sellega kindlustub määratus ulatuses töölisklassi seostus talupoegkonnaga, laieneb töölis- ja talupoegkonna võimu vundament, kelle peamiseks ja alustoeks on maal nüüdsest peale kolhoositalupoeg."

Kolhoosliku korra lõplik võit maal, poliitilise teadvuse, sotsialistliku organiseerituse ja kolhoositalupoegkonna kultuuri kolossaalne kasv — kõik see on töölisklassi ja talupoegkonna tegeva liidu tulemus ja samaaegselt vahend selle liidu edasiseks pidevaks kindlustamiseks töölisklassi juhtimisel.

See liit leiab oma väljenduse sotsialistliku ühiskondliku korralduse alusel 1936. a. Stalini Konstitutsioonis. Ta kajastub 1. artiklis, mis määratleb meie riiki tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigina. Ta leiab rõhutamist nõukogude määratluses kui „töötava rahva saadikute Nõukogud" „tööliste, talupoegade ja punaarmeelaste saadikute Nõukogud" asemel. See nõukogude määratlus, milles töölised ja talupojad on ühendatud ühise mõiste alla „töötav rahvas", viitab sellele, et töölised ja talupojad on poliitilises, riiklikus elus ühinenud veel tihedamalt, et ka selles suhtes, nende osatähtsuse suhtes riiklikus ehituses, piirjooned nende vahel langevad ja kustuvad. Säärane määratlus viitab eriti sellele, et nõukogude moodustamisel, nende valimisel on kõrvaldatud endine erinevus tööliste ja talupoegade esindamise küsimuses. Selle erinevuse kõrvaldamise poliitiline tähtsus sisaldub esijoones selles, et töölisklassi mõjuvõim talupoegkonna suhtes, talupoegkonna riiklik juhtimine töölisklassi poolt on määratult tugevnenud.

Uuele, kõrgemale astmele tõusnud töölisklassi ja talupoegkonna liitu kriipsutatakse alla NSVL Konstitutsiooni 3. artiklis viitega, et riigivõim kuulub meie juures „maa ja linna töötavale rahvale". Ta kajastub ja kinnitub esimese peatüki järgnevates artiklites, mis räägivad nii maal kui linnas tööliste ja talupoegade huvides võitnud sotsialismi majanduslikust alusest. Ta kajastub ja leiab oma olemuselt kinnitamist Stalini Konstitutsiooni kõigis peatükkides, selles meie t ö ö l i s t e j a t a l u r a h v a sotsialistliku r i i g i põhiseaduses.

Töölisklassi juhtiv osa juurdub nõukogude korra olemuses, töölisklassi ajaloolises missioonis, kes on kutsutud hävitama kapitalismi ja ehitama uut, sotsialistlikku ühiskonda. Ta oleleb töölisklassi ja talupoegkonna nende tegelikkude reaalsete suhete tõttu, mis kujunesid ajaloolises arengu käigus sotsialistliku revolutsiooni, kodusõja, ulatusliku sotsialistliku ülesehituse tingimusis. Ta püsib töölisklassi diktatuuri tähtsaima põhimõttena senikaua, kuni see diktatuur eksisteerib, s. o. kuni sotsialistlikus ühiskonnas püsivad veel klassierinevused. Töölisklassi juhtiv osa on tunnustatud meie talupoegkonna poolt, kes tunnetab selle otsustavat tähtsust kogu töötava rahva ühiste huvide teostamises. See on nimelt otsustav, selles nimelt sisaldub asja tuum. Mis puutub töölisklassi erilistesse soodustustesse, võrrel-

duna talupoegkonnaga, millised olid kindlustatud seadusandlikus korras ja olid suunatud sellele, et kergendada töölisklassil oma juhtiva osa täitmist, siis neil oi ole kunagi olnud otsustavat tähendust. Need avaldusid peamiselt ainult tööliste eelisõigustes valimisõiguse alal. Need eelisõigused olid, nagu on märgitud ÜK(b)P programmis, ajutise iseloomuga. Nende praktiline tähendus vähenes pidevalt. Praegu kehtiva Konstitutsiooniga on nad täielikult tühistatud. Nende tühistamise faktis leidis muuseas väljendust see asjaolu, et talupoegkonna juhtimine töölisklassi poolt on kindlalt juurdunud ellu, eluviisidesse, leiab täielikku tagamist töölisklassi reaalse positsiooniga ühiskonnas, tema juhtiva autoriteedi tunnustamisega kogu töötava rahva poolt ja et ei ole vaja mingisuguseid konstitutsioonilisi eelisõigusi töölisklassile tema juhtiva osa täitmiseks.

Seega kõveneb töölisklassi diktatuur sellestki küljest ja saab edaspidi veel suuremal määral kõvenema. Ka sellelt seisukohalt on arusaadav töölisklassi diktatuuri pideva tugevdamise vajadus.

Nõukogude riigiõigus teenib täielikult seda ülesannet, kajastades oma instituutides ja mitmesuguste probleemide lahendustes selle suure ajaloolise eesmärgi teenimist.

c) Töölisklassi diktatuur kui kommunismi ülesehitamise tööriist.

Nõukogude riigi printsipiaalseks iseärasuseks on asjaolu, et ta esineb meie ühiskonna elu majandusliku ja kultuurilise organiseerijana, kommunistliku ühiskonna ülesehitamise tähtsama, otsustavama vahendina.

„Õiguste deklaratsioonis" püstitatakse nõukogude riigi ühe põhilisema ülesandena „... ühiskonna sotsialistliku organisatsiooni püstitamine..." [22]. Vene NFSV 1918. a. Konstitutsioon proklameerib konstitutsiooni ühe põhilise ülesandena „sotsialismi sisseseadmise" (S. K. 1918, nr. 51, art. 582). Analoogiline formel sisaldub ka teiste nõukogude vabariikide konstitutsioonides [23].

Stalini Konstitutsioonis on sotsialismi ülesehitamine fikseeritud ja kinnitatud ajaloolise faktina. Kinnitades olulisemas osas saavutatud kommunismi esimese faasi, kinnitab töölisklassi diktatuur ühes seega aluse edasiseks sotsialistlikuks ehitustööks, üle-

---

[22] S. K. 1918., nr. 15, art. 215.

[23] Vt. Valge-Vene NSV 1919. a. Konstitutsiooni art. 2, 4; Azerbaidžani NSV 1921. a., art. 1, jt.

Ukraina NSV Konstitutsiooni art. 2 loeme: „Selle diktatuuri ülesandeks on kodanlikult korralt sotsialismile ülemineku teostamine sotsialistlikkude ümberkorraldamiste teostamise kaudu...". Armeenia NSV 1922. a. Konstitutsiooni art. 11 proklameeritakse, et proletariaadi diktatuuri „...eesmärgiks on teha lõpp kapitalistlikule korrale ja teostada sotsialism revolutsioonilise pöörde kaasabil..." Revolutsioonilise pöördena mõistetakse siin ühiskonna otsustavat ja julget ümberkujundamist sotsialistliku laadi järgi. Gruusia NSV 1922. a. Konstitutsiooni art. 2 ütleb: „Diktatuuri ülesandeks on kodanlikult korralt sotsialismile ülemineku teostamine sotsialistlikkude ümberkorraldamiste kõrvalekaldumata ja plaanikindla elluviimise kaudu" jne.

minekuks kommunismi kõrgemale faasile. Töölisklassi diktatuur kasutab sotsialismi saavutisi täiel määral kommunismi uute võitude saavutamiseks. Asjaolust, et töölisklassi diktatuur on kommunistliku ühiskonna ülesehitamise vajalikuks, põhilisemaks vahendiks, ilmneb täiesti selgelt, et selle diktatuuri maksimaalne tugevdamine on kõigi seda ühiskonda kujundavate töötajate huvides.

d) Kommunistliku partei juhtiv osa.

NSVL poliitilises aluses sisaldub töölisklassi diktatuuri tähtsaima põhimõttena kommunistliku partei juhtiv ja suunav osa kõigil majandusliku, ühiskondliku ja kultuurilise tegevuse aladel. Kommunistliku partei juhtiva osa teoreetilised ja organisatsioonilis-praktilised küsimused sotsialistlikus ühiskonnas on ammundaval kujul läbi töötatud Lenini ja Stalini teostes [24].

ÜK(b)P reas otsustes on riigiorganite partei poolt juhtimise teostamises organisatsioonilised vormid kindlalt määratud. Neis on määratud ka partei ja riigi organite funktsioonide piiritlemine, lähtudes järgmisest põhimõttest: „Oma otsused peab partei teostama nõukogude organite kaudu Nõukogude konstitutsiooni raamides. Partei taotleb Nõukogude tegevuse juhtimist, mitte aga nende asendamist [25]."

Nõukogude parteiline juhtimine toimub praktiliselt järgmiselt. Kõigepealt püüab partei valimistel nõukogudesse läbi viia meie maa riikliku töö esipostidele oma kandidaate, oma parimaid tegelasi, kes on andunud sotsialistlikule ehitustööle, kes kasutavad rahvamasside kõige laialdasemat usaldust. See õnnestub parteil, „... sest töölised ja talupojad suhtuvad parteisse usaldusega. See ei ole juhuslikkus, et võimuorganite juhtijatena esinevad meil kommunistid, et nemad, juhtijad, omavad riigis määratut autoriteeti" [26]. Selle fakti hiilgavaks illustratsiooniks on muuseas 1937. ja 1938. a. teostatud Ülemnõukogude valimiste tulemused, mis korraldati esmakordselt Stalini Konstitutsiooniga määratud valimissüsteemi alusel.

Edasi teostatakse riigiorganite parteilist juhtimist seega, et „... partei kontrollib valitsusorganite tööd, võimuorganite tööd, parandades vigu ja puudusi, mida ei saada vältida, aidates neil teostada valitsuse otsuseid ja püüdes neile kindlustada masside toetust, kusjuures ühtki tähtsamat otsust nad ei võta vastu ilma partei vastavate juhisteta" [27].

---

[24] Vt. Lenin, XXII k., lk. 457, XXIII k., lk. 326, XXV k., lk. 34—36, 185—190. Stalin, Leninismi küsimused, lk. 62—72, 113—131, 578—598. Stalini Konstitutsiooni 126. artiklis on ÜK(b)P juhtiv osa nõukogude riigis määratud täie selgusega (vt. alamal).

[25] TT(b)P VIII kongressi resolutsioonidest organisatsiooni küsimuses. ÜK(b)P resolutsioonides, I j., lk. 315.

[26] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 174.

[27] Sealsamas.

Lõpuks teostatakse riigiorganite parteiline juhtimine seega, et „... ühe või teise võimuorgani tööplaani väljatöötamisel, olgu tööstuse või põllumajanduse alal või kaubanduse ja kultuurilise ehitustöö alal, annab partei üldised korraldavad juhendid, millega määratakse nende organite töö iseloom ja suund nende plaanide kehtimise ajaks“ [28].

Olulise põhimõttelise ja praktilise tähtsusega on nõukogude valimiste parteiline juhtimine, mida teostatakse kommunistide ja parteitute valimisbloki kaudu valimiskampaania kõigis staadiumides. Nõukogude parteiline juhtimine tagatakse eriti sellega, et partei õpetab nõukogudesse organiseerunud töötavale rahvale riikliku töö sotsialistlikke meetodeid, et ka nõukogu parteitud tegelased veenduvad kogemuste alusel partei juhendite õigsuses.

ÜK(b)P on pidevalt kasvanud ja kindlustunud, samuti ka ta mõju massidesse ja sidemed massides. See ja tema riigijuhtimine on peamiseks garantiiks töölisklassi diktatuuri kindlustamiseks ja arenemiseks kommunismi kõrgema faasi suunas — nõukogude sotsialistliku ühiskonna kindlaks poliitiliseks aluseks.

3) Töötava rahva saadikute Nõukogud kui kõrgemat tüüpi demokraatia.

a) Nõukogude demokraatia kui kõrgemat tüüpi demokraatia.

Eeltoodu on töölisklassi diktatuuri klassiloomuse ja ajalooliste ülesannete iseloomustamiseks.

Selle konkreetse riigivormi analüüs, milles avaldub töötava rahva nõukogude proletaarne diktatuur, võimaldab veenduda selles, et nõukogude riik on uutel alustel demokraatlik riik, et see on kõrgemat tüüpi demokraatia.

Proletaarse, sotsialistliku demokraatia kui erilise kõrgemat tüüpi demokraatia küsimus oli Lenini ja Stalini poolt oma aluseis teoreetiliselt läbi töötatud veel enne võimu haaramist bolševikkude poolt. Lenini ja Stalini poolt juhitud bolševikud tulid Oktoobris uue, sotsialistlik-demokraatliku riigivõimu organisatsiooni valmis kavaga. Praktiliselt teostati see kava hiilgavalt ja nimelt sellel konkreetsel ajaloolisel kujul, nagu see oli arvestatud — nõukogude võimu kujul.

Oma tekkimise esimesest momendist alates, oma esimestest praktilistest sammudest alates avaldas nõukogude võim end kui proletariaadi diktatuuri riigivorm maailma ajaloo kõige demokraatlikuma võimu vormina. See ilmneb töölisklassi diktatuuri klassiloomusest, tema ajaloolisest missioonist. See diktatuur ei

[28] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 174—175.

saa riigivõimuna olelda teisiti kui kõige kõrgema vormina, tõelise demokraatiana.

Lenin paljastas täielikult ja arvustas hävitavalt kautskiaanlaste ja teiste „teooriaid", mille kohaselt diktatuur ja demokraatia „kui säärased" ei ole ühendatavad ja on teineteisele vastukäivad, mille tõttu meie riigis püstitatud proletariaadi diktatuur justkui eitaks demokraatiat „kui säärast". Tõeliselt ei ole aga kodanlik nagu ka iga teine ekspluataatorlik demokraatia ühendatav tõelise, reaalse demokraatiaga.

Proletaarne diktatuur eitab kodanlikku demokraatiat, kuid tõelise, s. o. proletaarse demokraatiaga ta on mitte üksnes ühendatav, vaid oleks ilma selleta koguni võimatu. Kõik proletaarse diktatuuri kolm elementi eeldavad tingimata ja tähendavad oma olemuselt proletaarset demokraatiat. Võimatu oleks teostada töölisklassi ja talupoegkonna liitu ja ühiskonna riiklikku juhtimist töölisklassi poolt ilma töötava rahva laiemate masside faktilise kaasatõmbamiseta riigivalitsemisele, ilma nende lülitamiseta aktiivsesse, teadlikku poliitilisse ellu. Sama peab ütlema ka sotsialistliku ühiskonna ehitamise ülesande suhtes. See on lahendatav ainult sel juhtumil, kui massid maksimaalses ulatuses kutsutakse ja tõmmatakse kogu ühiskonna ümberkujundamise protsessi riiklikule juhtimisele, eluviisi ja inimeste psühholoogia ümberformeerimisele.

Kuid ka ekspluataatorite vastupanu vägivaldse mahasurumise ülesanne ei ole teostatav ebademokraatlikul teel.

Lenin ja Stalin kummutasid tervenisti ja täielikult reaktsioonilise väite, et vägivald kui säärane on vastuolus demokraatiaga. Ehtne demokraatia, töötava rahva demokraatia on vastuolus ühiskonnas valitsevate ekspluataatorite klasside vägivallaga. Ekspluataatorlikus ühiskonnas, eriti vihase klassivõitluse ja valmiva revolutsiooni olustikus, kodanlus piirab ja kärbib kodanlikku demokraatiat üha enam, kõrvaldab seda vägivaldselt ja asendab seda teatavais tingimusis fašistliku terroristliku diktatuuri alasti, reaktsioonilise, kontrrevolutsioonilise vägivallaga.

Proletaarne, revolutsiooniline vägivald on demokraatlik sõna otseses mõttes. Ta on demokraatlik nii oma sotsiaalselt olemuselt kui ka oma teostumise vormidelt. Olemuselt seepärast, et ta on suunatud töötava rahva enamiku huvide kaitsele ekspluataatorite vähemiku vastu. Sellepärast ta muutub ikka enam demokraatlikuks, vastavalt sotsialistliku ühiskonna arengu määrale, mis aina enam konsolideerib ja liidab elanikkonna rõhuvat enamikku ja milles ekspluataatorite riismed muutuvad aina tähtsusetumaks hulgaks. Vormilt on ta demokraatlik seepärast, et ta teostub kõige laiemate rahvakihtide aktiivsel osavõtul, kelle seast eralduvad ja võrsuvad tegelased, ühiskonna huvide andunud ja mehised

kaitsejad. Kas kodusõda, meie maa töötava rahva kangelaslik võitlus kontrrevolutsiooni vastu selle igasugusel kujul ei olnud ehtsa demokraatia kõrge avaldus — nii oma otstarbe kui ka oma vormide ja teostamise meetodite poolest? Kas see ei ühendanud kõigi meie suure maa töötavate rahvaste ja rahvuste enamikku? Kas see ei tõstnud revolutsioonieelse mahajäänud ja armetu töötava rahva poliitilist iseteadvust, kultuurilisust? Kas see ei andnud riigi valitsemiseks kümneid ja sadu tuhandeid inimesi rahva rüpest?

Lenin kirjutas: „... kodanlusevastane kodusõda on demokraatlik kult organiseeritud ja juhitud kehvistu masside sõda rikaste vähemiku vastu. Kodusõda on samuti sõda; järelikult peab ka tema paratamatult asendama õiguse vägivallaga. Kuid vägivald rahva enamiku õiguste ja huvide nimel evib teissugust iseloomu: ta tallab ekspluataatorite, kodanluse „õigusi", ta pole teostatav sõjaväe ja „tagala" demokraatliku organiseerimiseta. Kodusõda eksproprieerib korraga vägivaldselt ja eelkõige pangad, vabrikud, raudteed, suured põllumajanduslikud omandid jne. Kuid nimelt selleks, et kõike seda eksproprieerida, peab teostama kõigi ametnikkude valimise rahva kaudu ja ohvitseride valimise rahva kaudu ja kodanluse vastu sõdiva armee täieliku liitmise rahva massiga ja täieliku demokraatia toiduainete ja nende tootmise korraldamisel ja nende jagamisel jne.[29]"

Võimu juures olevate töötava rahva masside riiklik teadvus ja aktiivsus on, kokkukõlas proletaarse demokraatia põhimõtetega, elementaarne tingimus edukaks võitluseks rahvavaenlaste vastu, purustatud ekspluataatorlike klasside esindajate vastu. Eduka võitluse tähtsaimaks vahendiks nõukogude-vastaste organisatsioonide ja isikute igasuguse kahjurliku, kontrrevolutsioonilise tegevuse vastu on esijoones säärane demokraatlik vahend, nagu masside eneste revolutsiooniline valvsus ja nende aktiivsus rahvavaenlaste tabamisel ja kahjutuks tegemisel.

Lenin ja Stalin paljastasid lõpuni demokraatia „kui säärase" ja vägivalla „kui säärase" ebaõige, ebateadusliku vastastamise. Demokraatia on riikliku poliitilise korralduse vorm ja juba selle tõttu ta ei ole võimalik ilma vägivallata. „Demokraatia on vähemiku enamikule allumist tunnustav riik, s. o. organisatsioon vägivalla süstemaatiliseks tarvitamiseks ühe klassi poolt teise suhtes, elanikkonna ühe osa poolt teise osa suhtes[30]." Sellest järeldub, et kuni kestab demokraatia, seni kestab ühel või teisel kujul ka vägivald. Sotsialistliku demokraatia vägivalla küsimuse iseärasus avaldub selles, et vastandina kodanlikule demokraatiale, kes varjab ja püüab jäädvustada ekspluataatorite klassivägivalda ekspluateeri-

[29] Lenin, XXX k., lk. 260—261.
[30] Lenin, XXI k., lk. 426.

tavate suhtes, ta on klassideta, riigita ja järelikult ka vägivallata ühiskonna ülesehitamise vahend.

Trotskistid, buhhaarinlased ja teised rahva reetjad ning vaenlased, et ajada nurja meie loomingut ja hiljemini ka riigi kindlustamist, püüdsid samuti proletaarset diktatuuri ja proletaarset demokraatiat teineteisega vastastada.

Trotskistid, need kapitalismi põlatud restaureerijad, esinesid proletaarse diktatuuri pooldajatena, kuid nad kujutlesid proletariaadi diktatuuri haldamise, masside ignoreerimise, bürokraatliku tsentralismi ja teiste antidemokraatlikkude meetodite süsteemina, mis sisult on täiesti võõras ja vaenulik proletariaadi diktatuurile. Samal ajal nõudsid trotskistid demagoogiliselt „demokraatiat", et saavutada võimalusi oma nõukogude-vastase õõnestava tegevuse läbiviimiseks, mis on suunatud proletariaadi diktatuuri vastu, tõelise proletariaadi diktatuuri vastu. Buhhaarinlased, kapitalismi parempoolsed restaureerijad, võitlesid „demokraatia" eest, kuid säärasel kujul, et ta võimaldaks „kulaklusel sotsialismi juurduda", s. o. kapitalistliku ekspluateerimise taastamiseks ja „klassivastuolude pehmendamiseks", s. o. proletariaadi diktatuuri likvideerimiseks, kapitalistide ja mõisnike võimu taastamiseks.

Purustades trotskistid, buhhaarinlased ja teised kontrrevolutsioonilised nõukogude-vastased organisatsioonid, hävitasid partei ja kogu nõukogude rahvas proletaarse, sotsialistliku demokraatia lepitamatud vihavaenlased. Hoolimata vaenlaste vastupanust, hoolimata igasuguste skeptikute ja kõhklejate uduseist ootusist ja ettekuulutusist arenes NSVL-s töölisklassi diktatuuri võimsus kindlalt, tugevnes ja arenes proletaarne sotsialistlik demokraatia kui ühe ja sama nähtuse, ühe ja sama protsessi kaks külge — ühiskonna sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks nõukogude riigi, uut, kõrgemat tüüpi riigi kaudu.

Proletaarse, sotsialistliku demokraatia õitseng leidis Stalinlikus Konstitutsioonis oma kõrgema riigiõigusliku kajastuse ja kinnitamise.

Asume sotsialistliku demokraatia üksikute küsimuste valgustamisele NSV Liidus.

b) Kogu võim kuulub NSVL-s töötavale rahvale.

NSVL Konstitutsiooni art. 3 ütleb: „Kogu võim NSV Liidus kuulub Töörahva saadikute nõukogude näol linna ja maa töörahvale." Sellega kinnitatakse seda maailma-ajaloolist fakti, et meie riigis on võim tõeliselt töötava rahva käes, töötav rahvas valitseb tegelikult riiki, kõiki riiklikke toimetusi.

Kodanlik riigiõigus lähtub põhimõttest, mille kohaselt rahvas ei või ise valitseda riiki ega peagi seda tegema! Ainult need, kes omavad valimisõigust, võivad avaldada oma riiklikku tahet parlamendi ja tema seadusandliku tegevuse kaudu. Riiki valitsema peavad aga spetsiaalsed haldus- ja kohtuaparaadid, mis koosnevad erilisist ametiisikuist, ametnikest, kes oma igapäevases tegevuses funktsioneerivad massidest sõltumatult, masside osavõtuta riikliku ehitustöö mitmesuguseist aladest. Rahvas ei või ise sooritada riiklikku tööd ega peagi seda tegema. Ta delegeerib temale ainult põhimõtteliselt kuuluva võimu erilistele riigiorganitele, kes on volitatud täitma kogu riigi valitsemisalalist tööd selle sõna otseses mõttes. See põhimõte leiab ühel või teisel kujul kinnitamist kodanlikus riigiõiguslikus teoorias. Valitsevad „rahva suveräänsuse" kodanlikud kontseptsioonid arenda-

vad ideed, et võim ainult „lähtub rahvast", et võimu suveräänsus „juurdub rahvas" jne., kuid praktiliselt teostavad riiklikku võimu selleks volitatud erilised asutised ja ametiisikud.

Just selles mõttes proklameerivad paljud kodanlikud konstitutsioonid „rahva suveräänsust"[31]. „Rahva suveräänsuse", s. o. rahva kõrgema võimu kodanlik kontseptsioon on oma aluseis ebaõige. Ta käsitab võimu reaalse valdamisena piiratud valijate ringi õigust valida saadikuid kodanlikku parlamenti, kes ei ole tõeline riigi valitsemise otsustav organ ja milles kodanlus, kuivõrra ta jääb valitsevaks klassiks ühiskonnas, kindlustab endale enamuse kunstlikkude abinõudega. See kontseptsioon on rajatud selle vaieldamatu tõe ja vaieldamatu fakti eitamisele, et võim ja võimu piiramatus, võimu suveräänsus kuulub kodanlikus ühiskonnas kapitalistidele koos mõisnikega, mitte aga rahvale.

Vastandina kodanlikkude riikide ebaõigeile, silmakirjalikele, ebateaduslikele „rahva võimu" deklaratsioonidele teostas nõukogude riik ja kinnitas nõukogude riigiõigus töötava rahva tegeliku võimutäiuse, tõelise rahva suveräänsuse Lenini ja Stalini õpetuse alusel proletaarsest riigist.

Haarates võimu ja ehitades selle ümber täiesti uutel alustel, kuulutas töölisklass selle võimu teostamise esimestel päevadel seltsimees Stalini suu kaudu, tema esitises Ülevenemaalisele nõukogude III kongressile (28. jaanuaril 1918. a.): „Meile, töölise laiade kihtide esindajaile on vaja, et rahvas mitte ainult hääletaks, vaid ka valitseks. Võimu ei oma need, kes valivad ja hääletavad, vaid need, kes valitsevad[32]."

---

[31] Toome mõningaid illustratsioone. Kreeka Põhiseaduse (1927. a.) art. 2: „Kogu võim lähtub rahvast, oleleb tema hüveks ja teostatakse põhiseadusega määratud korras." Ka fašistliku Portugali fašistliku Põhiseaduse art. 71 loeme: „Suveräänsus tuletub rahvast." Belgia Põhiseaduse art. 25: „Kõik võimud lähtuvad rahvast. Nad teostatakse Põhiseadusega kehtestatud korras." Türgi vabariigi Põhiseaduse (1924. a.) art. 3: „Kõrgem võim kuulub tingimusteta, ilma igasuguse piiramiseta rahvale." Läti vabariigi Põhiseaduse (1922. a.) art. 2: „Suveräänne võim kuulub Lätis läti rahvale." Leedu Põhiseaduse (1928. a.) art. 1: „Kõrgem riigivõim kuulub rahvale." Soome Põhiseaduse (1919. a.) § 2: „Kõrgem võim Soomes kuulub rahvale." Eesti vabariigi Põhiseaduse (1933. a.) § 1: „Eesti on iseseisev, rippumata vabariik, kus riigivõim on rahva käes" jne. Peab märkima, et kodanlikkude konstitutsioonide fašistiseerimisega tühistatakse seal „rahva suveräänsuse" proklameerimine. Nii näiteks Poola 1921. a. Põhiseaduse art. 2 öeldi: „Kõrgem võim Poola vabariigis kuulub rahvale." Riigiorganeid kutsutakse siin „rahvaorganiteks". 1935. a. fašistlikus Põhiseaduses heidetakse see demokraatlik fraseoloogia avalikult kõrvale. Art. 2 ütleb: „1) Riigi eesotsas seisab vabariigi president. 2) Ta vastutab riigi saatuse eest jumala ja ajaloo ees..." Saksa riigi 1919. a. Põhiseaduses, nõndanimetatud Weimari Põhiseaduses, oli art. 1 kirjutatud: „Saksa riik on vabariik. Riigivõim lähtub rahvast." Fašistid, nagu teada, tühistasid Weimari Põhiseaduse. Kui formuleerida seda põhimõtet, mida selles valdkonnas fašistlikkude riigiteadlaste poolt propageeritakse, siis tuleks seda näitlikult sõnastada järgmiselt: „Kolmas riik on autoritaarne (s. o. terroristlik sõjaväelis-politseiline) riik. Riigivõim lähtub Führerist ja valitsuse juhist."

[32] Stalin, Ukraina kohta, lk. 38.

Nõukogude võimu kesksemaks ülesandeks oli tema funktsioneerimise esimestest päevadest alates töötava rahva kõige laiemate masside kaasatõmbamine kõigil riigi valitsemise aladel. Peatähelepanu pööras bolševikkude partei, eesotsas Lenini ja Staliniga, küsimuse sellele küljele. Nad tõstsid selle ülesande alati esiplaanile. RKN esimehe kuulsas läkituses „Rahvale" (Lenin, XXII k., lk. 55) loeme: „Seltsimehed-töötajad! Pidage meeles, et praegu valitsete riiki t e i e i s e. Keegi ei aita teid, kui teie ise ei ühine ega võta e n d a kätte k õ i k riigi a s j a d. T e i e Nõukogud on nüüdsest peale riigivõimu organid, täisvolilised, otsustavad organid.

Koonduge oma Nõukogude ümber. Kindlustage neid. Asuge ise altpoolt tööle, mitte kedagi oodates..."

Rahva suveräänsuse fiktiivsust kapitalismi juures püüavad kodanlikud ideoloogid tihti ideoloogilise fiktsiooniga „võimude lahususe" teooriast kinni katta ja kustutada [33]. Vastavalt selle teooria kõige levinumale variandile kehastub „rahva suveräänsus" v a h e t u l t parlamentaarses, seadusandlikus organis, kelle võim peab olema e r a l d a t u d eksekutiiv- ja kohtu-„võimudest". Sellekohaselt esindusorganid, valitud organid ei või omada ega pea omama mingisugust täitvat võimu, nad ei või omada ega pea omama kogu võimu, „võimud" peavad olema „lahutatud".

Oma olemuselt on kapitalistliku korra parlamendid üheks masside mahasurumise riiklikuks hoovaks valitsevaile kodanlikele klassidele. Need klassid teostavad oma massidele vaenulikku poliitikat ka parlamendi kaudu, vormistades ja kinnitades seda parlamendi poolt antavate seadusandlikkude aktidega. Kodanlusel õnnestub see tema majandusliku ja poliitilise valitsemise tõttu riigis, väikekodanlikkude parlamendiliikmete äraostmise tõttu, oma suurema poliitilise organiseerituse tõttu, võrreldes töölisklassiga ja töötava talupoegkonnaga, oma oskuse tõttu ära kasutada ja kultiveerida kiriku, müüdava ajakirjanduse, kino jt. kaasabil masside poliitilisi ja religioosseid eelarvamusi. Kõige selle tulemusena jääb parlament kapitalistliku korra juures kodanlikuks riigiasutiseks ja peabki jääma, kui suured ka oleksid revolutsioonilise proletariaadi parlamentliku võitluse edud. Ta jääb masside petmise, rõhumise ja mahasurumise asutiseks.

Alates sellest momendist, mil võitlevate klasside reaalsete jõudude vahekorra muutumise tõttu riigis ja parlamendis kodanlus ei ole enam võimeline edasi teostama oma poliitikat parlamendi kaudu, mil parlament muundub kodanliku valitsemise toest takistuseks sellele valitsemisele, muudab kodanlus riikliku süsteemi

[33] Võimude lahususe teooria on seotud Montesquieu (1689—1755) nimega, kes nägi riigi võimude seadusandlikuks, kohtu ja täitvaks võimuks lahutamises riigi mõistuspärase ja õiglase valitsemise ja isiklikkude kodanikuõiguste ja vabaduste tagatist.

fašistlikuks, likvideerib parlamentarismi, asendades selle avaliku sõjaväelis-politseilise diktatuuriga.

Et teostada rahva suveräänsust, on vaja hävitada kodanlik riik, hävitada kodanlik parlamentarism — masside rõhumise ja mahasurumise tööriist. Kodanliku parlamentarismi asemele loob võimu juurde asunud proletariaat oma uue riiklikkude *esinduse*-organite süsteemi. Nõukogud on ehtsad demokraatlikud esindusorganid, sotsialistliku parlamentarismi organisatsioonid. Nõukogud on üheaegselt nii esindusorganid, sest nemad ja ainult nemad esindavad tegelikult rahvast, kui ka töötavad organid, organid, kelle kaasabil rahvas vahetult teostab juhtivat riiklikku tööd. Nõukogude kujul teostab töölisklass tõelist rahva suveräänsust, kutsudes rahvast riigi valitsemisele ja tehes tema — rahva — riigivõimu *ainsaks* kandjaks.

Kogu võim kuulub nõukogudele — säärane on meie sotsialistliku riigi valem, arvates tema eksisteerimise esimesest päevast.

Ülevenemaalise nõukogude II kongressi 1917. a. 25. oktoobri (7. novembri) ajaloolises läkituses proklameeritakse: „...Kongress võtab võimu enda kätte... Kongress määrab: kogu võim kohtadel läheb üle tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute Nõukogudele, kes peavad tagama tõelise revolutsioonilise korra" [„Pravda" 27. oktoobrist (9. novembrist) 1917]. Selle otsuse täitmiseks andis Rahvakomissaride Nõukogu kolm päeva hiljem dekreedi „Nõukogude võimu piiramatusest", milles määrati järgmist: „Kogu võim kuulub nüüdsest peale Nõukogudele. Endised Ajutise Valitsuse komissarid tagandatakse. Nõukogude esimehed suhtlevad vahetult Revolutsioonilise Valitsusega" (S. K. 1917, nr. 1, art. 5). Tööliste ja talupoegade noor revolutsiooniline võim vallutas triumfeerides meie maa linnad ja külad juba oma esimese kahe-kolme kuu jooksul. See hiilgav fakt leidis oma kajastuse ja kinnituse esijoones „Õiguste deklaratsioonis" ja siis Vene NFSV esimeses Konstitutsioonis, milles proklameeriti, et „Venemaa kuulutatakse Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Vabariigiks. Kogu võim keskuses ja kohtadel kuulub neile Nõukogudele" [„Izvestija" 4. (17.) jaanuarist 1918]. See valem mahutati kõigi nõukogude vabariikide konstitutsioonidesse.

Edasi, „Deklaratsioonis" rõhutatakse seda põhimõtet veel kategoorilisemal kujul. „Võim peab tervikuna ja eranditult kuuluma töötava rahva massidele ja nende täisvolilisele esindusele — Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogudele."

Nõukogude võim lõi demokraatliku võimuaparaadi. Kohapealsed nõukogud on riigi võimuaparaadi ühe katkematu ahela lülideks. Nad erinevad kui maa taevast nendest kodanlikkude riikide munitsipaalseist ja kommunaalseist omavalitsusorganeist, kes alluvad faktiliselt ja täielikult riigi võimu organeile, kuid ei funktsioneeri võimu organitena. Kohapealsed nõukogud, nagu näeme alamal, moodustavad kogu nõukogude riigi organisatsiooni olulisema osa, tema võimsa aluse.

Nõukogude tegevus ulatub maa kõigile majandusliku ja kultuurilise ehitustöö aladele. Kodusõja perioodil täitsid nõukogud

erakordselt komplitseeritud ja raskeid ülesandeid maa kaitse alal, luues võimsa, võitmatu tagala ja kindlustades pidevalt sotsialistliku riigi vundamenti. Üleminekuga rahulikule ehitustööle arendasid nõukogud oma tööd tööstuse ja transpordi taastamisel, maa majanduslikul ja kultuurilisel abistamisel. Erakordse ulatuse saavutas nõukogude majanduslik-kultuuriline tegevus sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise perioodil. Selles pingutatud loovas riiklikus töös kasvasid ja tugevnesid nõukogud töötava rahva võimu organitena. Määratus ulatuses kasvas nõukogude tööst praktiline osavõtmine mitte ainult tööliste, vaid ka talupoegade ja intelligentsi poolt.

Kolhoosi talupoegkond ja uus nõukogude intelligents kujutavad endast nõukogude kõikumatut tuge. Töölisklassi juhtimisel tõmmatakse nad nõukogude kaudu ikka suuremal määral riikliku ehitustöö kõigi alade igapäevasele juhtimisele.

Sotsialistliku ühiskonna tingimusis avaldub nõukogude kui massiderikkama ja k õ i k e h a a r a v a, s. o. kogu töötavat rahvast haarava organisatsiooni iseärasus erakordse jõuga. Nõukogude määratlemine „töötava rahva saadikute nõukogudena" senise „tööliste, talupoegade ja punaarmeelaste saadikute nõukogude" asemel kajastab seda fakti, et sotsialismi võiduga k õ i g i töötavate masside kaasatõmbamine riigi valitsemisele tõusis uuele, kõrgemale astmele.

Töölisklassi diktatuuri edukas areng, ja ainult see, võis muuta ja muutis tõelise rahvasuveräänsuse ajalooliseks realiteediks. Nõukogud on seega ainsaks riigivormiks, kus rahvasuveräänsus on teostatav.

c) N õ u k o g u d e v õ i m k u i r a h v a t a h e t k e h a s t a v v õ i m.

Demokraatia tähendab sõnasõnaliselt „rahva valitsust". Tegelikkuses on demokraatlik ainult see riigivõim, kes oma tegevuses juhindub rahva tahtest, kes praktiliselt seda tahet ellu viib. Sellest järeldub, et tõeliselt demokraatlikuks võib arvata ainult nõukogude võimu.

Kodanlik ideoloogia, eriti kodanlikud riigiõigusteooriad, opereerivad mõistega „üldtahe" või „enamiku tahe", mis nagu määraks kodanliku riigi olemuse ja igapäevase poliitika. Tegelikkuses avaldub mõistete „üldine" või „rahva" tahe all ühiskonna tähtsusetut vähemikku moodustava ekspluataatorite klasside valitsev tahe. Kapitalistid püüavad kodanliku demokraatia meetoditega — parlamentarism, ulatuslik valitavus jm. — luua „enamiku tahte" näivust, kellele riigivõim nagu alluks. Isegi rahva fašistlikud rõhujad püüavad igasuguste „plebistsiitide", „rahvahääletamiste" instseneerimisega kujutada olukorda nõnda, nagu ühtiksid nende barbaarsed teod „rahva tahtega".

On selge, et kodanliku ühiskonna tingimusis meil on tegemist selle tahte, s. o. ühiskonna enamiku tahte võltsimisega. Antagonistlikkude klasside olukorras on ühtne „rahva tahe" üldse võimatu. Kodanlik võim väljendab ja teostab valitsevate kapitalistlikkude klasside tahet. Ta teotseb faktiliselt enamiku tahte vastu. Ta surub sellele rahva rõhutud enamikule peale valitseva vähemiku klassitahte. Nõndanimetatud „üldtahe" *(volonté générale)*, mille Rousseau [34] püstitas demokraatliku riigi kandejõu alusena, jääb ja peab jääma kapitalismi tingimusis fiktsiooniks, ebaehtsaks ideoloogiliseks lisandiks kodanluse klassirõhumise riigiaparaadile.

Meie partei programm ütleb: „Kodanlik vabariik, ka kõige demokraatlikum, mis on pühitsetud üldrahvaliku, üldrahvusliku või väljaspool klasse oleva tahte loosungitega, jäi paratamatult tegelikult — selle tõttu, et kehtis eraomand maa ja teiste tootmisvahendite suhtes, — kodanluse diktatuuriks, masinaks töötava rahva määratu enamiku ekspluateerimiseks ja mahasurumiseks käputäie kapitalistide poolt [35]."

Kodanlikkude valitsuste juhid räägivad tihti rahva enamiku nimel sel „alusel", et neil õnnestub parlamendis saada enamiku poolehoidu. Kuid sellest järeldub ainult see, et saadikute enamik on parlamendis kodanluse seisukohal, et ta ei kajasta rahva enamiku tegelikku tahet.

Lenin õpetab ja ajaloo kogemus kinnitab, et „kui poliitiline võim riigis on selle klassi käes, kelle huvid ühtivad enamiku huvidega, siis on võimalik riigi valitsemine tõeliselt kokkukõlas enamiku tahtega.

Kui aga poliitiline võim on klassi käes, kelle huvid lähevad lahku enamiku huvidest, siis muutub igasugune enamiku nimel valitsemine paratamatult selle enamiku petmiseks ja mahasurumiseks [36]."

Enamiku tahte küsimus tuleb püstitada konkreetselt: millises olustikus, millises klassijõudude vahekorras toimub „tahte avaldamine".

Et enamiku tahe võiks saada võimule seaduseks, selleks on vaja, nagu õpetab Lenin, „purustada kodanlik olustik, tema tahte motivatsiooni reaalsed tingimused" [37]. Proletariaadi klassivõitluse tähtsamaks ülesandeks on sellelt seisukohalt vaadatuna esiteks oma ridade ühendamine ühtsaks klassitahteks ja teiseks mitteproletaar-

---

[34] Jean Jacques Rousseau (1712—1778) — kuulus prantsuse kirjanik ja mõtteteadlane, radikaalse väikekodanluse ideoloog. Tema tähtsam teos „Le contrat social", milles on arendatud tema riigiõiguslikud vaated, avaldas määratut mõju kodanliku liberaal-demokraatliku riigi kui „üldtahte" kehastuse teooria arengule.

[35] ÜK(b)P programm, lk. 13.

[36] Lenin, XXI k., lk. 52.

[37] Lenin, XXV k., lk. 9.

sete töötavate masside veenmine selles, et proletariaadi tahe haarab kogu töötava rahva, s. o. rahva enamiku põhilised huvid, et riigikorrana realiseeritud proletariaadi tahe tagab nende huvide teostamise.

Töölisklassi ja sellele vastavalt rahva enamiku tahte muundamine riigis seaduseks on võimalik ainult proletaarse revolutsiooni võidu tulemusena.

Valmistades ette sotsialistlikku revolutsiooni kirjutas Lenin: „Et rahva enamik võiks riigi valitsemisel muutuda tõeliseks enamikuks, tõeliseks enamiku huvide teenimiseks, tema õiguste tõeliseks kaitseks jne., selleks on vajalik teatav klassitingimus. Selleks tingimuseks on: väikekodanluse enamiku ühinemine, vähemalt otsustaval momendil ja otsustaval kohal, revolutsioonilise proletariaadiga [38]."

Lenini ja Stalini juhtimisel bolševikud taotlesid ja saavutasid enne Oktoobrit oma tööga masside seas töötava talupoegkonna ühinemise revolutsioonilise proletariaadiga.

Kõrvaldades menševikkude, es-er'ide, trotskistide, buhhaarinlaste ja teiste reetjate vastupanu, kes tõendasid, nagu oleks rahva enamik kogu võimu nõukogudele ülemineku ja proletariaadi diktatuuri vastu, vallutasid bolševikud töötava rahva enamiku ja viisid selle sotsialistliku revolutsiooni poolele.

Selle enamiku tahet väljendasid nõukogud.

Täielikus kokkukõlas asjade tõelise olukorraga proklameeris Ülevenemaaline nõukogude II kongress nõukogude võimu esimeses konstitutsioonilises aktis, läkituses „Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!" Oktoobrirevolutsiooni võidust ja selle lähemaist ülesandeist: „Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu enamiku tahtele, toetudes Petrogradis teostunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte [39]."

Töötava rahva enamiku tahtele toetudes astus nõukogude võim töötava rahva huvides tähtsad sammud — kuulutas rahu, andis talupoegadele maad, natsionaliseeris pangad ja ettevõtted, asus sotsialistlikule ülesehitustööle.

Enamiku tahtele toetudes nõukogude võim omakorda kindlustas ja karastas seda tahet — tahet võitluseks vana maailma vastu, tahet uue ühiskonna ehitamiseks.

„Ukraina Ajutise Tööliste ja Talupoegade Nõukogude Valitsuse Deklaratsioonis" (1919) loeme järgmist: „Punaarmee ridades, vabrikute töömasinate taga, raudteel, kaevandustes, kõikjal peab tuntama proletariaadi ja talupoegkonna tahet — lõpetada vana maailmaga ja püstitada uus sotsialistlik kord." „Valgevene nõukogude I kongressi deklaratsioonis" (veebruaris 1919) kuulutatakse välja

---

[38] Lenin, XXI k., lk. 53.
[39] Lenin, XXII k., lk. 11.

nõukogude sotsialistlik vabariik, „... et avaldada kogu maailma ees Valgevene töölis- ja talupoegkonna kõikumatut tahet, mis on suunatud kapitali valitsemise lõplikule hävitamisele ja sotsialistliku korra püstitamisele".

Rahva enamiku tahtel, seda tahet täites, teostas nõukogude võim industrialiseerimise ja kollektiviseerimise, likvideeris kulakluse kui klassi, lõi võimsa riigikaitse, teostas ja teostab rahupoliitikat, lõi soodsad tingimused teaduse, kultuuri, kunsti jne. arenguks. Ei ole ega võigi olla ainsatki nõukogude võimu sammu, mis oleks vastukäiv enamiku huvidele, tahtele. See määratakse selle põhilise faktiga, et töölisklassi ja talupoegkonna vahel ei ole olnud ega saagi olla mingisugust antagonismi, et nende suhted on rajatud põhihuvide ühtsusele, et ühiskonna sotsialistlik ümberehitamine on tööliste ja talupoegade huvides.

Töölisklass viis talupoegkonna endaga kaasa, ta aitas temal õieti mõista tema, talupoegkonna tõelisi huvisid ja nende teostamise teid, kulakluse agiteerimise ja talupoegkonna kõikuvate ning ebakindlate elementide vankumiste kiuste. Töölisklass liitis endaga selgitamise ja veenmise meetodite abil talupoegkonna kõigis põhilistes, otsustavates küsimustes. Ta ei surunud talupoegkonnale oma tahet peale sunniviisiliselt, vaid praktiliselt, aitas tegudega talupoegkonnal vormistada ja karastada oma tahet võitluses tööliste ja talupoegade ühise asja eest. Poliitilises suhtes toetus ta sealjuures talupoegkonna eesrindlikule kihile — kehvikuile ja kesktalurahva eesrindlikule osale. Selle tulemusena ühtis töölisklassi ja talupoegkonna tahe oma aluseis, muutus töölisklassi poolt juhitava töötava rahva rõhuva enamiku ühiseks tahteks. See oli muidugi komplitseeritud ja dialektiline protsess. Ta nõudis töölisklassilt ja talupoegkonnalt rohkesti pingutusi, kuid partei juhtimisel liikus see üha edukamalt, tihedas seoses sotsialistliku ülesehituse eduga.

Sotsialismi võit, kulakluse kui klassi likvideerimine märgivad ses suhtes uut faasi. Kui ekspluataatorite klasside eksisteerimise tingimusis töölisklassi ja talupoegkonna, aga ka nõukogude töötava intelligentsi tahe oli r a h v a e n a m i k u tahteks, siis praegustes oludes on see k o g u n õ u k o g u d e r a h v a t a h e.

Rääkides tahtest sotsiaalses, poliitilises mõttes, meie ei arvesta üksikute isikute „tahete" mehaanilist „summat" ega ka müstilist „natsionaalset tahet", mis oleleb ainult kujutlusis või pigemini igasuguste kodanlikkude liberaalsete või reaktsiooniliste sotsioloogide ja riigiteadlaste kirjeldusis. Jälgides marksistlik-leninistlikku õpetust, me arvestame ühiskondlikkude klasside tahet. Kuivõrra nõukogude ühiskonnas on likvideeritud ekspluataatorid klassina, seevõrra oleme õigustatud rääkima nõukogude rahva ü h t s a s t t a h t e s t, r a h v a t a h t e s t selle sõna tõelises, sotsialistlikus mõttes ja nõukogude võimust kui selle tõelisest väljendajast.

Tuleb tähelepanu juhtida veel ühele nõukogude võimu iseärasusele. Mitmest rahvusest koosnevas kodanlikus riigis ei saa rääkida „üldtahtest" kui võimu alusest ka veel sellepärast, et rahvuste ebavõrdsuse, rahvuslikkude vastuolude ja vaenu tingimusis on see suurrahva rahvuse tahe, kes rõhub teisi rahvusi ja surub neile peale oma tahte, valitseva rahvuse tahte, õigemini, selle rahvuse valitsevate klasside tahte. Vastupidiselt sellele on nõukogude sotsialistlikus riigis rahva ühtne tahe kõigi NSVL rahvaste ühtne tahe, kes on ühendatud ühiste eesmärkide ja huvidega. Nõukogude võim kui mitmest rahvusest koosneva sotsialistliku riigi riiklik vorm väljendab ja teostab NSV Liidus kogu mitmest rahvusest koosneva nõukogude rahva ühtsat tahet.

d) Nõukogud kui riigivõimu tõeliselt demokraatlik aparaat.

Proletaarse revolutsiooni käigus loodi meie maa töötava rahva poolt nõukogude kujul sotsialistliku riigi aparaat.

Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute 1917. a. 25. oktoobri (7. novembri) koosolekul, revolutsiooni võidu esimesel päeval, rääkis Lenin: „Millist tähtsust omab see tööliste ja talupoegade revolutsioon? Kõigepealt seisab selle pöörde tähtsus selles, et meil saab olema Nõukogude valitsus meie oma võimu organ, kodanluse igasuguse osavõtuta. Rõhutud massid loovad ise võimu. Vana riigiaparaat lõhutakse alusteni ja luuakse uus valitsemisaparaat nõukogude organisatsiooni näol [40]." Lenini ja Stalini poolt sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise protsessis läbitöötatud ja igakülgselt põhjendatud, nõukogude näol proletaarse võimu riikliku aparaadi loomise plaan leidis revolutsiooni käigus, sotsialistliku riigi funktsioneerimise esimesel perioodil hiilgava õigustamise ja praktilise teostamise. Toetudes revolutsiooni poolt töötava rahva ainuvalitsuse ja piiramatu võimu organeiks muudetud nõukogudele, lammutas töölisklass talupoegkonna toetusel vana ja lõi täiesti uue riigiaparaadi, mis oma olemuselt ja oma organisatsioonilistelt vormidelt on vastand kodanlikule ja igale teisele ekspluataatorlikku tüüpi riigiaparaadile.

See on aparaat, mis esmakordselt ajaloos on loodud ekspluataatorite osavõtuta, loodud ekspluataatorite vastu ja ekspluataatorite mahasurumiseks. See on esmakordselt ajaloos esinev aparaat mitte töötava rahva rõhumiseks, vaid nende vabastamiseks, mitte vaenulik töötavale rahvale, vaid vastupidi töötavale rahvale omane ja lähedane, mitte masse riigi valitsemise asjadest eemaldav, vaid vastupidi neid igati sellele valitsemisele kaasatõmbav, mitte suletud ja rahvast eraldatud, vaid vastupidi kõige tihedamal kujul rahvaga seotud ja liidetud.

See on aparaat ilma ametniketa, eesõigustatud bürokraatiata, politseita ja armeeta, mida juhiti aristokraatliku ohvitserkonna kasti poolt ja kasutati rahvavastaste veriste arveteõiendamiste vahendina.

---

[40] Lenin, XXII k., lk. 4.

Nõukogude riigiaparaadi põhilisem, erinevuslik iseärasus avaldub esijoones tema inimkoosseisus, selles, et see kasvas välja ja kasvab pidevalt töötavast rahvast. Nõukogude kaudu on riigi juhtimisele tõstetud töötava rahva laiad massid, kes kuni revolutsioonini olid meie maal ja on kapitalistlikkudes maades ka praegu ainult riigi valitsemise objektiks, mingil määral aga mitte selle subjektideks. Nad ei valitsenud, kuid olid valitsetavad, s. o. riigivõimu poolt rõhutavad.

„Nõukogude võimu olemus," kirjutas Lenin, „seisab selles, et kogu riigivõimu, kogu riigiaparaadi alaliseks ja ainsaks aluseks on just nende klasside massiorganisatsioon, kes kapitalismi poolt olid rõhutud [41]..."

Nõukogude võim on selles mõttes ehtsaks rahvavõimuks. Rahvusasjade Rahvakomissariaadi läkituses 1918. a. aprillis kirjutas seltsimees Stalin: „Keskuses on võim juba tegelikult muutunud rahvalikuks, töötavate masside hulgast väljakasvanuks. Selles sisaldub Nõukogude võimu jõud ja vägevus [42]..." Nõukogude võimu areng on kogu aeg läinud ja läheb nimelt selles suunas, et tema r a h v a l i k k u s, s. o. ehtne demokraatlikkus laienes ja kindlustus, et kõige mitmesugusematel aladel ja mitmekesisemal kujul tõmmatakse riiklikule ehitustööle kaasa üha laiemad rahvakihid.

Kodanliku riigi areng on läinud ja läheb, eriti kapitalistliku süsteemi üldise kriisi ajastul, otse vastupidises suunas. Kapitalismi riigiaparaat on r a h v a v a s t a n e, a n t i d e m o k r a a t l i k, ta komplekteerub kastilise ametkonnaga, professionaalse bürokraatiaga, kes on spetsiaalselt välja koolitatud rahva mahasurumise spetsialiseeritud funktsioonide täitmiseks, rahva eemaldamiseks mistahes kontrolli teostamisest võimuorganite tegevuse suhtes. Kodanlus püüab oma riigiaparaati kindlustada selle bürokratiseerimise ja militariseerimise tugevdamisega. Eriti teraval ja toorel politseilikul kujul teostab seda fašism [43].

Tõsi küll, oma sotsiaalse ja natsionaalse demagoogia otstarbel lobisevad saksa fašistid „rahvusriigist" (Völkische Staat), kellena nagu olevat nende imperialistliku kliki verine diktatuur rahva üle. Kuid nende demagoogia on nii karjuvas vastuolus faktidega, fašismi poliitika ja praksisega, et paljud fašismi „teoreetikud" võimalikuks peavad rääkida avameelselt riigi juhtimisest „valitud" vähemiku poolt. Nii kirjutab näiteks fašistitseerunud reaktsiooniline riigiõiguslane Forsthoff: „Rahvast peab eralduma eriline kiht, kes elab oma seaduste järgi ja allub oma ajaloolisele vastutavusele... Selle väljavalitute kihi omaduslikud iseärasused valmistavad temast tõelise seisuse, kes kasvatatakse enda säilitamiseks kuulmata viha-

---

[41] L e n i n, XXIV k., lk. 13.

[42] Nõukogude rahvuspoliitika, lk. 8.

[43] Selle illustratsiooniks võib olla muu seas Saksa fašistliku seadusandluse praksis nõndanimetatud „professionaalse ametkonna" küsimuses (vt. näiteks 1933. a. „Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums").

ses võitluses riigi eest..." (Forsthoff, Der totale Staat, 33). Teine fašistlik „õigusteadlane" Nicolai, kes on spetsialiseerunud „õiguse rassiteooria" küsimuste alal, kirjutas, et riiki peab juhtima rassitunnuse alusel väljavalitud fašistliku partei kitsas ladvik. See ladvik, keda ta nimetab juhtkonnaks (Führertum), esineb tema sõnade järgi vähemiku „eliidina" (s. o. väljavalitud osana — Autorid), kes on kutsutud valitsema oma vaimse ja praktilise (leistungsmässigen) üleoleku tõttu (Nicolai, Rasse und Recht, 69). Kuna Nicolai räägib otseselt fašistlikust klikist, siis vajavad tema sõnad vaevalt veel kommenteerimist. Missugusest fašistlikkude barbarite „vaimsest üleolekust" võib juttu olla?

Kodanliku riigiaparaadi „tugevdamine" sääraste abinõudega on väga ja vägagi suhteline ja kutsub esile töötava rahva masside veel suurema viha ja põlguse kodanliku riigi vastu.

Nõukogude teine tähtsam iseärasus seisab selles, et nende kaudu valitseb töötav rahvas faktiliselt riiki.

Partei on võidelnud ja võitleb mistahes katsete vastu moonutada seda nõukogude printsiipi. „On olemas väikekodanlik tendents Nõukogude liikmete muundamiseks „parlamendiliikmeiks" või, teisest küljest, bürokraatideks. Sellega peab võitlema, kutsudes Nõukogude kõiki liikmeid valitsemisest praktiliselt osa võtma," kirjutas Lenin [44].

Lenin kirjutas: „Riigi nõukogudelise organisatsiooni edasine areng peab seisma selles, et nõukogude iga liige peab, rööbiti nõukogu koosolekuist osavõtmisega, kohustuslikult täitma riigi valitsemise alatist funktsiooni; — edasi selles, et terve elanikkond tõmmataks kogu ulatuses järk-järgult nii osa võtma nõukogude organisatsioonist (töötava rahva organisatsioonidele allumise tingimusel) kui ka riigi valitsemise ülesandeid kandma [45]."

Nõukogude võim teostas täielikult selle, mis juba Pariisi kommuuni poolt oli märgitud kodanliku parlamentarismi eitavate külgede kaotamise kohta, mis seisnesid ta esindusasutiste isoleerituses ühest küljest massidest ja teisest küljest riiklikust tööst [46].

Järsk suurenemine masside faktilises osavõtus riigivalitsemise tööst toimus sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise perioodil. Riigi poolt sellel perioodil teostatud hiiglaslik töö oli temal võimalik esijoones ja peamiselt sellepärast, et partei ja valitsus mõistsid organiseerida ja süstemaatiliselt tõsta laiade masside riiklikku aktiivsust. Ainult sääraste riigiaparaadi kaasabil, nagu nõukogude riigiaparaat, masside aktiivsel ja vahetul osavõtmisel riigivalitsemisest osutus võimalikuks see-

---

[44] Lenin, XXII k., lk. 465.

[45] Sealsamas, lk. 372.

[46] 1919. a. 9. detsembril „Nõukogude ehitustöö küsimuses vastuvõetud Ülevenemaalise nõukogude VII kongressi otsuses rõhutatakse, et „Nõukogud peavad töötama mitte ainult agiteerimise ja informeerimise aparaadina, vaid ka asjaliku mehhanismina. Iga Nõukogude liige rakendatakse võimaluse korral viivitamatult kindla riikliku ülesande täitmisele" (S. K. 1919, nr. 64, art. 578).

võrra lühikese aja kestel nõnda igas suhtes riiki muundada, nagu see toimus NSV Liidus.

Siin me tuleme masside riigivalitsemisele kaasatõmbamise seisukohalt veel ühele, kolmandale nõukogude riigiaparaadi erinevale iseärasusele. Ta sisaldub selles, et see kaasatõmbamine toimub mitte ainult nõukogude, vaid ka meie massiliste ühiskondlikkude organisatsioonide ja töötava rahva ühingute kaudu [47].

Nõukogude seadusandlus tagab kõik tingimused, mis on vajalikud meie ühiskondlikkude organisatsioonide ja töötava rahva ühingute edukaks arenguks ja masside riigivalitsemisele kaasatõmbamise ülesande täitmiseks nende poolt. Siia kuuluvad eriti Stalinliku Konstitutsiooni artiklid 125, 126 ja 141.

Nõukogude riigiaparaadi kui kõige demokraatlikuma, kõrgemat tüüpi aparaadi neljandaks iseärasuseks on spetsiifiliste nõukogude põhimõtete kindel elluviimine, mis kehastavad sotsialistlikku demokratismi nõukogude võimu ülesehitamises ja funktsioneerimises. Säärane on *demokraatliku tsentralismi* põhimõte vastandina kodanlikule tsentralismile. Säärased põhimõtted on valitavate isikute valitavus ja asendatavus, nõukogude organisatsioonide tegevuse ühiskondlik kontroll; ulatuslik kriitika ja endakriitika — see nõukogude riikliku ehitustöö tähtsam ja spetsiifilisem põhimõte: „... endakriitika loosung on meie parteilise tegevuse aluseks, proletaarse diktatuuri kindlustamise abinõuks, kaadrite kasvatamise bolševistliku meetodi hingeks [48]."

4) Nõukogud ja proletaarne internatsionaalsus.

Nõukogude kui uue ja kõrgema riigivõimu vormi tähtsaimaks erinevaks jooneks on internatsionaalsus.

Kodanlikud riigid, sealhulgas ka kõige demokraatlikumad, teostavad avalikku või varjatud natsionalismi, hoiavad ja kinnitavad natsionaalset ebavõrdsust ja rõhumist nii oma sise- ja välispoliitikas kui ka riigiaparaadi tegevuse ülesehitamises ja organiseerimises.

Vastupidiselt neile teostavad nõukogud, kes väljendavad kõigi rahvuste töötava rahva huvide ühtsust, kindlalt, proletaarse internatsionaalsuse põhimõtteid.

Millised on need konkreetsed vormid, milles nõukogude kaudu praktiliselt kehastub proletaarne internatsionaalsus?

Esiteks, rahvaste riiklik ühinemine vabatahtlikkuse ja õheõigusluse alustel sotsialistlikku liitriiki — NSVL. Liidu- ja autonoomsed nõukogude vabariigid, aga samuti ka autonoomsed oblas-

---

[47] Masside riigi valitsemisele rakendamise selle mooduse suurepärast iseloomustust ja formulatsiooni vt. seltsimees Stalini Leninismi küsimused, lk. 147—150.

[48] Sealsamas, lk. 228.

tid on nendeks konkreetseteks riiklikkudeks vormideks, milles proletaarne internatsionaalsus on teostatud kogu järjekindluse ja selgusega.

Teiseks, kokkukõlas NSVL Konstitutsiooniga (art. 123) tagavad nõukogud rahvaste ja rahvuste tegeliku ja täieliku üheõigusluse kõigil majanduslikkudel, kultuurilistel ja poliitilise elu aladel.

Kolmandaks leiab proletaarne internatsionaalsus kehastamist riigi võimu- ja valitsemisorganite ülesehituses ja igapäevases tegevuses, alates NSVL Ülemnõukoguga ja lõpetades küla või asundise nõukoguga.

Neljandaks leiab ta kehastamist nõukogude välispoliitikas, mis on suunatud kõigi NSVL rahvaste ja rahvuste töötava rahva huvide kaitsele, NSVL rahvaste lähendamisele kogu maailma rahvastele ühiseks võitluseks imperialistlikkude agressorite vastu.

Viiendaks leiab ta kehastamist riigiõiguslikus varjupaiga õiguse instituudis (vt. NSVL Konstitutsiooni art. 129) välismaalasile, keda jälitatakse rahvuslikust vabadusvõitlusest osavõtu pärast — instituudis, mis on teostatud ainult nõukogude riigis.

* *
*

Niisugused on nõukogude sotsialistliku demokratismi — NSVL poliitilise aluse — põhijooned.

§ 5. NSVL MAJANDUSLIK ALUS.

Iga ühiskondliku korra majandusliku aluse moodustab saaduste tootmise ja jaotamise teatav moodus, s. o teatav majandussüsteem ja sellele vastav omanduse vorm tootmisvahendite ja -riistade suhtes.

Orjapidamis-ühiskonna aluseks oli antiikne omand, mis rajanes orjade töö ekspluateerimisele ja orjadega kauplemisele.

„Orjapidamiskorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid, samuti aga ka tootja, — ori, keda orjapidaja võib müüa, osta, tappa nagu looma, — on orjapidaja omand." „Siin on orjapidaja esimene ja peamine täisväärtuslik omanik. Rikkad ja vaesed, ekspluateerijad ja ekspluateeritavad, täisõiguslikud ja õigusetud, ning karm klassivõitlus nende vahel — niisugust pilti pakub orjapidamiskord [1]."

Feodaalühiskonna aluse moodustas feodaalne omand, mille peamiseks iseärasuseks oli feodaalide omandiõigus maale ja pärisorjuses oleva talupoja töö ekspluateerimine.

---

[1] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 130—131.

„Feodaalkorras on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid on feodaalisanda omand, ja tootja — pärisori — on tema mitte täielikuks omandiks, keda feodaalisand ei või enam tappa, kuid keda ta võib müüa ja osta. Kõrvuti feodaalse omandusega on olemas talupoja ja käsitöölise tootmisriistade ja oma eramajapidamise individuaalne isiklikul tööl põhinev omandus. Niisugused tootmissuhted peajoontes vastavad tootlike jõudude olukorrale sel ajajärgul. Raua sulatamise ja töötlemise edasine parandamine; raudadra ja kangaspuude levimine; põllunduse, aedviljakasvatuse, veinivalmistuse ja võivalmistuse edasine arenemine; manufaktuur-ettevõtete tekkimine kõrvuti käsitööstuslike töökodadega, — niisugused on tootlike jõudude oleku iseloomulised jooned.

Uued tootlikud jõud nõuavad, et tootjal oleks tootmises mingi initsiatiiv ja kalduvus tööle, huvi töö vastu. Seepärast loobub feodaalisand orjast kui tootjast, kuna see pole tööst huvitatud ja tal sootuks puudub intsiatiiv, ja eelistab kasutada pärispõlvetalupoega, kel on oma majapidamine, oma tootmisriistad ja kes mõnel määral omab töö vastu huvi, mis on tarvilik, et maad harida ja feodaalisandale oma viljasaagist natuuras tasu maksta.

Eraomandus jätkab siin oma arengut. Ekspluateerimine on peagu sama julm kui orjaajalgi, — ta on vaid veidi pehmendatud. Feodaalkorra peajooneks on klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel [2]."

Kodanliku ühiskonna majanduslikuks aluseks on majanduse kapitalistlik süsteem ja kapitalistlik omand proletaarlaste ja poolproletaarlaste palgatava tööjõu ekspluateerimisega.

„Kapitalistlikus korras on tootmissuhete aluseks tootmisvahendite kapitalistlik omandus, kusjuures omandiks pole tootjad — palgatöölised, keda kapitalist ei või ei tappa ega müüa, sest nad on vabad isiklikust sõltuvusest, kuid kellel pole tootmisvahendeid ja kes selleks, et mitte surra nälga, peavad oma tööjõudu müüma kapitalistile ja taluma oma turjal ekspluatatsiooni iket [3]."

Kõigis neis ühiskondades moodustas ja moodustab omand ekspluataatorite vara. Ta oli ja on aluseks ekspluataatoritele ekspluateeritavate sotsiaalsel ja poliitilisel (aga ka ideoloogilisel) valitsemisel. Omandi ja ekspluateerimise vormi muutumine ühikonnas tähendas ainult seda, et muutus töö ekspluateerimise moodus, et ekspluateerimine võttis uue ajaloolise vormi — feodaalse või kapitalistliku [4]. Üleminek feodaalomandi valitsemiselt kapitalist-

---

[2] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 131.

[3] Sealsamas, lk. 131—132.

[4] Omandi vormide ajaloolise arengu küsimuses vt. Marx ja Engels, IV k., lk. 12—25.

likule valitsemisele tähendas ainult üleminekut ühelt e r a omandi vormi valitsemiselt teise vormi valitsemisele. Muutus eraomandi kui ekspluataatorliku ühiskonna majandusliku aluse vorm, kuid eraomandi ja ekspluateerimise valitsemine säilis ja kindlustus.

Vastandina sellele tähendab sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi kindlustumine ühiskonna majandusliku aluse loomist, milles eraomand on tühistatud, tootmisvahendid ja -riistad on muundatud kogu rahva varaks, inimese ekspluateerimine teise inimese poolt ja säärase ekspluateerimise võimalused on aga täielikult ja alatiseks hävitatud.

1) Sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi kindlustamine NSVL-s.

Sotsialistliku ühiskonna majandusliku aluse ülesehitamine NSVL-s oli võimu enda kätte võtnud töölisklassi ja kogu töötava rahva kestva ja pingutatud võitluse tulemuseks.

Sotsialistliku omandi valitsemise kindlustumine töölisklassi diktatuuri puhul on põhjalikult erinev kapitalistliku omandi kui kodanliku ühiskonna aluse valitsemise kidlustumisest. Kui kapitalistlik omand loodi juba feodaalühiskonna rüpes ja kodanlik revolutsioon kõrvaldas tema arengu takistused, siis sotsialistlik omand alustab oma olemasolu, oma arengut alles pärast proletaarse revolutsiooni võitu ja proletaarse riigi loomist. Kui kapitalistliku omandi valitsemine hakkab aegamööda kujunema juba feodaalühiskonna tingimusis ja kodanlik riik vormistab ja kinnitab tema valitsemist, siis sotsialistlik omand saab rahvamajanduses valitsevaks proletaarse riigi poolt kõikehaarava majanduse põhjaliku ümberehitamise kava järjekindla teostamise tõttu. Sealjuures tuleb temal võita kontrrevolutsiooniliste, restaureerijate jõudude aktiivne ja terav vastupanu, võita ekspluataatorliku ühiskonna tingimusis aastatuhandetega kujunenud traditsioonid ja harjumused.

Nõukogude riik tõstis rahvamajanduse uutele astmeile, kõrvaldades, likvideerides, tühistades kapitalistlikud majandusvormid, kindlalt levitades ja pidevalt kindlustades sotsialistlikke majandusvorme, s. o. riiklikke ja kooperatiiv-kolhooslikke ettevõtteid.

Oli vaja rakendada kogu proletaarse riigi aktiivselt mõjustavat, loovat, uuendavat jõudu, et igasuguseid takistusi ja raskusi võites saavutada sotsialistlikule omandile valitsevat seisundit, täielikult likvideerida kapitalistliku majanduse jäänused, hävitada inimese ekspluateerimine teise inimese poolt.

Juba oma eksisteerimise esimestel päevadel proklameeris nõukogude võim põhimõtet, et maa rikkus peab muutuma ühis-

kondlikuks varaks. RKN esimehe läkituses rahvale 5. (18.) novembrist 1917 räägitakse: „Olge ettevaatlikud, hoidke kui oma silmatera maad, vilja, vabrikuid, tööriistu, produkte, transporti — kõik see on nüüdsest peale *tervenisti* teie ühiskondlik vara [5].“

Imperialistliku sõja tagajärjel oli meie majandus revolutsiooni momendiks nõrgestatud. Endiste ministeeriumide ametnikud, eesotsas es-er'ide ja menševikkudega, püüdsid organiseeritud sabotaažiga nõukogude võimu esimesi edusamme nurja ajada. Majandusliku katastroofi vältimise ja rahvamajanduse taastamise ülesanded andsid erilise teravuse kapitalistliku ja mõisnike omandi riigi omandiks muutmise küsimusele.

„Kodanluse majandusliku jõu aluse lõhkumiseks ja uue nõukogude rahvamajanduse organiseerimiseks, eelkõige aga uue nõukogude tööstuse organiseerimiseks natsionaliseeriti pangad, raudteed, väliskaubandus, kaubalaevastik ja kõik suurtööstuse harud: kivisöe-, metallurgia-, nafta-, keemia-, masinaehituse-, tekstiil-, suhkru- jne. tööstused.

Meie maa vabastamise eesmärgil välismaa kapitalistide finantsilisest sõltuvusest ja ekspluateerimisest annulleeriti (tühistati) välislaenud, mis olid teinud tsaar ja Ajutine Valitsus. Meie maa rahvad ei soovinud tasuda võlgu, mis olid tehtud röövsõja jätkamiseks ja viisid meie maa orjastavasse sõltuvusse väliskapitalist [6].“

Kapitalistliku ja mõisnike omandi vägivaldse ja tasuta võõrandamise, konfiskeerimise põhimõtteline joon võeti nõukogude võimu poolt omaks algusest peale. Selle praktilisel teostamisel oli vaja arvestada kõiki poliitilise, aga ka organisatsioonilise ja administratiivse iseloomuga tingimusi. Eriti puudutas see üksikute rahvamajanduse alade natsionaliseerimise läbiviimise järjekorra ja ettevalmistavate sammude küsimust. Esimeses järjekorras tühistati täielikult mõisnike omandiõigus maa suhtes [„Deklaratsioon maa kohta“ 26. oktoobrist (8. novembrist) 1917. a., S. K. 1917. a., nr. 1, art. 3].

Tööstuslikkude, transpordi- ja finantsettevõtete suhtes seati sisse ülemineku vormina tööliste kontroll tootmise üle. Oma olemuselt oli see riiklik kontroll. See oli kontroll klassi poolt, kes püstitas oma diktatuuri. Töötava rahva huvides teostatud, töölisklassi revolutsioonilisele aktiivsusele rajanev ja proletaarse riigi sünnijõuga kindlustatud nõukogude tööliskontroll tootmise üle kujunes reaalseks, tootjate tegelikuks kontrolliks tootmisprotsessi üle, kuigi tootmisvahendid jäid veel ettevõtjate omanduseks. Tööliste kontroll

[5] Lenin, XXII k., lk. 55.
[6] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 224.

teostati riigi poolt natsionaliseerimise ettevalmistamise vahendina. Tema ülesanne seisis selles, et hakates majandust faktiliselt valitsema ja kogudes valitsemise kogemusi, valmistab tööliisklass praktiliselt ette üleminekut ettevõtete täielikuks riigistamiseks, natsionaliseerimiseks ja nende vahetule valitsemisele üleriiklikus ulatuses. Kapitalistide sabotaaž kiirendas natsionaliseerimisele üleminekut.

Riik läks tööliste kontrollilt natsionaliseerimisele üle sellest olenevalt, millisel määral see osutus teataval majandusalal eriti vajalikuks.

Kõigepealt teostati pankade natsionaliseerimine [7].

Poolteise kuu pärast, 26. jaanuaril 1918, avaldati Vene NFSV RKN määrus „Kaubalaevastiku natsionaliseerimise kohta" (S. K. 1918, nr. 19, art. 290).

Tööstusettevõtted natsionaliseeriti hiljemini. Neil juhtudel aga, mil ettevõtete valdajad ja nende juhid keeldusid tööliskontrollile allumast, võõrandati ettevõtted riigi omandiks [8].

„Õiguste deklaratsioonis" kinnitati eraomanduse tühistamine maa suhtes ja maa muutmine kogu rahva varaks. Selles leidis kinnitamist tööliste kontrolli kohta käiv seadus „Kui esimene samm vabrikute, tehaste, kaevanduste, raudteede ja muude tootmise ja transpordi vahendite täielikuks üleminekuks Tööliste ja Talupoegade Nõukogude Vabariigi omandusse ..., et kindlustada töötava rahva võimu ekspluataatorite üle" (S. K. 1918, nr. 15, art. 215).

Tööliste kontrolli teostamine, kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu ja kohtadel tema osakondade organiseerimine, majandusasjade juhtimise ja riigiaparaadi järk-järguline vallutamine olid ettevalmistuseks natsionaliseerimisele üleminekule. Selle teostamiseks andis Vene NFSV RKN 28. juunil 1918 määruse suuremate tööstus- ja transpordiettevõtete natsionaliseerimise kohta (S K. 1918, nr. 47, art. 559).

Kodusõja lõpuks, mis Vene NFSV keskmises osas kestis kolm aastat ja ääremaadel ning teistes nõukogude vabariikides veelgi kauem, oli riigi majandus veel raskemas olukorras kui selle alguses.

1920. a. lõpust alates asub nõukogude võim rahvamajanduse

---

[7] Vt. VKTK määrus 14. detsembrist 1917 pankade natsionaliseerimise kohta (S. K. 1917. a., nr. 10, lk. 150).

[8] See leidis aset näiteks Kõštõmi mäeringkonna aktsiaseltsi suhtes. RKN dekreet ütles: „Kõštõmi mäeringkonna aktsiaseltsi tehase administratsiooni keeldumise tõttu alluda Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile tootmise üle tööliskontrolli sisseseadmise kohta otsustas Rahvakomissaride Nõukogu konfiskeerida kõik Kõštõmi mäeringkonna aktsiaseltsile kuuluva vara, milles see vara ka seisaks, ja kuulutada see vara Vene Vabariigi omandiks" (S. K. 1917, nr. 13, art. 192).

taastamisele. Üheks aktiks sellega seoses oli ettevõtete natsionaliseerimise täielik *lõpuleviimine*[9].

Maa, finants-, transpordi- ja tööstusettevõtete natsionaliseerimisega, nende muutmisega riigi omandiks loodi nõukogude riigi majanduslik alus.

Oli vaja selle abil, sellele toetudes suurmaaomanduslik-kapitalistlikkudest kütketest vabastatud maa tootmisjõudusid sotsialistliku ümberehitamise suunas edasi viia. Juhituna leninlik-stalinlikust parteist esines nõukogude võim riigi majandusliku tõusu organiseerijana[10].

Nõukogude riik tuli hiilgavalt ja lühikese ajaloolise tähtaja jooksul toime rahvamajanduse taastamise ülesandega. Nõukogude õigus avaldas sealjuures proletariaadi võimsa tööriistana majanduse suhtes oma määratut aktiivselt, muundavalt mõjustavat jõudu. Ta haaras ikka suuremal määral oma aktiivsesse mõjustusse majanduselu protsessid, tungides neisse üha sügavamale, vastavalt sotsialistliku riigi organisatoorse ja reguleeriva jõu tugevnemisele ja sotsialistliku sektori ja tema rahvamajandusliku mõju kasvamisele.

Partei ja valitsuse otsused majandusküsimuste alal sisaldasid sotsialistliku ülesehituse arendatud kavasid. Nad sisaldasid osutuse vormidele ja meetodeile, millega riigi organite kaudu töötava rahva masse organiseerida, et neid kavasid teostada.

Nõukogude õigus kaitses kindlalt riigi majanduspoliitikat, mis nep'i — uue majanduspoliitika — esimesel perioodil oli oma terava otsaga suunatud sõjakommunismi äärmuste vastu ja sotsialistliku omandi kindlustumisel selle omandi varastamise ja kahjustamise vastu. Nõukogude õigus oli seega seatud majanduse sotsialistliku ümberehitamise teenistusse, oli asetatud võitlusse sotsialismi vaenlastega.

Sotsialistliku omandi domineerimise eest peetud võitluse edu otsustavaks faktoriks oli asjaolu, et tööliste ja talupoegade riigi käes olid algusest peale rahvamajanduse juhtimiskohad suur- ja kesktööstuse, riigipanga ja transpordi näol. Nõukogude riik asus Lenini

---

[9] KRMN 1920. a. 29. novembri määruses „Ettevõtete natsionaliseerimise kohta" räägitakse:

„1. Kõik eraisikute või ühingute valduses olevad tööstuslikud ettevõtted, mille tööliste arv on mehaanilise jõumasina olemasolul üle 5, või mehaanilise jõumasina puudumisel üle 10, kuulutatakse natsionaliseerituks.

2. Kõik punkt 1 all märgitud ettevõtete varad, asjad ja kapitalid, kus see vara ka asetseks ja milles see ka seisaks, kuulutatakse VNFSV omandiks" (S. K. 1920, nr. 93, art. 512.)

[10] Vt. sellega seoses Ülevenemaalise nõukogude VIII kongressi määrus „Punase Lipu töö ordeni kohta" (S. K. 1921, nr. 1, art. 7) ja sama kongressi läkitus töötavale rahvale (sealsamas, 3. lisa).

ja Stalini juhtimisel otsekohe kindlustama neid juhtivaid positsioone võitluses kapitalistliku ühiskondlik-majandusliku formatsiooni vastu. Ta kindlustas neid juhtivaid positsioone, et luua ja tõsta üha kõrgemale maa ja linna majanduslikku liitu linna, tööstuse, proletariaadi juhtimisel.

Selle küsimuse kohta andis selge juhendi juba Ülevenemaaline Nõukogude IX kongress. See on avaldatud järgmistes sõnades:

„Kommunistliku ja eramajanduse võitlus kandub nüüd majanduslikule pinnale, turgudele, kus töölisriigi kätesse koondunud natsionaliseeritud tööstus peab turu tingimustega ja sealsete võistlusmeetoditega kohastudes vallutama endale otsustava valitsemise. Võit saab seda otsustavam, mida osavamalt, süstemaatilisemalt ja kavakindlamalt proletariaat käsutab Oktoobrirevolutsiooni tulemusena tema kätesse koondunud määratuid tootmisvahendeid, mida tugevam on maa ja linna kaubavahetusele rajatud proletariaadi ja talupoegkonna liit, mida kiiremini linna ja maa töötava rahva eesrindlikud elemendid õpivad pidama võitlust uuel alusel, uute võtetega, kasutades uut olukorda, muutudes uute tööalade juhtijateks" (S. K. 1922, nr. 4, art. 43).

Sotsialistliku omandi kindlustamise võitluse otsustaval etapil, industrialiseerimise ja kollektiviseerimise perioodil kasvas nõukogude õiguse ja nõukogude seaduse osatähtsus määratus ulatuses; nemad kehastasid töötava klassi vääramatut tahet, tema püüet saavutada täielik võit sotsialistliku ehitustöö rindel. Nõukogude õigus oli võimsaks tööriistaks NSVL töötava rahva käes nende pingutatud, ennastohverdavas ja kangelaslikus võitluses, töölisklassi ja kommunistliku partei juhtimisel, sotsialistliku majandussüsteemi täieliku võidu eest ja sotsialistliku omandi ainuvalitsemise kinnitamiseks tootmisvahendeile ja riistadele.

See oli võitlus klassivaenlaste vastu, rahvavaenlaste vastu — trotskistide, buhhaarinlaste, kodanlikkude natsionalistide, menševikkude-es-er'ide kildude ja teiste nõukogudevastaste organisatsioonide ja gruppide vastu, kes püüdsid kapitalistliku omandi likvideerimist ja sotsialistliku omandi domineerimist mistahes kahjustamistega nurja ajada. Stalinlikkude viisaastakute täitmisega saavutati selles võitluses riigi majanduse sotsialistliku formatsiooni täielik võit. Järgnevad arvulised andmed annavad selle kohta kujuka illustratsiooni.

SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE OSATÄHTSUS [11].

	1928. a.	1936. a.
Rahva tulus	44,0	99,1
Kogu tööstuse üldproduktsioonis	82,4	99,8
Põllumajanduse üldproduktsioonis (ühes arvatud kolhoosnikute isiklik abimajapidamine)	3,3	97,7
Kaubandusettevõtete jaotimüügi käibes	76,4	100,0
Kogu rahvamajanduse tootmisfondides	77,8	98,7

[11] „20 aastat nõukog. võimu", lk. 5.

NSVL TOOTMISFONDID OMANDIVORMI JÄRGI [12].

(Protsentides üldsummast.)

	1928. a.			1936. a.		
	Tööstus	Põllumajandus	Kogu rahvamajandus	Tööstus	Põllumajandus	Kogu rahvamajandus
1. Sotsialistlik omand kahes vormis .	97,9	63,6	77,8	99,95	96,3	98,7
a) kogu rahva (riiklik)	96,6	62,6	76,5	97,35	76,0	90,0
b) kooperatiiv-kolhooside, s. o. üksikute kolhooside, kooperatiivsete ühingute omand	1,3	1,0	1,3	2,6	20,3	8,7
2. Kolhoosnikute isiklik omand, mis on sotsialistliku kolhoosliku omandi abielemendiks ega luba võõra töö ekspluateerimist	—	0,1	—	—	3,1	1,1
3. Üksiktalupoja ja kodukäsitöölise isiklikule tööle rajatud ja tema ülalpidamise peamise allikana esinev omand	2,0	31,9	19,6	0,05	0,6	0,2
4. Võõra töö ekspluateerimisele rajatud kapitalistlik eraomand . .	0,1	4,4	2,6	—	—	—
Kokku	100	100	100	100	100	100

Nagu näeme, moodustas 1936. a. nõukogu rahva ühiskondlik omand kõigist tootmisvahendeist ja -riistadest 98,7%, kapitalistlik omand on täielikult likvideeritud, kuna tööle rajatud väike-eraomand moodustas ainult 0,2%. See tähendabki eraomanduse tühistamist tootmisvahendite ja -riistade suhtes ja selle omandi ülemineku ühiskonnale, inimese teise inimese poolt ekspluateerimise ja säärast ekspluateerimist võimaldava majandusliku aluse hävitamist.

Kõigi tootmisvahendite ja -riistade ühiskonna omandusse ülemineku kuks oli vaja samaaegselt teostada ka kogu rahvamajanduse, nii tööstuse kui põllumajanduse põhjalik tehniline rekonstrueerimine. Seda ülesannet raskendasid spetsiifilised takistused, mis olid tingitud riigi tehnilis-majanduslikust mahajäämisest lähemas minevikus, kapitalistliku ümbruskonna vaenulikkusest jne. Nende takistuste edukas kõrvaldamises avaldub erakordse jõuga nõukogude riigi ja õiguse määratu loov, organisatoorne võimsus.

Teoses „Kommunismi põhimõtted" kirjutas F. Engels: „Kas on

[12] „20 aastat nõukog. võimu", lk. 9.

võimalik teostada eraomandi tühistamine korraga? ... Ei, see pole võimalik samuti, kui ei ole võimalik korraga suurendada olevaid tootmisvahendeid sellisel määral, nagu see on vajalik ühiskondliku tootmise loomiseks. Seepärast proletariaadi revolutsioon, mis kõige tõenäosuse järgi toimub, suudab olevat ühiskonda muundada ainult järk-järgult ja tühistada eraomandi alles pärast seda, kui on juba loodud selleks vajalik tootmisvahendite hulk[13]."

„Oluliste tootmisvahendite hulk" loodi industrialiseerimise tulemusena, mis töötava rahva huvides ja seevõrra lühikeste ajalooliste tähtaegade kestel oli teostatav ainult nõukogude riigi kaasabil, ühiskondliku omandi kui sotsialistliku majanduse alusel. See oligi, mispärast sotsialismi vaenlased püüdsid ühiskondlikku omandit igati hävitada — seda kahjustades, varastades ja hävitades. Eriti teravad ja äärmuslikud vormid saavutas see rahvavaenlaste ühiskonna omandi vastane võitlus kulakluse kui klassi likvideerimise perioodil. Seltsimees Stalin kirjutas sotsialistliku omandi varastajaist: „Nad haistavad nagu klassiinstinktiga, et nõukogude majanduse aluseks on ühiskondlik omand, et just seda alust peab kõigutama, et Nõukogude võimule paha teha, — ja nad taotlevad ka tõeliselt ühiskondliku omandi kõigutamist massilise varguse ja röövimise organiseerimisega[14]."

Töölisklassi diktatuur, kes oskas luua ja pidevalt suurendada ühiskondlikku omandit, oskas ilmutada ka vajalikku kindlust ja halastamatust vaenlaste vastu, kaitsedes seda omandit varaste eest[15].

Stalini Konstitutsiooni art. 131 kinnitas seda nõukogude võimu põhimõtet kui sotsialismi majandusliku aluse kaitse kindlat põhimõtet.

2) Sotsialistliku omandi kaks vormi NSVL-s.

„Sotsialistlik omand NSVL-s esineb kas riikliku omandi (kogu rahva vara) või kooperatiiv-kolhoosliku omandi (üksikute kolhooside omand, kooperatiivühingute omand) kujul" (NSVL Konstitutsiooni art. 5). Selles määratluses on väljendatud eelkõige ühelt poolt riikliku ja teiselt poolt kooperatiiv-kolhoosliku omandi kui sotsialistliku omandi sotsiaalse loomuse ühtsus. Samaaegselt eristatakse aga neid kahte sotsialistliku omandi vormi.

Riigi käsutuses olev omand on nõukogude korra juures sotsialistlik omand. Ta moodustab kogu rahva vara, kes valdab ja käsus-

---

[13] Marx ja Engels, V k., lk. 474.

[14] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 508.

[15] Vt. KTK ja NSV Liidu RKN määrus 7. augustist 1932 „Riiklikkude ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitsemise ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta" (S. K. 1932, nr. 62, art. 360).

tab seda sotsialistliku riigi kaudu enda huvides, töötava rahva huvides. Ta erineb täielikult kodanlikkude maade riiklikust omandist, mis oma sotsiaal-ökonoomilise sisu (olles ekspluataatorite huvide kaitsemise abinõuks) ja kasutamise meetodite poolest on vaid kapitalistliku omandi eri liigiks.

Proletaarse riigi tootmisvahendite ja -riistade omand kui sotsialistlik omand oli otsustavaks majanduslikuks tugipunktiks kogu rahvamajanduse ümberlülitamisele sotsialistlikkudel alustel.

Sotsialismi vaenlased, eriti trotskistlik-buhhaarinlikud kahjurid, nagu Sokolnikov jt., püüdsid kinnitada, et meie riiklikud ettevõtted on riiklik-kapitalistliku, aga mitte sotsialistliku iseloomuga. Sotsialismi vaenlased nõudsid kapitalistliku majapidamise meetodite rakendamist riiklikes töös-tusettevõtteis ja pankades, astudes välja riikliku plaani, riikliku distsipliini ja nõukogude majandusliku arvestuse vastu, et nurja ajada riiklikku ehitustööd ja likvideerida rahvamajandusliku elu riiklik juhtimine. Kodanlikkude juristide seast pärinevad kapitalistliku omandi apologeedid väitsid, et tootmisabinõude üleminek riigile tähendab igasuguse omandi hävitamist NSVL-s, et nõukogu korra juures jõutakse niikaugele, et ei ole enam „kellegi omandit".

Riiklik omand NSVL-s on sotsialistliku omandi kõrgemaks vormiks. Ta omab järjekindlalt sotsialistlikku iseloomu ühiskondlikkude suhete ja selle alusel kujunevate töö organiseerimise vormide mõttes, aga ka tootmisproduktide jaotamise vormide ja selle alusel uue töö-psühholoogia ja -distsipliini kasvatamise mõttes. Kõik see määrab nõukogude õiguse sisu tema ülesannete osas, mis puudutavad riikliku omandi kindlustamist ja arendamist.

Nõukogude omandi üldrahvalikkus tähendab, et see omand kuulub nõukogude rahvale tervikuna. Selle omandiõiguse subjektiks, kandjaks on nõukogude riik tervikuna. Üksikud riiklikud organid (majanduslikud või administratiivsed) või ühiskondlikud organisatsioonid täidavad riigi ülesandel kokkukõlas seadusega neid või teisi funktsioone ühe või teise riikliku omandi objekti valitsemisel. Üksikud riigivõimu organid, administratiivsed ja majanduslikud organid ja ettevõtted täidavad riikliku omandi valitsemisel mitmesuguseid funktsioone, omades vastavat pädevust ja täites neile pandud teatavaid kohustusi, kuid iseendast nad pole riikliku omandi objektide omanikkudeks. Tema omanikuks, sealjuures ainsaks omanikuks on kõigil neil juhtudel kogu sotsialistlik rahvas oma riigi näol.

Riikliku omandi otsustavaks iseärasuseks NSVL-s on kõigi selle omandi fondide ühtsus.

Riikliku omandi kõigi fondide ühtsus avaldub selles, et seda valitsetakse üldriiklikus ulatuses. See tähendab näiteks, et NSVL riigivõimu kõrgemal organil on õigus anda seadusega kokkukõlas riikliku omandi üht või teist osa ühelt asutiselt teisele valitsemiseks ja tasuta kasutamiseks. Selle küsimuse alased konstitutsioo-

nilised normid leiduvad NSVL Konstitutsiooni 14. artiklis, punktid k, l, m, n, o, p, ja 68. artiklis, punktid a, b ja e, ja liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonide vastavais artikleis. KTK ja NSVL RKN määrustes 29. aprillist 1935 — „Riiklikkude hoonete, ettevõtete ja ehitiste üleandmise kohta" (S. K. 1935, nr. 28, art. 221) — ja 15. veebruarist 1936 — „Riiklikkude hoonete, ettevõtete ja ehitiste üleandmise korra kohta" (S. K. 1936, nr. 11, art. 93) — sisalduvad täpsed juhendid riiklikkude varanduste ühelt asutiselt teisele üleandmise korra kohta, mis (üleandmise) õigust teostab NSVL RKN.

Tootmisfondide ühtsuse alusel kujundatakse üldriikliku kava ja samuti NSVL kõrgemate riigivõimu organite ja haldusorganite eriliste otsuste korras ühtne üldriiklik jagamisfond (töötasu fond, sotsiaalse kindlustuse fond jt.).

NSVL riikliku omandi üheks tähtsamaks iseärasuseks on asjaolu, et selle objektide hulka kuuluvad ka niisugused objektid, mille omandiõigus kuulub eranditult riigile. Siia kuuluvad maa ja maapõuevarad, veed, metsad, raudteetransport. Need kuuluvad kogu NSVL maa-alal eranditult riigi omandusse. Nad ei või olla kooperatiiv-kolhooslikkude organisatsioonide (seda vähem üksikute isikute) omandusesemeks, võivad aga NSVL seadusega kehtima pandud korras olla nende organisatsioonide (ja samuti üksikute isikute) käes kasutamiseks. Nad on kaubanduslikust käibest kõrvaldatud.

Vastavalt NSVL Konstitutsioonile (art. 6) kuuluvad riigi omandusse: „Maa, maapõuevarad, veed, metsad, tehased, vabrikud, murrud, kaevandused, raudtee-, vee- ja õhutransport, pangad, sidevahendid, riigi poolt organiseeritud põllumajanduslikud suurettevõtted (sovhoosid, masina- ja traktorijaamad jms.), samuti ka kommunaalettevõtted ja elamu põhifond linnades ja tööstuskeskustes . . ."

Defineerides kooperatiiv-kolhooslikku omandit NSVL-s sotsialistliku omandina, väljendab ja kinnitab NSVL Konstitutsioon selle omandi tegelikku iseloomu ja olemust. Ta on sotsialistlik, sest: a) ta on töötava rahva kollektiivi ühiskondlik vara; b) ta on aluseks, mille põhjal likvideeriti ekspluataatorlikud elemendid, inimese ekspluateerimine teise inimese poolt ja säärase ekspluateerimise võimalus üldse; c) tema alusel teostati kõigi kooperatiiv-kolhooslikes ettevõtetes töötajate suhtes sotsialistlik põhimõte — „igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi"; d) tema alusel on üles ehitatud kollektiivne moodsat industriaaltehnikat rakendav suurtootmine, mis töötab üldriikliku sotsialistliku kava alusel ja tagab piiramatud võimalused neis käitistes töötavate tööliste materiaalse heaolu ja kultuurilise taseme tõstmiseks.

Kõik need nõukogude tootva ühistegevuse jooned kujunevad proletaarse riigi aktiivsel mõjustusel, riikliku maaomandi juures, riiklikkude sotsialistlikkude ettevõtete (eriti MTJ) määratul materiaal-tehnilisel ja organisatoorsel kaasabil.

Iseloomustades ühistegevuse arengu iseärasusi nõukogude korra tingimusis, kirjutas Lenin: „Erakapitalismi puhul erinevad kooperatiivsed ettevõtted kapitalistlikest ettevõtteist nagu kollektiivettevõtted eraettevõtteist. Riigikapitalismi puhul erinevad kooperatiivsed ettevõtted riiklik-kapitalistlikest ettevõtteist esiteks kui era- ja teiseks kui kollektiivettevõtted. Meie kehtiva korra juures kooperatiivettevõtted erinevad erakapitalistlikest ettevõtteist kui kollektiivettevõtted, kuid nad ei erine sotsialistlikkudest ettevõtteist, kui nad on rajatud maale ja tootmisvahendite juures, mis mõlemad, nii maa kui tootmisvahendid, kuuluvad riigile, s. o. töötavale rahvale [16].“

Juba oma seadusandliku ja organisatoorse tegevuse esimestest sammudest seadis nõukogude võim endale ülesandeks kõigiti kaasa aidata tootva ühistegevuse, eriti põllumajandusliku ühistegevuse arengule. 1918. a. 31. jaanuari „Seaduses maa sotsialiseerimise kohta“, art. 35, öeldakse: „Et kiirustada sotsialismi saavutamist, osutab Vene Föderatiivne Nõukogude Vabariik igasugust kaasabi (kultuurilist ja materiaalset abi) ühisele maaharimisele, soodustades kommunistlikku, artellilist ja kooperatiivset majapidamist, võrreldes üksiktalupoegade omaga [17].“

Nõukogude riik kutsus talupoegkonda kolhooside organiseerimisele, nagu me näeme, juba sotsialistliku revolutsiooni esimestel päevadel. Majandusliku ehitustöö rahulikule perioodile üleminekul asus nõukogude võim 1921. a. praktiliste abinõude teostamisele, et luua ja kindlustada ühistegevust [18].

Leninlik-stalinlik ühistegevus-kolhoosi kava oli kümnete miljonite talupoegade — keskurite ja kehvikute — tööle rajatud tükeldatud väikeomandi ühiskondlikuks, sotsialistlikuks omandiks muundamise kava, üksiktalupoegade vabatahtliku ühinemise kaudu ühiskondlikku kolhooslikku majanduslikku organisatsiooni. Selle kava teostamisega esimese ja eriti teise viisaastaku kestel saavutati, et rööbiti sotsialistliku ühiskonna võimsa riikliku omandiga muu-

---

[16] Lenin, XXVII k., lk. 396.

[17] S. K. 1918, nr. 25, art. 346.

[18] Ülevenemaaline nõukogude IX kongress võttis 28. detsembril 1921 vastu põllumajandusliku ühistegevuse kohta käiva spetsiaalse otsuse. Selles on selgelt läbi viidud leninlik ühistegevuse kava. Seal öeldakse: „Väikeste põllumajanduslikkude ühikute jõudude koondumise organisatsioonilised vormid on ajalooliselt antud ühistegevuses. Uue majanduspoliitika teostamisel seab Nõukogude valitsus põllumajanduslikkude kooperatsioonide loomise ja arendamise oma põllumajandusliku poliitika üheks tähtsamaks momendiks“ (S. K. 1922, nr. 5, art. 48).

tus kooperatiiv-kolhooslik omand maal ja samuti väikeses kodukäsitöös ainuvalitsevaks [19].

Kolhooside ja kooperatiivorganisatsioonide omandi moodustavad: „Kolhooside ja kooperatiivorganisatsioonide ühiskondlikud ettevõtted ühes nende elusa ja eluta inventariga, kooperatiivorganisatsioonide poolt toodetavad saadused, samuti ka nende ühiskondlikud ehitised..." (NSVL Konstitutsiooni art. 7).

Sellega kokkukõlas kaitseb nõukogude seadus kõiki kolhooside ja kooperatiivide õigusi nende omandile ja selle käsustamiseks. Kolhooside ja kooperatiivide siseasjad otsustatakse kolhooside ja kooperatiivide eneste poolt vastavalt nende põhikirjadele.

Seltsimees Stalini vahetul juhtimisel loodud põllumajandusliku artelli näidispõhikiri, mis võeti vastu kolhoosnikute-löökTööliste II Üleliidulisel kongressil ja kinnitati NSVL RKN ja ÜK(b)P KK poolt 17. veebruaril 1935. a. (S. K. nr. 11, art. 82), on silmapaistva konstitutsioonilise tähtsusega. Stalini määratluse kohaselt on see „kõrgem seadus, põhiseadus uue ühiskonna ülesehitamiseks maal". See on üles ehitatud sotsialistliku demokraatia põhimõtteil ja moodustab juriidilise aluse kolhooslikule demokraatiale. Selles on täpselt fikseeritud kolhooside ülesanded ja tegevuskord, eriti kolhoosi majapidamise juhtimise kord, kolhoosi liikmeks astumise ja kolhoosi liikmete hulgast väljaheitmise kord, kolhoosi tulude jaotamise kord kolhoosnikute vahel töönormipäevade järgi, kolhoosnikute ja kolhoosi õigused ja vastastikused kohused jt. Kolhoosi elu tähtsamad küsimused: kolhoosi põhitootmisplaanide vastuvõtmine, liikmete vastuvõtmine ja väljaheitmine, tulude jaotamise kavade kinnitamine, ehitustegevus jms. tuleb otsustada kolhoosi liikmete üldkoosolekul. Eriti tähtsate küsimuste otsustamisel loetakse üldkoosolek otsustusvõimeliseks ainult kvalifitseeritud enamiku osavõtul. Kolhoosi valitsus on alalise valitud juhtiva organina vastutav üldkoosoleku ees. Kõik kolhoosi liikmed, vaatamata nende soole, vanusele, rahvuslikule kuuluvusele ja sotsiaalsele päritolule, omavad kolhoosis võrdseid õigusi ja kohuseid. Naiskolhoosnikuile kindlustatakse õigus tööst vabanemisele raseduse ja sünnitamise puhul ühes töönormipäevade arvestamisega põhikirjas määratud ulatuses.

Põllumajandusliku artelli näidispõhikirja alusel töötab iga kolhoos välja oma põhikirja kolhoosi liikmete aktiivsel osavõtmisel ja arvestades kohapealseid tootmise ja elulaadilisi iseärasusi. Põhikiri võetakse vastu põllumajandusliku artelli liikmete üldkoosolekul ja kinnitatakse ja registreeritakse määratud korras riiklikkude organite poolt.

Nõukogude seadus kaitseb kindlalt kolhoosi ja kolhoosi liikmete

[19] Vt. tabel lk. 182.

õigusi. Igasugune mitteseaduspärane vahelesegamine kolhoosi ja kolhoosi liikmete elusse-olusse haldusorganite või üksikute ametiisikute poolt on keelatud. Seadus fikseerib vastutuse kolhoosi demokraatia rikkumise eest (kolhoosi haldusorganite valitavuse ja kolhoosi liikmete üldkoosoleku ees vastutavuse põhimõtete, kolhoosi liikmete õiguste rikkumine jms.) ja kolhooside varanduse, rahaliste ressursside ja maamassiivi omavolilise käsustamise eest.

Kolhooside ja riiklikkude organite vastastikused suhted korraldatakse kolhooside plaanikohase riikliku juhtimise ja igakülgse riikliku abi alusel. Riiklikkude organite tähtsaimaks ülesandeks kolhooside juhtimise alal on kontrolli teostamine kolhoosi põhikirja täitmise suhtes. Igapäevast tööd peavad selles suunas tegema küla- ja rajooninõukogud, kes toetuvad sealjuures kolhooside revisjonikomisjonidele (revisjonikomisjonide koosseisu kinnitab rajooni täitevkomitee). Külanõukogud ja rajooni täitevkomiteed juhivad põhilisemate põllumajanduslikkude kampaaniate läbiviimist kolhoosis (künd, külv, viljakoristamine jt.) ja kolhoosi kohustuste täitmist riigi suhtes. Külanõukogudel on õigus seistada ja rajooni täitevkomiteedel tühistada kolhoosi ebaseaduslikke otsuseid.

Kolhooside peamine majanduslik ja organisatsioonilis-tehniline juhtimine ja abistamine teostub sellega, et riik organiseeris maal järjekindlalt sotsialistlikku tüüpi ettevõtted — masina- ja traktorijaamad (MTJ), mis tekkisid 1928.—1929. a.

Kolhooside ja MTJ-de vahelised juriidilised suhted normitakse nendevahelise lepinguga. Leping määrab poolte vastastikused kohused (traktoripargi kasutamise kord, agrotehnilise personaali töötasu, pargi ülalpidamise kulud, kolhoosi organisatsioonilis-majanduslik abistamine jt.). Pooled vastutavad lepingu rikkumise eest. Vaidlused MTJ ja kolhooside vaheliste lepingute suhtes lahendatakse seadusega kindlaksmääratud korras.

1937. a. ulatus MTJ-de arv 5617-le, enam kui 350 000 traktoriga (rohkem kui 6½ miljonit hobusejõudu). 1937. a. harisid MTJ 91,5% kolhooside kogu külvipinnast [20].

Kolhoosid on kohustatud täitma neile pandud riiklikke ülesandeid (maksud, varumised jne.). Täitnud need ülesanded seadusega ettenähtud korras, võivad kolhoosid oma tootmissaadusi, oma naturaalseid ja rahalisi vahendeid vabalt kasutada. Osa tuludest jaotavad nad kolhoosnikute vahel töönormipäevade järgi, osa paigutavad jagamata fondidesse, seal hulgas ka ehituskapitali fondi ja mujale, osa realiseerivad turgudel seal kujunenud hindade alusel, osa lähetavad kontraktatsioonilepingute täitmise korras riiklikkudele või kooperatiivsetele kaubandusorganisatsioonidele jm.

---

[20] „20 aastat nõukog. võimu", lk. 48.

Kõik see peab teostuma täielikus kokkukõlas põllumajandusliku artelli põhikirjaga.

Nagu ülalpool märgitud, eristab Stalini Konstitutsioon neid kahte sotsialistliku omandi vormi. Riigi omand on ühiskondliku omandi kõrgemaks ja sotsialistlikult järjekindlamaks vormiks.

Samal ajal, mil riigi omand on kogu nõukogude rahva omand, on kooperatiiv-kolhooslik omand üksikute kolhooside, üksikute kooperatiivühingute omand.

Riiklik omand tekkis esialgu vägivaldse ekspropriieerimise, natsionaliseerimise ja konfiskeerimise teel, s. o. ekspluataatorite varanduste sundusliku võõrandamisega. Sellest erinevalt tekib kooperatiiv-kolhooslike ühingute omand nende ühingute liikmete (osanikkude) varade vabatahtlikust kollektiviseerimisest.

Riiklik omand moodustab ühtsa üldriikliku (üldrahvaliku) fondi. Kooperatiiv-kolhooslike ühingute omand ei moodusta aga ühte üldriiklikku fondi. Omandiõiguse subjektideks jäävad kooperatiiv-kolhooslikes ühinguis vastavad üksikud ühingud.

Täpselt samuti toimub ka tootmissaaduste jagamine kooperatiiv-kolhoosliku ühingu liikmete vahel iga üksiku säärase ühingu ressurssidest. Näiteks tasutakse kolhooside töönormipäevade eest eraldi, olenevalt iga üksiku kolhoosi sissetulekust.

Lõpuks, erinevalt riiklikust omandist, eeldab kolhooslik omand kõrvuti sotsialistliku ühiskondliku majandusega ka kolhoosniku isikliku abimajapidamise olemasolemist, mis antud tingimusis annab kolhoosnikute individuaalsete ja kollektiivsete huvide parima kombinatsiooni.

Riikliku ja kooperatiiv-kolhoosliku omandi fondid olelevad iseseisvalt.

Omandiobjektide üleminek riigilt kooperatiiv-kolhooslikele ühinguile ja vastupidi ei toimu tasuta, vaid vastastikuse arvestamise tingimusil.

Riiklik omand on etendanud ja etendab juhtivat osa kogu rahvamajanduses. Riikliku omandi kindlustamine ja laienemine tehnika viimaste saavutiste alusel oli kooperatiiv-kolhoosliku omandi arengule vajalikuks eelduseks. See lõi majanduslikud ja tehnilised võimalused kapitalistliku omandi likvideerimiseks maal ja põllumajanduse kollektiviseerimiseks.

Oma ulatuselt ja osatähtsuselt ületab riigi omand tugevalt kooperatiiv-kolhooside omandi, nagu see selgelt nähtub eespool toodud tabelist (vt. lk. 182).

Nõukogude riik loob maksimaalselt soodsad tingimused kooperatiiv-kolhoosliku majandusvormi arenemiseks, sotsialistliku põllumajandusliku töö viljakuse pidevaks tõusmiseks ja sellel alusel ka talupoegkonna materiaalseks ja kultuuriliseks heaoluks ja õitsenguks. Selle seose puhul on eriti tähtis tähelepanu juhtida Sta-

lini Konstitutsiooni 7. artikli teisele osale: „Igal kolhoosi-talul on, peale põhisissetuleku ühiskondlikust kollektiivsest majapidamisest, isiklikuks kasutamiseks talundi juures olev väike maatükk ja isiklikuks omanduseks abimajapidamine talundi juures oleval maatükil, elumaja, tootlik kari, kodulinnud ja põllumajanduslik väikeinventar — vastavalt põllumajandusliku artelli põhikirjale." See asjaolu, et see olukord on NSVL Konstitutsioonis spetsiaalselt fikseeritud, rõhutab selle määratut, põhimõttelist tähtsust. See moodustab väga olulise osa põllumajandusliku artelli kui antud ajaloolise etapi kolhoosliku liikumise põhivormi seadusandlikus korras kinnitamisest. Kolhoosniku õigus maatükile, isiklik abimajapidamine jm. on väga oluline kolhoosi kindlustamiseks, kolhoosniku jõukuse tagamiseks ja isikliku huvi ühendamiseks ühiskondliku huviga. Nõukogu riik teostab põllumajandusliku artelli kui antud ajastu kolhoosliku liikumise põhivormi küsimuses kindlat ja selget joont (vt. NSVL nõukogude VI kongressi määrus „Kolhooside ülesehitamise kohta" — S. K. 1931, nr. 17, art. 161).

Täieliku kollektiviseerimise protsessi perioodil 1930.—1931. a. leidsid praksises aset vaenulikud moonutamised, mis omasid pahatihti provokatsioonilist iseloomu ja avaldusid katseis rakendada kolhoosides mehaaniliselt sama haldussüsteemi, mis oli maksma pandud sovhoosides. Nõukogude riik kõrvaldas otsustavalt kõik säärased katsed kui poliitiliselt ja organisatsiooniliselt kahjulikud. Tuleb kindlasti meeles pidada sovhooside ja kolhooside kui põllumajanduse kahe sotsialistliku vormi erinevust [21].

NSVL Konstitutsiooni art. 8 ütleb: „Kolhooside käes olev maa kinnistatakse neile tasuta ja tähtajatuks kasutamiseks, see on igaveseks." Juriidiliseks põhiaktiks, millega kinnistatakse kolhoosidele neile kasutamiseks antud maa, on „Riiklik maa põlise (alatise) kasutamise akt". Selleks fikseeritakse täpselt teatavale kolhoosile tasuta ja põliseks kasutamiseks antud maamassiivi ulatus ja piirid ühes kõlvikutega.

Nõukogude seadus kaitseb täielikult kõiki kolhoosi õigusi, mis tuletuvad tema alla kuuluva maa kolhoosile kasutamiseks kinnistamisest. Valjult on keelatud mistahes segamine neisse õigustesse ükskõik milliste asutiste ja isikute poolt.

Maa andmine ja kinnistamine kolhoosidele „alatiseks", põliseks ja tasuta pidamiseks on nõukogu riigiõiguse kui sotsialistliku õiguse üheks põhiliseks spetsiifiliseks instituudiks. Selle õiguse instituudi ajalooline tähtsus on määratu. Kõigis maailma riikides, välja arvatud NSVL, on maa suurmaaomanikkude omandina kõige metsikumaks maatööliste ja kehvikute ekspluateerimise vahendiks;

[21] Vt. NSVL nõukogude III kongressi otsus „Sovhooside ülesehitamise kohta" (S. K. 1931, nr. 17, art. 160).

kuuludes töötavaile väikeomanikele, ta ei saa olla nende elu kindlustamise aluseks, vaid kujuneb viimaseile pigemini raskeks ikkeks.

Luues vajalikud tingimused kolhoosidesse ühinenud töötavate talupoegade tootvale, tasuvale sotsialistlikule majandusele, andis Nõukogude riik maa neile tasuta ja põliseks pidamiseks.

Ükski kodanlik revolutsioon ei teostanud ega võinudki teostada maa natsionaliseerimist ja selle andmist tasuta kasutamiseks neile, kes sellel töötavad. Säärase nõudmise esitasid feodalismivastase võitluse perioodil mitte ainult talupoegkonna esindajad, vaid ka revolutsioonilise kodanluse radikaalsed ringid, kuid kusagil ei teostatud seda. Maa küsimus on ka kaasajal teravamaks küsimuseks enamikus kapitalistlikkudes riikides ja eriti koloniaalriikides. Kodanlikud põhiseadused deklareerivadki vahel demagoogiliselt heatahtlikku soovi „maa õiglasest kasutamisest", kuid sooviavaldusteks need jäävadki [22].

3) Kodukäsitööliste ja üksiktalupoegade väike-eramajapidamine.

„Sotsialistliku majandussüsteemi kõrval, mis on NSVL-s valitsevaks majandusvormiks, lubab seadus üksiktalupoegade ja käsitööliste väikest, isiklikule tööle rajatud ja võõra töö ekspluateerimiseta eramajapidamist" (NSVL Konstitutsiooni art. 9).

Kuigi eramajapidamise praktiline tähtsus ja erikaal on NSVL-s juba praegusajal täiesti tühine — tootmisfondide massist moodustas ta 1936. a. vaid 0,2%! —, on Konstitutsioonis temale siiski pühendatud eri artikkel. Selles avaldub nõukogude riigi poliitika iseärasus üksiktalupoegade ja kodukäsitööliste väike-eramajapidamise suhtes, nimelt see iseärasus, et säärase väike-eramajapidamise üleviimine sotsialistlikku suurmajandusse toimub vabatahtlikul alusel väiketootjate eneste poolt, kes on veendunud kollektiviseeritud majanduse hüvedes, riigi igakülgses abis sellele majandusele töölisklassi juhtimisel. Sellega rõhutatakse, et vastupidi vaenlaste,

---

[22] Näitena võib tuua sama Weimari konstitutsiooni. Selle art. 155 ütleb: „Maa jaotamine ja kasutamine toimub riigi valve all, kes väldib kuritarvitused ja püüab kindlustada igale sakslasele tervisliku elamu ja kõigile saksa perekondadele, eriti lasterikastele (et soodustada Saksamaal madalal tasemel olevat sündimust! — Autorid) oma kodukolde ja peavarju töötamiseks, vastavalt nende tarvidustele..." Kõik need ülespuhutud ja petlikud sõnad on jäänud vaid sõnadeks. Maa oli ja on tänapäevani jäänud Preisi mõisnikkude kätte, kellest kõige rikkam on endine Saksa keiser Wilhelm II. Talupoegkonna ruineerimist mitte ainult ei ole seistatud, vaid see on edasi läinud kiirendatud tempoga. „Riigi valve", millest rääkis Weimari konstitutsioon, sisaldus selles, et mõisnikele anti miljonilised laenud, kuna riigile ja pankadele võlgu jäänud talupoegade majapidamised müüdi oksjoneil.

trotskistlik-buhhaarinlike bandiitide jms. kontrrevolutsiooniliste elementide laimule ja nende provokatsioonilistele katsetele partei ja valitsuse joont selles küsimuses nurja ajada, on nõukogude riigile täiesti võõrad tööle rajatud eramajanduse sunniviisilise kollektiviseerimise meetodid.

Formel „on seadusega lubatud" tähendab, et igasugused ükskõik kelle katsed pigistada väikeeraomanikku-talupoega või kodukäsitöölist, või tema tegevust kunstlikult, administratiivsete abinõudega piirata või takistada on vastuolus Konstitutsiooniga, nõukogude riigiõigusega ühes kõigi sellest tulenevate tagajärgedega.

Teiselt poolt formel „on seadusega lubatud" kajastab seda reaalset ja vaieldamatut fakti, et NSVL-s on võiduka sotsialismi praegusel perioodil väike-eramajandus teel tema täielikule asendamisele suur-sotsialistliku majandusega, kuid kuivõrra ta jätkab eksisteerimist, on ta seadusega lubatud.

Üksiktalupoegade ja kodukäsitööliste väike-eramajapidamise lubamise tingimuseks NSVL-s on see, et rakendataks isiklikku töötõjõudu ja puuduks võõra töö ekspluateerimine [23]. Siin on seega seadusandlikus korras otseselt tühistatud ja keelatud inimese ekspluateerimine teise inimese poolt (sotsialistlikus majanduses on ekspluateerimine ekskludeeritud selle majanduse enda iseloomu tõttu).

4) Isikliku omandi õigus NSVL-s.

Selle õiguse konstitutsioonilise määratluse annab NSVL Konstitutsiooni art. 10: „Seadus kaitseb kodanike isikliku omanduse õigust nende töötuludele ja säästudele, elamule ja kodusele abimajapidamisele, koduse majapidamise ja tarviduse esemeile, isikliku tarvituse ja mõnususe esemeile, samuti ka kodanike isikliku omanduse pärimise õigust."

Nagu iga teine õigus, mida evivad nõukogude riigi kodanikud, on ka see õigus reaalne ja tagatakse täies ulatuses kogu meie ühiskondliku korraga, elu tegelikkude tingimustega, mis riigi sotsialistliku ümberkujundamisega on loodud kõigile kodanikele.

Tootmise ja jaotamise sotsialistlik viis NSVL-s lõi kindla, kõikumatu aluse kodanikkude ülalmainitud isikliku omandi kasvamisele ja õitsengule.

Isikliku omandi küsimuse teoreetilist külge sotsialismi juures valgustasid põhjalikult ja ammundavalt Marx ja Engels. Nad konstateerisid (eriti oma majandusteaduslikkudes teostes), et isiklik tarbimine määratakse antud ühiskonnas kehtiva omandisoetamise viisiga ja järelikult tootmise viisiga.

---

[23] Vt. sellega seoses NSVL Ülemnõukogu poolt 21. augustil 1938 vastuvõetud „Seadus üksiktalumajapidamiste hobuste riigimaksu kohta".

Hävitades kapitalistliku tootmise ja toodete omandamise mooduse, teostab proletariaat täieliku pöörde isikliku tarvituse alal, isikliku omandi iseloomus. Et tootmisvahendid olgu kapitalistlikuks eraomandiks — selle kodanlikud ja väikekodanlikud apologeedid püüdsid asja kujutada nõnda, et selle eraomandi tühistamine tähendab igasuguse isikliku omandi tühistamist, „isiksuse kõrvaldamist". Marx ja Engels vastasid sellele „Kommunistlikus manifestis":

„Sellest momendist alates, mil tööd ei ole võimalik enam muundada kapitaliks, rahaks, maarendiks, lühidalt — ühiskondlikuks jõuks, mida saaks monopoliseerida, s. o. sellest momendist alates, mil isiklikku omandit ei ole enam võimalik muundada kodanlikuks omandiks, — sellest momendist alates, deklareerite teie, on isiksus kõrvaldatud.

Teie möönate järelikult, et isiksusena teie ei tunnusta kedagi teist peale kodanlase, s. o. peale kodanliku omaniku. Säärane isiksus tuleb tõepoolest kõrvaldada.

Kommunism ei võta kelleltki võimu omandada ühiskondlikke tooteid, ta võtab ainult võimu selle omandamise abil võõrast tööd orjastada [24]."

Kodanlikud ideoloogid konstrueerivad alternatiivi: kas eraomand, ja siis on see kõigile garanteeritud „õiglane" omand, või eraomandi tühistamine, ja siis on paratamatult hävitatud igasugune omand kõigil. See alternatiiv on algusest lõpuni vale.

Esiteks, era-, s. o. kapitalistliku omanduse kehtimine eeldab omanduse puudumist tootmisvahendite suhtes ühiskonna absoluutse enamiku juures. „Meie tahame kõrvaldada omandit, mis vajaliku tingimusena eeldab omandi puudumist ühiskonna määratul enamikul," ütlevad Marx ja Engels [25].

Teiseks, kapitalistliku omanduse tingimusis on isiklik omandus, omandus tootmisvahendite suhtes, mis töölistel on alati piiratud nende vahendite äärmise miinimumiga, mis on vajalikud vaid tema kui kapitalistide rikastamise vahendina funktsioneeriva töö jõu eksisteerimiseks; „... sellest, mida palgatööline omandab oma tegevuse kaudu, jätkub vaid tema olemasolu ülalpidamiseks," ütlevad Marx ja Engels. „Meie ei taha kaugeltki mitte kõrvaldada seda tööproduktide isiklikku omandamist, mis on määratud vahetult elu ülalpidamiseks, omandamist, mis ei anna mingisugust puhastulu, mis võiks luua võimu võõra töö peale. Me tahame kõrvaldada ainult selle omandamise kerjuslikku iseloomu, kus tööline elab ainult selleks, et suurendada kapitali, ja elab üksnes seevõrra, kuivõrra seda nõuavad valitseva klassi huvid [26]." Nagu näeme, eris-

[24] Komm. manifest, lk. 44.
[25] Sealsamas, lk. 43.
[26] Sealsamas, lk. 42—43.

tavad Marx ja Engels teravalt töölise individuaalset omandamist, mis oma iseloomult on tarbimisomandamine ja ekskludeerib võõra töö ekspluateerimise võimaluse, kapitalisti individuaalsest omandamisest, mis on rajatud võõra töö ekspluateerimisele. Kapitalistlik omandamine eeldab eraomanduse puudumist tootmisvahendeile ühiskonna enamiku juures ja selle äärmiselt madalat, armetut isikliku omanduse taset tarbimisesemete suhtes.

Rääkides kapitalistliku omanduse eelseisvast ajalooliselt paratamatust hävimisest („Lööb kapitalistliku eraomanduse tund. Eksproprieerijaid ekspropriieeritakse“ [27]), selgitab Marx, et see ei vii mitte tööliste eraomandi (s. o. omandus tootmisvahendite suhtes) taastamisele, vaid töötava rahva armetult madala isikliku omandamistaseme hävitamisele ühiskondliku omandi alusel, selle kapitalistliku ekspluateerimise tangide vahelt vabastatud omandamise taseme ja mahu pidevale tõusmisele. Marx ütleb:

„Kapitalistlikust tootmisviisist väljakasvav kapitalistlik omandamisviis ja järelikult ka kapitalistlik eraomandus on esimene isiklikule tööle rajatud individuaalse omanduse eitamine. Kapitalistliku tootmise eitamine toimub tema enda poolt looduslik-ajaloolise protsessi paratamatusega. See on eitamise eitamine. See loob uuesti individuaalse omanduse, kuid kapitalistliku ajastu saavutuste alusel — vabade tööliste kooperatiivide ja nende ühise maa valdamise ja nende poolt toodetud tootmisvahendite valdamise alusel [28].“

See Marxi teaduslik prognoos on sotsialismi võiduga NSVL-s hiilgavalt täidetud. Töötava rahva individuaalne omand tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi töö tulu kujul omab kindlat majanduslikku alust. Tööpuuduse ja kriiside puudumine meil; kapitalistliku omastamise, parasiitsuse puudumine; sotsialistlik jaotamine, põhimõttel „igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi“; tööviljakuse kindel kasv riiklikkudes ja kooperatiivkolhooslikes ettevõtteis ja selle alusel ka töötasu ja töönormipäeva väärtuse tõusmine — kõik see moodustab materiaalsed eeldused ja tagatise nende materiaalsete hüvede pidevale kasvule, mis moodustavad NSVL kodaniku isikliku omandi. Isiklik omand on NSVL-s täielikult rajatud tööle, seal ei ole midagi, mis poleks mitte omandatud töö kaudu. Tööle mitterajatud, s. o. ekspluateeriv omandamine on vastukäiv sotsialistlikule ühiskondlikule korrale, sotsialistlikule õiguskorrale, sotsialistlikele seadusile.

Sellega kokkukõlas on nõukogude seadusandlus ette näinud võitluse isikliku omandi ärakasutamise vastu ekspluateerivaks, tööle mitterajatud omandamiseks. Säärane on spekulatsioonivastane seadusandlus [KTK ja NSVL RKN 1932. a. 22. augusti määrus „Spekulatsiooniga võitlemise kohta“ (S. K. 1932, nr. 65, art. 375),

[27] Marx, Kapital, I k., lk. 834.
[28] Sealsamas.

Vene NFSV Kriminaalkoodeksi § 107 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragraafid], aga ka seadusandlus toimingute vastu, mis on suunatud teise inimese ekspluateerimisele (Vene NFSV Tsiviilkoodeksi § 33). Seadusandlikus korras on fikseeritud isikliku eraomandi ulatuse piiramine, näiteks elamute suhtes (Vene NFSV Tsiviilkoodeksi § 182), et vältida isikliku omandi muundamist tööle mitterajatud omandiks, võõra töö ekspluateerimise vahendiks. Kodaniku isikliku omandi kui tööle rajatud omandi ulatus on seadusega piiramata, kui see omab tarbimise iseloomu ja kui seda ei kasutata ekspluateerimiseks.

Nõukogude seadusandlus lähtub isikliku omandi küsimuses kõigil juhtudel järjekindlalt sotsialismi põhimõttest — igaühele tema töö järgi, ta kaitseb kindlalt kõiki kodanikkude töösaavutusi.

NSVL-s ei saa isiklikku omandit vastastada ühiskondliku omandiga. See ei ole temaga mingisuguses vastuolus, vaid on vastupidi temaga täielikus harmoonilises kokkukõlas. Ühiskondliku omandi kasvamine tingib kodanikkude isikliku omandi kasvamist. Isikliku omandi kasvamine omalt poolt soodustab töötava rahva kultuuri ja ühiskondliku ning tootmise aktiivsuse tõusmist ja ühes sellega ka ühiskondliku omandi kindlustamist. Sotsialism loob üksikisiku ja kogu ühiskonna huvide, sealhulgas ka materiaalsete huvide tõelise harmoonia. Isiku materiaalse heaolu tõus toimub meil kogu kollektiivi materiaalse heaolu tõusu tõttu, vastupidiselt ekspluateerivas ühiskonnas, eriti kapitalistlikus ühiskonnas kehtivale huntide seadusele — tugevam sööb nõrgema ära. Seltsimees Stalin ütleb: „... kollektiivsus, sotsialism ei eita, vaid kokkukõlastab individuaalse huvi kollektiivi huvidega. Sotsialism ei saa eralduda individuaalseist huvidest. Kõige suuremat rahuldust võib neile isiklikkudele huvidele anda ainult sotsialistlik ühiskond[29].“

Stalini Konstitutsiooni 10. artikkel realiseerib riigiõiguslikul kujul selle sotsialismi põhiprintsiibi NSVL kodanike varaliste õiguste valdkonnas. Ta konkretiseerib isikliku omandi mõiste säärasel kujul, et selle sotsialistlik tööiseloom avaldub täiesti selgelt ja täpselt ja kõrvaldub igasugune selle väärtõlgendamise võimalus. See kehtib ka koduse abimajapidamise suhtes. NSVL Konstitutsiooni art. 7 kvalifitseerib abimajapidamist isikliku ja mitte eraomandina. See on abimajapidamine tema omaniku tarbimisfondi täiendamise mõttes ega moodusta mingit paralleelset, erilist majandusvormi, mingisugust erilist tootmisvahendite omanduse vormi. Olles tema valdaja tööle abistajaks sotsialistlikus majanduses ja moodustades täiesti tähtsusetu suuruse

[29] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602. — Autorite sõrendus.

rahvamajanduses (NSVL tootmisfondidest moodustas ta 1936. a. ainult 1,1%), on kolhoosnikute kodumajapidamine ühtlasi eri liiki täiendavaks elemendiks sotsialistlikule omandile.

Koduse abimajapidamise defineerimine isikliku majapidamisena annab meie seadusandlusele selged lähtepunktid, eriti neile koodekseile, milles peab leidma oma edasist kindlustamist isikliku omandi õigus NSVL-s.

Seadus kaitseb NSVL kodaniku isiklikku omandit igasuguste rünnakute vastu, kelle poolt need ka tuleksid. Eriti peab tähelepanu juhtima kriminaalõiguslikele sanktsioonidele, mis on suunatud isikliku omandi kaitsemisele (vt. Vene NFSV Kriminaalkoodeksi § 162—169 ja analoogilisi paragraafe teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksites). Isikliku omandi kindel revolutsiooniline kaitse selle omandi mistahes rikkumiste vastu ja isikliku omandi vastaste kuritegude karm vältimine, NSVL kodaniku isikliku omandi austamine — see on iseloomustav nõukogude õigusele kui sotsialistlikule õigusele.

Mis puutub pärimisõigusse NSVL-s, siis see järeldub kõigest eelöeldust isikliku omandi sotsiaalse loomuse suhtes (selle tööle rajatud päritolu ja tarbimislik ülesanne) ja on isikliku omandiõiguse konkreetseks väljenduseks. See on põhjalikult erinev kapitalistliku eraomandi kehtivuse tingimusis valitsevast pärimisõigusest, mis esineb kapitali säilitamise ja kindlustamise ühe abinõuna. Isikliku omandi pärimisõigus on NSVL-s instituut, mis vastab täielikult kodanike, nii pärandajate kui ka pärijate huvidele. Olles NSVL kodaniku üheks töö, tootmistegevuse stiimuliks, soodustab ta nii isikliku kui ka ühiskondliku omandi kindlustamist, nii üksikkodaniku kui ka sotsialistliku ühiskonna kui terviku heaolu tõstmist.

5) NSVL rahvamajandusliku elu riiklik planeerimine.

„NSV Liidu majanduslik elu määratakse ja suunatakse riikliku rahvamajandusliku plaaniga ühiskondliku rikkuse suurendamise, töörahva ainelise ja kultuurilise taseme järjekindla tõusu, NSV Liidu sõltumatuse kindlustamise ja ta kaitsevõime tugevdamise huvides“ (NSVL Konstitutsiooni art. 11).

Selles Stalini Konstitutsiooni artiklis peegeldub ja leiab kinnitamist meie sotsialistliku ühiskondliku korra otsustavam iseärasus — rahvamajanduse plaanilikkus, kõigi rahvamajanduse alade allutamine ühtsale üldriiklikule plaanile. Et sotsialistlik majandus saab olema organiseeritud, planeeritud majandus, erinevalt kapitalismiaegsest anarhilisest, stiihilisest plaanita majan-

dusest, selle määrasid teoreetiliselt kindlaks ja ennustasid täies ulatuses Marx ja Engels [30].

Arendades Marxi ja Engelsi vaateid selles küsimuses tõestas Lenin kapitali kontsentreerimise ja tsentraliseerimise protsessi analüüsi alusel imperialismi ajastul, et imperialismi staadiumis valmistab kapitalism ülivõimsate trustide ja sündikaatide näol organisatsioonilis-tehnilisi eeldusi majanduse plaanipärasele organiseerimisele üleminemiseks, tingimustel, et tootmisvahendid läheksid üksikute ettevõtjate ja nende koondiste käest riigi kätte, ühiskonna korraldusse. Viimane on aga teostatav vaid eraomandiõigusse vägivaldse sissetungimise tagajärjel uue revolutsioonilise võimu — proletaarse riigi — poolt. Senikaua kuni tootmisvahendid jäävad omanikele-kapitalistidele, on organiseeritud plaanimajandus võimatu. Et ühtne riiklik plaan haaraks kogu rahvamajanduse, selleks on vajalik ka kollektiviseerida killustatud kääbuslikke üksiktalupoegade ja käsitööliste majandeid.

ÜK(b)P programmis leidis marksistlik-leninlik õpetus plaanimajandusele üleminekust sotsialismi juures oma väljenduse juhises, et „... üheks põhilisemaks ülesandeks on riigi kogu majandusliku tegevuse maksimaalne ühendamine ühe üldriikliku plaani alusel“ [31].

Lenini ja Stalini poolt juhitud nõukogude riik fikseeris rahvamajanduse planeerimise küsimuses kohe alguses selge joone. Ta viis selle kindlalt ellu, kõrvaldades trotskistide ja buhhaarinlaste vaenuliku joone ja tegevuse koos nende „töö kulude teooriaga“, mis sisult oli ehitatud sotsialistliku plaanimajanduse võimaluse eitamisele, ühes nende rõkovlikkude „kaks-aastakutega“, mis olid suunatud rahvamajanduse allutamisele turu spontaansusele ja sotsialistliku planeerimise likvideerimisele, jms. Ta teostas seda kindlalt kodanlik-menševistlik-es-er'likkude spetsialistide-kahjurite ja väljatöötatud riiklikkude rahvamajandusplaanide praktilise teostamise arvukate majanduslikkude ja organisatsioonilis-tehniliste raskuste vastu võideldes.

Rahvamajanduse praktilise igakülgsele planeerimisele asumise küsimus püstitati otsekohe rahulikule majanduslikule ehitustööle ülemineku alguses. ÜK(b)P IX kongressi (märts-aprill 1920) resolutsioonis „Majandusliku ehitustöö järjekordseist ülesandeist“ öeldakse: „Riigi majandusliku taassündimise peamiseks tingimuseks on lähema ajaloolise ajajärgu kohta arvestatud *ühtsa majandusliku plaani* kindel läbiviimine [32].“ Selle plaani realiseerimises märgiti kuulsat Venemaa elektrifitseerimise plaani — plaani, millele juba 1920. a. viitasid Lenin ja Stalin.

---

[30] Vt. Engels, Anti-Dühring, lk. 201—204.
[31] ÜK(b)P programm, lk. 49.
[32] ÜK(b)P resolutsioonides, I j., lk. 337.

Ülevenemaaline VIII nõukogude kongress (detsembris 1920), kes arutas spetsiaalselt maa elektrifitseerimise plaani küsimust, ütles selle küsimuse puhul tehtud otsuses: „Kongress hindab Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu Riikliku Elektrifitseerimise Komisjoni algatusel väljatöötatud Venemaa elektrifitseerimise plaani kui suure majandusliku algatuse esimest sammu" (S. K. 1921, nr. 1, art. 11).

Esimeses järjekorras viidi plaani alusele riiklik suurtööstus, mis oma majandusliku juhtiva positsiooni tõttu pidi proletariaadi diktatuuri käes saama kogu rahvamajanduse plaani rööbastele ülemineku aluseks.

Ülevenemaaline IX nõukogude kongress (detsembris 1921) otsustas uue majanduspoliitika ja tööstuse küsimustes: „Tootmise ressursside täpsele registreerimisele ja iga üksiku riikliku ettevõtte, ja kõigi kokku, eelarvele rajatud majanduslik arvestus ja tööstuse üleriiklik plaan peab olema kogu riikliku tööstuse juhtimise aluseks" (S. K. 1922, nr. 4, art. 43).

Praktika kinnitas nõukogude riigi hoiaku õigsust riikliku tööstuse arendamisel kõigi jõududega ja kindla plaani teostamisega selle taastamiseks ja hiljemini rekonstrueerimiseks.

Ülevenemaaline X nõukogude kongress (1922. a.) osutas „Tööstuse olukorra aruande alusel" sellele, et: „Tootmisplaani koostamine tuleviku jaoks peab toimuma riikliku tööstusliku töö edasise tugevdamise vajaduse arvestamisega ja selle plaani teostamise tõelise kindlustamisega vajalikkude transpordi, finantsiliste, toiduainete ja muude ressurssidega" (S. K. 1923, nr. 28, art. 327).

Plaani alus juurdus riigi majanduslikus elus üha enam. Plaan haaras üha laiemad rahvamajanduse alad ja tema reguleeriv, suunav osatähtsus kasvas pidevalt. Plaani riiklik-kohustuslik iseloom tugevnes majanduslikult aina enam, vastavalt sotsialistliku sektori kasvamisele rahvamajanduses. Sotsialistliku planeerimise reaalne jõud kasvas vastavalt proletaarse riigi poliitilise ja organisatsioonilise võimsuse kasvule.

Meie plaanide loomuse täpse määratluse andis seltsimees Stalin, eriti partei XV kongressil. Oma esitises ta näitas, et: „Meie plaanid ei ole plaanid-prognoosid ega plaanid-mõistatused, vaid plaanid-direktiivid, mis on kohustuslikud juhtivaile organeile ja mis määravad kogu maa ulatuses meie majandusliku arengu tuleviku suuna[33]."

Plaani tarvituselevõtmine majanduslikus elus, kõigi majandusalade reaalne allutamine riiklikule planeerimisele nõudis kolossaalseid jõupingutusi, võimuorganite bolševistlikku visadust. See nõudis ka konkreetse majandusliku olustiku täielikku arvestamist riigis, selle astme arvestamist, mis antud momendil on saavutatud rahvamajanduse poolt, tema üksikute alade ja sektorite poolt nende plaanile allutamise võimaluse vaatekohalt.

[33] XV kongr. aruanne, lk. 69.

Rääkides planeerimisest 1928. a. konkreetses olustikus, tähendas seltsimees Stalin: „Ei tohi unustada, et peale elementide, mis alluvad meie plaanitoimele, kuuluvad meie ühiskonna koosseisu ka teised elemendid, mis seni ei ole allunud planeerimisele, on lõpuks olemas ka meile vaenulikud klassid, keda ei saa võita lihtsalt riikliku planeerimise korras [34]."

Hoopis teissugune oli asjade seis, kui likvideeriti kulaklik majapidamine ja enamik talumajapidamisi kollektiviseeriti, kui plaani järgi ehitatud sotsialistlik majandus saavutas piiramatu valitsemise. Neis tingimusis leidis riikliku plaaninduse põhimõte täieliku rakendamise ka põllumajanduses. Selles avaldub riigi plaanipärase toime määratu jõud kollektiviseeritud põllumajanduse suhtes. 1930. a. asutatud Liidu Põllutöö Rahvakomissariaadile tegi valitsus ülesandeks „Põllumajandusliku arengu üldplaani, perspektiivplaani ja iga-aastaste kontrollarvude väljatöötamise" (S. K. 1929, nr. 75, art. 718).

Kolhoosimajanduse riiklik planeerimine on üheks tähtsamaks vormiks viimase juhtimisel riigi poolt. Üksikute kolhooside ja kooperatiivühingute poolt koostatud majandusplaanid lähtuvad plaanidest, mis on kogu riigi kooperatiiv-kolhoosliku majanduse jaoks välja töötatud riigiorganite poolt (Rahvakomissaride Nõukogu, Riiklik Plaanikomisjon, PõllutööRK). Need plaanid moodustavad kogusummas lõpptulemusena kogu meie riigi rahvamajanduse kooperatiivkolhoosliku sektori ajaliselt ja ruumiliselt detailiseeritud ja konkretiseeritud üldriikliku majandusplaani.

NSVL rahvamajanduse planeerimise tähtsamaks ja põhimiseks, ajalooliselt ennast hiilgavalt õigustanud vormiks on viisaastakute plaanide koostamine ja teostamine.

Esimene viisaastaku plaan (1928—1933), nagu teada, mitte ainult täideti, vaid ületati enne tähtaega, nimelt nelja aastaga, 1932. a. lõpuks. Teine viisaastaku plaan (1933—1937) täideti samuti ja üksikutes osades ületatigi. NSVL rahvamajandusliku elu periood a-il 1938—1942 on kolmanda viisaastaku plaani periood, mis samuti teostub edukalt.

Rahvamajanduse arendamise viisaastakute plaanid, aasta- ja veerandaasta-plaanid, mis on määratud nii rahvamajandusele tervikuna kui ka selle üksikute alade suhtes, omavad riigiõiguslikkude aktide kohustuslikku jõudu ühes kõigi sellest tulenevate tagajärgedega. Nende õiguslikkude tagajärgede hulka kuuluvad eriti kriminaalsanktsioonide rakendamine plaanide täitmisele vastutöötamisel, plaanide, nende kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete elementide mittetäitmise puhul (Vene NFSV Kriminaalkoodeksi art. 128 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad artik-

[34] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 210.

lid), aga ka plaani täitmise eest vastutavate ametiisikute tegevusetuse puhul.

Nõukogude õiguse tähtsamaks ülesandeks on rahvamajandusliku elu plaanilikkuse põhimõtte, plaanidistsipliini ja organiseerituse kaitsemine ja kindlustamine. Plaaninduse, plaanide täitmise tagamine rahvamajanduse üksikute alade järgi majanduslikkude koondiste ja ettevõtete poolt moodustab nõukogude õiguse kui sotsialistliku õiguse sisu ühe põhielemendi.

Nõukogude õigus ei ole mingisuguses vastuolus plaaninduse põhimõttega, nagu seda väitsid kahjurid Pašukanis, Hinzburg ja Ko., kes deklareerisid, et plaaninduse tugevdamine viib õigusliku vormi „lahtumisele", õiguslikkude aluste hääbumiseni majanduslikus elus, et plaan „surub välja" õiguse jms.

Nõukogude õigus on plaaninduse tugevdamise võimas, efektiivne vahend, samuti kui plaaninduse kindlustamine aitab omakorda kaasa sotsialistliku õiguskorra kui terviku kindlustamisele, mille ühe põhielemendina esineb majanduse plaanindus.

Leping, majandusliku korra lepingulised suhted ja eriti lepinguline distsipliin on NSVL-s praktiliseks vahendiks, mis aitab plaani täita määratud tähtajaks, arvestades sealjuures vastavaid kvantitatiivse ja kvalitatiivse korra nõudeid.

Rahvamajanduslikud plaanid kujutavad endist nii nende plaanide väljatöötamise kui ka täitmise staadiumis töötava rahva laiade masside riikliku, majandusliku ja organisatsioonilise loomingu resultaati, kelle elulised huvid moodustavadki nende plaanide olemuse. Plaanide kui riiklik-kohustuslikkude abinõude täitmise ümber organiseerivad partei ja valitsus, aga ka ühiskondlikud massiorganisatsioonid (ametiühingud, kommunistlikud noorsooühingud jt.) masside tootmisinitsiatiivi ja isetegevust.

Nõukogude planeerimine ühendab riikliku distsipliini masside isetegevusega. See on sotsialistliku demokraatia, masside riigi valitsemisest osavõtmise hiilgavam väljendus. Masside kaasatõmbamine plaanide väljatöötamisele ja täitmisele on meie plaanide reaalsuse üks olulisemaid faktoreid. Seltsimees Stalin ütleb: „Oleks rumalus arvata, et tootmisplaan on vaid arvude ja ülesannete loend. Tõeliselt on tootmisplaan miljonite inimeste elav ja praktiline tegevus. Meie tootmisplaani reaalsus on miljonid töötajad, kes loovad uut elu. Meie programmi reaalsus, see on elavad inimesed, need oleme meie koos teiega, meie töötahe, meie valmisolek töötada uut viisi, meie otsustavus täita plaan [35]."

Kogu meie rahvamajanduse tõelise plaanilikkuse pidevas kasvus ilmneb erilise jõuga sotsialistliku majandussüsteemi paremus kapitalistliku süsteemiga võrreldes.

---

[35] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 466.

Suuremate kapitalistlikkude riikide kodanlikud poliitikud kasutavad „plaani" demagoogiat, väites, et kodanlik riik peab organiseerima ja on võimeline organiseerima plaanimajandust kapitalistliku eraomandi säilitamisel. See „plaani" demagoogia võttis eriti suure ulatuse maailma majanduskriisi perioodil a-il 1929—1933, mil kapitalistliku tootmise anarhia avaldus kriisides tohutu jõuga.

Ainus reaalsus, mis esineb fašistlikkude diktatuuride „majanduslikes plaanides" ja „plaanimajanduses", näiteks fašistlikkude „neliaastakute" näol, on töötava rahva masside plaanipärase riisumise tugevdamine ja täiustamine monopolistliku kapitali poolt politseilise, sõjabürokraatliku, imperialistliku riigi täiendaval kaasabil, et majanduslikult ette valmistuda sõjale. See on majanduse militariseerimine loosungi all „või asemele kahurid". Teisiti ei saagi olla, kuni püsib kapitalistliku omandi valitsus, mille puhul on vältimatud majandusliku elu anarhia, plaanitus ja stiihilisus. Kapitalismiaegne „planeerimine" on masside nälja ja viletsuse kinnistamine.

Ainult NSVL-s on teostatav ehtne planeerimine — ühiskondliku rikkuse suurendamise, töötava rahva ainelise ja kultuurilise taseme järjekindla tõstmise, NSVL sõltumatuse kindlustamise ja tema kaitsevõime tugevdamise huvides. NSVL iga rahvamajanduslik plaan — viisaastaku, aasta, veerandaasta oma — vastab oma konkreetse sisuga täielikult neile huvidele.

Kodanliku riigiõiguse poolt kaitstava kapitalistliku majandamise stiimuliks on kapitalistide egoistlik individuaalne rikastumise tung ekspluateerimise kaudu. Tootmine huvitab kapitalisti ainult sellelt vaatekohalt, kuidas selle arvel suurendada oma isiklikku rikkust. Kapitalistliku tootmise stiihilisus, anarhilisus, turu valitsemine tema üle, profiidi, suurema kasu taotlus, mis on kapitalistliku majandamise ainus impulss — kõik see viib niikaugele, et tootmisjõudude arengu huvid satuvad üha teravamasse konflikti kapitalistlikkude tootmissuhetega.

Kodanlik riigiõigus, mis neid suhteid kaitseb ja pühaks peab, on reaktsiooniline, töötava rahva laiadele massidele sügavalt vaenulik. Kapitalismi puhul puudub ühiskondlik rikkus selle sõna otseses mõttes, kui rikkus, mis kuulub kogu ühiskonnale ja mida teadlikult, ratsionaalselt ja kavakindlalt kasutatakse ühiskonna huvides.

Sotsialismi puhul toimub ühiskonna rikkuse kasvamine pidevalt ja kavakindlalt, palju suurema tempoga, võrreldes selle tempoga, milles toimub rikkuste üldmassi juurdekasv kapitalismi puhul viimasele sellelt seisukohalt isegi kõige soodsamal ja õnnelikumal perioodil.

Imperialismi staadiumis iseloomustub kapitalistlik majandamine mitte ainult rahva rikkuste juurdekasvu pidurdamise ja aeglustamisega, vaid ka rahva tööga saavutatud väärtuste sagedase otsese hävitamisega (näiteks kaubatagavarade hävitamine, mida ei ole võimalik turule mahutada, külvide hävitamine, külvipindade vähendamine jm.), ja seda sealjuures olukorras, kus töötava rahva määratuil massidel süstemaatiliselt puuduvad vajalikud tarbepro-

duktid. Ekspluataatorliku vähemiku kapitalistliku rikkuste kogumise huvid on juurteni vaenulikud ühiskonna rõhuva enamiku huvidele, töötava rahva ainelise heaolu ja kultuurilise taseme tõusu huvidele.

Vastupidi sellele on NSVL-s kogu töötava rahva ainelised ja kultuurilised huvid otsustavaks teguriks kogu majanduslikus tegevuses, mida suunatakse töötava rahva tahet kehastava sotsialistliku riigi ühtsa plaani alusel.

Kapitalismi puhul on töötav rahvas ekspluataatorite individuaalse rikastumise vahendiks.

Sotsialismi puhul on pidevalt kasvavad ühiskondlikud rikkused töötava rahva materiaalsete ja kultuuriliste nõudmiste rahuldamise vahendiks üha suuremal määral, plaani korras. NSVL sõltumatuse kindlustamise ja tema kaitsevõime tugevdamise huvid on meie kapitalistlikus ümbruskonnas asuva sotsialistliku ühiskonna põhilisemad huvid. Need on ühtlasi ka kogu töötava inimkonna huvid tema võitluses maailma kapitalismi vastu, imperialistlikkude sõdade ja agressioonide vastu. Seades need huvid oma rahvamajandusliku plaani aluseks, realiseerides neid riigiõiguslikus korras, esineb NSVL ses suhtes uue, kõrgemat, sotsialistlikku tüüpi riigina.

§ 6. SOTSIALISMI PÕHIMÕTTE „IGAÜHELT TEMA VÕIMETE JÄRGI, IGAÜHELE TEMA TÖÖ JÄRGI" TEOSTAMINE.

„Töö on NSVL-s iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — põhimõttel: „kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma".

NSVL-s teostatakse sotsialismi põhimõtet: „igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi" (NSVL Konstitutsiooni art. 12).

Selles Stalini Konstitutsiooni artiklis on teadusliku kommunismi valemis väljendatud ja riigiõiguslikul kujul kinnistatud meie ühiskonna sotsialistliku ümberkorralduse tähtsaim lõpptulemus — töö sotsialistliku organiseerimise ja tööproduktide sotsialistliku jaotamise võit. Selles artiklis sisaldub NSVL ühiskondliku korralduse nende põhimõtete omasugune üldistamine ja lõpuleviimine, mis on antud Stalini Konstitutsiooni esimeses 11 artiklis. Tõsi, 12. artiklis sisalduvad printsiibid olid elluviidavad üksnes sotsialistliku ehitustöö edukas protsessis ja selle alusel. Teiselt poolt moodustab nende põhimõtete teostamine sotsialistliku ühiskonna, kommunismi esimese faasi tähtsama, otsustava joone.

Seltsimees Stalin ütles: „Kommunismi selle faasi aluspõhimõtteks on, nagu teada, valem: „Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi". Kas meie Konstitutsioon peab peegeldama seda fakti, sotsialismi saavutiste fakti? Kas ta peab olema raja-

tud sellele saavutisele? Tingimata peab olema. Peab, sest NSVL jaoks on sotsialism see, mis on juba saavutatud ja kätte võidetud[1]."

Nende põhimõtete praktiline teostamine tähendab triumfi Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini õpetusele kommunismist, kommunismi kahest faasist ja nende erinevaist iseärasusist[2].

Nõukogude võim märkis kohe alguses oma lipule sotsialismi põhimõtte: „Mittetöötaja ärgu söögu." See põhimõte avaldati juba nõukogude esimestes konstitutsioonides[3].

Nõukogude riik seadis endale maailma-ajaloo suurima ülesande — hävitada parasiitlus ja logelemine, ühendada kogu rahvas ühiskondlikult kasuliku, tootliku tegevusega.

Üldine töökohustus seati sisse nõukogude võimu esimesel perioodil, „et hävitada ühiskonna ja majandusorganisatsiooni parasiitlikud kihid..."[4].

See abinõu etendas oma poliitilist ja majanduslikku osa tingimusis, mil nõukogude võim, astudes oma esimesi samme majanduse riikliku juhtimise organiseerimise alal, põrkas majanduslikule sabotaažile. Ta etendas oma osa hiljemini sõjakommunismi perioodil, rakendatuna selle perioodi sõjalis-majanduslikkudes ülesannetes. Täielikult saadi parasiitluse kui sotsiaalse nähtuse majanduslikud juured välja kiskuda ainult kogu rahvamajanduse sotsialistliku ümberehitamisega. Likvideerides riigi majanduses kapitalistlikud elemendid, hävitades inimese ekspluateerimise võimaluse teise inimese poolt, hävitasime ka parasiitluse pinna. Teiselt poolt, kindlustades kõigile kodanikele võimaluse töötada ja muutes töö ainsaks tuluallikaks, me tegime ka kõigile kodanikele nende töökohustuse reaalselt täidetavaks.

Kodanlik riigiõigus möödub vormiliselt parasiitluse küsimusest kui sotsiaalsest nähtusest, mis ekspluataatorlikus ühiskonnas on vältimatu. Tegelikult, sisuliselt ta siiski kinnitab ja peab pühaks parasiitlust juba sellega, et ta peab pühaks ja kaitseb kapitalistlikku eraomandit, mis eriti imperialismi ajastul on parasiitlusest lahutamatu, nagu põhjus oma otsesest tagajärjest. Nõukogude riigiõigus peegeldab ja kinnitab avalikult ja uhkelt parasiitluse lõpliku hävitamise maailma-ajaloolist suurimat fakti, kogu riigi elanikkonna muundamist töötavaks rahvaks, kes töötab sotsialistliku ühiskonna huvides ja hüveks.

Töö sai NSVL-s iga töövõimelise kodaniku auasjaks. Töö sotsialistliku organiseerimise põhimõte on teadlik sotsialistlik töödistsipliin vastandina kapitalismiaegse, nälja hirmul püsiva ikestatud sunnitöö distsipliinile; see on teadlike, vabade töötajate

---

[1] Stalin, Konst. projektist, lk. 17.

[2] Eriti vt. selles küsimuses Marx, Gotha programmi kriitika, ja Lenin, Riik ja revolutsioon, V ptk.

[3] Vt. VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni art. 18, VNSV 1919, art. 12, Azerbaidžani NSV 1921, art. 9, jne.

[4] Vt. „Deklaratsija prav" („Õiguste deklaratsioon"), teine peatükk, punkt „e".

sotsialistlik võistlus, mille tulemuseks on rahvamajanduse tõus kogu töötava rahva üldhuvides.

Võimsa töötõusuga ja tootmisvaimustusega tööliste ridades ellu kutsutud, Lenini ja Stalini [5] juhendite järgi partei poolt organiseeritud ja suunatud sotsialistlik võistlus on seadusega kaitstud ja leiab meie riiklikus korras aktiivset toetamist. Juba kodusõja perioodil tekkinud sotsialistlik võistlus arenes ja omandas stalinlikkude viisaastakute perioodil määratu ulatuse ja loova jõu. Sotsialistliku võistluse tähtsus töö muutmisel nõukogude kodaniku auasjaks on erakordselt suur.

Riigi kaasabi ja sotsialistliku võistluse soodustamine on fikseeritud seadusandlikus korras ja kinnitatud terve rea määrustega [6].

Et ergutada NSVL kodanikkude ennastohverdavat ja kangelaslikku tegevust kõigil tööaladel, on nõukogude riigis sisse seatud teenete hindamine Lenini, Töö Punase Lipu, Aumärgi ordenitega, aga ka teissuguste ergutus- ja hindamismärkidega, nagu näiteks teenete hindamine „eeskujuliku lööktöölise märgiga", nime kandmisega aunimestikku, teenete hindamine hinnaliste kinkide näol jt.

Kangelaslikkuse ja entusiasmi ergutamine nõukogude riigi poolt leiab silmapaistva väljenduse Töökangelase nimetuse tarvituselevõtmisega, mis omistatakse isikuile, kes pikema perioodi kestel oma tegevusalal on eriti välja paistnud, ja Nõukogude Liidu Kangelase nimetuse tarvituselevõtmisega, mis omistatakse erakordse kangelaslikkuse ja edusammude eest riikliku sotsialistliku kohustuse täitmisel.

Ainult NSVL-s ergutatakse ühiskondlik-kasulikku loovat tööd, mida ei ole ega saagi olla kodanlikkudes maades, kus riigi tähtsamaks funktsiooniks on kaitseda õiguskorda, milles töö on orjastatud. NSVL-s peavad riigiorganid — majanduslikud ja haldusorganid — ergutama ja kaitsema sotsialistlikku tööd, eriti selle kõrgemates vormides, sotsialistliku võistluse ja lööktöö vormides. Nõukogude õigus näeb ette ka kriminaaljälitamise nende isikute vastu, kes tahtlikult takistavad töö sotsialistlikku organiseerimist.

Sotsialismi võit NSVL-s tähistus sotsialistliku võistluse ja lööktöö tõusmisega kõrgemale astmele stahhaanovluse kujul, mis 1935. aastast alates haaras kõik rahvamajanduse alad. Selle liikumise ajalooline tähtsus seisab selles, et ta sisaldab need töötava rahva kultuurilis-tehnilise tõusu idud, mis loovad ainelised tingi-

---

[5] Vt. Lenin, „Suur algatus" ja Aruanne XVI kongr., ja Stalin, Kõne stahhaanovlastele.

[6] Vt. näiteks NSV Liidu nõukogude VI kongressi otsus Valitsuse aruande puhul (S. K. 1931, nr. 17, art. 159).

mused kommunismi kõrgemale faasile üleminekuks[7]. Sellele vastavalt võtab nõukogude riik tarvitusele vahendeid selle liikumise kindlustamiseks.

Sotsialismi põhimõte: „Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi" on NSVL-s töö organiseerimise ja tööproduktide jaotamise valitsevaks põhimõtteks.

Kapitalistlik töösüsteem summutab ja surub maha töötava rahva enamiku võimed, jättes nad oma võimete parima rakendamise reaalse võimaluseta (eriti elukutse valiku võimaluseta) ja tööharjumuste ja tehniliste teadmiste süstemaatilise täiendamise võimaluseta. Kapitalismi puhul ei saa töötav rahvas oma loovaid jõude ja võimeid arendada.

Nõukogude kord tagab töötavale rahvale selle võimaluse täielikult õpetamise süsteemiga, koolipingist alates, elukutse valiku reaalse võimalusega, kõrgema kvalifikatsiooni taotlemise ergutamisega jms. Kõik see loob eeldusi töö muutmiseks täiel määral inimese looduslikuks vajaduseks kommunismi kõrgemal faasil. Kommunismi sellel faasil määratakse töö hulk ja kvaliteet, s. o. määr, mida iga kodanik ühiskonnale annab, ainult kodaniku orgaanilise vajadusega töö järele ja kodaniku individuaalsete võimetega. Tasu määr ei oma sealjuures töö stiimuli osatähtsust, sest see määratakse ainult iga ühiskonnaliikme tarvetega.

Kommunistliku jaotamise printsiibi: igaühele tema tarviduste järgi — teostamisele on võimalik üle minna ainult sotsialismi põhimõtte: igaühele tema töö järgi — esialgse ellurakendamise alusel.

Sotsialismi puhul ei ole jaotamine, nagu märgivad Marx ja Lenin, veel õiglane kommunistlikus mõttes. See jääb teatavas mõttes veel „ebaõiglaseks". Ebaõiglus sisaldub selles, et ühiskond annab ebavõrdseile (võimete järgi, perekondliku seisu järgi jne.) inimesile faktiliselt ebavõrdse tööhulga eest võrdse hulga produkte[8]. See „ebaõiglane" (kommunismi vaatekohalt) jaotamine töö alusel on sotsialismi puhul vältimatu. Riik peab hoolega jälgima selle jaotamise normi täitmist, et igaüks saaks täpselt niipalju, mitte vähem ega rohkem sellest, kuipalju temale tuleb tasuda tema poolt ühiskondlikku tootmisse mahutatud töö järgi. Nõukogude sotsialistlik õigus kaitseb valjult seda normi tema mistahes rikkumiste eest. See on absoluutselt vajalik ja vältimatu, „sest," nagu ütleb Lenin, „utopismi laskumata ei või arvata, et kapitalismi kukutamisel inimesed korraga õpivad töötama ühiskonna jaoks i l m a i g a s u g u s t e õ i g u s n o r m i d e t a, ja ka s ä ä r a s e muudatuse majanduslikke eeldusi kapitalismi tühistamine e i a n n a k o r r a g a"[9].

---

[7] Vt. S t a l i n, Kõne stahhaanovlastele.
[8] L e n i n, XXI k., lk. 434.
[9] L e n i n, XXI k., lk. 435.

Kuid see „ebaõiglus" tasandub mitmesuguste nõukogude valitsuse abinõudega, kes seab sisse täiendavad tasud, preemiad, soodustused, nagu näiteks 1936. a. 27. juuni seadusega lasterikastele emadele (S. K. 1936, nr. 34, art. 309).

Nõukogude õigusnormide sotsialistlik iseloom avaldub selles produktide jaotamise valdkonnas täiesti selgelt.

Esiteks, selle normi teostamine — igaühele tema töö järgi — on kogu elanikkonna suhtes teostatav ainult kapitalistlikkude majandusvormide täieliku hävitamisega, sotsialistliku majandussüsteemi piiramatu valitsemise püstitamisega.

Teiseks, selle normi teostamine on tähtsaimaks teguriks teadliku sotsialistliku töödistsipliini pideval kindlustamisel ja töövaimustuse tõstmisel sotsialistliku ühiskonna liikmete juures, kes on alatiseks vabastatud mittetöisest, kapitalistlikust omandamisest, inimese ekspluateerimisest inimese poolt. Sellega on selle normi teostamine ka ühiskonna tootmisjõudude võimsa kasvu tähtsaimaks teguriks, et luua tarbetoodete täielikku küllust ja muundada töö „elu esimeseks vajaduseks" (Marx). See loob aga võimaluse igasuguste, toodete jaotamist ühiskonnas korraldavate õigusnormide tühistamiseks (kommunismi kõrgemal faasil).

Seega põhimõtte „igaühele tema töö järgi" õiguslik kaitse soodustab sotsialistliku ühiskonna edasist arengut, tema siirdumist kommunismi kõrgemale faasile.

Igaühele tema töö järgi tasumise põhimõte teostub konkreetselt tööliste ja teenistujate suhtes töötasu kujul ja tulude jaotamisega töönormipäevade alusel (vastavalt põllumajandusliku artelli põhikirjale) kolhoosides. Stalini Konstitutsioon (art. 12) kinnitab juriidilise baasi nõukogude riigi organite reguleerivaks tegevuseks sellel alal. Viimased peavad valvama selle järele, et asutiste ja vastavate ametiisikute praksises täidetaks kindlalt jaotamise sotsialistlikku põhimõtet, et igasugused sellest kõrvalekaldumised ära lõigataks. Eriti tuleb kõrvaldada väikekodanlikud võrdsustamise tendentsid, milledel ei ole midagi ühist töö järgi tasumise põhimõttega, sotsialistliku võrdsuse mõistega [10].

Ainult nõnda võib mõista ja peab mõistma seda ehtsat ja suurt inimeste võrdsust sotsialistliku töö baasil, mis on teostatud NSVL-s ja on kinnitatud Stalini Konstitutsiooniga. Ainult see sotsialistliku ühiskonna liikmete võrdsus võib olla aluseks järk-järgulisel siirdumisel võrdsuse kõrgemale seisundile — kõigi töötajate võrdne õigus saada tarvete järgi — kommunistlikus ühiskonnas.

---

[10] Sotsialistliku võrdsuse põhimõtte klassikalist formulatsiooni vt. seltsimees Stalini aruandes ÜK(b)P KK tööst partei XVII kongressil, Stalin, Leninismi küsimused, lk. 583.

IV peatükk.

NSVL RIIKLIK KORRALDUS.

§ 1. SISSEJUHATUS.

NSVL riiklik korraldus, mida käsitleb Stalini Konstitutsiooni II peatükk, haarab nende küsimuste summa, mis on seoses rahvaste vabatahtliku ühinemisega üheks sotsialistlikuks liitriigiks. See riik kujutab endast kahe teineteisele vastukäiva maailma ja süsteemi võitluses liitu „... imperialistlikust majandussüsteemist lahkulöönud ja lahkulöövate arenenud maade ja koloniate nõukogude-vabariikide vahel, kes võitluses maailma sotsialismi eest astuvad vastu maailma kapitalistlikule süsteemile“ [1].

Kokkukõlas Stalini Konstitutsiooni II peatükiga kujutab NSVL riiklik korraldus endast uut tüüpi riigi — mitmest rahvusest koosneva nõukogude riigi — riigiõiguslikku organisatsiooni, mis tagab:

a) arvukate rahvuste töötajate vabatahtliku koondumise ühte nõukogude liitriiki,

b) kõigi NSVL rahvuste töötavate masside ulatusliku kaasatõmbamise nõukogude riigi valitsemisele.

Stalini Konstitutsiooni II peatükk määrab NSVL riikliku korralduse suhtes:

1) NSVL kui liitriigi koostise, mis on kujunenud üheõiguslikkude nõukogude sotsialistlikkude vabariikide vabatahtliku liitumise alusel;

2) liiduvabariikide koostise ja nende territoriaalse korralduse;

3) Liidu ja liiduvabariikide suveräänsuse; nende õiguste ja pädevuse piiritluse;

4) Liidu ja liiduvabariikide riikkondsuse põhialused.

See ajaloos ainus ehtne demokraatlik riiklik korraldus oli teostatav üksnes kapitalistide ja mõisnike võimu kukutamise ja töölisklassi diktatuuri sisseseadmise tulemusena. See vastab täielikult töölisklassi diktatuuri ülesannetele ja eesmärkidele rahvaste vennaliku sõpruse ja kaastöö loomisel.

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 338.

Terava vastandi sellele moodustab kapitalistlikkude maade riiklik korraldus.

Enamik kaasaja kodanlikkudest riikidest, eriti riigid, kes omavad asumaid, on oma elanikkonna koostiselt mitmerahvuselised. Juhtiv osa kuulub kodanlikkudes riikides valitsevale rahvusele, kelle ekspluataatorlik ladvik rõhub ja ekspluateerib teisi rahvusi, kes on allutatu olukorras. Rahvuslikku ebavõrdsust kinnistatakse tihtilugu isegi õigusnormidega, millega määratakse riigivõimu tegevus selle ebavõrdsuse kinnistamisel.

Asumaades kehtib spetsiaalne asumaade õigus, mis võtab elanikkonnalt ka need „konstitutsioonilised tagatised", mis tavaliselt leiduvad kodanlikkude riikide konstitutsioonides. Prantsuse kodanlus näiteks, kui ta oli veel revolutsiooniliseks klassiks, kuulutas oma „Õiguste deklaratsioonis" (La déclaration des droits de l'homme et du citoyen), et „inimesed sünnivad vabadena ja õigustes võrdsetena" [2]. Kuid oma esimeses 1791. a. Konstitutsioonis, mille osana esines ka „Õiguste deklaratsioon", kirjutas kodanlus: „Prantsuse asumaade ja Aasias, Aafrikas ja Ameerikas asuvate valduste suhtes, kuigi need moodustavad osa Prantsuse impeeriumist, käesolevat konstitutsiooni ei kohaldata" (VII osa) [3].

Eriline koloniaalõigus kehtib Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi, Itaalia ja teiste riikide asumaades.

Üks kaasaja silmapaistvamaid prantsuse riigiõiguslasi Léon Duguit (suri 1928. a.) kirjutas: „Enamikus riikides, räägitakse, koosneb elanikkond mitmesuguseist rahvastest, kes aga endast rahvust ei kujuta, mispärast järelikult ei saa väita, et rahvas on riigi üldiseks konstitutiivseks elemendiks. Sellele vastatakse, et hoolimata mitmesuguseist rahvustest, kes alluvad ühele avalikule võimule, võib eksisteerida elanikkonna keskne tuum, mis moodustab ühendatud rahvuse, ja et säärase rahvuse eksisteerimine on vajalik riigi olemasoluks; et kui näiteks vaadelda Prantsusmaad, siis Prantsuse riigi *substraadi* kui õigussubjekti moodustab prantsuse natsioon; prantsuse natsioonist erinevad rahvad ei soodusta Prantsuse riigi subjektiivse ühtsuse kujundamist. Need rahvad on lihtsalt objektiks võimule, mille kandjaks on Prantsuse riik.

Seevastu moodustab prantsuse rahvas oma praeguses koosseisus Prantsuse riigi isiksuse elemendi [4]."

Prantsusmaal, millest kirjutas Duguit, valitsetakse Prantsuse konstitutsiooni ja parlamendi seaduste alusel ainult emamaad, s. o. Reini ja Pürenee mäestiku vahelist territooriumi. Asumaid (60 miljonit elanikku) valitsetakse presidendi dekreetide alusel, mis antakse ministrite ja neile alluvate ametnike ettepanekute alusel. Riigikodanikeks on ainult emamaa elanikud [5]. Asumaade elanikke loetakse, mõningate tähtsuseta eranditega, ainult alamateks.

Üksikud kodanlikud riigiõiguslased kaitsevad avalikult riigi imperialistlikku korraldust, mis on suunatud asumaade ja emamaa rõhutud rah-

[2] Uus ajalugu, dok. ja mat.

[3] Prantsusmaa seadusandl. aktid, lk. 70, 119.

[4] Duguit, Konst. õigus (vene k.), lk. 110.

[5] Poliitilisi õigusi omavad ainult meeskodanikud, kes vastavad mitmesuguseile tsensuslikkudele nõudmistele.

vaste mahasurumisele ja allutamisele. Tuntud prantsuse jurist Hauriou väidab, et konstitutsiooniline korraldus (s. o. riiklik korraldus) on natsiooni staadiumi saavutanud rahvaste poliitiline ja juriidiline tsentralisatsioon. Natsiooniks arvamise õigust tunnustab Hauriou ainult rahva väljavalitud ladvikule, „eliidile", kes omab rahva hulgas valitsevat seisundit. Hauriou järgi tuleb nende rahvaste suhtes, kes ei ole saavutanud natsiooni staadiumi, eitada iseseisva riikluse ja riikliku korralduse õigust. Nende saatuse eest „hoolitsevad" need, kes on saavutanud natsiooni staadiumi. „...ei saa väita," ütleb Hauriou, „et kõik rassid ja mitmesuguste rasside segud moodustavad rahvaid, kes on võimelised omama riiklikku režiimi. Näiteks paapuate rass pole võib-olla üldse mitte võimeline seda omama[6]."

Kodanlikud riigiteadlased põhistavad riiklikku korraldust seega kokkukõlas imperialistliku kodanluse diktatuuri ja selle haldusliku mugavuse huvidega.

Fašism kujundab riiklikku korraldust kokkukõlas monopolistliku kapitali metsiku terroristliku diktatuuriga töötava rahva ja rõhutud rahvuste üle. Itaalias iseloomustub see uue „Itaalia impeeriumi" loomisega pärast Abessiinia vallutamist ja orjastamist. Saksa fašistid vallutasid röövli kombel, vägivaldselt Austria riigi ja liitsid ta Saksamaaga, organiseerisid koos Itaalia fašistidega interventsiooni Hispaaniasse, organiseerisid sõjalise agressiooni Tšehhoslovakkia vastu jms., riigi valitsemise unifitseerimise eesmärgil hävitati fašismi meetoditega föderatsioon ja kõik endised iseseisvad „maad" (Baieri, Württemberg, Baaden jt.) on hitlerlikkude asevalitsejate (Staathalter'ite) omavoli all. Fašistlik riik teostab kõige barbaarsemat ja ohjendamatumat rahvuslikku survet, millest annavad tunnistust mitmesugused „rassi"-seadused ja eriti 1935. a. „Nürnbergi seadused", mis jaotavad Saksa riigi elanikkonna „riigikodanikeks" ja „riigialamaiks". Fašistliku tsentraliseeritud sõja-politseilise käitumisega riigi kaasabil püüab monopolistlik kapital uusi sõdasid ette valmistades allutada endale teisi rahvusi, kes peavad saama „kõrgema" saksa rassi, faktiliselt aga monopolistliku kapitali ekspluateerimise objektiks.

§ 2. NSVL RIIKLIKU KORRALDUSE ALUSED.

NSVL on mitme rahvuse sotsialistlik riik. Ta kujunes, kasvas ja tugevnes rõhuva, imperialistlik-tsaristliku Vene riigi — endise „rahvaste vangla" — hävitamise tulemusena, rahvusliku surve ja üheõiguslusetuse hävitamise, meie maa rahvaste riikliku ühinemise tulemusena leninlik-stalinliku rahvuspoliitika põhimõtete alusel.

Lenin ja Stalin avasid oma teostes rahvusküsimustest erilised ajaloolised tingimused, mis viisid omal ajal mitme rahvusega riikide asutamisele Ida-Euroopas. Siin jõudis tsentraliseeritud riikide kujunemine ette paljude rahvaste rahvuslikust ärkamisest.

[6] Hauriou, lk. 320.

Riigi ühendajana esines mingi tugevama rahvuse valitsev ladvik. Venemaal oli see venelaste ladvik, Austrias sakslaste valitsev ladvik ja Ungaris ungarlaste valitsev ladvik. See ladvik allutas oma klassihuvidele riigi kõigi teiste rahvaste huvid.

Arenev kapitalism murdis siiski ka Euroopa idaosas vanad majanduslikud suhted ja soodustas ühes seega allutatud rahvaste kujunemist rahvusteks, suurendades nende rahulolematust rahvusliku survega ja nende taotlusi oma rahvusliku riigi loomiseks.

„Kuid," ütleb seltsimees Stalin, „iseseisvale elule ärganud kõrvalesurutud rahvused ei kujune enam sõltumatuiks rahvusriikideks: nad kohtuvad oma teel tugevaima vastupanuga valitseva rahva juhtivate kihtide poolt, kes on juba ammu tõusnud riigi etteotsa. Nad hilinesid!...[7]"

Vanal revolutsioonieelsel Venemaal ja Austria-Ungaris toimus rõhutud rahvaste sajanditepikkune võitlus endi vabastamiseks imperialistlikust survest ja oma rahvusriigi loomiseks.

Lenini-Stalini partei on kogu oma ajaloo kestel olnud ja jääb kõige järjekindlamaks, tõeliseks rahvuste üheõigusluse eest võitlejaks. Lenin rõhutas juba parteiprogrammi esimeses projektis, mille ta koostas vanglas olles (1894—1896), „kõigi rahvuste üheõigusluse" nõudmist, kui üht osa partei üldpoliitilisest programmist[8], kui üht osa võitlusest proletariaadi diktatuuri eest. Lenini projekti rahvusküsimuse punkti kolmas variant, mis tema poolt oli formuleeritud kui „...kõigi riigi koosseisu kuuluvate rahvuste enesemääramise õiguse tunnustamine"[9], võeti sisult VSDTP programmi selle 9. punktina[10]. Partei on alati seda programmi punkti tõlgendanud rahvuste enesemääramise õigusena kuni eraldumiseni.

Lenin ja Stalin paljastasid oportunismi, mis end „revolutsioonilise" fraasiga varjates külvas rahvusvahelisse töölisliikumisse tegelikult natsionalismi. Lenin ja Stalin pidasid ägedat võitlust austria marksistide „kultuur-rahvusliku autonoomia" projektide vastu, paljastades nende reaktsioonilisust ja šovinismi.

„Kultuur-rahvuslik autonoomia" sündis Austrias ja oli rahvusküsimuse „lahendamise" projektiks, lähtudes Habsburgide lapitud monarhia tervikluse ja Austria sakslaste (tegelikult saksa kodanluse) eesõigustatud olukorra huvidest. See projekt eraldas kultuurilised küsimused üldriiklikkudest nõndanimetatud üldrahvuslikkude korporatsioonide loomise teel, kus pidi toimuma rahvuslik

---

[7] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 11.
[8] Lenin, I k., lk. 451.
[9] Leninski sbornik, II k., lk. 46.
[10] Vene sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei programmi punkt 9 ütles: „Enesemääramise õigus kõigile riigi koosseisu kuuluvaile rahvusile" (ÜK(b)P resolutsioonides, I k., lk. 22).

„klasside koostöö". See projekt eitas Austria rõhutud rahvaste (näiteks tšehhide) enesemääramise õigust. Ta tõstis esile väiklased „reformid", et rahvusküsimuse revolutsioonilist lahendamist raskendada ja nurja ajada.

Venemaal oli austria „kultuur-rahvusliku autonoomia" projektide kõige iseloomustavamaks pooldajaks Bund, kes rahvusküsimuse ühendas rahvusliku kultuuri küsimustega. Kultuur kisti seega välja majanduslikkude ja poliitiliste küsimuste üldkogust, mis on vastukäiv marksistlikkudele vaadetele, mille kohaselt ka kool ja üldse kogu kultuuri ala on kõige tihedamalt seotud majandusega, ja järelikult ka klassivõitlusega. Käsitades rahvust mitteklassikategooriana pooldas Bundi VIII konverents juudi usulise ühingu kasutamist juudi „kultuur-rahvusliku autonoomia" alusena ja selle muundamist seadusandlikus korras ilmlikuks asutiseks.

Kaukaasia likvidaatorite nõudmisel deklareeris likvidaatorliktrotskistlik konverents 1912. a. augustis omalt poolt, et „kultuur-rahvuslik autonoomia" ei ole vastukäiv partei poolt 1903. a. vastuvõetud programmile.

Vastupidi kõigile neile võõraile vaateile, mis taotlesid endi kinnitamist tööliste seas, esines bolševikkude partei Lenini ja Stalini juhtimisel veel otsustavamalt rahvuste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse loosungi kaitsejana. Seda rõhutati VSDTP KK ja vastutavate tööliste 1913. a. „augusti" („suvisel") nõupidamisel, Lenini selle perioodi artikleis ja seltsimees Stalini klassikalises teoses „Marksizm i natsionalno-kolonialnõi vopros" („Marksism ja rahvuslik-koloniaalne küsimus").

Kaitsedes rahvuse puutumatut õigust enesemääramisele kuni eraldumiseni, ei astunud partei siiski välja rahvuse obligatoorse eraldamise eest juba kujunenud suurest riigist, mis pakub palju avaramat võitlusvälja sotsialismi eest võitlemisel.

„... Sotsiaaldemokraatia peab teostama niisugust agitatsiooni ja mõjustama rahvuse tahet nõnda, et rahvused korralduksid proletariaadi huvidele kõige vastavamal kujul," kirjutas seltsimees Stalin [11].

Võites tööliste seas šovinismi ja oportunismi, teostas partei võitlust ka luksemburgluse vastu. Rosa Luxemburg käsitles rahvusküsimust väljaspool konkreetset ajaloolist olustikku, astudes välja „rahvuse enesemääramise õiguse" loosungi vastu. Ta väitis, et imperialismi ajastul ei saa olla rahvussõdasid. Ta arvestas, et proletariaat võib abi osutada talupoegkonnale, kuid ta ei tahtnud mõista töölisklassi ja talupoegkonna liidu küsimuse leninlikku revolutsioonilist käsitelu, mille kohaselt rõhutud rahvuste talupoegkond etendab määratut osa.

[11] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 11.

Seda luksemburglikku teooriat kasutasid leninismivastaseks kontrrevolutsiooniliseks võitluseks Trotski, Buhharin, Pjatakov, Radek jt.

Lenin tõestas rõhutud rahvuste poolt esitatud rahvusriigi nõudmise revolutsioonilist tähtsust. Lenin tõestas, et see nõudmine on suunatud imperialistliku riigi vastu ja vapustab seda.

Vastukaaluks Leninile väitis Trotski, kes lähtus „maailma majanduse" huvidest, s. o. tegelikult monopolistliku kapitali huvidest, et on üldse aeg rahvusriik lammutada. Trotski eitas rõhutud rahvuste õigust oma iseseisva riigi peale, milline seisukoht oli tervikuna imperialistliku riigi huvides.

Maailmasõja ajal pooldas Lenin proletariaadi kodusõda oma kodanluse vastu, s. o. proletaarset revolutsiooni, mis pidi vabastama ka emamaa ja asumaade rõhutud rahvad.

Trotskistid ja buhhaarinlased esinesid sel ajal „Euroopa Ühendriikide" loosungiga, mis tegelikult oli suunatud kapitalismi soodustamisele tema vapustatud aluste kindlustamisel ja Euroopa suurimperialistide asumaaderiisumise ja -valitsemise õiguse tagamisel.

Lenin tõestas rahvuslikkude sõdade progressiivset ja revolutsioonilist tähtsust. Ta tõestas, et proletariaat peab ilmtingimata esitama rahvuste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse nõudmise, „kuigi eraldumise juhtum oleks enne sotsialismi võimalik ja „teostatav" ainult ühel juhul tuhandest" [12].

Trotskistid ja buhhaarinlased astusid välja leninliku „rahvuste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse" revolutsioonilise loosungi vastu. Tegelikult nad toetasid imperialistide õigust rahvuslikule rõhumisele, barbaarsele koloniseerimispoliitikale, mahajäänud rahvuste ja asumaade progressiivse arengu pidurdamisele. Trotskistid ja buhhaarinlased taotlesid proletariaadi rahvusvahelise positsiooni nõrgendamist, tema ja emamaa ja asumaade rõhutud rahvaste määratute masside vahelise liidu nurjaajamist. Astudes välja rahvaste enesemääramise õiguse vastu, ühinesid trotskistid ja buhhaarinlased pärast proletaarse riigi ja leninlik-stalinliku rahvuspoliitika võitu kontrrevolutsiooniliste rahvuslikkude elementidega, et eemaldada sotsialistlikust liitriigist rahvuslikke vabariike, et taastada kapitalistlikku orjust verise ja barbaarse fašismi huvides.

„Meie nõuame enesemääramise vabadust," kirjutas 1915. a. Lenin, „s. o. sõltumatust, s. o. rõhutud rahvuste eraldumise vabadust mitte sellepärast, et meie unistaksime majanduslikust killustumisest või väikeste riikide ideaalist, vaid vastupidi sellepärast, et meie tahame suuri riike ja rahvaste lähenemist, isegi liitumist, kuid

[12] Lenin, XIX k., lk. 262.

tõeliselt demokraatlikul, tõeliselt internatsionaalsel alusel, mis ei ole mõeldav ilma eraldumise vabaduseta [13]."

Leninlik-stalinliku joone võit rahvusküsimuses avaldus eriti selgelt pärast 1917. a. Veebruarirevolutsiooni.

Rahvusküsimus muutus üheks tähtsamaks revolutsiooni edasise arengu küsimuseks. Ääremaad muutusid kirjuks mitmesuguste kodanlaste ja tema intelligentsi poolt juhitavate „rahvusnõukogudega". Ajutise Valitsuse ja teda toetavate parteide imperialistlik positsioon ainult süvendas rõhutud rahvuste umbusku valitsuse suhtes ja soodustas natsionalismi suurendamist.

Arvukad „rahvusnõukogud", keda juhtis iga rahvuse kodanlus ja kes olid valmis kauplema Ajutise Valitsusega „autonoomia", „föderatsiooni" jne. üle, kasutasid sedamööda, kuidas tugevnes proletariaadi võitlus võimu eest, natsionalistlikke loosungeid selleks, et võidelda Vene revolutsioonilise töölisklassi vastu. Üksikute rahvaste kodanlus tõlgendas „rahvuse enesemääramise õiguse" loosungit natsionalistlikult, agiteerides revolutsioonilisest Venemaast eraldumise eest. Ta suunas kõik oma jõupingutused sellele, et luua barjääri keskuse revolutsioonilise proletariaadi ja ääremaade töötava rahva vahel.

Lenin ja Stalin esinesid Veebruarirevolutsiooni ajastul Soome ja Ukraina enesemääramisõiguse nõudmise innukate kaitsejatena. „Meie ei ole väikeriikide pooldajad," kirjutas Lenin. „Meie pooldame kõigi maade tööliste kõige tihedamat liitu nii „oma" kui ka üldse kõigi maade kapitalistide vastu. Kuid just selleks, et see liit oleks vabatahtlik, pooldab praegu vene tööline, usaldamata minutitki mitte milleski ei vene kodanlust ega ukraina kodanlust, ukrainlaste eraldumise õigust, mitte surudes neile oma sõprust peale, vaid võites neid suhtumisega neisse kui võrdsesse, kui liitlasse ja venda võitluses sotsialismi eest [14]."

Sõpruse jaluleseadmine Vene proletariaadi ja endiste rõhutud rahvaste töötava rahva vahel oli leninlik-stalinliku rahvuspoliitika reaalseks tulemuseks, mis soodustas kõigi rahvaste töötava rahva kaasatõmbamist sotsialistliku revolutsiooni voolu.

Bolševistlik „rahvuste enesemääramise õiguse" loosung koos teiste bolševistlikkude Oktoobri loosungitega, eriti agraarrevolutsiooni loosungiga, sai üheks suuremaks teguriks rahvuste töötavate masside ühinemisel üheks proletaarseks riigiks.

Sellega tõestusid ka seltsimees Stalini sõnad VII aprillikonverentsil 1917. a., et „tsarismi kukutamisel $^{9}/_{10}$ rahvastest ei taha eralduda" [15].

---

[13] Lenin, XVIII k., lk. 328.
[14] Lenin, XX k., lk. 535.
[15] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 48.

Nimelt sellepärast, et endiste rõhutud rahvuste põhimass — talupoegkond — tundis veel raskemalt kui vene talupoegkond mõisnike, beide, kroonuametnikkude jne. survet, võis proletariaat rahvusküsimust bolševistliku partei juhtimisel õieti lahendades juhtida rahvustalupoegkonna mitmemiljonilised massid võitlusse rahu, maa ja teiste revolutsiooniliste nõudmiste eest. See võitlus tõstis rahvuste töötavad massid oma mõisnikkude, kodanluse ja beide vastu, imperialistlikkude interventide vastu, kes püüdsid ääremaid revolutsioonilisest Venemaast eraldada.

Endised rõhutud rahvad otsustasid oma rahvusliku enesemääramise küsimuse kangelaslikus kodusõjas. Nad kujundasid nõukogude võimu ja deklareerisid oma nõukogude kongressidel pühalikult oma kindlat tahet võidelda ühes Vene töölisklassi ja talupoegkonnaga töötava rahva üldiste huvide eest.

„Kodanluse ikkest vabanenud töötava rahva massid," kirjutas Lenin juba 1916. a., „püüavad kogu jõuga liituda suurte ja eesrindlikkude sotsialistlikkude rahvastega juba selle „kultuurilise abi" tõttu, kui ainult eilsed rõhujad ei solvaks kaua rõhutud rahva kõrgeltarenenud endaaustamise demokraatlikku tunnet, kui neile vaid antaks üheõiguslus igas asjas, sealhulgas ka riiklikus ehitustöös, katses üles ehitada „oma" riiki [16]."

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kinnitas Lenini ettenägelikkust. Sotsialistlik revolutsioon teostas kõigi endiste rõhutud rahvaste töötajate igatsuse maa suhtes, rahu suhtes, oma rahvusliku riigi suhtes. Viimane loodi ainult demokraatlikul kujul — nõukogude föderatsiooni alusel, mis väljendab mitmesuguste rahvuste töötavate masside vastastikust usaldust ja nende vabatahtliku liitumise püüet ühe mitmerahvuselise sotsialistliku riigi piires.

Oma esitises Ülevenemaalisel Erakorralisel VIII nõukogude kongressil märkis seltsimees Stalin, et luues mitmerahvuselist sotsialistlikku riiki „ei saanud Nõukogude võimule nägematuks jääda selle asja raskused. Ta tundis kodanlikkude mitmerahvuseliste riikide ebaõnnestunud katseid. Ta teadis endise Austria-Ungari katse läbikukkumist" [17].

Kaasaja maailma poliitilisel kaardil ei ole enam Austria-Ungarit. Selle riigi kogemus kinnitab ilmekalt kapitalistliku mitmerahvuselise riigi ebakindlust.

Austria-Ungari valitsevad klassid pidid rõhutud rahvaste (tšehhide, poolakate, ukrainlaste, kroaatide, serblaste, itaallaste jt.) rahvuslikud taotlused jõuga kinni hoidma ja maha suruma.

Selle tulemusena purunes endine Austria-Ungari 1918. a. oktoobris klassi- ja rahvuslikkude vastuolude raskuse all. Nõukogude

[16] Lenin, XIX k., lk. 256.
[17] Stalin, Konst. projektist, lk. 14.

Liidus aga, nagu märkis seltsimees Stalin oma esitises Ülevenemaalisel Erakorralisel VIII nõukogude kongressil: „meil on praegu täiesti väljakujunenud ja kõik katsumised vastupidanud mitmerahvuseline sotsialistlik riik, mille tugevust võiks kadestada iga rahvuslik riik mistahes maailma osas“ [18].

Sotsialistlik revolutsioon andis kõigile rahvustele võimaluse konsolideeruda oma rahvusteks nõukogude alusel. Paljud rahvad, nagu näiteks kirgiisid, kalmõkid, turkmeenid, põhjarahvad jt., elasid sotsialistliku revolutsioonini patriarhaalse eluviisi tingimusis laialipillutatud sugukondadena, ei omanud kirjandust ja paljud rahvad ei omanud isegi oma kirja. Paljudest rahvastest rääkisid valitsevate klasside esindajad kui „mitteajaloolistest rahvastest“, s. o. kui sellistest, kes ei pea hellitama oma taassündimise lootust. Välja aetud steppidesse, tundratesse, mägedesse, metsadesse, eemale kultuurilistest keskustest, allutatud kaupmeeste, vaimulikkude ja ametnike omavolile, olid paljud neist rahvastest määratud näljale, viletsusele, haigestumisele, kultuurivaesusele ja aeglasele väljasuremisele.

Kui minevikus räägiti ukrainlastest, valgevenelastest, grusiinlastest, armeenlastest ja teistest rahvustest, keda tsarism püüdis asjatult vägivaldselt venestada, siis oli vähe neid, kes tundsid itelmenisid, nenisid, korjakke, evenkisid ja teisi rahvaid, kes ei olnud jõudnud veel rahvuse astmele.

Alles sotsialistlik revolutsioon tõi ühiskondlikule areenile välja paljud minevikus rõhutud ja allasurutud rahvad, inspireeris neile õigust oma olemasolule. Alles sotsialistliku majandusvormi võit purustas endise sugukondliku suletud olukorra, hävitas patriarhaalse eluviisi riismed, ühendas laastatud, tihti ka rändavad rahvaste grupid.

„Oktoobrirevolutsioon, purustades vanad ahelad ja tõstes esile terve rea unustatud rahvaid ja rahvusi, andis neile uue elu ja uue arengu,“ ütleb seltsimees Stalin [19].

Kõikide meie maa rahvaste, sealhulgas ka varemini kujunenud suurte rahvuste arenemine toimus vihases klassivõitluses. Kõigi nõukogude rahvaste töötajad katkestasid võitluses oma klassihuvide eest rahvuslikud, suguharulised, sugukondlikud ja usulised sidemed, mis varemini võimaldasid käputäiel rikastel ekspluateerida masse, esitades oma klassihuvisid rahvushuvidena. Kõigi rahvuste töötajad võitlesid bolševikkude partei juhtimisel kodanluse ja teiste varemini eesõigustatud klasside katsete vastu kasutada sotsialistliku revolutsiooni poolt proklameeritud rahvaste õigusi oma huvides. Nad kasutasid neid õigusi ulatuslikult oma nõukogude rahvusriikluse loomiseks ja kindlustamiseks. Töölisklassi diktatuuri abil juhtisid nad rahvuskultuuri arengut edasi.

[18] Stalin, Konst. projektist, lk. 15.
[19] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 158.

Tähtaegadel, mille kestel toimus töölisklassi diktatuuri puhul uute rahvuste organiseerimine, pole oma lühiduse suhtes midagi võrdset kapitalistliku maailma ajaloos.

Veel hiljuti olid uzbekid, turkmeenid ja tadžikud lahutatud. Endise Venemaa piirides asusid nad mitmesugustes kraides, oblastites ja ka mitmesugustes riikides — Buhhaaras ja Hiivas. Pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu loodi Turkestani autonoomne vabariik, mis oli esimeseks sammuks Kesk-Aasia rahvuste rahvusriikliku korralduse alal. 1924. a. teostati rahvaste ümberpaigutamine Kesk-Aasias, mille tulemusena loodi kaks liiduvabariiki: Turkmeeni ja Uzbeki ning hiljemini ka Tadžiki ja Kirgiisi vabariik.

„Selleks, et taasühendada Poolat, vajas kodanlus terve rea sõdasid," ütles seltsimees Stalin. „Selleks aga, et taasühendada Turkmenistani ja Uzbekistani, vajasid kommunistid ainult mõne kuu selgitavat propagandat [20]."

Kommunistidel õnnestus kiiresti lahendada säärane komplitseeritud küsimus, nagu Kesk-Aasia rahvaste ümberasundamise küsimus, sest et nad toetusid kindlalt rahva laiade masside tahtele ja usaldusele.

Sotsialistlik revolutsioon kummutas kõik rahvuslaste „argumendid" selle kohta, et rahvuste vabastamine võib toimuda ainult riigist eraldumise teel. Sotsialistliku ehitustöö tegelikkus tõestas, et rahvuste õitseng ja koostöö on võimalik ainult nõukogude riigis, nõukogude föderatsiooni alusel.

§ 3. MARKSISTLIK-LENINLIK FÖDERATSIOONI ÕPETUS.

Marx ja Engels olid kodanliku föderatsiooni vastased, mida nad pidasid feodaalse killustumise jäänuseks ja majandusliku ning kultuurilise arengu piduriks. Engels kirjutas 1891. a., et Saksamaale „... oleks tema föderalistlik šveitsistamine määratuks sammuks tagasi" [1].

Marx ja Engels lubasid siiski föderatsiooni ka mitmerahvuselise kapitalistliku riigi tingimusis. Nad käsitlesid föderatsiooni abinõuna võitluseks rahvusliku survega, internatsionaalsete sidemete loomiseks mitmesuguste rahvuste töötajate vahel, et ühes sellega kiirendada proletariaadi klassi-enesemääramise protsessi rahvuse raamides.

Sellest lähtudes arvas Marx näiteks, et mitte ainult iiri rahva huvides, vaid ka inglise tööliste isiklikkudes huvides „Inglise töölisklass peab mitte ainult soodustama iirlasi, vaid

[20] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 157.
[1] Marx ja Engels, XVI k., II j., lk. 110.

võtma enesele ka algatuse 1801. a. asutatud liidu lõpetamiseks ja selle asendamiseks vaba liiduga föderatiivseil aluseil“ [2].

Marx ja Engels käsitlesid Iiri küsimust mitte kui iseseisvat küsimust. Nad sidusid selle Inglise proletariaadi klassivõitluse ülesannetega, talupoegkonna enda poole võitmise ja kõige enam rõhutud Inglise maatööliste ja Iirimaa talupoegkonna revolutsioonilisse voolu kaasatõmbamise ülesannetega. Iiri küsimus on läbi põimunud agraarrevolutsiooni küsimustega, talupoegkonna küsimusega. Kui Inglise valitsevad klassid tundsid end pärast tšartismi mahasurumist võitjatena proletariaadi üle, siis agraarliikumisega seotud Iiri rahvuslik liikumine võis tunduvalt kõvendada Inglise proletariaadi positsiooni.

Kaitsedes föderatsiooni, et lahendada rahvusküsimust, esinesid Marx ja Engels siiski prudonistide ja bakunistide föderalismi vastastena, kes arvasid, nagu võiks riigivõimu kergesti hävitada selle ettevalmistava tükeldamisega föderatsiooni põhimõttel. Bakunistide ja prudonistide föderalism tuleneb vahetult nende väikekodanlikkude ideede olemusest.

Prudonistlik föderatsioon, mis oli anarhilise föderalismi üldiseks aluseks [3], on „vaba leping“, mille kaudu perekonnad, kogukonnad, kogukondade grupid jne. kohustuvad vastastikku üksteise ees teatavais küsimusis, mis tekivad vahetuse küsimustest. Kumbki pool säilitab täieliku tegevusvabaduse. Sääraseis suhteis on rohkem konföderatsiooni kui föderatsiooni jooni. Säärased konföderatsiooni aluseil sõlmitud lepingud pidid Proudhoni ja tema järglaste arvates likvideerima klassivõitluse, streigid ja üldse kapitalistide ja tööliste vahelised konfliktid. Proudhoni teooria järgi „võrsub“ kapitalismi puhul „sotsialism“ seega vabatahtlikest kooperatiivühinguist. Poliitiline võitlus osutub aga ülearuseks, mittevajalikuks. Proudhon pooldas seega klasside lepitamist föderatiivse (konföderatiivse) põhimõtte kaudu.

Sama väikekodanlik baas, millel kasvas prudonism oma föderalismiga (konföderalismiga), oli aluseks ka hilisemale bakunismile, anarhismile, mis varjas oma väikekodanlikku loomust „revolutsioonilise“ fraseerimisega.

Bakunin (1814—1876) esitas riigile vastukaaluks üksikute isikute kogukonnas vaba föderatiivse ühinemise idee. Sealjuures ei kujutelnud bakunistid nagu ka kõik anarhistid selgelt, millega

---

[2] Marx ja Engels, Kirjad, lk. 247.

[3] Proudhon (1809—1865) oli suurtööstuse vastu end kaitsevate väikeste käsitööliste huvide väljendajaks. Prudonismi alusideeks on: „õiglane vahetus“. Ostja vastastatakse tootjaga. Proudhon, kellele kuulub fraas „omand on vargus“, ei astunud tegelikult välja omandi vastu, vaid selle eest, et „õiglustada“ vahetust kulutatava töö alal pankade kaudu, protsendita krediidi kaudu, mis pidi aitama töölistel omanikuks-tootjaks saada.

asendada riiki. Anarhistliku teooria keskuses asub „vaba isiksus", kes peab määrama oma suhted ühiskonnaga. Riigi asemele esitavad anarhistid säärased ebareaalsed ja mitte midagi ütlevad valemid, nagu „vaba ühiselu vastastikuste lepingute alusel" . Isiksused ühinevad kogukondadeks, kogukonnad födereeruvad maakondadeks, maakonnad rahvusteks, rahvused Euroopa ja hiljemini kogu maailma ühendriikideks. Säärane oli bakuninlik „isiksuse vabastamise" skeem, ilma igasuguse riikliku sunnita, ilma klasside hävitamiseta.

Sõnades ei tunnusta anarhistid mingisugust rahvusküsimust, väites, et see kuulub poliitilise võitluse valdkonda, millega nemad üldse ei tegele. Kuid sisult on ka see „poliitikast hoidumine" samuti poliitika, mis toimub siiski rahvuse suurriiklike rõhujate huvides. Marx ja Engels võitlesid teravalt säärase hoolimatu suhtumise vastu rahvusküsimusse [4].

Astudes välja rahvusküsimuse ignoreerimise vastu anarhistide poolt, astusid Marx ja Engels ühes seega välja ka natsionalistide suurriikliku tsentralismi vastu, kes püüdsid tööliste seas end kindlustada ja töölisklassi huve allutada kodanluse natsionalistlikele huvidele. Nimelt sellepärast võitlesidki Marx ja Engels ka Lassalle'i vastu.

Lassalle [5] oli natsionalist. Saksamaa ühinemise ja tema halduse tsentraliseerimise küsimuses lähtus Lasalle vastupidiselt Marxile ja Engelsile mitte revolutsiooni ülesandeist, vaid kodanlikest rahvuslikest ideedest.

Lassalle allutas ka teiste rahvaste huvid „oma" riigile, mida juhtisid junkrud, eesotsas Bismarckiga. Ta esines rahvaste enesemääramise õiguse loosungi vastasena, s. o. demokraatlikkude loosungite vastasena, mida teostasid Marx ja Engels. Ta esitas tsentralisatsiooni kava, mille kohaselt Preisi pidi vägivaldselt endale allutama mitte ainult kogu Saksamaa, vaid ka naaberrahvad.

Lassalle pooldas sõda Taaniga, et allutada Šlesvig-Holstein vägivaldselt Preisile. Selle küsimuse tegi ta isegi Bismarckiga kauplemise esemeks. Kompensatsiooniks üldise valimisõiguse teostamise eest lubas Lassalle Bismarckile tööliste abi sõjas Taani vastu.

Marx ja Engels pooldasid Poola tingimusteta enesemääramise õigust. Nad lähtusid sealjuures mitte üksnes poolakate huvidest, vaid ka Euroopa kogu demokraatia huvidest, kelle areng oli proletariaadi huvides. Lassalle aga pooldas Vene Poola ja Preisi Poola

---

[4] Vt. Marx ja Engels, Kirjad, lk. 258—259.

[5] Lassalle (1825—1864) — saksa XIX sajandi töölisliikumise oportunistliku voolu silmapaistvam esindaja, kes püüdis Saksa valitsusega (Bismarckiga) tehtava toimingu kaudu — tegelikult proletariaadi revolutsiooni reetmise hinnaga — välja kiskuda mõningaid soodustusi töölisklassi olukorra parandamiseks.

ühendamist, kuid Preisi piirides ja viimase protektoraadi all, s. o. tegelikult pooldas ta Poola absorbeerimist Preisi poolt.

Lenin ja Stalin arendasid marksistlikku seisukohta föderatsiooni suhtes, tõstes selle suurele revolutsioonilisele kõrgusele, tuues sinna palju uut proletaarse revolutsiooni tingimusis. Lenin ja Stalin määrasid, et tõeliselt demokraatlikule tsentralismile toetuv rahvuslik-territoriaalne autonoomia peab soodustama rahvuste üheõiguslust, nende ühinemist ja liitumist kokkukõlas proletariaadi klassihuvidega.

Kapitalism arendab šovinismi, püüab sellega mürgistada töötavaid masse, lõhkuda nende klassiühtsust, välja kutsuda nende seas rahvuslikke konflikte ja tülisid.

„Ainult sotsialismiriigis," kirjutas Stalin 1913. a., „võib jalule seada täieliku rahu. Kuid vähendada rahvuslikku võitlust kuni miinimumini, õõnestada seda juurteni, teha ta proletariaadi jaoks maksimaalselt kahjutuks — see on võimalik ka kapitalismi raamides [6]."

Kuid selleks, rõhutas Stalin, „... peab demokratiseerima riigi ja andma rahvustele vaba arengu võimaluse"[7].

Võitlus rahvusliku rõhumise vastu on seega võitlus demokraatia eest.

Ainsaks vahendiks kõigi rahvuste töötajate oma klassi ülesannete ümber liitumisel on rahvuste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise küsimuse revolutsiooniline käsitamine. Rõhutades rahvuste suveräänsust ja üheõiguslust, kirjutas seltsimees Stalin 1913. a., et „... rahvus võib korralduda oma soovi kohaselt. Tal on õigus korraldada oma elu autonoomia aluseil. Tal on õigus astuda teiste rahvustega föderatiivseisse suhteisse [8]."

Võitlus nende rahvuste õiguste eest muutub paratamatult võitluseks imperialistliku riigi vastu, proletariaadi ja rõhutud rahvuste ühise vaenlase vastu, soodustab rõhutud rahvuste töötajate kaasatõmbamist proletariaadi klassivõitluse voolu, tugevdab kõigi rahvuste töötajate vahelist liitu.

Juba 1903. a. juulikuus kirjutas Lenin: „Meie peame alati ja tingimata taotlema kõigi rahvuste proletariaadi *kõige tihedamat* liitumist ja ainult üksikuil erandjuhtudel me võime esitada ja aktiivselt toetada nõudmisi, mis kalduvad uue klassiriigi loomisele või riigi täieliku poliitilise ühtsuse asendamisele nõrgema föderatiivse ühtsusega jms. [9]."

Põhimõtteliselt oli partei seega föderatsiooni vastu. Lenin

---

[6] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 15.
[7] Sealsamas.
[8] Sealsamas, lk. 14.
[9] Lenin, V k., lk. 337.

käsitles seda kui „... kõlbmatut tüüpi ühe riigi jaoks“ [10], sest see nõrgendas majanduslikke sidemeid, kuid samal ajal lubas Lenin üksikuil erakordseil juhtudel föderatsiooni.

Lähtudes näiteks konkreetseist ajaloolisist tingimusist, püstitab Lenin Balkani föderatsiooni küsimuse. Balkanil olid laiad rahvamassid kahekordse rõhumise all — oma valitsevate mõisnike ja kodanluse klasside surve all ja välismaiste imperialistide surve all. Omavahel võisteldes püüdis iga imperialistide grupp toetuda üksikute Balkani riikide (Serbia, Bulgaaria, Montenegro, Kreeka, Türgi) valitsevaile klassidele, ässitas ühte rahvast teise vastu, kutsus esile rahvuslikke konflikte ja sõdasid. Lenin kirjutas 1912. a. oktoobris: „Slaavi talupoja tegelik *vabadus* Balkanil, samuti ka türgi talupoja oma, on kindlustatav *ainult* täieliku vabadusega *igas* neist maadest ja täielikult ning lõplikult demokraatlikkude riikide föderatsiooniga [11].“

Venemaal kaitsesid bolševikud rahvuste enesemääramise õigust, s. o. eraldumise ja iseseisva riigi asutamise õigust. Rahvuste jaoks, kes eelistavad jääda ühtsasse mitmerahvuselisse riiki, nägi partei ette oblasti-autonoomia.

Uus olukord kujunes 1917. a. Ajutise Valitsuse ja teda toetavate parteide suurriiklik poliitika põhjustas rõhutud rahvuste rahulolematust ja soodustas rahvuslikkude tendentside tugevnemist nende seas. Arvukad kodanluse poolt juhitud „rahvusnõukogud“ kasutasid, vastavalt proletariaadi võimuhaaramise võitluse kasvamisele, oma mõjuvõimu töötava rahva hulgas, et teostada proletaarsest revolutsioonist eraldumise poliitikat ja luua seega barjäär riigi keskuse proletariaadi ja ääremaade töötavate rahvaste vahel.

Ka siin avaldus föderatsiooniküsimuse käsitamise kogu leninlik-stalinliku dialektika jõud.

Lenini-Stalini partei vastastas veel otsustavamalt oma programmilise „rahvuste enesemääramise õiguse kuni eraldumiseni“ loosungi Ajutise Valitsuse ja teda toetavate parteide imperialistliku poliitikaga. Ta kutsus üles ühtlasi kõigi rahvuste töötajate masse ühinema Vene töölisklassiga võitluseks maa eest, rahu eest — võitluseks, mis proletariaadi juhtimisel tõmbas sotsialistliku revolutsiooni voolusesse kaasa kõigi rahvuste töötajad.

Proletariaadi ees seisva kõigi rahvuste töötajate ühendamise ülesande organisatoorset külge käsitles Lenin oma teoses „Riik ja revolutsioon“. Sõja ja revolutsiooni poolt esilekutsutud konkreetsete ajalooliste tingimuste analüüsi alusel nihutas partei pärast 1917. a. oktoobrit esile föderatsiooni kui abinõu hoida rahvuste masse proletaarse revolutsiooni laagris, kui vahendi kõigi rahvuste

[10] Lenin, Kiri S. G. Šaumjanile, XVII k., lk. 90.
[11] Lenin, XVI k., lk. 161.

töötajate vahelise usalduse kindlustamiseks ja nende jõudude ühendamiseks ühiste klassivaenlaste vastu.

Ühine võitlus lähendas kõigi rahvuste töötajaid, lõi nendevahelise usalduse, kindlustas teadmist, et oma revolutsioonilisi saavutisi on võimalik kaitseda üksnes jõudude tiheda liitmise teel. Föderatsioon oli proletariaadi diktatuuri tingimusis rahvaste liidu vabatahtlikkuse väljenduseks ja tagatiseks.

Lenin ja Stalin põhjendasid teoreetiliselt ja organiseerisid praktiliselt uue föderatsioonitüübi — nõukogude föderatsiooni, mis erineb põhjalikult kodanlikust föderatsioonitüübist. Rahvaste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse teostamise tulemusena tugevdas nõukogude föderatsioon kõigi rahvuste töötajate vahelist tihedat vabatahtlikku liitu.

Mitmerahvuselise riigi tugevuse kindlustamisel etendasid tähtsat osa kaks momenti. Esimene on riigi üksikute rahvusosade majanduslikud sidemed, teine on rahvuslik koostöö. Need kaks momenti, mis kapitalistlikus riigis kokku ei sünni, ühinevad nõukogude föderatsioonis demokraatlikult.

Seltsimees Stalin märkis, et nõukogude föderatsiooni teostamine oli tingitud järgmisist asjaoludest:

„Esiteks sellest," kirjutas seltsimees Stalin, „et Oktoobripöörde ajaks osutus, et terve rida rahvusi on tegelikult täielikult eraldatud ja üksteisest isoleeritud seisundis, mistõttu föderatsioon oli samm edasi nende rahvuste eraldatud töötavate masside lähendamiseks, nende ühendamiseks.

Teiseks sellest, et nõukogude ehitustöö käigus nähtavale tulnud föderatsioonivormid ei osutunud kaugeltki nõnda vastupääkivaiks rahvuste töötavate masside majandusliku lähendamise eesmärgile, nagu see võis näida varemini, või isegi üldse mitte vastukäivaiks neile eesmärkidele, nagu seda näitas edasine praktika.

Kolmandaks sellest, et rahvusliku liikumise osatähtsus osutus palju tõsisemaks ja rahvuste ühendamise tee palju komplitseeritumaks, kui see võis näida varemini, sõjaeelsel perioodil või Oktoobrirevolutsiooni-eelsel perioodil [12]."

Nõukogude föderatsiooni ehitustöö toimus võitluses vaenulikkude elementidega, kes püüdsid moonutada nõukogude föderatsiooni olemust ja mõtet.

Kes peab olema föderatsiooni subjektiks?

Seltsimees Stalin astus välja ettepanekute vastu, mis seisnesid selles, et luua föderatsioon geograafilise põhimõtte järgi.

„Asi ei seisa siin kaugeltki selle või teise oblasti geograafilises seisundis," ütles seltsimees Stalin, „või ka selles, et need või teised maa-alad on keskusest eraldatud vee-aladega (Turkestan), mäe-

[12] Stalin, Teel Oktoobrile, lk. XI—XII.

seljakuga (Siber) või steppidega (sama Turkestan) ... Poola ja Ukraina ei ole keskusest eraldatud ei mäeseljakuga ega veealadega, siiski ei tule kellelegi pähe väita, et nende geograafiliste tunnuste puudumine võtab mainitud oblastitelt õiguse vabale omavalitsusele [13]."

Lenin ja Stalin võitlesid „pahempoolsete" es-er'ide ringidest tuleva föderatsiooniprojekti vastu, mis nägi ette üksikute autonoomsete oblastite föderatsiooni loomise. Need projektid lõhnasid väikekodanliku oblastlikkuse ja prudonismi järgi. „Pahempoolsete" es-er'ide föderatsiooniprojekt ütles muu seas: „Linnade ja asulate nõukogud kujundavad föderatsiooni alusel nõukogude tiheda vennaliku liidu, mida nimetatakse sotsialistlikuks föderatiivseks vabariigiks."

„Föderatsiooni subjektiks," rõhutas seltsimees Stalin, „peavad olema ja võivad olla mitte igasugused maa-alad ja ühikud ja mitte igasugune geograafiline territoorium, vaid ainult teatavad oblastid, mis looduslikult ühendavad endis elulaadi iseärasused, rahvusliku koostise omapära ja teatava majandusliku territooriumi minimaalse tervikluse [14]."

Arvestades organiseeritud rahvuslikkude nõukogude-vabariikide ja oblastite kogemust, märkis partei X kongress, et

„Nõukogude riikide föderatsioon, mis on rajatud sõjanduse ja majanduse ühisusele, on selleks üldiseks riikliku liidu vormiks, mis võimaldab: a) kindlustada nii üksikute vabariikide kui ka kogu föderatsiooni terviklust ja majanduslikku arengut, b) haarata kõik mitmesugusel arenguastmel olevate mitmesuguste rahvuste ja rahvaste elulaadi, kultuuri ja majandusliku seisundi erinevused ja kohaldada sellele vastavalt föderatsiooni üht või teist vormi; c) korraldada nii või teisiti oma saatust föderatsiooni omaga sidunud rahvuste ja rahvaste rahulikku kooselamist ja vennalikku koostööd [15]."

Nõukogude föderatsioon ei ole dogma; tema vormid ei saa olla tardunud ja alatiseks kindlaks määratud. Tema vormid peavad evolutsioneeruma, muutuma vastavalt sellele, nagu seda nõuab konkreetne olustik. Uus rahuliku ehitustöö periood, mis algas pärast kodusõja võidurikast lõppu, nõudis veel suuremat sidemete kinnitamist kõigi nõukogude-vabariikide vahel. See oli tingitud kapitalistliku ümbruskonna tingimusist ja vajadusest kasutada paremini üldiste eesmärkide huvides kõiki ressursse, mis ajalooliselt on jaotatud üksikute nõukogude-vabariikide vahel. Seda nõudis lõpuks

---

[13] Venemaa Föderatiivse Vabariigi organisatsioon. Kõnelus sms Staliniga. „Izvestija" nr. 64, 3. aprillist 1918. a.

[14] Sealsamas.

[15] ÜK(b)P resolutsioonides, I j., lk. 393.

ka nõukogude võimu iseloom, mis oma laadilt on internatsionaalne, mis püüab lähendada kõigi rahvuste töötajaid märgitud eesmärgi — sotsialismi ehitamise — ühiseks edukamaks saavutamiseks.

Selles on nõukogude föderatsiooni suur ülemaailmaline tähtsus. mis kindlustab rööbiti teiste teguritega proletaaarse riigi jõu ja võimsuse ja teeb tema eeskujuks kõigile tulevastele proletaarsetele revolutsioonidele.

Märkides *nõukogude* föderatsiooni tähtsust kirjutas Lenin oma töös „Rahvus- ja koloniaalküsimusi käsitlevate teeside esialgne visand“:

„Tunnustades föderatsiooni üleminekuvormina täielikule ühtsusele, on vaja taotada üha tihedamat föderatiivset liitu, pidades sealjuures silmas esiteks võimatust ilma nõukogude vabariikide tihedama liiduta kaitseda nõukogude vabariikide eksistentsi, keda ümbritsevad neist sõjaliselt märksa tugevamad kogu maailma imperialistlikud riigid; teiseks nõukogude vabariikide tiheda majandusliku liidu vajadust, ilma milleta ei ole teostatav imperialismi poolt purustatud tootmisjõudude taastamine ja töötava rahva heaolu kindlustamine; kolmandaks, ühtsa, kõigi rahvuste proletariaadi poolt üldise kava järgi reguleeritava, ülemaailmalise majanduse kui terviku loomise tendentsi, mis on täiesti selgesti ilmnenud juba kapitalismi juures ja kuulub kahtlemata edasisele arendamisele ja täielikule lõpuleviimisele sotsialismi juures[16].“

Need Lenini 1920. a. juhendid olid hiljemini NSVL organiseerimise aluseks.

Nõukogude föderatsiooni arenemine toimus vihases võitluses nii imperialistliku šovinismi kui ka kohapealse, nep'iga seoses tugevnenud natsionalismi jäänustega. Suurriiklik šovinism võideti endise valitseva rahvuse kõigi eesõiguste hävitamisega, võitluses rahvuste faktilise võrdsustamise eest.

Stalini juhtimisel võitles partei rahvuslikkude iseärasuste ülehindamise ja proletariaadi klassihuvide alahindamise vastu, mis võis ainult raskendada proletariaadi ja kõigi mitmesuguste rahvuste töötajate ühendamise tööd.

Partei lükkas tagasi ja võitis Gruusia natsionalistide rahvuslikud taotlused, kes hiljemini paljastati rahvavaenlastena, kvalifitseerides juba tol ajal nende väljaastumist ja Gruusiale eesõigustatud seisundi taotlemist vaenuliku rahvusliku rünnakuna.

Kaitsedes ühtsa nõukogude liitriigi loomist, võitles seltsimees Stalin ka Ukraina projekti vastu, mida kaitsesid natsionalistid ja trotskistid ja mis oli suunatud sellele, et tõlgendada NSVL mitte

---

[16] Lenin, XXV k., lk. 287.

kui ühtsat liitriiki, vaid kui üksikute riikide liitu, s. o. konföderatsiooni. Tõsi, masside liikumine ühtsuse eest oli seevõrra võimas, et natsionalistid ja trotskistid ei söandanud sellele ühtsusele avalikult vastu astuda.

Ukraina kodanlikud natsionalistid ja trotskistid moonutasid NSVL nõukogude esimesel kongressil vastuvõetud „Lepingut" ja „Deklaratsiooni". Oma NSVL konstitutsiooni „projektis" kordasid nad „NSVL kujundamise lepingu" sissejuhatavat osa, kuid sõnad „sõlmivad käesoleva üheks liitriigiks ühinemise lepingu" nad asendasid sõnadega: „sõlmivad käesoleva nõukogude sotsialistlikkude vabariikide liidu kujundamise lepingu".

Seega sõnad üheks liitriigiks ühinemise kohta osutusid väljaheidetuks, millega kaotati NSVL kui ühtsa riigi olemus, temale anti „riikide liidu" iseloom, s. o. konföderatsioonile lähenev vorm. Siit järeldus ka asjaolu, et Ukraina natsionalistid ja trotskistid tegid oma kontrrevolutsioonilises projektis ettepaneku mitte liita tähtsamaid organeid, mille kaudu NSVL suhtleb välismaailmaga — SiseRK ja VälisRK —, vaid jätta need püsima direktiivsetena. See kriipsutas veel suuremal määral alla natsionalistide ja trotskistide projekti konföderatiivset iseloomu. Sellest ka nende ettepanek NSVL KTK mõlema koja jaoks eri presiidiumi loomise kohta. Oma projektist kustutasid nad ka sõnad KTK Presiidiumist kui kõrgema võimu kandjast istungjärkude vaheajal, jaotades võimu kahe koja presiidiumide vahel.

Nõukogude föderatsioon lükkas ümber kõik natsionalistlikud „teooriad" selle kohta, et rahvuste vabadus ja sõltumatus võib olla saavutatav ainult rahvuste eraldumise teel. Nõukogude föderatsioon tõestas kõik suure sotsialistliku riigi hüved, mis mingil määral ei ole vastuolus nõukogude rahvusriiklusega liidu ja autonoomsete sotsialistlikkude vabariikide näol.

VK(b)P XII kongressi resolutsioon ütleb: „... Proletariaat leidis nõukogude korras võtme rahvusküsimuse õiglaseks lahendamiseks, ta avastas selles püsiva mitmerahvuselise riigi organiseerimise mooduse rahvusliku üheõigusluse ja vabatahtlikkuse alusel[17]."

Nõukogude föderatsiooni olemus seisneb rahvaste riiklikus ühendamises ja liitumises sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise üldiste huvide alusel, ühinevate poolte vabatahtlikkuse ja üheõigusluse alusel. Selles on nõukogude riigi kui rahvuslikkude vabariikide föderatsiooni põhilisem erinevus mitmerahvuselisest kodanlikust riigist, kus säärane föderatsioon ei ole võimalik selle riigi rõhujaliku olemuse ja tema rahvuslik-bürokraatliku ülesehituse tõttu.

Seltsimees Stalin märkis, et „... seal, Läänes, kodanliku demokraatia maailmas, on tegemist mitmerahvuseliste riikide järk-järgulise lagunemisega koostisosadeks (nagu Inglismaa, kes, ma ei tea, kuidas korraldab asju Indiaga, Egiptusega, Iiriga, või nagu Poola, kes, ma jällegi ei tea, kuidas korraldab asju oma valgevenelastega, ukrainlastega, sakslastega, juutidega), siin aga, meie föderatsioonis,

[17] ÜK(b)P resolutsioonides, I j., lk. 503.

mis ühendab vähemalt 30 rahvust, siin on vastupidi tegemist iseseisvate vabariikide vaheliste riiklikkude sidemete kindlustamise protsessiga, protsessiga, mis viib sõltumatuid rahvusi üha tihedamale lähenemisele ühte sõltumatusse riiki! Siin on teil kaks riiklikkude koondumiste tüüpi, milledest esimene tüüp, kapitalistlik, viib riigi koostisosade desorganiseerimisele, kuna teine tüüp, nõukogude tüüp, vastupidi viib varemini sõltumatute rahvuste järk-järgulisele, kuid kindlale lähenemisele ühte sõltumatusse riiki [18]."

Säärased on marksismi-leninismi õpetused föderatsioonist, mis on võtmeks rahvaste ühendamisele ja kogu töötava inimkonna ühtsuse organiseerimisele sotsialistlikul alusel.

§ 4. NÕUKOGUDE LIITRIIGI ÜLESEHITAMISE PÕHIMÕTTED.

„Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on liitriik, moodustatud vabatahtliku ühinemise alusel üheõiguslikest Nõukogude Sotsialistlikest Vabariikidest..."

See Stalini Konstitutsiooni 13. artiklis antud määratlus rõhutab NSVL kolme iseloomustavat tunnust:

Esimene tunnus sisaldub selles, et NSVL on liitriik.

Teine — et see liitriik on kujundatud vabatahtliku liitumise alusel.

Kolmas — et nõukogude liitriik on üheõiguslikkude nõukogude sotsialistlikkude vabariikide liit.

Sellega määratakse NSVL riikliku korralduse organisatoorne-poliitiline vorm.

Liitriik. Nõukogude liitriik on föderatiivne riik. Nõukogude liitriik erineb teravalt nii oma klassiolemuselt kui ka oma organisatsiooni struktuurilt kõigist olevatest föderatsiooni, konföderatsiooni ja unitaarriigi vormidest, mis on eksisteerinud või eksisteerivad kapitalistlikus maailmas. See on riigitüüp, mis ei oma pretsedenti ajaloos. Tema tekkimine tuleneb töölisklassi diktatuuri ülesandeist paljurahvuselises riigis.

Nõukogude liitriik on üheõiguslikkude rahvuste töötava rahva üldtahte ja vastastikuse usalduse realiseerimine ja väljendus.

Nõukogude liitriigi loomise aluseks olev rahvuspõhimõte on nõukogude tüüpi föderatsiooni iseloomustavaks iseärasuseks.

Iga NSVL rahvuse töötav rahvas on iseseisev oma üldisest sotsialistlikust ehitustööst osavõtmise rahvusliku vormi küsimuste otsustamisel.

Nõukogude rahvusriiklus on töölisklassi diktatuuri rahvuslik vorm. Iga rahvus sai ja saab töölisklassi diktatuurile toetudes reaalse võimaluse tõsta oma majandust, arendada oma vormilt rahvus-

[18] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 93.

likku ja sisult sotsialistlikku kultuuri, asetada seda sotsialistliku ehitustöö teenistusse.

Igas rahvusriiklikus ühtumis on riigiaparaat (võimuorganid, kohus, administratsioon, majandusorganid) juurutatud, s. o. koosneb kohalikkude põhirahvuste esindajaist, kes tunnevad hästi kohaliku rahva keelt, elulaadi, psühholoogiat ja vajadusi.

Iga rahvusriiklik ühtum oli majanduse tõusu ja rahvusliku kultuuri arengu tööriistaks (emakeelsed koolid, kirjandus, klubid ja teised haridustöö vormid), abinõuks kõige laiemate masside kaasatõmbamiseks nõukogude riigi valitsemisele ja sotsialistlikule ehitustööle.

„... Et muutuda omaseks," kirjutas seltsimees Stalin, „peab nõukogude võim saama eelkõige kõigile arusaadavaks. Seepärast on vajalik, et kõik nõukogude organid piirimail, kohus, haldus, majanduse organid, vahenditud võimuorganid (aga ka parteiorganid) moodustataks võimalikult kohapealseist inimesist, kes tunnevad kohapealse rahva elulaadi, kombeid, tavasid, keelt, et neisse instituutidesse tõmmataks kõik paremad inimesed pärismaalaste rahvamassidest, et kohapealsed töötavad massid kutsutaks kaasa riigi valitsemisele kõigil aladel, ühes arvatud ka sõjaväeliste formeerimiste ala, et massid näeksid, et nõukogude võim ja tema organid on nende isiklikkude jõupingutuste tulemus, nende lootuste kehastus [1]."

Riigiaparaadi juurutamine on nõukogude sotsialistliku demokraatia üks komponent. See on ühtlasi üheks tingimuseks alalise demokraatliku kontrolli teostamiseks masside poolt riigiaparaadi üle.

NSVL riikliku korralduse liiduvorm on rahvaste poliitiline organisatsioon, kes on liitunud Stalini Konstitutsiooni I peatükis fikseeritud sotsialistliku ühiskondliku korralduse alusel, et seda ühiskondlikku korraldust edasi arendada ja kindlustada tema kaitset kapitalistliku ümbruskonna tingimusis.

NSVL riikliku korralduse liiduvormi sisu erineb seega kõigi kodanlikkude liitriikide sisust ja olemusest. Nende riikide konstitutsioonid räägivad ainult liiduriikluse väliseist vormidest. Nad määravad võimuorganite pädevuse, riigi halduslik-territoriaalse jaotuse, kuid nad lõikavad ära riigi klassisisu ja -olemuse, tuhmistavad ühiskondliku korralduse klassi- ja rahvuslikke vastuolusid [2].

---

[1] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 62.

[2] Põhja-Ameerika Ühendriikide 1787. a. konstitutsioon, varjates riigi ekspluataatorlikku iseloomu, märgib, et see konstitutsioon kehtestatakse selleks, „et kujundada täiuslikumat liitu, korraldada õigusemõistmist, kindlustada sisemist rahu, võtta tarvitusele abinõusid ühiseks kaitseks, tõsta üldist heaolu ja kindlustada meile enestele kui ka meie järeletulevatele põlvedele vabaduse hüvesid...".

Nõukogude liitriik on üles ehitatud demokraatliku tsentralismi põhimõtteil, mis on järsuks vastandiks kapitalistlikkude riikide bürokraatlikule tsentralismile.

Demokraatlik tsentralism arvestab maksimaalses ulatuses riigi üksikute osade iseärasusi ja huvisid, püüab liita neid osasid ühise teadliku tahtega, ühiste huvide ja ülesannetega. See on tsentralism, mis ei eita kohapealset isetegevust, vaid vastupidi eeldab seda, andes kohtadele laialdase võimaluse kasutada rahvale kõige sobivamaid ja arusaadavamaid abinõusid ja teid nende ülesannete teostamiseks. See on lõpuks tsentralism, mis kõrvaldab riigi üksikute osade vahelised vastuolud, sealhulgas ka vastuolud mitmesuguste rahvuslikkude rajoonide vahel.

Seega demokraatlik tsentralism teostab seda, mida ei ole võimeline teostama bürokraatlik tsentraliseeritud kapitalistlik riik, kes vastupidi muudab teravamaks linna ja maa vahelised, mitmesuguste oblastite vahelised, rahvuste-vahelised vastuolud. Vägivaldselt üksikute riikide piiridesse surutud nõrkade rahvuste mahasurumiseks kasutatav bürokraatlik tsentralism tugevdab šovinismi ja natsionalismi, raskendab töötava klassi liitumist ja rahvusvahelist koostööd.

Demokraatlik tsentralism eeldab tsentralismi põhilistes küsimustes, üldises juhtimises, kogu majandusliku tegevuse maksimaalses ühendamises ühe üldriikliku plaani alusel, tootmise juhtimises, et kõiki riigi materiaalseid ressursse ratsionaalselt ja majanduslikult ära kasutada. Ta ei eita kohapealset iseseisvust, vaid vastupidi eeldab seda, et arendada kohapealse, omavahel keelelt, elulaadilt ja majanduslikkudes suhetes erineva elanikkonna loovat isetegevust ja algatust, et paremini täita üldisi majandusliku ja kultuurilise ehitustöö plaane.

„Demokraatlikul ja sotsialistlikul tsentralismil," kirjutas Lenin, „ei ole midagi ühist ei šabloonitamisega ega ühetaolisuse määramisega ülaltpoolt. Ühtsus ei saa põhiliselt, oluliselt, oma aluseis mitte rikutud, vaid leiab tagamist *mitmekesisusega* üksikasjades, kohapealseis iseärasusis, asjade *käsitluse* võtteis, kontrolli teostamise *mooduseis* [3] . . ."

„Demokraatlik tsentralism," kirjutas Lenin teisal, „mitte ainult ei eita kohalikku omavalitsust ühes oblastite *autonoomiaga,* mis erinevad isesuguste majanduslikkude ja elulaadiliste tingimustega, rahva erilise natsionaalse koostisega jms., vaid vastupidi nõuab tingimata nii seda kui teist [4]."

Demokraatlik tsentralism võimaldab rahvuslikkudel rajoonidel kõige laiemalt kasutada elanikkonnale kõige kohasemaid ja aru-

[3] Lenin, XXII k., lk. 166.
[4] Lenin, XVII k., lk. 155.

saadavamaid vahendeid ja teid nende ülesannete teostamiseks, mis kuuluvad rajoonidele enestele kui ka riigile tervikuna. Ta eeldab ühtlasi kõigi võimuorganite ilmtingimatut valitavust, nende organite ulatuslikku vastutavust valijate ees ja alamate organite kohustust täita kõrgemate organite otsuseid.

Demokraatliku tsentralismi põhimõtteil ülesehitatud nõukogude föderatsioon võimaldas haarata kõiki mitmesuguseil arenemisastmeil asuvate mitmesuguste rahvuste elulaadi, kultuuri ja majandusliku seisundi mitmekülgsusi.

Nõukogude föderatsiooni erinevaks jooneks on tema vormide painduvus sotsialistliku riigi konkreetsete ülesannete suhtes iga üksiku rahva majanduslik-kultuurilise taseme tõstmisel ja klassivõitluse tingimuste suhtes igal üksikul ajaloolisel etapil.

Nõukogude föderatsioonile on võõrad kodanlikkudes föderatsioonides kehtivad föderatiivsete sidemete vormid.

Nõukogude vabariigid said rahvuste riikliku ja rahvusliku taassündimise baasiks igale üksikule rahvusele kõige arusaadavamal ja vastuvõetavamal kujul. Seltsimees Stalin, käsitledes veel enne NSVL kujundamist nende föderatsioonivormide erinevust, kirjutas 1921. aastal:

„Venemaa kogemus föderatsiooni mitmesuguste liikide rakendamisega, üleminekuga nõukogude autonoomiale rajatud föderatsioonilt (Kirgiisia, Baškiiria, Tataaria, Kaukasus, Dagestan) sõltumatute nõukogude vabariikide lepingulistele suhetele rajatud föderatsioonile (Ukraina, Azerbaidžan) ja nende vaheliste vaheastmete võimaldamisega (Turkestan, Valge-Vene) kinnitas täielikult föderatsiooni kui nõukogude vabariikide riikliku liidu üldise vormi otstarbekust ja painduvust [5].“

Sõltumatute nõukogude vabariikide lepingulistele suhetele rajatud föderatsioon oli vaheastmeks föderatsioonile, mis on rajatud nende vabariikide liitumisele ühtsaks liitriigiks.

Nõukogude föderatsioon kinnitas oma ülesehitamistöö käigus juba kodusõja ajastul suure nõukogude riigi kõiki poliitilisi, majanduslikke, strateegilisi ja teisi paremusi ja soodsusi liitunud nõukogude vabariikide töötavale rahvale. Eriti tähtis on seda rõhutada kapitalistliku ümbruskonna tingimusis.

„... Venemaa,“ ütles seltsimees Stalin 1920. a., „kujutab endast ääretut, määratu suurt maad, mille territooriumil võib kaua vastu panna, taganedes ebaedu korral sügavale sisemaale, et jõudu koguda uuesti pealetungile asuda.

Kui Venemaa oleks väike riik, nagu näit. Ungari, kus vastase tugev surve otsustab kiiresti maa saatuse, kus on raske manööverdada, kus ei ole kuhugi taganeda, kui Venemaa oleks nii väike maa,

[5] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 69.

siis oleks ta sotsialistliku riigina vaevalt nõnda kaua püsinud. Edasi on veel teine alatise iseloomuga tingimus, mis soodustab sotsialistliku Venemaa arengut. See on asjaolu, et Venemaa on neid väheseid riike maailmas, mis on rikas igasuguseist kütteaineist, toormaterjalist, toiduaineist, s. o. riik, mis on kütteainete, toiduainete jt. suhtes sõltumatu välisriikidest, riik, mis võib ses suhtes toime tulla ilma välismaata. Pole kahtlust, et kui Venemaa oleks elanud võõra vilja ja kütteainega, nagu näiteks Itaalia, oleks ta sattunud kriitilisse olukorda juba teisel päeval pärast revolutsiooni, sest oleks piisanud tema blokeerimisest, et ta oleks jäänud toiduta ja kütteaineta. Entente'i poolt ettevõetud Venemaa blokaad tabas sealjuures mitte ainult Venemaa, vaid ka Entente'i enda huvisid, sest ta jäi Vene toorainest ilma[6]."

Pärast NSVL organiseerimist loodud nõukogude föderatsiooni õiguslik vorm on oma põhilisemas osas järgmine:

NSVL kujutab endast üheõiguslikkude liiduvabariikide v a b a t a h t l i k k u liitu, kelledest üksikute (nagu Venemaa NFSV, Ukraina NSV jt.) koosseisu kuuluvad omakorda autonoomsed vabariigid, autonoomsed oblastid ja rahvusringkonnad.

Liiduvabariigid tunnustasid „Deklaratsiooniga" ja „NSVL kujundamise lepinguga" (30. detsembrist 1922) ühtsa keskse liiduvõimu loomise vajadust. Sellele liiduvõimule andsid omavahel kokkuleppinud liiduvabariigid üle rea oma õigusi ja funktsioone riigikaitse, väliste suhete ja majanduse tähtsamate küsimuste alal, s. o. piirasid end vabatahtlikult liiduvõimu kasuks.

Leping kinnitati põhiseadusega (s. o. Konstitutsiooniga), mis on kohustuslik kõigile nõukogude liitriigi koostisosadele (s. o. liiduvabariikidele).

NSVL Konstitutsiooni alusel on liiduvõimule antud õiguste ja pädevuse tõttu liiduvõimu seadused kohuslikud kõigile liiduvabariikidele.

Liidu Konstitutsioonis on määratud liiduvõimu pädevus ja liiduvabariikide võimu pädevus.

Riiklik ühtsus leiab kinnitamist ka liidu ühtsa riikkondsusega.

Liiduvabariikidel on oma konstitutsioonid, mida nad on õigustatud iseseisvalt muutma. Liiduvabariigid panevad kehtima seadusi, mille täitmine on kohustuslik antud liiduvabariigi territooriumil. Need liiduvabariikide suveräänsed õigused leiavad kinnitamist ka nende ühepoolse Liidust lahkumise õigusega, mis on fikseeritud nii NSVL Konstitutsioonis kui ka liiduvabariikide konstitutsioonides, aga ka sellega, et liiduvabariigi territooriumi ei saa muuta ilma viimase nõusolekuta.

---

[6] S t a l i n, Oktoobrirev., lk. 22.

Liiduvabariikide konstitutsioonid, nagu ka kogu nende seadusandlus, peavad olema kokkukõlas NSVL Konstitutsiooniga ja Liidu seadusandlusega.

Rahvaste liitumise vabatahtlikkus nõukogude liitriigis tuleneb nõukogude võimu põhimõtetest, leninlik-stalinlikust rahvuspoliitikast, töötava rahva vabatahtlikust aktiivsest tungist liituda üheks nõukogude liitriigiks.

Lenin kirjutas: „Meie tahame rahvuste vabatahtlikku liitu, niisugust liitu,... mis oleks rajatud täielikule usaldusele, vennaliku ühtsuse selgele teadvusele, täiesti vabatahtlikule nõusolekule [7]."

„... Ükski rahvaste liit," märgib seltsimees Stalin, „ükski rahvaste liitumine ühtsaks riigiks ei saa olla püsiv, kui tema aluseks ei ole täielik vabatahtlikkus, kui teatud rahvas, kui rahvad ise ei taha liituda [8]."

Nõukogude liitriik erineb seega teravalt kõigist kodanlikkudest liitriikidest.

Nõukogude föderatsiooni vabatahtlik iseloom avaldub täpselt ja selgelt „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis," mis proklameeris, et „... Nõukogude Vene Vabariik asutatakse vabade rahvuste vaba liidu alusel, nõukogude rahvuslikkude vabariikide föderatsioonina".

„... Nõukogude III kongress piirdub Vene Nõukogude Vabariikide föderatsiooni põhialuste fikseerimisega, jättes iga rahvuse töölistele ja talupoegadele iseseisvaks otsustamiseks nende täievolilistel nõukogude kongressidel: kas ja millistel alustel nad soovivad osa võtta föderaalvalitsusest ja teistest föderaalseist nõukogude asutistest [9]."

Kodanlikud liitriigid, mis algul tekkisid väikeste riikide liiduks ühinemise teel, säilitasid oma edasise arengu protsessis riikliku „ühtsuse" vägivallaga liidu liikmete suhtes. Jutuajamisel „Izvestija" korrespondendiga Venemaa NFSV organisatsiooni küsimuses tähendas seltsimees Stalin 1918. a. aprillis kodanlikke föderatsioone (liitriike) iseloomustades, et nende arenguprotsess „liikus rea vägivalla tarvitamiste, rõhumiste ja rahvuslikkude sõdade kaudu"[10].

Näiteks:
USA-s püstitasid möödunud sajandi 60-ndail aastail lõunariikide juhtivad reaktsioonilised klikid majanduslikkude vastuolude tõttu põhjariikidega kauplemisvabaduse küsimuses liitriigist eraldumise küsimuse. Küsimus otsustati 1861.—1865. a. kodusõjas relvadega ja lahendati põhjariikide võiduga lõunariikide üle, s. o. sõjalise vägivallaga.

---

[7] Lenin, XXIV k., lk. 657.
[8] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 114.
[9] S. K. 1918. a., nr. 15, art. 215.
[10] „Izvestija" nr. 64, 3. aprillist 1918. a.

Üks suuremaid USA konstitutsiooni kommentaatoreid James Bryce kirjutas:

„... põhjariikide poolt saavutatud võit (1861.—1865. a. sõjas. — A u t o r i d) võib olla väga halvaks ergutuseks säärast laadi katseile (s. o. eraldumise katseile. — A u t o r i d). Selles on kõik seevõrra veendunud, et ei peetud isegi vajalikuks teha konstitutsioonis muudatust, mis eitaks liigeriikide liidust lahkumise õigust. Nüüd on õpetus liidu legaalsest purustamatusest kindlalt maksma pandud. Et aga seda maksma panna, tuli ohverdada tuhanded miljonid dollarid ja miljonid inimelud [11]."

Kuid veel enne 1861.—1865. a. kodusõda laiendati USA liitriigi territooriumi kaugeltki mitte ühendatud territooriumide elanikkonna vabatahtliku soovi tõttu, vaid kaubanduslikkude tehingute ja sõdade kaudu. Nii *ostis* USA 1803. a. Prantsusmaalt Louisiana, 1819. a. *ostis* USA Hispaanialt Florida, 1845. a. ühendati Mehhikoga peetud *sõja* tulemusena lõplikult Texas jne.

Või kui võtta näiteks Šveitsi liitriigi loomine. 1847. a. püstitas seitsme kantoni liit, nõndanimetatud „Eriliit" („Sonderbund", kuhu kuulusid kantonid: Valais, Luzern, Uri, Unterwalden, Freiburg, Zug, Schwyz), teistest kantonitest eraldumise küsimuse reaktsiooniliste klerikaalsete katoliiklikkude ringide mõjustusel. Kahtlemata oli see vastukäiv Šveitsi kapitalistliku arenemise huvidele, kelle tööstuslik kodanlus taotles rahvusliku turu ja riigi tsentraliseerimist. Küsimus lahendati ka siin sõjaga, vägivallaga, ja otsustus samal 1847. a. „Eriliidu" sõjalise lüüasaamisega.

Täpselt samuti loodi 1867. a. ka Põhja-Saksa liit Preisi ja Austria vahelise sõjaga ja viimase kaotamisega. Austria kõrvaldati pärast seda Bismarcki poolt Saksa riikide liidust ja kohustus mitte segama Põhja-Saksa liidu loomist Preisi hegemoonia all.

Seega ei saa rääkida liidu „vabatahtlikkusest" kodanlikkudes liitriikides.

Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu vabatahtlikkus on Stalini Konstitutsioonis alla kriipsutatud seega, et „Igale Liiduvabariigile säilitatakse NSV Liidust vaba väljaastumise õigus" (art. 17). Selle Konstitutsiooni artikli tähtsust on selgitatud seltsimees Stalini ettekandes Erakorralisel VIII üleliidulisel nõukogude kongressil.

„Kustutada Konstitutsioonist artikkel NSVL-st vaba väljaastumise õiguse kohta tähendab rikkuda selle liidu vabatahtlikku iseloomu [12]."

Nimelt selle liidu vabatahtliku iseloomu tõttu tugevdasid liiduvabariigid ikka tihedamalt oma vastastikust suhet. Seletub see ka sellega, et iga suveräänse liiduvabariigi rahvas tunneb ja teab reaalselt liidu suuri paremusi, seda, et liit annab temale võimaluse teostada rahvusliku, majandusliku ja kultuurilise taassünni etappi, mille sarnast ei ole olnud ajaloos ja mis kindlustab nende edasise arenemise tingimused.

Nõukogude sotsialistlikkude liiduvabariikide üheõiguslus tuletub vahetult nende vabariikidega liidetud rahvuste üheõiguslusest.

Riikide ja rahvuste võrdsus! — säärase loosungi on tihti esile tõstnud reformistid ja sellest on haaranud ka kodanlikud

[11] B r y c e, I k., lk. 378—379.
[12] S t a l i n, Konst. projektist, lk. 36.

rahvuslased. Siiski on teada, et imperialismi puhul ei saa juttugi olla mitte mingisugusest rahvuste ja riikide üheõiguslusest.

„Üheõiguslikkude rahvuste rahuliku liidu" utoopiat on imperialismi esindajad tihti kaitsenud selleks, et varjata nõrgemate rahvuste orjastamist tugevamate rahvuste valitsevate klasside poolt. Sama ülesannet teenivad ka väljaspool riiki asuvad rahvusvahelised instituudid (rahvusvahelised tribunaalid jms.), mis on organiseeritud kaasaja kodanliku rahvusvahelise õiguse alusel. Kapitalistlik maailm jaguneb teravalt rõhutud rahvusteks ja rõhujateks rahvusteks.

Alles Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon proklameeris „Venemaa rahvaste võrdsust ja suveräänsust" ja teostab neid põhimõtteid ka tegelikult. Neist põhimõtetest lähtudes annulleeris nõukogude võim ka kõik ebavõrdsed rahvusvahelised lepingud, mis tsaarivalitsuse poolt teistele rahvastele (Iraan, Türgi, Hiina) olid peale surutud. Nõukogude võim sõlmis nende riikidega uued lepingud üheõigusluse ja sõpruse põhimõtteil.

Õiguslik võrdsus oli võiduka töölisklassi ja tema ümber liitunud rõhutud rahvuste töötajate suureks saavutuseks.

Õiguslik võrdsus oli aluseks NSV Liidule. Kõik NSV Liitu kuuluvad liiduvabariigid on üheõiguslikud, sõltumatult nende territooriumi suurusest ja elanikkude arvust. Kõik nad kasutavad võrdsel määral Liidu hüvesid ja kõik nad loobuvad võrdsel määral Liidu kasuks mõningaist õigusist enda ja Liidu kui terviku huvides.

Õiguslik võrdsus on kinnitatud ka sellega, et kõik rahvused võtavad osa Rahvuste Nõukogu — kõrgema võimuorgani, NSVL Ülemnõukogu teise koja kujundamisest. Iga Liidunõukogu poolt vastuvõetud seadus vajab kinnitamist ka Rahvuste Nõukogu poolt. Sellega rõhutatakse, et seadused kui kogu nõukogude rahva tahteavaldused peavad vastama mitte ainult töötava rahva üldistele huvidele, vaid ka rahvuste erihuvidele. Rahvuste Nõukogu kaudu, aga ka oma saadikute kaudu Liidunõukogus võtavad NSVL rahvad osa ka NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi loomisest, kellel on, vastavalt liiduvabariikide arvule, 11 NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjat*. Nad võtavad osa NSVL Valitsuse kujundamisest, NSVL Ülemkohtu valimistest, NSVL Prokuröri määramisest jne.

Õiguslik võrdsus on NSVL rahvastele ja rahvustele garanteeritud kõigil ühiskondlik-poliitilistel elualadel. Kuid, nagu märkis seltsimees Stalin juba partei XII kongressil, „meie proklameerisime õiguslikku võrdsust ja me teostame seda, kuid õiguslikust võrdsu-

* NSVL Ülemnõukogu VII sessioonil muudetud Konstitutsiooni 48. artikli järgi on Ülemnõukogu Presiidiumi esimehel 16 asetäitjat, vastavalt liiduvabariikide praegusele arvule. — Vastut. toim.

sest, mis omab iseendast suurimat tähtsust nõukogude vabariikide arengu ajaloos, on veel kaugel faktiline võrdsus" [13].

Tegeliku võrdsuse elemendi viimine rahvusküsimusse õigusliku võrdsuse kõrval eraldab rahvusküsimuse bolševistlikku käsitamist teravalt kõigest sellest, kuidas seda käsitavad reformistid.

Mis on faktiline võrdsus?

See ei ole ainult poliitiline, vaid ka majanduslik ja kultuuriline võrdsus. Rahvuslik üheõiguslus ei oleks täielik, kui partei ja nõukogude võim ei püüaks anda poliitilisele võrdsusele kindlat majanduslikku ja kultuurilist baasi. Ses suhtes lahendatakse NSVL-s rahvuse küsimus analoogiliselt naisküsimusega. Oleks mitteküllaldane, kui me ainult proklameerime naise võrdseid õigusi mehega. On vaja relvastada ka naist majanduslikult ja kultuuriliselt, et ta võiks tegelikkuses kasutada temale antud võrdsust.

Rahvusküsimuse alal seisis ülesanne selles, et tõsta arvukate rahvaste majanduslikku ja kultuurilist taset, mis minevikus ülelatud rahvusliku surve tõttu oli mahajäänud olukorras.

Kodanlikud ideoloogid püüavad jäädvustada seda mahajääma „teooriatega" „tsiviliseeritud" ja „mittetsiviliseeritud" rahvuste vahelisest justkui paratamatust erinevusest. Reaktsioonilised kodanlikud ja eriti fašistlikud ideoloogid püüavad leiutada ka rahvustevahelisi „omaduslikke" erinevusi. Saksa fašistid näiteks levitavad „kõrgemate" ja „madalamate" rasside „teooriat", et õigustada oma röövpoliitikat, oma agressiooni teiste rahvaste vastu.

Mahajäänud rahvaste nõndanimetatud „mittetsiviliseeritus" on tingitud konkreetseist ajaloolisist põhjusist ja eriti imperialistide rahvuslik-koloniaalsest survest, kes mahajäänud rahvaste kultuurilist ja majanduslikku arengut kunstlikult pidurdavad. Leninlik-stalinliku rahvuspoliitika järjekindel elluviimine tõestas, et töölisklassi diktatuuri olukorras on olemas kõik tingimused, mis on vajalikud mahajäänud rahvaste võrdsustamiseks eesrindlikkude rahvastega.

NSVL-s võidetakse endiste rõhutud rahvaste mahajääm eesrindlikkude rajoonide töölisklassi abiga. Majanduslikult kindlustatakse see abi sotsialistliku majanduse plaanipärase ülesehitamisega. See asjaolu, et nõukogude liitriik juhib oma kõrgemate võimu- ja haldusorganite näol ühtsat, tsentraliseeritud majandust, võimaldab teostada plaanikindlat tööd seniste mahajäänud rahvaste majanduse ja kultuuri tõstmiseks. See asjaolu aitas kaasa, et rahvad, kes varemini viibisid eelkapitalistlikes tingimusis, said töölisklassi diktatuuri toetusel võimaluse mööduda kapitalistlikust arengustaadiumist ja asuda sotsialistliku arengu teele.

Võitlus tegeliku võrdsuse eest, mida tähistavad juba suured maailma-ajaloolised võidud, on ühes seega kestev võitlus. Partei ja

[13] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 117.

nõukogude võim teevad kõiki jõupingutusi, et seda lõpule viia minimaalse tähtajaga, sest mahajääm on tõsiseks takistuseks kõigi rahvaste edasisele, veel kiiremale edasiliikumisele kommunismi teel.

Iga rahvuse areng baseerub kindlal ainelisel alusel, mille temale on andnud sotsialistlik majandus. Rahvuslikud vabariigid (Uzbekistan, Kazahstan jt.), kes minevikus olid keskoblastite tööstusele vaid koloniaalseteks toorainete lisanditeks, on praegu industriaal-agraarvabariigid. Töö nende vabariikide põllumajanduses muundub moodsa tehnikaga varustatud kolhooside ja sovhooside tõttu ikka enam tööstusliku töö eriliigiks. Ehitatakse uusi linnu ja rekonstrueeritakse vanu, mis minevikus olid koloniaalse rõhumise kantsiks. Pärisrahvuste hulgast kasvavad uued kvalifitseeritud tööliste kaadrid. Saavutatud edu alusel kasvab ja areneb iga nõukogude rahva ja NSVL kui terviku heaolu.

Kõik meie ääretu maa rahvad elavad praegu üle taassündi ja õitsengut, millist ei ole olnud ega saanudki olla nende ajaloos. NSVL rahvad rikastavad üksteist vastastikku uue sotsialistliku majanduse baasil uue kultuurilise kogemusega.

Kiiresti kasvavad ja arenevad rahvuslikud kultuurid, mis on vormilt rahvuslikud ja sisult sotsialistlikud [14].

Liiduvabariikide iga rahvuse töötaja maal ja linnas, mägedes, steppides ja auulides on uhke teadmises, et ta on üheõiguslik kodanik suures sotsialistlikus liitriigis, mis kindlustas isikliku ja rahvusliku vabaduse kasvu, asendas seisaku arenguga, purustas harimatuse köidikud.

Säärase rahvaste liidu suurimaks väljenduseks on Stalini Konstitutsioon.

§ 5. KODANLIKU RIIKLIKU KORRALDUSE VORMID.

1) Kodanlik föderatsioon.

Oma Erfurti programmi kriitikas 1891. a. kirjutas Engels: „Kaks punkti eristavad liitriiki täielikust unitaarriigist, nimelt, et iga üksik liitu kuuluv riik, iga kanton evib oma tsiviil- ja kriminaalseadusandlust, oma erilist kohtukorraldust, ja siis, et rööbiti rahvast esindava kojaga eksisteerib esindajate koda riikide alusel, kus iga kanton hääletab kui niisugune, sõltumata sellest, kas ta on suur või väike. Esimese punkti oleme õnnelikult võitnud ja me ei ole säärased lapsed, et seda uuesti sisse seada; teine on meil Liidu Nõukogu näol, ilma milleta me võime väga hästi toime tulla, ja üldse meie „liitriik" — see on juba üleminek unitaarriigile [1]."

---

[14] Arvulisi andmeid kasvu kohta vt. statistiline koguteos „20 aastat nõukog. võimu", lk. 95—106.

[1] Marx ja Engels, XVI k., lk. 110.

Kohtukorralduse, tsiviil- ja kriminaalseadusandluse ühendamise taotlused avalduvad kõigis kodanlikes föderatsioones. See tuleneb kodanluse tsentraliseerivast poliitikast, mis lähtub tsentraliseeritud turu vajadustest ja oma poliitilise ja klassivõimu kindlustamise ülesandeist.

Mis puutub esindusorganeisse, siis peaaegu kõigis föderatsioonides on need üles ehitatud kahe koja süsteemi alusel. Föderatsiooni üksikud territoriaalsed osad (osariigid, kantonid) kasutavad, sõltumatult oma suurusest, formaalset „üheõiguslust". Tavaliselt tunnustatakse ka nende õigust võtta võrdseil aluseil osa nõndanimetatud „teise koja" moodustamisest. USA kongress koosneb esindajate kojast, mis moodustatakse vastavalt osariikide elanike arvule osariikide elanike esindajaist, ja senatist, mis koosneb osariikide esindajaist, igaühest kaks senaatorit. Põhja-Ameerika Ühendriikide ideoloogid (Hamilton, Madison jt.) arvasid, et osariikide võrdne häältearv senatis on neile jäänud suveräänsuse osa tunnustuseks. Teiseks, ja see on kõige olulisem, senat, kes on konstrueeritud vähem demokraatlikkudel alustel kui esindajate koda, on piduriks esindajate koja igasuguste „ahvatluste" puhul.

USA eeskujul loodi esindusorganid ka Šveitsis, kus Liidukogu koosneb Rahvaste Nõukogust, kuhu esindajad valitakse rahvaarvu järgi (üks saadik iga 22 000 elaniku kohta), ja Riigi Nõukogust, kuhu kuuluvad kaks esindajat igast kantonist.

Tegelikult on osariikide säärane „võrdsus" illusoorne. Kapitalism arendab üksikute rajoonide vahelisi vastuolusid (tööstuslikkude ja põllumajanduslikkude vahel jms.), viib üksikute rajoonide (osariikide, kantonite) majanduslikule ekspluateerimisele teiste poolt. Tegelikult muutub see osariikide formaalne „võrdsus" tühiseks valimismahhinatsioonide kaudu, mida teostavad monopolistliku kapitali kodanlikud parteid, kes arendavad oma tegevust ja mõjuvõimu reas osariikides, tihti kogu riigis.

Kodanlik föderatsioon võib olla vabariiklik-demokraatlik (Šveits, USA), kus kodanik oleva valimisõiguse alusel justkui „suunab" oma osariigi, kantoni ja föderatsiooni kui terviku poliitikat.

Föderatsioon võib olla poolparlamentaarne, kus vabariiklik vorm katab kinni feodaalsete jäänuste tähtsama osa. Säärasteks vabariikideks on näiteks Ladina-Ameerika föderatiivsed vabariigid (Argentiina, Brasiilia, Tšiili jt.). Neis vabariikides teostub välismaa (peamiselt Inglise-Ameerika) finantskapitali agentide ja kohalikkude suurmõisnikkude diktatuur jämedate antidemokraatlikkude meetodite kaudu ja baseerub rassilisel ja klassiekspluateerimisel, feodaalsel koloniseerimisel.

Föderatsioon võib olla ka monarhistlik, kujutades endast kodanlik-mõisnikuliste klasside liitu poolfeodaalsete dünastiatega töölisklassi ja töötava rahva vastu. Sääraseks föderatsiooniks oli

Saksamaa kuni 1918. a. revolutsioonini. Kõigi kodanlikkude föderatsioonivormide puhul ei ole neile põhimõtteile rajatud riik midagi muud kui ekspluataatorlike klasside tööriist.

Üksikud liidu konstitutsioonid näevad ette liitriigi ühinenud osade kindla poliitilise vormi. Nii USA (art. 4, 4. osa), Weimari (§ 17), Šveitsi (§ 6) konstitutsioonid näevad ette föderatsiooni osadele vabariikliku valitsemise vormi. Saksa vanas, 1871. a. konstitutsioonis rajanes liitriik monarhide „igavese liidu" lepingule. Sealjuures omasid siiski liidu üksikud osad (Hamburg, Bremen — vabad Hansa linnad) vabariiklikku korda monarhistliku liitriigi piirides. Kapitalismi ülemvõim lepib mõlema poliitilise vormiga.

Kõigis vabariiklikes föderatsioones on USA eeskujul üheisikuline riigipea — vabariigi president, kes erineb konstitutsioonilisest monarhist üksnes sellega, et ta valitakse ametisse määratud tähtajaks (USA-s neljaks aastaks), kuna monarhi amet on tähtajatu ja pärandatav.

Ühed föderatsiooni konstitutsioonid piiritlevad täpselt liiduvõimu pädevust. Nii kuuluvad, vastavalt USA põhiseadusele (art. 1, 8. osa), liiduvõimu pädevusse maksude ja laenude küsimus, raha küsimus, kohtud, mis allutatud kõrgemale kohtule, armee ja laevastik, sõja kuulutamine jt. Sealjuures deklareerib 1791. a. vastuvõetud konstitutsiooni X täiendus, et „Need volitused, mis käesoleva konstitutsiooniga ei ole antud ühendriikidele ja mille kasutamine ei ole osariikidele keelatud, jäävad vastavalt osariikidele või nende rahvale".

Teised föderatsiooni konstitutsioonid piiritlevad täpselt föderatsiooni osade pädevuse. Nii määrab Kanada konstitutsioon (art. 92) täpselt provintside pädevuse. Sealjuures vastavalt art. 91-le provintsid ei või ületada art. 92 piire.

Kolmandad föderatsiooni konstitutsioonid, mis märgivad üleminekut unitarismile, annavad keskvõimule õiguse omastada vajaduse korral liidu osade pädevusse kuuluvaid üksikuid õigusi. Säärane on Weimari konstitutsioon — § 10, 11, 12, 13.

Üldiselt kuuluvad kõigis sõltumatuis liitriikides liidu pädevusse välised suhted teiste riikidega, armee, rahu ja sõja küsimused, seadusandlus, mis on kohustuslik liitriigi kõigis osades, eriti sõja, finants-, väliskaubanduse, tolli jt. küsimustes.

XIX sajandi lõpust alates näitab liitriigi arengu üldine tendents keskorganite pädevuse ebatavalist laienemist liidu osade arvel. Vastavalt üksikute osariikide, kantonite kapitalistide huvide üha suuremale läbipõimumisele rahvuslikul turul ja võõraste turgude vallutamisele asumisele ning, vastupidi, rahvusliku turu kaitsemisele võõraste kapitalistide (kas või „rahulikul" teel) vallutamiste vastu; vastavalt proletariaadi arvulisele kasvamisele ja tema klassivõitluse tugevnemisele — toimus üha otsustavam tähtsamate riigifunktsioonide tsentraliseerimine liiduvõimu kätte maakondade võimu arvel. See viis niikaugele, et kodanliku föderatiivse riigi ja kodanliku unitaarriigi vahelised erinevused faktiliselt kustusid.

Jutuajamisel „Izvestija" korrespondendiga 1918. a. märkis seltsimees Stalin:

„Kõigist olevaist föderatiivseist liitudest on kodanlik-demokraatliku korra suhtes kõige iseloomustavamad Ameerika ja Šveitsi föderatsioonid. Ajalooliselt kujunesid nad sõltumatuist riikidest kon-

föderatsiooni kaudu föderatsiooniks, kusjuures tegelikult nad muundusid unitaarriikideks, säilitades vaid föderalismi vormid [2]."

Kodanlikkude liitriikide arengu ajalugu kinnitab seda täielikult. Kapitalismi tormine areng kogu XIX sajandi kestel viis ikka suuremale majanduse liitumisele ja tsentraliseerimisele ja ühes seega ka üha suuremale riigivalitsemise tsentraliseerimisele. Kapitali mõjustusel kasvasid linnad veel enam maa arvel, suurtööstus väiketööstuse arvel, suured pankade koondised üksikute eraldatud pankade arvel. Riigiaparaat muutus XIX sajandi lõpuks arenenud monopolistliku kapitali üksikute klikkide otseseks tööriistaks. Need kapitalistlikud klikid seavad riigi ja tema kohapealsete organite etteotsa omi inimesi. Tsentraalse ja kohapealse riigiaparaadi kokkukasvatamise teel kapitalistlikkude monopolidega määravad viimased kogu riigi tegevuse. Kapitalismi monopolistlik staadium suurendas erakordselt riigi kui klassisunni ja rõhutud rahvuste ja proletariaadi mahasurumise tööriista võimsust, ühendades seda võimsust korruptsiooni ja pettusega. Riigi kaasabil haarab monopolistlik kapital ikka tugevamalt ja julmemalt kogu riigi territooriumi, murrab igasugused kohapealsed takistused, teostab oma tsentraliseerivat poliitikat.

Kodanlik tsentralisatsioon on bürokraatlik tsentralisatsioon, ilma kohapealsete iseärasuste arvestamiseta, riigi piirides asuvate üksikute rahvuste huvide arvestamiseta. Monopolistliku kapitali huvidele alluvad kõik keskuse ja kohtade vastastikused suhted. Suhtumine kohapealseisse iseärasusisse ja eriti rahvuslikkudesse iseärasustesse muutus imperialismi puhul veel hoolimatumaks kui varemini.

USA-s varjab formaalne föderatsioon plutokraatlikku tsentralismi. Finantskapital on oma olemuselt tsentralistlik. Osariigid on juba ammugi välja kasvanud ennastrahuldavate majanduslikkude rajoonide staadiumist. Suured trustid levitavad oma mõjuvõimu reale osariikidele, määravad osariikide valitsuste poliitika. Suurte kodanlikkude parteide võim, mis väljendab finants- ja tööstusliku suurkapitali üksikute klikkide huve, domineerib osariikides, tsentraliseerib neid, seab neis ametisse nii madalamaid kui ka kõige kõrgemaid ametnikke. Partei „boss'id" (kodanliku partei tegelikud peremehed) juhivad ametikohtade täitmist igas osariigis, annulleerivad nende „suveräänsuse" ja „autonoomia". Nad juhivad ka valimiste „kööki", kes tuhandete mahhinatsioonidega ja võtetega laiad rahvamassid valimistest eemaldab. Korruptsioonide süsteem valimistel, kapitalistliku ajakirjanduse müüdavus, põhiseaduse „seletamised" ja tõlgendamised kõrgema kohtu poolt jne., kõik kokkuvõetuna muudab igasuguse osariikide autonoomia ja „rahva tahte" osariikide parlamentide näol illusoorseks.

Lenin rõhutab, et „...mitte kusagil ei avaldu kapitali võim, käputäie miljardäride võim ühiskonna suhtes nii jämedalt, niisuguse avaliku äraostmisena kui Ameerikas [3]."

---

[2] „Izvestija" nr. 64, 3. aprillist 1918.
[3] Lenin, XXIV k., lk. 375.

Osariikide nõndanimetatud suveräänsus on piiratud ka konstitutsiooni interpretatsioonidega kõrgema kohtu poolt.

USA konstitutsioon, mis pandi kehtima 1787. a., on sellest ajast alates vähe muutunud. Selle eest on iseloomustav konstitutsiooni arendamine kõrgema kohtu „tõlgenduste" kaudu. Need „tõlgendused" on alati kohastatud Ameerika kapitali huvidega. Konstitutsiooni seisukohalt kõrgem kohus lahendab tüliküsimusi föderaalvõimu ja osariikide vahel, osariikide eneste vahel jne. „Võimude lahususe" teooria alusel ta formaalselt vaid „tasakaalustab" seadusandlikku ja täidesaatvat võimu. Tegelikult võib kohus kuulutada „ebapõhiseaduslikuks" mistahes seaduse või täidesaatva võimu mistahes korralduse. Samal ajal ei ole aga kõrgem kohus kunagi tõstnud ebapõhiseaduslikkuse küsimust näiteks lõunapoolsete osariikide reaktsioonilise, šovinistlikkude otsuste puhul neegrite suhtes, neegrite valimisõigusi piiravate abinõude ebapõhiseaduslikkuse suhtes.

Kodanlikud liitriigid kujunesid ajalooliselt administratiiv-territoriaalsete maa-alade ja mitte rahvuste ühinemise põhimõttel. Näiteks USA liidukonstitutsioon võeti vastu pärast Inglismaa endiste Põhja-Ameerika asumaade kodanluse võidukat rahvuslikku vabadusvõitlust Inglismaa vastu. Kuid võites selles võitluses, säilitas Põhja-Ameerika kodanlus rahvusliku rõhumise, orjuse. Engels kirjutas, et „...Ameerika konstitutsioon, mis esimesena tunnustas inimõigusi, kinnistas sellega üheaegselt ka Ameerikas oleva värviliste rasside orjuse: klassieesõigused kaotati, rassilised eesõigused seati ausse" [4]. Ta kinnistas USA põhiseaduses orjakauplemise [5], sest orjus püsis pärast konstitutsiooni vastuvõtmist veel üle 60 aasta.

1861.—1865. a. kodusõja ajal kuulutati välja neegrite orjuse tühistamine. 1870. a. võeti vastu konstitutsiooni täiendus (XV), mis ütleb: „Ühendriikide kodanike valimisõigust ei tühistata ega piirata Ühendriikide ega osariikide poolt rassi, nahavärvuse või endise orjaseisundi ettekäändel."

Tegelikult ei ole rahvuslik surve neegrite suhtes, kes moodustavad üle 10% USA elanikkonnast (13 miljonit elan.), ka praegu veel lõpetatud. Alates 1890. aastast on üksikute osariikide konstitutsioonides, eriti lõunaosariikides, tehtud rida parandusi, mis riivavad „värvilise" elanikkonna, peamiselt neegrite tsiviilõigusi. Säärased kitsendused kehtivad Mississippi osariigis 1896. aastast, Lõuna-Carolinas 1895. aastast, Louisianas 1898. aastast, Põhja-Carolinas 1900. aastast, Alabamas 1901. aastast, Virginias 1901. aastast, Georgias 1908. aastast, Oklahomas 1910. aastast jne.

A-il 1881—1907 on USA lõunaosariikides kehtima pandud rida seadusi ja määrusi, mille kohaselt „Aafrika päritoluga" isikud (s. o. neegrid) peavad raudteevagunites ja trammides kasutama eraldatud kohti. 29 osariigis (48-st) on keelatud abielud valgete ja „värviliste" vahel. Neegrid on tihti väljaspool seadusi: nende suhtes teostatakse arveõiendamisi ilma kohtuta (lintšimine). 1937. a. aprillis võttis Kongressi esindajate koda vastu seaduseelnõu „lintšimise" vastu. 1938. a. veebruaris arutati seaduseelnõu senatis, kuid *lõunapoolsete senaatorite obstruktsiooni* tõttu võeti see edasiselt arutamiselt hoopis ära. Üks lõuna-senaator, obstruktsionist Allander, argumenteeris oma vastuväiteid seaduseelnõule sellega, et „kui anda neegreile võrdsed sotsiaalsed õigused, siis see tähendab Ameerika tsivilisatsiooni purunemist".

Iseloomustav on ka föderatsiooni arenguprotsess Šveitsis.

Finantskapital haaras kõik Šveitsi rahvamajanduse alad. Ta paigutab keskvalitsuse ja kantonite valitsusorganeisse oma agente, millega ta riigi tegelikult oma kontrolli alla tsentraliseerib. Erilist tähelepanu pühendab

[4] Marx ja Engels, XIV k., lk. 106.
[5] Vt. USA Konstitutsioon, IX jagu, p. 1.

finantskapital keskvõimu organeile. Föderaalvalitsuse seadusandlikud funktsioonid kasvasid mitmekordselt kantonite seadusandlike funktsioonide arvel, kusjuures kantonid kujutavad endist tegelikult juba tavalisi halduslikke maa-alasid.

Konstitutsiooni viimasest tõsisemast revisjonist saadik, s. o. 1874. a. kuni 1935. a., on Šveitsis konstitutsiooni osaliselt täiendatud 36 juhul. Enamik neist muudatusist taotles liiduvõimu pädevuse suurendamist kantonite pädevuse arvel. Säärane tsentraliseerimine, mis Šveitsi föderatsiooni lähendas unitaarriigi vormile ja millega kaasub võimuesindajate huvide läbipõimumine kapitalistliku monopoli huvidega, kergendab kodanlusel riigiaparaadi kasutamist oma poliitika teostamisel.

Lenin rõhutas juba maailmasõja ajal, et „Šveitsi „kodanlik valitsus" on Šveitsi pangakapitali arvukate sidemete tõttu mitte ainult „kodanlik valitsus", vaid ka *imperialistlik* kodanlik valitsus" [6].

Formaalselt nimetatakse Šveitsi tänapäevani „konföderatsiooniks". Tegelikult on ta juba ammugi teel liitriigilt (föderatsioonilt) unitaarriigile.

Monopolistliku kapitali kliki faktiline võim asetas Šveitsi valitsuse poliitikale reaktsioonilisuse pitseri. Sellega seletub ka, et Šveitsi valitsusel on tänapäevani vaenulik hoiak NSVL suhtes, ta ei pea temaga tavalisi diplomaatilisi suhteid ja kaitseb isegi igasuguseid valgeid bandiite, kes on organiseerinud atentaate NSVL esindajaile (Vorovski jt.).

Föderatsiooni unitaarriigiks arenemise tendents avaldus eriti reljeefselt Saksamaal.

Vastavalt 1871. a. konstitutsioonile muutus Saksamaa Saksa riikide föderatsiooniks Preisi hegemoonia all. Weimari 1919. a. konstitutsioon on suur samm edasi unitarismi poole. Weimari konstitutsiooni art. 6. ja 7. määravad impeeriumivõimu pädevuse. Kuid artiklid 8, 9, 10, 11 lisandasid siiski, et vajaduse korral võib impeerium oma kompetentsi arvata rea maaaladele omistatud seadusandlusõigusi. Art. 12 rõhutas aga selgesti, et ainult „niikaua ja niivõrra, kuivõrra impeerium ei kasuta oma seadusandlusõigusi, säilitavad maad (Länder. — Autorid) oma seadusandlusvõimu".

Fašism „lahendas" võimu monopolistliku kapitali üksikute agentide kätte kontsentreerimise huvides omamoodi endise liitriigi unitariseerimise küsimuse. Et unifitseerida fašismi terroristlikku diktatuuri, tühistas Hitler maade (Baieri, Württembergi jt.) endised õigused, hävitas nende parlamendid (Landtag'id), nende erilised valitsused ja konstitutsioonid. Hitler nimetas kõigisse endistesse maadesse oma asemikud (Statthalter'id), kes fašistliku terrori ja omavoli kindlustamise huvides viisid riigi bürokraatliku sõjalis-politseilise tsentraliseerimise ülalt alla kõige äärmisema astmeni.

2) Konföderatsioon.

Kodanlikkude liitriikide tekkimise ajalugu näitab, et nende ülesanded seisnesid rahvusliku turu organiseerimises ja laiendamises, valitsevate klasside huvide kaitsemises välissuhteis teiste riikidega.

Soodustades tsentraliseerimist, suurtööstuse arenemist, olid liitriigid progressiivseks sammuks edasi, võrreldуna endise feodaalse tükeldatusega ja väiketööstuse mahajäänud vormidega. Riiklik tsentraliseerimine soodustas ka proletariaadi kaadrite suurendamist ja tema organiseerimist iseseisvasse klassi oma klassihuvidega.

[6] Leninski sbornik, XVII k., lk. 129.

Iseloomulikumad kaasaja föderatsioonid arenesid välja konföderatsioonist [7].

Konföderatsiooni all mõistetakse üksikute iseseisvate riikide liitu, kes on ühinenud ainult teatavateks eesmärkideks. Seda liitu võib iga konföderatsiooni liige igal momendil annulleerida. Puudub kõrgem seadusandlusvõim, mis ulatuks üle kõigi konföderatsiooni liikmete. Iga riik — konföderatsiooni liige — paneb oma territooriumi piires seadusi iseseisvalt kehtima. Küsimusis, mis ei kuulu konföderatsiooni pädevusse, on konföderatsiooni liikmed õigustatud välisriikidega lepinguid sõlmima. Kui eksisteerivadki konföderatsiooni ühised organid, siis on nende tegevus piiritatud lepinguga ja nad ei ole õigustatud oma pädevust ilma konföderatsiooni iga üksiku liikme nõusolekuta laiendama. Piiratud küsimustering, mis kuulub konföderatsiooni organite pädevusse, leiab praktilist lahendamist konfödereerunud riikide organite kaudu, kelle nõusolek on vajalik üldiste toimingute teostamiseks. Konföderatsioonis puudub ka üleliiduline riikkondsus.

Konföderatsioon oli võimalik vähearenenud kapitalismi tingimusis.

Engels avas Šveitsi kogemuse alusel väga selgelt need põhjused, mis kodanlust konföderatiivseilt sidemeilt föderatiivseile siirduma sundisid.

Engels kirjutab: „Kui feodalism, patriarhaalne kord ja linnade väikekodanlik kord arenevad edukalt isoleeritud provintsides ja üksikutes linnades, siis kodanlus nõuab oma arenguks võimalikult laiemat territooriumi. 22 väikese kantoni asemel ta vajas suurt Šveitsi. Kantonite suveräänsus, mis oli vastavaimaks poliitiliseks vormiks v a n a l e Šveitsile, aheldas kodanlust talumatute kammitsatega. Kodanlus vajas keskvõimu, kes oleks küllaldaselt tugev, et üksikute kantonite seadusandlust teatavat üldist teed mööda suunata ja tasandada oma mõjuvõimuga erinevusi nende riiklikus korralduses ja seadustes. Ta pidi kõrvaldama feodaalse, patriarhaalse ja väikekodanliku seadusandluse jäänused ja Šveitsi kodanluse huvisid välissuhteis energiliselt kaitsema [8]."

Vaatame lühidalt a. 1815—1867 eksisteerinud S a k s a konföderatsiooni organisatsioonilist skeemi.

Tema aluseks olid Viini 1815. a. 13 riigi kongressi aktid, mida täiendati 1820. ja järgmisil aastail. Konföderatsioon koosnes 38 (hiljemini 33) iseseisvast riigist, kes ühinesid „välise ja sisemise julgeoleku" kaitseks. Konföderatsiooni kuuluvad riigid garanteerisid üksteisele valduste puutumatuse. Konföderatsiooni kuulusid ainult nõndanimetatud saksa maad. Austria poolel ei loetud näiteks konföderatsioonist osavõtjaiks Austria selleaegseid

[7] Saksamaa oli saksa riikide konföderatsioon 1815—1867 (kuni Põhja-Saksa Liidu kujundamiseni) ja 1871. a. (kuni keisririigi loomiseni). Samuti oli ka Šveits konföderatsioon XVIII sajandi lõpuni ja siis 1815—1848. USA oli konföderatsioon 1776—1787.

[8] M a r x ja E n g e l s, V k., lk. 244.

itaalia valdusi, Ungarit ja slaavi rahvaste maid. Preisi poolel arvati konföderatsioonist mitteosavõtjaiks Posen ja ida- ja läänepoolne Preisi. Konföderatsiooni liikmeks oli aga Taani kuningas, sest ta oli samaaegselt ka Holsteini ja Lauenburgi hertsog. Konföderatsiooni liige oli ka Hollandi kuningas kui Luksemburgi ja Limburgi valduslik vürst.

Konföderatsiooni organiks oli Liidupäev, kes koosnes riikide volinikest (pidas oma istungeid Frankfurdis). Liidupäeval oli alaline Nõukogu (Engerer Rat) ja Täiskogu (Plenum). Eesistumine kuulus mõlemas nõukogus Austriale. Liidupäeva arutamisele kuuluvad asjad olid: kogu konföderatsiooni rahvusvahelised huvid, aktiivne ja passiivne saatkonna-õigus, sõja kuulutamine ja lepingute sõlmimine, vahendamine mõne välismaariigi pretensioonide puhul konföderatsiooni liikme vastu. Konföderatsiooni kuuluvad riigid olid ühes seega ka iseseisvad ja sõltumatud oma välis- ja sisepoliitika asjus.

Konföderatsioone praegu enam ei ole. XIX ja eriti XX sajand on suurkapitalistliku tööstuse ja masstootmise arengu ajastu. Muutused majanduses tõukasid ikka suuremale turu tsentraliseerimisele, aga ühes seega ka riigivõimu tsentraliseerimisele, mille väljenduseks ongi üksikute konföderatsioonide (USA, Šveitsi, Saksamaa) föderatsioonideks ja unitaarriigiks ülemineku protsess.

3) Unitaarriik.

Unitaarriik on ühtne tsentraliseeritud riik, mis ei jagune mingisuguseiks iseseisvaiks osadeks. Unitaarriik lubab vaid sellel või teisel määral kohalikku kommunaal-omavalitsust, mis on rajatud keskvõimu poolt väljatöötatud seadusele.

Arenev kapitalism, mis on huvitatud turu tsentraliseerimisest ja kogu riigile ühtsast seadusandlusest, seisis kaasaja unitaarriikide hälli juures (Prantsusmaa, Belgia, Rootsi, Taani jt.). Tema põhjustas rahvuste ja rahvusriikide koondumise, põhjustas ka kodanlikud revolutsioonid, mis kinnistasid poliitilise võimu riigis kodanlusele. Kõige iseloomustavamaks revolutsiooniks ses suhtes oli Prantsuse 1789. a. revolutsioon, mis lõi kodanliku unitaarriigi klassikalise tüübi. Prantsusmaa esimene 1791. a. põhiseadus kirjutas:

„Prantsuse kuningriik on ühtne ja jagamatu: tema koostisse kuuluvad 83 departemangu; iga departemang jaguneb ringkondadesse ja ringkonnad kantonitesse [9].“

Säärane on kodanliku tsentraliseeritud unitaarriigi lakooniline skeem.

Prantsusmaa kodanlus võitis massidele toetudes feodalismi ja absolutismi. Ta tõmbas oma võitluse voolu mitte ainult prantsuse rahva massid, vaid ka teiste rahvuste massid (sakslased, flaamid, baskid, kataloonlased, bretoonlased, itaallased jt.), tasudes massidele toetuse eest aristokraatide ja kirikute maadega. Mida tugevamalt ja otsustavamalt revolutsioon lõi feodalismi, seda suuremat sümpaatiat ta võitis mitte ainult Prantsusmaa rahvaste seas, vaid ka neis riikides, kuhu võidukad revolutsioonilised armeed tõid endaga kaasa Prantsuse revolutsiooni ideed. Delegatsioonid

[9] Prantsusmaa seadusandl. aktid, lk. 33.

Nizzast, Savojast, Belgiast, Hollandist, Nassaust, Zweibrückenist ja mujalt palusid Konventi ja jakobiinide klubisid säilitada nende territoorium „revolutsioonilise isamaa" käes[10].

Prantsuse unitaarriik lahendas feodalismilt kapitalismile ülemineku küsimuse kõige demokraatlikumalt. Ta „otsustas" märgatavas ulatuses ka rahvuse küsimuse ses mõttes, et ta lõi ühtsa riigi, mis kaitseb kogu Prantsusmaa kodanluse, seal hulgas ka rahvusliku kodanluse huvisid.

Kapitalismi ja tema kaitsel oleva kodanliku riigi edasine areng suurendas üha rohkem klassivastuolusid. Revolutsioon võrdsustas vormiliselt kogu talupoegkonna. Prantsuse kodanlus, vabastades ka võõrast rahvusest talupoegkonna feodaalsest survest, andis nii võõrast rahvusest talupoegkonna kui ka kogu Prantsusmaa talupoegkonna kapitalistlikule ekspluateerimisele. Nagu eespool mainitud, säilitas 1789. a. revolutsioon asumaade rahvaste rahvusliku rõhumise. Säärane oli lühidalt unitaarriigi loomise protsess Lääne-Euroopas.

Teissuguselt toimus tsentraliseeritud unitaarriikide loomise protsess Ida-Euroopas. Kapitalistlik areng liikus siin tunduvalt aeglasemalt. Endakaitse huvid türklaste, mongolite ja teiste rahvaste vastu, kelle rünnakud ähvardasid nõrgemaid suguharusid ja rahvaid, sundisid neid liituma üheks tsentraliseeritud riigiks, eesotsas ühe rohkem arenenud ja tugevama rahvusega, kelle valitsevad klassid siis sõdadega riiki veel enam laiendasid.

„...Et Ida-Euroopas," ütleb seltsimees Stalin, „tsentraliseeritud riikide tekkimise protsess toimus rahvuste kujunemise protsessist kiiremini, siis moodustusid seal segariigid, mis koosnesid mitmest rahvast, kes ei olnud veel kujunenud rahvusteks, kuid olid juba liitunud ühiseks riigiks[11]."

Niisugusteks iseloomustavateks riikideks olid Venemaa kuni 1917. a. ja Austria-Ungari kuni 1918. aastani.

Puudutame lühidalt V e n e unitaarriigi arengut. Vene unitaarse pärisorjusliku monarhia kodanlikuks monarhiaks muundumise protsess kestis kuni 1917. a. Mõisnikud lasksid teataval määral võimu juurde ka kodanlust. Neid kahte ekspluataatorlikku klassi ühendas nende ühine huvi võitluses töölisklassi, talupoegkonna ja rõhutud rahvuste vastu. Finantskapital ühendas ühe katuse alla mõisnike ja kapitalistide huvid. Imperialism, mis taotles uute rahvaste allutamist ja ekspluateerimist ja nende territooriumi anneksiooni, sai Venemaal spetsiifilise väljenduse. Lenin iseloomustas Vene imperialismi sõjalis-feodaalse imperialismina, kus sõjalise jõu monopol „...osalt täiendab, osalt asendab nüüdisaja uusima finantskapitali monopoli"[12].

Kodanlus toetas tsaristliku Venemaa riiklikku korraldust, lähtudes sealjuures oma huvidest, mis seisnesid arvukate rõhutud rahvuste metsikus ekspluateerimises, proletariaadi ja rahvusliku vabadusliikumise mahasurumises riigis. Kõrgeim võim loeti riigis tsaarile kuuluvaks — kapitalistliku monopolistliku ladvikuga seotud suurmaaomandi esindajale.

---

[10] Vt. M a r x ja E n g e l s, XVI k., I j., lk. 489—490.
[11] S t a l i n, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 73.
[12] L e n i n, XIX k., lk. 309—310.

1906. a. 23. aprilli põhiseadused proklameerisid:

„Vene Riik on ühtne ja jagamatu" (art. 1).

„Kõrgem isevalitsuslik võim kuulub kõikvene Keisrile." „Tema võimule alluda käsib jumal ise ja mitte ainult hirmu, vaid ka südametunnistuse pärast" (art. 4).

„Keiser kinnitab seadused, ilma tema kinnitamiseta ei või ükski seadus omada oma toimejõudu" (art. 9 ja 86).

Tsaari tahe oli kõrgeimaks seaduseks, ta ulatus üle Riigi Duuma ja Riigi Nõukogu.

Unitarism ja riiklik tsentralisatsioon omasid teravalt avalduvat bürokraatlikku loomust, mis oli kohastatud absolutismi politseilis-fiskaalse süsteemiga. See süsteem rõhus eriti raskelt arvukaid rahvusi, kes asusid peamiselt Venemaa piirimaadel. Piirimaadel säilis Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini suur hulk feodaalseid majandusliku, õigusliku ja eluolulise iseloomuga riismeid, mis pidurdasid nende piirimaade majanduslikku ja kultuurilist arengut. Piirimaadel säilisid ka mitmed kohapealsed tsiviilseadused (šariaat Kesk-Aasias, Põhja-Kaukaasias ja mujal).

Bürokraatlikule riiklikule korraldusele vastas ka Venemaa administratiiv-territoriaalne jaotus.

Tsaristlik Venemaa jagunes põhijaotuselt kubermangudesse [13].

Kubermangu eesotsas seisid kubernerid, kes nimetati ametisse ja vabastati ametist tsaari poolt siseministri ettepanekul, kellele kubernerid allusid. Kuberner kaitses aadli ja kiriku huvisid, püüdes nende huvisid kokkukõlastada kodanluse huvidega. Tema juhatas kõiki sisehalduse asju ja politseid, ta surus maha proletariaadi revolutsioonilisi liikumisi ja rõhutud rahvuste rahulolematusi.

Kuberneride kõrval olid kindralkubernerid, kes määrati tsaari poolt mitme kubermangu valitsemiseks kohtadesse, mis olid asustatud peamiselt mitte-vene rahvusest pärinevate elanikega (Turkestani krai, stepi kindralkubernerkonnad jt.), kes valitsuse juures erilist kartust põhjustasid. Kindralkubernerid evisid suuremaid õigusi kui tavalised kubernerid [14].

Kaukaasia kraid valitses tsaari eriliste volitustega asemik. Temale kuulus krais kõrgem valitsemisvõim kõigil aladel [15].

Kogu see riiklik süsteem lämmatas kohapealse ühiskondliku algatuse, surus maha rõhutud rahvuste püüded oma riigi loomiseks, oli piduriks majanduslikule ja kultuurilisele arengule [16]. See oli aadlike-mõisnike omavoli, mis oli seatud riikliku korralduse põhimõtteks.

---

[13] Kubermangud seati sisse esmakordselt Peeter I ajal. 1708. a. organiseeriti 8 kubermangu. Katariina II valitsemise aja lõpuks tõsteti kubermangude arv 40-le. Revolutsioonieelsel perioodil oli kubermange 78. Neist valitseti 49 kubermangu üldiste sätete alusel ja 29 kubermangu eranditega neist sätteist (10 Poola kubermangu, 7 Kaukaasia, 8 Soome ja 4 Siberi kubermangu). Peale selle oli 19 oblastit.

[14] Kindralkuberneri ja kuberneri peamine erinevus avaldus selles, et esimesed evisid otsest ettekandeõigust tsaarile, kuna kubernerid allusid siseministrile; kohtades, kus olid kindralkubernerid, toimus keskorganitega suhtlemine viimaste kaudu; üksikute kraide suhtes teostatavate abinõude puhul nõutasid keskorganid kindralkuberneri arvamuse.

[15] Tsaari ukaas 26. veebruarist määras Kaukaasia asehalduri õigused järgmiselt: „1) Omistada Meie Kaukaasia asehaldurile temale usaldatud krais kõrgem võim kõigil tsiviil-valitsemisaladel. 2) Oma ameti tõttu ta on Riigi Nõukogu liige, Ministrite Nõukogu ja Komitee liige, tema halduspiirkonnas olevate sõjavägede ülemjuhataja ja Kaukaasia kasakaväeosade nimetatud ataman" (S. K. nr. 36, 3. märtsist 1905. a., art. 262).

[16] Vt. Lenin, XVII k., lk. 156—157.

Mis puutub Austria-Ungarisse, siis erinevalt Venemaast kasutasid tema „ajaloolised kroonimaad" (Kronländer) autonoomiat, kuid väga suhtelist autonoomiat. Kohapealsed parlamendid — Landtag'id — omasid seadusandluse õigust kohalikes küsimusis, kuid bürokraatlik unitaarsus avaldus selles, et kõik need seadused pidi sanktsioneeritama keisri poolt ja kontrasigneeritama Austria ministri poolt. Kohapealsed seadused olid seega vaid keisri tahte aktideks, s. o. imperialistliku võimu reaktsioonilise ja bürokraatliku vägivalla avalduseks, mis kutsus esile rahvusküsimuse teravnemise.

Kodanlus kohaldab bürokraatlikku unitaarsust oma poliitilise valitsemise kõigile vormidele. Kaasaja unitaarriik võib olla monarhistlik (Belgia) kui ka vabariiklik (Prantsusmaa). Kuid nii ühel kui teisel juhul jääb ta imperialistlikuks, olles suunatud töölisklassi mahasurumisele ning emamaa ja asumaade allutatud rahvaste suhtes rahvusliku rõhumise ülalhoidmisele.

§ 6. NÕUKOGUDE VABARIIKIDE FÖDERATIIVSE ÜHTUMI VORMIDE ARENG.

1) Nõukogude föderatsiooni alused. Rahvuste enesemääramise õigus.

Nõukogude föderatsiooni kujunemise ajalugu näitab rahvastevahelise vennaliku, üheõigusliku ja vabatahtliku koostöö arenemise vorme.

Juba nõukogude võimu esimeses aktis, mis anti 25. oktoobril (7. novembril) 1917, läkituses töölistele, soldatitele ja talupoegadele võimu nõukogudele ülemineku kohta, deklareeris Ülevenemaaline nõukogude II kongress, et nõukogude võim „... kindlustab kõigile Venemaal elavaile rahvustele tõelise enesemääramise õiguse" [1].

26. oktoobril (8. novembril) 1917. a. antud dekreedis rahu kohta formuleeriti täieliku selgusega bolševistlik arusaam rahvuste enesemääramise õigusest — loobumine igasugusest anneksioonist, igasugusest vägivaldsest ühendamisest, mistahes rahvuse vägivaldsest kinnihoidmisest eksisteerivate mitmerahvuseliste riikide piires, olenemata sellest, millal see rahvas liideti antud riigiga.

Leninlik-stalinliku rahvuspoliitika läbiviimiseks kujundati II Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt 26. oktoobril 1917. a. eriline rahvusküsimuste ala Rahvakomissariaat, kelle etteotsa asus seltsimees Stalin. See fakt andis tunnistust sellest suurest tähtsusest, mida partei ja nõukogude võim omistasid bolševistliku rahvuspoliitika õiglasele teostamisele.

Ametlikuks konstitutsioonilise iseloomuga aktiks, mis sisaldas

[1] Lenin, XXII k., lk. 11.

Venemaa rahvaste enesemääramise õiguse tunnustamise ja nõukogude võimu rahvuspoliitika aluspõhimõtted, oli seltsimees Stalini poolt kirjutatud ja Lenini ning Stalini poolt allakirjutatud 1917. a. 2. (15.) novembri „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon". See deklaratsioon kuulutas nõukogude võimu üheks peamiseks ülesandeks Vene tsarismi ja imperialistliku kodanluse poolt pärisorjastatud rahvaste vabastamise. Deklaratsioon formuleeris nõukogude rahvuspoliitika programmi ja põhimõtted. Osutades nõukogude I ja II kongressi otsuseile, ta deklareeris: „Täites nende kongresside tahet, otsustas Rahvakomissaride Nõukogu seada oma tegevuse aluseks Venemaa rahvuste küsimuses järgmised põhimõtted:

1) Venemaa rahvaste suveräänsus ja võrdsus.

2) Venemaa rahvaste vaba enesemääramise õigus, kuni eraldumiseni ja iseseisva riigi kujundamiseni.

3) Kõigi ja igasuguste rahvuslikkude, rahvuslik-usuliste eesõiguste ja kitsenduste tühistamine.

4) Venemaa territooriumil asuvate rahvusvähemuste ja etnograafiliste gruppide vaba areng.

Siit tulenevad konkreetsed dekreedid töötatakse välja viivitamatult pärast rahvusasjade komisjoni konstrueerimist" (S. K. 1917. a., nr. 2, art. 18).

Need konkreetsed dekreedid publitseeriti varsti. 4. (17.) detsembril 1917 andis RKN dekreedi Ukraina enesemääramise õiguse tunnustamise kohta kuni eraldumiseni. 18. (31.) detsembril RKN tunnustas Soome riiklikku iseseisvust. Selle otsuse kinnitas VKTK seltsimees Stalini ettepanekul 22. detsembril 1917. a. 29. detsembril 1917. a. (11. jaanuaril 1918) pandi kehtima „Türgi Armeenia" dekreet, mis sisaldab nõukogude võimu loobumise „Türgi Armeeniast", mis okupeeriti sõja ajal venelaste poolt, ja tema enesemääramise õiguse tunnustamise. Veel varem, nimelt 20. novembril (3. detsembril) 1917 avaldati seltsimees Stalini poolt kirjutatud ja Stalini ning Lenini poolt allakirjutatud läkitus „Kõigile Venemaa ja Ida töötavaile muhameedlasile", milles nõukogude võim kuulutas kõigi tsaristliku Venemaa poolt allakirjutatud Türgi ja Iraani jagamise kohta käivate imperialistlikkude lepingute annulleerimisest.

Selle poliitika tulemused avaldusid juba nõukogude võimu eksisteerimise esimestel kuudel. Sellest tunnistas kõigi rahvuste töötajate suurenev tung nõukogude Venemaaga liitumiseks. Liitumise riikliku vormina esitati nõukogude föderatsioon. 23. novembril 1917 (v. k. j.) tegi seltsimees Stalin teatavaks:

„Teise Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt valitud ja hiljuti asetleidnud talupoegade kongressi poolt tunnustatud keskvõimu vaated on rahvusküsimuses järgmised:

Rahvuste täieliku enesemääramise õiguse tunnustamine, kuni eraldumiseni ja iseseisva riigi asutamiseni.

Rahvuse tahe määratakse referendumi või rahvusliku asutava kogu kaudu. Kui rahvuse tahe avaldub föderatiivse vabariigi kasuks, siis Rahvakomissaride Nõukogul ei saa selle vastu midagi olla. See on iga rahvuse õigus ja valitsus saab seda arvestama [2]."

Kokkukõlas seltsimees Stalini eeltoodud avaldusega avaldas nõukogude valitsus oma ülalmainitud 1917. a. 4.(17.) detsembri dekreedis Ukraina kohta, millega ta tunnustas Ukraina õigust Venemaast eraldumiseks, ühtlasi nõusolekut astuda läbirääkimistesse föderatiivsete või sellesarnaste suhete korraldamiseks Venemaa ja Ukraina vahel. 12.(25.) detsembril 1917 deklareeris seltsimees Stalin Rahvusasjade RK poolt väljastatud dokumendis, et RKN „on valmis tunnustama meie maa poliitilise elu föderatiivset korraldust, ütleme näiteks Venemaa Ühendriikide kujul, kui seda nõuab Vene oblastite töötav rahvas [3]."

Ukraina nõukogude valitsuse kujundamine juba 1917. a. lõpul, kes pani kehtima faktilised föderatiivsed suhted Vene nõukogude valitsusega, omas suurt tähtsust föderatsiooni kui nõukogude riikliku korralduse vormi põhimõtte kujundamisel, milline põhimõte leidis lõplikku kinnitamist ja vormistamist „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis", mis kinnitati Ülevenemaalise nõukogude III kongressi poolt 25. ja 31. jaanuaril (u. k. j.) 1918. a. „Deklaratsiooni" esimese osa punkt 2 kuulutas: „Vene Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvuste vaba liidu alusel Nõukogude rahvuslikkude vabariikide föderatsioonina."

Oma lõpposas kuulutas „Deklaratsioon" iga rahvuse tööliste ja talupoegade õigust „... otsustada iseseisvalt oma täievolilisel Nõukogude Kongressil: kas ja millistel alustel nad soovivad osa võtta föderaalvalitsusest ja teistest Nõukogude föderaalseist asutistest". See punkt konkretiseeriti samal nõukogude kongressil 28. jaanuaril seltsimees Stalini esitisel vastuvõetud määrusega „Vene Vabariigi föderaalsete asutiste kohta", millele vastavalt „nõukogude vabariikide ja erineva elulaadi ning rahvusliku koostisega üksikute oblastite föderaalvalitsusest osavõtmise moodus, samuti kui ka Vene Vabariigi föderaalsete ja oblastite asutiste tegevusala piirid määratakse viivitamatult pärast oblastite nõukogude vabariikide kujundamist Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja nende vabariikide Kesktäitevkomiteede poolt" [„Gazeta Vremennogo Rabotšego i Krestjanskogo Pravitelstva", nr. 11 (56) 18. (31.) jaanuarist 1918].

Üksikute rahvuste tolleaegsete määratu suurte erinevuste tõttu sisemises ja rahvusvahelises olukorras, nende geograafilise asendi,

---

[2] Stalin, Ukraina kohta, lk. 14—15.
[3] „Pravda" nr. 213, 13. (26.) detsembrist 1917.

rahvaarvu ja kompaktsuse erinevuse tõttu osutus võimatuks korraldada rahvustevahelist suhtlemist mingisuguse nende rahvuste föderatiivse liidu ühtsa vormi kaudu.

Ühel juhul see omas ühe- või teisekujulise liidu iseloomu, teisel juhul autonoomia iseloomu.

2) Sõltumatute nõukogude-vabariikide sõjaline ja majanduslik liitumine.

Sõltumatute nõukogude-vabariikide tekkimine ja nende esialgsete liitumisvormide kujunemine sõjalise liidu näol toimus välisriikide sõjalise interventsiooni ja kodusõja tingimusis. „Keskuses alanud revolutsioon ei saanud kauaks jääda tema territooriumi kitsastesse raamidesse. Võites keskuses, pidi ta paratamatult levima piirimaadele. Ja tõesti, alates riigipöörde esimestest päevadest voolas revolutsioonilaine põhjast üle kogu Venemaa, haarates ühe ääremaa teise järel [4]."

Nõukogude võimu kindlustamine ääremaadel põrkas kokku kohaliku rahvusliku kodanluse vastupanuga, kes oli ühinenud imperialistlikkude interventidega. Imperialism, mis rahvuslikke ääremaid vaatles kui sõjalist tugipunkti proletaarse revolutsiooni lämmatamiseks riigi keskkohas ja kui koloniaalse ekspluatatsiooni objekti — kui oma mõeldavat nafta, puuvilla, kivisöe ja toiduainete baasi, osutas algusest peale rahvuslikule kontrrevolutsioonile aktiivset kaasabi, kasutades seda katteks oma piiramatu võimutsemise maksmapanekuks kohaliku kodanluse kaasabil. Säärane oli hetmanite ja petljuralaste Ukraina, menševistliku Gruusia, dašnakkide Armeenia ja mussavatistide Azerbaidžani „sõltumatuse" tõeline olemus.

„Kellest on Gegetškori valitsus sõltumatu?" ütles Lenin 1918. a. mais. „Nõukogude Vabariigist on ta sõltumatu, kuid Saksa imperialismist ta on natuke sõltuv, mis on ka loomulik [5]." Imperialism tasus rahvuslikule kodanlusele tööliste ja talupoegade ülestõusude otsese sõjalise mahasurumisega (Saksa sõjavägede osa Ukrainas ja Gruusias) ja nende abistamisega nõukogudevastases relvastatud võitluses.

Rahvuslikkude piirimaade töötavad massid pidasid visa võitlust oma tõelise rahvusliku sõltumatuse eest ja enda vabastamiseks igasugusest ekspluatatsioonist, imperialistlikkude interventide ja nende agentuuri — reeturliku kontrrevolutsioonilise rahvusliku kodanluse — vastu. Kasutades kõige võimsama nõukogude-vaba-

---

[4] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 53.
[5] Lenin, XXIII k., lk. 12.

riigi, VNFSV vennalikku toetust, saavutasid ääremaade töötavad massid selles võitluses otsustava võidu ja nõukogude võimu kehtestamise rahvusliku nõukogude riigi kujul.

Saksa interventsiooni kokkuvarisemine ja Saksa sõjavägede poolt okupeeritud läänepoolsete oblastite vabastamine tõi endaga kaasa juba 1918. a. lõpul ja 1919. a. alguses nõukogude võimu taastamise Ukrainas ja rea teiste sõltumatute nõukogude-vabariikide kujunemise.

Kokkukõlas rahvaste enesemääramise õigusega tunnustas VNFSV valitsus viivitamatult nende vabariikide iseseisvust. Nii näiteks tunnustas VNFSV valitsus juba 1919. a. veebruari alguses Nõukogude Valge-Vene iseseisvust, deklareerides samaaegselt VNFSV valmisolekut „... osutada igasugust abi ja toetust Valge-Vene töötava rahva massidele nende võitluses ekspluateerimise ja rõhumise vastu ja nende vabaduse ja sõltumatuse kaitsemises välismaiste vallutamiskatsete vastu" (S. K. 1919, nr. 3, art. 31).

Neil nõukogude-vabariikidel tuli nende tekkimise esimestest päevadest alates pidada oma olemasolu eest vihast võitlust imperialistliku interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu. See asjaolu ja nõukogude valitsuse õige leninlik-stalinlik rahvuspoliitika kiirendasid nende vabariikide töötajate masside jõudmist äratundmisele, et on vaja luua tihe sõjaline liit Vene Vabariigiga. Nende täieliku sõltumatuse tunnustamine VNFSV poolt lõi tõelise vastastikuse arusaamise nõukogude-vabariikide rahvaste vahel ja soodustas kõigi nõukogude-vabariikide vabatahtlikku liitumistungi.

1918. a. novembris kujundatud ajutine Ukraina tööliste ja talupoegade valitsus, kes juhtis masside võitlust Saksa interventsiooni vastu, kuulutas oma 1919. a. 26. jaanuari deklaratsioonis vajadust „... Ukraina Nõukogude Vabariigil liituda sotsialistliku föderatsiooni alusel Nõukogude Venemaaga, kusjuures föderatsiooni vormid määratakse kindlaks täievoliliste esindajate poolt Üleukrainalisel Nõukogude Kongressil" (UNSV S. K. 1919. a., nr. 4, art. 46).

Sõltumatute nõukogude-vabariikide liitumine algas nende sõjaliste jõudude ühendamisega kodusõja ajal. Algatuse ses küsimuses võttis enda peale Ukraina valitsus, kes pöördus 28. jaanuaril 1919. a. kõigi nõukogude valitsuste poole üleskutsega „... sõlmida tihe liit kaitseks igasuguste katsete vastu, mis on suunatud nii raskete ohvritega kehtimapandud tööliste ja talupoegade võimu kukutamisele" [6]. See üleskutse leidis sooja poolehoiu Valge-Vene Nõukogude I Kongressil.

1919. a. märtsis vastuvõetud UNSV Konstitutsioon rõhutas

[6] Nõukogude poliitika rahvusküsimuses, lk. 113.

uuesti Ukraina töötava rahva otsust astuda tihedasse poliitilisse liitu teiste vabariikidega [7].

1919. a. mais, kui juba täielikult oli ilmsiks tulnud denikinluse oht Ukrainale ja VNFSV-le, otsustas Ukraina KTK koos Ukraina organisatsioonidega „... pöörduda kõigi nõukogude-vabariikide KTK poole ettepanekuga välja töötada revolutsioonilise võitluse ühisrinde organiseerimise konkreetsed vormid" (tsiteeritud Lenini Kogutud teosed, XXIV k., lk. 814, märkus).

Lõpuks tegi VKTK 1. juunil 1919 otsuse nõukogude-vabariikide ühendamiseks võitluses maailma imperialismiga. VKTK, toetudes teiste nõukogude-vabariikide vastavaile otsuseile, tunnistas selles otsuses vajalikuks tihedalt liita: 1) sõjaväeline organisatsioon ja sõjaväe juhtimine, 2) rahvamajanduse nõukogud, 3) raudtee valitsemine ja majandamine, 4) finantsid ja 5) töökomissariaadid. Nende rahvakomissariaatide juhtimine pidi antama ühtsate kolleegiumide kätte. Liitumine tuli teostada VNFSV ja teiste nõukogude-vabariikide valitsuste vahelise kokkuleppe alusel (S. K. 1919, nr. 21, art. 264). Seega, kui ajavahemikul 1917. a. novembrist kuni esimese Ukraina nõukogude valitsuse kukutamiseni Ukraina okupeerimise tõttu sakslaste poolt sõltumatute nõukogude-vabariikide vahelised suhted ei omanud veel „...täiesti kindlat, täpselt väljakujunenud vormi" [8], siis kodusõja perioodil omandas vabariikide-vaheline koostöö sõjalise liidu iseloomu; majandusalade rahvakomissariaatide kavatsetud ühendamine oli sel ajal tingitud esijoones sõjalistest kaalutlustest.

Denikini ja poolakate-valgekaartlaste rünnak, mille tulemusena nõukogude-vabariikide territooriumid, välja arvatud VNFSV, vaenlase poolt okupeeriti, lükkas selle liidu teostamise edasi. VNFSV ja Ukraina kõrgemate võimuorganite poolt tehtud otsused liidu suhtes jäid siiski jõusse. Ülevenemaaline nõukogude VII kongress, kes võis juba tervitada Ukrainat denikinlusest ja interventidest vabanemise alguse puhul, rõhutas, et „... praegusajal on Ukraina Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi ja VNFSV vahelised suhted määratud föderatsioonisidemega Ukraina Kesktäitevkomitee 1919. a. 18. mai ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee sama aasta 1. juuni resolutsioonide alusel" (S. K. 1919. a., nr. 64, art. 580).

Ukraina uus nõukogude valitsus — UNSV Revkom — kinnitas oma esimeses üleskutses Ukraina töölistele ja talupoegadele 1919. a. detsembris uuesti selle liidu püsivust ja murdumatust, mis sõlmiti „... ebaõnne rasketel päevadel Ukraina ja Vene Kesktäitevkomiteede otsustega..." [9]. Üleskutses osutati sellele, et Ukraina eeloleval nõukogude kongressil ukraina töölised ja talu-

[7] UNSV Konstitutsioon, art. 4 (UNSV S. K. 1919. a., nr. 19, art. 204).
[8] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 105.
[9] Nõukogude poliitika rahvusküsimuses, lk. 117.

pojad „... omavad võimalust lõplikult määrata Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ja Venemaa Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi vaheliste suhete kuju“ [10].

Üleukrainaline nõukogude IV kongress oma otsusega 20. maist 1920. a., rõhutades, et UNSV on Ülevenemaalise Sotsialistliku Nõukogude Föderatiivse Vabariigi liige, kinnitas tõepoolest vabariikide kesktäitevkomiteede vahelist kokkulepet rahvakomissariaatide ühendamise kohta ja otsustas astuda VKTK-ga läbirääkimistesse Ukraina esinduse suhtes viimases [11]. Selle otsusega kokkukõlas otsustas VKTK 1920. a. juunis arvata VKTK koosseisu 30 Ukraina KTK liiget [12].

Punaarmee edu sõjas Poolaga vabastas Valge-Vene juba 1920. a. juuliks. Valge-Vene uus nõukogude valitsus, kuulutades välja 1920. a. 1. augusti deklaratsiooniga Valge-Vene NSV iseseisvuse, deklareeris ühtlasi, et ta annab oma sõjalised jõud kõigi nõukogude-vabariikide relvastatud jõudude ühtsa juhtkonna käsutusse, et ta kokkukõlastab oma välispoliitika VNFSV välispoliitikaga ja et ta kavatseb „.. asuda ühtsa majandusplaani teostamisele koos VNFSV-ga ja teiste juba tekkinud või tekkida võivate nõukogude-vabariikidega“ [13].

See deklaratsioon tähendas juba majanduslikku koostööd, mis eriti kasvas kodusõjale järgneval perioodil, rahvamajanduse taastamise rahulikule tööle ülemineku perioodil, mil „... esikohale tõusid sõjas purustatud tootlike jõudude taaskorralduse küsimused ...“ [14].

Kestvast sõjast tingitud majanduslik laostumine oli võidetav ainult vabariikide-vahelise majandusliku koostööga.

Iseseisvate nõukogude-vabariikide majandusliku koostöö tähtsuse kasvamine nõudis selle täpsemat formuleerimist lepingute kaudu. Lepingute vormi kasutati esimesena VNFSV ja Azerbaidžani Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi (tekkis 1920. a. aprillis mussavatistide valitsuse kukutamisel azerbaidžani töötavate masside poolt) vahelistes suhetes. VNFSV ja Azerbaidžani NSV sõlmisid 1920. a. 30. septembril sõjalise ja majandusliku liidu lepingu.

Lepingu järgi tuli liita: 1) sõjaväeline organisatsioon ja sõjaväe juhtimine, 2) rahvamajandust ja väliskaubandust juhtivad organid, 3) varustusorganid, 4) raudtee- ja veetranspordi ning posti-telegraafi valitsused, 5) finantsid. Lepingule lisandati eri kokkulepped toitlustamispoliitika ühendamise kohta, posti, telefoni, tele-

[10] Nõukogude poliitika rahvusküsimuses, lk. 117.
[11] Rahvaste elu, nr. 48.
[12] VFSIK VII koosseisu määrused ja resolutsioonid, lk. 65.
[13] Nõukogude Valge-Vene, lk. 8—9.
[14] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 106.

graafi ja raadiotelegraafi valitsemise ühendamise kohta, kokkulepe finantsküsimuste kohta, kokkulepe väliskaubanduslikkude küsimuste kohta ja kokkulepe ühtsa majanduspoliitika teostamise kohta (S. K. 1920, nr. 85, art. 426).

Kõik need kokkulepped määrasid vabariikide-vahelise koostöö üldjooned, andes üldjuhtimise vastavaile VNFSV rahvakomissariaatidele, kelle täievolilised esindajad kuulusid Azerbaidžani NSV RKN koosseisu. Sealjuures säilis aga Azerbaidžani Posti-telegraafi RK ja Väliskaubanduse RK, kes sai õiguse pidada iseseisvalt kaubandussuhteid piirnevate Idamaa riikidega.

Leping fikseeris VNFSV ja Azerbaidžani NSV organite koostöö ja ühinemise vormid.

Selle järel sõlmiti analoogilised lepingud VNFSV ja teiste iseseisvate nõukogude-vabariikide vahel, sealhulgas ka hiljemini, 1920. a. detsembris ja 1921. a. veebruaris Armeenia ja Gruusia töötavate masside poolt dašnakkide ja menševikkude üle saavutatud võidu tagajärjel tekkinud riikidega, nõukogude Armeenia ja Gruusiaga.

28. detsembril 1920 sõlmiti VNFSV ja UNSV tööliste-talupoegade liidu leping, mis nägi ette sõjalise ja majandusliku liidu ja seitsme rahvakomissariaadi — sõja ja mereasjade, RMKN, Väliskaubanduse RK, Rahanduse RK, Töö RK, Teede RK, Posti RK (S. K. 1921, nr. 1, art. 13) ühendamise. Ühendatud rahvakomissariaadid kuulusid VNFSV RKN koosseisu ja olid UNSV RKN-s esindatud täievoliliste esindajatega, keda kinnitasid ametisse ja kelle tegevust kontrollisid Ukraina KTK ja nõukogude kongress.

16. jaanuaril 1921 sõlmiti samadel alustel leping VNFSV ja Valge-Vene NSV vahel [15].

21. mail 1921 sõlmiti VNFSV ja Gruusia NSV vahel leping ja kokkulepe finantsküsimustes [16].

26. juulil 1921 sõlmiti kokkulepe finantsküsimustes VNFSV ja Valge-Vene NSV vahel [17].

30. septembril 1921 sõlmiti kokkulepe finantsküsimustes VNFSV ja Nõukogude Armeenia vahel [18].

Nõukogude-vabariikide vaheline lähenemisprotsess leidis väljendust ka Taga-Kaukaasia föderatsiooni tekkimises, mis ühendas iseseisvad Gruusia, Armeenia ja Azerbaidžani nõukogude-vabariigid. Taga-Kaukaasia föderatsiooni loomist tingisid asjaolud, mis kujunesid tol ajal Taga-Kaukaasias menševikkude, dašnakkide ja mussavatistide endise majandusliku võimutsemise tulemusena, rahvuslikkude vastastikuste suhete teravnemine ja majanduslik

[15] „Izvestija TsIKa" 6. aprillist 1921, nr. 74.
[16] VälisRK, Keht. lepingud, lk. 5—6, III, lk. 20—22.
[17] Sealsamas, II, 1921, lk. 3—4.
[18] Sealsamas, lk. 5—6.

laostumine. Need tingimused nõudsid kolme Taga-Kaukaasia nõukogude-vabariigi teotsemise tihedat koordineerimist ja erilisi abinõusid rahvustevaheliste konfliktide kõrvaldamiseks: nii selles kui teises suhtes omas Taga-Kaukaasia föderatsioon määratut positiivset tähtsust. See ei olnud juhus, et föderatsiooni kujundamine leidis säärast vihast vastupanu gruusia rahvus-kallaklaste poolt, kes hiljemini osutusid Taga-Kaukaasia rahvuste reetjateks, imperialistlikkude riikide agentideks ja spioonideks.

Taga-Kaukaasia föderatsiooni kujunemine läbis mitu etappi. 1921. a. kestel teostati seltsimees Stalini juhistel raudteede ja väliskaubanduse ühendamine. 28. novembril 1921 andis Lenin Taga-Kaukaasia föderatsiooni küsimuses järgmised juhised: „1) Tunnistada Taga-Kaukaasia vabariikide föderatsioon põhimõtteliselt absoluutselt õigeks ja ilmtingimata teostamisele kuuluvaks, kuid viibimatu praktilise teostamise mõttes enneaegseks, s. o. mis nõuab mõni nädal arutamist, propageerimist ja altpoolt elluviimist; 2) teha Gruusia, Armeenia, Azerbaidžani Keskkomiteedele ettepanek see otsus ellu viia [19].“

Lenin võttis vastu seltsimees Stalini poolt tehtud ettepaneku: asendada sõnad „mis nõuab mõni nädal arutamist“ sõnadega „mis nõuab teatavat aega arutamist“ [20].

12. märtsil 1922 asutati Taga-Kaukaasia kolme vabariigi delegaatide konverentsil Taga-Kaukaasia Vabariikide Föderatiivne Liit ja Taga-Kaukaasia nõukogude esimesel kongressil 13. detsembril 1922 muudeti Taga-Kaukaasia Vabariikide Föderatiivne Liit Taga-Kaukaasia Sotsialistlikuks Föderatiivseks Nõukogude Vabariigiks. Vabariigi kõrgemateks võimuorganiteks kuulutati Taga-Kaukaasia Nõukogude Kongress ja Taga-Kaukaasia KTK, kujundati Taga-Kaukaasia RKN.

Sama Taga-Kaukaasia nõukogude esimene kongress otsustas ka uue nõukogude-vabariigi astumise Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liitu.

3) Nõukogude autonoomia tekkimine ja areng.

Rööbiti iseseisvate nõukogude-vabariikide vahelise sõjalise ja majandusliku koostöö formeerimisega kujunes Liidu tekkimisele eelneval ajastul ka nõukogude autonoomia.

Varsti pärast Ülevenemaalist nõukogude III kongressi tõusis, seoses idapoolsete rajoonide sovetiseerimise edukusega, nõukogude autonoomia korralduse küsimus. Idapoolsete rahvuste seas taoteldi

[19] Lenin, XXVII k., lk. 94.
[20] Sealsamas.

autonoomiat energiliselt juba revolutsioonieelseil aegadel; autonoomia nõudmistega esinesid eriti kodanlik-rahvuslikud parteid, kellel mitmel juhul õnnestus autonoomia loosungi all endaga kaasa tõmmata ka osa masse. Nõukogude rahvuspoliitika ülesanne seisnes töötava rahva huvisid väljendava nõukogude autonoomia järjekindlalt sotsialistlikkude põhimõtete propageerimises nende rahvuste seas, autonoomia kasutamises nõukogude võimu tugevdamiseks nende rahvuste seas kujul, mis vastab nende rahvuste eritingimusile ja -vajadusile. Selle ülesande esitas kohalikkude nõukogude organisatsioonidele täies selguses Rahvusasjade RK oma seltsimees Stalini poolt allakirjutatud 1918. a. aprilli läkituses Kaasani, Ufa, Orenburgi, Jekaterinburgi nõukogudele, Turkestani krai Rahvakomissaride Nõukogule ja teistele.

Selles läkituses osutas Rahvusasjade RK autonoomiale kui vajalikule vahendile selleks, et „... tõmmata kaasa revolutsiooni arenguprotsessi nende ääremaade töötavaid ja ekspluateeritavaid masse..." [21], et tõsta masse nõukogude võimu juurde. Läkitus kriipsutas alla selle autonoomia kui nõukogude autonoomia põhilist iseloomu, vastandina kodanlikule autonoomiale. „See autonoomia tuleb vaid ehitada nõukogude alusele koha peal ja ainult sel teel saab võim muutuda rahvalikuks ja massidele koduseks, s. o. on ainult vaja, et autonoomia kindlustaks võimu mitte antud rahva tippudele, vaid tema alakihtidele. Selles on asja kogu tuum [22]..."

Läkitus määrab lõpuks ka sisu autonoomial kui „... kohapealsete võimuorganite, kohapealsete ühiskondlike, poliitiliste ja hariduslike asutiste... organisatsioonil... kohapealse, krai töötavate masside emakeele täieliku õiguse garanteerimisega kõigi ühiskondlik-poliitiliste tööde alal" [23].

Sellesse perioodi kuuluvad ka esimesed praktilised sammud nõukogude autonoomia organiseerimise alal. 30. aprillil 1918 kuulutas Turkestani krai V kongress välja Turkestani vabariigi asutamise. Veel varem, nimelt 23. märtsil 1918, kinnitati Rahvusasjade RK poolt Tatari-Baškiiri vabariigi põhimäärustik. Rahvusasjade RK töötas välja ka Kazahhi (Kirgiisi) ja teiste autonoomsete vabariikide põhimäärustikud.

Põhimõttelise põhjenduse sai nõukogude autonoomia VKTK Konstitutsiooni komisjoni töödes ja eriti sms Stalini tähelepanuväärseis teesides Vene Nõukogude Vabariigi föderatsiooni tüübist ja stalinlikes „Vene Nõukogude Föderatiivse Vabariigi Konstitutsiooni üldisis põhimõtteis", mis olid VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni aluseks. 10. juulil 1918 vastuvõetud VNFSV Konstitutsiooni

---

[21] Nõukogude rahvuspoliitika, lk. 8.
[22] Sealsamas, lk. 9.
[23] Sealsamas, lk. 9.

11. artiklis formuleeriti täpselt nõukogude autonoomia põhimõtted.

1918. a. juulis otsustas Taga-Baikali oblasti täitevkomitee formeerida Burjaadi-Mongoli autonoomia.

1918. a. oktoobris, otsekohe pärast Kesk-Volgamaa vabastamist, asutati RKN otsusega Volgaäärsete saksa kolooniate rajoonides töökommuuni iseloomuga oblastiliit.

1919. a. veebruaris asutati Baškiiri töötavate masside survel nõukogude võimu poole üleläinud Baškiiri rahvusliku valitsusega sõlmitud lepingu alusel Baškiiri Autonoomne Nõukogude Vabariik.

Punaarmee võitudega vabastati 1919. ja 1920. aastal VNFSV määratu suured idapoolsed rajoonid. Vabastatud rahvusrajoonides asutati autonoomsed nõukogude-vabariigid ja oblastid.

1919. a. 10. juuli dekreediga loodi revolutsiooniline komitee Kirgiisi krai (praegu on see Kazahhi NSV) valitsemiseks, kellele läks üle Kirgisistani vabastatud oblastite valitsemine „kuni üldise Kirgiisi kongressi kokkukutsumiseni... ja Kirgiisi krai autonoomia väljakuulutamiseni“ [24].

VNFSV läänepoolses osas loodi 1919. a. Karjala töökommuun.

1920. a. asutati Tatari (S. K. nr. 51, art. 222), Kirgiisi (Kazahhi) (S. K. nr. 76, art. 359) autonoomsed vabariigid ja Tšuvaši (S. K. nr. 59, art. 267), Mari (S. K. nr. 87, art. 436), Votjaki (Udmurti) (S. K. nr. 87, art. 437) ja Kalmõki (S. K. nr. 87, art. 435) autonoomsed oblastid.

1921. a. asutati VNFSV-s Dagestani (S. K. nr. 5, art. 39) ja Gorskaja (S. K. nr. 6, art. 41) vabariigid, autonoomne Krimmi NSV (S. K. nr. 69, art. 556), Komi autonoomne oblast (S. K. nr. 61, art. 438), ja eraldati Gorskaja ANSV-st Kabardiini autonoomne oblast (S. K. nr. 63, art. 457). 1922. a. kujundati Jakuudi ANSV (S. K. nr. 30, art. 370) ja Karatšai-Tšerkessi (S. K. nr. 6, art. 63), Kabardiini-Balkari (S. K. nr. 11, art. 109), Tšetšeeni (S. K. nr. 80, art. 1009), Mongoli-Burjaadi (S. K. nr. 6, art. 59), Oiroodi (S. K. nr. 39, art. 450), Tšerkessi (Adõgee) (S. K. nr. 47, art. 596) autonoomsed oblastid.

1921. a. tekivad rahvuslikud vabariigid ja oblastid peale VNFSV ka teistes liiduvabariikdes. Nii kujundati 1921. a. Gruusias Abhaasi ja Adžaari autonoomsed vabariigid.

Määratu suurt osa etendas nõukogude föderatsiooni arengus Rahvusasjade Rahvakomissariaat.

Rahvusasjade RK juhtis kõiki nõukogude valitsuse ja rahvuste vahelisi suhteid. Rahvusasjade RK oli kogu nõukogude seadusandluse algatajaks rahvusküsimustes, mis hõlmasid iseseisvate nõukogude-vabariikide tunnustamist, autonoomsete nõu-

[24] Nõukogude rahvuspoliitika, lk. 42.

kogude-vabariikide konstitueerimist, abinõude tarvituselevõtmist seoses rahvuste majandusliku ja kultuurilise tõusuga, jne.

Operatiivse organina võttis Rahvusasjade RK, kes lõi tihedad sidemed mitmesuguste rahvuste kommunistlikkude organisatsioonidega ja töölismassidega, aktiivselt ja juhtivalt osa iseseisvate ja autonoomsete vabariikide ja oblastite organiseerimisest.

Iseseisvate ja autonoomsete vabariikide ning autonoomsete oblastite arvu kasvamisega muutub Rahvusasjade RK üheks tähtsamaks nõukogude-vabariikide ühendamise organiks. VKTK 1920. a. 19. mai määrus nägi ette autonoomsete vabariikide ja oblastite esindajaist koosneva Rahvuste Nõukogu asutamise Rahvusasjade Rahvakomissariaadi koosseisus. 1921. a. 26. mai määrus Rahvusasjade RK kohta iseloomustas seda nõukogu kui nõuandvat esindusorganit. Nõukogus arutati kõiki abinõusid, mis puudutasid rahvuste spetsiifilisi huvisid; ta oli õigustatud esitama oma seisukohti ja ettepanekuid Rahvusasjade RK kaudu VKTK-le ja RKN-le. Tõsi küll, Rahvuste Nõukogus olid esindatud ainult autonoomsed vabariigid ja oblastid, kuid Rahvusasjade RK tegevus puudutas ka VNFSV ja lepinglaste-vabariikide vahelisi suhteid.

Määrus Rahvusasjade RK kohta pani Rahvusasjade RK-le „Kõigi VNFSV rahvuste ja suguharude, aga ka lepinguliste sõbralikkude nõukogude riikide rahuliku kooselu ja vennaliku koostöö kindlustamise..." [25].

Kokkukõlas selle määrusega Rahvusasjade RK „...avaldab seisukohti VNFSV üksikute rahvakomissariaatide igasuguste projektide suhtes, mis puudutavad autonoomseid ja lepingulisi nõukogude vabariike..." [26]. Erilist tähtsust omab punkt, millele vastavalt „Nõukogude võimu poliitika teostamise kogemuse üldistamiseks autonoomsetes oblastites ja vabariikides kui ka lepingulistes vabariikides ja VNFSV Kesk-Föderatiivvõimu poolt VNFSV Konstitutsiooni art. 22 arendamiseks antavate, rahvusvähemuste õigusi ja huvisid kaitsevate määruste täitmise järele valvamiseks omab Rahvusasjade RK oma esindajaid autonoomsete ja lepinguliste vabariikide valitsuste juures kui ka autonoomsete oblastite täitevkomiteede juures" [27]. Seega laiendas Rahvusasjade RK oma tegevuse mitte ainult autonoomsetele, vaid ka lepinguli stele vabariikidele; tema ülesandeks oli teostada „...järelevalvet nõukogude võimu rahvusliku poliitika elluviimise suhtes" [28] (Määrused Rahvusasjade RK kohta, § I, p. „v").

---

[25] Rahvusasjade RK käsiraamat, lk. 5.
[26] Sealsamas.
[27] Sealsamas, lk. 8—9.
[28] Sealsamas, lk. 5.

4) NSVL kujunemine.

Nõukogude-vabariikide vahelised lepingulised suhted olid juba oma olemuselt ettevalmistavaks etapiks tihedamale liitumisele ühtsa liitriigi kujul, tõelisele, kindlale „nõukogude-vabariikide riiklikule liidule“ [29] kui ainsale vormile, milles on võimalik nõukogude paljurahvuselise ühiskonna ümberehitamise grandioosse ülesande teostamine sotsialistlikel põhimõtteil.

Liidu kujundamise vajadus küpses täielikult juba 1922. aasta lõpuks. Seda ajajärku tähistab 1921. a. alustatud järeleandmiste lõpetamine ja üleminek kapitalistlikkude elementide ründamisele nep'i rööbastel. Oli märgata majandusliku tõusu ilmseid tunnuseid (tšervonetsi väljalaskmine, tööstuse ja põllumajanduse tõus). Majanduse taasehitamisvõitluses saavutatud edu oli võimalik kindlustada ja arendada ainult organisatsiooniliste eelduste loomisega kõigi nõukogude-vabariikide majanduse ühtsaks juhtimiseks.

Nõukogude-vabariikide arenev poliitiline ja majanduslik koostöö kindlustas nõukogude-vabariikide täielikku solidaarsust ja välispoliitiliste huvide ühtsust. Peale selle, kuigi liidulepingute alusel jäid välispoliitika küsimused üksikute iseseisvate nõukogude-vabariikide võimkonda, lõid tegelikkuses kapitalistliku ümbruskonna vastu suunatud endakaitse huvid nõukogude-vabariikide vahel tiheda faktilise koostöö ka välispoliitika alal.

Nii näiteks sai VNFSV ja Türgi vahel 16. märtsil 1921 sõlmitud leping Karsi lepingu aluseks, mis kirjutati alla 13. oktoobril 1921 ühelt poolt Nõukogude Gruusia, Armeenia, Azerbaidžani ja teiselt poolt Türgi vahel (Karsi konverentsist võttis VNFSV kõige aktiivsemalt osa), ja 21. jaanuaril 1922 Türgi ja Nõukogude Ukraina vahel sõlmitud lepingu aluseks. Veel suuremal määral leidis nõukogude-vabariikide välispoliitiline koostöö esiletõstmist 1922. a. 22. veebruari protokolliga, mis sõlmiti ühelt poolt VNFSV ja teiselt poolt Nõukogude Armeenia, Azerbaidžani, Gruusia, Valge-Vene, Ukraina, Horesmi, Buhhaara ja Kaug-Ida vabariikide vahel volituse andmiseks VNFSV-le kõigi nõukogude-vabariikide esindamiseks Euroopa majanduskonverentsil Genuas.

Kapitalistlik maailm, kes veendus, et nõukogude-vabariike ei saa võita relvastatud interventsiooni ja näljablokaadi teel, läks üle uutele võitlusmeetodeile — diplomaatilise ja majandusliku surve meetodeile, mis avaldusid erilise selgusega Genua ja sellele järgnenud Haagi konverentsil, kus kapitalistid püüdsid nõukogude-vabariikidele peale suruda tsaarivõlgade tasumist, natsionaliseeritud ettevõtete välismaistele valdajatele tehtud „kahjude“ heastamist, orjastavaid kontsessioone jne.

Uued olukorrad nõudsid kõigi nõukogude-vabariikide välis-

[29] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 69.

poliitika täielikku ühtlustamist, et osutada vastupanu imperialismi rünnakule nende poliitilise ja majandusliku sõltumatuse vastu.

Ainult kõigi vabariikide ühisel jõupingutusel, iga vabariigi ressursside ja ajalooliselt kujunenud tööjaotuse kasutamisel oli võimalik üle saada laostumisest ja viia maad edasi ulatusliku sotsialistliku ehitustöö teid mööda, kindlustada tema kaitsevõimet ja rahvusvahelist positsiooni maailma imperialismi ees. Kuid lepingute süsteem, mis üksikute küsimuste alal sõlmitavate kokkulepetega aeg-ajalt täienes, ei jõudnud järele suurema ühtsuse tendentsi kasvule. Nõukogude-vabariikide poliitilise, majandusliku ja sõjalise juhtimise tõelist ühtsust võidi kindlustada ainult alaliste üldföderatiivsete organite loomisega, kes oleksid varustatud täieliku riigivõimuga kõigi nõukogude-vabariikide territooriumil, s. o. ühtsa liitriigi kujundamisega.

„Nüüd, kus kogu Nõukogudemaa territoorium oli interventidest puhastatud, nõudsid aga sotsialismi ehitamise ja riigikaitse ülesanded Nõukogudemaa rahvaste liidu edasist kindlustamist; tõusis päevakorda küsimus Nõukogude vabariikide tihedama ühinemise tarvidusest ühtses riiklikus liidus. Sotsialismi ülesehituseks oli vaja ühendada kõik rahvajõud. Oli tarvis organiseerida tugev riigikaitse. Oli vaja meie kodumaa kõigile rahvustele kindlustada igakülgse arengu võimalus. Sel eesmärgil tuli kõiki Nõukogudemaa rahvaid omavahel veelgi lähendada [30].“

Aruandes Ülevenemaalisele nõukogude X kongressile 26. detsembril 1922 märkis seltsimees Stalin, et liitriigi loomise vajadust tingisid „... meie sisemisse majanduslikku olukorda puutuvad faktid“, „... meie välisolukorraga seotud faktid“ ja faktid, mis on seotud „nõukogude võimu ehituse iseloomuga, nõukogude võimu klassiloomusega“ [31].

Esimesse gruppi kuulusid faktid, mis on seoses selle ajastu majanduslikkude ressursside nappusega, ajalooliselt kujunenud tööjaotusega, transpordi ja finantside huvidega.

Teise faktide gruppi kuulusid väliskaubandus, sõjalised vajadused ja liiduvabariikide välispoliitilised suhted.

Lõpuks kuulus kolmandasse faktide gruppi see, et „nõukogude võim on ehitatud nõnda, et tema kui oma sisemiselt olemuselt internatsionaalne kultiveerib igati massides ühinemise ideed, juhib neid ise ühinemise teele“ [32].

Nõukogude vabariikide ühtsaks liitriigiks ühendamisele suunatud kampaania, mis algatati Lenini ja Stalini poolt 1922. a. teisel poolel, sütitas massid kõigis nõukogude-vabariikides.

Esitises VNFSV nõukogude X kongressil märkis seltsimees

---

[30] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 272.
[31] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 90—92.
[32] Sealsamas, lk. 90—92.

Stalin: „Kampaania mõte seisneb selles, et vanad lepingulised suhted — VNFSV ja teiste nõukogude-vabariikide vahelised konventsioonisuhted — on tühjaks ammutatud, mitteküllaldasiks osutunud. Kampaania mõte on selles, et vanadelt lepinguvahekordadelt tuleb paratamatult üle minna tihedama liidu suhteile, suhteile, mis eeldavad ühtsa liitriigi loomist vastavate seadusandliku ja täitva iseloomuga liiduorganitega, Liidu KTK ja Rahvakomissaride Nõukoguga, — lühidalt: see, mida varemini lahendati episoodiliselt konventsiooniliste suhete raamides, eeldatakse praegu kampaania käigus kujustada alalisena [33]."

1922. a. suvel ja sügisel arutati vabariikide ühendamise küsimust partei juhtivates organites. 6. oktoobril 1922 kiitis VK(b)P KK Pleenum heaks ühinemisküsimuse teeside projekti, mis oli alla kirjutatud Stalini, Ordžonikidze, Molotovi ja Mjasnikovi poolt. 13. detsembril otsustas Taga-Kaukaasia nõukogude I kongress delegeerida oma esindajad sotsialistlikkude nõukogude-vabariikide kongressile, varustades nad Liidu asutamise lepingule allakirjutamise mandaatidega. Samal 13. detsembril võttis Üleukrainaline nõukogude VII kongress vastu „Deklaratsiooni Liidu kujundamise kohta". 16. detsembril võttis analoogilise otsuse vastu Valge-Vene NSV nõukogude IV kongress ja 26. detsembril — Ülevenemaaline nõukogude X kongress.

30. detsembril 1922 võttis NSV Liidu nõukogude I kongress seltsimees Stalini esitisel vastu „Deklaratsiooni" ja „Lepingu" Liidu asutamiseks vabatahtlikkudel ja üheõiguslikkudel alustel, mis sisaldas ka seltsimees Stalini poolt fikseeritud ja läbitöötatud nõukogude liitriigi korralduse alused.

„Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine tähendas Nõukogude võimu kõvenemist ja enamlaste partei leninlik-stalinliku rahvuspoliitika suurt võitu [34]."

Partei XII kongress 1923. a. aprillis ja seltsimees Stalini algatusel 1923. a. juunis kokkukutsutud KK neljas nõupidamine rahvuslikkude vabariikide ja oblastite vastutavate töölistega etendasid otsustavat osa vabariikide liiduühtumi vormi ja Liidu esimese Konstitutsiooni väljatöötamisel.

Oma aruandes partei XII kongressile 23. aprillil 1923 juhtis seltsimees Stalin tähelepanu neile asjaoludele, mis sel perioodil vabariikide ühinemist pidurdasid ja seda liitumist takistasid: imperialistlik šovinism, faktiline ebavõrdsus, kohalik rahvuslus. Nep'i tingimused soodustasid teataval määral nii suurriikliku kui ka kohaliku rahvusluse aktiviseerimist. Rahvuslus arvestas, et „see oli periood, mil rahvastevahelised suhted ei olnud veel korraldatud nagu vaja, mil umbusalduse riismed suurvenelaste

[33] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 90.
[34] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 273.

suhtes ei olnud veel kadunud, mil tsentrifugaaljõud jätkasid veel teotsemist "[35].

Kodanlik rahvuslus püüdis oma agentuuri kaudu, mis oli tunginud partei ja nõukogude organisatsioonidesse, NSVL nõukogude esimese kongressi ettevalmistuse ja NSVL esimese Konstitutsiooni väljatöötamise perioodil vabariikide ühinemist ja nõukogude liitriigi loomist nurja ajada. Julgemata avalikult välja astuda ettepaneku vastu, mida toetasid töötava rahva massid, püüdsid kohalikud rahvuslased moonutada selle ühinemise olemust ja anda Liidule „vaba konföderatsiooni" iseloom.

Nagu juba eespool märgitud, taotlesid ukraina natsionalistid ja trotskistid vabariiklikkude siseasjade rahvakomissariaatide ja väliskaubanduse rahvakomissariaatide säilitamist selleks, et liidu SARK ja Väliskaubanduse RK ei omaks üleliidulist iseloomu, vaid oleksid ühendatud direktiivseteks rahvakomissariaatideks. Sel teel tahtsid nad, nagu nüüd on selgunud, säilitada legaalseid sidemepidamise võimalusi oma peremeestega — suurte imperialistlikkude riikidega ja Poolaga, et reeta oma rahvast ja Liitu tervikuna.

Gruusia rahvuslased-kallaklased nõudsid erilisi eesõigusi Gruusiale, võrreldes teiste Taga-Kaukaasia vabariikidega, püüdes sealjuures kasutada Gruusia geograafilisi soodustusi.

Suurriiklikud šovinistid püüdsid Liidu kujundamist tõlgendada „ühtsa ja jagamatu" taastamisena.

Lenini ja Stalini juhtimisel purustas partei kõik need trotskistlik-buhhaarinlikud ja kodanlik-rahvuslikud plaanid, võttes täielikult omaks ühtsa liitriigi loomise plaani, mis on püstitatud temasse kuuluvate liikmete vabatahtlikkuse ja võrdsuse põhimõtteil.

KTK II istungjärgul 6. juulil 1923 vastuvõetud NSVL Konstitutsioon kinnitati lõplikult II Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt 31. jaanuaril 1924. Konstitutsioon nägi ette üleliiduliste seadusandlus- ja eksekutiivorganite loomise: nõukogude kongressi, NSVL KTK, NSVL Rahvakomissaride Nõukogu.

5) Kesk-Aasia rahvuslik piiristamine ja liidu laiendamine.

Oma aruandes X Ülevenemaalisele nõukogude kongressile nõukogude-vabariikide ühendamise küsimuses märkis seltsimees Stalin, et „kaks sõltumatut nõukogude-vabariiki, Horesm ja Buhhaara, kes ei ole sotsialistlikud, vaid nõukogude rahvavabariigid, jäävad esialgu väljapoole selle liidu piire sellepärast ja ainult sellepärast, et need vabariigid ei ole veel sotsialistlikud. Ma ei kahtle, seltsimehed, ja loodan, et ka teie ei kahtle, et need vabariigid seda-

[35] Stalin, Konst. projektist, lk. 14.

mööda, kuidas nad arenevad sisemiselt sotsialismi suunas, saavad samuti kuuluma praegu-asutatava liitriigi koosseisu“ [36].

Horesmi ja Buhhaara rahvavabariigid kujunesid 1920. aastal feodaaldespootia kukutamise tulemusena Buhhaara ja Hiiva töötava rahva poolt. VNFSV poolt nende vabariikidega 13. septembril 1920 ja 4. märtsil 1921 sõlmitud liidulepingud erinesid teravalt ülalkirjeldatud lepingutest, mis sõlmiti nõukogude sotsialistlikkude vabariikidega, sest nad ei näinud ette mingisugust valitsemis- ja majandusalade ühendamist.

Nõukogude rahvavabariikide areng toimus tõeliselt seltsimees Stalini poolt märgitud suunas.

Horesmi rahvavabariik kujundati juba 1923. a. oktoobris Horesmi IV kurultai (kongressi) poolt ümber sotsialistlikuks vabariigiks, kes kuulutas välja proletariaadi ja vaesema talupoegkonna diktatuuri ja jättis ekspluataatorlikud klassid valimisõigusteta.

Buhhaara KTK erakorraline instungjärk, mis toimus 1923. a. augustis, asus samuti piirama ekspluataatorlike klasside poliitilisi õigusi, võttes valimisõiguse endisilt emiiri ametnikelt, liigkasuvõtjailt, suurkaupmeestelt (vana konstitutsiooni järgi olid valimisõigusteta ainult suurmaaomanikud ja kapitalistid). Suurendati ametiühingute liikmete esindust vabariigi organeis. 1924. a. septembris kuulutas Ülebuhhaaraline kurultai välja Buhhaara Sotsialistliku Vabariigi. Sellega ühes langesid ära ka põhjused, mis takistasid nende vabariikide liitumist NSVL-ga.

Oluliseks sammuks teel Horesmi ja Buhhaara liitumisele NSVL-ga oli nende majanduslik ühendamine Turkestani ANSV-ga 1923. a. kõigi kolme vabariigi jaoks ühise kõrgema majandusliku organi loomise teel, vaatamata rahvuslikkude elementide avalikule ja salajasele vastupanule.

Kesk-Aasia vabariikide astumisele NSVL-u pidi siiski eelnema kogu nõukogude Kesk-Aasia rahvuslik ümberkorraldamine. Horesm ja Buhhaara, samuti ka Turkestani ANSV ei olnud rahvuslikud, vaid olid paljurahvuselised vabariigid. Igaüks neist vabariikidest ühendas rea rahvusi, iga Kesk-Aasia suurem rahvus oli laiali pillutatud mitmes vabariigis (uzbekid Buhhaaras, Horesmi ja Turkestani vabariigis, turkmeenid samades vabariikides, tadžikid Buhhaara ja Turkestani vabariigis, kazahhid Turkestani ja Kazahhi vabariigis). Säärane olukord, milles väljendus endine poliitiline jaotus — Vene imperialismi ja Buhhaara ja Hiiva aasialiku despootia poliitika tulemus, soodustas rahvustevaheliste antagonismide säilitamist (näiteks uzbekkide ja turkmeenide vahelised sisetülid Horesmis), pidurdas Kesk-Aasia rahvuste rahvusliku konsolideerumise protsessi ja takistas massidele lähe-

[36] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 93.

dase, vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku nõukogude riigikorra loomist.

Nõukogude sotsialistliku ehitustöö probleemid olid Kesk-Aasias lahendatavad üksnes rahvusliku ümberpiiristamise teel, paljurahvuseliste nõukogude-vabariikide muutmisega rahvusvabariikideks. Kesk-Aasia rahvuslik ümberpiiristamine teostas Kesk-Aasia rahvaste rahvusliku ühendamise tähtsa ajaloolise ülesande.

„Turkestani piiristamine on eelkõige nende maade tükeldatud osade taasühendamine sõltumatuiks riikideks. Kui need riigid soovisid pärast astuda Nõukogude Liitu selle üheõiguslikkude liikmetena, siis see kõneleb ainult sellest, et bolševikud leidsid võtme Ida rahvamasside sügavamaile soovidele, ja Nõukogude Liit on ainsaks mitmesuguste rahvuste töötavate masside vabatahtlikuks liiduks maailmas [37]."

Partei organite otsustega ettevalmistatud Kesk-Aasia rahvuslik ümberpiiristamine ja uute vabariikide astumine NSVL-u teostus Buhhaara, Horesmi ja Turkestani rahvaste vaba tahteavalduse kaudu [Ülebuhhaaralise V kurultai, Horesmi Vabariigi KTK ja Turkestani ANSV KTK 1924. a. septembri erakorralise istungjärgu otsused, mis kinnitati NSVL KTK otsusega 27. oktoobrist 1924. a. (S. K. 1924, nr. 19, art. 187)].

17. veebruaril 1925 võttis Uzbekistani nõukogude X kongress vastu Uzbeki Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomise ja tema vabatahtlikult NSVL koosseisu astumise deklaratsiooni.

20. veebruaril 1925 võttis analoogilise deklaratsiooni vastu Ületurkmeeniline nõukogude I kongress.

13. mail 1925 otsustas NSVL nõukogude III kongress uuestikujundatud vabariigid liidu koosseisu vastu võtta, lähtudes sealjuures „NSV Liidu kujundamise deklaratsiooni" põhimõttest, mille kohaselt Liitu pääsemine on vaba kõigile sotsialistlikkudele nõukogude-vabariikidele, nii olevaile kui ka tulevikus tekkivaile (S. K. 1925, nr. 35, art. 244).

Rahvusliku ümberpiiristamise tulemusena moodustasid uzbekkidega ja turkmeenidega asustatud Turkestani ANSV, Buhhaara ja Horesmi oblastid Uzbeki ja Turkmeeni NSV; tadžikitega asustatud Turkestani ANSV ja Buhhaara oblastid — Tadžiki ANSV Uzbeki NSV koosseisus. Kazahhidega asustatud Turkestani ANSV osa ühendati Kazahhi ANSV-ga, kuna teine osa, mis oli asustatud kirgiisidega, moodustas Kirgiisi autonoomse oblasti VNFSV koosseisus. Kara-kalpakkidega asustatud oblast moodustas Kara-Kalpaki autonoomse oblasti Kazahhi ANSV koosseisus.

A-il 1923—1925 toimus nõukogude autonoomia edasine arenemine. Sellel perioodil kujundati Moldaavia ANSV Ukraina NSV koosseisus, Nahhitševani ANSV ja Mägi-Karabahhi autonoomne

[37] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 157.

oblast Azerbaidžani NSV koosseisus. Sellele perioodile on iseloomustav mitte ainult rea uute autonoomsete riikide kujunemine, vaid ka autonoomsete oblastite alanud ümberkujunemisprotsess autonoomseteks vabariikideks (Karjala ja Sakslaste töökommuunide ja Tšuvaši ning Kirgiisi autonoomsete oblastite ümberkujunemine ANSV-ks).

A-il 1924—1926 ühendati VNFSV ja Valge-Vene NSV vahelise kokkuleppe alusel viimasega VNFSV läänepoolsed rajoonid, kus elanikkonna enamik koosneb valgevenelasist. Selle tulemusena kasvasid märgatavalt Valge-Vene territoorium, elanikkond ja majanduslikud ressursid.

Nõukogude autonoomia arenguprotsessi lahutamatuks osaks oli nende paljurahvuseliste autonoomsete moodustiste likvideerimine, mis oma ajaloolise ülesande olid juba täitnud, liites mahajäänud suguharud ja rahvused, tõmmates need kaasa nõukogude võimu ülesannete täitmisele. Gorskaja vabariik jaotati 1924. a. Põhja-Osseedi ja Inguši autonoomseiks oblasteiks, kusjuures eraldati sellest Vladikavkazi linn (praegu Ordžonikidze) ja Sunža ringkond (S. K. 1924, nr. 66, art. 656).

Turkestani vabariik likvideeriti 1924. a., nagu ülalpool mainitud, Kesk-Aasia rahvusliku ümberpiiristamise puhul.

6) Nõukogude liitriigi arenemine kuni Stalini Konstitutsioonini.

Oma teesides partei XII kongressile 1923. a. rõhutas seltsimees Stalin partei järjekordse ülesandena pärast Liidu kujundamist rahvusliku majandusliku ja kultuurilise ebavõrdsuse likvideerimist „...tõelise ja pideva abi andmisega vene proletariaadi poolt Liidu mahajäänud rahvaile nende majandusliku ja kultuurilise edu teel“ [38].

Rahvuslikkude vabariikide põlise mahajääma likvideerimise ülesanne lahendati partei ja nõukogude riigi poolt majanduse sotsialistliku rekonstrueerimise, uue sotsialistliku tööstuse ehitamise ja põllumajanduse sotsialistliku ümberehitamise kaudu.

Industrialiseerimise ja kollektiviseerimise võitluse perioodil muutus rahvuslikkude vabariikide välimus täielikult. Ilmusid sajad MTJ-d, kümned tuhanded traktorid, majapidamiste põhimass kollektiviseeriti. Määratut edu saavutasid vabariigid industrialiseerimise töös. Mõnes vabariigis kasvas tööstuslik toodang mitmekümnekordselt. Loodi uued kerge- ja rasketööstuse alad. Mineviku kõige mahajäänumates koloniaalsetes piirimaades tekkisid suured tööstusettevõtted, mis olid varustatud tehnika viimase sõna järgi.

[38] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 107.

Mitte vähem ulatuslikud olid vabariikide saavutused ka kultuuri alal. Rahvused, kes veel 1925. a. rahvaloenduse ajal omasid kirjaoskajaid vaid 1—2%, tõstsid kirjaoskajate protsendi 70—80-le; kõigis vabariikides on teostatud üldine koolisüsteem. Kirjandus, ajakirjandus, teater ja kino on kaugele edasi jõudnud, NSVL rahvaste vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik kultuur puhkes õitsele.

Nõukogude-vabariikide rahvad saavutasid need määratud võidud seltsimees Stalini juhtimisel halastamatus võitluses ekspluataatorlike klasside riismetega, kodanlike rahvuslastega, trotskistidega, buhhaarinlastega, menševikkudega, es-er'idega, fašismi kõigi agentidega, kes sepitsesid rahvuslike vabariikide Liidust eraldamise plaane, nende andmist imperialismi orjusse, kahjustasid tööstust ja põllumajandust jne. Rahvavaenlaste paljastamine ja hävitamine avasid nõukogude-vabariikidele veel hiilgavama õitsengu perspektiivid.

Nõukogude-vabariikide suure majandusliku eduga kaasnes samasugune edu klassistruktuuris — ekspluataatorlike klasside likvideerimine ja muutused töölisklassis, talupoegkonna ja intelligentsi seas. Kõik see pidi endaga kaasa tooma ulatuslikke edusamme ka vastastikuste rahvuslikkude suhete alal, pidi viima nõukogude paljurahvuselise riigi edasisele kindlustamisele.

„Ekspluataatorlike klasside puudumine, kes on rahvusvaheliste tülide peamised organiseerijad; ekspluateerimise puudumine, mis kultiveerib vastastikust umbusaldust ja sütitab rahvuslikke kirgi; võimu kuulumine töölisklassile, kes on igasuguse orjastamise vaenlane ja internatsionalismi idee ustav kandja; rahvaste vastastikuse abistamise faktiline teostamine kõigil majandusliku ja ühiskondliku elu aladel; lõpuks NSVL rahvaste rahvusliku kultuuri areng, mis on vormilt rahvuslik ja sisult sotsialistlik, — kõik need ja sellesarnased tegurid viisid niikaugele, et muutus põhjalikult NSVL rahvaste ilme, neis kadus vastastikuse usaldamatuse tunne, neis arenes vastastikuse sõpruse tunne ja edenes seega ehtne rahvaste vennalik koostöö ühtsa liitriigi süsteemis [39]."

Sotsialistliku ülesehitustöö käik õigustas täielikult 1924. a. Konstitutsiooniga määratud ühtsa liitriigi vormi — „... sotsialismi alusel loodud paljurahvuselise riigi kujundamise katse õnnestus täielikult [40]."

Muutused, mis toimusid majanduses, klassistruktuuris ja vastastikuseis rahvuslikes suhteis, mitte ainult ei nõudnud mingisuguseid põhimõttelisi muutusi nõukogude liitriigi süsteemis, vaid vastupidi koguni soodustasid selle süsteemi edasist kindlustamist. See ei takistanud enam või vähem oluliste korrektiivide ja täien-

[39] Stalin, Konst. projektist, lk. 15.
[40] Sealsamas.

duste tegemist selle süsteemi detailides, eriti Liidu organite ja vabariigi organite vastastikuseis suhteis liitriigi raamides, täienduste, mis kajastasid meie Liidu ühiskondliku ja majandusliku elu uusi fakte ja mis olid tingitud vajadusest kohastada riiklikku süsteemi nende uute faktidega, sotsialistliku ülesehitustöö uute ülesannetega.

Uued ülesanded ja uued momendid NSVL sotsiaal-majanduslikus elus nõudsid edasist liitumist, majandusliku ja kultuurilise ehitustöö planeerimist ja juhtimist kogu Liidu ulatuses, selle juhtimise edasist tsentraliseerimist. Selles suunas mõjusid mitte ainult selle ülesehitustöö igapäevased vajadused, vaid ka uue majanduse ja kultuuri baasil kasvava vastastikuse majandusliku sõltuvuse faktid, mitmesuguste Liidu osade vahelised arenevad majanduslikud ja kultuurilised sidemed.

See Liidu organite osa kasvamine mitte ainult ei eitanud, vaid isegi eeldas rahvuslikkude riiklikkude ühikute edasist arenemist ja kindlustumist, nende operatiivse iseseisvuse ja isetegevuse tugevnemist. Sotsialistliku majanduse ja sotsialistliku plaani ühtsus, sotsialistlik tööjaotus riigiosade vahel on rajatud Liidu iga osa industriaalsete ja agraarsete ressursside ja võimaluste kõige täielikumale ja mitmekesisemale arengule. Partei lükkas ühelt poolt reaktsioonilistena ja natsionalistlikena otsustavalt tagasi nii need projektid, mis taotlesid üksikute vabariikide muundamist suletud majanduslikkudeks kompleksideks, kui ka teiselt poolt ainukultuuride rakendamisele võtmise plaanid üksikutes vabariikides.

Rahvuslikkude vabariikide ja oblastite määratu majanduslik tõus asetab nende organeile uusi komplitseeritud ülesandeid, nõuab nende organite tugevdamist.

Majanduslik ja kultuuriline tõus kiirendas rahvuste konsolideerimise arengu protsessi „...nõukogude võimu kaitse all“ [41], viis niikaugele, et mineviku kõige mahajäänumad rahvad arenesid iseseisvaiks rahvusiks. See pidi leidma kajastumist ka natsionaalsete riiklikkude ühikute edasises kasvus.

Sotsialistliku ülesehitustöö ülesanded nõudsid riigiorganite kõige suuremat lähenemist massidele, masside kõige suuremat kaasatõmbamist nõukogude organitesse ja sotsialistliku kultuuri mõju orbiiti, millega seoses rahvuslikkude vabariikide ja oblastite osatähtsus veel enam kasvas.

Poliitilises aruandes partei XVI kongressil märkis seltsimees Stalin: „Meie panime maksma NSVL rahvaste majanduslike ja poliitiliste huvide ühtsuse. Kuid kas see tähendab, et me sellega hävitasime ka rahvuslikud erinevused, rahvuslikud keeled, kultuuri, elulaadi jne.? On ilmne, et ei tähenda. Kuid kui rahvus-

[41] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 158.

likud erinevused, keel, kultuur, elulaad jne. säilivad, kas ei ole siis selge, et rahvuslikkude vabariikide ja oblastite hävitamise nõudmine antud ajaloolisel perioodil on reaktsiooniline nõudmine, mis on suunatud proletariaadi diktatuuri huvide vastu? Kas meie kallaklased mõistavad, et rahvusvabariikide ja oblastite hävitamine praegu tähendab võtta NSVL rahvaste miljonilistelt massidelt võimalus hariduse saamiseks omas e m a keeles, võtta neilt võimalus omada e m a keelset kooli, kohut, administratsiooni, ühiskondlikke ja teisi organisatsioone ja asutisi, võtta neilt võimalus sotsialistliku ehitustööga liitumiseks [42]."

Uued momendid Liidu ja tema liikmete vastastikustes suhetes leidsid oma seadusandliku väljenduse terves reas üksikutes konstitutsioonilise iseloomuga aktides.

Nõukogude vabariikide ja oblastite arengust sel perioodil annab tunnistust autonoomsete oblastite edasine muutumine autonoomseteks vabariikideks.

1934. a. lõpul muudeti Kara-Kalpaki (S. K. 1935, nr. 9, art. 95), Udmurti (S. K. 1935, nr. 2, art. 10), Mordva (S. K. 1935, nr. 1, art. 1) ja 1935. a. lõpul Kalmõki (S. K. 1936, nr. 2, art. 5) autonoomsed oblastid autonoomseteks vabariikideks.

Perioodil pärast 1925. a. kujundati järgmised uued rahvuslikud autonoomsed ühikud: Mägi-Badahšani autonoomne oblast (1926), Tšerkessi autonoomne oblast, mis kujundati 1928. a. Tšerkessi natsionaalsest ringkonnast, mis eraldus 1926. a. Karatšai-Tšerkessi oblastist (S. K. 1928, nr. 49, art. 371), Mordva ANSV, mis kujundati 1934. a. Mordva autonoomsest oblastist (S. K. 1935, nr. 1, art. 1), Hakassi autonoomne oblast, mis kujundati 1930. a. Hakassi ringkonnast (S. K. 1930, nr. 55, art. 660), mis moodustati 1925. a., ja Juudi autonoomne oblast, mis kujundati 1934. a. Birobidžani rajoonist (S. K. 1934, nr. 19, art. 114).

Samal perioodil leidis arendamist ka uus rahvuslik-riikliku ühiku vorm — rahvusringkond. See võimaldas liita sotsialistliku ehitustööga rahvuslikus vormis kõige arenematumad põhjapoolsed rahvad.

1929. a. muudeti Uzbeki NSV koosseisu kuuluv Tadžiki autonoomne NSV liiduvabariigiks ja arvati vahetult NSVL koosseisu (S. K. 1929, nr. 75, art. 717), mis kinnitati NSVL nõukogude VI kongressi poolt 1931. aastal (S. K. 1931, nr. 17, art. 162).

Vabariikide iseseisvuse kinnitamine leidis oma väljenduse sääraseis aktides, nagu partei üle-kesk-aasialiste organite (ÜK(b)P KK Kesk-Aasia büroo), majanduslikkude organite (Sredazekoso jt. — S. K. 1934, nr. 60, art. 441) likvideerimine 1934. a. ja ÜK(b)P KK määrus 1931. a. Taga-Kaukaasia NFSV kohta, mille ülesandeks oli Taga-Kaukaasia NFSV koosseisu kuuluvate vabariikide isetegevuse tugevdamine ja tingimuste ettevalmistamine Taga-Kau-

[42] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 193.

kaasia NFSV likvideerimiseks, mis teostus 1936. a., ning leidis väljenduse uute vabariiklikkude rahvakomissariaatide — kohaliku tööstuse RK-de (S. K. 1934, nr. 42, art. 328) ja majanduse rahvakomissariaatide (S. K. 1931, nr. 65, art. 426) — kujundamises.

Ühtsa üleliidulise juhtimise aluste tugevdamine peegeldub NSVL ja liiduvabariikide pädevuse muutmises, mis teostati Nõukogude VI Kongressi poolt 1931. a., uute üleliiduliste ja liiduvabariiklikkude (ühendatud) rahvakomissariaatide asutamises NSVL Rahvakomissaride Nõukogu koosseisus, liidu prokuratuuri kujundamises (S. K. 1933, nr. 40, art. 239), üleliidulise nõukogude Kontrollkomisjoni asutamises (S. K. 1934, nr. 9, art. 58) likvideeritud ühendatud Tööliste-talupoegade inspektsiooni RK asemele.

Kõige silmapaistvamalt, põhjalikumalt ja järjekindlamalt on Liidu ja liiduvabariikide vastastikuste suhete uued momendid väljendatud neis meie Liitriigi riikliku korralduse muudatusis, mis 1936. a. fikseeriti Stalini Konstitutsiooniga.

§ 7. NÕUKOGUDE LIITRIIGI ÕIGUSLIKUD VORMID.

1) NSVL koosseis ja piirid.

Uue Konstitutsiooni vastuvõtmisel 1936. a. kuulusid NSV Liitu seitse liiduvabariiki.

Stalini Konstitutsioon tõi Liidu struktuuri muudatusi, mis evivad suurimat ajaloolist tähtsust.

Esiteks, senised autonoomsed Kazahhi ja Kirgiisi vabariigid muudeti liiduvabariikideks, seoses nende ees seisvate uute ülesannetega.

Teiseks likvideeriti Taga-Kaukaasia föderatsioon (TNFSV) ja tema koosseisu kuuluvad kolm nõukogude sotsialistlikku vabariiki — Azerbaidžan, Gruusia ja Armeenia — said liiduvabariikideks.

Taga-Kaukaasia föderatsioon täitis oma ajaloolise missiooni, lahendades edukalt kõik temale esitatud ülesanded. Oma 14-aastasel eksisteerimisel kindlustas ta oma vabariikide majandusliku ja kultuurilise õitsengu ja nende muutumise eesrindlikeks sotsialistlikeks riikideks. Taga-Kaukaasia föderatsioon täitis oma missiooni ka ses mõttes, et ta likvideeris rahvustevahelise võitluse, asendades selle Taga-Kaukaasia mitmesuguste rahvuste töötava rahva vahelise rahu ja sõprusega.

Autonoomsete vabariikide liiduvabariikide hulka üleviimise küsimuse otsustamiseks on vajalik nende kolme tunnuse olemasolu, millest rääkis seltsimees Stalin oma aruandes NSVL Konstitutsiooni eelnõu puhul.

„Autonoomsete vabariikide üleviimist liiduvabariikide kategooriasse ei saa motiveerida nende majandusliku ja kultuurilise küpsu-

sega, samuti nagu ei saa motiveerida ühe või teise vabariigi jätmist autonoomsete vabariikide nimestikku tema majandusliku või kultuurilise arenematusega," märkis seltsimees Stalin [1].

Tähendades, et säärane küsimuse juurde asumine ei oleks marksistlik, ei oleks leninlik, osutas Stalin kolmele tunnusele, mis on autonoomsete vabariikide liiduvabariikide kategooriasse üleviimise aluseks.

„Esiteks on vaja, et vabariik oleks piiriäärne, mitte piiratud igast küljest NSVL territooriumiga. Mispärast? Seepärast, et kui Liiduvabariik säilitab NSV Liidust lahkumise õiguse, siis on vaja, et see vabariik, kui ta saab Liiduvabariigiks, omaks võimaluse loogiliselt ja faktiliselt püstitada NSVL-st lahkumise küsimust. Säärast küsimust saab aga püstitada ainult niisugune vabariik, kes, ütleme, külgneb mingisuguse välisriigiga ja, tähendab, ei ole igast küljest ümbritsetud NSVL territooriumiga. Muidugi, meil ei ole vabariike, kes tegelikult tõstaksid NSVL-st lahkumise küsimuse. Kui aga Liiduvabariigile jääb NSVL-st lahkumise õigus, siis on vaja asi korraldada nõnda, et see õigus ei muutuks tühjaks ja mõttetuks paberiks. Võtame näiteks Baškiiri või Tatari vabariigi. Oletame, et need autonoomsed vabariigid on üle viidud liiduvabariikide hulka. Kas nad saaksid loogiliselt ja faktiliselt tõsta NSVL-st väljaastumise küsimust? Ei saaks. Mispärast? Seepärast, et nad on igast küljest ümbritsetud nõukogude-vabariikidega ja oblastitega ja neil ei ole, õieti öelda, NSVL koosseisust kuhugi lahkuda. Sellepärast ei oleks sääraste vabariikide üleviimine liiduvabariikide kategooriasse õige.

Teiseks on vaja, et rahvus, kes on andnud nõukogude-vabariigile oma nime, moodustaks vabariigis enam või vähem kompaktse enamiku. Võtame näiteks Krimmi Autonoomse Vabariigi. See on piiriäärne vabariik, kuid Krimmi tatarid pole selles vabariigis enamuses, vastupidi — nad moodustavad seal vähemiku. Järelikult oleks ebaõige ja ebaloogiline viia Krimmi vabariik liiduvabariikide kategooriasse.

Kolmandaks on vaja, et vabariik ei oleks liiga väike oma elanike arvult, et tema elanikkond ei oleks, ütleme, väiksem, vaid suurem kas või ühest miljonist. Mispärast? Sellepärast, et oleks ebaõige eeldada, et väike nõukogude-vabariik, kellel on minimaalne elanike arv ja tähtsusetu armee, võiks arvestada sõltumatut riiklikku olemasolu. Vaevalt võib kahelda, et imperialistlikud kiskjad ta kiiresti enda kätte haaraksid.

Arvan, et ilma nende kolme objektiivse tunnuseta oleks ebaõige antud ajaloolisel momendil üles tõsta ühe või teise autonoomse vabariigi liiduvabariikide kategooriasse viimise küsimust [2]."

---

[1] Stalin, Konst. projektist, lk. 37.
[2] Sealsamas, lk. 38—39.

Praegusajal on Nõukogude Liit ühtne paljurahvuseline liitriik, mis koosneb üheteistkümnest nõukogude sotsialistlikust liiduvabariigist *, mis omakorda ühendavad 22 autonoomset vabariiki, 9 autonoomset oblastit ja 11 rahvusringkonda. NSV Liidu üldine elanike arv on ligikaudu 170 miljonit inimest **.

Nõukogude Liidu territooriumi ulatus, mis hõlmab Euroopa idapoolse poole ja Aasia põhjapoolse kolmandiku, on üle 21 miljoni ruutkilomeetri, s. o. ligikaudu $^1/_6$ kogu maakera maismaast. Oma territooriumi ulatuselt on NSVL $2^1/_2$ korda suurem Põhja-Ameerika Ühendriikidest ja 45 korda suurem Saksamaast. Põhjast lõunasse — Põhja-Jäämere kaldailt kuni Musta mereni — on NSVL territoorium 4500 kilomeetrit ja läänest idasse — Läänemerest Vaikse ookeanini — 10 000 kilomeetrit.

NSVL riigipiiride üldulatus on 60 000 kilomeetrit, sellest merepiiri 43 000 ja maapiiri 17 000 kilomeetrit. NSVL külgneb 12 välisriigiga: Soomega, Eestiga, Lätiga, Poolaga, Rumeeniaga, Türgiga, Iraaniga, Afganistaniga, Hiinaga, Mongoli Rahvavabariigiga, Tuva Rahvavabariigiga, Jaapaniga.

Liidu Euroopa osa põhjapoolset osa — Arhangelski oblastit ja Koola poolsaart — uhavad Valge ja Barentsi mere veed. Põhjast lõunasse kulgeb piir Soomega. Laadoga järveni läheb piir läbi Koola poolsaare ja Karjala, siis läbib selle järve ja seda Soome lahega ühendava maakitsuse ning kulgeb Soome lahte mööda Narva jõe suudmeni. Soome lahest läheb piir Narva jõe paremat kallast ja Peipsi järve mööda [3].

Peipsi järve juurest pöördub piirijoon uuesti lõunasse ja läbib Väina jõe Bigossovo jaama lähedal. Selles rajoonis eraldab ta NSVL (VNFSV Leningradi ja Kalinini oblastid ja Valge-Vene NSV loodeosa) Eestist ja Lätist.

Edasi alates Väina jõe kaldailt kuni Musta mere kallasteni kulgeb piir Poola ja Rumeeniaga. Poolaga evivad ühist piiri Valge-Vene ja Ukraina liiduvabariigid ja Rumeeniaga Ukraina NSV.

Musta mere rannikul, lõuna pool Batumit, algab Nõukogude Liidu ja Türgi piir. See kulgeb Gruusia NSV ja Armeenia NSV mäeseljakuid mööda.

Nõukogude Armeenia pealinnast Jerevanist edela pool kulgeb mööda Kura ja Araksi jõge Armeenia NSV ja Iraani ning Azerbaidžani NSV ja Iraani vaheline piirijoon.

Ühist piiri Iraaniga evib osaliselt ka Turkmeeni NSV. Siin kulgeb piir Hassan Kuli linna juurest (Kaspia mere idarannikul) piki Areki jõge, Kopettagi mägesid ja Tedženi jõge.

Tedženi jõest alates ja siis piki Amu-Darja ja Pjandži jõge kulgeb Turkmeeni, Uzbeki ja Tadžiki nõukogude-vabariikide ning Afganistani

---

[3] Peipsi järve jääl toimus 1242. a. ajaloos tuntud Jäälahing. Vene väed hävitasid siis Aleksander Nevski juhtimisel saksa röövlid — „rüütlikoerad" (Marx), kes püüdsid vallutada vene maad.

* Pärast Võšinski toimetatud „Nõukogude riigiõiguse" ilmumist (1938) on NSVL-ga liitunud veel 3 vabariiki liiduvabariikidena ja nimelt Eesti NSV, Läti NSV ja Leedu NSV ning seniseist autonoomseist vabariikidest moodustatud 2 uut liiduvabariiki ja nimelt Karjala-Soome NSV ja Moldaavia NSV, mistõttu ka alamal esitatavad arvulised andmed ei pea enam paika. — Vastut. toimet.

** Ligikaudu 193 miljonit inimest. — Vastut. toimet.

vaheline piir. Tadžiki NSV koosseisu kuuluv Mägi-Badahšani autonoomne oblast on Inglise asumaast Indiast eraldatud ainult Afganistani territooriumi kitsa ribaga.

Nõukogude ja Afganistani piirist kirdesse kulgeb mööda Pamiiri mägesid, Tien-Šani jääliustikke ja Ida-Kazahstani jõeorgudega läbilõigatud mäestikku kuni Altaini Tadžiki, Kirgiisi ja Kazahhi liiduvabariikide ning Lääne-Hiina — Sinkiani vaheline piir.

Sajaani mägesid mööda läheb NSVL ja Tuva Rahvavabariigi vaheline piir, mis eraldab selle vabariigi VNFSV Krasnojarski kraist ja Irkutski oblastist.

Edasi kulgeb mööda Altaid, Sajaani mägesid ja mööda madalaid Ida-Siberi mägesid VNSV ja Mongoli Rahvavabariigi vaheline piir, mis jätkub siis jaapanlaste poolt oma asumaaks Mandžukuoks muudetud Mandžuuria piirina.

Vladivostokist lõuna pool, Possieti neeme juures, omab NSVL ühist piiri Jaapani asumaa Koreaga ja Sahhalini saarel Jaapani teise asumaaga — Lõuna-Sahhaliniga. Üle 20 000 kilomeetri Kaug-Ida merepiiridest kulgeb mööda Primorski ja Habarovski kraid.

Põhjas asetsevad NSVL piiride lähedal USA maa-alad — Aleuudi saared (Beringi meres) ja Alaska.

NSVL Aasia osa põhjarannikuid uhavad Põhja-Jäämere veed.

Nõukogude piire kaitsevad valvsalt meie kangelaslikud piiriväed. Neid valvavad ka neli nõukogude võimsat laevastikku — Põhja-, Balti, Musta mere ja Vaikse ookeani laevastikud. Igasugused vaenulikud katsed rikkuda seda piiri saavad kõige energilisema vastulöögi Punaarmeelt, Punalaevastikult ja kogu paljurahvuseliselt nõukogude rahvalt, säärase vastulöögi, nagu seda said tunda Jaapani jultunud samuraid, kes said tugevasti lüüa meie hiilgavailt Kaug-Ida piirikaitsejailt ajaloolistes lahingutes Hassani järve juures. Meie „ei taha ühtki jalatäit võõrast maad. Kuid meie ei anna ka oma maad, mitte ühtki verssokki oma maad kellelegi“ [4].

Allpool toodud tabel (lk. 270) annab ülevaate eraldi iga liiduvabariigi ulatuse, territooriumi ja välispiiride kohta*:

NSVL seesmuses külgneb iga liiduvabariik järgmiste liiduvabariikidega: Vene NFSV — Valge-Vene, Ukraina, Gruusia, Azerbaidžani ja Kazahhi NSV-ga; Ukraina NSV — Vene NFSV ja Valge-Vene NSV-ga; Gruusia NSV — Vene NFSV, Azerbaidžani ja Armeenia NSV-ga; Armeenia NSV — Gruusia ja Azerbaidžani NSV-ga; Turkmeeni NSV — Kazahhi ja Uzbeki NSV-ga; Uzbeki NSV — Turkmeeni, Kazahhi, Tadžiki ja Kirgiisi NSV-ga; Tadžiki NSV — Uzbeki ja Kirgiisi NSV-ga; Kazahhi NSV — Vene NFSV, Turkmeeni, Uzbeki ja Kirgiisi NSV-ga; Kirgiisi NSV — Kazahhi, Uzbeki ja Tadžiki NSV-ga.

---

[4] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 361.

* Alamal puuduvad andmed Karjala-Soome, Moldaavia, Leedu, Läti ja Eesti NSV kohta. Et viimased kuuluvad praegu NSV Liitu, siis on alamal esitatavad andmed kohati ebatäpsed, kohati aga vananenud. — Vast. toimet.

Muutused NSVL koosseisus, s. o. liidu- ja autonoomsete vabariikide arvu kasvamine, tähendavad nõukogude föderalismi edasist arenemist, NSVL kindlustamist ja tema rahvuslikkude riiklikkude ühikute edasist kasvu.

NSV nimi*	Pealinn..	Territooriumi suurus [tuhandetes ruutkilomeetrites ja % NSVL kogu territooriumist].	Milliste välisriikidega külgneb.
Vene NFSV	Moskva	16 510,5 / 78%	Soomega, Eestiga, Lätiga, Mongoli Rahvavabariigiga, Tuva Rahvavabariigiga, Hiinaga, Mandžuuriaga ja Jaapaniga.
Ukraina NSV	Kiiev	445,3 / 2,09%	Poolaga ja Rumeeniaga.
Valge-Vene NSV	Minsk	126,8 / 0,6%	Poolaga ja Lätiga.
Azerbaidžani NSV	Bakuu	86 / 0,4%	Iraaniga.
Gruusia NSV	Tbilisi	69,6 / 0,33%	Türgiga.
Armeenia NSV	Jerevan	30 / 0,14%	Türgiga ja Iraaniga.
Turkmeeni NSV	Ašhabad	443,6 / 2,11%	Iraaniga ja Afganistaniga.
Uzbeki NSV	Taškent	378,3 / 1,75%	Afganistaniga.
Tadžiki NSV	Stalinabad	143,9 / 0,68%	Hiinaga.
Kazahhi NSV	Alma-Ata	2 744,5 / 12,97%	Hiinaga.
Kirgiisi NSV	Frunze	196,7 / 0,93%	Hiinaga.

2) NSVL suveräänsus.

Riigiõigusteadus mõistab suveräänsuse all riigivõimu ülimuslikkust, mille kohaselt riigivõim on siseriiklikult piiramatu ning iseseisev ja oma välissuhteis sõltumatu.

NSVL-s kuulub suveräänsus paljurahvuselisele nõukogude rah-

* Hiljuti toimunud piirimuudatuste tõttu on Vene NFSV pisut vähenenud, kuna Ukraina NSV ja Valge-Vene NSV on territooriumilt märksa suurenenud. — Vt. lähemalt NSVL Ülemnõukogu seitsmes istungjärk, stenograafiline aruanne, Moskva 1940, lk. 153 jj. — Vastut. toimet.

vale, kes seda teostab oma sotsialistliku riigi käudu, tema kõrgemate võimuorganite näol. See suveräänsus kindlustus vihases klassivõitluses välis- ja sisevaenlastega. Kujunedes iseseisvalt, kõigi rahvuste töötava rahva tahtel, kaitsedes oma sõltumatust imperialistlikkude riikide vastu, eksisteeris nõukogude riik alguses ilma nende riikide tunnustuseta. Hiljemini järgnenud tunnustus enamiku välisriikide poolt oli NSVL üldtunnustatud võimsuse ja autoriteedi väljenduseks rahvusvahelises riikide süsteemis. Selle ilmseks tunnistuseks oli ka NSV Liidu kutsumine Rahvasteliitu 37 riigi poolt (1934. a. septembris).

Eksisteerides riikide süsteemis, ei sõltu NSVL kellestki välissuhteis, ta on oma välispoliitikas täiesti iseseisev. „Meie orienteerusime minevikus ja orienteerume ka praegu NSVL peale ja ainult NSVL peale," ütles seltsimees Stalin oma esitises partei XVII kongressil [5].

Sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisvahendite sotsialistlik omandus on tugevaks majanduslikuks aluseks nõukogude rahva suveräänsusele tema liitriigi näol.

Oma konkreetse väljenduse ja juriidilise kinnitamise leiab NSVL suveräänsus selles pädevuses, mida ta (NSVL) omab oma kõrgemate riigivõimu organite ja riiklikkude halduso ganite näol ja mis on fikseeritud Liidu Konstitutsiooni 14. artiklis. NSVL pädevuse juures peatume lähemalt alamal. Siin peatume vaid Liidu suveräänsuse ja liiduvabariikide suveräänsuse suhte küsimusel.

Iga liiduvabariik on suveräänne riik. Tema suveräänsus on kindlustatud rea NSVL Konstitutsioonis ettenähtud eriliste õiguslike tagatistega (Liidust vaba väljaastumise õigus, oma Konstitutsioon, liiduvabariigi territooriumi muutmatus ilma tema nõusolekuta). Nõukogude liitriigi suveräänsus ei ole vastastatud liiduvabariikide suveräänsusele. Üks täiendab ja kindlustab vastastikku teist. Liidu suveräänsus ei saaks omada küllaldast jõudu, kui ta ei kaitseks ega kindlustaks liiduvabariikide suveräänsust. Ja vastupidi, viimaste suveräänsus ei oleks kindlustatud, kui see ei rajaneks kogu Liidu sõjalisele võimsusele ja materiaalseile ressurssidele.

Kodanlikus riigiõigusteaduses on vaieldav küsimus, kes on suveräänsuse kandja föderatiivses riigis.

Mõningad silmapaistvad kodanlikud riigiteadlased (Tocqueville, Waitz jt.) arvavad, et keskvõim, s. o. liiduvõim jagab oma suveräänsust föderatsiooni koostisosadega, s. o. osariikide, kantonite võimuga. Teised (Colhoun, Zeidel jt.), lähtudes „suveräänsuse jagamatusest" ja sellest faktist, et liitriik on ajalooliselt loodud tema osade poolt (osariikide jms. poolt), väidavad, et suveräänsus on liitriigi koostisosade vara, kes ainult ajutiseks annavad selle edasi föderaalvõimule. Lõpuks kolmandad (Laband, Jellinek) arvavad, et liitriigis kuulub suveräänsus ainult keskusele (s. o. samuti kui unitaarriigis) ja et osariike, kantoneid, maid jne. võib pidada riikideks ka

[5] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 550—551.

siis, kui nad ei oma suveräänsust, vaid omavad ainult säärast võimu tunnust, nagu iseseisev seadusandlus.

Arendades antud küsimuses üht või teist vaatekohta, pühendavad kodanlikud juristid oma tähelepanu peamiselt liiduvõimu ja föderatsiooni osade formaal-õiguslikele suhteile ja käsitlevad neid suhteid vaid sel kujul, nagu need on väljendatud konstitutsioonides. Samal ajal aga kodanlikkude riikide põhiseadused, nagu teada, jäävad alati maha tegelikest õigussuhteist, mis on väga liikuvad ja on tihedas seoses ja sõltuvuses kapitalistliku arengu muutuvaist tingimusist ning klassivõitluse arengust.

Kui ülalmainitud juristide-riigiteadlaste esimene grupp eeldab, et liiduvõim jagab suveräänsust föderatsiooni osadega[6], siis ta fikseerib ainult formaalselt seda, mis on kirjutatud konstitutsioonides, ega käsitle sotsiaalmajanduslikke tingimusi, mis kodanlust liitriigi loomisele tõukavad. Need tingimused olid aga säärased, et vaatamata konstitutsioonidele nad põhjustasid võimu ikka enam progresseeruvat tsentraliseerimist, föderaalse võimu lähendamist unitaarsele võimule ja suurkapitali huvisid väljendava keskvõimu peaaegu monopoolset valitsemist.

Juristide teise grupi vaatekoht, mille kohaselt suveräänsus kuulub ainult föderatsiooni osadele ja antakse nende poolt föderaalvõimule ainult niikauaks, kui kauaks nad liitu jäämist endile kasulikuks peavad, väljendab faktiliselt kapitalistliku liitriigi mitmesuguste rajoonide kodanluse huvide vastuolusid. Kodanlus püüab säilitada oma suveräänsust oma osariigis või kantonis, et vastu seista teiste osariikide ja kantonite kodanlusele[7].

Mis puutub kolmandasse gruppi (Jellinek, Laband ja teised saksa riigiõiguslased), siis selle väide suveräänsuse kuulumisest ainult keskvõimule ei tähenda midagi muud kui nende spetsiifiliste vastastikuste suhete kaitsemist, mis kujunesid Saksa liitriigis pärast 1871. a., kus tegelik hegemoonia kuulus Preisile, kuna teised „riigid" (Baieri, Baaden, Württemberg jt.) olid Preisiga võrreldes ebavõrdses õiguslikus olukorras.

Nõukogude liitriigi Konstitutsioon, kinnitades liiduvabariikide suveräänsust, kaitseb nende suveräänseid õigusi ja tagab nende õiguste faktilise teostamise[8]. Nagu kõiges muuski, ta ei erine tegelikust elust ja fikseerib Liidu ja tema koostisosade vahelised tegelikud suhted.

Kodanlikes föderatiivseis riikides kujunevad liiduvõimu ja liitriigi liikmete vastastikused suhted tegelikult teisiti, kui need välja näevad nende riikide põhiseadustes.

Šveitsi konstitutsiooni art. 3. deklareerib näiteks, et „Kantonid on suveräänsed, kuivõrra nende suveräänsus ei ole piiratud liidu konstitutsiooniga . . .". Konstitutsiooni art. 16, toetudes artiklile 2, annab keskvõimule õiguse rahutuste puhul vahele segada kantonite asjadesse[9]. Art. 16 klassiiseloom seisneb selles, et kesk-

[6] Eriti Tocqueville, kes põhistab oma vaateid USA näitega (vt. tema raamat „Demokraatia Ameerikas").

[7] Ühe nende juristide — Colhoun'i — teooria võttis omaks Põhja-Ameerika Ühendriikide lõuna-osariikide kodanlus, kes 1861.—1865. a. kodusõjas taotles eraldumist põhja-osariikidest.

[8] Selle kohta vaata alamal.

[9] Art. 2 ütleb: „Liidu eesmärgiks on kodumaa sõltumatuse tagamine välisriikide suhtes, siserahu ja sisekorra säilitamine, liidu liikmete vabaduse ja õiguste kaitsemine ja nende üldise õitsengu tõstmine."

võim karistab „seaduslikul" alusel töölisi, kes streike ja töötõrkeid välja kuulutavad. Nii oligi näiteks 1875. a., kui kodanlus saatis sõjaväe Sankt Gotthardi tunneli ehitusel puhkenud streiki maha suruma. Säärane liiduvõimu vahelesegamine kantonite asjadesse kujunes pärast seda süsteemiks.

Kodanlikkude föderatsiooni osade mittesuveräänsusest ja tegelikkuse konstitutsioonist erinemisest annab tunnistust ka see fakt, et „suveräänsed" Šveitsi kantonid ja USA osariigid ei oma liidust väljaastumise õigust. Säärast liiki katsed leiavad alati kõige otsustavamat vastupanu liiduvõimu poolt, mille näiteks on sõda Sonderbund'i vastu Šveitsis (1847. a.) ja USA põhja- ja lõuna-osariikide vaheline kodusõda (1861—1865).

Kodanlikud juristid käsitavad riike rahvusvahelises elus „juriidiliste isiksustena". Formaalselt arvatakse, et nagu riigis iga isiksus peab austama teise isiksuse õigusi, nõnda peab üks riik-isiksus austama teise riik-isiksuse õigusi. Rahvusvahelises suhtlemises fikseeritakse suveräänsus riikidevahelistes suhetes lepingutega. Sealjuures tavaliselt vormiliselt tunnustatakse riikide võrdsuse põhimõtet. Tegelikult aga suruvad kapitalistlikud suurriigid nõrgemaile riikidele oma tingimused ja oma tahte peale. Imperialistlikkude riikide suveräänsus loob faktiliselt säärased järeldused, seal hulgas tihti ka õiguslikud, mis nõrgemate riikide suveräänsust piiravad ja olematuks teevad. „Säärane on juba kord ekspluataatorite seadus," ütleb seltsimees Stalin, „peksta mahajäänuid ja nõrku. Kapitalismi huntlik seadus. Sa oled mahajäänud, oled nõrk — tähendab, sul ei ole õigus, järelikult sind võib peksta ja orjastada [10]."

Sääraste nõrkade riikide suveräänsuse formaalses tähtsuses imperialismi tingimusis ja tegelikkuse ning konstitutsiooni ebakokkukõlas võib veenduda paljude näidetega. Nii näiteks Iraki konstitutsioonis on kirjutatud: „Irak on suveräänne, sõltumatu ja vaba riik." Hoolimata suveräänse riigi formaalseist atribuutidest, millega Inglismaa teda varustas, ja hoolimata sellest, et Iraki ja Inglismaa „liidu lepingus" (30. juunist 1930) Irak nimetatakse võrdseks „kõrgeks lepinglaseks pooleks", on ta täielikult Inglismaast sõltuv ja faktiliselt mandaatriik.

Irakiga sarnleb Egiptus, kelle konstitutsioonis leidub sõnasõnaliselt sama fraas „suveräänsusest" ja „sõltumatusest" nagu Irakigi konstitutsioonis. On siiski teada, et Egiptuse tõeliseks peremeheks on sama Inglismaa.

Analoogiline olukord on Süürias. Tema konstitutsiooni (1930) art. 1 ütleb: „Süüria on sõltumatu ja suveräänne riik". Prantsusmaale kuuluv Süüria valitsemise mandaat muudab aga viimase suveräänsuse niisama efemeerseks nagu mõlemal ülaltoodud juhul.

[10] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 445.

3) NSVL pädevus.

NSVL pädevusse puutuvad küsimused (Konstitutsiooni 14. art.) võib põhiliselt liigitada nelja gruppi.

E s i m e s s e gruppi kuuluvad küsimused, mis järelduvad kapitalistliku ümbruskonna faktist, milles asetseb Nõukogude Liit. Need on välissuhete ja riigikaitse küsimused. Nõukogude-vabariikide ühtsa rinde loomise vajadus ja paratamatus kapitalistliku ümbruskonna vastu oli, nagu ülalpool mainitud, üheks põhjuseks nende ühinemisel NSV Liitu, ühte liitriiki, kes oleks võimeline tagama välist julgeolekut, aga ka sisemist majanduslikku arengut ja rahvaste rahvusliku arengu vabadust. NSVL koosseisu astunud liiduvabariigid volitasid NSV Liitu tema kõrgemate võimuorganite näol juhtima välissuhete ja riigikaitse küsimusi, mis fikseeriti NSVL 1924. a. Konstitutsioonis (art. 1, p. a, b, v, g, d, e, ž ja k). 1936. a. Konstitutsioon jätab endiselt Liidu ainujuhtimisele välissuhete küsimused (diplomaatilised ja majanduslikud), samuti kui ka riigikaitsega seotud küsimused. Kokkukõlas Konstitutsiooni art. 14-ga kuuluvad NSVL pädevusse järgmised selle ala küsimused:

1) NSVL esindamine rahvusvahelises suhtlemises teiste riikidega, lepingute sõlmimine ja nende ratifitseerimine;
2) sõja ja rahu küsimused;
3) NSVL kaitse organiseerimine ja NSVL kõigi relvastatud jõudude juhtimine;
4) väliskaubandus riikliku monopoli alusel;
5) riikliku julgeoleku kaitse.

Liidu pädevusse antud gruppi kuulub ka NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi õigus kuulutada välja „üksikutes maakohtades või kogu NSV Liidus sõjaseisukord NSV Liidu kaitse huvides või ühiskondliku korra ja riikliku julgeoleku kindlustamiseks". See õigus anti Presiidiumile NSVL Ülemnõukogu I istungjärgul 15. jaanuaril 1938 ja kanti NSVL Konstitutsiooni art. 49 punkt „p" all [11].

T e i n e grupp, sealjuures kõige ulatuslikum, sisaldab küsimusi, mis kuuluvad sotsialistliku majanduse valdkonda ja mis tulenevad sellest faktist, et nõukogude riik on mitte üksnes poliitiline, vaid ka majandav subjekt [12]. Siia gruppi kuuluvad küsimused tulenevad meie riigis kehtivast sotsialistlikust tootmisvahendite

---

[11] Kuni Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni oli sõjaseisukorra kehtestamise kord fikseeritud „Määrusega revolutsioonilise korra kaitsemise erakordsete abinõude kohta", mis kinnitati NSVL RKN ja KTK poolt 3. aprillil 1925 (S. K. 1925, nr. 25, art. 167).

[12] Selles sisaldub üks nõukogude riigi põhilisemaid erinevusi, võrreldуna iga kodanliku riigiga, kelle funktsioonide ja majandusse suhtumise täpse määratluse andis seltsimees Stalin jutuajamisel inglise kirjaniku

ja -riistade omandusest, nõukogude majandussüsteemi sotsialistlikust plaanilikkusest.

Samuti kui sõjalisel ja diplomaatilisel alal, kujunes Liidu pädevus ajalooliselt ka majanduslikul alal. Ülalpool märkisime, et juba lepinguliste suhete ajastul sõlmisid nõukogude-vabariigid VNFSV-ga mitte ainult sõjalise, vaid samaaegselt ka majandusliku liidu kokkulepped.

NSVL kujundamise leping ja NSVL 1924. a. Konstitutsioon määrasid Liidu pädevusse kuuluvate majanduslikkude küsimuste ringi, kusjuures säärasteks küsimusteks osutusid esijoones just need küsimused, mille suhtes enne Liidu kujundamist sõlmiti kokkulepped VNFSV ja teiste vabariikide vahel. Liidu majandusliku pädevuse suhtes võib 1924. a. Konstitutsiooni alusel otsustada NSVL rahvakomissariaatide loendi järgi. Nende komissariaatide jaotamine kahte kategooriasse — üleliidulisteks ja ühendatud — ja Stalini Konstitutsiooni järgi — üleliidulisteks ja liiduvabariiklikkudeks, annab tunnistust sellest, et ühed majandusalad kuuluvad Liidu ainujuhtimisele, kuna teistel aladel on see pädevus vastavalt jaotatud Liidu ja liiduvabariikide vahel.

Pädevuse jaotamine Liidu ja liiduvabariikide vahel väljendab föderatsiooni (Liidu) ja tema liikmete vahelise kokkukõlastatud koostöö põhimõtet, mis on NSVL kui liitriigi üheks tähtsamaks iseärasuseks.

NSVL liiduvõimu pädevuse ulatuslikkus (Nõukogude Liidu sotsialistliku iseloomu ja tema poolt teostatava kogu rahvamajanduse tsentraliseeritud planeerimise tõttu) tõestab nõukogude riigi ühtsust ja liiduvabariikide kõige tihedamat konsolideerumist. Majandusalade tsentraliseeritud valitsemine demokraatlikel aluseil ei riku üksikute vabariikide erihuvisid, vaid vastupidi soodustab nende parimat rahuldamist.

Stalini Konstitutsioon (art. 14) annab majanduslikul alal Liidu pädevusse:

1) NSVL rahvamajanduslike plaanide kindlaksmääramise;

2) NSVL ühtse riigieelarve, samuti ka Liidu, vabariikide ja kohalike eelarvete koostamiseks minevate maksude ja tulude kinnitamise;

Wells'iga (23. juulil 1934). Juhtides tähelepanu plaanimajanduse teostamise võimatusele kapitalismi tingimusis, mil riigis säilib kapitalismi majanduslik baas — tootmisvahendite ja -abinõude eraomandus — ja selle tõttu president Roosevelti katsete viljatusele rakendada neid põhimõtteid USA-s, tähendab seltsimees Stalin: „Ei saa unustada riigi funktsioone kodanlikus maailmas. See on maa kaitse organiseerimise instituut, „korra" säilitamise organiseerimise instituut, maksude kogumise aparaat. Majandus otseses mõttes puudutab aga kapitalistlikku riiki vähe, see ei ole tema käes. Vastupidi, riik on kapitalistliku majanduse käes" (S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 601—602).

3) üleliidulise tähtsusega pankade, tööstuslike ja põllumajanduslike asutuste ning ettevõtete, samuti ka kaubanduslike ettevõtete valitsemise;

4) transpordi ja sideasjanduse valitsemise;

5) raha- ja krediidisüsteemi juhtimise;

6) riikliku kindlustuse organiseerimise;

7) laenude tegemise ja andmise;

8) maakasutamise, samuti ka maapõuevarade, metsade ja vete kasutamise põhialuste kindlaksmääramise;

9) rahvamajandusliku arvestuse ühtse süsteemi organiseerimise.

Erinevalt esimese grupi küsimusist, mis tervikuna kuuluvad Liidu ainupädevusse, sisaldab teine grupp küsimusi, millest osa kuulub Liidu ainupädevusse, kuna teise osa suhtes kuulub pädevus nii Liidule kui ka liiduvabariikidele.

Ainujuhtimist teostab NSVL järgmistel rahvamajanduse aladel: liiklemisteed, side, veetransport, rasketööstus ja riigikaitsetööstus, masinaehitus ja kokkuostud. Nende alade juhtimine kuulub vastavaile üleliidulistele rahvakomissariaatidele, kes seda teostavad kas vahenditult või nende poolt määratavate organite kaudu (Konstitutsiooni art. 75).

Nende alade hulka, kus pädevus jaotatakse Liidu ja liiduvabariikide vahel, arvab Konstitutsioon: toiduainete-, kerge- ja metsatööstuse, põllutöö, teravilja- ja loomakasvatuse sovhoosid, rahanduse ja kaubanduse. Juhtides neid alasid vastavate liiduvabariiklikkude rahvakomissariaatide kaudu, võimaldab Liit liiduvabariikidele, kus on samanimelised rahvakomissariaadid, ulatusliku isetegevuse. Need rahvakomissariaadid, alludes liiduvabariikide Ülemnõukogudele, täidavad NSVL vastavate rahvakomissariaatide direktiive ja ülesandeid, kes oma töös toetuvad liiduvabariikide samanimelistele rahvakomissariaatidele. Erandlikus korras teostavad liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid neile usaldatud riigivalitsemise alal mõnede ettevõtete juhtimist ka v a h e n d i t u l t, kuid sääraste ettevõtete arv on kindlalt piiratud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt spetsiaalselt kinnitatava nimistuga (Konstitutsiooni art. 76).

K o l m a n d a grupi moodustavad kultuur- ja sotsiaalala küsimused. Need on hariduse, tervishoiu ja töö küsimused.

Hariduse ja tervishoiu küsimustes jääb Liidule „põhialuste“ [13]

[13] Tervishoiu korraldamise alal Liidu pädevus ei piirdu ainult „põhialuste“ kindlaksmääramisega, nagu see on rahvahariduse puhul. NSVL teostab tervishoiu ala otsest juhtimist liiduvabariikliku Tervishoiu Rahvakomissariaadi kaudu (kuni 1936. a. kuulus see rahvakomissariaat vabariiklikkude rahvakomissariaatide hulka, liiduvabariiklikuks sai ta 1936. a. 20. juulist alates — S. K. 1936, nr. 40, lk. 337).

kindlaksmääramise õigus ja töö küsimustes „seadusandluse aluste" kindlaksmääramine (art. 14 p. t, f). See tähendab, et neis küsimusis omavad liiduvabariigid suuremat iseseisvust.

Neljandasse Liidu pädevuse gruppi kuuluvad küsimused puudutavad Liidu ja liiduvabariige vastastikuseid suhteid, mis on tingitud Liidu üldisist kõrgeima võimu põhimõtteist. Siia kuuluvad: uute vabariikide vastuvõtmine NSVL koosseisu, NSVL Konstitutsiooni täitmise kontroll ja liiduvabariikide konstitutsioonide NSVL Konstitutsioonile vastavuse kindlustamine; liiduvabariikide-vaheliste piiride muutmiste kinnitamine; uute kraide ja oblastite, samuti ka liiduvabariikide koosseisus uute autonoomsete vabariikide [14] kujundamise kinnitamine.

Kogu seda pädevust teostatakse eranditult Liidu organite poolt. Juba oma loomuse järgi ei või see kuuluda liiduvabariikidele.

Peale loetletud küsimuste kuuluvad Liidu pädevusse seadusandlus kohtukorralduse ja kohtupidamise kohta, kriminaal- ja tsiviilkoodeksid, seadused liidu kodakondsuse ja välismaalaste õiguste kohta ja lõpuks üleliiduliste amnestiaaktide väljaandmine.

Stalini Konstitutsioon tegi rea muudatusi Liidu ja liiduvabariikide 1924. a. Konstitutsiooniga määratud pädevuse piiritlemises. Need muudatused kajastavad sotsialistliku majanduse kindlustamist ja selle tõttu ilmnenud vajadust unifitseerida juhtimist ja õigusnorme. Samal ajal nad tunnistavad ka vabariikide-vahelise vennaliku koostöö ja vastastikuse abistamise kindlustamist. Nii arvas 1924. a. Konstitutsioon Liidu pädevusse ainult rahvamajanduse üldplaani ja aluste määramise, kohtukorralduse ja -protsessi ja kriminaal- ja tsiviilseadusandluse aluste ja liidu riikkondsuse alase seadusandluse aluste määramise, sedagi ainult välismaalaste õiguse suhtes. Liidu nende alade pädevuse formuleerimine uues Konstitutsioonis iseloomustab Liidu osatähtsuse kasvamist ja Nõukogude Liitriigi ühtsuse edasist kindlustamist. 1924. a. Konstitutsiooni formulatsiooni järgi teostasid Liidu organid väliskaubanduse juhtimist, Stalini Konstitutsiooni järgi kuulub väliskaubandus eranditult Liidu võimkonda. 1924. a. Konstitutsioon, kajastades selle perioodi vabariikide-vahelist mitteküllaldast majanduslikku sidet, tunnustas liiduvabariikide õigust teha sise- ja välislaene NSVL organite loal. Stalini Konstitutsiooni järgi kuulub see õigus ainult NSV Liidule. Uus Konstitutsioon arvas Liidu kõrgemate organite pädevusse liiduvabariiki-

[14] Konstitutsioon arvestab antud juhul ka uusi autonoomseid oblasteid. Nende liiduvabariikide konstitutsioonides, mille koosseisu kuuluvad autonoomsed maa-alad, sisaldub juhis selle kohta, et nende vabariikide Ülemnõukogud esitavad NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks teiste administratiiv-territoriaalsete ühikute seas ka uute autonoomsete oblastite kujundamise.

des uute kraide, oblastite ja autonoomsete vabariikide kujundamise kinnitamise. See moment kajastab põhiliste administratiivjaotuste suurema stabiilsuse vajadust.

Uus Konstitutsioon täiustas nõukogude paljurahvuselise liitriigi struktuuri, kohastas seda meie riigi võiduka sotsialistliku korra tingimustega, kindlustas nõukogude riigi võimsust agressiivsete fašistlikkude riikide poolt NSVL-le suunatud kasvava sõjalise rünnaku ohu vastu.

Stalini Konstitutsioon on täiesti väljakujunenud ja igasuguseile katsumisile vastu pidanud paljurahvuselise sotsialistliku riigi Konstitutsioon, „... kelle vastupidavust võiks kadestada mistahes rahvuslik riik mistahes maailmaosas“ [15].

4) Liiduvabariikide õiguslik seisund ja nende pädevus.

NSVL Konstitutsiooni art. 15 järgi „Liiduvabariikide suveräänsus on kitsendatud üksnes NSV Liidu Konstitutsiooni 14. paragrahvis näidatud piires. Väljaspool neid piire teostab iga Liiduvabariik riiklikku võimu iseseisvalt. NSVL kaitseb liiduvabariikide suveräänseid õigusi“.

Liiduvabariikide suveräänsuse põhitunnused sisalduvad selles, et esiteks iga liiduvabariik omab oma konstitutsiooni; teiseks, igale liiduvabariigile säilitatakse Liidust vaba väljaastumise õigus; kolmandaks, liiduvabariikide territooriumi ei või muuta ilma nende nõusolekuta.

Need liiduvabariikide suveräänsuse tähtsamad põhimõtted on fikseeritud Stalini Konstitutsiooni 16., 17. ja 18. artiklis. Mainitud kolmele tunnusele tuleb lisandada ka neljas — oma pädevuse piires riigivõimu iseseisev teostamine liiduvabariigi poolt.

Liiduvabariikide Konstitutsioonid on üles ehitatud täielikus kokkukõlas Liidu Konstitutsiooniga, s. o. nõnda, nagu seda nõuab Liidu Konstitutsiooni art. 16. See on ka täiesti loomulik. Nõukogude sotsialistlikud vabariigid ühinesid vabatahtlikult liitriigiks — NSVL, „Et teostada vastastikust abistamist majanduslikul ja poliitilisel alal, samuti kui ka riigikaitse alal...“ (VNFSV Konstitutsiooni art. 13; sama on ka teiste liiduvabariikide konstitutsioonides). NSV Liidu ja üksikute liiduvabariikide eesmärkide ühtsus, nõukogude sotsialistliku süsteemi ühtsus peab seepärast leidma ja leiab oma kajastuse ka Liidu Konstitutsioonis ja liiduvabariikide konstitutsioonides.

Olles kokkukõlas Liidu Konstitutsiooniga, kajastab iga liidu-

[15] Stalin, Konst. projektist, lk. 15.

vabariigi konstitutsioon samaaegselt ka vastava vabariigi spetsiaalseid huvisid ja rahvuslikke iseärasusi.

Seega põimuvad liiduvabariikide konstitutsioonides riigi üldised huvid NSVL rahvuste erihuvidega. Selles on NSVL kui sotsialistliku mitmerahvuselise riigi kindluse ja võimsuse pant.

NSVL Konstitutsiooni 17. artiklis deklareeritud NSVL-st vaba väljaastumise õigus on leninlik-stalinliku rahvuspoliitika ühe tähtsama põhimõtte väljenduseks, rahvustevahelise liidu vabatahtlikkuse väljenduseks.

Ühe parandusettepanekuna NSVL Konstitutsiooni projekti juurde tehti eelnõu üldrahvalikul arutamisel ettepanek kustutada projektist art. 17. Oma aruandes VIII Erakorralisel Üleliidulisel nõukogude kongressil märkis seltsimees Stalin, et see ettepanek on ebaõige ja seda ei tule kongressil vastu võtta. Seltsimees Stalin ütles: „NSVL on üheõiguslikkude liiduvabariikide vabatahtlik liit. Kustutada Konstitutsioonist artikkel NSVL-st vaba väljaastumise õiguse kohta tähendab rikkuda selle liidu vabatahtlikkuse iseloomu [16]." Muidugi, meil ei ole ühtegi vabariiki, kes tahaks NSVL koosseisust välja astuda, sest see ei ole nende huvides. „Sotsialismi puhul," kirjutas omal ajal Lenin, „ei lepi töötajad massid ise kusagil suletud olukorraga puhtmajanduslikkudel ... motiividel, ning poliitiliste vormide mitmekesisus, riigist väljaastumise vabadus, riikliku ehitustöö kogemus — kõik see on, seni kui igasugune riik ei ole üldse kadunud, rikka kultuurse elu aluseks, rahvuste vabatahtliku lähenemise ja liitumise protsessi kiirendamise pandiks [17]."

Liiduvabariikide suveräänsuse väljenduseks on ka NSVL Konstitutsiooni art. 18, mis deklareerib, et liiduvabariikide territooriume ei või muuta ilma nende vabariikide nõusolekuta. Sellega stabiliseeritakse ja kindlustatakse iga vabariigi majandusliku arengu baas.

Territoorium moodustab, nagu teada, iga riigi vajaliku tunnuse. Ei saa olla riiki ilma kindla territooriumita. Kuid kui kodanlikkudes riikides territooriumi tähtsus piirdub ainult sellega, et ta on antud riigi võimu maa-alaseks piiriks, siis nõukogude riigis on territooriumil ka teine tähtsus, mis määratakse riigi teissuguse suhtumisega maasse-territooriumisse. Nõukogude riik on kogu NSVL territooriumi moodustava maa-ala omanikuks. Selleks sai ta oma tekkimise momendist alates sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena, mis hävitas maa eraomanduse. Seetõttu sai terri-

---

[16] Stalin, Konst. projektist, lk. 36.

[17] Lenin, XIX k., lk. 256 (Kokkuvõtted debattidest endamääramise kohta).

toorium-maa mitte ainult nõukogude võimu leviku maa-alaliseks piiriks, vaid ka sotsialistliku majandamise objektiks, sotsialistliku ehitustöö areeniks.

Kõrgema omandiõiguse kandjaks maa suhtes on NSV Liit, kes omab laialdasi volitusi korralduste tegemiseks maa-territooriumi suhtes. NSVL Konstitutsiooni 14. artikkel paneb Liidu organeile maa kasutamise põhialuste määramise, aga ka maapõuevarade, metsade ja vete kasutamise määramise, liiduvabariikide-vahelise piiri muutmise kinnitamise jne. Kõige selle juures ei või Liidu organid siiski muuta liiduvabariikide territooriumi ilma nende nõusolekuta, ja see ei ole ka kuidagi vastukäiv sellele, mis ülalpool on öeldud Liidu õigustest territooriumi suhtes. NSVL Konstitutsiooni art. 18 kujutab endast liiduvabariikide suveräänsuse tagatist, mis täiendab selle põhitagatist — Liidust väljaastumise õigust. Samaaegselt tähendab see artikkel, et iga liiduvabariik kui riik omab kindlat riigi territooriumi, mille piiridega on täpselt fikseeritud antud vabariigi riigivõimu maa-alaline ulatus ja mis on selle vabariigi majandusliku tegevuse baasiks.

NSVL Konstitutsiooni art. 15 piirab liiduvabariikide suveräänsust ainult Konstitutsiooni 14. artiklis näidatud ulatuses.

See piiramine tuletub liiduvabariikide ühte liitriiki ühinemise faktist endast, ta on selle ühinemise järeldus. „Igasugune ühinemine," ütleb seltsimees Stalin, „on mingisugune nende seniste õiguste piiramine, kes ühinesid[18]." See piiramine, loobumine oma mõningaist sõltumatuse õigusist on ühesugune kõigi liiduvabariikide suhtes, ja see fakt, samuti ka see, et nad kõik kasutavad ühesugusel määral Liidu hüvesid, on liiduvabariikide õigusliku võrdsuse väljenduseks.

Tagades NSV Liidule tema kõrgemate võimuorganite ja riigivalitsemise organite näol Konstitutsiooni 14. artiklis määratud õigused, omavad liiduvabariigid ka oma pädevust neis küsimusis, mis kuuluvad Liidu võimkonda. Tõsi küll, see pädevus on antud korral kitsendatud Liidu Konstitutsiooni 14. artiklis määratud piiridega ja liidu seadusandlusega (sealhulgas „põhialustega", „seadusandluse alustega" jms.). Kuid ka neis tingimusis on liiduvabariikide pädevus ikkagi oluline, eriti rahvamajanduse alal.

Iga liiduvabariik teostab oma territooriumil, kokkukõlas oma põhiseadusega, järgmisi toiminguid:

1) kinnitab vabariigi rahvamajanduse plaani ja eelarve;

2) määrab kokkukõlas NSVL seadusandlusega riiklikud ja kohalikud maksud, lõivud ja mittemaksuõiguslikud tulud;

3) juhib kindlustus- ja hoiuasjandust;

---

[18] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 115.

4) määrab maa, maapõuevarade, metsade ja vete kasutamise korra, juhindudes sealjuures Liidu organite poolt määratud põhialustest;

5) teostab kontrolli ja järelevalvet liidu alluvusse kuuluvate ettevõtete valitsemise ning seisukorra suhtes (see punkt iseloomustab eriti ilmekalt liiduvabariikide tegevust Liidu pädevuse sfääris);

6) teostab teede ehitamist, juhib kohalikku sideasjandust ja transporti.

Sotsiaalsel ja kultuuri alal kuulub liiduvabariigi pädevusse: töö-seadusandlus, tervishoiu juhtimine ja alg-, kesk- ja kõrgema hariduse korraldamise juhtimine.

Väljaspool NSVL Konstitutsiooni art. 14 antud piire teostavad liiduvabariigid riigivõimu iseseisvalt, omades küllaldaselt laia alust iseseisvaks riiklikuks tegevuseks.

Nii näiteks juhivad nad majandusalal autonoomsete vabariikide eelarvete ja kraide ning oblastite kohapealsete eelarvete koostamist ja täitmist, need vabariigid aga, kus puudub kraide ja oblastite alljaotus — ringkondade, rajoonide ja linnade eelarveid; valitsevad vabariikliku alluvusega panku, tööstuslikke, põllumajanduslikke ja kaubanduslikke ettevõtteid, samuti aga juhivad ka kohalikku tööstust; neile kuulub linnade ja muude asustatud kohtade elamu- ja kommunaalmajanduse, elamuehituse ning heakorra juhtimine.

Kultuuri ja sotsiaalsel alal juhivad liiduvabariigid kultuur-hariduslikke ja teaduslikke organisatsioone ja asutisi ja valitsevad üldvabariikliku tähtsusega kultuur-hariduslikke ja teaduslikke organisatsioone ja asutisi; nad juhivad sotsiaalkindlustust. Neile kuulub ka kehakultuuri ja spordi juhtimine ja korraldamine; vabariiklikkude kohtuorganite organiseerimine; vastava vabariigi riikkondsuse õiguste andmine; vabariigi kohtute poolt süüdimõistetud kodanike amnesteerimine ja neile armuandmine.

Halduslik-territoriaalse korralduse alal kuulub liiduvabariikidele autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite rajoonidesse jagamise ja piiride kinnitamise õigus ja kraide ja oblastite rajoonidesse jaotus ja piiride määramine (või üldse vabariigi halduslik-territoriaalne jaotus seal, kus puuduvad kraid ja oblastid). Mis puutub uute kraide ja oblastite kujundamisse, samuti ka uute autonoomsete vabariikide ja oblastite kujundamisse, siis nende kujundamine esitatakse liiduvabariikide poolt NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks.

Liiduvabariikide pädevuse ulatusele vastab täielikult ka riigivalitsemise vabariiklikkude organite süsteem.

Sääraste majandusalade ja kultuurilis-sotsiaalse ehitustöö alade juhtimiseks, mis kuuluvad küll liiduvabariigi pädevusse, kuid kelle pädevus on piiratud Liidu Konstitutsiooni art. 14-ga, omavad liiduvabariigid, nagu juba märgitud, liiduvabariiklikke rahvakomissariaate, kes alluvad nii NSVL RKN-le kui ka vastavale liiduvabariiklikule rahvakomissariaadile.

Nende majandusalade ja kultuurilis-sotsiaalse ehitustöö alade juhtimine, kus liiduvabariikide tegevus on kõige iseseisvam, toimub vabariiklikkude rahvakomissariaatide kaudu, kes alluvad vahetult Liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogule. Igal liiduvabariigil on 4 säärast (autonoomset) rahvakomissariaati, kellega analoogilisi ei leidu Liidu rahvakomissariaatide seas; need on hariduse, kohaliku tööstuse, kommunaalmajanduse ja sotsiaalkindlustuse rahvakomissariaat.

5) Liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitsemine NSVL poolt.

NSVL kaitseb liiduvabariikide suveräänseid õigusi kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni art. 15-ga.

Mille vastu ja milliste vahenditega kaitstakse neid suveräänseid õigusi?

Esiteks, NSVL kaitseb liiduvabariikide suveräänseid õigusi neid õigusi tagavate nende või teiste liiduvõimu seaduste kaitsemisega võimalikkude rikkumiste vastu üksikute organite või isikute poolt.

Seda liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitset teostavad NSVL riigivõimuorganid ja valitsemise organid, aga ka NSVL prokurör. Kõrgemad organid kontrollivad NSVL Konstitutsiooni täitmist; Ülemnõukogu Presiidium tühistab NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja liiduvabariikide rahvakomissaride nõukogude määrusi, kui need ei ole seadusega kokkukõlas; NSVL Ülemnõukogu määrab, kui ta seda vajalikuks peab, uurimis- ja revisjonikomisjone igasuguste küsimuste puhul, järelikult ka sääraste küsimuste puhul, mis puudutavad liiduvabariikide suveräänsete õiguste rikkumist. Kõrgemat järelevalvet seaduste täpse täitmise üle kõigi rahvakomissariaatide ja neile alluvate asutiste poolt teostab NSVL prokurör.

Teiseks, nende ründamise vastu (sõjalise ja igasuguse muu) kapitalistlikkude riikide poolt. Võimsaks kaitseabinõuks sääraste ründamiste vastu on Tööliste-Talupoegade Punaarmee ja Sõjalaevastik. Igale liiduvabariigile on tagatud, et tema ründamise puhul teda kaitstakse kogu Liidu võimsusega.

Liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitsemisel kuulub suur osatähtsus ka nõukogude luurele (SiseRK). Nõukogude-vastase

„parempoolsete trotskistide bloki" protsess avastas fašistlikkude riikide taotluse eraldada Nõukogude Liidust enamik liiduvabariike ja teha need oma kolooniateks.

Liiduvabariigid on seega suveräänsed riigid oma kõrgemate seadusandluse organitega ja riigivalitsemise organitega. Iga liiduvabariigi suveräänsus on väljendatud selles, et tema: 1) evib oma põhiseadust — Konstitutsiooni, mis antakse vabariigi enda poolt; 2) käsutab teatavat territooriumi, mida ei saa muuta ilma tema nõusolekuta; 3) omab Liidust vaba väljaastumise õigust. Peale selle võtab iga liiduvabariik koos teiste vabariikidega võrdseil aluseil osa NSVL kõrgemate võimuorganite loomisest ja tegevusest, mille kaudu on võimalik aktiivselt mõjustada Liidu seadusandlikku tegevust ja teostada riigivõimu oma pädevuse piires iseseisvalt.

Liiduvabariigid piiravad vabatahtlikult oma suveräänsust Liidu kasuks neil aladel, millede Liidu ainupädevusse kuulumine kindlustab faktiliselt vabariikide eneste jõudu. Liiduvabariikide poolt Liidule antud õigusi kasutab liiduvõim selleks, et kindlustada tähtsamate ressursside ühendamise kaudu vabariikide eneste kasvu ja arengut ja nõukogude sotsialistliku riigi ühtsust, mis on tema püsiva võimsuse ja kindla õitsengu teguriks.

6) NSVL seadused sotsialistliku riigi ühtsuse väljendusena.

NSVL on ühtne sotsialistlik liitriik. Sellest tema olemusest järeldub ja on tingitud NSVL seaduste küsimuse lahendamine Liidu Konstitutsiooniga.

Õiguste seas, mis liiduvabariikide poolt on üle antud Liidule, on ka üleliidulise seadusandluse õigus Liidu pädevuse küsimusis. NSVL Konstitutsioon määrab vastuvaidlematu reegli, et „NSV Liidu seadustel on ühesugune jõud kõikide liiduvabariikide territooriumil" (art. 19). Nad on kohustuslikud igale liiduvabariigile ja omavad kohustuslikku jõudu tema territooriumil.

Nagu Liidu suveräänsus ei ole mõeldav ilma üleliiduliste seadusteta (sealhulgas ka „aluste", „põhialuste" jne. kujul), mis on kohustuslikud liiduvabariikidele, samuti eeldab ka viimaste suveräänsus paratamatult nende oma seadusandlikku tegevust oma pädevuse küsimuste alal ja selle pädevuse piires.

NSVL Konstitutsioon annab rea küsimuste alal (maa kasutamine, maapõuevarade, metsade ja vete kasutamine, haridus, tervishoid, töö) Liidule ainult „põhialuste" ja „seadusandluse aluste" määramise õiguse. See tähendab, et liiduvabariigid võivad kõigil neil aladel arendada laialdast isetegevust, sealhulgas ka seadusandlikku. Kuid liiduvabariikide seadused ei või olla ebakokku-

kõlas Liidu seadustega. Kui säärane ebakokkukõla ometi aset leiab, siis kehtib sel juhul üleliiduline seadus, nagu määrab NSVL Konstitutsioon (art. 20).

Nõukogude majandus- ja valitsemissüsteem on ehitatud nõnda, et maksimaalsel määral tagada töötava rahva huvisid, kindlustada sotsialistliku ehitustöö edu. Seda eesmärki teenivad Liidu seadused, mis etendavad määratu suurt osa nõukogude valitsuse poliitika plaanipärasel elluviimisel, riigi kogu majanduslik-poliitilise elu reguleerimisel ja suunamisel sotsialismi huvides. Ja kui üks või teine liiduvabariigi seadus on vastuolus liidu vastava seadusega, siis tähendab see, et vabariiklik seadus rikkus liidu seadust.

NSVL Konstitutsiooni art. 20 arvestabki just neid konkreetseid juhtumeid kui üksikute liiduvabariikide seadusandluse üleastumist oma pädevuse piiridest või selle seadusandluse vastukäivust liidu seadusandluse poolt püstitatud põhialuseile, s. o. nende rikkumist. Ühte ega teist ei saa lubada, sest vastasel korral rikuks see liidu ja vabariiklikkude võimuorganite kokkukõlastatud tegevust, rikuks plaaninduse põhimõtet, ja see oleks vastukäiv ka liiduvabariikide endi huvidele.

Liiduvabariikide suveräänsuse rikkumisest üleliidulise seadusandluse prioriteedi puhul ei saa rääkida ka sellepärast, et nad sellest seadusandlusest oma esindajate kaudu NSVL Ülemnõukogus (eriti Rahvuste Nõukogus) ise osa võtavad.

Stalini Konstitutsioon tagab nõukogude sotsialistliku seaduspärasuse ühtsuse täitmise kogu NSVL territooriumil.

7) NSVL ja liiduvabariikide riikkondsusest.

Riikkondsuseks nimetatakse isiku kuuluvust teatavasse riiki. See kuuluvus tingib selle isiku suhtes kõigi seaduste rakendamise, mis reglementeerivad kodanike seisundit riigis, nende õigusi ja kohuseid. Kui see isik asub välismaal, siis oma kuuluvuse tõttu teatavasse riiki ta kasutab peale selle diplomaatilist kaitset viimase poolt.

Mõningate kapitalistlikkude riikide põhiseadustes käsitellakse riikkondsuse küsimust selles osas, mis reglementeerib kodanike õigusi ja kohuseid (näit. Jaapanis, Poolas — 1921. a. põhiseaduse järgi — ja Jugoslaavias). Kuid riikkondsus iseendast ei ole õigus, ta on ainult tingimus, eeldus, mis loob võimaluse selle isiku suhtes kõigi nende seaduste rakendamiseks, mis määravad selle või teise riigi kodanikkude õigusliku seisundi. Sellepärast ei ole juhus, et NSVL Konstitutsioon ja liiduvabariikide konstitutsioonid käsitlevad riikkondsuse küsimust mitte kodanikkude põhiõiguste ja kohuste peatükis, vaid riikliku korralduse peatükis.

Nõukogude riikkondsuse süsteemi aluseks on internatsionalismi ja nõukogude liitriigi ühtsuse põhimõtted. Nende põhimõtete väljendust näeme NSVL Konstitutsiooni 21. artikli formulatsioonis, mis määrab:

„NSV Liidu kodanikele kehtib ühtne liidu kodakondsus.

Liiduvabariigi iga kodanik on ühtlasi NSV Liidu kodanik."

Liiduvabariikide konstitutsioonid määravad omakorda, et antud vabariigi iga kodanik on NSVL kodanik. Üheaegselt sellega fikseerivad konstitutsioonid, et kõigi teiste liiduvabariikide kodanikud evivad antud vabariigi territooriumil samasuguseid õigusi nagu selle vabariigi kodanikud.

Need põhimõtted iseloomustavad ühelt poolt sotsialistliku liitriigi tõelist ühtsust. Teiselt poolt nad annavad tunnistust rahvuslikkude antagonismide, rahvastevahelise võõrdumise ja usaldamatuse puudumisest, sellest, et NSVL rahvuslikes suhetes kehtivad nüüd vendlus, koostöö ja ühise eesmärgi — kommunismi eest võitlevate rahvaste vastastikuse austamise tunne. Üksikute liiduvabariikide riikkondsuse püsimine Liidu riikkondsuse kõrval rõhutab nende vabariikide riiklikku iseseisvust.

NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul võeti 19. augustil 1938 vastu uus „NSVL riikkondsuse seadus". See seadus lähtub esijoones Konstitutsioonis kinnitamist leidnud sotsialistliku riigi nõukogude kodanikkude vormilise ja tegeliku üheõigusluse põhimõttest, sõltumata nende rahvusest ja rassist ja samuti ka soost, sest NSVL-s on naisele antud võrdsed õigused mehega kõigil majandusliku, riikliku, kultuuri- ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel.

„NSVL riikkondsuse seaduse" artikkel 1 kordab täielikult NSVL Konstitutsiooni art. 21 põhimõtteid, mis paneb kehtima ühtsa liidu riikkondsuse ja selle sätte, et iga liiduvabariigi kodanik on ühtlasi NSVL kodanik.

Artikkel 2 määrab täpselt, kes on NSVL kodanik. Esiteks need, „kes olid 7. novembril 1917. a. endise Vene tsaaririigi alamad ja kes ei ole kaotanud nõukogude riikkondsust"; teiseks, „isikud, kes omandasid nõukogude riikkondsuse seadusega määratud korras".

NSVL riikkondsusse kuuluvus määratakse seega uue seaduse järgi oluliselt erinevalt, võrreldes selle kuuluvuse määratlusega endiste riikkondsuse kohta käivate määrustega (1924. ja 1931. a.), mis määrasid, et NSVL kodanikuks tunnistatakse iga isik, kes asub NSVL territooriumil, kuni ei ole tõestatud tema kuuluvus mõne teise riigi riikkondsusse [19]. Eriti mis puutub välismaalasisse, keda arvestab 2. artikli punkt „b", siis praegu ei piisa enam selle või teise välismaalase NSVL territooriumil viibimise ja tema

[19] Vt. S. K. 1924, nr. 23, art. 202, p. 3, ja S. K. 1931, nr. 24, art. 196, p. 3.

välisriigi riikkondsusse kuulumise mittetõestamise faktist, et arvata teda NSVL kodanikuks. Selleks on nõutav nõukogude riikkondsuse omandamine nõukogude seadusega määratud korras. See kord on ette nähtud uue seaduse 3. artiklis, mis ütleb: „Välismaalased võetakse NSVL riikkondsusse, olenemata nende rahvusest ja rassist, nende taotlusel NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt või selle Liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi poolt, kelle piirides nad elavad".

1931. a. Määrus NSV Liidu riikkondsuse kohta võimaldas välismaalasil real juhtudel omandada nõukogude riikkondsust lihtsustatud korras. Välismaalaste NSVL riikkondsusse vastuvõtmise õigus kuulus mitte ainult kraide ja oblastite täitevkomiteedele, vaid mõnedel juhtudel ka üksikutele rajooni täitevkomiteedele ja ka linna-nõukogudele, kes olid eraldatud iseseisvaiks administratiiv-majanduslikeks ühikuiks.

Säärast välismaalaste nõukogude riikkondsusse vastuvõtmise lihtsustatud korda kasutati NSVL ümbritsevate kapitalistlikkude riikide poolt sageli kui üht vahendit oma spioonide ja diversantide saatmiseks Nõukogude Liitu.

On loomulik, et kapitalistliku ümbruskonna tingimusis, uue, komplitseerunud rahvusvahelise olukorra tingimusis ei saanud endine NSVL riikkondsusse vastuvõtmise kord jõusse jääda. See ei ole mitte kohaliku tähtsusega, vaid suure üldpoliitilise ja üldriikliku tähtsusega asi ja nõuab suuremat valvsust kui seni. Seepärast kuulubki NSVL riikkondsusse vastuvõtmise õigus uue seaduse järgi ja kokkukõlas NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide konstitutsioonidega ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile ja liiduvabariikide Ülemnõukogude Presiidiumidele.

Mitte väiksema poliitilise ja riikliku tähtsusega on ka riikkondsusest väljaastumise küsimus. Erinevalt endisest korrast, mis võimaldas riikkondsusest lahkumise suhtes kasutada samasugust lihtsustatud korda, nagu riikkondsuse omandamisegi suhtes, aga ka erinevalt uue seadusega riikkondsusse vastuvõtmiseks seatud korrast otsustab riikkondsusest lahkumise selle seaduse järgi ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidium (art. 4).

Seaduse 5. artikkel määrab, et „NSVL mees- või naiskodaniku abiellumine isikuga, kes ei oma NSVL riikkondsust, ei too endaga kaasa riikkondsuse muutumist". See norm on jäänud muutmatuks sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist saadik, mil naistele anti võrdsed õigused meestega, sealhulgas ka riikkondsuse vaba valik abiellumise puhul, sel ajal kui kapitalistlikes mais sõjaeelsel ajajärgul tavaliselt arvati, et naine omandab mehe riikkondsuse. Uue seaduse erinevus tema vastuvõtmiseni kehtinud määrusest seisneb antud juhul selles, et abiellumine nõukogude riikkondsuses oleva isikuga ei ole enam välismaa nais- või meeskodaniku NSVL riik-

kondsusse lihtsustatud korras vastuvõtmise põhjuseks, nagu see oli seni.

6. artikkel normib laste riikkondsuse küsimust. Vanemate riikkondsuse muutumisel, mille tõttu nad mõlemad saavad NSVL kodanikeks või nad mõlemad astuvad välja NSVL riikkondsusest, võib nende laste riikkondsuse vastav muutumine toimuda automaatselt ainult sel korral, kui viimased ei ole veel 14 aastat vanad. 14—18 a. vanuste laste riikkondsuse küsimuse otsustamine ülalosutatud tingimustel sõltub laste eneste nõusolekust. Muudel juhtudel muutub 18 a. vanuse määra mittesaavutanud laste riikkondsus ainult üldises korras.

Seaduse 7. artiklis on selgesti fikseeritud, millistel juhtudel võib aset leida NSVL riikkondsuse kaadamine. See võib teostuda esiteks kohtu otsusel, seadusega ettenähtud juhtudel ja teiseks NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi igakordse eriseadluse alusel. Säärane kord tagab NSVL riikkondsusest kustutamise küsimuse õige lahendamise nende isikute suhtes, kes osutuvad ebaväärseiks kandma nõukogude kodaniku kõrget nime.

NSVL riikkondsuse seaduse art. 8, käsitelles ilma riikkondsuseta isikute kategooriat, toob meie seadusandlusse riikkondsuse suhtes uue põhimõtte. Sellesse kategooriasse kuuluvad isikud, kes, elades NSV Liidu territooriumil ja mitte kuuludes NSVL riikkondsusse, ei oma ka tõendeid oma kuulumise kohta välisriigi riikkondsusse. Seega, kui ühel või teisel isikul ei ole tõendeid välisriigi riikkondsusse kuulumise kohta, siis see ei ole veel aluseks, et tunnistada teda, nagu see oli varemini, NSVL kodanikuks, kuivõrra nõukogude riikkondsuse omandamine ei saa toimuda automaatselt. Säärane isik omab kõiki Stalini Konstitutsiooniga antud kodanikuõigusi ja kannab kõiki selles ettenähtud kohustusi, välja arvatud siiski need poliitilised õigused (näiteks õigus valida ja olla valitud) ja kohused (sõjaväeteenistus Töölise-Talupoegade Punaarmees), mida omavad ainult NSVL kodanikud.

8) Liiduvabariikide administratiiv-territoriaalne korraldus.

Erinevalt 1924. a. Konstitutsioonist, uus NSVL Konstitutsioon mitte üksnes loendab Liidu koosseisu kuuluvad liiduvabariigid (art. 13), vaid määrab ka üksikute liiduvabariikide koostise (art. 22—29) [20]. Seda tehakse esmakordselt [21] ja see on ulatusliku põhi-

[20] Välja arvatud Armeenia, Turkmeeni ja Kirgiisi NSV, mille koosseisu ei kuulu kraisid, oblasteid ja autonoomseid vabariike.

[21] 1924. a. Konstitutsioonis loendati ainult liiduvabariigid, ilma nende koostise määramiseta. Erandi moodustas ainult Taga-Kaukaasia föderatsioon, mis seletub mõnevõrra teise olukorraga ja tema koosseisu kuuluvate nõukogude sotsialistlikkude vabariikide ajaloolise minevikuga.

mõttelise ja praktilise tähtsusega. Selle mõtet selgitas seltsimees Stalin oma aruandes Konstitutsiooni projektist Üleliidulisele nõukogude VIII Erakorralisele kongressile. Tõestades ettepaneku vastuvõetamatust, mis esitati Konstitutsiooni eelnõu üldrahvalikul arutamisel — kustutada artiklites 22—29 liiduvabariikide administratiiv-territoriaalne üksikasjaline jaotus, ütles seltsimees Stalin: „NSVL-s on inimesi, kes on valmis agaralt ja väsimatult kraisid ja oblasteid uuesti piiristama, tuues seega töösse segadust ja ebakindlust. Konstitutsiooni projekt ohjeldab neid inimesi. Ja see on väga hea, sest nii siin kui ka paljus muus on meil vaja veendumuse õhkkonda, on vaja stabiilsust, selgust [22]."

Lõpetada kraide ja oblastite uuesti piiristamine, mis toob töösse ebakindlust ja segadust, stabiliseerida administratiiv-territoriaalne jaotus ja luua seega töös veendumuse õhkkond — säärane on NSVL Konstitutsiooniga lahendatav ülesanne.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon andis Liidu võimkonda, kõrvuti Liidu väliste piiride muutmisega, ka „... liiduvabariikide-vaheliste piiride muutmise küsimuse reguleerimise ..." (art. 1 p. „b").

Liiduvabariikide territooriumide muutmise võimatus ilma nende nõusolekuta, nagu seda fikseeris sama Konstitutsiooni artikkel 6, rõhutas liiduvabariikide suveräänsust nende riigipiiride küsimuses.

Mis puutub vabariiklikkudesse põhiseadustesse, siis määras näiteks VNFSV 1925. a. Konstitutsioon, et VNFSV territooriumi üldine administratiivne jaotus ja krailiste ning oblastlikkude liitumiste kinnitamine kuulub Ülevenemaalise nõukogude kongressi ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee pädevusse (art. 17, p. „v").

Vaatamata säärasele reguleerimisele või õigemini selle mittekülllaldase karmuse tagajärjel võisid liiduvabariikide territooriumide muutmised teostuda vabariiklikkude organite poolt võrdlemisi kergesti, kuivõrra need muutused ei olnud seotud Konstitutsiooni muutmisega [23].

Teissugune on olukord Stalini Konstitutsiooni järgi. Jättes jõusse liiduvabariikide nõusoleku vajaduse nende territooriumide muutmiseks, ei piira uus NSVL Konstitutsioon Liidu organite

---

[22] Stalin, Konst. projektist, lk. 39.

[23] VNFSV Konstitutsiooni formulatsioon ise „... kraideks ja oblastiteks ühinemise kinnitamine" eeldas teatavat kohalikkude organite iseseisvust selles töös, mille tulemused esitati siis VKTK-le kinnitamiseks. Seda iseseisvust kuritarvitati kohtadel sageli seevõrra, et VKTK-l tuli vastu võtta spetsiaalseid otsuseid, mis sisaldasid kriminaalse vastutavuse ähvardust ANSV, kraide, oblastite ja rajoonide administratiiv-territoriaalsete piiride muutmise puhul ilma VKTK Presiidiumi otsuseta (vt. näiteks VKTK otsused 9. maist 1923. a. — S. K. nr. 41, art. 448, 6. juunist 1924. a. — S. K. nr. 51, art. 492, ja 12. novembrist 1928. a. — S. K. nr. 141, art. 928).

tegevust enam ainult „reguleerimise“ küsimustega. Liidu pädevus on nüüd palju ulatuslikum ja kindlam, liiduvabariikide territooriumi administratiivse jaotuse teostamine on rohkem tsentraliseeritud. Kui varemini liiduvabariik (nõukogude kongress, KTK) oli õigustatud ise kinnitama kraide ja oblastite kujundamist, siis praegu võivad säärased muutused liiduvabariikide administratiiv-territoriaalses jaotuses toimuda ainult Liidu Ülemnõukogu kinnitamisel ja liidu ning vabariiklikkude konstitutsioonide muutmise korras.

NSVL Konstitutsioon annab täpse kraide, oblastite, autonoomsete vabariikide ja oblastite loendi iga liiduvabariigi kohta, kelle koosseisu kuulub neid administratiiv-territoriaalseid ühikuid. Samasugune loend sisaldub ka vastava liiduvabariigi konstitutsioonis. Neis vabariiges, kus kraid ja oblastid puuduvad, fikseerivad konstitutsioonid autonoomsete vabariikide ja oblastite koostise, ringkonnad, rajoonid ja vabariikliku alluvusega linnad. Järelikult peavad neis vabariikides ka rajoonilise jaotuse muutused välja kutsuma vabariikliku konstitutsiooni muutmise.

Millega motiveeritakse liiduvabariikide territoriaalse jaotuse konstitutsiooniliselt tagatava stabiilsuse vajadust?

Vastust sellele küsimusele tuleb otsida sellest osatähtsusest, mida NSVL-s evib territoorium sotsialistliku majandamise objektina. Territoriaalse jaotuse stabiilsus taotleb iga krai, oblasti, rajooni jaoks usaldusõhkkonna loomist, tingimuste selgust ja kindlust majanduse plaanipäraseks ja kõige efektiivsemaks arenemiseks antud territooriumil.

Administratiiv-territoriaalse jaotuse stabiilsuse suurem võimalus ja selle võimaluse teostamine on käesoleval ajal ette valmistatud NSVL kogu eelnenud arenguga. Rajoonidesse jagamise protsessi lõpuleviimine, riigi üksikute majanduslikkude rajoonide selgunud majanduslik spetsifikatsioon ja nende edasise arengu selge perspektiiv võimaldavad praegu ka administratiiv-territoriaalsele korraldusele anda suurimat püsivust ja kindlust.

Pöördudes vahetult liiduvabariikide praegusaja koosseisu juurde, peab eelkõige mainima suurt mitmekesisust administratiiv-territoriaalses jaotuses, mis on vältimatu määratu NSVL tingimusis. Liiduvabariikide koosseisus on kraid, oblastid, autonoomsed vabariigid, autonoomsed oblastid, ringkonnad (rahvuslikud ja administratiivsed) ja rajoonid. Kõige selle mitmekesisuse juures on jaotuse põhivormideks oblastid ja rajoonid.

NSVL Konstitutsioon määrab järgmise üksikute liiduvabariikide koosseisu *:

---

* Alamal esitatavad andmed on osaliselt vananenud, eriti viidete osas. — Vt. lähemalt NSVL Ülemnõukogu I, II, III, VI ja VII sessioonil vastuvõetud Konstitutsiooni muudatused ja täiendused. — Vast. toim.

Liiduvabariigi nimi	Tema koosseisu kuuluvate administratiiv-territoriaalsete ühikute arv			
	kraisid	oblasteid	ANSV	autonoomseid obl.
Vene NFSV	5[24]	28[25]	17	6
Ukraina NSV	—	12	1	—
Valge-Vene NSV	—	5	—	—
Azerbaidžani NSV	—	—	1	1
Gruusia NSV	—	—	2	1
Uzbeki NSV	—	5	1	—
Tadžiki NSV	—	—	—	1
Kažahhi NSV	—	11	—	—
Armeenia NSV, Turkmeeni NSV, Kirgiisi NSV	Ei evi oma koosseisus ülalnimetatud administratiiv-territoriaalseid ühikuid ja jagunevad ainult rajoonidesse ja Turkmeeni NSV ja Kirgiisi NSV peale selle ringkondadesse.			
Kogu NSVL	5[24]	61[26]	22	9

Seega on kõige komplitseeritum jaotus VNFSV-s, kõige lihtsam — Armeenia, Turkmeeni ja Kirgiisi NSV-s, milledega sarnaneb ka Tadžiki NSV, mille koosseisu kuulub ainult üks autonoomne oblast.

Enamikus liiduvabariikide konstitutsioonides on peale nende vabariikide koosseisu kuuluvate oblastite, ANSV-de ja autonoomsete oblastite loendatud ka ringkonnad, rajoonid ja linnad, mis on iseseisvad administratiivühikud ega kuulu rajoonide koosseisu. VNFSV, UNSV, VNSV, Uzbeki NSV ja Kazahhi NSV Konstitutsioonides loendatakse ainult need vabariikide koostisosad, mis on ära toodud NSVL Konstitutsioonis. See seletub peamiselt sellega, et nimetatud vabariigid evivad suurel arvul teisi administratiivseid jaotusi (eriti rajoone, mida oleks tülikas konstitutsioonides loendada) [27].

[24] NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 1938. a. 20. oktoobri seadlusega jaotati Kaug-Ida krai Primorski ja Habarovski kraiks, seega on VNFSV-s (ja NSV Liidus tervikuna) praegu 6 kraid.

[25] Siia arvu ei kuulu 7 oblastit, milleks jagunevad oma suuruse tõttu Primorski krai (Primorski ja Ussuuri) ja Habarovski krai (Habarovski, Sahhalini, Kamtšatka, Alam-Amuuri ja Amuuri). NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 3. oktoobrist 1938 jaotati Sverdlovi oblast kaheks: Sverdlovi ja Permi oblastiks („Izvestija" 4. oktoobrist 1938, nr. 232); seega on VNFSV koosseisus praegu 29 oblastit ja kogu NSVL-s — 62 oblastit.

[26] Pärast Sverdlovi oblasti kaheks jaotamist 3. oktoobril 1938 — Sverdlovi ja Permi oblastiks — on NSVL-s 62 oblastit.

[27] VNFSV-s on (15. septembril 1938) 9 administratiivset ringkonda,

Lisaks sellele, mis on fikseeritud NSVL Konstitutsioonis, määravad alamalloendatud NSV vabariiklikud konstitutsioonid järgmise nende liiduvabariikide koostise:

	Administratiiv-seid ringkondi	Rajoone	Linnu, mis ei kuulu rajoonide koosseisu
Azerbaidžani NSV	—	50 [28]	1
Gruusia NSV	—	64 [29]	5
Armeenia NSV	—	37	2
Tadžiki NSV	3	35 [30]	7
Turkmeeni NSV	2	47	11
Kirgiisi NSV	4	47	5

Kokku oli (15. septembril 1938) liiduvabariikides, ühes arvatud VNFSV, UNSV, VNSV, Uzbeki NSV ja Kazahhi NSV, 19 administratiivringkonda[31], 11 rahvusringkonda[32] ja 3463 rajooni.

Liiduvabariikide kehtiv administratiiv-territoriaalne jaotus on rajatud elanikkonna rahvusliku omapära arvestamisele ja teaduslik-majanduslikele andmeile.

Neid põhimõtteid ei tundnud endise Vene tsaririigi territoriaalne korraldus. Selleaegse, juba Katariina II ajal kujunenud ja põhijoontes Oktoobrirevolutsioonini säilinud administratiivse jaotuse aluseks olid politseilise halduse sobivuse põhimõtted ja fiskuse huvid. Selleks otstarbeks oli kogu maa bürokraatlikult jaotatud elanike arvult ligikaudu võrdseiks osadeks — kubermangudeks,

---

11 rahvusringkonda ja 2267 rajooni; UNSV-s — 502 rajooni; VNSV-s — 90 rajooni; Uzbeki NSV-s — 1 ringkond ja 111 rajooni; Kazahhi NSV-s — 171 rajooni.

[28] Nahhitševani ANSV ja Mägi-Karabahhi autonoomse oblasti koosseisu kuuluvad rajoonid (11) ei ole Azerbaidžani NSV Konstitutsioonis eraldi näidatud.

[29] Siia arvu kuuluvad Konstitutsioonis eraldi loendatud Abhaasi (5) ja Adžaari (4) autonoomsete vabariikide ja Lõuna-Ossetiini autonoomse oblasti (4) rajoonid.

[30] Mägi-Badahšani autonoomsesse oblastisse kuuluvad rajoonid (8) on spetsiaalselt loendatud ja kuuluvad arvu 35. Rajoone, mis kuuluvad ringkondade koosseisu (31), Konstitutsioonis ei arvestata.

[31] Narõmi, Kingissepa, Pihkva, Kizljari, Opotška, Tara, Astrahani, Petšora, Tobolski (VNFSV), Kerki, Tašauzi (Turkmeeni NSV), Garmi, Kuljabi, Leninabadi (Tadžiki NSV), Oši, Džalal-Abadi, Issõk-Kuli, Tien-Šani (Kirgiisi NSV), Surhan-Darja (Uzbeki NSV).

[32] Komi-Permi (Sverdlovi oblast), Neni (Arhangelski oblast), Aginski, Burjaadi-Mongoli (Tšita oblast), Korjaki, Tšuktši (Habarovski krai Kamtšatka oblast), Ostjaki-Voguli, Jamali-Neni (Omski oblast), Taimõri, Evenki (Krasnojarski krai), Karjala (Kalinini oblast), Ust-Orda Burjaadi-Mongoli (Irkutski oblast).

ja viimased maakondadeks ja valdadeks. Erialase halduse seisukohalt ei olnud säärane mehaaniline jaotus alati sobiv, kuid see ebasobivus kompenseerus maa täiendava jaotamisega erialaseiks haldusringkondadeks: sõjaväe-, kohtu-, tolli-, õppe- jne. ringkonniks. Elanikkonna huvisid ja vajadusi seejuures arvesse ei võetud.

Lenin oma artiklis „Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta" (1913. a.) nimetas Venemaa endist administratiivset jaotust keskaegseks, pärisorjuslikuks, kroonulik-bürokraatlikuks [33].

9) Autonoomsete vabariikide õiguslik seisund NSVL-s ja liiduvabariigis ja nende pädevus.

Esimene nõukogude Konstitutsioon (1918. a.) sisaldas ainult üldisi põhimõttelisi teese, mis fikseerisid autonoomse-föderatiivse ehituse põhijooned [34]. Seal puudusid konkreetsed juhendid riikliku korralduse, riigiaparaadi ja autonoomsete riiklikkude ühikute pädevuse kohta. See seletub sellega, et Konstitutsiooni vastuvõtmise momendiks ei olnud VNFSV koosseisus ühtki säärast ühikut. Esimene autonoomia tekkis Volga-äärse sakslaste Töökommuuni näol, nagu ülalpool mainitud, 19. oktoobril 1918. a., s. o. juba pärast esimese Konstitutsiooni vastuvõtmist.

Seega, kuigi Vene nõukogude sotsialistlik vabariik nimetati Konstitutsiooni järgi föderatiivseks vabariigiks [35], ei olnud ta seda veel tegelikkuses. Föderatsiooni proklameeriti kui riikliku korralduse plaani, föderatsioon tuli nõukogude autonoomia alusel veel luua.

Föderatsiooniks kujunes VNFSV tegelikult ajavahemikul 1920—1924, mil autonoomia areng toimus eriti intensiivselt [36].

VNFSV teise Konstitutsiooni vastuvõtmise momendiks (1925. a.)

---

[33] Vt. Lenin, XVII k., lk. 156.

[34] Need seisukohad leidsid väljendust reas seadusandlikkudes ja teistes aktides, mis kuulusid esimese Konstitutsiooni vastuvõtmisele eelnenud ajajärku, nimelt „Venemaa rahvate õiguste deklaratsioonis" [2.(15.)novembrist 1917], RKN ja Rahvusasjade RK läkituses „Kõigile Venemaa ja Idamaa töötavaile muhameedlasile" [20. novembrist (3. detsembrist) 1917], RKN dekreedis Türgi Armeenia kohta [29. detsembrist 1917 (11. jaanuarist 1918)], „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis" 25. jaanuarist 1918, Ülevenemaalise nõukogude III kongressi määruses „Vene vabariigi föderaalsete asutiste kohta" 28. jaanuarist 1918, Rahvusasjade RK läkituses Kaasani, Ufa, Orenburgi ja Jekaterinburgi nõukogudele, Turkestani krai Rahvakomissaride Nõukogule ja teistele (1918. a. aprillis).

[35] Seda, et ta korraldatakse föderatsioonina, märgiti juba varemini — Ülevenemaalise nõukogude III kongressi poolt 25. jaanuaril 1918. a. vastuvõetud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis".

[36] 1925. a. alguseks kuulusid VNFSV koosseisu juba 11 autonoomset vabariiki ja 13 autonoomset oblastit.

Ülevenemaalise nõukogude XII kongressi poolt oli autonoomse-föderatiivse korralduse alal saavutatud seevõrra tähtis kogemus, et seda võidi juba Konstitutsioonis üldistada.

Sellepärast leiamegi VNFSV 1925. a. Konstitutsioonis juba üksikasjalisemaid juhendeid autonoomiate suhtes [37]. See Konstitutsioon määras alusjoontes autonoomsete vabariikide õigusliku seisundi, nende vastastikuse suhte VNFSV-ga ja osaliselt ka, kuigi kõige üldisemal kujul, ANSV pädevuse. Riikliku korralduse ja riigivalitsemise, aga ka autonoomsete vabariikide pädevuse küsimuste reglementatsioone sisaldus ka VKTK otsuseis ühe või teise ANSV kujundamise kohta, kuigi ka siin määrati ainult alused ja samuti ainult üldjoontes [38].

NSVL 1924. a. Konstitutsioon andis autonoomsetele vabariikidele ja oblastitele võrdlemisi vähe ruumi. Kuid see, mis temas oli nende kohta öeldud (15. artiklis), omab nende õigusliku seisundi iseloomustamiseks Liidus erakordselt olulist tähtsust.

1924. a. Liidu Konstitutsioon rääkis autonoomiaist seoses Kesktäitevkomitee struktuuri ja tema kujundamise korra küsimusega (kaks koda). Konstitutsioon nägi ette autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite vahenditu esinduse Rahvuste Nõukogus.

Selles, et autonoomsete ühikute jaoks, kes NSVL koosseisu ei kuulunud vahenditult, vaid vastava liiduvabariigi kaudu, nähti ette otsene esindus Liidu riigivõimu kõrgemas organis, me näeme erilise tähelepanu osutamist Liidu poolt autonoomseile rahvuslik-riiklikele formatsioonele.

Ajavahemikul 1924—1936 toimusid suured muutused autonoomsete ühikute koosseisus: 1) 4 ANSV muudeti liiduvabariikideks; 2) tekkis 11 uut ANSV (uuesti kujundatud või autonoomseist oblasteist ümber muudetud); 3) loodi 9 uut autonoomset oblastit.

Kõik autonoomsed vabariigid kuuluvad praegu vahenditult liiduvabariikide koosseisu, möödudes kraideks liitumisest [39], mis annab tunnistust nende majanduslikust ja kultuurilisest kasvust ja nende iseseisvuse tugevnemisest.

Autonoomsete ühikute areng, mis kajastab nende majanduslikku ja kultuurilist kasvu ja iseloomustab ühes seega ka nõu-

---

[37] Vt. VNFSV 1925. a. Konstitutsiooni art. 44—48, 51, 80.

[38] Vt. näiteks VKTK ja VNFSV RKN dekreet Krimmi ANSV kujundamise kohta (S. K. 1921, nr. 69, art. 556).

[39] 1936. aastani ja osaliselt 1937. aastani (s. o. kuni mõnede kraide ümberkujundamiseni oblastiteks ja teiste jagamiseni) kuulusid ainult 5 VNFSV autonoomset vabariiki vahenditult VNFSV-sse, nende alludes kõigis küsimusis VNFSV kõrgemaile organeile. Ülejäänud 12 ANSV kuulusid kraide koondiste koosseisu. Sinna astumise ja ANSV-de ja kraide võimuorganite vastastikuste suhete tingimused määrati VKTK määrusega 28. juunist 1928 (S. K. nr. 79, art. 544).

kogude autonoomia elastsust, leiab oma kajastuse nii Stalini Konstitutsioonis kui ka liiduvabariikide konstitutsioonides.

NSVL uus Konstitutsioon, säilitades kahe koja süsteemi, jättis jõusse autonoomiate otsese esinduse Liidu riigivõimu kõrgemas organis — NSVL Ülemnõukogus. Erinevalt 1924. a. Konstitutsioonist tõstis Stalini Konstitutsioon selle esinduse norme: 5 saadikult 11-le ANSV-s ja ühelt saadikult viiele autonoomses oblastis. Peale selle on Rahvuste Nõukogusse viidud rahvusringkondade esindus (igalt üks saadik) [40].

NSVL Konstitutsioon sisaldab erilise peatüki (VII) ANSV riigivõimu kõrgemate organite kohta, mis iseloomustab autonoomsete vabariikide olulist iseseisvust [41].

Põhjaliku iseloomustuse ANSV õigusliku positsiooni kohta liiduvabariigis annavad liiduvabariikide — VNFSV, Ukraina, Azerbaidžani, Gruusia ja Uzbeki NSV — uued konstitutsioonid ja samuti ka ANSV eneste konstitutsioonid.

Kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni 92. artikliga annavad liiduvabariikide konstitutsioonid ANSV-le õiguse oma konstitutsioonile, määrates, et viimane peab olema üles ehitatud täielises kokkukõlas nii NSVL Konstitutsiooniga kui ka liiduvabariigi konstitutsiooniga. ANSV Konstitutsioon kinnitatakse Liiduvabariigi Ülemnõukogu poolt, millest räägitakse liiduvabariikide konstitutsioonides kui ka autonoomsete vabariikide eneste konstitutsioonides. See asjaolu kriipsutab eriti alla liiduvabariigi vastutavust iga rahvuse majandusliku ja kultuurilise arengu eest, kes on organiseeritud autonoomseks administratiiv-territoriaalseks ühikuks, mis on selle vabariigi koostisosaks.

Autonoomne vabariik on vabariik samade väliste tunnustega nagu liiduvabariik (oma konstitutsioon, seadusandluse õigus, riigivõimu kõrgemad organid jms.) [42]. Kuid see on vabariik, kes liiduvabariigiga võrreldes omab väiksema ulatusega pädevust.

Autonoomne vabariik ei evi spetsiaalset esindust liiduvabariigi riigivõimu kõrgemas organis — Ülemnõukogus, ta on esindatud seal üldisil aluseil — saadikute valimise teel Ülemnõukogusse antud liiduvabariigis kehtival määral. Sealjuures on siiski liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe üheks asetäitjaks autonoomse vabariigi esindaja ja liiduvabariigi konstitutsioon näeb

---

[40] Vt. NSVL Konstitutsiooni art. 35.

[41] Peale III ja VII peatüki räägitakse autonoomsetest vabariikidest ka IX peatükis — autonoomsete vabariikide kohtuist (art. 102 ja 107) ja ANSV prokuröride nimetamisest NSV Liidu Prokuröri poolt, ja XI peatükis — sellest, et saadikute valimine autonoomsete vabariikide Ülemnõukogudesse teostatakse valijate poolt üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel (art. 134).

[42] Autonoomsete vabariikide konstitutsioonides nimetatakse neid vabariike „tööliste ja talupoegade sotsialistlikeks riikideks".

ette niipalju asetäitjaid, kuipalju liiduvabariigis on autonoomseid vabariike. Nii valib VNFSV 17 Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjat — vastavalt autonoomsete vabariikide arvule (art. 31) [43].

Liiduvabariikide konstitutsioonid ei räägi midagi ANSV territooriumist peale selle, et liiduvabariigile kuulub autonoomsete vabariikide piiride ja rajoonilise jaotuse kinnitamise õigus ja et ta on kohustatud esitama NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks uute autonoomsete vabariikide kujundamise. Kuid autonoomse vabariigi kui riikliku kujundi eksisteerimine eeldab loomulikult tema eksisteerimist kindlal territooriumil, mida ei saa muuta ilma ANSV nõusolekuta. Kui liiduvabariikide konstitutsioonides seda eeldatakse, siis autonoomsete vabariikide konstitutsioonides on see spetsiaalselt fikseeritud.

Mis puutub ANSV pädevusse, siis liiduvabariikide konstitutsioonid määravad ainult järgmised ANSV Ülemnõukogu õigused: a) ANSV Konstitutsiooni vastuvõtmine ja selle kinnitamiseks esitamine NSV Ülemnõukogule; b) ANSV rajoonilise jaotuse ja rajoonide ning linnade piiride määramine nende NSV Ülemnõukogule kinnitamiseks esitamisega; c) ANSV rahvamajanduse plaani ja eelarve kinnitamine ja d) ANSV aunimetuste andmine [44].

Muul alal määratakse autonoomsete vabariikide pädevus nende omade konstitutsioonidega. Igas neist tähendatakse, et väljaspool NSVL Konstitutsiooni 14. artikli ja liiduvabariigi konstitutsiooni vastava artikli piire ANSV „teostab riigivõimu autonoomia põhimõtteil".

Loetledes ANSV võimkonda kuuluvad küsimused, säilitavad kõigi ANSV konstitutsioonid täieliku kokkukõla vastava liiduvabariigi konstitutsiooniga. Iga ANSV konstitutsiooni artikkel, mis määrab ANSV pädevuse ulatuse, konkretiseerib seda, mis üldisel kujul on fikseeritud vastava konstitutsiooni artiklis, millega algab peatükk riiklikust korraldusest ja mis deklareerib ANSV õigust teostada riigivõimu, väljaspool NSVL Konstitutsiooni art. 14-ga ja liiduvabariigi põhiseaduse vastava artikliga seatud piire, autonoomia põhimõtteil.

See autonoomsus leiab oma väljenduse selles, et ANSV teostab seadusandlust oma pädevuse piires kõigil majandusliku ja kultuurilise ehitustöö aladel; tal on oma kõrgemad riigivõimu ja riigi-

---

[43] Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjate arv autonoomsete vabariikide arvu järgi on määratud vastava juhisega konstitutsioonis ka Gruusia NSV-s (2) ja Azerbaidžani NSV-s (2), kusjuures viimases võetakse arvesse üks ANSV ja üks autonoomne oblast. UNSV ja Uzbeki NSV konstitutsioonid näevad ette asetäitja valimise ilma ANSV ja autonoomsete oblastite mainimiseta.

[44] Vt. näiteks VNFSV Konstitutsiooni art. 59.

valitsemise organid, mis on ehitatud liiduvabariigi vastavate organite tüübi järgi.

ANSV õiguslikke suhteid liiduvabariigiga iseloomustavad peale selle, mis oli ülalpool öeldud ANSV Konstitutsiooni kohta, tema territooriumi ja esinduse kohta Liiduvabariigi Ülemnõukogus, ka liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogu ja ANSV Rahvakomissaride Nõukogu vastastikused suhted, samuti ANSV rahvakomissariaatide süsteem ja nende suhted liiduvabariikide rahvakomissariaatidega.

Liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogul on õigus seistada ANSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusi ja korraldusi, kuna liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidium võib neid tühistada rööbiti kraide ja oblastite töötava rahva saadikute nõukogude otsuste ja korraldustega, kui need seadusele vastu käivad (vt. VNFSV Konstitutsiooni art. 33 ja 46).

Autonoomsetes vabariikides ei ole niisuguseid rahvakomissariaate, millega samanimelised liiduvabariigis puuduksid [45]. Teiste sõnadega, ANSV ei evi autonoomseid rahvakomissariaate, mis on allutatud eranditult ANSV Rahvakomissaride Nõukogule.

Kõik rahvakomissariaadid alluvad eranditult peale ANSV Rahvakomissaride Nõukogu ka liiduvabariigi vastavaile rahvakomissariaatidele, sealhulgas ka vabariiklikkudele (hariduse, kohaliku tööstuse, kommunaalmajanduse ja sotsiaalkindlustuse). Seega kehtib eranditult kõigi ANSV rahvakomissariaatide suhtes kahekordne allumise süsteem.

Omades mitte ühelgi majanduse ja halduse alal ainupädevust, omavad ANSV-d siiski ulatuslikku pädevust kõigil kultuurmajandusliku ehitustöö aladel. ANSV-d juhivad oma territooriumil vahenditult alg- ja keskhariduse korraldamist, tervishoidu, sotsiaalkindlustust, elamu- ja kommunaalmajandust; valitsevad

---

[45] Kuid mitte kõik liiduvabariikide rahvakomissariaadid ei ole samanimelised ANSV rahvakomissariaatidega. VNFSV Konstitutsiooni kohaselt (art. 69) võib toiduainete tööstuse, metsatööstuse ja kergetööstuse rahvakomissariaate (kõiki või ainult mõnda neist) ANSV-s asutada ainult seoses antud autonoomse vabariigi majanduslike iseärasustega ja VNFSV Ülemnõukogu kinnitamisel. Seetõttu puuduvad mõnes VNFSV autonoomses vabariigis üks-kaks või ka kõik need kolm rahvakomissariaati (näiteks Udmurti ja Karjala ANSV-s puudub kergetööstuse rahvakomissariaat, Dagestanis — metsatööstuse, Krimmis — kergetööstuse ja metsatööstuse, Põhja-Osseetias kõik kolm, jne.). Samasugused nimetatud rahvakomissariaatide asutamise tingimused, nagu VNFSV-s, on ette nähtud ka Gruusia NSV Konstitutsioonis. UNSV Konstitutsioon näeb Moldaavia ANSV sääraste rahvakomissariaatide seas ette ainult toiduainete tööstuse rahvakomissariaadi, Azerbaidžani NSV Konstitutsioon — kergetööstuse ja metsatööstuse rahvakomissariaat (Nahhitševani ANSV jaoks).

Kara-Kalpaki ANSV-s puuduvad Uzbeki NSV Konstitutsiooni järgi kõik need kolm rahvakomissariaati. Peale selle puuduvad kõigi liiduvabariikide autonoomsetes vabariikides teravilja- ja loomakasvatuse sovhooside rahvakomissariaat.

vabariikliku alluvusega tööstus-, põllumajandus- ja kaubandusettevõtteid ja organisatsioone; teostavad teede ehitamist ja kohaliku transpordi ja kohaliku sideasjanduse juhtimist; kontrollivad ja teostavad järelevalvet NSVL ja liiduvabariikide organeile allutatud ettevõtete valitsemise ning olukorra üle jne. Autonoomseil vabariigel on täielik võimalus ja õigus sisehalduse küsimusi oma pädevuse ulatuses iseseisvalt otsustada.

Kujutades endist liiduvabariikide koosseisu kuuluvaid vabariike, erinevad ANSV-d liiduvabariikidest olulisemalt selles, et esiteks ei oma nad neid kolme tunnust (kõiki kolme või mõnda neist), mis on iseloomustavad liiduvabariigi kujundamiseks; teiseks ei oma nad NSVL-st vaba väljaastumise õigust; kolmandaks on nad kohustatud esitama oma põhiseaduse Liiduvabariigi Ülemnõukogule kinnitamiseks, kuna viimase põhiseadus võetakse vastu tema Ülemnõukogu poolt ega kuulu NSVL kõrgemate organite kinnitamisele.

Vana koolkonna juristid, kes kohaldavad nõukogude autonoomsele vabariigile kodanliku teaduse šabloone, püüavad ANSV-de põhilist iseärasust ja nende erinevust liiduvabariikidest näha selles, nagu ei kuuluks neile enda-organiseerimise õigust, et nende olelu aluseks on „oktruaeerimise" põhimõte (s. o. autonoomia „kinkimine" neile). Selle järelduse kinnitamiseks tavaliselt tehakse viide nõukogude võimu dekreetidele autonoomsete vabariikide organiseerimise kohta, kus real juhtudel öeldi: kujundada niisugune autonoomne nõukogude sotsialistlik vabariik. Sealjuures siiski ignoreeritakse seda väga olulist asjaolu, et liiduvabariikide kõrgemate võimuorganite otsuseile eelnes reeglipäraselt selle või teise rahvuse töötava rahva masside tahteavaldus nende organiseerimise kohta autonoomseks vabariigiks.

Autonoomsete vabariikidena organiseeritud rahvused omavad täielikku võimalust arendada nõukogude rahvuslikku riiklust, oma rahvuslikku kultuuri selleks, et panna neid sotsialistliku ehitustöö teenistusse. Selles suhtes on autonoomsed vabariigid samas olukorras nagu liiduvabariigidki.

Kõik NSVL rahvused on üheõiguslikud. Autonoomsete vabariikide rahvuste üheõiguslus on kindlustatud Liidu ja liiduvabariikide seadustega. Sellele lisaks võtavad autonoomsed vabariigid osa Liidu seaduste kinnitamisest (Rahvuste Nõukogu kaudu) ja saavad mõjustada ka liiduvabariigi seadusandlust.

10) Vapp, lipp, pealinn.

Riigi vapp on riigi ametlik embleem, mis väljendab näitlikult mingisugust ideed või mitmeid ajaloolis-poliitilise korra põhiideid kokkukõlas antud riigi iseloomuga. Selle embleemi kujutis kinnitatakse kõigis tema üksikasjus erilise seadusandliku aktiga.

Kapitalistlikkude riikide vappidel kujutatakse kõige enam kiskjaid linde ja loomi — kotkaid, jahikulle, lõvisid, mis iseloomustab nende riikide valitsevate klasside kiskjalikku poliitikat.

Oktoobrirevolutsiooni-eelse Venemaa riigivapp kujutas kahe peaga kotkast tsaarikroonidega peadel, valitsuskepiga ja riigiõunaga [46] küünte vahel ja võidetud riikide, rahvaste ja suguharude vappidega tiibadel; kotka rinnal asetses Georg Võitja kujutis — hobusel ratsanik, kes tabab piigiga lohet [47].

Tsaristliku Venemaa vapp oli Vene impeeriumi embleem, mis kajastas tsarismi anneksioonipoliitikat, mille tulemusena liideti vägivaldselt Venemaaga Siber, Kaukaasia, Poola, Soome, Krimm, Turkestan ja teised. Kiskja kotka tiibadele mahutatud nende maade, vürstiriikide ja oblastite vapid nagu summeerisid tsarismi poolt paljude aastasadade kestel teostatud suurriikliku poliitika pikka ajalugu.

Nõukogude võim, kes purustas alusteni vana kodanlik-mõisnikulise korra, tegi lõpu rahvuste rõhumise poliitikale ja vabastas Venemaa rahvused kapitalistlikust orjusest, kõrvaldas ühes selle korraga ka tema embleemi — riigi vapi oma musta kotka ja hulga igasuguste atribuutidega. Varsti pärast Suurt sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni 1918. a. pandi kehtima VNFSV vapp, mille aluseks oli uue ühiskondliku korra embleem. VNFSV vapp kujutas risti asetatud sirpi ja vasarat, mis on piiratud viljapeadest pärjaga ja millel on allkiri: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!"

Pärast NSVL kujundamist kinnitati NSVL esimese KTK II istungjärgul 6. juulil 1923. a. ka NSVL vapi kujutis: sirp ja vasar maakeral, mis on ümbritsetud viljapeadest pärjaga, palmitsetud helepunase lindiga, millele on kirjutatud kuues keeles (vene, ukraina, valgevene, gruusia, armeenia ja türgi-tatari) loosung-deviis: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" All, kus pärja harud ühinevad, on tõusev päike, mis valgustab oma kiirtega maakera. Vapi ülaosas on viieharuline täht.

Stalini Konstitutsiooni järgi (art. 143) koosneb NSVL riigi vapp samuti sirbist ja vasarast maakeral, mis on kujutatud päikesekiirtes ja on raamistatud viljapeadega, pealkirjastatud üheteistkümne * liiduvabariigi keeles: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" Ülaosas, maakera peal, on viieharuline täht.

NSVL vapi kujutis kinnitati NSVL KTK Presiidiumi otsusega 17. märtsist 1937 [48].

NSVL riigivapil kujutatud sirp ja vasar on töö embleem ja kehastavad tööliste ja talupoegade võitmatut liitu, kes purustasid

---

[46] Valitsuskepp ja riigiõun — tsaarivõimu sümbolid, esimene oli kujutatud kepina, teine — ristiga kroonitud kerana.

[47] See kujutis oli mõnda aega Vene vapiks. XV sajandi lõpul ilmub Joann III ajal uus riigivapp, mis kujutab kahe peaga kotkast ja mis laenati Bütsantsist. Sealjuures paigutati alul uue vapi pöördele Georg Võitja kuju, kuna hiljemini paigutati vana vapp kotka rinnale väikesele kilbile.

[48] Vt. „Izvestija TsIKa" 20. märtsist 1937.

* Praegu kuueteistkümne liiduvabariigi keeles. — Vast. toim.

kapitalistliku korra ja ehitasid Lenini-Stalini partei juhtimisel oma riigi, kus ei ole inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. See embleem ütleb, et meie riigis valitseb sotsialistliku töö seadus.

Nõukogude vapp on rahvaste ühinemise sümbol, üheteistkümne* üheõigusliku nõukogude vabariigi liidu, rahuliku ja vabatahtliku töötajate liidu sümbol. See liit on lahutamatu ja võitmatu. Igaühel, kes tahab rünnata üht neist vabariikidest, tuleb tegemist teha kõigi üheteistkümnega. Seda meenutab ähvardavalt vapi ülaosas põlev Punaarmee täht. Kõigi rahvuste töötajad ehitasid ühiste sõbralikkude jõupingutustega meie maal üles sotsialismi. See, mis nende poolt on vallutatud, on vallutatud kogu maailma jaoks. Seepärast ongi nõukogude vapil sirp ja vasar kujutatud maakeral.

Üheteistkümne liiduvabariigi keeles korratud deviis: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" kutsub kõigi maade proletaarlasi ühinema nende vabariikide eeskujul, et samal eeskujul jäädavalt lõpetada kapitalismi röövellikkude seadustega ja anda uued seadused — sotsialistliku ühiskonna seadused. See deviis rõhutab töötava rahva ülemaailmset solidaarsust, kuna sirbi ja vasara kujutis viljapeadega ümberpõimitud maakeral nagu antitsipeeriks riigipiiridega kitsendamata sotsialistliku majanduse ülemaailmset organisatsiooni.

Igal liiduvabariigil on oma riigivapp. Kõigi liiduvabariikide vappide aluseks on Lenini poolt 1918. a. kinnitatud vapp. Kõigil neil on ühine embleem — sirp ja vasar ja nad erinevad üksteisest ainult mõningate detailidega, mis kajastavad antud vabariigi looduse ja majanduse iseärasusi [49].

R i i g i l i p p, mis kujutab ühe- või mitmevärvilist lõuendit, on riigi suveräänsuse sümboliks. Lipu kirjeldus fikseeritakse, samuti kui vapilgi, seadusandlikus korras.

Esimeseks nõukogude lipuks oli VNFSV punane lipp, vasakus ülemises nurgas kuldsete tähtedega „R S F S R", mis olid kirjutatud slaavi kirjaga ja äärestatud alt ja paremalt poolt kuldse kandiga.

Pärast NSVL kujundamist võeti tarvitusele NSVL lipp, mis koosnes, vastavalt NSVL 1924. a. Konstitutsioonile (art. 71) ja

---

* Ka siin ja alamal lugeda „üheteistkümne" asemel „kuusteist". — Vast. toim.

[49] Nii näiteks on Azerbaidžani NSV vapil peale sirbi ja vasara ka naftatorni kujutis; pärg koosneb puuvillast ja viljapeadest. Gruusia NSV vapil on kujutatud mägede lumised harjad, mille mõlemale küljele on paigutatud viljapead ja väädid viinamarjakobaratega.

ENSV riigivapiks on sirbi ja vasara kujutis tõusva päikese kiirtes, piiratud pärjaga, mis on vasemal okaspuuokstest ja paremal rukkipeadest. Mõlemad pärjapooled on põimitud punase lindiga, pealkirjastatud eesti ja vene keeles: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" All on tähed „Eesti NSV". Vapi ülaosas on viieharuline täht. — Vast. toim.

NSVL KTK 1929. a. 29. augusti otsusele, täisnurksest punasest lõuendist, mille vasakus ülemises nurgas oli kuldse sirbi ja vasara ja nende kohal kuldse kandiga äärestatud punase viieharulise tähe kujutis.

NSVL uue Konstitutsiooni (art. 144) kohaselt koosneb NSVL riigilipp samuti punasest lõuendist, mille ülemises nurgas, lipu varda juures, on kujutatud kuldsed sirp ja vasar ja nende kohal kuldse kandiga äärestatud punane viieharuline täht.

Lipu laiuse ja pikkuse suhe on 1:2.

Liiduvabariikide lippudel on mõningad erinevused lipul asetsevas kujutises. Nii koosnevad VNFSV, Gruusia, Turkmeeni, Uzbeki ja Kirgiisi NSV lipud punasest lõuendist, mille vasakus ülemises nurgas on kuldsete tähtedega märgitud vabariigi nimetus, teiste liiduvabariikide lippudele on peale vabariigi nimetuse mahutatud ka sirp ja vasar, kuna VNSV lipul on peale selle veel kuldse kandiga raamistatud viieharuline punane täht *.

Igas riigis on oma ametlikult tunnustatud pealinn — riigi p e a l i n n. Tavaliselt on pealinn riigipea ja valitsuse alaliseks residentsiks [50].

Vene riigi pealinnaks oli kuni 1712. aastani Moskva. 1712. aastast alates sai selleks Peterburi, mis 1914. augustis nimetati ümber Petrogradiks, kuna Moskva loeti teiseks pealinnaks.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni oli Vene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi pealinnaks mõnda aega Petrograd, mis 1924. a. nimetati proletaarse revolutsiooni juhi V. I. Lenini nime järgi Leningradiks. Petrogradi alatise vallutamise ohu tõttu sakslaste poolt otsustas VKTK III koosseis pealinna üle viia Moskvasse, kuhu 1918. a. 11.—12. märtsil kolisid ka kõrgemad haldusorganid.

Ülevenemaaline nõukogude erakorraline IV kongress, mis oli esimene Moskvasse kokkukutsutud kongress, kinnitas selle otsuse.

Pealinna Petrogradist Moskvasse üleviimise revolutsioonilisest otstarbekusest kirjutas „Pravda“ järgmist: „Iga töölis- ja talupoegkonna revolutsioonilise korra aus vastane tunnustab, et siin on tegemist poliitiliste kaalutluste poolt ettedikteeritud abinõuga, millede kogu veenvust möönavad täielikult kõik, kes mõistavad praeguse olukorra raskust [51].“ „Pravda“ artikkel oli suunatud menševikkude vastu, kes astusid välja pealinna üleviimise vastu

---

* ENSV riigilipp on punasest riidest, mille ülemises vasemas nurgas varda juures on kuldne sirbi ja vasara kujutis ja nende peal kuldsed tähed „ENSV“.

[50] Sellest reeglist tehakse tihti erandeid. Näiteks keisriaegsel Saksamaal oli Wilhelm II residentsiks Potsdam, kuna Saksamaa pealinnaks oli Berliin; tsaariaegsel Venemaal oli Nikolai II elukohaks Tsarskoje Selo, pealinnaks oli aga Peterburi; Inglismaal on pealinnaks London, kuningas elab aga Windsoris.

[51] „Pravda“ 10. märtsist 1918.

ja väitsid laimajalikult, et see justkui diskrediteerib revolutsiooni Euroopa tööliste silmis ja loob nii Venemaal kui ka kogu maailmas mulje, et nõukogude võim „kapituleerub". Lenin teadis hästi ja selgitas, et töölised taipavad pealinna üleviimise revolutsioonilist eesmärki, et valitsuse Moskvasse asumine on mõistetav ka rahvusvahelisele proletariaadile.

Jäädes VNFSV pealinnaks, sai Moskva NSV Liidu kujundamisel ka NSVL pealinnaks, mis fikseeriti NSVL 1924. a. Konstitutsioonis (art. 72) ja hiljemini ka Stalini Konstitutsioonis (art. 145).

Moskva on riigi poliitilise, majandusliku ja kultuurilise elu keskuseks, milleks tema tegi Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

Tsarismi ajal oli Moskva tüüpiline aadlike-kaupmeeste linn, mis kandis endal kõiki vana korra jälgi. Linna keskuses olid aadlike-kaupmeeste luksuslikud üksikelamud. Äärtel elutsesid kitsais, pimedais, niiskeis, suuremalt jaolt keldrikordadel asetsevais, poollagunenud ruumides töölised ja teised varanduseta inimesed. Nii keskuses kui ka linna ääreosades leidus palju kirikuid ja kloostreid. Linn rabas oma korraldamatusega ja absurdse planeerimisega.

Nõukogude võimu aastail kujunes Moskva sõna otseses mõttes ümber ja muutus neile, kes teda varemini tundsid, täiesti tundmatuks. On hulgaliselt ehitatud ilusaid ühiskondlikke hooneid, elamuid, koolimaju jne. Terved tänavad ehitatakse uuesti. Linna ääreosad ei jää enam paljudel aladel keskusest maha, vaid mitmel juhul isegi ületavad seda oma heakorralt. Enamik Moskva tänavaid ja platse on kaetud asfaldiga. Trammiliiklemise kõrval on arenenud autobuse-, auto- ja trollibuseliiklemine. On ehitatud järjekorras juba kaks maailma parimat metrod, mis on pealinna uhkuseks. Stalinlikkude viisaastakute aastail on Moskvas ehitatud ja rekonstrueeritud palju suuri tööstusettevõtteid. Pealinna elanike arv ulatus 1938. a. lõpul ligikaudu 4 miljonile elanikule 1 616 000 vastu 1912. aastal ja 2 026 000 vastu 1926. aastal.

Nõukogude Valitsus, bolševistliku partei Keskkomitee ja seltsimees Stalin osutavad määratu suurt tähelepanu Moskva rekonstrueerimisele ja töötavale rahvale maksimaalsete mõnususte loomisele. Moskva rekonstrueerimise kümneaastase plaani teostamise tulemusena muutub Moskva maailma ilusaimaks ja kõige paremini korrastatud linnaks.

Moskva keskuses asetseb vana suurepärane Kreml, kus elab ja töötab rahvaste suur juht seltsimees Stalin. Sellesse keskusse on suunatud kõik nõukogude rahva mõtted ja tunded ning kogu maailma töötava rahva lootused.

Kremliga külgneb ajalooline Punane plats, mis on massiliste rahvademonstratsioonide ja pidulikkude paraadide keskuseks. Siin puhkab marmorist mausoleumis maailma proletariaadi geniaalse

juhi Lenini põrm. Kremli tornidel põlevad heledalt viieharulised rubiinsed tähed. „Nende valgus valgustab kaugele ja kindlalt," ütles seltsimees Molotov. „Räägitakse, et need tähed on Moskvas kõikjal nähtavad. Räägitakse veel, et need on nähtavad peaaegu kõigis Nõukogude Liidu nurkades ...

Sõjalise rünnaku puhul Nõukogude Liidu vastu kogeb ründaja nii meie raudset endakaitset kui ka nõukogude rubiinsete tähtede valguse jõudu, mis paistavad kaugele väljapoole meie riigi piire [52]."

NSVL pealinna eeskujul õitsevad ka liiduvabariikide pealinnad — Kiiev, Minsk, Alma-Ata, Bakuu, Tbilisi, Jerevan, Taškent, Ašhabad, Frunze, Stalinabad. Mõnes liiduvabariigis loodi pealinn mõne aasta kestel täiesti tühjal kohal. Võtame näiteks Tadžiki NSV pealinna Stalinabadi. Varemini oli siin kišlak Djušambe, kus mägede külgi mööda asetsesid väikesed pimedad onnid. Praegu on see üle 40 000 elanikuga linn laiade, puhtate tänavatega, uute ilusate majadega. Linnas on õmblustööstus, nahatehas, polügraafiline kombinaat ja teised ettevõtted. Stalinabadi on viidud raudtee ja rajatud rida maanteid seniseile läbipääsemata kohtadele.

[52] „Pravda" 9. detsembrist 1937.

V peatükk.

NSVL, LIIDU- JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE KÕRGEIMAD RIIGIVÕIMU ORGANID.

§ 1. ÜLEMNÕUKOGU NSVL KÕRGEIMA RIIGIVÕIMU-ORGANINA.

NSVL kõrgeimad riigivõimu organid on riiklikud organid, kes kehastavad kogu nõukogude paljudest rahvustest koosneva rahva tahet ja täielikult ning lahutamatult teostavad tema suveräänsust.

NSVL kõrgeimad riigivõimu organid valitakse kogu nõukogude rahva poolt ja on rahva kõrgeimaiks esindusasutisteks. Kapitalistlike maade kõrgeimaist esindusasutistest — kodanlikest parlamentidest — erinevad kõrgeimad nõukogude esindusasutised nii oma klassiolemuselt kui ka organisatsioonilise vormi poolest.

„Mitme aasta järel kord otsustada, missugusel valitseva klassi liikmel tuleb parlamendis rahvast maha suruda ja lömastada, selles seisab kodanluse parlamentarismi päristuum; ja mitte üksnes parlamentaarseis konstitutsioonilisis monarhiais, vaid ka kõige demokraatlikemais vabariiges [1].“

Nõukogude kõrgeimad esindusorganid on kogu nõukogude rahva tahtel kutsutud hoidma ja kaitsema töötava rahva huve, kindlustama ja kaitsema võitnud sotsialismi tööd, mis lõpetas inimese igasuguse ekspluateerimise inimese poolt.

Niisugune on sisuline vahe kahe tüübi kõrgeimate esindusasutiste vahel.

Kuid nende vahel on vahe ka organisatsioonilises vormis.

Inglismaal loetakse kõrgeimaiks võimuorganeiks: päritava võimuga kuningas, lordidekoda ja saadikutekoda. Kodanlik riigiteadus „põhjendab“ teoreetiliselt, et lordid, kes kuuluvad lordidekotta „aadlliliku“ sünnipära õiguse alusel või kuninga nimetamisel,

[1] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 400.

ja saadikutekoda, mis on valitav üldise valimisõiguse alusel, harilike tsensuslike kitsendustega, moodustavad koos parlamendi, ühe kõrgeima nõukogu, mis esindab „kogu rahva" huve. Vana inglise teooria käsitab parlamenti kuninga isikliku nõukoguna. Kuningas ja parlament on lahutamatud. „Kuningas parlamendis," lausub lakooniliselt vana inglise formel.

Prantsusmaal on kõrgeimateks võimuorganiteks:

saadikutekoda, valitav „üldise" valimisõiguse alusel, töötava rahva valimisõiguse harilike kitsendustega kodanlikes riikides;

senat, valitav kitsa ringi isikute poolt, peamiselt jõukatest klassidest, kes lükkab tagasi iga edumeelse seaduse, mis vähegi vastab töötava rahva huvidele;

vabariigi president, kes Prantsuse konstitutsiooni alusel võib parlamendi poolt vastuvõetud seaduse kinni pidada ja senati nõusolekul isegi saadikutekoja laiali saata.

Niisugune on kõrgemate võimuorganite organisatsiooniline ehitus kodanlikes demokraatlikkudes maades ja nad pidavat esindama „rahva" tahet. Tegelikult kõik need võimuorganid esindavad üksnes ekspluataatorite kliki tahet.

Vormiliselt peetakse parlamenti kõikvõimsaks. On teada ütlus, et „Inglise parlament võib teha kõike, kuid ei või ainult mehest teha naist". Tegelikult on „rahvaesinduse"-saadikutekoja õigused piiratud lordidekoja ja riigipea, s. o. kuninga õigustega. Inglismaal kuulub parlamendi poolt vastuvõetud seadus veel kinnitamisele kuninga poolt. Prantsusmaal ja USA-s sanktsioneeritakse seadused vabariigi presidendi poolt. Kui president ei nõustu seadusega, on tal õigus anda parlamendi poolt vastuvõetud seadus parlamendile teiskordseks arutamiseks.

Hauriou — Prantsusmaa kaasaegseid kodanlikke silmapaistvamaid riigõiguslasi — lausub avalikult: „Algul mõeldi, et parlament on rahvas ise, siis, et valijate kogu on rahvas; neist illusioonidest tuli loobuda. Praegusel ajal tuleb tunnistada, et iga asutatud poliitiline organisatsioon juba selle tõttu, et ta on organisatsioon, on lahutatud rahvast [2]."

Kõik olemasoleva kodanliku parlamentarismi vormid on valitsemise tööriistadeks rahva üle. Kui kodanlus jõuab järeldusele, et parlament muutub tema valitsemisvõimu takistuseks, läheb ta üle diktatuuri avalikkudele vormidele — fašismile — ja see likvideerib parlamendi ning teised demokraatia tunnused.

Kapitalistlikkudes maades on kapital kõikvõimas. Kapital hoiab enda käes riigi ja kõik riigiorganid, kes pimesi täidavad rahva rõhujate, aga mitte rahva tahet.

---

[2] Hauriou, lk. 675.

Teisiti on põhimõtteliselt NSVL-s. Siin avaldub kõrgemate riigivõimu organite kaudu rahva tahe, miljoniliste töölismasside, talupoegade ja intelligentsi tahe.

Stalini Konstitutsiooni art. 30 põhjal on „NSV Liidu kõrgeimaks riigivõimu-organiks NSVL Ülemnõukogu", kes Stalini Konstitutsiooni art. 31 alusel „teostab kõiki Konstitutsiooni 14. paragrahvi järgi Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidule omistatud õigusi, kuivõrd need Konstitutsiooni põhjal ei kuulu NSV Liidu Ülemnõukogule aruandvate NSV Liidu organite: NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi, NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja NSV Liidu Rahvakomissariaatide võimkonda".

NSVL pädevuse asjad on selgitatud eespool, peatükis riiklikust korraldusest.

NSVL 1924. a. Konstitutsiooni järgi oli NSVL kõrgeimaks võimuorganiks Nõukogude kongress, kongresside vaheaegadel aga NSVL Kesktäitevkomitee, mis koosnes Liidu Nõukogust ja Rahvuste Nõukogust. Kuna Kesktäitevkomitee pidas istungeid vaid sessioonide viisi, oli sessioonide vaheaegadel kõrgeimaks seadusandlikuks, täitvaks ja korraldavaks Liidu võimuorganiks NSVL Kesktäitevkomitee Presiidium.

Stalini Konstitutsioon määrab, et „NSV Liidu seadusandlikku võimu teostab ainuüksi NSV Liidu Ülemnõukogu" (art. 32).

Ainuüksi — see tähendab, et NSVL-s peale NSVL Ülemnõukogu ei ole ega või olla mingisuguseid teisi võimuorganeid, kes oleksid õigustatud andma seadusjõulisi akte. NSVL 1924. a. Konstitutsiooni järgi olid õigustatud andma seadusjõulisi akte mitte üksnes NSVL Nõukogude kongressid, NSVL Kesktäitevkomitee ja tema Presiidium, vaid ka NSVL Rahvakomissaride Nõukogu. NSVL 1924. a. Konstitutsioonis oli siiski märgitud, et „Kõik dekreedid ja määrused, mis määravad NSVL poliitilise ja majandusliku elu üldnorme, samuti, mis toovad põhilisi muutusi NSVL riigiorganite senisesse praktikasse, peavad kuuluma kohuslikult NSVL Kesktäitevkomitee arutusele ja kinnitamisele" (NSVL 1924. a. Konstitutsiooni art. 18).

Seega oli kindlustatud demokraatlik kontroll seadusandluse üle Kesktäitevkomitee kui võimuorgani poolt, kes oli valitud NSVL nõukogude kongressi poolt ja kes nõukogude kongresside vaheaegadel oli kõrgeimaks võimuorganiks.

NSVL Ülemnõukogu kaudu, kes on valitud üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel kõigi NSVL kodanike poolt, kes on saanud 18-aastaseks, väljendub nõukogude rahva tõeline tahe.

NSVL Ülemnõukogu seadused väljendavad nõukogude rahva suveräänset tahet ja on kohuslikud täitmiseks kogu NSVL territooriumil. Nõukogude seadused on lähedased ja kallid igale nõu-

kogu inimesele, sest nad on antud rahva tahtel ja nad taotlevad rahva õnne ja hüvangut.

Kõik võimuorganid NSVL-s alluvad seadusele, s. o. nad peavad täpselt ja kõrvale kaldumata kinni pidama kõrgeima riigivõimuorgani — NSVL Ülemnõukogu — poolt antud seadustest. Kõik teised võimuorganid ammutavad juhiseid oma tegeluseks NSVL Ülemnõukogu seadustest.

NSVL Ülemnõukogu võimu täielikkus on Põhiseaduses rõhutatud ka seega, et:

„NSV Liidu Ülemnõukogu määrab, kui ta seda peab vajaliseks, uurimis- ja revisjonikomisjone ükskõik millise küsimuse kohta.

Kõik asutused ja ametiisikud on kohustatud nende komisjonide nõudmisi täitma ja esitama neile vajalised materjalid ja dokumendid" (art. 51).

§ 2. NIINIMETATUD „VÕIMUDE LAHUSUSE" TEOORIAST.

„Konstitutsioonilise" ja „õigusliku" riigi kodanlike teooriate alusprintsiibiks „rahvaesinduse" printsiibi kõrval on võimude lahususe printsiip. Järjekindlaimaks võimude lahususe õpetuse esindajaks oli Montesquieu (1689—1755). Montesquieu kinnitas, et võimude ühendamine ühe isiku või ühe riigiorgani kätte soodustab omavoli, võimude lahusus aga pidurdab üksikuid võimuorganeid, „tasakaalustab" neid, hoides tagasi igasugustest kuritarvitustest.

Sellest lähtudes pidas Montesquieu vajalikuks seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu lahusust.

Montesquieu järgi ei ole oluline, kelle käes on võim — kas monarhi või rahva käes, vaid et tähendatud kolm võimufunktsiooni, millest koosneb kõrgeim võim, oleksid koondatud eri kätesse.

Prantsuse kodanlus toetas võimude lahususe põhimõtet juba tol ajal, kui tema esines „kolmanda seisuse" raamides. Esinedes absolutismi ajal „isiku õiguste" kaitsejana, püüdis kodanlus igati piirata absoluutset võimu. Võimude lahususe süsteem, samuti kui „pidurdamiste" ja „vastukaalude" süsteem, pidi dekontsentreerima ja nõrgestama absoluutset võimu. Võimu pärast võideldes võttis kodanlus oma loosungite hulka ka „võimude lahususe" põhimõtte kui „õiglase võimu" põhimõtte [1].

Selle õpetusega tuli kodanlus 1789. a. revolutsioonile. Saavutanud võidu revolutsioonis, toimis aga kodanlus vastupidiselt, allutas „rahvaesindusele"

[1] Marx ja Engels kirjutasid: „Sellisel ajal näiteks ja sellisel maal, kus kuningavõim, aristokraatia ja kodanlus vaidlevad ülevõimu pärast, kus seega valitsemine on jaotatud, seal osutub valdavaks mõtteks õpetus võimude lahususest, millest räägitakse kui „igavesest seadusest"" (Marx ja Engels, Teosed, IV k., lk. 37).

kuningavõimu ja viimasele alluva täidesaatva võimu. Oma „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis" pani kodanlus kirja, et „ühiskond, kus ei ole kindlustatud õiguste tagatisi ega ole seatud võimude lahusust, ei oma konstitutsiooni"[2].

On tõsi, et kuningale oli antud suspensiivse (edasilükkava) veto õigus (s. o. õigus parlamendi seadusi üksnes seistada), kuid kuninga iga katse seda õigust teostada kutsus esile tookord kodanluse järele sammuva rahva meelepaha. Rahvas tõukas seadusandliku võimu aina otsustavamatele sammudele ja lõpuks kuningas-reetur, kes konspireeris revolutsiooni vaenlastega rahva vastu, saadeti tapalavale.

Võimu kontsentreerimine ja püüe allutada täidesaatvat võimu seadusandlikule võimule ilmneb hiljem veel järsemalt revolutsiooni tõusu tingimustes. Juba oma esimesel istungil (2. sept. 1792) kaotas Konvent kuninga võimu ja keskendas kogu valitsemise enda kätte. Konvent määras, et seadusandlik võim käsib, kuid täidesaatev võim täidab. 1793. a. 4. dets. seadus rõhutas, et Konvent on „ainsaks valitsustegevuse keskuseks". Sama seadus seadis kogu täidesaatva võimu Rahva Päästekomitee otsese järelevalve alla.

Kui 1793. a. demokraatlik Konstitutsioon igati tõstis põhimõtteliselt rahvaesinduse esiplaanile seadusandlike organite kujul[3], siis termidoorireaktsioon 1794. a. püüdis juba „võimude lahususe" põhimõtte all kindlustada ja teha parlamendist sõltumatuks täidesaatvat võimu. Selle 1794. a. juulis võitnud reaktsioonilise kodanluse tendentsi pärivad hiljemini teised konstitutsioonid, milledes kodanlus püüdis demokraatiat piirata.

III aasta Konstitutsioon (1795. a.) kujutab endast reaktsiooni „seadusandliku kogu kõikvõimsuse" vastu. „Rahvaesindus" surutakse veel rohkem tagaplaanile VIII aasta Konstitutsiooniga (1799. a.). Seadusandlik Korpus ja tribunaat on vaid mängukannid esimese konsuli käes. Napoleon I impeerium andis lõplikult täidesaatvale võimule piiramata diktatuuri iseloomu.

See kõik on mõningate kõrvalekaldumistega iseloomustav ka edaspidiste režiimide kohta Prantsusmaal. Marx märgib „18 Brumaire'is", et „lähimaks käegakatsutavaks tulemuseks oli Bonaparte'i võit parlamendi üle, täidesaatva võimu võit seadusandliku võimu üle, fraasidega katmata jõu võit fraasi jõu üle"[4].

Kodanliku ühiskonna ajalugu tegelikult ei tunne võimude lahusust ja seda võimude lahusust ei ole ajaloos ka kunagi olnud. Riigivalitsemise organisatsiooni iseloomustuseks kapitalistlikkudes maades ei ole mitte „võimude lahusus", vaid täidesaatva võimu eesõigustatud seisund.

Milleks oli siis kodanlusele vajalik konstitutsioonides vormiliselt säilitada „võimude lahususe" põhimõtet?

Samuti kui vormiliselt kirja pandud kodanliku demokraatia põhimõtted, pidid „võimude lahususe" põhimõtted rahvamassidele sisendama illusiooni võimu „õiglusest", võimude omavoli võimatusest, „õiguslikust riigist", kus ükski võimuorgan omavoliliselt ei saa otsustada tähtsamaid küsimusi, et võimuorganid „tasakaalustuvad", üksteist kontrollivad.

---

[2] Uus ajalugu, dok. ja mat., lk. 121.

[3] Selle järel aga, kui seisukord rinnetel ja sisemaal muutus keerulisemaks, hakkas Rahva Päästekomitee, mis algul koosnes üheksast ja hiljemini kaheteistkümnest Konvendi liikmest, koos Ühiskonna Julgeoleku Komiteega juhtima kogu võimu ja asus revolutsioonilise diktatuuri etteotsa.

[4] Marx ja Engels, Teosed, VIII k., lk. 403.

Võimude lahususe põhimõte pidi tugevdama kujutlust kodanlikust klassivõimust kui „üleklassilisest võimust", kui „rahva suveräänsusest", mis targalt ja erapooletult jaotab seadusandluse ja valitsemise funktsioonid mitme riigiorgani vahel.

Tegelikult aga teostavad kõik võimuorganid ühtlaselt kodanliku klassi diktatuuri täidesaatva võimu ülekaalu puhul. Kuski ja kunagi ei ole kodanlus võimu „lahutanud" võrdseteks ja omaette riigijõududeks. Tegelikult ei ole kunagi olnud „tasakaalustuvaid" võime, millest räägib Montesquieu [5]. Kõik võimuorganid kodanlikus riigis kujutavad endist kodanluse diktatuuri organeid. Nende funktsioonide piiritlemisega, mida peetakse „võimude lahutamiseks", on tegelikult saavutatud täidesaatva võimu ülevõim seadusandliku võimu üle, parlamendi õiguste kitsendamine.

Mis puutub seadusandlikusse võimusse, siis olenevalt klassivõitluse teravuset ja rahvamasside pealesurumisest on kodanlus vahel laiendanud, vahel kitsendanud rahvaesinduse õigusi. Samal ajal, kui kodanlus oli sunnitud järele andma ja laiendama valijate ringi, pingutas ta oma jõudu selleks, et muuta parlamendid „kõnekodadeks", hoides võimukeskuse bürokraatlikes täidesaatvais organeis. Eriti selgesti ilmneb see alates XIX sajandi viimasest veerandist, monopolistliku kapitali arenemise algusest, ja eriliselt maailmasõjale järgnenud kapitalismi üldise kriisi ajajärgul.

„Vaadake," kirjutas Lenin, „ükskõik missugust parlamentaarset maad, Ameerikast Šveitsini, Prantsusmaast Inglismaani, Norrani jne.: päris „riiklik" töö tehakse kulisside taga ja seda teostavad departemangud, kantseleid, staabid. Parlamentides ainult lobisetakse erilise sihiga petta „lihtrahvast" [6]."

Niisugune on kodanliku valitsemise „kunst". Selles „kunstis" spetsialiseerusid elukutseliste poliitikute, advokaatide ja tegelinskite kaadrid, kes kaubitsesid rahvamasside usaldusega. Iga kodanlik partei katsub haarata enda kätte tähtsamaid kohti riigis, seadusandlikkudes, täidesaatvates ja kohtu organites selleks, et teostada valitseva klassi poliitikat oma grupi huvide lähtekohast.

I n g l i s m a a l (Inglismaad seadis Montesquieu just näiteks) peetakse teoreetiliselt parlamenti kõikvõimsaks. Teoreetiliselt arvatakse, et parlament võib igal momendil muuta „pühadest pühama" — Inglise konstitutsiooni. Samal ajal see parlament annab järele peaministrile, kelle õigustest ei ole juttu üheski Inglise konstitutsioonilises aktis. Parlamendi enamik, kelle esindajaks ja liidriks on peaminister ise, laseb peaministril toimida parlamendis täiel määral nagu omas mõisas, läbi viia kõik oma kavatsused, vormistades neid seadusteks, usurpeerides sel kombel parlamendi õigusi.

Sageli teostab valitsus ministrite kabineti kujul faktiliselt ise seadusandlust. Inglismaal on peale parlamendi poolt antavate seaduste (statuudid) olemas veel niinimetatud seadlused ehk „käskkirjad nõukogus" (*orders in council*), millele annab allkirja kuningas. Põhimõtteliselt ei tohi säärane

[5] M a r x, 18 Brumaire, 1935. a. väljaanne, lk. 22—23.
[6] L e n i n, Teosed, XXI k., lk. 401.

seadlus tuua olulisi muutusi seadusandlusse. Tegelikult aga viib valitsus parlamendi kaudu läbi põhimõtteliselt laialt tõlgendatavaid sätteid ja kasutab siis seadlusi ehk „käskkirju nõukogus", kujundades neid seadusteks.

Säärased käskkirjad koostatakse ministeeriumide ametnike poolt. Tihti arutatakse neid ametkondlikes (või kuninglikes) komisjonides finantstööstusmaailma „eriteadlaste" osavõtul. See „oma", kulissidetagune valitsuse „parlament" etendab faktiliselt palju suuremat osa kui päris parlament. Vormiliselt võib parlament mitmesuguseid valitsuse määrusi protestida, kuid kuulekas enamik seda ei tee. Veel enam — parlamendi enamik reeglina paigutab kõikidesse enam-vähem tähtsatesse aktidesse eriparagraafid, mis volitavad mõnd ministeeriumi andma määrusi, mis faktiliselt omavad seadusjõudu.

Finantskriisi ajal augustis-septembris 1931 Inglise parlament võttis vastu otsuse, mis lubab valitsusel teostada „ökonoomiat" (s. o. faktiliselt teostada seadusandlust finantsküsimustes) seadluste kaudu.

Valitsus Inglismaal, tuginedes parlamendi enamikule, tarvitseb harvem kasutada erakorralist seadusandlust, sest kuulekas enamik annab valitsusele täieliku võimaluse teostada seadusandlust ilma parlamendita [7].

Erakorraline seadusandlus levis ka Prantsusmaal. Peaaegu iga uus valitsus viimastel aastatel alustab sellega, et nõuab endale piiramata volitusi seadusandluseks ilma parlamendita niinimetatud dekreet-seaduste kaudu. Erakorralise seadusandluse peamotiiviks on vabaneda parlamendi kontrollist.

Näiteid täidesaatva võimu domineerivast seisundist võib tuua kõigi kapitalistlike maade kõrgemate riiklikkude organite tegevuse praktikast.

Nii arvavad kodanlikud riigiõiguslased, et „võimude lahususe" põhimõte on järjekindlaimalt väljendatud USA 1787. a. konstitutsioonis. Teoreetiliselt USA kongress nagu oleks „rahva suveräänsuse" kandja. Kodanluse klassipoliitika aga kuhjab juurde veel kaks instituuti: presidendi näol, kes võib kinni pidada parlamendi poolt vastuvõetud seaduse teostamist, ja kõrgeima kohtu näol, kes võib seaduse „ära seletada", tunnistada ta mittekonstitutsiooniliseks ja seega tema annulleerida. Too „võimude tasakaalustamine", mis on olemas USA-s, lükkab esiplaanile presidendi, kes ei ole vastutav parlamendi ees ja on täidesaatva võimu tipporganiks. Kodanlus kindlustab ennast kõigi mittesoovitavate seaduste vastu ka kõrgeima kohtuga, mille koosseis määratakse presidendi poolt senati nõusolekul. Kui kõrgeimas kohtus juhtub olema presidendi poliitikale mittesobiv enamik, võib president määrata lisaarvu kohtunikke, et kindlustada endale kõrgeimas kohtus enamust.

Kodanlus kõigis maades hindab täidesaatvat võimu kui rohkem „elastilist", mis on rohkem seotud valitsevate klasside huvidega kui „lobisevad" parlamendid.

Öeldule on tarvis lisada mõnda ka riikliku aparaadi enda osast. Ministrid tulevad ja lähevad, kuid departemangude šefid ja bürokraatlik aparaat tervikuna püsivad. Siia valitakse paljude aastate

[7] Sellest, kuivõrra säärane praktika on ellu juurdunud, annab pildi Inglise vana vabameelne ja vabameelsete partei esimees R. Mur, kes kirjutab oma raamatus „Kuidas valitsetakse Britanniat": „Kujutluse sellest, millise määrani see praktika on jõudnud, võivad anda 1927. a. kohta käivad numbrid. Sel aastal võttis parlament vastu 43 seadust. Suuremast osast neist ei kuulnud ühiskond mitte midagi või kuulis väga vähe. Nad olid esitatud ministeeriumide poolt ja läbi viidud pärast väheseid läbirääkimisi; 26-s neist sisaldusid punktid, mis volitasid vastavat ministeeriumi andma seadusjõulisi määrusi. Ja samal 1927. a., mis oli 43 parlamendiakti läbiviimise tunnistajaks, anti ministeeriumide poolt mitte vähem kui 1349 sundmäärust ja korraldust. Nad kujutasid endist samuti osa seadusandlusest nagu parlamendiaktidki" (R. Mur, lk. 72).

vältel kapitalismile ustavaimad ja truimad elemendid. Selles aparaadis juurdunud rutiini ei saa muuta selle või teise „progressiivse" ministri ajutine olek ministeeriumi eesotsas. Aparaati koondunud bürokraatia vihkab kontrolli, vihkab parlamenti.

„Kodanlik-parlamentaarsete, tähtsal määral ka kodanlik-konstitutsiooniliste maade kogu ajalugu näitab," kirjutas Lenin, „et ministrite vahetus tähendab väga vähe, sest valitsemise tegelik töö on ametnike hiiglaarmee kätes [8]."

Riiklik aparaat on peale selle ametikohtadele seadmise kaudu paljudele kodanluse esindajatele tuluallikaks. „18 Brumaire'is" märkis Marx, et „Prantsuse kodanluse majandushuvid on tihedalt seotud just selle suure, igale poole hargneva riikliku masina alleshoidmisega. Siia mahutab kodanlus oma ülearuse liikmeskonna ja täiendab ametnike palkadega seda, mis ei kuku tema kukrusse kasumi, protsentide, rendi ja honorari kujul..." [9].

USA-s on kujunenud juba kombeks, et uue presidendi valimisega toimuvad uued nimetamised ja ümberpaigutamised. Kodanlikud parteid kasutavad seda asjaolu valimiskampaanias surve avaldamiseks eeskätt riigiteenistujaile. Valimised on sääraseile riigiteenistujaile omaette loterii, kus otsustatakse nende saatus ja karjäär. See süsteem kannab USA-s „saagijaotamise" *(spoils system)* nimetust. Iga kodanlik partei jaotab võimule tulles seda „saaki" oma pooldajate vahel [10].

Riiklik aparaat eesotsas oleva bürokraatiaga töötab rahvast lahutatult, väljaspool rahva mõju. Kuid ta haarab kogu ühiskondlikku elu, suunates seda soovitud sihis. Endine Pariisi politseiprefekt Chiappe, soodustades 1934. a. veebruaris fašistlikke provokatsioonilisi väljaastumisi Pariisi tänavail, näitas kujukalt, kuidas bürokraatlik aparaat võib ajada kodanluse poliitikat vastu ministeeriumi ja parlamendi tahet.

„Võimude lahususe" fiktsioon sai veel kujukama ilme kapitalismi pärastsõjaaegse kriisi ajajärgul, kui klassivõitlus tugevnes. Kaitsedes oma diktatuuri ja õiguslikku korda, kodanlus klassivõitluse teravnemise momendil, demokraatlikkude konstitutsioonide ja parlamentide olemasolul, asub niinimetatud „erakorralisele seadusandlusele" ja täidesaatev võim annab seadusi ilma parlamendita.

Iseloomustava näite annab ka Hitleri-eelse Saksamaa praktika. Weimari põhiseadus lõi vormiliselt rea „pidureid" ja „vastukaalusid" seadusandlikule ja täidesaatvale võimule. Weimari põhiseaduse § 43 kohaselt võis vabariigi presidenti kohalt tagandada rahvahääletuse teel riigipäeva kahe kolmandiku saadikute esitusel. Kuid põhiseaduse § 25 põhjal võis vabariigi president riigipäeva laiali saata. Veel enam, põhiseaduse § 48 põhjal võis president teatavates tingimustes anda seadusi ilma riigipäevata. Weimari režiimi kogu kestuse ajal ei olnud juhtumit, et kodanlik parlament oleks

---

[8] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 144.

[9] Marx, 18 Brumaire, lk. 45—46.

[10] USA konstitutsiooni tuntud kommentaator Bryce kirjutab: „...poliitiline partei võib usaldada neid isikuid, kellele tema muretseb ülalpidamist, — ta võib olla kindel, et need inimesed koguvad talle uusi pooldajaid, toetavad tema seesmist organisatsiooni, kasutavad valimistel sääraseid kelmusi, millega vaevalt oleksid hakkama saanud inimesed, kes on seotud parteiga ainult oma poliitiliste veendumuste tõttu."

nõudnud presidendi tagandamist. Aga oli küllalt juhtumeid, kus president parlamendi laiali saatis. Veel enam: parlamendi kodanlik enamik ise soodustas presidendil põhiseaduse § 48 ettenähtud õiguste teostamist, s. o. presidendi seadusandlust ilma parlamendita.

Seal, kus pärastsõjaaegse kriisi ja uue imperialistliku sõja ettevalmistamise olustikus klasside vastuolud omasid kõrgeimat pinget, heidab kodanlus kõrvale kõik demokraatlikud katted, sealhulgas ka „võimude lahususe" fiktsiooni, ja läheb üle pidurdamata avalikule terrorile ja vägivallale — fašismile.

Fašistlik võim on rajatud piiramatu riigivõimu koondamise printsiibil täidesaatva võimu kätte, selle võimu kontsentreerimisel üksikute monopolistliku kapitali käsilaste — agentide kätte.

* *
*

Nõukogude korda läbib ülevalt alla töötajate võimu ühtsus. ÜK(b)P heidab kõrvale kodanliku võimude lahususe printsiibi[11]. Töötava rahva võimu ühtsus, kehastatuna tema kõrgeimais organeis, väljendab nende võimuorganite demokraatlikku loomust ja nõukogude rahva suveräänsust. Kodanliku printsiibi järgi „võimu lahutamisel" kolme-nelja [12] võimuorgani vahel on viimased ühiskonnast eraldatud ja faktiliselt ka ühiskonnast üleolevad.

NSVL-s saab võim alguse tõelisest rahva suveräänsusest, mida kehastab NSVL Ülemnõukogu. Kuid see ei takista võimu kompetentsi piiritlemist eri organite vahel, mis on tingitud Nõukogude riikliku aparaadi funktsioonide erakordsest suurenemisest, kes valitseb nii inimeste kui ka majanduse üle.

Juba 1918. a. Lenin, märkides rahvahulkade loomingu määratut tähtsust, pidas tarvilikuks sisse viia distsipliini võimude ettekirjutuste ja korralduste täitmisel ja kõvendada kõigi nende isiklikku vastutust, kes teostavad täidesaatvaid funktsioone. Lenin rõhutas, et rahvahulgad peavad valima juhtijaid ja neid kontrollima. Kuid Lenin ühtlasi pidas vajalikuks lahutada rahvahulkade kontroll kavade teostamise üle teostamisfunktsioonidest endist.

„Rahvahulgad," kirjutas Lenin, „võivad nüüd — seda kindlustavad neile Nõukogud — võtta kogu võimu enda kätte ja seda võimu kasutada. Kuid selleks, et ei kujuneks säärast paljude

---

[11] ÜK(b)P programm ütleb: „Kindlustades töötavatele hulkadele võrdlematult avarama võimaluse, kui see on kodanliku demokraatia ja parlamentarismi juures, toimetada saadikute valimisi ja ärakutsumist töölistele ja talupoegadele kergeimal ja kättesaadavaimal viisil, nõukogude võim samal ajal hävitab parlamentarismi varjuküljed, eriti seadusandliku ja täidesaatva võimu lahususe, esinduskogude eemalseismise rahvahulkadest jne." (p. 5).

[12] Nelja võimu idee: 1) seadusandliku, 2) täidesaatva, 3) kohtu, 4) kuninga kui tasakaalustava võimu — esildas Benjamin Constant (1767—1830). See idee on täielikult kehastatud Portugali põhiseaduses 29. apr. 1826.

valitsemist ja säärast vastutusetust, mille all meie praegu määratult kannatame, — selleks on vajalik, et meie teaksime täpselt iga täidesaatva funktsiooni kohta, missugused isikud nimelt, olles valitud vastutavate juhatajate kohtadele, kannavad vastutust kogu majandusliku organismi funktsioneerimise eest tervikuna [13]."

Kõigel sellel on praegu veel suurem tähtsus. Sotsialistliku majanduse täielik võimulepääs linnas ja maal on tunduvalt rohkendanud riikliku aparaadi funktsioone ja suurendanud riikliku valitsemise harusid.

Riiklik aparaat toimib otseselt sotsialistliku majanduse organiseerimisel, tööviljakuse tõstmisel, sotsialistliku töödistsipliini kindlustamisel, tööliskonna ja kolhooskonna aktiivi koondamisel meie sotsialistliku ehitustöö tähtsamate päevaküsimuste ümber.

Sellest on tingitud ka vajadus hoolikalt piiritella funktsioone kõrgeima võimu organite ja valitsemisorganite kujundamisel.

Ajalooliselt võib seda jälgida veel VNFSV esimese Põhiseaduse vastuvõtmiseni 1918 [14].

1918. a. Põhiseadus sättis, et nõukogude kongresside vaheaegadel on Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi kõrgeimaks seadusandlikuks, korraldavaks ja kontrollivaks organiks Ülevenemaaline Nõukogude Kesktäitevkomitee (art. 31) (S. K. 1918, nr. 51, art. 582):

„Ülevenemaaline Nõukogude Kesktäitevkomitee annab üldsuuna Tööliste ja Talupoegade Valitsuse ja kõigi nõukogude võimuorganite tegevusele riigis, ühtlustab ja kokkukõlastab töö seadusandluse ja valitsemise alal ja valvab Nõukogu Konstitutsiooni ning Nõukogude Ülevenemaaliste kongresside ja Nõukogude võimu keskorganite otsuste elluviimise üle" (art. 32).

„Ülevenemaaline Nõukogude Kesktäitevkomitee arutab ja kinnitab dekreetide eelnõud ja teised esitised, mis esitatakse Rahvakomissaride Nõukogu poolt või üksikute ametkondade poolt, ning annab ise dekreete ja korraldusi" (art. 33).

---

[13] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 420—421.

[14] 17. novembril 1917 võttis VKTK sms Sverdlovi ettepanekul vastu järgmise kodukorra-konstitutsiooni:

1. Vastavalt teise Ülevenemaalise kongressi otsusele on Rahvakomissaride Nõukogu vastutav Kesktäitevkomitee ees.
2. Kõik seadusandlikud aktid, samuti suurema üldpoliitilise tähtsusega korraldused, esitatakse Kesktäitevkomiteele arutamiseks ja kinnitamiseks.
3. Vahendeid võitluses kontrrevolutsiooni vastu võib Rahvakomissaride Nõukogu teostada otseselt, kandes vastutust KTK ees.
4. Kord nädalas annab iga Rahvakomissaride Nõukogu liige aru Kesktäitevkomiteele.
5. Kesktäitevkomitee arupärimistele peab vastama viivitamata. Arupärimine loetakse toimunuks, kui tema poolt on olnud 15 KTK liiget. (Teise VKTK istungite protokollid, M, 1918, l. 71.)

Nii sättis ka Vene NFSV Konstitutsioon VKTK õigused, kes oli Nõukogude kongresside vaheaja ajajärgul kõrgeimaks seadusandlikuks võimuks vabariigis.

Rahvakomissaride Nõukogu kohta sätib 1918. a. Konstitutsioon, et „Rahvakomissaride Nõukogule kuulub Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi asjade üldine valitsemine" (art. 37). Selle ülesande teostamiseks Rahvakomissaride Nõukogu annab dekreete, korraldusi, juhendeid ning üldse võtab tarvitusele kõik vahendid, mis on vajalikud riikliku elu korrapäraseks ja kiireks käiguks (art. 38). Kõigist oma otsustest ja määrustest Rahvakomissaride Nõukogu teatab viivitamata VKTK-le (art. 39). Järgnevad artiklid (39, 40, 41) sättisid, et VKTK on õigustatud tühistama või seisma panema Rahvakomissaride Nõukogu iga määruse või otsuse. Samuti sättisid nad, et Rahvakomissaride Nõukogu määrused ja otsused, mis on suure ühiskondlik-poliitilise tähtsusega, esitatakse VKTK-le arutamiseks ja kinnitamiseks.

Nii seisis kõrgeim seadusandlik organ VKTK kõrgemal RKN-st.

Lenin tähendas: „Muidugi, kui Rahvakomissaride Nõukogu oleks rikkunud VKTK korraldusi, oleks ta kuulunud kohtulikule vastutusele võtmisele [15]."

Sotsialistliku ülesehitustöö laienemisel rõhutas Lenin vajadust kõrgeimate seadusandlike organite intensiivsema töö järele VKTK näol.

„... peab saavutama seda," ütles Lenin partei XI kongressil, „et VKTK töötaks energilisemalt ja korralikult koguneks sessioonidele, mis peavad olema pikemad. Sessioonidel peab arutatama seaduste eelnõusid, mis mõnikord esitatakse Rahvakomissaride Nõukogule kiirel käel ilma kohusliku vajaduseta. Parem edasi lükata ja anda kohalikele töötajaile aega tähelepanelikult läbi mõelda, ja seaduste koostajate vastu olla nõudlikum, mida meil ei tehta.

Kui VKTK sessioonid on kestvamad, jagunevad nad sektsioonidesse ja alamkomisjonidesse ning oskavad siis nõudlikumalt tööd kontrollida, püüdes saavutada seda, mis minu arust on praeguse poliitilise momendi naelaks, kogu tuumaks: raskuse keskpunkt tuleb üle viia isikute valikule, faktilise täitmise kontrollimisele [16]."

Nende Lenini vaadete vaimus koostati sms Stalini juhatusel NSVL esimene Konstitutsioon, mille art. 18 ütles, et kõik dekreedid ja määrused, mis määravad NSVL poliitilise ja majandusliku elu üldisi norme, peavad kuuluma NSVL Kesktäitevkomitees arutusele ja kinnitamisele.

---

[15] Lenin, Teosed, XXV k., lk. 116.
[16] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 259.

Järgnevas praktikas kujunes nii, et kui seadus määras poliitilise ja majandusliku elu üldnorme, siis see seadus avaldati KTK ja RKN ühiste allkirjadega. Kui säärane seadus oli ühtlasi tähtsaks partei direktiiviks, siis praktika sättis nii, et sellele seadusele ka ÜK(b)P KK sekretär oma allkirja andis kõrgema nõukogu organi juhataja allkirja kõrval.

Sotsialistliku majanduse ainukehtivus linnas ja maal, nagu juba märgitud, suurendas valitsemisharusid ja see asjaolu dikteeris vajaduse hoolikalt piiritella võimuorganite funktsioone.

Stalini Konstitutsiooni järgi on kogu võimu täius (riiklik suveräänsus) keskendatud NSVL Ülemnõukogus ja Ülemnõukogu on ka NSVL ainsaks NSVL rahva poolt valitavaks seadusandlikuks organiks.

Laiaulatuslikemat demokraatlikku kontrolli rahvahulkade poolt teostatakse täielikult demokraatlike valimistega üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise alusel. See kontroll on kindlustatud ka saadikute ärakutsumise õigusega, referendumite teel, mida Ülemnõukogu Presiidium toimetab kas omal algatusel või ühe liiduvabariigi nõudmisel jne.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu on vastutav NSVL Ülemnõukogu ees. NSVL Ülemnõukogu Presiidium, nagu juba tähendatud, võib tühistada Rahvakomissaride Nõukogu määruse, kui see ei ole kokkukõlas seadusega (art. 49 p. d), vabastada üksikuid rahvakomissare ametist ja määrata uusi [esitades neid ühtlasi NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks (art. 49 p. e) jne.].

Stalini Konstitutsiooni art. 66 märgib, et „NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu annab määrusi ja teeb korraldusi kehtivate seaduste põhjal ja nende täitmiseks ning kontrollib nende täitmist."

NSVL kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite pädevus on seega selgesti piiriteldud ning seadusandlikule võimule kui kogu nõukogude rahva tahte kehastajale kuulub täielik ülemvõim.

§ 3. NSVL ÜLEMNÕUKOGU KAHEKOJALINE SÜSTEEM.

NSVL Konstitutsiooni art. 33 määrab, et „NSVL Ülemnõukogu koosneb kahest kojast: Liidu Nõukogust ja Rahvuste Nõukogust".

Kahekojaline esindussüsteem on olemas ka kapitalistlikes maades. Nii koosneb Inglismaal parlament alamkojast (saadikutekoda) ja ülemkojast (lordidekoda). USA kongress koosneb esindajatekojast ja senatist. Prantsusmaa parlament koosneb saadikutekojast ja senatist jne.

Mis puutub niinimetatud „esimestesse" ehk „alamkodadesse", siis selgub allpool [1], missuguseid pingutusi teeb kodanlus, et nende

[1] Vt. „Valimiste süsteemi" peatükki.

kodade tegevust kaitseda rahvahulkade mõjustuste vastu. Vormiliselt valitakse esindajad (saadikud) sellesse kotta rahva poolt. Tegelikult püüab kodanlus kitsendada laiemate rahvahulkade valimisõigust, et saada „esimeses" ehk „alamas" kojas võimalikult konservatiivsemat esindust.

Teise koja ülesanne seisab selles, et kindlustada kodanlust viimasele kahjulikkude seaduste eest, kui nad peaksid alamast kojast läbi minema.

„... Teine koda," rõhutas sms Stalin, „harilikult mandub reaktsiooni keskkohaks ja edasiliikumise piduriks [2]."

Vormiliselt loetakse kapitalistlikes mais mõlemad kojad üheõiguslikeks. Vormiliselt mõlemad kojad arutavad ja võtavad vastu seadusi ning teostavad kontrolli valitsuse tegevuse üle võrdsetel õigustel. Tegelikult aga, nagu märkis sms Stalin, „... antakse teisele kojale tihti rohkem õigusi kui esimesele, ning peale selle organiseeritakse teine koda üldreeglina mittedemokraatlikul teel, tihti nimetatakse tema liikmeid ülaltpoolt" [3].

Tegelikult kasutab teine koda kõigis kapitalistlikes mais juba seda eesõigust, et tema võib kinni pidada ja pidurdada esimesest või alamast kojast läbiläinud seadust.

Teisel kojal on peale selle veel erilised privileegiumid. Nii võib Prantsuse vabariigi president senati nõusolekul esimese koja laiali saata, kuna teist koda — senatit — laiali saata üldse ei saa. Prantsuse senati reaktsioonilist osa iseloomustab ilmekalt naistele valimisõiguste andmise küsimuse käik. Saadikutekoda võttis vastu seaduse naistele valimisõiguste andmise kohta 1922., 1932. ja 1935. a., kuid senat lükkas selle seaduse iga kord tagasi.

USA-s peab vabariigi president reas tähtsamais küsimusis, näiteks rahvusvaheliste lepingute sõlmimise ja kõrgemate ametnikkude nimetamise asjus, omama ainult $^2/_3$ senati, s. o. teise koja, aga mitte saadikutekoja liikmeskonna sanktsiooni.

Lähtudes sellest, et teine koda on organiks, mille ülesandeks on pidurdada esimese koja seadusandlikku „õhinat", peab kodanlus tarvilikuks selle eest hoolt kanda, et teine koda koosneks temale truudest ja ustavatest inimestest.

Inglismaal näiteks koosneb teine koda — lordidekoda — esindajaist, kes on seal järgmiste õiguste alusel: 1) oma „aadliliku" sünnipära õiguse alusel, 2) kõrgema aadli ja maaomanike seisuse valimisõiguse alusel, 3) kõrge ameti õiguse alusel, 4) kuninga määramisel. Üle poole lordidest on saanud lorditiitli ja õiguse lordidekojast osa võtta pärimise teel esisünni korras [4].

Samuti ka Jaapanis koostub teine koda põhiliselt määramise korras ja pärimisõiguse alusel.

---

[2] Stalin, Konst. projektist, lk. 40.

[3] Sealsamas.

[4] 1934. a. alguses oli lordidekojas 768 liiget, neist oli: hertsogeid 24, markiisid 27, vürste 131, vikonte 73, paruneid 453, peapiiskoppe ja piiskoppe 26, teisi 34.

Aga ka seal, kus teine koda on valitav (Prantsusmaa, USA jt.), toimuvad valimised kõrgendatud tsensuste alusel nii valijate kui ka valitavate jaoks [5].

Harilikult koostatakse teine koda pikemaks ajaks kui esimene koda sihiga pikema aja vältel esindada temaga valitseva kodanluse klikki. Esimese ja teise koja saadikute valimine ei toimu ka üheaegselt: esiteks sellepärast, et esimese ja teise koja saadikute volituste lõppemise tähtajad ei ühti, teiseks ja peamiselt sellepärast, et kodanlus püüab luua järgivuse teise koja poliitikas. Sellepärast Prantsusmaal näiteks uuendub iga kolme aasta järel ainult 1/3 senati koosseisust, mitte aga kogu koosseis. Samuti uuendub ka USA-s iga kahe aasta järel 1/3 senati koosseisust. Hollandis uuendub iga kolme aasta järel pool teise koja koosseisust; Taanis — pool koosseisust iga nelja aasta järel; Šveitsis uuendub igal aastal 1/5 teise koja koosseisust.

Prantsusmaal koosneb teine koda — senat — 314 senaatorist, kes valitakse isikute hulgast, kes on 40 aastat vanaks saanud. Valimisi toimetatakse nii, et valituiks võivad olla peamiselt kodanluse kandidaadid. Valimisi ei toimeta rahvas, vaid departemangude kolleegiumid. Viimased koosnevad departemangu üldnõukogu liikmeist, ringkonna nõukogu liikmeist, departemangu poolt valitud saadikutekoja liikmeist ja kogukondade nõukogude poolt valitud esindajaist. Valimissüsteem on korraldatud nii, et anda maakulakutele ülekaal linnade, s. o. proletariaadi arvel.

Venemaal oli 1917. aastani teiseks kojaks Riiginõukogu, mis oli olnud XX sajandi aluguseni keisri juures nõuandvaks organiks.

Pärast 1905. aasta revolutsiooni, kui Venemaal Riigiduuma näol kujundati „parlament", anti Riiginõukogule kui teisele kojale 1906. a. 24. aprilli seadusega lisafunktsioonid.

Riiginõukogu koosnes umbes 200 liikmest. Neist 100 ümber nimetas keiser aristokraatiast ja kõrgemast ametkonnast, 100 ümber aga „valiti" järgmise printsiibi alusel: vaimuliku seisuse poolt — 6, maaomanike poolt — 56, aadlike poolt — 18, töösturite ja kaupmeeste poolt — 2, teaduste akadeemia ja kõrgemate õppeasutiste poolt — 6, Soome poolt — 2.

Selle sisuliselt mõisnik-aadli kogu liikmed pidid olema vähemalt 40 aastat vanad. Keisri poolt nimetatud Riiginõukogu liikmeid loeti tagandamatuiks, kuid seadusandliku koja istungile kutsuti neid nimeliste keisri käskkirjadega Riiginõukogu liikmete alalisest kontingendist, mille arv oli suurem kui istungist osavõtjate arv. Riiginõukogu „valitud" liikmete volitused kestsid üheksa aastat, kuna Riigiduuma liikmete volitused kestsid viis aastat.

Ajalooliselt said teise koja kujundamise vormid oma arengu Inglismaal ja sealt juba võeti nad teiste maade poolt üle. Teine koda kapitalistlikes mais on vanade poliitiliste vormide jäänuseid, jääk seisuste ja üksikute gruppide endistest privileegiumidest, privileegiumidest, mis on pärit veel absoluutse monarhia ja feodaalmonarhia ajastust. Siit tuletuvad sugukonna aristokraatia eluaegsed ja päritavad õigused teises kojas Inglismaal, Jaapanis jne., — õigused, mis kodanluse tugevnemisega hiljemini laienesid ka rahaaristokraatiale ja plutokraatiale.

Teise koja konservatiivne koosseis kapitalistlikes mais tingib ka selle koja poliitika konservatiivsuse ja tagurluse. Tema ülesanne seisabki selles, et takistada sääraste seaduste andmist, mis on ebasoovitavad valitsevatele klassidele.

* *
*

[5] Vt. peatükk „Valimiste süsteem".

NSVL Ülemnõukogu kahekojaline süsteem erineb põhjalikult kapitalistlikust kahekojalisest süsteemist nii oma klassiolemuselt kui ka ehituselt.

NSVL Ülemnõukogu mõlemad kojad valitakse NSVL kodanike poolt maailmas ainsa tõeliselt demokraatliku valimissüsteemi järgi valimisringkonnis üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel.

Esinduse normid on määratud Stalini Konstitutsiooni art. 34 ja 35. Liidu Nõukogu valitakse valimisringkondade järgi — üks saadik 300 000 elaniku kohta; Rahvuste Nõukogu valitakse normi järgi — 25 saadikut iga liiduvabariigi poolt, 11 saadikut iga autonoomse vabariigi poolt, 5 saadikut iga autonoomse oblasti poolt ja üks saadik iga rahvusringkonna poolt.

NSVL Ülemnõukogu mõlemad kojad, nii Liidu Nõukogu kui ka Rahvuste Nõukogu, valitakse neljaks aastaks. Mõlemad kojad valitakse ühel ajal. Järelikult ei ole ega või olla NSVL Ülemnõukogu kummalgi kojal eespoolmärgitud eesõigusi volituste tähtaegade ega valimise tähtaegade suhtes, mida omab teine koda kapitalistlikes mais.

NSVL Ülemnõukogu mõlemad kojad on üheõiguslikud. Üheõiguslus on tõeline: nõukogu süsteemis ei ole „ülemaid" ja „alamaid" kodasid. Nõukogu süsteemis ei või aset leida säärane olukord, kus teine koda peaks kinni või pidurdaks esimese koja seaduseelnõusid. See on seletatav sellega, et Ülemnõukogu mõlema koja klassiloomus on sama — nii esimene kui ka teine koda valitakse NSVL kõigi töötajate poolt. Esimesel ja teisel kojal on ühine siht — sotsialismi kindlustamine.

Mõlemad kojad kasutavad ühteviisi seadusandlikku algatust ning seadus loetakse kinnitatuks, kui ta on mõlema koja poolt lihtsa häälteenamusega vastu võetud.

Mõlema koja ühiseid istungeid juhatavad kordamööda Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu esimehed. Esimehed ja kaks nende asetäitjat valitakse kummagi koja poolt eraldi.

NSVL Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadused (s. o., mis mõlemast kojast on läbi käinud) avaldatakse automaatselt NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt liiduvabariikide keeles NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe ja sekretäri allkirjadega.

NSVL 1936. a. Konstitutsioon märgib, et kui kodade vahel on lahkuminekuid, siis antakse vaieldavad küsimused lahendada pariteetsetel (võrdsetel) alustel loodud kokkukõlastamiskomisjonile. Kui see komisjon ei jõua leplikule otsusele või kui ta otsus üht või teist koda ei rahulda, siis arutatakse küsimust kodades teiskordselt. Kui ka sel korral ei jõuta kahe koja ühisele otsusele, siis saadab Ülemnõukogu Presiidium mõlemad kojad laiali ja määrab uued valimised.

Vaidlused kodade vahel lahendatakse niisiis pöördumisega valijate poole, kes otsustavad vaidlusküsimuse lõplikult. See on just nõukogude demokraatia ja nõukogude rahva suveräänsuse iseloomustavaks iseärasuseks.

Sellesse küsimusse tõi Stalini Konstitutsioon muudatuse, võrreldes 1924. a. Konstitutsiooniga. Viimase kohaselt kokkuleppe mittesaavutamisel kodade (Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu) vahel komisjonis ja kodade ühisel koosolekul pidi vaidlusküsimus ühe koja nõudmisel üle antama otsustamiseks Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Nõukogude järjekorralisele või erakorralisele kongressile, kes otsustaks küsimuse lõplikult (NSVL 1924. a. Põhiseaduse art. 24).

Teise koja — Rahvuste Nõukogu — kuulumine NSVL Ülemnõukogu koosseisu on nõukogude demokraatia ilmekaks tunnuseks. Seaduste vastuvõtmisel arvestatakse mitte üksnes NSVL kõigi töötajate üldisi huvisid, vaid ka nende töötajate erilisi rahvuslikke huvisid. Selle kaudu kõvendatakse rahvuste vastastikust usaldust ja koostööd ning kindlustatakse rahvustevahelist rahu.

Nimelt sellepärast vaidles sms Stalin Nõukogude VIII Erakorralisel üleliidulisel kongressil NSVL Põhiseaduse projekti kohta esitatud paranduse vastu likvideerida Rahvuste Nõukogu ja jääda ühe koja juurde.

„Meil on," ütles sms Stalin, „kõrgem organ, kus on esindatud kogu NSVL töörahva *üldised* huvid, sõltumata nende rahvusest. See on Liidu Nõukogu. Kuid NSVL rahvastel on peale üldiste huvide veel *omad erilised spetsiifilised* huvid, mis on seotud nende rahvuslikkude iseärasustega. Kas võib neid spetsiifilisi huvisid tähele panemata jätta? Ei, ei või. Kas on tarvis erilist kõrgemat organit, mis kajastaks just neid spetsiifilisi huvisid? Tingimata on tarvis. Pole mingit kahtlust, et ilma niisuguse organita oleks võimatu valitseda niisugust paljude rahvustega riiki, nagu seda on NSVL. Niisuguseks organiks on teine koda, NSVL Rahvuste Nõukogu [6]."

Ajalooliselt oli praeguse Rahvuste Nõukogu eelkuju loodud juba enne NSV Liidu organiseerimist. Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesil päevil, nagu juba eespool märgitud, loodi VNFSV-s teiste valitsemisorganite (rahvakomissariaatide) hulgas ka Rahvusasjade Rahvakomissariaat, eesotsas sms Staliniga. See rahvakomissariaat oli sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni sünnitis. Rahvusasjade Rahvakomissariaadi tegevuse ülesandeks oli teostada Lenini-Stalini rahvusliku poliitika printsiipe ja praktiliselt teostada nõukogude autonoomia printsiipe. Kui VNFSV autonoomsed vabariigid ja oblastid kui rahvuslikud riiklikud ühikud tugevnesid, siis reorganiseeriti sms Stalini ettepanekul Rahvusasjade

[6] *Stalin*, Konst. projektist, lk. 40.

Rahvakomissariaat [VKTK määrusega 19. maist 1920 (S. K. 1920. a., nr. 45, art. 202)]. Iga rahvus saatis oma esinduse Rahvusasjade Rahvakomissariaati oma nõukogude kongressi kaudu ja rahvakomissariaadis kujundati Rahvuste Nõukogu kui Rahvusasjade Rahvakomissariaadi juhtiv organ. Rahvuste Nõukogu koosnes rahvuslikkude vabariikide ja oblastite esindajaist ja ta eesotsas oli rahvakomissar — sms Stalin. Rahvuste Nõukogu arutas ja avaldas oma arvamuse kõigis küsimusis, mis olid seoses kõigi rahvakomissaride tegevusega rahvuslikes vabariiges ja oblastites, valmistas rahvustesse puutuvaid seaduseelnõusid, esitas neid VNFSV kõrgeimaile organeile, uuris iga üksiku rahvuse tarbeid ja nõudeid, valmistas neid nõudeid rahuldavaid seaduseelnõusid jne.

Oma volinikkude kaudu oli Rahvusasjade Rahvakomissariaat seotud mitte üksnes VNFSV autonoomsete ühikutega, vaid ka lepinguliste nõukogude-vabariikidega, andes viimastele edasi oma VNFSV rahvusliku ülesehitamise kogemusi.

Autonoomsete vabariikide ja oblastite tugevnemisel, nõukogude föderatsiooni kasvamisel ja tihedama seose kujunemisel iseseisvate nõukogude-vabariikide vahel valmistas Rahvusasjade Rahvakomissariaat ise oma eduka tegevusega rahvuste elu korraldamisel ajalooliselt ette enda likvideerimise. Rahvusasjade Rahvakomissariaat andis Rahvuste Nõukogu näol konkreetse eeskuju rahvuste huvide esindamiseks — eeskuju, mida on arvestatud ka NSVL kõrgemate organite loomisel.

Kaitsedes rahvuste võrdsuse printsiipi Rahvuste Nõukogus, astus sms Stalin veel enne partei XII kongressi (1923. a.) teravalt üles natsionalistlik-trotskistliku projekti vastu võimu kõrgemate organite loomise kohta. Natsionalistide ja trotskistide ettepanekute kohaselt oleksid teise koja (s. o. NSVL KTK tulevase Rahvuste Nõukogu) koosseisu kuulunud üksnes liidulepingu sõlminud nelja vabariigi esindajad. Autonoomsete vabariikide ja oblastite esindus oleks seega olnud hoopis kõrvaldatud. Natsionalistide ja trotskistide projekti natsionalistlik olemus väljendus veel selles, et tema algatajad tegid põhilist vahet ühelt poolt Ukraina õiguste ja teiselt poolt Tatari, Baškiiri ja teiste autonoomsete vabariikide ja oblastite õiguste vahel osa võtta võimu kõrgeima organi — Rahvuste Nõukogu — kujundamisest.

ÜK(b)P XII kongress otsustas seltsimees Stalini ettekande ja ettepaneku põhjal: „Liidu praeguste keskorganite kõrval, mis esindavad kogu Liidu töörahva hulki, olenemata rahvusest, tuleb luua eriorgan rahvuste esinduseks võrdsetel alustel. Liidu keskorganite säärane korraldamine annaks täieliku võimaluse erksalt tähele panna rahvuste puudusi ja tarvidusi, õigeaegselt anda neile vajalikku abi, luua täieliku vastastikuse usalduse

olukord ja nõnda likvideerida kõige valutumate vahenditega varemnimetatud pärand [7]."

ÜK(b)P KK IV nõupidamine rahvuslikkude vabariikide ja oblastite vastutavate tegelastega 9.—12. juunil 1923 seltsimees Stalini ettekande järel partei XII kongressi otsuste täitmisest rahvuste küsimuse alal määras selleks praktilised vahendid kokkukõlas otsusega kahekojalisest süsteemist KTK-s. Samas määrati ka NSVL ühise KTK kahe koja nimetused: Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu.

Rahvuste Nõukogu on maailmas ainus teine koda, mis on koostatud rahvusliku printsiibi alusel [8].

Kodanlikes liitriiges, isegi demokraatlikemais, USA-s ja Šveitsis, koostatakse teine koda administratiiv-territoriaalsete ühikute poolt — 2 saadikut osariigi (USA-s) või kantoni (Šveitsis) poolt. Rahvuste huvisid selle juures ei arvestata. Sellega ühtlasi kinnitatakse rahvuslik surve nõrkade rahvuste üle, neegrite ja indiaanlaste üle USA-s jne.

Kodanlike liitriikide teises kojas kasutavad esindusõigust ainult liidu vahenditud liikmed (osariigid, kantonid).

NSVL Rahvuste Nõukogus on esindatud mitte üksnes Liidu vahenditud liikmed — liiduvabariigid, vaid ka liiduvabariikide koosseisu kuuluvad autonoomsed vabariigid, oblastid ja rahvuslikud ringkonnad. See kindlustab leninlik-stalinliku rahvuste võrdsuse printsiibi.

Stalini Konstitutsioonis on väga reljeefselt ja selgelt väljendatud nõukogude liiduvabariikide üheõiguslus. Väike Valge-Vene NSV ja hiiglasuur VNFSV omavad Rahvuste Nõukogus ühesuurust esindust (25 saadikut). See üheõiguslus kehtib ka autonoomsete vabariikide (11 saadikut), autonoomsete oblastite (5 saadikut) ja rahvusringkondade (1 saadik) suhtes, sõltumata nende pindala suurusest ja rahvaarvust.

Sellest, kui laialdaselt on kindlustatud rahvuste esindus, kõneleb asjaolu, et Rahvuste Nõukogu 574 saadikust on 275 liiduvabariikide poolt ja 299 autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade poolt. Peale selle võtavad viimased osa ka Rahvuste Nõukogu saadikute valimistest selle liiduvabariigi poolt, mille koosseisu nad kuuluvad.

NSVL rahvuste õigusvõrdsuse iseloomustav erisus seisab selles, et kohuslik esindus Rahvuste Nõukogus kindlustatakse ka kõige väiksematele rahvuslikkudele ühikutele, näiteks ka niisugustele väikestele rahvusringkondadele, nagu Korjaki, kus on 13 000 elanikku, nagu Evenki 6000 elanikuga jne.

---

[7] ÜK(b)P resolutsioonides, I k., lk. 506.

[8] 12. detsembril 1937 valitud Rahvuste Nõukogus on saadikuid 54 rahvusest.

Liidu Nõukogu saadikute valimisel peavad nad ühinema naaberrajoonidega, et kujundada üht valimisringkonda, mis hõlmab 300 000 elanikku. Kuid Rahvuste Nõukokku kindlustab Stalini Konstitutsioon ühe esindaja igale rahvusringkonnale.

Säärane on NSVL Ülemnõukogu teise koja iseloomustav erisus.

§ 4. NSVL ÜLEMNÕUKOGU PRESIIDIUM.

NSVL Põhiseaduse art. 48 järgi „NSV Liidu Ülemnõukogu valib mõlema koja ühisel koosolekul NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi koossejsus: NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees, tema üksteistkümmend * asetäitjat, Presiidiumi sekretär ja 24 Presiidiumi liiget".

NSVL Ülemnõukogu Presiidium Konstitutsiooni art. 49 alusel:

„a) kutsub kokku NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgud;
b) tõlgitseb NSV Liidu kehtivaid seadusi, annab seadlusi;
c) saadab NSV Liidu Konstitutsiooni 47. paragrahvi põhjal NSV Liidu Ülemnõukogu laiali ja määrab uued valimised;
d) korraldab oma algatusel või ühe liiduvabariigi nõudmisel rahvahääletuse (referendumi);
e) tühistab NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määrusi ja korraldusi juhtumil, kui need ei vasta seadusele;
f) NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal vabastab ametist ja nimetab ametisse NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul NSV Liidu üksikuid Rahvakomissare, esitades need hiljem kinnitamiseks NSV Liidu Ülemnõukogule;
g) annab autasuks NSV Liidu ordeneid ja aunimetusi;
h) teostab armuandmise õigust;
i) nimetab ja asendab uutega NSV Liidu relvastatud jõudude kõrgeima juhtkonna;
j) NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal kuulutab välja sõjaseisukorra sõjalise kallaletungi korral NSV Liidule või vajalikkuse korral täita rahvusvahelisi lepingukohustusi vastastikuseks kaitseks agressiooni vastu;
k) kuulutab välja üld- ja osalise mobilisatsiooni;
l) ratifitseerib rahvusvahelised lepingud [1];

---

* Nüüd kuusteistkümmend. — Vast. toim.

[1] NSVL teine istungjärk võttis vastu „Seaduse NSVL välislepingute ratifitseerimise ja ülesütlemise korra kohta". Selles sätitakse: „§ 2. Ratifitseerimisele kuuluvad Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu poolt sõlmitavad rahulepingud, lepingud vastastikuseks kaitseks agressiooni vastu, vastastikused mittekallaletungi-lepingud. Samuti kuuluvad ratifitseerimisele rahvusvahelised lepingud, mille sõlmimisel pooled on kokku leppinud selle hilisema ratifitseerimise kohta. § 3. Ratifitseeritud rahvus-

m) nimetab ja kutsub ära NSV Liidu täisvolilisi esindajaid välisriikides;
n) võtab vastu tema juurde akrediteeritud välisriikide diplomaatiliste esindajate voli- ja ärakutsumiskirjad;
o) kuulutab üksikutes maakohtades või kogu NSV Liidus sõjaseisukorra NSV Liidu kaitse huvides või ühiskondliku korra ja riikliku julgeoleku kindlustamiseks" [2].

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi funktsioonide loendist nähtub, et talle on pandud peamiselt funktsioonid, mis kodanlikes riiges on omistatud riigipeale — kuningale või vabariigi presidendile, kes on vastu seatud „rahva" esindusele. Ülemnõukogu Presiidium aga teostab oma funktsioone, olles kohustatud „aru andma kogu oma tegevusest NSVL Ülemnõukogule" (Konstitutsiooni art. 48). See on see, mida ei ole kapitalistlikes riiges. Seal ei vastuta riigipead „rahva" esinduse ees.

Ülemnõukogu Presiidiumi demokraatlik olemus ja tema erinevus kõigist nn. „riigipeadest" kapitalistlikes mais tuletub tema klassiolemusest, sellest, et ta on tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi organ.

Ülemnõukogu Presiidium — see on sms Stalini poolt ettekandes Erakorralisele VIII üleliidulisele nõukogude kongressile antud määrangu järgi kollegiaalne president, kes valitakse Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu ühisel istungil.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees ei oma mingisuguseid erilisi õigusi, mis on omased kodanlike riikide ainuisikulistele presidentidele. Tema õigused tuletuvad sotsialistliku võimu kollegiaalse asutise esimehe seisundist.

Tema allkirjaga avaldatakse NSVL Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadused.

Tema juhatab NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi istungeid, kirjutab alla tema seadlustele ja teistele aktidele, võtab tema nimel vastu teiste riikide akrediteeritud saadikuid, valvab kollegiaalselt vastuvõetud otsuste täitmise üle jne.

NSVL Ülemnõukogu Presiidium on korraldatud kokkukõlas meie paljurahvuselise nõukogude riigi internatsionaalsete printsiipidega — NSVL rahvaste sõpruse ja ühtsuse põhimõtteil.

Igas kodanlikus vabariigis on president ikka ja alati valitseva rahvuse esindaja. Ei saa kujutella, et USA kodanlus laseks presidendiks neegri või mõne teise rõhutud rahvuse esindaja.

NSV Liidus on Ülemnõukogu Presiidiumi esimehel veel 11 asetäitjat* — liiduvabariikide arvu järgi. Kõneldes üldrahvaliku

---

vaheliste lepingute ülesütlemine toimub NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste põhjal."

[2] Viimase punktiga „o" on NSVL Konstitutsiooni art. 49 täiendatud NSVL Ülemnõukogu esimesel istungjärgul (12.—19. jaan. 1938).

* Vt. märkus lk. 321.

arutuse ajal Põhiseaduse projekti kohta tehtud parandusest valida NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjaid liiduvabariikide esinduse põhimõttel, ütles sms Stalin VIII Erakorralisel Üleliidulisel nõukogude kongressil:

„Ma mõtlen, et selle paranduse võiks vastu võtta, sest see parandab asja ja võib NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi autoriteeti ainult tõsta [3].“

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi kollegiaalsus peegeldab ühtlasi ka meie Liidu rahvuste võrdsust. Sama printsiip on aluseks Ülemnõukogude presiidiumide kujundamisel neis liiduvabariiges, kus on autonoomsed vabariigid ja oblastid [4].

Kuid nõukogude kollegiaalset presidenti ilmestab eriliselt tema asetus NSVL kõrgemate võimuorganite süsteemis.

Kõigepealt tuleb märkida, et kõrgemate võimuorganite demokraatlikust ehitusest lähtudes annab NSVL Ülemnõukogu Presiidium, nagu juba tähendatud, täielikult aru kogu oma tegevusest NSVL Ülemnõukogule.

NSVL Ülemnõukogu kui võimu kõrgeim organ võib igal ajal oma Presiidiumi ümber valida.

Selle poolest erineb Presiidium teravalt näiteks USA presidendist, kes nn. „võimude lahususe“ põhimõttel ei ole vastutav kongressi ees ja faktiliselt omab kongressi suhtes isegi eesõigusi, omab suspensiivse veto õigust (s. o. õigust kongressile uueks arutamiseks tagasi saata kongressi poolt vastuvõetud akti).

Nõukogude kolleegiaalne president erineb kõigist kapitalistlike riikide riigipeadest, kes on ühel või teisel viisil, isegi kodanlike parlamentide näol, kes nii vähe esindavad tõelise rahva tõelisi huve, „rahva suveräänsuse“ printsiibi vastandiks.

Nõukogude kõrgemate võimuorganite ehitussüsteemis ei saa juttugi olla NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi mingist vetoõigusest Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seaduste suhtes. Presiidium ei saa Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadust tagasi saata uueks arutamiseks, nagu seda on õigus teha Prantsuse ja USA presidendil ning teistel. NSVL Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadus jõustub automaatselt. NSVL Ülemnõukogu Presiidium avaldab selle seaduse liiduvabariikide keeltes NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe ja sekretäri allkirjadega (NSVL Konstitutsiooni art. 40).

NSVL kõrgemate võimuorganite konstruktsiooni demokraatlik olemus ilmneb ka selles, et NSVL Ülemnõukogu Presiidium Konstitutsiooni kohaselt ei anna seadusi, vaid ainult tõlgendab seadusi, annab seadlusi.

---

[3] Stalin, Konst. projektist, lk. 42.

[4] VNFSV Konstitutsiooni art. 31, Gruusia NSV Konst. art. 34, Azerbaidžani Konst. art. 31.

See rõhutab kõrgeima võimuorgani — NSVL Ülemnõukogu — poolt antava sotsialistliku seaduse ülimat võimu.

NSVL Ülemnõukogu Presiidium jälgib, et kõik täidesaatvate valitsemisorganite määrused ja korraldused oleksid kokkukõlas NSVL Konstitutsiooniga ja seadustega. Presiidium, nagu juba märgitud, „tühistab NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määrusi ja korraldusi juhtumil, kui need ei vasta seadusele . . ." (Konst. art. 49 p. e).

Kõigi võimuorganite allumus sotsialistlikule seadusele on Stalini Konstitutsiooni iseloomustavaks omaduseks.

Teisiti on kapitalistlikes mais. Saksamaa president näiteks võis Weimari põhiseaduse § 48 põhjal teostada seadusandlust ilma parlamendita ja vastu parlamendi tahet.

Üldrahvalikul Stalini Konstitutsiooni projekti arutusel tehti ettepanek täiendada art. 40 selles mõttes, et Ülemnõukogu Presiidiumil oleks õigus anda ajutisi seadusandlikke akte.

Sms Stalin rääkis selle ettepaneku vastu.

„Ma mõtlen," ütles Stalin, „et see täiendus ei ole õige ja kongress ei peaks seda vastu võtma. Peab kord lõpu tegema niisugusele seisukorrale, kus mitte üks teatud organ, vaid terve rida organeid annavad seadusi. Säärane olukord on vastuolus seaduste stabiilsuse printsiibiga. Seaduste stabiilsust on aga meil praegu rohkem tarvis kui iganes kunagi. Seadusandlikku võimu peab NSV Liidus teostama ainult üks organ — NSVL Ülemnõukogu [5]."

Presidendi laialdaste ainuisikuliste õiguste olemasolu kodanlikes vabariiges seletatakse sageli sellega, et president olevat valitud „rahva" poolt (USA-s, Hitleri-eelsel Saksamaal jne.). Ajaloos on olnud mitmeid näiteid, kus president seda motiivi kasutades on end mitte üksnes vastu seadnud parlamendile, vaid ka maksma pannud oma ainuisikulise diktatuuri (Napoleon III 2. dets. 1851). Reaktsioon seletas ka president Hindenburgi laialdasi õigusi just sellega, et tema olevat valitud „rahva" poolt. Sama asjaoluga õigustati ka Weimari põhiseaduse § 48 laialdase kasutamise praktikat, mille põhjal president andis seadusi parlamendist mööda minnes ja sellest sõltumata.

Üldrahvalikul NSV Liidu Konstitutsiooni projekti arutusel tehti parandusettepanek valida NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi esimees mitte NSVL Ülemnõukogu poolt, vaid otseselt valijate poolt.

Erakorralisel VIII Üleliidulisel nõukogude kongressil kaitses sms Stalin Konstitutsiooni projekti, kus oli rõhutatud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi allumus ja aruandmine NSVL Ülemnõukogule — rahva suveräänsuse väljendajale.

„Ajaloo kogemus," ütles sms Stalin, „näitab, et seesugune kõr-

[5] Stalin, Konst. projektist, lk. 41.

gemate organite ehitus on kõige demokraatlikum ja garanteerib riiki soovimata juhuste eest[6]."

Rida kodanlik-demokraatlikke põhiseadusi annab parlamendi laialisaatmise õiguse kas otseselt presidendile (Weimari põhiseadus) või presidendile senati nõusolekul (Prantsuse põhiseadus).

Stalini Konstitutsioon (art. 47) sätib, et lahkumineku korral kodade vahel ja kokkuleppe mittesaavutamise puhul saadab NSVL Ülemnõukogu Presiidium NSVL Ülemnõukogu laiali ja määrab uued valimised. Kuid Presiidium ei toimeta laialisaatmist oma suva järgi, vaid üksnes Konstitutsioonis (art. 47) ettenähtud juhul, s. o. kui Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu vahel tekkinud lahkuminek ei ole kõrvaldatud Konstitutsioonis ettenähtud korras ja kui seetõttu on tarvis Ülemnõukogu laiali saata ja määrata uued valimised. Sellest selgub, et NSVL Ülemnõukogu Presiidium teostab ainult NSVL Ülemnõukogu laialisaatmise ja uute valimiste määramise organisatsioonilisi funktsioone, jättes valijaile endile võimaluse lahendada kodadevahelist tüli.

Parlamendi ennetähtaegse laialisaatmise korral jäävad kodanlikes vabariiges presidendid oma kohale. NSVL Ülemnõukogu Presiidium aga määrab valimiste tähtaja mitte hiljemaks kui kaks kuud pärast NSVL Ülemnõukogu laialisaatmise päeva (art. 54). Uuestivalitud NSVL Ülemnõukogu kutsub NSVL Ülemnõukogu endise koosseisu Presiidium kokku mitte hiljem kui kuu aega pärast valimisi. Presiidiumile endale jäävad ta volitused alles Ülemnõukogu ennetähtaegse laialisaatmise korral ainult seni, kuni uuestivalitud NSVL Ülemnõukogu on kujundanud NSVL Ülemnõukogu uue Presiidiumi, kellele ta siis ka oma koha loovutab.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi osatähtsus on eriliselt suur Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal. Eriti avaldub see valitsuse tegevuse kontrollimises.

On teada, missugust survet kohtule, poliitikale ja seadusandlusele avaldab näiteks USA president, kes mitte üksnes omab vetoõigust, vaid senati nõusolekul nimetab ametisse ka kõrgeima kohtu liikmed, kes mõistavad kohut ja tõlgendavad ka konstitutsiooni, tihti seadusi tühistades.

Ülemnõukogu Presiidiumi demokraatlik olemus väljendub ka selles, et tal pole kohtunikkude nimetamise õigust.

„Kohtunikud," ütleb NSVL Konstitutsiooni art. 112, „on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele."

Rahvakohtunikud valitakse üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel (art. 109). Nad on vastutavad oma valijate ees ja peavad neile aru andma. NSVL Ülemkohus ja erikohtud valitakse nõukogude rahva suveräänsuse ainsa kandja — NSVL Ülemnõukogu — poolt (art. 105). Liiduvabariikide ja

---

[6] Stalin, Konst. projektist, lk. 41.

autonoomsete vabariikide Ülemkohtud valitakse samuti nende vabariikide Ülemnõukogude poolt (art. 106, 107).

Kõrgemate ametnike nimetamist kodanlikes riiges, näit. USA-s, toimetab president senati nõusolekul. Mis puutub ministreisse (sekretäresse), siis nimetab neid president oma suva järgi. Praktikas ei ole aga veel juhtunud, et kojad oleksid USA presidendi selle õiguse vastu vaielnud.

Prantsuse president nimetab vormiliselt peaministri ja teised kõrgemad ametnikud ametisse.

NSVL Ülemnõukogu Presiidium vabastab ametist ja nimetab ametisse üksikuid NSVL Rahvakomissare NSVL Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal, kuid need nimetamised edaspidises korras esitatakse NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks (NSVL Konstitutsiooni art. 49 p. j).

NSVL Ülemnõukogu ja tema Presiidiumi omavahelises läbikäimises puuduvad igasugused „läkitused", mille kaudu näiteks USA, Prantsusmaa ja teiste kodanlike vabariikide presidendid katsuvad suunata seadusandlust nende poolt soovitava poliitika lähtekohast. NSVL Ülemnõukogu Presiidium on iga päev toimiv organ, kes annab aru ja allub NSVL Ülemnõukogule. Sellega on otsustatud jaatavalt ka Ülemnõukogu Presiidiumi vastutavuse küsimus vastandina kodanlike vabariikide presidentide vastutamatusele. Juhtivaks jooneks Ülemnõukogu Presiidiumile on ainult Ülemnõukogu seadused.

Ülemnõukogu Presiidiumi funktsioonidesse kuulub ka referendumi toimetamine kas omal algatusel või ühe liiduvabariigi nõudmisel. Referendum — see on rahva küsitlus seaduseelnõude üle. Teda nimetatakse veel ka „rahva otseseks seadusandluseks", et teda eristada seadusandlusest esinduslikkude organite kaudu.

Referendum kui „rahva otsene seadusandlus" on säilinud ainult Šveitsi üksikutes mahajäänud kantonites tolle vana aja jäänusena, kus seadust asendas tava, kus rahvas otseselt otsustas kõiki küsimusi. Teistes maades ja sama Šveitsi üksikutes kantonites esineb referendum mitmesugustes vormides („obligatoorne" ehk kohustuslik, või „fakultatiivne", s. o. kui seda nõuab kindlaksmääratud arv valijaid jne.) „rahvaesinduse", s. o. parlamendi kõrval. Seaduseelnõu arutamisel esinduslikes organeis võib üksikute punktide kohta teha parandusi, võib üksikuid punkte vastu võtta, tagasi lükata või asendada. Referendumi puhul kujuneb asi väga keeruliseks. Seaduseelnõu arutamine referendumi puhul võib aset leida üksnes enne referendumit toimuvail koosolekuil, ajakirjanduses, kuid seaduseelnõu harilikult hääletatakse tervikuna ja hääletaja vastab küsimusele ainult „jaa" või „ei", s. o. ta kas võtab seaduseelnõu tervikuna vastu või lükkab selle tagasi.

Referendum on küsimuse otsustamise üheks demokraatlikuks

vormiks. Kuid igakujuliste referendumite praktika ja saatus kapitalistlikes maades on analoogiline hääletamise praktikaga ja saatusega parlamendivalimistel kõigi valimistel esinevate kitsenduste ja kuritarvitustega.

Mitmed pärastsõjaaegsed kodanlik-demokraatlikud põhiseadused (Weimari, Tšehhoslovakkia, Leedu, Eesti jt.) seadsid vormiliselt mitmel kujul parlamentide kõrvale ka referendumid. Mõnedes maades ei ole referendumit kunagi olnud, teistes on teda vähe kasutatud. Võimule asunud reaktsioon on mitmel korral referendumi ära kasutanud oma sihtides valitsuse terrori kaudu, surveavaldusega hääletamise ettevalmistusele, repressioonidega oma vastaste vastu ja häältearvu otsese võltsimisega häälte lugemisel. Just sel kombel kasutab mõnel korral „referendumeid" ka Hitler, kes võttis vägivaldselt hääleõiguse suurelt osalt Saksamaa elanikelt (kommunistidelt ja üldse antifašistidelt, samuti ka nn. „mitteaarialastelt", kellelt kodanikuõigused on ära võetud, jne.). Kõik fašistlikud „referendumid" toimusid julmima terrori ja „mitteustavuses" kahtlustatavate tagakiusamise tingimustes.

Kodanlik-demokraatlikes maades (Šveitsis, USA-s, kus referendum esineb üksikutes osariikides) hoiab kodanlus referendumite juhtimist kõvasti enda käes. Kõik valimisõiguse kitsendused kodanlik-demokraatlikes maades (naiste valimisõiguseta jätmine, igasugused tsensused jne.), nagu näitab praktika, ulatuvad ka referendumitele. Ei küsita kogu täisealiselt elanikkonnalt, vaid ainult neilt, kes on hääleõiguslikud. Kõiki valitsevate klasside poolt kasutatavaid survevahendeid (ajakirjandus, raadio, korruptsioon) kasutatakse ka referendumite puhul.

Hoopis iseasi on referendum NSV Liidus. Sotsialismimaal ei teostu referendum klasside vastuolude olustikus, nagu see toimub kapitalistlikes maades. Vastupidi — nõukogude tingimustes teostub referendum olustikus, kus ekspluataatorite klassid on likvideeritud, kus on ainult tööliste ja talupoegade sõbralikud klassid vennalikult seotud murdumatu liiduga. Säärases olukorras osutub NSVL elanikkonna osavõtt referendumitest tõeliselt üldiseks. Nõukogude referendum lõpuks tuleb olustikus, kus trükisõna, koosolekuruumid ja kõik agitatsiooni- ning propagandavahendid, mida kapitalistlikes maades kasutatakse töötajate vastu, NSV Liidus kasutatakse viimaste huvides. Ainult selliseis tingimusis võib aset leida tõeliselt d e m o k r a a t l i k kogu nõukogude rahva või tema osa — suveräänse nõukogude-vabariigi — küsitlus nõukogude seadusandluse ühes või teises küsimuses.

Kõik ülaltoodu iseloomustab eredalt Ülemnõukogu Presiidiumi seisundit NSVL kõrgemate võimuorganite süsteemis, mis on rajatud sotsialistliku demokraatia ja nõukogude rahva tõelise suveräänsuse printsiipidele.

§ 5. SEADUS. SEADLUS. SEADUSTE TÕLGENDAMINE.

Stalini Konstitutsioon, nagu sellele juba vihjatud, eristab selgesti ühtsa riigivõimu organite funktsioonid. Seadusi annab ainult NSVL Ülemnõukogu.

Võrreldes teiste riiklikkude aktidega omab seadus kõrgemat juriidilist jõudu. Seadus on riigivõimu teostamise kõrgeim juriidiline vorm. Seepärast kuulub tema ka kõrgeima riigivõimuorgani — NSVL Ülemnõukogu kinnitamisele. Seadust võib tühistada või muuta samuti ainult NSVL Ülemnõukogu.

Kodanlikus ühiskonnas on seadus valitseva klassi, s. o. tähtsusetu vähemiku diktatuuri tahteavaldus. Seal seisab seadus kapitalistliku eraomandi ja tema ekspluataatorliku süsteemi huvide valvel ning on „... kontsentreeritud ja organiseeritud ühiskondlikuks vägivallaks ..." [1].

Töölisklassi diktatuuri olustikus kaitseb seadus töötajate huve, s. o. elanikkonna valdava enamiku huve, kes on kukutanud kapitalistid ja mõisnikud ning üles ehitanud sotsialistliku ühiskonna, kus ei ole enam aset inimese ekspluateerimisel inimese poolt.

Sotsialistlikus ühiskonnas on seadus riigivõimu kõrgeim akt, mis vastab laiemate rahvahulkade huvidele. Rahvahulkade teadvuse tõus suurendab sotsialistliku seaduse jõudu.

Vastandiks seadusandliku võimu arvel üha tõusvale täidesaatva võimu tähtsusele kapitalistlikes maades rõhutab Stalini Konstitutsioon sotsialistliku seaduse kui suveräänse nõukogude rahva tahteavalduse ülemvõimu.

Vana riikliku aparaadi murdmise ja sellele varsti järgnenud kodusõja ajajärgul oli nõukogude seadus kui töölisklassi, s. o. laiemate rahvahulkade diktatuuri tahteavaldus suunatud peamiselt klassivaenlaste vastupanu murdmisele. Seadus liitis rahvahulki töölisklassi juhtimisel ja temal oli ka propaganda tähtsus.

„Meil oli," kõneles Lenin, „ajajärk, kus dekreedid olid propaganda vormiks [2]."

Kuid seadus ühtlasi kindlustas ka baasi sotsialistlikule ülesehitamisele, oli selle ülesehituse väljenduseks. Selleta ei saanud võita kodusõjas. Nõukogude seadused olid nõukogude võimu võidu esimesest päevast sotsialistlikkudeks seadusteks.

Sotsialismi võidu ajajärgul on seaduse teravik suunatud töötajate organiseerimisele sotsialismi edaspidise kindlustamise sihis. Eredaks näiteks on veel enne Stalini Konstitutsiooni 7. aug. 1932 antud seadus, mis kindlustas sotsialistliku omandi, kuulutas selle pühaks ja puutumatuks „nõukogude korra aluseks" (S. K. 1932. a., nr. 62, art. 360).

---

[1] Marx, Kapital, I k., lk. 821.
[2] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 225.

Kuid seega ei kõrvaldatud sugugi päevakorrast vaenuliste elementide mahasurumist, kes katsusid halvata sotsialistlikku ülesehitustööd.

„Tahe," kirjutas Lenin, „kui ta on riiklik, peab olema väljendatud kui s e a d u s, mis on seatud v õ i m u poolt; muidu on sõna „tahe" tühine õhu võnkuma panemine tühise heliga [3]."

Sellega on põhjendatud ka too suur tähtsus, mille Stalini Konstitutsioon annab sotsialistlikule seadusele ja mis tuletub nõukogude riigi määratu suurest mõjustavast osast sotsialismi edaspidise võiduka arenemise käigus, sotsialismi kindlustamises ja kaitses.

Seadused enamasti kirjutavad ette üldisi norme, s. o. määravad üldisi reegleid, mis sätitakse riigivõimu kõrgemate organite poolt töötajate huvides.

Seadus arvestab kogemusi, üldistab massi käitumist, suunab selle teatud sihis. Seadus peale kogemuste registreerimise ka sünteesib neid, teeb neist järeldusi ühiskondlikkude vahekordade edaspidiseks muundamiseks kokkukõlas töölisklassi diktatuuri sotsialistlikkude ülesannetega.

Seadus ei ole igavene. Ta võib aja jooksul tühjuda, kui juhud, milledeks ta on antud, on oma aja elanud. Sel korral ta tühistatakse ja asendatakse uue seadusega.

Sotsialistliku seaduse reaalsus kindlustatakse rahva enda poolt valitud kõrgeima seadusi andva võimu autoriteediga ja seaduse täitmisega laiemate rahvahulkade poolt. Seadus ja selle täitmine rahvahulkade poolt kujundab ühtsuse. See on sotsialistliku seaduslikkuse eristavaks tunnuseks, mille Lenin seadis kultuursuse tingimuseks.

„Kui meie," kirjutas Lenin kirjas sms Stalinile, „ei hakka igal tingimusel teostama seda elementaarsemat nõuet ühtsa seaduslikkuse maksmapanuks kogu föderatsioonis, siis ei või juttugi olla ei mingisugusest kaitsest ega mingisugusest kultuursuse loomisest [4]."

Artiklis „Kulakluse kui klassi likvideerimise poliitika küsimuse kohta" näitas Stalin, et partei XV kongress jättis veel kehtima seadused maa rentimise ja tööjõu palkamise kohta külas, olgugi et küla ekspluataatorlikkude elementide kitsenduste poliitika oli kõvendatud. Kuid 1929. a. suvest algab murrang küla arenemises kulakluse kui klassi likvideerimise ja üldise kollektiviseerimise alusel.

„Kas need seadused ja need määrused on vastuolus kulakluse kui klassi l i k v i d e e r i m i s e poliitikaga?" küsis sms Stalin. „Tingimata, j a a! Tähendab, need seadused ja need määrused tuleb

[3] L e n i n, Teosed, XX k., lk. 532.
[4] L e n i n, Teosed, XXVII k., lk. 299.

nüüd kõrvale jätta üldise kollektiviseerimise rajoonides, mille levimise piirkond kasvab mitte päevade, vaid tundidega [5]."

Kokkukõlas sotsialistliku ülesehitamise konkreetsete ülesannetega võib anda seadusi teatava aja peale, mille möödumisel nende kehtivus jääb kestma eri-määrangute põhjal või nad kaotavad kehtivuse.

Stalini Konstitutsiooni põhjal „Seadusandlik algatus kuulub võrdsel määral Liidu Nõukogule ja Rahvuste Nõukogule" (art. 38). Kõiki Ülemnõukogule esitatud seaduseelnõusid arutatakse mõlema koja istungitel ja nad loetakse kinnitatuiks, kui nad on NSVL Ülemnõukogu mõlema koja poolt kummagi lihtsa häälteenamusega vastu võetud (art. 39). Teine, keerulisem hääletamiskord on seatud põhiseaduse, s. o. Konstitutsiooni muutmiseks. Stalini Konstitutsiooni art. 146 sätib, et NSVL Konstitutsiooni muutmiseks on vajalik NSVL Ülemnõukogu kummaski kojas mitte vähem kui $^2/_3$-line häälteenamus.

On võimatu seadustes ette näha eluavalduste kogu mitmekesidust. Üldise kohuslikkuse jõudu omab mitte üksnes see, mis on seadustes otseselt öeldud, vaid ka see, mida annab tema tõlgendamine. 1936. a. Konstitutsioon teeb seepärast NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile ülesandeks valvata seaduste õige kohaldamise üle kokkukõlas elunõuetega. NSVL Ülemnõukogu Presiidium, nagu on öeldud Stalini Konstitutsioonis, „tõlgitseb NSV Liidu kehtivaid seadusi, annab seadlusi" (art. 49 p. b).

Seaduse tõlgendamine kujutab endast seaduse otstarbe, sisu ja õigema kohaldamise tingimuste selgitamist, kokkukõlas sotsialistliku ülesehituse nõuetega; samuti ka seaduse üksikute sätete või kogu seaduse selgitamist tema kohaldamisel ühel või teisel konkreetsel elujuhtumil. Stalini Konstitutsiooni järgi määrab seaduseandja ise, kes peab seadusi tõlgendama. NSV Liidus on seaduste tõlgendamise õigus antud Ülemnõukogu aruandvale organile — kollegiaalsele presidendile — NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile. Sellega kindlustatakse suurim seaduste tõlgendamise samasus (autentsus) seaduste enestega kui nõukogude rahva tahte avaldusega.

Sellega kindlustatakse ja stabiliseeritakse sotsialistlik seaduslikkus. Sellega on ka ette ära määratud seaduse tõlgendamise iseloom NSV Liidus, tema allumus seadusele.

Tõlgendus ei loo uut normi, ei välju tõlgendatava seaduse raamidest ja piiridest. Tema ainult avab seaduse mõtte ja sisu, seadusega pealepandavad kohustused, lähtudes konkreetsetest juhtumitest, sotsialistlikkude sihtide ühtsusest ja kehtivast sotsialistlikust õigusest.

---

[5] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 320.

Kodanlikes maades on seaduste tõlgendamise õigus suuremalt jaolt antud parlamendi ees mittevastutavatele organitele.

USA-s näiteks, kokkukõlas nn. „võimude lahususe" teooriaga, on seaduste tõlgendamise õigus antud kohtule, lihtsalt öeldult, kohtule on antud järelevalve õigus kongressi seaduste üle nende vastavuse mõttes konstitutsiooni mõttele. Kui seadus või mõni selle paragraafidest on tunnistatud konstitutsioonile vastukäivaks, kuulutatakse nad kohtu poolt mittekonstitutsioonilisteks, järelikult olematuiks. Mingisugused õigused ei või edaspidi olla rajatud sellele seadusele või seaduse sellele paragraafile. Nii on kõrgema kohtu õigused vastu seatud kongressi õigustele, kes esindab „rahva tahet". Faktiliselt on USA-s paljudes küsimustes kehtivateks normideks mitte konstitutsioon ega kongressi seadused, vaid seaduste interpretatsioon ja tõlgendused kõrgeima kohtu poolt. Nii loob USA kõrgeima kohtu konstitutsiooniline kontroll faktiliselt uue seadusandluse. Seejuures on tarvis ära märkida, et kohtunikud, kes vastu seatud kongressile, nimetatakse ametisse presidendi poolt ainult senati nõusolekul. Saadikutekoda on osavõtust kohtunikkude nimetamisel kõrvaldatud.

Iseloomuliku joonena tuleb ka märkida, et seaduste „kontroll" ja „tõlgendamine" ei ole USA kõrgeima kohtu süstemaatiliseks funktsiooniks. Iga seadus loetakse kehtivaks seni, kuni mõnele eraisikule või kapitalistlikule ettevõttele ei tule mõttesse algatada kohtus taotlust tunnistada see või teine seadus või seaduse mõni üksik paragraaf mittekonstitutsiooniliseks. Loomulik, et seda õigust kasutavad laialdaselt ekspluataatorite monopolistlikud klikid niisuguste seaduste „mittekonstitutsiooniliseks" tunnistamiseks, mis ei vasta nende huvidele.

Kodanlik riigiteadus tumestab juriidiliste nõksude klassiolemust seaduste tõlgendamisel formaalsete tõlgenduste süsteemiga.

Mõnikord põhineb tõlgendus seaduse teksti etümoloogilisel ja süntaktilisel uurimisel, s. t. grammatilisel sõnade ja üksikute lausete analüüsil. Seda liiki tõlgendamist nimetatakse grammatiliseks.

Mõnel korral põhjendatakse seaduse tõlgendamist seaduse kujunemise loo selgitamisega, asjaolude käigu selgitamisega, mis kutsusid välja seaduse andmise. Seda liiki tõlgendusi nimetatakse ajaloolisteks.

Kolmas tõlgenduste liik seisab seaduse ühe paragraafi võrdlemises teisega, kogu kehtivate normide kompleksi arvesse võttes, s. o. teatava seaduse sisu tõlgendamine kogu seadusandluse seisukohalt. Säärast tõlgendamisviisi nimetavad kodanlikud riigiõiguslased süstemaatiliseks.

Stalini 1936. a. Konstitutsiooni järgi on Ülemnõukogu Presiidium vaba tõlgendamisviisi valikus ja Presiidium määrab ise seaduste tõlgendamise korra.

1924. a. Konstitutsiooni järgi kuulus seaduste tõlgendamise õigus ka NSVL Ülemkohtule. 1924. a. Konstitutsiooni järgi kuulus NSVL Ülemkohtu funktsioonidesse:

a) liiduvabariikide ülemkohtuile juhtivate selgituste andmine üleliidulise seadusandluse küsimusis;

b) NSVL KTK nõudel arvamuste avaldamine liiduvabariikide ühe või teise akti seaduslikkuse kohta Konstitutsiooni seisukohalt (1924. a. Konst. art. 43).

Nii kuulus NSVL Ülemkohtu funktsioonide hulka Konstitutsiooni järgi seletuste andmine üleliidulise seadusandluse küsimusis ja Konstitutsiooni tõlgendamine NSVL KTK nõudmisel.

NSVL 1936. a. Konstitutsiooni järgi kuulub seaduste tõlgendamine ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile ja vabariikide seaduste tõlgendamine liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude Presiidiumidele.

* *
*

Seadusandlus ei ole võimeline ette nägema ühiskondlikkude vahekordade arenemise detaile. Seadusandlus ei saa anda norme isegi üldisel kujul kõikide konkreetsete juhtude jaoks. Tema annab ainult üldised printsiibid. Seaduse printsipiaalsete sätete detailiseering teostub s e a d l u s t e kujul.

Seadlus on kõrgeima valitsemise seadusele alluv akt. Seadlus kergendab seaduse elluviimist ja teostamist, tema kohaldamist konkreetsetel juhtudel. Seadluste kaudu kindlustatakse seaduse kohaldamine kokkukõlas muutuvate elutingimustega. Seadluste kaudu laieneb seadus kõigile seaduse mõttega ja sisuga haaratud juhtumitele.

Seadluse sisustik on mitmekesine. Seadlust võib anda riiklikkude asutiste organisatsiooni, tegevuskorra, vastutavate juhtide (rahvakomissaride jt.) nimetamise korra küsimustes. Seadlus võib sättida kodanikkude käitumise juhendeid Konstitutsiooni ja antud seaduste alusel (sõjaseaduse kuulutamine riigikaitse huvides jne.). Ta võib olla autasu andmise, armuandmise aktiks jne. NSVL Ülemnõukogule Konstitutsiooniga antud õiguste alusel. Seadlus lõpuks võib olla kõrgemate võimuorganite töö ettevalmistamise aktiks (valimiste määramine, kodade kokkukutsumine jne.).

Kõigil juhtumeil võib seadlust anda ainult seaduse alusel ja ta ei või seadusele vastu käia ega seadusest kõrvale kalduda.

Üksikud seadlused, mis on antud kõrgeima valitsemise korras ja mis on arvatud kuuluvaiks NSVL kompetentsi tema võimu ja

riigivalitsemise kõrgeimate organite näol, vajavad NSVL Ülemnõukogu kinnitamist.

NSVL Põhiseaduse art. 14 näiteks sätitakse, et NSVL kompetentsi tema kõrgeimate võimu ja riigivalitsemise kõrgeimate organite näol kuulub „uute kraide ja oblastite, samuti ka liiduvabariikide koosseisus uute autonoomsete vabariikide kujundamise kinnitamine" (p. f). Selle alusel NSVL Ülemnõukogu esimene istungjärk kinnitas NSVL KTK ja teine istungjärk NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi otsused liiduvabariikide jagamise küsimusis kraidesse ja oblastitesse. Sellega kokkukõlas on esimesel ja teisel istungjärgul muudetud NSVL Konstitutsiooni art. 22, 23, 26, 28 ja 29.

Konstitutsiooni art. 49 p. f järgi NSVL Ülemnõukogu Presiidium „Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal vabastab ametist ja nimetab ametisse NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul NSV Liidu üksikuid Rahvakomissare, esitades need hiljem kinnitamiseks NSV Liidu Ülemnõukogule". Sellekohaselt NSVL Ülemnõukogu teine istungjärk kinnitas Presiidiumi seadlused üksikute rahvakomissaride ametist vabastamise kohta, uute rahvakomissaride ametisse nimetamise kohta ja Lazar Moissejevitš Kaganovitši nimetamise kohta NSVL RKN esimehe asetäitjaks.

NSVL Konstitutsiooni art. 14 p. w sätib, et NSVL kompetentsi tema kõrgeimate võimuorganite ja valitsemisorganite näol kuuluvad „seadused liidu kodakondsuse kohta; seadused välismaalaste õiguste kohta". NSVL Kodakondsuse seadus, vastu võetud NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul, annab NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi võimkonda: välismaalaste vastuvõtmise riikkondsusse nende sellekohasel taotlusel [6], loa andmise riikkondsusest lahkumiseks, NSVL riikkondsuse äravõtmise, — igal üksikul juhul NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi eri seadlusega.

Kapitalistlikes mais arvatakse ka, et seadlus ei tohi olla vastuolus seadusega. Kuid nii on ainult teoorias. Tegelikult, nagu seda tunnistab kodanluse õigusteadlane Korkunov, seadluse andmisel „mõnel korral ei saa läbi konstitutsiooni rikkumata, samuti ka harilikke seadusi rikkumata" [7].

Inglismaa seadluste praktika näidetel on ülalpool sellele juba tähelepanu juhitud, kuidas valitsus kasutab seadlusi selleks, et konstitutsioonivastaselt seadusi anda, parlamendist mööda minnes. Kodanlikud õigusteadlased õigustavad valitsuste säärast poliitikat sellega, et parlament töötab aeglaselt, ei jõua erakordselt keeruliseks muutunud elu nõuetele järele.

Muidugi, ei saa eitada asjaolu, et küsimuste ring, mis kuulub nüüdisaja seadusandluse sfääri, on mitmekordselt suurenenud, võrreldes XX sajandi algusega. Kuid põhiliselt on see asjaolu seotud klassivõitluse arenemisega ja eriti kodanliku valitsuse katsetega vabaneda parlamentlikkude asutiste kontrollist. Selles on peamine põhjus, et valitsuste seadlused kasvavad seaduste arvel.

---

[6] Välismaalaste NSVL riikkondsusse vastuvõtmise õigus on ka nende liiduvabariikide Ülemnõukogude Presiidiumidel, mille piirides need välismaalased elunevad.

[7] Korkunov, Seadlus ja seadus, lk. 227.

Üksikuis mais on riigipeade seadlused ainsaiks kõrgeimaiks normideks selle riigi territooriumi üksikute osade jaoks, eriti asumaade jaoks. Prantsusmaal näiteks kehtivad parlamendi seadused peamiselt emamaa kohta. Kolooniate kohta kehtivad vabariigi presidendi seadlused (dekreedid), mis on koostatud üksikute departemangude ametnike poolt.

Sellele tuleb lisada veel erakorralised seadlused, mis on leidnud laialdast kasutamist ajajärgul pärast sõda. Ajajärgul enne sõda kasutati erakorralisi seadlusi eriti ohtralt Venemaal (1906. a. põhiseaduse art. 87 alusel).

Ajajärgul pärast sõda, nagu juba ülalpool märgitud Weimari põhiseaduse § 48 kohaldamise näitel, oli erakorraline seadusandlus (*Notverordnungen*) Hitleri-eelsel Saksamaal laialdasel kasutamisel. Piisab äramärkimisest, et 1931. aastal võttis Riigipäev vastu 35 seadust, erakorralisi seadusi aga, s. o. seadusi, mis antud Riigipäevast mööda minnes Weimari põhiseaduse § 48 põhjal, oli 43. 1932. a. Riigipäev võttis vastu ainult 5 seadust, erakorralisi seadusi anti aga 59. Nende erakorraliste seaduste alusel veeretati kriisiraskused töölishulkade õlgadele, aeti tööliste röövimise, sotsiaalsete väljaminekute kärpimise jne. poliitikat.

Sõja ajal ja ajajärgul pärast sõda oli erakorraline seadusandlus laialdaselt kasutusel ka Prantsusmaal (*décret-loi*) ja teistes kapitalistlikes mais.

Šveitsis näiteks oli sõja ajal ja ajajärgul otse pärast sõda antud 1004 erakorralist seadust, millest paljud olid vastuolus Šveitsi konstitutsiooniga. See leidis aset hoolimata sellest, et Šveitsi konstitutsiooni § 89 järgi „liidu seadusi ja dekreete ning korraldusi võib anda ainult mõlema nõukogu nõusolekul". Konstitutsiooni sama paragraafi järgi esitatakse liidu seadused pealegi rahvale heakskiitmiseks või tagasilükkamiseks (s. o. referendumile), kui seda on nõudnud 300 000 aktiivkodanikku või 8 kantonit.

Erakorralise seadusandluse peamotiiviks on vabaneda parlamendi eestkostmisest ja kontrollist.

Fašism seadis „erakorralise seadusandluse" printsiibiks ja normiks, minnes tagasi absoluutse monarhia korra juurde. Seadluste poliitika abil ja parlamendi kontrollita on kõige kergem anda „seaduslikkuse" ilme fašistlikkude valitsuste faktilisele seaduspäratusele, terrorile, ülekohtule ja omavolile.

§ 6. ÜLEMNÕUKOGU ISTUNGJÄRGUD.

Stalini Konstitutsiooni järgi, nagu juba ülal märgitud, kutsutakse NSVL Ülemnõukogu järjekorralised istungjärgud kokku kaks korda aastas. Mõlema koja istungjärgud algavad ja lõpevad üheaegselt. Istungjärgud kutsutakse kokku NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt, kes oma tegevusest annab aru NSVL Ülemnõukogule. NSVL Ülemnõukogu kojad määravad ise oma töökorra ja aja ning istungjärgu lõpetamise tähtaja.

NSVL Ülemnõukogu erakorralised istungjärgud kutsutakse kokku Ülemnõukogu Presiidiumi poolt oma suva järgi või ühe liiduvabariigi nõudmisel, millega veel kord on rõhutatud liiduvabariikide nõukogudevõrdsus.

NSVL Ülemnõukogu istungjärkude põhiline erinevus kodanlike parlamentide istungjärkudest tuleneb nõukogude esindussüs-

teemi põhilisest erinevusest kodanlikust süsteemist, nõukogude parlamendi saadiku põhilisest erinevusest kodanlikust saadikust.

Kogu nõukogude rahva lahutamatu ühtsus kindlal edasisammumisel sotsialistlikul teel Lenini-Stalini partei juhtimisel väljendub kõige elavamalt ka NSVL Ülemnõukogu töös. Igasuguste kodanlikele parlamentidele omaste parteiliste kisklemiste puudumine teeb NSVL Ülemnõukogu istungjärkude töö asjalikuks ja viljakaks, saadikute kriitika efektiivseks. Siit tuleneb ka kahe võrdse koja solidaarne töö istungjärkudel, sest neil on sama klassiolemus ja samad sotsialistlikud ideed.

Hoopis teisiti on kodanlike parlamentide istungjärkudega.

Monarhistlikes riiges kutsutakse parlamendi istungjärgud kokku monarhi poolt tema heaksarvamise järgi. Tsaristlikul Venemaal „põhiseaduse" § 99 sättis, et „Riiginõukogu ja Riigiduuma iga-aastaste tööde kestus ja nende tööde vaheajad aasta jooksul määratakse keisri käskkirjadega".

Inglismaal kuningas, nagu öeldakse, valitseb, kuid ei juhi. Juhivad tema ministrid, eriti peaminister. Ei kuningas ega tema ministrid ei vaja parlamendi kestvat tööd. Kuid konstitutsiooniline traditsioon nõuab, et parlament iga aasta kinnitaks riigieelarve ja mõned tähtsamad seadused. Parlament ise juba laiendab küsimuste ringi, mida tema igal istungjärgul arutab. Kuid peaminister kui parlamendi enamuse liider, nagu juba ka eespool märgitud, on parlamendis faktiliselt diktaator. Eriliste raskusteta ta viib läbi nõutavad seaduseelnõud ja annab seadusi ilma parlamendita parlamendi enamiku vaikival nõusolekul.

Prantsusmaa on vabariik, kus parlamendi istungjärkude kokkukutsumise õigus kuulub presidendile. Prantsuse konstitutsioon sätib, et senat ja saadikutekoda tulevad kokku iga aasta jaanuarikuu teisel teisipäeval, kui nad ei ole juba varem vabariigi presidendi poolt kokku kutsutud. Kuid vabariigi presidendil on õigus istungjärku edasi lükata ja parlamendi istungjärku lõpetada. President võib senati nõusolekul saadikutekoja hoopis laiali saata. Loomulik, et kõigil neil juhtudel vabariigi president toimib valitsuse, eestkätt tema juhi — peaministri nõudel.

Prantsuse konstitutsiooni kohaselt on vabariigi president kohustatud istungjärkude vaheajal kojad kokku kutsuma, kui seda nõuab kummagi koja liikmete absoluutne enamus. Saadikutekojas on 612 saadikut. On tarvis mitte vähem kui 307 saadiku allkirja, et kokkukutsumisnõue oleks seaduslik. Surnuid või väljalangenuid arvestusest ei eraldata. On tarvilik koja nominaalse koosseisu absoluutne enamus.

Kui saadikutekojas leidukski veel tarvilik arv parlamendi kokkukutsumise algatajaid, siis jääb alati küsitavaks senati liikmete osavõtt sellest algatusest, sest senati koosseis valitakse ikka nii, et kindlustada senatis reaktsiooniline enamus.

Prantsuse konstitutsioon püstitab küll ka mõnesugused tagatised parlamendi istungjärkude kohta. Istungjärkude edasilükkamise sihiks on kodasid „rahustada", kui on valmimas nende ja valitsuse vahel lahkuminekuid. Säärane edasilükkamine on tähtajaga piiratud, mis ei või ületada üht kuud ega või korduda rohkem kui kaks korda ühe istungjärgu kestel. Konstitutsioonis on ka kirja pandud, et mõlemad kojad peavad istungeid pidama mitte vähem kui viis korda aastas.

5—6 kuud aastas ja veel erakorralised istungjärgud! Selle pika tähtaja kestel aga tegelevad saadikud seadusandlusega vähe. Kodanlik õigusteadlane Barthélemy kirjutab selle kohta: „Väga sageli on saadik esindajaks ainult selle sõna kommertsmõttes, isiklike huvide ja pretensioonide

volinikuks valitsuse ees. Kunas võib saadik tööd teha? Ta on alati jooksus, temast on saanud asjade ajaja. Kui teda ei ole kojas, tähendab, ta istub kuskil vastuvõturuumis. Kui ta ei täida riiklikke ülesandeid, tähendab — ta täidab eraisikute ülesandeid[8]."

Pikki istungjärke põhjustavad ka kisklemised kodanlikkude parteide vahel. Prantsuse saadikutekojas on tublisti üle kümmekonna kodanliku grupi. Kõik nad on ühel nõul selles, et veeretada maksu- ja teisi raskusi rahvahulkade turjale. Kuid mõningaid raskusi tuleb panna ka kapitalistidele ja nende ettevõtteile. Kodanlikud grupid, kaitsedes eriliste kapitalistlike klikkide huve, vaidlevad omavahel nende raskuste jaotamise üle. Iga grupp püüab neid veeretada tema poolt kaitstud tööstus- või finantsharult teisale. See nõuab aega, paljusid istungeid, kutsub välja lõpmatu arvu kõnesid, mis riigieelarve kinnitamist venitab.

Istungjärkude tähtsuse küsimust ei saa vaadelda lahus kodanlike parlamentide mõju progresseeruvast langusest.

Niinimetatud „erakorraline seadusandlus", nagu juba märgitud, leidis eriti ulatuslikku kasutust sõjajärgsel ajastul.

Kui Prantsusmaal istungjärgud venivad üle viie kuu ja ilmnevad lahkuminekud kodade ja valitsuse vahel, võib vabariigi president oma dekreediga kojad laiali saata. See dekreet loetakse ette kojas ministri poolt, kellel on selleks õigus isegi katkestada saadiku kõnet. Väärib märkimist, et valitsus on mitmel korral kasutanud säärast istungjärkude lõpetamise viisi vastuseks interpellatsioonile (arupärimisele), mis võis ähvardada teda umbusalduse avaldamisega, s. o. ametist vallandamisega.

Niisuguseid näiteid istungjärkude lõpetamise kohta tunneb ajalugu mitmeid. 1. juulil 1901 vastas valitsuse pea Valdeck-Rousseau istungjärgu lõpetamisega saadik Zevaesi arupärimisele. 31. dets. 1920 vastas valitsuse juht Leygues istungjärgu lõpetamisega saadik Ignace'i arupärimisele. Katsudes mõjustada koda, ähvardas 10. juulil 1930 valitsuse juht Tardieu istungjärgu lõpetamisega ja teatas 11. juulil istungjärgu lõpetamisest vastuseks saadik Ameau arupärimisele.

Tõsi, uuele istungjärgule kogunedes võib saadikutekoda valitsuse kukutada. Kuid istungjärgu vaheajal kasutab valitsus harilikult laialdaselt oma õigusi, teotsedes oma suva kohaselt.

On vajalik rõhutada ka seda asjaolu, et istungjärgu lõpetamise kõigi viiside juures Prantsusmaal teine koda, s. o. senat, omab erilisi eesõigusi. Senat võib kokku tulla ka istungjärgu vaheajal ja siis muutuvad tema istungid kõrgeimaks tribunaaliks. Senat võib kokku tulla ka ajal, kui saadikutekoda on laiali saadetud ja vabariigi presidendi koht on samal ajal vakantne.

Juhtivate kodanlikkude parteide liidrid aitavad valitsusel parlamendist lahti saada, eriti vastutavatel momentidel. Eriti ilmekalt avaldub see Prantsusmaal viimasel ajal. Juunis 1938 otsustas parlament suviseks vaheajaks laiali minna. See oli ajal, kui jäid otsustamata rahvarinde niisugused edasilükkamatud nõudmised, nagu vanadele töölistele pensioni korraldamise küsimus, teenijatele palga tõstmise küsimus, töötatöölistele abiraha tõstmise küsimus jne. Momendi vastutavust suurendab veel ka rahvusvaheline olukord: fašistlikkude agressorite poliitika muutub järjest julgemaks ja ähvardavamaks. „Mittevahelesegamise" poliitika Hispaania asjadesse kahjustab Prantsusmaa enda julgeolekut ja üldist rahu. Ja niisugusel momendil parlamendi kodanlik enamus — 357 häälega 241 vastu — peamiselt kommunistide ja sotsialistide vastu, otsustas lõpetada istungjärgu, et vabastada valitsuse käed. Niisugune poliitika kutsus välja Prantsuse kommunistliku partei ägeda protesti ja partei pöördus 25. juulil ja 10.

[8] Barthélemy, lk. 75.

aug. 1938 kirjadega sotsialistliku partei poole: ühiselt teiste rahvarinde parteidega parlamendi istungjärgu uuestiavamise eest välja astuda.

Kõik need faktid iseloomustavad küllaldase ilmekusega kodanlikkude parlamentide kombeid ja tööd.

NSVL Ülemnõukogu kahe esimese sessiooni töö kogemused kujundasid teatavad tavad, mis arvatavasti leiavad koha NSVL Ülemnõukogu kodade reglemendis (kodukorras). Neist tavadest võiks märkida järgmisi:

a) Uute kodade sessioonide avamise kord. NSVL Ülemnõukogu mõlema koja esimese sessiooni avasid kummagi koja aastate poolest vanimad liikmed[9], kes pärast sissejuhatavat kõnet juhatasid vastava koja esimehe ja tema asetäitjate valimist.

b) Kummagi koja eraldi-istungite ja mõlema koja ühiste istungite juhatamise kord üldiselt on järgmine. Aruandjad kummagi koja istungite päevakorra küsimusis kinnitatakse kummagi koja esimehe poolt. Aruandjad mõlema koja ühise istungi päevakorraküsimusis kinnitatakse mõlema koja esimeeste poolt. Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu saadikute grupp, kuhu kuulub 50 saadikut, võib esitada oma kaas-aruandja kummaski kojas. Sama norm — 50 isikut — on kehtiv ka kaasaruandja esitamiseks mõlema koja ühistel istungitel. Aruande esitamiseks on määratud aruandjale üks tund, lõppsõnaks 30 minutit; kaasaruandjale aruande esitamiseks 30 minutit, lõppsõnaks 15 minutit. Kõnelejatele antakse sõna esimene kord 20 minutit ja teine kord 5 minutit. Isiklikud teadaanded ja faktilised märkused esitatakse kirjalikult ja loetakse ette kummaski kojas või ühisel istungil kas otsekohe või istungi lõpul, olenevalt sisust. Erakorralised arupärimised esitatakse kirjalikult ja loetakse esimehe poolt ette otsekohe. Hääletuse korra kohta antakse sõna 5 minutiks. Hääletuse motiivide kohta 3 minutiks.

c) Valitsuse kujundamise kord. NSVL Ülemnõukogu esimesel istungjärgul eelnes valitsuse kujundamisele NSVL RKN esimehe sms Molotovi teadaanne mõlema koja ühise istungi esimehe nimele järgmise sisuga: „Kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni art. 70-ga ja seoses sellega, et NSVL valitsuse kujundamise küsimus on pandud NSVL Ülemnõukogu arutusele, loeb Rahvakomissaride Nõukogu oma kohustused täidetuks ja paneb oma volitused Ülemnõukogu ees maha. NSVL Rahvakomissaride Nõukogu palub Teid seda teatavaks teha Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Ülemnõukogule.“ NSVL Ülemnõukogu poolt antakse valitsuse kujundamise ülesanne Rahvakomissaride Nõu-

[9] Liidu Nõukogu esimese sessiooni avas vanim saadik — akadeemik Nikolai Aleksejevitš Bach, Rahvuste Nõukogu esimese sessiooni — vanim saadik Mihha Tshakaja.

kogu esimehele. NSVL Ülemnõukogu esimese sessiooni sellekohane ettepanek kõlas järgmiselt:

„Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Ülemnõukogu avaldab usaldust Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Rahvakomissaride Nõukogule ja teeb Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehele seltsimees Vjatšeslav Mihhailovitš Molotovile ülesandeks esitada ettepanekuid Valitsuse koosseisu kohta, võttes selle juures arvesse saadikute kriitilisi märkusi, mis on väljendunud vaidluste käigus."

Sotsialistliku parlamendi demokraatlikku iseloomu rõhutab ka töötava rahva delegatsioonide pääs tema istungeile, kellele antakse õigus esineda NSVL Ülemnõukogu tribüünil oma seisukoha avaldamiseks tema poliitika ja töö kohta [10].

On vajalik ära märkida ka üksikute vabariikide ja oblastite saadikute esindajaist koosneva Vanemate Nõukogu kaasaaitavat osa NSVL Ülemnõukogu reglemendi ja töökorra kujundamisel.

§ 7. NSVL ÜLEMNÕUKOGU ALALISED KOMISJONID.

Nõukogude seaduse ja sotsialistliku seaduslikkuse tähtsus tingivad hoolikat seaduse esialgset ettevalmistust, enne kui ta võetakse NSVL Ülemnõukogu kodades arutusele ja kinnitamisele.

NSVL Ülemnõukogu esimesel istungjärgul (12.—19. jaanuarini 1938) valis NSVL Ülemnõukogu kumbki koda kolm alalist komisjoni kummalegi kojale esitatavate seaduseelnõude ettevalmistamiseks. Need komisjonid on järgmised:

1) Seadusandlikkude algatuste komisjon. Koosneb kummaski kojas 10 liikmest. Komisjoni ülesandeks on ette valmistada üldise iseloomuga seaduseelnõusid.

2) Riigieelarve komisjon. Koosneb kummaski kojas 13 isikust. Nõukogude riigieelarve — see on meie majandusliku ja kultuurilise arengu ja kodanikkude õiguste aluste tagatis ning üheks vahendiks meie maa kaitsevõime kõvendamiseks. Riigieelarve hiiglaslikku tähtsust iseloomustab juba asjaolu, et 1938. a. üleliiduline eelarve ulatus 132 miljardi rublani.

Eelarvekomisjon kontrollib eelarve majanduslikku ja poliitilist külge, tulusid ja kulusid, s. o. aitab Ülemnõukogul olla täielikuks peremeheks maa rahaliste ressursside üle.

---

[10] NSVL Ülemnõukogu esimest istungjärku tervitasid Moskva ja Moskva oblasti, Leningradi ja Leningradi oblasti, Kiievi ja Harkovi oblasti, Valge-Vene ja Tatari Autonoomse NSV tööliste, kolhoosnikute ja teenistujate delegatsioonid, Donbassi kaevurite ja metallistide, Punaarmee ja Laevastiku delegatsioonid.

3) Välisasjade komisjon koosneb Liidu Nõukogus 11, Rahvuste Nõukogus 10 isikust. See komisjon arutab eelkäivalt kõiki välisasjadega seoses olevaid küsimusi, mis kuuluvad Ülemnõukogu või tema Presiidiumi arutamisele. Selle komisjoni tähtsust võib mõista seoses nõukogude võimu rahvusvahelise poliitikaga, järjest kasvava sõjaohuga ja nende pingutustega, mida Nõukogude Liit teeb rahu kaitseks.

Komisjonid valmistavad hoolikalt ette seaduseelnõud, mis hiljemini esitatakse Ülemnõukogule arutamiseks.

Peale loendatud komisjonide valib kumbki koda Konstitutsiooni art. 50 kohaselt mandaatkomisjoni. NSVL Ülemnõukogu esimesel istungjärgul kumbki koda kujundas mandaatkomisjoni 11 liikmest. Mandaatkomisjon kontrollib kummagi koja saadikute volitusi. Mandaatkomisjoni ettepanekul koda otsustab, kas volitusi tunnustada või tühistada üksikute saadikute valimised.

Stalini Konstitutsiooni art. 51 järgi määrab NSVL Ülemnõukogu, kui ta seda vajalikuks peab, uurimis- ja revisjonikomisjone igasuguste küsimuste kohta.

Kapitalistlikes mais peetakse parlamendi komisjone samuti esialgseteks nõupidamisteks, kus kaalutakse ja uuritakse seaduseelnõusid, mis arutusele tulevad hiljemini kodade plenaaristungeil.

Kodanlikud riigiõiguslased peavad parlamendikomisjone tähtsaimaiks kontrollivahendeiks valitsuse tegevuse üle. Kuid parlamendikomisjonide tegevust ei saa vaadelda, arvestamata parlamendi seadusandluse üldiselt järjest langevat mõju ja „erakorralise seadusandluse" järjest kasvavat osatähtsust, mis toimub parlamendist ja tema komisjonidest mööda minnes.

Suuremat osa võib-olla etendavad parlamendi komisjonid Prantsusmaal ja USA-s. Seal on komisjonid suuremalt osalt koostatud valitsevate kodanlikkude parteide esindajaist.

Komisjonide töö on salajane. Vormiliselt seletatakse seda seega, et komisjonidest käib läbi rida tähtsaid riiklikke asju, mis ei kuulu laiale avalikkusele (välisasjad, sõjaväeasjad jne.). Kuid kodanluse esindajaile on salajasus tähtis ka sellepärast, et nii jääb seaduste ettevalmistamine ja monopolistliku kapitali üksikute gruppide kokkuleppe-praktika rahvahulkade eest varjatuks, ei pääse avalikkuse ette. Nimelt sellepärast seisti näiteks Prantsuse saadikutekojas kaua aega vastu kommunistide osavõtule komisjonidest, motiveerides seda nende „antinatsionaalse poliitikaga". Tegelikult aga, nagu teada, ajavad just monopolistliku kapitali valitsevad kihid kõige küünilisemat antinatsionaalset poliitikat, mis eriti iseloomustavalt avaldub Prantsuse ja Inglise valitsevate parteide poliitikas, näiteks vabariikliku Hispaania ja Tšehhoslovakkia suhtes, nende reetlikus kokkuleppes Saksa ja Itaalia fašismiga nende eneste maade rahvuslike huvide arvel.

Prantsusmaal on saadikutekojas 20 suurt alalist komisjoni (välisasjade, tööstuse, rahanduse, põllumajanduse jne.). Komisjonid koosnevad igaüks 44 saadikust, kes valitakse igal aastal. Üks saadik võib olla mitmes komisjonis. Peale selle on rida kitsamaid, s. o. ajutisi komisjone, mida valitakse kindla aja peale, kuigi see aeg faktiliselt venib kogu legislatuuri, s. o. parlamendi volituste tähtaja lõpuni (üldise valimisõiguse komisjon jt.).

Mõnel korral valitakse tähtsais küsimusis erikomisjonid, nende seas ka uurimiskomisjonid. Parlamendi uurimiskomisjonide tööd iseloomustavad ilmekalt komisjonid aferist Stavisky asjas ja fašistliku ülesastumise

asjas 6. veebruaril 1934. On teada, et nende komisjonide töö lõpptulemuseks oli nende asjade summutamine, et päästa kõrgelseisvaid roimareid vastutusest.

Komisjonid koostatakse harilikult parteide esindajate delegeerimise printsiibil. Erikomisjonid aga koostatakse kogu koja hääletamise teel, mille sihiks on jällegi neisse komisjonidesse mitte lasta kommuniste või piirata nende osa neis komisjones.

Komisjonid peavad istungeid ka sessioonide vaheaegadel. Vormiliselt kuulavad nad ära valitsuse liikmete teadaandeid, võivad nõutada vajalikku materjali, õiendusi üksikutest ametkondadest, välja töötada oma seaduseelnõu valitsuse eelnõu kõrval, jne. Monopolistliku kapitali esindajate iga grupp püüab seejuures anda enda poolt komisjoni aruandja parlamendi plenaaristungi jaoks.

Prantsusmaal kõneldakse, et parlamendi komisjonid muretsevad ministreid kõigepealt komisjonide aruandjate hulgast. See on ka arusaadav: monopolistliku kapitali mitmekesised grupid on huvitatud sellest, et nende käsilased mitte üksnes viiksid teatava seaduse komisjonist läbi, vaid hiljemini teostaksid seda ka praktikas ministrina.

Üldiselt arutavad Prantsuse parlamendi komisjonid peaaegu eranditult seaduseelnõusid, mis on välja töötatud ja päevakorda võetud valitsuse enda poolt, mis on tingitud sellest, et parlamendis valitseb valitsus ja tema poliitika.

USA-s on komisjonide asemel komiteed. USA saadikutekojas on 47 komiteed (435 saadiku kohta) ning igas komitees on 15—21 liiget. Tähendab, üks saadik võib olla mitmes komitees. Komitee liikmed määrab ainuisiklikult speaker, s. o. koja esimees, parlamendi enamuse esindaja. Komitee liikmeteks on valitsevate parteide silmapaistvamad saadikud. Seaduseelnõu, mis on komitee poolt läbi lastud, läheb harilikult eriliste raskusteta ka saadikutekojast läbi. W. Wilson, tuntud riigiteadlane ja USA endine president, kirjutas saadikutekojast, et „ta on jaotatud 47 senjööriaks, kus igaühes on alaline komitee parunite koguks, tema esimeheks ja lordiksomanikuks“ [1].

Saadikutekoja komiteede kaudu saavutatakse tihe kontakt sekretäridega, s. o. ministritega, kes muide niinimetatud „võimude lahususe“ põhimõtte alusel ei võta osa kongressi pleenumi töödest.

Komiteede tegevus paljastab kõige paremini „võimude lahususe“ teooria illusoorsust ja tõestab monopolistliku kapitali võimu ühtsust nii seadusandlikes kui ka täidesaatvais organeis, sest see, mis on ette otsustatud komitees, läheb automaatselt ka saadikutekojast läbi. Sellele on tarvis veel lisandada, et komiteed kasutavad laialdaselt õigust kutsuda oma nõupidamistele „eksperte“, kelle all mõeldakse rahanduse ja tööstusmaailma esindajaid.

Komiteede kaudu viiakse otsesel teel läbi trustide mõju kongressile. Komiteed on omapärased kulissidetagused „parlamendid“, koostatud saadikutest, ministritest ja „ekspertidest“ (s. o. finantsistidest jne.). Töötades kaugel eemal avalikkusest etendavad nad faktiliselt otsustavat osa ühe või teise seaduse läbiviimisel.

Komiteed on ühtlasi kanalid, mille kaudu riigi rahad tihti voolavad monopolistlikkude suurettevõtete taskusse.

W. Wilson näiteks kirjutas, et „meie finantsvalitsemise süsteemi kirjeldus ei oleks täielik, kui me ei nimetaks tööstureid, kes püüavad saada tulude komitee armualuseks, asjast huvitatuid isikuid, kes hoolega lipitse-

[1] Wilson, USA riigikord, lk. 81.

vad jõgede ja sadamate komitee ümber, autuid ettevõtjaid ja abirahade nurujaid, kes pillavad meelitusi kulude komiteele“ [2].

Komitee aruandjaile antakse aruande esitamiseks saadikutekojas üks tund aega. Sellest tunnist võib ta eraldada mõned minutid komitee vähemiku arvamuse esindajale, kui niisugune arvamus on olemas.

Saadikutekoja pleenumis toimub küsimuste arutamine, mis komiteedest läbi on käinud, väga lühidalt, ja mõnel korral see jääb üldse ära. Speaker on seejuures tõeline diktaator. Tema on õigustatud katkestama saadikut poole sõna pealt, saadikule sõna mitte andma jne.

10 päeva enne kongressi sessiooni lõpetamist, kui seaduseelnõusid on kogunenud palju, loobub saadikutekoda harilikult kolmekordsest eelnõude lugemisest ja otsustab küsimused automaatselt komiteede otsuse vaimus.

Umbes samasugust osa etendavad komiteed ka senatis (USA-s on senati juures 32 komiteed). Vahe on ainult selles, et senati komiteede liikmeid ei määra speaker (kes samal ajal on USA abi-presidendiks), vaid senat ise.

Kodanlus jälgib valvsalt, et parlamentide komisjonid ja komiteed nii oma koosseisult kui ka oma tegevusega vastaksid tema ülesannetele. Parlamendi komisjonid ja komiteed — need on „köök“, kus harilikult valmistatakse seaduseelnõud, mis lähtuvad valitseva klassi huvidest ja mis siis hiljemini parlamentides kuulutatakse „rahva tahteks“.

§ 8. NSVL ÜLEMNÕUKOGU SAADIK.

Nõukogude esindussüsteem, ainus demokraatlik maailmas, on nõukogude rahva jagamatu võimutäiuse väljenduseks. See paneb erilise vastutuse nõukogude saadikule — töötava rahva esindajale.

„Saadik,“ ütleb sms Stalin, „peab teadma, et ta on rahva teenija, rahva läkitatu Ülemnõukogus ja ta peab käituma nii, et ta täidab talle rahva poolt antud käsku [1].“

Ülemnõukogu saadikul on laialdased õigused.

Ta võtab osa seaduste ettevalmistamisest Ülemnõukogu komisjonides, seaduste arutamisest ja kinnitamisest Ülemnõukogu vastavas kojas.

Tal on õigus esitada arupärimisi valitsusele või rahvakomissarile ühes või teises küsimuses ning saada hiljemalt kolme päeva jooksul suuline või kirjalik vastus vastavas kojas.

Ta on puutumatu ja teda ei või võtta kohtulikule vastutusele ega vahistada ilma NSVL Ülemnõukogu nõusolekuta, NSVL Ülemnõukogu istungjärkude vaheajal aga ilma NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi nõusolekuta.

Saadikul on ka kohustusi.

Ta peab kogu oma tegevusega NSVL Ülemnõukogu vastavas kojas esindama oma valijate tõelist tahet.

Ta ei tohi eemalduda oma valijaist, ta peab neile aru andma oma tööst ja NSVL Ülemnõukogu tööst. Teda võib valijate enamiku otsuse järgi seaduses ettenähtud korras igal ajal ära kutsuda.

[2] Wilson, USA riigikord, lk. 157—158.
[1] Stalin, Kõne valijaile, lk. 11.

Seega vastastikused suhted valijate ja saadiku vahel ei lõpe valimistega.

„... Valijate kohus ja õigus," ütleb seltsimees Stalin, „seisavad selles, et nad kogu aeg hoiaksid oma saadikuid kontrolli all ja et nad sisendaksid neile — mingil juhul ei tohi laskuda poliitilise „eluneja" tasapinnani, et nad — valijad — sisendaksid oma saadikuile — olla niisugused, nagu oli suur Lenin [2]."

Saadikute ärakutsumise õigus — see demokraatlik printsiip on kirja pandud ÜK(b)P programmis. Ta on kirja pandud nõukogude riiklikkudes aktides nõukogude võimu esimestest momentidest alates [3].

See demokraatlik printsiip on paigutatud Stalini Konstitutsiooni (art. 142) ja kõigisse liiduvabariikide konstitutsioonidesse.

„Nõukogude võim," ütleb Lenin, „ei anna niisuguseid esindajaid, kes vehklevad parlamentides ja peavad vastastikuseid hiilgavaid kõnesid, luues kapitali ja ametnike aparaadi kindla valitsemise, vaid nõukogude võim tuleb rahvahulkadelt endilt; ta ei anna parlamendi, vaid töötava rahva esindajate kogu, kes annab seadusi, mida vahenditult täidetakse, mis lähevad ellu ja seavad oma ülesandeks võitluse ekspluataatoritega [4]."

Ülemnõukogu saadik ei ole elukutseline poliitik, elukutseline „seaduseandja", vaid inimene, kes on seotud sotsialistliku tootmisega, teadusega jne.

Nõukogude saadik on kommunistide ja parteitute bloki usaldusmees, elava töö ja praktika inimene, võitleja sotsialismi eest [5]. Ta ei „vehkle" hiilgavate kõnedega, vaid kui saadik püüab kogu oma loova kogemuse mahutada seaduste koostamisele, mis peavad kindlustama sotsialismi edasise arengu ja tugevnemise.

NSVL Ülemnõukogu saadikuile on kindlustatud kõik sobivad tingimused nende saadikukohustuste täitmiseks valijate ees. Seoses sellega NSVL Ülemnõukogu esimene sessioon otsustas tasuda saadikuile kõik kulud, mis on seotud saadikukohustuste täitmisega: tuhat rubla iga kuu ja sada viiskümmend rubla päevaraha NSVL Ülemnõukogu istungjärkude aja eest. Peale selle kasutavad saadikud priisõitu kõigil NSVL raudteedel ja veeteedel.

Kõik need tingimused annavad saadikuile võimaluse pidada tihedat kontakti valijatega, sõita välja kolhoosidesse ja käitistesse,

---

[2] Stalin, Kõne valijaile, lk. 14—15.

[3] Vt. peat. „Valimissüsteem".

[4] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 239.

[5] NSVL Ülemnõukogu kodade koosseis on järgmine: Liidu Nõukogu (andmed on 546 saadiku kohta): töölisi — 247 (45,3%), talupoegi —130 (23,7%), teenistujaid ja intelligentsi — 164 (31%), naisi — 77, kommuniste — 461 (81% 569-st), parteituid — 108 (19%); Rahvuste Nõukogu: saadikuid kokku 574; töölisi — 218, talupoegi — 200, teenistujaid ja intelligentsi — 156; mehi — 464, naisi — 110.

sõita välja riiklikesse ja ühiskondlikesse keskorganisatsioonidesse valijate poolt tõstetud küsimuste lahendamiseks, pidada alalist kirjavahetust valijatega, tellida vajalikku literatuuri jne.

Teisiti on lugu kummagi koja esimehe ja nende asetäitjate kulude suhtes, kes sessioonide vaheaegadel peavad alalist ja süstemaatilist sidet saadikutega. Seoses sellega NSVL Ülemnõukogu esimene sessioon otsustas võtta NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi eelarvesse kummagi koja esimehe ja nende asetäitjate käsutusse 300 000 rubla aastas kummagi koja jaoks, sideme pidamiseks saadikutega ja esinduskuludeks.

Hoopis vastupidine on saadiku osa kapitalistlike maade parlamentides. Kodanlus teeb saadiku vormiliselt vastutavaks mitte valijate ees, vaid „natsiooni", „rahva" ees. Säärane seisund vabastab saadiku rahvahulkade kontrolli alt. Kodanluse saadikute kandidaadid valimisvõitluse ajal harilikult tegelevad igasuguste „hüvede" väljamüügiga avansina valijate häälte vastu. Kodanlikud saadikud Prantsusmaal võtavad endi peale muretseda oma pooldajatele tulukaid kohti, autasusid ja aumärke, pensione, patente kauplemiseks monopoolsete kaupadega (tubakas, tikud jne.), et aga kindlustada endale nende toetust.

USA-s nimetatakse niisugust süsteemi „lobby" (mis tõlkes tähendab „eeskoda" ehk „kuluaarid"). Endistel aegadel isikud, kes pidasid vajalikuks mõjustada saadiku valimist, kohtusid „lobby's". Nüüd on see kodade reglemendiga keelatud, kuid „lobby" kui korruptsioonisüsteem püsib väljaspool parlamendi seinu. Kongressi istungjärgu ajal finantseerivad „lobistid" igasuguseid bankette ja õhtuid, kus interesseeritud kapitalistlikud grupid kohtavad kongressi liikmeid ja nende perekondi. „Lobistid" tungivad ka parlamendikomisjonide koosolekuile, mis on otsustavad ühe või teise seaduseelnõu läbiviimisel parlamendist. Vormiliselt seletatakse seda saadiku vajadusega olla rahvaga seoses. Tegelikult on aga säärane „seos" läbi immutatud korruptsiooniga.

Korruptsioon on kapitalistliku poliitika oluline osa, iseloomulik kodanlikule demokraatiale.

„... Börs ja pankurid," kirjutas Lenin, „allutavad seda enam endale parlamendid, mida tugevamini on arenenud demokraatia [6]."

Ei ole sugugi tingimata tarvilik, et kapitalistid ise oleksid parlamentides saadikuteks. Asi „demokratiseeritakse" nii, et kapitalistide ja kapitalistlike gruppide huvide-esindus tehakse ülesandeks üksikuile saadikuile, kelle valimist parlamenti toetavad otseselt kapitalistlikud klikid, kuid kodanlikkude poliitiliste parteide kaudu. Kodanlik partei harilikult kulutab kolossaalseid summasid valimisvõitluseks, ajakirjanduse ja agitatsiooni peale, palgaliste agitaatorite karja ja poliitiliste tegelinskite ülalpidamiseks.

Niisuguses korras valitud kodanluse saadik esindab vormiliselt „kogu rahva" huvisid, faktiliselt aga on ta seotud pankade ja üksikute käitiste huvidega, s. o. esindab nende huve, kelle sihiks on rahvahulkade ekspluateerimine. Säärased saadikud püüavad läbi viia seadusi, mis kergendavad ekspluateerimist ühes või teises kapitalistlikus tööstusharus, ja esinevad parlamendis ning valitsuse ees eestkostjatena nende käitiste asjus. Kapitalistide monopolistlikud koondised (sündikaadid, kartellid, trustid) ei hooli rahast nendele vajaliku kandidaadi saadikuks upitamisel ühe või teise

[6] Lenin, Teosed, XXIII k., lk. 348.

poliitilise partei sildi all. Juba üheainsa seaduse läbiviimine, mis vähendab makse mõne kapitalistliku tootmisharu pealt või tõstab tollitariife välismaa kapitalistide-konkurentide toodetele, katab kasuga monopolistlikkude klikkide valimiseelsed kulud. Isegi kodanlikud riigiteadlased, nagu Berthélemy, on sunnitud avalikult rääkima laialdasest korruptsioonist kodanliku parlamentarismi juures.

Prantsusmaal on aktsiaseltside nõukogude ja juhatuste liikmete nimekirjas üle 200 Prantsuse senati ja saadikutekoja liikme nime. „Rahvaesindaja" François Marceli nimi kordub mitmesuguste kapitalistlike ettevõtete tippudes 22 korda, senaator Lederlini nimi 11 korda, Langlois' nimi 10 korda jne.

255 Inglise parlamendiliikmel on direktorikohad vähemalt 713 aktsiaseltsis aktsiaseltside kogukapitaliga 1 930 968 000 £. Tegelikult on nende seltside ja direktorite poolt kontrollitav kapital palju suurem [7].

Printsiibilagedust iseloomustab kodanlike saadikute sage ülejooks ühest parteist teise.

„Nelja või viie aasta jooksul," ütleb seltsimees Stalin, „s. o. kuni uute valimisteni, tunneb saadik end täiesti vabana, rahvast, oma valijaist sõltumatuna. Ta võib ühest laagrist teise üle minna, ta võib õigelt teelt pöörduda valele teele, ta võib end isegi mitte päris puhtaisse mahhinatsioonidesse segada, ta võib kukerpalli lüüa, nii nagu soovib, — ta on sõltumatu [8]."

Inglise fašistide juhti Mosley'd näiteks valiti 1931. a. valimistel Labour Party nimekirja järgi. Pärast seda ta, nagu teada, siirdus fašistide juurde. Tema valijad Labour Partyst nõudsid temalt saadikuvolituste mahapanemist. Seda nõudmist Mosley muidugi ei täitnud ja jäi edasi saadikutekotta, kujundades end vastutavaks „natsiooni" ees.

Fašism heidab demokraatlikud katted täitsa kõrvale. See, mis Saksamaal kannab veel „Reichstag'i" nime, ei ole enam seadusandlik asutis. See „Reichstag" kutsutakse üsna harva kokku, ja sedagi mitte seaduste arutamiseks, vaid fašistlikkude juhtide kõnede kuulamiseks. Fašistlikud valimised on tühine tseremoniaal. „Saadikuteks" saavad ainult need, keda sellesse ossa nimetavad fašistlikud juhid.

§ 9. LIIDUVABARIIKIDE JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE RIIGIVÕIMU KÕRGEIMAD ORGANID.

NSVL poliitilise ja majandusliku aluse ühtsus leiab väljenduse NSVL Konstitutsioonis ning kõigi liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides. NSVL rahvaste tihe ühtsus ja nende sotsialistlikkude huvide ühtlus tingib liiduvabariikide ja

---

[7] Sir Benbery esindab kapitali 68,7 miljoni £ suuruses (4 panga- ja raudtee-a/s.), Sir Bennet (1 ajakirjand. ja 1 raudtee-a/s.) — 40,7 miljonit £, Sir Cecil — 86,5 miljonit £ (9 finants- ja raudtee- a/s.), Davis — 163,6 miljonit £ (13 a/s. — nafta, süsi, raudteed, maa, pangad, ajalehed, teatrid, keemilised tehased; peale selle 5 a/s., mille kohta andmed puuduvad), Viscount Ellviden — 214,7 m. £ (4 õlle- ja raudtee-a/s.), Greenfield — 92 m. £ (11 a/s. — pangad, kindlustus, laevandus), Sir Hull — 65 m. £ (2 a/s. — õlle ja raudtee), Terton — 127 m. £ (7 a/s. — pangad, ehitustööstus, maa, raudtee), Wilson — 100,2 m. £ (3 a/s. — süsi, hotellid, raudtee).

[8] Stalin, Kõne valijaile, lk. 11.

autonoomsete vabariikide kõrgeimate võimuorganite samatüübilise ülesehituse.

Ülalpool on üksikasjaliselt selgitatud Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide pädevust. Siin me käsitleme peamiselt liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude struktuuri.

NSVL Konstitutsiooni järgi on liiduvabariigis kõrgeimaks riigivõimu organiks liiduvabariigi Ülemnõukogu (art. 57), mis valitakse valimisringkondade järgi vastava liiduvabariigi kodanike poolt neljaks aastaks (art. 58). NSVL Konstitutsioon ei määra liiduvabariikide esinduse norme, see on määratud iga liiduvabariigi enda konstitutsioonis, arvesse võttes iga vabariigi iseärasusi.

Liiduvabariikide uued konstitutsioonid, mis on vastu võetud kõigis liiduvabariiges 1937. a., sättisid järgmised esinduse normid liiduvabariikide Ülemnõukogus:

Liiduvabariigi nimi	Esinduse norm liiduvabariigi Ülemnõukogus	Ülemnõukogu saadikute arv, valitud 1938. a.
VNFSV	150 000	727
UNSV	100 000	304
VNSV	20 000	273
Kazahhi NSV . . .	20 000	300
Gruusia NSV . . .	15 000	237
Uzbeki NSV . . .	15 000	395
Azerbaidžani NSV	10 000	310
Armeenia NSV . .	5 000	256
Turkmeeni NSV .	5 000	226
Tadžiki NSV . . .	5 000	282
Kirgiisi NSV . . .	5 000	284

Selgitame liiduvabariikide kõrgeima riigivõimu struktuuri, kasutades näitena VNFSV-i.

VNFSV Ülemnõukogu on kõrgeim riigivõimu organ ja ainus VNFSV seadusandlusorgan viimase kui liiduvabariigi organi pädevuse piires.

Nagu teistegi liiduvabariikide Ülemnõukogud, koosneb ta ühest kojast, mis valitakse valimisringkondade järgi 4 aastaks. Iga valimisringkond saadab ühe saadiku.

VNFSV Ülemnõukogu (nagu teistegi liiduvabariikide Ülemnõukogud) võtab lihthäälteenamusega vastu seadusi, mis on kohuslikud täitmiseks kogu liiduvabariigi territooriumil.

Lähtudes kogu nõukogude rahva huvide ühtsusest ja ühtlusest ning riigikaitse ülesannetest tunnistab iga liiduvabariik, kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni art. 19-ga, oma konstitutsioonis kohuslikuks oma territooriumil NSVL seaduste täitmise, mis on antud Stalini Konstitutsiooni art. 14 alusel.

Sellest kõneldakse kõikides liiduvabariikide konstitutsioonides. Nii näiteks lausub VNFSV Konstitutsiooni art. 13:

„Vastastikuse abistamise teostamiseks majanduslikul ja poliitilisel, samuti ka riigikaitse alal Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik liitus vabatahtlikult üheõiguslike Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikidega: Ukraina NSV, Valge-Vene NSV, Azerbaidžani NSV, Gruusia NSV, Armeenia NSV, Turkmeeni NSV, Uzbeki NSV, Tadžiki NSV, Kazahhi NSV, Kirgiisi NSV — liitriigiks, nimega Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Sellest lähtudes VNFSV tagab NSVL-le tema kõrgemate võimuorganite ja riigivalitsemise õigused, mis on määratud NSVL Konstitutsiooni art. 14.

Väljaspool NSVL Konstitutsiooni art. 14 piire teostab VNFSV riigivõimu iseseisvalt, säilitades täielikult oma suveräänsed õigused."

VNFSV Ülemnõukogu kompetentsi kuulub: VNFSV Konstitutsiooni kehtimapanek ja järelevalve selle täitmise üle; VNFSV koosseisu kuuluvate autonoomsete vabariikide põhiseaduste kinnitamine; autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite, kraide ja oblastite piiride ja rajoonidesse jagamise kinnitamine ning uute kraide ja oblastite, samuti uute autonoomsete vabariikide ja kraide moodustamise ettepanekute esitamine NSVL Ülemnõukogule kinnitamiseks; VNFSV seadusandlus; riigikorra ja kodanike õiguste kaitse; VNFSV rahvamajandusplaani ja riigieelarve kinnitamine; maksude, sissetulekute ja muude tulude kindlaksmääramine kokkukõlas NSVL seadusandlusega; autonoomsete vabariikide ning kraide ja oblastite kohalike eelarvete täitmise juhtimine; kindlustus- ja hoiuasjanduse juhtimine; vabariiklikku alluvusse kuuluvate pankade, tööstus-, kaubandus- ja põllumajandusettevõtete valitsemine, samuti kohaliku tööstuse juhtimine; liidu alluvusse kuuluvate ettevõtete seisukorra ja valitsemise kontroll ning järelevalve; maa, maapõuevarade, metsade ja vete kasutamise korra määramine; linnade ja muude asustatud kohtade elamu- ja kommunaalmajanduse, elamuehituse ning heaolu juhtimine; teede ehitamine ja kohaliku transpordi- ja sideasjanduse juhtimine; tööseadusandlus; tervishoiu, sotsiaalkindlustuse, alg-, kesk- ja kõrgema hariduse, VNFSV kultuur-hariduslike ja teaduslike organisatsioonide ja asutiste juhtimine ning üldvabariikliku tähtsusega kultuur-hariduslike ja teaduslike organisatsioonide ja asutiste valitsemine; kehakultuuri ja spordi juhtimine ja korraldamine;

VNFSV kohtuorganite korraldamine; VNFSV riikkondsuse õiguse andmine; VNFSV kohtuorganite poolt süüdimõistetud kodanike amnesteerimine ja neile armuandmine (VNFSV Konstitutsiooni art. 19).

VNFSV Ülemnõukogu seadused on kohuslikud täitmiseks kõigi VNFSV koosseisu kuuluvate autonoomsete vabariikide territooriumil. Autonoomse vabariigi seaduse vastukäivuse puhul VNFSV seadusele kehtib VNFSV seadus. NSVL seadused, mis kehtivad VNFSV territooriumil, on loomulikult kohuslikud ka igale autonoomsele vabariigile.

Teiste liiduvabariikide Ülemnõukogude kompetents ühtib oluliselt VNFSV Ülemnõukogu kompetentsiga.

Erinevused on tingitud kas teatava vabariigi majanduslikest iseärasusist (näiteks Turkmeeni ja Kazahhi NSV Konstitutsioonides on eriti mainitud, et nende vabariikide ülemnõukogud juhivad põllumajandusliku artelli põhikirja elluviimist ja kolhooside tugevdamist) või administratiivsest jaotusest (vabariiges, kus ei ole autonoomseid vabariike, kraisid ja oblasteid, ulatub Ülemnõukogude juhtimine otseselt rajoonideni ning uute rajoonide moodustamine esitatakse kinnitamiseks NSVL Ülemnõukogule).

Liiduvabariikide Ülemnõukogud, igaüks eraldi, valivad endile Ülemnõukogu Presiidiumi, kujundavad Rahvakomissaride Nõukogu, valivad liiduvabariigi Ülemkohtud. Peale selle määrab iga liiduvabariigi Ülemnõukogu, kui ta seda vajalikuks peab, uurimis- ja revisjonikomisjone igasuguste küsimuste alal. Kõik asutised ja isikud on kohustatud nende komisjonide nõudmisi täitma ning neile esitama vajalikud materjalid ja dokumendid.

Liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidium on aruandev vastava liiduvabariigi Ülemnõukogu ees ja ta on, samuti kui NSVL Ülemnõukogu Presiidium, „kollegiaalne president". VNFSV Ülemnõukogu Presiidium näiteks koosneb VNFSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehest ja selle 17 asetäitjast VNFSV koosseisu kuuluvate autonoomsete vabariikide arvu järgi. Sellega on veel kord rõhutatud VNFSV rahvaste üheõiguslikku osavõttu kõrgeimast võimuorganist.

VNFSV Ülemnõukogu Presiidiumi kuuluvad peale selle veel Presiidiumi sekretär ja 20 Presiidiumi liiget. Teistes liiduvabariiges on Ülemnõukogu Presiidiumi liikmete arv varieeruv, kuid igal pool on Presiidium konstrueeritud kollegiaalsuse printsiibil.

VNFSV Ülemnõukogu Presiidium kutsub kokku kaks korda aastas VNFSV Ülemnõukogu istungjärgud ja erakorralised istungjärgud oma suva järgi või Ülemnõukogu ühe kolmandiku liikmete nõudel. VNFSV Ülemnõukogu tõlgendab VNFSV seadusi, annab seadlusi, toimetab rahvaküsitlemist (referendumit), tühistab VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu ja autonoomsete vabariikide rahvakomissaride nõukogude määrusi ja korraldusi, samuti kraide

(oblastite) töötava rahva saadikute nõukogude otsuseid ja korraldusi, kui need ei vasta seadusele; istungjärkude vaheajal vabastab ametist ja nimetab ametisse VNFSV üksikuid rahvakomissare VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul, esitades need otsused hiljemini kinnitamiseks VNFSV Ülemnõukogule; annab VNFSV autiitleid; teostab armuandmist kodanikele, kes on VNFSV kohtuorganite poolt süüdi mõistetud.

Vabariigi nimi	Presiidiumi koosseisus on	Ülemnõukogu Presiidiumi esimees	Esimehe aset.	Sekretär	Presiidiumi liikmed
VNFSV	39	1	17 (Aut. NSV arvu järgi)	1	20
UNSV	19	1	2	1	15
VNSV	19	1	2	1	15
Azerbaidžani NSV . . .	17	1	2 (ANSV ja aut. obl. arvu järgi)	1	13
Gruusia NSV	17	1	2 (ANSV arvu järgi)	1	13
Armeenia NSV	13	1	2	1	9
Turkmeeni NSV	15	1	2	1	11
Tadžiki NSV	15	1	2	1	11
Kirgiisi NSV	15	1	2	1	11
Uzbeki NSV	18	1	3	1	13
Kazahhi NSV	19	1	2	1	15

VNFSV Ülemnõukogu volituste lõppemisel Presiidium kuulutab välja hiljemalt 2 kuu jooksul, arvates VNFSV Ülemnõukogu volituste lõppemise päevast, uued valimised. Uuestivalitud Ülemnõukogu kutsutakse kokku eelmise koosseisu Presiidiumi poolt hiljemalt üks kuu pärast valimisi.

Kõigis teistes liiduvabariiges on Ülemnõukogud ja Ülemnõukogu Presiidiumid struktuurilt ja kompetentsilt analoogilised.

Autonoomseis vabariiges on ANSV Ülemnõukogu, mis kodanike poolt valitakse neljaks aastaks ANSV Konstitutsioonis ettenähtud normide alusel, vastava vabariigi riigivõimu kõrgeimaks organiks selle vabariigi kompetentsi piires ja tema ainsaks seadusandlusorganiks.

ANSV Ülemnõukogu võtab vastu ANSV Konstitutsiooni ja esitab selle liiduvabariigi Ülemnõukogule kinnitamiseks; määrab ANSV jaotuse rajoonidesse ning rajoonide ja linnade piirid, esitades sellekohased otsused liiduvabariigi Ülemnõukogule kinnitamiseks; kinnitab ANSV rahvamajandusplaani ja riigieelarve; annab ANSV autiitleid.

ANSV Ülemnõukogu valib Ülemnõukogu esimehe ja tema 2 asetäitjat, kes juhatavad Ülemnõukogu istungeid ning juhivad tema seesmist korda. Ülemnõukogu istungjärgud kutsutakse kokku 2 korda aastas, erakorralised istungjärgud kutsutakse kokku Ülemnõukogu Presiidiumi poolt Presiidiumi suval või Ülemnõukogu ühe kolmandiku liikmete nõudel.

ANSV Ülemnõukogu valib Ülemnõukogu Presiidiumi. Ülemnõukogude Presiidiumide liikmete arv on mitmesugune.

ANSV Ülemnõukogu Presiidium, kelle kompetents on kindlaks määratud ANSV Konstitutsiooniga, kutsub kokku ANSV Ülemnõukogu istungjärgud; tõlgendab ANSV seadusi; annab seadlusi; toimetab rahvaküsitlust (referendumit), tühistab ANSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusi ja korraldusi, samuti ka rajoonide ja linnade töötava rahva saadikute nõukogude otsuseid ja korraldusi, kui need ei vasta seadusele. Ülemnõukogu istungjärkude vaheaegadel ANSV Ülemnõukogu Presiidium vabastab ametist ja nimetab ametisse ANSV üksikuid rahvakomissare ANSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul, esitades need otsused hiljemini ANSV Ülemnõukogule kinnitamiseks; annab ANSV autiitleid.

ANSV Ülemnõukogu valib mandaatkomisjoni ja teised komisjonid, mida tema vajalikuks peab luua, kujundab ANSV valitsuse — ANSV Rahvakomissaride Nõukogu.

Niisugune on lühidalt liidu- ja autonoomsete vabariikide kõrgemate võimuorganite struktuur.

VI peatükk.

NSVL, LIIDUVABARIIKIDE JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE RIIGIVALITSEMISE ORGANID.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Riigivalitsemine on sõna otseses mõttes täitvate ja korraldavate võimuorganite alaline, jooksev tegevus, mida teostatakse võimutseva klassi huvides ja mis on suunatud olemasoleva ühiskondliku ja riikliku korra kaitsemisele ning kindlustamisele.

Riigivalitsemise konkreetsed ülesanded ja nende teostamise meetodid, valitsemisorganite süsteemi konstrueerimise printsiibid ja samuti nende organite vahekordade printsiibid muude riigivõimu organitega määratakse riigi loomusega ja tema klassisihtidega. Iga võimutsev klass, nagu tähendas Lenin, loob aparaadi enda kuju ja näo järgi[1].

Mõisnike ja kodanluse huvide kohaselt oli loodud tsaristliku Venemaa bürokraatlik aparaat ja see teostas isevalitsuse sõjaväelis-politseilist diktatuuri.

Ülemvalitsemine kuulus isiklikult keisrile. „Valitsemisvõim kogu selle ulatuses kuulub keisrile kogu Vene riigi piirides" (põhiseaduse § 10). Alluvat valitsemist — kõrgemat ja alamat — teostasid kesk- ja kohalikud valitsusasutised. Põhiseaduse § 10 järgi said viimased kindlaksmääratud võimu keisrilt ning teotsesid tema nimel ja tema käskude järgi. Kõrgemate valitsusasutiste hulka kuulusid:

1) Riiginõukogu departemangud ja erikoosolekud. Nende võimkonda kuulusid hoiumõisade asutamise, auseisuste kinnitamise ja aadlike perekonnanimede, vappide ja tiitlite edasiandmise küsimused, kõrgemate riigiametnike vastutuselevõtmine ametialaliste süütegude pärast, loa andmine eraraudteede ehitamiseks, kinnisvarade sundvõõrandamine, Valitseva Senati departemangude otsuste peale antud kaebuste esialgne läbivaatamine. Nende departemangude ja erikoosolekute liikmed nimetati „kõrgeima võimu" (keisri) poolt. Departemangude ja erikoosolekute otsused ning arvamused esitati „monarhile heakskiitmiseks".

[1] Lenin, Teosed, XXV k., lk. 105—106.

2) Püha Valitsev Sinod (asut. 1721. a.). Sinod aitas kaasa keisrile õigeusu kiriku valitsemises ja ta koosnes enamikus „kõrgeima võimu" poolt määratud piiskoppidest. Valitsev Sinod oli kiriku administratsiooni ülemuseks; tema valitsemisele kuulusid ka kõik abielulahutamise asjad.

3) Valitsev Senat — Peeter I poolt asutatud (1711. a.) — oli kõrgeimaks kohtuks ja valitsemise järelevalveorganiks. Temale kuulus järelevalve administratiivsete korralduste seaduspärasuse üle, ministrite tegevuse üle, mitmesuguste seisuste õiguste ja eesõiguste kaitse ning tõestamine jne. „Valitsev Senat on ülem ametikoht ja temale alluvad kodanliku kohtu, valitsemise ja täitmise korras kõik ametikohad ja asutised impeeriumis" (Senati asut. sead. § 1).

4) Finantskomitee — kõrgem nõuandev asutis riikliku krediidi- ja finantspoliitika asjades. Tema koosseisu, peale „kõigekõrgema heaksarvamise" järgi määratud liikmete, kuulusid veel Ministrite Nõukogu esimees, rahaminister ja riigikontrolör.

5) Nõukogud — Eestkoste Nõukogu (kõrgem nõuandev asutis monarhi erilise heategevuse asjades), Sõjaväe ja Mereväe Nõukogud (need nõukogud arutasid ja esitasid „kõigekõrgemale heaksarvamisele" määrusi rivi-, tehnilistes ja majanduslikes küsimusis, reglemente asutistele ja ametiisikuile).

6) Ministrite Nõukogu, asutatud 19. okt. 1905, koosnes ministritest keisri määramisel, keskasutiste peajuhatajatest, Sinodi ülemprokurörist. Ministrite Nõukogu omas väga laialdasi õigusi ja volitusi. Iga asi, mis ületas ministri võimu, tuli nõukokku. Nõukogu esitas „kõigekõrgemale heaksarvamisele" ministrite ettepanekud kehtivate seaduste tühistamise või muutmise kohta. Tema peamiseks ülesandeks oli ministrite ja ametkondade peajuhatajate tegevuse suunamine ja ühtlustamine nii seadusandluse kui ka kõrgema riigivalitsemise alal. Ta võis anda sundmäärusi, instruktsioone ja korraldusi. Põhiseaduse § 87 järgi „Riigivolikogu tööde katkemise ajal, kui erakorralised asjaolud tingivad vajaduse säärase vahendi järele, mis nõuab arutust seadusandlikus korras, Ministrite Nõukogu teeb selle kohta ettepaneku otseselt keisrile". Tal oli õigus lubada krediite kuni seatud korras uue riigieelarve kinnitamiseni. Ministrite Nõukogule kuulus eriti aktsiaseltside põhikirjade kinnitamine, kohalikkude omavalitsusorganite määruste tühistamine ja muutmine.

Alluva valitsemise keskorganite hulka kuulusid ministeeriumid (välis-, sõja-, mere-, raha-, kaubandus- ja tööstus-, sise-, haridus-, teede-, kohtu-, keisri õukonna ministeerium, maakorralduse ja põllumajanduse peavalitsus, riigikontrolör) ja nendega võrdsustatud valitsusasutised (Tema keiserliku majesteedi isiklik kantselei, keiserliku majesteedi kantselei keisrinna Maria asutiste alal, keiserliku majesteedi kantselei kõigekõrgema nimele antavate palvekirjade vastuvõtmiseks). Ministeeriumid tekkisid Aleksander I ajal 1807. a. ja asendasid Peeter I poolt asutatud kolleegiumid. Nad olid kõrgemaiks valitsuskeskasutisteks ja valitsesid riigivalitsemise kindlaksmääratud alade üle. Iga ministeeriumi eesotsas oli üks isik — minister või peavalitseja.

Ministrite valiku ja nimetamise õigus kuulus täielikult keisrile, ilma mingisuguste kitsendusteta. Ministrid kandsid vastutust ainult keisri ees ja allusid ainult temale. Neid vaadeldi kui krooni nõuandjaid, kes on täielikult sõltumatud Riigivolikogust. Viimane oli kohustatud ministreid igal ajal ära kuulama. Kuid ministritel oli õigus keelduda seletuste andmisest küsimusis, mis võisid puutuda ainult üksikute valitsusorganite tegevuse ebaseaduslikkusse, ja vastusest interpellatsioonidele (saadikute kirjalikele arupärimisile).

Riigivalitsemise keskaparaati täiendas alluva valitsemise suur ja kohmakas alamvalitsuse aparaat:

kuberner, keisri poolt määratav, oli kõrgemaks valitsemisvõimuks ja siseministeeriumi kõrgeimaks organiks kubermangus;

kindralkuberner, kelle keiser määras oma otsese suva järgi kõrgemaks järelevalveorganiks mitme kubermangu, peamiselt piiriäärsete kubermangude või eriolukordades olevate kubermangude valitsemise üle;

kubermangu valitsus (kuberneri eesistumisel) — „kõrgem asutis kubermangus, valitseb kubermangu üle seaduste jõul keiserliku majesteedi nimel". Allus otseselt Senatile ja siseministeeriumile;

politseivalitsuse organid;

rahaministeeriumi kohalikud organid (kroonupalat, aktsiisivalitsus);

maakorralduse ja põllumajanduse kohalikud organid (riigivarade valitsus) ja riigikontrolli kohalikud organid (kubermangu kontroll-palat), kes kuulusid kuberneri järelevalvele, ja

kubermangu komisjonid — maa ja linna asjades, sõjaväeteenistuse asjades. Nende komisjonide juhtimine kuulus kubernerile.

See tohutu kodanlik-mõisnikuline aparaat teotses kahekordselt politseilis-bürokraatlikkude meetoditega.

Lenin on reas artiklites andnud Venemaa riigivalitsemise meetodite poliitilise iseloomustuse. Juba 1901. a. kirjutas Lenin, et „... Venemaal igasugune tegevus, ka kõige kaugem poliitikast, filantroopiline, viib paratamatult sõltumatute isikute kokkupõrgetele politsei omavoliga ja igasuguste „katkestamise", „keelamise", „kitsendamise" jne. vahenditega" [2].

Konkreetseid fakte analüüsides jõuab Lenin tulemusele, et „Vene impeeriumis toimub seadusvastane ja metsik peksmine, liialduseta öeldud, iga päev ja iga tund" [3].

Vene politseiriigis „isik vastamisi võimuga ei ole mitte kui midagi" [4].

Bürokraatide-ametnikkude tohutu armee, kasutades erikordset iseseisvust ja sõltumatust, teostas isevalitsuse sõjaväelis-politseilist diktatuuri. „... Käputäis kõigi poolt hukkamõistetud, häbistatud ja avalikult rüvetatud riigivargaid, timukaid ja rüüstajaid irvitab uuesti rahva üle, laastab, rüüstab, peksab, suleb uuesti suu ja mürgistab õhku väljakannatamatu pärisorjuse paha haisuga [5]."

Tsaristliku Venemaa elanikkonna enamik oli kuulmatu rahvusliku surve all. Rahvuslike vabadusliikumiste verine mahasurumine, rüüstamised, suurriikliku šovinismi kultiveerimine, rahvusliku vihavaenu õhutamine üksikute rahvuste vahel — säärased olid „valitsemise" vahendid tsaristlikul Venemaal.

Veebruari kodanlik revolutsioon 1917. a. ei toonud mingeid põhilisi muutusi riigivalitsemise politseilis-bürokraatlikku süsteemi.

---

[2] Lenin, Teosed, IV k., lk. 280.
[3] Sealsamas, lk. 87—88.
[4] Sealsamas, lk. 81.
[5] Lenin, Teosed, X k., lk. 58.

Alles Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon murdis politseilisbürokraatliku omavoli süsteemi, lõi uue riigivalitsemise aparaadi, mis põhiliselt ja printsipiaalselt erineb nii Oktoobri-eelse Venemaa kui ka kaasaegsete kodanlik-demokraatlike riikide aparaatidest.

Nõukogude riigivalitsemise tuumaks — olles sotsialistlik Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesist päevist peale — oli ja on tööliskl assi diktatuuri sihtide ja ülesannete teostamine. Tema ülesandeks on sotsialistliku õiguskorra kindlustamine igasuguste seesmiste ja väliste rünnakute vastu, NSVL iseseisvuse kindlustamine ja tema riigikaitse-võime kõvendamine, sotsialistliku majandussüsteemi arendamine ja sotsialistliku omandi kindlustamine, kodanike õiguste kaitse ja kindlustamine, klassiühiskonna igandite hävitamine ja kõigi vajalike tingimuste kindlustamine isiku materiaalsete ning kultuuriliste nõuete rahuldamiseks ja isiku igakülgseks arenguks.

Nõukogude riigis oli valitsemisorganite tegevuse sisuks tema tekkimise esimestest sammudest, Lenini ütluse järgi, vahendite teostamine „... sotsialismi nimel ..." [6], „... positiivne ehk loov töö uute organisatsiooniliste vahekordade harukordselt keerulise ja peene võrgu korrastamisel" [7].

Nõukogude riigivalitsemise organid teostavad päevast päeva neid ülesandeid, alaliselt ja järjekindlalt täiustades valitsemise meetodeid.

Juhtivaks aluseks nõukogude riigivalitsemise organite tegevuses on Lenini näpunäited: „administratsiooni mitte eraldada poliitikast", „saavutada aparaadi täielik allutamine poliitikale ...", „... aparaat poliitika jaoks (= klassidevaheliste vahekordade revideerimiseks ja parandamiseks), mitte aga poliitika aparaadi jaoks!!" [8].

Nõukogude valitsemise põhiprintsiibid tuletuvad tema sisust endast, mis täielikult vastab sotsialistliku riigi ülesannetele.

Sotsialistlikku riigivalitsemist iseloomustab kõigepealt see, et ta on suunatud sotsialismi ülesehitamise teostamisele ja uue ühiskonna kindlustamisele.

Erinevalt iga teise riigi valitsemisest on meie riigivalitsemise iseloomustuseks, et ta teostub töörahva järjekindla riigivalitsemisele kaasatõmbamise alusel; nõukogude riigivalitsemine väljendab õigesti töörahva laiade hulkade huve, väljendab seda, „... mida rahvas tunneb ..." [9].

Siin me näeme täielikku kontrasti nõukogude ja kodanliku riigi vahel. Viimases eralduvad isikud, kes teostavad valitsemise

---

[6] Lenin, XXII k., lk. 225.
[7] Sealsamas, lk. 240.
[8] Lenin, XXVII k., lk. 252; XXVI k., lk. 248; XXX k., lk. 422.
[9] Sealsamas, lk. 256.

funktsioone, mingiks elanikkonna erigrupiks, mis kergesti muutub isesuguseks kastiks (seisuseks). Elukutselised ametnikud kokku moodustavad harukordselt tugeva bürokraatliku riigiaparaadi. Kodanliku riigi kogu jõud seisab tema riigimasinas, ametnikkonnas ja alalises sõjaväes.

Reas K. Marxi ja F. Engelsi töödes on näidatud selle ametnikkude ja sõjaväe aparaadi arenemist, täiustamist ja kindlustamist. Professionaalsed ametnikud, seistes vastamisi ühiskonna enamikuga oma eri privileegidega ja vastutamatusega, nõuavad seaduspärast käitumist, seaduste austamist, nõuavad niisuguste asutiste austamist, ütleb Marx, kes lükkavad meid väljapoole seadust ja seavad õiguse asemele omavoli [10].

Ametnike aparaat, see Marxi sõnade järgi „jube organismparasiit, kes otsekui võrguga põimib läbi kogu prantsuse ühiskonnakeha ja ummistab kõik selle poorid [11]...", omab määratut jõudu. Prantsusmaa näite varal selgitas K. Marx, et see aparaat „... hoiab alatises ja täielikus sõltuvuses endast määratu hulga huve ja üksikuid olelusi [12]...". Selle aparaadi abil riik „... mässib, kontrollib, suunab, hoiab oma valve all ja hooldab kogu kodanlikku ühiskonda, alates tema kõige tähtsamate ja lõpetades kõige pisemate eluavaldustega, alates üldistest olemasolu vormidest ja lõpetades üksikute isikute olelemisega; see parasiitne keha oma harukordse tsentralisatsiooni tõttu on samal määral kõikjal, teab kõik, on liikuv ja painduv, kuna tõeline ühiskonnakeha on abitu — iseseisvusetu, arutu-vormitu [13]...". Võimutseva kodanluse poliitilised huvid sunnivad teda „... alatasa suurendama survet, s. o. riigivõimu vahendeid ja personaali, ja samal ajal pidama alalist sõda seltskonna arvamusega ja umbusaldusest taga kiusama, vigastama, paralüüsima ühiskondliku liikumise iseseisvaid organeid, kui temal ei ole läinud korda neid hoopis amputeerida" [14]. Nii iseloomustas K. Marx riiklikku ametnike aparaati möödunud sajandi keskel. Riiklikku ametnike aparaati imperialistlikust ajastust iseloomustas Lenin, viidates „...„riigimasina" erakordsele tugevnemisele, tema ametnike ja sõjaväelise aparaadi kuulmatule kasvule seoses repressioonide tugevdamisega proletariaadi vastu nii monarhistlikes kui ka kõige vabamates, vabariiklikes maades" [15].

See vägev bürokraatlik aparaat jäi oma olemuses muutumatuks, hoolimata riigivalitsemise vormide muutumisest. Mõeldes Ajutise Valitsuse ministeeriumidele kirjutas Lenin: „... isegi neis ministeeriumides, mida juhivad „sotsialistid" (vabandage väljenduse

[10] Marx ja Engels, I k., lk. 122.
[11] Marx, Valit. teosed, 1934. a. väljaanne, lk. 319.
[12] Sealsamas, lk. 279.
[13] Sealsamas.
[14] Sealsamas.
[15] Lenin, XXI k., lk. 391.

eest!), ka neis on kogu ametnike aparaat sisuliselt endine, funktsioneerib endiselt, saboteerib revolutsioonilisi algatusi päris „vabalt“ [16].“ Prantsusmaa kolmandas vabariigis jäi üsna suur osa sellest aparaadist pikemat aega monarhistlikuks ja vabariigile vaenulikuks. Weimari 1919. a. Põhiseadus andis Saksamaale kodanlik-demokraatliku riigi vormid, kuid tema valitsusaparaati jäid väga mõjukad juhtivad grupid, kes olid vaenulikud igasugusele demokraatiale. See asjaolustik teiste hulgas aitas kahtlemata kaasa Hitleri võimuletulekule, kes, eesmärgiga veelgi tugevdada riiklikku aparaati monopolistliku kapitali huvides, varsti pärast võimuletulekut andis seaduse professionaalse ametkonna taastamiseks (7. apr. 1933) ja 1937. a. jaanuarikuu seaduses andis juba professionaalsele ametnikule, kes vastutab ainult kõrgemalseisva ülemuse ees, „natsionaal-sotsialistliku riigi põhimise toe“ tähtsuse.

Nii süveneb kodanlikes riikides kuristik valitsejate ja valitsetavate vahel iga päevaga ikka enam, ulatudes fašistlikes maades viimse piirini. Meie maal on aga maha pühitud igasugune selline barjäär elanikkonna ja riigivalitsemise aparaadi vahel.

Nõukogude riikliku aparaadi jõud seisab tema tugevas seoses rahvahulkadega.

NSVL-s ei ole kroonuametnikkonda. Meie ametiisikud, meie riigi teenistujad kõigil astmeil on ühiskonna sulased, riiklike ülesannete täitjad, kes on kohustatud teotsema sotsialistliku ühiskonna huvides. Teostades neile usaldatud tööd riigi nimel kannavad nad kõrgendatud vastutust.

Nõukogude teenistujad on oma seisundi ja neile antud õiguste tõttu eriti kohustatud suhtuma tööliste ja talupoegade riigisse ausalt ja kohusetruult — lausub NSVL KTK ja RKN määrus 14. märtsist 1933 (S. K. 1933. a., nr. 19, art. 108).

Nõukogude riigis on tema tekkimise esimestest päevadest peale kehtiv ametiisikute kontrollitavuse printsiip ja nende aruandluse ning vastutavuse printsiip töötava rahva ja tema poolt valitavate võimuorganite ees — nõukogude näol.

Kõigi valitsemisorganite tegevus kuulub ühiskondlikule kontrollimisele ja töörahva laiad hulgad tõmmatakse sotsialistliku töö ühtimuse, kaasabi gruppide, ühiskondlike inspektorite instituudi jne. kaudu riigitegevusse.

See, ühes uute kaadrite esiletõstmisega, on tähtsamaks vahendiks riigi valitsemisaparaadi parandamisel ja viimase bürokraatlike moonutuste ületamisel.

„Võidelda bürokratismi vastu lõpuni, temast täielikult jagu saada,“ kirjutas Lenin, „võib ainult siis, kui kogu elanikkond võtab valitsemisest osa [17].“

---

[16] Lenin, XXI k., lk. 401.
[17] Lenin, XXIV k., lk. 145.

Töötava rahva kaasatõmbamine valitsemisele, tema kontroll riikliku aparaadi tegevuse üle ja otsene osavõtt tema igapäevasest tööst on tähtsamaks vahendiks valitsemisaparaadi süsteemi lihtsustamisel, bürokraatlike „kommete" ja „tavade" likvideerimisel, tee puhastamisel meie korra hiiglareservide ärakasutamiseks, ametiisikute vastutuse tõstmisel, aparaadi vabastamisel töötajatest, kes ei täida täie täpsuse ja kohusetruudusega nõukogude seadusi. See on üheks vahendiks aparaadi puhastamisel trotskistlik-buhhaarinlikest spioonide, diversantide ja kahjurite jäänuseist, kes katsuvad sisetada ja levitada bürokraatlikke moonutusi, mis on neile ustavaks kilbiks.

Nii on töörahva kaasatõmbamine riigivalitsemisele meie valitsemise tähtsamaks printsiibiks, mis pidevalt areneb ühes sotsialismi arenguga ja tugevnemisega meie maal. Kodanlikke riike aga iseloomustab rahvahulkade järjest kasvav rõhumine riikliku aparaadi kaudu, mis koosneb rahvast eemaldunud professionaalseist ametnikest.

Nõukogude riigivalitsemine iseloomustub veel seega, et ta teostub rahvamajandusliku elu kõigi protsesside plaanikindla, teadliku juhtimise alusel, bolševistliku partei programmiliste eesmärkide järjekindla elluviimise alusel. Meie riigis „... ei ole tootmise areng allutatud konkurentsi ja kapitalistliku kasumisaamise printsiibile, vaid plaanikindla juhtimise ja töötava rahva materiaalse ja kultuurilise taseme süstemaatilise tõstmise printsiibile" [18].

Nõukogude riigis on plaan kohuslikuks konkreetseks tegevusprogrammiks kõigile asutistele, ametkondadele ja organisatsioonidele. Selle mittetäitmine tähendab riikliku distsipliini rikkumist, rahvamajandusliku ülesehitamise õõnestamist.

Nõukogude riigivalitsemise üheks printsiibiks on tõeliselt olemasolevate erinevuste hoolikas arvestamine, nõukogude riigi paljude rahvaste ja rasside olustiku ja erisuste spetsiifiliste tingimuste arvessevõtmine.

Kogu NSVL valitsemise süsteem teostab Lenini-Stalini natsionaal-poliitika printsiipe, mis on vastuoksuses valitsemisprintsiipidega, mis esinevad kodanlikes riikides, kus ka elunevad paljud rahvused.

Valitsemisest kodanlikes riikides kõneleb seltsimees Stalin: See on niisugune „... viis, kus aparaat on lihtsustatud ja tema tipul istub, ütleme, grupp või üks isik, kellel on kohtadel kuberneride näol käed ja silmad. See on väga lihtne valitsemisvorm, kus pea saab maad valitsedes ainult teateid, mida võib saada kuberneridelt, ja pea tröötstib ennast lootusega, et ta valitseb ausalt ja õieti. Siis tekivad hõõrdumised, hõõrdumised arenevad konflikti-

[18] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 397.

deks, konfliktid ülestõusudeks. Siis surutakse ülestõusud maha. Säärane valitsemissüsteem ei ole meie süsteem[19]...".

Nõukogude riigivalitsemine moodustab administratiivse ja majandusliku valitsemise lahutamatu ühtsuse ja see eristab printsipiaalselt nõukogude riiklikku aparaati kodanlikust riiklikust aparaadist. Nõukogude riigivalitsemine, haarates kõigekülgselt rahvamajanduslikku ja ühiskondlikku elu, on organiseeriv ja loov valitsemine.

Kodanlik riiklik aparaat, kuivõrra tema funktsioonidesse ei kuulu majanduse valitsemine, täidab peamiselt politseilis-reguleerivat osa. Ta ainult kaitseb eraomandi puutumatust ja selle olemasolu tingimusi, teotsedes, eriti fašistlikes maades, surve, repressioonide ja avaliku terrori meetoditega. Omavoli ja seaduspäratus iseloomustavad kodanlikku riigivalitsemist.

On selge, kuivõrd nõukogude riigi valitsemise ülesanded ise on printsipiaalselt teised kui kodanlikes riikides, niivõrd on lahutamatult seotud nende laialdaste ülesannetega tema organisatsiooni ja tegevuse alused.

Nõukogude riigivalitsemist teostatakse sotsialistliku seaduslikkuse alusel ja see on tema tähtsaimaid printsiipe.

Eriti ereda ja hiilgava väljenduse on see leidnud suures Stalini Konstitutsioonis, kus nõukogude seaduse autoriteet on tõstetud ennenägematule kõrgusele.

NSV Liidus peavad kõik valitsemisaktid vastama seadusele. Revolutsioonilise seaduslikkuse põhimõte läbistab meie valitsemise kõigi lülide tegevuse ülalt alla ja selle printsiibi tähtsus, mida nõukogude riik on alati tunnustanud, on, nagu juba tähendatud, veel eredamalt väljendatud Stalini Konstitutsioonis.

Stalini Konstitutsioon tõstab veel rohkem nõukogude seaduse autoriteeti ja jõudu.

NSVL Ülemnõukogu ja selle Presiidiumi aktide alusel annab oma määrusi ja korraldusi NSVL RKN. Kõigi nende aktide alusel teotsevad rahvakomissariaadid. Rahvakomissariaatide käskkirjad ja juhendid on kohuslikud neile alluvatele organitele. Nii kujuneb siin järjestikune aktide rida, kus igaüks neist omab täit jõudu, kuivõrra ta on antud kokkukõlas kehtivate seadustega ja kõrgemale asetatud organite seaduspäraste aktidega.

Nõukogude riigivalitsemine, vastandina kodanlikule, on konstrueeritud demokraatliku tsentralismi alustel, mis ühendab kõrgemate organite otsuste kohustuslikkuse alamale asetatud organitele „... kohaliku algatuse, kohaliku initsiatiivi, ühisele sihile viivate teede, võtete ja vahendite mitmekesisuse" täieliku ja takistamatu arendamisega[20].

---

[19] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 124.

[20] Lenin, XXII k., lk. 416.

Kõik need nõukogude riigivalitsemise jooned on tõelise demokratismi väljendusteks.

Koos töölisklassi diktatuuri ülesannete muutumisega nõukogude riigi ajaloo eri perioodidel muutub ka valitsemisorganite organisatsioon ja tegevus.

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestel kuudel seisid need ülesanded peamiselt riigivalitsemise kodanlik-mõisnikulise aparaadi purustamises ja nõukogude keskse ja kohaliku valitsemise süsteemi konstrueerimises. Esimene Rahvakomissaride Nõukogu, moodustatud 26. oktoobril (8. novembril) 1917 II Ülevenemaalisel nõukogude kongressil riigi valitsemiseks, lammutas sotsialistliku revolutsiooni sellel perioodil vana armee ja lõi Punaarmee, võttis kodanluse kätest majandusliku elu peanärvi — pangad, teostas algul tööliste kontrolli tootmise üle, pärast ka ülemineku otsesele valitsemisele ja lõi vana lõhutud toitlustamis- ja raudteeaparaadi asemele keskuses ja kohtadel uued nõukogude organid. Sel perioodil Rahvakomissaride Nõukogu, kokkukõlas nende põhimõtetega, mis olid pandud tema tegevuse aluseks, tunnustas Soome iseseisvust, Armeenia enesemääramise vabadust jne.

Kodusõja tingimusis oli vajalik nõukogude vabariigi kaitset, toidu- ja toorainete ning teiste ressursside korraldamist energiliselt tsentraliseerida armee, tööstuse ja transpordi varustamise huvides. Sellekohaselt konstrueeriti ümber ka riigivalitsemise organid. Sel perioodil töötas valitsemisaparaat kõvasti tsentraliseeritud alustel sõjaliste käskkirjade süsteemil. Esiplaanile olid tõstetud Toitlustamise Rahvakomissariaat ta kokkuostu ja jaotamisvarustuse aparaadiga, Kasutamise komisjon ÜRmN juures, kes juhtis tööstuse produktsiooni jaotust, ja Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon võitluses kontrrevolutsiooniga.

Ka edaspidi kajastas nõukogude valitsemissüsteem loomulikult sotsialistliku revolutsiooni iga perioodi peamisi ülesandeid. Säärastena püstitati järjestikku imperialistliku ja kodusõjaga hävitatud majanduse ülesehitamine, NSVL sotsialistlik industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine ja viimaks sotsialistliku ülesehitamise lõpuleviimine.

Igal perioodil haaras nõukogude valitsemine kõige mitmekesisemaid riikliku ja ühiskondliku elu külgi: riigikaitse tugevdamise seoses imperialistliku maailma agressiivsete taotluste kasvuga NSVL suhtes; sotsialistliku majanduse arendamise ja kindlustamise; töötava rahva kultuurilise taseme ja materiaalse heaolu tõstmise; riikliku korra ja riikliku julgeoleku kaitse.

Ühenduses nõukogude riigi ülesannetega eri etappidel konstrueerus ümber ka riiklik aparaat, tekkis muutus ja toimus ümberjaotus liidu, vabariiklike ja kohalike valitsemisorganite kompe-

tentsis. Nagu allpool näeme, anti terved rahvamajanduse harud ühtedelt organitelt teistele valitsemiseks ja see omalt poolt tingis olulisi muutusi juhtivate ja valitsevate organite struktuuris endas nii keskuses kui ka kohtadel. Siin ei saa kõnelda mingisugusest kahest vastakast tendentsist tsentralisatsiooni või detsentralisatsiooni suunas. Küsimus seisis ainult organite otstarbekohases kohaldamises antud oludes, operatiivsete funktsioonide detsentraliseerimises põhiküsimuste planeerimise ja juhtimise samaaegsel tsentraliseerimisel.

§ 2. RAHVAKOMISSARIDE NÕUKOGUD.

1) NSVL Rahvakomissaride Nõukogu.

NSVL riigivõimu kõrgeimaks täitvaks ja korraldavaks organiks, kes ühtlustab ja suunab kogu riigivalitsemise aparaadi tegevust, on NSVL Rahvakomissaride Nõukogu. Stalini Konstitutsioon eristab täieliku selgusega NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide riigivõimu kõrgeimad organid riigivalitsemise organitest. Ta sätib, et seadusandlikku võimu Liidus ja vabariikides teostavad ainult Ülemnõukogud (art. 32, 59, 91), kuna valitsemisorganid on ainult täitvad ja korraldavad (art. 64, 79). Ta määrab täpselt ainsa seadusandliku organi ja täitvate organite kompetentsi, kõrvaldades igasuguse võimaluse ära segada nendele organitele kuuluvaid funktsioone. See tuletub meie riigi nõudest, kus ei tohi lubada funktsioonide segamist või ristumist, ei tohi olla seaduse asendamist täitvate ja korraldavate aktidega, ei tohi kustutada vahet riigivõimu kõrgeimate organite ja alluvate valitsemisorganite vahel.

Stalini Konstitutsioon kõrvaldab endise korra, kus seadusandlikku tööd täitis mitte mõni üksik organ, vaid rida organeid: NSVL Nõukogude kongress, KTK, KTK Presiidium ja RKN. Stalini Konstitutsioon keskendab seadusandliku funktsiooni riigivõimu kõrgeimate organite — Ülemnõukogude kätte nõukogude sotsialistliku seaduse vastuvaidlematu jõu ja autoriteedi edasise kasvu ja seaduse stabiilsuse kindlustamise huvides ning et keskendada rahvakomissaride nõukogude tähelepanu hiiglasuureks kasvanud rahvamajanduse juhtimise ülesannetele.

Stalini Konstitutsioon määrab kõige demokraatlikuma viisi NSVL valitsuse moodustamiseks. Konstitutsiooni art. 56 ütleb: „NSV Liidu Ülemnõukogu moodustab mõlema koja ühisel istungil NSV Liidu valitsuse — NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu.“ Konstitutsioon määrab Rahvakomissaride Nõukogu vastutuse Ülemnõukogu ees ja aruandmise temale, Ülemnõukogu sessioonide vaheaegadel aga vastutuse Ülemnõukogu Presiidiumi ees ning aruandmise viimasele. Stalini Konstitutsioon lõpuks kohustab Rahva-

komissaride Nõukogu andma suulisi või kirjalikke vastuseid Ülemnõukogu saadikute arupärimistele vastavas kojas mitte hiljem kui kolme päeva jooksul.

Kõik see on tõelise demokratismi väljenduseks meie maal ja iseloomustab Rahvakomissaride Nõukogu kui valitsemisorganit, kes teotseb kokkukõlas seadustega ja seaduste alusel ning vastutab rahva poolt valitute ees.

NSVL RKN koht kõrgemate riiklike organite süsteemis ja tema moodustamise viis erinevad põhiliselt ja printsipiaalselt ministrite kabineti ja ministrite nõukogu osast kodanlikes maades. Kodanliku riigi uusim areng näitab, kuidas langeb seadusandlike organite — parlamentide ja seaduse enda tähtsus, kuidas võim ikka enam koondub valitsuse kätte ühes tema määratu suure bürokraatliku aparaadiga ja kuidas see valitsus kujuneb üha enam vastutusetuks.

Täidesaatvate organite osa erakordne tugevnemine ministrite kabineti ja ministeeriumide näol, kes on kogu riigivõimu jõu koondanud enda kätte, tõmbab üha rohkem endale kodanlike õpetlaste tähelepanu. Nende uusimais töis [1] võib kohata avameelseid tunnustusi, et parlament ei oma mingit iseseisvat võimu ja et „kahe viimase inimpõlve" peaiseärasuseks on „aina suurema iseseisva võimu koondamine niinimetatud „bürokraatia", s. o. administratiivse aparaadi alaliste ametnike kätte..." [2]. Inglismaa kodanlikud õpetlased ja poliitikud, näiteks vabameelsete partei silmapaistvaim tegelane Muir, näevad briti süsteemi olemust „tendentsis ikka rohkem kontsentreerida võimu ja vastutust ühte organisse..." [3] — valitsusse, tema kõikvõimsusse. Seadusandlus, mida loeti parlamendi erifunktsiooniks, on haaratud valitsuse kätte. Praktikas on ministrite kabinett „parlamendi valitseja". Parlament ei ole palju rohkem kui sõjaväelise diktatuuri valitsuse seadlusi registreeriv masin.

J. Barthélemy tunnustas, et „kui võimu juures püsivad pikemat aega energilised valitsused, siis on ministrite kabineti domineeriv tähtsus nii suur, et meie režiimi võiks nimetada „ministeeriumide valitsuse režiimiks" [4]."

Prantsuse ajakirjanduses märgitakse samuti täidesaatva võimu erakordset tugevnemist, mis tuletab juba meelde Charles I ja Jacques II ametnikkude kõikjale tungivat võimutähtsust.

Täidesaatva võimu kõikvõimsus kodanlikes riikides väljendub tema tohututes volitustes. Täidesaatev võim valitsuse näol nimetab igasuguse parlamendi kontrollita ametisse kõik tähtsamad ametnikud, nii et kõik riigiametnikud on tema agendid. Valitsuse funktsioon R. Muiri ütluse järgi: „... ulatub seaduste teostamise piiridest kaugele ja haarab laialdase tegevusvälja, mis kunagi ei ole seaduse poolt kindlaks määratudki" [5]. Välispoliitika alal on valitsuse võim kõige rohkem iseseisev ja mittekontrollitav. Valitsus kasutab laialdaselt oma õigust määrata komisjone seaduseelnõude esialgseks arutamiseks. Ta praktiseerib ohtralt niinimetatud administratiivsete korralduste andmist, milledel on seaduse jõud ja mis asjaolu annab õiguse Hewart'ile, Inglismaa kõrgeimale kohtunikule, kinnitada, et Inglismaal on

---

[1] Muir; Barthélemy.
[2] Muir, lk. 27.
[3] Sealsamas, lk. 34.
[4] Barthélemy, lk. 105.
[5] Muir, lk. 39.

levinud administratiivne omavoli. Valitsuse käes on kogu jõud ka rahanduse alal — „ühelgi teisel alal ei ole valitsuse diktatuur nii silmatorkav," lausub R. Muir [6].

Suuremates kodanlik-demokraatlikes mais — USA-s, Inglismaal ja Prantsusmaal, rääkimata fašistlikest ja poolfašistlikest riikidest, ei kuulu ministrite kabinettide moodustamine rahvaesinduste funktsioonide hulka. Ministrite kabinett koostatakse kas presidendi poolt (USA-s), või teatava poliitilise partei juhi poolt kuninga (Inglismaal) või presidendi (Prantsusmaal) ülesandel. Mõnede kodanlike riikide konstitutsioonilistes seadustes, näiteks Prantsuse seaduses 25. veebruarist 1875, öeldakse vormiliselt: „Ministrid vastutavad kodade ees solidaarselt valitsuse üldise poliitika eest ja individuaalselt oma isiklikkude tegude eest." Kuid see nn. „solidaarne" vastutus parlamendi ees on sisuliselt vastutus kapitalistide teatava kliki ees, kes on seadnud riigitüüri juurde peaministri ja tema kabineti.

Teistes maades, näiteks USA-s, kus ministrite kabinett isegi kodanlike juristide poolt loetakse nagu kuuluvaks „presidendi isiku" koosseisu — ministrid, keda nimetatakse presidendi sekretärideks, alluvad isiklikult kõiges presidendile ja on vastutavad presidendi ees, mitte aga kongressi ees. Isegi Ameerika Konstitutsiooni kodanlik uurija J. Bryce kirjutas, et „Ameerika ministeeriumil on vähem sarnasust Inglise või Prantsuse ministeeriumidega kui ministrite grupiga, kes ümbritsevad Türgi sultani trooni või kunagi täitsid Rooma imperaatorite Constantinuse ja Justinianuse käske" [7].

Inglismaal ei ole ministrite kabinett Sidney Lowe õige märkuse järgi ammust ajast enam parlamendi komitee, vaid ühe partei komitee, „kellele kuulub, kuni ta püsib võimu juures, kontroll seadusandluse, valitsemise, poliitika ja rahanduse üle" [8].

Neis täidesaatva võimu kõikvõimsuse tingimustes langevad kokku kodanliku riigiõiguse vanad teoreetilised konstruktsioonid valitsuse alluvusest parlamendile, seaduse ülemvõimust, parlamentliku kontrolli teostamisest jne. ning koostatakse uued „teooriad", mis õigustavad administratiivset omavoli.

Stalini Konstitutsioon kinnitab selgelt ja reljeefselt kehtivaks juba väljakujunenud ja ennast õigustanud nõukogude valitsuse organisatsiooni printsiibi edasise perioodi peale. NSVL Rahvakomissaride Nõukogu koosneb esimehest, tema asetäitjaist, Riigi Plaanikomisjoni esimehest, Nõukogude Kontrollkomisjoni esimehest, NSVL rahvakomissaridest, NSV Liidu RKN juures asuvate Kõrgema kooli asjade ja Kunstiasjade komitee esimeestest ja Riigipanga juhatuse esimehest.

Rahvakomissaride Nõukogu ja iga tema liige, nagu formuleeris seda sms Molotov NSVL Ülemnõukogu esimese istungjärgu koosolekul, peavad: „oskama hinnata rahva usaldust...", „...olema Suure Lenini väärikad õpilased...", „...olema meie õpetaja ja Nõukogude Liidu rahvaste juhi — Suure Stalini ustavateks abilisteks...", „...olema meie sotsialistliku rahva parlamendi — Ülemnõukogu väärilised...", „...olema väärilised rahvale, kes

---

[6] Muir, lk. 45.
[7] Bryce, lk. 101.
[8] Lowe, lk. 73.

hoolimata kõigist ja igasuguseist takistusist oma tööpingutustega ennastsalgavalt ja loova entusiasmiga ehitab kommunistlikku ühiskonda".

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu kompetentsi määrab üldkujul Konstitutsiooni art. 66: „NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu annab määrusi ja teeb korraldusi kehtivate seaduste põhjal ja nende täitmiseks ning kontrollib nende täitmist." Määrused ja korraldused peavad olema kokkukõlas ka Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustega. Nad on kohuslikud kogu NSVL territooriumil (art. 67).

Määrused on aktid, mis sisaldavad üldkohuslikke norme alalise kehtivusega seni, kuni nad ei ole tühistatud või kaotanud oma jõudu pärast nende poolt taoteldud resultaadi saavutamist.

Korraldused on ühekordse kehtivusega aktid, mis reguleerivad üksikuid konkreetseid juhtumeid.

NSV Liidu RKN aktide konkreetne sisu on määratud Konstitutsiooni art. 14, milles on piiritletud NSVL riigivõimu kõrgemate organite ja riigivalitsemise pädevuse ring. Art. 68-st tuletuvad NSVL Rahvakomissaride Nõukogu järgmised tähtsamad aktide liigid:

a) NSVL RKN annab määrusi ja korraldusi, mille abil ühtlustatakse ja suunatakse NSVL üleliiduliste ja liiduvabariiklike rahvakomissariaatide ja teiste temale alluvate majanduslikkude ja kultuuriliste asutiste tööd. Siia kuuluvad nende asutiste organisatsiooni ja tegevuse küsimused. Edasi kuuluvad siia kõik määrused, mis võetakse vastu NSVL RKN poolt üksikute rahvakomissaride ja ametkondade ettekannete põhjal ja mis sisaldavad nende töö hinnangu ja kavasid selle parandamiseks. NSVL RKN kinnitab tähtsamad instruktsioonid, mis koostatakse üksikute liidu ametkondade poolt, tühistab ebaõiged korraldused ja juhendid, mis antud üksikute rahvakomissariaatide poolt.

b) NSVL RKN võtab tarvitusele abinõusid rahvamajandusliku plaani ja riigieelarve täitmiseks ning krediidi ja rahasüsteemi kindlustamiseks, kinnitab igasuguseid operatiivplaane (tootmise ja varumise plaane jne.) ja valvab nende täitmise üle. Siia kuuluvad näiteks määrused riikliku plaani kohta põllumajanduslike tööde alal, tööstuse tootmis-programmi kohta, vedude plaani kohta transpordi alal, ehitusala plaanide kohta, kontraheerimise kohta jne. Siia kuuluvad ka määrused, mille sihiks on kindlustada üksikuid rahvamajanduse harusid.

Finantside alal kinnitab NSVL RKN sotsiaalkindlustuse eelarve ja jaotab riigieelarve ja sotsiaalkindlustuse eelarve kulud, määrab maksude normid läbimüügist, tollitariifi määrad ja iga liiki tariifid (side, raudtee ja elektri kasutamise tariifid jm.) ning võtab tarvitusele abinõud maksude sissenõudmise korrastamiseks. Ta kõrvaldab liigsed kulutused, valvab üldse riigi eelarve õige täitmise üle, üksikute majandusharude finantseerimise ja riigi

kulude kontrolli korra parandamise üle. NSVL RKN määruste väga tähtis kategooria käsitleb kohuslikke teravilja, liha, piima, kartulite ja villa naturaalandameid. Majandusliku nõukogu asutamisega NSVL RKN juurde otsustatakse Majandusnõukogu poolt tunduv osa küsimusi, mis puutuvad majanduslike rahvakomissariaatide töösse, üksikute plaanide, hindade, fondide ja töötasunormide ning tööplaanide kinnitamisse ja nende plaanide täitmise kontrollimisse.

c) NSVL RKN võtab tarvitusele abinõud ühiskondliku korra kindlustamiseks, riigihuvide ja kodanike õiguste kaitseks.

d) NSVL RKN peale on pandud välisriikidega läbikäimise üldine juhtimine. Kui NSVL Konstitutsiooni järgi rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimine kuulub Ülemnõukogu Presiidiumi kompetentsi (art. 49), siis nende esialgne arutamine toimub NSVL RKN poolt; ta valvab diplomaatiliste organite jooksva töö järele, juhib seda tööd ja võtab sel alal tarvitusele vajalikke abinõusid.

e) NSVL RKN juhib riigi relvastatud jõudude üldist ülesehitamist ja eriti määrab kindlaks kodanikkude iga-aastased kontingendid, keda tegevasse sõjaväkke tuleb kutsuda.

f) NSVL RKN nimetab rea kõrgemaid ametnikke ja vabastab neid ametist, eriti liidu rahvakomissariaatide rahvakomissaride asetäitjaid, NSVL kaubanduslikke esindajaid, NSVL RKN juures asuvate komiteede esimehi jne.

Kõik need funktsioonid kuuluvad valitsemise valdkonda.

Stalini Konstitutsioon jätab NSVL Ülemnõukogu liikmetele täieliku seadusandliku algatuse vabaduse. Kuid ettevalmistav töö seadusandluse alal jääb ka Rahvakomissaride Nõukogule. NSVL Ülemnõukogu kinnitab NSVL ühise riigieelarve ja tema täitmise aruande, kuid enne seda kuuluvad riigieelarve projekt ja aruanded üksikasjalisele läbivaatusele NSVL Rahvakomissaride Nõukogus.

Stalini Konstitutsiooni art. 69 määrab, et „NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogul on õigus NSV Liidu võimkonda kuuluvates valitsemise ja majanduse harudes liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määrusi ja korraldusi seisma panna...". NSVL RKN õigused liiduvabariikide rahvakomissaride nõukogude suhtes on rohkem piiratud kui tema õigused Liidu rahvakomissariaatide suhtes. Viimaste käskkirju ja juhendeid võib ta tühistada, kuna esimeste määrusi, kuigi seadusvastaseid, võib ta üksnes seistada. Sel juhul kuulub küsimuse lõplik otsustamine Ülemnõukogu Presiidiumile, kes NSVL Konstitutsiooni art. 49 p. d põhjal tühistab nii NSVL RKN kui ka liiduvabariikide rahvakomissaride nõukogude määrused ja korraldused, kui need ei vasta seadusele. Siin ei ole mingit liiduvabariikide seaduslike õiguste kitsendust, sest seda õigust kasutab NSVL RKN ainult üleliiduliste seaduste rikkumise juhul.

2) NSVL RKN juures olevad komisjonid ja komiteed.

Vastavalt Konstitutsioonile NSVL RKN moodustab vajaduse korral enda juurde erikomiteed ja peavalitsused majanduslikes, kultuurilistes ja riigikaitse küsimustes. Äsjaseks näiteks võib siin olla NSVL RKN otsus 23. märtsist 1938 Kinokomitee moodustamise kohta NSVL RKN juures. Nende komiteede esimehed ei saa automaatselt NSVL RKN liikmeiks, sest viimase koosseis on määratud Konstitutsiooniga ja seda koosseisu võib muuta ainult seatud korras.

VNFSV RKN juures enne NSVL kujunemist ja hiljemini NSVL RKN juures oli rida komisjone Rahvakomissaride Nõukogu arutamisele kuuluvate asjade ettevalmistamiseks ja mõnede teisejärguliste küsimuste iseseisvaks otsustamiseks: Rahvakomissaride Väike Nõukogu, Ettevalmistav Komisjon, Töö ja Kaitse Nõukogu (TKN). Eriti suurt tähtsust omas viimane komisjon, mis teotses Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni. Vastavalt 1923. a. 21. augusti määrusele (KTK, RKN ja TKN Teataja 1923. a., nr. 4, art. 106) oli TKN ülesandeks majandusliku finantsplaani õige täitmine ja rahvakomissariaatide lähim juhtimine majanduslike abinõude ja riigikaitse alal. TKN määrusi võis tühistada NSVL RKN enda algatusel ja ametkondade avaldiste põhjal, vastasel korral määrused astusid jõusse ilma NSVL RKN kinnitamiseta. TKN kompetents oli faktiliselt väga laialdane ja see püsis Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni.

Praegusel ajal on NSVL RKN juures rida peavalitsusi, komisjone ja komiteid, mis osalt on ette nähtud Konstitutsioonis ja osalt NSVL RKN enda poolt organiseeritud[9]. Siia tuleb kõigepealt arvata Majandusnõukogu, asutatud NSVL Rahvakomissaride Nõukogu otsusega 23. nov. 1927, mis oma ülesannete poolest sarnaneb TKN-ga. Ta on alaline komisjon ja tema esimeheks on NSVL RKN esimees ja liikmeteks NSVL RKN esimehe asetäitjad ja ÜAÜKN esindaja.

„Majandusnõukogu ülesandeks on: a) aasta ja veerandaasta rahvamajanduse plaanide läbivaatamine ja nende esitamine NSVL Rahvakomissaride Nõukogule kinnitamiseks; b) ehitusmaterjalidega ja teiste materiaal-tehniliste ainetega varustamise plaani kinnitamine, samuti laiatarbimise ainetega varustamise plaani

---

[9] NSVL juures, peale NSVL Konstitutsioonis mainitute, on veel järgmised komiteed ja valitsused: 1) Kodanliku õhulaevastiku peavalitsus; 2) Põhja-meretee peavalitsus; 3) Metsa- ja metsaistandike hoiu peavalitsus; 4) Hüdrometeoroloogilise teenistuse peavalitsus; 5) Riigireservide valitsus; 6) Riigi arbitraaž; 7) Radiofitseerimise ja ringhäälingu komitee; 8) Kehakultuuri ja spordi üleliiduline komitee; 9) Ehituskomitee; 10) Kinokomitee; 11) Mõõtude ja mõõtmisriistade komitee.

kinnitamine; c) raudtee ja veeteede vedude plaani, põllumajanduslike sesoonitööde ja plaani ning põllumajanduslike toodete varumisplaani kinnitamine; d) majanduslike plaanide täitmise aruannete läbivaatamine, valitsuse otsuste täitmise kontroll majanduslikes küsimusis ja abinõude tarvituselevõtmine nende täitmise kindlustamiseks; e) rahvamajanduse üksikute harude seisukorra arutamine ja abinõude tarvituselevõtmine nende seisukorra parandamiseks; f) hindade küsimused; g) töö ja töötasu küsimused; h) majanduslike organite asutamise ja likvideerimise küsimuste otsustamine, samuti riigivara ühelt ametkonnalt teisele üleandmise küsimuste otsustamine; i) teiste operatiivse iseloomuga majanduslike küsimuste otsustamine" (S. K. 1937. a., nr. 75, art. 365).

Majandusnõukogu on oma koosseisult väga autoriteetne organ ja ta ei ole ettevalmistusasutis. Tema otsused, kui need ei ole tühistatud NSVL RKN poolt, jõustuvad otseselt ja on kohuslikud kõigile Liidu rahvakomissariaatidele, liiduvabariikide rahvakomissaride nõukogudele ja nõukogude kohalikele organeile. Eriti on temale pandud Liidu rahvakomissaride poolt majanduslikes küsimusis antavate instruktsioonide kinnitamine. Majandusnõukogu otsuste vastu võivad Liidu rahvakomissariaadid kaebusi tõsta NSVL RKN-le kolme päeva jooksul, liiduvabariikide valitsused ühe kuu jooksul, kuid kaebuste esitamine ei pane seisma otsuse täitmist.

Nõukogude Kontrollkomisjon organiseeriti 1934. a. (S. K. 1934. a., nr. 9, art. 58). Nõukogude Kontrollkomisjoni peamiseks ülesandeks on „... valitsuse tähtsamate otsuste faktilise täitmise süstemaatiline, konkreetne ja operatiivne kontroll kõigi nõukogude ja majandusliku aparaadi lülide üle ülevalt kuni alla" (S. K. 1934. a., nr. 12, art. 75), s. o. võitlus bürokratismiga, kantseleilikkusega, juhtimise lohakusega, valitsuse otsuste moonutamisega nende täitmisel, nendes puudustes konkreetsete süüdlaste päevavalgele toomine, juhtivate kaadrite õige valiku ja jaotuse kindlustamine ja nõukogude distsipliini kindlustamine. Nõukogude Kontrollkomisjon keskendab oma töö tähtsamaile tööaladele. Ta töötab tihedas kontaktis Partei Kontrollkomisjoniga. Tema koosseis seatakse üles Partei kongressi poolt ja kinnitatakse NSVL RKN poolt. Tema juhiks peab olema üks NSVL RKN esimehe asetäitjaid. Komisjon kontrollib kesk- ja kohalike asutiste tööd, nõuab nende juhtidelt konkreetsete abinõude teostamist ja teatab NSVL RKN-le kõigist tema poolt avastatud distsipliini rikkumistest ja puudustest valitsuse otsuste täitmisel. Ta võib määrata oma volinikke majanduse üksikute harude ja üksikute rajoonide järgi.

Nõukogude Kontrollkomisjon teostab süvendatud kontrolli tähtsamatel aladel. 28. veebr. 1938. NSVL RKN pani ette koondada oma tähelepanu NSVL RKN ja Majandusnõukogude otsuste täit-

mise kontrollimisele, eraldades aktuaalsemaid teemasid (LMKK 1938. a., nr. 7, art. 42). NSVL RKN loeb Nõukogude Kontrollkomisjoni tähtsaimaks ülesandeks kesk- ja kohalike nõukogude ning majanduslike organite organisatsioonilise struktuuri, nende koosseisude ja nende töö kvaliteedi tundmaõppimist, juhtide vahetusel asjade vastuvõtmise ja üleandmise korra kontrollimist. Nõukogude Kontrollkomisjoni kogu töö peab olema kokkukõlastatud Riikliku Plaanikomisjoni tööga, kes samuti teostab kinnitatud plaanide teostamise kontrolli.

Riiklik Plaanikomisjon on nõukogude riigi süsteemis iseloomulikumaid asutisi vastandina kodanlikule riigile. Rahvamajanduse plaani koostamine, kinnitamine ja elluviimine olid ette nähtud juba 1918. a. Konstitutsioonis. Rahvamajanduse planeerimine on ajalooliselt tihedalt seotud tolle GOELRO-plaaniga, mis pidi andma uue energeetilise aluse rahvamajanduse ümberkorraldamiseks ja mille teostamist pidas Lenin hädavajalikemaks ülesandeks. Esimene määrus Plaanikomisjoni kohta NSVL RKN juures on kinnitatud NSVL RKN poolt 21. aug. 1923. Edaspidi on Riiklik Plaanikomisjon üle elanud mitmeid muutusi nii organisatsioonilises struktuuris kui ka oma tegevuse iseloomus. Kõigepealt omandas järjest suureneva tähtsuse rahvamajanduse plaani teostamise kontroll. Plaanid ise hakkasid kujunema aina konkreetsemaks ja omandasid operatiivse iseloomu. Lõpuks suurenes planeerimise tähtsus rajoonilises läbilõikes seoses NSVL tootmisjõudude uue ümberpaigutamisega.

NSVL RKN otsuse järgi 2. veebruarist 1938 (LMKK 1938. a., nr. 7, art. 41) on Riiklik Plaanikomisjon NSVL RKN alaline komisjon ja koosneb 11 liikmest, keda isikuliselt kinnitab NSVL RKN planeerimise juhtivate töötajate ja silmapaistvamate spetsialistide hulgast. Riiklik Plaanikomisjon töötab välja rahvamajanduse perspektiivsed, aasta ja kvartaalide plaanid ja esitab nad NSVL RKN-le; annab oma arvamuse üksikute ametkondade ja liiduvabariikide poolt esitatavate plaanide kohta; kontrollib kinnitatud rahvamajandusplaanide teostamist; arutab NSVL RKN ülesandel ja omal algatusel sotsialistliku majanduse üksikuid probleeme, töötab välja sotsialistliku planeerimise metodoloogilised küsimused ja juhib sotsialistlikku arvestust. Riiklik Plaanikomisjon ühtlustab neil aladel üksikute ametkondade ja haruorganisatsioonide tegevust, et kindlustada rahvamajanduses õiget vahekorda erinevate harude arengus. Erilist tähelepanu pöörab komisjon rahvamajanduse plaanide teostamise kontrollile.

Liiduvabariikides, kraides ja oblastites on nende endi plaanikomisjonide kõrval NSVL Riikliku Plaanikomisjoni volinikud.

Kõrgema kooli asjade komitee moodustati 21. mail 1936 Üleliidulisest komiteest kõrgema tehnilise hariduse alal, mis algul organiseeriti NSVL KTK juures, aga hiljem anti

NSVL KTK Presiidiumi otsusega 26. dets. 1935 (S. K. 1936. a., nr. 1, art. 6) üle NSVL RKN juhtimisele. Komitee moodustamise põhjustas kaadrite teadusliku ettevalmistamise kasvav tähtsus kõigil aladel ja teiselt poolt liidu keskusest väljuva tegeliku kontrolli vajadus meie kõrgemate õppeasutiste töö parandamiseks. NSVL RKN otsuse järgi 10. oktoobrist 1936 (S. K. 1936. a., nr. 52, art. 424) Üleliiduline Kõrgema Kooli Asjade Komitee arutab kõigi kõrgemate koolide (välja arvatud sõjaväeliste ja nende, mis alluvad kunsti- ja kehakultuurikomiteedele) arendamise kavasid, nende kulude eelarveid, määrab erialade nomenklatuuri, kõrgemate õppeasutiste arvu ja tüübid, nende võrgu ja fakulteetide, osakondade ja kateedrite nimekirja, töötab välja ja esitab NSVL RKN-le koolidesse vastuvõetavate õpilaste kontingendid ja õpilaste jaotuse kava ametkondade vahel, kinnitab kõrgemate õppeasutiste individuaalsed põhikirjad, tüüpilised õppeplaanid, programmid ja õpperaamatud, direktorid ja kateedrite juhatajad, kõrgemate koolide õpetajad professorite ja dotsentide tiitleis ja üldse suunab ja ühtlustab ametkondade tegevust teaduslike õppejõudude kaadrite ettevalmistamisel ja nende kvalifikatsiooni tõstmisel. Komitee kontrollib ka teaduslike kraadide andmist.

Kunstiasjade komitee asutamine näitab, missugust suurt tähtsust omistatakse NSVL-s kunstile sotsialistliku kultuuri arendamisel. Komitee moodustati NSVL KTK ja RKN otsusega 17. jaanuarist 1936 (S. K. 1936. a., nr. 5, art. 40). Tema peale on pandud kõigi kunstiküsimuste juhtimine. Temale on allutatud teatrid, kinoorganisatsioonid, muusika-, maalikunsti-, skulptuuri- jt. asutised, samuti ka vastavad õppeasutised.

NSVL RKN otsusega 23. märtsist 1938 (LMKK 1938. a., nr. 13, art. 8) on kino küsimused eraldatud Üleliidulise Kunstiasjade Komitee pädevusest ja selleks moodustatud eri Kinokomitee, kes juhib kõiki kinoga seotud asju, muuhulgas kinofitseerimist, kinofilmide valmistamist ja väljaüürimist.

3) Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogud.

NSVL kujundamisel otsustati, et liiduvabariikide seesmine kord määratakse nende eneste konstitutsioonidega, kusjuures selle korra põhiprintsiibid kinnistati NSVL Konstitutsioonis.

NSVL 1924. a. Konstitutsioonis (art. 67) oli öeldud, et liiduvabariikide kesktäitevkomiteed moodustavad oma täidesaatvad organid — Rahvakomissaride Nõukogud, kelle liikmeteks on ÜRmN esimehed, vabariikide rahvakomissariaatide rahvakomissarid ja sõna- või hääleõigusega — liiduvabariikide KTK otsuse järgi — antud liiduvabariigi üleliiduliste rahvakomissariaatide volinikud.

Nõukogude ülesehituse arengu käigus pandi liidu seadusandluse korras kehtima rida määrusi vabariiklike ja kohalike organite organisatsiooni ja tegevuse kohta.

Stalini Konstitutsioon sisaldab rea üldmäärusi, mis määravad liiduvabariikide valitsemise organite süsteemi (VI peatükk). Liiduvabariikide piirides on põhiliselt ette nähtud samad vahekorrad riigivõimu kõrgemate organite ja riigivalitsemise organite vahel, nagu NSVL-s.

Nagu NSV Liiduski on liiduvabariigi riigivõimu kõrgeimaks täitvaks ja korraldavaks organiks Rahvakomissaride Nõukogu, kes on moodustatud liiduvabariigi Ülemnõukogu poolt ja vastutav ning aruandev Ülemnõukogule, istungjärkude vaheaegadel aga Ülemnõukogu Presiidiumile. Art. 83 on täpselt kindlaks määratud tema koosseis. Peale esimehe ja selle asetäitjate kuuluvad Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu liiduvabariigi rahvakomissarid, Riikliku Plaanikomisjoni esimees, Kunstiasjade Valitsuse juhataja ja üleliiduliste rahvakomissariaatide volinikud.

Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogud annavad määrusi ja korraldusi üleliiduliste ja vabariiklike kehtivate seaduste, samuti ka NSVL RKN määruste alusel ja nende täitmiseks ning kontrollivad nende täitmist.

Liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogul on õigus seistada autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määrusi ja korraldusi ja kraide ja oblastite ning autonoomsete oblastite töötava rahva saadikute nõukogude otsuseid ja korraldusi, tühistada oblastite, kraide ja autonoomsete oblastite töötava rahva saadikute nõukogude täitevkomiteede otsuseid ja korraldusi, vabariikides aga, kus ei ole jaotust kraidesse, rajoonide ning rajoonidele mittealluvate linnade nõukogude täitevkomiteede otsuseid ja korraldusi.

Rahvakomissaride Nõukogu määrused ja korraldused on kohuslikud täitmiseks liiduvabariigi kogu territooriumil. Seadusandlikul alal koostavad Rahvakomissaride Nõukogud vabariikliku tähtsusega seaduseelnõusid ja esitavad need Ülemnõukogudele. Enne uut Konstitutsiooni anti sageli vabariiklikke seadusi liiduvabariikide KTK ja RKN otsuste kujul.

Liiduvabariikide konstitutsioonides määratakse lähemalt Rahvakomissaride Nõukogude pädevus valitsemise alal:

a) Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogud ühtlustavad ja suunavad vastavate rahvakomissariaatide tegevust, samuti kontrollivad ja ühtlustavad üleliiduliste rahvakomissariaatide volinike tööd. Stalini Konstitutsioon laiendab vabariikide Rahvakomissaride Nõukogude pädevuse piire, asutades uued vabariiklikud rahvakomissariaadid metsa-, kerge- ja toiduainete-tööstuse ning teravilja- ja loomakasvatuse sovhooside jaoks. Liiduvabariigi

Rahvakomissaride Nõukogu kuulab üksikute rahvakomissariaatide ettekandeid nende töö seisukorra üle ja otsustab selle üle.

b) Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogud võtavad tarvitusele abinõud rahvamajandusliku plaani ja vabariigi ning kohaliku eelarve teostamiseks. VNSV Konstitutsioon näeb veel ette, et VNSV RKN koostab VNSV rahvamajandusliku plaani, VNSV riigieelarve ja kohalike eelarvete kokkuvõtte ning esitab nad VNSV Ülemnõukogule kinnitamiseks (art. 43 p. b). Kuigi teistes konstitutsioonides seda ei ole ette nähtud, on enesestmõistetav, et rahvamajanduslik plaan, vabariigi eelarve ja sellega lahutamatult seotud kohalike eelarvete kokkuvõte käivad läbi liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogust ja esitatakse viimase poolt Ülemnõukogule, kes nad kinnitab. Rahvakomissaride Nõukogud võtavad vastu määrusi rahvamajanduslike ja sotsiaalkultuuriliste plaanide teostamise kindlustamiseks (näiteks määrusi ehitusmaterjalide tootmise plaani kohta, teadusliku uurimistöö seisukorra ja ülesannete kohta põllumajanduses, koolide ettevalmistuse kohta õppeaastaks, kulude korrastamise ja kärpimise kohta vabariikliku ja kohaliku eelarve järgi, administratiivsete kulude kontrollimise kohta jne.).

c) Liiduvabariigi piires võtab Rahvakomissaride Nõukogu tarvitusele abinõusid ühiskondliku korra kindlustamiseks, riigi huvide ja kodanike õiguste kaitseks, teostades neil aladel üleliidulisi seadusi, NSVL RKN määrusi ja korraldusi, samuti ka liiduvabariigi kõrgeimate võimu- ja valitsemisorganite akte.

d) Üheks tähtsaimaks vabariiklike Rahvakomissaride Nõukogude tegevusalaks on töötava rahva saadikute nõukogude täitevkomiteede töö juhtimine ja selle kontrollimine.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon üldse ei puudutanud riigivõimu kohalikke organeid. Kuid tollest ajast on üleliidulise seadusandluse korras püstitatud rida juhtlauseid nõukogude organisatsiooni ja töö kohta, eriti allnõukogude — küla-, linna- ja rajooninõukogude suhtes. Stalini Konstitutsioon pühendab riigivõimu kohalikkudele organitele VIII peatüki, milles on määratud nõukogude kohaliku süsteemi mitmesugused lülid ja täitevkomiteede — nõukogude täidesaatvate ja korraldavate organite seisund. Kõik jooksev valitsemistöö ja kohalike nõukogude määruste elluviimine lasub täitevkomiteel. Vabariiklike Rahvakomissaride Nõukogude otsesel järelevalvel on liiduvabariikide oblastite ja kraide täitevkomiteed, kus on jaotus kraidesse (oblastitesse), ja rajoonide täitevkomiteed, kus sellist jaotust ei ole. Need otseselt Rahvakomissaride Nõukogudele alluvad täitevkomiteed peavad rahvakomissaride nõukogudele aru andma ja nende ettekannete põhjal võivad vabariiklikud Rahvakomissaride Nõukogud teha otsuseid, mis annavad nende tööle üldise hinnangu ja näitavad ka abinõusid nende töö parandamiseks.

Autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogude suhtes, kes on autonoomse vabariigi riigivõimu kõrgeimaks täitvaks ja korraldavaks organiks, on vabariiklikkudel Rahvakomissaride Nõukogudel enam piiratud õigused. VNFSV, UNSV, Azerbaidžani NSV, Gruusia NSV ja Uzbeki NSV konstitutsioonid (vastavalt art. 45 p. e, art. 43 p. e, art. 46 p. e, art. 48 p. e ja art. 46 p. e) määravad, et nende vabariikide Rahvakomissaride Nõukogud juhivad otseselt neile alluvate kohalike täitevkomiteede tööd ja suunavad autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogude tööd. Edasi, vabariiklike Rahvakomissaride Nõukogud võivad neile otseselt alluvate täitevkomiteede määrusi tühistada, kuid autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määrusi võivad nad üksnes seistada autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude otsuseni või liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi otsuseni samas küsimuses.

Kohalike täitevkomiteede juhtimisel on nende tegevuse kontrollimisel liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude poolt määratu suur tähtsus. Rida abinõusid, mis varem viidi läbi vabariiklikus korras, teostatakse nüüdsel ajal kraide ja oblastite organite kaudu. Ühes sellega laieneb ka rajooni-, linna- ja külaorganite valitsemise pädevus. Liiduvabariikide riigieelarvetes domineerivad kohalikkudesse eelarvetesse määratud summad. Seda suuremat tähtsust omab kohalike täitevkomiteede tegevuse juhtimine.

Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude juures asuvad plaanikomisjonid, kelle ülesanded vabariiklikus ulatuses vastavad NSVL Riikliku Plaanikomisjoni ülesannetele üleliidulises ulatuses ja kes plaanitööde metodoloogia alal peavad jälgima viimase direktiive.

Edasi on veel Kunstiasjade Valitsused, kes alluvad Üleliidulisele Komiteele ja samal ajal liiduvabariigi valitsusele. Nende valitsemisel on vabariikliku tähtsusega asutised ja ettevõtted. Nad peavad eriti kaasa aitama üksikute rahvuste kunsti arendamisele. NSV Liidu RKN otsusega 23. märtsist 1938. a. on liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude juures asutatud kinofitseerimise valitsused (LMKK 1938. a., nr. 13, art. 81) ja NSVL RKN otsusega 22. apr. 1938. a. on Rahvakomissaride Nõukogudele ette pandud moodustada endi juures Teede Peavalitsused (LMKK 1938. a., nr. 21, art. 133).

4) Autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogud.

Stalini Konstitutsiooni VII peatükis, nagu juba märgitud, sätitakse, et ANSV Ülemnõukogu moodustab vastavalt oma Konstitutsioonile autonoomse vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu.

Vastavalt liiduvabariikide konstitutsioonidele, mille koosseisu kuuluvad autonoomsed vabariigid, annab ANS Vabariigi RKN

määrusi ja korraldusi Liidu ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide seaduste alusel ja nende täitmiseks, samuti NSVL RKN ja liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude määruste ja korralduste alusel ja nende täitmiseks ning kontrollib nende täitmist. Nad võivad tühistada autonoomsete vabariikide rahvakomissariaatide käskkirju ja juhendeid ning ringkonna, linna ja rajoonide täitevkomiteede otsuseid ja korraldusi, samuti seistada nõukogude eneste otsuseid.

Autonoomsete vabariikide konstitutsioonid määravad ANS Vabariigi RKN valitsemise alad üldiselt, vastavalt liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogu valitsemise aladele, kuid ainult autonoomsete vabariikide ulatuses. Siia kuulub autonoomsete vabariikide rahvakomissariaatide töö ühtlustamine ja suunamine, liidu ja vabariikide rahvakomissariaatide volinike töö ühtlustamine ja kontrollimine, abinõude tarvituselevõtmine rahvamajandusliku plaani, autonoomse vabariigi riigieelarve ja kohalike eelarvete täitmiseks, abinõud ühiskondliku korra, riigi huvide ja kodanike kaitse kindlustamiseks, samuti rajoonide, linnade, üksikutes vabariikides ka ringkondade täitevkomiteede töö juhtimine ja kontrollimine. Nii teostatakse autonoomse vabariigi territooriumil tähtis osa liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogu kompetentsi kuuluvatest sammudest ANSV RKN poolt, kuid ainult liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogu määruste ja korralduste piirides.

Kuivõrd autonoomsete vabariikide Ülemnõukogud omavad seadusandlikku võimu, lasub ANS Vabariigi RKN-l ka seaduse projektide, rahvamajanduse plaani ja riigieelarve koostamine.

ANSV RKN koosseis määratakse liiduvabariikide konstitutsioonides. ANSV RKN juures asuvad nende vabariikide riiklikud plaanikomisjonid, teedevalitsused ja kunstiasjade valitsused. Riikliku Plaanikomisjoni ja valitsuste ülemad kuuluvad ANS Vabariigi RKN koosseisu. Teedevalitsused vastavad oma tegevusala poolest kraide ja oblastite täitevkomiteede teedeosakondadele.

Sama võib öelda Kunsti- ja Kinofikatsiooni-valitsuste kohta. Kohaliku nõukogu ülesehitustöö laienemisega omandab ANS Vabariigi RKN tegevuses järjest suuremat tähtsust kohalike täitevkomiteede tööde juhtimine.

§ 3. RAHVAKOMISSARIAADID.

1) Rahvakomissariaadid — riigivalitsemise organid.

NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide rahvakomissariaadid on riigivalitsemise organid, kes teostavad riikliku elu eri harude juhtimist oma kompetentsi piirides ja valjus kokkukõlas seadustega. Teostades seadustes väljendatud rahva tahet, kannavad

rahvakomissariaadid vastutust oma tegevuse eest Ülemnõukogu ees. Rahvakomissare nimetab ametisse vastav Ülemnõukogu. Ülemnõukogu istungjärkude vaheaegadel on üksikute rahvakomissaride ametist vabastamise ja ametisse nimetamise õigus Ülemnõukogu Presiidiumil Rahvakomissaride Nõukogu esimehe ettepanekul, mille juures Presiidium esitab need aktid hiljem Ülemnõukogule kinnitamiseks. Rahvakomissar, kellele Ülemnõukogu saadik on esitanud arupärimise, on kohustatud hiljemalt kolmepäevase tähtajaga andma Ülemnõukogu vastavas kojas suulise või kirjaliku vastuse.

Ülemnõukogud määravad ja tagandavad ametkondade vastutavaid juhte. Nad teostavad ka nende juhtide tegevuse järelevalvet ja kontrolli.

Rahvakomissarid kannavad vastutust ka Rahvakomissaride Nõukogu kui riigivõimu kõrgeima täidesaatva ja korraldava organi ees.

Rahvakomissar on ainuisiklik juht. Stalini Konstitutsiooni art. 72 ja 73 sätivad, et NSVL rahvakomissarid juhivad riigivalitsemise eri harusid, annavad käskkirju ja juhendeid (instruktsioone). Seega rõhutatakse individuaaljuhtimise printsiipi täidesaatvate funktsioonide teostamisel.

Individuaaljuhtimine loob kindla aluse rahvakomissari vastutusele rahvakomissariaadi ja tema organite tegevuse eest ja seepärast ta ei ole sugugi vastuolus sotsialistliku demokraatia printsiipidega, vaid on koguni tõeliku demokratismi vajalikuks tingimuseks. Selle kohta kirjutas Lenin: „Hulkadel peab olema õigus valida endale vastutavaid juhte. Hulkadel peab olema õigus neid tagandada, hulkadel peab olema õigus teada ja kontrollida nende tegevuse iga pisimat sammu. Hulkadel peab olema õigus esile nihutada korraldavate funktsioonide täitmiseks eranditult kõiki töötavaid rahvaliikmeid. Kuid see ei tähenda sugugi, et kollektiivse töö protsess võiks jääda ilma kindla juhtimiseta, ilma juhi vastutuse täpse kindlaksmääramiseta, ilma valjema korrata, mida loob juhi tahteühtsus [1].“

Arendades seda mõtet, ütles Lenin VII üleliidulisel nõukogude kongressil: „... nii nagu kollegiaalsus on tarvilik põhiliste küsimuste arutamisel, on tarvilik ka individuaalne vastutus ja individuaalne korralduste-tegemine, et ei oleks venitamist, et ei saaks vastutusest kõrvale põigelda [2].“

Lenin nõudis kollegiaalsuse ühendamist individuaaljuhtimisega täidesaatvate-korraldavate funktsioonide teostamisel ja see leidiski oma väljenduse nii nõukogude esimeses, 1918. a. Konstitutsioonis kui ka NSVL 1924. a. Konstitutsioonis.

---

[1] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 420.
[2] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 623.

Vastavalt viimasele loodi rahvakomissaride juures ja nende eesistumisel kolleegiumid, mille liikmed määrati Rahvakomissaride Nõukogu poolt. Rahvakomissaril oli õigus ainuisiklikult otsustada kõiki rahvakomissariaadi kompetentsi kuuluvaid küsimusi, selle hulgas tühistada ka kolleegiumi otsuseid, teatades sellest kolleegiumile. Kui kolleegium või tema üksikud liikmed ei olnud rahvakomissari mõne otsusega nõus, oli neil õigus, mitte seisma pannes otsuse täitmist, kaevata selle otsuse vastu Rahvakomissaride Nõukogule. Seega olid rahvakomissarile täiel määral kindlustatud individuaaljuhtimise õigused.

Praktikas siiski rikuti sageli individuaaljuhtimise printsiipi, 1934. aastani andsid kolleegiumid määrusi, mis olid kohuslikud kõigile rahvakomissarile alluvatele asutistele, *omal nimel*. See vähendas juhtide isiklikku vastutust vastuvõetavate otsuste eest ja kõrvaldas valitsemisest isikliku elemendi. Seepärast 1934. a. likvideeriti rahvakomissariaatide kolleegiumid. (S. K. 1934. a., nr. 15, art. 103). Kuid kolleegiumide ärakaotamine ei toonud rahvakomissariaatide eri harude juhtimise ühtsuse kõvenemist. Arvestades rahvakomissariaatide üksikute harude töö valitsemise ühtlustamise ja täitmise kontrolli kõvendamise vajadust, otsustas NSVL RKN 1938. a. märtsis taastada kolleegiumid kõigis NSVL rahvakomissariaatides. Kolleegiumi liikmed määratakse NSV Liidu RKN poolt. Kolleegiumide ülesannetesse kuuluvad praktilise juhtimise, täitmise kontrolli ja kaadrite valiku küsimuste ning kõigi enam-vähem oluliste rahvakomissariaadi alal tehtavate korralduste arutamine, rahvakomissariaadi kohalikkude organite esindajate aruannete kuulamine, rahvakomissariaadi esindajate kohtadele saatmine täitmise kontrollimiseks jne. Kolleegiumi otsused neis küsimusis omavad jõudu ainult siis, kui nendega on ühinenud rahvakomissar ja need antakse rahvakomissari käskkirjade kujul. Lahkumineku korral rahvakomissari ja kolleegiumi vahel rahvakomissar *viib oma otsuse ellu*, ette kandes lahkuminekutest NSVL RKN-le, ka kolleegiumi liikmed võivad omalt poolt apelleerida NSVL RKN-le.

Nii ei ole ka uued kolleegiumid vastuolus individuaaljuhtimise printsiibiga. Kuid erinevalt endistest kolleegiumidest on nad konstrueeritud nii, et nad ei kõrvalda isiklikku elementi ja vastutust valitsemisest ning kindlustavad rahvakomissarile võimaluse teostada ühtsat juhtimist ja täitmise kontrolli.

Peale kolleegiumide on rahvakomissariaatide juures üks kord kahe kuu jooksul kokkukutsutavad rahvakomissariaatide nõukogud. Nad koosnevad 40—70 isikust, kellest mitte vähem kui pooled on kohalikkude organisatsioonide ja ettevõtete esindajad. Rahvakomissariaatide nõukogud on side- ja kogemuste vahetamise organiteks kohtadega. Nende otsused, kui rahvakomissar nendega ühineb, viiakse ellu rahvakomissari käskkirjadega.

Rahvakomissariaatide juures kutsutakse veel kokku aktiivi koosolekud. Neid koosolekuid kutsutakse kokku regulaarselt alltöötajate, stahhaanovlaste ja tööliste kogemuste parimaks ärakasutamiseks ja kriitika ning enesekriitika arendamiseks. Need koosolekud kuulavad ja arutavad rahvakomissariaadi töö tähtsamaid küsimusi, kuid arutatud küsimustes teeb otsuseid rahvakomissar ainuisiklikult.

On tarvis veel ära märkida ka sääraseid vorme kui üksikute harude kongressid ja nõupidamised rahvakomissariaatide juures. Viimastel aastatel on need laialdaselt levinud.

2) Rahvakomissariaatide liigid.

Rahvakomissariaadid jagunevad üleliidulisteks, liiduvabariiklikkudeks ja vabariiklikkudeks.

NSVL rahvakomissariaadid on kas üleliidulised või liiduvabariiklikud.

Üleliidulised rahvakomissariaadid juhivad neile usaldatud riigivalitsemise haru otseselt või nende poolt määratud organite kaudu kogu NSVL territooriumil ja liiduvabariikides ei ole samanimelisi rahvakomissariaate olemas.

Liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid juhivad neile usaldatud riigivalitsemise haru üldreeglina liiduvabariikide samanimeliste rahvakomissariaatide kaudu ja otseselt valitsevad üksnes teatavat piiratud arvu ettevõtteid NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi poolt kinnitatud nimekirja alusel.

Liiduvabariigi rahvakomissariaadid on kas liiduvabariiklikud või vabariiklikud ja juhivad valitsemise harusid, mis kuuluvad liiduvabariigi kompetentsi.

Liiduvabariigi liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid juhivad neile usaldatud riigivalitsemise harusid, alludes nii liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogule kui ka NSVL vastavale liiduvabariiklikule rahvakomissariaadile.

Autonoomsete vabariikide rahvakomissariaadid juhivad ANSV kompetentsi kuuluva riigivalitsemise harusid, alludes nii ANSV Rahvakomissaride Nõukogule kui ka liiduvabariigi vastavatele rahvakomissariaatidele.

Riigivalitsemise eri harud nõuavad juhtimise tsentraliseerimist erisugusel määral. Seepärast alluvad ka mõned rahvakomissariaadid ainult keskusele, teistel on aga alluvus kahekordne.

„Kahekordne alluvus," kirjutas Lenin, „on vajalik seal, kus on tarvis osata arvesse võtta tegelikult olemasoleva erinevuse paratamatust. Põllupidamine Kaluga kubermangus ei ole see, mida ta on Kaasani kubermangus ... Sama on maksev kogu administreerimise või valitsemise kohta. Kõigis neis küsimustes kohalikke erinevusi mitte arvestada tähendaks sattuda bürokraatlikku tsentra-

lismi jne., tähendaks takistada kohalikel töötajail arvestada neid kohalikke erinevusi, mis on mõistliku töö aluseks [3]."

Rahvakomissariaatide kahekordse alluvuse printsiip oli formuleeritud esimeses NSVL Konstitutsioonis 1924. a. NSVL ühendatud rahvakomissariaadid ei teostanud neile pandud riigivalitsemise funktsioone liiduvabariikide territooriumil otseselt, vaid liiduvabariikide samanimeliste rahvakomissariaatide kaudu. Seepärast allusid viimased esimestele ja samal ajal ka liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogule. Stalini Konstitutsioon hoiab sellest printsiibist kinni, kuid määrab liiduvabariikide ühendatud rahvakomissariaatide seisundi teisiti. Varem olid need rahvakomissariaadid NSVL samanimeliste rahvakomissariaatide organeiks [4]. Stalini Konstitutsioon loeb liiduvabariiklikke (varem nimetatud ühendatuiks) liiduvabariikide rahvakomissariaate mitte NSVL samanimeliste rahvakomissariaatide organeiks, vaid liiduvabariikide organeiks.

Rahvakomissariaatide kahekordne alluvus iseloomustub järgmiste momentidega: NSVL liiduvabariiklike rahvakomissariaatide ettekirjutused on liiduvabariikide samanimelistele rahvakomissariaatidele kohuslikud. NSVL rahvakomissariaatide „üldise reglemendi" järgi [5] on NSVL liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid õigustatud seisma panema ja ära muutma liiduvabariikide samanimeliste rahvakomissariaatide akte, kui need on vastuolus neile antud direktiividega või üleliidulise seadusandlusega, teatades sellest samaaegselt vastava liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogule. Seda õigust on kinnitatud ka hilisemais määrustikes üksikute rahvakomissariaatide kohta. NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi asjaajamiskorra järgi, mis kinnitatud 3. aprillil 1938. a. (LMKK 1938. a., nr. 15, art. 95), paneb NSVL Kaubanduse Rahvakomissar seisma ja tühistab liiduvabariikide Kaubanduse Rahvakomissariaatide käskkirjad ja juhendid, mis on vastuolus NSVL seadustega ja Valitsuse määrustega ning samuti, kui nad on vastuolus NSVL Kaubanduse Rahvakomissari käskkirjadega ja juhenditega.

„Üldise määrustiku" järgi rahvakomissariaatide kohta ei laiene see õigus siiski juhtudele, kui liiduvabariikide rahvakomissariaatide aktid on antud liiduvabariigi seaduste või selle vabariigi valitsuse määruste täpsel ettekirjutusel. Viimasel juhul esineb NSVL vastav rahvakomissariaat protestiga NSV Liidu RKN-le.

NSVL liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid juhivad ja kontrollivad liiduvabariikide samanimeliste rahvakomissariaatide tööd [6].

---

[3] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 298—299.
[4] Vaata NSVL Konstitutsioon 1924. a., § 54.
[5] KTK, RKN ja TKN Teataja 1924. a., nr. 10, art. 299.
[6] Näiteks NSVL Kaubanduse RK asjaajamiskorra määruse § 5 (LMKK 1938. a., nr. 15, art. 95).

Need NSVL rahvakomissariaadid on õigustatud otseselt pöörduma liiduvabariigi samanimelise rahvakomissariaadi iga kohaliku organi poole ja samuti samanimeliste ANSV rahvakomissariaatide poole. Näiteks NSV Liidu RKN otsusega 6. jaanuarist 1930. a. (S. K. 1930. a., nr. 3, art. 44) on NSVL Põllutöö RK-le antud otsese läbikäimise õigus põllumajanduse organitega kohtadel neis küsimusis, mis kuuluvad NSVL Põllutöö RK otsesele valitsemisele. Liiduvabariikide kompetentsi kuuluvates küsimustes NSVL Põllutöö RK käib läbi kohalikkude organitega liiduvabariikide põllutöö rahvakomissariaatide kaudu. Kohalikkude organitega otsesel läbikäimisel on NSVL Põllutöö RK kohustatud samal ajal teatama sellest liiduvabariikide põllutöö rahvakomissariaatidele.

Analoogiliselt on konstrueeritud vahekorrad liiduvabariikide rahvakomissariaatide ja ANSV rahvakomissariaatide vahel.

Autonoomsete vabariikide konstitutsioonide järgi jagunesid ANSV rahvakomissariaadid 1936. aastani autonoomseteks ja ühendatuiks. Autonoomsed olid rahvakomissariaadid, mis olid ühenimelised liiduvabariikide vabariiklikkude rahvakomissariaatidega. Need rahvakomissariaadid allusid otseselt ANSV KTK-le, tema presiidiumile ja ANSV Rahvakomissaride Nõukogule ning teostasid oma tegevuses nende määrusi, direktiive ja ülesandeid. ANSV ühendatud rahvakomissariaatide hulka kuulusid samanimelised rahvakomissariaadid kui liiduvabariikide ühendatud rahvakomissariaadid. ANSV ühendatud rahvakomissariaadid, alludes ANS Vabariigi KTK-le, KTK Presiidiumile ja ANS Vabariigi RKN-le, teostasid vastavate liiduvabariikide ühendatud rahvakomissariaatide direktiive, vormistades viimaste sammusid üldreeglina ANSV KTK või RKN kaudu [7].

Nii eristasid ANSV endised konstitutsioonid autonoomseid ja ühendatud rahvakomissariaate nende alluvuse järgi: esimesed allusid ainult ANSV kõrgeimaile organeile, kuna teiste kohta oli kehtiv kahekordse alluvuse printsiip. Kuid aegamisi kadus praktikas see erinevus autonoomsete ja ühendatud rahvakomissariaatide vahel ja lõpuks laienes kahekordse alluvuse printsiip kõigile ANSV rahvakomissariaatidele.

Uued konstitutsioonid ainult fikseerisid selle, mis vastas täielikult tegelikkusele. Nad kõrvaldasid ANSV rahvakomissariaatide jagamise autonoomseiks ja ühendatuiks ning sättisid kõigile neile alluvuse nii ANSV RKN-le kui ka liiduvabariigi samanimelistele rahvakomissariaatidele.

---

[7] Näiteks Tšuvaši ANSV Konstitutsioon 1926. a. art. 25, 26, 64.

3) Rahvakomissariaatide süsteem.

Rahvakomissariaadid loodi teisel päeval pärast kodanlikmõisnikulise Ajutise Valitsuse kukutamist. II Ülevenemaalise nõukogude kongressi dekreet 26. okt. (8. nov.) 1917. a. ütleb: „Riikliku elu üksikute harude juhtimine tehakse ülesandeks komisjonidele, kelle koosseis peab kindlustama Kongressi poolt kuulutatud programmi elluviimise tihedas kontaktis tööliste, naistööliste, madruste, sõdurite, talupoegade ja teenistujate massiliste organisatsioonidega" (S. K. 1917. a., nr. 1, art. 1). Need komisjonid eesotsas tööliste ja talupoegade valitsuse liikmetega olidki esimesteks nõukogude riigi rahvakomissariaatideks.

II Ülevenemaaline nõukogude kongress asutas 13 järgmist rahvakomissariaati: kaubanduse ja tööstuse, kohtu, posti ja telegraafi, töö, välisasjade, toitlustamise, raha, hariduse, raudteede, siseasjade, põllumajanduse, rahvusasjade, sõjaväe ja mereväe rahvakomissariaat (S. K. 1917. a., nr. 1, art. 1).

Varsti pärast II kongressi — 2. (15.) detsembril 1917. a. moodustati Rahvamajanduse Kõrgeim Nõukogu (S. K. 1917. a., nr. 5, art. 83).

7. (20.) detsembril 1917. a. asutati Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon võitluseks kontrrevolutsiooni, spekulatsiooni ja ametialaliste süütegude vastu. 1917. a. novembri-detsembri jooksul asutati Riigikontrolli, Riikliku Hoolekande, Vabariigi Varade ja Kohaliku Omavalitsuse Rahvakomissariaat. Kaks viimast rahvakomissariaati likvideeriti varsti.

Riikliku Hoolekande Rahvakomissariaat nimetati 1918. a. alguses ümber Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaadiks (S. K. 1918. a., nr. 34, art. 453), sest tema endine nimetus ei sobinud sotsialistlikule arusaamisele sotsiaalkindlustuse ülesannetest.

Esimese nõukogude Konstitutsiooni väljatöötamise ajajärgul nimetati Raudtee Rahvakomissariaat ümber Liiklemisteede Rahvakomissariaadiks, arvestades seda, et temale allutatakse kõik transpordi liigid. Kahe aasta pärast Teede Rahvakomissariaat ühendaski oma valitsemisele raudteed, veeteed ja üleriikliku tähtsusega maanteed. Sõjaväe ja mereväe komitee jaotati kaheks iseseisvaks rahvakomissariaadiks: Sõjaväe ja Mereväe Rahvakomissariaadiks. Peale selle asutati uus rahvakomissariaat — Tervishoiu Rahvakomissariaat, mis asendas endise vabariigi tervishoiu kõrgeima organi — Tervishoiu Kolleegiumide Nõukogu.

NSVL 1918. a. Konstitutsioon pani kirja 18 rahvakomissariaati: Välisasjade, Sõjaväe, Mere, Sise, Kohtu, Töö, Sotsiaalkindlustuse, Hariduse, Posti ja Telegraafi, Rahvusasjade, Raha, Teede, Põllutöö, Kaubanduse ja Tööstuse, Toitlustamise, Riigikontrolli, Rahvamajanduse Kõrgeim Nõukogu ja Tervishoiu Rahvakomissariaat.

Nii kujunes nõukogude riigi rahvakomissariaatide süsteem sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesel perioodil.

Erakorraline osa nõukogude föderatiivse riigi ülesehitamisel ja kindlustamisel oli Rahvusasjade Rahvakomissariaadil eesotsas sms Staliniga. Selle rahvakomissariaadi tegevus oli nii mitmekülgne ja laialdane, et haaras kõiki valitsemise harusid üksikute rahvuste juures. Rahvusasjade Rahvakomissariaadi koosseisus olid esimesel perioodil: Töö, Põllutöö, Hariduse, Trüki, Sõjaväe, Sotsiaalkindlustuse, Metsanduse ja teised osakonnad, samuti: Armeenia, Valge-Vene, Juudi, Läti, Muhamedi (hiljem ümber nimetatud Tatari-Baškiiri) ja Poola komissariaadid ning Kaukasuse mägilaste, Saksa, Kirgiisi, Ukraina, Tšuvaši, Eesti, Kalmõki, Lõunaslaavlaste, Tšehhoslovaki (tšehhide-sõjavangide jaoks), Votjakite ja Komi (Sürjani) osakonnad.

Rahvusasjade Rahvakomissariaat esines poliitiliste üleskutsetega Venemaa rahvastele ja rõhutud rahvastele piiri taga, avaldades määratut mõju rahvusvahelisele rahvuslikule vabadusliikumisele, kujundas aparaati, valmistas rahvuslikke kaadreid ja kõike vajalikku uute nõukogude-vabariikide organiseerimiseks, võttis osa lepingute ettevalmistamisest ja nende sõlmimisest naaberriikidega ja sotsialistlikkude vabariikide vahel, astus sammusid, mis kindlustavad vormilt rahvusliku, kuid sisult sotsialistliku kultuuri arengut ja tootmisjõudude arengut piirimaadel, teostas sageli vähemusrahvuste keskel sõjajõudude mobilisatsiooni vastuhoobi andmiseks kontrrevolutsioonile, jne.

Nõukogude rahvuslike vabariikide kujunemisega Rahvusasjade Rahvakomissariaadi töö iseloom osaliselt muutus, sest rida valitsemise harusid oli üle antud nende riikide vastavatele rahvakomissariaatidele. Kuid ka pärast seda avaldas Rahvusasjade Rahvakomissariaat suurt mõju teiste rahvakomissariaatide tegevusele, suunates neid organiseeritud rahvuslike vabariikide teenimisele ja kindlustades vabastatud rahvastele tõelise üheõigusluse. Kõik tähtsamad majanduslikud ja kultuurilised sammud astuti üksikute rahvakomissariaatide poolt kokkuleppel Rahvusasjade Rahvakomissariaadiga. VKTK otsuse alusel 7. juulist 1923. a. Rahvusasjade Rahvakomissariaat likvideerus, olles täitnud oma põhilise ajaloolise ülesande rahvuslike vabariikide kujundamise ettevalmistuse alal ja nende ühendamisel NSV Liitu.

Eriline koht oli riikliku keskaparaadi süsteemis ÜRMN-l. Tema ülesandeks oli töölisklassi majandusliku diktatuuri teostamine, maa kõigi pingutuste ühendamine ühte keskpunkti võitluses korralagedusega ja ekspluataatorite mahasurumisega, kes avaldasid vastupanu revolutsioonilistele sammudele majanduse alal. Temale oli pandud rahvamajanduse ja riigi rahanduse organiseerimine, majandusliku elu reguleerimise üldiste normide ja plaanide väljatöötamine, reguleerivate kohalike ja kesksete asutiste tegevuse üht-

lustamine ja ühendamine. „Kõik olemasolevad asutised majanduse reguleerimise alal," öeldi 2. (15.) dets. 1917. a. dekreedis, „alluvad ÜRMN-le, kellel on õigus neid reformeerida" (S. K. 1917. a., nr. 5, art. 83).

Oma olemasolu alguses oli ÜRMN eritüübiliseks rahvakomissariaadiks, kuna tema kompetents puudutas paljusid valitsemise harusid. See ilmnes ka tema struktuuris. Sel perioodil olid ÜRMN-l järgmised osakonnad: põllumajanduse ja tarbimise, transpordi, kaubanduse, riikliku majanduse ja pankade, VKTK majandusosakond, Ülevenemaaline Tööliste Kontrollnõukogu, majandusliku poliitika komitee, erinõupidamine riigikaitse alal, sama nõupidamine kütte asjus ja üheksa osakonda üksikute tööstusharude alal.

ÜRMN-l olid laialdased volitused. Temale oli antud konfiskeerimise, rekvireerimise ja sekvestri õigus, õigus sunni korras ühendada mitmesuguseid tööstuse ja kaubanduse harusid sündikaatideks ning astuda muid sammusid tööstuse alal, samuti tööstuse produktsiooni ja riigifinantside jaotamise õigus. Kasutades neid volitusi, teostas ÜRMN kogu tööstuse natsionaliseerimise, viis läbi esimesed otsustavad sammud ekspropriaatorite ekspropriseerimiseks, rakendas esmakordselt plaani põhimõtted kui riigi majanduse aktiivse mõjustamise vahendi.

Kodusõda nõudis kogu rahvamajanduse tsentraliseerimist, tema allutamist Oktoobri võitude kaitse huvidele. See ülesanne täidetigi ÜRMN poolt edukalt. ÜRMN moodustas oma koosseisus tööstusharude järgi peavalitsused ja need valitsesid otseselt kõiki vabariigi ettevõtteid ning toimetasid tööstuse produktsiooni jaotamist.

Alates 1920. a., seoses seisukorra paranemisega rinnetel ja majandusliku ülesehitamise uute ülesannetega kohaliku isetegevuse maksimaalse ärakasutamise alustel, jaotati kogu tööstus kolme gruppi: 1) ettevõtted (tähtsamad ja suured), mis seisid peavalitsuste otsesel valitsemisel; 2) ettevõtted kahekordse alluvusega — peavalitsustele ja rahvamajanduse kohalikele nõukogudele; 3) ettevõtted, mis kuulusid täielikult rahvamajanduse kohalike nõukogude valitsemisele. Paralleelselt sellega toimus ÜRMN funktsioonide kitsendamise protsess. 1920. a. alguseks ta kujuneb lõplikult ainult tööstuse valitsemise keskuseks ja tema koosseisu jäid üksnes tööstusliku iseloomuga osakonnad ja peavalitsused.

Palju helgeid lehekülgi kirjutas proletaarlaste riigi ajaloosse Toitlustamise Rahvakomissariaat. Ta oli kutsutud kodusõja ja nälja olustikus teostama toitlustamise diktatuuri, mis oli suunatud küla kodanluse vastu, kes jäi tummaks ja ükskõikseks nälgivate tööliste ja külakehvistu oietele. Sel perioodil tarbivad kubermangud nälgisid, kuna tootvais kubermangudes olid suured leivatagavarad, mida kulakud peitsid ega toonud vastuvõtupunktidesse, mõeldes riiki sundida uuesti leiva hindu tõstma. Kulakud arenda-

sid ühtlasi marulist spekulatsiooni leivaga, müütades seda muinasjutuliselt kõrgete hindadega. VKTK dekreet 9. maist 1918. a. (S. K. 1918. a., nr. 35, art. 468) lausus: „Sellele küla ahnele, rikkaksläinud kulakute tõrkumisele tuleb lõpp teha." „Vastuseks leivaomanikkude vägivallale nälgiva kehvistu üle peab olema vägivald kodanluse üle."

See dekreet püstitas nõukogude toitlustamise printsiibid: riikliku leivamonopoli, kulakluse mahasurumise ja töötajate kindlustamise toiduainetega. Seati sisse vilja kogumise meetodina toiduainete andmise kohustus, mis oli sõjakommunismi iseloomulikumaid jooni. Nende printsiipide teostamiseks Toitlustamise Rahvakomissariaat varustati erakorraliste volitustega. Ta oli õigustatud toitlustamise alal andma kohuslikke määrusi, mis ületasid tema harilikke võimupiire, tühistama kohalike toitlustamisorganite ja teiste asutiste korraldusi, kui nad olid vastuolus Toitlustamise Rahvakomissariaadi kavade ja tegevusega; nõudma kõigilt ametkondadelt tema ettekirjutuste täitmist vastuvaidlematult ja viivitamatult, vilja ja toiduainete äravõtmisel vastuhakkamise korral tarvitama relvastatud jõudu jne.

Toitlustamise Rahvakomissariaat täitis oma ülesanded massidele toetudes, tõmmates valitsemisse laialt töölisi ja külakehvikuid. 1918. a. 27. mai dekreedi järgi (S. K. 1918. a., nr. 38, art. 498) moodustati toitlustamisorganite juurde erisalgad enamteadlikest ja ametiühinguliste ning nõukogude organisatsioonide poolt soovitatud töölistest organisatsiooniliseks ja agitatsiooniliseks tööks külas, võitluseks kulakutega ja viljasoetuseks. 1918. a. 11. juuni dekreedi järgi (S. K. 1918. a., nr. 43, art. 524) asutati külas kehvikute komiteed vilja jaotamiseks ja kohalike toitlustamisorganite abistamiseks kulakutelt ja rikastelt üleliigse vilja äravõtmisel. Need massilised organid, ühendades paljusid tuhandeid töötajaid, aitasid Toitlustamise Rahvakomissariaadil lahendada võrratult raske ülesande: üle saada näljast, varustada leivaga Punaarmeed, päästa näljasurmast miljoneid töölisi ja kehvikuid.

1921. a. alguses asendati toiduainete andmise kohustus toitlusmaksuga. Püstitati uus ülesanne — põllumajanduse arendamine oma majanduslike ressursside vabama kasutamise ja talupoegade tööviljakuse tõstmise alustel. Seoses sellega nõudis Lenin Toitlustamise Rahvakomissariaadi töö sisu ja iseloomu muutmist. Partei X Kongressil ütles Lenin: „Meie tunneme Toitlustamise Rahvakomissariaadi aparaati, me teame, et see on meie parimaid aparaate. Võrreldes teda teistega me näeme, et see on parim aparaat ja et teda tuleb säilitada, kuid aparaat tuleb allutada poliitikale. Mis pagana kasu meil oleks uhkest Toitlustamise Rahvakomissariaadi aparaadist, kui meie ei oska korrastada oma vahekorda talupoegadega. See uhke aparaat teenib siis Denikinit ja Koltšakit, aga mitte meie klassi. Kui poliitika nõuab otsustavat

muutust, painduvust, osavat üleminekut, — peavad juhid seda mõistma [8]."

Ühenduses sellega korraldati ümber Toitlustamise Rahvakomissariaadi aparaat.

Niisugused on põhimomendid, mis iseloomustavad II Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt asutatud rea tähtsamate rahvakomissariaatide ümberkorraldamist.

Enne NSVL kujunemist toimusid rahvakomissariaatides muudatused, mida põhjustasid sõjakommunismi ajajärgu tingimused ja hiljem üleminek uuele majanduspoliitikale.

RKN dekreediga 11. juunist 1920. a. korraldati Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomissariaat ümber Väliskaubanduse Rahvakomissariaadiks (S. K. 1920. a., nr. 53, art. 235). Seoses ÜRmN moodustamisega, kuhu oli koondatud tööstuse valitsemine, jäid Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomissariaadi otsesele valitsemisele ainult kaubanduse reguleerimisega seotud küsimused. Kuid kodusõja ja sõjakommunismi olustikus jäi kaubanduslik tegevus peaaegu seisma.

Produktide jaotamise funktsiooni teostasid Toitlustamise Rahvakomissariaadi aparaat ja kooperatiivid. Tööstuse ja Kaubanduse Rahvakomissariaadi osa seisnes sisuliselt ainult väliskaubanduse juhtimises.

Riigikontrolli Rahvakomissariaat muudeti 1920. a. veebruaris Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Rahvakomissariaadiks (S. K. 1920. a., nr. 16, art. 94). Riigikontrolli Rahvakomissariaat teostas algul ainult kontrollimise funktsioone, mis seisnes nõukogude asutiste rahaliste dokumentide formaalses kontrollimises. Niisugune kontroll osutus mitteküllaldaseks ja mittevastavaks Nõukogude riigi ülesannetele. Seepärast juba 1919. a. VKTK dekreediga 12. aprillist tõstetakse esile faktilise kontrolli kindlustamise ja selle asja juurde tööliste ja talupoegade laialdase ligitõmbamise ülesanded „... selleks, et Riigikontroll formaalse kontrolli organist muuta rahva sotsialistliku kontrolli, sotsialistliku ülesehitamise kogemuste kogumise ja kogu nõukogude võimu mehhanismi alatise täiustamise organiks" (S. K. 1919. a., nr. 12, art. 122). Järgnevais dekreetides täpsustatakse ja konkretiseeritakse neid ülesandeid. Määrusega 20. märtsist 1920. a. tehakse Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Rahvakomissariaadile ülesandeks: võitlus bürokratismiga ja viivitustega Nõukogude asutistes, faktilise kontrolli kõvendamine asutiste tegevuse uurimistega ja kontrollimisega saavutatud resultaatide lähtekohalt, korratu majapidamise ja töö parallelismi kõrvaldamine, riigiaparaadi lihtsustamine jne.

---

[8] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 417.

Lenin pidas Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni peamiseks ülesandeks Nõukogude riigile kõigiti kaasa aidata töölisklassi ja talupoegade liidu kõvendamisel. Artiklis „Parem vähem, kuid paremini" kirjutas Lenin: „Me peame püüdma üles ehitada riiki, kus töölised säilitaksid talupoegade juhtimise, talupoegade usalduse endi vastu ja kus ühiskondlikest vahekordadest kõige suurema ökonoomiaga tõrjutakse välja kõik igasuguse üleliigsuse jäljed.

Me peame oma riigiaparaadis saavutama maksimaalse ökonoomia. Me peame temast välja rookima kõik liigsuste jäljed, mida sinna nii ohtralt on veel jäänud tsaristlikust Venemaast, selle bürokraatlik-kapitalistlikust aparaadist [9]."

Otsustav võitlus bürokratismiga ja maksimaalse kokkuhoiu eest — niisugused olid Lenini nõudmised, mis avaldusid ka kõigis dekreetides Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni kohta ja mis kujunesid selle asutise lähtekohtadeks. Selle aparaadi autoriteedi tõstmiseks ja aparaadi kõvendamiseks loodi VK(b)P XII Kongressi otsusega tihe side Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni ja VK(b)P KKK (Keskkontrollkomisjon) vahel [10].

1919. a. lõpul liideti Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaat Töö Rahvakomissariaadiga, arvestades nende ülesannete lähesust ja tihedat sidet. Kuid varsti (aprillis 1920. a. — S. K. 1920. a., nr. 28, art. 137) jaotati Töö Rahvakomissariaat kaheks iseseisvaks rahvakomissariaadiks — TööRK ja SotsiaalkindlustuseRK, sest tööhulk kasvas ja funktsioonid mitmekesistusid. Sel perioodil laienes eriti punaarmeelaste ja nende perekondade sotsiaalkindlustus, mis nõudis erilist tähelepanu. Pärast TööRK jaotamist jäi SotsiaalkindlustuseRK ülesandeks sotsiaalkindlustamise valitsemine kuni 1922. a., millal see ülesanne uuesti üle anti Töö Rahvakomissariaadile.

Ühenduses üleminekuga uuele majanduspoliitikale ja revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamise ülesannetega tõusis päevakorrale Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni reorganiseerimise küsimus. IX nõukogude kongressil ütles Lenin, et Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon oli „... meie löökriistaks arvutute vandeseltside, arvutute atentaatide vastu Nõukogude võimule ..." [11].

„Säärase asutiseta ei saa töötava rahva võim olelda, seni kuni maailmas on olemas ekspluatatoreid, kellel pole kavatsust töölistele ja talupoegadele vaagnal annetada oma mõisnike õigusi, oma kapitalistide õigusi [12]."

„Kuid ühes sellega me ütleme kindlalt, et Ülevenemaalist Erakorralist Komisjoni on vajalik reformeerida, määrata tema funktsi-

---

[9] Lenin, XXVII k., lk. 417.
[10] VK(b)P resolutsioonid, I j., lk. 562—568, 4. väljaanne.
[11] Lenin, XXVI k., lk. 139.
[12] Sealsamas, lk. 140.

oonid ja võimkond ning tema tööd piirata ainult poliitiliste ülesannetega. Praegu seisab meie ees tsiviilkäibe arendamise ülesanne, — seda nõuab uus majanduspoliitika, aga see eeldab tugevat revolutsioonilist seaduslikkust. On selge, et kui me selle ülesande oleksime seadnud esikohale sõjaseisukorra olukorras, kui Nõukogude võimu haarati kõrist, siis oleksime olnud pedandid, siis oleksime ainult revolutsiooni mänginud, aga mitte revolutsiooni teostanud. Mida enam me aga asume tingimustesse, mis on tugeva ja kestva võimu eksisteerimise tingimusteks, mida enam areneb tsiviilne käive, seda tungivamalt on vajalik esile tõsta suurema revolutsioonilise seaduslikkuse teostamise kindel loosung ja seda kitsamaks muutub selle asutise ala, kes vastab löögiga igale vandeseltslaste löögile [13]."

Kokkukõlas Lenini juhenditega tegi IX nõukogude kongress ülesandeks „... Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee presiidiumile lähimal ajal revideerida Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni ja tema organite määrustikku nende reorganiseerimise suunas, nende kompetentsi kitsendamise ja revolutsioonilise seaduslikkuse aluste kõvendamise suunas" (S. K. 1922. a., nr. 4, art. 42). Sel alusel reorganiseeris VKTK oma dekreediga 6. veebruarist 1922. a. Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni Riiklikuks Poliitiliseks Valitsuseks Siseasjade Rahvakomissari sms Dzeržinski juhtimisel ning määras tema seisundi kui SaRK juures asuva organi seisundi (S. K. 1922. a., nr. 16, art. 160). Enne seda asus ÜEK Rahvakomissaride Nõukogu juures.

NSV Liidu kujundamisega algas Liidu rahvakomissariaatide süsteemi ülesehitamine.

Esimeses Liidu Konstitutsioonis oli ette nähtud 10 Liidu rahvakomissariaati, nende hulgas viis üleliidulist — VälisRK, Sõja- ja MereväeRK, VälisKRK, TeedeRK ja Posti-telegraafiRK, ning viis ühendatud rahvakomissariaati — ÜRmN, ToitlustamiseRK, TööRK, RahaRK ja Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni RK [14]. Peale selle asutas Konstitutsioon liiduvabariikide revolutsioonilise jõupingutuste ühendamise otstarbel võitluses poliitilise ja majandusliku kontrrevolutsiooni, spionaaži ja banditismiga NSV Liidu RKN juurde Ühendatud Riikliku Poliitilise Valitsuse (ÜRPV), andes tema esimehele sõnaõiguse NSVL RKN-s. NSVL ÜRPV-le oli pandud RPV kohalike organite töö juhtimine oma volinike kaudu liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude juures [15].

Liiduvabariikide konstitutsioonid, kokkukõlastatud liidu esimese Konstitutsiooniga, nägid neis vabariikides ette 11 rahvakomissariaati, nende hulgas viis ühendatud — ÜRmN, Sisekau-

[13] Lenin, XXVI k., lk. 140.
[14] NSVL 1924. a. Konstitutsioon, art. 51 ja 52.
[15] Sealsamas, art. 61 ja 62.

banduse, Raha, Töö, TTI Rahvakomissariaat, ja 6 vabariiklikku — Sise, Kohtu, Hariduse, Tervishoiu, Põllumajanduse ja Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaat [16].

Võrreldes rahvakomissariaatide koosseisu liidu esimese Konstitutsiooni järgi praeguse koosseisuga, ütles sms Molotov NSV Liidu Ülemnõukogu esimesel istungjärgul: „Sellest ajast on riigi elus palju muutunud, riikliku töö ulatus on palju suurenenud [17]."

NSVL-s suurenes rahvakomissariaatide arv 21-ni, liiduvabariikides (enamikus) — 14-ni.

Rahvakomissariaatide koosseis muutus olenevalt proletaarlaste riigi uutest ülesannetest.

Rahvamajanduse ülesehitamine, tema rekonstrueerimine, maa industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine, NSVL riigikaitse tugevdamine kapitalistliku ümbritsuse tõttu, — see kõik nõudis uusi organisatsioonilisi vorme, riigiaparaadi pidevat täiustamist ja riikliku juhtimise suuremat diferentseerumist.

Kõiges selles ümberkorralduses, mis haaras peaaegu kõiki majanduse ja kultuuri harusid, kajastus silmatorkavalt rahvamajanduse ja kultuuri määratu suur tõus.

Tööstuse valitsemine reorganiseeriti 1932. a. alguses ÜRmN ümbermoodustamise teel üleliiduliseks Rasketööstuse Rahvakomissariaadiks, tema valitsemisest välja lülitades kerge-, metsa- ja metsaümbertöötamise tööstuse (S. K. 1932. a., nr. 1, art. 4). Väljalülitatud harude valitsemiseks moodustati kaks uut rahvakomissariaati — üleliiduline Metsatööstuse Rahvakomissariaat ja ühendatud Kergetööstuse Rahvakomissariaat. Selle muudatuse peamiseks motiiviks oli — kõrvaldada kokkukuhjumist ja seejuures paratamatut juhtivate keskasutiste eraldumist ettevõtetest ja nende ühendustest. Uute rahvakomissariaatide moodustamine kindlustas tööstuse valitsemisel ratsionaliseerimise ja spetsialiseerumise, võimaldades kontsentreerida kõiki jõupingutusi rasketööstuse arendamisele vajalikus tempos.

Seoses NSVL ÜRmN reorganiseerimisega ja ühendatud NSVL Kergetööstuse Rahvakomissariaadi asutamisega moodustati kõigi liiduvabariikide ÜRmN-d samal 1932. aastal ümber Kergetööstuse Rahvakomissariaatideks. Et NSVL KergetööstuseRK tähelepanu keskendada suurematele ettevõtetele, millistel on kergetööstuses juhtiv osa, anti tema valitsemisele ligikaudu 40 suurt ettevõtet ja trusti, ja umbes 80 ettevõtet, mis seni olid tema valitsemisel, anti üle kohalikule alluvusele. Selle tulemusena muutus NSVL Kergetööstuse Rahvakomissariaat üleliiduliseks. Pärast seda ettevõtete ümberjaotamist kujundati liiduvabariikide Kergetööstuse Rahvakomissariaadid 1934. a. ümber vabariiklikkudeks Kohaliku Töös-

[16] VNFSV 1925. a. Konstitutsioon, VNSV Konstitutsioon 1927. a.
[17] Ülemnõukogu I istungjärk, lk. 109.

tuse Rahvakomissariaatideks ja neile anti üle kogu kohalik tööstus, mis varem kuulus Raske-, Metsa- ja Toiduainetetööstuse Rahvakomissariaatide süsteemi. Selle reorganisatsiooni aluseks olid partei XVII kongressi direktiivid. Partei kongressil tegi seltsimees Stalin ettepaneku: „Lahti päästa kohalik nõukogude tööstus, anda talle võimalus näidata initsiatiivi massikaupade tootmises ja abistada teda võimaluse piirides toorainete ja vahenditega [18]."

Pärast Stalini Konstitutsiooni kinnitamist kujundati üleliidulised Metsa ja Kergetööstuse Rahvakomissariaadid ümber liiduvabariiklikkudeks rahvakomissariaatideks.

See oli liiduvabariikide tugevdamise ja nende edasise isetegevuse laiendamise väljenduseks.

Erakorralisel VIII Üleliidulisel nõukogude kongressil otsustati moodustada Riigikaitsetööstuse Rahvakomissariaat, sest selle ala tööstus, olles stalinlike viisaastakute ajal hiiglaslikult kasvanud ja kujundades eesmisema tehnika tuuma, vajas erilist organisatsiooni ja erilist juhtimist. Esitades kongressile aruannet NSVL Konstitutsiooni projekti kohta ja arutades parandusi ja täiendusi, mis tehtud selle projekti üldrahvaliku arutamise ajal, ütles seltsimees Stalin: „Edasi tuleb parandus art. 77 juurde. See nõuab uue üleliidulise rahvakomissariaadi — Riigikaitsetööstuse Rahvakomissariaadi organiseerimist. Ma mõtlen, et ka see parandus tuleks vastu võtta, sest aeg on küps selleks, et meie riigikaitsetööstust eraldada ja teda vastavaks rahvakomissariaadiks kujundada. Mulle näib, et see meie maa kaitset ainult paremaks võiks teha [19]."

Erakorraline VIII Üleliiduline nõukogude kongress võttis selle paranduse vastu ja NSVL KTK otsusega 8. detsembrist 1936. a. asutati üleliiduline Riigikaitsetööstuse Rahvakomissariaat (S. K. 1936. a., nr. 63, art. 461).

Juba pärast Stalini Konstitutsiooni kinnitamist asutati 1937. a. augustis Rasketööstuse Rahvakomissariaadi koosseisust väljaeraldamise teel üleliiduline Masinaehituse Rahvakomissariaat (S. K. 1937. a., nr. 57, art. 239). Motiveerides NSVL KTK ja RKN otsust Masinaehituse Rahvakomissariaadi moodustamise asjus, ütles sms Molotov NSVL Ülemnõukogu sessioonil: „... kiirelt kasvavat masinate ehitamist, mille edasisest kiirendatud arengust on nii huvitatud kõik rahvamajanduse harud, võib praeguses olukorras õieti organiseerida ainult eri rahvakomissariaadi abil [20]."

Teisest küljest, „... Rasketööstuse Rahvakomissariaat kujunes enne temast masinaehitamise väljaeraldamist liigselt suureks organisatsiooniks määratu arvu kiirelt arenevate tööstusharudega" [21].

---

[18] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 559.
[19] Stalin, Konst. projektist, lk. 42.
[20] Ülemnõukogu I istungjärk, lk. 110.
[21] Sealsamas.

Transpordi valitsemise ümberkorraldus toimus 1931. a. Prahikäibe hiiglaslik tõus seoses rahvamajanduse arenguga, raudteetranspordi mahajäämine rekonstruktiivse perioodi poolt talle esitatavatest nõudmistest ja äärmiselt nõrk veeteede ärakasutamine ja nende arendamine põhjustasid Teede Rahvakomissariaadi ümberkorraldamise, tema koosseisust eri üleliidulise Veeteede Rahvakomissariaadi eraldamise (S. K. 1931. a., nr. 8, art. 85). Selle tagajärjel keskendusid TeedeRK jõud ja abinõud raudtee- ja roobasteedeta transpordi töö paremustamisele. Kuid varsti eraldati ka roobasteta teede transport TeedeRK-st ja anti NSVL KTK ja RKN otsusega 3. juunist 1931. a. (S. K. 1931. a., nr. 35, art. 258) moodustatud iseseisva Maanteede ja Autotranspordi Keskvalitsuse juhtimisele.

Riigikaitse alal toimus järgmine ümberkorraldus. Riigikaitse Rahvakomissariaat [22] jaotati 1937. a. lõpul kaheks iseseisvaks rahvakomissariaadiks — Riigikaitse ja Sõja-merelaevastiku Rahvakomissariaadiks (S. K. 1938. a., nr. 1, art. 1). „Ei saa tunnustamata jätta," ütles sms Molotov NSVL Ülemnõukogu esimesel sessioonil, „et see on väga tähtis ja väga küps küsimus. Meil on praegu neli sõja-merelaevastikku: Balti mere, Musta mere, Põhjamere ja Vaikse ookeani laevastik... Me peame arvestama seda, et meie maa on suur, et teda uhuvad määratu suures ulatuses mered, ja see meenutab meile alati seda, et meie laevastik peab olema suur ja tugev. Seda meenutavad meile ka kapitalistlikud suurriigid sellega, et viimaseil aastail nad on arendamas tohutut sõja-merelaevastiku ehitamist... Vägeval Nõukogude suurriigil peab olema tema huvidele vastav, meie suure asja vääriline mere- ja ookeanilaevastik.

Selleks, et organiseerida seda laevastikku tema keerulise tehnilise varustisega, tema võimsa suurtükiväega, tema nõukogude laevastiku väärikusele vastava merelennuväega ja selleks, et kasvatada nõukogude kohaselt suurearvulisi kaadreid kvalifitseeritud merimehi ja meretehnikuid, on vajalik uus rahvakomissariaat, on vajalik Sõja-merelaevastiku Rahvakomissariaat.

Just selle pärast, et Punaarmee on suureks kasvanud ja et ka siin on vajalik määratu suur igapäevane töö tema edasiseks tugevdamiseks, tema edasiseks tehniliseks varustamiseks, on vajalik märksa parem töö kodumaale ustavate punaarmeelaste ja komandöride bolševistlikuks kasvatamiseks, just selle pärast, et kogu selle asja juhtimisel Punaarmees seisavad ees tohutud ülesanded, aga sõja-merelaevastik nõuab erilist ja seejuures pingelist tähelepanu,

---

[22] 1934. a. Sõjaväe ja Mereväe Rahvakomissariaat nimetati ümber Riigikaitse Rahvakomissariaadiks. See rõhutas Punaarmee riigikaitse ülesannet (S. K. 1934. a., nr. 33, art. 256).

meie loeme vajalikuks omada Riigikaitse Rahvakomissariaadi kõrval Sõja-merelaevastiku Rahvakomissariaati [23]."

Samuti kasvasid rahva sideme alal ülesanded suuremaks ja riigitegevuse ulatus laienes tunduvalt. Peale posti ja telegraafi sai Posti ja Telegraafi Rahvakomissariaat oma valitsemisele suure raadio-telegraafi majanduse, mis on loodud maa industrialiseerimise aastail. Rahvakomissariaadi nimetus lakkas kajastamast tema maastaapi ja tema töösisu. Seepärast nimetati Posti-telegraafiRK 1932. a. ümber Side Rahvakomissariaadiks (S. K. 1932. a., nr. 5, art. 52).

Keskaparaat, mis juhtis varustamist, varustuse kogumist ja kaubandust, elas üle kõige rohkemal arvul ümberkujundamisi.

Toitlustamise Rahvakomissariaat, mis oli ette nähtud esimeses Konstitutsioonis, kaotati varsti pärast selle Konstitutsiooni kinnitamist — maikuus 1924. a.

„Praegusel ajal," öeldi NSVL KTK ja RKN otsuses 9. maist 1924. a., „üleminekul põllumajanduse naturaalselt maksustamiselt rahalisele maksustamisele ja rahaliste vahekordade arenemisel tuleb elanikkonnal teostada varustamist turu kaudu ning Toitlustamise Rahvakomissariaadi edasine olemasolu kujuneb liigseks" (KTK, RKN ja TKN Teataja 1924. a., nr. 5, art. 163).

Juba 17. juulil 1923. a. asutati NSV Liidu TKN juures Sisekaubanduse Komisjon (KTK, RKN ja TKN Teataja 1923. a., nr. 1, art. 27). Selle komisjoni asutamine oli tingitud ülesandest organiseerida uue majanduspoliitikaga ellukutsutud kaubakäibe ja turuvahekordade riiklikku reguleerimist. Edaspidi laienesid ülesanded nii, et tekkis vajadus täieõigusliku organi moodustamiseks kaubanduse küsimuste juhtimisel. Säärane organ asutati maikuus 1924. a. Sisekaubanduse Komisjoni ümberkorraldamise teel ühendatud NSVL Sisekaubanduse Rahvakomissariaadiks (KTK, RKN ja TKN Teataja 1924. a., nr. 5, art. 164).

1925. a., seoses maa sotsialistliku industrialiseerimise arendamisega ja vajadusega laiendada sisseseadete importi ning painduvamalt manööverdada ressurssidega sisetarbimiseks ja ekspordiks, ühendati Väliskaubanduse ja Sisekaubanduse Rahvakomissariaat üheks üleliiduliseks Välis- ja Sisekaubanduse Rahvakomissariaadiks (S. K. 1925. a., nr. 78, art. 590), mille juures sisekaubanduse reguleerimisel uuel rahvakomissariaadil olid ühendatud rahvakomissariaadi õigused.

Seoses sellega muutus ka liiduvabariikide sisekaubanduse rahvakomissariaatide seisund. Väliskaubanduse alal need rahvakomissariaadid täitsid üleliidulise Kaubanduse Rahvakomissariaadi voliniku osa, sisekaubanduse alal aga ühendatud rahvakomissariaadi osa. Peale selle oli neile liiduvabariikide rahvakomissari-

[23] Ülemnõukogu I istungjärk, lk. 113—115.

aatidele väliskaubanduse alal pandud rida uusi funktsioone, mille tagajärjel üleliidulisel Kaubanduse Rahvakomissariaadil ei olnud vajadust vabariikides oma volinikke pidada. Et vabariikide Sisekaubanduse Rahvakomissariaatide tegevus ei piirdunud enam ainult sisekaubandusega, nimetati nad ümber Kaubanduse Rahvakomissariaatideks.

1930. a. alguses seadis valitsus Kaubanduse Rahvakomissariaadile peamiseks ülesandeks organiseerida elanikkonna varustamist toiduainetega ja massikaubaga (S. K. 1930. a., nr. 17, art. 181). Et seda praktiliselt kindlustada, allutati temale kogu ÜRmN toiduainetetööstus (S. K. 1930. a., nr. 33, art. 363).

Seoses maa sise- ja väliskaubanduse käibe suurenemisega, ühiskonnastatud kaubakäibe kasvuga, erakaupmehe forsseeritud väljasurumisega, plaani aluse tugevnemisega kaubanduse alal, uute meetodite arenguga põllumajanduslike produktide muretsemise alal (kontraheerimine jne.) ja vajadusega organiseerida tsentraliseeritud varustamist, komplitseerusid rahvakomissariaadi ülesanded äärmiselt. See tingis 1930. a. lõpul rahvakomissariaadi jaotamise kaheks iseseisvaks rahvakomissariaadiks: Väliskaubanduse Rahvakomissariaadiks ja Varustuse Rahvakomissariaadiks; esimene asutati kui üleliiduline, teine — kui ühendatud rahvakomissariaat (S. K. 1930. a., nr. 56, art. 592).

Toiduainete-ettevõtete koondamine Varustuse Rahvakomissariaadi valitsemise alla lõppes 1931. aastaks. See soodustas nende edasist kasvu ja lõi tingimused toiduainetetööstuse eraldamiseks rahvamajanduse eri haruks. Juba 1934. aastaks kujundas toiduainetetööstus väga suure ja keeruka rahvamajandusliku kompleksi. Selle majandusharu valitsemiseks, millel seisid ees määratu suured ülesanded kasvanud tarviduste rahuldamisel toiduainetega varustamise alal, oli vajalik moodustada eri rahvakomissariaat. Selle kõrval toimusid ka põhilised muudatused varustamise alal. Põllumajanduse sotsialistliku industrialiseerimise ja kollektiviseerimise head tagajärjed andsid võimaluse üle minna tsentraliseeritud jaotusest elanikkonna varustamisele kolhooside ja nõukogu kaubanduse arendamise teel. Selle ülesande paremaks lahendamiseks oli tarvis asutada uus rahvakomissariaat ja 1934. a. keskel Varustuse Rahvakomissariaat jaotati kaheks: ühendatud Sisekaubanduse Rahvakomissariaadiks (NSVL Ülemnõukogu esimesel sessioonil ümber nimetatud Kaubanduse Rahvakomissariaadiks) ja üleliiduliseks Toiduainetetööstuse Rahvakomissariaadiks (S. K. 1934. a., nr. 40, art. 313). Stalini Konstitutsiooniga on viimane ümber korraldatud liiduvabariiklikuks rahvakomissariaadiks.

Veel varem, 1932. a., oli põllumajanduslike produktide soetamine ülesandeks tehtud TKN juures asuvale komiteele (S. K. 1932. a., nr. 10, art. 53), mis hiljem (1933. a.) ümber korraldati Toiduainete Kokkuostude Komiteeks NSVL RKN juures (S. K.

1933. a., nr. 11, art. 58). Komitee peamiseks ülesandeks oli kogu töö juhtimine NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 1933. a. 19. jaanuari määruse elluviimisel kolhooside ja üksiktalundite poolt teravilja kohusliku andmise kohta riigile. Selle ülesande täitmiseks korraldus Komitee suureks organisatsiooniks. „Juba praegusel kujul," ütles sms Molotov NSVL Ülemnõukogu esimesel sessioonil, „on Põllumajanduslike Kokkuostude Komitee NSV Liidu RKN juures rahvakomissariaadi tüüpi organisatsioon selle sõna täies mõttes. Temal on omad vabariiklikud organid, kraide ja oblastite, samuti ka rajoonide organid. Tegelikult on see suur üleliiduline rahvakomissariaat, kellele, nagu te teate, tööd jätkub."

„Kokkuostude organiseerimine määratu suurel Liidu territooriumil on keerukas ja suur töö. Selles asjas ei ole meil vähe suuri puudusi. Kokkuostu organiseerimise kiire täiustamine on kogu riigi, põllumajanduse enda ja kolhooside ning kolhoosnikute huvides. On vajalik rahvakomissariaat, kes selle asja korraldaks nagu kord ja kohus, kes täiustaks oma kohaliku ja keskaparaadi, kes vastutaks kokkuostude teostamise eest. Sellega on seletatav ettepanek asutada Kokkuostude Rahvakomissariaat [24]."

NSVL Ülemnõukogu esimene sessioon võttis selle ettepaneku vastu ja tegi NSVL Konstitutsiooni tekstis vastavad muudatused [25].

Finantside valitsemise keskaparaat on ümber korraldatud NSVL Ülemnõukogu esimese sessiooni otsusega 1938. a. Arvesse võttes, et Rahanduse Rahvakomissariaadi töö ulatus on määratul kombel kasvanud ja ikka kasvab, et Riigipank on iseseisev krediidifinantsi-organisatsioon, millele on vajalik anda veel suurem iseseisvus, otsustati eraldada Riigipank Rahanduse Rahvakomissariaadist, pannes temale krediidiasjanduse juhtimise Liidus, allutades Riigipanga otseselt Rahvakomissaride Nõukogule ja andes tema juhile Rahvakomissaride Nõukogus otsustava hääle rahvakomissari õiguste alusel [26].

Põllumajanduse sotsialistliku sektori tormiline kasv tõstis 1929. a. lõpul päevakorrale meetodite muutmise küsimuse põllumajandusliku tootluse juhtimisel. Ülesehitamise periood põllumajanduses, mis peamiselt lahendas individuaal-talumajanduse tõstmise ülesande, toimus ja põhiliselt lõppes edukalt üksikute vabariikide ulatuses ja nende jõududega. Kuid põllumajanduse tõstmise otsustava kiirustamise ülesanded, seotud kogu rindel arendatud pealetungiga kapitalistlikele elementidele ja põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise organiseerimisega, ei olnud

---

[24] Ülemnõukogu I istungjärk, lk. 111.
[25] Sealsamas, lk. 189.
[26] Sms Molotovi kõne Ülemnõukogu I istungjärgul, lk. 112, 113.

lahendatavad juhtimise endiste meetoditega. Tormiline altkasvanud kehvikute ja keskurite majapidamiste tootluskooperatsioon, haaranud lausa kollektiviseerimisega terved rajoonid, ja laialdaselt arendatud sovhooside ehitamine nõudsid põllumajapidamise hiiglasliku ümberkorrastamise ühist juhtimist. Selles sihis asutas NSVL valitsus 1928.—1929. a. jooksul rea üleliidulisi organisatsioone: „Teraviljatrust", „Karjakasvataja", „Lambakasvataja", „Põllumajanduse varustamine" jt., mis siiski kaugeltki ei haaranud kõiki küsimusi põllumajandusliku tootluse alal ja mis ise vajasid ühendavat ja juhtivat keskust. Niisugune keskus asutati 1929. a. lõpul NSVL ühendatud Põllumajanduse Rahvakomissariaadi näol (S. K. 1929. a., nr. 75, art. 718), kes pidi kindlustama põllumajanduse ühtsa juhtimise ja ühtlasi looma kõik vajalikud tingimused liiduvabariikide algatuse ja isetegevuse arendamiseks küla sotsialistliku ümberkorraldamise alal.

Kuid ühelt poolt vajadus keskendada Põllumajanduse Rahvakomissariaadi ja kogu põllumajanduse organite süsteemi tööd peamiselt kolhooside juhtimisele ja teiselt poolt sovhooside sektori kasv sellest järgnevate ülesannetega sovhooside organisatsioonilismajandusliku kindlustamise alal dikteerisid otsuse Põllumajanduse Rahvakomissariaadi töö jaotamise üle.

1932. a. lõpul eraldati Põllumajanduse Rahvakomissariaadi juhtimisest sovhooside valitsus, mis anti üle asutatud uuele üleliidulisele Teravilja ja Loomakasvatamise Sovhooside Rahvakomissariaadile (S. K. 1932. a., nr. 71, art. 435). Vabariikliku tähtsusega sovhoosid jäeti liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude võimkonda ja nende sovhooside juhtimine pandi Üleliidulise Sovhooside Rahvakomissariaadi volinikele. Stalini Konstitutsioon korraldas Sovhooside Rahvakomissariaadi ümber liiduvabariiklikuks rahvakomissariaadiks.

Põhjalikult rekonstrueerus töö reguleerimise keskaparaat. Esimese viisaastakuni oli Töö Rahvakomissariaadi ja tema kohalike organite peamisiks ülesandeiks: ühelt poolt võitlus tööpuudusega ja teiselt poolt töötute jaotamine. Kuid tööpuuduse likvideerimisega NSVL-s langesid need ülesanded. Seoses muudatustega töötasu tarifikatsiooni süsteemis, tasastamise (uravnilovka) ja isiksusetuse likvideerimisega ei olnud uued ülesanded töötasu alal TööRK organeile enam jõukohased. Neid ei lahendanud enam Töö Rahvakomissariaadi organid, vaid majanduslikud organisatsioonid ametiühingute aktiivsel osavõtul. Pärast rahvavaenlaste kõrvaldamist ametiühingute liitude juhtimisest ja ametiühingute liitude pöördumist palgega tootluse poole tõusis ametiühinguliste organisatsioonide korraldav osa määratult ja nende funktsioonid praktikas lähenesid TööRK funktsioonidele. Tekkis küsimus ametiühingute liitude õiguste laiendamisest ja sotsiaalkindlustuse, töökaitse ning üldse kõigi TööRK poolt teostatavate

funktsioonide üleandmisest ametiühingute liitudele. Selle küsimuse lahendas NSVL KTK, RKN ja ÜAÜKN määrus 23. juunist 1933. a. (S. K. 1933. a., nr. 40, art. 238), millega Töö Rahvakomissariaat kõigi tema organitega liideti ÜAÜKN aparaadiga keskuses ja kohtadel ning ÜAÜKN-le pandi NSVL Töö Rahvakomissariaadi ja tema organite kohused.

Partei XVII kongress andis direktiivi tugevdada kontrolli Nõukogude võimu keskorganite otsuste täitmise üle ja nõudis Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Rahvakomissariaadi (TTI RK) ümberkorraldamist. Oma aruandes kongressile ütles sms Stalin: „Täitmise kontrolli õigel organiseerimisel on suurim tähtsus juhtivate keskasutiste seisukohalt. TTI ei või oma struktuuri poolest rahuldada hästiseatud täitmise kontrolli nõudeid. Mõned aastad tagasi, kui meie majanduslik töö oli enam lihtne ja vähem rahuldav ja kui võis arvestada võimalust *inspekteerida* kõigi rahvakomissariaatide ja kõigi majanduslike organisatsioonide tööd, oli TTI omal kohal. Kuid nüüd, kus meie majanduslik töö on laiali kasvanud ja keerulisemaks läinud ja kus ei ole enam vajadust ega võimalust teda *inspekteerida* ühest keskusest, peab TTI ümber korralduma. Praegu ei ole meile tarvis inspektsiooni, vaid keskuse otsuste täitmise kontrolli, — meile on praegu tarvilik *kontroll* keskuse otsuste täitmise üle. Meile on praegu vajalik niisugune organisatsioon, kes ei teeks endale üldülesandeks inspekteerida kõiki ja kõike, vaid võiks kogu oma tähelepanu keskendada kontrollimistööle, Nõukogude võimu keskasutiste otsuste täitmise kontrollimise tööle. Niisuguseks organisatsiooniks võib olla ainult Nõukogude Kontrollkomisjon NSV Liidu RKN juures, kes töötab RKN ülesandeil ja kellel on kohtadel kohalikest organeist sõltumatud esindajad [27].“

Vastavalt sellele direktiivile korraldati NSVL KTK ja RKN määrusega 11. veebruarist 1934. a. (S. K. 1934. a., nr. 9, art. 58) Täitmise Komisjon ümber Nõukogude Kontrollkomisjoniks NSV Liidu RKN juures. TTI rahvakomissariaat, kes oli juba täitnud oma positiivse ülesande, kaotati ja tema aparaat anti üle Nõukogude Kontrollkomisjonile.

Rahvahariduse alal oli suuremaks organisatsiooniliseks sammuks õppeasutiste ümberjaotamine rahvakomissariaatide vahel, mis oli tingitud vajadusest põhjalikult parandada kaadrite ettevalmistust ja see ettevalmistus allutada rahvamajanduse kasvavatele ülesannetele. Esimese viisaastakuni oli kutsehariduse ja tehnilise hariduse juhtimine keskendatud Hariduse Rahvakomissariaatide süsteemi. 1928. a. ei vastanud säärane tehniliste kõrgemate õppeasutiste juhtimine enam rahvamajanduse nõuetele. Tehnilise hariduse korraldamise kohandamiseks tööstuse ja transpordi tarvidus-

[27] *Stalin*, Leninismi küsimused, lk. 594—595.

tega anti NSVL KTK ja RKN määrusega 27. juulist 1928. a. (S. K. 1928. a., nr. 46, art. 409) ÜRmN ja TeedeRK valitsemisele esmalt 13 õppeasutist ja hiljem NSVL KTK ja RKN määrusega 23. juulist 1930. a. (S. K. 1930. a., nr. 38, art. 411) pandi kõrgemate õppeasutiste juhtimine vastavatele rahvakomissariaatidele ja majanduslikele ühendustele. Hariduse Rahvakomissariaatide valitsemisele jäid ainult pedagoogilised õppeasutised ja ülikoolid.

Suurim tähtsus oli NSVL KTK juures Kõrgema Tehnilise Hariduse Komitee asutamisel 19. sept. 1932. a. (S. K. 1932. a., nr. 68, art. 409, jaotus VII) kõrgema tehnilise hariduse üldise juhtimise teostamiseks ja süstemaatilise kontrolli teostamiseks kõrgemate tehniliste kaadrite ettevalmistuse kvaliteedi üle NSVL-s. 21. mail 1936. a. likvideeriti Kõrgema Tehnilise Hariduse Asjade Komitee seoses Üleliidulise Kõrgema Kooli Asjade Komitee asutamisega NSVL Rahvakomissaride Nõukogu juures (S. K. 1936. a., nr. 27, art. 250). Uus asutatud Komitee juhib kõiki kõrgemaid õppeasutisi, sõltumata nende alluvusest, välja arvatud kõrgemad õppeasutised, mis alluvad Kunstiasjade Komiteele ning Kehakultuuri Asjade Komiteele, ja sõjaväelised õppeasutised (S. K. 1936. a., nr. 52, art. 424).

Muudatused puudutasid ka tervishoiuorganite süsteemi. 1936. a. keskel asutati uue Konstitutsiooni projektis ettenähtud liiduvabariiklik Tervishoiu Rahvakomissariaat (S. K. 1936. a., nr. 40, art. 337). Selle ajani oli tervishoiu juhtimine keskendatud igas liiduvabariigis. Niisuguses olukorras ei olnud võimalik lahendada sääraseid hädavajalikke küsimusi nagu maa tervendamise ühtne plaan, tervishoiuorganite ühise süsteemi loomine, ravi-profülaktilise võrgu plaanikindel jaotamine ja kaadrite ettevalmistuse ühtne juhtimine. Üksikute vabariikide raamides oli võimatu tagajärjekalt võidelda epideemiliste haigestumistega, oli raskendatud arstiabi kindlustamine rahvamajanduse juhtivatele harudele jne.

Siseasjade valitsemise alal viidi sel perioodil läbi kaks suuremat ümberkorraldust. Esimene neist teostati 1930. a. lõpul, kui kaotati liiduvabariikide siseasjade rahvakomissariaadid (S. K. 1930. a., nr. 60, art. 640). Kuni nende likvideerimiseni juhtisid SaRK-id miilitsat, kriminaaljälitamist, kommunaalmajandust, vangistuskohti ja täitsid rida teisi funktsioone (perekonnaseisuaktide pidamine, võitlus loodusõnnetustega, järelevalve kohalike nõukogude kohuslike määruste üle jne.). Uues etapis siserahvakomissariaadid, kes ühendasid endis mitmekesiste, omavahel orgaaniliselt mitteseotud valitsemis- ja majandusharude juhtimist..., „kujunesid nõukogude aparaadi liigseteks lülideks" (S. K. 1930. a., nr. 60, art. 640). „Laialdase pealetungi periood linna ja maa kapitalistlikele elementidele, kogu rahvamajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ajastu," oli öeldud NSVL KTK ja RKN otsuses SaRK likvideerimise kohta, „teeb vajalikuks nõukogude apa-

raadi suurema kohandamise sotsialistliku ülesehitamise ülesannetega. Kommunaalmajandus nõuab erilist plaanilist juhtimist ja tema kindlat kokkukõlastamist kogu maa kohaliku majandusega ja tema industrialiseerimise tempoga; klassivõitluse teravnemine nõuab kuritegevusega võitlemise ja ühiskondliku julgeoleku ning revolutsioonilise korra kaitseorganeilt — miilitsa ja kriminaaljälitamise organeilt — suuremat distsipliini, aga ka suuremat iseseisvust nende juhtimises" (S. K. 1930. a., nr. 60, art. 640).

Liiduvabariikide SaRK-ide likvideerimisel anti nende funktsioonid kommunaalmajanduse alal üle liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude juurde asutatud Kommunaalmajanduse Peavalitsustele. Miilitsa ja kriminaaljälitamise juhtimine pandi liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude juurde asutatud miilitsa ja kriminaaljälitamise peavalitsustele. Paranduslikkude tööde poliitika üldine juhtimine, kinnipidamiskohtade organisatsioon ja juhtimine anti üle KohtuRK võimkonda. SaRK ülejäänud funktsioonid, nende hulgas ka perekonnaseisuaktide pidamine, pandi täitevkomiteede presiidiumidele.

10. juulil 1934. a. asutati üleliiduline Siseasjade Rahvakomissariaat (S. K. 1934. a., nr. 36, art. 283), oluliselt erinev endistest Siseasjade Rahvakomissariaatidest. Tema koosseisu arvati ÜRPV (OGPU), mis varem asus NSVL RKN juures. ÜRPV kohtukolleegium kaotati ja SaRK poolt uuritavad asjad allutati kohtu organeile. Repressioonivahendite kohaldamiseks administratiivkorras (väljasaatmine, asumisele saatmine, paigutamine paranduslike tööde laagreisse, NSVL piiridest väljasaatmine) moodustati Erinõupidamine (S. K. 1935. a., nr. 11, art. 84), mis töötab NSVL KTK poolt kinnitatud määruse alustel. NSVL Siseasjade Rahvakomissariaadi ülesandeks on: revolutsioonilise korra ja riikliku julgeoleku kindlustamine, ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kaitse, piirivalve ja perekonnaseisuaktide pidamine.

1934.—1936. aastal NSVL Siseasjade Rahvakomissariaadi töö ulatus laienes. 27. oktoobril 1934. a. anti tema valitsemisele vangimajad, isolatsiooniasutised jne. (S. K. 1934. a., nr. 56, art. 421), Maanteede Keskvalitsus, mis seni oli iseseisev organ (S. K. 1935. a., nr. 56, art. 452); 17. märtsil 1935. a. moodustati tema koosseisus Tuletõrje Valitsus, 15. juunil samal aastal Riikliku Kaardistamise ja Kartograafia Valitsus (S. K. 1935. a., nr. 49, art. 416); 10. juulil 1936. a. anti temale üle ümberasujate asjad seoses NSVL Rahvakomissaride Nõukogu juures asunud Üleliidulise Ümberasumise Komitee ärakaotamisega (S. K. 1936. a., nr. 37, art. 322).

Stalini Konstitutsiooni järgi on Siseasjade Rahvakomissariaat liiduvabariiklik rahvakomissariaat.

Kommunaalmajanduse valitsemise keskaparaat korraldati varsti pärast tema eraldamist 1930. a. likvideeritud endistest liiduvabariikide Siseasjade Rahvakomissariaatidest tunduvalt ümber.

Ajaloos ennenägemata tööstuse arenguga, mis muutis NSVL agraarmaast tööstuslikuks maaks, käis kaasas töölisklassi tohutu kasv, uute suurlinnade tekkimine ja vanade kasvamine. Ühes sellega paranes pidevalt töötajate materiaalne seisund ja kiiresti kasvasid nende kultuurilised ning igapäevased tarvidused. Linnamajanduse ülesandeks oli teenida neid töötajate tarvidusi ja linnamajanduse osa neis tingimustes tõusis ääretult.

ÜK(b)P juulikuu pleenum 1931. a. märkis, et „... linnamajanduse seisukord NSVL-s, vaatamata tunduvatele saavutustele, ei rahulda masside kasvavaid tarvidusi [28].“

Et otsustavalt parandada kommunaalmajanduse majandus-tehnilist juhtimist, tegi pleenum ettepaneku Kommunaalmajanduse Peavalitsused ümber korraldada kommunaalmajanduse vabariiklikeks rahvakomissariaatideks. Liiduvabariigid teostasid selle direktiivi 1931. a. teisel poolel.

Lõpuks on tarvis märkida ka kesk-justiitsaparaadi ümberkorraldamist. 1936. a. asutati uue Konstitutsiooni projektis ettenähtud NSVL liiduvabariiklik Kohtu Rahvakomissariaat (S. K. 1936. a., nr. 40, art. 338). Liiduvabariikide Kohtu Rahvakomissariaatide süsteemist eraldati prokuratuuri- ja juurdlusorganid ning allutati nad otseselt NSVL Prokurörile. Sellega loodi kaks iseseisvat süsteemi: kohtu süsteem — NSVL Kohtu Rahvakomissariaadiga ja NSVL Ülemkohtuga eesotsas, ja prokuratuuri süsteem — NSVL Prokuröriga eesotsas. Prokuratuuri eraldamine iseseisvaks süsteemiks viidi läbi selleks, et prokuratuurile kindlustada täielikku sõltumatust igasuguseist kohalikest organeist. Ühtsa kohtusüsteemi loomist põhjustasid sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamise otstarve kohtute töös ja vabariikide vahel tugevnenud majanduslikud ja kultuurilised sidemed, mis nõudsid seadusandluse ja kohtu organisatsiooni maksimaalset ühtlustamist.

Kõigi nende ümberkorralduste tagajärjel kujunes rahvakomissariaatide praegune koosseis. Praegusel ajal on NSV Liidus järgmised rahvakomissariaadid: üleliidulised — Riigikaitse, Sõja-merelaevastiku, Välisasjade, Väliskaubanduse, Teede, Vee-transpordi, Side, Rasketööstuse, Riigikaitsetööstuse, Masinaehituse ja Soetuse Rahvakomissariaat ja liiduvabariiklikud — Toiduainetetööstuse, Kergetööstuse, Metsatööstuse, Põllutöö, Teravilja ja Loomakasvatuse Sovhooside, Rahanduse, Kaubanduse, Siseasjade, Kohtu ja Tervishoiu Rahvakomissariaat. Kõiki NSVL rahvakomissariaate on 21, neist on 11 üleliidulised ja 10 liiduvabariiklikud.

Liiduvabariikides on järgmised rahvakomissariaadid: liiduvabariiklikud — Toiduainetetööstuse, Kergetööstuse, Metsatööstuse, Põllutöö, Teravilja ja Loomakasvatuse Sovhooside, Rahanduse,

[28] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 477.

Kaubanduse, Siseasjade, Kohtu ja Tervishoiu Rahvakomissariaat ja vabariiklikud — Hariduse, Kohaliku Tööstuse, Kommunaalmajanduse ja Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaat. Kõiki rahvakomissariaate kokku on liiduvabariikides 14, neist liiduvabariiklikke 10 ja vabariiklikke 4. Erandi moodustavad Azerbaidžani ja Armeenia NSV — neis puudub Teravilja ja Loomakasvatuse Sovhooside Rahvakomissariaat; Turkmeeni NSV-s puudub Metsatööstuse Rahvakomissariaat; Tadžiki NSV-s ei ole kumbagi neist rahvakomissariaatidest.

Liiduvabariikide, mille hulka kuuluvad autonoomsed vabariigid, Konstitutsioonid näevad ette igas ANSV-s järgmise 10 rahvakomissariaadi moodustamise: Põllutöö, Rahanduse, Kaubanduse, Siseasjade, Kohtu, Tervishoiu, Hariduse, Kohaliku tööstuse, Kommunaalmajanduse ja Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaat. Need rahvakomissariaadid on ette nähtud kõigi 22 autonoomse vabariigi Konstitutsioonides. Peale selle, olenevalt ANSV iseärasustest, moodustatakse autonoomsetes vabariikides liiduvabariigi Ülemnõukogu kinnitamisel Toiduainete, Kergetööstuse ja Metsatööstuse Rahvakomissariaadid.

4) Rahvakomissariaatide kompetents. Rahvakomissaride aktid.

Stalini Konstitutsioon annab rahvakomissariaatide kompetentsi järgmise üldise määrangu: „Nad juhivad neile usaldatud riigivalitsemise haru". Üksikasjalisemalt määratakse see kompetents üksikute rahvakomissariaatide kohta antud määrustikes [29].

Rahvakomissariaadid täidavad neile usaldatud ülesandeid nii otsese sideme kaudu valitsemise objektidega kui ka oma kohalike organite kaudu. Valitsemise objektide juhtimine toimub täitjate otsese instrueerimise ja väljaõppe teel (selleks on nõupidamised, aktiivid, nõukogud ja kolleegiumid rahvakomissariaatide juures, väljasõidu-instruktorid ja -inspektorid, dispätšerid jne.), kuid ka käskkirjade ja juhendite andmise ja nende täitmise kontrollimise teel.

Partei ja valitsus on kogu aeg nõudnud ja nõuavad rahvakomissariaatide juhtimisel paranemist ja täienemist.

1934. a. oli rahvakomissariaatide aparaadi struktuuri aluseks funktsionaalne süsteem. Selle süsteemi puhul oli valitsemine keskendatud kümnetesse funktsionaalsetesse osakondadesse ja sektoritesse. Selle tulemuseks aga olid operatiivse juhtimise nõrkus,

[29] RasketööstuseRK kohta antud määrustik, S. K. 1937. a., nr. 76, art. 375; KaubanduseRK kohta antud määrustik, LMKK 1938. a., nr. 15, art. 95; ToiduainetetööstuseRK kohta antud määrustik, LMKK 1938. a., nr. 22, art. 141.

bürokraatlikud moonutused ja viivitused, aparaadi kokkukuhjumine, juhtivate organite eemaldumine alglülidest ja valitsemise objektidest. Partei XVII kongress võttis selle süsteemi ägeda arvustuse alla [30] ja pani ette „juhtimise ja organisatsioonilise töö paranemise hädavajaliku tingimusena — „funktsionalka" likvideerida" [31].

Selle direktiivi teostamiseks võeti Liidu valitsuse ja liiduvabariikide valitsuste poolt vastu rida määrusi ja korraldusi, mille alusel toimus rahvakomissariaatide aparaadi põhjalik ümberkorraldus tootlus-territoriaalsel alusel, mille juures likvideeriti liigsed lülid valitsemises, vähendati koosseise, määrati aparaadi uus struktuur ja funktsioonid jne.

Organisatsiooniliste vahendite kogu kompleks oli suunatud nii, et lahendada põhilisemaid ülesandeid, mis püstitatud Partei XVII kongressil, nimelt tõsta organisatsiooniline töö poliitilise juhtimise tasemele.

Hinnates rahvakomissariaatide ümberkorraldamise tulemusi ütles sms Molotov NSV Liidu KTK teisel sessioonil 1936. a.: „Rahvakomissariaatide töös on meil teatav edu ..., kuid seda ei saa pidada küllaldaseks [32]."

„Meie tööstuse ja transpordi rahvakomissariaadid, samuti ka sovhooside ülesehitamise rahvakomissariaat peavad tegelikult muutuma tootlus-tehnilisteks staapideks oma ettevõtete juhtimisel ...

Olla tegelikult tootlus-tehniliseks staabiks ühe või teise tööstusharu või transpordi valitsemisel, — see tähendab võtta endale tõeline vastutus ettevõtte tehnika ja majanduse eest [33]."

Stalini Konstitutsiooni kehtimahakkamiseni andsid rahvakomissariaadid vastavalt nende üldisele põhimäärusele oma kompetentsi piirides määrusi, korraldusi, juhendeid, ringkirju, käskkirju jne.[34].

Stalini Konstitutsiooni järgi annavad rahvakomissarid oma võimupiirides käskkirju ja juhendeid ning kontrollivad nende täitmist. NSVL rahvakomissarid annavad neid akte kehtivate seaduste ja NSVL Rahvakomissaride Nõukogu määruste ning korralduste alusel ja nende täitmiseks; liiduvabariikide rahvakomissarid — NSVL ja liiduvabariigi kehtivate seaduste, NSV Liidu RKN ja liiduvabariigi RKN määruste ja korralduste ning NSVL liiduvabariiklike rahvakomissariaatide rahvakomissaride käskkirjade ja juhendite alusel ja nende täitmiseks; autonoomsete vabariikide rahvakomissarid — NSVL, liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi seaduste, NSVL, liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi RKN määruste ja korralduste, liiduvabariigi rahvakomissaride käskkirjade ja juhendite alusel ja nende täitmiseks.

---

[30] Kaganovitš, Org. küsimused.
[31] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 592.

Rahvakomissaride poolt antavad aktid võib jaotada kahte gruppi.

Esimese ja suuremaarvulise grupi moodustavad operatiivse iseloomuga aktid. Need aktid koosnevad enamasti reast üksikuist korraldusist, millistest igaüks reguleerib vaid ühte teatavat nähtust, ainult mõnda üksikut konkreetset juhtumit. Seepärast on nende aktide toimevõime ühekordne, nad tühjenduvad täielikult andmise momendil. Niisugusteks aktideks on näiteks rahvakomissaride käskkirjad üksikute tööliste kategooriate premeerimiste kohta kordasaadetud eeskujuliku töö eest. Need on tüüpilised ühekordse toimevõimega aktid. Nad hindavad konkreetsete isikute tööd ja loovad konkreetse, ühekordse toimega õigusliku vahekorra. Luues selle vahekorra (auhinnatute õiguse teatava preemia saamiseks) tühjendub käskkiri lõplikult.

Teise grupi moodustavad rahvakomissaride aktid, mis sätivad üldreegleid. Erinevalt ühekordse toimevõimega aktidest ei reguleeri need aktid üksikjuhtumeid, vaid terveid gruppe ühelaadseid juhtumeid ja nähteid ja seepärast on neil üldnormide iseloom. Nad on arvatud tuleviku jaoks ja nad kehtivad seni, kuni neid ei tühistata või kuni nad oma jõudu ei kaota.

Vaadelgem nende aktide iseloomulikke jooni konkreetse juhtumi varal. 1. nov. 1937. a. andis TeedeRK käskkirja nr. 271, mille järgi „eeskujuliku töö eest, vagunites alatiselt normaalse temperatuuri hoidmise eest, kütteriistade, katlaruumide ja küttevõrgu üliheas seisukorras ja puhtuses pidamise eest makstakse rongide keskkütte katelde kütjaile ja reisijatevagunite vanemaile ahjukütjaile seisuparkides preemia 10—50% ulatuses kuupalgast".

See TeedeRK käskkiri määrab tööliste kategooria premeerimise korra, kuid teatavate tingimuste olemasolul. Kui oleks antud käskkiri, mis premeeriks teatavaid töölisi eeskujulikult tehtud töö eest, oleks see loonud konkreetse õigusvahekorra; näitena toodud käskkiri aga näeb neid vahekordi ette alles tulevikus, formuleerides need tingimused, millistel need vahekorrad võivad tekkida. Võib oletada, et need tingimused üldse ei täitu ja siis ei loo käskkiri ühtegi konkreetset õigusvahekorda. Kuid temas ettenähtud tingimuste olemasolul peab käskkiri andma rea õigusvahekordi, s. o. ta toimib kestvalt ja mitmekordselt, kuna esimest liiki käskkiri on ühekordse toime akt, mis lõpuni tühjendub andmise momendil.

Üldsätteid püstitavate aktide teine iseloomustav omadus on see, et nad üldreeglina realiseeruvad rahvakomissariaadi enda või tema kohalike organite konkreetseis operatiivseis toiminguis.

---

[32] Molotov, Artiklid ja kõned, lk. 183.
[33] Sealsamas, lk. 166.
[34] „KTK, RKN ja TKN Teataja" 1923. a., nr. 10, lk. 299.

Näiteks NSVL RahaRK instruktsioon põllumajanduse maksustamise seaduse kohaldamise kohta eeldab kohalike finantsorganite korraldusi konkreetsetele maksnikele teatava maksusumma tasumise kohta kindlaks tähtajaks.

Säärane rahvakomissaride aktide klassifikatsioon tuletub täielikult Stalini Konstitutsiooni mõttest, kus on ette nähtud kahte tüüpi ressooriakte — käskkirjad ja juhendid. Esimesed on peamiselt operatiivsed aktid, teised üldiseloomuga normid.

Rahvakomissarid annavad akte kas seadusandliku organi või valitsuse igakordsel ülesandel [35] või omal algatusel neile pealepandud ülesannete teostamiseks valitsemisharude juhtimisel.

Oma sisu poolest on rahvakomissaride aktid normid, mis kindlustavad ja määravad seaduse täitmise tingimused ja korra täpses kokkukõlas tema mõtte ja sisuga. Need aktid ei või seadust arendada ega tõlgendada. Stalini Konstitutsioon paneb seaduste tõlgendamise eranditult Ülemnõukogu Presiidiumile. Seadust arendada aga ei ole õigus ühelgi organil peale seaduse andja, sest iga seaduse arendamine on tema sisuline muutmine, seaduse sisuline muutmine on aga seadusandliku võimu prerogatiiv.

Viimaseil aastail on rahvakomissariaatide poolt antavate aktide arv tunduvalt vähenenud. See on partei XVII kongressi otsuste alusel läbiviidud rahvakomissariaatide juhtimise meetodite põhjaliku ümberkorralduse tulemus. Partei kongress pani ette üle minna „üldistelt" abstraktsetelt direktiividelt ja rohkearvulistelt käskkirjadelt operatiivsetele otsustele, mis põhinevad asja detailide ja tehnika uurimisel ning tundmisel [36]. Määrusega 15. märtsist 1934. a. kohustasid NSV Liidu KTK ja RKN „... kõiki nõukogude ja majanduslike organite juhatajaid vähendama iga liiki käskkirju ja korraldusi ning kõvendama igapäevast elavat juhtimist, instrueerimist, õpetamist ja praktilist abi nõukogude majandusliku aparaadi allorganite juhatajaile" (S. K. 1934. a., nr. 15, art. 103).

Rahvakomissariaatide funktsionaalse struktuuri juures paljude vahelülide tõttu ja selle tagajärjel keskaparaadi eemaldumisel valitsemise objektidest oli möödapääsematu igasuguste üldiste ringkirjade, käskkirjade ja juhendite lai laviin. „Funktsionalka" likvideerimise ja aparaadi ümberkorraldamise tagajärjel tootlusharu printsiibi järgi tugevnes elav juhtimine ja allorganite ja ettevõtete otsene instrueerimine, mis iseenesest põhjustas ettekirjutuste, eriti üldiseloomuga ettekirjutuste arvu kokkukuivamise.

---

[35] Näiteks NSV Liidu RKN määrusega 20. veebruarist 1937. a. „Hispaaniasse väljasõidu ja vabatahtlike värbamise keelust" (S. K. 1937. a., nr. 14, art. 42) tehti ülesandeks SaRK-le, TeedeRK-le, Vee-transpordiRK-le, VälisRK-le ja RiigikaitseRK-le anda juhendeid selle määruse täitmiseks jne.

[36] ÜK(b)P resolutsioonides II j., lk. 592—594.

Praegusel ajal on rahvakomissaride aktide keskel peamine koht operatiivseil aktidel.

Viimaseil aastail tugevnes eriti NSV Liidu RKN kontroll ressooride aktide andmise üle. Kõik rahvakomissariaadid peavad esitama NSV Liidu RKN-le kõigi oma aktide ärakirjad, mis antud NSV Liidu RKN vastavate määruste täitmiseks, ja samuti teised tähtsad käskkirjad ja juhendid.

1934. a. NSV Liidu RKN poolt kehtimapandud korra järgi antakse kõik juhendid, ettekirjutused ja seletused kehtivate tööseaduste kohta ÜAÜKN poolt NSVL RKN kinnitamisel või tema esialgsel sanktsioonil (NSV Liidu RKN määrus „juhendite, ettekirjutuste ja seletuste andmise korra kohta töö-seadusandluse kohaldamise alal" — S. K. 1934. a., nr. 43, art. 342). Kuigi see kord vormiliselt ei laiene rahvakomissariaatidele, korduvad viimaseil aastail siiski ikka sagedamini juhud, kus rahvakomissarid annavad oma tähtsamad aktid kinnitamiseks NSV Liidu RKN-le. Rahvakomissaride NSV Liidu RKN poolt kinnitatud juhendid avaldatakse „NSV Liidu Valitsuse Määruste ja Korralduste Kogus" ja neil on NSV Liidu RKN määruste jõud [37].

Enne Stalini Konstitutsiooni kehtimahakkamist võisid NSVL rahvakomissariaatide akte seisma panna ja tühistada NSV Liidu KTK Presiidium ja NSV Liidu RKN [38], liiduvabariikide rahvakomissariaatide akte — nende vabariikide KTK-d, KTK Presiidiumid ja RKN-d [39], ANSV rahvakomissariaatide akte — ANS Vabariigi KTK, KTK Presiidiumid ja RKN [40].

Stalini Konstitutsioon toob sellesse korda muudatuse. Praegu võib NSVL rahvakomissaride käskkirju ja juhendeid muuta NSV Liidu RKN, liiduvabariikide rahvakomissaride omi — vastava liiduvabariigi RKN ja ANSV rahvakomissaride omi — ANS Vabariigi RKN.

Säärane kord on tingitud kindlast vahetegemisest seadusandlike organite funktsioonide ja korraldavate ning täitvate organite funktsioonide vahel. Uue Konstitutsiooni järgi on korraldustäidesaatvad funktsioonid koondatud täies ulatuses Rahvakomissaride Nõukogude kätte ja rahvakomissaride aktide muutmine, kuivõrd see on täitmise-korraldamise funktsiooni avaldus, kuulub täielikult Rahvakomissaride Nõukogule.

---

[37] „Seaduste Kogus" 1934.—1937. a. oli avaldatud 36 NSVL ressooride akti, mis kinnitatud NSV Liidu RKN poolt.

[38] NSVL Konstitutsioon 1924. a., art. 58.

[39] VNFSV Konstitutsioon 1925. a., art. 43, Turkmeeni NSV Konstitutsioon 1926. a., art. 46; Uzbeki NSV Konst. 1927. a., art. 54; Valge-Vene NSV Konstitutsioon 1927. a., art. 52; Gruusia NSV Konstitutsioon, art. 54.

[40] Konstitutsioonid: Dagestani ANSV 1926. a., art. 67; Tšuvaši ANSV 1926. a., art. 67.

Stalini Konstitutsioon paneb NSVL Prokurörile nii otseselt kui ka Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide prokuröride kaudu kõrgeima järelevalve seaduste täpse täitmise üle kõigi rahvakomissariaatide ja neile alluvate asutiste ja ametnike poolt. Selleks on NSVL ja vabariikide prokuröridele antud õigus protestida rahvakomissariaatide mitteõiguspäraste aktide vastu vastavale Rahvakomissaride Nõukogule, mitte seisma pannes aktide kehtivust.

Nõukogude Kontrollkomisjoni põhimääruse järgi Kontrollkomisjon teostab valitsuse tähtsamate otsuste faktilise täitmise süstemaatilist, konkreetset ja operatiivset kontrolli kõigi nõukogude- ja majandusaparaadi lülide suhtes ülevalt kuni alla (S. K. 1934. a., nr. 12, art. 75). Ta on õigustatud otseselt andma rahvakomissaridele kohuslikke näpunäiteid valitsuse määruste ilmse rikkumise juhul (selle hulgas ka näpunäiteid ühe või teise akti muutmise kohta) ja teatama NSVL RKN-le kõigist tema poolt avastatud distsipliinirikkumistest ja moonutustest valitsuse otsuste täitmisel.

Missugustel motiividel võib tühistada rahvakomissaride käskkirju ja juhendeid?

Esiteks, kui nad on vastuolus Konstitutsiooniga või kehtivate seadustega, samuti ka seadlustega.

Teiseks, kui nad on vastuolus NSVL RKN määrustega ja korraldustega. Liiduvabariikide rahvakomissaride käskkirju ja juhendeid — kui nad on vastuolus NSVL RKN või liiduvabariigi RKN määrustega ja korraldustega või NSVL liiduvabariiklike rahvakomissaride ettekirjutustega; ANSV rahvakomissaride käskkirju ja juhendeid, kui nad on vastuolus NSV Liidu RKN, liiduvabariigi RKN või ANS Vabariigi RKN määruste ja korraldustega või liiduvabariigi rahvakomissariaatide juhtide ettekirjutustega.

Lõpuks on Rahvakomissaride Nõukogud õigustatud tühistama igat vastava rahvakomissari käskkirja või juhendit.

5) Rahvakomissariaatide kohalikud organid.

Rahvakomissariaadid juhivad suurt hulka valitsemise objekte, mis asuvad laiali riigi määratu suurel territooriumil. Kõiki neid objekte otseselt juhtida ühest keskusest oleks võimatu. Seepärast on rahvakomissariaatidel omad kohalikud, teatavate õigustega varustatud organid. Kohalikud organid võimaldavad rahvakomissariaatidel arvestada kohalikke erinevusi ja erisusi ning teostada valitsemist, kitsendamata riigivõimu kohalike organite algatust ja isetegevust.

NSVL 1924. a. Konstitutsiooni järgi olid üleliidulistel rahvakomissariaatidel liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogude

juures omad volinikud, kes otseselt allusid neile rahvakomissariaatidele. NSVL rahvakomissariaatide üldise põhimääruse järgi 1923. a. (KTK, RKN ja TKN Teataja 1923. a., nr. 10, art. 299) esitati volinikud NSVL rahvakomissariaatide poolt otseselt või liiduvabariigi KTK ettepanekul ja nad kinnitati NSVL RKN poolt. Kõigi esitatud kandidaatide kohta oli kohuslik ära kuulata liiduvabariigi KTK arvamus ning viimasel oli õigus määratavat volinikku taandada. Üleliiduliste rahvakomissariaatide volinikud kuulusid liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogude koosseisu nõuandva või otsustava häälega, vastavalt liiduvabariigi KTK või KTK Presiidiumi otsusele.

Volinikud informeerisid liiduvabariigi KTK, KTK Presiidiumi ja RKN üleliidulise rahvakomissariaadi tegevusest ja andsid oma tööst aru nii NSVL vastavale rahvakomissariaadile kui ka liiduvabariigi KTK-le ja RKN-le.

Seoses keskaparaadi ümberkorraldamisega, liigsete lülide likvideerimisega valitsemise süsteemis ja selle aparaadi lähenemisel valitsemise objektidele likvideeriti mõnede üleliiduliste rahvakomissariaatide volinike instituut [41].

Stalini Konstitutsioon, erinevalt 1924. a. Konstitutsioonist, ei nõua kõikide üleliiduliste rahvakomissariaatide kohuslikku volinike instituuti liiduvabariikides, kuid määrab, et üleliiduliste rahvakomissariaatide volinikud kuuluvad liiduvabariigi Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu otsustava hääleõigusega.

Peale volinike on üleliidulistel rahvakomissariaatidel kohalikud organid, mis on konstrueeritud kas territoriaalse või tootluse printsiibi alusel.

Territoriaalsele printsiibile on rajatud RiigikaitseRK, SideRK ja VarumisRK kohalikud organid. NSVL RiigikaitseRK põhimääruse järgi (S. K. 1934. a., nr. 58, art. 430-b) „kõigi abinõude teostamiseks, mis seotud kodanike kutsumisega sõjaväeteenistusse ja sõjaväe mobilisatsiooni läbiviimisega, on Riigikaitse Rahvakomissariaadil kohtadel omad sõjaväevalitsuse organid, kes alluvad ringkondade (armeede) ülematele". SideRK kohalikeks organeiks on: ANSV, kraide või oblastite sidevalitsused ja rajoonide sideosakonnad.

Teine osa üleliidulisi rahvakomissariaate — RasketööstuseRK, MasinaehituseRK, RiigikaitsetööstuseRK, Vee-transpordiRK ja TeedeRK, korraldavad oma organid tootluse printsiibi alusel. RasketööstuseRK kohalike organite funktsioone täidavad kombinaadid ja trustid; ettevõtete valitsemist teostab rahvakomissariaat kas otseselt või vahelüli — kombinaadi või trusti — kaudu.

---

[41] Vaata TeedeRK volinike likvideerimisest liiduvabariikides — S. K. 1934. a., nr. 37, art. 291; RasketööstuseRK volinike likvideerimisest — S. K. 1935. a., nr. 64, art. 511.

Samuti on korraldatud Masinaehituse ja Riigikaitsetööstuse Rahvakomissariaatide kohalikud organid. Vee-transpordiRK-l on järgmised kohalikud organid: merelaevandused, jõelaevandused, jõgede basseinide valitsused ja meresadamate valitsused. TeedeRK kohalikeks organeiks on: teedevalitsus, rajoonivalitsus, vedurite peadepoo valitsus, vagunitemajanduse rajoonivalitsus, jaamavalitsus, teedistantsi valitsus, side ja signalisatsiooni distantsi valitsus.

Rahvakomissariaatidel, kelle valitsemise aparaat on rajatud tootluse printsiibile, võivad olla ka territoriaalsed kohalikud organid. Liiduvabariikide konstitutsioonide järgi võivad üleliidulised rahvakomissariaadid ja SaRK-id NSV Liidu ja liiduvabariikide seaduste alusel, vastavalt krai, oblasti või ringkonna — vabariikides, kus on jaotus ringkondadeks — tingimustele, moodustada kraide (oblastite) või ringkondade töötajate saadikute nõukogude juures omad territoriaalsed valitsused.

Üleliiduliste rahvakomissariaatide kohalikud organid, nii territoriaalsed kui tootlusorganid, erinevad vabariiklike ja liiduvabariiklike rahvakomissariaatide kohalikest organeist selle poolest, et esimesed alluvad ainult vertikaaljoones, kuna aga teised alluvad nii horisontaaljoones — töötajate saadikute nõukogudele ja nende täitevkomiteedele, kui ka vertikaaljoones — rahvakomissariaatidele. Kuid see ei tähenda, et üleliiduliste rahvakomissariaatide kohalike organite ja kohalike võimuorganite vahel puudub side. See side avaldub näiteks rahvakomissariaatide aruandmises oma tööst kohalikele nõukogudele. Side rahvakomissari ettekandel novembris 1934. a. otsustas NSVL RKN: „Kohustada Side Rahvakomissariaadi organeid oma tööst aru andma oblastite, kraide ja rajoonide täitevkomiteedele ning tutvustama kõiki kohalikke võimuorganeid vastuvõetud plaanidega side arendamise kohta.

Kohustada kohalikke võime (oblastite, kraide ja rajoonide täitevkomiteid) andma sideorganeile igasugust kaasabi kohalike materjalide ja ressursside otsimisel ja ärakasutamisel side arendamiseks ja tema töö kordaseadmiseks“ (S. K. 1934. a., nr. 49, art. 383).

NSVL liiduvabariiklikud rahvakomissariaadid juhivad neile usaldatud riigivalitsemise haru üldreeglina liiduvabariikide samanimeliste rahvakomissariaatide kaudu ja juhivad otseselt ainult piiratud arvu ettevõtteid. NSVL liiduvabariiklikel rahvakomissariaatidel ei ole seepärast oma kohalikke territoriaalseid organeid ja nad kasutavad liiduvabariikide liiduvabariiklike rahvakomissariaatide kohalikku aparaati. Neil on ainult tootluse kohalikud organid (trustid) neile otseselt alluvate ettevõtete juhtimiseks.

Liiduvabariiklikel ja vabariiklikel liiduvabariikide rahvakomissariaatidel on kohtadel omad territoriaalsed organid, mis samaaegselt on ka vastavate töötajate saadikute nõukogude organeiks.

VII peatükk.

KOHALIKUD RIIGIVÕIMU ORGANID.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Nõukogude riigi kui ajalooliselt uut ja kõrgemat tüüpi riigi iseärasused väljenduvad eriti ilmekalt kohalike riigivõimu organite struktuuris. Nendeks organiteks on kraide, oblastite, ringkondade, rajoonide, linna ja küla töörahva nõukogud, mis moodustavad NSVL riigivõimuorganite süsteemi lahutamatu osa. NSVL riigivõimuorganite süsteem ülevalt alla on ühtne ja monoliitne. Kõik riigivõimu organid, nii kõrgemad kui kohalikud, on konstrueeritud kui nõukogud, ja kõik nõukogud, alates Ülemnõukogust ja lõpetades külanõukoguga, on riigivõimu organid. See nõukogude riigi eriline tunnus on eriti selgelt läbi viidud Stalini Konstitutsioonis.

Art. 134, määrates nõukogude valimiste korra, annab ka nõukogude loetelu: „Saadikute valimisi kõigisse Töörahva Saadikute Nõukogudesse — NSV Liidu Ülemnõukogusse, Liiduvabariikide Ülemnõukogudesse, kraide ja oblastite Töörahva saadikute nõukogudesse, autonoomsete vabariikide Ülemnõukogudesse, autonoomsete oblastite Töörahva saadikute nõukogudesse, ringkondade, rajoonide, linnade ja maa (stanitsade, külade, huutorite, kišlakkide, auulide) Töörahva saadikute nõukogudesse — toimetavad valijad üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel."

Nõukogude süsteem ei tunne kohalike haldusorganite vastuseadmist riigivõimu organitele.

Nõukogude süsteemis säärane vastuseadmine ei või ja ei võinud aset leida, sest nõukogude võim on kogu ulatuses töörahva võimu organisatsioon. Meil „on kogu riigivõim saanud omahalduseks, aga kohalik omahaldus — riigivõimuks" [1].

Nõukogude omavaheliste vahekordade aluseks on demokraatliku tsentralismi printsiip. See printsiip seisneb peamiselt selles, et iga võimuorgan, olles järjekindlalt moodustatud demokraatlikult

[1] Kaganovitš, Koh. omavalitsus, lk. 16.

ja kandes vastutust oma valijate ees ning olles kohustatud nende tahet teostama, on samal ajal vastutav ka kõrgemalseisvate võimuorganite ees ja on kohustatud täitma kõiki viimaste korraldusi, kui nad on antud selle võimuorgani pädevuse piirides. Määratelles tsentralismi piire seletas Lenin: „... Samuti kui demokraatlik tsentralism ei sule välja autonoomiat ja föderatsiooni, samuti ei sule ta ka sugugi välja, vaid isegi eeldab üksikute maakondade ja isegi üksikute kogukondade täielikku vabadust nii riigi kui ka ühiskondliku ja majandusliku elu mitmekesiste vormide kujundamisel. Ei ole midagi ekslikumat kui demokraatliku tsentralismi äravahetamine bürokratismiga ja šabloonimisega [2]."

Kohalikud riigivõimu organid on oma arengus läbi käinud mitmeid etappe.

Nõukogude organisatsiooni abil algas linna ja maa töörahvas võitlust mõisnike ja kapitalistide võimu kukutamiseks juba 1905. aastal. Kuid ka enne seda oli töölisklass oma võitluses ekspluataatorite kukutamiseks loonud juba nõukogude eelkuju — Pariisi kommuuni.

1871. a. 18. märtsi revolutsiooni tagajärjel, ütleb Marx, „läks kommuunile üle mitte üksnes linnavalitsemine, vaid ka kogu initsiatiiv, mis seni kuulus riigile" [3].

Pariisi territooriumil ja selle linnaäärses tsoonis (Seine'i departemangus) liitusid uut tüüpi riigi- ja kohalik valitsemine ühte, purustades vana valitsemisaparaadi ja luues uue, kõigi — ülalt kuni alla — ametiisikute valimise ja asendatavuse alusel, valitsemisorganites seadusandliku ja täidesaatva võimu ühendamise alusel, endise relvastatud jõu asendamise alusel kogu rahva relvastamisega. Pariisi kommuuni tegevuse tingimused ja iseloom, rida tema dekreete ja vahendeid iseloomustavad teda kui töölisklassi valitsust.

Samal ajal avaldusid ka Pariisi kommuuni üleriikliku arengu tendentsid. Kommuun katsus ühendusse astuda ja ühineda teistes tööstuskeskustes tekkinud kommuunidega (Lyon'is, Marseille's, Toulouse'is jne.) ja rajoonidega, kus talupojad kommuunile kaasa tundsid, eriti Pariisi ümbruskonnas. „Kommuuni Deklaratsioonis prantsuse rahvale" algatas Pariisi kommuun kommuunide organiseerimist oma kuju järgi kõikjal, kuni pisima külani. „Volinike kogu, kes pidas istungeid ringkonna pealinnas, pidi valitsema iga ringkonna kõigi külakogukondade üldisi asju, ning need ringkondade kogud omalt poolt pidid saatma volinikke Rahvuskogusse, kes pidas istungeid Pariisis [4]..." Lammutatud kodanliku riigiaparaadi asemele kommuuni poolt kavatsetud uus riigiapa-

[2] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 416.
[3] Marx, Kodusõda Prantsusmaal, lk. 74.
[4] Sealsamas.

raadi süsteem föderatiivsete kommuunide poolt moodustatava keskdelegatsiooniga, milles avaldub „kogu kohaliku initsiatiivi vabatahtlik ühendamine“ [5], oli nõukogude riigiaparaadi eelkujuks.

Marx kirjutas „Kodusõjas“, et „kommuuni olemasolu iseendast tõi juba kaasa kohaliku omahalduse kui millegi endastmõistetava, kuid mitte enam vastukaaluna riigivõimule...“ [6]. Engels, arendades seda Marxi mõtet, püstitab demokraatliku tsentralismi põhimõtted, mille tähtsust laialdase kohaliku omahalduse organiseerimisel ja samal ajal proletaarlaste riigi ühtsuse seisukohalt rõhutab Lenin raamatus „Gossudarstvo i revoljutsija“ („Riik ja revolutsioon“) [7].

1905. a. nõukogud tekkisid kui massilise streigivõitluse organid, mis aga revolutsiooni arenguga muutusid üldrevolutsiooni organiteks võitluses tsarismi vastu. Selles võitluses nad kujunesid ülestõusu organiteks, revolutsiooni võitluse organiteks võimu pärast.

Võitluse käigus haarasid nõukogud endile võimuorganite funktsioonid. Nad võtsid tarvitusele vahendeid töötaoleku likvideerimise, varustamise, maksustamise, revolutsioonilise korra ja kohtu organiseerimise jne. alal. Töölised andsid nõukogudesse valitud saadikuile kohuslikke ülesandeid (nakaz'e), kuulasid nende aruandeid, kutsusid ära ja valisid ümber saadikuid, kohtunikke, võitlussalkade juhte jne. Nõukogud kujundasid oma täidesaatvaid komiteid, üksikute tööharude alal sektsioone ja komisjone, moodustasid üksikutes kohtades nüüdsete saadikute gruppidega sarnanevaid organeid, andsid välja oma ajalehti, kindlustades seega sidet laialdaste töörahva hulkadega. Püüdes oma tegevust ühtlustada ja tsentraliseerida, astusid linna nõukogud ühendusse ühelt poolt külades tekkima hakanud nõukogudega ja komiteedega, samal ajal aga tüürides ka üleriikliku ühinemise poole ülevenemaalise nõukogude kongressi kaudu, mille kokkukutsumist valmistasid ette Peterburi ja Moskva nõukogud.

1905. a. nõukogude organiseerimise kogemusi ühtlustas Lenin oma resolutsiooni projektis tööliste saadikute nõukogude küsimuses, mille ta esitas IV (Stokholmi) VSDTP kongressil. Selles resolutsioonis fikseeris Lenin partei juhtiva osa nõukogude suhtes ja nõukogude juhtiva osa kogu revolutsioonilise demokraatia suhtes. Lenin nägi nõukogude peamist ülesannet relvastatud võitluses võimu pärast ja nõukogude kujunemist selle võitluse käigus kohalikeks revolutsioonilisteks valitsusteks, kogu riigi ühise ajutise valitsusega eesotsas.

Esimeste nõukogude areng toimus 1905. a. revolutsiooni olustikus. 1905. a. esimene revolutsioon valmistas ette teise, 1917. a. revolutsiooni kiire võidu.

---

[5] Marxi ja Engelsi arhiiv, III (VIII) k., lk. 363.
[6] Marx, Kodusõda Prantsusmaal, lk. 77.
[7] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 419—420.

„Ilma vene proletariaadi suurimate klassilahinguteta ja revolutsioonilise energiata kolme aasta jooksul 1905.—1907. aastal oleks võimatu olnud nii kiire teine revolutsioon, selle algetapi lõppemisega juba mõne päeva jooksul," tähendas Lenin [8]. „Juba esimestel revolutsioonipäevadel tekkisid Nõukogud. Võitnud revolutsioon tugines Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogudele. Ülestõusnud töölised ja sõdurid asutasid Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud. 1905. aasta revolutsioon näitas, et Nõukogud on relvastatud ülestõusu organid ja ühtlasi ka uue, revolutsioonilise võimu idu. Nõukogude idee elas töölishulkade teadvuses ja nad teostasid selle idee kohe järgmisel päeval pärast tsarismi kukutamist, ent selle vahega, et 1905. aastal loodi ainult T ö ö l i s t e Saadikute Nõukogud, 1917. aasta veebruaris tekkisid bolševikkude algatusel T ö ö l i s t e j a S o l d a t i t e Saadikute Nõukogud [9]."

Tsarismi režiimi poolt asumisele saadetud seltsimees Stalin, tagasi tulnud Peterburi enne Lenini päralejõudmist, lükkab Nõukogude ette revolutsiooni võidu peatingimusena ülesande moodustada võimu keskorgan Üldrahvaliku Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu näol.

Kiirelt tekkinud nõukogud arendasid oma organisatsiooni ja oma tööd palju laiemalt kui 1905. a. nõukogud. Eriti on vajalik märkida nõukogude kongresside arengut, mida 1905. a. ei olnud.

Nõukogude osakonnad, mis sel perioodil välja arenesid, haarasid endi alla peaaegu kõik olulised kohaliku halduse ja omahalduse aparaadi tööharud, töötades sellega kas paralleelselt või koos, kuid mõnel korral ka asendades seda ja isegi töötades tema vastu. Kubermangude, maakondade ja oblastite Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Nõukogude kongressid aitasid tugevdada liitu töölisklassi ja talupoegade vahel.

Nõukogude, selle hulgas ka kohalike nõukogude kui võimuorganite tähtsuse küsimuse ümber arenes äge klassivõitlus. Vähemlased ja sotsiaal-revolutsionäärid oma kapitalismi hoidmise võitluses püüdsid nõukogusid tühisteks parlamendi tüüpi „kõnelemiskohtadeks" muuta, nõukogudele vastu seades kodanlik-demokraatliku maaomahalduse organeid.

Bolševikud aga mobiliseerisid töörahva hulgad otsustavaks võitluseks kogu võimu koondamiseks nõukogude kätte ja nõukogude riigi loomiseks.

Võiduka revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri esimesist päevist algas ü h t s a monoliitse nõukogude riigiaparaadi loomine, mille kõik lülid, nii tsentraalsed kui kohalikud, on ühendatud ühise suure eesmärgiga — võitlusega kommunismi eest.

---

[8] L e n i n, Teosed, XX k., lk. 13.
[9] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 185.

§ 2. REVOLUTSIOONIEELNE KOHALIK HALDAMINE JA OMAHALDUS.

Kohalik administratiivne aparaat ja kohalik omahaldus veebruarirevolutsiooni alguses. Et paremini mõista kodanlik-mõisnikulise kohaliku riigiaparaadi lammutamise olemust, mille teostas Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, on tarvis peajoontes tutvuda revolutsioonieelse kohaliku halduse ja omahalduse organitega.

1917. a. veebruarirevolutsioon leidis kohtadel eest administratiivaparaadi, mis oli peamiselt rajatud „Kubermangude asutamise seaduse" alustele 1775. a. Kubermangu eesotsas seisis kuberner kui kõrgema haldusvõimu esindaja. Kuberner määrati ametisse keisri seadlusega ja ta allus otseselt siseministeeriumile. Vormiliselt kuulusid kuberneri tehiomasuse piiridesse „seaduste publitseerimine, järelevalve kogu haldamise üle kubermangus, kohuslike määruste andmine ühiskondliku heakorra, korra ja julgeoleku küsimustes". Faktiliselt oli kubernerile allutatud ühes või teises vormis peaaegu kõigi kubermangus asuvate riiklike organisatsioonide ja asutiste, samuti maa- ja linnaomahalduse organite ning seisuslike ja ühiskondlike organisatsioonide tegevus.

Kuberneri otseseks abiliseks oli tema asetäitja — viitsekuberner. Kuberneri juures funktsioneerisid kubermanguvalitsus, mis koosnes üldkomisjonist [1], kantseleidest ja osakondadest viitsekuberneri faktilisel juhtimisel, ja kuberneri kantselei asjatoimetamistega maaomahalduse ja aadliseisuse valimiste asjades, välispasside andmise asjades, trükiasjades, linna kogukondade asjades ja asjades, „mis nõuavad erilist salajust ja kuberneri isiklikku korraldust". Kuberner (või tema asetäitja viitsekuberner) oli eesistujaks kubermangu sõjaväeasjade komisjonis, kubermangu jookide asjade komisjonis, kubermangu maa- ja linnaomahalduse asjade komisjonis, kubermangu vabrikute asjade komisjonis, kubermangu statistika komitees, ühiskondliku hoolekande valitsuses ja kubermangu koolinõukogus. Peale nende asutiste olid kubermangus veel kroonupalat, mis oli rahaministeeriumi kohalik organ, aadli-hoolekanne, kontrollpalat, riigikontrolli kohalikud organid, aktsiisivalitsus ja riigivarade valitsus. Politseil ei olnud ülekubermangulist organit, välja arvatud poliitiline politsei oma kubermangu sandarmivalitsusega, mis allus otseselt siseministrile. Maakonna politsei,

---

[1] Kubermanguvalitsuse komisjonid olid valveorganiteks ja nagu mõned tolle aja juristid (Tarassov, Elistratov) arvasid, olid nad midagi administratiivjustiitsi algorganite „taolist". Nende koosseisu kuulusid peale kuberneri ja viitsekuberneri veel prokurör, kroonu- ja kontrollpalati ülemad, seisuste esindajad ja maa- ja linnaomavalitsuste organite ning nende asutiste esindajad, kes olid otseselt seotud selle erikoosolekuga kui valveorganiga.

eesotsas maakonna ispravnikutega oma staavide pristavitega, urjadnikutega ja stražnikutega, samuti linnapolitsei, olid allutatud kubermanguvalitsusele ja otseselt viitsekubernerile. Mõlemad pealinnad ja rida suuremaid linnu olid eraldatud iseseisvaiks administratiivüksusiks eesotsas linnapeadega, üldiselt kuberneri õiguste alustel. Reas kohtades, peamiselt ääremaadel, olid mitmed kubermangud ühendatud ja ühisele kindralkubernerile allutatud.

Kubermangude elanikkonda hõlmasid põhiliselt mitmesugused seisuslikud korporatsioonid.

Aadliseisusel oli üldkubermanguline ja maakonna-organisatsioon aadli peameestega eesotsas. Aadel etendas kubermangus suurt osa, sest tema valduses oli suurem osa maadest ja muist kinnisvaradest ning tema hulka kuulus ka kogu kubermangu valitsev bürokraatia.

Kubermangu aadli peamehed olid aadli valitud esindajad ja ühtlasi kubermangu tähtsamaid ametnikke. Neid valiti päritava õigusega aadlike hulgast kubermangu aadlikoosolekul. Aadlikoosolek valis kaks kubermangu aadli peamehe kandidaati ja ühe neist kinnitas tsaar siseministri ettepanekul peameheks. Aadli maakonnapeamehi valisid samuti aadlike koosolekud ja nad kinnitati kuberneride poolt.

Aadli peamehed kuulusid kohuslikult rea kohalike kollegiaalsete riigiorganite koosseisu, olles mõnede eesotsas; aadli peamees näiteks juhatas semstvo istungjärke.

Kubermangu ja maakonna kohaliku haldamise organisatsiooni süsteemi oli lülitatud ka talupoegade seisuslik korporatsioon selle külakogukondadega, küla täiskogu koosolekutega ning viimaste poolt valitavate külavanematega, valla täiskogu koosolekuga, vallavalitsusega, vallavanemaga ja vallakohtuga. Talupojaseisus ja tema haldamise organid olid sisuliselt aadlile allutatud. Maaülemaid, kellele allusid talupoegade seisuslikud organisatsioonid, määrati eranditult aadelkonna keskelt [2].

Peale nende kahe peaseisuse oli veel kaupmeeste seisus, mis ühendas kaupmehed kolme gildi, sõltuvalt nende varanduslikust tsensusest. Iga gild valis oma vanema, suuremates linnades ka kaupmeeste valitsuse. Edasi oli veel linnakodanike seisus, kes valis oma vanemad ja suuremates linnades ka valitsuse, ja lõpuks korporatiivselt organiseeritud tsunftid ehk käsitööliste seisus oma valitavate organitega. Kõigi seisuste kõik valitavad organid valiti kolmeks aastaks.

---

[2] 1889. a. maaülemate kohta antud seaduse järgi nimetas kuberner maaülemaid peale nõupidamist kubermangu ja maakonna aadelkonna peameestega. Maaülematel oli õigus talupoegadele administratiivseid karistusi määrata, neist olenes kõigi küla valitsemisorganite koosseisu ja otsuste kinnitamine. Nende peale oli pandud ka järelevalve selle jaoskonna politsei tegevuse üle.

Päritava õigusega aukodanike ja isiklike aukodanike seisusel ei olnud korporatiivset organisatsiooni.

Kohaliku omahalduse organeiks olid kubermangu ja maakonna semstvod (maaomahaldused) ja linnaomahaldused. Kubermangu maaomahaldus koosnes maavolikogust ja maavalitsusest eesotsas selle esimehega. Maavolikogu liikmed — maavolinikud — ja maavalitsus valiti kolmeks aastaks. Korralisi kubermangu maavolikogu koosolekuid kutsuti kokku üks kord aastas, kuid kuberneri loal võis kokku kutsuda ka erakorralisi koosolekuid. Samalaadselt oli organiseeritud ka maakonna omahaldus. Kubermangu ja maakonna volikogu valimisi toimetati 1890. a. vastava seaduse alusel kolme kuuria (hääleõiguslike ringkonna) järgi: aadli-, talupoja- ja ülejäänud tsensuslaste kuuria järgi. Iga kuuria poolt oli määratud valida säärasel arvul volinikke, et peaaegu kõigis kubermangudes oli enamus ainult aadlil. Talupojad õieti valisid volinike kandidaate valdade järgi ja alles kuberner määras neist kandidaatidest volinikke talupoja-kuuria järgi.

Semstvo haldamisele kuulusid: tervishoid, rahvaharidus, ühiskondlik hoolekanne, kohalikud liiklemisteed, maapost, tuletõrje, vastastikune varade kindlustamine maal, ehitused ja „kohaliku põllupidamise, kaubanduse ja tööstuse abistamine". Nende ülesannete teostamiseks oli semstvol maksustamise õigus ja kubermangu semstvol oli ka kohuslike määruste andmise õigus.

Linnaomahaldus koosnes linnavolikogust ja linnavolikogu poolt valitavast linnavalitsusest linnapeaga eesotsas. Linnavolinikke valiti neljaks aastaks ning linnavalitsuse volitused kestsid linnavolikogu volituste lõpuni. Valimisõigus oli kinnisvarade ja kaubandus-tööstuslike ettevõtete valdajail. Kui kitsas oli linnas valijate ringkond, nähtub juba sellest, et revolutsioonieelsete linnavolikogude valimistest võttis osa keskmiselt kõigest umbes 1½% linna kogu elanikkonnast. Linnavolikogu istungeid peeti seaduse järgi mitte vähem kui 4 ja mitte rohkem kui 24 aastas. Linnaomahalduse võimkonda kuulusid põhiliselt samad ülesanded, mis semstvo võimkondagi, välja arvatud post ja põllupidamise abistamine, kuid veega varustamise, valgustamise jms. lisandusega. Linnaomahaldusel, nagu semstvolgi, oli õigus makse ja koormatisi määrata ning kohuslikke määrusi anda.

Kõiki maa- ja linnaomahalduste otsuseid võis kuberner protestida ja tühistada ning mitte üksnes nende seaduspärasuse seisukohalt, vaid ka nende otstarbekuse seisukohalt. Rida otsuseid (peamiselt finantsi-krediidi iseloomuga küsimustes) vajas siseministeeriumi ja valitsuse kinnitamist. Omahalduse täidesaatvad organid kuulusid kuberneri või siseministeeriumi, aga mõnikord (pealinnades ja kubermangu semstvotes) ka tsaari kinnitamisele. Kuberneril oli õigus igat omahalduse teenistujat kahe nädala kestel pärast tema arvamist koosseisu ametist tagandada, kui ta tunnis-

tas selle teenistuja mitteustavaks. Seal, kus kehtis kõvendatud kaitseseisukord, võis kuberner samadel motiividel omahalduse teenistujaid igal ajal ametist tagandada.

Imperialistliku sõja alguses kutsusid Moskva kubermangu maa- ja linnaomahaldused semstvo ja Moskva linnavolikogu algatusel omavoliliselt Moskvasse kokku oma kongressid ja organiseerisid „haigete ja haavatud sõdurite abistamise" lipu all Ülevenemaalise Semstvote Liidu ja Ülevenemaalise Linnade Liidu. Kodanluse opositsiooniline osa, kel oli paljudes kohaliku omahalduse organites enamus, tendeeris sisuliselt juba ammu kohaliku omahalduse organite üleriikliku ühendamise poole, kuid leidis vastuseisu aadlikus bürokraatias, kes oma võimust kõvasti kinni hoidis. Semstvo ja linnade liidud, eriti viimane, hakkasid ka üldmajanduslikke ja hiljem ka poliitilisi abinõusid kasutama.

Oleks huvitav, olgugi lühidalt, ülevaadet anda kohaliku omahalduse arengust nende organite ümber arenenud klassivõitluse seisukohalt.

Kohaliku omahalduse arengu käigus oktoobrieelsel ajastul tekkisid kohaliku omahalduse küsimuste ümber ja ka omahalduse organites enestes ikka sagedamini klassihuvide kokkupõrked ja arenes ühel või teisel kujul klassivõitlus. Seoses Venemaa kasvava kodanluse „võitlusega" feodaalse riigikorra reformimise eest, vastavalt selle kodanluse huvidele, ja eriti kohaliku omahalduse eest, toovad professorid Leškov ja Vassiltšikov Venemaale lääne-euroopa kodanliku teaduse poolt loodud omahalduse ühiskondlik-majandusliku teooria.

Selle teooria algeoks oli Prantsuse revolutsiooni ajastul 1789.—1793. aastal loodud „kogukonna loomulike õiguste" teooria (analoogia põhjal inimese ja kodaniku loomulike õiguste teooriaga), mis hiljem kujunes v a b a k o g u k o n n a t e o o r i a k s. See teooria kinnitas, et kogukond kui enne riiki tekkinu omab erilisi, tema olemusele omaseid õigusi — *pouvoir municipal*, nagu oli öeldud Belgia konstitutsioonis 1830. a. võimude lahususe õpetuse edasiarendamiseks. Hiljem, kui kodanlus, kartes revolutsioonilise töölisliikumise kasvu, asus poolfeodaalse riigiga enam või vähem rahulikule kooselule, lõi ta omahalduse ü h i s k o n d l i k - m a j a n d u s l i k u teooria. See teooria kinnitab, et kohtadel on peale riikliku tegevuse küsimuste ka kohaliku ühiskondlik-majandusliku tegevuse ala riiklikust tegevusest hoopis erinevate küsimuste sõõriga ja et seda kohalikku ühiskondlik-majanduslikku tegevust peab teostama kohaliku omahalduse organite kaudu.

See riigi ja kogukonna omahalduse teineteisele vastuseadmine muutus kodanlusele ja maaomanikele klassivõitluse ja revolutsioonilise liikumise kasvamisel järjest ebamugavamaks. Reaktsiooni pealetungi perioodil 80—90-ndail aastail hakkas Venemaal pidevalt levima teine, niinimetatud omahalduse r i i k l i k teooria, mis samuti

oli üle võetud kodanlikust läänest ja oma olemuselt seisis tõendamises, et kohalik omahaldus on riiklik valitsus.

Nagu lääneski, oli see teooria ka Venemaal esindatud kahe vooluga — poliitilise ja juriidilise vooluga. Poliitiline, ühtlasi konservatiivne vool, mida läänes esindasid Gneist ja Meyer, Venemaal aga professorid Bezobrazov, Golovin ja Korf, pidas omahalduse peatunnuseks kõigi kohustuste tasuta täitmist valitud isikute poolt auametite korras või nende ühendamise korras teise, peamise tööga. See teooria oli ilmselt suunatud demokraatlike elementide juurdepääsu takistamiseks juhtivale tööle omahalduse organites. Liberaalne juriidiline teooria, mida läänes esindasid Stein, Jellinek jt., meil professorid Gradovski ja Korkunov, lähtus omahalduse kui kohaliku riiklike funktsioonidega avalik-õigusliku ühingu määrangust.

Selle teooria töötasid hiljem üksikasjaliselt, nagu avameelselt ütles üks tema levitajatest (Gronski), eklektilistel alustel välja kadettide professorid Hessen, Lazarevski, Nolde jt. See, nagu nad seletasid, „vene doktriin" ühendab eneses rea euroopa doktriinide voolusid ja Gronski formuleerib seda järgmiselt: „Omahaldus on seal, kus on olemas riigivalitsemise ülesannete teostamine avalik-õiguslike ühingute kaudu, mille korraldavad ja täidesaatvad organid valitakse kohaliku elanikkonna poolt ning kus need organid on oma kompetentsi piirides riigi keskvõimu mõjustusest sõltumatuiks organeiks."

Alates XX sajandist hakkavad kohaliku omahalduse küsimustega ikka rohkem tegelema menševikud ja es-er'id. Nii ühed kui teised tegid seda tööd munitsipaalse sotsialismi tähe all. Nende teooriate sotsiaal-reformistlikku loomust võib illustreerida väljavõtetega menševikku mänginud eradotsendi Kurtšinski ja es-er'ide munitsipaalteoreetiku Atšadov-Danilovi (hiljem Trutovski) töödest. Oma töös „Munitsipaalne sotsialism" kirjutab Kurtšinski: „... Võib mõelda, et kogukondades ja eriti linnades leiavad sotsialismi printsiibid palju varem teostumist kui riiklikus elus. Linn kujuneb koldeks, kus vähehaaval(!) taotakse välja tuleviku ühiskond..." Ja es-er'ide partei väljaandes „Sotsialistlike parteide vaated ühiskondlikule omavalitsusele" kirjutab Atšadov-Danilov, et munitsipaalne sotsialism kujutab endast „... üht üleminekuvormi tulevasele sotsialistlikule korrale". Nii katab kõlav „revolutsiooniline" fraas väikekodanlikku oportunismi, mis oma hilisemas arengukäigus kasvas otseseks kodanlikuks kontrrevolutsiooniks.

Veebruari kodanlik-demokraatlik revolutsioon asetas juba esimesil päevil päevakorda kohaliku administratiivse aparaadi ja omahalduse organite demokratiseerimise küsimuse ning vajaduse luua kohtadel ühine valitsemise demokraatlik aparaat. Ajutine Valitsus ja kokkuleppelaste menševike ja es-er'ide parteid, kes toetasid Ajutist

Valitsust, pöörasid oma tähelepanu maa- ja linnaomahalduse organeile ja need hakkasid kas omal algatusel või Ajutise Valitsuse komissaride kaasabil enne ümbervalimisi uute määruste alustel „demokratiseeruma", tõmmates oma koosseisu väikekodanlike parteide, ametiühingute ja teiste ühiskondlike organisatsioonide ning tööliste, sõdurite ja talupoegade saadikute nõukogude esindajaid.

Ajutine Valitsus sai väga hästi aru, missugune hädaoht ähvardab uut moodi maskeeritud kodanlikku diktatuuri kiirelt kasvavate nõukogude poolt. Hoides endale abiks aadlike-ametnike riigiaparaati, katsus ta enda poole tõmmata väikekodanlikud „sotsialistlikud" parteid ja linna ning maa laialdasi väikekodanlikke rahvahulki. Maal kiirustas Ajutine Valitsus vallasemstvo loomisega (1917. a. 21. mai seaduse järgi), organiseerides selles tolleaegse jõuka talupojakihi tippu ja maaintelligentsi. Vallasemstvo seadus jättis aga selle juures hoopis puutumata küla valitsemise seisusliku organisatsiooni, allutades selle vaid maaülemate asemel Ajutise Valitsuse maakonnakomissaridele. Linnades katsus Ajutine Valitsus mahajäänud allkihtidele toetuda, eriti arvestades esmakordselt valimistele kutsutud naisi, koduperenaisi. Selle sihiga ta andis juba 15. aprillil 1917. a. seaduse linna-jaoskonnavalitsuste kohta (rajoonide volikogud) linnades elanikkonnaga üle 150 000 inimese. Kuid katse valimistega Moskva rajoonide volikogudesse, kus bolševikud said häälteenamuse, mõjustas valitsusparteid hoiduma rajoonide volikogude sisseseadmisest teistes linnades.

Ajutise Valitsuse tahet säilitada endist omahalduse organisatsiooni iseloomustab selgesti asjaolu, et ta isegi ei andnud uusi seadusi linna- ja maaomahalduse asutiste kohta, piirdudes 1917. a. 9. juuni seaduses ainult tsaari 1890. a. (semstvoseadus) ja 1892. a. (linnaomahalduse seadus) seaduste osaliste parandustega. Iseloomulik on, et viimases järjekorras — 1917. a. juulis-augustis — anti aleviomahalduse seadus. Ajutine Valitsus kartis tööliste asulaid sel määral, et ta pidurdas selle seaduse ja faktiliselt ei viinudki teda ellu.

Kõigi kohaliku omahalduse organite struktuuri kompetentsi ja funktsioonide määrangus arvestasid uued seadused lääne kodanliku demokraatia poolt sel alal väljatöötatud põhilisi aluseid. Kuid kartes isegi vallasemstvo iseseisvust, allutas Ajutine Valitsus selle maakonnasemstvole. Rida omahalduse organite otsuseid, peamiselt varanduslikes ja krediidiasjades, vajas valitsuse kinnitamist. „Seaduslikkuse tagamiseks" omahalduse organite töös ja „seaduslikkuse kaitseks" valitsemises loodi kohtadel administratiivkohtud üksikisikuliste administratiivkohtunike ja ringkonnakohtute administratiivosakondade näol. Administratiivjustiitsi süsteemi tipuks oli valitseva senati esimene departemang. Valitsevate klasside klassihuvid olid täielikult kindlustatud kohtute koosseisuga, kuhu määrati peamiselt spetsialiste-juriste senaatoritega eesotsas.

Veel ilmekamalt väljendus Ajutise Valitsuse poliitika kodanlik-reaktsiooniline iseloom kohaliku riigiaparaadi reformimise alal. Siin piirdusid uuendused sellega, et kubernerid ja ispravnikud asendati Ajutise Valitsuse komissaridega, kelleks peamiselt määrati semstvovalitsuste esimehi, ja politsei asendati (sageli küll ainult formaalselt) omahalduse organitele alluva miilitsaga. Kogu bürokraatlik ametnike aparaat, kogu tsaariaegadest pärit kubermangude ja maakondade asutiste süsteem jäid väljakuulutatud „Venemaa vabariigis" muutmatult püsima. Alles 6. oktoobril 1917. a. avaldati „Seaduste Kogus" nr. 246 „Ajutine määrus kubermangude (oblastite) ja maakondade komissaride kohta". Alles oktoobris, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni üheksandal kuul, suvatses Ajutine Valitsus selle määruse p-s III „vabastada kubermangude ja maakondade aadli peamehi nii valimise kui määramise alusel..." kohustusest kohaliku valitsemise organeist osa võtta. Kuid selles „määruses" öeldi ühtlasi, et „ajutiselt, kuni vastavate seaduste muutmiseni seadusandlikus korras, täidavad kubermangude ja maakondade aadli peamehed oma kohustusi seisuslikes aadli asutistes ja aadli hoolekande alal vastavalt kehtivatele seadustele".

Nii veel Oktoobri eelõhtul hoidis ministrite-„sotsialistide" valitsus aadliseisuse omahaldust. Iseloomulik on ka kõnesoleva määruse art. VI: „Kuberneri kantselei ümber nimetada kubermangu komissari kantseleiks." Sisuliselt seisis Ajutise Valitsuse poolt ettevõetud kohaliku administratsiooni kogu reform ainult ümbernimetamistes, selle rahvavastase, kontrrevolutsioonilise olemuse alleshoidmisel.

Lahti öeldes kõige enam vihatud instituutidest — kuberneridest, asendades need komissaridega, ja politseist, asendades selle miilitsaga, hoidis Ajutine Valitsus põhiliselt alles endise kohaliku valitsemise administratiivse aparaadi, seda ainult väliselt uuendades ja viies raskuspunkti „demokraatlikel alustel" reorganiseeritud kohaliku maa- ja linnaomahalduse organeile.

Sellele ekspluataatorite „pettedemokraatia" süsteemile kohtadel seisis vastu töötava rahva järjest bolševistlikuks muutuvate nõukogude süsteem, mis arenes pingelise klassivõitluse olustikus rahvahulkade kogemuste alusel, millest Lenin rääkis juba 1917. a. aprillis. Selle kolmveerand aasta pingelises revolutsioonilises võitluses said nõukogude kaadrid juba nii nõukogudes kui ka maa- ja linnaomahalduse organeis hea kooli kohaliku riigivalitsemise alal. Neile jäi järele viimses, otsustavas võitluses kogu võimu ülemineku pärast nõukogudele luua proletariaadi diktatuuri kaudu uus nõukogude demokraatia kõigi töötajate jaoks, lammutades „demokraatlikult" uuendatud kapitalistide ja mõisnike riigi.

Ajutist Valitsust juhtiv kodanlus mäletas väga hästi nõukogude osa 1905. a. Arvestades klassiteadvusega nõukogude edasise

arengu ähvardavat käiku, püüdis kodanlus neid salakavalalt murda. Üheks sääraseks Lvov-Kerenski valitsuse võitlusvahendiks nõukogude vastu oli tema palavikuline seadusandlik töö kohaliku valitsemise küsimuste alal. Ajavahemikus veebruarist kuni oktoobrini anti Ajutise Valitsuse poolt valitsemise alal ligi 100 seadusandlikku akti, neist 44, s. o. peaaegu pooled, anti kohaliku valitsemise ja kohaliku omahalduse küsimustes. Selle seadusandlusega püüdsid valitsevad klassid demokraatia lipu all kohtadel oma võimu kindlustada ja, üha enam kitsendades ja piirates nõukogude tegevust, neid lõpuks likvideerida.

§ 3. NÕUKOGUD OKTOOBRIST 1917. A. KUNI NÕUKOGUDE ESIMESE KONSTITUTSIOONI VASTUVÕTMISENI.

Nõukogude kui riigivõimu kohalike organite arengut oktoobrist 1917. a. kuni esimese nõukogude Konstitutsiooni vastuvõtmiseni 1918. a. juulis on kõige hõlpsam jälgida nõukogude ülevenemaaliste kongresside vaheaegade perioodide järgi. Sel ajal tulid kongressid kokku peaaegu iga kolme kuu järel.

Võttes võimu enda kätte, tähendas II Ülevenemaaline nõukogude kongress läkituses kõigile kubermangude ja maakondade tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute Nõukogudele, et „Nüüdsest peale kuulub kogu võim Nõukogudele. Endise Ajutise Valitsuse komissarid kõrvaldatakse ametist. Nõukogude esimehed käivad läbi otseselt Revolutsioonilise Valitsusega" (S. K. 1917. a., nr. 1, art. 5). II Ülevenemaalise nõukogude kongressi teises läkituses öeldi: „Kongress otsustab: kogu võim kohtadel läheb üle tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute Nõukogudele, kes peavad ka kindlustama tõelise revolutsioonilise korra[1]."

Need kaks II Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsust määrasidki lähemaks ajavahemikuks nõukogude organisatsiooni ja tegevuse põhialused.

Peab märkima, et just nagu nende kahe otsuse otseseks täienduseks osutusid kaks laialdaselt levitatud ja nõukogude kujundamisel väga suurt organisatsioonilis-poliitilist tähtsust omanud Lenini läkitust. Esimest neist — „Töölistele, soldatitele ja talupoegadele" — me juba mainisime (lk. 142).

Teises Lenini läkituses 26. oktoobrist (8. novembrist) 1917. a. („SaRK Teatajas" nr. 1 nimetatud „Instruktsioon talupoegadele") öeldakse: „Rahvakomissaride Nõukogu kutsub talupoegi endid kohtadel kogu võimu enda kätte võtma."

Vahekordade süsteem mitmesuguste kohalikkude nõukogude eneste vahel ja keskusega oli määratud VNFSV SaRK ringkirjas

[1] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 11.

6. jaanuarist 1918. a. (24. detsembrist 1917. a.) „Kõigile Tööliste, Soldatite, Talupoegade ja Talusulaste Saadikute Nõukogudele" ning „Instruktsioonis nõukogude õigustest ja kohustustest". Selle instruktsiooni esimeses punktis öeldi: „Tööliste, soldatite, talupoegade ja talusulaste saadikute nõukogud, olles võimu organeiks kohtadel, on kohaliku iseloomuga küsimustes täiesti iseseisvad, kuid nad tegutsevad alati nii Nõukogude Keskvõimu kui ka nende suuremate ühenduste (maakondade, kubermangude, oblastite Nõukogude), mille koosseisu nad kuuluvad, dekreetide ja määruste kohaselt." Siin on kokkusurutult antud need demokraatliku tsentralismi alused, mis edasi arenesid nõukogude organisatsioonis ja töös. Ringkirjas märgitakse vajadust pöörata erilist tähelepanu talupoegade nõukogude organiseerimisele, ja iseloomustav on, et juba siin rõhutatakse ülesannet, ...„et neis ei oleks kohta kulakuile, kauplejaile ja teistele orjusevahekordade pooldajaile ja rõhujaile".

Instruktsioonis oli öeldud, et „sõjalis-revolutsioonilised komiteed kui löögiorganid, mis tekkisid pöörde ajal, kaotatakse". Instruktsioon lõpetas seega võimu ajutiste organite olemasolu neis kohtades, kus kodanlik-mõisnikuline kontrrevolutsioon osutas eriti visa vastupanu kogu võimu üleminekule nõukogude kätte. Niisugustel juhtumitel lükkasid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud nende bolševistlike fraktsioonide näol esile Sõjalis-revolutsioonilise komitee väga kitsa koosseisuga (3—5 inimest), kuid väga suurte volitustega, kellele allusid nõukogu Punakaart ja kõik nõukogude poole üleläinud sõjaväeosad. Sõjalis-revolutsioonilise komitee ülesandeks oli: võtta võim, purustada vastane, murda Ajutise Valitsuse ja tsaarivalitsuse kohalik aparaat ning valitseda linnade ja kubermangude (või maakondade) üle kuni nõukogude erakorralise kongressi kokkutulekuni, kus moodustati kubermangu või maakonna nõukogude võimu normaalsed organid. Kuid mõnikord jätkas kongressi poolt moodustatud organite kõrval oma olemasolu ka sõjalis-revolutsiooniline komitee, mille tagajärjel oli tegemist kaksikvõimuga. SaRK instruktsioon arvestaski neid juhtumeid.

Juba Oktoobrirevolutsiooni esimeste kuude dekreedid määrasid ja täpsustasid rea kohalike nõukogude funktsioone ja organisatsioonilisi vorme. Nii oli 7. detsembril (24. novembril) 1917. a. avaldatud Dekreedis kohtust (S. K. 1917. a., nr. 4, art. 50) p. 2 määratud, et kuni kohalike kohtunike otseste demokraatlike valimiste korraldamiseni valivad neid ajutiselt valla, linna, maakonna ja kubermangu nõukogud. Endiste kohtute likvideerimine ja kohtuasjade edaspidine suunamine tehti dekreedi p. 4 järgi ülesandeks kohalikele kohtukomissaridele, keda valisid vastavad nõukogud. Võitluseks kontrrevolutsiooniga tegi dekreedi p. 8 nõukogudele ülesandeks organiseerida enda juures revolutsioonilised tribunaalid ja erilised uurimiskomisjonid. Dekreet maa kohta (S. K. 1917. a.,

nr. 1, art. 3) korraldas kõigi mõisade ja keisrikoja, kloostrite ning kirikute maade ülemineku maakondade nõukogude ja valdade maakomiteede valitsemisele.

14. novembril (27. novembril) 1917. a. vastuvõetud Tööliskontrolli seadus (S. K. 1917. a., nr. 3, art. 35) sättis, et tööliskontrolli kohalikud nõukogud on vastava T. S. ja T. S. Nõukogu organid, ja 5. (18.) detsembril 1917. a. antud dekreet Ülema Rahvamajanduse Nõukogu kohta ütles p. 10-s, et ÜRmN ühtlustab ja suunab kohalike T. S. ja T. S. Nõukogude majandusosakondade tööd, kuhu on sisse lülitatud tööliskontrolli kohalikud organid, samuti ka kohalikud töö, kaubanduse ja tööstuse, toitlustamise jne. komissarid. Kui vastavad majandusosakonnad kohtadel puuduvad, moodustab ÜRmN omad kohalikud organid.

Kohalike nõukogude suhe kohaliku maa- ja linnaomahalduse organitega esimestel kuudel pärast Oktoobrit olenes omahalduse organite poliitilisest joonest. Seal, kus nende tegevus oli suunatud nõukogude võimu vastu, pidasid nõukogud nendega otsustavat võitlust, saatsid kohaliku omahalduse organid laiali ja korraldasid nende ümbervalimisi (nagu Peterburis) või likvideerisid need hoopis, seal aga, kus kohaliku omahalduse organid asusid nõukogude suhtes erapooletule seisukohale või abistasid neid töös, eraldasid nõukogud neile kindlad tööalad. Nõukogude valitsus pidas otstarbekohaseks ajutiselt, kuni nõukogud kui võimuorganid tugevnevad, ära kasutada kohaliku omahalduse aparaati.

Uueks etapiks võimu kohalike organite arengus oli lühike periood jaanuarikuu 20-ndatest päevadest u. k. j. kuni märtsi keskpaigani 1918. a., Asutava Kogu laialisaatmisest ja sellele järgnenud tööliste ja soldatite saadikute nõukogude III Ülevenemaalisest Kongressist Nõukogude IV Erakorralise Ülevenemaalise kongressini.

III Ülevenemaaline nõukogude kongress võttis vastu kaks riikliku akti, mis said nõukogude Konstitutsiooni aluseks: Lenini poolt seltsimees Stalini lähemal osavõtul kirjutatud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni" ja seltsimees Stalini ettekande põhjal määruse „Venemaa Vabariigi föderatiivsetest asutistest". Selles määruses oli möödunud kolme kuu kogemuste põhjal antud kogu nõukogude riikliku aparaadi struktuuri ja tegevuse skeem, mille juures määruse p. 6-s oli öeldud, et „kõik kohalikud asjad otsustatakse eranditult kohalike nõukogude poolt. Kõrgematele nõukogudele tunnustatakse õigus reguleerida alamate nõukogude omavahelisi vahekordi ja lahendada nende vahel tekkivaid lahkuminekuid" [2].

Olulise tähtsusega oli kohalikkudele nõukogudele ka eriliste talupoegade saadikute nõukogude ülevenemaaliste kongresside ja

[2] „Gazeta Vrem. Rab. i Krestj. Pravitelstva", nr. 11 (56), 1918.

viimaste poolt valitud talupoegade saadikute nõukogude KTK likvideerimine ja tööliste saadikute nõukogude liitumine talupoegade saadikute nõukogudega neis kohtades, kus nad seni eksisteerisid veel lahus.

Suhete küsimus maa- ja linnaomahalduse organitega oli valgustatud „Siseasjade Rahvakomissariaadi Teatajas" nr. 4 (24. jaanuarist 1918. a.) SaRK poolt antud ametlikus seletuses sellest, „Kuidas toimida maa- ja linnaomavalitsustega", milles öeldi: „Rohkearvuliste seletustepärimiste peale kohtadelt Kohaliku Valitsuse Osakond (SaRK — A u t o r i d) peab tarvilikuks juhtida tähelepanu alljärgnevale: nõukogude olemas olles ei tohi olla aset maa- ja linnaomavalitsustel. Seal, kus omavalitsuse organid ei ole meie omad, kus nende tegevus on sihitud Nõukogude võimu vastu, tuleb need laiali saata, aga seal, kus nad töötavad koos Nõukogudega, peavad nad nendega liituma, et ei oleks kahte ühesugust organit, kes teevad sama tööd."

Nõukogude riikluse tingimustes püüdsid niinimetatud „pahempoolsed" sotsiaal-revolutsionäärid ellu äratada vana ühiskondlik-majanduslikku omavalitsuse teooriat. Selle „teooria" lipu all katsus nüüd nõukogude vastu koonduda kontrrevolutsiooniline väikekodanlus, et organiseerida ülestõuse Nõukogude võimu vastu. „Pahempoolsed" es-er'id koos „pahempoolsete kommunistidega" ja trotskistidega organiseerisid 1918. a. juulikuu päevil Moskvas kontrrevolutsioonilise vandenõu Nõukogude võimu vastu [3].

„Pahempoolsed" es-er'id koos „pahempoolsete kommunistide" buhharinlastega tegid oma nõukogudevastast tööd, püüdes mitte üksnes säilitada kodanlikku omavalitsust, vaid ka haarata nõukogusid, luues omi rahvakomissaride nõukogusid ja „vabariike", nagu Kaluga oma jt. Neid toetasid ka anarhistid, kes hiljem laiutasid endid Ukrainas, oma anarhilises vabariigis „Guljai Pole's" batko Mahno'ga eesotsas. Niinimetatud kubermangude ja maakondade rahvakomissaride nõukogude õõnestamise poliitika avaldus täiuslikumalt neis nõukogudes, mille eesotsas olid „pahem-

[3] Riikliku süüdistaja — NSVL Prokuröri sms A. J. Võšinski kõnes nõukogudevastase „parempoolse trotskistliku bloki" protsessil öeldakse selle küsimuse kohta: „Uurimine on kindlaks teinud, ja ma pean vajalikuks seda siin teile, seltsimehed kohtunikud, täies ulatuses meenutada, et 1918. a., otseselt Oktoobrirevolutsiooni järel, Bresti rahu sõlmimise perioodil, Buhharin ja tema grupp niinimetatud „pahempoolseid kommuniste" ja Trotski oma grupiga, koos „pahempoolsete" es-er'idega, organiseerisid Lenini kui Nõukogude valitsuse juhi vastu vandenõu.

Buhharini ja teiste vandeseltslaste sihiks oli, nagu see nähtub uurimise materjalidest, nurja ajada Bresti rahu, kukutada Nõukogude valitsus, arreteerida ja tappa Lenin, Stalin ja Sverdlov ning moodustada uus valitsus buhhaarinlastest, kes siis nimetasid endid maskeerimiseks „pahempoolseteks kommunistideks", trotskistidest ja „pahempoolsetest es-er'idest" (Kohtu aruanne nõukogudevastase „parempoolse trotskistliku bloki asjas", Jurizdat, NKJu, SSSR, 1938, lk. 302).

poolsed kommunistid" ja es-er'id. Nad keeldusid tunnustamast nõukogude valitsuse neile mittemeelepäraseid dekreete (Siberi oblasti rahvakomissaride nõukogu näiteks kuulutas end „sõjavahekorras" seisvaks Saksamaaga ja Austria-Ungariga, hoolimata Bresti rahu sõlmimisest). Peab märkima, et Nõukogude võimu moonutamised kohalike rahvakomissaride nõukogude kaudu olid levinud peaaegu eranditult mittetööstuslikes rajoonides ja kubermangudes, kus väikekodanluse elementide mõjustus oli eriti tugev.

Pärast Bresti rahu sõlmimist, mille ratifitseeris Erakorraline IV Ülevenemaaline nõukogude kongress, sai Nõukogude Venemaa hinge tagasi tõmmata ja võis tõsiselt asuda riigiaparaadi, eriti võimu kohaliku aparaadi tugevdamisele.

Valitsemise aparaadi, selle hulgas ka kohaliku aparaadi ülesehitamise töös omasid erakordselt suurt tähtsust Lenini „Teesid Nõukogude võimu järjekordsetest ülesannetest", mis on edasi arendatud Lenini geniaalses töös „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded".

Lenini teesid märkisid, et valitsemise õigeks organiseerimiseks on tarvis demokraatliku tsentralismi järjekindel läbiviimine, revolutsioonilise korra kindel kaitse, distsipliini ja enesedistsipliini kõvendamine, kohtu kui vajalikku sundust teostava riigiorgani tugevdamine; sotsialistliku võistluse arendamine nõukogude vahel; nõukogude demokratismi arendamine; võitlus bürokraatlike moonutustega. ÜK(b)P KK võttis need teesid vastu 26. aprillil, ja 29. aprillil võeti need vastu VKTK istungil.

Nende teeside vastuvõtmise lähemaks tulemuseks oli oblastite, kubermangude, maakondade jt. rahvakomissaride nõukogude likvideerimine kui printsiibi „kogu võim nõukogudele keskuses ja kohtadel" ebaõige ja kahjuliku tõlgendamise liialdatud moonutuse nähtus.

Sel perioodil lõpuleviidud maaomavalitsuste likvideerimist maal soodustas eriti kevadel külades teravaks läinud klassivõitlus, mille kohta Lenin rääkis, et Oktoobrirevolutsioon veeres külani alles 1918. a. kevadsuvel. Sel perioodil arenes külas vaesemate kihtide äge võitlus kulakluse vastu, mis oli oma mõju alla haaranud enamiku küla ja valla nõukogudest. Võitluses kulakute vastu külakehvistu hakkas ühinema organisatsioonidesse, mis suuremalt jaolt võtsid endale „Kehvikute komiteede" nimetuse.

1918. a. 11. juuni dekreediga loodi kehvtalurahva komiteed. Kehvtalurahva komiteed etendasid suurt osa võitluses kulaklusega, konfiskeeritud maade ümberjagamises ja majandusliku inventari jaotamises, toiduainete ülejääkide kogumises kulakuilt ja tööstuskeskuste ja Punaarmee varustamises toiduainetega. 50 miljonit hektaari kulakute maad läks kehv- ja kesktalurahvale. Kulakutelt konfiskeeriti tunduv osa tootmisvahendeid kehvtalurahva kasuks.

Kehvtalurahva komiteede organiseerimine oli järgmiseks etapiks sotsialistliku revolutsiooni arendamises külas. Kehvtalurahva komiteed olid külas proletariaadi diktatuuri tugipunktideks. Punaarmee kaadrite formeerimine külaelanikkudest toimus tunduval määral kehvtalurahva komiteede kaudu.

Proletaarlaste minek külla ja kehvtalurahva komiteede loomine kindlustasid Nõukogude võimu külas; sel aga oli määratu poliitiline tähtsus kesktalurahva võitmiseks Nõukogude võimu poole. 1918. a. lõpul, kui kehvtalurahva komiteed olid täitnud oma ülesanded, lõpetasid nad tegevuse ja liitusid külas Nõukogudega[4].

V Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt 10. juulil 1918. a. vastuvõetud esimene nõukogude Konstitutsioon osutas suurt tähelepanu riigivõimu kohalikele organeile. 1918. a. Konstitutsioon määras uued jooned nõukogude territoriaalses struktuuris. Art. 11 ütles, et „oma olustiku ja rahvusliku koosseisu poolest erinevate oblastite nõukogud võivad ühineda autonoomseteks oblastite liitudeks ...". Seega art. 11 võimaldas nõukogude ühendusi oblastite järgi.

Konstitutsioon fikseeris põhijoontes kohtadel väljakujunenud nõukogude organisatsiooni ja tööpraktika. Ta määras, et linna ja küla nõukogud moodustavad täitevkomiteed, kellele kongresside vaheaegadel kuulub kogu võimutäius nende territooriumil.

Nõukogud valiti kolmeks kuuks ja nad tulid kokku istungiteks linnades mitte harvem kui üks kord nädalas ja külades mitte harvem kui kaks korda nädalas ja peale selle täitevkomitee otsusel või mitte vähem kui poolte nõukogu liikmete nõudmisel. Nõukogude kongressid kutsuti kokku vastavate täitevkomiteede poolt — oblastite kongressid mitte vähem kui kaks korda aastas, kubermangude ja maakondade kongressid mitte vähem kui üks kord kolme kuu jooksul ja valdade kongressid mitte vähem kui kord kuus, samuti aga ka täitevkomitee otsusel või nende nõukogude nõudmisel, kes esindasid mitte vähem kui üht kolmandikku selle rajooni elanikkonnast (art. 54, 59).

Nõukogude võimu organite tehiomasus kohtadel oli kindlaks määratud ühelt poolt sellega, et iga nõukogu, nõukogude kongress ja täitevkomitee (nõukogude kongresside või nõukogude pleenumite vaheaegadel) „on kõrgeim võim oma territooriumi piirides" (art. 56 ja 60) ja teiselt poolt Konstitutsiooni art. 61-ga, mis sättis, et kõigi nõukogude võimu kohalike organite „... tegevuse aladeks on: a) Nõukogude võimu vastavate kõrgemate organite kõigi otsuste elluviimine, b) kõigi abinõude tarvituselevõtmine kultuurilise ja majandusliku taseme tõstmiseks oma territooriumil, c) kõigi küsimuste lahendamine, millel on ainult kohalik (selle territooriumi kohta käiv) tähtsus, d) kogu Nõukogude tegevuse ühtlustamine antud territooriumil ...".

[4] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 232.

Seda avarates piirides kujundatud nõukogude võimu kohalike organite kompetentsi täpsustati hiljem nii üksikute organite kohta antud määrustikes kui ka järgmistes põhiseadustes, eriti NSVL 1936. a. Konstitutsioonis.

Demokraatliku tsentralismi alused nõukogude omavahelistes vahekordades ja vahekordades keskvõimuga olid VNFSV 1918. a. Põhiseaduses kindlaks määratud nõukogude võimkonna peatükis (XII) ja nende riigieelarveliste õiguste peatükis (XVI). Aruandvus ja kontrollalluvus VKTK ja RKN suhtes oli määratud oblastite ja kubermangude nõukogude ühendustele ja linnade nõukogudele (elanikkonnaga üle 10 000 inimese). Nii kuulusid art. 86 järgi linnade, kubermangude ja oblastite nõukogude võimuorganite eelarved VKTK ja RKN kinnitamisele ja art. 62 järgi samadel kohalikel võimuorganitel oli õigus „... tühistada oma rajoonis tegutsevate Nõukogude otsuseid, teatades sellest tähtsamail juhtudel Nõukogude Keskvõimule". Mis aga üldiselt puutub kohalike alama astme organite kontrollimisse kõrgema astme organite poolt, siis nõukogude kongressid ja nende täitevkomiteed — oblastite, kubermangude, maakondade ja valla omad — kasutasid kontrollimise õigust kõigi nõukogude suhtes, mis asusid vastava oblasti, kubermangu, maakonna ja valla territooriumil, välja arvatud üle 10 000 elanikuga linnade nõukogud. Viimased allusid ainult oblastite ja keskorganite kontrollile (art. 62). Konstitutsiooni art. 86 ütles, et „... külade ja valdade Nõukogude eelarved ja maakonna Nõukogude Kongressidest osavõtvate linnade Nõukogude eelarved, samuti ka Nõukogude võimu maakonna organite eelarved kinnitatakse vastavalt kubermangude ja oblastite Nõukogude Kongresside poolt või nende Täitevkomiteede poolt".

Sääraselt olid põhijoontes määratud riigivõimu kohalike organite vastastikused vahekorrad 1918. a. Põhiseaduses. Nõukogude tööaparaadi alal andis Põhiseaduse art. 63 kõigile nõukogudele ja täitevkomiteedele õiguse neile pealepandud ülesannete täitmiseks moodustada vastavaid osakondi osakondade juhatajatega eesotsas.

Põhiseaduses olid niisiis üldistatud ja fikseeritud esimesed kogemused nõukogude riigi kohalike võimuorganite ülesehitamisel.

§ 4. RIIGIVÕIMU KOHALIKUD ORGANID VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA PERIOODIL.

V Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt vastuvõetud Konstitutsioonis üldistatud riigivõimu kohalike organite organiseerimise kogemust tuli kohaldada kodusõja olukorras.

Nõukogude Konstitutsiooni ühtlase kohaldamise otstarbel kutsuti juulikuu lõpul 1918. a. kokku I Ülevenemaaline kuber-

mangude täitevkomiteede esimeeste ja kubermangude valitsuste osakondade juhatajate kongress. Selle kongressi tähtsus ilmneb juba selles, et 30. juulil esines kongressil kõnega Lenin.

Arvestades keerukamaks muutuvat olukorda kodusõja tingimustes, otsustas kongress kokku kutsuda kubermangude nõukogude kongresse mitte iga kolme kuu järel, nagu määras Konstitutsiooni art. 54, vaid mitte vähem kui kaks korda aastas. Seoses sellega anti kubermangu täitevkomiteele õigus põhimõttelise iseloomuga erakorraliste küsimuste lahendamiseks kokku kutsuda kubermangu nõukogude konverentse arvestusega igast maakonna täitevkomiteest mitte rohkem kui kolm esindajat ja linnade ning rajoonide nõukogude poolt igaühelt üks esindaja.

Kongress sanktsioneeris täitevkomiteede presiidiumide moodustamise jooksva töö korraldamiseks ja määras kindlaks vahekordade süsteemi kõrgema ja alama astme täitevkomiteede ja nende osakondade vahel demokraatliku tsentralismi alustel, mida hiljem on edasi arendatud ja täpsustatud VII Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsuses. Kongress määras ka kindlaks kubermangude täitevkomiteede osakondade koosseisu.

Erakorralise VI Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsuse alusel kehvikute komiteede likvideerimise kohta andis VKTK 2. detsembril 1918. a. sms Sverdlovi allkirjaga määruse „Valdade ja külade Nõukogude ümbervalimiste korra kohta" (S. K. 1918. a., nr. 86, art. 901).

Määruse teine, kolmas ja neljas osa olid sisuliselt esimeseks instruktsiooniks Nõukogude valimiste alal. Määruse kuues osa „Külade ja valdade Nõukogude organisatsioonide ülesanded ja korraldus" oli nagu eeskujuks tulevastele määrustikele nende organisatsioonide kohta. Määrates külade ja valdade nõukogude võimkonna Konstitutsiooni art. 61 nelja tuntud punktiga, täiendab määrus neid veel järgmise kuue punktiga: „e) külas revolutsioonilise korra ülalhoidmine; f) elanikkonna, maa, künni, külvi, heinateo, seemnete, elava ja eluta inventari, viljasaagi arvestus ja sellest teadete andmine Valla Täitevkomiteele; g) hoolitsemine põllumajanduse õige korraldamise eest ja eriti selle ümberkorraldamise eest kommunistlikel aluseil (töökommuunide asutamine); h) hoolitsemine kohalike tööõnduste õige korraldamise eest; i) kubermangude ja maakondade toitlustamisosakondade ülesannete täitmine, eriti toiduainete arvestuse ja ülejääkide äraandmise kontrollimise alal, tõenduste andmine ülejääkide äraandmise või nende puudumise kohta; j) küla kultuurilis-hariduslike asutiste korraldamine — lugemistoad, klubid, teemajad jne. — ja küla üldise heakorra eest hoolitsemine." Valla täitevkomiteede ja küla nõukogude struktuuri asjus andis määrus väga olulise juhendi, et „Küla Nõukogud ei moodusta osakondi", aga valla täitevkomiteedes moodustatakse ainult kolm osakonda: maa-, sõja- ja üldvalitse-

mise osakond; teised osakonnad moodustatakse üksnes maakonna Täitevkomitee kinnitamisel kokkukõlas Nõukogude võimu dekreetidega ja rahvakomissariaatide instruktsioonidega".

Revolutsioonilised komiteed. Riigivõimu kohalike organitena etendasid revolutsioonilised komiteed kodusõja perioodil 1918. a. teisest poolest kuni 1920. a. lõpuni väga suurt osa juba seepärast, et ainult 1/9 Nõukogude Venemaa territooriumist 1/6 osaga Nõukogude Venemaa kogu elanikkonna arvust jäi sõjategevuse piirkonnast eemale. Sõjategevuse olustikus osutus aga kohalike võimuorganite harilik aparaat puudulikuks või mittekõlblikuks, sest ta ei olnud sisuliselt kohandatud tööks sõjaseisukorra tingimustes ja oli selleks liialt keeruline ja paindumatu. Seoses sellega anti revolutsiooniliste komiteede üheaastase tegevuse kogemuste põhjal 24. oktoobril 1919. a. VKTK ja TKN poolt määrus „Revolutsioonilistest komiteedest" (S. K. 1919. a., nr. 53, art. 508). Vastavalt sellele määrusele „Revolutsioonilised Komiteed (revkomid) moodustatakse visaks kaitseks vaenlase vastu ja revolutsioonilise korra hoidmiseks: 1) vaenlastest vabastatud kohtades; 2) rindeäärses vöös; 3) tagalas".

Suurt osa nõukogude ülesehitamise töös etendasid vaenlasest vabastatud maakohtade revkomid: revkomide koosseisu mobiliseeriti harilikult parimaid nõukogude ja partei tööjõude, kes nõukogude võimu organite taastamisel ja arendamisel kohaldasid oma laialdasi kogemusi, arvestades kõiki oma praktikas seni saavutatud tulemusi.

Terve rida uusi organisatsioonilisi vorme, mis tekkisid kohalikus nõukogude aparaadis kodusõja perioodil, oli pärit nende revkomide tegevuse rajoonidest.

VII Ülevenemaalise nõukogude kongressi (detsembris 1919. a.) määrus „Nõukogude ülesehitusest" (S. K. 1919. a., nr. 64, art. 578) määras kohalike nõukogude kongresside kokkukutsumiseks samad tähtajad, mis olid märgitud juba I kubermangude täitevkomiteede esimeeste kongressil: s. o. maakonna, kubermangu ja oblastite kongressid kutsutakse kokku mitte harvemini kui kaks korda aastas, valdade kongressid — mitte harvemini kui üks kord kolme kuu kestel. Eriti aga määrati vabrikute ja tehaste asulate, samuti väljaspool asulaid asetsevate vabrikute ja tehaste esinduste osavõtt kubermangude, maakondade ja valdade nõukogude kongressidest. Sellega tugevdati kongresside proletaarlikku tuuma.

Kongressi määrus nõudis kohaliku riikliku ja ühiskondliku elu tähtsamate küsimuste arutusele võtmist nõukogude üldkoosolekutel. Et linnanõukogude aparaadi liitmisel kubermangude ja maakondade täitevkomiteedega ning töötajate äravooluga rindele hakkasid nõukogud praktilisest tööst eemalduma, juhtis kongressi määrus tähelepanu sellele, et nõukogud peavad töötama mitte üksnes kui agitatsiooni- ja informatsiooniaparaat, vaid ka kui asjalik

mehhanism, ja et nõukogude saadikud peavad vähemalt kord kahe nädala kestel oma valijatele aru andma. Valijatele tuletati aga meelde nende õigust ära kutsuda saadikuid, kes oma tegevusest aru ei anna.

Väga oluline tähtsus oli kongressi määruse laialdasel osal täitevkomiteedest, millega erinevalt Konstitutsioonist määrati diferentseeruvalt kindlaks osakondade koosseis täitevkomiteede juures.

Nii peavad kubermangude täitevkomiteede juures olema järgmised osakonnad: 1) valitsuse, 2) sõja, 3) kohtu, 4) töö- ja sotsiaalkindlustuse, 5) rahvahariduse, 6) posti- ja telegraafi, 7) rahanduse, 8) põllutöö, 9) toitlustamise, 10) riigikontrolli, 11) rahvamajanduse nõukogu, 12) tervishoiu, 13) statistika, 14) erakorralise komisjoni ja 15) kommunaalosakond. Maakonna täitevkomitee juures moodustati 12 osakonda — kõik peale kolme (kohtu, erakorralise komisjoni ja posti-telegraafi osakonna) needsamad, mis kubermangu täitevkomiteedegi juures. Valla täitevkomiteede ja vabrikute ning tehaste asulate ja alevite nõukogude juurde moodustatavate osakondade loetelu pidi kindlaks määrama kubermangu täitevkomitee.

Kõik peakomiteede ja keskuste kohalikud administratiiv-majanduslikud organid lõpetasid oma iseseisva olemise ja liitusid kubermangu rahvamajandusnõukoguga. Samal ajal sai kubermangu täitevkomitee õiguse kontrollida ja revideerida kõiki valitsuse asutisi, olgu nad ajutise või alatise iseloomuga, mis ei kuulunud täitevkomitee osakondade koosseisu ja asusid selle kubermangu territooriumil, teatades sellest viivitamata vastavale keskasutisele.

Niiviisi kujundati kohaliku nõukogude organisatsiooni ühtlus ja harmoonilisus.

Demokraatliku tsentralismi põhimõtted olid selgelt väljendatud niinimetatud kahekordse alluvuse süsteemis, mis seisnes: a) vastava rahvakomissariaadi õiguses esitada taandamise nõuet täitevkomitee poolt valitud osakonnajuhataja vastu; b) täitevkomiteede osakondade õiguses komitee presiidiumi kaudu protesti tõsta rahvakomissariaadi või kõrgema astme osakonna otsuste vastu, mida mõnesugustel põhjustel on võimatu täita; c) niisuguses korralduste andmise korras rahvakomissariaatide poolt ja osakondade poolt alama astme osakondadele, kus kõik eriliselt tähtsad korraldused tuli samal ajal teatavaks teha vastavatele täitevkomiteedele.

Kongressi määrus sanktsioneeris täitevkomiteede presiidiumide loomise kogu jooksva töö juhtimiseks vastava territooriumi valitsemise alal, kubermangu täitevkomiteedes 3—5 isikust, maakondades 3 isikust. Kongress ei andnud üldist lahendust linnade nõukogude täitevkomiteede liitumise küsimuses kubermangude või maakondade täitevkomiteedega, vaid määras, et igal üksikul juhul otsustab selle küsimuse VKTK Presiidium.

VII Ülevenemaaline nõukogude kongress tegi VKTK-le ülesandeks läbi töötada VNFSV uue administratiiv-majandusliku jaotuse küsimus, sätted täitevkomiteede presiidiumide, külade nõukogude ja valdade täitevkomiteede funktsioonide kohta ja tööinspektsiooni küsimus.

Nõukogude kohalik valitsus kodusõja perioodil. Küla valitsusorganid — valdade täitevkomiteed ja küla nõukogud — olid esimesed kohaliku valitsuse organid, kellé organisatsioon ja tegevus määrati kindlaks seadusandlikus korras antud erimäärustikkudega, kokkukõlas VII Ülevenemaalise nõukogude kongressi direktiividega.

Külanõukogude Põhimäärus, avaldatud 15. veebruaril 1920 (S. K. 1920. a., nr. 11, art. 68), kandis oma ajastu üsna eredaid jälgi. Organisatsioonilises osas oli esiplaanile tõstetud riigieelarvele üleviidud külanõukogu tööaparaat. Ta oli asetatud asjalikumatele alustele: osakonnad ära kaotatud, täitevkomitee liikmete arv vähendatud kolmeni, ja neidki võis valida ainult külades elanikkonnaga üle 10 000 inimese, vastavalt küla elanikkonna arvule. Eriti oli 1920. a. Külanõukogude Põhimääruses välja tõstetud külanõukogu esimehe osa ja vastutus (§ 9). Külanõukogu esimehe kõrval nimetati veel valijate üldkoosoleku juhatajat. Valijate üldkoosolek asendas väikestes külades külanõukogusid ja selle juhatajal olid koosolekute vaheaegadel samad funktsioonid, mis külanõukogu esimehelgi (1918. a. Konstitutsiooni art. 57 märkuse alusel).

Vähendades nõukogude istungite arvu kahe pealt nädalas — 1918. a. Konstitutsiooni järgi — kahe peale kuus, juhatas põhimäärus kätte ka uusi töömeetodeid elanikkonna lähendamiseks küla valitsusele, nimelt rakukeste organiseerimise kaudu tol ajal laiali hargnenud Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni abistamiseks ja nõukogude valimisõiguslikest külaelanikest komisjonide moodustamise kaudu kõigi külanõukogu tegevusharude alal.

Valla täitevkomitee pädevuse osas on „valdade täitevkomiteede" põhimäärust iseloomustavamaks: § 28 — „Töömobilisatsioonide läbiviimine ja võitlus töödesertööridega", § 29 — „Riigile andmiseks kuuluvate toiduainete õige ja õigeaegselt arvelevõtmine, jaotamine külade peale ja nende kokkukogumine vastavalt toitlustamisorganite juhenditele", § 30 — „Kõigi Vabariigi majanduslike organite abistamine nende töös toorainete kogumise alal (naha, lina jne.)", § 31 — „Võitlus igasuguse spekulatsiooniga, jaotamise alusel riigile andmisele kuuluvate toiduainete varjamisega, ebaseadusliku müügiga ja väljaveoga" (S. K. 1920, a., nr. 20, art. 108). Need paragraafid määrasid sisuliselt valla täitevkomitee töö sel perioodil.

Teistest riigivõimu kohalikest organeist linnanõukogud, välja arvatud üksikud erandid, elasid 1920. a. edasikestnud kodusõja tõttu üle eriti terava kriisi ja nad olid peaaegu igal pool liidetud maakonna ja kubermangu täitevkomiteedega. Kuid reas ühendatud linnanõukogudes arenes siiski uus sektsioonide ja komisjonide töö, täitevkomitee ühendatud osakondade ja nõukogu töö ning rajati uus organ linnanõukogu juhtimiseks — tema büroo või presiidium, enam-vähem tihedalt seotud maakonna või kubermangu täitevkomiteega.

Samal ajal arenesid ja tugevnesid kodusõja pingelises olustikus kubermangu ja maakonna nõukogude võimuorganid. 1920. a. augustis märgiti SaRK ajakirja „Nõukogude Võim" nr. 8 juht-

kirjas: „Täitevkomitee osakondade endine eraldumus Täitevkomiteest ja Täitevkomitee enda endine eraldumus alamaastmelistest Täitevkomiteedest, mis lähemas minevikus nii valusana tundus, annab aset kubermangu aparaadi monoliitsusele." Nende saavutuste peafaktoriteks olid laiali hargnenud täitevkomiteede presiidiumide töö, kes toetusid 1920. a. määruse alusel ümberkorraldatud valitsusosakondade tööle, ja kubermangu täitevkomiteede juures maakondade täitevkomiteede esimeeste nõupidamiste regulaarne kokkukutsumine ja maakondade täitevkomiteede juures valdade täitevkomiteede esimeeste nõupidamiste regulaarne kokkukutsumine. Edaspidi arenesid need nõupidamised pleenumiteks täitevkomiteede juures.

1918. a. Konstitutsiooniga moodustatud oblastite organisatsioonid lakkasid sel perioodil olemast. Põhjuseks oli ühelt poolt rinnete joone suur liikuvus ja teiselt poolt vajadus kõvendada keskuse sidet otseselt kubermangudega.

Kohalike riigivõimu organite küsimus VIII Ülevenemaalisel nõukogude kongressil. VIII Ülevenemaaline nõukogude kongress detsembris 1920. a. möödus juba oluliselt lõppenud kodusõja tingimustes ja märkis abinõusid rahuaegseks ülesehitamistööks. Otseselt nõukogude ülesehitamise kohta võeti vastu ainult üks otsus. Enamik VIII Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsuseid — selles suhtes oli see kongress erakordne — oli pühendatud riigivõimu kohalike organite organiseerimisele ja tegevusele või oli seotud selle küsimusega.

Säärane on otsus „Oblastite majanduslike organite ja kubermangude ning maakondade majanduslike nõupidamiste põhimääruse väljatöötamisest", „Talupoegade põllumajanduse tugevdamise ja arendamise abinõudest", „Majandusliku valitsemise kohalikest organeist", „Varustuse kohalikest fondidest", „Naiste kaasatõmbamisest majanduslikule ülesehitamisele" (S. K. 1921. a., nr. 1, art-d 1, 8, 9, 3, 6 ja 12).

Et suurem osa neist otsuseist realiseerus alles järgneval perioodil — rahvamajanduse taastamise perioodil, tulevad nad vaatlusele allpool. Siin on aga peamiselt tarvis ära märkida kokkuvõtlikku määrust nõukogude ülesehitusest (S. K. 1921. a., nr. 1, art. 1). Selle määruse suur IV osa „Kesk- ja kohalike organite vastastikustest vahekordadest" kinnitas selles küsimuses põhiliselt VII Ülevenemaalise nõukogude kongressi sätteid, neid saadud kogemuste põhjal täpsustades ja täiendades. Nii üksikute rahvakomissariaatide korralduste seistamise küsimuses määrati, et see on lubatav ainult erakorralistel juhtudel ja et VKTK Presiidium, lahendades korralduse seistamise õigsuse küsimust, otsustab süüdlast poolt, s. o. rahvakomissari või kubermangu täitevkomitee juhte, kohtulikule vastutusele võtta. V osas, „Kohalike nõukogude ja nende täitevkomiteede tööst", kinnitati VII Ülevenemaalise nõu-

kogude kongressi vastavate otsuste elluviimise kohuslikkust ja samal ajal juhiti tähelepanu vajadusele toimetada regulaarselt nõukogude ümbervalimisi ja nende kongresside kokkukutsumisi, pandi ette moodustada linnanõukogud kõigis linna tüüpi asulates ja linnanõukogude pleenumid kokku kutsuda mitte harvemini kui kaks korda kuus. Täitevkomiteedelt nõuti samuti nende istungite regulaarset kokkukutsumist, kuna neid nagu hakkasid juba asendama presiidiumide istungid. Peale selle korraldati kõigi täitevkomiteede laiendatud nõupidamised alamate astmete täitevkomiteede ja nõukogude esindajate osavõtul valdades ja maakondades mitte harvemini kui üks kord kuus, kubermangudes mitte harvemini kui üks kord kahe kuu jooksul.

§ 5. RIIGIVÕIMU KOHALIKUD ORGANID ÜLEMINEKU PERIOODIL RAHUAEGSELE TÖÖLE RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE ALAL (1921.—1925. A.).

VIII Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsuste täitmise korras andis VKTK Presiidium 8. veebruaril 1921. a. määrused „Nõukogude regulaarsetest ümbervalimistest ja Nõukogude Kongresside kokkukutsumisest määratud tähtaegadel" (S. K. 1921. a., nr. 11, art. 72) ja „Küla Nõukogude, Valdade Täitevkomiteede ja Maakondade Täitevkomiteede esindajate regulaarsete laiendatud nõupidamiste kokkukutsumisest" (S. K. 1921. a., nr. 12, art. 77). Samal ajal võttis VKTK Presiidium vastu määruse „Tööliste ja Punaarmee Saadikute Linnade Nõukogude organiseerimisest" (S. K. 1926. a., nr. 11, art. 71), milles pandi ette taastada linnanõukogud kõigis neis linnades ja vabrikute-tehaste asulates, kus nad kodusõja perioodil oma olemise lõpetasid, ja asutada neid ka seal, kus neid seni üldse ei olnud. 10. märtsil saatis VKTK Presiidium laiali „Ringkirja Linnanõukogude tööst" (S.K. 1921.a., nr. 30, art. 163), mis peamiselt oli pühendatud pleenumite ja kodusõja perioodil arenenud nõukogude sektsioonide töö parandamise küsimusele. Selle ringkirja esimesed read „... Nõukogude Vabariigi rahvamajanduse taastamine nõuab töörahvalt ja esimeses järjekorras linnaproletariaadilt enneolematut jõudude pingutamist" — on üldiselt siin loeteldud VKTK Presiidiumi määruste motoks.

Neis tingimustes oli eriline tähtsus nõukogude tööl ja esimeses järjekorras nende majanduslike organite tööl, mis juba 1920. a. oli VIII Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsuse alusel oblastite majanduslike nõupidamiste kaudu ühtlustatud. Nep'i (Uue majanduspoliitika) algusega loodi säärased nõupidamised Lenini ettepanekul ka kõigi allpool seisvate täitevkomiteede ja nõukogude juures.

Lenini poliitika nõukogude majandusliku ülesehituse alal leidis otse nep'i alguses kujuka teoreetilise ja organisatsioonilise väljenduse Lenini poolt 1921. a. maikuu 20-ndail päevil kirjutatud „TKN eeskirjas kohalikele nõukogude asutistele" ja „VKTK määruse projektis kohalike majanduslike nõupidamiste kohta, nende aruandest ja toimetamisest vastavalt RKN ja TKN eeskirjadele". Neid mõlemaid dokumente arutati IV Ülevenemaalisel ametiühingute kongressil ja maikuu (26. mail) VK(b)P X konverentsil, ning 30. juunil kinnitas nad VKTK Presiidium (S. K. 1921. a., nr. 44, art. 223). Nad määrasid reaks aastaiks nõukogude majandusliku ülesehituse juhtmõtted kohtadel.

Nagu paljud teisedki Lenini tööd, on need kaks dokumenti sisuliselt palju laiemad kui nende pealkirjad: eeskiri võtab õieti majanduslikku tööd, MEN organisatsiooni, kui otsustavat lüli selle perioodi ahelas, kuid samal ajal ta annab, eriti oma üldosas ja „esimese grupi küsimustes", proletariaadi diktatuuri riigi ülesannete analüüsi sellel tõsiseimal etapil, eriti rõhutades kohalike võimuorganite ülesandeid (selle juures ka kaadrite esiletõstmise ja nende tugevdamise ning bürokratismi vastu võitlemise ülesandeid).

Nõukogude töö elavnemise poliitika algus. Uue majanduspoliitika esimesed kaks ja pool aastat oma majanduslike saavutustega, töölisklassi võitlus liidu tugevdamiseks talupoegade klassiga, töölisklassi kasv ühenduses tööstuse arenemisega — kõik see tekitas järsu murrangu nõukogude valimistel 1923. a. 1922. a. oli külanõukogude valimistel valimistest osavõtnute arv 22,3% kõigist valijaist, 1923. a. — 37,2%. Aktiivsus linnanõukogude valimistel tõusis vähem märgatavalt — 36,5% kuni 38,5%, kuid tugevasti kasvas aktiivsus valimistel töölisasulates kubermangude nõukogude kongressidele. 1922. a. oli nende esindus 0,3% kongresside kogu koosseisust, 1923. a. juba 7,3%.

Aktiivsuse kasv nõukogude valimistel oli üheks tunnuseks, et nõukogude töö hakkas elavnema, ja see elavnemine kajastus sektsioonide töö ja organisatsiooni arenemises, tööliste esilekerkimise arengus, nõukogudega seotud massiliste organisatsioonide töö laialihargnemises, — rakukesed TTI abistamiseks, parteitute konverentsid, naiste delegaatide koosolekud, ajakirjanduse kaastööliste võrgu laienemine jne.

Kõiki neid fakte märkis seltsimees Stalin oma ettekandes partei XIII kongressil maikuus 1924. a. ja nende arvestamine kajastus seltsimees Molotovi ettekande puhul kongressi poolt vastuvõetud otsuses, milles nõukogude arengu üldjooni sel perioodil resümeeriti järgmistes sõnades: „Seoses maa üldise tõusuga kasvab tööliste hulkade poliitiline aktiivsus. See avaldub Nõukogude ja ametiühinguliste organisatsioonide töö elavnemises, kultuur-hariduslike, elu-oluliste ja teiste töölisorganisatsioonide kasvus.

Eriline tähtsus on tööliste ja talupoegade saadikute Nõukogude töö elavnemisel (nende juures sektsioonide, komisjonide ja nõupidamiste korraldamine ja neisse kaunis suure arvu tööliste, teenistujate ja talupoegade kaasatõmbamine) [1]."

Seltsimees Stalini ettekanne partei XIII kongressil tähistas uue etapi algust nõukogude arengus. Varsti peale kongressi algas riigivõimu kohalike organite põhimääruste revideerimine ja oktoobrikuus samal 1924. a. kinnitas VKTK külanõukogude (S. K. 1924. a., nr. 82, art. 827), valdade ja maakondade nõukogude kongresside ja nende täitevkomiteede (S. K. 1924. a., nr. 82, art. 826) uued põhimäärused.

Samal ajal alustas VK(b)P KK oktoobrikuu pleenumi otsuse põhjal oma tegevust VK(b)P KK juures Nõukogude ülesehitamise komisjon. Nõukogude elustamise poliitikaga seoses olevate küsimuste edaspidiseks läbiarutamiseks otsustas NSVL KTK 19. detsembril 1924. a. kokku kutsuda kesk- ja kohalike asutiste esindajate üleliidulise nõupidamise nõukogude ülesehitamise küsimustes. Nõukogude elustamise poliitika teostamise korras, ühenduses sel ajal toimunud nõukogude ümbervalimiste kampaaniaga ja ilmnenud valijate vähese aktiivsusega reas kohtades, andis NSVL KTK samal ajal korralduse — lugeda toimunuks ainult need valimised, millest võttis osa mitte vähem kui 35% valijaist, ja need nõukogud ümber valida, kus valimistest osavõtnute arv oli väiksem.

1925. a. jaanuarikuus kokkutulnud üleliiduline nõupidamine nõukogude ülesehitamise küsimustes märkis 1. sessioonil sms Kalinini ja Kaganovitši ettekannete alustel nõukogude töö elustamise poliitika peaprobleemid ja organiseeris nende uurimise keskuses ja kohtadel, asutades täitevkomiteede ja nõukogude juurde komisjonid nõukogude ülesehitamise küsimuste alal. Nõupidamise teisel sessioonil aprillis 1925. a., mainitud ettevalmistustöö alusel keskuses ja kohtadel, vaadati läbi ja kinnitati abinõud: — nõukogude valimiste küsimustes, külanõukogude töö korraldamiseks — neis presiidiumide ja revisjonikomisjonide moodustamine, küla täiskogude töö parandamiseks külanõukogude juhtimisel, valla täitevkomiteede laiendatud istungite ja nende juures sektsioonide (komisjonide) organiseerimiseks, seose tugevdamiseks alamate organisatsioonide eneste vahel ja samuti neist kõrgemate täitevkomiteede suhtes, külanõukogude kolmekuise suulise aruandmise korraldamiseks oma valijatele, küla- ja valla nõukogude tugevdamiseks, valla (rajoonide) eelarvete kindlustamiseks. Peale selle kinnitati veel rida abinõusid linnanõukogude töö kõvendamiseks — nende pleenumite ja sektsioonide töö ja linnanõukogude administratiiv-majanduslike funktsioonide laiendamise alal.

---

[1] ÜK(b)P resolutsioonides, I j., lk. 584.

Nõupidamise otsused nõukogude ülesehitamise alal kiideti heaks III Üleliidulise nõukogude kongressi poolt 1925. a. maikuus. Oma otsuses sms Kalinini ettekande kohta väitis kongress, et „nõukogud kui võimuorganid peavad astuma Nõukogude Vabariigi kogu majandusliku ja kultuurilise ülesehitamistöö etteotsa ja seda juhtima...", mille juures „seda järjekordset määratu suure tähtsusega tööd võivad nõukogud teostada ainult töötajate eneste kaasatõmbamisel nõukogude ülesehitamistööle, tööliste ja talupoegade, töölisnaiste ja talunaiste isetegevuse arendamise tingimusel, kindlustades selle juures tõelise proletaarliku juhtimise" (S. K. 1925. a., nr. 35, art. 247).

Jutuajamisel J. M. Sverdlovi nimelise kommunistliku ülikooli üliõpilastega (1924. a.) rääkis seltsimees Stalin nõukogude elustamise poliitikast kui tööliste ja talupoegade administratiiv-poliitilise (majandusliku ja kultuurilise kõrval) ühenduse tugevdamise vormist „nõukogude demokraatia levitamise kaudu linnas ja maal ja nõukogude elustamise kaudu selleks, et riigi aparaati lihtsustada, odavamaks teha ja moraalselt tervendada, selleks, et sellest aparaadist välja ajada bürokratismi ja kodanliku laostumise elemente, selleks, et riiklikku aparaati miljonilistele massidele täielikult lähendada[2]."

Trotskistlik-buhhaarinlik-kamenevlik kontrrevolutsiooniline jõuk, kes tol korral teotses opositsiooni lipu all, katsus nõukogude elustamise poliitika vastu võidelda laimavate kallaletungide kaudu parteile ja Lenini-vastaste teooriakeste levitamise teel tööliste ja talupoegade liidu vastu töölisklassi juhtimisel, hirmutades sellega, et nõukogud kujunevad teissugusteks, et talupoegade stiihia lämmatab nõukogude riigiaparaadi „alumised korrused" jne. Kuid tegelik elu paljastas iga päev ja iga tund selle nõukogude-vastase soperduse kogu valelikkust ja armetust.

1924.—25. a. määrused nõukogude võimu kohalike organite kohta olid nõukogude elustamise poliitika ja rahvamajanduse taastamise väljenduseks. Kuid hoolimata sellest, et 1924. a. määrused külanõukogude, valla täitevkomiteede ja maakonna täitevkomiteede kohta väga suurelt erinesid 1922. a. määrustest, tulid nad (eriti kaks esimest) poole aasta jooksul umbes niisama suurele ümberkorraldamisele Üleliidulise nõupidamise tööde põhjal nõukogude ülesehitamise küsimustes.

1924. a. külanõukogude kohta antud määruse pea- ja võib-olla olulisimaks iseärasuseks on see, et, erinevalt endistest määrustest, temas on püstitatud ja lahendatud küsimus külanõukogu ja külatäiskogu vastastikustest vahekordadest. Külatäiskogu vaadeldi kui vahendit „kogu töötava elanikkonna kaasatõmbamiseks kohaliku elu ülesehitamisel". Määrus pani külanõukogule kohus-

[2] Stalin, Leninismi küsimused, 9. v., lk. 147.

tuse (p. 4) kokku kutsuda „... kodanike üldkoosolekud..." ja esitada „... tarbe korral kõrgematele instantsidele kõik kodanike üldkoosolekute otsused, nende soovid ja taotlused..." (S. K. 1924. a., nr. 82, art. 827). Üleliidulise nõupidamise otsus nõukogude ülesehitamise küsimustes 1. aprillist 1925. a. lausus: „On tarvis valjult piiritada küla üldkoosoleku (täiskogu) ja nõukogu õigusi ja kohustusi, mingil juhul ei tohi lubada külanõukogu asendamist kodanike üldkoosolekuga ja ümberpöördult; külanõukogu peab olema külas ainsaks juhtivaks võimuorganiks, mille ümber koonduvad kõik küla territooriumil tegutsevad riiklikud asutised ja samuti küla ühiskondlus (talupoegade komiteed, ühistegevus, ametiühingud jne.) [3]."

Olulist tähtsust omas külanõukogu tugevdamisel sektsioonide ja revisjonikomisjonide moodustamine. 1924. a. Põhimääruse § 4 p. c pooliku sõnastuse asemel, mille järgi külanõukogu „... moodustab tarbe korral komisjone ja annab ülesandeid üksikuile kodanikele ja kodanike gruppidele" (S. K. 1924. a., nr. 82, art. 827), määras nõupidamine, et külanõukogu juures moodustatakse alatised sektsioonid ja komisjonid „... administratiivse, majandusliku ja kultuurilise tegevuse põhialade järgi..."

Põhimäärus sättis, et külanõukogu istungeist võivad nõuandva häälega osa võtta kohalike ühiskondlike organisatsioonide esindajad ja samuti küla ametiisikud — õpetajad, arstid, agronoomid, maamõõtjad jne. „Põhimääruse" § 20 järgi võis suurtes külades külanõukogu kubermangu täitevkomitee loal valida täitevkomitee, aga nõupidamine lubas külanõukogudes, koosseisuga üle 20 isiku, moodustada presiidiume. 1924. a. Põhimääruse suurem osa koosnes külanõukogu pädevuse asjade loetelust, mis 1922. a. Põhimääruses sisaldus vaid mõnes reas. Vana põhimäärus andis külanõukogu pädevuse asjade puht-deklaratiivse loetelu, 1924. a. loetelu aga koondas kokku seadusandliku materjali külanõukogude kolmeaastase tegeliku töö kohta nep'i tingimustes. Eriti vajab märkimist külanõukogude tegevuse sidestamine kooperatiivsete organisatsioonide tegevusega külas ja tulude-kulude arvestuse sisseseadmine, mis külanõukogude suurenemisega hakkas arenema küla eelarveks.

Valdade täitevkomiteede põhimäärus 1924. a. (S. K. 1924., nr. 82, art. 826) ei olnud enam mõeldud endise halduśühiku jaoks elanikkonnaga 10 000 inimese ümber, vaid suurendatud administratiiv-majandusliku ühiku — valla — rajooni jaoks, elanikkonnaga 30 000—40 000 inimest, mis reas kubermangudes (Tuula, Põhja-Dvina, Astrahani, Orenburgi) hakkas asendama maakondi.

Linnade nõukogude põhimääruse (S. K. 1925. a., nr. 91, art. 662) võttis VKTK sessioon vastu 19. oktoobril 1925. a.,

[3] Nõupidamine ülesehituse asjus, 1925, lk. 172—173.

pool aastat pärast seda, kui Nõupidamine nõukogude ülesehitamise asjus oli oma töö lõpetanud. Nõupidamise otsuseid on põhimääruses täielikult arvesse võetud. 1922. a. põhimääruse järgi võis linnanõukogusid moodustada ainult linnades elanikkonnaga üle 10 000 inimese, uue põhimääruse järgi peab linnanõukogud moodustatama kõigis linnades ja töölisasulates. Linnades elanikkonnaga üle 50 000 inimese võisid linnanõukogud moodustada rajoonide nõukogusid. Linnanõukogude valimised toimusid mitmesuguste esindusnormide alusel, olenedes linna elanikkonna arvust. Linnanõukogu võis valida oma tööorgani — presiidiumi —, koosseisuga 11 inimest.

Linnanõukogude juures organiseeriti kommunaalosakonnad, aga linnanõukogu teiste tööharude jaoks talle alluvad linna allosakonnad või osad kubermangu või maakonna täitevkomiteede osakondade koosseisus.

Linnanõukogu juures organiseerusid tema üksikute tegevusharude järgi sektsioonid, kes valisid omad bürood (nende koosseisu kuulus kohuslikult täitevkomitee vastava osakonna juhataja, kuid sektsiooni juhatajaks ta ei tohtinud olla).

Sektsioonide koosseisu võisid kuuluda ametiühingute ja teiste ühiskondlike organisatsioonide liikmed, keda need organisatsioonid nõukogu sektsioonide tööle nihutasid; sektsiooni liikmeid kas asetati individuaalselt tööle ja järelevalvamiseks üksikutesse linna asutistesse ja ettevõtetesse või nad töötasid seal sektsiooni eriotstarbelistes brigaadides. Kohuslikeks olid kõigile linnanõukogudele kommunaalmajanduse sektsioonid, rahanduse, rahvahariduse, tervishoiu ja kooperatiiv-kaubanduse sektsioonid, kuid organiseerida võis ka teisi sektsioone. Sektsioonide otsused kinnitati ja neid teostati linnanõukogu presiidiumi kaudu; sektsioonil oli õigus, kui ta presiidiumi otsusega ei nõustunud, anda küsimus nõukogu pleenumi arutusele.

Uue põhimääruse järgi olid linnanõukogudel juriidilise isiku õigused, õigus kohuslikke määrusi anda ja administratiivkaristusi peale panna, neil oli iseseisev linna eelarve ja nende pädevusse kuulus lai ring asju kõigilt tegevusharudelt linna valitsemise, majandamise ja kultuurilise ülesehitamise alal.

Nõukogude territoriaalse organisatsiooni arengu lähtekohaks taastamise perioodil oli VIII Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsus nõukogude ülesehitamise kohta ja nimelt selle otsuse VI osa. Selles osas öeldi: „Ülevenemaaline Nõukogude Kongress teeb Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee Presiidiumile ülesandeks... kiirustada tööd Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi uue administratiiv-majandusliku jaotuse läbiviimiseks, peamiselt majandusliku graviteerimise alusel. Kohustada kõiki ametkondi ühekuise tähtaja kestel lõpetama oma töid rajoonide plaanimise alal ja esitama neid Ülevene-

maalise Kesktäitevkomitee administratiivkomisjonile...“ (S. K. 1921. a., nr. 1, art. 1). Teises otsuses „Oblastite majanduslike organite põhimääruse väljatöötamise kohta...“ (S. K. 1921. a., nr. I, art. 8) tegi VIII Ülevenemaaline nõukogude kongress Töö ja Kaitse Nõukogude ülesandeks välja töötada VKTK lähemaks sessiooniks oblastite majanduslike organite põhimäärus.

Nende otsuste põhjal töötas VKTK administratiivkomisjon välja „põhimäärused“, mis VKTK 1921. a. märtsi sessioonil ka vastu võttis. Märtsis anti ka oblastite majanduslike organite (MEN) põhimäärus, milles seletati, et nad luuakse „bürokratismi vähendamise ja kohtadel niisuguste abinõude teostamise kiirendamise eesmärgil, mida võib ja mida peab teostama kohalike otsustega, ja samuti kõigi kohalike majanduslike organite tegevuse ühtlustamise ja tugevdamise eesmärgil...“, mis asuvad selle oblasti territooriumil (S. K. 1921. a., nr. 27, art. 153). Sama 1921. a. märtsis vastasutatud riikliku plaanikomisjoni juures organiseeriti „Rajoonimise komisjon“, kelle kätte läks üle rajoonide kujundamise küsimuse edaspidine arutamine. See komisjon töötas välja riikliku aparaadi territoriaalse organisatsiooni kogu skeemi tema uute lülidega — rajooni, ringkonna ja oblastiga. Tulevase administratiivse oblasti algkujuna arenes kohtadel laialdaseks oblastite MEN organisatsioon ja tegevus riikliku plaanikomisjoni poolt märgitud rajoonide võrku mööda.

Märtsis 1922. a. VK(b)P XI kongressil ütles Lenin KK poliitilises aruandes, oma viimases ettekandes partei kongressil: „... On vaja oblastite MEN autonoomiat ja tegevust laiendada ja arendada. Meil on nüüd Venemaa jaotamine oblastite rajoonidesse teostatud teaduslikel alustel, arvestades majanduslikke, klimaatilisi ja eluolulisi tingimusi, kütte saamise tingimusi, kohaliku tööstuse tingimusi jne. Selle jaotuse alusel on loodud rajoonide ja oblastite MEN. Üksikuid parandusi muidugi tuleb, kuid on tarvis tõsta nende MEN-de autoriteeti [4].“ Selle Lenini kohaliku riikliku aparaadi põhjaliku ümberkorraldamise poliitika vastu tegi kulissidetagust õõnestamistööd parempoolsete bürokraatide toetusel kahjurlik trotskistlik-sapronovlik „opositsioon“. Selle tagajärjel kanti VKTK maisessioonile 1922. a. esitatud rajoonimise seaduse projekt ühelt sessioonilt teisele ja ta ei jõudnud kuidagiviisi edasi.

Rajoonide küsimus otsustati aprillis 1923. a. partei XII kongressi otsusega. Selles otsuses tunnustas kongress Vabariigi endise administratiiv-majandusliku jaotuse uutele maa poliitilistele ja majanduslikele tarvidustele mittevastavaks, kuid ühtlasi leidis, et administratiiv-majandusliku jaotuse uue süsteemi sisseseadmine nõuab ettevaatlikku käsitlust ja pikka aega lõplikuks teostamiseks.

[4] Lenin, Teosed, XXVII, lk. 259.

Otsuse edasises osas arutas kongress riikliku plaanikomisjoni ja VKTK administratiivkomisjoni poolt koostatud rajoonimise projekti kui esialgset töökava, mis nõuab täiendusi, kontrollimist ja viimistlemist kogemuste alusel.

ÜK(b)P XIV kongress 1925. a. detsembris märkis oma resolutsioonis ÜK(b)P KK aruande puhul, et nõukogude võim „alustas rajoonide kujundamise tagajärjekal läbiviimisel materiaalse-majandusliku baasi loomist oblastitele, autonoomsetele ja liiduvabariikidele“ [5].

§ 6. NÕUKOGUD VÕITLUSES SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE EEST (1926—1929).

Juba VK(b)P KK tähendas 3.—10. oktoobril 1925. a. oma üleskutses „Kõigile organisatsioonidele, kõigile VK(b)P liikmeile“, et 1925. a. „riiklik tööstus jõuab oma taastamisperioodi lõpule. Sellesamaga tulevad järjekorda veel tähtsamad ülesanded — tööstuse ja ühes sellega kogu rahvamajanduse ülesehitamine uuel, tehniliselt kõrgemal tasemel“ [1]. ÜK(b)P XIV kongressil detsembri lõpul 1925. a. seadis seltsimees Stalin KK poliitilises aruandes parteile ja meie maale ülesande töötada rahvamajanduse arendamise alal „meie maa muundamise sihil agraarmaast industriaalmaaks“ [2]. Ja juba aprillis 1926. a. märgib ÜK(b)P KK pleenum, et „tööstus kasvab palju tugevamini kui kõik teised NSVL majanduse harud [3], et „sel aastal mahutatakse tööstusse esmakordselt suured summad sisseseadete uuendamiseks ja uueks ehitustööks, millega määratakse tööstuse laienemise võimalus järgnevatel aastatel“ [4]. Edaspidi, partei XV kongressil, püstitas partei ülesande luua sotsialistlik tööstus, mis ületab eesrindlike kapitalistlike maade tehnilise taseme ja ulatuse.

Maa industrialiseerimine esitas nõukogudele uusi organisatsioonilisi ülesandeid nii majandusliku kui massilise töö alal. Neid ülesandeid lahendati, nagu tähendas sms Molotov ÜK(b)P KK juulikuu pleenumil 1926. a., nõukogude elustamise poliitika edasise arendamise korras. Sel alusel tekkis ka rida eriülesandeid. ÜK(b)P KK aprillikuu 1926. a. pleenumi otsuses juhiti tähelepanu sellele, et „... on vajalik kõigiti kaasa aidata nii kohaliku riikliku kui ka käsi-kodutööstuse arenemisele, eriti selles osas, mis töötab kohaliku küttega“. Kohaliku tööstuse arendamine suundus otseselt vajadusele selgelt kindlaks määrata ja valjult kinni pidada nõu-

[5] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 47.
[1] Sealsamas.
[2] XIV kongr. aruanne, lk. 49.
[3] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 98.
[4] Sealsamas.

kogude varanduslikest õigusist. Selle küsimuse reguleerimiseks andis NSVL KTK „Kohalike nõukogude varanduslike õiguste põhimäärused" (9. jaanuaril 1929. a., S. K. 1929. a., nr. 3, art. 26). Nende põhimääruste p. 2 järgi „kohaliku tähtsusega varanduse jaotamine ja ümberjaotamine mitmeastmeliste kohalike nõukogude vahel toimub liiduvabariikide seadusandluse korras". Reas edasistes punktides sättisid need põhimäärused kohalikele nõukogudele antavaid põhimisi õigusi nende ettevõtete organiseerimises ja ekspluateerimises, krediidi kasutamises jne.

Selle spetsiaalse, kuid nõukogudele väga olulise küsimuse lahendamise kõrval asetasid industrialiseerimise arendamise ülesanded nõukogudele ka üldlaadilisemaid organisatsioonilisi probleeme.

ÜK(b)P KK juulikuu (1926. a.) pleenumi resolutsioonis sms Molotovi ettekande puhul nõukogude ümbervalimistest loeme: „On tarvis kiirustada uue „Linnanõukogude põhimääruse" elluviimist ja läbi arutada küsimus linnanõukogude töö uutest ülesannetest kogu ulatuses ja eriti linnades vähese proletaarliku elanikkonnaga[5]." Nõukogude osas realiseeriti need küsimused alles 1928.—1929. aastal ja eeskätt NSVL KTK poolt 8. veebruaril 1928. a. antud „Põhimäärustega tööliste, talupoegade ja Punaarmee saadikute linnanõukogude organiseerimise kohta NSVL-s" (S. K. 1928. a., nr. 10, art. 86).

Kinnitades linnanõukogu kõik õigused, mis mainitud 1925. a. määruses, täpsustasid „Põhimäärused" neid, määrates § 16-s, et „linnanõukogudele peab kindlustatama kõik ettevõtted, maad ja ehitised, mis asuvad linna piirides ja millel on linnaline tähtsus", ning jätkuvalt juhatasid rea vahendeid, mis peavad tagama selle punkti realiseerimist. Oluline tähtsus oli § 20, mis määras, et „tööstuslikult kõrgelt arenenud linnades ja töölisasulates, kus suur osa funktsioone tööliselanikkonna kultuur-majanduslikus teenindamises teostatakse riiklike ettevõtete juhtivate organite poolt, peab linnanõukogudele kindlustama NSVL ja liiduvabariigi seadusandlusega, vastavalt kuuluvusele, juhtiva osa tööliste kultuuriliste ja eluoluliste tarviduste teenindamise alal, neile erikokkulepete alusel üle andes materiaalsed vahendid, sotsiaal-kultuurilised asutised ja üldkasutamises seisvad ettevõtted, mis ei moodusta lahutamata tervikut tootmisega" (S. K. 1928. a., nr. 10, art. 86). See paragraaf võimaldas tööstuslikel ettevõtteil vabaneda sääraseist asutisist nagu koolid, haiglad, saunad, pesukojad, aga linnanõukogul suurendada tootmise kultuur-eluolulist teenindamist.

Linnanõukogude tegevuse ülesannete täpsustamiseks linnades vähese proletaarliku elanikkonnaga, millest kõneles sms Molotov, märkis „Põhimääruste" § 21, et „linnanõukogud linnades, kus ei ole suurt linnamajandust ja tööstusproletariaati, teostavad peami-

[5] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 113.

selt ühiskondliku kontrolli funktsioone vastava täitevkomitee ja selle asutiste ja ettevõtete tegevuse suhtes" (S. K. 1928. a., nr. 10, art. 86). Tarvis veel märkida § 30, mille järgi selle territoriaalse ühiku täitevkomiteed, mille koosseisu kuulub linn või töölisasula, „on kohustatud oma tööst linnanõukogude pleenumitel aru andma".

7. jaanuaril 1929. a. saatis VKTK Presiidium laiali ringkirja ANS Vabariikide KTK-dele ning kraide, oblastite ja kubermangude täitevkomiteedele „Linnanõukogude massilisest tööst" [6]. Oma sisult ja tähtsuselt on see ringkiri oma nimetusest palju laiem. VKTK mainis, et hoolimata seaduse kindlaist juhendeist on märgata juhtumeid, kus „linnade eelarved jäävad eraldamata ja samuti ei toimu linnalise tähtsusega ettevõtete ja varade üleandmine linnade nõukogudele". Nõukogude pöördumise kohta tootmise poole öeldi ringkirjas: „On vaja organiseerida linnanõukogude ja nende sektsioonide tööd kokkukõlas sotsialistliku ülesehituse järjekordsete ülesannetega, eriti tootmise ratsionaliseerimise, riikliku aparaadi parandamise, kokkuhoiu-režiimi, kultuurilise revolutsiooni jne. ülesannetega." Järgnevas sanktsioneeriti ringkirjas esmakordselt ametlikult juba mitmeid aastaid üha enam arenenud saadikute gruppide organiseerimine. Ringkiri kõneles neist järgmiselt: „Kohtadel praktiseeritavaid linnanõukogude töömeetodeid saadikute gruppide, vanemate instituudi, ettevõtetes linnanõukogu liikmete valvekorra organiseerimise kujul kui endid õigustanuid tuleb ka edaspidi kasutada, eriti tööstuskeskustes." Ringkiri osutas suurt tähelepanu saadikute küsimusele, kontrollimise küsimusele, kas saadikud täidavad valijatelt saadud juhendeid, saadikute aruandvusele ja nende saadikute ärakutsumise küsimusele, kes oma kohal kõlblikuks ei osutunud. VKTK ringkirja lõpposas öeldi: „Eriliseks tungivaks ülesandeks on nõukogude suhete parandamine riiklike tööstusettevõtetega, kes faktiliselt seniajani teenindavad tööliste sotsiaal-kultuurilisi ja eluolulisi tarvidusi." Pärast seda asus ringkiri juba mainitud „NSVL linnanõukogude põhimääruste" § 20 konkretiseerimisele.

Et kindlustada kraide ja oblastite keskuste (kubermangulisi keskusi siis enam ei olnud) nõukogudele võimalust kõige laiemalt ja ratsionaalsemalt linnamajanduse korraldamisele ja tootmise abistamisele asuda, andis VKTK 30. oktoobril 1929. a. määruse „Linnanõukogude kohta linnades, mis on kraide ja oblastite ühenduste keskusteks, ja nende suhete kohta kraide ja oblastite võimuorganitega" (S. K. 1929. a., nr. 80, art. 784). Üldreeglina eraldati need linnanõukogud ringkondade koosseisust ja saadikute valimistel Ülevenemaalisele nõukogude kongressile loeti neid võrdseks ringkondade kongressidega; nende esimehed ei võinud olla üheaegselt

[6] Avaldatud ajakirjas „Vlast sovetov", 1929. a., lisa nr. 1-le, samuti kogudes „Kohalikud võimuorganid", kõik väljaanded.

kraide (oblastite) täitevkomiteede esimeesteks. Siin sanktsioneeriti oma iseseisvate osakondade moodustamine linnade nõukogude poolt: kommunaal-, finants-, töö, kaubanduse, rahvahariduse, tervishoiu ja sotsiaalkindlustuse osakonna moodustamine ja nende presiidiumide juures soovitati korraldada sekretariaat, mille koosseisu kuuluksid ka instruktorid massilise töö organiseerimise alal. Linnanõukogude ja nende osakondade suhted täitevkomiteedega ja viimaste osakondadega konstrueerusid VII ja VIII Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt ja VNFSV 1925. a. Konstitutsiooniga määratud alustel.

Rahvamajanduse sotsialistlik rekonstruktsioon asetas päevakorda külanõukogude organisatsioonilis-massilise töö tugevdamise ja arendamise ning nende nõukogude töös klassiiseloomu kindlustamise küsimuse. Et küla elus etendas suurt osa küla täiskogu, mis nõukogu külakogukonnaga kokku sulatas ja kergendas kulakute pääsu külanõukogu tööle, andis VKTK 14. märtsil 1927. a. määruse „Kodanike üldkoosolekute (täiskogude) kohta küla asundustes". Selle määruse kohaselt tulid täiskogud kokku küla elusse puutuvate küsimuste arutamiseks ja otsustamiseks ning samuti ka riikliku, krailise, oblastilise, kubermangulise, ringkonnalise, maakondliku ja vallalise tähtsusega üldiste küsimuste arutamiseks (S. K. 1927. a., nr. 51, art. 333). Samas sätiti, et küla täiskogu arutamisele ei või panna küsimusi, mis kuuluvad küla maakogukonna üldiste koosolekute arutamisele ja, ümberpöördult, et maakogukonna liikmete üldkoosolekute arutamisele ei või võtta küsimusi, mis kuuluvad kodanike üldkoosolekute (täiskogude) arutamisele, ja et täiskogudest võivad osa võtta ainult need, kel on valimisõigused.

21. märtsil 1927. a. kinnitasid VNFSV KTK ja RKN „Määruse alatiste komisjonide (sektsioonide) kohta rajoonide ja valdade täitevkomiteede ning külanõukogude juures" (S. K. 1927. a., nr. 39, art. 250). Sektsioone asutati üksikute tööharude alal töötajate laialdaste masside juurdetõmbamise otstarbel rajoonide täitevkomiteede ja külanõukogude praktilisele tööle ja täitevkomiteede ning külanõukogude arutamisele kuuluvate küsimuste esialgseks läbiarutamiseks.

Sektsioonide määruse p. 1-s on väike, kuid oluline märkus, mis sinna paigutatud 1931. a. (S. K. 1931. a., nr. 28, art. 256): „Kui külanõukogude territooriumil on kolhoose või suurte kolhooside tootmispindalasid, samuti sovhoose või suuri tööstusettevõtteid, organiseeritakse nende juures saadikute grupid."

Seoses põllumajanduse kollektiviseerimise arenguga kasvas järjest külanõukogude põllumajanduslike sektsioonide osatähtsus. 10. detsembril 1929. a. kinnitasid VNFSV KTK ja RKN „Määruse põllumajanduslike tootmisnõupidamiste kohta külanõukogude juures", mille järgi „põllumajanduslike tootmisnõupidamiste ülesandeks on: oma rajooni põllumajanduse sotsialistliku ümberkorral-

damise vahendite arutamine ja nende elluviimine (sovhooside, kolhooside, masina- ja traktorijaamade asutamine, tootmise koopereerimine jne.), samuti abinõude arutamine ja elluviimine külvipinna laiendamiseks, viljasaagi tõstmiseks, loomapidamise ja teiste oma rajooni põllumajandusharude arendamine nii sovhoosides ja kolhoosides kui ka kehvikute ja keskurite majapidamistes.

Põllumajanduslikud tootmisnõupidamised peavad teostama oma tööd Nõukogude võimu klassipoliitika alusel" (S. K. 1929. a., nr. 87/88, art. 865).

Külanõukogude põllumajanduslike tootmisnõupidamiste koosseis oli väga lai, sest peale külanõukogu liikmete ja liikmekandidaatide võisid neisse kuuluda kolhooside, sovhooside, maaühingute ja naiste delegaatide koosolekute esindajad, aktivistid noorkommunistide, sulaste, kehvikute ja keskurite seast, agronoomid, õpetajad, arstid jne. Nõupidamine valis oma tegevuse juhtimiseks 5—7-liikmelise büroo ja töötas välja tegevusplaani, mis oli sidestatud külanõukogu tööde plaaniga. Külanõukogu autoriteetse ühiskondliku massiorganina etendasid põllumajanduslikud tootmisnõupidamised küla sotsialistlikus ümberehitamises suurt osa.

K o h a l i k e n õ u k o g u d e u u s t e r r i t o r i a a l n e j a o t u s. Kiirelt arenev Nõukogude Liidu industrialiseerimine kõvendas plaanimajanduse aluseid ja ühes sellega majanduslikult küllalt tugevate ja majandamiselt homogeensete oblastiorganisatsioonide positiivset tähtsust, ühes nende ringkondliku ja eriti rajoonilise jaotusega, mis kõikjal tõrjus välja vananenud maakonna-, vallaning ühes sellega ka kubermangusüsteemi. 1927. a. keskel oli juba suurem osa VNFSV territooriumist hõlmatud oblastijaotusest. Kahe süsteemi olemasolu riigivõimu kohalike organite alal tekitas valitsemise alal suuri raskusi. Majanduslikult kasvava külaga seotud nõukogude allorganite töö võimalikuks ühtlustamiseks valmistas TTI RK määruse projekti nõukogude valitsuse kohalike organite õiguste ja kohustuste revideerimise kohta, mille kinnitasid VNFSV VKTK ja RKN 23. juulil 1927. a. (S. K. nr. 79, art. 533). Haarates majanduse ja valitsuse kõiki harusid, viis määrus läbi tõhusa töö detsentraliseerimise kohtadel, tugevdades allorganite operatiivseid funktsioone ja vabastades neist kõrgemad organid, eriti kubermangu täitevkomiteed.

1927. a. detsembris märkis ÜK(b)P XV kongress oma otsuses „Direktiive rahvamajandusplaani viisaastaku koostamiseks", et „selleks, et plaanipärane juhtimine haaraks kõige täielikumalt riigi rahvamajanduslikku elu, peab kongress vajalikuks järgneval viisaastakul lõpule viia kogu maa jaotamine rajoonidesse", mis lähema kahe aasta jooksul ka faktiliselt toimus.

6. aprillil 1928. a. võeti VKTK sessioonil vastu „Määrus kraide (oblastite), ringkondade ja rajoonide nõukogude kongresside ja nende täitevkomiteede kohta" (S. K. 1928. a., nr. 70, art. 503). Selle

ajani kehtisid ainult määrused üksikute kraide ja oblastite kohta (Uurali oblast, Põhja-Kaukaasia krai jne.). Ühtlase määruse vastuvõtmine kõigi kraide ja oblastite ühenduste kohta näitas, et maa rajoonimine jõuab juba lõpule.

25. veebruaril 1929. a. laiendas VKTK selle määruse kehtivust ka nende ringkondade ja rajoonide organeile, mis kuulusid autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite koosseisu (S. K. 1929. a., nr. 27, art. 275).

See määrus kraide (oblastite) organite suhtes kehtib siiamaani, kuid aja jooksul on temas siiski palju parandusi ja täiendusi tehtud. Ringkondade organite kohta kaotas see määrus ringkondade likvideerimise tõttu loomulikult oma kehtivuse, jäädes kehtima veel ainult nende väheste ringkondade suhtes, mis VNFSV-s seni on järele jäänud [välja arvatud rahvusringkonnad, milliste kohta on antud erimäärus, VKTK poolt kinnitatud 20. aprillil 1932. a. (S. K. 1932. a., nr. 39, art. 176)]. Rajoonide organite suhtes kehtis see määrus ainult 1. jaanuarini 1931. a., millal VKTK kinnitas eri „Määruse nõukogude rajoonikongresside ja rajoonide täitevkomiteede kohta" (S. K. 1931. a., nr. 11, art. 143), veidi enne seda, 13. oktoobril 1930. a., NSVL KTK poolt vastuvõetud „Nõukogude rajoonikongresside ja rajoonide täitevkomiteede põhimääruste" alusel (S. K. 1930. a., nr. 52, art. 545).

§ 7. NÕUKOGUD VÕITLUSES PÕLLUMAJANDUSE KOLLEKTIVISEERIMISE EEST (1930—1934).

XVI ÜK(b)P kongressil ütles seltsimees Stalin oma aruandes: „...riigis on toimunud juba niisugused majanduslikud edusammud, mis annavad täieliku aluse väita, et meil on õnnestunud pöörata küla uuele teele, kollektiviseerimise teele, kindlustades sellesamaga sotsialismi edukat ülesehitamist mitte ainult linnas, vaid ka külas [1]." Samas ettekandes märkis seltsimees Stalin, et kollektiviseerimise loosung oli partei poolt välja kuulutatud juba XV kongressil, kuid alles 1929. a. teisel poolel ilmnes talupoegade täielik pööre kolhooside poole ja keskureid läks massiliselt kolhoosidesse. Seoses sellega võttis ÜK(b)P KK 5. jaanuaril 1930. a. vastu otsuse „Kollektiviseerimise tempost ja riigiabi vahenditest kolhooside ülesehituseks" [2]. Oma ettekandes partei nõupidamisel ÜK(b)P KK juures 13. jaanuaril 1930. a. seadis sms Molotov üles küsimuse elust mahajäänud nõukogude ümberkorraldamisest, nende pööramisest kolhooside poole. Samal ajal võttis NSVL KTK vastu otsuse kokku kutsuda üleliiduline nõupidamine nõukogude

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 378.
[2] „Partinoje stroitelstvo", 1930, nr. 2 (4), lk. 72.

ülesannete küsimuse arutamiseks seoses kollektiviseerimisega. See nõupidamine avati 20. jaanuaril 1930. a.

Meie partei ridadesse sissehiilinud kulakute agentuur katsus kolhoosilise ülesehitamise edusamme endid ära kasutada võitluseks nõukogude vastu, püstitades avalikult või varjatult küsimuse külanõukogude tarbetusest üldise kollektiviseerimise rajoonides, kus nende funktsioone võivat täita kolhooside juhatused. Üleliidulisel nõupidamisel nõukogude ülesannete küsimustes ühenduses kollektiviseerimisega andsid sms Kalinin ja Kaganovitš tugeva vastuhoobi äsja ilmsikstulnud kulakukäsilastest likvidaatoreile eesotsas Rositiga. Nõupidamise tööde alusel NSVL KTK Presiidiumi poolt 25. jaanuaril 1930. a. antud määruses „Uutest nõukogude ülesannetest seoses laialt areneva kollektiviseerimisega külas" (S. K. 1930. a., nr. 7, art. 85) oli kirja pandud: „Kõik katsed likvideerida külanõukogusid, nõrgestada või vähendada nende juhtivat osa seoses massilise kollektiviseerimisega, nii avalikul kui ka maskeeritud kujul külanõukogude õiguste üleandmise teel kollektiivmajandite juhatustele, — kõik need katsed on oma olemuselt nõukogudevastased ja kajastavad meie klassivaenlaste meeleolusid, kes püüavad proletariaadi diktatuuri õõnestada ja tema organite jõudu nõrgestada. Säärased likvidaatorlikud püüded peavad leidma kõige otsustavama ja halastamatu vastuhoobi."

Nõupidamine rõhutas, et külanõukogud peavad astuma „kolhoosiliikumise etteotsa", ... „aktiivse osavõtu kaudu kollektiivmajandite tootmisplaanide koostamisest ja nende täitmisest, mille juures külanõukogude osa peab eriti ilmnema kollektiviseerimise protsesside tugevdamises, töö õiges organiseerimises ja järelevalves, et kollektiivmajandid täidaksid kõik oma kohustused proletaarse riigi vastu (viljakokkuostud, kontraktatsioonid, maksud jne.)". Kõike seda pidid külanõukogud täitma, tõmmates viimase kui ühe sulase ja kehviku nõukogude igapäevasele tööle koos keskuritega ja likvideerides kulakluse kui klassi üldise kollektiviseerimisega. Nõukogude osa tugevdamise otstarbel nõudis määrus nõukogude juhtivate kaadrite kontrolli ja nende kõvendamist, korraldas küla eelarve sisseseadmise üldise kollektiviseerimise rajoonides ja andis direktiive küla töö kõigi harude aktiviseerimiseks. Määruse lõpposas öeldi: „Et saavutada otsustavat ja kiiret murrangut, on vaja ümber valida külanõukogud, kes on näidanud oma võimetust juhtida kolhoosiliikumist."

Külanõukogude ümberkorraldamiseks vastavalt kollektiviseerimise ülesannetele ei sobinud enam vananenud külanõukogude põhimäärus 1924. a. Kuigi selle p. 8-b ütles, et külanõukogu „... aitab kaasa kollektiivmajandite organiseerimisele ja arendamisele ning annab abi ja toetust organeile, kes seda tööd teevad", seadis põhimäärus tervikuna enesele siiski ülesandeks imperialistliku ja kodusõja vältel hävitatud talupoegade abistamise majapidamise

taastamisel. Sotsialistliku rekonstruktsiooni, küla kollektiviseerimise periood seadis uusi ülesandeid.

Need ülesanded (külanõukogu pöördumine kolhoosi poole) näitasidki kätte „Põhimäärused külanõukogude organiseerimise kohta NSV Liidus", mis kinnitatud NSV Liidu KTK Presiidiumi poolt 3. veebruaril 1930. a. (S. K. 1930. a., nr. 16, art. 172).

„Põhimäärustes" arendati neid põhimõtteid, mis sisaldusid ülalpool vaadeldud NSVL KTK 25. jaanuari 1930. a. otsuses.

Eriti § 9 sättis, et „... kõigis külanõukogudes peab moodustatama iseseisvad eelarved", „... mille juures üldise kollektiviseerimise rajoonides külade eelarved tuleb kohuslikult sisse seada alates 1930./1931. eelarveaastast".

1930. a. jaanuari partei-nõupidamisel ÜK(b)P KK juures rääkis sms Molotov vajadusest ümber korraldada nõukogude töö ringkondades ja oblastites [3]. See töö ümberkorraldus avaldus esimeses järjekorras r a j o o n i m i s e u u e s e t a p i s, nõukogude riikliku aparaadi territoriaalse organisatsiooni ümberkorraldamises.

Juulis 1930. a. ÜK(b)P XVI kongressil ütles seltsimees Stalin: „Ei või olla kahtlust, et meie ei oleks suutnud alustada määratu suurt tööd põllumajanduse ümberkorralduse ja kolhoosiliikumise arendamise alal, kui me ei oleks läbi viinud r a j o o n i m i s t" ... „Praegu on kolhoosilise ülesehitamise raskuspunkt ümber paigutatud rajoonide organisatsioonidesse. Siia jooksevad kokku kolhoosilise ülesehitamise ja küla iga muu majandusliku tegevuse niidid nii kooperatsiooni kui ka nõukogude alal, nii krediidi kui varumise alal [4]." Aga rajoonil puudusid inimesed, puudusid ressursid ja puudus otsene juhtimine krai (oblasti) poolt.

Teel seisis ees iganenud ringkond, mis ka ÜK(b)P KK otsusega 15. juulist 1930. a. kui „tarbetu vahesein oblasti ja rajooni vahel" kaotati. ÜK(b)P XVI kongress oma resolutsioonis KK ettekande puhul märkis, et tema „tervelt ja täielikult kiidab heaks KK otsuse r i n g k o n d a d e k a o t a m i s e ja rajooni kui küla sotsialistliku ülesehitamise põhilise lüli tugevdamise kohta, mis peab viima partei- ja nõukogudeaparaadi kindlale lähenemisele külale, kolhoosidele, massidele [5].

Vastavalt ÜK(b)P KK otsusele pidi ringkondade likvideerimine olema lõpule viidud 1. oktoobriks 1930. a. 13. oktoobril kinnitasid NSVL KTK ja RKN „Põhimäärused rajoonide nõukogude kongresside ja rajoonide täitevkomitee kohta" (S. K. 1930. a., nr. 52, art. 545). „Põhimääruste" sissejuhatavas osas räägiti, et „Ringkondade likvideerimisega ja nende õiguste üleandmisega rajoonidele kujuneb rajoon tähtsaimaks lüliks nõukogude võimu-

[3] M o l o t o v, Kolhoosiliikumise poole, lk. 9.
[4] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 406.
[5] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 405.

organite süsteemis ja omandab erakorralise tähtsuse sotsialistlikus ümberkorraldamises, küla majanduslikus ja kultuurilises tõusus, kulaku ründamisel ja võitluses bürokratismiga".

Selle määruse olulisemaks momendiks rajoonide täitevkomitee suhtes oli see, et rajoonidele läks põhiliselt üle sama pädevus, mis 1928. a. määruse järgi kuulus ringkonna täitevkomiteedele.

Rahvamajanduse sotsialistliku rekonstruktsiooni areng nõudis riigiaparaadi vastavat ümberkorraldamist, et tugevdada maa majanduse plaanilist juhtimist riigi poolt. Seda soodustas rajoonide korraldamine ja ringkondade likvideerimine, millised asjaolud seadsid uuelaadselt küsimuse suuremate ringkonnalinnade nõukogude organiseerimise kohta. Elanikkonna arv neis linnades oli tihtipeale suurem kui rajoonides ja neid ei võinud allutada rajooni täitevkomiteedele. Seepärast anti 9. augustil 1930. a. NSVL KTK Presiidiumi poolt määrus „Linnanõukogude töö organiseerimise kohta seoses ringkondade likvideerimisega" (S. K. 1930. a., nr. 42, art. 435). Selles määruses öeldi, et linnad elanikkonnaga üle 50 000 inimese, mis omavad suurt tööstuslikku tähtsust ja on kultuur-poliitilisteks keskusteks, eraldatakse iseseisvaiks administratiiv-majanduslikeks ühikuiks. Nende linnade linnanõukogud alluvad otseselt NSVL või ANSV KTK-le või vastavatele kraide (oblastite) täitevkomiteedele. Iseseisvaiks administratiiv-majanduslikeks ühikuiks eraldatud linnadega võivad ühineda nende piiriäärsed külapiirkonnad, kuid mitte enam kui ühe rajooni piirides. Neis külapiirkondades jäävad püsima külanõukogud, kuid nende elanikkond võtab samal ajal osa ka linnanõukogu valimistest. Linnanõukogu moodustab oma iseseisva aparaadi üksikute halduse majandusalade juhtimiseks.

Suur tähtsus oli määruse p. 5, kus juhiti tähelepanu sellele, et terve rida linna sotsiaal-kultuurilisi asutisi on arvatud teenindama mitte üksnes linna, vaid ka küla elanikkonda, ja seepärast pandi ette liiduvabariikide KTK-l anda linnanõukogudele juhendeid korra kohta, kuidas need asutised edaspidi peavad teenindama linnade lähedase külaelanikkonna sotsiaal-kultuurilisi tarvidusi. Samas p. 5 märgiti, et „Linnanõukogude töö tugevdamiseks külas moodustavad linnade nõukogud töö jaoks külas sektsioonid". See määrus oli tõukeks linna šefitöö tugevdamiseks külas ka nõukogude alal.

Et tugevdada linnanõukogude pöördumist tootmise poole, saatis VKTK 30. aprillil 1930. a. laiali ringkirja[6] vabrikute ja tehaste šefiseisundi kindlustamise kohta riigiaparaadi suhtes. Selles ringkirjas öeldi, et linnanõukogud ja nende sektsioonid „peavad looma kõige tihedama sideme šefibrigaadidega, ära kuulates oma istungeil tööliste brigaadide teated tehtud tööst riigi-

[6] „Izvestija TsIKa SSSR i VTsIKa", 1930, nr. 185.

aparaadi kontrollimise alal...", ja et „saadikute grupid ettevõtetes peavad kujunema massilise šefiliikumise eesrindlikeks organisaatoriteks".

Maa sotsialistliku rekonstruktsiooni eduka arenguga tõusis ka linna ja linnamajanduse tähtsus. Juunis 1931. a. võttis ÜK(b)P KK pleenum sms L. M. Kaganovitši ettekande põhjal vastu otsuse „Moskva linna majanduse ja NSVL linnamajanduse arendamise kohta", milles öeldi: „Vanades tööstuslikes keskustes, mis viimaseil aastail otse tormiliselt on kasvanud..., ei ole linnamajanduse arendamise ja rekonstrueerimise küsimus mitte ainult praegu seal elunevate töötava rahva hulkade teenindamise küsimus, vaid ka uute sadade tuhandete ja miljonite tööliste mahutamise, ümberpaigutamise ja materiaal-kultuurilise teenindamise küsimus" ... „Ühes sellega tingib MTJ-de ja suurte kolhooside ning sovhooside organiseerimine, ringkondade likvideerimine ja terve rea külade rajoonikeskusteks muutumine uute sadade linnade ehitamist endistes küladés. Kõik see kokkuvõetult asetab partei ette linna probleemi rekonstruktsiooni perioodil uuel kujul, vanade linnade ümberehitamise ja uute linnade ehitamise probleemi [7]."

Linnade rekonstrueerimine ja ehitamine suurendasid linnanõukogude töö tähtsust ja nõudsid selle ümberkorraldamist vastavalt uutele ülesannetele. ÜK(b)P KK pleenumi otsus märkis, et „Linnade nõukogud kui proletariaadi võimuorganid linnades peavad oma töö nii ümber korraldama, et linnamajanduse igasse harusse aktiivsele tööle kaasa tõmmataks esimeses järjekorras nõukogude saadikud. Linnade nõukogude sektsioonid peavad tegelikult teostama igapäevast järelevalvet ja töö juhtimist linna majanduse igas harus. On vaja lõpetada linnade nõukogude pleenumite pidulike istungite praktika. Linnade nõukogude pleenumid peavad kujunema linna majanduse küsimuste asjaliku lahendamise keskusteks valijate sadade ja tuhandete märkuste ja ettepanekute alusel [8]."

Nende direktiivide alusel toimusid linnade nõukogude organisatsioonis ja töös suured edusammud, mis tõstsid nende tähtsust linna ja maa sotsialistlikul ümberkorraldamisel. Väga märgatavat osa etendasid linnade nõukogud, nende sektsioonid ja saadikute grupid, eriti lööktöö ja sotsialistliku võistluse arendamiseks linnas. Sotsialistlik võistlus ei arenenud üksnes ühe linna sektsioonide ja saadikute gruppide vahel, vaid ka mitme linna vahel, ning sel perioodil toimusid mitmed linnade ja rajoonide kokkutulekud lepingute sõlmimiseks sotsialistlikuks võistluseks, mis märksa tõstis paljude linnade tööd. Sellesse töösse tõmbusid ka linnanõu-

---

[7] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 477—478.
[8] Sealsamas, lk. 479.

kogude uuesti suureks paisunud massilised algorganisatsioonid — kvartaalide-tänavate komiteed linna korrastamise alal.

20. jaanuaril 1933. a. VKTK poolt kinnitatud uus „Linnanõukogude põhimäärus" (S. K. 1933. a., nr. 29, art. 103) koondas varem antud direktiivid ja seadusandlikud aktid ning linnanõukogude töökogemuse. Selle põhimääruse järgi omasid linnade nõukogud linna piirides samu õigusi ja sama pädevust, mis rajoonide täitevkomiteed pärast ringkondade likvideerimist.

Linnade nõukogude töö organisatsiooni toodi rida uusi momente. Linnade nõukogude pleenumite asjaliku tähtsuse tõstmiseks määrati kindlaks nende eripädevus küsimustes, mis kuulusid kohuslikult just nõukogu p l e e n u m i arutamisele. Sääraste küsimuste hulka olid põhimääruse järgi (§ 22) arvatud: a) majandusliku ja sotsiaal-kultuurilise ülesehitamise plaan; b) linnaeelarve ja aruanne selle täitmise üle; c) laenude tegemise küsimused; d) linna üldise ümberplaneerimise projekt; e) linnanõukogu tööplaan; f) linnanõukogu presiidiumi aruanne oma tegevusest; g) linnanõukogu mandaatkomisjoni ettekanne; h) aruanne valijate eeskirjade täitmise üle. Kui linnanõukogu presiidium pleenumi istungite vaheajal on sunnitud mõnda neist pleenumi võimkonda kuuluvaist küsimusist otsustama, siis on ta kohustatud linnanõukogu lähemal istungil oma otsuse nõukogu pleenumile kinnitamiseks esitama. Osakondade organisatsioonile ja nõukogu riiklikule aparaadile on pühendatud eri, IV peatükk, kus märgitakse nõukogude organisatsiooni kahte tüüpi: vabariikliku-oblastilise alluvusega linnades moodustatakse üldiselt kuni 11 osakonda, aga rajoonidele alluvates linnades kolm osakonda (kommunaal-, rahanduse ja rahvahariduse) ja kolm inspektuuri (töö, tervishoiu ja sotsiaalkindlustuse) ning peale selle presiidiumi juures plaanikomisjon.

Linnanõukogu sektsioonide kompetentsi määrangus on olulise tähtsusega, et „linnanõukogu pleenumi otsusega võib sektsioonidele panna linnanõukogu osakondade ja inspektuuride üksikute kohustuste täitmise" (§ 29), ja märge, et „sektsioonide otsused, mis tehtud nende pädevuse piirides, antakse üle nende elluviimiseks osakondade juhatajaile või inspektuuride juhatajaile" ... (§ 33). „Kui osakonna või inspektuuri juhataja ei ole nõus sektsiooni otsusega, annab ta viiepäevase tähtaja kestel küsimuse lahendamiseks linnanõukogu esimehele või presiidiumile" (§ 33). „Linnanõukogu presiidiumi otsusega mitte nõustudes võib sektsioon küsimuse viia linnanõukogu pleenumi otsustamisele" (§ 34).

Saadikute gruppidele on 1933. a. linnanõukogude põhimääruses pühendatud eri peatükk (VI), kus saadikute gruppe vaadeldakse kui linnanõukogu rakukesi ettevõtetes, „... mille kaudu linnanõukogu organiseerib töölisi võitluseks tootmisülesannete

parema täitmise eest ja tõmbab selle ettevõtte töötajate kollektiivi kaasa linnanõukogu tööle" (§ 36).

Vaadeldava perioodi alguses märgiti ÜK(b)P KK 1930. a. detsembrikuu pleenumi resolutsioonis nõukogude ümbervalimiste kohta sms Kalinini ja Molotovi ettekannete puhul, et „... nõukogude töö ümberkorraldus võib toimuda ainult nõukogude kui partei pealiini teostajate tähtsuse tõstmise teel, nõukogud peavad olema lepitamatud vastased nii parempoolsele kui „pahempoolsele" oportunismile" [9]. Järgnenud aastatel nõukogude osa partei pealiini hoidjana tõusis tunduvalt ja nad kindlustasid suurel määral parteipoliitika edu kohtadel. Kuid edasine rünnak kogu rindel võitluses sotsialismi ülesehitamise eest nõudis veel tugevamat bolševistlikku organiseeritust.

Partei XVII kongressil märkis seltsimees Stalin, et „... pärast seda, kui on antud õige poliitiline suund, otsustab organisatsiooniline töö kõik, selle hulgas ka poliitilise suuna enda saatuse, tema teostamise või tema läbikukkumise" [10], ja nõudis „organisatsioonilise juhtimise tõstmist poliitilise juhtimise tasemele" [11]. Seda seltsimees Stalini seisukohta arendas laialdaselt nõukogude ülesehitamise küsimustes ka sms Kaganovitš samal kongressil oma ettekandes organisatsiooniliste küsimuste üle. Partei XVII kongressi otsuses selle ettekande põhjal organisatsioonilistest vahenditest nõukogude ülesehitamise alal anti nõukogude suhtes direktiivid: „Likvideerida kõigi nõukogude-majanduslike aparaatide struktuuri funktsionaalne süsteem ja nad ümber korraldada tootmis-territoriaalse omapära alusel, alates alamaist tootmislülidest ja lõpetades rahvakomissariaatidega... tõsta oblastite, kraide ja vabariikide kohalike võimuorganite osa ja nende kohustusi, eriti kohaliku tööstuse ja põllumajanduse arendamise alal, ... rahvakomissariaatide volinike asemel oblastites ja kraides luua raske-, kerge- ja teiste tööstuse harude oblasti- ja kraivalitsused, asetades neile kohustuse juhtida kogu kohalikku tööstust ja samal ajal täita vastava rahvakomissariaadi ülesandeid. Teha keskkomiteele ülesandeks konkreetselt välja töötada küsimus kohaliku tööstuse juhtimise korraldamisest ja liidu tööstuslike rahvakomissariaatide esinduse korraldamisest kohtadel [12]."

Nõukogude massiorganisatsioonide suhtes anti samas otsuses direktiiv: „Organiseerida masside kontroll haldusorganite töö üle ja võtta masside karmile arvustusele aparaadi bürokraatlikud paised ja puudused. Laiendada nõukogude sektsioonide ja saadikute gruppide võrku ettevõtetes, külades, aga suurtes linnades organiseerida nõukogude saadikute allrajoonide ja jaoskondade

[9] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 455.
[10] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 590.
[11] Sealsamas, lk. 595.
[12] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 594.

grupid, erilist tähelepanu osutades naisaktivistide kaasatõmbamisele nõukogude ja nende sektsioonide töösse[13]..." „Edasi arendada ja kvalitatiivselt tõsta häid tulemusi andnud ettevõtete šeflust riigiasutiste suhtes ja tootmistegevuse ühendamist tööga riigiasutistes[14]."

Partei kongressi otsuste alusel võttis NSVL KTK 27. mail 1934. a. vastu määruse „Nõukogude organisatsioonilise töö kohta" (S. K. 1934. a., nr. 31, art. 234), mis konkretiseeris sellel alal partei direktiivid.

Määruses pandi ette täitevkomiteedele ja nõukogudele kindlustada sektsioonide ja saadikute gruppide kui masside nõukogude töösse tõmbamise peavormide edasiarendamist, neid järjest enam kujundades partei ja valitsuse otsuseid täitvaks masside-aparaadiks sotsialistliku ülesehitamise mitmesugustel aladel. Sektsioonide arvu pandi ette suurendada kindlaksmääratud loetelu alusel linnanõukogudes 12-ni ja külanõukogudes 9-ni, kuid arvestades selle juures kohalikke olusid. Peale selle pandi ette arendada laiemaks kõigis ettevõtteis ja asutistes saadikutegruppide võrk, mis ühendab nõukogude aktiivi, ja luua neid isegi ühe saadiku olemasolu korral. Linnades elanikkonnaga üle 100 000 inimese pandi ette organiseerida saadikute elukoha järgi territoriaalsed saadikutegrupid, jaoskondade, või kus on rajoonide nõukogud, allrajoonide grupid. Sektsioonide ja saadikutegrupppide pleenumite istungeiks määrati ühised nõukogude päevad.

Selle NSVL KTK määruse rida punkte oli pühendatud täitevkomiteede ja nõukogude organisatsiooniosakondade tugevdamise küsimustele. „Funktsionalka'st" ülesaamiseks, sisuliselt samalaadse tegevuse koondamiseks, oli määratud, et üldreeglina tuleb koondada organisatsiooniosakondadesse töö nõukogude kaadrite alal, arvestus-informatsiooniline töö, töö administratiiv-territoriaalse jaotamise küsimustes, täitevkomiteede ja nõukogude aparaadi ratsionaliseerimise ja parandamise küsimustes. Rajoonide täitevkomiteedes ja alla 50 000 elanikuga linnade nõukogudes korraldatakse organisatsiooniosakondade asemel instruktorite grupid. Viimased töötavad rajooni täitevkomitee või linnanõukogu esimehe või selle asetäitja otsesel juhatusel.

Peale selle NSVL KTK määruse oli ka vastavate ametkondade poolt antud määrusi ja juhendeid, mis konkretiseerisid vastavaid partei kongressi direktiive.

Suured muudatused toimusid vaadeldava perioodi lõpul rajooni ja krai (oblasti) territoriaalses organisatsioonis. Seoses põllumajanduse lühitähtaegse sotsialistliku ümberkorraldamise tohutu töö raskustega võeti ÜK(b)P KK 1933. a. jaanuari-

[13] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 595.
[14] Sealsamas.

kuu pleenumil sms L. M. Kaganovitši ettekande põhjal vastu otsus organiseerida MTJ-des ja sovhoosides poliitilised osakonnad. KK samal pleenumil paljastas seltsimees Stalin töö puudusi külas ja märkis, et „MTJ-de ja sovhooside poliitilised osakonnad on nendeks otsustavaiks vahendeiks, mille abil võiks neid puudusi kõige lühemal ajal kõrvaldada“ [15].

Seltsimees Stalini sõnad tõestusid. Rohkearvulised bolševikkude kaadrid, kes olid hoolikalt ÜK(b)P KK poolt välja valitud ning MTJ-de ja sovhooside poliitilistesse osakondadesse saadetud, sooritasid seal lähema kahe aasta jooksul tohutu töö. Nad saavutasid MTJ-de ja sovhooside poliitilise tugevnemise, nende poliitilise osa tõusu, nende mõjuvõimu kehtelepääsu külas ja kolhooside ning sovhooside parteiliste rakukeste poliitilise ja majandusliku töö otsustava paranemise. Tänu kõigele sellele kõrvaldati külas kõik need töö puudused, millest rääkis seltsimees Stalin. Seepärast öeldi juba partei XVII kongressi otsuses organisatsioonilistes küsimustes: „KK ülesandeks teha ühenduses MTJ-de ümber uute majanduslike keskuste kujunemisega asutada uued iseseisvad rajoonid või MTJ-de väiksemates keskustes — allrajoonid, aga MTJ-de poliitilised osakonnad vajadust mööda ümber korraldada rajoonide või allrajoonide komiteedeks [16].“

ÜK(b)P KK pleenum märkis 1934. a. novembris sms L. M. Kaganovitši ettekande põhjal, et saavutused põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise alal „tõstavad esile vajaduse l õ p u l e v i i a juba ringkondade likvideerimisel algatatud rajoonimist ja haldusorganite täielikku lähendamist k ü l a l e“, ja otsustas: „1) MTJ-de poliitilised osakonnad ümber korraldada harilikeks partei organeiks ja selleks poliitilised osakonnad liita olemasolevate partei rajoonikomiteedega, aga eriliselt suured rajoonid jaotada mitmeks uueks rajooniks, liites nendega vastavad poliitilised osakonnad [17].“ Nii kujunes ajutise ja erakorralise iseloomuga parteiliste organisatsioonide — MTJ-de poliitiliste osakondade töö partei ja nõukogude alatiste organisatsioonide — rajoonikomiteede ja rajooni täitevkomiteede — arenemise baasiks.

Rahvamajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise edusammud kajastusid üldse tugevalt riigivõimu kohalike organite territoriaalse struktuuri arengus. Määratu suur kultuur-majandusliku ülesehitamise tõus Ukrainas ja Kazahstanis põhjustas seal 1932. a. kuue oblasti loomist kummaski vabariigis; samadel põhjustel tuli vähendada rida väga suuri oblasteid ja kraisid, alates Siberi kraist.

Suure arengu elas kollektiviseerimise perioodil üle rajoon. 1930. aastal, ringkondade likvideerimise ajaks, oli NSVL-s ligi

---

[15] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 524.
[16] ÜK(b)P resolutsioonides, II j., lk. 594.
[17] Sealsamas, lk. 625.

3000 rajooni. Siis hakkasid rajoonid suuremaks paisuma ja 1. jaanuariks 1933. a. vähenes nende arv 2451-ni. 1934. a. lõpuks — 1935. a. alguseks aga, seoses MTJ-de baasil loodavate uute rajoonidega, ületas nende arv uuesti 3000. Rajoonide arvu kasv, ühenduses majandusliku ülesehitamistöö kasvuga kohtadel, nõudis organisatoorse juhtimise parandamiseks partei XVII kongressi otsuste alusel neile kõrgema juhtimise lähendamist. Seoses sellega toimus tunduval määral kraide ja oblastite vähendamine, mis vähendas oluliselt rajoonide arvu igas krais (oblastis) ja seega kindlustas konkreetse diferentseeritud juhtimise paranemise.

§ 8. RIIGIVÕIMU KOHALIKUD ORGANID STALINI KONSTITUTSIOONI JÄRGI.

1) Stalini Konstitutsiooni tähtsus riigivõimu kohalike organite tugevdamisel.

Stalini Konstitutsioon säilitab need printsiibid, mis olid varem riigivõimu kohalike organite — tööliste, talupoegade ja Punaarmee saadikute nõukogude organisatsiooni, tegevuse ja vastastikuste vahekordade aluseks. Kinnitades neid printsiipe ja arendades neid, on NSVL Konstitutsioon võimsaks faktoriks kohalike riigivõimu organite edasises tugevnemises.

Demokraatliku tsentralismi alus ja kahekordse allumuse printsiip, kohaldatuina riigivõimu kohalikele organeile, on nüüd formuleeritud NSVL Konstitutsioonis endas. Stalini Konstitutsioon üldistab liiduvabariikide kogemusi kohalike riigivõimu organite organisatsiooni ja tegevuse alal ning pühendab neile eri peatüki. Stalini Konstitutsioon ja temale rajatud liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid määravad täpsemalt nende organite asendi kogu nõukogude võimu süsteemis. Need avardavad ja täpsustavad oluliselt töötajate saadikute nõukogude pädevust, määravad nende täitevkomiteede struktuuri, mitmesuguste astmete nõukogude valimisnormid ja nõukogude ning nende täitevkomiteede suhted vastavate kõrgemal- ja alamalseisvate organitega [1].

2) Kohaliku halduse territoriaalne korraldus.

Liiduvabariikide rahvuslikule ja administratiiv-territoriaalsele korraldusele on pühendatud rida artikleid NSVL Konstitutsioonis ja kõigi liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

[1] Selle teose koostamise momendiks ei ole veel antud uusi määrustikke riigivõimu kohalike organite kohta Stalini Konstitutsiooni alusel ja seepärast on nõukogude organisatsiooni ja tegevuse kirjeldamisel osaliselt kasutatud kehtivaid seadusandlikke akte, mis antud enne NSVL uue Konstitutsiooni kehtimapanekut.

NSVL Konstitutsioon annab liiduvabariikide ja neisse kuuluvate kraide ja oblastite, autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite loetelu. Liiduvabariigid, mis on kraidesse ja oblastitesse jaotatud, esitavad oma konstitutsioonides sama rahvuslikkude ja administratiiv-territoriaalsete ühikute loetelu, mis on fikseeritud NSVL Konstitutsioonis.

Liiduvabariigid, mis ei ole kraidesse (oblastitesse) jaotatud, annavad oma konstitutsioonides nii nende koosseisu kuuluvate autonoomsete vabariikide ja oblastite loetelu kui ka ringkondade ja rajoonide ning rajoonidest iseseisvaiks administratiiv-majanduslikeks ühikuiks eraldatud linnade ja töölisasulate loetelu.

Nõukogude territoriaalse korralduse ning majanduslike ja rahvuslike erinevuste järgi maa rajoonidesse jaotamise eesmärgiks on kõige paremini kindlustada teataval territooriumil sotsialistliku ülesehitamise juhtimist nõukogude poolt.

Majandusliku rajoonimise lõpuleviimise momendiks (1930. a.) oli VNFSV-s 7 kraid ja 6 oblastit. Praegu (20. oktoobriks 1938. a.) on neid juba viies liiduvabariigis (VNFSV, Ukraina NSV, Valge-Vene NSV, Kazahhi NSV, Uzbeki NSV) kokku 68 ühikut: 6 kraid, ainult VNFSV-s, ja 62 oblastit, sellest hulgast — 29 VNFSV-s (kaasa arvatud 3. oktoobril 1938. a. moodustatud Permi oblast). Kraide koosseisu kuuluvad kindlaksmääratud tingimustel autonoomsed oblastid [2]. Peale selle jagunevad Primorski ja Habarovski kraid teise järgu oblastiteks [3], mida ei ole NSVL ja VNFSV Konstitutsioonides mainitud.

Ringkondade likvideerimisel 1930. a. jäi väike osa neist püsima. Säilitati ringkonnad, mis olid moodustatud rahvusliku erilaadi alusel, ja ringkonnad, mis teravalt erinesid vastava oblasti või vabariigi teistest osadest oma majanduse, kauguse ja piiriäärse asendi poolest. Sääraste ringkondade arv suurenes ja kasvas 5-lt ringkondade üldise likvideerimise ajal — 30-ni 1. oktoobriks 1938. a., nende hulgas 11 rahvusringkonda (ainult VNFSV-s).

1. jaanuaril 1934. a., kui üldine kollektiviseerimine ja MTJ-de organiseerimine lõid nõukogude võimule külas kindla majanduslikku baasi, suurenes rajoonide arv pärast 1934.—1936. a. läbiviidud rajoonide piiride vähendamist MTJ-de baasil 15. septembriks 1938. a. 2443-lt 3463-ni.

Külanõukogude arvu kohta kogu NSVL-s on enam-vähem täpsed andmed alles 1928. aastast, kui nende killustamise protsess, mis algas umbes 1922.—1923. a., oli juba lõppemas. Tol ajal loeti külanõukogude arvu 74,5 tuhandeni. Pärast seda nende arv väheneb 1931. a. 68209-ni ja 1934. a. 62824-ni. Viimaseil aastail jäi

---

[2] VNFSV KTK ja RKN määrus 29. oktoobrist 1928. a. — S. K. nr. 137, art. 889.

[3] NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 20. oktoobrist 1938. a.

vähenemine seisma ja ilmnes isegi nende kasvamise tendents: 15. septembriks 1938. a. oli NSVL-s 63 036 külanõukogu.

Ringkondade likvideerimisel jäeti tunduv arv linnu (üldarvust 711—157) väljapoole rajoone, administratiiv-majanduslikult iseseisvaiks ühikuiks; paljude külge neist liideti veel külapiirkonnad, mille suhtes linnanõukogud täitsid rajoonide võimuorganite osa [4]. Sääraste linnade arv, külgeliidetud küla-territooriumiga, oli 1931. a. lõpul 93. 1937. aastaks kasvas nende arv 130-ni. Praegu, kus nii linna kui ka küla majandus on muutumas keerukamaks ja diferentseerub, need linnaäärsed külakohad kas eraldatakse iseseisvateks rajoonideks või liidetakse lähemate rajoonidega. 15. septembriks 1938. a. oli NSVL-s 807 linna (neist 281 eraldatud rajoonidest), 709 töölisasulat (20 eraldatud rajoonidest) ja 200 linna tüüpi kinnitatud asulat. Rajoonidest eraldatud linnadest on 92 küljes küla-territooriumi.

Üle 70 suurlinna jaguneb rajoonidesse, kus on oma töötajate saadikute rajooninõukogud. Mõnedes neist on säärased rajooninõukogud ainult üksikutes linnaosades, mille otsene valitsemine linnanõukogude poolt on seotud teatavate raskustega (70 linnast on 20-l üks rajooninõukogu ja 7-l kaks rajooninõukogu). Niisuguste rajoonide üldarv linnades ületab praegusel ajal 270 [5].

Peale NSVL 22 autonoomse vabariigi ja 9 autonoomse oblasti, mis on moodustatud rahvusliku erinevuse alusel, on sama tunnuse alusel VNFSV-s eraldatud 11 rahvuslikku ringkonda. Kui vähemusrahvuste asukohtade rajoonides on võimalik moodustada ühisrahvuslikke rajoone ja külanõukogusid, siis moodustatakse neid isegi juhul, kui sääraste rajoonide või külanõukogude territooriumi elanikkond on väikesearvulisem kui teistes rajoonides. Rahvuslike rajoonide (s. o. vähemusrahvuste elanikkonnaga) arv 1934. a. oli üle 250 ja rahvuslike külanõukogude arv üle 5300.

Määrates rahvuslike ja administratiiv-territoriaalsete ühikute olemasoleva võrgu muutmise korda, ütleb NSVL Konstitutsioon, et NSVL pädevusse kuulub (art. 14): „e) liiduvabariikide-vaheliste piiride muutmiste kinnitamine, f) uute kraide ja oblastite, samuti ka liiduvabariikide koosseisus uute autonoomsete vabariikide kujundamise kinnitamine".

---

[4] NSVL KTK otsused 9. augustist 1930. a. (S. K. nr. 42, art. 435) ja 17. oktoobrist 1934. a. (S. K. nr. 53, art. 411), VNFSV VKTK ja RKN otsused 3. juunist 1929. a. (S. K. nr. 41, art. 440), 30. oktoobrist 1929. a. (S. K. nr. 80, art. 784), 20. augustist 1933. a. (S. K. nr. 49, art. 209) ja 1. juulist 1933. a. (S. K. nr. 40, art. 150).

[5] VNFSV-s anti välja spetsiaalne „Instruktsioon rajoonikomiteede struktuuri ja tegevuse kohta linnades" — VKTK ja RKN määrus 15. aprillist 1929. a. (S. K. nr. 35, art. 354), muudetud määrusega 1. juulist 1933. a. (S. K. nr. 40, art. 150).

Kõik liiduvabariigid, kelle koosseisus on autonoomseid vabariike ja oblasteid, loevad oma pädevusse kuuluvaks nende piiride ja rajoonilise jaotuse kinnitamise.

Liiduvabariikide konstitutsioonid loevad oma pädevusse kuuluvaks kraide ja oblastite piiride ning nende rajoonilise jaotuse kindlaksmääramise, aga kus ei ole kraisid ja oblasteid — ringkondade ja rajoonide piiride kindlaksmääramise.

Kõigi autonoomsete vabariikide konstitutsioonide järgi kuulub vabariigi rajoonilise jaotuse ja samuti rajoonide ning linnade piiride kindlaksmääramine autonoomse vabariigi pädevusse, mille juures need otsused esitatakse vastava liiduvabariigi Ülemnõukogule kinnitamiseks.

Praegusel ajal koosneb riigivõimu kohalike organite struktuur Stalini Konstitutsioonis loeteldud kuuest põhilülist, nimelt: 1) kraide ja oblastite, 2) autonoomsete oblastite, 3) ringkondade, 4) rajoonide, 5) linnade, 6) maa (staniitsade, külade, huutorite, kišlakkide, auulide) töötajate saadikute nõukogudest. Liiduvabariikide konstitutsioonid nimetavad nende lülide kõrval veel üht täiendavat lüli — linnade rajooninõukogu. Linnade nõukogud jagunevad omakorda kahte liiki: linnanõukogud „rajoonilise alluvusega" ja rajoonidest iseseisvaiks administratiiv-majanduslikeks ühikuteks eraldatud linnanõukogud otsese alluvusega mõnele töötajate saadikute kohalikule kõrgemale nõukogule — krai või oblasti, ringkonna, autonoomse oblasti nõukogule või autonoomse või liiduvabariigi Ülemnõukogule. Mõned viimast liiki (rajoonidest eraldatud) linnanõukogud omakorda juhivad linnaga liidetud külaterritooriumi külanõukogusid, kas otseselt või oma rajooninõukogude kaudu.

Mõnede administratiiv-territoriaalsete ühikute koosseisu kuuluvad autonoomsed oblastid ning sellega seoses saavad need ühikud kraide nime. Autonoomne oblast organiseerub natsionaalse erisuse alusel, nagu see nähtub oblasti enda nimetusest. Autonoomsete oblastite töörahva nõukogud on reas valitsemise harudes autonoomsed ning kraide võimuorganitest sõltumatud; selle autonoomsuse piirid määratakse kindlaks erimäärustikkudega eraldi iga autonoomse oblasti kohta. Autonoomne oblast, nagu kraigi, jaguneb rajoonidesse, linnadesse ja külanõukogudesse.

Mõningal määral omaette seisavad veel Primorski ja Habarovski krai oblastite nõukogud; teistes kraides juhivad kraide nõukogud otseselt ainult rajoonide ja osalt linnade nõukogusid.

Primorski ja Habarovski krai oblastid ei kuulu erinevalt kõigist teistest oblastitest otseselt liiduvabariigi koosseisu. Kaug-Ida tingimustes pidid kraid jagunema osadesse, millede nõukogudel on peaaegu samad õigused kui kõigil teistelgi oblastitel, kuid nende otsese kuuluvusega mitte liiduvabariigi, vaid krai koosseisu, kuhu on ühendatud kogu ühesugustes tingimustes asuvate oblas-

tite grupp. Need oblastid, nagu teisedki, jagunevad rajoonidesse, linnadesse ja külanõukogudesse (Kamtšatka oblastis on veel ka ringkonnad).

Ringkonnad, mis varemalt olid nõukogude territoriaalse korralduse normaalseks ühikuks, on praegusel ajal erandlikuks ühikuks. Neid moodustatakse kõigepealt natsionaalse erisuse alusel, kui mõned rahvuslikult ühesugused rajoonid piirnevad. Peale selle on reas vabariikides ringkondi, mis on moodustatud sellesse ringkonda kuuluvate rajoonide eriliste tingimuste tõttu.

Rajoon on nõukogude territoriaalse jaotuse enamlevinud lüli. Rajoonidesse jagunevad kas liiduvabariigid ja autonoomsed vabariigid või kraid ja oblastid, kus viimased on olemas. Rajoonidesse jagunevad ka autonoomsed oblastid, hoolimata nende kuuluvusest kraide koosseisu, ja Primorski ning Habarovski krai oblastid ja ringkonnad, nende hulgas ka natsionaalsed ringkonnad. Ainult väike osa suurimaid linnu ei kuulu rajoonidesse.

Säärane rajoonide seisund teeb rajooni sotsialistliku ülesehituse sõlmpunktiks külas. 1930. a. läbiviidud ringkondade likvideerimise sihiks oligi rajoone säärasteks sõlmpunktideks muuta, kuna neile anti üle likvideeritud ringkondade organite õigused ja kohused, materiaalsed võimalused ja isegi isiklik koosseis. Kõiki riigivõimu ja valitsemise kõrgemate organite korraldusi, mis puudutavad küla (ka väikesi linnu), viivad ellu just rajooni organid.

Kõige sagedamini koosneb kohalik süsteem kolmest lülist (krai- või oblasti-, rajooni- ja linna- või külanõukogust); mõnikord see arv väheneb kaheni (krai- või oblastinõukogu ja iseseisva linna nõukogu; vabariikides, kus ei ole jaotust oblastitesse — rajooni- ja linna- või külanõukogu) ja võrdlemisi harva tõuseb 4 ja 5 lülini, eeskätt autonoomsetes oblastites ja rahvusringkondades. Kõige rohkem lülisid on Habarovski krai oblastite hulka kuuluvates ringkondades. Need ringkonnad on niisugustes erakordsetes tingimustes, et ainult 5-lüliline süsteem kindlustab töötava rahva laialdase kaasatõmbamise sotsialismi ülesehitusele.

Missugust osa etendavad üksikud lülid riigivõimu kohalike organite üldises süsteemis?

Konstitutsioon määrab kohalike nõukogude kõigi lülide ülesanded ühise formeliga. See muidugi ei tähenda, et iga nõukogu oma territooriumil, sõltumata oma tähtsusest, teostab ühe- ja samasuguseid funktsioone. Igaühel neist on nende ülesannete täitmisel oma kindlaksmääratud pädevus.

Riigivõimu kohalike organite keskel on esikoht kraide ja oblastite nõukogudel. Nad on riigivõimu kohalikest organeist kõige kõrgemad ja neil lasub eeskätt nõukogude poliitika õige läbiviimise ülesanne krai või oblasti piirides.

Kraide (oblastite) nõukogud on peamiselt planeerivaiks ja reguleerivaiks organeiks.

Erinevalt kraide (oblastite) organeist alluvad peaaegu kõik rajoonilise või küla-tähtsusega asutised, ettevõtted ja organisatsioonid otseselt rajoonide organeile, mille tõttu viimased on peamiselt operatiivsed organid, seda enam, et rajoonidesse kuuluvail külanõukogudel ei ole oma asutiste ja ettevõtete diferentseeritud võrku. Katse üle anda külakool külanõukogu täielikule ülalpidamisele näitas, et viimane ei tule tavaliselt selle ülesandega toime, ja käesoleval ajal on vastav seadus tühistatud. Külanõukogude vabastamine 1937. aastal maksude, kindlustusmaksete ja naturaalkoormiste[6] arvestamise ja sissenõudmise kohustustest taotles eesmärki koondada külanõukogude kogu töö masside organiseerimisele sotsialistliku ülesehitamise ülesannete täitmiseks külas ja küla järjest kasvava kultuurilise elu-olu tõusu juhtimisele.

Linnanõukogude ülesandeid on juba palju varem suunatud masside kultuurolustikulise teenindamise küsimusile ja masside organiseerimisele ning seal on praegu juba ka märgata üsna suuri tulemusi sel alal. Otseste ülesannete kõrval linna elanikkonna teenindamise alal teevad töötava rahva saadikute linnanõukogud kui töötajate eelväe — proletariaadi — esindajad oma tööd ka linna ümbruskonna külaelanikkonna keskel. See töö on õige mitmesugune: ligemate küla-territooriumide otsene liitmine linnaga, sovhooside ja varumise laiendamine, küla teenindamine linna asutiste ja ettevõtete poolt, šefluse korras abiandmine jne.

3) Pädevus.

Kõigi nõukogude töö ümberkorraldamine vastavalt sotsialistliku ülesehitamise uutele ülesannetele seoses sotsialismi teostamisega NSVL-s algas juba 1934. a. ÜK(b)P XVII kongressi otsuste alusel. 15. märtsil 1934. a. anti üleliiduline seadus „Organisatsiooniliste vahendite kohta nõukogude ja majanduse ülesehitamise alal" (S. K. 1934. a., nr. 15, art. 103), milles eriti seati ülesandeks:

tugevdada kohalike oblastite, kraide ja vabariiklike organite õigusi ja kohustusi kohaliku tööstuse ja põllumajanduse arendamise alal;

tugevdada alamorganite energilist juhtimist ja praktilise abi andmist neile organeile;

tugevdada masside kontrolli valitsuse organite töö üle ja kindlustada kõigekülgset masside kaasatõmbamist võitluses bürokraatlike paisetega ja riigiaparaadi puudustega;

laiendada nõukogude sektsioonide ja saadikutegruppide võrku ettevõtetes ja külades, ning suurtes linnades organiseerida nõukogude saadikute allrajoonide ja jaoskondade grupid, eriti sel-

[6] S. K. 1937. a., nr. 22, art. 85.

lesse töösse kaasa tõmmates naisaktiviste, naistöölisi ja -kolhoosnikuid;

üle anda ametiühinguile kontrolliõigused ettevõtetes ja kaubanduslike organisatsioonide kontrollorganite juhtimine;

arendada ettevõtete šeflust riiklike asutiste üle ja sotsialistliku tootmistegevuse ühendamist tööga riiklikes asutistes.

Nagu juba varem märgitud, anti 27. mail 1934. a. seadus „Nõukogude organisatsioonilise töö kohta" (S. K. 1934. a., nr. 31, art. 234), mis arendas eelmist seadust peamiselt nõukogude masside-organiseerimise töö alal. Temas on antud linna- ja külanõukogu sektsioonide ligikaudne loetelu, näidatud sektsioonide moodustamise kord, koosseis ja sektsioonide üldised ülesanded, nii tootmise kui territoriaalsete saadikutegruppide moodustamise kord ja nende ülesanded; on määratud ühine nõukogude päev (nõukogude pleenumite, sektsioonide ja saadikutegruppide istungite jaoks); on määratud saadikute, sektsioonide ja saadikutegruppide liikmete peamised kohustused jne.

Stalini Konstitutsioon, määrates art. 97 riigivõimu kohalike organite võimkonda, ütleb, et nad „... juhivad neile alluvate valitsemisorganite tegevust, kindlustavad riikliku korra kaitset, seaduste täitmist ja kodanike õiguste kaitset, juhivad kohalikku majanduslikku ja kultuurilist ülesehitust, määravad kindlaks kohaliku eelarve". Võrreldes neid funktsioone nõukogude funktsioonidega, mis olid loeteldud üksikute liiduvabariikide endistes konstitutsioonides, me näeme, et Stalini Konstitutsioon üldistab ja kinnitab kohalike nõukogude struktuuri ja tegevuse parimad eeskujud.

Stalini Konstitutsiooni art. 98 eriti kõneleb NSVL ja liiduvabariikide seadustest, mis määravad kindlaks õigused, mille piirides töörahva saadikute nõukogud võivad oma otsuseid vastu võtta ja korraldusi teha.

Riigivõimu kohalike organite organisatsioonilises struktuuris on olulisemaks muudatuseks vahetegemine võimuorganite — töörahva saadikute nõukogude — ja valitsemisorganite — täitevkomiteede vahel. Stalini Konstitutsiooni järgi on viimased ainult töörahva saadikute nõukogude täitvaiks ja korraldavaiks organeiks. Siit järgneb ka vajadus piiritella nõukogude ja nende täitvate organite funktsioone. Stalini Konstitutsioon ja temale rajatud liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid annavad ainult alused sääraseks piiritlemiseks, ja konkreetne piiritlemine peab toimuma edasise seadusandlusega, kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni art. 98-ga.

Töötava rahva saadikute nõukogude ja nende täitevkomiteede pädevuse piiritlemise aluseks on nõukogude pädevuse eeltoodud loetelu ja samuti täitevkomiteede kui nõukogude täitvate ja korraldavate organite määrang, täitevkomiteede valitavus nõukogude

poolt ning nende aruandvus nõukogudele, mis on kindlaks määratud Stalini Konstitutsiooni artiklitega 99 ja 101.

Riigivõimu kohalike organite pädevus on kõigepealt määratud seega, et nad on oma territooriumil *riigivõimu organid*, kes on valitavad elanike poolt kõige demokraatlikuma seaduse põhjal maailmas ja kes juhivad kogu kohalikku majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd.

Peale funktsioonide piiritlemise nõukogude ja nende täitevkomiteede vahel tuleb piiritella funktsioone ka mitut liiki kohalike nõukogude ja nende lülide vahel ning nende täitevkomiteede vahel. Säärase piiritlemise määravaks, kuid mitte ainsaks faktoriks on territoorium, nagu juba varemgi märgitud: krai töötava rahva saadikute nõukogu teostab oma funktsioone krai territooriumil, rajooni nõukogu — rajooni territooriumil jne. Mõningaid funktsioone teostab nõukogu kogu oma territooriumil kas otseselt või temale otseselt alluvate täitvate ja korraldavate organite kaudu, teisi — vastavate töörahva saadikute nõukogu kohalike organite kaudu. Peale selle täidab nõukogu kui riigivõimu organ osa funktsioone järelevalve, kontrolli teel tema territooriumil asuvate, kuid temale otseselt mittealluvate organisatsioonide ja asutiste tegevuse üle.

Asutiste ja ettevõtete kogum, mis otseselt alluvad töörahva saadikute teatavale nõukogule, samuti kõik korraldusvõtted, mille elluviimine lasub nõukogul ja tema täitvatel organitel, moodustavad nõukogu majanduse.

Töörahva saadikute kohalike nõukogude üksikutest funktsioonidest vajavad ligemat vaatlust järgmised funktsioonid.

Nõukogudele alluvate haldusorganite tegevuse juhtimine. Haldusorganiteks kraides, oblastites ja teistes administratiiv-territoriaalsete organisatsioonide lülides on töörahva saadikute vastavate nõukogude poolt moodustatavad täitvad ja korraldavad organid, s. o. nende täitevkomiteed.

Täitevkomiteed on otseselt aruandvad neid valinud nõukogule, millega nõukogudele ongi kindlustatud võimalus nende tegevust juhtida. Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid tugevdavad seda nõukogu seisundit veel sellega, et rõhutavad ka kõigi nõukogu osakondade alluvust nõukogule, kuigi osakondade otsest juhtimist toimetab vastav täitevkomitee.

Riikliku korra kaitse kindlustamine. Riikliku korra kaitse otsene organiseerimine lasub põhiliselt SaRK organitel, kes liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonide järgi võivad moodustada, olenevalt krai (oblasti) või rajooni tingimustest, vastavate töörahva saadikute nõukogude juures oma haldusorganeid. Need organid moodustatakse rajoonides töörahva saadikute krai- või oblastinõukogude kinnitamisel, aga vabariikides, kus ei ole jaotust oblastitesse, vastava vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi loal. Liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioo-

nide järgi alluvad need organid oma tegevuses nii töörahva saadikute vastavale nõukogule kui ka SaRK-le.

Seaduste täitmise ja kodanike õiguste kaitse kindlustamine. Järelevalve seaduste täpse täitmise üle lasub prokuratuuri organitel, kuid kohalikud nõukogud kui riigivõimu organid loomulikult vastutavad seaduste täitmise ja kodanike õiguste kaitse eest oma territooriumil. Nõukogud kontrollivad, kuidas täidetakse seadusi ja kuidas kindlustatakse kodanike õigusi kõigi asutiste, organisatsioonide ja ettevõtete poolt nende territooriumil. Nad organiseerivad elanikkonnale uute seaduste selgitamist ja kontrollivad nende täitmist üksikute kodanikkude poolt (näiteks oma kohustuste õigeaegne ja täielik täitmine riigi ees maksude, kohuslikkude naturaalsammete, lastele kohusliku hariduse andmise alal jne.). Nad organiseerivad seaduste täielikku ja täpset elluviimist kindlate abinõude tarvituselevõtuga, kui see on vajalik seaduse iseloomu tõttu või kui see on seaduses eneses ette kirjutatud. Kõigi lülide nõukogudel, ka külade nõukogudel, on õigus anda sundmäärusi praegusel ajal kehtiva VNFSV määrustiku alusel („Määrustik kohalikkude täitevkomiteede ja nõukogude sundmääruste andmise ja nende määruste rikkumise puhul administratiivkorras trahvide määramise kohta“ [7]). Sundmääruste korras pannakse määrusi andva nõukogu territooriumi kogu elanikkonna või selle üksiku osa või grupi peale või sellel territooriumil teotsevate asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide peale ühed või teised kohustused, mille täitmata jätmine toob kaasa vastutuse administratiivkorras, aga üksikutel juhtudel, mis eriti ette nähtud kriminaalkoodeksis, ka kohtu korras.

Kraide (oblastite) võimuorganid („Määrustik“ nimetab otseselt täitevkomiteid ja nende presiidiume) on õigustatud andma sundmäärusi kõigi oma kompetentsi küsimustes, mis nende organite põhimäärustes on kindlaks määratud. Kõik allpool seisvad võimuorganid (rajooni-, linna-, külaorganid) võivad anda sundmäärusi üksnes nende põhimäärustes täpselt märgitud küsimustes. Sundmäärused ei või olla vastuolus antud territooriumil kehtivate seadustega ja kõrgemate astmete võimu- ning valitsemisorganite määruste, juhiste ja teiste korraldustega.

Sundmäärusi võib anda ainult kaheks aastaks, arvates nende kehtivuse algusest (kehtivuse alguspäev ja kehtivuse kestus märgitakse määruses). Tähtaja möödumisel kaotab määrus oma jõu, kuid organ, kes selle andis, võib teda uuesti vastu võtta ja määrata tema kehtivuse uue tähtaja.

---

[7] VNFSV, VKTK ja RKN otsus 30. märtsist 1931 (S. K. nr. 17, art. 186). See määrustik on täpsustatud Kohtu RK instruktsioonidega 16. maist 1931, mis antud vastavalt ülalmärgitud otsusele ja avaldatud „Sovetskaja Justitsija's“ („Nõukogude Õigus“), 1931. a., nr. 16, lk. 30 jj.

Sundmäärustes märgitakse territoorium, mille peale ulatub nende kehtivus, ja administratiivne või vastavatel juhtudel kriminaalne vastutus nende rikkumiste eest. VNFSV-s on kohalikud täitevkomiteed ja nõukogud kohustatud mitte hiljem kui kahe päeva jooksul pärast sundmääruse vastuvõtmist saatma selle kohalikule prokurörile. Seega on kindlustatud ka järelevalve nende määruste seaduspärasuse üle. Kui prokurör loeb sundmääruse mitteseaduspäraseks, peab ta 15 päeva jooksul andma protesti võimuorganile, kes selle määruse vastu võttis, ning see organ peab prokuröri protesti läbi arutama 15 päeva jooksul pärast tema saamist. Kui selle tähtaja jooksul ei saa protesti läbi arutada, peab võimuorgan protestitud määruse kehtivuse seistama.

Võimuorganid, peale külanõukogude, võivad määrata nende sundmääruste rikkumise eest administratiivkorras karistusena kas hoiatuse, rahatrahvi mitte üle 100 rubla või parandustöö mitte üle ühe kuu. Külanõukogud võivad määrata hoiatuse, rahatrahvi mitte üle 10 rubla ja parandustöö mitte üle 5 päeva.

Kohaliku majandusliku ja kultuurilise ülesehitamise juhtimine. Selles kokkusurutud formuleeringus on õieti antud töötajate saadikute kohalike nõukogude töö põhiline tuum kõigis sotsialistliku ülesehitamise harudes. Pädevuse piiramisel „kohalike" küsimustega ei ole printsipiaalset tähtsust. Iga kohaliku ülesehituse küsimus võib omada nii puhtkohalikku kui ka laiemat tähtsust: väga tihti mõni seni kitsa kohaliku tähtsusega küsimus omandab olustiku muutumisega äkitselt laiema tähtsuse. Seepärast „kohaliku" majanduse mõiste sisu ulatus lahendatakse harilikult operatiivses korras rahvamajanduse üldiste ja selle üksikute harude plaanide koostamisel, riigi- ja kohalike eelarvete koostamisel jne.

Kohalike nõukogude töö esmajärguliseks ja peamiseks ülesandeks on rahuldada linna ja maa töötajate mitmekülgseid ja järjest kasvavaid tarvidusi, — kõik muu on allutatud sellele peamisele ülesandele.

Kohalike nõukogude töö määratu suur tähtsus kommunaal- ja elamutemajanduses on silmanähtav. Valitsuse määrus 17. okt. 1937. a. „Elamufondi hoiu ja elamutemajanduse parandamise kohta linnades" (S. K. 1937. a., nr. 69, art. 314 ja nr. 74, art. 360) laiendab tunduvalt kohalike nõukogude juhtimise objekte, andes nõukogude otsesele juhtimisele peaaegu kogu elamufondi linnades, mis seni oli peamiselt elamukooperatiivide käes.

Seltsimees Stalin iseloomustas muutusi meie linnade ja külade välisilmes järgmiselt:

„Meie suurte linnade ja tööstuskeskuste välisilme on muutunud. Kodanlike maade suurlinnade paratamatuks tunnuseks on urkad, niinimetatud tööliskvartaalid linna äärtel, hunnik pimedaid, rõskeid, enamikus pool-lagunenud keldrikorraruume, kus

harilikult pesitseb varatu kiht, püherdades mustuses ja needes saatust. Niisugused urkad on NSVL revolutsiooni tagajärjel meil kadunud. Nad on asendatud uuesti ehitatud heade ja valgete tööliskvartaalidega ning paljudel juhtudel tööliskvartaalid on meil nägusamad kui linna tsentrumid.

Veel enam on muutunud küla välisilme. Vana küla kirikuga kõige nähtavamal kohal, urjadniku, papi ja kulaku parimate majadega esiplaanil ja talupoegade pool-lagunenud hurtsikutega tagaplaanil hakkab kaduma. Tema asemele ilmub uus küla oma ühiskondlik-majanduslike ehitistega, oma klubidega, raadioga, kinoga, koolidega, raamatukogudega ja lastesõimedega, oma traktoritega, kombainidega, viljapeksumasinatega, autodega. On kadunud vanad tähtsad kulaku-ekspluataatori, liigkasuvõtja-vereimeja, kaupmehespekulandi, papi-urjadniku kujud. Nüüd on tähtsateks isikuteks kolhooside ja sovhooside, koolide ja klubide tegelased, vanemad traktoristid ja kombainerid, põllupidamise ja karjakasvatuse brigadiirid, kolhooside põldude parimad mees- ja naislööktöölised. Vastuoksus linna ja maa vahel kaob [8]."

See pilt näitab kujukalt, millises suunas kohalikud nõukogud arendavad oma tööd linna ja maa töötajate hulkade järjest kasvavate kultuurilis-eluoluliste nõuete rahuldamise kindlustamise alal.

Nende nõuete rahuldamise üheks abinõuks on kohaliku tööstuse arendamine. Seltsimees Stalin seadis selle ülesande järjekorda juba 1934. a. oma ettekandes partei XVII kongressil: „Lahti päästa kohalik nõukogude tööstus, anda talle võimalus massikaupade tootmise alal algatust näidata ja anda talle võimalikku abi toorainetega ja ressurssidega [9]."

Töötajate saadikute külanõukogude pädevuse alalt on vaja mõningaid küsimusi eriti rõhutada. Nende kui riigivõimuorganite vastutus põllumajandusliku tootmise seisukorra eest nende territooriumil, nende kohustus kõige aktiivsemalt osa võtta põllumajanduse taseme edasisest tõstmisest ja seltsimees Stalini poolt püstitatud ülesande lahendamisest 7—8 miljardi puuda teraviljasaagi saavutamiseks asetavad nad kõige tihedamasse vahekorda kolhoosidega.

Kuid kolhoos ei ole nõukogule alluv riiklik ettevõte — see on kodanike vabatahtlik ühing, kes on ka kolhooside tõelikud ja täielikud peremehed. Nõukogu ei ole kolhoosi hooldaja. Ümberpöördult, ta aitab kaasa kolhooside ja kolhoosnikute initsiatiivi ja isetegevuse kõige laiemale arengule. Ta kindlustab seda oma valju jälgimisega, et Põllumajandusliku artelli põhikirjas ettenähtud korda, nimelt, et kolhoosidesse puutuvaid küsimusi lahendavad kolhoosid ise, ei rikutaks ei üksikute ametiasutiste ega kolhoosi juhti-

[8] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 571.
[9] Sealsamas, lk. 559.

vate organite poolt. Kolhoosi majandusliku tegevuse tulemusi saavad tunda kõigepealt kolhoosnikud ise. Nad on neist kõige rohkem huvitatud ja seepärast igasugune administreerimine, igasugune kolhoosilise demokraatia rikkumine, kolhoosi juhtimine, mööda minnes kolhoosnikuist endist, ei too ega võigi midagi tuua peale kahju.

Kuid niisugune olukord ei võta nõukogudelt vastutust nende territooriumil asuvate kolhooside seisukorra eest, ei vabasta neid kohustusest organiseerida kolhoose ja kolhoosnikuid üleriiklike plaanide ja ülesannete täitmiseks ning arendada ja organiseerida kolhoosnikute isetegevust sotsialistliku ülesehitamise kõigi muude ülesannete teostamiseks. Kuid kõik see toimub ilma kolhoosi operatiivsesse töösse administratiivses korras vahele segamata, vaid masside töö organiseerimise korras.

Külanõukogude vabastamine otsesest tööst kohuslike põllumajanduslike naturaalandamite arvestuse ja sissenõudmise alal [10] ei vabasta veel neid vastutusest selle töö eest, mida teeb Varumise Rahvakomissariaadi aparaat. Nad peavad kõigiti aitama varumisplaane täita, esijoones selgitustöö kaudu rahvahulkades. Nad peavad tihedat kontakti pidama varumisaparaadi töötajatega, olema kogu aeg kursis varumiskäiguga oma territooriumil ja õigeaegselt kõrvaldama kõik põhjused, mis takistavad plaani edukat täitmist.

Maksustamise ja kindlustamise töö alal on külanõukogud arvates 1. juulist 1937. a. vabastatud selle töö otsesest teostamisest ja see töö on pandud rajoonide finantsosakondade eriaparaadi peale [11]. Kuid see vabastamine samuti ei tähenda seda, et nõukogud peavad sellest tööst eemale tõmbuma, et nad selle töö taseme eest enam ei vastuta. Nad peavad hulkadele selgitustööd tegema, peavad elanikkonda organiseerima kõigi riiklike kohustuste kiiremaks täitmiseks. Külanõukogud on otseselt huvitatud selle töö edukatest tulemustest, sest nende eelarve saab tunduvaid summasid maksude laekumisest ja teatava osa kindlustusmaksetest.

Erilist tähtsust omab nõukogude töö kohaliku eelarve täitmisel, millele on pühendatud selle peatüki eri osa.

Kohalikud nõukogud peavad kaasa aitama ka maa kaitsevõime tugevdamisele; see nende ülesanne on otseselt märgitud kõigi liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

Töötajate saadikute nõukogud teostavad oma ülesandeid, võttes vastu otsuseid ja andes korraldusi nende õiguste ulatuses, mis neile on antud NSVL ja vastava liiduvabariigi seadustega (autonoomseis vabariikides ka vastava autonoomse vabariigi seadustega). Kohalike nõukogude sundmäärused, millest oli juttu eespool, kujutavad enestest nõukogude korralduste ühte vormi.

---

[10] S. K. 1937. a., nr. 22, art. 85.
[11] Sealsamas.

4) Hulkade kaasatõmbamine töötajate saadikute nõukogude tööle.

Nõukogude töö ümberkorraldus Stalini Konstitutsiooni ja nende edasise demokratiseerimise alusel loob soodsad tingimused selleks, et hulkade kaasatõmbamist valitsemistööle veel suurendada, kõige laiemalt ära kasutades igasuguseid meetodeid.

Stalini Konstitutsioon määrab, et iga töötajate saadikute nõukogu iga saadik peab oma valijatele aru andma nii omast tööst kui ka selle nõukogu tööst, kus ta saadikuks on.

VNFSV linnanõukogude 1933. a. määrustiku järgi peavad saadikud vähemalt kaks korda aastas oma valijatele aru andma, „valgustades oma aruandeis nii nõukogu ja tema organite kui ka enda tegevust nõukogu liikmena".

Valijate õigused ei piirdu ainult ettepanekute tegemisega ja aruannete ärakuulamisega, kuidas neid ettepanekuid on täidetud. Stalini Konstitutsiooni art. 142 järgi „võib iga saadikut valijate enamuse otsuse järgi seaduses kindlaksmääratud korras igal ajal ära kutsuda". Peaaegu kõigis kapitalistlikes mais puudub valijatel saadikute ärakutsumise õigus, ja seal, kus see ongi olemas, on selle teostamine seotud nii keeruliste formaalsustega, et teda praktiliselt peaaegu ei kasutatagi. Nõukogude valimiste uus süsteem tingib ka uut ärakutsumise korda, mis veel tuleb kindlaks määrata eriseadusega.

Valijate hulga valitsemistööle kaasatõmbamise meetodeiks on eriti töötajate osavõtt nõukogude ja nende massiorganisatsioonide istungeist, milleks korraldatakse tihti väljasõiduistungeid niisugustesse kollektiividesse, kus teatud küsimuse arutamine võib anda kõige paremaid tulemusi; nõukogu lahendamisele kuuluvate tähtsamate küsimuste arutamine ettevõtete, asutiste ja organisatsioonide massikoosolekuil ja ajakirjanduses; töötajate kaebuste vastuvõtmise ja läbivaatamise hea korraldus ning üksikutele asutistele, organisatsioonidele ja ajakirjandusele antavate kaebuste põhjuste süvendatud uurimine; kirjalike ja suuliste ettepanekute vastuvõtu organiseerimine ühe või teise organi töö parandamiseks või nende töö puuduste kõrvaldamiseks jne. See loetelu ei ole kaugeltki täielik ja see ei võigi täielik olla, sest nõukogude tegelikkus avastab kogu aeg järjest uusi viise hulkade osavõtuks riigi valitsemisest.

Vanimaks ja äraproovitumaks hulkade töö eriliseks vormiks on nõukogude sektsioonid. Sektsioonid kujundatakse nõukogu üksikute tööharude järgi ja nad vastavad teataval määral täitevkomitee osakondadele, ainult selle vahega, et sektsioon on nõukogu massiorgan, mille tuumaks on nõukogu saadikud, kes ühendavad töö sektsioonis tööga tootmise alal.

Teiseks hulkade töö organiseerimise vormiks on saadikutegrupid. Partei XVII kongress tunnistas vajalikuks: „laiendada nõukogude sektsioonide ja saadikutegruppide võrku ettevõtetes ja külades, aga suurtes linnades organiseerida nõukogude saadikute allrajoonilised ja jaoskonnagrupid, pöörates erilist tähelepanu naisaktivistide, naistööliste ja naiskolhoosnikute kaasatõmbamisele nõukogude ja nende sektsioonide tööle [12]."

Saadikutegruppe organiseeritakse niisiis kahe erilise printsiibi järgi: tootmise printsiibi järgi — siia kuuluvad saadikutegrupid ettevõtetes, asutistes, kolhoosides, sovhoosides jne., ja territoriaalse printsiibi järgi, saadikute elukoha järgi — asunduste (külanõukogu alla kuuluvates üksikutes asundustes), allrajoonide ja jaoskondade (suurlinnade üksikutes osades) saadikutegrupid. Erinevalt sektsioonidest ei moodustata saadikutegruppe valitsemisharude, vaid saadikute töö- või elukoha järgi.

„Saadikutegrupi" nimetust mõistetakse harilikult laiemalt kui gruppi saadikuid; säärased grupid ühendavad teatud ettevõtte või territoriaalse jaoskonna kogu nõukogude aktiivi, kes seal töötavad nõukogude töö mitmesugustel aladel. Saadikud on ainult saadikutegrupi organiseerivaks ja juhtivaks tuumaks.

Saadikutegruppide peamisteks funktsioonideks on: kontroll nõukogude ja neist kõrgemate võimuorganite juhendite, otsuste täitmise üle, iga liiki kohalikele organisatsioonidele kaasabi andmine nende tootmisülesannete täitmisel; töötajate kultuurilis-eluolulise teenindamise parandamisele kaasaaitamine; osavõtt nõukogude töö küsimuste läbiarutamisest; saadikute aruandmise organiseerimine elanikkonnale.

Tänavate komiteed moodustusid alates 1933. a. rahvahulkade isetegevuse tõstmise pinnal meie linnade ja töölisasulate kommunaal-eluolulise seisukorra parandamise otstarbel. Nende tegevuse arenedes selgus, et nende ülesanded on täiesti sarnased territoriaalsete saadikutegruppide ülesannetega, s. o. neil tuli faktiliselt tegelda elanikkonna teenindamisega nõukogu töö kõigil aladel ja nad osutusid elanikkonnale kõige lähemaiks nõukogude rakukesteks. Seepärast arvati nad territoriaalsete saadikutegruppide süsteemi ja faktiliselt on nad viimaste lülideks. Nende organisatsiooni territoriaalne printsiip, nende nimetus ise (neid nimetatakse ka kvartaalide komiteedeks, kaasabi komisjonideks tänavate heakorra alal jne.) näitavad, et nende peaülesandeks on elanikkonna sääraste nõuete rahuldamine, mis on seotud valijate elukohaga, s. o. hoolitsemine kõigepealt selle eest, et tänavad, hoovid ja korterid oleksid kultuurilises seisukorras, et hoovides ja tänavatel oleks rohelist, hoolitsemine laste mänguplatside, koolide, toiduainete-magasinide jne. eest.

---

[12] Otsus L. M. Kaganovitši ettekande põhjal „Org. küsimused".

Muudest hulkade töö organiseerimise vormidest omab erilist tähtsust sotsialistlik tootmistegevuse ühendamine kindlate funktsioonide täitmisega riigiaparaadis, samuti tööliste kollektiivide šeflus üksikute riigiasutiste üle, mis osutus ka kindlaks baasiks töö sotsialistliku ühendamise arengule.

Üsna suur arv hulkade organisatsioone on ka niisuguste asutiste juures, nagu koolid (lastevanemate koosolekud ja komiteed), raamatukogud (raamatukogude nõukogud), kohalike nõukogude majadevalitsused (kultuurilised ja tervishoiukomisjonid), kaubanduslikud ettevõtted (tarbijate kooperatiivide kaupluste komisjonid, kus need on säilinud) jne. Kõik see hulkade organisatsioonide suur ja mitmekesine võrk võtab oma kontrolli alla meie riikliku aparaadi kogu tööala ja ühes sellega aitab temale kaasa kõigi tema ülesannete täitmisel.

5) Riigivõimu kohalike organite töökord.

Ühekordseks tööks kokkukogunevate nõukogude kongresside asendamine regulaarselt teotsevate organitega töötajate saadikute nõukogude näol toob põhilisi muudatusi kõigi kohalike võimuorganite töökorda peale linna ja küla algorganite. Töötajate saadikute nõukogud töötavad sessiooni korras, s. o. nad kogunevad aeg-ajalt enam või vähem pikemaks ajaks. Nõukogude üksikute lülide sessioonide kokkukutsumise tähtajad on kindlaks määratud liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides. Suuremas osas vabariikidest kutsutakse krai- ja oblastinõukogud kokku mitte vähem kui neli korda aastas (Kazahhi NSV-s mitte vähem kui kaks korda), ringkonna- ja rajooninõukogud peale väheste erandite mitte vähem kui kuus korda aastas (Kazahhi NSV-s mitte vähem kui kolm korda aastas), linna- ja külanõukogud mitte vähem kui üks kord kuus (Kazahhi NSV-s, Kirgiisi NSV-s ning Jakuudi ja Kalmõki ANSV rändrajoonides ja Komi ANSV-s kutsutakse külanõukogud kokku mitte vähem kui üks kord kahe kuu kestel).

Sessioonide istungite juhatamiseks valitakse esimees ja sekretär, mitte alatiseks, vaid sessiooni ajaks. Erand on tehtud üksnes külanõukogude suhtes, kus sessiooni istungeid juhatab külanõukogu alatine esimees, kes ühtlasi on ka külanõukogu täitva organi esimees.

Kõik nõukogude sessioonid kutsutakse kokku nende täitevkomiteede poolt (külanõukogud nende esimeeste poolt).

Konstitutsioonid märgivad mõningaid erifunktsioone, mida nõukogude sessioonidel tuleb täita: a) kohaliku eelarve kindlaksmääramine; b) nõukogude täitvate organite valimine; c) sessiooni esimehe ja sekretäri valimine sessiooni ajaks; d) alamal astmel asetsevate töötajate saadikute nõukogude otsuste ja korralduste tühistamine; e) oma täitevkomiteede osakondade moodustamine.

Peale selle oblastite ja kraide töötajate saadikute nõukogud, samuti ka autonoomsete oblastite, rahvus- ja administratiivsete ringkondade töötajate saadikute nõukogud valivad viieks aastaks vastavalt — kraide ja oblastite kohtud, autonoomsete oblastite kohtud, rahvus- ja administratiivsete ringkondade kohtud.

Töötajate saadikute nõukogud, teostades Konstitutsioonis loeteldud ülesandeid, võivad arutusele võtta igasuguseid küsimusi kohaliku kultuurilis-poliitilise ja majandusliku ülesehituse alalt, oma täitvate organite, nende osakondade, allpool asetsevate nõukogude, oma saadikute ja mitmekesiste massorganite ettekandeid oma tegevusest, nii üldisi kui ka üksikuis küsimustes, ja tühistada ning muundada nende otsuseid ja korraldusi.

Töötajate saadikute nõukogud kui riigivõimuorganid oma territooriumil võivad moodustada igasuguseid komisjone — nii alatisi kui ajutisi (nende võimkonda kuuluva) igasuguse küsimuse ja igasuguse ala jaoks ja kindlaks määrata nende komisjonide vahekordi nõukogude täitevkomiteedega, nende osakondadega ja teiste asutistega ning organisatsioonidega. Alatiste komisjonide näideteks on säärased äraproovitud organisatsioonilised vormid nagu sektsioonid ja saadikutegrupid.

6) Töötajate saadikute nõukogude täitvad organid.

Stalini Konstitutsioonini oli administratiivühiku (krai, oblasti, rajooni jne.) territooriumil kõrgemaks võimuorganiks nõukogude vastav kongress. Kuid kongressi viimase istungi lõpetamisega kaotasid tema liikmed oma volitused, mis läksid üle kongresside poolt valitud täitevkomiteedele. Määrustik nõukogude kohalike kongresside ja nende täitevkomiteede kohta ütles otseselt, et „nõukogude kongresside vaheaegadel on täitevkomiteed Nõukogude võimu kõrgeimaiks organeiks vastaval territooriumil ja nad omavad kõiki nõukogude kongresside õigusi, välja arvatud küsimused, mis on erandlikult antud nõukogude kongresside võimkonda“ (S. K. 1928. a., nr. 70, art. 503).

Kuid nõukogude kongress kutsuti kokku mõneks päevaks ja mitte igal aastal ning seepärast ei olnud tema erandliku pädevuse maht suur: kõrgemate astmete kongressidele saadikute valimine, täitevkomitee valimine, täitevkomitee aruanne ja eelarve. Et kongressi ei kutsutud kokku mitte igal aastal, siis langes viimane küsimus loomulikult ära.

Määrustikud kohalike organite kohta sättisid, et täitevkomitee istungite vaheajal on täitevkomitee presiidiumil kõik täitevkomitee õigused, välja arvatud kohaliku eelarve vastuvõtmise õigus.

Stalini Konstitutsioon teeb kindla vahe kohalike organite juhtivate ja täitvate funktsioonide teostamise vahel.

Võimuorganeiks, kellel on õigus vastu võtta juhtivaid korraldusi riigivõimu kohalike organite pädevuse kõigis küsimustes, on töötajate saadikute nõukogud. Nende nõukogude täitevkomiteed on aga ainult täitvaiks ja korraldavaiks organeiks ja nad annavad täielikult aru oma tegevusest neid valinud nõukogule.

Täitevkomiteed teostavad kogu oma territooriumil kultuurilis-poliitilise ja majandusliku ülesehitamise juhtimist üksnes neid valinud töötajate saadikute nõukogude ja kõrgemaastmeliste riigiorganite otsuste alusel. Täitevkomiteed ise ei ole riigivõimu organid. Neid võib lugeda riigivalitsemise kohalikeks organeiks.

Stalini Konstitutsioon sätib, et täitevkomiteed valitakse koosseisus: esimees, tema asetäitjad, sekretär ja liikmed, täitvad organid väikestes külanõukogudes aga koosseisus: esimees, tema asetäitja (üks) ja sekretär.

Liidu- ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides on kohalike nõukogude aparaadile, eriti täitevkomiteede osakondadele, antud väga tähtis koht: konstitutsioonid annavad osakondade loetelu, määravad mõne osakonna moodustamise eritingimused, osakondade vahekorrad täitevkomiteedega, nõukogudega ja vastavate kõrgemate ja alamate astmete osakondadega.

Nagu rahvakomissariaadidki, moodustatakse osakonnad riigivalitsemise eri harude järgi. Osakondade moodustamine on ette nähtud kõigis nõukogudes peale külanõukogude. Varem ei moodustatud suuremalt jaolt osakondi linnanõukogudes ja rajoonilise alluvusega asulate nõukogudes, s. o. nõukogude rõhuvas enamikus. Nõukogude täitvaile organeile on antud nüüd täpsus, selgus ja täielikkus.

Kõik osakonnad võib jagada kahte gruppi: esimesse kuuluvad osakonnad, mida peab moodustatama Konstitutsiooni põhjal, ja teise — osakonnad ja valitsused, millede moodustamine oleneb vastava territoriaalse ühiku tingimustest.

Suurem osa kohuslikke osakondi kuulub moodustamisele täitevkomiteede kõigis lülides, s. o. kraide (oblastite), rajoonide ja linnade täitevkomiteedes. Siia kuuluvad: 1) finants-, 2) kaubanduse, 3) rahvahariduse, 4) tervishoiu, 5) sotsiaalkindlustuse, 6) üld-osakond, 7) plaanikomisjon, 8) kaadrite sektor täitevkomitee esimehe juures. Viis ülejäänud osakonda: maa, kohaliku tööstuse, kommunaalmajanduse, teede ja kunstide osakond moodustatakse kraide (oblastite) täitevkomiteede koosseisus, maa ja teede osakonnad peale selle ka rajoonide täitevkomiteede koosseisus ja kommunaalmajanduse osakond — linna täitevkomitee koosseisus. Mõnda neist osakondadest võib asutada kohalike tingimuste kohaselt ka teistes täitevkomiteedes. Maa osakonda ja kohaliku tööstuse osakonda võib moodustada linna täitevkomitee koosseisus töötajate saadikute linnanõukogu otsese otsusega, kohaliku tööstuse ja kommunaalmajanduse osakonda võib moodustada rajoonide täitevkomiteede

koosseisus kõrgema astme nõukogu kinnitamisel [kraides ja oblastites — krai ja oblasti nõukogude kinnitamisel, vabariikides, kus ei ole oblastite (kraide) jaotust — vastava liidu- või autonoomse vabariigi Ülemnõukogu presiidiumi kinnitamisel]. Peale loeteldud osakondade on vastavalt liiduvabariikide konstitutsioonidele kraide (oblastite) nõukogude täitevkomiteede juures veel üleliidulise Varumise RK volinikud või valitsused. Teised üleliidulised rahvakomissariaadid moodustavad oma valitsusi ainult üksikute kraide (oblastite) nõukogude juures, vastavalt krai (oblasti) tingimustele. Samas korras moodustab oma kohalikud valitsused ka liiduvabariiklik Siseasjade Rahvakomissariaat, kuid tema võib moodustada neid, arvestades kohalikke tingimusi, mitte üksnes kraides (oblastites), vaid ka rajoonides (nende asutamiseks rajoonidesse on vajalik kõrgema astme nõukogu kinnitamine). Peale selle, samuti kokkukõlas krai (oblasti) majanduse iseärasustega, võivad kraide (oblastite) nõukogud vastavate liiduvabariiklike rahvakomissariaatide kinnitamisel moodustada kergetööstuse, toiduainetetööstuse, metsatööstuse ja teravilja- ning karjakasvatuse sovhooside osakondi või valitsusi.

Administratiivsete ringkondade suhtes ei määra VNFSV Konstitutsioon kindlaks ei nende osakondade arvu ega osakondade moodustamise korda, ta vaid piirdub märkimisega, et nende ringkondade osakonnad moodustatakse liiduvabariigi seaduste ja kõrgeimate organite seadluste ning kraide (oblastite) töötava rahva saadikute nõukogude otsuste alusel. Teised liiduvabariigid, kus on olemas ringkonnad — Uzbeki ja Turkmeeni liiduvabariik — annavad vastavad direktiivid otseselt oma konstitutsioonides. Nende konstitutsioonide järgi on ringkonnanõukogude täitevkomiteedel samad osakonnad, mis kraideski (oblastites), peale kohaliku tööstuse osakonna, ja Uzbekistanis veel peale teede osakonna. Valitsustest, mis kuuluvad moodustamisele kohalike tingimuste kohaselt, näevad need konstitutsioonid ette üleliiduliste rahvakomissariaatide ja Siseasjade Rahvakomissariaadi valitsuste moodustamise.

Autonoomsete oblastite töötajate saadikute nõukogude täitevkomiteede osakondadest kõnelevad kõigi liiduvabariikide konstitutsioonid, kus niisugused oblastid on olemas, peale VNFSV Konstitutsiooni; viimane näeb ette iga niisuguse oblasti jaoks eri põhimääruse andmise.

Need konstitutsioonid, kus kõneldakse autonoomsetes oblastites osakondade moodustamisest (Azerbaidžani, Gruusia ja Tadžiki NSV konstitutsioonid), määravad, et neis tuleb moodustada kõik 13 osakonda, mis moodustatakse täitevkomiteede juures kraide (oblastite) nõukogude poolt. Azerbaidžani ja Gruusia NSV konstitutsioonid näevad veel ette metsamajanduse osakonna moodustamise. Kõigi nende kolme liiduvabariigi autonoomsete oblastite

töötajate saadikute nõukogude juures asuvad peale selle Varumise Valitsus (varem Varumise Komitee volinik) ja SaRK valitsus.

Rahvusringkonnad on olemas ainult VNFSV-s, kuid VNFSV Konstitutsioon ei kõnele midagi nende ringkondade töötajate saadikute nõukogude täitevkomitee aparaadist, märkides, et VNFSV Ülemnõukogu annab rahvusringkondade kohta eriseadustiku.

Liiduvabariikide konstitutsioonides ei ole kõnet töötajate saadikute rajooninõukogude täitevkomitee aparaadist suurlinnade rajoonides. See on seletatav asjaoluga, et need nõukogud on võrdsustatud linnanõukogudega ja neis moodustatakse täitevkomiteede juures samad osakonnad kui linnanõukogudeski. Armeenia NSV Konstitutsioon annab sellekohase otsese juhise.

Külanõukogudes ei moodustata mingisuguseid osakondi, sõltumata sellest, kas külanõukogul on täitvaks organiks täitevkomitee või esimees oma asetäitjaga ja sekretär.

7) Kohalike nõukogude materiaalne baas.

Selleks, et kindlustada kohalikele nõukogudele võimalusi täita nende rohkeid ja mitmekesiseid funktsioone sotsialistliku ülesehitamise kõigil aladel, on kõigile töötava rahva saadikute kohalikele nõukogudele antud juriidilise isiku õigused. Neil on eriti õigus teatud liiki varasid vallata ja kasutada, neid omandada või müüa, rendile võtta või anda, majanduslikke ettevõtteid asutada, võtta enda peale kohustusi jne. eriseadustega määratud piirides ja korras. Seejuures loetakse kõik vara, mis on kohalike nõukogude valitsemisel, riigivaraks ning kohalikud nõukogud täidavad selle vara käsutamisel riigivõimu organite funktsioone.

Riigivaradest ühe osa üleandmine kohalike nõukogude valitsemisele oleneb juba nende nõukogude kui riigivõimu kohalike organite loomusest. Sellega lähendatakse majanduslikud objektid juhtivatele organitele ning kindlustatakse ja ergutatakse kohaliku initsiatiivi ja isetegevuse arengut. See loob nõukogude tegevusele kindla materiaalse ja finantsilise baasi, ilma milleta ei ole võimalik nõukogude ja nende kaudu ühendatud töötajate hulkade loova isetegevuse arendamine. See baas, juurde arvatud laekumised maksudest ja teisalt, lubab kohalikel nõukogudel moodustada kohaliku eelarve, mis oma kulude osas kindlustab elanikkonna rohkete ja väga mitmekesiste nõuete rahuldamist koolide, haiglate, sotsiaalkindlustuse, heakorra jne. alal. Kohaliku majanduse eraldamine, kohalike eelarvete moodustamine kindlustab laiemaid võimalusi hulkade kaasatõmbamiseks haldamise praktilisele tööle.

Kohalike nõukogude süsteemi piirides diferentseeruvad varad krai (oblasti), ringkonna, rajooni, linna jne. tähtsusega varadeks.

Vastavalt sellele on ka igal administratiiv-territoriaalsel ühikul oma eelarve kohaliku eelarve üldsüsteemis.

Kohaliku tähtsusega vara jaotus ja ümberjaotus nõukogude mitmesuguste lülide vahel toimub liiduvabariikide seadusandluse korras liidu seaduse alusel (S. K. 1929. a., nr. 3, art. 26). Varade ümberjaotus toimub majandusliku otstarbekuse printsiibil ja siin ei või juttugi olla kohalike varade printsipiaalsest eraldamisest riigivaradest.

Kohalikud nõukogud ekspluateerivad neid varasid kas otsese valitsemise korras, neid erilisteks majanduslikeks ühikuiks eraldamata, ja kandes nende ettevõtete tulud ja kulud täielikult kohalikust eelarvest läbi, või eraldades neid üksikult või gruppides erilisteks majanduslikeks ühikuiks, kes siis ekspluateerivad neid ettevõtteid enam-vähem iseseisvalt majandusliku arvestuse (omakulude printsiibi) alusel, mille juures eelarvesse võetakse ainult finantsiline lõppresultaat — saldo või teatav osa tuludest. Harvem esineb kohalike varade ekspluateerimist nende rendile andmise teel teistele majanduslikele või ühiskondlikele organisatsioonidele (kolhoosidele, vabatahtlikele ühinguile jne.); neil juhtudel võetakse eelarvesse ainult rendiraha.

Kohalike nõukogude kogu vara kohta valmistatakse eriseaduste ja -instruktsioonide põhjal inventuur. Inventuuri kantud põhivarade likvideerimine, samuti inventuuri kandmisele kuuluvate uute varade muretsemine, iseseisvate majanduslike ühikute — trustide, ühenduste, kombinaatide või üksikute ettevõtete organiseerimine ja majandamise tingimused ning nende likvideerimine toimub ainult eriseadustes määratud juhtumitel ja seatud korras. Samuti määrab eriseadus, missugustel tähtaegadel enne eelarveaasta algust peavad toimuma muundused varade ja teiste tuluallikate ning kulude ümberjaotuses üksikute nõukogude ja nende eelarvete vahel, selleks, et need muundused ei tabaks nõukogu ootamatult pärast eelarveaasta algust.

Mõne uue asutise üleandmisel nõukogu ülalpidamisele või tema peale uute kulude panemisel peab eelarve suurenemist kulude osas kompenseerima eelarve tulude osa võrdse suurendamisega.

Kui nõukogu eelarveaasta kestel avastas uusi tuluallikaid või laekunud summad ületasid kinnitatud eelarves märgituid, kantakse kõik lisalaekumised tema eelarvesse ja neid võib kulutada mõningate kitsendustega selle eelarvega finantseeritavatele otstarvetele.

Tulud endamaksustamisest, kuigi neid ei paigutata kohalikku eelarvesse, moodustavad üsna märgatava osa allnõukogude — rajoonide ja eriti külanõukogude majanduses.

Neid summasid kulutatakse üldkoosolekute otsuste põhjal kas uuteks otstarveteks, mida eelarvesse üldse ei ole võetud, või eelarve assigneerimiste suurendamiseks säärasteks otstarveteks, millel on selle küla või grupi jaoks eriliselt suur tähtsus. Eelarve assig-

neeringuid üheks või teiseks ülesandeks ei või vähendada arvestusega, et nende tarvete finantseerimine toimub endamaksustamise teel. Need tulud kulutatakse teede ehitamiseks ja parandamiseks, koolide, sildade, kaevude ja avalikkude saunade ehitamiseks ja remondiks, haiglate, lugemistarede ja teiste kultuuriliste asutiste ehitiste remondiks ja neil on seepärast oma kindel eriotstarbeline ülesanne.

Kohalikus eelarves eneses on olemas ka eriotstarbelised summad. Nii peavad tulud kauplemise ühekordsest maksustamisest minema turgude ülalpidamiseks; tulud munitsipaal-elamufondist ja kommunaal-ettevõtetest — elamu- ja kommunaalmajanduse tarveteks, eeskätt elamute ja kommunaalettevõtete remondi otstarveteks.

Eelarvetest ei kanta läbi erisummasid, mida üksikud asutised ja ettevõtted saavad eriseaduste põhjal ja mis nende asutiste poolt kulutatakse erisummade-eelarve põhjal. Erisummade-eelarved kinnitatakse samas korras kui vastav eelarve.

Kohalikel nõukogudel on õigus eriseaduste põhjal ja kõrgema astme organi loal laenu teha. Laenu tegemine eelarve puudujääkide katteks ei ole lubatud; laenu võib teha ainult kindla eriotstarbelise ülesande jaoks. Laenude eest vastutavad ainult laenu teinud nõukogud ja nad vastutavad selle varandusega, mille peale kehtivate seaduste järgi võib pöörata sissenõudmist. Kohalike nõukogude tööpraktikas esineb laenude tegemist väga harva ja laenud on peamiselt lühiaegsed.

Nõukogud kannavad vastutust ka kõigi oma teiste operatsioonide eest juriidiliste isikutena. Nende võlgade ja teiste kohustuste katteks võib eriseadusandluse korras kasutada mõnesuguseid neile kuuluvaid riigivarasid. Kuid ebaõige majandamise ja neile usaldatud vara laostamise eest vastutavad nõukogude töötajad nii poliitiliselt oma valijate ja kõrgema astme võimu organite ees kui ka kriminaalkohtu korras.

Töötajate saadikute kohalike nõukogude poolt koostatud eelarved peavad olema puudujäägita, s. o. kõik eelarves märgitud kulud peavad kattuma eelarves märgitud tuludega. Kuid üksikute administratiiv-territoriaalsete ühikute majandus on äärmiselt mitmesugune. Kõik kaubandus-tööstuslikud keskused näiteks akumuleerivad nende poole tendeeriva laialdase territooriumi ressursid, hoolimata administratiiv-territoriaalseist piiridest. Rida kogu nõukogude elanikkonna nõudeid aga, nagu koolide, arstiabi alal jne., peab rahuldatama teatavas miinimumis, sõltumata kohalikku eelarvesse harilikult laekuvaist summadest. Siin etendavad reguleerivat osa mõned peamiselt maksu-iseloomuga tulud. Nad lähevad mitmesuguseisse kohalikesse eelarveisse ja isegi ühe eelarve piirides, näiteks rajoonide eelarves, neid määratakse üksikutele rajoonidele erineval määral, sõltuvalt kindlate tuludena laekuvaist

summadest. Selle sihiks on hoida iga üksikut eelarvet tasakaalus, ilma puudujäägita. Peamiseks reguleerivaks tuluks on praegusel ajal käibemaks, mis mõnikord arvatakse rajooni- ja külaeelarvesse kogu 100% ulatuses, aga mõnikord kuni 10%-ni ja isegi vähem. Siia kuuluvad ka niisugused maksud, nagu põllumajanduse maks, tulumaks ja samuti kultuurimaks.

Kõrgema astme organid määravad juba õigeaegselt, missugune protsent igast reguleerivast tulust läheb igasse kohalikku eelarvesse, ja oma eelarve koostamisel iga nõukogu juba teab kindlaid laekumisi neist tuludest. Peale reguleerivate tulude on olemas veel reguleerimise fondid. Neist toimetatakse assigneerimisi üksikutesse eelarvetesse (peamiselt külade eelarvetesse) ainult siis, kui reguleerivate tuludega üksi ei saavutata puudujäägita tasakaalus eelarvet.

Reguleerimise fondid kujundatakse teiste võimsamate kohalike eelarvete tulude arvel ja summade erilise ülekande teel sellesse fondi kõrgemate astmete eelarvetest.

Eriseaduste põhjal moodustatakse kohalikes eelarveis ka fondid ettenägemata kulude jaoks ja eelarve reservid.

Külaeelarved peavad tingimata olema kinnitatud rajoonide võimuorganite poolt. Kõik teised eelarved, kui nad on koostatud puudujäägita, kinnitatakse otseselt vastavate nõukogude poolt. Iga nõukogude lüli, peale alglüli, koostab kohalike eelarvete kokkuvõtte, mis sisaldab selle nõukogu enda eelarve ja kõigi allpool seisvate nõukogude eelarved, ja saadab selle kokkuvõtte kõrgema astme nõukogule.

Eelarve määrab antud nõukogu töö materiaalsed võimalused kogu eelarve-aastaks kõigis sotsialistliku ülesehitamise harudes. Seepärast peavad nõukogud tema õigele koostamisele, teostamisele ja tema täitmise kontrolli organiseerimisele erilist tähelepanu pöörama. Eelarve hõlmab nõukogude töö kõiki külgi ja kõiki harusid ning seepärast tuleb eelarve koostamise tööle kaasa tõmmata kõiki nõukogu osakondi, valitsusi ja sektsioone. Finantsosakonnad ja -sektsioonid ainult ühtlustavad ja võtavad üksikute harude poolt koostatud eelarved kokku selle nõukogu ühiseks eelarveks. Kõik osakonnad ja valitsused, kõik nõukogude hulkade organisatsioonid, eeskätt nende sektsioonid, peavad päevast päeva eelarve täitmist jälgima, püüdes saavutada kõigi tuluallikate täielikku avastamist ja ärakasutamist, iga nõukogude rubla kõige otstarbekamat ja ettevaatlikumat kulutamist.

* *
*

Niisugused on peajoontes NSV Liidus riigivõimu kohalike organite struktuur, ülesanded ja tegevuse vormid.

VIII peatükk.

KOHUS JA PROKURATUUR.

§ 1. KOHUS JA PROKURATUUR TÖÖLISTE JA TALUPOEGADE SOTSIALISTLIKUS RIIGIS.

NSVL riigivõimu organite süsteemis on eriline asend kohtul ja prokuratuuril. Nõukogude kohtu ja nõukogude prokuratuuri organisatsiooni ja tegevuse põhimõtted on fikseeritud Stalini Konstitutsiooni 9. peatükis ja „NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses". Vastavad peatükid, mis on pühendatud kohtule ja prokuratuurile, leiduvad kõigi liiduvabariikide Konstitutsioonides. Need mõlemad riigivõimu organite süsteemid — kohtusüsteem ja prokuratuurisüsteem — on proletaarse diktatuuri võimsaiks ja tõhusaiks hoobadeks, milliste abil ta tagab oma ajalooliste ülesannete täitmist, kindlustab sotsialistlikku õiguskorda ja võitleb nõukogude võimu seaduste rikkujatega.

Kohus on NSVL-s organ, kes kaitseb sotsialistliku riigi ja nõukogude kodanike huvisid. Sotsialistlikus korras ei ole riigi ja rõhuva enamiku kodanike huvid üksteisega vastuolus, nagu see on kõigis ekspluataatorlikes maades. „Sotsialism ei eita, vaid ühendab individuaalsed huvid kollektiivi huvidega," ütles seltsimees Stalin kõneluses H. G. Wells'iga. „Sotsialism ei või individuaalseist huvidest kõrvale kalduda. Neile isiklikele huvidele kõige täielikumat rahuldust anda võib ainult sotsialistlik ühiskond. Veel enam sellest — sotsialistlik ühiskond on isiku huvide kaitse ainukindlaks garantiiks [1]."

Kaitsedes sotsialistliku riigi huvisid, kaitseb kohus ühes sellega ka kodanike huvisid, kellele riigi võimsus on nende isikliku heaolu esimeseks tingimuseks.

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.

Kaitsedes üksikute kodanike huvisid, kaitseb kohus ühtlasi ka sotsialistliku riigi huvisid, millises kodanike materiaalse ja kultuurilise elutaseme arendamine on riigi tähtsaimaks ülesandeks.

Selles mõttes määrabki sotsialistliku õigusemõistmise ülesanded NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 2. See paragraaf lausub:

„Õigusemõistmise ülesandeks NSVL-s on kaitsta igasuguste rünnete vastu:

a) NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonidega seatud NSVL ühiskondlikku ja riiklikku korraldust, sotsialistlikku majandussüsteemi ja sotsialistlikku omandit;

b) NSVL kodanikkude poliitilisi, töösaamise, eluaseme ja teisi isiklikke ja varalisi õigusi ja huve, mis on tagatud NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Konstitutsioonidega;

v) riiklikkude asutiste, ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlikkude organisatsioonide õigusi ja seadusega kaitstud huvisid.

Õigusemõistmise ülesandeks NSVL-s on nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise kindlustamine kõigi NSVL asutiste, organisatsioonide, ametiisikute ja kodanikkude poolt."

Oma ülesannet teostab kohus kõigi rahvavaenlaste armutu purukslöömise teel, ükskõik millisel kujul nad oma kuritegelikke ründeid sotsialismi ülesehitustööle avaldaksidki.

Praegusel hetkel seisneb see kohtu ülesanne esijoones selles, et kaasa aidata trotskistlik-buhhaarinlike sabarakkude jõukude lõplikuks purukslöömiseks, et kaasa aidata armutu vastulöögi andmiseks spioonide ja diversantide — fašistlike salaluure-agentide roimarlikule teotsemisele, et võidelda sotsialistliku omandi — nõukogude korra majandusliku aluse — riisujatega.

Edasi võitleb kohus kapitalistlikult korralt päritud kuritegudega, röövlitega, varastega, huligaanidega ja teiste roimaritega.

Kohus kaitseb kodanike õigusi nii sel teel, et arutab üksikute kodanike poolt nende rikutud õiguste taastamiseks esitatud hagisid, kui ka sel teel, et ta karistab isikuid, kes on nende õiguste kuritegelikes rünnetes süüdi.

Kohus avaldab kogu oma tegevusega laialdast kasvatuslikku mõju mitte ainult neile isikuile, kelle suhtes ta parandusvahendeid rakendab, vaid ka neile töötava rahva laiadele massidele, kes, kohtu tööd jälgides ja sellest osa võttes, süvenevad lugupidamisega nõukogude seadustesse ja õpivad tundma sotsialistliku kooselu reegleid.

Kogu sellest tööst võtab vahenditult osa ka prokuratuur.

Kohus ja prokuratuur on teineteisega kõige tihedamal viisil seotud organid — kogu nende tegevus liigub lahutamatus orgaanili-

ses ühenduses. Kuigi nende töömeetodid on erinevad, on nende ülesanded ühised. Seepärast on kohtu ja prokuratuuri küsimused koondatud NSVL Konstitutsiooni ühisesse IX peatükki.

Kohus on organiks, kes teostab õigusemõistmist (NSVL Konstitutsiooni art. 102).

Õigusemõistmine — see on üks tähtsaimaid riiklikke funktsioone. Sotsialistlikus riigis tähendab see funktsioon kohtu arutada antud asjade lahendamist nõukogude seaduste ja kohtunike sotsialistliku õigusteadvuse alusel, sõltumata kelletahes poolt tulevailt ja ükskõik milliseist mõjutusist. Seepärast paneb NSVL Konstitutsiooni art. 112 kehtima kohtunike sõltumatuse ja nende allumise ainult seadusele.

Kohus, arutades konkreetset kohtuasja, määrab kindlaks faktilised asjaolud ja otsustab küsimuse selle kohta, milliseid järeldusi neist asjaoludest nõukogude seaduse ja sotsialistliku õigusteadvuse alusel tuleb teha. Selles seisnebki sotsialistliku õigusemõistmise teostamine.

Õigusemõistmisel NSVL-s on ülesandeks kõigepealt valvata ja kaitsta sotsialistlikku riiki igasuguste rünnete vastu. Peamine tähtsus on NSVL Konstitutsiooniga ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonidega seatud ühiskondliku ja riikliku korralduse, sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi kaitsel. Edasi on õigusemõistmise ülesandeks kaitseda kodanike õigusi ja huvisid, mis on kindlustatud Konstitutsiooniga ja kõigi nõukogude seadustega, samuti kaitseda ka riiklike asutiste, ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja teiste ühiskondlike organisatsioonide õigusi ja seadusega kaitstud huvisid.

Vastavalt sellele sotsialistliku õigusemõistmise iseloomule määratakse kindlaks nõukogude kohtu asend nõukogude võimu organite süsteemis. Kohus ei ole niisugune riigivalitsemise organ, nagu seda on korraldavad ja täitvad organid, nii kesksed kui ka kohalikud, millistest kõneldakse NSVL Konstitutsiooni V ja VIII peatükis, seepärast et ta ise ei valitse, vaid otsustab konkreetseid — kriminaal- (kriminaalkuritegude) ja tsiviil- (tsiviilõiguslike vaidluste) kohtuasju. Neid küsimusi otsustades võtab kohus osa riigi valitsemisest, kuid ta teostab seda osavõttu iseviisi, erinevalt sellest, kuidas teised võimuorganid riigi valitsemist teostavad. See erisus on väljendatud NSVL kohtukorralduse seaduse § 4-s ja seisneb esiteks selles, et asjaarutamine toimub kohtus avaliku kohtuprotsessi korras, ja teiseks selles, et kohtuprotsessist võtavad aktiivselt osa pooled (süüdistaja ja kaebealune, hageja ja kostja), kelledele seadus tagab kõik õigused, mis neile oma huvide kaitseks kohtus hädavajalikud on.

Kohus täidab seega sotsialistliku õigusemõistmise ülalmärgitud ülesandeid kriminaal- ja tsiviilasjade arutamisega kohtuistungeil.

Arutades kriminaalasju kohaldab kohus seaduses ettenähtud karistusvahendeid, mis on juhitud kodumaa reetjate, kahjurite, sotsialistliku omandi riisujate ja teiste rahvavaenlaste vastu, samuti ka röövlite, varaste, huligaanide ja muude kuritegelike elementide ning sotsialistliku ühiskonna desorganisaatorite vastu.

Arutades tsiviilasju lahendab kohus vaidlusasju, mis puudutavad kodanike ja riiklike ning ühiskondlike asutiste ja organisatsioonide õigusi ja huvisid.

Iga kohus on teatava riigi valitseva klassi võimuorgan, ta kaitseb ja valvab selle huvisid. Kodanlik kohus on üks vahedaid relvi töötava rahva mahasurumiseks ja kapitalistlike vahekordade süsteemile ning eraomandile toimuvate rünnete vastu võitlemiseks. Artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgses visandis kirjutas Lenin: „Kapitalistlikus ühiskonnas oli kohus peamiselt surveaparaadiks, kodanlikuks ekspluateerimisaparaadiks [2]." Oma kõnes III Ülevenemaalisel nõukogude kongressil 1918. a. jaanuaris ütles Lenin kodanliku kohtu kohta, et see „kujutas endast korra kaitset, kuid tõelikult oli pimedaks, peeneks tööriistaks ekspluateeritavate armutul mahasurumisel, mis kaitses rahakoti huvisid" [3].

Kodanlikud teoreetikud püüavad oma töödes kohut kujutada klassidest kõrgemal seisva, apoliitilise organina, kes oma tegevuses ei juhindu mitte valitseva klassi huvidest, vaid kogu ühiskonna huvidest, nagu üldinimliku õiguse ja õigluse käskudest.

Muidugi, seesugune arusaamine kohtu põhiolemusest ja ülesandeist on täiesti väär. Kohus oli valitseva klassi käes alati tööriistaks, mis tagas selle klassi ülevõimu kindlustamist ja tema huvide kaitset. Mõned kodanlikud õpetlased jõuavad selle tõsiasja tunnustamiseni, kui jutt on möödunud ajalooliste epohhide kohtust, aga mitte kodanliku riigi kohtust. Nii kirjutas üks läinud sajandi prantsuse juriste — Becquot, uurides muistse Rooma kohtuorganisatsiooni: „Et aru saada iidsete inimeste kohtuvõimust, on vaja täiesti unustada ta tänapäeva-tähtsus. Praegusel ajal valitseb kohtuvõimu ja poliitika vahel lõhe; muistsel ajal valitses nende vahel kõige tihedam side. Iidsete inimeste kohtuvõim, olles valitsevate klasside käsutada, oli kõikjal mõjustamis- ja ekspluateerimisvahendiks [4]." Becquot defineerib väga õieti antiikse Rooma kohtu klassiiseloomu, kuid temale on klassiiseloomuga ainult vanaaja kohus; Becquot arvates see praegusaja kodanlikku kohtusse ei puutu ja tollel ei ole valitseva klassi poliitikaga mitte midagi ühist.

Säärased kodanliku kohtu käsitlused ja tema klassiiseloomu eitamine on omased kodanlikule jurisprudentsile, mis püüab kodanliku kohtu klassi-poliitilist olemust tuhmistada ja maskeerida, kuna aga tõeliselt see kohus on vahedaks relvaks töötava rahva rõhumisel ja ekspluateerimisel valitseva ekspluataatorliku vähemiku huvides.

---

[2] Lenin, XXII k., lk. 424.
[3] Sealsamas, lk. 212.
[4] Becquot, lk. 23.

„Kui rikas kutsutakse või pigemini — palutakse kohtusse," kirjutas Engels Inglise kohtute kohta, „siis kohtunik avaldab kahetsust, et ta oli sunnitud tülitama, püüab asja igati tema kasuks käänata ja kui ta siiski on sunnitud teda süüdi mõistma, avaldab ta jällegi oma ääretut kahetsust jne. Lõpptulemuseks on tühine rahatrahv, mille kodanlane põlastavalt lauale viskab ja — lahkub. Peab aga mõni kehvik rahukohtuniku ette ilmuma . . ., temale vaadatakse algusest peale kui süüdlasele, karjutakse talle näkku ja kõigile ta katseile end õigustada vastatakse põlastavalt: „Oo, me teame neid puiklusi [5]!"

„Rahukohtunike erapoolikust," kirjutas Engels edasi, „eriti maa-ringkondades, on tõesti võimatu kirjeldada ja see kujutab endast niisugust tavalist nähtust, et kõigist juhtudest, mis ei ole reast välja läinud, toovad ajalehed teateid päris rahulikult ja ilma ühegi kommentaarita. Ja kuidas võibki teisiti olla? Ühest küljest, need „Dogberries" (rahukohtunikud) tõlgendavad seadusi ainult selles mõttes, mis neis sisaldub, kuid teisest küljest nad ise on kodanlased ja näevad iga tõelise korra peaalust esmajoones oma klassi huvides [6]."

Neil juhtudel, kus need huvid nõuavad süütute isikute meelega süüdimõistmist, või vastupidi, süüdlaste meelega õigeksmõistmist, ei peatu kodanlik kohus seesuguse õigusemõistmis-idee moonutamise ees. Paljud seda laadi juhud on tuntud kogu maailmas.

Siinkohal mõnest säärasest juhust:

1895. a. süüdistas Prantsusmaal klikk tagurliku militaristliku kildkonna antisemiitlikke elemente ebaõigelt kindralstaabi ohvitseri Dreyfussi, päritolult juut, spionaažis Saksamaa kasuks. Sõjakohus, hoolimata süütõendite puudumisest, mõistis Dreyfussi sõjaministri käsul eluaegsele asumisele. 1897. a. selgus, et salaluuretoimingud, mis ülekohtuselt omistati Dreyfussile, olid korda saadetud major Esterhazy poolt. Asi sai avalikkusele teatavaks ja Esterhazy tuli kohtu alla anda. Esterhazy süüdimõistmine oleks tähendanud Dreyfussi süüdimõistmise ebaõigeks tunnistamist. Seepärast sõjakohus, vaatamata silmanähtavaile süütõenditele, mõistis Esterhazy õigeks. Sellega seoses pöördus kirjanik E. Zola vabariigi presidendi poole avaliku kirjaga, mille pealkirjaks oli „Ma süüdistan!" („J'accuse!"), ja paljastas selles kogu tolle kohtukomöödia. Sõjaväevõimude kaebusel anti Zola laimamise pärast kohtu alla.

Seaduse järgi pidi kohus selgeks tegema, kas teated, mida Zola selles avalikus kirjas tõi, osutuvad teadlikult vääraks, s. o. pidi selgitama põhiküsimuse: kas on õige, et sõjakohus mõistis Dreyfussi süüdi ja Esterhazy õigeks „kõrgemalt poolt" tulnud käsul. Seaduse otsese mõtte vastaselt ei lubanud kohtu esimees seda põhiküsimust arutada, millise otsustamisest olenes ka küsimuse otsustamine selle kohta, kas Zola poolt avaldatud teated osutuvad laimavaks. Zola mõisteti siiski süüdi. Kuid ajakirjanduse rünnak seoses Dreyfussi asjaga ei lõppenud, ja 1899. a. kassatsioonikohus (Prantsusmaa kõrgeim kohtuaste) muutis otsuse. Asja uuel arutamisel sõjakohtus tunnistas kohus Dreyfussi jälle süüdlaseks, „kuid heatahtlikkust väärivaks", mille järel Dreyfussile anti presidendi poolt armu.

---

[5] Marx ja Engels, III k., lk. 558—559.

[6] Seals., lk. 559.

Teine mitte vähem tuntud kohtukomöödia-juhtum sündis tsaari-Venemaal 1913. a. Ühe Kiievi tehase teenija, juut Beilis, oli kohtu alla antud ühe teadlikult vale ja absurdse süüdistuse põhjal selles, et ta — sihiga saada usukultuse vajadusteks ristiusku poisikese verd — tappis poisikese Juštšinski. Selle süüdistuse jaburus oli algusest peale selge. Leidus otseseid viiteid sellele, et Juštšinski tapmine oli toime pandud ühes politsei kaitse all olevas Kiievi salaurkas. Sellest hoolimata tsaari prokuratuur, püüdes mängida masside rumalusel ja pimedusel — õhutada neis juutide vastu rüüstamise-meeleolusid ja sellega neid tsarismivastasest revolutsioonilisest võitlusest kõrvale kallutada —, võttis Beilise vastutusele.

Kuid selle protsessi tulemus oli teissugune kui Dreyfussi asja tulemus. Beilise üle mõistis kohut vannutatud meeste kohus. Hoolimata kõigist tsaari-prokuratuuri pingutustest, hoolimata tõendite moonutamisest, hoolimata eriliselt selleks „tehtud" ekspertiisist, mõistsid vannutatud mehed Beilise õigeks. Tsaari-justiitsi poolt kokkuklopsitud kohtukomöödia kukkus läbi. Isegi eriliselt selleks valitud vannutatud mehed osutusid usaldamatuiks!...

Kui kodanluse klassihuvid nõuavad süütu süüdimõistmist, siis ka vandekohus — see kõige demokraatlikum kohtuvõim, mis kapitalismi olukorras üldse mõeldav — ei paku garantiid ülekohtu vastu. 1927. a. mõistis vandekohus Ameerika Ühendriikides surma kaks tapmises süüdistatud itaalia töölist — kommunistid Sacco ja Vanzetti. Kohtus leidis vastuvaidlematut tõendamist kaebealuste alibi (s. o., et sel hetkel, mil toimus tapmine, nad olid teises kohas). See ei päästnud neid surmanuhtlusest, sest nad olid kommunistid ja seega pingil istuvate kodanluse vannutatud esindajate vaenlased.

Kodanliku demokraatia tingimustes raskendab säärase ilmse ülekohtu teostamist kohtukorralduse (näiteks vannutatud meeste kohus) ja kriminaalprotsessi (protsessi avalikkus, võist) demokraatlik vorm. Vaatamata kodanliku protsessuaal-demokraatia kogu ühekülgsusele ja silmakirjalikkusele annab see vorm kaebealustele siiski võimaluse end kaitseda, võimaluse ebaõige süüdistuse vastu võidelda.

Teatud tingimustes võib see võitlus edukaks osutuda, nagu seda näiteks osutab ülalkirjeldatud Beilise-asi.

Teisiti on lugu neis riikides, kus valitseb fašismi verine diktatuur. Fašism hävitab hoolikalt kõik kodanlik-demokraatlikus riigikorralduses ja sealhulgas ka kohtus leiduva demokraatliku.

Fašismimaades muutub kohus lihtsaks politseijaoskonna osakonnaks, kõigi antifašistidega arveteõiendamise varjamatuks organiks. Fašistid ei leia seejuures vajaliku olevat kinni pidada isegi sellest välisest formaalsest viisakusest, mida kodanliku demokraatia olustikus kasutati kodanliku kohtu klassi-iseloomu maskeerimiseks. Kaotades vandekohtud ja luues nende asemele kõiksuguseid erakorralisi kohtuvorme, võttes kaebealuselt igasugused protsessuaalõigused ja kohaldades laialt otsest väljaspool kohut olevat arveteõiendamist selle arveteõiendamise kõrval, mis toimub kohtu kaasabil, teostab fašism kogu töötava rahva suhtes metsikut terrorit.

Kõigist ekspluataatorlike riikide kohtuist erineb põhjalikult nõukogude kohus. See on uus kohtutüüp, samuti nagu ka tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik on täiesti uus riigitüüp.

Esmakordselt inimkonna ajaloos ei ole kohus NSVL-s organiks, kes ekspluataatorlike ülemkihtide huvides elanikkonna rõhuvat enamikku orjastab, vaid on ehtsaks rahvakohtuks, kes kaitseb rahva tõelisi huvisid kõigi ta vaenlaste, kõigi sotsialistliku ehitustöö laostajate vastu.

Nõukogude kohus organiseerus Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu esimestel päevadel. Revolutsioon lammutas vana kodanliku ja mõisnike riigiaparaadi, lammutas ka vana kohtu ja ehitas ta varemeile uue, nõukogude rahvakohtu. Nõukogude kohtu organisatsiooni põhiprintsiibid olid formuleeritud Lenini ja Stalini vahenditul osavõtul ja juhtimisel väljatöötatud „Dekreedis kohtust" nr. 1, mis välja kuulutati 24. novembril (7. detsembril) 1917. a. (S. K. 1917. a., nr. 4, art. 50).

Ülalmärgitud artiklis „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" määrab Lenin nõukogude kohtu ülesande järgmiselt: „Uus kohus oli kõigepealt vajalik võitluseks ekspluataatorite vastu, kes püüdsid taastada oma ülevõimu, või kaitseda oma eesõigusi, või vargsi läbi tirida, pettusega haarata seda või teist nende eesõiguste osakest. Kuid peale selle lasub kohtuil, kui nad on tõeliselt organiseeritud nõukogude asutiste põhimõtteil, teine, veel tähtsam ülesanne. See on — ülesanne tagada töötava rahva kõige valjemat distsipliini ja endadistsipliini teostamist [7]." Need nõukogude kohtu ülesanded — võitlus rahvavaenlastega ja nende agentuuriga ja kasvatuslik mõjuavaldamine töötava rahva kõikuvaile elementidele — seisid alati nõukogude kohtu ees kõigil sotsialistliku revolutsiooni arenemise etappidel ja seisavad tema ees ka praegu, Stalini Konstitutsiooni teostamise epohhil, mil põhiliselt on üles ehitatud sotsialistlik ühiskond.

Kohtuga lahutamatus seoses on nõukogude prokuratuur, mis on riigivõimu organiks ja mille kohuseks on valvata sotsialistliku seaduslikkuse järgimist. Nõukogude prokuratuur organiseeriti 1922. a. IX VKTK III istungjärgu määrusega (S. K. 1922. a., nr. 36, art. 424). Pärast kodusõja võidukat lõppu, kui algas rahvamajanduse taasülesehitamine, kerkis nõukogude võimu ette ülesanne suuremal määral kindlustada revolutsioonilist seaduslikkust.

Nõukogude prokuratuuri loomine toimus Lenini ja Stalini otsesel juhtimisel, kes lahendasid selle organiseerimise üldpõhimõttelised küsimused. 1922. a. maikuus esitas Lenin oma kirjas seltsimees Stalini nimele „ „Kahekordsest" allumusest ja seaduslikkusest" nõukogude prokuratuuri ülesanded ja osa. Lenin näitas, et „ei saa olla Kaluga ja Kaasani seaduslikkust, vaid peab olema üks-

[7] Lenin, XXII k., lk. 424.

ainus ülevenemaaline ja isegi üksainus kogu nõukogude vabariikide föderatsiooni seaduslikkus". Siit ka prokuratuuri ülesanne: „Valvata, et kogu vabariigis kujuneks kindlaks tõeliselt ühesugune arusaamine seaduslikkusest, vaatamata ükskõik millistele kohalikele erinevustele ja hoolimata ükskõik millistest kohalikest mõjutusist." Ja edasi: „prokurör vastutab selle eest, et mitte ühegi kohaliku võimu ükski otsus seadusest ei erineks ja ainult sellest seisukohast lähtudes on prokurör kohustatud iga ebaseadusliku otsuse vastu protesteerima [8] ..."

Selles oma tegevuses on prokurör lahutamatult seotud kohtuga, sest seaduslikkuse rikkumisse puutuvad asjad, mis prokuröri poolt algatatud, annab ta kohtu otsustada.

§ 2. SOTSIALISTLIKU DEMOKRAATIA PÕHIMÕTTED NÕUKOGUDE KOHTU ORGANISATSIOONIS JA TEGEVUSES.

Kohtu organisatsioon kuulub riiklikku organisatsiooni selle lahutamatu osisena. Seepärast tuginevad kohtusse puutuvad NSVL Konstitutsiooni sätted samule põhimõtteile nagu kogu NSVL Konstitutsioongi. Stalini Konstitutsioon on maailma demokraatlikemaid konstitutsioone. Need sotsialistliku demokratismi põhimõtted on aluseks pandud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadusele, mis võeti vastu NSVL Ülemnõukogu II istungjärgul. See seadus määrab kindlaks nõukogude kohtu ülesanded ja korralduse. Sellele seadusele rajatud kohus on maailma demokraatlikemaid kohtuid. Ainult sääraseile põhimõtteile tuginev ja oma tegevuses neist juhinduv kohus on võimeline sotsialismi vaenlaste mahasurumise ülesande kõrval täitma toda tähtsaimat kasvatuslikku osa, mis kohtule peab kuuluma sotsialistlikus ühiskonnas, — ühiskonnas, milline kindlustab kodanikele õiguste maksimumi, kuid milline nõuab ka maksimaalset distsipliini ja endadistsipliini. Kui kõrgelt omal ajal seda kohtuasutiste osa hindas Lenin, nähtub sellest, et ta nõudis nende tegevuse levimist „kogu maa töötavale elule" [1]. — Ühtlasi ütles Lenin, et kohtud suudavad „saavutada seda, et distsipliini ja endadistsipliini soovid ei jääks paljaiks soovideks", ainult „tingimusel, kui neist osa võtavad kõige laiemad töötavad ja ekspluateeritavad rahvamassid" ja seejuures tegutsedes „Nõukogude võimu põhimõtteile sobivais demokraatlikes vormides" [2].

Kohtukorralduse 5. paragraaf püstitab kohtu ühtsuse ja võrdsuse põhimõtte kõigile kodanikele, sõltumata nende sotsiaalsest,

---

[8] Lenin, XXVII k., lk. 298—299.
[1] Lenin, XXII k., lk. 425.
[2] Sealsamas.

varanduslikust ja teenistuslikust seisundist ning nende rahvuslikust ja tõulisest kuuluvusest.

Tsaariaegsel Venemaal eksisteeris mitmesuguste kodanike liikkondade jaoks terve rida erikohtuid. Nii näiteks ametialastes kuritegudes süüdistatavate ametnike üle mõisteti kohut seisuslike esindajate osavõtuga privilegeeritud kohtuis. Teisest küljest eksisteerisid talupoegade jaoks erilised vallakohtud, mis erinevalt kõigist teistest kohtutest võisid peaaegu kuni 1905. a. revolutsioonini tarvitada kehalist karistust.

Nõukogude kohtud on konstrueeritud ja tegutsevad järjekindla sotsialistliku demokratismi põhimõtteil. Need põhimõtted on kokkuvõttes järgmised: 1) kogu elanikkonna osavõtt õigusemõistmisest, 2) kohtu valitavus, 3) kohtunike sõltumatus ja nende allumine ainult seadusele, 4) rahvuslik keel, milles toimub asjaarutamine kohtus, 5) kohtu avalikkus ja vahenditus, 6) võistlus kohtuprotsessis ja kaebealuse õigus kaitsele.

Kõik need põhimõtted on väljendatud ja fikseeritud Stalini Konstitutsioonis ja liiduvabariikide konstitutsioonides.

Lenin formuleeris teesi, et „kohus on nimelt kogu kehvistu värbamise organ riigivalitsemisele“ [3]. Sama seisukoht on püstitatud ka ÜK(b)P programmis, milles öeldakse järgmist: „Kõige laiemate proletariaadi-masside ja kehvima talurahva värbamiseks õigusemõistmisele on sisse seatud alaliselt asendatavate ajutiste kohtunike-kaasistujate osavõtt kohtust, massiliste töölisorganisatsioonide, ametiühingute jm. kaasatõmbamisega nimestike koostamiseks“. Ja edasi: „ÜK(b)P, kaitsedes kohtu edasist arengut samal teel, peab püüdma kohtunike kohuste täitmisele tõmmata kogu töötavat elanikkonda“ (§ 11) [4].

See põhimõte on konstitutsioonilise põhimõttena fikseeritud Stalini Konstitutsioonis, mille art. 103 määrab, et „Asjade arutamist teostatakse kõigis kohtuis rahvakaasistujate osavõtmisel, välja arvatud seaduses eriliselt ette nähtud juhtumid“.

Kohtukorralduse seaduse § 14 põhireegel on säärane, et iga kohtuasja — nii kriminaal- kui tsiviilasja — arutamine toimub kolleegiumis, mille koosseisu kuuluvad üks alatine kohtunik ja kaks rahvakaasistujat. See kord on kehtiv kõigis kohtuis — rahvakohtust kuni NSVL Ülemkohtuni. Erandid on lubatavad juhtumeil, kui seaduses on asjade arutamine ette nähtud kohtu kolmeliikmelises koosseisus (ilma rahvakaasistujateta).

Kohtu kolmeliikmelises koosseisus toimub ka asja arutamine teises kohtuastmes, s. o. kohtuis, mis arutavad kohtuotsustele antud kaebusi ja proteste.

Rahvakaasistujate kohustuslik osavõtt kõigist kohtuist tagab kahe ülesande lahendamist: 1) rahva värbamise riigivalitsemisele,

[3] Lenin, XXII k., lk. 460.
[4] ÜK(b)P programm ja põhikiri, lk. 39—41.

tähtsaimate riiklike funktsioonide täitmisele kohtuasjade lahendamisest osavõtmisega, 2) õigusemõistmisse ehtsa rahvaliku aluse, rahva sotsialistliku õigustunde, ta veendumuste ja südametunnistuse kandmise. Seesugune kord tagab nõukogude õigusemõistmise ehtsat sotsialistlikku demokratismi, kohtu sidet rahvaga ja ta autoriteeti rahva silmis.

Kodanlik õigus tunneb säärast kohtu konstruktsiooni, milles kohtust osa võtma kutsutakse kodanikke, nn. „rahva" esindajaid, kes ei ole kutselised kohtunikud.

Kodanliku kohtu klassikaliseks vormiks on „vandekohus" (vannutatud meeste osavõtuga kohus), mis funktsioneerib kodanlik-demokraatliku riigikorra säilitanud kapitalistlikes riikides. Vandekohtus otsustavad vannutatud mehed (tavaliselt 12) kaebealuse süü küsimuse, kuid alatised kohtunikud (riigivõimu poolt ametisse nimetatavad) lahendavad vannutatud meeste otsuse (verdikti) põhjal seaduse kohaldamise ja karistuse määramise küsimuse.

Vandekohus ta praegusel kujul oli kodanluse poolt loodud pärast tema võitu feodalismi üle ja kujutas endast võrreldes aadlike-mõisnike riigi ametnike- ja seisuslike kohtutega edulist kohtuvormi.

Kodanliku demokraatia õitseajastul oli vandekohus kahtlemata poliitiliste vabaduste kantsiks, millised kodanlus feodaal-monarhia üle võitu pühitsedes välja kuulutas. Kuid nagu varem, nõnda ka praegusel ajal on vannutatud mehed olnud ja on ka edasi selle sotsiaalsete suhete korra kantsiks, mis põhineb kapitalistlikul omandil. Vandekohtu klassi-iseloom määrab ka tema poolt teostatava õigusemõistmise suuna.

Olles valitavad peamiselt kesk- ja väikekodanlikest ringkonnist, on vannutatud mehed, kes juba oma sotsiaalse seisundi tõttu kalduvad nägema oma eluülesannet selles, et olla kehtiva ühiskondliku korra üheks alussambaks, — peale selle veel nende vaadete vangistuses, millised (isegi konkreetseis asjus) dikteeritakse suurimate kapitalistide käsutuses oleva ajakirjanduse poolt.

See on rikaste eraomanike huvisid kaitsva kodanliku demokraatia kohus. Marx iseloomustas seda kohut nõnda: „... vandekohus on privilegeeritud klasside seisuslik kohus, mis on asutatud selleks, et täita seaduse tühikuid kodanliku südametunnistuse avarusega [5]."

Engels võttis analüüsimisele Inglise vandekohtu, mis esindab kõige täielikumat ja arenenumat kodanlik-demokraatliku kohtu vormi, ja paljastas selle valelikkust ja silmakirjalikkust, mis ilmnevad ta ehtsa klassiiseloomu maskeerimises. Engels kirjutas: „Vandekohus on oma olemuselt poliitiline, mitte aga juriidiline asutis; et aga iga juriidiline olend evib oma päritolult poliitilist

[5] Marx, Paljastused; Marx ja Engels, VIII k., lk. 558.

loomust, siis avaldub temas t õ e l i k u l t juriidiline element; ja Inglise vandekohus kui kõige viimisteldum on juriidilise vale ja kõlvatuse viimaseks sõnaks [6]."

Mõned ausameelsemad kodanlikudki õpetlased on pidanud tunnustama vandekohtu klassi-iseloomu. Kodanliku protsessuaalteaduse väljapaistvaim esindaja prof. Garraud konstateerib vannutatud meeste „otsest ja silmatorkavat" erapooletuse puudust. Ta halvustab „vannutatud meeste õigusemõistmist, mis peaks olema rahva õigusemõistmiseks, s. o. kõigi klasside ja kõigi kodanike õigusemõistmiseks," seepärast, et ta „on muutunud egoistlikuks õigusemõistmiseks, mis kaitseb ainult ühe klassi juriidilisi huvisid". „On hästi teada see tõsiasi," kirjutab ta, „et vannutatud mehed reserveerivad kogu oma karmuse neile kuritegudele, mis võivad paista ohtlikena väikeomanike klassile või väikeärimeestele, milliste sekka nad ise kuuluvad, ja et nad meeleldi avaldavad kuni õigeksmõistmiseni küündivat heatahtlikkust nende kuritegude suhtes, mis paistavad nende endi julgeolekule ohutuina [7]."

Võrreldes feodaalse pärisorjuse-riigi ametnike- ja seisuslike kohtutega oli vandekohus kahtlemata kohtu eduline vorm ja ajalooliselt suur samm edasi. Juba see tõsiasi, et kohtust võtsid osa kodanikud, kes ei olnud kutselised kohtunikud-ametnikud, kes oma kohtunikukohuseid täitsid lühikest aega ja kohtu alla antud isikute süü küsimust otsustasid ilma alatiste, valitsuse poolt määratavate kohtunike-ametniketa, andis sellele kohtule demokraatliku iseloomu.

Vannutatud mehed juhindusid oma otsustes „valitsuse vaadetest" palju vähemal määral kui alatised kohtunikud ja vahetevahel kandsid kohtu tegevusse oma vastasrindlikke meeleolusid.

Lenin kirjutas vandekohtu kohta, et „rahva esindajate osavõtt kohtust on kahtlemata demokraatlik alge" [8]. Kuid selleks, et seda alget järjekindlalt rakendada, õpetas Lenin, on nõutav, et „vannutatud meeste valimiseks ei oleks t s e n s u s t, s. o. valimisõiguse kitsendamist hariduse, omandi, paiksuse jm. tingimuste kujul" [9]. Kuid just seda ei olegi kodanlikus vandekohtus, millest võtavad osa mitte ehtsad rahva esindajad — töölised ja talupojad, vaid peamiselt väike- ja keskkodanlus — linnakodanikud, ärimehed, poodnikud, kulakud jne.

Just seepärast, et vandekohus on kodanlik-demokraatlik organisatsioon, on ta olnud mitmesuguste tagurlike olluste alatiste rünnete objektiks.

Läinud sajandi tuntud saksa jurist prof. Mittermaier, olles vandekohtu pooldaja, kirjutas oma läinud sajandi keskpaiku ilmu-

---

6 E n g e l s, Ingl. konst.; M a r x ja E n g e l s, II k., lk. 383.
7 G a r r a u d, IV ptk., lk. 459.
8 L e n i n, XXX k., lk. 194.
9 Sealsamas.

nud teoses vandekohtu kohta, et „vandekohtul on kõigist uue aja kriminaal-asutistest suurim populaarsus", kuid et samal ajal märgitakse „arglikku umbusaldust selle instituudi vastu nii seadusandjate eneste kui ka kohtunike poolt" [10]. Vandekohtu vastu valitseva umbusalduse peamiseks põhjuseks oli Mittermaieri arvates see, et vandekohus mõistis kohtu alla antuid liiga tihti õigeks [11]. Seda vandekohtu pehmuse ja heatahtlikkuse kohta käivat väidet kordasid meeleldi kõik ta vastased kodanliku ühiskonna tagurlikest ringkondadest.

Muidugi ei olnud vandekohus iialgi pehme ja heatahtlik neile, keda süüdistati kallaletungis kodanliku ühiskonna vahekordadele, eraomandile, kuid on õige see, et vandekohus oli oma iseloomu tõttu valitsuse käes vähem sõnakuulelikuks tööriistaks kui ainuüksi kohtunikest-ametnikest koosnev kohus ja suuremal määral kui viimane peegeldas oma tegevuses ühiskondlikke meeleolusid. Just seepärast kõveneski kodanliku ühiskonna tagurlikes ringkondades järjest rohkem tahe kaotada vandekohus üldse. Üks kodanlik jurist, kes nagu Mittermaiergi oli vandekohtu pooldaja, pidi konstateerima järgmist: „Praegusaja peamiseks protsessuaalseks probleemiks on kas vandekohtu säilitamine või kaotamine. Pooldatakse tema kaotamist, tahetakse vandekohtu asemele luua eri laadi šöffide kohut, mille konstruktsioon aga ripub õhus ja näib täielikult ebapraktilisena [12]." Edasi saame näha, et šöffide kohus osutus riikidele, kes hävitasid kodanlik-demokraatliku parlamentaarse korra, väga „praktiliseks". Kuid õige on see, et vandekohtu likvideerimise küsimus köitis juba ammu kodanlike poliitikute ja juristide tähelepanu. Energiliselt ründasid vandekohut kriminaalõiguse nn. antropoloogilise koolkonna esindajad, kes soovitasid kohtu „sotsiaalseks kliinikuks" [13] muuta, s. o. ühiskondlike haiguste" (kuritegevuse) ratsionaalsemate ravimismeetodite ettekäändel ühiskonna esindajad kohtust välja kihutada, ühiskondlik kontroll kohtu üle kõrvaldada ja seega vabalt ning takistamatult kodanlusele ohtlike ollustega arveid õiendada.

Revolutsioonieelsel Venemaal seati vandekohus sisse 1864. a. kohtumäärustikega, kuid juba XIX sajandi 70-ndail aastail kahanes tema kompetents kõveneva poliitilise reaktsiooni survel kõrvalekaldumatult. Läinud sajandi tuntud tagurlik publitsist Katkov nimetas vandekohut põlastavalt „uulitsakohtuks".

Revolutsioonieelse Venemaa vandekohtu osa puudutas korduvalt Lenin, kes sõnale „uulitsakohus" andis sootu teissuguse sisu. „Uulitsakohus," kirjutas Lenin, „on nimelt hinnatav selle

[10] Mittermaier, lk. 5.
[11] Sealsamas, lk. 6.
[12] Kohler, lk. 70.
[13] Ferri, lk. 486 ja 488.

poolest, et ta toob elustavat voolu sellesse kantseleiliku formalismi vaimu, millega meie valitsusasutised on läbi immutatud." Iseloomustades vandekohtu kui demokraatliku kohtu paremusi, võrreldes seisuslike esindajate kohtuga, ütles Lenin: „Sel põhjusel vihkavadki — ja ei võigi mitte vihata — tagurlikud publitsistid ja tagurlik valitsus uulitsakohut [14]."

Vandekohtu kompetentsist kõrvaldati poliitiliste kuritegude asjad, ametialaste kuritegude asjad, valitsuse esindajate vastu toimunud kallaletungide asjad jm.

Vandekohtu kompetentsi kitsendamise käiku, tema osatähtsuse ja autoriteedi langust on märgata kõigis kapitalistlikes mais, ka neis, kes on säilitanud kodanlik-demokraatliku riigivalitsemise vormi (USA, Inglismaa, Prantsusmaa). Vastavalt sellele, kuidas kodanlikes riikides teravnevad klassivastuolud ja üha enam ja enam lööb kõikuma ekspluataatorite klassi jalgealune, ründavad kapitalistide klassi kõige tagurlikumad kildkonnad, heites kõrvale kodanlik-demokraatliku korra, vabadused ja tagatised, ka vandekohut, mis on, nagu juba öeldud, klassikaline kodanlik-demokraatlik kohtuvorm. Üksmeelse rahvarinde programm, kaitsedes kodanlik-demokraatlikku riigivalitsemise vormi tagurlike katsete vastu seda puruks tallata ja hävitada, sisaldab ka võitlust vandekohtu säilitamiseks katsete vastu, mis tahavad teda asendada ametikohtutega ja šöfi tüüpi kohtutega.

Fašistlikes maades (näiteks Itaalias, Saksamaal) on vandekohus kaotatud, nagu on kaotatud kõik kodanlik-demokraatlikud vormid. Põhiliseks kohtuvormiks on neis maades nn. šöffide kohus (Itaalias hüütakse seda assessorite kohtuks), milles kaasistujad ja alatised (ameti-) kohtunikud moodustavad ühe kolleegiumi ja ühiselt otsustavad nii süü kui ka karistuse küsimusi. Vandekohtu asendamine šöffide kohtuga toimus Saksamaal juba 1924. a. ja tal oli see mõte, et šöffide kohtus võivad alatised kohtunikud kergemini kaasistujaid mõjutada, neid allutada ja nende oma arvamust hävitada kui vandekohtus. Fašistliku režiimi juures aga esinevad šöfi tüüpi kohtus kaasistujaina tavaliselt fašistlike organisatsioonide esindajad.

Seda kohut ei saa kuidagi nimetada õigusemõistmise organiks, ka mitte selle sõna kodanlikus mõttes, sest ta on muutunud politseiliseks relvaks revolutsionääride, antifašistide ja töötava rahva mahasurumisel, mis jultunult tarvitab ülespuhutud süüdistuste ja võltsitud tõendite meetodeid; muidugi ei ole see õigusemõistmine, vaid ta põhiolemuse üle irvitamine.

Sootu teisiti kui kodanlikes riikides lahendatakse küsimus rahva osavõtust õigusemõistmise teostamisest Nõukogude Liidus.

[14] Lenin, IV k., lk. 84. Artikkel „Peksa, kuid mitte surnuks".

Nõukogude kohtus kõik kohtunikud on kohtunikud rahva keskelt; rahvakohtu kohtunikke nimetataksegi seepärast rahvakohtunikeks; kõik kohtunikud on valitavad, mitte aga määratavad; nõukogude kohtus puuduvad kohtunikud-ametnikud. Seepärast rahvapärasuse tunnusena vastastada meie kohtu kaasistujaid alatistele kohtunikele oleks lihtsalt mõttetus. Kodanlikus teaduses harrastatud traditsiooniline ühiskonna vastastamine riigile ei oma nõukogude riigi suhtes mõtet, sest nõukogude riik väljendab ja kaitseb kogu töötava rahva huvisid.

Nõukogude kohtus moodustavad alatised kohtunikud ja kaasistujad ühise kolleegiumi, milles mõlemad on valitavad nõukogude rahva poolt. NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 19-s on määratud, et rahvakohtuniku ajutise puudumise (haiguse, puhkuse jne.) korral pannakse kohtuniku kohuste täitmine ühele rahvakaasistujaist.

Kohtuasjade arutamisest osavõtval rahvakaasistujal on kõik kohtuniku õigused. Kõik küsimused, mis tekivad nii asjade läbivaatamisel kui ka otsuste tegemisel, otsustatakse lihthäälteenamusega ja esimehe häälel ei ole eesõigust rahvakaasistuja hääle kõrval.

Stalini Konstitutsioon määrab tõsiseima tagatise selleks, et kindlustada rahvakaasistujate iseseisvust kohtuasjade otsustamisel; nad valitakse samas korras ja samaks tähtajaks nagu alatisedki kohtunikud.

Konstitutsiooni järgi valitakse rahvakohtunikud kodanike poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel kolmeks aastaks (NSVL Konstitutsiooni art. 109 ja kohtukorralduse seaduse § 22).

Kohtunike valimise korra kindlaksmääramisel on meil oma õpetlik ajalugu. Venemaa sotsiaaldemokraatliku partei miinimumprogramm, mis võeti vastu partei II kongressil 1903. a., märkides „lähemaid ülesandeid", millised partei endale suureneva kodanlik-demokraatliku revolutsiooni tingimusis püstitas, nägi oma 11. punktis ette „kohtunike valitavuse rahva poolt".

Tolles „teoreetilise, poliitilise ja mõnede muude programmiosade ümbertöötamise kavas" [15], mille Lenin 1917. a. Ülevenemaalisele aprilli-konverentsile esitas, kordus § 11-s uuesti nõue kohtunike valitavuse kohta rahva poolt.

Pärast proletariaadi võitu 1917. a. oktoobris kuulutas kohtu kohta käiv nõukogude võimu dekreet kohtust nr. 1, millega kaotati vanad kohtud ja pandi alused uuele nõukogude kohtule, kohtunike valitavuse põhimõtte kõige demokraatlikumal alusel üldiste ja otseste valimiste teel.

Rea ajalooliste tingimuste tõttu (ekspluataatorlike klasside vastupanu nõukogude võimu sammudele, kodusõda, interventsioon,

[15] Lenin, XX k., lk. 293.

kulakute võitlus põllumajanduse kollektiviseerimise vastu jne.) ei viidud seda üldiste ja otseste valimiste põhimõtet tol ajal ega ka järgnevail aastail ellu, ja kohtunike, ühes arvatud ka rahvakohtunikud, valimisi toimetasid nõukogud.

Rahvakohtunikke valisid linnades linnanõukogud, maakohtades — nõukogude rajooni täitevkomiteed. Et kindlustada rahvakohtunike sõltumatust võimu kohalikest organitest, määrati 1932. a. 25. juuni seadusega „Revolutsioonilisest seaduslikkusest" (S. K. 1932. a., nr. 50, art. 298), et rahvakohtunike ärakutsumine võib toimuda ainult kraide või oblastite nõukogude täitevkomiteede otsustega.

Oblastite ja kraide kohtute, autonoomsete [16] ja liiduvabariikide ülemkohtute ja NSVL Ülemkohtu liikmed valiti ja kutsuti ametist ära vastavate nõukogude täitevkomiteede poolt.

Et nõukogud ise, valides kohtunikke, olid konsekventselt demokraatlikud organisatsioonid, kes ühendasid kõiki töötajaid, siis see kohtunike valimise moodus oli mitmevõrra demokraatlikum kapitalistlikes riikides kehtivast kohtuaparaadi komplekteerimise moodusest, s. o. kohtunike määramisest valitsuse poolt.

Nüüd, kus sotsialism on lõplikult võitnud, kus nõukogude riigis pole ekspluataatorlikke klasse, realiseeritakse rahvakohtu üldiste, otseste ja ühetaoliste ning salajasel hääletamisel toimuvate valimiste põhimõte ja seatakse aluseks kehtivale kohtusüsteemile (NSVL Konstitutsiooni art. 109).

Kohtukorralduse seaduse paragraafid 22—25 määravad kindlaks, et rahvakohtute valimised toimuvad valimisringkondades, mis haaravad kogu teatava rahvakohtu tegevuspiirkonda kuuluvat elanikkonda. Õigus rahvakohtunike kandidaate üles seada on ühiskondlikel, parteilistel, kutsealastel organisatsioonidel ja töötava rahva ühinguil. Rahvakohtunike valimiste üksikasjaline kord (kandidaatide registreerimise, nimekirjade väljakuulutamise jne. kord) määratakse kindlaks liiduvabariikide seadusandlusega.

Mis puutub kõrgemate kohtute (krai-, oblasti- ja ringkonnakohtute) ja autonoomsete oblastite kohtute kohtunikesse, siis Stalini Konstitutsiooni järgi valivad neid viieks aastaks vastavad töötava rahva saadikute nõukogud.

Rõhuvas enamikus kapitalistliku Euroopa maades, nende seas ka kodanlik-demokraatliku riigikorra säilitanud maades, kohtunikke ei valita, vaid määratakse.

Nii näiteks oli Prantsusmaal kodanliku revolutsiooni aegu 1791. a. sisse seatud kohtunike valitavus, olgugi varandusliku tsensuse alusel, kuid juba VIII aasta (1799) konstitutsioon muutis ametiisikute, nende seas ka kohtunike, välja arvatud rahu- ja kom-

[16] Kuni Stalini Konstitutsiooni kinnitamiseni nimetati neid kohtuid „autonoomsete vabariikide peakohtuiks".

mertskohtunikud, valitavuse. Rahukohtunike valimised kaotati X aastal (1802). Sellest ajast peale antakse kohtunike nimetamise õigus riigipea kätte. Sellest kõneleb Prantsusmaal praegu kehtiva 25. veebr. 1875. a. Konstitutsiooni § 3: „Vabariigi president... nimetab kõigile tsiviil- ja sõjaväelistele ametikohtadele."

Kodanlikes maades kehtiv kohtunike määramine viib selleni, et valitsuse poolt määratud kohtunikud muutuvad valitsuse tahet täitvaiks ametnikeks.

Kodanlikud seadusandlused püüavad määramise tulemusi tavaliselt sellega nagu paralüseerida, et koos kohtunike määramisega pannakse maksma nende tagandamatus. Valitsuse poolt määratud kohtunik on tagandamatu ja jääb oma ametisse kas eluaegselt või teatava vanusepiirini. Kohtunike tagandamatuse puhul kirjutas Lenin artiklis „Rahvusvaheline kohtunike kongress" (1912) järgmist:

„Kohtunike tagandamatus aga, millega käivad ringi liberaalsed kodanlased üldse ja meie vene omad eriti, on ainult keskaja privileegi jaotamine Puriškevitšite ja Miljukovide, feodalistide ja kodanluse vahel. T e g e l i k u l t ei saa tagandamatust täiel kujul läbi viia, ja oleks ka absurdne kaitseda seda kõlbmatute, lohakate ja halbade kohtunike suhtes. Keskajal oli kohtunike määramine eranditult feodaalide ja absolutismi kätes. Kodanlus, kes on nüüd kohtu ringkondadesse avara ligipääsu saanud, k a i t s e b e n d feodaalide vastu „tagandamatuse põhimõtte" abil (sest määratavad kohtunikud on enamikus paratamatult kodanliku päritoluga, kuna enamik „haritud juriste" kuulub kodanlikku klassi). Kaitsedes seega end f e o d a a l i d e vastu, kaitseb kodanlus end samal ajal demokraatia vastu, rõhutades kohtunike määramise vajadust [17]."

Kohtunike tagandamatus ei ole reaalselt kuskil täielikult läbi viidud. Igas kapitalistlikus riigis leiab valitsus ettekäänet, et kõrvaldada iga kohtunikku, kelle tegevus ei vasta juhtivate kapitalistlike gruppide vaadetele. Fašistlikes maades aga on kohtunike tagandamatus üldse likvideeritud. Nii võib Itaalias kohtunikke nende kõlbmatuse motiividel iga hetk ametist tagandada (1923. a. 30. jaanuari seadus ja 1923. a. 23. märtsi määrus assiisi-kohtute kohta).

Ei ole vajadust kõnelda sellest, kui vähe vastab ehtsa demokraatia nõuetele kohtunike määramine täitva võimu poolt. Kuid ka seal, kus kohtu alamate lülide kohtunikke valitakse „rahva" poolt, nagu Šveitsis või Ameerika Ühendriikides, on nende valimine asetatud säärastesse tingimustesse, millistes nad ainult nimeliselt osutuvad rahva valituiks. Nende valimisega käivad paratamatult kaasas kõik need takistused, mis kodanliku demokraatia maades ei lase enamiku tahet ilmsiks tulla, kõik need kapitalistliku ühiskonna juhtivate kapitalistlike kildkondade võitmatud mõjustu-

[17] L e n i n, XXX k., lk. 195.

sed, mille tõttu enamiku tahe alistatakse sotsiaalse redeli tippu moodustava tühise vähemiku tahtele. Ühendriikides, kõige enam arenenud kapitalismi maal, torkavad kapitalistliku süsteemi pahed kohtunike valimisel seevõrra silma, et neist ei saa vaikida needki vaatlejad, kes seisavad täielikult kodanliku ideoloogia pinnal.

Nõnda kirjutas Bryce tuntud teoses „Moodsad demokraatiad", et mitmes osariigis kasutavad parteilised organisatsioonid, seades üles kandidaate kohtunike valimisteks, oma mõju selleks, „et oma pooldajaile tasu anda või asendada kohtunikke seesuguste isikutega, keda nad kavatsevad kasutada oma isiklikuks otstarbeks", mille tõttu „kohtunikud ei oma mitte ainult vajalikku silmaringi ja võimeid, vaid ka ausust ja erapooletust" [18].

NSVL Konstitutsiooni art. 112 fikseerib kohtunike sõltumatuse põhimõtte: „Kohtunikud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele." Kõneldes kohtunike sõltumatusest, peab Konstitutsioon silmas nende õigust ja kohust teha otsuseid igal üksikul juhul oma sisemise veendumuse järgi oma sotsialistliku õigusteadvuse põhjal, valjus vastavuses asjaoludele ja seaduse käsule.

Kohtunike sõltumatuse põhimõtet deklareeriti XVIII saj. lõpul kodanluse poolt, kusjuures kohtunike sõltumatust mõisteti siis kui nende sõltumatust feodaal-võimust, valitsevast aadli-tipust. Kodanlik-demokraatlike riikide seadusandluses on kohtunike sõltumatuse põhimõttel kodanliku kohtu tõelise klassi-iseloomu varjamise ja maskeerimise ilme. Teoses „Kodusõda Prantsusmaal" kirjutas K. Marx Pariisi kommuuni poolt kohtukorralduse alal ettevõetud sammude kohta: „Kohtuametnikud kaotasid oma näiliku sõltumatuse, mis ainult varjas nende allumist järgemööda vahetuvaile valitsustele; nad vandusid igale valitsusele truudust ja nad reetsid iga valitsust [19]."

Tõepoolest ei saa olla sõltumatud kodanlikud kohtunikud, kes esindavad ja kaitsevad ekspluataatorite klassi klassihuvisid. Kuigi kuulutatakse, et kohtunikud peavad asju otsustama oma veendumuse, südametunnistuse järgi, on see veendumus ja südametunnistus kujundatav kohtuniku klassiasendist ja kodanliku kohtu tegevuse klassisisust.

Artiklis „Gottschalki ja ta seltsimeeste protsess" (1848. a.) kirjutas K. Marx, et vandekohus ei suuda selle asja õiget otsustamist kindlustada. „Kuid vannutatud meeste südametunnistus, — vaieldakse meile vastu — südametunnistus — ons veel suuremat tagatist vaja? Oh, *mon dieu* (mu jumal. — Autorid), südametunnistus oleneb inimese teadvusest ja kogu ta eluviisist. Vabariiklase südametunnistus on teissugune kui kuningriiklasel, jõukal teissugune kui kehval, mõtlejal teissugune kui sellel,

[18] Bryce, II k., lk. 421.
[19] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 396.

kes kunagi pole mõtelnud. Inimesel, kes ainuüksi tsensuse põhjal on kutsutud vannutatud mehe kohuseid täitma, on ka südametunnistus tsensuslik.

Selles see asi seisnebki, et privilegeeritute „südametunnistus" on — privilegeeritud südametunnistus [20]."

Ainult nõukogude kohus, tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi kohus, mis väljendab kogu Nõukogude Liidu töötava rahva tahet, on selle sõna täpses ja otseses mõttes tõeliselt sõltumatu.

Nõukogude kohtunikud on sõltumatud, sest nõukogude kohus, alludes ainult seadusele, mis väljendab rahva enda tahet, on konkreetsete kohtuasjade otsustamisel ükskõik millistest mõjustustest sõltumatu: otsuste tegemisel alluvad kohtunikud ainult seaduse nõuetele ja tuginevad oma sisemisele kohtuniku-veendumusele, mis neil kohtuasja põhjalikul läbivaatamisel on kujunenud, ja selles mõttes on nõukogude kohus — rahva kohus, töötavate masside kohus — tõeliselt sõltumatu kohus.

NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus määrab kindlaks seesugused kohtuniku sõltumatuse tagatised, mida pole iial olnud ega ole ühelgi kodanlikul maal. Kohtunikkude ametist vabastamine ja rahvakaasistujate vabastamine nende kohuseist ei ole lubatud muul viisil kui valijate poolt ärakutsumisega või nende kohta tehtud kohtuotsuse alusel (§ 17). Kohtunike vastu kriminaaljälitamise algatamine, ühenduses sellega nende tagandamine ametist ja kohtu alla andmine on lubatud ainult liiduvabariigi prokuröri määrusega liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi kinnitusel, erikohtute (sõjatribunaalide, raudtee- ja veetranspordi liinikohtute) ja NSVL Ülemkohtu liikmete suhtes aga — NSVL prokuröri määrusega NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi kinnitusel.

Nõukogude Liidu töötavale rahvale ei ole nõukogude kohus omaks rahvakohtuks mitte ainult kohtunike koosseisult, vaid ka oma kättesaadavuse tõttu, sest ta on rahvale alati lähedane keele poolest, milles kohtupidamine toimub ja milles on võimalik kohtuga asju selgitada. NSVL Konstitutsiooni art. 110 kohaselt „Kohtupidamine toimub liidu- või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles, kusjuures isikuile, kes seda keelt ei oska, kindlustatakse täieline tutvumine asja materjalidega tõlgi kaudu, samuti ka õigus esineda kohtus oma emakeeles".

Seda Stalini Konstitutsiooni art. 110 eeskirja, millega õigusemõistmises teostatakse leninlik-stalinlikku rahvuslikku poliitikat, on huvitav võrrelda revolutsioonieelse „põhiseaduse" § 3-ga.

Peegeldades isevalitsuse despootlikku poliitikat, ütles see „põhiseaduse" paragraaf: „Vene keel on üleriiklik keel ja kohuslik sõjaväes, laevastikus ning kõigis riigi- ja ühiskondlikes asutistes."

---

[20] Marx ja Engels, VII k., lk. 495—496.

Kaasaegsed fašistlikud riigid lähevad aga selles küsimuses veel kaugemale. Itaalia kriminaal-protsessuaal-seadustiku, mis hakkas kehtima 1931. a., § 137 järgi toimub kohtupidamine ainult itaalia keeles, isikut aga, kes itaalia keele tarvitamisest kohtus loobub ega suuda tõestada, et ta seda keelt ei mõista, võib trahvida 500—2000 liiriga.

Ainult tsarismi ja ekspluataatorlike klasside kukutamine, kes surusid maha tsaari despotismi raudse vitsaga aheldatud rohkearvuliste rahvaste rahvusliku kultuuri, võis avada tee rahvuskeelte vabale arengule, ainult nõukogude võim võis teostada keelte täieliku üheõigusluse nõude.

Stalini Konstitutsiooni art. 110 tagab rahvale, kelle keskel kohus tegutseb, ühest küljest kohtu kättesaadavuse ja temast arusaamise, ja teisest küljest kindlustab õigused isikuile, kes ei oska keelt, milles kohtuasja arutatakse.

NSVL Konstitutsiooni art. 110 alusel nimetatakse liiduvabariikide konstitutsioonides asjaomase liiduvabariigi keel: vene keel VNFSV-s (art. 114), ukraina keel UNSV-s (art. 109) jne. Edasi nimetatakse reas konstitutsioonides keele kohta käivais paragraafides liiduvabariikide koosseisu kuuluvad autonoomsed vabariigid ja autonoomsed oblastid ning nende vabariikide ja oblastite keeled; Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni art. 117 järgi toimub kohtupidamine Nahhitševani ANSV-s azerbaidžani keeles, Mägi-Karabahhi autonoomses oblastis — armeenia keeles; Uzbeki NSV Konstitutsiooni art. 109 järgi Kara-Kalpaki ANSV-s — kara-kalpaki keeles. VNFSV ja Gruusia NSV Konstitutsioonid, jättes nimetamata nende riikide koosseisu kuuluvad autonoomsed vabariigid ja autonoomsed oblastid, taastavad Liidu Konstitutsiooni üldise formeli, et kohtupidamine toimub autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles (VNFSV Konstitutsiooni art. 114, Gruusia NSV Konstitutsiooni art. 124). VNFSV Konstitutsiooni suhtes on Liidu Konstitutsiooni üldise formeli säilitamine keele kohta, milles toimub asja arutamine kohtus (arvates sellesse formelisse vaid liiduvabariigi riigikeele nimetused), seletatav VNFSV koosseisu kuuluvate autonoomsete nõukogude sotsialistlike vabariikide ja autonoomsete oblastite suure arvuga (vt. Liidu Konstitutsiooni art. 22 loetelu).

Edasi määravad liiduvabariikide konstitutsioonid täiendavalt kindlaks reeglid kohtulikuks asjaarutamiseks ühe või teise rahvuse keeles, väljudes asjaomase vabariigi rahvuslikest tingimustest. Nõnda nimetab VNFSV Konstitutsioon peale autonoomse vabariigi ja autonoomse oblasti keele veel rahvusliku ringkonna keelt (art. 114). Ukraina NSV Konstitutsioon määrab Moldaavia ANSV-le kaks keelt — moldaavia või ukraina keele, „olenevalt rajooni elanikkonna enamiku rahvuslikust koostisest ...“ (art. 109). Azerbaidžani NSV Konstitutsiooni art. 117 näeb ette, et rajoonides, kus

on enamus kas armeenia, vene või talõši rahvusest elanikel, toimetatakse kohtupidamist vastavalt armeenia, vene või talõši keeles. Samasuguse klausli, et üksikuis rajoonides peetakse kohut arvult ülekaalus oleva elanikkonna keeles, sisaldavad ka mitmed teised konstitutsioonid.

NSVL Konstitutsiooni kohtu kohta käiva peatüki eeskirjadest on määratu suur tähtsus art. 111, mis fikseerib kohtuliku asjaarutamise avalikkuse põhimõtte.

Selleks, et rahvas võiks tema poolt valitud kohtute õigusemõistmise toimingut kontrollida, on vajalik õigusemõistmise avalikkus. Teisest küljest ei ole paremat seaduslikkuse tagatist kui asjade arutamine kogu ühiskonna silmade all. Sellele vastavalt määrab Konstitutsiooni art. 111: „Asjaarutamine NSV Liidu kõigis kohtuis on avalik..." Sellest reeglist lubab seadus ainult harvu erandeid juhtumeil, kui kohtul tuleb asjaarutamisel puudutada sõjalise või riikliku saladusega küsimusi, samuti ka seksuaalroimi puutuvais asjus.

Avalik õigusemõistmine aitab kõige enam kohtu autoriteeti tõsta ja kindlustab kohtu tegevuse ühiskondlike, kasvatuslike tulemuste saavutamist.

Ühe kohtuasja puhul kirjutas Lenin nende isikute asja avaliku arutamise kohta, kes on süüdi ametialases põhjendamatus viivitamises (on täiesti selge, et see käib samal määral ka muude kuriteoasjade kohta): „Printsiibi vaatepunktilt on vaja seesuguseid asju mitte jätta bürokraatliku asutise piiridesse, vaid tuleb välja tuua avalikku kohtusse, kuid seevõrra mitte karmi karistuse pärast (võib-olla küllaldane on noomitus) kui avaliku teatavakstegemise ning selle pärast, et purustada üldine veendumus, nagu jäetaks süüdlane karistamata [21]."

Ilma avaliku õigusemõistmiseta poleks nõukogude kohus võimeline täitma ühte oma tähtsamat ülesannet: olla „d i s t s i p l i i n i k a s v a t a m i s e v a h e n d i k s" [22] — ülesanne, mida Lenin nimetas „hiiglasuureks" [23].

Oma ettekandes partei-organisatsiooni Leningradi aktiivile 13. aprillil 1926. a. juhtis sms Stalin erilist tähelepanu vajadusele võidelda otsustavalt varguse ja ühiskondliku omandi riisujate vastu. Seltsimees Stalin ütles, et edukaks võitluseks ühiskondliku omandi riisujatega ei piisa ühe varga tabamisest, — on vaja tõhusamat ja tõsisemat abinõu. „See vahend seisneb selles, et luua sääraste vargapoiste suhtes ümbritseva publiku üldise moraalse boikoti ning sallimatuse atmosfäär. See vahend seisneb selles, et tööliste ja talupoegade keskel alustada sellist kampaaniat ja luua sellist moraalset atmosfääri, mis varastamise võimaluse välja lüli-

[21] L e n i n, XXIX k., lk. 412.
[22] L e n i n, XXII k., lk. 460.
[23] Sealsamas, lk. 424.

taks, mis rahvavara varastele ning riisujatele elu ja olemasolu võimatuks teeks[24]..."

Avalik kohus, nende asjade avalik kohtulik arutamine, millistes vargad ja ühiskondliku omandi riisujad on vastutusele võetud, osutub võimsaks vahendiks tolle moraalse atmosfääri loomisel, millest kõneles seltsimees Stalin.

Kohtusse puutuv kodanlik seadusandlus püstitab kohtuliku asjaarutamise avalikkuse põhimõtte, kuid kapitalistliku ühiskonna tingimused ei võimalda laialdastel rahvamassidel tegelikult kohtus viibida ja selle tööd kontrollida. Kodanliku kohtu saalid on tavaliselt täidetud ühiskonna jõukate kihtide esindajaist. Omal ajal, XVIII sajandil ja XIX sajandi alguses, kui kodanlus võitles ainuvalitsusega, feodaalaadli korraga, tõstis ta esile kohtu avalikkuse nõude kui vahendi feodaalkohtute omavoli piiramiseks. Võttes võimu enda kätte, säilitas kodanlus vormiliselt selle protsessi avalikkuse demokraatliku põhimõtte, kuid ei kindlustanud seda tagatistega, mis annavad laialdastele rahvamassidele võimaluse kohtu tööd tõeliselt kontrollida. Praegusel ajal on kohtu avalikkuse põhimõte kodanlik-demokraatlikes riikides säilinud seesugusel kujul. Fašistlikud riigid on kohtu avalikkuse põhimõtte nullini viinud.

Fašistlikul Saksamaal arutatakse rõhuvat enamikku poliitilist laadi kriminaalasju nõndanimetatud „erakorralistes kohtutes" säärastes tingimustes, mis ei võimalda kodanikel kohtus viibida (1933. a. 21. märtsi seadlus). Fašistliku Itaalia seadused (1931. a. kriminaal-protsessuaal-seadustik) annavad kohtule õiguse sulgeda uksed igas asjas, kui see võib välja kutsuda „ebasündsat uudishimu", samuti näevad ka ette õigust keelata sissepääsu isikuile, kes on „tuntud oma kalduvuselt panna toime kuritegusid isiku ja omandi vastu," samuti ka isikuile, kes on „ebaviisakalt riietunud". On täiesti selge, et sääraseil irvituseni küündivail põhjusil võib kohtusaali uksed sulgeda iga töötegija, töölise, revolutsionääri, antifašisti ees.

NSVL Konstitutsiooni art. 111 nõuab kaebealusele kaitseõiguse tagamist.

Protsessuaalteaduses eristatakse kaitset materiaalses mõttes ja kaitset formaalses mõttes. Kaitse all materiaales mõttes mõistetakse kogu tagatiste kogumit, mida kaebealuse huvides silmas peetakse, ja kogu õiguste kogumit, mis on kaebealusele seadusega võimaldatud ja milliste abil kaebealune ennast tema vastu tõstetud süüdistuses kaitsta võib. Kaitse formaalses mõttes aga on kaebealuse huvide esindus kohtus erilise isiku — kaitsja kaudu. NSVL Konstitutsioon, kõneldes kaebealuse õigusest kaitsele, peab silmas kaitset nii formaalses kui ka materiaalses mõttes.

---

[24] Stalin, Maj. olukorrast, lk. 16—17.

Selles küsimuses kaebealuse õigusest kaitsele rahuldub kodanlik demokraatia formaalse võrdsuse püstitamisega, võimaldades igale kaebealusele, kui ta tahab ja suudab, endale kaitsjat võtta. Kodanlikud seadusandlused näevad ette mitte reeglina, vaid ainult erandina (näiteks tähtsaimais asjus) nõndanimetatud „kroonu" kaitset, s. o. kaitset, mis pannakse advokaadi peale kohtu korraldusega. Inglismaa on maa, kus kodanliku demokraatia alged õigusemõistmise korraldamisel leidsid kõige varajasemat teostamist; kuid just Inglismaa kohta kirjutas Engels omal ajal: „Kes on liiga kehv, et kaitsjat välja panna..., see hävib, kui ta asi on veidigi kahtlane [25]." Alles 1930. a. anti Inglismaal seadus kehvade kaebealuste kaitse kohta. Siirameelseimad kodanlikud juristid olid sunnitud selle seaduse suhtes tunnistama, et ta kohaldamine on enamail juhtumeil muutunud ehtsaimaks „farsiks", ja et kujunenud praktika põhjal suudab kaitsjat saada pigemini roimar kui süütu inimene [26].

Fašistlikes maades ei ole kaebealuse kaitseõigusest ka selle põhimõtte tavalise, formaalse, kodanliku mõiste järgi mitte midagi säilinud. Fašistlikus kohtus on kaebealune jäetud ilma igasuguse õiguseta ja tagatiseta, mille varal ta võiks end kaitsta ja tema vastu tõstetud süüdistuse tagasi tõrjuda; kohtuliku uurimise barbaarsed keskaegsed meetodid, piinamised, võltsitud tõendite tarvitamine — see kõik teeb kaebealuse täiesti kaitsetuks. Mis puutub formaalsesse kaitsesse, siis nõndanimetatud „unifitseeritud" (s. o. fašistliku) advokatuuri loomine andis seda, et formaalne kaitsja muutub oma kaitsealuse tegelikuks süüdistajaks.

Stalini Konstitutsioon tõstis kaitse protsessuaal-instituudi esmakordselt konstitutsioonilise aluse astmele. Nõnda see peab sotsialistlikus ühiskonnas olemagi, sest see „on isiku huvide kaitse ainsaks tugevaks tagatiseks" [27].

Nõukogude riigis kuulub kaebealuse kaitseõigus sotsialistliku demokratismi põhimõtete süsteemi ja leiab teostamist nõukogude protsessi võistluse põhimõttes. Võistluseks nimetatakse seesugust kriminaal- ja tsiviilasjade kohtuliku arutamise korda, mille juures kaebealune või pool on süüdistajale või teisele poolele vastasseisvaks protsessuaal-õiguste subjektiks ja kellel on kohtu ees võimalus süüdistusele ja vastaspoole väidetele vastu vaielda.

Meie protsess on võistluslik. Kaebealusele antakse ja tagatakse kriminaalprotsessis tõeliselt kaitseõigus. „Võistlus nõukogude kohtus — see on tolle kohtuliku demokraatia üks põhimõtteid, milline kehastab endas samu jooni ja erisusi, mida kehastab ka kogu nõukogude sotsialistlik demokraatia [28]."

---

25 Engels, Ingl. konst.; Marx ja Engels, II k., lk. 385.
26 Solicitor.
27 Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.
28 Võšinski, lk. 40.

Kaebealusele kaitseõiguse tagamiseks, poolte huvide esindamiseks kohtus ja kogu elanikkonnale juriidilise abi andmiseks eksisteerib 1922. a. organiseeritud advokatuur. Advokatuur organiseeritakse advokaatide kolleegiumidena kraides ja oblastites. Advokaatide kolleegium on ühiskondlik organisatsioon, mis täidab temale pandud riikliku tähtsusega funktsioone — aidata kaasa sotsialistlikule õigusemõistmisele ja kodanike õiguste ning huvide kaitsele. Advokaatide kolleegiumid organiseeritakse omavalitsuse alustel; krai või oblasti advokaatide kolleegiumi tegevust juhib advokaatide kolleegiumi presiidium, kes valitakse krai või oblasti advokaatide üldkoosoleku poolt salajasel hääletamisel. Presiidium võtab ka advokaatide kolleegiumi uusi liikmeid vastu. Advokaatide kolleegiumi tegevuse üldjuhtimist teostavad NSVL Kohtu Rahvakomissariaat ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Kohtu Rahvakomissariaadid.

§ 3. NSVL-S KEHTIV KOHTUSÜSTEEM.

Vastavalt NSVL Konstitutsiooni art. 102-le „Õigusemõistmist NSV Liidus teostavad NSV Liidu Ülemkohus, liiduvabariikide Ülemkohtud, kraide ja oblastite kohtud, autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite kohtud, ringkonna kohtud, NSV Liidu Ülemnõukogu määramisel loodavad NSV Liidu erikohtud, rahvakohtud".

NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul 16. augustil 1938. a. võeti vastu „NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seadus," mis kokkukõlas NSVL Konstitutsiooniga määrab kindlaks kohtusüsteemi struktuuri.

Uurides kohtusüsteemi struktuuri, on vaja eristada esimese ja teise astme kohtuid. Esimese astme kohtuks on kohus, kes arutab asja ja teeb selle kohta otsuse, teise astme kohtuks on kohus, kes arutab esimese astme kohtu otsuste peale antud kaebusi ja proteste.

Üks ja sama kohus võib ühel juhul, ühte liiki asjus, teotseda esimese astme kohtuna, teisel juhul, teist liiki asjus — teise astme kohtuna.

Kapitalistlikes riikides eksisteerib suurema osa asjade jaoks kolm kohtuastet: 1) esimese astme kohus, kes lahendab asja esmakordselt, 2) apellatsiooni-kohtuaste, kes vaatab asja uuesti läbi sisuliselt teiskordselt juhul, kui mõni pooltest on esitanud apellatsioonikaebuse, ja 3) kassatsiooni-kohtuaste, kes ilma, et ta asja sisuliselt arutaks, kontrollib puhtformaalsest seisukohast seaduse täitmist apellatsiooni-kohtuastme poolt.

Nõukogude kohtukorralduse süsteemis ei ole apellatsioonikohtuastmeid ja kohtuasja arutatakse seega kahes kohtuastmes — esimeses ja teises. NSVL-s ei või kõrgem kohus piirduda esimese

astme kohtu otsuse puhtformaalse kontrolliga, nagu seda teevad kodanlike maade kassatsiooni-kohtuastmed.

Vastavalt NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 15-le peab kõrgem kohus kontrollima nende kohtuotsuste seaduslikkust ja põhjendatust, milliste peale on antud kaebused ja protestid, s. o. kontrollima nende otsuste õigsust nii vormilt kui ka sisult. Asjus, mida on esimese astme kohtuna otsustanud rahvakohus, on teise astme kohtuks oblasti-, krai- või ringkonnakohus; asjus, mida on esimese astme kohtuna otsustanud oblasti-, krai- või ringkonnakohus, on teise astme kohtuks vabariigi Ülemkohus. Autonoomsetes vabariikides on rahvakohtu poolt otsustatud asjus teise astme kohtuks autonoomse vabariigi Ülemkohus, ja asjus, mida on esimese astme kohtuna otsustanud autonoomse vabariigi Ülemkohus, on teise astme kohtuks liiduvabariigi Ülemkohus. Liiduvabariigi Ülemkohtu kui esimese astme kohtu otsused aga on lõplikud ja edasikaebamisele ei kuulu. Üksikuil juhtumeil, kui on kindlaks tehtud, et asi on kahe normaalkohtuastme (esimese ja teise) piirides otsustatud vääralt, võib nende kahe kohtuastme otsuste vastu kohtuliku järelevalve korras protesteerida vabariigi prokurör või NSVL prokurör, vabariigi Ülemkohtu esimees või NSVL Ülemkohtu esimees.

1) Rahvakohus.

Rahvakohus on elanikkonnale lähedasimaks kohtuks. Rahvakohtust käib läbi suurim hulk kriminaal- ja tsiviilasju. Rahvakohtu tegevusel on sotsialistliku seaduslikkuse teostamisel ja kodanike õiguste kaitsmisel määratu suur tähtsus.

Stalini Konstitutsioon, kui ta määras, et rahvakohus valitakse rajooni kodanike poolt üldise, otsese ja ühetaolise valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel kolmeks aastaks, tõstis sellega rahvakohtu osa ja tähtsuse poliitiliselt kõrgele.

Partei ja valitsus on järjekindlalt püüdnud kohut elanikkonnale võimalikult rohkemal määral lähendada, kõvendada tema sidemeid massidega ja kiirendada asjade läbivaatamist ning parandada rahvakohtu töö kvaliteeti.

Rahvakohus on ainult esimese astme kohtuks, s. o. arutab enamikku kriminaal- ja tsiviilasjadest sisuliselt. Vastavalt NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 21-le alluvad rahvakohtule üldreeglina kõik kriminaal- ja tsiviilasjad, välja arvatud need, mis seaduse erisätetega on arvatud kõrgemate kohtute pädevusse [1].

[1] Rahva- ja kõrgemate kohtute alluvus on korraldatud Kohtukorralduse seadusega ja Kriminaal- ja Tsiviilprotsessi koodeksiga.

Rahvakohtud arutavad tsiviilasjade seas ka asju, mis on tekkinud töövahekordadest seoses tööseaduste, kollektiiv- ja töölepingute ning sisekorramäärustike rikkumisega. Sääraste asjade arutamise reeglid on ette nähtud eriseaduses (S. K. 1928. a., nr. 56, art. 495).

Rahvakohtute pädevus on viimasel ajal veel enam laienenud.

Rahvakohtuile on pandud ülitähtis ülesanne kaitseda nõukogude kodanike valimisõigusi. Rahvakohtud arutavad kodanike kaebusi, mis on tõstetud töötava rahva saadikute nõukogude otsuste vastu kodanike valijate-nimekirjadesse mittekandmise või vääriti kandmise kohta, kusjuures rahvakohtu otsus seesugusel juhul on lõplik (NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku § 18 ja § 19, VNFSV Ülemnõukogu valimiste määrustiku § 19 ja § 20).

Rahvakohtuile on pandud lõppeks asjade arutamine sissenõudmise varandusele pööramise alal maksuvõlgade, määralise sundkindlustuse, kohustuslike naturaalandamite ja trahvide katteks (S. K. 1937. a., nr. 30, art. 120).

Kohtukorralduse seadusega (§ 29) on rahvakohtunikule kohuseks tehtud anda oma valijate ees aru omast tööst ja rahvakohtu tööst.

2) Krai- (oblasti-), ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus.

Igas krais või oblastis, autonoomses oblastis või ringkonnas teotseb krai- või oblastikohus, või autonoomse oblasti kohus, või ringkonnakohus, mis valitakse krai (oblasti), ringkonna või autonoomse oblasti töötava rahva saadikute nõukogu poolt viieks aastaks.

Krai- (oblasti-) kohus, või ringkonnakohus, või autonoomse oblasti kohus on:

1) tema võimkonda antud eriti tähtsate tsiviil- ja kriminaalasjade esimese astme kohtuks;

2) kõigile krai- (oblasti-) või autonoomse oblasti rahvakohtuile teise astme kohtuks; ta arutab rahvakohtu otsuste ja korralduste peale esitatud kaebusi ja proteste.

Krai- (oblasti-) kohus, ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus koosnevad esimehest, tema asetäitjaist, kohtuliikmeist ja rahvakaasistujaist, keda kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest. Kohtu koosseisus teotsevad kriminaalasjade kohtukolleegium ja tsiviilasjade kohtukolleegium.

Rahvakohtu otsuste ja määruste peale poolte poolt esitatud kaebusi ja prokuröri poolt esitatud proteste arutab kolm alatist kohtuliiget.

Asjade arutamine neis kui esimese astme kohtuis toimub koosseisus, kuhu kuuluvad: eesistujana — kohtu esimees või kohtu liige ja kaks järjekordset rahvakaasistujat rahvakaasistujate seast, keda kohtuistungeist osavõtmiseks eriti valivad krai, oblasti või ringkonna töötava rahva saadikute nõukogud viieks aastaks.

Esimese astme kohtuna arutavad krai-, oblasti- ja ringkonnakohtud ning autonoomsete oblastite kohtud seadusega nende võimkonda antud kriminaalasju kontrrevolutsiooniliste kuritegude (VNFSV Kriminaalkoodeksi § 58^{2}—58^{14}), NSVL-le eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude, sotsialistliku omandi riisumise ning eriti tähtsate ametialaste ja majanduslike kuritegude kohta.

Esimese astme kohtuna arutavad nad samuti nende võimkonda antud tsiviilasju vaidluste kohta riiklike ja ühiskondlike asutiste, ettevõtete ja organisatsioonide vahel.

3) Autonoomse vabariigi Ülemkohus.

Autonoomseis vabariikides teotsevad autonoomse vabariigi Ülemnõukogu poolt viieks aastaks valitud autonoomsete vabariikide Ülemkohtud, kes on nende pädevusse antud asjus esimese astme kohtuiks ja autonoomsete vabariikide rahvakohtute poolt otsustatud asjus teise astme kohtuiks.

Autonoomsete vabariikide Ülemkohtute koosseis ja pädevus on krai- (oblasti-) kohtute koosseisu ja pädevusega ühesugune.

4) Liiduvabariigi Ülemkohus.

Iga liiduvabariigi kõrgemaks kohtuorganiks on Ülemkohus. Liiduvabariigi Ülemkohus on kõigi liiduvabariigi kohtuorganite kohtutegevuse järelevalveorganiks. Tal on õigus järelevalve korras iga liiduvabariigi kohtu iga otsust ja korraldust muuta. Liiduvabariigi Ülemkohus on samuti ka teise astme kohtuks asjus, mida on arutanud ringkonna-, krai- (oblasti-) kohtud ja autonoomsete vabariikide Ülemkohtud, liiduvabariikides aga, kus puudub oblastijaotus, rahvakohtud. Liiduvabariigi Ülemkohus valitakse liiduvabariigi Ülemnõukogu poolt viieks aastaks.

Ülemkohus koosneb esimehest, tema asetäitjaist, kohtuliikmeist ja rahvakaasistujaist, keda kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest, ning teotseb kriminaalasjade kohtukolleegiumi ja tsiviilasjade kohtukolleegiumi koosseisus.

Eriti tähtsais kriminaal- ja tsiviilasjus teotseb liiduvabariigi Ülemkohus esimese astme kohtuna.

Kohtute otsuste ja korralduste peale esitatud kaebusi ja proteste ning järelevalve korras esitatud proteste arutatakse Ülemkohtu kolme alatise liikme koosseisus.

Asjade arutamine liiduvabariigi Ülemkohtus, kui ta teotseb esimese astme kohtuna, toimub koosseisus, kuhu kuuluvad: eesistujana — Ülemkohtu esimees või Ülemkohtu liige ja kaks rahvakaasistujat, keda liiduvabariigi Ülemnõukogu eriti valib rahvakaasistujaiks Ülemkohtu istungeist osavõtmiseks.

5) Erikohtud.

Vastavalt NSVL Konstitutsiooni art. 102-le võib NSVL Ülemnõukogu otsusega luua erikohtuid. Erikohtute struktuur on fikseeritud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse VI peatükis.

Vastavalt NSVL Konstitutsiooni art. 105-le valitakse erikohtud NSVL Ülemnõukogu poolt viieks aastaks. Erikohtute sekka kuulub praegu esiteks sõjatribunaalide süsteem, millede teise astme kohtuks on NSVL Ülemkohtu sõjakolleegium. Sõjatribunaalid moodustatakse sõjaväeliste koondiste juures (armeede ja merelaevastike, sõjaväeringkondade, sõjarinnete, korpuste ja muude sõjaväeliste koondiste ning sõjaväestatud asutiste juures).

Sõjatribunaalidele[2] alluvad sõjaväeliste kuritegude ja kontrrevolutsiooniliste kuritegude asjad ning NSVL-le eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude asjad, kui neid kuritegusid on toime pannud sõjaväelased, sõjaväeteenistuskohuslased ja nendega vastutavuse küsimuses võrdsed isikud (näiteks tsiviilõhulaevastikus töötajad jt.).

Edasi alluvad sõjatribunaalidele ka kodumaa reetmise, spionaaži, terrori, süütamiste ja muud liiki diversiooni asjad, olenemata sellest, kelle poolt need kuriteod on toime pandud.

Erikohtute sekka kuuluvad ka raudteetranspordi liinikohtute süsteem (S. K. 1930. a., nr. 57, art. 601; S. K. 1933. a., nr. 55, art. 324), mille teise astme kohtuks on NSVL Ülemkohtu raudteekolleegium, ja veetranspordi liinikohtute süsteem (S. K. 1934. a., nr. 33, art. 251), mille teise astme kohtuks on NSVL Ülemkohtu veetranspordi kolleegium. Liinikohtud organiseeritakse raudteedel ja veeteedel.

Raudtee- ja veetranspordi liinikohtuile alluvad asjad kuritegude kohta, mis on sihitud töödistsipliini õõnestamisele transpordi alal, ja muude kuritegude kohta, mis rikuvad raudtee- ja veetranspordi normaalset tööd.

---

[2] Sõjatribunaalide kohtualluvus on kindlaks määratud „Seadusega sõjatribunaalide kohta" (S. K. 1926, nr. 57, art. 413 hilisemate muudatustega).

6) NSV Liidu Ülemkohus.

NSV Liidu Ülemkohus on vastavalt NSVL Konstitutsiooni art. 104-le NSVL kõrgemaks kohtuorganiks.

NSVL Konstitutsiooni art. 105 põhjal valitakse NSVL Ülemkohus NSVL Ülemnõukogu poolt viieks aastaks.

NSVL Ülemkohtu peale pannakse NSVL ja liiduvabariikide kõigi kohtuorganite kohtutegevuse järelevalve.

NSVL Ülemkohus teostab seda järelevalvet kohtute seadusjõusse astunud otsuste ja määruste peale antud NSVL Prokuröri ja NSVL Ülemkohtu esimehe protestide arutamise kaudu, samuti ka sõjatribunaalide ja raudtee- ning veetranspordi liinikohtute otsuste peale antud kaebuste ja protestide arutamise kaudu.

Peale selle teotseb NSVL Ülemkohus esimese astme kohtuna kriminaal- ja tsiviilasjus, millistel on üleliiduline tähtsus.

NSVL Ülemkohus koosneb esimehest, tema asetäitjaist, Ülemkohtu liikmeist ja rahvakaasistujaist, keda kutsutakse osa võtma kohtuasjade arutamisest, ja ta teotseb viie kolleegiumina:

a) kriminaalasjade kohtukolleegium;
b) tsiviilasjade kohtukolleegium;
c) sõjakolleegium;
d) raudteekolleegium;
e) veetranspordi kolleegium.

Praegu teotseb NSVL Ülemkohus NSVL Ülemnõukogu teisel istungjärgul 17. augustil 1938. a. valitud 45-liikmelises koosseisus.

NSVL Ülemkohus arutab asju oma vastavais kolleegiumides. Esimese astme kohtuna arutab NSVL Ülemkohus asju koosseisus, kuhu kuuluvad: eesistujana — Ülemkohtu esimees või liige ja kaks rahvakaasistujat. Teiste kohtute otsuste ja määruste peale antud protestide ja kaebuste arutamisel aga teotseb NSVL Ülemkohus kolmest Ülemkohtu liikmest koosnevas koosseisus.

Vastavalt NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse § 75-le organiseeritakse NSVL Ülemkohtu koosseisus, erandina teistest kohtuist, pleenum, mis kutsutakse kokku vähemalt üks kord kahe kuu kestel ja mis koosneb esimehest, esimehe asetäitjaist ja kõigist NSVL Ülemkohtu liikmeist. NSVL Prokuröri osavõtt pleenumi istungeist on kohuslik. Pleenumi istungeist võtab osa NSVL Kohtu Rahvakomissar. Pleenum arutab NSVL Ülemkohtu kolleegiumide otsuste ja määruste peale NSVL Ülemkohtu esimehe ja NSVL Prokuröri poolt esitatud proteste, samuti annab ka juhendeid kohtupraktikaliste küsimuste kohta lahenduste alusel, mis vastu võetud NSVL Ülemkohtu poolt läbivaadatud kohtuasjus.

See NSVL Ülemkohtu tegevus tagab kohtupraktika ühtlust ja tema vastavust kõigile kogu NSV Liidu ühtsa sotsialistliku seaduslikkuse nõuetele.

§ 4. NÕUKOGUDE PROKURATUURI KORRALDUSE PÕHIPRINTSIIBID.

Nõukogude prokuratuuri organisatsiooni põhiprintsiibid formuleeriti Lenini poolt 1922. a. tema kuulsas kirjas Stalinile „„Kahekordsest" allumusest ja seaduslikkusest", millest oli juttu eespool[1]. Kogu Vabariigis ja „kogu föderatsioonis" (Lenin) kehtiva seaduslikkuse ühtsuse põhimõttest ja prokuröri kohusest valvata selle järele, et mitte ükski kohaliku võimu otsus ei oleks seadusega vastuolus, järeldas Lenin kõik nõukogude prokuratuuri organisatsiooni tähtsaimad põhimõtted. Selleks, et oleks võimalik kaitseda tõeliselt ühtsat üleriigilist seaduslikkust, „vaatamata ükskõik millistele kohalikele erinevustele ja hoolimata ükskõik millistest kohalikest mõjustustest" (Lenin), peab prokuratuur olema tsentraliseeritud ja kohalikest võimuorganeist täiesti sõltumatu.

Selleks, et olla töölisklassi diktatuuri käes ta võitluses kommunismi eest tugevaks ja painduvaks relvaks, peab prokuratuur töötama „kõige lähema valve all ja kõige otsesemas kontaktis kolme parteiasutisega, millised on maksimaalseks garantiiks kohalike ja isiklike mõjustuste vastu, nimelt: KK Orgbüroo, KK ja KKK Poliitbüroo" (Lenin).

Selleks, et see tsentraliseeritud, ülaltpoolt valitsetav aparaat ei asendaks kohalikke võimuorganeid — töötava rahva saadikute nõukogusid, mis on nõukogude korra poliitiliseks aluseks, ei pea prokuratuur olema administratiiv-organiks, ei pea ise valitsema, ei pea ise riigivalitsemise küsimusi lõplikult lahendama. Prokuratuur peab ainult selle järele valvama, et sääraste küsimuste lahendamine kohalike võimuorganite poolt oleks seadusega kokkukõlas. Juhul, kui keegi teeb seadusvastase korralduse, või juhul, kui ükskõik kelle poolt ilmneb ebaseaduslikke toiminguid, peab prokuratuur seadusvastase korralduse vastu protesteerima, s. o. peab küsimuse kõrgemalseisva võimuorgani lahendada andma. Selle organi otsuse peale, kui see ei ole samuti seadusega kokkukõlas, võib prokuratuur jällegi protesti avaldada. Seega võib küsimus tõusta kuni riigivõimu kõrgemate organiteni, kes siis selle lõplikult lahendavad.

Juhul, kui seaduse rikkumisel on kriminaalkuriteo ilme, peab prokuratuur, mitte piirdudes protesti esitamisega, seaduse rikkujad kriminaalvastutusele võtma.

Kuid ka neil juhtudel ei otsusta prokuratuur ise midagi lõplikult.

---

[1] Lenin, XXVII k., lk. 298—301. Vt. käesoleva peatüki § 1.

Prokuratuur algatab ja juurdleb kriminaalasja, kuid pärast seda on „prokuröri ainsaks õiguseks ja kohuseks anda asi edasi kohtu otsustada“ [2].

Kohtus esineb prokuratuur poole õigustega, toetab riigi nimel süüdistust, kuid ei võta osa küsimuse lõplikust lahendamisest. Asja kohta otsuse teeb kohus. Kuid ka sel korral valvab prokuratuur, et kohtuotsus oleks seadusega kokkukõlas. Prokurör on kohustatud iga põhjendamatu ja ebaseadusliku otsuse vastu protesteerima. See protest vaadatakse läbi kõrgema kohtuastme poolt, kelle määruse vastu võib prokuratuur omakorda protesteerida.

Need leninlikud põhimõtted pandi 1922. a. nõukogude prokuratuuri korralduse aluseks.

1933. a. 20. juuni seadusega (S. K. 1933. a., nr. 40, art. 239) organiseeriti NSV Liidu Prokuratuur, mille eesotsas seisab NSVL Prokurör. 1936. a. 20. juuli seadusega (S. K. 1936. a., nr. 40, art. 338), selle järgi aga NSV Liidu Konstitutsiooniga eraldati prokuratuuri organid liiduvabariikide kohtu rahvakomissariaatide organeist, milliste süsteemi nad tolle ajani kuulusid. Prokuratuuri tsentraliseerimisega üleliidulises ulatuses oli lõpule viidud ja tagatud ta täielik sõltumatus kohalikest (nende seas ka vabariiklikest) võimuorganeist.

Stalini Konstitutsiooni kohaselt on prokuratuur rangelt tsentraliseeritud aparaat. NSV Liidu Konstitutsiooni art. 113 paneb prokurörliku järelevalve teostamise mitte prokuratuuri, vaid NSVL Prokuröri peale.

Seepärast ei näe liiduvabariikide konstitutsioonid ette mingit iseseisvat, NSV Liidu Prokurörist sõltumatut prokurörlikku järelevalvet. „Kõrgemat järelevalvet seaduste täpse täitmise üle kõigi Rahvakomissariaatide ja neile alluvate asutiste, samuti ka üksikute ametiisikute ja ka VNFSV territooriumil asuvate kodanike poolt,“ lausub VNFSV Konstitutsiooni art. 117, „teostab NSVL Prokurör nii vahenditult kui ka VNFSV Prokuröri kaudu.“ Täpselt samal viisil lahendatakse see küsimus teiste liiduvabariikide konstitutsioonides.

NSVL Konstitutsiooni art. 117 eeskirja järgi alluvad kõik prokuratuuri organid ainult NSVL Prokurörile.

Prokuratuuri tsentraliseerimise põhimõtte järjekindla teostamise paratamatuks tulemuseks on prokuratuuri organite sõltumatus kohalikest võimuorganeist. Mitte juhuslikult ei lisa NSV Liidu Konstitutsiooni sama art. 117, mis näeb ette kõigi prokuratuuri organite allumust NSVL Prokurörile, tingimusena juurde nende sõltumatuse „ükskõik millistest kohalikest organeist“. Ainult säärasest sõltumatusest tingituna võivad prokuratuuri organid

[2] Lenin, XXVII k., lk. 299.

NSVL Prokuröri juhtnööre täpselt täita ja võidelda igasuguste katsete vastu „kohalike erinevuste" ettekäändel seadust rikkuda.

Erinevalt kohtust on prokuratuur konstrueeritud valju individuaaljuhtimise põhimõttel. Kui kohtus kõik tõsisemad küsimused otsustatakse kohtunike kolleegiumis häälteenamusega, siis prokuratuuri organeis otsustatakse kõik küsimused alati prokuröri individuaalkorraldusega, kes seisab asjaomase prokuratuuri-organi eesotsas või kes on õigustatud antud küsimust otsustama.

See ei võta prokuratuuri organeilt sugugi võimalust kõige laiemaks arvustamiseks ja endaarvustamiseks. Igal prokuratuuris töötajal on õigus koosolekuil ja ajakirjanduses kõrgemalseisva prokuröri ebaõigeid toiminguid arvustada. Veel enam: iga prokuratuuris töötaja on õigustatud ja kohustatud kõrgemalseisvale prokurörile, kuni NSV Liidu Prokurörini incl., teatama igast oma otsese ülemuse toimingust, mida ta ebaõigeks peab.

Nende prokuratuuri konstruktsiooni põhimõtete loomulikuks tulemuseks on ka prokuröri-aparaadi komplekteerimise kord, mis on rajatud mitte valitavuse, vaid nimetamise põhimõttele. Kõigi prokuratuuri organite allutamine ainult vertikaalset joont mööda alt üles eeldab paratamatult ka töötajate nimetamise ja vallandamise korda samuti vertikaalset joont mööda ülalt alla.

Vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni art. 114-le nimetab NSVL Prokuröri ametisse riigi kõrgema võimu organ — NSV Liidu Ülemnõukogu — seitsmeks aastaks. Nii pikk tähtaeg, mis ületab kõik teised Konstitutsioonis ühe või teise ameti pidamiseks ettenähtud tähtajad, on seletatav sellega, et seaduslikkuse järele valvavale riigivõimu organile on juhtimise stabiilsus eriti suure tähtsusega. „Seaduste stabiilsus on meile nüüd rohkem kui kunagi tarvilik," ütles Stalin nõukogude VIII Üleliidulisel erakorralisel kongressil. Seaduste stabiilsuse nõue ei puuduta mitte ainult seaduste andmist, vaid ka nende rakendamist. Seaduste rakendamise valve aga on prokuratuuri peakohuseks.

Kõigi muude prokuratuuri-töötajate nimetamine lähtub NSV Liidu Prokurörist.

Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide prokurörid ning kraide ja oblastite prokurörid nimetab ametisse vahenditult NSVL Prokurör (NSVL Konstitutsiooni art. 115).

Ringkonna-, rajooni- ja linnaprokurörid nimetatakse ametisse liiduvabariikide prokuröride poolt NSVL Prokuröri kinnitamisel (NSVL Konstitutsiooni art. 116).

Kõik prokurörid, välja arvatud NSVL Prokurör, nimetatakse ametisse viieks aastaks.

Prokuratuuri tsentralisatsioon ja individuaaljuhtimise põhimõte, millele prokuratuuri tööjuhtimine ja prokuröride ametisse nimetamine on rajatud, ei kõrvalda mingil määral nõukogude prokura-

tuuri demokraatlikkust ja ta lahutamatut sidet töötava rahva laiade massidega.

Nõukogude prokuratuur on demokraatlik kõigepealt seepärast, et ta saab oma volitused maailma kõige demokraatlikumalt riigivõimu organilt — NSVL Ülemnõukogult, kuid ka seepärast, et ta töötab, nagu juba öeldud, lahutamatus seoses kommunistliku partei juhtivate organitega, kes on nõukogude rahva kõige demokraatlikuma osa — töölisklassi — eelväeks.

Nõukogude prokuratuur on oma koosseisult demokraatlik, sest ta kaadrid koosnevad rõhuvas enamikus kõige demokraatlikumate rahvakihtide — tööliste ja talupoegade — esindajaist.

Nõukogude prokuratuur on demokraatlik oma ülesandeilt, mis lõppkokkuvõttes tähendavad ehtsa sotsialistliku demokraatia huvide kaitset.

Nõukogude prokuratuur on demokraatlik oma töömeetodeilt, millistes loodetakse kõige tihedamale sidemele prokuratuuri organite ja töötava rahva laiade masside vahel.

Kõik nõukogude aktivistkonna organid — kommunistlik noorsooühing, ametiühingud, tööliskirjasaatjad ja külakirjasaatjad jne., on aktiivseiks osalisteks nõukogude prokuratuuri töös, ta võitluses sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamiseks.

Kuid kõigi nõukogude aktivistkonna organite abi kasutamise kõrval tugineb prokuratuur oma töös ka omaenda ühiskondlikule aktiivile prokuratuurile kaasaaitamise rühmade ja revolutsioonilise seaduslikkuse sektsioonide näol.

Väga tähtsaks aktivistkonna osavõtmise mooduseks prokuratuuri tööst on aktivistide-ühiskonnategelaste esinemine kohtus prokuratuuri ülesandel ühiskondlike süüdistajaina.

Prokuratuuri ühiskondlik aktiiv on prokurörlike töötajate kaadrite täiendamise reservuaariks. Erinevalt kodanlikust prokuratuurist ei ole nõukogude prokuratuur rahvamassidest mitte ainult läbistamatu müüriga eraldatud, vaid ta on liha nende lihast ja luu nende luust. Ühiskondlikus töös väljapaistnud aktiivsete ühiskonnategelaste üleminek nõukogude prokuratuuri alatiste töötajate ridadesse on üheks kujukaks avalduseks nõukogude prokuratuuri tõelisest demokraatlikkusest ja tema lahutamatust sidemest nõukogude rahvaga.

Isegi kõige demokraatlikumais kodanlikes riikides on prokuratuur tõelisest rahvast, töötava rahva massidest alati ületamatu kuristikuga eraldatud. Isegi seal, kus, nagu näiteks Am. Ühendriikides, kohalikud prokurörid on valitavad, nad ei ole seotud rahvaga, vaid nende kapitalistlike kontsernidega, kes aitasid kaasa nende valimiseks, mõnikord aga — ka elukutseliste roimaritega.

Ameerika ametliku aruande „seaduslikkuse järgimisest" koostajad kirjutavad:

„Kriminaal-õigusemõistmine ja kohalik poliitika on omavahel kõige tihedamas sidemes, mis suurendab riikliku süüdistuse eespoolarutatud eitavaid külgi. See side ripub koormana süüdistuse kohal nagu saatuse needus. Kohalike müüdavate poliitiliste eestvedajate ja roimarite organisatsioonide vahel on samuti tihe side. Esimesed ekspluateerivad teisi, kuid teised organiseerivad seaduse rikkumisi ja roima. Raha valimiseelseiks kampaaniaiks korjatakse teel, mida võib nimetada „seaduse rikkumise legaalseks süsteemiks". Ajuti aga, õigusemõistmise tõhusa organisatsiooni olemas olles, ei saa säärased asjad liiga kaugele minna. Seepärast on müüdavaist kohalikest politikaanidest ja organiseeritud roimaritest koosnevale kombinaadile väga tähtis võtta enda kätte kontroll avaliku süüdistaja ameti üle või aga, kui see pole saavutatav, siis vähemalt kogu süüdistaja töö teha viljatuks ja kahjutuks. Avaliku süüdistaja amet ta tohutu võimuga mitte viia süüdistust kuni kohtuni, ta organiseerimatusega, tsentraal-järelevalvest vaba tegevusega ja nõrgalt määrateldud vastutavusega osutub seega suureks poliitiliseks saagiks. Neis poliitilistes tingimustes, mis valitsevad suurtes linnades, välja arvatud harvad ühiskondliku raevu puhangud, valitakse kandidaate avaliku süüdistaja ametikohale vastavalt poliitiliste organisatsioonide nõudeile, aga mitte seaduslikkuse tagamise ülesandeile. See lühitähtajaks valimiste süsteem, prokuröri abide nimetamine poliitilise patroneerimise põhimõttel, ametipüsivuse puudumine ja ühtlasi äärmiselt avarad, peaaegu piiritud volitused — see kõik on ideaalselt igasugustele kuritarvitustele kohandatud. Juhtus sageli, et avalikud süüdistajad jätsid oma kohtutöö täiesti hooletusse, pannes selle täielikult oma abide peale, ja pühendusid täielikult poliitilistele intriigidele ning ainult kõmuliste asjade juurdlemisele. „Vastutus rahva ees, millele on arvestatud sagedaste valimiste süsteem, nõuab avalikult süüdistajalt mitte niivõrra seda, et ta töö oleks edukas, kui seda, et temast rohkem räägitaks[3]."

Ei maksa rääkidagi muude kodanlike maade prokuratuurist, kus prokuratuuris töötajad on nimetatavad. Iseloomulikuks erisuseks kodanliku prokuratuuri organisatsiooni ja sotsialistliku riigi prokuratuuri vahel on see, et mitte ühelgi kodanlikul maal ei määrata prokuratuuri juhti ametisse parlamendi poolt ega ole ta valitsusest sõltumatu, nagu see on NSVL-s. Enamikus kodanlikes maades (Prantsusmaal, Saksamaal, varemalt tsaariaegsel Venemaal jt.) on prokuratuuri juhtimine pandud valitsusliikme — kohtuministri peale, kes samal ajal teostab ka kohtute töö juhtimist. Kõik prokuratuuris töötajate nimetamised lähtuvad temast ja tema juhib nende tööd. Katsed kahandada prokuröride sõltuvust kohtuministreist, anda prokuröri ametile näilikku sõltumatustki, on kodanlikes maades alati ebaõnnestunud.

Tsaariaegse Venemaa nõndanimetatud „Kohtuasutiste seaduse" (kohtukorralduse määruse) esialgses eelnõus oli par. 82, mis lausus: „oma kohtuasjadesse puutuvais mõtteavaldustes ei ole prokuratuuri ametiisikud kitsendatud ei kellegi ettekirjutustega". See eelnõu paragraaf kutsus esile vastuväiteid kohtuminister D. P. Zamjatini poolt. „Kohtunike täielik sõltumatus[4]," kirjutas ta oma märkustes eelnõu selle paragraafi puhul, „on hädavajalik, ta on vajalik kohtuvõimu väärikuse säilitamiseks ja selleks, et kõr-

[3] Nat. Commission, lk. 13—15.

[4] Selle „sõltumatuse" tõelisest tähtsusest vt. ülalpool.

valdada igasuguseid kahtlustusi erapoolikuses ja meeldida tahtmises; kuid prokuratuuri ametiisikute sõltumatuse alust ei saa kokkukõlastada ei prokurörliku järelevalve valju ühtsuse põhimõttega ega kogu prokuratuuri nooremate isikute vanemaile isikuile allutamise reegliga [5]."

Kuid kohtuministrist niiöelda ametliku sõltuvuse kõrval on prokuratuuri töötajad enamikus kodanlikes maades mitteametlikus, kuid väga reaalses sõltuvuses politseist.

Lenin lausa iseloomustas tsaariaegset prokuröri kui ametnikku, kel on lähimad suhted politseiga [6].

K. Marx kirjutas oma „Kölni kommunistideprotsessi paljastustes": „Politsei, kes uurimise aegu täitis uurija kohuseid, oli kohtulikul asjaarutamisel sunnitud esinema tunnistajana. Tavalise süüdistaja kõrvale pidi valitsus seadma veel ebatavalise, prokuratuuri kõrvale politsei, Sedti ja Seckendorfi [7] kõrvale Stieberi [8] ta Wehrmuthi, Vogeli, Greifi ja Goldheimiga [9]. Riigi kolmanda võimu segamine kohtusse kujunes paratamatuks, et politsei imettegevate jõududega kindlalt hankida juriidilisele süüdistusele fakte, milliste järele see asjatult kihutas. Kohus taipas seda olukorda seevõrra hästi, et esimees, kohtunik ja prokurör loovutasid oma osa kiiduväärseima alandlikkusega kordamööda politseinõunikule ja tunnistajale Stieberile ning peitsid end järjest tema selja taha [10].

Kuid tol ajastul, kui kodanlus pidas veel hädavajalikuks varjata oma riigimasina rõhujaosa demokraatlike dekoratsioonidega, esines prokuratuuri ja politsei side harva avalikult. Prokurörilt nõuti, et ta valitsevate klasside huvide kaitsel oleks halastamatu, kuid et ta püsiks seejuures viisakuse piirides.

Väga iseloomulikud on selles suhtes soovid, mida tsaariaegne kohtuminister N. V. Muravjev (tol ajal Moskva kohtupalati prokurör) prokuratuuri aadressil avaldas. Tema sõnade järgi peab prokurör: „valjusti järgima seaduslikkust, kuid mitte formalismini, mis aheldab jälitamist; peab järgima humaansust, kuid mitte roima nõrgendava halemeelsuseni; erapooletust, kuid mitte ükskõiksuseni; rahulikkust, kuid mitte loiduseni, millega vaenlase ees alati kaotatakse. Ühiskond vajab prokuratuuri näol aktiivset jõudu edukaks võitluseks sisemiste vaenlastega (loe — rõhutud klasside revolutsioonilise liikumise esindajatega. — Autorid), — jõudu, mis teotseb seaduslikult, mõistlikult, ettevaatlikult, kuid seejuures agaralt ja otsustavalt, mitte hoolides takistustest, mitte lastes end segada ettekeiteist [11]."

---

[5] Riiginõukogu päevik 1864. a., nr. 48, lk. 17—18, tsit. Muravjevi järgi — Prokurörlik järelevalve, M. 1889, lk. 395.

[6] Lenin, IV k., lk. 84.

[7] Prokurörid, kes selles protsessis ametlikult süüdistust toetasid.

[8] Salapolitseiülem, üks Saksa spionaaži organiseerijaid läinud sajandi keskpaiku.

[9] Politseiagendid.

[10] Marx ja Engels, VIII k., lk. 505.

[11] Muravjev, lk. 530.

Kui aga kodanlus kasvava revolutsioonilaine survel kõik demokraatlikud dekoratsioonid kõrvale heidab ja asub tarvitama otsese jultunud terrori meetodeid, fašismi meetodeid, siis vabaneb prokuratuur isegi neist välise viisakuse nõudeist.

Düsseldorfi advokaat Kaspar Anrath[12] teeb avameelselt ettepaneku allutada prokuratuur siseministeeriumile.

Georg Damm[13] väidab, et prokurör on „juhi" ideede kandjaks kriminaalprotsessis, kuivõrra ta protsessis „praktiliselt-poliitiliste tarvete arvestust" teostab, s. o. teiste sõnadega, ta propageerib prokuröri käe läbi teostatava omavoli ja ülekohtu ideed.

Fašistliku Saksamaa uusim seadusandlus (1935. a. 28. juuni seadus jt.) annab fašistlikule prokuratuurile õiguse toimetada kriminaalasjade juurdlust kontrollita, mitte end kitsendades mingite protsessuaalvormidega. Nõndanimetatud preventiiv-vahistamiste praktika, mida fašistlikul Saksamaal laialt tarvitatakse, annab prokuratuurile võimaluse hoida vahi all piiramatu aja ilma kohtuliku arutamiseta iga isikut, kuigi see ei ole toime pannud ühtki roima. Näitena selleks on sms Thälmanni „asi". Sms Thälmanni peavad fašistlikud vangivalvurid türmis kinni juba viis aastat, hoolimata sellest, et isegi hitlerlik „rahva"-kohus ei ole tihanud teda kohtu alla anda.

Samasugune on prokuratuuri seisukord fašistlikus Itaalias. Itaalia 1931. a. kriminaalprotsessi koodeksi seletuskirjas öeldakse lausa, et prokurör ei ole sugugi seaduslikkuse järele valvav organ, vaid ainult süüdistaja. See koodeks keelab prokuröril ette võtmast ükskõik milliseid toiminguid kaebealuse õiguste kaitseks. Kohtulik-prokurörliku süsteemi alumise lüli — preetori — isikus sulavad kokku nii prokuröri kui ka kohtuniku funktsioonid. Preetor ise algatab kriminaalasju, ise neid juurdleb ja ise kohtunikuna neid ka arutab.

Fašistliku diktatuuri maades kaotab prokuratuur seega oma kõige iseloomulikuma joone: ta lakkab olemast järelevalve-organ, saab enda kätte tohutud administratiiv-volitused, tegelikult aga muutub ainult fašistliku kaitsepolitsei lisandiks, üheks kõige raevustavama omavoli alusele rajatud tõkestamatu terrori teostamise tööriistaks.

Ainult tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis on Lenini näpunäidete alusel konstrueeritud prokuratuur tõeliseks seaduslikkuse valvuriks ja rahva tõeliste huvide kaitserelvaks.

---

[12] Anrath.
[13] Damm.

§ 5. NÕUKOGUDE PROKURATUURI ÜLESANDED JA FUNKTSIOONID.

NSV Liidu Konstitutsiooni art. 113 paneb NSV Liidu Prokurörile „Kõrgema järelevalve seaduste täpse täitmise üle kõikide Rahvakomissariaatide ja neile alluvate asutuste, samuti ka üksikute ametiisikute ja ka NSV Liidu kodanike poolt".

Seda järelevalvet teostab NSVL Prokurör nii vahenditult kui ka prokuratuuri-aparaadi kaudu keskkohas ja kohtadel. Prokuröri-järelevalve teostamise meetodid on kindlaks määratud üksikute seadustega: NSVL Prokuratuuri määrustikuga (S. K. 1934. a., nr. 1, art. 2) ja Kriminaal- ning Tsiviilprotsessi koodeksitega.

Prokuratuuri järelevalve avaldub kõigepealt selles, et mitte ükski võimuorgan, mitte ükski riiklik või ühiskondlik organisatsioon ei annaks korraldusi ega viiks läbi toiminguid, mis ei vasta seadusele. Prokurör on kohustatud protestima iga seadusvastast korraldust või toimingut nii omal algatusel kui ka kodanike kaebuste põhjal, kelle õigusi säärane korraldus või toiming rikub.

Need nõukogude prokuröri kohused on üks kõige iseloomulikumaid erisusi, mis lahutab nõukogude prokuratuuri kapitalistlike riikide prokuratuurist. Riigivõim kodanlikes maades ei ole kunagi huvitatud sellest, kas ta oma aparaat seaduslikkusest valjult kinni peab. Selle aparaadi peaülesanne on — hoida ekspluateeritavaid sõnakuulmises ja tagada ekspluatatsiooni parima teostamise tingimusi. Selle ülesande täitmisel tuleb kapitalistlike maade riigivõimu organeil rikkuda igal sammul omaenese kodanliku riigi seadusi. Kodanlikud riigid annavad mitmeid seadusi (näiteks nõndanimetatud „vabriku-seadusandlus" kapitalistlike ettevõtete tööliste töökaitse kohta) masside survel ja kodanlus ei ole sellest sugugi huvitatud, et nende seaduste tõeliseks täitmiseks kehtima pandaks vali järelevalve.

Engels kirjutas sel puhul:

„Kui Ch. E. Commission'i [1] aruanne oli parlamendile esitatud, ruttas lord Attlee esitama billi, mis keelab päriselt naiste töö kaevandustes ja piirab tunduvalt laste tööd. Bill võeti vastu, kuid ta jäi enamikus kohtades surnud täheks, sest ei määratud isegi mäeinspektoreid, kes selle täitmise järele oleksid valvanud [2]."

---

[1] Lastetöö komisjon. Selle aruanne laste raevustama panevast ekspluateerimisest ettevõtja poolt avaldas sügavat muljet ühiskondlikule arvamusele.

[2] Töölisklassi olukord Inglismaal. Marx ja Engels, III k., lk. 530.

On küllalt juhtumeid, kus kapitalistlike riikide kõrgemad riigivõimu organid on otseselt huvitatud sellest, et politsei ja teised kohalikud võimuorganid ei arvestaks rõhutud klasside mahasurumisel seadust. Seepärast prokuratuur kapitalistlikes maades kas kõrvaldatakse sootu võimuorganite tegevuse seaduslikkuse valvamisest, või aga seda järelevalvet piiratakse kõrvaliste küsimuste kitsa ringiga ja teostatakse puhtvormiliselt.

Küsimuse arutamisel, milline osatähtsus on reformeeritud tsaariaegsel prokuratuuril võimuorganite tegevuse üle järelevalve teostamisel, kirjutas kohtuminister 27. novembril 1865. a. Riiginõukogule: „... Prokuröri-järelevalve ei ole kõigis asjus, mis toimuvad ametiasutistes, kaugeltki mitte nii väga vajalik, sest nende asjade õiget käiku ja lahendust tagab iga asutise liikme ja üldse ametniku tegevus ja peale selle veel otsese ülemuse järelevalve [3]...“

See tähendas, et järelevalvet võimuorganite tegevuse üle pidi teostatama ainult hierarhilise allumuse korras. Milline on säärase järelevalve tähtsus, seda selgitas Marx:

„Hierarhia karistab ametnikku, kuivõrra ta hierarhia vastu patustab, või kuivõrra ta teeb hierarhiale mittevajalikku pattu, kuid hierarhia võtab ta oma kaitse alla, kuivõrra tema patt on hierarhia patt [4].“

Omavoli ja ülekohtu legaliseerimine — seda tähendasid, ehkki looritud kujul, tsaariaegse kohtuministri ülaltoodud kaalutlused.

Seda, mida isegi tsaariaegse Venemaa ministrid pidasid vajalikuks tumedate ja ülespuhutud arutlustega varjata, räägib fašism avalikult. Põhjendades reeglit selle kohta, et fašistlikke politseinikke ja mustsärklasi võib vastutusele võtta kuritegude eest, mis nad on toime pannud „korra kaitse“ vahendite tarvitamisel, ainult kohtuministri eelsanktsiooniga, kirjutas fašistliku Itaalia endine kohtuminister A. Rocco, üks Mussolini lähedasi kaasvõitlejaid: „Ei ole loota, et mainitud ametiisikud ja agendid täidavad oma kohuseid vajaliku kiiruse ja energiaga, kui seadus ei vabasta neid kartusest, et nad võivad sattuda kriminaaljälitamise alla iga kord, kui neil oma kohuste täitmisel tuleb toime panna tegu, millist seadus abstraktselt hindab kuriteona [5].“

Seega garanteerib seadus ilmse omavoli süüdlastele juba ette karistamatuse iga kuriteo puhul, kui ainult see kuritegu on toime pandud fašistliku „korra“ kaitse huvides.

---

[3] Tsit. Muravjevi järgi, lk. 432.
[4] Marx ja Engels, I k., lk. 574.
[5] Vt. Itaalia 1930. a. krim.-prots. koodeksi eelnõu seletuskiri, lk. 10.

Ainult sotsialistlikus riigis, kus seadus on tõeliselt rahva tahte väljenduseks, võib sisse seada tõelist järelevalvet seaduse täpse ja vankumatu täitmise üle. Säärase järelevalve teostamine on üks nõukogude prokuratuuri tähtsaimaid ülesandeid.

Neil juhtudel, kui seaduse rikkumine osutub kriminaalkuriteoks, on prokurör kohustatud süüdlasi selles seaduserikkumises kriminaalvastutusele võtma.

Valvata selle järele, et ükski kuritegu ei jääks karistamata, pidada koos SaRK organite ja kohtuga otsustavat võitlust trotskistlik-buhhaarinlike bandiidijõukude sabarakkudega, fašistlike luurete käsilastega, spioonide ja diversantidega, ühiskondliku (sotsialistliku) omandi riisujatega, samuti ka röövlite, varaste ja huligaanidega, lühidalt — kõigi kuritegevuse liikidega, — see on nõukogude prokuratuuri esmajärjekordseid ülesandeid.

Täites seda ülesannet rahvavaenlaste suhtes kogu bolševistliku otsustavuse ja halastamatusega, on nõukogude prokuratuur kohustatud ühtlasi valvama selle järele, et sammud, mis on ette võetud roimarite vastu, ei riivaks ausaid kodanikke, et oleks tagatud iga kriminaalasja põhjalik ja kõigekülgne juurdlemine, et igale kodanikule, kes on vastutusele võetud, oleks garanteeritud võimalus teostada Konstitutsiooniga temale antud kaitseõigust ja tõestada oma süütust, kui ta on vastutusele võetud ebaõigelt.

Selle ülesande täidab prokuratuur kriminaalasjade algatamise teel, järelevalvega nende asjade juurdlemise üle ja kohtu tööst osavõtuga.

Prokurör valvab selle järele, et kriminaalasjade juurdlus toimuks korra- ja seaduspäraselt. NSVL Konstitutsiooni art. 127 sisaldab eri klausli prokuröri kohusest valvata selle järele, et areteerimised toimuksid seaduslikult. NSVL kodanikku võib areteerida ainult kohtu määrusel või prokuröri sanktsioonil.

Juureldud kriminaalasja (välja arvatud kõige tähtsusetumad) võib kohtusse anda ainult prokuröri sanktsioonil.

Kohtus astub prokurör üles kui riikliku süüdistuse esindaja. Ta kohuseks on paljastada süüdlasi kohtu ees, paljastada kohtulikul uurimisel ja oma süüdistuskõnes roimi, mis on kohtuliku arutamise aineks. Kuid ka kohtus jääb prokurör süüdistajaks senikaua, kuni ta on kaebealuse süüs veendunud; ja ka kohtus peab prokurör valvama seaduse täpse täitmise ning asja põhjaliku ja korraliku uurimise järele. Kui süüdistus ei leia kohtulikul uurimisel kinnitust, peab prokurör sellest loobuma.

Kapitalistlikes riikides püüab seadus piirata prokuröril võimalust süüdistusest loobuda. Näiteks säärasel kodanlik-demokraatlikul maal, nagu seda on Prantsusmaa, on prokurörile antud õigus

loobuda süüdistusest ainult nn. parandus-politsei kohtuis, kus arutatakse keskmise tähtsusega asju.

Assiiside-kohtus, kus arutatakse kõiki tähtsamate roimade asju, ei ole prokuröril õigust süüdistusest loobuda, olenemata sellest, milliseks kohtuliku uurimise tulemused kujunevad.

Esinedes riikliku süüdistajana ei või prokurör kohtule anda mingeid sellele kohuslikke juhendeid. Tal on kaitsega võrdsed õigused.

Kohtuliku arutamise astmes on prokurör kohtule abiks. Kohtulikust uurimisest osavõtuga ja oma süüdistuskõnega aitab ta kohtul asja õieti lahendada. Teisest küljest ei lakka prokurör ka siin olemast järelevalveorganiks seaduslikkuse üle, tagades asjade arutamisel kohtus kõigi seaduse nõuete vankumatut täitmist.

Kuigi kodanlikes maades proklameeritakse teoorias põhimõtet, et pooled on kohtus võrdsed, ei arvestata seda seal mitte ainult praktikas, vaid ka seadusandluses endas.

Nõnda näiteks nimetas tsaariaegse Venemaa kriminaalkohtupidamise seadustik prokuröri pöördumisi kohtu poole tunnistajate, ekspertide jt. väljakutsumise küsimustes „nõudeiks" ja tunnistas need kohtule kohuslikuks. Kuid kaebealuse ja kaitsja pöördumisi kohtu poole samades küsimustes nimetas seadus „taotlusteks" ja tegi nende rahuldamise olenevaks kohtu suvast [6].

Pealegi ei olnud prokuratuur oma „nõuete" avalduses mingite tähtaegadega piiratud, kuna kaebealusele ja kaitsele oli määratud selleks seitsmepäevane tähtaeg, arvates kaitsja nimetamise momendist. Prokurör ei olnud kohustatud seletama, milleks ta seda või teist tunnistajat vajab. Kaebealune või kaitsja olid kohustatud seda tegema. Seadustiku autorid põhjendasid säärast poolte võrdsuse põhimõttest taandumist järgmiselt:

„Nende suhted asjaga ei ole mitte kõiges omavahel sarnased. Prokurör on seaduse nimel kuriteo paljastaja, kelle vaateile on süütu süüdimõistmine veel vastikum kui süüdlase õigeksmõistmine... mitte säärased ei ole kaebealuse suhted asjaga. Isegi süütu kaebealune, oma loomulikus püüdes saada igal temast olenevat viisil õigeks, ei hakka vahet tegema tähtsate ja tühiste asjaolude vahel, kuid soovib muidugi tunnistajate öeldiste varal kinnitada nii neid kui ka teisi asjaolusid [7]."

Tegelikult tähendas see püüet raskendada kaebealusel oma kaitset teostada, jättes prokurörile täieliku vabaduse süüdistust põhjendada oma suva järgi.

Lääne-Euroopa kodanlik-demokraatlikes maades, kus protsessi rõhujaosa maskeerimine on meisterlikum ja peenem, saavutatakse

---

[6] Kriminaalkohtupidamise seadustiku § 573—576.

[7] Kriminaalkohtupidamise seadustiku eelnõu seletuskiri 1863, lk. 286—287.

sama siht seega, et, kuigi tunnustatakse kaebealuse õigust kutsuda välja täiendavaid tunnistajaid ja eksperte, tehakse kaebealusele tingivalt kohuseks tasuda kohtukulud viibimata sularahas. Selles väljendub selgesti kodanliku demokraatia kui rikkaile määratud demokraatia tuum.

NSVL-s on poolte võrdsuse põhimõte kohtus teostatud ilma ühegi kitsenduseta täiesti järjekindlalt.

Peale selle on prokuröri kohuseks protestida kõrgemaisse kohtuastmeisse viimiseks kõiki kohtuotsuseid, milledes on seadust rikutud või mis on puudulikult põhjendatud.

Nõukogude prokuratuuri erisuseks tema tööalal kohtus on prokuröri laialdane osavõtt tsiviilprotsessist. Kapitalistlikes maades on prokuratuuri osa tsiviilkohtupidamise alal äärmuseni piiratud.

NSVL-s on prokuröril õigus algatada kohtus tsiviilasja või vahele astuda juba algatatud asjas kõigil juhtudel, mil seda nõuavad riigi või töötava rahva huvid.

Prokuröri osavõtt tsiviilprotsessist on üks nõukogude kodanike õiguste väga olulisi kaitseviise, ja see külg nõukogude prokuratuuri tegevuses (näiteks alimentide asjas) on väga suure tähtsusega.

Lõppeks on prokuratuur kohustatud valvama kohtuotsuste täitmise järele. See valve ei ole piiratud ainuüksi otsuse täitmisele pööramise momendiga (näiteks isiku vahistamisega, kes on mõistetud vabaduskaotusele), — ta laieneb kohtu poolt määratud kogu karistuse kandmise aja peale. Eriti suure tähtsusega on prokuröri valve vabaduskaotuse otsuste täitmise järele.

Tohutu tähtsusega on prokuratuuri töö kodanike kaebuste alal. Iga kodanik, kes arvab, et keegi on tema õigusi rikkunud, võib pöörduda kaebusega prokuröri poole. Prokurör on kohustatud kaebust läbi vaatama, ja kui see osutub põhjendatuks, astuma viibimata samme kaebaja õiguste kaitseks; on aga nende õiguste rikkumine kuriteo laadi, siis peab ta süüdlasi ka kriminaalvastutusele võtma. Nõukogude prokuratuuri organitesse saabuvad tööliste ja kolhoosnikute kaebused nende poliitiliste, töö-, korteri-, isiku- ja varaõiguste rikkumisest.

Säärast tööd ei tee ühegi kodanliku maa prokuratuur. Seal piirduvad prokuröri poole pöördumised ainuüksi palvetega algatada kriminaaljälitamist.

Kõik nõukogude prokuratuuri ülalkirjeldatud funktsioonid on üksteisega lahutamatult seotud. Ja algatades või juureldes kriminaalasju ning esinedes kohtus süüdistajana ja vaadates läbi kaebusi ning esitades proteste mõne võimuorgani seadusvastaste otsuste peale, on nõukogude prokurör sotsialistliku seaduslikkuse valvuriks, kommunistliku partei ja nõukogude võimu poliitika elluviijaks ning sotsialismi eest võitlejaks.

IX peatükk.

NSVL KODANIKE PÕHIÕIGUSED JA -KOHUSED.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Kodanike õigusi ja kohuseid käsitleva küsimuse valgustamine, kui sellele läheneda puhtteaduslikult, avastab isiku tõelise asendi uuritavas riigis ja võimaldab seega selgeks teha selle riigi klassipõhiolemust.

Sellega on seletatav too tõsiasi, et kodanlikus riigiõiguse-õpetuses on nn. isikuõigusi käsitlev osa kõige võltsimaid ja silmakirjalikumaid, puhtteadusliku uurimise ülesandeist kõige kaugelseisvamaid õiguse osasid. Isikuõigusi käsitlevate kodanlike teooriate ääretu keerulisus, segasus ja ebatavaline abstraktsus on seletatav sellega, et just selles küsimuses on vastuolud tegelikkuse ja kodanlikes põhiseadustes proklameeritud õiguste vahel eriti teravad.

Pole imestada, et kodanikuõigusi käsitlev küsimus, hoolimata vastava kodanliku kirjanduse küllusest, osutub kodanlike juristide endi tunnustusel kõige vähem läbitöödelduks [1]. Isegi säärane küsimus, nagu seda on kodanikuõigusi käsitlevate põhiseaduslike sätete juriidilist tähtsust puudutav küsimus, osutub kodanlikus riigiõiguses seniajani vaieldavaks. Suur osa kodanlikke riigiteadlasi asub seisukohal, et need põhiseaduslikud sätted, olles lihtsaiks lubadusiks, ei oma juriidilist tähtsust [2].

Ainult NSVL-s annab sotsialistlik realiteet võimaluse täielikult välja arendada kodanikuõiguste ja -kohuste õpetust, ilma et tarvitseb karta kohata lõhet realiteedi ja teooria, isiksuse tõelise asendi ja Konstitutsiooniga seatud kodanikuõiguste ja -kohuste vahel.

Stalini Konstitutsioon, võidule pääsenud sotsialismi Konstitutsioon, olles taganud sotsialistliku ühiskonna kodanike hulgalised õigused, peegeldab seda isiksuse õitsengut, mis on omane sotsialismile.

---

[1] Gambarov.

[2] W. Thoma artikkel. Sama Esmeini kursus, lk. 561—562.

Kodanlikud õpetlased levitasid juba ammu õelaid väljamõeldisi selle kohta, et sotsialism tähendab isiksuse täielikku imamist kollektiivi poolt, igasuguse isikuvabaduse kaotamist. Nii deklareerib Hauriou, üks praegusaja kodanliku riigiteaduse silmapaistvaimaid esindajaid, et kollektivistlikus (s. o. sotsialistlikus) korras „kaob individuaalne vabadus". Olles täielikult solidaarne sotsialistlike teooriate tuntud kodanliku arvustaja Bourguin'iga, kirjutab Hauriou: „Meie peame Bourguin'ile tänulikud olema ta visade osutuste eest sellele, et see kord (täh. sotsialistlik kord. — Autorid) oleks tegelikult hävitanud vabaduse ja asendanud ta kõige rängema orjusega [3]."

Seltsimees Stalin oma kõneluses Roy Howardiga, kõneluses, milles ta muude küsimuste seas puudutas ka isikuvabaduse küsimust NSVL-s, paljastas täielikult kogu seesuguste vaadete rumaluse ja valelikkuse. „Teie küsimust läbib mõte, nagu eitaks sotsialistlik ühiskond isikuvabadust. See ei ole õige," vastas seltsimees Stalin Roy Howardile, „... seda ühiskonda ei ehitanud meie mitte isikuvabaduse näpistamiseks, vaid selleks, et inimisik tunneks end tõeliselt vabana. Meie ehitasime ta tõelise isikuvabaduse, jutumärkideta vabaduse pärast. Mul on raske kujutella, milline võib olla „isikuvabadus" töötul, kes kõnnib näljasena ega leia oma töö-jõule rakendamist. Tõeline vabadus on ainult seal, kus on kaotatud ekspluatatsioon, kus ei ole ühtede inimeste rõhumist teiste poolt, kus ei ole tööpuudust ega kerjamist, kus inimene ei värise selle pärast, et ta võib homme kaotada töö, eluaseme, leiva. Ainult säärases ühiskonnas on võimalik tõelik, aga mitte paberlik isiku- ja igasugu muu vabadus [4]."

Kodanlikud sotsialismi laimajad püüavad kinnitada, et sotsialistliku korraga teostatud tegelik võrdsus peab tähendama ühiskonnaliikmete tarviduste ja isikliku eluviisi nivelleerimist, isiku iseloomu, maitse ja tarviduste erinevuste täielikku eitamist [5].

Tõeliselt loob sotsialism, kaotades inimese ekspluateerimise inimese poolt, nii kõrge sotsiaal-ökonoomilise võrdsuse astme, loob säärased tingimused kõigi isiku võimete ja loovate jõudude igakülgseks arenemiseks, millised esmakordselt inimkonna ajaloos tagavad inimesele tõelise vabaduse ja õnne.

Kodanlikud „teooriad" sellest, et sotsialistlikus korras kollektiiv imab isiksuse, lähtuvad seisukohast, nagu valitseksid indiviidi ja ühiskonna vahel igavesed lepitamatud vastuolud. Ometi on säärane lepitamatu vastuolu omane ainult ekspluataatorlikule ühiskonnale, kuna sotsialismile on ta võõras.

„Lepitamatut kontrasti indiviidi ja kollektiivi, üksikisiku huvide ja kollektiivi huvide vahel ei ole olemas, ei pea olema.

[3] Hauriou, lk. 410.
[4] Stalin, Kõnelus Roy Howard'iga, lk. 12—13.
[5] Hauriou, lk. 412.

Teda ei pea olema, sest kollektivism, sotsialism ei eita, vaid ühendab individuaalsed huvid kollektiivi huvidega. Sotsialism ei või kõrvale kalduda individuaalsetest huvidest. Kõige täielikumat rahuldust neile isiklikele huvidele võib anda ainult sotsialistlik ühiskond. Veel enam sellest, — sotsialistlik ühiskond on isiku huvide kaitse ainsaks tugevaks tagatiseks [6]."

Ühiskonnas, mis on jagatud vastandlikesse klassidesse, indiviidid „leiavad oma elutingimused juba ette ära sätituna: klass määrab nende eluasendi, sellega koos aga ka nende isikliku saatuse, ta alistab nad endale" [7]. Isiku edasijõudmine ekspluataatorlikus ühiskonnas on tingimata seoses tema kuuluvusega privilegeeritud klassi, rikkuse, sidemete jm. privileegide omamisega. Oma raamatus „Uus vabadus" deklareerib Wilson kibedusega, et Am. Ühendriikides, ainsal maal, millest aastakümneid kõneldi kui maast, kus isiku edu määravad tema isiklikud omadused, ei etenda viimased tõeliselt mingit osa. Kõik määratakse kindlaks võimsate organisatsioonide — trustide, sündikaatide, seltside jm. — poolt, kes käsutavad kapitali [8]."

Sootu teissuguses asendis on isik NSVL-s: „mitte varanduslik seis, mitte rahvuslik päritolu, mitte sugu, mitte teenistuslik seis, vaid iga kodaniku isiklikud võimed ja isiklik töö määravad tema asendi ühiskonnas [9]."

Stahhaanovlased, papaninlased, lendurid-kangelased jne. said maal nimekaiks inimesteks, võitsid üldise austuse ja lugupidamise oma isikliku töö ja oma võimete tulemusena, mitte aga mingite muude põhjuste tõttu.

Stalini Konstitutsioon, peegeldades isiku tõelist asendit NSVL-s, on kujukaks tõendiks, et sotsialism loob isiklike huvide täielikuks rahuldamiseks kõik tingimused. Stalini Konstitutsioonis üleskirjutatud suurimad kodanikuõigused: õigus tööle, õigus puhkusele, õigus ainelisele kindlustusele vanaduses, haiguse ja töövõime kaotamise puhul, õigus haridusele, südametunnistuse vabadus, tõeliselt demokraatlikud sõna-, koosolekute, trüki- ja miitingute vabadused, õigus ühineda ühiskondlikesse organisatsioonidesse jne., — kõik need nõukogude ühiskondliku korra endaga kindlustatud vabadused tunnistavad kogu maailma ees „... NSVL-s arendatud, lõpuni järjekindla demokraatia võidu tõsiasjust" [10], nõukogude riigi ehtsast sotsialistlikust demokratismist [11].

---

[6] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.
[7] Marx ja Engels, IV k., lk. 44.
[8] Wilson, Uus vabadus, lk. 41—46.
[9] Stalin, Konst. projektist, lk. 20—21.
[10] Sealsamas, lk. 45.
[11] Seda on sunnitud tunnustama isegi kommunismist väga kaugel seisvad inimesed. Nõnda seletab NSVL Konstitutsiooni ingliskeelse väljaande eessõnas Inglismaa silmapaistvaim ametiühingu-liikumise tegelane George Hicks, et „selle konstitutsiooni järgi omavad NSVL kodanikud õigusi,

§ 2. KODANIKE PÕHIÕIGUSED JA -KOHUSED KODANLIKES RIIKIDES.

Õiguste ja kodanikuvabaduste nõudmisi [1], muidugi algelisel kujul, esineb juba keskaegseis linnades.

Kaubanduse ja tööstuse elavnemise mõjustusel algas linnades XI—XII sajandist alates liikumine, mis oli suunatud kodanikuvabaduste omandamisele kokkuleppe teel feodaalisandatega või relvastatud jõul.

Keskaja linnakodanikud piirdusid veel nõudmistega, mis mahtusid väikese turutoodangu valmistamise raamidesse. Suuri maailmaturu võimalusi loova XVIII sajandi kodanlus tõstis päevakorrale talurahva vabastamise pärisorjuse kohustuste täitmisest, tööliste vabastamise tsunftikorrast, aadelkonna maksude mittemaksmise vabaduse kaotamise ja poliitiliste eesõiguste tühistamise. Esinedes kogu ühiskonna nimel, kuulutas ta võrdsuse *inimese õiguseks*.

Esimene ürik, mis kodanliku konstitutsionalismi ajalukku läks kui näidis kodanike põhiõiguste kodanlikest deklaratsioonidest, oli Virginia õiguste-deklaratsioon 1776. a. (Am. Ühendriikides).

Selle deklaratsiooni eelnõu autor John Adams kirjutas ühes oma kirjas: „Mitte ükski põhiseadus ei ole konstrueeritud nii täielikult rahva õiguste ja võrdsuse põhimõttel. Peamiselt on ellu viidud Locke'i, Sidney, Rousseau ja Mably õpetused [2].

Lähtudes sellest, et „kõik inimesed on loodud vabadeks", kuulutas deklaratsioon nende õigust elule, vabadusele, julgeolekule, omandile ja õnnele. Ta kuulutas välja rahvavalitsusliku korra, valimiste vabaduse, poliitiliste õiguste võrdsuse, trükivabaduse, isikupuutumatuse ja nende õiguste tagamiseks viis läbi võimude lahususe.

Hiljem aga andis Virginia põhiseadus õigusi ainult kodanlikule ülemkihile. Orjus kestis edasi, võrdseid poliitilisi õigusi, eriti valimisõigust, kitsendati kõrge varandusliku tsensusega, isikupuutumatus jäi fiktsiooniks. Ülistatud Virginia deklaratsioon osutus näidiseks kodanlike deklaratsioonide võltslubadustest.

---

millised kapitalistlikes maades on vaid unistusteks... See konstitutsioon on kahtlemata sotsialistliku tsivilisatsiooni charta. Ta on tänu töölisklassi võimule inimkonna intellektuaalse progressi sümboliks... Ta on uue korra algus mitte ainult Euroopas, vaid kogu maailmas. Ta on sotsialistlike vabariikide ülemaailmse föderatsiooni — maailma rahvaste võimsa liidu — konstitutsiooni seadusandlikuks eelkäijaks" (Hicks, lk. 17).

[1] „Vanaaja inimestele oleks tundunud sõgedusena mõte sellest, et kreeklased ja barbarid, vabad ja orjad, kodanikud ja kliendid, Rooma kodanikud ja Rooma alamad (tarvitades viimast sõna laiemas mõttes) võivad pretendeerida ühesugusele poliitilisele tähtsusele" (Marx ja Engels, XIV k., lk. 103).

[2] Hagerman, lk. 18.

Sellesarnaseid deklaratsioone võtsid vastu ka mõned teised Põhja-Ameerika osariigid, paigutades need Virginia eeskujul oma põhiseaduste teksti. Esimeseks Ühendriikide aktiks oli „Iseseisvuse deklaratsioon", mille kongress vastu võttis 4. juulil 1776. a. Erinevalt üksikute osariikide deklaratsioonidest kõneleb „Iseseisvuse deklaratsioon" ainult üldkujul kustumatuist kodanikuõigustest, ilma nende täpse määranguta ja loeteluta. Selles dokumendis kõneldakse: „Meie loeme silmanähtavaiks järgmisi tõdesid: et kõik inimesed on loodud võrdseiks, et neile nende looja poolt on annetatud teatavad võõrandamatud õigused, milliste hulka kuuluvad: elu, vabadus ja püüd õnnele[3]."

Kuid „Iseseisvuse deklaratsioon" — nagu teisedki selletaolised deklaratsioonid — jäi lubadusteks, mida võimu vallutanud kodanlus ei täitnud ega kavatsenud täita. Algasid rahva rahutused. Massachusettsis tõstis endine revolutsiooni-armee kapten Shays mässu. „Kongressi saadikud kartsid võidukat Ameerika armeed peaaegu nagu sõdur George III-ndat[4]." Sündmused sundisid kodanlust, kes oli huvitatud tugeva valitsuse kujundamisest, asuma föderaalpõhiseaduse loomisele.

Põhiseaduse väljatöötamiseks kokkukutsutud konvent koosnes kõige suuremaist rahameestest, ärimeestest, maaomanikest ja orjapidajaist. Säärase koosseisu poolt väljatöötatud põhiseadus tagas mõistagi hoolikal viisil kapitali huvisid. Põhiseadusse ei võetud mitte ühte kodaniku põhiõigustest, mis mõne osariigi põhiseaduses olid üksikasjaliselt ära märgitud. Pole imestada, et konvendi poolt väljatöötatud põhiseaduse eelnõu kinnitamise vastu tõusis meelepaha laine, peamiselt väikefarmerite, linnade töötava rahva ja võlgadega koormatud elanikkonna poolt.

Vaatamata masside tugevale vastuseisule leidis põhiseadus kinnitust osariikide seadusandlike kogude poolt, kus rõhuvas enamikus istusid jõukate klasside esindajad. Põhiseaduse kinnitamist pooldas üldiselt 160 000 kodanikku, s. o. vähem kui 5% 13 osariigi elanikkonnast[5]. Tohutu rahulolematuse laine sundis osariikide seadusandlikke kogusid vastu võtma rea täiendeid, mis sisaldasid peamiselt kodanike põhiõigustesse puutuvaid sätteid. Kaks kuud pärast tormijooksu Bastille'le Pariisis, üks kuu pärast „Inimese- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni" vastuvõtmist Prantsusmaa Rahvuskogu poolt astus põhiseaduse lõplikuks viimistlemiseks kokku Ühendriikide kongress. Kahtlemata mõjustasid need sündmused kongressi otsuseid. Kongressi esimene istungjärk võttis põhiseaduse 10 täiendi kujul vastu „Billi õiguste kohta". Esimeses viies paragraafis oli fikseeritud südametunnistuse-, sõna-,

[3] Iseseisvuse deklaratsioon. Konföderatsiooni artiklid. Ameerika Ühendriikide põhiseadus, venek. väljaanne, 1919, lk. 3.

[4] Beard, I, lk. 233.

[5] Beck.

trüki- ja koosolekute vabadus (§ 1), õigus relva kanda (§ 2), keeld ilma omaniku nõusolekuta eramajadesse sõdureid mahutada (§ 3), kodanike isiku-, korteri- ning dokumentide puutumatus (§ 4), kodanike vastutavus kohtu ees, õigus elule, vabadusele ja omandile (§ 5). Ülejäänuis kõneldakse kriminaalkaristuste määradest, kohtupidamisest jm.

Prantsuse 1789. a. „Inimese- ja kodanikuõiguste deklaratsioon", see klassikalise kodanliku revolutsiooni heledaimaid mälestusmärke, kujutab endast, erinevalt Ameerika billist õiguste kohta, mis Ühendriikide põhiseaduse täiendina vastu võeti, ainsat põhiseaduse-eelset dokumenti. Tolle deklaratsiooni põhimõtted said kodanliku põhiseadusliku liikumise lipukirjadeks teistes maades.

Lähtudes nõndanimetatud loomulikest inimese- ja kodanikuõigustest, fikseerib deklaratsioon 17 paragraafis isiku puutumatute õiguste loetelu, õiguste, mida nagu ei võiks kaotada ega rikkuda ei põhiseaduslikud ega ka tavalised seadused.

„Inimesed sünnivad vabadena ja õigustes võrdsetena. Ühiskondlikud erinevused võivad põhineda ainult üldkasul. Iga poliitilise liidu sihiks on inimese loomulike ja kustumatute õiguste säilitamine. Need õigused on: vabadus, omand, julgeolek ja vastupanu rõhumisele," kõneldi deklaratsiooni kahes esimeses paragraafis.

„Et omand on rikkumatu ja püha õigus, siis ei või seda kelleltki ära võtta, välja arvatud juhud, kui seda lausa nõuab ühiskondlik hädavajalikkus, mis seaduslikult tõestatud, ja õiglase ning eelneva tasu maksmise tingimusel," — kõneldi deklaratsiooni viimases (17.) paragraafis. Seega oli eraomand selle hiilgava õigustekataloogi a-ks ja o-ks.

„Võrdsus õigustes" ühendamine „ühiskondlike erinevustega", mis sisaldub deklaratsiooni esimeses paragraafis, näitab, et Prantsuse kodanlus nägi oma poliitilise praktika edaspidiseid teid juba siis ette. Kodanlus sai juba siis aru, et seda „võrdsust õigustes" — või nagu formuleeriti järgnevais deklaratsioonides ja konstitutsioonides — „võrdsust seaduse ees" alati rikutakse, kuivõrra see satub kokkupõrkesse „rikkumatu ja püha" omandiõigusega.

Kodanluse poliitika pärast võimu vallutamist tõendas, et deklaratsioonis väljakuulutatud õigused on ainult kodanluse põhiõigusteks ja privileegideks, elanikkonna rõhuvale enamikule aga formaalseiks, silmakirjalikeks lubadusteks.

Juba kodanluse esimesed sammud pärast tema võimuletulekut avastasid kõikjal ta ülevõimu kindlustamisel lahkseisukoha tema poolt proklameeritavate abstraktsete „üldinimlike" loosungite ja ta seadusandluse, kogu tema kui valitseva klassi tegevuse konkreetse sisu vahel. Abstraktne isik, kelle õigustest kodanlikud deklaratsioonid ja konstitutsioonid kõnelevad, osutus tegelikult kodanlikuks isikuks; selle isiku põhi- ja kustumatuks õiguseks aga

ei osutunud mitte vabadus ja võrdsus, vaid püha ja puutumatu eraomandi õigus.

Kodanlik võrdsuse-nõue oli võrdsusena kehastatud ainult seaduse ees[6], mis Anatole France'i irooniliste sõnade järgi „oma ülevas õigluses keelab ühtlaselt nii rikastel kui ka vaestel silla all magada, tänaval armuandi paluda ja leiba varastada". Mis puutub vabadusse, siis anti juba „Kommunistlikus manifestis" järgmiste sõnadega põhjalik iseloomustus kodanliku ühiskonna vabadusele: tootluse praegusaja kodanlikes tingimustes „mõistetakse vabaduse all... kaubanduse vabadust, ostu- ja müügivabadust"[7]. Nõnda on lugu inimese ja kodaniku põhiõigustega, sest kõik muud õigused, mis seisavad nõndanimetatud vabaduste-kataloogis, on nende üld- ja põhiõiguste konkretiseerimised. Teiste sõnadega, kuulutades isiku, s. o. üldse inimese, loomulike ja võõrandamatute õiguste kandjaks, märkides oma põhiseadusse terve kataloogi neid õigusi kui isikuõigusi üldse, piirdus kodanlus võimule tulles tõeliselt ainult nende õiguste formaalse tunnustamisega isiku päralt üldse, kuid nende õiguste kasutamise faktilise võimaluse kindlustas ainult endale, veeretades kogu kohustuste koorma töötava rahva peale. Kodanlikus korras (s. o. seni, kui püsib maa- ja tootmisvahendite eraomandus) ja kodanlikus demokraatias jääb „vabadus ja võrdsus" vaid formaalseks, tähendades tegelikult tööliste (formaalselt vabade, formaalselt üheõiguslike) palgaorjust ja kapitali kõikvõimsust, kapitali survet tööle"[8].

Kodanluse praktika kõigis maades tõendas, et kodanlikud deklaratsioonid ja konstitutsioonid ei ole „abstraktne hüve", nagu vabameelsete professorite „seaduslikkus", „õiguslik kord", „üldine hüve" jne. jm.[9], vaid uus tegevusväli, kodanluse ja rohkearvulise, järjest kasvava töölisklassi vahelise klassivõitluse uus kuju. „Kodanlus ei või oma poliitilist ülevõimu kätte võita, ei või põhiseaduses ja seadustes seda poliitilist ülevõimu väljendada, ilma et samal ajal proletariaadi kätte mitte relva anda[10]."

Kodanike põhiõigused võeti hiljem deklaratiivses vormis ühel või teisel kujul mitmesuguste Euroopa maade põhiseadustesse. „Inimese- ja kodanikuõiguste deklaratsioon" võeti Prantsuse 1791. a. põhiseadusse, seejärel veidi muudetud ja laiendatud kujul jakobiinide 1793. a. põhiseadusse (mis ei jõustunud). Põhiseadusest, mis võeti vastu pärast kodanluse reaktsiooni võitu, s. o. 1795. a. konstitutsioonist (§ 22), kõrvaldati õigus rõhumisele vastu

---

[6] Prantsuse 1795. a. põhiseadus oma 6. paragraafis defineeris võrdsust järgmiselt: „Võrdsus tähendab seda, et seadus on kõigile ühtlane — kas ta kaitseb või karistab."

[7] Marx ja Engels, Komm. manifest, lk. 43.

[8] Lenin, XXIV k., lk. 310.

[9] Lenin, XIV k., lk. 18.

[10] Marx ja Engels, XIII k., lk. 74.

panna ja üheaegselt rõhutati kodanike kohuseid. Järgnevad Prantsuse põhiseadused kuni 1848. a. „Õiguste deklaratsiooni" esialgsel kujul enam ei sisaldanud.

Nõndanimetatud 8. aasta (1799. a.) põhiseadusse võeti ainult mõned individuaalõigused; 1814. ja 1830. a. charta'd piirdusid osade sissevõtmisega, mis käsitlesid „prantslaste avalikke õigusi".

1848. a. revolutsioon sundis kodanlust erilist osa kodanike põhiõigustest jälle sisse lülitama ja kehtima panema üldise valimisõiguse meestele. Marx näitas, kuidas kaotati neid 1848. a. põhiseadusse võetud „kodanike põhiõigusi" edaspidiste klauslitega, mis tavaliselt välja anti seaduste või täidesaatva võimu korralduste kujul [11]. Napoleon III impeeriumi 1852. a. põhiseadus piirdus üldlausega 1. paragraafis, et „Põhiseadus tunnustab, kinnitab ja garanteerib 1789. a. proklameeritud suuri põhimõtteid, mis on prantslaste avaliku õiguse aluseks" [12].

1875. a. põhiseaduslikes seadustes, mis ilmusid pärast Pariisi kommuuni mahasurumist, ei ole „Inimese- ja kodanikuõiguste deklaratsiooni" suurtest põhimõtetest sõnagi.

Inglismaal seati pärast nõndanimetatud „kuulsat revolutsiooni" 1702. a. sisse ajalehemaks, et ajakirjanduse arenemist pidurdada ja piirata ajalehtede levimise võimalust masside keskel; 1716. a. pikendati parlamendi volituste tähtaega 3 aastalt 7-ni, et vältida sagedasi valimiseelseid agitatsioone; 1728. a. keelati parlamendivaidluste sisu avaldamine; 1738. a. seati sisse teatritsensuur. Tööliste rahutuste kasvades määratu ekspluatatsiooni vastu kaotatakse „Habeas corpus act" ja viiakse läbi rida erakordseid seadusi.

Ainult Inglise töölisklassi survel, kes lõi tšartistide revolutsioonilise erakonna, oli valitsus sunnitud „Habeas corpus act'i" taastama, 1824. a. koalitsioonide vabaduse vastased seadused kaotama ja 1832. a. läbi viima valimisreformi, vastu võtma esimesed laste, hiljem aga ka tööliste tööpäeva lühendavad seadused, kaotama kuulutuste maksu ning ajalehemaksu (1852. a.) jne.

Saksamaal kaotas 1848. a. revolutsioonile järgnenud reaktsioon 1851. a. Frankfurdi rahvuskogu põhiseaduse, milles olid proklameeritud kodanike põhiõigused.

Üksikuis saksa riikides (Preisi 1852. a.) olid põhiseadusse võetud mõned paragraafid kodanike õigustest ja vabadustest. Hiljem kaotati kõik need põhiseaduslikud õigused ja vabadused (nõndanimetatud „seadusega sotsialistide vastu"). Töölised olid 13 aasta kestel (1878.—1890. a.) koosolekute ja liitude, ajakirjanduse ja agitatsiooni õigusest ilma jäetud. Ainult tööliste sangar-

[11] Marx, 18 Brumaire, lk. 21.
[12] Konstitutsioonid, XVII k.

lik visadus murdis valitsuse vastupanu ja sundis teda seda erakordset seadust kaotama.

Saksamaa 1871. a. esimene keisririigi põhiseadus, mis püsis kuni 1918. a., ei sisaldanud isegi paragraafe kodanike põhiõigustest. Fašistlik Saksamaa likvideeris hoopis kõiksugused „kodaniku õigused".

Am. Ühendriikides kulus kümneid aastaid võitlust selleks, et töölistele koaleerumisõigust saavutada, kümneid aastaid selleks, et reas osariikides varanduslikke tsensusi kaotada (mõnes osariigis püsivad need kuni praeguse ajani), oli tarvis pikka kodusõda 1861.—1864. a. selleks, et lõunaosariikides orjust kaotada, oli tarvis poolteist sajandit kestnud võitlust, et naistele valimisõigust võimaldada.

Kodanike põhiõiguste instituut kaotab kodanlikes maades põhiseadusliku iseloomu ja kaob seoses tohutu arvu tavaliste seaduste ja korralduste ilmumisega, mis reguleerivad nende õiguste kasutamist. Kodanlik õigusteadus loobus inimese ja kodanike loomulike võõrandamatute õiguste teooriaist.

Kodanluse tohutu kohtu- ja administratiivaparaat teostab töötava rahva üle survet ja vägivalda.

Eraomandi põhimõttele rajatud kodanlikus ühiskonnas teostub kõigil elualadel kapitali diktatuur. Kõik eesõigused ja poliitilised vabadused selles ühiskonnas on tegelikult kindlustatud kodanluse valitsevale klassile, kõik kohused aga ekspluateeritavate õlgadele laotud.

Käsutades kogu riigiaparaadi jõudu, politseid, sõjaväge, vanglaid ja vaimulikkonda, seadis kodanlus kogu selle klassisurve süsteemi omaenda teenistusse, oma õiguste kaitsele ja töötava rahva sundimisele — täita tõrkumatult kohuseid, mis kodanluse poolt temale määratud. Selle „tsivilisatsiooni" arengu halastamatu seaduse formuleeris omal ajal väga selgelt Engels: „... tsivilisatsioon teeb isegi püstitobule selgeks erinevuse ja vastandlikkuse nende (õiguste ja kohuste. — A u t o r i d) vahel, võimaldades ühele klassile peaaegu kõik õigused ja veeretades teisele peaaegu kõik kohused [13]."

See kisendav vastuolu tõelikkuse ja kodanluse deklaratsioonides ning põhiseadustes proklameeritud kõigi kodanike õiguste ja kohuste võrdsuse põhimõtte vahel, kodanike õiguste ja kohuste vastandlikkus on sundinud ja sunnib kodanlikke riigiteadlasi kodanikukohuste iseloomu ja klassi-põhiolemuse kohta ülesseatud küsimuse käsitlemisest igati kõrvale hoiduma.

---

[13] M a r x ja E n g e l s, XVI k., 1. j., lk. 152.

Selle illustratsiooniks, kuidas kodanlikud riigiteadlased kodanikuõiguste klassi-loomuse küsimuse käsitlemisest ja nende kohuste konkreetse sisu avamisest igati kõrvale hoiduvad, võib olla 1923. a. Leipzigis ilmunud poliitiline käsiraamat, mis kodanikukohuste loetlemisest põhiseaduslikes aktides hoopis loobub:

„...Kõik kodanike tsiviilkohused võib kokku võtta üheks ühiseks käsutäitmise-kohuseks. Nagu iga õigus, nõnda ka iga kohus lähtub riigist. Seepärast on kodanikukohuste loetlemine võimatu[14]."

Erandit ei moodusta ka vene revolutsioonieelsed riigiteadlased, kes oma riigiõiguse-kursustes samuti igati segasid ja tuhmistasid õiguste ning kohuste klassi-iseloomu probleeme.

Nii näiteks seab kodanlik jurist Kuplevaski oma kaheköitelise „Vene riigiõiguse" peatükis „Riigialamate üldised kohused"[5] esimeseks kohuseks kohuse vannutatud mehena või seisuste esindajana kohtust osa võtta. Samas loetleb Kuplevaski, millist vara või tulu peab omama, et saada õigust vannutatud meheks olla.

Teine tuntud vene kodanlik jurist ja ajaloolane Tšitšerin toob oma õpperaamatu peatükis „Kodanike kohused"[16] vene riigialamate põhikohuste loetelu. Ta jagab kohused isiklikeks ja poliitilisteks. Kodanike isiklike kohustena resümeerib Tšitšerin tingimatut kõrgema võimu käsu täitmist, s. o. kohust omada „mõtte- ja teguviisi, mis kaldub riiki säilitama ja kehtivat võimu toetama", ja koormuse kandmist, millega muretsetakse „riigile hädavajalikke ressursse". Poliitilisteks kohusteks peab Tšitšerin sõjaväeteenistuse-kohust ja mitmesuguste riigiametite pidamist, nagu vannutatud mehe ameti, politseiameti jm. pidamist.

Eraldi tuleb märkida suunda kodanlikus riigiõiguses, mis, saades alguse Auguste Comte'i — kodanliku sotsioloogia esiisa — arvamustest, püüab tuhmistada lõhet kodanike õiguste ja kohuste vahel kapitalistlikus ühiskonnas sel teel, et kaotab isiklike kodanikuõiguste mõiste enese ja asendab selle kohuse või sotsiaalse funktsiooni mõistega. Comte väitis juba 1850. a. oma töös „Positiivse poliitika süsteem", peegeldades kodanluse püüet pugeda varju võõrandamatute ja loomulike õiguste teooriate eest, mida ta proklameeris ajastul, kui käis võitlus võimu pärast, — et asja põhituumalt ei oma ükski inimene mingeid õigusi, vaid ainult kohustust täita oma kohust. Comte'i arvates ei ole õigusi kui sääraseid olemas isegi valitseva klassi esindajate jaoks, sest iga inimene, ükskõik millisel kohal ta ühiskonnas asub, täidab ainult seda või teist kohust, „oma kohust".

Need Comte'i väited leidsid edasist süvendamist ja arendamist XX saj. algul silmapaistvaima prantsuse riigiteadlase Leon Duguit' töödes, kes rõhutas, et ei inimene ega kollektiiv ei oma ühiskonnas mingeid õigusi, kuid olenevalt omatavast positsioonist on iga inimese kohuseks täita seda või teist sotsiaalset funktsiooni.

Duguit kirjutab: „Iga indiviid on kohustatud ühiskonnas täitma teatavat funktsiooni, mis oleneb vahetult sellest kohast, mis tal ühiskonnas on[17]."

Duguit' teooria järgi isegi omand muutub sotsiaalseks funktsiooniks. Omanik, nagu kõik inimesedki, peab kohuseid täitma, — arutab Duguit. Tema arvates on omaniku kohused järgmised: „Omanikul on kohus, seega aga ka volitused kasutada asja, mida ta evib, individuaaltarviduste, eriti aga oma isiklike tarviduste rahuldamiseks, kasutada teda oma moraalse, füüsilise ja vaimse tegevuse arendamiseks[18]."

---

[14] Pol. Handwörterbuch, lk. 973.
[15] Kuplevaski, lk. 322—344.
[16] Tšitšerin, lk. 237—238.
[17] Duguit, Üldised ümberkujundused, lk. 87.
[18] Sealsamas.

Oma püüdes pühkida ära kõik piirid, mis õigusi ja kohuseid üksteisest ületamatu kuristikuga lahutavad, defineerib Duguit kodanluse õigusi, ta parasiitlikku eksisteerimist proletariaadi ekspluateerimise arvel kui sotsiaalse kohuse täitmist tema poolt. Proletariaat, kes oma rõhujale tööd teeb ja kel ei ole midagi peale oma käte, kes on igasugustest garantiidest ilma jäetud ja kes elab lootusetus hädas, täidab Duguit' arvates kodanlusega üheõiguslikul alusel oma sotsiaalset kohust.

Juba Engels, paljastades kodanluse ideoloogide püüdeid segada kõik mõisted õigustest ja kohustest, kirjutas pilkavalt sellest, et kõigi nende silmakirjalike arutluste sihiks on jõuda ühe väiteni, ja nimelt: „rõhutud klassi ekspluateerimine ekspluataatorliku klassi poolt toimub ainuüksi ja erandlikult ekspluateeritava klassi enda huvides; ja kui viimane sellest aru ei saa ja hakkab isegi raevuma, siis on see kõige häbiväärsem tänamatus heategijate, ekspluataatorite vastu [19]."

Teine kodanlik teoreetik Hauriou oma töös „Avaliku õiguse alused", väljendades prantsuse kodanluse reaktsioonilise osa vaateid, formuleerib rea teese, milledes kapitalistliku riigi põhiolemus lõpuni avaldub. Mainitud teoses jõuab ta järeldusele, et ainult omanik on tsiviilühiskonna tõeline osaline; see klass aga, kelle kohuseks on töö, seisab väljaspool maa ühiskondlik-poliitilise elu piire.

Vaatamata sellele, et töötajate peale on aetud kõige raskemad tööd, ei ole nad siiski, — tunnustab Hauriou, — faktilised kodanikud, sest tsiviilelu ei põhine mitte tööl, vaid eraomandi põhimõttel. Olemasolev „... tsiviilühiskond", kirjutab Hauriou, „on klassiühiskond, ... ta moodustus peamiselt kodanluse klassi jaoks, kes tervikuna sellest elabki, et kasutab oma omandit, ja ... ta arvestab palju vähem töötava klassi inimest..." [20]. Edasi, rõhutades erinevusi praegusaja korra ja eelnenud ühiskondlik-ökonoomiliste formatsioonide vahel, tuleb Hauriou järeldusele, et lõppkokkuvõttes „... ühiskond organiseerus sedaviisi, et raske töö lasus selleks määratud klassil, töötaelu jäi aga privilegeeritute klassi osaks" [21].

Need Hauriou väited näitavad, et karjuv lõhe õiguste ja kohuste vahel kapitalistlikus ühiskonnas muutub seevõrra silmanähtavaks, et isegi üksikud kodanlikud riigiteadlased on sunnitud sellest säärase küünilise avameelsusega kõvasti lobisema, nagu seda tegi Hauriou oma „Avaliku õiguse alustes".

Kõigis kodanlikes põhiseadustes, samuti nagu on kõigis riigiõiguse kursustes, formuleeritakse kodanikukohuste küsimust äärmiselt üldiselt ja laialivalguvalt, looritakse seda igati mitmesuguste pedagoogiliste ja eetiliste normidega.

Iseloomuliku viite kodanikukohustele sisaldab Prantsuse 3. aasta 5. fructidori (1795. a. 22. augusti) põhiseadus, kus kõneldakse: „Kõik inimese ja kodaniku kohused tulenevad järgnevaist põhimõtteist, mis looduse poolt on kõigisse südameisse lõigatud: ärge tehke teistele seda, mida te ei taha, et teile tehtaks; tehke alati teistele head, mida te tahate, et teile tehtaks. Igaühe kohused ühiskonna vastu seisnevad tema kaitsemises, tema teenimises, seadusega kokkukõlastatud elus ja tema organite austamises. Ükski ei saa olla hea kodanik, olemata hea poeg, hea isa, hea vend, hea sõber, hea abikaasa... Iga kodanik peab isamaad teenima ja kait-

---

[19] Marx ja Engels, XVI k., lk. 152—153.
[20] Hauriou, lk. 553.
[21] Sealsamas, lk. 374. Vt. samuti lk. 366, 367, 553.

sema vabadust, võrdsust ja omandit iga kord, kui seadus seda nõuab [22]."

Prantsuse põhiseadused, mis järgnesid 3. aasta põhiseadusele, ei anna kohuste definitsiooni, ja alles 1848. a. põhiseadus osutab oma sissejuhatava osa 7. paragraafis, et „Kodanikud peavad isamaad armastama, vabariiki teenima, teda oma eluhinnaga kaitsema, riiklikest koormatistest võrdeliselt oma suutmisega osa võtma" [23].

Eriti täielikult ja ühtlasi eriti laialivalguvalt olid kodanike põhikohused formuleeritud fašismi poolt nüüd tühistatud Saksa Weimari põhiseaduses. Kehtivad kodanlikud põhiseadused, kui nad kohustest kõnelevadki, siis üldiste viidete kujul kodanike kohustele täita riigi seadusi, olla sõjaväeteenistuses, maksta maksusid, teenida üldriiklikke huvisid. Nii näiteks loeme Jaapani põhiseaduse §-s 20: „Kõik Jaapani alamad on kohustatud vastavalt seaduse sätetele sõjaväes või laevastikus teenima," §-s 21 aga: „Jaapani alamad on kohustatud vastavalt seaduse eeskirjadele maksusid maksma."

Analoogilised kohused on loeteldud ka Jugoslaavia, Bulgaaria, Portugali jm. põhiseadustes.

Seejuures tuleb silmas pidada, et kui kodanluse proklameeritud õigustel on töörahva seisukohalt täiesti formaalne, deklaratiivne tähtsus, kuna ta ühtki neist ei saa kapitali surve tingimustes reaalselt teostada, siis seevastu temale laotud kohustel on täiesti reaalne mõte ja tähtsus. Täiel määral reaalsed on sõjaväeteenistus, maksude maksmine, seaduste täitmine jm. Samal ajal on kodanlase õigused ja eesõigused ühiskonnas kõikumatud, nende reaalsus kindlustatud selle tõigaga, et kogu poliitiline ja majanduslik võim on kodanluse käes. See hoiab kodanlast täitmast kohuseid, mida ta kõigiti väldib, ja raha, arvutute agentide, laialdaste sidemete abil taotleb ta oma laste vabastamist sõjaväeteenistusest, maksude vähenemist, iga laadi soodustusi ja eesõigusi.

Engels näitab oma kuulsas töös „Töölisklassi olukord Inglismaal", et riigivõimu käsutav kodanlane on mitte ainult võimetu midagi oma maale andma, vaid kõik ta püüdlused on suunatud kogu natsiooni paljaksriisumisele oma erahuvide nimel; „kui valitseva klassi liige," kirjutab Engels, „kes on vastutav kogu natsiooni seisukorra eest ja kes on kohustatud silmas pidama üldhuvisid, juba seetõttu, et *tema käes on riigivõim*, ei teinud ta mitte midagi, mida ta oma asendi tõttu oleks pidanud tegema, vaid riisus veel peale selle natsiooni oma erahuvides [24]."

Seega siis, kui otsustatakse küsimust kodanlase kohuste täitmisest riigi vastu, ühe või teise kohuse täitmisest ühiskonna huvides,

---

[22] Konstitutsioonid, XVII k.
[23] Prantsusmaa seadusandlikud aktid, lk. 87.
[24] *Marx ja Engels*, III k., lk. 414.

seab kodanlane end vastu mitte ainult kogu ühiskonnale, vaid koguni riigilegi kui kollektiivsele kapitalistile. Kodanlane põikleb oma režiimi korraldustest igati kõrvale. Marx ja Engels kirjutasid: „Tema (kodanlane. — A u t o r i d) põikleb neist kõrvale, kuivõrra seda on võimalik igal üksikul juhul teha, kuid tahab, et kõik teised neist kinni peaksid [25]."

Sõjale järgnevat ajastikku kõigi tema kapitalismi-vastuolude ebatavalise teravnemisega iseloomustab asjaolu, et imperialistlik kodanlus ütleb avalikult lahti omaenda demokraatiast ja, tundes hirmu masside teadvuses küpseva tormi-idee ees, püüab kaotada kogu kodanlik-demokraatlike vabaduste institutsiooni, millist töörahvas võib ära kasutada oma eesmärkidel [26]."

See finantsikodanluse üldine reaktsiooniline tendents leiab oma äärmise kehastuse fašistliku diktatuuri maades.

Fašismi — seda valitseva kuritegeliku kamba režiimi — iseloomustab kõigi kodaniku põhiõiguste, kõigi kodanlik-demokraatlike vabaduste likvideerimine, ametiühingute, kooperatiivühingute ja kõigi legaalsete töölisorganisatsioonide, samuti ka kõigi mittefašistlike poliitiliste ja kultuuriliste organisatsioonide purukslöömine, metsik omavoli ja vägivald kõige laialdasemate rahvamasside kallal, töölisklassi eliidi, tema juhtide ja organisaatorite füüsiline hävitamine. Fašism eitab avalikult kodanike üheõiguslust. Oma Nürnbergi „seadustega" juutide vastu, oma metsikustega ja juutide rüüstamistega demonstreeris fašism kogu maailma ees oma künismilt ja jõhkruselt ääretut irvitust seaduslikkuse ja õiguse üle.

Fašistlik seadusandlus Saksamaal jaotab elanikkonna kahte kategooriasse: ainult saksa rahvusest isikuiks, nõndanimetatud elanikeks, ja „saksa verd" isikuiks. Ainult viimastel on kõik saksa riikkondsuse õigused. „Elanikke" hinnatakse ainult kui sallitavaid elemente ja nad on võimuorganite ees tegelikult kaitsetud. Elukutselise ametnikkonna taastamise seaduse (7. apr. 1933. a.) järgi vallandatakse ametist kõik mitteaarialiku päritoluga isikud. Kogukonnaseadus annab õiguse täita kogukonna „valitsuse" aparaadis funktsioone ainult „kodanikel", mitte aga „elanikel". Aga kuigi impeeriumi kodanikel erinevalt elanikest ongi rida õigusi, siis põhiõigusi, nagu sõna-, trüki-, koosoleku-, meeleavalduse-, ühinemise- jne. vabadust ei ole ei neil ega teistel. 1933. a. 28. veebruari määrusega (V. O. des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat, R. G. Bl. I, S. 83) kuulutati kehtetuks Weimari põhiseaduse §-d 114, 115, 117, 118, 123, 124 ja 153, mis proklameerisid isiku- ja korteripuutumatust, kirjavahetuse saladust, mõtteavalduste, trüki-, liitude ja koosolekute vabadust. „Rahvusliku uuestisünni valitsuse kaitseks kurikavalate rünnakute vastu" (21. märtsil 1933. a.) antud seadlus ähvardab iga ettevaatamatult öeldud sõna eest vanglaga kuni 2 aastat või rahatrahviga kuni 10 000 marka ühes paljuütleva klausliga karmima karistuse võimalusest teiste seaduste põhjal. Katse eest, mille eesmärgiks on uue poliitilise erakonna loomine või mõne fašismi poolt tagakiusatud erakonna toetamine, ähvardab „uute erakondade moodustamise vastu" (14. juu-

[25] M a r x ja E n g e l s, IV k., lk. 161.
[26] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 544—545.

lil 1933. a.) antud seadus parandusmajaga kuni 3 aastat või vanglaga 6 kuust kuni 3 aastani, sama klausliga kõrgema karistuse võimalusest.

Kihutades ametiühingud laiali, ajasid rahvus-„sotsialistid" töölisi sunnikorras „töörinde" fašistlikesse organisatsioonidesse, millede sihiks on, nagu see on öeldud usaldusmeeste nõukogude seaduses, „tööandjat omas majas uuesti peremeheks teha".

Isiku- ja korteripuutumatus, seaduslikkus — need on fašistlikul Saksamaal, samuti ka kõigis teistes fašistliku diktatuuri maades, tühistatud mõisted. Kohtunikule antud juhend, mis ilmus Saksamaal, õpetab, et nende kohuseks on mitte kaebealust omavoli vastu kaitsta, vaid „oma otsuse aluseks panna see, mis peab olema rahvuslikuks vaimuks".

Kapitalistlike maade töölisklass peab kangelaslikku võitlust fašistliku barbaarsuse vastu, demokraatlike vabaduste eest, mida monopolistliku kapitali näol teotsev kodanlus reetis. Ta võitleb nende eest seepärast, et nad on vajalikeks eeldusteks eduka võitluse pidamiseks inimkonna vabastamise eest kapitalistliku orjuse ahelaist, sotsialismi eest. Ta kaitseb neid vabadusi, sest võrreldes fašistliku barbaarsusega kujutavad need kõigest nende kärpimisest hoolimata progressi. Võitluses fašistliku barbaarsuse vastu ühineb kõik eesmine ja parem, mis inimühiskonnas olemas.

Suur Stalini Konstitutsioon, mis annab tunnistust NSVL kodanike õiguste ja vabaduste avarusest ning ehtsusest, on „... moraalseks abiks ja reaalseks toeks kõigile neile, kes fašistliku barbaarsuse vastu praegu võitlust peavad" [27].

§ 3. NSVL KODANIKE PÕHIÕIGUSED JA -KOHUSED.

1) Töötava rahva õiguste tõelisus ja avarus juba nõukogude riigi oleluse esimestest päevadest peale.

Tõelised poliitilised vabadused ja kodanike üheõiguslus on võimalikud ainult sotsialistliku revolutsiooni võidu tulemusena, mis ekspluataatorite käest ärakistud riigivõimu annab töölisklassile sihiga kaotada inimese ekspluateerimine inimese poolt ja selle ekspluateerimise alus ise, ühiskonna antagonistlikesse klassidesse jaotamise alus — tootmisvahendite eraomandus. Tootmisvahendite ja -riistade eraomanduse kaotamise ja tootmisvahendite sotsialistliku omanduse loomine, tähendades töötava rahva vabanemist kapitalistliku orjuse ahelaist, tähendab sellesamaga tugeva aluse loomist tõelisele demokraatiale, tõelisile poliitilistele vabadustele ja kodanike üheõiguslusele.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, kukutades Venemaal mõisnike ja kodanluse ülemvõimu, purustades kodanliku riigimasina ja püstitades töölisdiktatuuri riigi, lõi juba esimestest päevadest peale elanikkonna rõhuvale enamikule „säärase tegeliku

[27] Stalin, Konst. projektist, lk. 46.

võimaluse kasutada demokraatlikke õigusi ja vabadusi, mida ei ole kunagi, isegi ligikaudu, olnud kõige paremais ja demokraatlikemais kodanlikes vabariikides“ [1].

Võimu üleminek nõukogude kätte — selle töötava rahva kõige massilisema organisatsiooni kätte —, nõukogude muutmine töölisdiktatuuri riigi poliitiliseks aluseks tähendas täielikku suhete katkemist kodanliku demokraatiaga, tähendas uue, kõrgemat tüüpi, ajaloos oma avaruselt ja järjekindluselt seninägemata demokraatia teostamist.

„Just need massid, kes isegi kõige demokraatlikumais kodanlikes vabariikides, olles seaduse põhjal üheõiguslikud, tegelikult tuhandete võtete ja konksudega kõrvaldati poliitilisest elust osavõtust ja demokraatlike õiguste ning vabaduste kasutamisest, tõmmatakse nüüd alatisele ja tingimatule, seejuures otsustavale osavõtule riigi demokraatlikust valitsemisest [2].“

Esmakordselt maailmas muutusid koosolekute, sõna-, trüki-, meeleavalduste, ühinemis- jne. vabadus just nende töötavate masside ehtsaiks vabadusteks.

Rahvamasside õiguste ehtsus ja reaalsus olid selle tulemuseks, et riigivõimu võttis enda kätte ainujärjekindlalt revolutsiooniline klass — proletariaat, kes juba esimestest päevadest peale algas oma ajaloolise ülesande teostamist — tootmisriistade ja -vahendite eraomanduse kaotamist ning viimaste muutmist sotsialistlikuks omandiks. Juba esimesed nõukogude võimu dekreedid maa, tööliskontrolli, pankade natsionaliseerimise jne. kohta, pannes graniitaluse sotsialistlikule korrale, lõid kindla tagatise riigi poolt töötavale rahvale antud õiguste kasutamiseks.

Demokraatia järjekindlus ja avarus, mida sotsialistlik riik otsekohe pärast oma tekkimist teostama hakkas, leidis kujuka väljenduse selles tõigas, et üks esimesi Nõukogude võimu samme oli kõigi rahvuste võrrutamine õigustes [3], naiste ja meeste võrrutamine õigustes [4], seisuste kaotamine ja kodanike kõiksuguste seisuslike eesõiguste ning kitsenduste tühistamine [5].

„Kodanlik demokraatia proklameeris sajandite kestel inimeste võrdsust sõltumatult nende soost, usundist, rassist ja rahvusest, kuid kapitalism ei lubanud seda üheõiguslikkust tegelikult kusagil teostada ja oma imperialistlikus staadiumis tõi kaasa rassilise ja

---

[1] Lenin, XXIV k., lk. 13.

[2] Sealsamas.

[3] Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon 2. (15.) novembril 1917. a. — S. K. 1917. a., nr. 2, art. 18.

[4] Vt. dekreedid abielulahutuse (S. K. 1917. a., nr. 10, art. 152) ja tsiviilabielu, laste ja perekonnakirjade pidamise kohta (S. K. 1917. a., nr. 11, art. 160).

[5] S. K. 1917. a., nr. 3, art. 31.

rahvusliku surve äärmise teravnemise. Ainult seetõttu, et Nõukogude võim on töötava rahva võim, suutis ta esmakordselt maailmas lõpuni ja kõigil elualadel läbi viia selle üheõiguslikkuse, hävitades täielikult naise ebavõrdsuse viimased jäljed abielu ja üldse perekonna-õiguse alal [6]."

Seega ilmnes juba töölisdiktatuuri riigi oleluse esimese 2—3 kuu kestel sotsialistliku riigi demokraatia kogu avarus ja järjekindlus.

Selle uue, kõrgemat tüüpi demokraatia erinevused, selle demokraatia ja tema koostisinstituutide uus, kodanlikust erinev sisu ja vorm, vabaduse ja võrdsuse mõiste uus sisu — see kõik leidis heleda peegelduse proletaarlikes õiguste-deklaratsioonides ja esimeses nõukogude Konstitutsioonis, mis pani kirja sotsialistliku revolutsiooni võidu tulemusena saavutatud rohkearvulised õigused.

2) Proletaarlikud õiguste deklaratsioonid.

Proletaarlikud õiguste deklaratsioonid on ehitatud kodanlikest deklaratsioonidest diametraalselt vastakaile alustele. Kodanlikud deklaratsioonid kõnelevad silmakirjalikult abstraktsest isikust, inimesest ja kodanikust üldse, kuid tegelikult peavad silmas konkreetset kodanlase isikut, omanikku, tema huvisid ja nõudeid. Proletaarlikud õiguste deklaratsioonid, heites kõrvale väärad üldlaused, mis kodanlikes deklaratsioonides peavad tuhmistama neis proklameeritavate õiguste klassi-põhiolemust, kõnelevad kas NSVL rahvastest, s. o. minevikus tsarismi poolt rõhutud arvukaist rahvustest, või töötavast ja ekspluateeritavast rahvast tervikuna, rahvuslike vaheseinte eristamiseta. Nii sel kui ka teisel juhul ei tarvitata mõistet „rahvas" mitte elanikkonna kui kõigi riigikodanike aritmeetilise summa laialivalguvas mõttes, vaid selle sõna täpses, alati dešifreeritavas mõttes. Proletaarlikud õiguste deklaratsioonid avaldavad otsekoheselt oma klassi-põhiolu; neile on võõras kodanlikele deklaratsioonidele nii iseloomulik püüe tuhmistada, maskeerida nende poolt proklameeritud õiguste klassi-iseloomu.

Ajalt esimene proletaarlik õiguste-deklaratsioon oli ajalooline „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon", mille kirjutas seltsimees Stalin ja mis avaldati 2. (15.) novembril 1917. a. Stalini ja Lenini allkirjadega. Selles suurima ajaloolise tähtsusega dokumendis peegeldus enam kui selgelt nõukogude demokraatia ja tema poolt kehtima pandud õiguste sotsialistlik iseloom.

Teatavasti on kodanlikud deklaratsioonid ja põhiseadused oma iseloomult rahvuslikud, kindlustades võimu teatavale rahvusele [7]. Seda kodanlike deklaratsioonide, kodanlike „inimese õiguste" rah-

[6] ÜK(b)P programm, lk. 26.
[7] Vt. Stalin, Konst. projektist.

vuslikku iseloomu rõhutavad Marx ja Engels oma surematuis töis. Nii kirjutas Engels „Anti-Dühringis“: „Nende inimese õiguste spetsiifiliselt kodanlikust iseloomust annab tunnistust see, et Ameerika põhiseadus — esimene, mis tunnustas inimese õigusi — kinnitas üheaegselt sellega ka Ameerikas valitseva värviliste rasside orjuse: klassiõigused kaotati, rassieesõigused kuulutati pühaks [8].

Prantsuse 1791. a. põhiseadus, mis lülitas endasse 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni“, seletas eriparagraafis, et „kuigi asumaad ja Prantsuse valdused Aasias, Aafrikas ja Ameerikas moodustavadki osa Prantsuse impeeriumist, ei ole käesolev põhiseadus nende suhtes kehtiv“. Sellega tunnistati, et inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon oli määratud ainult valitseva rahvuse, nimelt prantslaste jaoks.

„Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon“ kuulutas välja rahvuste võrdsuse, nende suveräänse enesemääramise kuni eraldumiseni ja iseseisva riigi kujundamiseni, kõigi ja kõiksuguste rahvuslike ja rahvuslik-usundiliste eesõiguste ja kitsenduste kaotamise, Venemaad asustavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste gruppide vaba arenemise.

Kõiki neid õigusi ei tuletatud mitte inimese sünnipäraste ja kustumatute õiguste müüdist, vaid võitnud proletariaat hindas neid kui ühte töötava rahva vabastamise tähe all toimunud sotsialistliku revolutsiooni võidu tõiga paratamatut tagajärge, kui lahutamatut osa üldisest ülesandest — kaotada inimese ekspluateerimine inimese poolt.

„Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon“, olles fikseerinud rahvaste ülalloeteldud õigused valitsuse poliitika määravate alustena seadusandlikus korras, garanteeris sellesamaga kõigi nende kodanike isiklike õiguste ehtsuse, millised neile andis sotsialistlik revolutsioon ja mis hiljem fikseeriti esimeses nõukogude Konstitutsioonis — 1918. a. Konstitutsioonis.

Lenini kirjutatud ja 3. Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt (jaanuaris 1918. a.) vastuvõetud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon“ tegi sotsialistliku riigi esimese 2½ kuu tegevuse kokkuvõtte ja formuleeris põhiprintsiibid, mis loodud sotsialistliku riigi aluseks pandi.

Kuulutades, et proletariaadi „otsustava võitluse hetkel oma ekspluataatoritega ei või ekspluataatoreil olla kohta mitte üheski võimuorganis“, kinnitas deklaratsioon selle poliitilise korra, mis ainuüksi võib tagada, ja seejuures algusest peale, töötavaile massidele reaalse poliitilise vabaduse (S. K. 1918. a., nr. 15, art. 215).

Kuulutades rahvuslike vabariikide föderatsioonina asutatud Nõukogude Venemaa vabariigi aluseks vabade rahvaste vaba liidu,

---

[8] Marx ja Engels, XIV k., lk. 106.

võimaldades iga rahvuse töölistele ja talupoegadele iseseisvalt otsustada oma nõukogude kongressidel küsimust oma osavõtu kohta föderaalvalitsusest ja selle osavõtu vormide kohta, tõestas deklaratsioon sellesamaga lahkulöömist nõrkade rahvuste rõhumise poliitikast, rahvuslike eesõiguste ja kitsenduste poliitikast, ja lõi seega aluse kodanike täielikule õiguslikule võrdsusele, olenemata nende rahvuslikust kuuluvusest.

Kinnitades seadusandlikul teel maa-eraomandi kaotamise, kuulutades kogu maafondi, kõik metsad, üldriikliku tähtsusega maapõuevarad ja veed rahva, rahvuslikuks ühisvaraks, kinnitades tööliskontrolli seaduse kui esimese sammu tootmispõhivahendite täielikuks üleminekuks riigi omandusse ja laenude annulleerimise seaduse, — kinnitas deklaratsioon sellesamaga sotsialistliku korra aluse, mis on töötavale rahvale sotsialistliku revolutsiooniga võimaldatud õiguste ja vabaduste tähtsaimaks garantiiks.

Siinsamas proklameeriti ka üldine töökohustus sihiga hävitada ühiskonna parasiitlikke kihte ja organiseerida majandust, samuti ka töötava rahva relvastamine tööliste ja talupoegade sotsialistliku Punaarmee kujundamisega ja varakate klasside täielik relvitustamine kogu võimukülluse tagamiseks töötava rahva massidele.

Deklaratsioon kõneleb seega kõrvuti töötava ja ekspluateeritava rahva põhiõigustega ka kodanike põhikohustest. Selle poolest erinevad proletaarlikud deklaratsioonid jällegi kodanlikest. Kodanlusel on reegliks hoiduda deklaratsioonides kõnelemast kohustest, eelistades neist kohustest kõnelda tavalistes seadustes, aga mitte „paraad"-deklaratsioonides, mis on määratud kodanliku demokraatliku riigi fassaadi ilustama.

„Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon", mis fikseeris selleks ajaks loodud nõukogude korra alused, mis tagasid tsiviilõiguste ja vabaduste püsivuse, täiuslikkuse ja reaalsuse, lülitati hiljem tervikuna esimesse nõukogude Konstitutsiooni — 1918. a. VNFSV Konstitutsiooni.

3) Kodanike õigused ja kohused 1918. a. VNFSV Konstitutsioonis.

Töötava rahva rohkearvulised õigused ja vabadused said kogu avaruses oma seadusandliku kujunduse esimeses nõukogude Konstitutsioonis — 1918. a. VNFSV Konstitutsioonis, ja nimelt selle teises osas.

1918. a. Konstitutsioon pani kirja töötava rahva poolt sotsialistliku revolutsiooni tagajärjel saavutatud tõelised vabadused: südametunnistuse-, trüki-, koosolekute, liitude, hariduse saamise vabaduse, samuti ka kodanike üheõiguslikkuse, sõltumata nende tõulisest ja rahvuslikust kuuluvusest (vt. artiklid 13, 14, 15, 16, 17 ja 22).

1918. a. Konstitutsioon pani kirja Venemaa kodanike poliitiliste õiguste andmise töötavaile välismaalastele ja varjupaiga-õiguse kõigile välismaalastele, keda kodanlikes riikides poliitiliste ja usuliste kuritegude pärast taga kiusatakse (vt. art. 20 ja 21).

1918. a. nõukogude Konstitutsioon garanteeris esmakordselt ajaloos riigi poolt võimaldatavad õigused selle tõiga seadusandliku kinnitamisega, et kõik nende õiguste kasutamiseks vajalikud tehnilised ja materiaalsed vahendid on üle antud töölisklassile ja kehviktalupoegadele.

„Et tagada töötavale rahvale oma arvamuste avaldamise tõelist vabadust, kaotab Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik ajakirjanduse sõltuvuse kapitalist ja annab töölisklassi ning kehviktalupoegade kätte kõik tehnilised ja materiaalsed vahendid ajalehtede, brošüüride, raamatute ja kõiksugu muude trükitoodete väljaandmiseks ning tagab nende vaba levitamise kogu maal," — öeldi 14. artiklis.

Samas korras garanteerib Konstitutsioon ka ülalmainitud muud õigused. Seega juba esimene nõukogude Konstitutsioon — vastupidi kõigile kodanlikele põhiseadustele — viis kodanike õiguste küsimuse raskuspunkti üle nende õiguste garantiidele.

Kõrvuti õigustega pani Konstitutsioon kirja ka NSVL kodanike põhikohused, ja nimelt kohuse tööd teha ja sotsialistlikku isamaad kaitsta (art. 18 ja 19).

1918. a. Konstitutsioon ei proklameerinud vabadust üldiselt, südametunnistuse-, arvamuste, koosolekute ja ühinemisvabadust eranditult kõigile kodanikele.

Nõukogude Konstitutsioonile, mis proklameeris loosungit „mittetöötaja ärgu söögu", on võõras silmakirjalikkus, mis on omane kodanlikele põhiseadustele ja deklaratsioonidele, kus kuulutatakse vabadused ja õigused just nagu võrdsel määral inimestele kuuluvaiks, kuna samal ajal mitte ainult ühiskondlik kord ise, vaid ka tavaline kodanluse seadusandlus teeb need suureulatuslikud õigused töötavaile massidele faktiliselt kättesaamatuks.

Nõukogude Konstitutsioon deklareeris otsekoheselt ja avalikult, et oma arvamuste avaldamise, koosolekute, ühinemis- jm. vabadus antakse ainult töötavale rahvale, mis tähendas tegelikult — rahva rõhuvale enamikule. Isegi määrates kõigi vabariigi kodanike kohuseks kaitseda sotsialistlikku isamaad, andis Konstitutsioon „austava õiguse kaitseda revolutsiooni, relvad peos", ainult töötavale rahvale, osutades, et „mittetöötavaile elementidele tehakse ülesandeks muude sõjaväekohuste täitmine" (art. 19).

Ja just nagu selleks, et veel teravamini rõhutada kogu erinevust sotsialistliku riigi poolt antud vabaduse ja võrdsuse ning „vabaduse" ja „võrdsuse" vahel kodanlikus mõttes, öeldakse 1918. a. Konstitutsiooni 23. artiklis (Konstitutsiooni üldteeside osa viima-

ses artiklis) ülalmainitud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni“ punkti arendamiseks järgmist:

„Juhindudes kogu töölisklassi huvidest, jätab Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik üksikud isikud ja üksikud grupid ilma õigustest, mida nende poolt kasutatakse sotsialistliku revolutsiooni huvide kahjustamiseks.“

„Seda meie põhiseaduse artiklit,“ ütles Lenin I Ülevenemaalisel vabahariduse kongressil, „teatakse kogu maailmas... Selle meie viisime Nõukogude põhiseadusse ja võitsime temale juba kogu maailma tööliste sümpaatia[9].“

1918. a. Konstitutsioonis leidis oma väljenduse proletaarlik arusaamine vabadusest ja võrdsusest, mis on põhimõtteliselt erinev kodanlikust arusaamisest. Andes endale aru poliitiliste vabaduste ja õigusliku võrdsuse väärtusest, ei tee proletariaat neist ebajumalaid ega ühtsusta nendega vabaduse ja võrdsuse mõistet.

Vabadus kapitalistlikust orjusest ja võrdsus klasside hävitamise mõttes — seesuguse mõtte paneb proletariaat oma vabaduse ja võrdsuse nõudeisse. „Vabadus, kui ta on vastuolus töö vabastamisega kapitali survest, on pettus.“ „Võrdsus on pettus, kui ta on vastuolus töö vabastamise huvidega kapitali survest[10].“ Säärased on kriteeriumid, milledega proletariaat läheneb poliitilise vabaduse ja õigusliku võrdsuse hindamisele.

Just töötava rahva vabastamine kapitalistliku orjuse ahelaist, mõisnike ja kodanluse klassi hävitamine andis juba töölisklassi diktatuuri esimestest päevadest alates võimaluse ajaloos enneolematu avarusega teostada kodanike poliitilist vabadust ja võrdsust, sõltumatult soost, tõust, rahvusest ja usundist. Kuid samal ajal nõudsid klassivõitluse tingimused käskivalt vabaduse ja võrdsuse huvides tolles sügavas tähenduses, millise sellele mõistele annab proletariaat, ekspluataatorite poliitiliste õiguste piiramist, samuti ka esindusnormide suhtes mõninga ebavõrdsuse reserveerimist töölisklassi kasuks[11]. Ja selles kodanike õiguste ja vabaduste ebatavalise avaruse ühinemises ekspluataatorite õiguste avalike piiramistega ja esindusnormide suhtes mõningate õigusliku võrdsuse piiramistega töölisklassi kasuks leidis oma peegelduse meie demokraatia sotsialistlik iseloom ta konkreetses kehastuses tollel ajaloolisel etapil.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon näitas praktiliselt, kujukalt, et see on tõde, millest juba ammu kõneles marksismi-leninismi teooria, ja nimelt, et: „Ainult proletaarliku diktatuuri juures on võimalikud ekspluateeritavate tõelised „vabadused“ ja proletaarlaste ning talupoegade tegelik osavõtt maa valitsemisest[12].“

---

[9] Lenin, XXIV k., lk. 307.
[10] Sealsamas, lk. 289, 293.
[11] Vt. üksikasjalisemalt peatükist „NSVL valimissüsteem“.
[12] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 29.

1918. a. nõukogude Konstitutsioon peegeldas seda oma kodanike õigusi ja vabadusi käsitlevais artikleis.

1925. a. VNFSV Konstitutsioon, samuti ka liiduvabariikide uued konstitutsioonid, mis vastu võeti seoses NSVL moodustamisega, avaldas esimeses nõukogude Konstitutsioonis formuleeritud kodanike õigused ja kohused muutmatult.

4) NSVL kodanike põhiõigused Stalini Konstitutsiooni järgi.

Stalini Konstitutsioon — see vabastunud inimkonna tõeline õiguste-kiri — peegeldas demokraatia võimsa arengu tõika sotsialistliku ehitustöö protsessis ja kinnitas selle arengu tulemused.

Juba oma teostumise esimestest päevadest alates ei ole nõukogude demokraatia kogu oma laiuse ja sügavuse juures midagi muutumatut, tardunut.

Sotsialistlik demokraatia läheb vastavalt sotsialistlikule ümberkorraldamisprotsessile ikka suurema arenemise ja laienemise teed.

„Selles see sotsialistliku demokratismi jõud ongi, et tekkides proletaarliku diktatuuri võidu tagajärjel, ta kasvab ja laieneb iga päevaga, eriti koos masside kultuursuse tõusuga. Selles leiab oma avalduse meie jõudude võimas kasv [13]."

Sotsialistliku demokratismi arenemise kogu sügavuse selgitamiseks on vajalik meelde tuletada neid tingimusi, millistes algas oma hiiglaslikku tegevust ühiskonna ümberkorraldamisel sotsialistlikel alustel sotsialistliku revolutsiooni võidu tagajärjel tekkinud töölisdiktatuuri riik. Võimule tulles leidis proletariaat eest mõisnike ja kodanluse röövmajandamisega ning kurnava imperialistliku sõja nelja aastaga täiesti lõhutud ja desorganiseeritud rahvamajanduse. Üldine laos, nälg, mis ähvardas hävitada kõige tähtsamat tootlikku jõudu — töölisklassi, tööpuudus, „ääretu lai ookean väikesi üksiktalumajapidamisi oma mahajäänud keskaegse tehnikaga" [14], kulakluse olemasolu maal, masside erakordselt madal kultuuritase, tohutu protsent kirjaoskamatust, naise orjastamine kodumajapidamises, paljude rahvaste mahajäävus (majanduslik ja kultuuriline), mis tekkinud tsarismi mitu sajandit kestnud röövkoloniaalpoliitika tagajärjel, — säärased olid tingimused, millistes hakkas arenema proletaarlik demokraatia. Need omaette ebatavaliselt rasked tingimused muutusid keerukaks pideva, julmima mitmelaadilise võitluse tõttu, mida nõukogude riik juba esimestest päevadest peale oli sunnitud pidama töötava rahva rohkearvuliste vaenlastega: valgekaartlastega, interventidega, menševikkudega, sotsialistide-revolutsionääridega ja teiste kontrrevolutsiooniliste,

[13] Molotov, Sotsialismi konst., lk. 15.
[14] Stalin, Konst. projektist, lk. 8.

nõukogudevastaste erakondadega, osavasti maskeerunud trotskist-like-buhhaarinlike fašismi agentidega, kahjuritega jne.

Siit on loomulik, et hoolimata õiguste garanteerimisest esimese nõukogude Konstitutsiooni poolt — ei saanud nende õiguste täielik omandamine kõige laiemate töötavate masside poolt teostuda korraga. Selleks, et kogu töötav rahvas võiks täiel määral omandada neid Konstitutsiooniga antud õigusi ja neid kasutama õppida, oli vaja likvideerida töötaolu, tõsta masside kultuurilist taset, likvideerida kirjaoskamatus, oli vaja naine faktiliselt emantsipeerida, läbi teha tohutu töö varemalt rõhutud rahvuste töötava rahva kaasatõmbamiseks teadlikule poliitilisele elule, oli vaja tõsta linna ja maa töötava rahva üldist materiaalset elutaset. Kuid selleks oli üks tee — kogu rahvamajanduse rekonstrueerimine, ühiskonna sotsialistlik ümberkorraldamine.

Võidukas sotsialistlik ehitustöö kogu maal, linnakodanluse ja kulakute klassi jäänuste likvideerimine, töötava rahva ainelise taseme tõstmine, kultuuri-revolutsiooni arendamine kogu maal, rahvusvahariikide õitseng, riigiaparaadi paranemine, tema ümberkorraldus rahvuslikul alusel rahvusvahariikides ja oblastites — kõige selle tagajärjel hakkas töötav rahvas loomulikult järjest ikka laiemalt oma õigusi kasutama. Aastast aastasse hoogsalt suurenevad ajalehtede tiraažid, raamatutoodangu kogus kõigis keeltes, õpilaste arv kõigis koolides ja kõrgemais õppeasutistes, mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide — ametiühingute, kooperatiivide, vabatahtlike ühingute liikmeskonna tohutu kasv, partei arvuline kasv — kõik see tõestab seda hoogu, mis ilmnes õiguste ja koosoleku-, trüki-, ühingute jne. moodustamise vabaduse omandamises[15] ja mis iseloomustab võidu saavutanud sotsialismi ajajärku esimese nõukogude Konstitutsiooni ja Stalini Konstitutsiooni vahel.

Koos meie sotsialistliku maa rikkuste kasvuga kasvas ja suurenes ka see aineline baas, mis töötavale rahvale tagab oma õiguste kasutamist, nagu näiteks trükikojad ja nende sisseseade, paberitagavarad, koosolekute, koolide, kõrgemate õppeasutiste hooned, stipendiumide fond jne.

Selle võiduka sotsialistliku ehitustöö protsessiga käis aga kaasas ka nende õiguste kindlustamine, mida töötav rahvas kasutas seetõttu, et need õigused olid temale antud nõukogude seadusandlusega. Säärased on õigus puhkusele, ainelisele kindlustusele; säärased on isiku- ja korteripuutumatus, kirjavahetuse saladus, mis on kaitstud nõukogude riigi poolt kehtimapandud seadustega. Lõppeks tagas seesama sotsialistliku ehitustöö protsess juba 1931. a. tööpuuduse likvideerimise ja lõi seega kõik tingimused

[15] Vt. sellest üksikasjaliselt edasi paragraafides, mis pühendatud üksikuile kodanikuõigustele.

selleks, et realiseerida kõige väärtuslikumat inimese õigust — õigust tööle.

Õigus tööle oli proletariaadi ammuaegseid nõudeid[16]. Kuid võõra töö ekspluateerimisele tugineva kapitalismi tingimustes on õigust tööle võimatu teostada. Kapitalistliku korra juures jääb see kas töötavate hulkade asjatuks unistuseks või demagoogiliseks loosungiks, mida valitsev klass oma huvides ära kasutab. Proletariaat, võttes meie maal võimu enda kätte, kukutades kapitali valitsuse, lõi põhieeldused selle inimkonna igivana unistuse teostamiseks. Kuid rahvamajanduse laos sotsialistliku revolutsiooni esimesel etapil ja töötaolu kui selle tagajärg ei andnud võimalust kohe kindlustada kõigile kodanikele õigust tööle. See võimalus avanes alles sotsialismi võiduga, mis jäädavalt likvideeris tööpuuduse ja tagas kõigile kodanikele nende jõudude rakendamist viljakas töös.

Nõukogude demokratismi arenemine ja kõvenemine leidis oma väljenduse ka tõigas, et kaotati endiste mittetöötavate elementide poliitiliste õiguste kasutamise kitsendused. Ekspluataatorite klassi likvideerimisega muutusid liigseks õiguste kitsendused, mis olid seotud 1918. a. esimese nõukogude Konstitutsiooniga ja leidsid kinnitamist edasistes liiduvabariikide konstitutsioonides ja nii NSVL valimisseadustes kui ka liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide valimisseadustes.

Juba 1931. a. ilmus NSVL KTK Presiidiumi erimäärus (S. K. 1931. a., nr. 44, art. 298) väljasaadetud kulakute kõigi tsiviilõiguste taastamise kohta, arvates pärast 5 aasta möödumist väljasaatmise momendist, ja neile valimisõiguste andmise kohta, kui nad selle aja kestel „... tegelikult tõendavad, et nad lakkasid võitlemast kolhoosidesse organiseeritud talurahva ja nõukogude võimu sammude vastu, mis olid suunatud põllumajanduse tõstmiseks ... tegelikult näitavad endid ausate ja siiraste töötegijatena".

1934. ja 1935. a. võttis NSVL KTK vastu määrused (S. K. 1934. a., nr. 33, art. 257; 1935. a., nr. 7, art. 57), mis üksikasjalisemalt määrasid endiste kulakute, samuti ka nende laste kõigi õiguste taastamise korra.

Sms Molotov deklareeris 7. Üleliidulisel nõukogude kongressil nõukogude Konstitutsiooni muudatusi ja neid määrusi käsitlevas referaadis: „Kõik see näitab, et Nõukogude Liidus on täieõiguslikuks eluks tee lahti kõigile ausaile töötegijaile ja et õigustest ilmajäänute ring tõmbub järjest rohkem kokku[17]."

Stalini Konstitutsioon, peegeldades tõika ekspluataatorite klassi likvideerimisest meie maal ja muudatusi nõukogude ühiskonna klassistruktuuri alal, fikseeris kõigile kodanikele kui sotsia-

[16] Vt. edasi paragraaf õigusest tööle.
[17] Molotov, Muudatusist, lk. 26.

listliku ühiskonna üheõiguslikele osalistele ühesugused õigused ja kohused.

Stalini Konstitutsioon, pannes 10. peatükis kirja NSVL kodanike põhiõigused, andis nende kodanikuõiguste loetelu, millised, nagu rõhutab juba nende nimetus Konstitutsiooni tekstis, on vajalikuks aluseks kõigile muudele NSVL kodanike rohkearvulistele õigustele, mis ära näidatud nii teistes Konstitutsiooni peatükkides kui ka korraldatud üksikute koodeksitega ja jooksva seadusandlusega.

Kodanike põhiõiguste seas on siin esikohale pandud see õigusterühm, mis kindlustab kodanike olemasolu ainelisi tingimusi, annab neile kindlust homse päeva suhtes. See on õigus tööle, s. o. kodanike õigus saada kindlustatud tööd, kusjuures nende töö eest tasutakse vastavalt töö hulgale ja omadusele; õigus puhkusele, õigus ainelisele kindlustusele vanaduses, samuti ka haiguse ja töövõime kaotamise puhul.

Stalini Konstitutsiooni, nagu ka kõigi eelnenute nõukogude konstitutsioonide iseloomulikuks erinevuseks on see, et ta, lahkuminevalt kodanlikest konstitutsioonidest, „... ei piirdu kodanike formaalsete õiguste fikseerimisega, vaid kannab raskuspunkti nende õiguste garantiide küsimusele, nende õiguste teostamise vahendite küsimusele“ [18].

Kõrvuti vastava õiguse proklameerimisega osutatakse igas paragraafis nende õiguste Konstitutsiooniga seatud garantiidele.

Selles kodanikuõiguste ehtsuse tagamises seadusandlikus korras leiab oma heleda väljenduse Stalini Konstitutsiooni demokratismi sotsialistlik iseloom.

Uued liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid taastavad kodanike põhiõigustele ja -kohustele pühendatud peatükkides Stalini Konstitutsiooni 10. peatüki teksti.

Konstitutsiooni kogu 10. peatükk tervikuna on orgaaniliselt seotud Konstitutsiooni 1. peatükiga ja kujutab endast selles peatükis fikseeritud põhialuste loogilist arendamist.

Sotsialistlikule riigiõigusele on võõras kodanike isiklike õiguste vastastamine riigile. Nõukogude Konstitutsioon erineb sellega eriti järsult kodanlikest konstitutsioonidest, nagu nõukogude riigiõigus erineb kodanlikust riigiõigusest [19].

---

[18] Stalin, Konst. projektist, lk. 21.

[19] Kodanlikud teooriad kodanike põhiõigustest või, nagu neid nimetatakse, subjektiivseist avalikest õigustest lähtuvad tavaliselt isiku ja riigi vastastamisest. Isiku õigusi vaatlevad nad kui riigi kitsendamist, kodanike tähtsaimate õiguste tuuma nähakse „vabaduses riigist“, s. o. riigi mittevahelesegamises, kusjuures seda põhjendatakse isiku õiguste suveräänsusega (vt. Hatschek, II j., lk. 9; Meyer, II j., lk. 38; Rippert).

Sama isiku ja riigi vastastamine leidub ka nende kodanlike teooriate alustes, mis eitavad põhiseadustega võimaldatud vabaduste ja õiguste juures isikuõiguste iseloomu ja defineerivad viimaseid kui objektiivse õiguse

Sotsialistlik riik võimaldas oma tekkimise esimestest päevadest alates töötavale rahvale oma avaruselt ennenägematuid õigusi ja tema ajalugu tõestab ümberlükkamatult, et nende arvukate kodanikuõiguste allikat ei tule otsida mitte inimese loomulike ja sünnipäraste õiguste müüdis, vaid sotsialistlikus ühiskonnakorralduses. Sotsialistliku riigi võimsuse kindlustamine, ühiskonna sotsialistliku organisatsiooni tugevdamine ja arendamine on selleks aluseks, mis tagab kodanikuõiguste ehtsuse, avaruse ja süstemaatilise kindlustamise, tagab sotsialistliku demokraatia õitsengu.

a) Õigus tööle.

Õigus tööle on nõukogude kodaniku õiguste ja vabaduste aluste alus.

Loosung „Õigus tööle", mille püstitas revolutsiooniline proletariaat kodanliku revolutsiooni ajal Prantsusmaal XVIII sajandi lõpul ja mis jäi rea järgnevate aastakümnete kestel võitluse loosungiks, oli spontaanne protestiavaldus kapitalistliku ühiskonna ja selles valitseva ekspluateerimise ning tööpuuduse vastu. See loosung ei tähendanud kapitalistliku korra kukutamise nõuet. Töörahvas nõudis kodanlikult riigilt ainult sammude astumist viletsuse ja töötaolu vastu. Kokkukõlas tol ajal valitseva loomuliku õiguse kodanliku ideoloogiaga formuleeriti seda loosungit tihti samuti, nagu „inimese loomulikku õigust eksistentsile".

„Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" eelnõu arutamisel 1789. a. (Rahvuskogu komisjonis) pani rahvasaadik Targé ette võtta „Deklaratsioonisse" punkt selle kohta, et „riik peab igale inimesele tagama eksisteerimisvahendid omandi, töö või üldse abi kindlustamise teel" [20]. Vaatamata tohutu suurele tööpuudusele ja rahutustele Pariisis ei leidnud ettepanek Rahvuskogus toetamist. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon" ei maini ühegi sõnaga tööd või töötute abistamist. Võidu saavutanud kodanlus, kartes organiseeritud tööliste poolt töötasu suurendamise nõudeid, jättis töölised ilma isegi koaleerumisõigusest. 1793. a. põhiseaduse eelnõu arutamisel lükkas Konvent tagasi Robespierre'i ettepaneku võtta põhiseadusse paragraaf, mis fikseerib riigi kohustuse tagada kõigi kodanike eksistentsi neile töö muretsemise või nende vastava rahalise abistamise teel. 1793. a. 23. juuni deklaratsiooni 21. paragraaf kõneleb ainult töö võimaldamisest ja abiandmisest õnnetuile kodanikele. On

---

norme, s. o. riigi poolt vabatahtliku enesekitsendamise korras seatud avalik-õiguslikke norme, mis annavad kodanikele teatud valdkondades takistamatu teotsemisvõimaluse, mitte aga õigused, kusjuures riik need normid igal ajal tühistada võib (Labande, Zorn, Seydel jt. Vt. üksikasjaliselt Giese töös Die Grundrechte, 1906).

[20] Tsit. Prochovnik, lk. 39.

täiesti arusaadav, et ka järgnevad Prantsuse põhiseadused ja charta'd ei sisaldanud punkte abirahadest või kehvade inimeste eksisteerimisvahendite kindlustamisest.

Tööliste unistused leidsid peegelduse sotsialistide-utopistide töödes, kelledest peamiselt Fourier ja tema õpilased järjest rõhutasid, et „kehvikule ainuväärtuslikuks õiguseks on õigus tööle". „Meie kaotasime," kirjutas Fourier, „terved sajandid väiklasteks vaidlusteks inimõiguste üle, kuid ei mõelnud sugugi kõige olulisemate õiguste tunnustamisele, nagu seda on õigus tööle, milleta kõik muud õigused muutuvad nulliks [21]." Vaatamata sellele, et need väited olid õiged, ei mõistnud nii Fourier kui ka teised utopistid, et see õigus on utoopiline ja jääb teostamata, kui seejuures ei kaotata kapitalistlikku omandit ja kapitalistlikku majandussüsteemi ning ei hävitata inimese kurnamist inimese poolt.

Utopistide ja reformistlike poliitikute õpetuse mõjustusel hakkasid töölised nõudma õigust tööle, ilma et oleksid seda sidunud kapitalistliku korra hävitamiseks sihitud võitlusega. Selle näitena võib osutada 1848. a. revolutsioonile Prantsusmaal, mil proletariaat koos väikekodanliku reformisti Louis Blanc'iga esitas programminõudena „õiguse tööle". Seistes proletaarliku mässu ees, tunnistas kodanlus esialgu valelikult oma kohust garanteerida tööga töölise eksistentsi. Kuid võites aega, uputas kodanlus töölismässu verre ja tühistas kõik oma töölistele antud lubadused. 1848. a. 4. novembri põhiseadusse (par. 13) võttis ta ainult õiguse ühiskondlikule heategevusele.

Nii haihtusid tööliskiassi igasugused illusioonid võida teostada kapitalismi tingimustes õigust tööle. Nende nõuete puhul — saada õigust tööle — ütleb Marx, et see oli „... proletariaadi revolutsiooniliste nõuete esimene saamatu formel" [22], ja Lenin oma töös „Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm Vene esimeses revolutsioonis 1905. ja 1907. aastal" kirjutas sel puhul, et Prantsuse väikekodanlase ja töölise õigus tööle ei sisalda XIX sajandi poolel peale sotsialistliku väärteooria mitte kui midagi" [23].

Järgnevail aastakümneil oli loosung „õigus tööle" kodanluse ja reformistide poolt moonutatud kujul kui „õigus heategevusele ja töökaitsele" jne. parlamendi ja väljaspool parlamenti peetavate vaidluste arutlusaineks: 1848. ja 1849. aastal Frankfurdi rahvuskogu istungeil, 1884. a. Saksa riigipäeval, Šveitsis plebistsiidi aegu 1894. a., Inglise alamkojas 1905. a., Saksamaal 1919. a. (Weimari põhiseaduse par. 157 vastuvõtmisel) [24]. Kõigis neis vaidlustes tun-

[21] Fourier, II k., lk. 180.
[22] Marx ja Engels, VIII k., lk. 33.
[23] Lenin, XI k., lk. 473.
[24] Samasugusel moonutatud kujul leidis see loosung peegelduse Poola 1921. a. (§ 102), Jugoslaavia 1921. a. (§ 23), Eesti (§ 25), Soome (§ 6) jne. põhiseadustes.

nustasid iga kord isegi kodanluse esindajad, et loosungi „õigus tööle" järjekindel teostamine tähendab „sotsialistlikku riiki", „riigi täielikku tingimusteta kontrolli kogu tootlusmehhanismi üle" [25]. Kodanlus ja ta esindajad saavad aru, et õigus tööle ja tootlusriistade ja -vahendite eraomanduse õigus ei sobi kokku.

Kapitalism ei suuda püsida ilma töötute tohutu tagavaraväeta, kes järjest langetab töölise ja teenistuja töötasu. Tööjõud peab kapitalistliku korra juures jääma samasuguseks turukaubaks nagu iga muugi kaup. Isegi nõndanimetatud „õitsengu" (*prosperity*) aastail leidus USA-s, Inglismaal, Saksamaal, Austrias, Poolas, Jaapanis jm. miljoneid töötuid. Aasta keskmine töötute arv oli 1929.—1936. a. 32 tähtsamal kapitalistlikul maal 19 milj. inimest. 1938. a. alguses tõusis töötute arv 26 milj. inimeseni.

Kapitalismi üldise kriisi ajastul muutuvad kapitalistliku korra orjastavad töötingimused enneolematu tööpuuduse tõusu, töötasu languse ja mitmel maal sisseseatud töösunduse ning sõjaväelise distsipliini tõttu järjest halvemaks. „Töörinne" fašistlikul Saksamaal, töölaagrid Saksamaal, Poolas, Bulgaarias, tööliste „suletud ühiselumajad" Jaapanis on nende maade miljonid töölised asetanud monopolistliku kapitali ja militaristliku kildkonna orjade veel talumatumasse olukorda. Säärane on kapitalistliku süsteemi progresseeruva laose paratamatu tulemus. Põhimõtteliselt otse vastupidine protsess toimub NSVL-s. Sotsialistliku majanduse hiilgav areng tagas seda, et töö kujunes NSVL-s a u asjaks, k u u l s u s e asjaks, v a p r u s e ja s a n g a r l i k k u s e asjaks" (Stalin).

Töö lakkas NSVL-s olemast orjastamisvahendiks, ta muutus, tarvitades Engelsi sõnu, „vabastamisvahendiks, andes igale isikule võimaluse igas suunas arendada ja avaldada kõiki oma füüsilisi kui ka vaimseid võimeid" [26]. Uue töölaadi sotsialistlikust tootlusprotsessist osavõtjate teadvuse tõusu suurepäraseimaks väljenduseks on mitmekesise ilmega sotsialistliku võitluse areng ja laiakaareline stahhaanovlik liikumine — see sotsialistliku võitluse kõrgeim vorm.

Õigus tööle garanteeritakse NSVL-s sotsialistliku majandussüsteemiga, mille juures tootlust suunatakse kogu rahva huvides riikliku rahvamajandusplaani alusel. Sotsialistlik planeerimine tagab tootluse kasvu ja ta varustamise uusima tehnikaga ning samal ajal töörahva tegevusesoleku suurenemise kõigil nõukogude elualadel ja töötaolu puudumise. Tööliste ja teenistujate arv NSVL-s kasvas 11,6 miljonilt 1928. a. kuni 26,3 miljonini 1937. a. ühes töötasu püsiva tõusuga.

---

[25] Bismarcki ja Richteri sõnavõtud Saksa riigipäeva koosolekul 9. mail 1884. a. (stenograafiline kokkuvõte).

[26] E n g e l s, Anti-Dühring, lk. 212—213.

„Maa sotsialistliku industrialiseerimise määratu suure edu ja kolhoosilise ning sovhoosilise ehitustöö kiire tempo tõttu kadus Nõukogude Liidus täielikult tööpuudus ja tekkis vajadus sadade tuhandete lisatööliste järele [27]." Töö kindlustamise õiguse teostamise käigus olid tähendusrikkaks daatumiks seltsimees Stalini juhendid, mis ta oma kõnes majandustegelaste konverentsil 1931. a. juunis ette kandis, eriti juhend tööjõudude organiseeritud värbamise kohta.

Seltsimees Stalini juhendeist kujundati seadusandlikud normid, mis käsitlesid tööjõudude organiseeritud värbamist ja jaotamist.

Töö õiguslik reguleerimine osutus kõigil sotsialistliku majandussüsteemi arengu astmeil üheks kõige tõhusamaks hoovaks, et esialgu piirata ja ühtlasi välja tõrjuda, siis aga juba likvideerida kapitalistlikke elemente.

Sotsialistlik riik lõi sotsialistliku tööõiguse ühtsa süsteemi, mis väljendus mitte ainult tööliste ja teenistujate tööd korraldavas seadusandluses, vaid ka seadusandluses, mis korraldas tööd kolhoosides ja ühistegelikus tööstuses. Tähtsaim neist seadustest on Põllumajandusliku artelli näidispõhikiri. Stalinlik 1935. a. põllumajandusliku artelli põhikiri on suurim õiguslik dokument kolhoositöö sotsialistliku organiseerimise alal.

Konstitutsioonilised tagatised, mis fikseerivad õiguse tööle, on konkreetselt viimisteldud Töökoodeksi normides, kolhoosilises ja tööstuslik-kooperatiivses seadusandluses, Tsiviil- ja Kriminaalkoodeksites.

Kõrvuti tööliste ja teenistujatega, kolhoosi liikmetega, tööstuslik-kooperatiiv-artellide liikmetega lubab Stalini Konstitutsioon üksiktalupoegade ja kodukäsitööstarite väikest eramajapidamist, mis on rajatud isiklikule tööle ega võimalda võõra töö ekspluateerimist.

NSVL Konstitutsioonis fikseeritud õigus tööle kindlustab töö — jõuka ja kultuurse elu ülalpidamise allika — kõigile töölistele, talupoegadele ja haritlastele.

Õigus tööle kindlustab igale kodanikule töötasu, mis on rajatud sotsialistliku põhimõtte järjekindlale kohaldamisele — tasuda töö eest vastavalt hulgale ja omadusele. Sotsialistlik töötasu-süsteem on tähtsaimaks hoovaks, et tõsta tööviljakust, kasutada paremini tööpäeva, tõsta töölise kvaliteeti, parandada töö kvaliteeti, vallata täielikult tootlustehnikat ja parandada tööliste ainelist seisukorda.

Töötasu on kapitalistlikus olustikus vormilt kogu töö tasu, sisult aga ainult osa töö tasu, mis on määratud tööjõu taastamiseks.

---

[27] ÜK(b)P KK määrus 20. oktoobrist 1930. a., „Pravda", 22. okt. 1930. a., nr. 292.

Töötasu vormis peitub kapitalistlik ekspluateerimine. Kapitalisti ei kohuta see, kui tööline enneaegu läbi kulub. Ettevõtete väravate taga seisab alati tohutu töötute vägi, kes annab kapitalistile võimaluse asendada väljalangenud töölist uuega. „... Kapitalist püüab töötasu alati tema füüsilise miinimumini alla viia ja tööpäeva tema füüsilise maksimumini pikendada, kuna aga tööline avaldab alati survet vastupidises suunas. Küsimus seisneb lõppkokkuvõttes võitlevate poolte jõudude vahekorras [28]."

Proletariaadi võitlus töötasu kõrgendamiseks kapitalistlikes maades oli suunatud peamiselt sellele, et fikseerida tariifi-kokkulepetes töötasu alammäära ja tunnistada need tariifi-kokkulepped kõigile teatud eriala töölistele ja ettevõtjatele kohustuslikuks. Enne sõda kehtisid minimaalsed tariif-palgamäärad Inglismaal, Austrias ja mitmes muus riigis. Sõjale järgnenud ajastul arenesid tariifilepingud ja tariifi-seadusandlus kõigis Euroopa riikides, kõige tugevamini Saksamaal, kus tariifi-kokkulepped haarasid ligi 65% töölistest. Neid seadusi ja kokkuleppeid aga, mis ilmusid rahvahulkade revolutsioonilise liikumise survel (1918.—1919. a.), rikkusid järjest ettevõtjad, kes kõrvuti tariifi-kokkulepetega lõid terve individuaal-lepingute süsteemi, millistega kõrgendati või alandati tariif-palgamäärasid sõltuvalt majanduslikust konjunktuurist ja tööpuuduse kasvamisest või kahanemisest riigis. Fašismi võimuletulek Saksamaal ja ühtlasi ka mitmes teises riigis tõi endaga kaasa nendegi tähtsuseta võitude likvideerimise, mis nende maade proletariaat saavutas püsivas võitluses töötasu normeerimise alal.

Oktoobrirevolutsioon tegi põhjalikud muudatused töötasu tuumas, süsteemis ja vormis. Oktoobrirevolutsioon kuulutas välja sotsialistliku tasu põhimõtte — tasu vastavalt töö hulgale ja omadusele. Vastavalt sellele töötati juba 1918. a. esimesel poolel välja töötasu skaala — palgaredel, mis oli konstrueeritud põhimõttel jagada kõik töölised ja teenistujad 5 rühma, arvates igasse rühma 15 kategooriat. 1919. a. jaanuaris revideeriti seda süsteemi, mis peaasjus püsis kuni uue majanduspoliitika teostamiseni.

Kodusõja ajal, seoses vajadusega tagada linnade ja esijoones juhtivate tootlusharude ning transpordi tööliste ja teenistujate varustamist, seati sisse segakujuline rahalis-naturaalpalk. 1918. a. alguses kirjutatud brošüüris „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" ütles Lenin: „Tuleb käsile võtta, praktiliselt kohaldada ja katsetada tükitööd, kohaldada mõndagi teaduslikku ja edulist Taylori süsteemist, viia töötasu kokkukõlasse toote valmistamise või raudtee- ja veetranspordi ekspluateerimise tulemuste üldiste kokkuvõtetega jne. jne. [29]."

---

[28] Marx, Töötasu, lk. 74.
[29] Lenin, XXII k., lk. 454.

Partei ja nõukogude võimu poliitika kindlustas pärast kodusõda tööstuse, transpordi ja põllumajanduse taastamise ning töötavate masside ainelise taseme tõstmise. 1922. a. seati sisse ühtne 17-järguline tariifivõrk, millist aga sotsialistliku võrdsuse väikekodanlikust tõlgendamisest lähtuva ametiühingute tolleaegse juhtkonna partei- ja riigivastase poliitika tõttu kohaldati paljudel juhtudel niiviisi, et ta rikkus sotsialistliku töötasu põhiprintsiipe. Kuni seltsimees Stalini ajaloolise kõneni majandustegelaste konverentsil 1931. a. kehtivad tariifivõrgud ja kvalifikatsiooni-teatmikud olid koostatud nii, et määrasid võrdse töötasu nii liht- kui ka kvalifitseeritud töölistele. Selle asjaolu tõttu, nagu seltsimees Stalin oma ülalmainitud kõnes näitas, ei olnud tööline huvitatud oma kvaliteedi tõstmisest, tööjõud muutusid püsimatuks jne. „Et seda pahet hävitada, on vaja kaotada võrdsus — uravnilovka — ja purustada vana tariifisüsteem. Et seda pahet hävitada, on tarvis kujundada säärane tariifisüsteem, mis teeks vahet kvalifitseeritud töö ja mittekvalifitseeritud töö vahel, raske töö ja kerge töö vahel [30]."

Seltsimees Stalini juhised meie tööstuse arenemise 6 tingimusest osutusid tegevuskavaks töötasu planeerimise ja reguleerimise alal. Töötasu tõstmine otsustatakse NSVL-s partei ja valitsuse poolt rahvamajandusplaanide koostamisel, lähtudes tööliste aineliste ja kultuuriliste tarvete suurenemisest ja tööviljakuse pidevast tõusust. Konkreetsel kohaldamisel sõltub töötasu tõus kvantitatiivseist ja kvalitatiivseist indekseist, mis on arvutatud töötluse tehniliste normide ülesseadmise alusel.

On viidud ja viiakse läbi määratu suur töö selleks, et mitmesuguste rahvamajandusalade ja töökategooriate järgi õigesti konstrueerida vahekordi tariifitasu määrades. Säärase töö heledaks näiteks on NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 1933. a. 21. mai määrus „Donbassi kivisöetööstuse tööliste ja insener-tehniliste jõudude töötasu" kohta.

Erakordne tähtsus töötasu õige planeerimise juures on tehniliste normide püstitamisel, mis meie majanduse arenemise kõigil astmeil peavad vastama teatavale tehnikatasemele ja tööliste kvaliteedile.

„Tehnilised normid — see on suur reguleeriv jõud, mis organiseerib käitises laialdasi töölismasse töölisklassi eesrindlike elementide ümber [31]."

Stahhaanovlik liikumine murdis vanad tehnilised normid ja tõstis küsimuse nende asendamisest uute, kõrgemate tehniliste normidega. Vastavalt sellele mõistis ÜK(b)P KK täiskogu oma 1935. a. 25. detsembri otsuses hukka senise iganenud tehnilistel normidel baseeruva töönormeerimise praktika ja nõudis uute nor-

[30] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 451.
[31] Stalin, Kõne stahhaanovlastele, lk. 22—23.

mide püstitamist, arvesse võttes stahhaanovlaste eesrindlikke tootluskogemusi. Väljatöötatud ja väljatöötamisel olevad uued tehnilised normid on rahvamajandusplaani ja ühtlasi töötasu riikliku planeerimise aluseks.

Kõigi töötasu liikide õiguslik korraldamine NSVL-s tagab kõige paremini Konstitutsioonis fikseeritud töötasu sotsialistliku põhimõtte elluviimist. Nõukogude riik garanteerib (NSVL RKN 1937. a. 1. novembri määrus) ühtlasi töötasu alammäära (115 rubla, arvesse võtmata preemiaid ja muid lisateenistusi) kõigi tööstuslike käitiste, samuti ka raudtee- ja veetranspordi töölistele ja teenistujaile. Reaalseks ja märgatavaks lisaks töötasule on riiklikud fondid, millede otstarbeks on toetada tööliste ja teenistujate kultuurilist elu-olu (tervishoid, tööliskorterite ehitamine jne.).

Töötasusse puutuva töö-seadusandluse rikkumist ja tööliste tüssamist tasu arvestamisel loetakse NSVL-s üheks rängimaks kuriteoks. Nõukogude riik kohaldab seepärast süüdlastele karme karistusi. Meie töö-seadusandluse rikkumised on tihtilugu klassivaenlase sihilikuks võtteks, et teha katset tekitada tööliskonnas rahulolematust. Et seesuguste seaduserikkumiste vastu edukalt võidelda, on ametiühinguile ja ettevõtete juhtidele kohuseks tehtud selgitada töölistele mitte ainult sotsialistliku töötasu põhiprintsiipe, vaid saavutada seda, et iga tööline ja teenistuja teaks oma töötlusnormi, oma hinnet, oma tariifi-palgamäära.

Õigus tööle nõuab sotsialistlikku suhtumist töösse. See töösse uue suhtumise süvendamine oli nõukogude riigi tähtsaimaid ülesandeid proletariaadi poolt vallutatud võimu esimestest päevadest alates. Oma artiklis „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" asetas Lenin selle küsimuse kogu tema teravuses ja ägeduses. „On vaja kinnitada seda, mida meie ise kätte võitsime, mida meie dekreteerisime, seaduseks muutsime, läbi arutasime, kavatsesime, — kinnitada seda igapäevase töödistsipliini püsivaisse vormidesse [32]."

Töödistsipliini all mõistetakse kõigi kohustuste hoolikat ja siirast täitmist töötegija poolt, mis lasuvad temal vastavalt tema poolt täidetavale tööle. Kodanike omaendi ja teiste töösse teadliku ja kohusetruu suhtumise järjekindel laienemine tõendab kapitalismi jäänustest ülesaamise protsessi majanduses ja inimeste teadvuses.

Parimaks näidiseks sellest, kuivõrra on laienenud sotsialistlik suhtumine töösse, on sotsialistlik võistlus, lööktöö, stahhaanovlik liikumine. „Kõige tähelepanuväärsem on võistluses see, et ta sünnitab põhjaliku murrangu inimeste vaadetes tööle, sest ta muudab töö häbistavast ja raskest ikkest, milliseks teda peeti varem, a u

[32] Lenin, XXII k., lk. 464.

asjaks, kuulsuse asjaks, vapruse ja sangarluse asjaks [33]."

Igasugune töödistsipliini nõrgenemine meie ettevõtetes, kolhoosides ja asutistes on vesi sotsialistliku riigi vaenlaste veskile. Nõukogude seaduste ja töödistsipliini rikkujate vastu peab partei ja riik lepitamatut võitlust. Seepärast on NSVL Konstitutsiooni art. 130 kirja pandud kohustus ausalt suhtuda ühiskondlikku kohustusse ja töödistsipliinisse.

Võitlust uue sotsialistliku töödistsipliini eest peetakse sel teel, et kodanikke kasvatatakse riigiorganite, partei-, ametiühinguliste jt. ühiskondlike organisatsioonide poolt. Tootluse laostajate ning töödistsipliini õõnestajate vastu on riik kindlaks määranud rea kriminaalvahendeid, mida kohaldatakse nõukogude kohtute poolt, olenevalt kuriteo või seaduserikkumise raskusest ja tagajärgedest. Võitlust töödistsipliini rikkumistega, millistel puudub kriminaalkuriteo iseloom, peavad aktiivselt ka seltsimehelikud ühiskondlikud kohtud. Peale selle võivad töödistsipliini rikkujaid vastavate põhikirjade alusel distsiplinaarselt karistada ettevõtete ja asutiste juhid, kolhooside juhatused ja üldkoosolekud jne. Kuid mitte trahvid ega kriminaalkaristuste ähvardus ei lahenda meil töödistsipliini küsimusi, nagu see toimub kapitalistlikes riikides, vaid tööentusiasm, sotsialistlik teadvus ja kõrge riiklik kohusetunne kodumaa ning nõukogude rahva ees.

b) Õigus puhkusele.

Õigus puhkusele on lahutamatult seotud õigusega tööle. Nagu ka õigus tööle, on ta fikseeritud ja garanteeritud ainult NSVL-s, sotsialistliku riigi Konstitutsiooniga. Ta on võimalik ainult säärase ühiskondliku korra juures, kus ei ole ekspluateerimist ega ekspluateerijaid, kus kõige väärtuslikumaks kapitaliks on inimene, kus teostatakse ja korraldatakse puhkust selleks, et töötegija jõudu järjest tugevdada ja teda füüsiliselt ning kultuuriliselt arendada. Õigus puhkusele on vastuolus kapitalismi põhioluga, sest kapitalism vajab alatiselt töötute tagavaraväge, kes on valmis töötama igasugustel tingimustel, ja on poliitiliselt huvitatud sellest, et töölisklass püsiks kultuuriliselt mahajäänud olekus, samuti nagu temale on ükspuha töötava inimese tervis, saatus ja elu.

Kapitalistlike maade töölisklassil läks vaja sadu aastaid visa võitlust, et saavutada minimaalset tööpäeva lühendust. Ainult tšartistliku liikumise [34] survel lühendati Inglismaal tööpäeva 12—11 tunnini. 1844., 1847., 1848. a. seadustega lühendati Inglis-

[33] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 393.

[34] Tšartism — sõnast charte — charta — inglise tööliste revolutsioonine massiline liikumine XIX saj. 40. aastail charta's esitatud poliitiliste õiguste ja oma eluülalpidamise aineliste tingimuste parandamise eest.

maal järk-järgult tööpäeva lastele ja alaealistele. Laste töökaitse kirjad ilmusid veidi varem (1802., 1816., 1819., 1833. a.). Need esialgu ainult puuvillatööstuse kohta käivad seadused laiendati 1854., 1864., 1867. a. teistele ettevõtetele, kus töötas üle 50 inimese. Valgustades töölisklassi võitlust tööpäeva lühendamiseks Inglismaal, osutasid Marx ja Engels alatuile pettusevahenditele, mida vabrikandid, valitsuselt selleks õnnistust saades, tarvitasid neist seadustest möödahiilimiseks.

Sama pilt kordub ka teistes kapitalistlikes riikides. Prantsusmaal anti Lyon'i kangrute liikumise mõjutusel 1841. a. dekreet, mis keelas kuni 8-aastaste laste töö ja kuni 13-aastaste laste öötöö. Laste (8—12-a.) tööpäev kinnitati 8 tunnile ja alaealiste (12—16-a.) tööpäev 12 tunnile. Kuid seda seadust ei viidud ellu. 1848. a. revolutsiooni tagajärjel seati Prantsusmaal sisse 10-tunnine tööpäev Pariisis ja 11-tunnine provintsis. Pärast tööliste ülestõusu mahasurumist tühistas kodanlus need oma „loovutused" ja pikendas tööpäeva. 1874. a. ja järgnevail aastail antud seadusi, mis keelasid alla 12-aastaste laste töö ja täisealiste tööaega veidi lühendasid, rikuti ettevõtjate poolt järjest. Sellest, kuidas need seadused ellu viidi, annab tunnistust „sotsialisti", minister Millerand'i esinemine Prantsuse saadikutekojas, kes teatas, et „seadust on võimatu täita".

Proletariaadi vastupanu ja klassivõitluse teravnemise suurenemisega XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses oli kõigi maade kodanlus sunnitud selles küsimuses rea edaspidiseid järeleandmisi tegema.

Tööpäeva lühendus, mis saavutati raskes, väsimatus tööliste võitluses, ei vähendanud ekspluateerimist, ei päästnud neid tööpuudusest, viletsusest ja näljast, ei rahuldanud kõige hädalisemaid füüsilisi tarvidusi, ei kaitsenud nende tervist vabrikantide poolt toimuva barbaarse ekspluateerimise vastu.

Venemaal, kus kapitalism hakkas arenema palju hiljem, ilmusid laste töö kaitsesse puutuvad seadused pärast mitut suurt streiki 70-ndail ja 80-ndail aastail — 1882. aastal. Seaduse teostamise kontrollimiseks seati kogu Venemaa kohta ametisse 20(!) inspektorit, kes toimetasid „vaatlemist", muidugi vabrikantide huvides. Kuni 1897. aastani ei olnud tööpäev üldse piiratud. Alles 1896. a. streik sundis valitsust andma 1897. a. seaduse, mis piiras tööpäeva 11½ tunnini [35]. Kuid see seadus oli põhiolult tühistatud rahaministri ringkirjaga, millega lubati piiramatult teha ületunnitöid, kuigi 1897. ja 1905. aasta vahel toimunud sadade streikide tagajärjel oli keskmine tööpäeva pikkus tegelikult juba 10½ tundi. 1905.—1907. a. revolutsiooni ajastul saavutati paljudes rahvamajanduse harudes teatav tööpäeva pikkuse kärpimine. Need saa-

[35] Vt. ÜK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 20.

vutised kaotati reaktsiooni tekkimise aegu 1908.—1912. a. 1913. a. oli tööpäeva keskmine pikkus 10 tundi, naistele ja alaealistele $9^2/_3$ tundi; 8-tunnilist tööpäeva kasutas ainult $8^1/_2$% kõigist töölistest, kuna samal ajal $15^1/_2$% töölistest tegi tööd 11—12 tundi. Imperialistliku sõja ajal halvenes tööliste olukord tunduvalt.

8-tunnilise tööpäeva eest peetava võitluse ajalugu, vastavate seadusandlike aktide andmise ja rikkumise ajalugu kapitalistliku korra juures näitab, kuivõrra õigus oli Leninil, kui ta kirjutas: „... alati ilmnes, et mõne aasta järel pärast mõningase töölistesse puutuva „hooldava" (justkui hooldava) seaduse andmist kujunes asi jällegi endiseks — suurenes rahulolematute tööliste arv, kasvas käärimine, kõvenesid rahutused — jälle tuuakse müra ja käraga välja „hooldav" poliitika, kõlavad toredad fraasid tööliste südamlikust hooldamisest, antakse välja mõnesugune seadus, milles on töölistele kolme kopika eest kasu ja rubla eest tühipaljaid ja petlikke sõnu, — ning mõne aasta pärast kordub endine lugu[36]." Lenini poolt tsaariaegse Venemaa seadusandluse kohta antud iseloomustus sobib täielikult ka kõigi kodanlik-demokraatlike maade nn. tööõigusele.

Pärast veebruarirevolutsiooni Venemaal pandi revolutsiooniliste masside survel 8-tunniline tööpäev kehtima ainult Petrogradis, Moskvas ja reas kohtades, kus töölised olid rohkem organiseeritud ja tugevad. See olukord kestis kuni Oktoobrirevolutsioonini, sest Ajutise Valitsuse kaheksakuise eksisteerimise kestel pidurdasid kapitalistide meeleheaks tööministrid-vähemlased vastava seaduse andmist.

Suures sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis saavutatud poliitiline ja sotsiaalne ülevõim andis töölisklassile võimaluse „k a i t s t a e n e s e l o m a t ö ö d"[37]. Riigiks organiseerunud töölisklass määrab ise oma tööaja kestuse ja oma töörežiimi. Juba revolutsiooni esimesil päevil seadis nõukogude võim sisse lühendatud tööpäeva. 1917. a. 29. oktoobri (11. novembri) dekreediga (S. K. 1917. a., nr. 1, art. 10) pandi kehtima 8-tunniline tööpäev, kontori- ja vaimutöölistele — 6-tunniline. Novembris 1917. a. anti dekreet tööpuhkuste kohta.

10 aasta pärast seati sisse tööstuse taastamise ja tööviljakuse tõstmise tulemusena tööstustöölistele 7-tunniline tööpäev ilma töötasu vähendamiseta. Raskeil töödel, samuti ka tervist kahjustavail töödel olevaile töölistele määrati lühendatud tööpäev — 6,4 ja isegi 3 tundi. Reegliks on, et tööle võib võtta ainult 16 aasta vanuseid alaealisi ja neile on määratud lühendatud tööpäev. Ebatervislikud tööd on alaealistele keelatud. Ületunnitööd on kõvasti piiratud. Teostusid Marxi prohvetlikud sõnad, et „... tööaeg ise seetõttu,

---

[36] L e n i n, IV k., lk. 159.
[37] M a r x ja E n g e l s, VIII k., lk. 100.

et ta on normaalsel määral piiratud, et teda ei ole enam teise jaoks olemas, vaid on minu enese jaoks, ühes sotsiaalsete vastuolude kaotamisega isandate ja orjade vahel jne., kui tõeline sotsiaalne töö, lõppeks kui vaba aja alus, — omandab sootu teise, vabama iseloomu . . .“ [38].

Ehtsa töö-seadusandluse teostamise tagajärjel säilitatakse kõigis rahvamajanduse harudes töötavate kodanike tervis, garanteeritakse puhkus ja nende kultuuritaseme tõstmine. Puhkuse kõrval, mis saabub pärast tööpäeva lõppu, on sisse seatud sunduslik vaheaeg töö kestel, vältusega poolest kuni kahe tunnini, mille jooksul töötaja mitte ainult võtab einet, vaid tal on võimalus ka ajalehte lugeda ning partei- ja ühiskondlike organisatsioonide poolt korraldatud vestlustest osa võtta. Rõhuv enamik ettevõtteid töötab kuuepäevase nädalaga, kuna katkestamatult tegevuses olevais käitistes on sisse seatud 5-päevane töönädal. Kuuepäevase juures saavad töötajad aastas puhkust 60 päeva, viiepäevase juures 72 päeva, kaasa arvamata revolutsioonipühi. Peale selle võimaldatakse igale töölisele ja teenistujale iga-aastased palgalised tööpuhkused, vältusega mitte alla 12 tööpäeva, kuid alaealistele või kahjulike töötingimuste olemas olles — 24 päeva. Üksikud töötajate kategooriad (näiteks pedagoogilised ja teaduslikud töötegijad) saavad poolteise- ja isegi kahekuise tööpuhkuse. Ühes puhkepäevadega tuleb iga töötegija kohta aastas ligi 80 vaba päeva.

Nõukogude riik mitte ainult võimaldab, vaid ka garanteerib töötegijale puhkepäevade ja tööpuhkuse kasutamise, et nad taastaksid oma jõudu ja tervist ning arendaksid oma füüsilisi ja vaimseid võimeid. Selleks otstarbeks on ehitatud ja organiseeritud puhkekodude, sanatooriumide, klubide, turismibaaside ja parkide võrk ning laieneb järjest raadiovõrk.

Juba kodusõja perioodil organiseeriti ekspluataatoreilt võetud lossides ja üksikelamuis esimesed puhkekodud ja sanatooriumid. Pärast Wrangelli purukslöömist kirjutas Lenin 1920. a. detsembris alla dekreedile Krimmi kasutamise kohta töötava rahva ravikohana. 1921. a. mais andis Rahvakomissaride Nõukogu Lenini allkirjaga dekreedi tööliste puhkekodude laialdaseks organiseerimiseks.

Riikliku sotsiaalkindlustuse eelarve järgi ulatusid kapitaalkulutused puhkekodudele, sanatooriumidele ja kuurortidele enne esimest viisaastakut 27,3 miljoni rublani, esimese viisaastaku ajastikul 170,5 miljoni, teisel viisaastakul 556,3 miljoni rublani. Ametiühingulised organisatsioonid kulutasid puhkekodudele, sanatooriumidele ja turismile 1935. a. — 470 miljonit rubla, 1936. a. — 671 miljonit rubla. 1938. aastaks assigneeriti 1060 miljonit rubla. 1933. kuni 1937. aastani saadeti ainuüksi sotsiaalkindlustuse arvel puhkekodudesse ja sanatooriumidesse üle 8,5 miljoni puhkaja.

[38] Marx, Lisaväärtuse teooria, III k., lk. 199.

Kultuurse ja tervisliku puhkuse jaoks on erakordse tähtsusega laialdane kehakultuuri ja turismi arendamine. Sotsiaalkindlustuse eelarve järgi kulutasid ametiühingud turistlik-ekskursioonilisele tööle 1935. a. — 3,25 miljonit rubla, 1936. a. — 14,2, 1937. a. — 38,6, 1938. a. assigneeriti 50 miljonit rubla.

Puhkuse kultuurseks kasutamiseks antakse töötava rahva kasutada pidevalt kasvav teatri- ja kinovõrk. 1914. a. oli Venemaal 153 teatrit ja 1412 kino; 1936. a. NSVL-s 770 teatrit ja tsirkust ning 29758 kino. 1935. a. — 147 kolhoositeatrit, 1937. a. — 207; lasteteatreid 1933. a. — 42, 1936. a. — 104. 1937. a. alguses töötas 74 raadiojaama ligi 8000 raadioülekande-sõlme. Töötava rahva vajadusteks on loodud 81 000 kultuuripaleed, töölis- ja kolhoosiklubisid, avatud (kuni 1937. a.) ligi 250 linna- ja maa- kultuur- ning puhkeparki; muuseumide arv tõusis 180-lt 1914. a. kuni 757-ni 1936. a.

Ainelised garantiid, mida õigus puhkusele omab, lõid võimsa baasi kogu rahva tervendamiseks, rahva annete ilmutamiseks ja õitsenguks. Õigus puhkusele garanteerib täielikult õiguse tervislikule loovale tööle.

c) Õigus ainelisele kindlustusele vanaduses, samuti ka haiguse ja töövõimekaotuse juhtudel.

NSVL on ainus maa maailmas, kus kõik töölised ja teenistujad kuuluvad sotsiaalkindlustamisele riigi arvel.

Sotsiaalkindlustuse sihiks NSVL-s on tõsta ja tugevdada tööliste, teenistujate ja nende perekonnaliikmete ainelist ja kultuurilist elutaset, parandada ja ümber ehitada elu-olu sotsialistlikel aluseil.

Alates XIX sajandi teisest poolest omab kapitalistlikes maades tööliste poolt streikide ja meeleavalduste ajastikul esitatud nõudeis silmapaistvat kohta riikliku sotsiaalkindlustuse nõue. Reas maades (mõned USA osariigid, Inglismaa, Prantsusmaa, Austria, Belgia, Norra jt.) on kättevõidetud kärbitud kindlustusseadusandlus ägeda klassivõitluse tulemus. Saksamaal seati sisse pärast seda, kui nn. seadus sotsialistide kohta 1891. a. läbi kukkus, rahvahulkade kõrvalekallutamiseks revolutsioonilisest võitlusest ja reformistlike illusioonide tekitamiseks kindlustus invaliidsuse ja vanaduse puhul. 1905. a. revolutsioon Venemaal õhutas mõne Euroopa riigi kodanlust tööliste osalisi nõudeid rahuldama: Prantsusmaal seati sisse osaline kindlustus invaliidsuse ja vanaduse puhul; Inglismaal — kindlustus õnnetusjuhtumite, haiguse ja töötaolu puhul; Austrias — invaliidsuse, vanaduse, lesestumise ja orvuks jäämise puhul; Norras — haiguse ja emakssaamise puhul jne. Kuid kõik need kindlustuse liigid haarasid ainult väheldase arvu töölisi.

Venemaal etendas revolutsiooni ajastikul 1905.—1907. a. suurt osa võitlus tööliste sotsiaalse kindlustuse teostamise kui proletari-

aadi osalisist nõudeist ühe kõige olulisema nõude eest. Tsaarivalitsuse poolt aastate kestel ettevalmistatud seadused esitati alles kolmandale Riigiduumale ja kuulutati välja 1912. a. juunis tööliste sundusliku kindlustamise kahe seadusena — kindlustus vigastuse ja haiguse puhul.

Kindlustusest töötasu kaotamise puhul vanaduse, invaliidsuse, lesestumise, orvuks jäämise ja tööpuuduse tõttu ei kõneldud seadustes midagi. Pealegi hõlmasid seadused ainult $^1/_6$ palgatöölistest. Andes need armetud seadused, lootis tsaarivalitsus selle viletsa almusega paisuvat revolutsioonilist liikumist peatada.

Nende seaduste ettevalmistuse ajal kirjutas Lenin tööliste riikliku sotsiaalkindlustuse programmi, mille bolševikkude konverents Prahas 1912. a. vastu võttis. Selles programmis kirjutas Lenin, et riiklik kindlustus peab töölistele andma tagatise nii kõigil töövõime kaotamise juhtudel (vigastuse, haiguse, vanaduse, invaliidsuse, naistöölistele peale selle raseduse ja sünnituse puhul) kui ka töötaolu puhul. Kindlustus peab hõlmama kõiki palgatöö-inimesi ja nende perekondi, kindlustades leski ja orbusid. Kõik sotsiaalkindlustuse kulud peavad kandma ettevõtjad ja riik.

Säärast tööliste vajadustele vastavat täielikku sotsiaalkindlustust ei ole ega saa olla mitte üheski kapitalistlikus riigis. Ja see on mõistetav. „Kapitalist ei või suunata oma tulusid töölisklassi heaolu tõstmisele. Ta elab kasumeile. Muidu ei oleks ta kapitalist [39].“

Pärast veebruarirevolutsiooni ei rahuldanud kodanlus koos ministrite-vähemlastega tööliste nõudeid fikseerida tööliste sotsiaalkindlustus seadusandlikul teel.

Lenini sotsiaalkindlustuse programmi teostas Oktoobrirevolutsiooni võit. Juba esimesil päevil pärast võitu — nimelt 1. (14.) novembril 1917. a. — avaldati Lenini allkirjaga nõukogude valitsuse teadaanne selle kohta, et valitsus asub ajaviitmata dekreete andma, mis käsitavad täielikku sotsiaalkindlustust tööliste kindlustusloosungite alusel. 16. (29.) novembril 1917. a. (S. K. 1917. a., nr. 3, art. 34) anti riigile üle haigekassad ja kõik raviasutised ning -ettevõtted, mis enne seda olid töösturite juhtida. 11. (24.) detsembril 1917. a. anti dekreet kindlustuse kohta töötaolu puhul (S. K. 1917. a., nr. 8, art. 111). 1917. a. 22. detsembri (1918. a. 4. jaan.) dekreediga (S. K. 1917. a., nr. 13, art. 188) seati sisse kindlustus haiguse puhul. Esmakordselt maailmas haaras sotsiaalkindlustus kõiki, kellede tuluallikaks oli töötasu, vabastades töötajad ühtlasi igasugustest sissemaksudest. Viidi läbi kindlustatute täielik omavalitsus ametiühingute laialdasel osavõtul. Kogu maa oli haaratud nende dekreetide elluviimise suurest tööst.

---

[39] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 185.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal sundis piiritaguste maade kodanlust tegema nende maade tööliste survel mitmeid järeleandmisi sotsiaalkindlustuse alal töötaolu puhuks (Saksamaa, Austria, Itaalia, Poola).

Rahvasteliidu juures asuva Tööbüroo andmeil on praegusel ajal 77 kapitalistlikust riigist kõigest 22-s teostatud sotsiaalkindlustus haiguse puhul, 22-s — invaliidsuse ja vanaduse puhul, 20-s — kindlustus õnnetusjuhtumite puhul. Ainult 8 riigis on kehtima pandud kindlustus töötaolu puhul. Ühendriikides võeti alles 1935. a. vastu seadus sundusliku kindlustamise kohta vanaduse puhul, mille tõttu pensione hakatakse andma alles 1942. a. alates.

Kapitalistlikes maades sisaldavad kindlustusseadused nii palju kitsendusi, et mitte kusagil ei hõlma nad kõiki palgatöölisi. Kodanlikud professorid töötavad kõigis variantides läbi riikliku sotsiaalkindlustuse nn. „piiriteooria", mis peab neid kitsendusi põhjendama.

Kindlustuse põhimaksu maksavad kodanlikes riikides kindlustatud ise. Seega on sotsiaalkindlustus kapitalistliku korra juures töötasu kärpimise moodus. Maailmakriisi aegu, s. o. just sel ajajärgul, kui töölised kõige enam abi vajasid, muutus tööliste olukord järjest halvemaks. Fašistlikul Saksamaal maksavad töölised kindlustuseks haiguse puhul kaks kolmandikku kindlustusmaksu, kuna ettevõtjad maksavad juurde kõigest ühe kolmandiku. Poolas maksavad töölised 60%, ettevõtjad aga 40%.

Abi kindlustatuile on äärmiselt tähtsuseta ja täistöötasust alati väiksem. Pensioni saamiseks invaliidsuse ja haiguse puhul on nõutav kõrge kindlustus-staaž: Prantsusmaal ja Inglismaal peab enne seda 2 aastat kindlustusmaksu maksma. Fašistlikul Saksamaal invaliidid — 250 nädalat, s. o. ligi 5 aastat, pensioni saamiseks vanaduse puhul 750 nädalat, s. o. ligi 15 aastat. Fašistid likvideerisid valitavad haigekassad ja andsid kõik ressursid ettevõtjate ja fašistlike ametnike kätte.

Sotsiaalkindlustuse ajalugu näitab, et töötava rahva seisukorra põhjalik paranemine on võimalik ainult sotsialismi puhul. Seda kinnitab tõelise sotsiaalkindlustuse areng NSVL-s nõukogude võimu esimesist päevist peale.

Sõjakommunismi perioodil asendati sotsiaalkindlustus sotsiaalhooldusega, mis haaras kogu linna ja küla töörahvast ja selle perekonnaliikmeid. 1918. a. 31. oktoobri dekreet (S. K. 1918. a., nr. 89, art. 906) ulatus kõigile töövõimetuse ja töötaolu juhtudele, mis olid seotud eluülalpidamise vahendite kaotusega. Sotsiaalhooldus teostati riigi arvel; selle elluviimise juhtimine pandi täielikult Sotsiaalhoolduse Rahvakomissariaadi peale.

Uue majanduspoliitika rakendamisega taastati sotsiaalkindlustus. Vastav dekreet anti 15. novembril 1921. a. (S. K. 1921. a., nr. 76,

art. 627). NSVL-s maksavad kindlustusmakse asutised ja ettevõtted, kuna töölised ja teenistujad on maksudest vabastatud.

Sotsialistliku ehitustöö areng ja esimese viisaastaku edukas täitumine kutsusid esile olulisi muudatusi sotsiaalkindlustuse eelarve struktuuris. Suure artikli sotsiaalkindlustuse eelarves moodustasid pensionid ja abirahad. Kuni 1930. a. kulutati sotsiaalkindlustuse alal suuri summasid toetusteks töötaolu puhul. 1930. aastast kaob see artikkel seoses tööpuuduse täieliku likvideerimisega NSVL-s.

Esimese viisaastaku 4 aasta jooksul ületasid sotsiaalkindlustuse kulud 10 miljardit rubla, teise viisaastaku 4 aasta jooksul kasvasid aga 26,5 miljardi rublani. Riikliku sotsiaalkindlustuse 1938. a. eelarve tulude osa kinnitas valitsus 6323 miljoni rubla suuruses summas.

Likvideeritud Töö Rahvakomissariaadi funktsioonide seas ka kogu sotsiaalkindlustuse töö üleandmine ametiühinguile 1933. a. on nõukogude korra sotsialistliku demokratismi parim väljendus ja näitab selgesti ametiühingute osatähtsust töölisklassi diktatuuri süsteemis. Kooskõlastades oma tegevuse täielikult sotsialistliku ehitustööga, pühendavad sotsiaalkindlustuse organid erilist tähelepanu tööliste põhikaadrite elutaseme tõstmisele, kes on tegevad meie majanduse juhtivais harudes (metall, kivisüsi, põhikeemia, transport, masinaehitus). Ajutise töövõimetuse puhul antavate abirahade ja invaliidsuse puhul pensionide väljamaksmise süsteem näeb ette rea soodustusi stahhaanovlastele, lööktöölistele, insenertehnilistele tööjõududele ja töölistele majanduse juhtivais harudes. Neile kindlustatute kategooriaile on määratud kõrgemad toetuste ja pensionide normid, on hõlbustatud formaalseid nõudeid, mis annavad õiguse kindlustuse ühele või teisele liigile ja mahule (tööstaaž jne.).

Sotsialistlik riik annab kõigile töötajaile õiguse ainelisele kindlustusele haiguse puhul, tasuta arstiabile ja kvalifitseeritud ravile, muu seas ka kuurordis. Abirahad ajutise töövõimetuse puhul makstakse kõigile kindlustatuile välja nende haigestumise esimesest päevast alates. Terve töötasu ulatuses saavad abiraha esimesest haigestumise päevast alates ametiühingute liikmed, kellel on kolmeaastane staaž ja kes on vähemalt kaks aastat vastavas ettevõttes pidevalt töötanud.

1. augustist 1937. a. peale on ajutise töövõimetuse puhul toetuse saamise suhtes kõik teenistujad ja mittetööstustöölised võrrutatud tööstusettevõtete töölistega (S. K. 1937. a., nr. 49, art. 204).

Stahhaanovlased ja lööktöölised saavad terve töötasu ulatuses toetust juba esimesest haigestumise päevast alates, kui neil on vähemalt üheaastane üldine tööstaaž, sõltumatult töö kestusest vastavas ettevõttes ja lööktööstaažist.

Riiklik sotsiaalkindlustus tagab kindlustatuile pensionid mitte ainult invaliidsuse puhul, mis tekkinud töövigastuse või kutsest tingitud haigestumise tagajärjel, vaid ka üldiste haigestumiste tagajärjel tekkinud invaliidsuse puhul. Invaliidsuse kindlustusse puutuva seadusandlusega on juhtivate rahva majandusharude töölistele ette nähtud kõrgemad tööinvaliidi-pensionide määrad, lisandid staažile jne.

Peale rahalise abistamise hoolitseb riik kõigiti selle eest, et võimaldada jõukohast tööd neile, kel on säilinud mõningane töövõime. Suuresti on arenenud invaliidide ühistegevus, mis andis riigile 1935. a. 692 miljoni rubla eest tooteid. 1920. a. kuni 1936. a. oli VNFSV-s tööle pandud üle miljoni invaliidi, 1936. a. — ligi 140 000. Invaliidide ümberõpetamiseks kulutas riik 1936. a. 28 miljonit rubla. Invaliidsuse-pensioni suhtes on teenistujad võrrutatud nüüd (1. aug. 1937. a.) töölistega (S. K. 1937. a., nr. 49, art. 203).

Invaliidsuse puhul antavate pensionide kõrval on NSVL-s ette nähtud veel pensionid vanaduse puhul, mõnedele töötajate kategooriaile — aja väljateenimise puhul, isiklikud pensionid, akadeemilised pensionid, surnud kindlustatu perekonnaliikmete pensionid. Kindlustus vanaduse puhul haarab kõiki töölisi, kuid 1. augustist 1937. a. laienes ka kõigile teenistujaile, kes pärast seda tähtaega on töötamise lõpetanud või töötamist jätkavad (S. K. 1937. a., nr. 49, art. 203).

On kehtima pandud kodusõja invaliidide, samuti ka imperialistliku sõja ning sõjaväeteenistuse invaliidide riiklik kindlustus. Ka nende isikute perekonnaliikmed on kindlustatud. 1937. a. jaanuaris antud seadusega suurendati kodusõja ja TT Punaarmee invaliidide, endiste punakaartlaste ja punapartisanide, samuti ka nende perekonnaliikmete pensione (S. K. 1937. a., nr. 9, art. 30).

Erilist hoolitsemist ja riiklikku kaitset leiab naine. Mehega täiesti võrdsena on tal sotsiaalkindlustusele kõik samad õigused, mis mehelgi. Peale selle on naine kindlustatud raseduse ja emakssaamise puhul.

Stalinlik põllumajandusliku artelli põhikiri andis laialdasi võimalusi parandada miljonite kolhoosnikute tööd ja elu-olu. Selle põhikirja alusel luuakse kolhoosides üldkoosoleku otsusega invaliidide, raukade, ajutiselt töövõime kaotanute, punaarmeelaste puudustkannatavate perekondade abistamise ja lastesõimede ning orbude ülalpidamise fondid, kõike seda kolhooside üldtoodangust kuni 2% mahaarvamise teel. Mees- ja naiskolhoosnikute ühiskondliku vastastikuse abistamise kassad on pandud täitma abivajavate mees- ja naiskolhoosnikute ainelise abistamise ülesandeid. P.-m. artelli stalinliku põhikirja 14. punkti kohaselt on kolhoosid kohustatud erilist tähelepanu pühendama naiskolhoosnikuile — emadele.

Stalinlik Konstitutsioon tagab nõukogude sotsiaalkindlustuse katkestamatu arenemise ja täiustumise. Organid, kes seda asja

otseselt juhivad, on: ÜAÜKN (tööliste ja teenistujate sotsiaalkindlustus), Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaat (kolhoosi vastastikuse abistamise kassad ja invaliidide kindlustus), Tervishoiu Rahvakomissariaat (töötava rahva arstiabi kindlustus).

Tööliste ja teenistujate suurte hulkade kaasatõmbamiseks sotsiaalkindlustuse vahetule juhtimisele tekkisid uued moodused. Valitavaiks organeiks, kes vastavas ettevõttes või asutises kogu sotsiaalkindlustuse praktilise töö läbi viivad, on ametiühingute vabriku-, tehase- ja kohalike komiteede juures organiseeritavad kindlustusnõukogud. Need nõukogud on oma lühikese ea kestel täitnud oma osa töötava rahva kõige laialdasemate masside kaasatõmbamisel selle tähtsaima riikliku asja juhtimisele.

d) Õigus haridusele.

Õigus haridusele tähendab riigi poolt kõigile kodanikele garanteeritud reaalset võimalust tõsta igakülgselt nii oma üldist kultuurilist taset kui ka omandada eriteadmisi õppimise teel nii alg- kui ka kõrgemais õppeasutistes.

Kodanliku riigi tingimustes on kodanike õigus haridusele võimatu[40]. Haridus on seal kitsa vähemiku eesõigus. Kõige enam, mida kodanlikud riigid võivad teostada, on üldine algharidus. Viimane on praegu sisse seatud peaaegu kõigis Euroopa riikides, Ühendriikide suurimais osariikides, Austraalias ja Jaapanis. Kuid ka viimasel juhul osutub üldine sunduslik haridus tihtipeale fiktsiooniks. Nii näiteks kuulutas juba 1921. a. põhiseadus Poolas välja üldise sundusliku alghariduse ja see ei ole vormiliselt kaotatud ka uue, 1935. a. fašistliku põhiseadusega (kaotatud on maksuta haridus, mis Poola töötava rahva uskumatult suure viletsuse juures otsustab tegelikult selle „üldise hariduse" saatuse). Tõeliselt aga, nagu see nähtub Poola enese (ühes arvatud ka valitsuse) ajakirjanduse andmeist, kirjaoskamatute protsent Poolas mitte ainult ei vähene, vaid suureneb, näidates massilist kirjaoskamatust, mis täisealiste seas tõuseb kohati 60—70%-ni.

Kuid ka neis riikides, kus üldine algharidus ei ole fiktsioon, on ta laialdastele hulkadele tegelikult piiriks, millest soodsate asjaolude kokkusattumisel võivad kaugemale üle sammuda ainult üksikud. Inglismaal saavad peale algkooli isegi täiendava kutsehariduse kõigest 1,4% lastest, kes on lõpetanud algkooli. Saksamaal näiteks oli enne fašiste tööliste laste protsent kõrgemais õppeasutistes kõigest 2,9, väiketalunike laste protsent aga 2,2 õpilaste üldarvust.

---

[40] Kodanlikud riigid ei proklameeri isegi formaalselt õigust haridusele. Neis kodanlikes põhiseadustes, kus haridusest üldse kõneldakse, on jutt peamiselt õpetamise vabadusest, aga mitte õigusest haridusele.

„Kodanlikes riikides on kõrgem kool töötavale rahvale mitte ainult kättesaamatu, vaid elab paljudel juhtudel üle langust isegi endiste aastatega võrreldes [41].“

Massiline tööpuudus kõigis kapitalistlikes riikides on viinud selleni, et isegi kõrgema hariduse diplom ei aita tööd leida. Töötud kõrgema õppeasutise diplomiga — see on kodanlikes maades tavaline nähtus.

Eriti raske on õpilaste, õpetajate ja õpetlaste seisukord fašistliku diktatuuri maades, kus õpetamise vabadus on kaotatud, nagu ka kõik muud kodanike põhiõigused, mis varem olid põhiseadusse kantud. Harimatus — see on fašismi tööriist. Fašistlikul Saksamaal on koolid, alates alamast ja lõpetades kõrgemaga, muudetud unifitseeritud kasarmuks, õpetaja on muudetud veltveebliks, õpilased aga — sõdureiks. Ühe silmapaistva fašistliku „juhi“ Hans Schömmi ametliku seletuse järgi võib kogu fašistliku kasvatusprogrammi kokku võtta nelja mõistesse: „Tõug, relv, juht ja usund... Peaasi on tõuteadvuse juurutamine.“ Hariduse küsimusi puudutav fašistlik seadusandlus peegeldab selgelt fašismi tõelist sõjakäiku kultuuri ja hariduse vastu. Üks esimesi seadusi pärast natsionaal-„sotsialistide“ võimuletulekut Saksamaal oli kõrgemate koolide seadus, mis kärpis järsult õpilaste arvu kõrgemais õppeasutistes, seadis sisse protsendinormid naistele küpsustunnistuse saamiseks (mitte üle 10% nende meeste arvust, kes küpsustunnistuse saavad) ja vastuvõtunormid „mitteaarialastele“ (1,5%). Tegelikult aga suleti juutidele pääs kõrgemaisse õppeasutistesse isegi selle normi piirides.

Pole imestada, et Saksamaal vähenes üliõpilaste arv kolme aasta jooksul — 1932/1933 kuni 1935/1936 — kahekordselt, ja 1938. a. pidid suurimad Saksamaa ülikoolid vastu võtma kolm korda vähem õpilasi kui 1932. a.

Ainult NSVL-s said töötavad massid vaba pääsu haridusele, kaasa arvatud ka kõrgem haridus.

Proletariaadil, kes võimu enda kätte võttis, tuli tegemist teha tsarismi raske päärandusega — elanikkonna kirjaoskamatuse kohutava protsendiga, nimelt ligi 70%. Valitsuse ametliku 1910. a. „Venemaa Aastaraamatu“ järgi tuli 1908. a. iga 1000 elaniku kohta vähem kui 46,7 õpilast; ligi neli viiendikku lapsi ja alaealisi jäi tsaariaegsel Venemaal isegi algkooli ukse taha. „Säärast metsikut maad,“ kirjutas Lenin 1913. a., „kus rahvamassid oleksid hariduse, valguse ja teadmiste mõttes niivõrra *paljaks röövitud,* — säärast maad ei ole Euroopas ühtki järele jäänud peale Venemaa. Ja see rahvamasside, eriti talupoegade metsistumine ei ole juhuslik, vaid *paratamatu* mõisniku surve juures, kes on haaranud kümned ja kümned miljonid dessatinid maad, on haaranud ka riigivõimu nii Duumas kui Riiginõukogus, ja mitte üksnes neis, võrdlemisi veel *alamais* asutistes [42]...“

Juba esimestest sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevadest peale arendati määratu suurt tööd rahvamasside ligitõmbamiseks haridusele, kultuurile. Ametlikus dokumendis, mis kirjutati kui

[41] Molotov, Kõrgema kooli kohta, lk. 5.
[42] Lenin, XVI k., lk. 410.

läkitus elanikkonnale, kirjeldas hariduse rahvakomissar neid ülesandeid, mis seab endale nõukogude võim hariduse alal [43]. Saavutada lühima tähtajaga elanikkonna üldist kirjaoskust vajalikult korraldatud koolide võrgu organiseerimise ja üldise koolisunduse teel, luua kõigile kodanikele ühtne ilmalik kool, organiseerida täisealiste koole — säärased on tähtsaimad ülesanded, mis nõukogude võim endale seadis juba esimestest Oktoobri päevadest peale. Üks esimesi toiminguid nende realiseerimiseks oli dekreet kiriku lahutamise kohta riigist ja kooli lahutamise kohta kirikust (S. K. 1917. a., nr. 18, art. 263), mille tagajärjel kool muutus puhtilmalikuks. „Kool lahutatakse kirikust. Usuõpetus on keelatud kõigis riiklikes ja ühiskondlikes, samuti ka eraõppeasutistes, kus õpetatakse üldhariduslikke aineid," ütles dekreedi 9. paragraaf.

1918. a. VNFSV Konstitutsiooni art. 17 määras: „Et kindlustada töötavale rahvale tõelist juurdepääsu haridusele, seab Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik oma ülesandeks võimaldada töölistele ja kehvemaile talupoegadele täielikku, igakülgset ja maksuta haridust." Sellesamaga kinnitati maa põhiseaduses kindlalt nõukogude riigi poliitika üldine suund hariduse alal. Õppeasutiste, ka kõrgemate, uksed avanesid pärani tööliste ja talupoegade nooruse ees. Kuid selleks, et seda vaba juurdepääsu oleks võidud kasutada, puudusid paljud eeltingimused. Et kõrgemasse õppeasutisse astuda, on vaja omada ettevalmistust keskkooli ulatuses, kuni revolutsioonini oli see aga tööliste ja talurahva noorusele kättesaamatu. Loomulikult kallutas ka kodusõda tohutu arvu noori õppimisest kõrvale. Seepärast oligi esimestel aastatel pärast revolutsiooni tööliste ja talupoegade protsent kõrgemais õppeasutistes väike. Kodusõja lõppemise tagajärjel voolas õppeasutistesse massiliselt töölisi ja talupoegi. Juba 17. septembril 1920. a. anti Lenini allkirjaga dekreet töölisfakulteetide kohta (S. K. 1920. a., nr. 80, art. 381), mille sihiks oli võimaldada tööliste ja talurahva massidele laialt realiseerida neile Konstitutsiooniga lubatud õigust vabaks pääsuks kõrgemaisse õppeasutistesse. „Töölisfakulteetide põhimiseks ülesandeks," ütles selle dekreedi 1. paragraaf, „on proletaarsete ja talurahva masside ulatuslik sissetõmbamine Kõrgema Kooli seinte vahele." Dekreedi § 3 osutas, et töölisfakulteetidesse võetakse vastu töölisi ja talupoegi alates 16. eluaastast, keda delegeerivad sinna tootmisühingud, vabrikute ja tehaste komiteed, partei tööosakonnad külas, valla, maakonna ja kubermangu täitevkomiteed, või kes on selleks soovitused saanud rahvakomissariaatidelt või nende kohalikelt organeilt või mõnelt ülalloeteldud organilt.

Töölisfakulteetide loomine etendas suurt osa kõrgema kooli koosseisu uuendamisel ja oma haritlaskonna moodustamisel.

[43] „Gazeta Rab.-Krestj. Vrem. Pravitelstva", nr. 3, 1917. a.

1920. a. peale võtab laialt hoogu juba 1917. a. oktoobris alanud töö kirjaoskamatuse likvideerimiseks täisealiste seas. 19. juulil 1920. a. ilmub Lenini allkirjaga VNFSV RKN dekreet [juba varemalt, 26. dets. 1919. a., kirjaoskamatuse likvideerimise kohta antud dekreedi (S. K. 1919. a., nr. 67, art. 592) teostamiseks], millega loodi eriline organ „Kirjaoskamatuse likvideerimise Ülevenemaaline erakorraline komisjon" (S. K. 1920. a., nr. 69, art. 312). Kuid alles kodusõja täielikul lõppemisel ja rahvamajanduse taastamisel avanes võimalus rahvahariduse alal tõsiselt kõigi kavatsetud ülesannete teostamisele asuda ja õtsustavat edu saavutada.

Selles suhtes oli 1930. a. tähtis aasta, üldise sundusliku hariduse sisseseadmise aasta. Selle suure asja algatajaks oli seltsimees Stalin. Osutades saavutustele tööliste ja talupoegade kultuurilise taseme tõstmise alal, laste ja nooruse määratu suurele tungile koolidesse, tehnikumidesse ja kõrgemaisse õppeasutistesse, kirjaoskuse suurenemisele NSVL-s kuni 62,6%, seletas seltsimees Stalin: „Peaasi on nüüd — üle minna sunduslikule algharidusele. Ma ütlen „peaasi", sest säärane üleminek tähendaks otsustavat sammu kultuuri-revolutsiooni teostamisel. Ja selle teostamiseks on juba ammugi aeg, sest meil on nüüd kõik vajalik olemas, et NSVL rajoonide valdavas enamikus üldist algharidust organiseerida. Siiamaani olime sunnitud „kõiges, isegi koolide suhtes kokku hoidma," et „päästa, taastada rasketööstust" (Lenin). Viimasel ajal aga oleme oma rasketööstuse juba taastanud ja arendame seda edasi. Järelikult on saabunud aeg, mil peame üldise sundusliku algharidusе organiseerimisele asuma [44]."

NSVL KTK ja RKN seadusega 14. augustist 1930. a. (S. K. 1930. a., nr. 39, art. 420), mis anti vastavalt ÜK(b)P XVI kongressi otsusele, seati 1930./31. õppeaastast alates sisse kõikjal NSV Liidus üldine sunduslik õpetus lastele vähemalt nelja-aastase algkoolikursuse ulatuses ning tööstuslinnades, vabrikute ja -tehaste piirkondades ja töölisasulais — seitsmeaastase kooli ulatuses.

Seltsimees Stalini algatusel 1928. a. — 1929. a. läbiviidud ülikoolide ja kõrgemate tehniliste õppeasutiste reorganiseerimise tulemuseks oli nende võrgu ja õpilaste arvu märgatav suurenemine, nende koosseisu uuenemine töölislaste arvel ning õppetöö-rakenduse üldine paranemine.

Selle tagajärjel, et partei ja nõukogude valitsus teostasid järjekindlalt juba nõukogude esimeses (VNFSV) 1918. a. Konstitutsioonis väljakuulutatud ülesannet — võimaldada töölistele ja kehvimaile talupoegadele täielikku, igakülgset ja maksuta haridust, tuli NSVL juba 1932. a. õpilaste arvult maailmas esikohale. Õpilaste üldarv kasvas NSVL-s 1936./37. õppeaastal võrreldes 1914. aastaga 4,7 korda, tõustes üle 38 miljoni inimese.

---

[44] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 384.

Suurt hoogu võttis NSVL-s kõrgem haridus. Nõukogude võimu kahekümnendaks aastaks oli kogu maal loodud 700 kõrgemat õppeasutist, milledes tasuta õppis ligi 550 000 töölis-, talupoja- ja nõukogude haritlase last. Valdav enamik nõukogude üliõpilasi — ligi 90%, reas kõrgemais õppeasutistes aga kõik 100%, on kindlustatud riikliku stipendiumiga. Tsaariaegsel Venemaal oli kõigest 91 kõrgemat õppeasutist, kus haridust said ainult kodanluse — mõisnike, ametnike, vaimulike ja kulakute — lapsed. Kõrgema, eriti tehnilise ja agronoomilise hariduse poolest seisab NSVL maailmas esikohal. Iga aasta väljub meie kõrgemate koolide seinte vahelt kuni 100 000 eriteadlast. „Nõukogude Liidu töölisklass, talurahvas ja haritlaskond võivad selle üle uhked olla, et meie kõrgem kool seisab kõrgel arenemisastmel, et tööliste ja talurahva riik kannab selle eest säärast hoolt, mis auväärseile kodanlikele riikidele käib üle jõu[45]." Ainuüksi 4 viimase aasta jooksul kasvas NSVL kõrgemate õppeasutiste eelarve 2,2-kordseks: 986 miljonilt rublalt 1934. a. kuni 2195 miljoni rublani 1938. a. Kõrgema kooli töötajate töötasufond kasvas neil aastail 229 miljonilt 675 miljoni rublani, kõrgemate õppeasutiste õpilaste stipendiumifond 388 miljonilt 801 miljoni rublani ja õppekulud 115 miljonilt 228 miljoni rublani.

NSVL-s on laialdaselt teostatud tööst vabadel tundidel üld- ja eriharidusse saamise süsteem. Täisealistele on loodud üldharidust likud koolid, kus töölised ja kolhoosnikud saavad tööst vabadel tundidel keskharidust. Tööliste tehniline õppus, mis seoses stahhanovliku liikumisega laialdaseks muutus, haaras partei KK detsembri (1935. a.) täiskogu otsuse põhjal miljoneid inimesi. Maal on loodud tervikuline ja ühtne õpetusviiside süsteem õppimise kohta tööst vabadel tundidel[46]. Nii linnas kui ka maal sisaldab tehniline ja agronoomiline õpetus rea lülisid, alates tehnilisest miinimumist ja lõpetades kvalifitseeritud organisaatorite ja eriteadlaste ettevalmistamisega.

NSVL-s on haridus, ühes arvatud ka kõrgem, kättesaadav kõigile kodanikele[47]. Suur Stalini Konstitutsioon, pannes art-s 121 kirja NSVL kodanike õiguse haridusele, peegeldas seda, mis juba oli saavutatud ja võidetud.

„NSVL kodanikel on õigus haridusele," öeldakse art. 121.

Seda õigust kindlustavad üldine sunduslik algharidus, hariduse tasutus, kõrgem haridus kaasa arvatud, kõrgema kooli õpilaste

---

[45] Molotov, Kõrgema kooli kohta, lk. 4.

[46] Vt. VNFSV RKN määrus 1932. a. „Massiliste põllumajanduslike kaadrite ettevalmistamise süsteemist, tootmisalalt tööjõudu ära tõmbamata" (S. K. 1932. a., nr. 87, art. 389).

[47] Veel 1936. a., seoses ekspluataatorlike klasside likvideerimisega riigis, anti välja seadus, mis kaotas tolle ajani kehtinud eeskirjad kõrgemaisse õppeasutistesse ja tehnikumidesse vastuvõtmise kohta, millised ei lubanud neisse vastu võtta mittetöötavate elementide lapsi (S. K. 1936. a., nr. 1, art. 2).

valdavale enamikule riiklike stipendiumide andmise süsteem, emakeelne õpetus koolides, töötavale rahvale tasuta tootmis-, tehnilise ja agronoomilise õpetuse organiseerimine tehastes, sovhoosides, masina- ning traktorijaamades ja kolhoosides."

Samasuguselt on formuleeritud õigus haridusele NSVL kodanike põhiõiguste seas kõigi nõukogude liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

e) Naiste üheõiguslus meestega.

Naiste ja meeste õiguste täieliku võrdsuse küsimus on põhiolult, konkreetses läbilõikes võetuna, üldse kodanike üheõigusluse ja vabaduse üldküsimus. Ja see on arusaadav, sest ühiskond, kus naine on õiguseta, ei saa olla vaba. Igas vastavas ühiskonnas on aste, milleni naise vabastamises on jõutud, üldise vabastuse loomulik mõõdupuu [48].

Naise õigusetus või tema õiguste kitsendus tähendab üle poole elanikkonna väljalülitamist üheõiguslike kodanike hulgast, teiste sõnadega, tähendab kodanikuõiguste muutmist ainuüksi meeste eesõigusteks [49]. Naise juriidiline ebavõrdsus meestega ja naise isiku faktiline pärisorjastamine on ekspluataatorlike riikide üldseaduseks. Kodanliku revolutsiooni ja kodanluse võimuletuleku tagajärjeks oli ainult selle ebavõrdsuse konkreetsete juriidiliste vormide muutmine, kuna seadus ise jäi muutmatuks. Kapitalistliku tootmisviisi progressiivne osa, võrreldes feodaalsega, seisnes selles, et ta tõmbas laialdased naiste kihid tööstusse ja kaubandusse, kiskudes nad välja isoleeritud olukorrast kodumajapidamise nelja seina vahel. Sellesamaga loodi alus naiste võitlusele meestega võrdsete õiguste saavutamiseks.

Juba Prantsuse 1789. a. revolutsiooni ajastikul tekkis poliitilistest sündmustest aktiivselt osavõtvate naiste seas liikumine, mis taotles üheõiguslust meestega. 1879. a. esitati kuningale kaks petitsiooni, mis sisaldasid rea nõudeid. Varsti pärast „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" vastuvõtmist, mis ühegi sõnaga ei maininud naisi, formuleeriti tolle aja naisliikumise

---

[48] Vt. Marx ja Engels, III k., lk. 229, kus antakse edasi see suure sotsialisti-utopisti Charles Fourier' mõte.

[49] Õiguseta või õigustes kitsendatud naine ei ole kodanik mitte ükskõnes põhiolult, vaid ei ole seda ka formaalselt. Seda tunnustab silmapaistev prantsuse tagurlik riigiteadlane Hauriou. Oma „Avaliku õiguse aluste" kursuses (M. 1929. a.) kirjutas ta: „Poliitiliste õiguste kasutamine on kodaniku tunnusmärgiks..." Ja edasi: „Kodanik on mees soost subjekt, prantslane sünnilt või rahvuse või naturaliseerimise seaduse alusel. Sellega lülitatakse välja välismaalased, prantsuse naised, Prantsuse alamad — rahvuselt mitteprantslased ja mitte naturaliseerunud (mõnede asumaade ja Alžeeria pärismaalased)." (Lk. 486—487. Meie sõrendus. — Autorid.)

tuntud tegelase Olympe de Gouges'i poolt „Naiste õiguste deklaratsioon“ [50], mille peanõudeiks olid naistele aktiivse ja passiivse valimisõiguse andmine ja pääs kõigisse ametitesse. „Naisel on õigus tapalavale minna,“ hüüdis Olympe de Gouges, „tähendab, tal on õigus kõnetooli minna.“

Hoolimata sellest, et tolle aja naisliikumine võttis laialdaselt hoogu, Prantsuse kodanliku revolutsiooni juhid, väljendades kodanluse üldist suhtumist naiste üheõigusluse küsimuses, mitte ainult ei andnud naistele nõutavaid õigusi, vaid sulgesid pikapeale kõik tolleks ajaks tekkinud naisklubid. Peagi saabunud reaktsiooni ajajärk lämmatas Prantsusmaal pikaks ajaks naisliikumise, mis paisus uuesti ja suureks alles pärast 1848. a. revolutsiooni.

Oma tekkimisest peale jagunes naisliikumine kodanlikuks ja proletaarseks vooluks. Kui esimene seadis oma ülesandeks üksnes võitluse valimisõiguse eest, siis „nais-töölisliikumine seab oma peaülesandeks ka võitluse naiste majandusliku ja sotsiaalse, mitte ainult formaalse võrdsuse eest“ [51].

Kogu naisliikumise ajalugu näitab selgesti, et kõik see osaline edu, mis ilmnes mõnes kodanlik-demokraatlikus riigis, nagu naistele valimisõiguste andmine, võimalus omada mõnd elukutset jne., osutus võimalikuks ainult proletariaadi laialdase revolutsioonilise liikumise tagajärjel. Naistele meestega võrdsete õiguste saavutamiseks peetud rahvusvahelise võitluse kogemus kinnitas täiel määral marksismi-leninismi teesi selle kohta, et naiste täielik üheõiguslus meestega, naiste tõeline vabastumine võib toimuda ainult sotsialistliku revolutsiooni võidu korral.

Siiamaani ei ole aga naised mitte üheski kapitalistlikus, isegi kõige demokraatlikumas riigis õigustes meestega võrrutatud. Enamiku maade põhiseadused on ustavad traditsioonile, mis kujundati nii Ühendriikide kui ka Prantsusmaa õiguste deklaratsioonidega juba XVIII sajandi lõpul, ja nimelt: nad ei kõnele ühtki sõna naistest [52], osutades sellega, et kodanikuõigused, mis nende põhiseadustega antud, on määratud üksnes meestele.

84 riigist ja suurimast asumaast, mis omavad omavalitsust, on antud praegusel ajal ainult 22 riigis naistele valimisõigus võrdselt meestega, ja 7 riigis on valimisõigus antud ainult üksikuile kitsastele naiste kategooriaile teissugustel tingimustel kui meestele [53].

Kuid ka neis riikides, kus naised või väike osa naisi on saanud valimisõiguse, on piiratud nende tsiviilõigused: vara-, perekonnaõigused jm. Isegi sääraseis vanimais kodanliku demokraatia maades, nagu seda on Inglismaa, Ühendriigid (kõnelemata Prantsusmaast), on naise õiguslik seisund teravalt erinev mehe õiguslikust seisundist.

Inglismaal näiteks anti naistele alles 1928. a. [54] meestega võrdne valimisõigus, ja nende tsiviilõigused on siiamaani mitmel alal seadusega kitsen-

[50] Vt. deklaratsiooni tekst Lairtullier, II k., lk. 137 jj. Venekeelses tõlkes (mitte täielikus) on Naise õiguste deklaratsioon Lily Brauni töös „Naisküsimus“; lk. 73.

[51] Lenin, XXV k., lk. 64.

[52] Vt. materjalide valik S. Grinbergil.

[53] Kokkuvõte on tehtud ajakirjas „Za rubežom“, nr. 7, 1937. a. toodud andmete põhjal. Seejuures on vaja silmas pidada, et valimisõiguste formaalne omistamine kodanlikes riikides ei tähenda veel kaugeltki nende kasutamist naiste poolt. Selge näide: Filipiinidel on naistel formaalselt valimisõigused, kuid nad ei ole veel kordagi valimistest osa võtnud.

[54] Parlamendi aktiga 1918. a. ja nn. Sex Disqualification Act'iga 1919. a. omistati naistele Inglismaal valimisõigused meestega ebavõrdseil tingimustel. Naiste ja meeste valimisõiguste võrdsusest Inglismaal võib seepärast kõnelda alles arvatas Equal Franchise Act'i ilmumisest 1928. a.

datud. Eriti suured on abielunaise õiguste kitsendused. Seaduse silmis viimase isiksust justkui varjab mehe isiksus, millest isepärane oskussõnagi inglise tsiviilõiguses: „varjatud naine" (*femme covert* — abielunaine) [55]. Kui Inglismaal naine läheb mehe juurest ära teise juurde, annab seadus mehele õiguse esitada hagi naise vägivaldse röövimise kohta.

Inglismaal ei ole naistel õigust olla diplomaatilises ja konsultaarteenistuses, olla ülemkoja liige, töötada terves reas elukutsetes [56].

Üldiseks nähtuseks Inglismaal, nagu kõigis kapitalistlikes riikides, on naise ja mehe töötasu ebavõrdsus. Naised saavad sama töö eest, mis meestelgi, 20%, paljudel tööaladel aga koguni 50% vähem sama kvalifikatsiooniga meestest. Töötud naised saavad toetust vähemal määral kui mehed, kusjuures naise ülalpidamisel olevaid isikuid üldse arvesse ei võeta. Inglise naistöölise või naisteenistuja tegelik rõhutud olukord on säärane, et ta ei ole suuteline kasutama temale formaalselt koos meestega antud õigust koonduda ametiühinguisse. 4 567 000-st ametiühingu liikmest (1934. a. lõpuks) oli naisi kõigest 736 000. Kogu naistööväest on ligi 90% väljaspool ametiühinguid [57].

Ühendriikides, kus naised saavutasid valimisõiguse 1920. a., sisaldab kõigi osariikide seadusandlus siiamaani ligi 1000 seadust, mis naiste õigusi kõige mitmekesisemail aladel ühel või teisel määral kitsendavad. 27 osariigis ei või naised kohtunikeks olla. Kõigis osariikides sunnib seadus naisi elama seal, kus seda nõuab mees.

Üldse on Ühendriikide seadusandlusega fikseeritud ligi 60 õigusliku ebavõrdsuse liiki [58].

Prantsusmaal ei oma naised seniajani valimisõigusi, ja vara-, perekonnajm. õiguste suhtes on nad sõltuvaks tehtud mehest, vanemaist, vendadest. Abielunaisel ei ole Prantsusmaal õigust ilma mehe loata ei teenistusse ega õppeasutisse astuda [59].

Need naiste õiguste kitsendused ei ole mõistagi iseloomustavad mitte üksnes mainitud maadele, vaid üldse kõigile kodanlik-demokraatlikele riikidele [60].

Aga kui säärane on naiste seisund kodanlik-demokraatlikes maades, siis fašistlikes riikides, mis likvideerisid üldse kõik kodanliku demokraatia jäänused ja eriti kõik naisliikumise saavutised, ei iseloomusta naiste seisundit enam oskussõna „õiguste kitsendus", vaid seda tuleb defineerida kui formaalset ja faktilist õigusetust, kui tagasipöördumist keskaega.

Saksamaal on naised riigipäevalt ja omavalitsustest välja aetud ja nii passiivsest kui aktiivsest valimisõigusest tegelikult ilma jäetud.

Naistele on suletud pääs reasse elukutsetesse [61]. Naiste jaoks on kõrgemais õppeasutistes määratud eriline vähendatud norm, mida ületada ei ole

---

55 Vt. näit. Curti, lk. 20.

56 Vt. Encyclopaedia Britannica, artikkel „Women". Muuseas on siin tunduvas osas taastatud Sex Disqualification Act'i tekst 1919. a.

57 Vt. Beauchamp.

58 Lühikesi teatmeid naise õigusliku seisundi kohta Ühendriikides ja naiste valimisõiguste eest peetud võitluse ajaloo kohta sellel maal võib saada Encyclopaedia Americana artiklist „Women".

59 Kui Prantsusmaal pärast rahvarinde võitu 1936. a. parlamendivalimistel kutsuti kujundatavasse valitsusse ministriks naine — maailmakuulsa nimega õpetlane Curie, siis oli tal vastavalt prantsuse seadustele selle kutse vastuvõtmiseks tarvilik saada mehe ametlik nõusolek.

60 Vt. Ethel Smith.

61 Vt. üksikasjaliselt selle küsimuse kohta Rahvasteliidu juures ilmuvas Labour Office L. I. O. Year Book'is 1934.—1935., 1935.—1936. ja 1936.—1937. a.

õigust ühelgi neist asutistest. Naisorganisatsioonid, välja arvatud muidugi fašistlikud, on laiali aetud.

Analoogiline on naise seisund ka kõigis muudes fašistlikes riikides, kus võimutseb valitseva kriminaalkuritegevuse ja kõigi isikuõiguste tallamise režiim.

Täielikult igasuguste õigusteta on pärismaalasest naine asumaades. Enamikus neist on naine ori, kelle saatuseks on olla mehe või isa omand (Kamerun, Küpros, Prantsusmaa valdused Aafrikas, Rodeesia jne.).

Ainult NSVL-s „Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mis pani aluse igasuguse klassi-kurnamise hävitamisele, klasside eneste hävitamisele, pani ühtlasi aluse ka naiste täielikule ja lõplikule vabastusele“ [62].

Esimesteks sammudeks sel alal olid kodanliku Ajutise Valitsuse poolt hoolikalt säilitatud tsaariaegsete vastavate seaduste tühistamine ja naiste kaasatõmbamine võrdselt meestega nõukogude riigi hiiglaslikule ehitustööle. Juba nõukogude võimu esimese aasta tulemused väljendasid naiste täielikku üheõiguslust meestega.

„Ükski demokraatlik partei maailmas ei ole teinud selles suhtes üheski kõige eesrindlikumas kodanlikus vabariigis kümnete aastate kestel sajandikkugi osa sellest, mida meie tegime juba võimu esimese aasta kestel,“ ütles Lenin 1919. a. „Meie ei jätnud sõna otseses mõttes kivi kivi peale neist alatuist seadusist naise üheõigusetuse kohta, lahutuse kitsenduste ja sellega seotud jõledate formaalsuste kohta, vallaslaste mittetunnustamise, nende isade otsimise jm. kohta, — seadusist, milliste jäänuseid on — teotuseks kodanlusele ja kapitalismile — arvukalt kõigis tsiviliseeritud riikides [63].“

Et selgeks teha selle töö kogu ulatust, mis nõukogude võimu poolt esimese aasta kestel, seejuures uskumatult raskeis üldtingimustes läbi viidi, on vaja teada naise õiguslikku seisundit revolutsioonieelsel Venemaal.

Endise Vene keisririigi seaduste järgi olid naised mitte üksnes poliitiliselt õigusetud, vaid ka kõik nende teised kodanikuõigused olid kitsendatud. Muidugi, nagu igas kodanlikus riigis, tuleb naiste õiguslikust seisundist kõneldes silmas pidada selle seisundi erinevust, mis on seadusandluse põhjal varaga ja varata klasside suhtes läbi viidud. Kõige vähem õigusi omas tsaariaegsel Venemaal töörahva klassi kuuluv naine. Tsaariaegne seadusandlus võimaldas varaga klassi kuuluvaile naistele rea eesõigusi, võrreldes töötavate naistega. Nii näiteks lubas tsaarivalitsus pärast 1905. a. revolutsiooni naistel, kes kinnisvara tõttu omasid varalist tsensust, mis andis seaduse järgi hääleõiguse Riigivolikogu valimistel, anda oma hääl edasi meestele või poegadele.

---

[62] NSVL KTK ja RKN 1936. a. 27. juuni määrusest (S. K. 1936. a., nr. 34, art. 309).

[63] Lenin, XXIV k., lk. 343.

Naiste õiguste kitsendus perekonnasuhete alal avaldub selgesti Vene keisririigi Seaduste Kogu 106.—108. ja 179. paragraafis, kus nõuti, et naine peab mehe käsku täitma [64]. Tsaariaegsed seadused andsid lahutamise võimaluse ühe poole palvel ainult karmilt piiratud juhtudel (teadmata äraolek, õiguste kaotus abikaasal jne.). Kõigil teistel juhtudel oli abielulahutuse protsess äärmiselt keeruline, sisaldas alandavaid formaalsusi ja oli oma kalliduse tõttu seejuures töötavaile naistele ligipääsematu.

Mehel oli õigus naise omavolilise lahkumise puhul tema juurest naist politsei kaudu tapi korras välja nõuda [65].

Seadus kaitses isa eelisõigusi lastele. Vallaslapsed — „ebaseaduslikud" — olid asetatud erilisse seisundisse. Neil ei olnud õigust isa perekonnanimele, õigust pärast isa surma pärandusest osa saada jne. Naistele oli seadusega keelatud „ebaseaduslikult sündinud" lapse isa otsida.

Mehe nõusolekuta ei tohtinud naine tööstuse või kaubanduse alal teotseda [66]. Isegi pärimisõiguse alal oli tütardel ja naistel õigus palju väiksemale pärandiosale kui meespärijail [67].

Riigiteenistus oli naistele, harvad erandid välja arvatud (telegraaf, haiglad), kuni revolutsioonini kättesaamatu. 1912. a. oleks Riigivolikogu läbi viinud seaduseelnõu, millega naistele lubati advokatuuri astuda, kuid Riiginõukogu keeldus sellele eelnõule oma sanktsiooni andmast.

Naiste ja emade tööseadusandliku kaitse täielik puudumine, prostitutsiooni legaliseerimine, metsikud seadused „ebaseaduslikult sündinute" kohta jne. tabasid kogu oma raskusega enesest mõista töötavaid naisi.

Veebruarirevolutsioon andis naistele ainult õiguse osa võtta Asutava Kogu valimisest ega teinud midagi naiste võrdsustami-

---

[64] „Naine peab alistuma oma mehele kui perekonnapeale, armastuses, austuses ja piiritus sõnakuulmises tema juurde jääma, temale kõigiti meelehead tegema ja avaldama kiindumust kui maja perenaine" (S. K. § 107.)

[65] Passiseadus (Ustav o pasportah), S. K., XIV k., 1903.

[66] Väga iseloomulik on asjaolu, et abielunaise varaõiguste teostamise alal andis tsaariaegne seadusandlus naisele samal ajal formaalselt sõltumatuse ilme. Muidugi ei olnud antud korral tegemist mitte naise isiku, vaid kapitali eest hoolitsemisega. Igatahes andis see asjaolu Pobedonostsevile põhjust oma „Tsiviilõiguse kursuses" (II k.), milles võrreldi kaasaegset välismaa seadusandlust, iseloomustada tsaariaegset seadusandlust naise kohta kui eesmist, vene naise seisundit aga — kui välismaa naiste kadestusobjekti. Selle katse — ülistada tsaariaegse seadusandluse edumeelsust — ilmaaegsus on selge juba seetõttu, et Seaduste Kogu X köite kogu I osa, seadustades isikliku maksujõuetuse, muutis selle abielunaise formaalse sõltumatuse oma varaõiguste teostamise alal puhtaks fiktsiooniks.

[67] Vastavalt 1912. a. 3. juuni tsaariaegsele seadusele päris naine, nagu tütredki vendade olemas olles, maal asuvast kinnisvarast vaid seitsmendiku osa. Vallasvarast võis naine pärast mehe surma pärida vaid neljateistkümnendiku osa.

seks meestega kõigis muudes seadustes. Kõik mainitud ja nendetaolised alatud seadused kaotati alles sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tagajärjel.

Juba esimestest nõukogude võimu kehtimahakkamise päevadest peale said naised võrdselt meestega kõigi võimuorganite valimise õigused. See naiste ja meeste täielik võrdsus valimisõigustes leidis hiljem kinnitust esimeses nõukogude Konstitutsioonis — VNFSV Konstitutsioonis 1918. a. (art. 64). Juba esimestel kuudel pärast nõukogude võimu kehtimahakkamist antud seadustega abielu, perekonna, eestkoste ja lahutuse kohta (1917. a. detsembris) [68] muutus naine perekondlike suhete alal mehega õiguste poolest võrdseks.

Esimene nõukogude koodeks oli „Perekonnaseisu, abielu, perekonna- ja eestkosteõiguse seaduste kogu", mis kuulutati välja 1918. a. oktoobris (S. K. 1918. a., nr. 76/77, art. 818). See koodeks, võttes omaks ja arendades määrusi, mis sisaldusid mainitud detsembri-seadustes lahutuse, abielu, perekonna ja eestkoste kohta, oli sõna tõelises mõttes vabastatud naise õiguste koodeks.

Kindlustades mõlema soo juriidilise üheõigusluse, näeb nõukogude seadusandlus juba esimestel päevadel pärast Oktoobrit ette terve abinõudesüsteemi kavakindlat teostamist, et kaitsta emasid ja imikuid, et luua eeliskaitset naistööle [69], et tõmmata naist sotsialistlikku tootlusse ja valitsemisele ja nihutada naist kvalifitseeritud tööle ja kõigi töö- ning valitsemisalade juhtivaile kohtadele. „Võrdsus seaduse järgi ei ole veel võrdsus elus [70]." Naiste ja meeste juriidiline üheõiguslus, mis nõukogude võimu poolt algusest peale kehtima pandi, ei kõrvaldanud veel nende faktilist üheõigusetust. Sellest kõneles esimesil nõukogude võimu aastail korduvalt Lenin, seletades, et see juriidiline üheõiguslus on ainult esimene samm naise tõelisel vabastamisel kõigil aladel. „Kuid mida *puhtamaks* me tegime maapinna vanade, kodanlike seaduste ja asutiste rämpsust, seda selgemaks sai meile, et see oli ainult maa puhastus ehitisele, mitte aga veel ehitis ise.

Naine püsib edasi *koduse orjana*, vaatamata kõigile vabastusseadustele, sest teda rõhub, ängistab, nüristab, alandab *väike kodune* majapidamine, aheldades teda köögi ja lastetoa külge, rii-

---

[68] VKTK ja RKN dekreet „Abielu lahutamise kohta" 19. dets. 1917. a. — S. K. 1917. a., nr. 10, art. 152; VKTK ja RKN dekreet 18. dets. 1917. a. „Tsiviilabielu, laste ja perekonnaseisu raamatute pidamise kohta" — S. K. 1917. a., nr. 11, art. 160.

[69] Nõukogude seadusandlusele oli alati võõras sugupoolte võrdsuse kodanlik-feminiinne käsitlus, mis põhimõtteliselt eitas naise eelistatud kaitset ükskõik millisel alal, ettekäändega, et see rikkuvat sugupoolte võrdsust. Kõigil neil juhtudel, kus näiteks võrdsed töötingimused tegelikult naise organismi kahjustavad või kus naine üldse suurendatd abi vajab, paneb nõukogude seadusandlus alati kehtima naist eriliselt kaitsvad erinormid.

[70] Lenin, XXV k., lk. 40.

sudes tema töövaeva kuni metsikuseni viljatu, väiklase, närvesööva, tõntsistava, materdava tööga [71]."

Naise ehtne vabastumine, nagu on korduvalt osutanud Lenin, toimub alles tingimusel, kui naine tõmmatakse viljakale tööle, kui luuakse massiliselt ühiskondlikke sööklaid, lastesõimi ja -aedu. Seni kui naiste suured hulgad jäävad väikese kodumajapidamise külge köidetuks, ei suuda nad loomulikult kasutada kõiki neid laialdasi õigusi, mida andis neile võrdselt meestega sotsialistlik revolutsioon.

Otsustava tähtsusega naisele Konstitutsiooniga antud õiguste valdamise suhtes oli kogu rahvamajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine. Põllumajanduse kollektiviseerimise tagajärjel lülitati maa ühiskondlikku ja poliitilisse ellu kolossaalsed naiste kihid, kes siiani sellest osa ei võtnud, andes kogu jõu väikesele üksikmajapidamisele ja jäädes tegelikult majanduslikku sõltuvusse meestest, isadest ja täisealistest poegadest.

„Töönormipäevadega vabastas kolhoos naise ja tegi ta iseseisvaks. Ta ei tööta nüüd enam isale, kui ta on tüdrukupõlves, ega mehele, kui ta on abielus, vaid kõigepealt töötab ta iseendale. See tähendabki talunaise vabastumist, see tähendabki kolhoosikorda, mis teeb töönaise võrdseks iga töömehega [72]," ütles seltsimees Stalin oma kõnes peedipõldude naiskolhoosnikute-lööktööliste vastuvõtul 1935. a.

Võiduka sotsialistliku ehitustöö käigus valdas NSVL igast, kaasa arvatud ka minevikus kõige mahajäänumast rahvusest naine kommunistliku partei juhtimisel täielikult nõukogude riigi poolt temale antud õigused meie sotsialistliku elu kõigil mitmekesistel aladel. Ainuüksi partei KK ja nõukogude kõrgemate võimuorganite määruste loetelu, millede alusel naine tõmmati tootmisse, õppusele, riigivalitsemisele, korraldati ema huvide kaitset, eriti tööd Ida naiste keskel jne., annab selgeima kujutluse tollest inimese eest hoolitsemisest, tollest kõrgeimast humaansusest, mis on nii iseloomulik sotsialistlikule ühiskonnale [73]. Kujukas väljendus sellest

---

[71] Lenin, XXIV k., lk. 343.

[72] „Pravda" 11. nov. 1935. a., nr. 310.

[73] Toome loetelu vaid mõningaist selle küsimuse kohta käivaist tähtsaimaist määrustest ja dekreetidest ajajärgul 1927.—1934. a. „Naiste kaasatõmbamisest nõukogude tegelikule tööle" — NSVL KTK määrus 16. dets. 1927. a., „Idamaa naiste töö ja olukorra parandamise komisjonide Üleliidulise nõupidamise kokkuvõtteist" — NSVL KTK määrus, prot. nr. 37, p. 8., „Abinõudest naiste kaasatõmbamiseks põllumajanduslikku kooperatsiooni" — NSVL RKN määrus 13. okt. 1929. a. (S. K. 1929, nr. 66, § 619), „Tüdrukute kaitsest kõrgemais tehnilistes õppeasutistes, tehnikumides ja töölisfakulteetides" — ÜK(b)P KK määrus 22. veebr. 1929. a. („Izvestija TsK VKP(b)" nr. 7), „Naiste edutamisest juhtivale tööle" — ÜK(b)P KK määrus („Part. stroitelstvo" nr. 3—4, 1930), „Nõukogude liikmete naiskaadreist" — NSVL KTK ringkiri 19. maist 1930. a. (S. K. 1930. a., nr. 29,

NSVL naise eest hoolitsemisest on NSVL KTK ja RKN 1936. a. 27. juuni määrus „Abortide keelust, sünnitajate ainelise abi suurendamisest, riikliku abi korraldamisest lasterikastele perekondadele, sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrgu laiendamisest, kriminaalkaristuse kõrgendamisest alimentide mittemaksmise puhul ja mõnedest muudatustest lahutusse puutuvas seadusandluses“ (S. K. 1936. a., nr. 34, art. 309).

Organisatsioonilisteks vormideks igapäevases süstemaatilises töös, mida partei ja nõukogude organid juhtisid eriliselt naiste seas, olid naisosakonnad [74], delegaatide koosolekud, naistööliste ja talunaiste ning naissaadikute nõupidamised ja kongressid, naiste põllumajanduslikud tootmisnõupidamised, naistööliste ja talunaiste töö ning elu-olu parandamise komisjonid [75], naissektorid täitevkomiteede organisatsiooni-osakondade juures jne.

Selle tohutu töö tagajärgi, naise poliitilist arengut ja ta õiguste valdamist väljendas partei XVII kongressil kujukalt sms L. M. Kaganovitš järgmistes sõnades: „Naine on praegu juba seevõrra arenenud, et on piinlik kõnelda spetsiifilisest tööst naiste seas [76].“

1934. a. alates ei juhi tööd naiste seas mitte selleks moodustatavad eriorganisatsioonid, vaid kõigi partei- ja nõukogude aparaadi osakonnad vastaval alal, kusjuures selleks valitakse välja erilised instruktorid.

1936. a. moodustasid naised 1/3 kõigist NSVL töölistest ja teenistujatest, ja kui tsaariaegsel Venemaal (1897. a.) 55% palgatööl olevaist naistest olid majateenijad ja päevatöölised ning 25% taluteenijad, kui Ühendriikides (1930. a. rahvaloenduse andmeil) kaugelt üle poole kõigist töötavaist naistest olid majateenijad, siis töötab NSVL-s ainult 2% palgatöö-naistest majatöölistena; kõik ülejäänud töötavad tööstuses, transpordi, kaubanduse, hariduse ja

---

§ 326), „Praktilistest abinõudest naiskolhoosnikute ettevalmistuseks ja edutamiseks“ — ÜK(b)P KK määrus („Part. stroitelstvo“ nr. 19—20, 1930), „Naistööjõu kasutamisest tootmises ja riiklikus ning kooperatiivses aparaadis“ — VNFSV RKN määrus 8. dets. 1930. a. (S. K. 1931. a., nr. 2, § 14), „Tööst kohalikest rahvusist naiste seas ANSV-des, autonoomseis oblasteis, rahvusringkondades ja -rajoonides“ — VKTK määrus 20. juunist 1933, „Naistööliste ja talunaiste töö ja elu-olu parandamise komiteede töö reorganiseerimisest“ — VKTK määrus 10. juulist 1932 (S. K. 1932. a., nr. 61, § 271), „Naiskaadrite ettevalmistusest edutamiseks juhtivale tööle nõukogude ümbervalimise kampaanias 1934. a.“ — VKTK määrus, prot. nr. 129, p. 1.

[74] Määratu suurt osa etendanud naisosakonnad asendati 1929. a. parteiorganite sektoritega massiliseks töötamiseks naistööliste ja talunaiste keskel.

[75] Naistööliste ja talunaiste töö ning elu-olu parandamise komisjonid, mis kuulusid (alates NSVL KTK-st) nõukogude organite koosseisu, asendati 1932. a. täitevkomiteede ja linnanõukogude orgosakondade koosseisu kuuluvate naissektoritega.

[76] ÜK(b)P XVII kongress, lk. 550.

tervishoiu alal, riigi- ja ühiskondlikes asutistes, sovhoosides, masina- ja traktorijaamades jne. Taluteenijaid NSVL-s ei ole — põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldus tõmbas sellele raskeima naistöö liigile kriipsu peale. Naised on täitnud õppeasutiste, kaasa arvatud ka kõrgemate, ruumid. Naiste üldine protsent kõigis NSVL kõrgemais õppeasutistes (välja arvatud tööstusakadeemiad ja kommunistlikud kõrgemad õppeasutised) oli 1. jaanuariks 1937. a. 41 [77]. Tuhanded naised on tööstuse juhatajad — insenerid, tehnikud ja meistrid [78], põllumajandusliku tootmise juhid: kolhooside juhatuste liikmed, kolhooside turutootlike farmide juhatajad, brigadiirid, agronoomid. Igal teadusalal NSVL-s on juhatajana, organisaatorina, uurijana, pedagoogina tegev ka naine. Ühtlase kvalifikatsiooniga naise ja mehe töötasu võrdsus on algusest peale nõukogude võimu vankumatuks seaduseks.

Linnanõukogude valimistest 1934./35. a. võttis osa 90% naisvalijaid, maa nõukogude valimistest — 80,3%. Naissaadikute üldprotsent NSVL-s oli 1934.—1935. a. valimistel 26,2.

Eriti tähtis on see, et sotsialistlikule tootmisele ja valitsemisele tõmmati kaasa minevikus kõige armetumad ja saatusest hüljatumad idarahvustest naised. Veel 1926. a. võttis Uzbeki NSV külanõukogude valimistest osa kõigest 7,8% naisi, Turkmeeni NSV-s aga 1927. a. veel vähem — 2,5%. 1934. a. võttis külanõukogude valimistest osa Uzbeki NSV naisvalijaist 73,5% ja Turkmeeni NSV naisvalijaist 69,4%. Need arvud peegeldavad Ida naise suurt teekonda tšadraa (pika loori) kandmisest kuni riigi valitsemiseni. Nõukogude Ida naised viskasid koos tšadraaga minema ka šariaadi [79] ja adaadi [80] alatud eeskirjad, mis koormasid naist lõpmatu hulga kohustega ja jätsid ta igasugustest õigustest ilma. Šariaadi järgi näiteks ei esine naine-mõrsja abieluleppes mitte poolena, vaid selle objektina. Naine ei või šariaadi järgi end avalikes paikades ilma mõjuva põhjuseta näidata, on kohustatud võõrastele pilkudele läbipaistmatut tšadraad või parandžaad kandma. Mees võib omal suval ilma ühtegi seletust andmata end naisest lahutada, naisele aga keelab šariaat lahutuse vastu mehe tahet jne.

Kuigi šariaadi eeskirjad, mis reguleerisid perekonna- ja varavahekordi, kaotasid nõukogude võimu kindlustamisega seadusjõu, kasutasid võitluses nõukogude võimuga baid (suurmaaomanikud),

[77] Võrdluseks toome arvud kapitalistlike maade naisõpilastest: Inglismaal (1934./35. a.) — 24,2%, Itaalias (1935./36. a.) — 15,2%, Saksamaal (1935./36. a.) — 13,9%.

[78] 1. juulil 1936. a. oli naisliikmeid insener-tehnilistes sektsioonides 82 300.

[79] Šariaat on islami usuõigus, mis põhineb koraani ja usulegendi usulis-õigusteaduslikul tõlgendamisel, normide kogum, mis korraldab moslemite usu-, perekonna-, tsiviil- ja kriminaalvahekordi.

[80] Adaat — muhamediusuliste rahvaste tavaõigus — rahvakommete ja rahva juriidilise praktika kogum vara-, perekonna- jm. vahekordade alalt.

basmatšid (bandiidid), kodanlik-rahvuslikud rühmitused, mitut liiki kahjurid välismaise salaluure agentide seast jm., kasutades osavalt ühtlasi sugukondliku olustiku jäänuseid, ebausku ja eelarvamusi mõnede eriti mahajäänud töörahvakihtide seas Idas, naiste pärimuslikku suletust ja alandatust.

Nõukogude Ida, nagu kogu NSVL-gi sotsialistlik rekonstrueerimine, likvideeris juurteni šariaadi ja adaadi mõju töötavale rahvale. Nõukogude Ida naine kasutab nüüd laialdaselt kõiki nõukogude naisele antud õigusi.

Nõukogude naise õigusi valvab nõukogude seadus. VNFSV kriminaalkoodeks näiteks sisaldab eri peatüki — „sugukondliku olustiku igandeist tingitud kuriteod", samuti ka rea paragraafe teistes peatükkides (§ 155, § 140), mis kaitsevad naist igasuguste kallaletungide vastu tema õigustele ja iseseisvusele. VNFSV Ülemkohtu presiidiumi otsusega (13.—14. veebruarist 1936. a.) nähakse spetsiaalselt ette naiskolhoosnikute õiguste suurendatud kaitset rünnete vastu, millede sihiks on halvata naiste tootmis- ja ühiskondlikku aktiivsust ja vägivaldselt vähendada nende osatähtsust kolhoosides. Need kallaletungid kvalifitseeritakse, sõltuvalt asjaoludest ja kaebealuse isikust, kas kontrrevolutsioonilisi kuritegusid käsitlevate paragraafide põhjal (VNFSV kriminaalkoodeksi § 58^{10}, nende naisisikute elu kallale kippumise katse korral aga — § 58^{8}), või Kriminaalkoodeksi 2. osa § 73^{1} põhjal, mis näeb ette vabaduskaotuse kuni 5 aastani.

NSVL KTK ja RKN seadus 5. oktoobrist 1936. a. (S. K. 1936. a., nr. 51, art. 419) näeb ette kriminaalvastutuse sel juhul, kui keeldutakse naisi tööle võtmast nende raseduse tõttu ja kui neil samadel motiividel töötasu alandatakse.

Stalini Konstitutsioon peegeldas ja kinnitas meie maal naise üheõigusluse. NSVL Konstitutsiooni art. 122 ütleb:

„Naisele antakse NSV Liidus mehega võrdsed õigused kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel.

Nende naiste õiguste teostamise võimaluse kindlustab naisele mehega võrdse õiguse andmine tööle, töötasule, puhkusele, sotsiaalkindlustusele ja haridusele, ema ja lapse huvide riiklik kaitse, raseduse puhul naisele puhkeaja andmine ülalpidamise säilitamisega, laialdane sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrk."

Art-s 137 aga öeldakse: „Naistel on meestega võrdne õigus valida ja olla valitud."

Peaaegu viimase kui ühe naise osavõtt NSVL Ülemnõukogu valimistest ja 187 naise valimine NSVL Ülemnõukogusse on nende artiklite kujukaks selgituseks [81].

[81] Võrdluseks on huvitavad järgmised arvud: Inglise alamkojas oli 1935. a. valimiste tulemusena 9 naist, Ühendriikide esindajatekogus (1934. a. valimised) — 6 naist.

Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonid taastasid täielikult need tähelepanuväärsed eeskirjad. Mitmes nõukogude ida-vabariigis, kus naiste seisund oli minevikus eriti õigusetu ja kus tuleb veel võitlust pidada sugukondliku olustiku igandidega, sisaldavad konstitutsioonide artiklid naise üheõigusluse kohta mehega veel lisandi Stalini Konstitutsioonist võetud art. 122 tekstile: „Vastupanu naiste tegelikule vabastusele (alaealiste mehelepanek, kalõm (mõrsjaluna), vastupanu organiseerimine naiste kaasatõmbamisele õppusele, põllumajanduslikule ja tööstuslikule tootmisele, riigivalitsemisele ja ühiskondlik-poliitilisse ellu) on seadusega karistatav," öeldakse Uzbeki NSV Konstitutsiooni art. 121 viimases osas.

Analoogilised lisandid sisalduvad Tadžiki NSV (art. 107), Kazahhi NSV (art. 100) [82], Kirgiisi NSV (art. 93) ja Turkmeeni NSV (art. 99) Konstitutsioonides.

Naise seisund NSVL-s — maailma ainsal maal, mis täielikult on naised ja mehed õigustes võrrutanud, maal, mis juriidilise üheõigusluse kõrval on taganud ka naiste faktilise üheõigusluse, naise isiku faktilise vabastuse — väljendab selgesti seda üldist isiku vabanemist, seda NSVL kodanike vabadust, võrdsust ja õiguste täiust, mis on fikseeritud suures Stalini Konstitutsioonis.

f) NSVL kodanike üheõiguslus, sõltumata nende rahvusest ja rassist.

Kodanike täielik ja tingimuseta võrdsus, sõltumata nende rahvusest ja rassist, on üks nõukogude süsteemi põhiprintsiipe. Rahvusliku üheõigusluse küsimuses ilmneb haruldase eredusega vastandlikkus sotsialistliku ja kodanliku riigiõiguse vahel, ilmneb kodanliku demokraatia silmakirjalikkus ja fašismi oheldamatu inimesi vihkav omavoli. „Kapitalismi olemasolu ilma rahvusliku surveta ei ole samuti mõeldav, nagu ei ole mõeldav sotsialismi olemasolu ilma rõhutud rahvuste vabastamiseta, ilma rahvusliku vabaduseta [83]."

Rahvuslike õiguste küsimuse kodanlikule käsitlusele on omane eraldada tsiviilüheõiguslus ja emakeele küsimus rahvuste võrdsuse, rahvuste enesemääramise, iseseisva riigi kujundamise õiguse küsimusest. Formaalse üheõigusluse andmist hinnatakse siin peamiselt kui abinõu, et samastada rahvuslikku küsimust kogu ulatuses „vähemuste" küsimusega, kõrvaldada rahvusliku enesemääramise küsimus, anda „... küsimusele „lahendus", mis tõmbab rahvused

[82] Kazahhi NSV Konstitutsiooni § 100 osutab naiste tegelikule vabastumisele vastupanu viiside loetelus ka alaealisega abiellumisele, mitmenaisepidamisele jne.

[83] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 67.

masinlikult riigi tervikluse Prokrustese voodile“ [84]. Väikeste osaliste uuenduste ülesandeks on kõvendada ja täiustada kodanliku riigi poolt esitatavat rahvusliku surve süsteemi. Tegelikult püüdis valitsevate rahvuste kodanlus alati maksimaalselt piirata või lihtsaks formaalsuseks muuta needki muulaste kärbitud tsiviil- ja keele-õigused, vaadeldes neid kui oma täieliku ja jagamatu ülevõimu „õiguse“ kitsendust riigis.

Kodanliku riigi fašistlikuks muutumine viib avalikule loobumisele kodanike formaalse üheõigusluse põhimõttest, olenemata nende rahvusest. Selge tunnistuse sellest annab hitlerliku Saksamaa fanaatiline, inimesi vihkav poliitika „mitteaarialaste“ suhtes. Kodanlikud riigid pöördusid tagasi oma lähtepunkti — feodaalsele keskaja barbaarsusele, visates ära kasutatud ja tarbetuks muutunud räbalatena üle parda need põhimõtted, millele tuginedes kodanlus võitluses feodalismiga võidule tuli.

Sotsialistlikus riigis tuleneb rahvuslik üheõiguslus proletaarse internatsionalismi üldpõhimõttest, mis rõhutab kogu töötava rahva solidaarsust, olenemata rassist ja rahvusest, paneb kehtima rahvuste võrdsuse ja suveräänsuse, väljendub rahvuste õiguses eralduda ja oma riiki kujundada. See õigus on kõige tõelise rahvusliku võrdsuse selgeim väljendus. Ägedas võitluses üldiste klassivaenlaste vastu kasutasid endiste rõhutud rahvuste töötajad sotsialistliku revolutsiooni poolt proklameeritud õigusi, et luua rahvuslikku omariiklust nõukogude alusel. Leninlik-stalinlik poliitika, mis tõi varemalt rõhutud rahvastele rahvusliku vabaduse, tingis ühtlasi nende lahutamatu liidu ühe nõukogude liitriigi raamides. Seda poliitikat väljendab selgelt tõsiasi, et NSVL koosneb üheteistkümnest üheõiguslikust nõukogude liiduvabariigist, mis omakorda ühendavad 22 autonoomset vabariiki, 9 autonoomset oblastit ja 11 rahvusringkonda [85]. See paljurahvuselisele nõukogude riigile iseloomustav tõik on täiendatud täieliku üheõigusluse kindlustamisega neile rahvusgruppidele, kes oma vähese arvu ja territoriaalse eraldatuse tõttu ei suuda moodustada liiduvabariiki või kasutada riiklik-territoriaalse autonoomia õigust, s. o. vähemusrahvustele sõna otseses mõttes.

Vähemusrahvuste õigused seoses rahvuste võrdsuse ja suveräänsuse üldküsimusega formuleeris seltsimees Stalin selgesõnaliselt oma sõjaeelses töös „Marksism ja rahvusküsimus“. Seltsimees Stalin püstitas selles töös rahvusküsimuse lahendamise programmi põhiprintsiibid, mis tunnustasid õigust enesemääramisele kuni eraldumiseni ja iseseisva riigi kujundamiseni, õigust oblastiautonoomiale, ja lõppeks vähemusrahvuste suhtes *„rahvuslikku üheõigus-*

---

[84] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 23.
[85] Vt. ptk. „Riigikord“.

lust kõigis selle liikides (keele, kooli jm.) kui hädavajalikku punkti rahvusküsimuse lahendamisel" [86].

Need põhimõtted teostati „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooniga", mis Venemaa rahvaste võrdsuse ja suveräänsuse ning nende kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse proklameerimise kõrval nägi ette kõigi ja igasuguste rahvuslike ja rahvuslik-usundiliste eesõiguste ning kitsenduste kaotamise ja „Venemaa territooriumil asuvate vähemusrahvuste ning etnograafiliste gruppide vaba arenemise" (S. K. 1917. a., nr. 2, art. 18).

Need põhimõtted fikseeriti esimeses VNFSV Konstitutsioonis 1918. a., mis, taastades „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni" artikli selle teksti kohta, et Venemaa vabariik asutatakse „Nõukogude Rahvuslike Vabariikide föderatsioonina", ja kinnitades art-s 11 rahvuslike oblastite õiguse autonoomiale, konstateeris ühtlasi (art. 22), et „Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik, tunnustades kodanike võrdseid õigusi, sõltumata nende rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, kuulutab Vabariigi põhiseadustega vastuolus seisvaks igasuguste eesõiguste või eelistuste määramise või lubamise, samuti ka vähemusrahvuste ükskõik millise rõhumise või nende üheõigusluse piiramise".

Selle artikli taastasid ka teiste nõukogude vabariikide konstitutsioonid. Mitte ükski kodanlik põhiseadus ei sisaldanud säärast rahvuste õiguste laialdast tõlgendust.

VNFSV 1925. a. Konstitutsiooni art. 13 (pärast XIV Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt tehtud muudatusi 1929. a.) sisaldas rahvuste kuni eraldumiseni ulatuva enesemääramise õiguse põhimõtted, nõukogude autonoomia formeli ja „... kodanike õiguste võrdsuse, sõltumata nende rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest" ... põhimõtte kinnituse. Samal ajal kindlustas Konstitutsioon „... täieliku võimaluse kongressidel, kohtus, koolis, valitsemisel ja ühiskondlikus elus vabalt emakeelt kasutada".

Ja need formulatsioonid taastati sel või teisel kujul ka teiste liiduvabariikide konstitutsioonides.

Kõige täielikumal ja klassikaliselt selgel kujul on rahvusliku üheõigusluse küsimus esitatud ja lahendatud Stalini Konstitutsioonis ja sellega kokkukõlas konstrueeritud liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

Konstitutsiooni art. 123 kinnitab rahvusliku üheõigusluse kõige kategoorilisemal kujul.

„NSV Liidu kodanike üheõiguslus, sõltumata nende rahvusest ja rassist, kõigil majandusliku, riikliku, kultuuri- ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel on vankumatuks seaduseks.

Seadus karistab ükskõik millist otsest või kaudset õiguste kitsendamist, või, vastupidi, otseste või kaudsete eesõiguste kehtima-

---

[86] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 43.

panekut sõltuvalt kodanike rassilisest või rahvuslikust kuuluvusest, samuti kui igasuguse rassilise või rahvusliku eranditegemise, vihkamise või põlguse jutlustamist."

See artikkel lülitab välja mitte ainult igasuguste otseste rahvuslike eesõiguste ja kitsenduste, vaid ka igasuguste kaudsete eesõiguste ja kitsenduste kehtimapaneku, mis võivad tekkida näiteks emakeele õiguse mitteküllaldase arvestamise puhul.

Õigus rahvuslikule emakeelele kindlustatakse veel eraldi NSVL Konstitutsiooni 40. artikliga, millele vastavalt NSVL seadused avaldatakse liiduvabariikide keeltes. Art. 121 näeb ette emakeelset õpetust koolides kui ühte tingimust teostada õigust haridusele. Art. 110 paneb kehtima kohtupidamise „liidu- või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles, kusjuures isikuile, kes seda keelt ei oska, kindlustatakse täieline tutvumine asja materjalidega tõlgi kaudu, samuti ka õigus esineda kohtus oma emakeeles".

Liiduvabariikide Konstitutsioonid ei piirdu NSVL Konstitutsiooni art. 121 ja 123 taastamisega ja art. 110 konkretiseerimisega. Nad detailiseerivad ühtlasi vähemusrahvuste õigusi, kohaldades need üksikute vabariikide tingimustele.

NSVL kodanike õiguste võrdsus, sõltumata rahvusest ja rassist, on kaitstud ja tagatud NSV Liidu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kehtiva seadusandlusega.

Rahvuslikku üheõiguslust teostatakse kogu nõukogude seadusandluses ja kogu nõukogude elus absoluutse järjekindlusega. Meie seadusandlus ei tunne seadusi, mis teeksid mingisuguseid kitsendusi neile või teistele isikutele, olenevalt nende rahvuslikust või rassilisest päritolust. Ühe või teise organi töös eristamise (mõnede eriliste kitsenduste) teostamist isikute suhtes, kes kuuluvad vähemusrahvustesse, või säärase eristamise võimaldamist ja igasugust kallalekippumist rahvuslikule üheõiguslusele karistatakse kui kontrrevolutsioonilist kuritegu, mis käib VNFSV Kriminaalkoodeksi § 58[1] ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragraafide alla, kus tunnistatakse kontrrevolutsiooniliseks iga tegu, mis on sihitud proletaarse revolutsiooni rahvuslike saavutiste õõnestamisele või nõrgendamisele.

Õigus emakeelele tagatakse NSV Liidu ja liiduvabariikide eriliste seadusandlike aktidega.

Emakeelne kool on nõukogude koolisüsteemi üks põhiprintsiipe. VNFSV RKN poolt 1934. a. kinnitatud „Alg-, mittetäieliku kesk- ja keskkooli põhikiri" määrab, et „kogu pedagoogiline töö nõukogude polütehnilises koolis toimub õpilaste emakeeles" (S. K. 1934. a., nr. 42, art. 263). Samasuguse järjekindlusega teostatakse seda põhimõtet ka teiste liidu- (samuti ka autonoomsete) vabariikide seadusandluses ja kooliorganisatsioonis.

Kõigi rahvuste emakeelne riigikool kuulub Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsaimate kultuuriliste saavutiste hulka. Emakeelse kooli tagamine kõigile NSVL rahvustele nõudis tohutut tööd õpetajakaadrite ettevalmistamisel, õpperaamatute koostamisel jne. Kerkis küsimus kirjasüsteemi loomisest ja kirjakeele väljatöötamisest paljudele rahvustele. Nüüd on rahvused ja vähemusrahvused kindlustatud emakeelse kooliga.

Emakeele tarvitamine kohtus on fikseeritud Stalini Konstitutsiooni art-s 110 ja NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse art-s 7, mis võeti vastu NSVL Ülemnõukogu II istungjärgul. Seda näevad ette ka VNFSV Kriminaalprotsessi koodeksi § 22 ja 241 ning Tsiviilprotsessi koodeksi § 9 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavad paragraafid (vt. kohtu ja prokuratuuri ptk.).

Aparaadi juurutamise küsimused läbivad tervet rida valitsuse määrusi kõigis vabariikides. Tähtsaimad aktid on VKTK määrus 14. aprillist 1924. a. „Abinõude kohta riigiorganite asjaajamise üleviimiseks rahvuslikes oblastites ja vabariikides kohalikele keeltele" (S. K. 1924. a., nr. 41, art. 371) ja rida teiste vabariikide analoogilisi akte. Need aktid panid kehtima põhimõtte, millele vastavalt kogu asjaajamine vabariigi organeis peab viidama asjaomase vabariigi keelele, tagades vähemusrahvuste huvisid ja õigusi. Ümberorganiseerimise praktiliseks läbiviimiseks ja asjaajamise üleviimiseks rahvuskeeltele loodi vabariikides erilised komisjonid.

Tähtis moment vähemusrahvuste teenindamisel oli rahvuslike külanõukogude ja rajoonide moodustamine, kus asjaajamine toimus vähemusrahvuste keeles, ja kohalikust elanikkonnast töötajate valimine neisse organeisse. Kõigis liiduvabariikides on rohkesti rahvuslikke rajoone ja nõukogusid: tatarlaste, sakslaste, bulgaarlaste, juutide, kreeklaste, armeenlaste, mordvalaste, tšuvaššide jt. Uzbeki NSV Konstitutsioon näeb eriliselt ette kahe rahvusliku rajooni moodustamise vabariigis.

Kodanlikud rahvuslased ja välisluurete agendid tegid mitmes vabariigis katset kasutada riigiaparaadi ja kooli juurutamist selleks, et nõukogude vabariikide rahvaid kultuuriliselt, ideeliselt ja keeleliselt vene elanikkonnast võõrutada, mis oli tähtis asjaolu reetlikes kavatsustes rahvuslikke vabariike NSVL-st lahti kiskuda. Juba 1926. a. osutas seltsimees Stalin sellele, et „... kommunistlike põhikaadrite nõrkuse juures Ukrainas võib see liikumine, mille eesotsas seisavad igal sammul mittekommunistlikud haritlased, kujuneda kohati võitluseks, mis taotleb ukraina kultuuri ja ukraina aktivistkonna võõrutamist üldnõukogude kultuurist ja aktivistkonnast, võib kujuneda võitluseks üldse „Moskva" vastu, üldse venelaste vastu, vene kultuuri vastu ja tema kõrgeima saavutise —

leninismi vastu. Ma ei hakka tõendama, et säärane hädaoht muutub Ukrainas üha reaalsemaks“ [87].

Oma kontrrevolutsiooniliste sihtide taotlemiseks pidasid kodanlikud rahvuslased võitlust vene kultuuri ja vene keele vastu, viskasid vene keele kui õppeaine rahvuslikest koolidest välja jne. Buhhaarinlik-trotskistlike ja kodanlik-rahvuslike pesade purukslöömine andis hävitava hoobi kahjuritegevusele sellel alal.

Kõik NSVL rahvad armastavad sügavasti vene keelt kui nõukogude ühisvara. Rahvuslike vabariikide rahvad ei vastanda oma keeli vene keelele. Kõigis rahvuslikes vabariikides on tung vene keelt õppida harukordselt kasvanud, mis enne revolutsiooni oli seal ainult mittevenelastest elanikkonna ekspluataatorliku ladviku käputäie ainuõigus. Emakeele õiguse kindlustamine igale rahvusele, vastastikuse usalduse ja sõpruse süvendamine rahvaste vahel soodustab vene keele oskuse laialdasemat levikut kõigi NSVL rahvuste töötavate masside seas, selle keele levikut, mis on võimsaks tööriistaks kõigi NSVL rahvaste kultuurilisel tõusul.

Vene keel on suure vene rahva keel, rahva, kes oma kangelasliku võitlusega rõhujate ja kurnajate vastu näitas kõigile end. Vene keisririigi rahvastele teed vabastumisele, teed sotsialismile.

Väga tähtis moment nõukogude võimu rahvuspoliitikas on võitlus iga liiki rahvuslusega, rahvusliku vihavaenu ja sallimatuse jutlustamisega. Rahvuslik vaen ja rahvuslike vastuolude õhutamine on olnud ekspluateerivate klasside käes alati üks ohtlikemaid relvi rahvahulkade orjastamisel ja võitluses revolutsioonilise liikumisega. Rahvusliku vaenu propaganda NSVL-s on purustatud kurnajateklasside ja nende jäänuste ohtlikemaid klassivõitluse viise nõukogude riigi vastu. On iseloomulik, et juba 27. juulil 1918. a. andis VNFSV RKN Lenini allkirjaga dekreedi „Antisemiitliku liikumise lõpliku kõrvaldamise kohta“, mis kuulutas juudivastase liikumise „tööliste ja talupoegade revolutsioonile hukatuseks ...“ ja mis käskis „rüüstajaid ja rüüstamisele ässitajaid ... väljapoole seadust asetada“ [88].

1931. a. seletas seltsimees Stalin vastuseks välismaa telegraafiagentuuri järelepärimisele: „Antisemitism on ekspluataatoreile kasulik kui piksevarras, mis kaitseb kapitalismi töötava rahva löögi eest. Antisemitism on töötavale rahvale ohtlik kui väär jalgrada, mis teda õigelt teelt eksitab ja džunglisse viib. Seepärast peavad kommunistid kui järjekindlad internatsionalistid paratamatult olema antisemitismi lepitamatud verivaenlased. Antisemitismi kui nõukogude korrale vaenulikku nähtust karistatakse NSVL-s kõige karmimalt. Aktiivseid antisemiite karistatakse NSVL seaduste järgi surmaga [89].“

---

[87] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 173.
[88] Nõukogude rahvuspoliitika, lk. 32.
[89] Tsit. Molotovi „Sotsialismi konst.“ järgi, lk. 27.

Rahvusliku vihavaenu või põlguse jutlustamine on lubamatu, kuritegelik kallalekippumine nõukogude kodaniku aule ja väärikusele.

Kõige selgemalt väljendab rahvusliku vihavaenuga võitlemise ülesannet Stalini Konstitutsioon, mis karistab seaduse põhjal igasugust „rassilise või rahvusliku eranditegemise, vihkamise või põlguse jutlustamist" (art. 123).

VNFSV ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid loevad propaganda või agitatsiooni, mis on sihitud rahvusliku või usulise vaenu või tüli õhutamisele, eriti ohtlikuks kuriteoks valitsemiskorra vastu, nähes karistusena ette vabaduskaotuse kuni kahe aastani, aga sõjaolukorras või massiliste rahutuste korral — vabaduskaotuse mitte alla kahe aasta ühes kogu või osa vara konfiskeerimisega, suurendades karistust eriti raskendavail asjaoludel kuni mahalaskmiseni ühes vara konfiskeerimisega (VNFSV Kriminaalkoodeksi § 59[7]).

Leninlik-stalinliku rahvuspoliitika põhimõtted ei lõpe kaugeltki veel õigusliku võrdsusega. See, mis on kapitalistliku korra juures kättesaamatu ideaal, on meie juures ainult algus, ainult võti rahvusliku küsimuse lahendamisel; „... rahvuslik üheõiguslus, iseendast väga tähtis poliitiline saavutis, ähvardab aga jääda paljaks heliks, kui selle ülitähtsa õiguse kasutamiseks ei ole käepärast küllaldasi ressursse ja võimalusi" [90]. Selles punktis ilmneb täieliku selgusega nõukogude demokraatia iseärasus, sest see demokraatia „... ei piirdu kodanikuõiguste formaalse fikseerimisega, vaid kannab raskuspunkti nende õiguste garantiide küsimusele" [91].

Bolševikud tõid rahvuslikku küsimusse uue elemendi — rahvuste faktilise, mitte aga ainult õigusliku võrdsuse elemendi. Seda faktilise võrdsuse, faktilise ebavõrdsuse likvideerimise poliitikat teostatakse nii nõukogude rahvuslike vabariikide kui ka vähemusrahvuste suhtes. Ta hõlmab terve kogumiku poliitilist, majanduslikku ja kultuurilist laadi abinõusid, mis on sihitud rahvuste heaolu ja nende kultuurilise taseme tõstmisele, nende kõige täielikumale liitmisele sotsialistliku ehitustööga ja nende kaasatõmbamisele riigivalitsemisele jne.

Esimestel tööjärkudel vähemusrahvuste seas moodustati selle töö juhtimiseks ja läbiviimiseks erikomisjonid ning -komiteed, mis töötasid NSVL KTK või liiduvabariikide kesktäitevkomiteede otsese kontrolli all ja milledel olid koha peal oma organid. Säärast laadi olid näiteks vähemusrahvuste asjade komisjonid ja rahvuste osakonnad liiduvabariikide kesktäitevkomiteede juures, vähemusrahvuste asjade volinikud kohalike täitevkomiteede juures ja erilised vähemusrahvuste hariduskomiteed Hariduse Rahvakomis-

[90] Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus, lk. 85.
[91] Stalin, Konst. projektist, lk. 21.

sariaadi juures; vähemusrahvuste kirjanduse väljaandmine oli koondatud NSVL rahvaste Keskkirjastusse jne. Praegusel ajal toimub vähemusrahvuste huvides tehtav töö kõigis nõukogude organeis nende töö tähtsa, lahutamatu osana.

g) Südametunnistuse-vabadus.

Südametunnistuse-vabadus kui riiklik-õiguslik institutsioon tähendab, et riik tunnustab iga isiku õigust pooldada iga usundit, minna ühest usutunnistusest teise, täita usukultuse poolt ettekirjutatud vajalikke kombeid, ühtlasi aga ka õigust mitte mingit usundit pooldada ja usuvastast propagandat teha.

Tõelise südametunnistuse-vabaduse teostamine on võimalik ainult tingimusel, kui kirik on täielikult lahutatud riigist ja kool kirikust, kui riik suhtub kõigisse usundeisse võrdselt, kui puudub valitsev kirik, kui riik ei sega end kodanike usulistesse veendumustesse ja kiriku sisemistesse asjadesse ja kui tühistatakse kõik usundiga seoses olevad kodanike õiguslikud kitsendused ja eesõigused.

Kiriku lahutamine riigist ja kooli lahutamine kirikust, olles oma laadilt kodanlik-demokraatliku revolutsiooni osis, kuulub nende toimingute sekka, „... mida kodanlik demokraatia oma programmides välja tõstab, kuid, tänu kapitali mitmesugustele faktilistele sidemetele usulise propagandaga, ei ole ometi kuskil maailmas lõpule viinud“ [92].

Neiski vähestes riikides, kus kirik on riigist formaalselt lahutatud (Ühendriigid, Prantsusmaa jt.), kasutab kirik tegelikult riigi tuge ja evib tohutut mõju rahvahariduse ja lastekasvatuse alal.

Nii näiteks Ühendriikides, kuigi mitmes osariigis põhiseadus annabki lastevanemaile õiguse kasvatada lapsi mitte üksnes igas usundis, vaid ka väljaspool usundit, määrab aga laste kasvatamise usulises vaimus tõsiasi, et koolides antakse usuõpetust, et koolidest aetakse minema õpetajad-ateistid, võetakse vastutusele darvinismi õpetamise pärast jne. Arkansase osariigi põhiseaduses aga öeldakse lausa: „Ükski, kes eitab jumala olemasolu, ei või olla osariigi asutistes ametis ega kohtus tunnistajaks.“

Seega ei saa südametunnistuse-vabadusest Ühendriikides sõna otseses mõttes juttu olla. Kui aga nõnda on lugu riigis, kus kirik, olgugi kas või formaalselt, on riigist lahutatud, siis seda vähem võib südametunnistuse-vabadusest kõnelda nende riikide suhtes, kus on säilinud riigi- või valitseva kiriku süsteem (Inglismaa, Rumeenia jt.).

Neis riikides on teatavale kirikule kindlustatud valitsev, eesõigustatud seisund, vaimulikkonnale on antud määratu suur osa

[92] ÜK(b)P programm, § 13.

rahvaharidus-asutistes, suur osa (Inglismaal üle poole) koole on täielikult vaimulikkonna käes. Kuid ka riigi- ja erakoolides on „jumala seaduse" (usuõpetuse) õpetamine sunduslik. Paljudes neis riikides maksavad kõik kodanikud — olenemata sellest, kas nad on usklikud või mitte — sunduslikus korras kirikumaksu. Mõned põhiseadused, kuulutades juhtlauset, et kodanike õigused ei olene nende usutunnistusest, lisavad sealsamas, et teenistuseks koolides teeb riik selles reeglis erandi.

Proletaarlik revolutsioon Venemaal purustas kiriku ja riigi liidu ekspluataatorliku riigi hävitamisega ja kiriku täieliku lahutamisega uuest, revolutsiooni poolt loodud riigist — sotsialistlikust riigist — ning kooli täieliku lahutamisega kirikust.

„Riigil ei tohi tegemist olla usundiga, usuühingud ei tohi seoses olla riigivõimuga. Igaühel peab olema vabadus tunnustada ükskõik millist usundit või mitte ühtki usundit tunnustada, s. o. olla ateist, nagu seda tavaliselt ongi iga sotsialist. Igasugused erinevused kodanike vahel nende õigustes, sõltuvalt nende usundist, on täitsa lubamatud [93]."

Need Lenini poolt juba 1905. a. formuleeritud juhtlaused said aluseks nõukogude riigi poliitikale usuasjus.

Juba „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonis" 2. (15.) novembril 1917. a. kuulutati välja igasuguste rahvuslik-usuliste eesõiguste ja kitsenduste kaotamine.

Suhtudes ususse eitavalt, kandes kõrgel sõjaka ateismi lippu, alates juba esimestest päevadest kavakindlalt ja otsustavat võitlust usuga, püüdes — Marxi sõnadega öeldes — „vabastada südametunnistust usulisest ebausust" [94], suhtus võidule tulnud proletariaat, olles organiseerunud riigiks ja juhitud kommunistlikust parteist, töötava rahva usulistesse tõekspidamistesse sallivalt, teades, et ehtne võitlus usuga ei seisne mitte võitluses usklikega, et usukeeld või usukultuse vägivaldne kaotamine, nagu seda soovitasid anarhistid, viib ainult kunstlikule fanatismi õhutamisele.

„ÜKP-d juhib veendumus, et ainult kavakindluseni ja teadlikkuseni jõudmine rahvahulkade kogu ühiskondlik-majanduslikus tegevuses toob endaga kaasa usuliste eelarvamuste täieliku kadumise [95]," öeldakse partei programmis. See juhtlause on usuküsimuses aluseks kogu nõukogude seadusandlusele.

Selge tunnistuse peenetundelisest suhtumusest töötava rahva usulistesse veendumustesse annab kas või säärane tõik nagu RKN otsus 9. (22.) detsembrist 1917. a. — anda „Othmani püha koraan", see muhameedlaste usundiline säile (mis tol ajal oli riigi avalikus raamatukogus), muhameedlaste krai-kongressile viimase palvel.

---

[93] Lenin, Sotsialism ja religioon, VIII k., lk. 420.
[94] Marx ja Engels, XV k., lk. 286.
[95] ÜK(b)P programm, § 13.

Usu vastu võitlemise kavakindla teostamise korras andis RKN ühtlasi 23. jaanuaril 1918. a. dekreedi (S. K. 1918. a., nr. 18, art. 263), millega kirik lahutati riigist ja kool kirikust ning kindlustati seadusandlikus korras südametunnistuse-vabadus.

„Vabariigi piirides on keelatud anda igasuguseid kohalikke seadusi või määrusi, mis kitsendaksid või piiraksid südametunnistuse-vabadust või paneksid kehtima ükskõik milliseid eelistusi või eesõigusi kodanike usutunnistusliku kuuluvuse põhjal.

Iga kodanik võib tunnustada iga usundit või mitte ühtki. Igasugused õigustekaotused, mis on seoses ükskõik millise usundi tunnustamisega või mitte ühegi usundi tunnustamisega, tühistatakse," öeldi selle dekreedi 2. ja 3. paragraafis. §-le 3 lisatud märkuse järgi kõrvaldati kõigist ametlikest aktidest igasugune viide kodanike usundilise kuuluvuse või mittekuuluvuse kohta.

Dekreediga lubati usklikel vabalt täita usulisi talitusi tingimusel, et nendega ei rikutaks ühiskondlikku korda ja et nendega ei käiks kaasas kallalekippumised nõukogude kodanike õigustele.

Andes kodanikele tõelise südametunnistuse-vabaduse ja õiguse vabalt määrata oma suhet usuga, osutas dekreet eri paragraafis ühtlasi sellele, et ükski ei tohi, toetudes oma usulisele veendumusele, oma kodanikukohuste täitmisest kõrvale põigelda, ja lubas sellest erandit teha ainult tingimusel, kui üks kodanikukohus asendatakse teisega, ja seda igal üksikul juhul rahvakohtu otsuse põhjal.

Dekreet arvestas seega usulahkusid, mis usulistel kaalutlustel keelasid oma liikmeil sõjaväeteenistusse astuda[96].

Perekonnaseisuaktide pidamine võeti kirikult ära ja anti tsiviilvõimule.

Usulistelt koondistelt võeti juriidilise isiku õigused, eriti omandiõigus, ja asetati nad eraühingute seisundisse, millised ei saa riigi poolt mingeid eesõigusi ega toetusi. Kogu kirikute ja usuühingute vara kuulutati rahva ühisvaraks. Jumalateenistuse pidamiseks anti vastavaile usuühinguile tasuta kasutada hooned ja vajalikud kultuse-esemed.

Kool lahutati kirikust ja usuõpetus koolides keelati ära. Kodanikel lubati soovi korral usuõpetust õpetada ja õppida eraviisil.

Nõukogude esimese Konstitutsiooni vastuvõtmise ajaks oli kiriku lahutus riigist ja kooli lahutus kirikust juba sündinud tõsiasi. 1918. a. Konstitutsiooni art. 13 fikseeris selle garanteeritud südametunnistuse-vabaduse järgmiselt: „Sihiga tagada töötavale rahvale tõelist südametunnistuse-vabadust, lahutatakse kirik

---

[96] Dekreedi selle punkti arendamiseks ilmunud määrustega anti säärastele isikutele kohtu määruse põhjal õigus asendada sõjaväeteenistus omavanuste väkkeastumise tähtajani sanitaar-teenistusega või muu üldkasuliku tööga kutsealuse enese valikul.

riigist ja kool kirikust, usulise ja usuvastase propaganda vabadus aga on kõigil kodanikel." Esmakordselt maailmas oli riigi põhiseaduses fikseeritud usuvastase propaganda vabadus, milleta ei ole ehtne südametunnistuse-vabadus võimalik. VNFSV 1925. a. Konstitutsioon taastas täielikult selle artikli teksti. Analoogilised formulatsioonid leidsid aset ka kõigis liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

Usundiliste koondiste õigusliku seisundi praegusel ajal defineerib VNFSV ÜKTK ja RKN määrus 8. aprillist 1929. a. (edaspidiste muudatustega) usundiliste koondiste kohta (S. K. 1929. a., nr. 35, art. 353). Määrus annab usklikele õiguse oma usuliste vajaduste ühiseks rahuldamiseks koonduda usundilistesse koondistesse või usklike rühmitustesse [97].

Neil koondistel ei ole juriidilise isiku õigust. Seadus nõuab usuühingute ja usklike rühmituste registreerimist kohalikes nõukogudes erilises, töötava rahva ühiskondlikest organisatsioonidest erinevas korras. Määratud korras registreeritud usuühinguile ja -rühmitustele antakse tasuta kasutada erilisi palvehooneid ja ainuüksi kultuse otstarbeks määratud esemeid.

Usuühinguil ja -rühmitustel on kohalike nõukogude loal õigus korraldada üldkoosolekuid, valida kultuse vara valitsemisega ja kasutamisega seotud funktsioonide otseseks täitmiseks, samuti ka välise esindamise ülesandeiks oma liikmete seast täitevorganeid, arvult kolm inimest usuühingu ja üks esindaja usklike rühma kohta, samuti ka revisjonikomisjone koosseisuga mitte üle kolme liikme, kes kontrollivad kultuse vara ja omavahel kokkupandud või vabatahtlikest annetustest saadud rahasummasid.

Usundilistel koondistel on keelatud luua vastastikuse abiandmise kassasid, kooperatiive, tootmiskoondisi, organiseerida mitteusulise iseloomuga koosolekuid, samuti ka ringe, ekskursioone, raamatukogusid, lugemislaudu jm., s. o. kõike seda, millel ei ole otsest ühendust usundiliste koondiste peaülesannetega. Seadus ei tee rohkearvuliste usutunnistuste vahel mingit vahet.

Riik ei sega end kiriklaste mitmesuguste sihtidega ja kultustega organisatsioonide siseasjadesse. Järelevalvet usundiliste koondiste tegevuse üle teostavad kohalikud nõukogud. Kirikute sulgemine toimub ainult juhul, kui seda otsustab töötav rahvas ise.

Igasugune kallalekippumine kodanike südametunnistuse-vabadusele, igasugune kiriku ja riigi, kooli ja kiriku lahutusse puutuvate eeskirjade rikkumine on seadusega karistatav (vt. VNFSV Kriminaalkoodeksi § 122—127 ja teiste liiduvabariikide Kriminaalkoodeksite vastavad paragraafid).

---

[97] Usuühing on 18 aastat vanaks saanud ühe ja sama kultuse kodanike vähemalt 20-liikmeline kohalik koondis. Alla 20 liikmega koondisi nim. usklike rühmadeks.

Kõik siinöeldu paljastab nende aeg-ajalt kodanlikus ajakirjanduses ilmuvate laimavate väidete mõttetust, nagu kiusaks valitsusvõim NSVL-s usundit taga. Võitlust usundi vastu ei peeta NSVL-s mitte administratiiv-repressiooni teel, vaid kogu rahvamajanduse sotsialistliku ümberkorralduse teel, mis usundi juured välja kisub, töötavate masside sotsialistliku ümberkasvatamise, usuvastase propaganda, teadmiste süvendamise ja hariduse levitamise teel. NSVL töötava rahva massiline eemaldumine usundist on kõigi nende toimingute loomulik tulemus.

Suurt tööd usuvastase propaganda alal teeb töötava rahva massiline selts — Sõjakate Ateistide Liit.

Seltsimees Stalin, kõneldes südametunnistuse-vabadusest NSVL-s, ütleb, et „Riigi seadusandlus on säärane, et igal kodanikul on õigus tunnustada iga usku. See on igaühe südametunnistuse asi. Just seepärast me viisimegi läbi kiriku lahutamise riigist. Kuid viies läbi kiriku lahutamise riigist ja kuulutades välja usutunnistuse-vabaduse, jätsime ühtlasi igale kodanikule õiguse võidelda veenmise, propaganda ja agitatsiooni teel selle või teise usundi vastu, igasuguse usundi vastu“ [98].

124. artiklis peegeldas ja kinnitas Stalini Konstitutsioon seadusega selle tõelise südametunnistuse-vabaduse, mida teiste põhiõiguste kõrval omab iga NSVL kodanik.

„Kodanike südametunnistuse-vabaduse kindlustamise eesmärgil on NSV Liidus kirik lahutatud riigist ja kool kirikust. Kõigile kodanikele tunnustatakse usukultuste toimetamise vabadus ja usuvastase propaganda vabadus,“ öeldakse selles artiklis. Kõik laialdasimad õigused, mis NSVL Konstitutsiooni X peatükis loetletud, antakse kõigile kodanikele väljaspool igasugust sõltuvust usundist. 135. art. rõhutab Konstitutsioon eriliselt, et valimisõigused antakse kõigile kodanikele, sõltumata usutunnistusest. Analoogilised formulatsioonid leiduvad kõigis uutes liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

h) Sõna-, trüki-, koosolekute, miitingute, tänavrongkäikude ja -meeleavalduste vabadus.

Sõna-, trüki-, koosolekute, miitingute, tänavrongkäikude ja -meeleavalduste vabadus kui mõttevabaduse ja arvamusvabaduse väljendamise vajalik eeldus kuulub tähtsaimate poliitiliste vabaduste hulka. Ainult seda ühiskonda võib nimetada demokraatlikuks, kus kodanikele on antud kõik loetletud vabadused. Ainult selles riigis valitseb väljaarenenud, lõpuni järjekindel demokraatia, kus need poliitiliste vabaduste tähtsaimad liigid kindlustatakse tõeliselt riigi poolt ja seejuures eranditult kõigile kodanikele.

98 Stalin, Leninismi küsimused, lk. 192.

Kodanlik-demokraatlike riikide põhiseadused annavad tavaliselt need vabadused formaalselt ilma erandita kõigile kodanikele *. Tegelikult aga muudavad nende vabaduste mitmesugused kitsendused ja kogu kapitalistlik kord tervikuna need formaalselt kõigi kodanike päralt olevad õigused kitsa, eesõigustatud vähemiku õigusteks. Koosolekute vabadus „... isegi ka kõige demokraatlikumas kodanlikus vabariigis on tühi fraas, sest rikaste käes on kõik paremad ühiskondlikud ja erahooned, samuti on neil küllaldaselt vaba aega koosolekuiks ning neid kaitseb kodanlik võimuaparaat. Linna- ja maaproletariaat ning väiketalunikud, s. o. elanikkonna hiiglaenamik ei oma aga ei seda ega teist ega kolmandat" [99].

Kuid kodanlikes riikides on ka formaalsed kitsendused kogu teravikuga suunatud selle vastu, et töötav rahvas saaks kasutada koosolekute, miitingute ja meeleavalduste vabadust. Tavaliselt esitab kodanlik seadusandlus eriti karmid nõuded tänavrongkäikudele, samuti ka koosolekuile lahtise taeva all, s. o. töötava rahva massikoosolekuile, kellele oma ruumide puudumise ja osavõtjate suure arvu tõttu on koosolekud väljas sobivamad kui kinnises ruumis. Sääraste koosolekute ja tänavrongkäikude jaoks on olemas eriline keerukas loasaamise kord, ja pealegi on antud politseile, kes viibib neil koosolekuil ühiskondliku korra kaitseja nime all, laialdased volitused igasugustel ettekäänetel neid koosolekuid lõpetada, kui ta seda vajalikuks peab.

Kodanliku seadusandluse kogu silmakirjalikkus sääraste „vabaduste" suhtes ilmneb selgesti selles tõigas, et näiteks Inglismaal ei saa koosolekut eramaal pidada ilma peremehe loata ja riigimaal — ilma riigiorganite loata [100].

Säärase korra juures ei nõua koosolekute „õigus" iseendast mitte loa muretsemist, vaid luba on vajalik ainult ajutiseks maapinna hõivamiseks. Kodanlus on saanud, mida vajab, ja „vabaduse" näilikkus jääb riivamata.

Kaasaegse Inglismaa seaduseandjad otsustasid siiski koosolekute „vabaduse" seadusandliku reglementeerimise alal esinevat lünka täita, andes 1936. a. eriseaduse [101] miitingute ja meeleavalduste kohta, mis teeb kodanlike mandririikide eeskujul ametlikult politsei ülesandeks soovimatud miitingud ja meeleavaldused laiali ajada ning neist osavõtjad areteerida, s. o. need funktsioonid, mida Inglise politsei tolle ajani täitis nii-öelda mitteametlikus korras.

---

* Isegi Jaapanis, riigis, kes seaduse järgi karistab paljast ebasoovitavat mõttesuunda, lubab põhiseadus silmakirjalikult k õ i g i l e kodanikele trükivabaduse.

99 L e n i n, XXIV k., lk. 9.

100 I v a n o v s k i, lk. 265.

101 The Public Order Act, 1936. Vt. C r e w.

Prantsusmaal olid 1935. a. 23. oktoobri seadusega tänavkoosolekud keelatud. Tänavrongkäikude ja meeleavalduste suhtes nõudis see seadus etteteatamist, andes vastavaile võimudele, kui nad leiavad, et kavatsetav meeleavaldus või tänavrongkäik võib rikkuda ühiskondlikku korda, õiguse need ära keelata. Ebatäpse teadaande eest ja teatamata jäetud meeleavalduste organiseerimisest osavõtu eest ähvardab seadus vangistusega 15 päevast kuni 6 kuuni ja rahatrahviga kuni 2000 fr. [102].

Kujukamaiks illustratsioonideks koosolekute, miitingute ja meeleavalduste vabadusele kapitalistlikes maades on rohkearvulised tõigad politsei kallaletungidest tööliste rahulikele meeleavaldustele, nende laialiajamisest, osavõtjate peksmisest või meeleavaldajate tulistamisest.

Et muuta koosolekute vabadust paljast formaalsest õigusest töötavate masside tõeliseks õiguseks, „... on kõigepealt vaja võtta kurnajailt kõik ühiskondlikud ja uhked erahooned, on kõigepealt vaja töötavale rahvale anda vaba aega, on vaja, et nende koosolekute vabadust kaitseksid relvastatud töölised, aga mitte aadlikud või kapitalistid ohvitserid ühes rõhutud sõduritega" [103].

Sugugi parem ei ole kodanliku demokraatia maades lugu ka trükivabadusega, sest „see vabadus on pettus, niikaua kui trükikojad ja suurimad paberitagavarad on haaratud kapitalistide poolt ja kuni püsib ajakirjanduse üle kapitali võim, mis avaldub kogu maailmas seda selgemini, seda teravamalt, seda küünilisemalt, mida arenenum on demokratism ja vabariiklik kord, nagu näiteks Ameerikas" [104].

Kodanlik riigiõigus näeb tavaliselt eeltsensuuri puudumises kõige olulisemat ja põhimisemat trükivabaduse tunnusmärki. Sellest vaatepunktist hinnatakse näiteks Ühendriike ja Inglismaad, kus tsensuur on ammugi kaotatud, kui piiramatu ja täieliku trükivabaduse maid. Tõeliselt paistavad silma neis maades, vist küll veel teravamini kui teistes, ajakirjanduse sidemed kapitaliga, ajakirjanduse orjastamine kapitali poolt. Nii on Inglismaal kõige mõjurikkam konservatiivne päevaleht „Times" pankade häälekandja, olles oma direktorite kaudu seotud Lloyds pangaga, suurimate raudteeseltsidega, kindlustusseltsidega, rea suurimate kapitalistlike firmadega (Armstrongs, Vickers jt.). Teist suurimat ajalehte, samuti vanameelset — „Daily Telegraph'i" peetakse rasketööstuse häälekandjaks. Lord Rothermere'i ja lord Bewerbrooks'i ajalehekontsernid, kuhu on koondatud rida ajalehetruste, dikteerivad oma ajalehtedele avaliku arvamuse vabritseerimise suuna [105].

---

[102] Journal Officiel, 1935, lk. 11203.

[103] Lenin, XXIV k., lk. 9.

[104] Sealsamas, lk. 10.

[105] Lord Northcliffe, ühe ajalehetrusti omanik Inglismaal, seletab oma brošüüris „Ajalehed ja nende miljonärid" avameelselt: „Mõnda provintsiajalehte, samuti ka mõnda Londoni ajalehte peavad ülal rikkad inimesed oma poliitilise või sotsiaalse asendi kindlustamiseks. Selles ei ole midagi veidrat... „Westminster Gazette" oli ikka „ülalpeetav" leht. Pikkade aastate kestel käis ta ühe miljonäri käest teise kätte."

Ühendriikides on ajalehed veelgi suuremad kapitalistlikud ettevõtted, olles seotud teatavate pankade ja trustidega, kelle aktsiaisse on mahutatud ajaleheomanike kapitalid.

Nii näiteks kuulub Hearstile — Ühendriikide suurkapitalistile, kes on seotud sõjatööstusega, pankadega ja kontsernidega, mis ekspluateerivad Ladina- ja Lõuna-Ameerika maid — 29 ajalehte kogutiraažiga 10 miljonit eksemplari, millised Hearsti näpunäitel teevad rüüstekihutust kommunistliku partei ja ka NSVL revolutsioonilise töölisliikumise vastu.

Sellest, kuidas trükivabadus Ühendriikides tegelikult välja näeb, milline on Ühendriikides avaliku arvamuse valmistamise masinavärk, kuidas kõik ajalehed (peale töölisajakirjanduse) on kapitalistide ülalpidamisel, jutustatakse elavalt andeka ameerika ajakirjaniku Seldes'i hiljuti ilmunud raamatus [106].

Trükivabaduse olemus seisneb mitte eeltsensuuri puudumises, vaid võimaluses vabalt levitada töötava rahva masside tõelisi, mitte aga võltsitud vaateid.

Et asi ei seisne eeltsensuuris, see selgub ajakirjanduse kogemusist tsaariaegsel Venemaal. 1905. a. revolutsioon sundis tsaarivalitsust kaotama rea drakoonilisi seadusi ajakirjanduse vastu, eriti kaotama toimetajailt nõutava suure eelkautsjoni, ametivõimude õiguse väljaandjat ilma kohtuta trahvida jne., samuti perioodiliste väljaannete eeltsensuuri linnades, ja 26. aprillist 1906. a. ka „mitteperioodiliste" väljaannete eeltsensuuri. Kuid ajakirjandus ei saanud seetõttu sugugi vabaks. Eeltsensuuri kaotamisega kaasnes järeltsensuuri valjuse kõvenemine, mis 1905. a. 24. novembri „Ajakirjanduse ajutiste juhiste" põhjal ähvardas vanglaga toimetajaid-väljaandjaid ja autoreid igasuguse katse puhul võtta „kõige kõrgema" manifestiga ja „eeskirjade" enestega kuulutatud trüki-„vabadust" tõsiselt [107]. Eeltsensuur oli kaotatud, kuid konfiskeerimine, tohutud trahvid ja ajalehtede sulgemine, mis omandas otse epideemilise iseloomu just 1905. a. peale, tõmbas ajakirjanduse ümber säärase silmuse, et ta osutus lämmatatuks [108]."

Et ajakirjandust tõeliselt vabaks teha, „...tuleb kõigepealt võtta kapitalilt võimalus kirjanikke palgata, kirjastusi osta ja ajalehti pistida, selleks aga on vaja kukutada kapitali ike, kukutada ekspluateerijad, nende vastupanu maha suruda" [109].

Veel enne Oktoobrirevolutsiooni kirjutas Lenin, rahvamasse võimuhaaramiseks ette valmistades, 1917. a. oktoobris: „Ainult Nõukogude valitsus suudaks edukalt võidelda säärase karjuva ülekohtu vastu, nagu seda on suurimate trükikodade ja enamiku ajalehtede oma kätte haaramine kapitalistide poolt rahvalt röövitud miljonite abil. On vaja sulgeda kodanlikud kontrrevolutsioonilised ajalehed („Retš", „Russkoje Slovo" jt.), konfiskeerida nende trükikojad, teha ajalehtede erakuulutused riigi monopoliks, viia

---

[106] Seldes.

[107] Vallot de Barre kirjutab oma töös meelekibedusega, et 24. novembri 1905. a. ajutised juhendid ajakirjanduse kohta meenutavad tahtmatult Figaro kuulsaid pilkesõnu ajakirjanduse vabaduse kehtimapanekust tingimusel mitte puudutada ei võimusid, ei kirikut, ei poliitikat, ei kõlblust, ei ametiisikuid, ei lugupeetavaid seisusi, ei ükskõik keda, kes kellegagi sidemeid omab.

[108] Vt. Vallot de Barre'i eespool-tsiteeritud raamatu lisa: „Vene trükisõna marteroloog", lk. 33—182.

[109] Lenin, XXIV k., lk. 10.

need Nõukogude poolt väljaantavasse ja talupoegadele tõtt kõnelevasse valitsuse ajalehte. Ainult nõnda võib ja tuleb karistamatu vale ja laimu, rahva petmise, talurahva eksiteele viimise ja kontrrevolutsiooni ettevalmistamise võimas tööriist kodanluse käest ära lüüa [110]."

Sotsialistliku revolutsiooni võit NSVL-s, mis andis töölisklassi kätte tootmis-põhivahendite ja -riistade kõrval hooned koosolekute jaoks, trükikojad ja paberitagavarad ajakirjanduse jaoks, tähendas esmakordselt maailmas tõelisteks töötava rahva vabadusteks saanud sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute vabaduse laialdast teostumist. „Töötava rahva tõelise koosolekute vabaduse kindlustamiseks annab Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, tunnustades Nõukogude Vabariigi kodanike õigust korraldada vabalt koosolekuid, miitinguid, rongkäike jne., töölisklassi ja kehvik-talurahva korraldusse kõik rahvakoosolekute korraldamiseks kõlblikud ruumid ühes sisustuse, valgustuse ja küttega," — öeldi VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni 15. artiklis.

Andes töötavale rahvale sõna-, koosolekute, tänavrongkäikude, trüki- jne. vabaduse, jättis nõukogude valitsus selle vabaduse kasutamisest avalikult välja mittetöötavad kihid. Lenin kõneles sellest küsimusest Kominterni I kongressil järgmist: „Iga teadlik tööline, kes ei ole katkestanud sidet oma klassiga, saab otsekohe aru, et oleks mõttetu lubada ekspluateerijaile koosolekute vabadust tol ajal ja tolles olustikus, kui ekspluateerijad enda kukutamisele vastupanu osutavad ja oma eesõigusi kaitsevad. Kodanlus, kui ta revolutsiooniline oli, ei andnud ei Inglismaal 1649. a. ega Prantsusmaal 1793. a. „koosolekute vabadust" monarhistidele ja aadlikkudele, kes kutsusid kohale välisvägesid ja „tulid kokku" restaureerimiskatsete organiseerimiseks. Kui praegune, ammugi tagurlikuks muutunud kodanlus nõuab proletariaadilt, et see juba aegsasti kindlustaks ekspluateerijaile „koosolekute vabaduse", vaatamata sellele, millist vastupanu osutavad kapitalistid nende ekspriorieerimisele, siis töölised ainult naeravad kodanluse silmakirjalikkuse üle [111]."

Tagades töötavale rahvale tõelise trükivabaduse, ei laiendanud nõukogude valitsus seda vabadust mittetöötavaile kihtidele.

Esimene nõukogude Konstitutsioon, 1918. a. Konstitutsioon, ütles trükivabaduse küsimuse kohta järgmist:

„Sihiga kindlustada töötavale rahvale oma arvamuste avaldamise tõelist vabadust, hävitab Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik ajakirjanduse sõltuvuse kapitalist ja annab töölisklassi ja kehvik-talurahva kätte kõik tehnilised ning ainelised vahendid ajalehtede, brošüüride, raamatute ja igasuguste muude

---

[110] Lenin, XXI k., lk. 226—227.
[111] Lenin, XXIV k., lk. 9.

trükitoodete väljaandmiseks ning tagab nende vaba levitamist kogu maal" (art. 14).

Üks nõukogude valitsuse esimesi tähtsaimaid toiminguid töötavale rahvale tõelise trükivabaduse kindlustamisel oli rea kontrrevolutsiooniliste ajalehtede sulgemine Petrogradis Sõjalis-revolutsioonilise Komitee poolt juba esimesil päevil pärast revolutsiooni võitu. Proletariaadi vaenlased tõstsid sel puhul kära, karjudes trükivabaduse rikkumisest. Sanktsioneerides need Sõjalis-revolutsioonilise Komitee sammud, seletas Rahvakomissaride Nõukogu poolt 27. okt. (9. nov.) 1917. a. ajakirjanduse kohta antud dekreet töötavale rahvale, et „trükivabaduse" vabameelse sirmi all peitub enda kätte kogu ajakirjanduse lõviosa kiskunud jõukate klasside vabadus takistamatult mürgitada rahvamasside meeli ja segastada nende teadvust.

„Igaüks teab," öeldi dekreedis edasi, „et kodanlik ajakirjandus on üks vägevaimaid kodanluse relvi. Eriti kriitilisel momendil, kui uus võim, tööliste ja talupoegade võim, alles kindlustus, ei olnud võimalik seda relva täielikult vaenlase kätte jätta, tol ajal, mil ta oli niisama ohtlik kui pommid ja kuulipildujad" (S. K. 1917. a., nr. 1, art. 7).

See dekreet kutsus esile ägedaid ründeid „pahempoolsete" sotsialistide-revolutsionääride ja samuti ka trotskistide ning buhharinlaste poolt, kes, olles sotsialistliku revolutsiooni reeturid, maskeerisid end „bolševikkudeks". Väga tähtis on ära märkida, et just VKTK istungil 4. (17.) novembril 1917. a., mil arutati seda ajakirjanduse dekreeti, pärast seda, kui häälteenamusega oli vastu võetud bolševistlik resolutsioon, mis selle Rahvakomissaride Nõukogu sammu täielikult heaks kiitis, teatasid „pahempoolsed" es-er'id sellele protestiks, et nad loobuvad vastutusest ja kutsuvad oma esindajad Sõjalis-revolutsioonilisest Komiteest ja teistest organitest ära. „Pahempoolsete" es-er'idega liitunud rühm streigimurdjaid — tulevasi fašistlikke palgalisi — Rõkovi jt. näol esines demonstratiivselt teadaandega, et nad panevad oma volitused maha mitte ainult bolševistliku partei keeldumise tõttu oportunistliike parteidega kokku leppida, vaid ka nõukogude võimu justkui „terroristliku" poliitika pärast, mõistes viimase all kontrrevolutsiooniliste ajalehtede sulgemist.

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tegi lõpu igasugustele rikaste võimalustele ära osta ajakirjandust, tegi lõpu kapitalistide vabadusele kasutada oma rikkusi avaliku arvamuse võltsimiseks, luues nõukogude riigis esmakordselt maailmas tõeliselt vaba ajakirjanduse, töötava rahva tõeliselt vaba arvamuse-avaldamise vahendi. ÜK(b)P juhtimisel kujunes ajakirjandus NSVL-s võimsaks vahendiks rahvamasside tõelisel valgustamisel, nende endaorganiseerimisel, nende keskel uue distsipliini kasvatamisel, võimsaks abinõuks arvustamisel ja endaarvustamisel ning masside mobi-

liseerimisel kõigi riigi ja ühiskonna ehitustöö puuduste kõrvaldamiseks ning sotsialismi ülesehitamiseks.

Koos meie sotsialistliku kodumaa kasvamisega kasvas ja tugevnes ka ajakirjandus.

1936. a. oli meie ajalehtede ühekordne tiraaž 37 971 000, ületades peaaegu 14-kordselt ajalehtede ühekordse tiraaži 1913. a. Ajalehtede üldarv oli 9250, peaaegu 11 korda suurem kui 1913. a. Raamatute üldtiraaž oli 571 071 000, s. o. enam kui 6,5 korda suurem võrreldes 1913. a.

Ajalehed ilmuvad NSVL-s 69, raamatud aga 111 NSVL rahvaste keeles [112].

Sajad tuhanded tööliskirjasaatjad ja külakirjasaatjad töötavad aktiivselt kaasa kõigis perioodilise ajakirjanduse liikides.

Nõukogude ajakirjandust valvab nõukogude seadus. Määrus Kirjanduse ja Kirjastuste Asjade Peavalitsuse kohta 6. juunist 1931. a. (S. K. 1931. a., nr. 31, art. 273), nähes ette trükitoodete kontrolli, kohustab VNFSV Hariduse Rahvakomissariaadi koosseisu kuuluvat Kirjanduse ja Kirjastuste Asjade Peavalitsust „... keelama kirjastada, avaldada ja levitada trükitooteid, mis:

a) sisaldavad agitatsiooni ja propagandat nõukogude võimu ja proletariaadi diktatuuri vastu;

b) avaldavad riigisaladusi;

c) õhutavad rahvuslikku ja usundilist fanatismi;

d) on pornograafilise iseloomuga".

VNFSV Kriminaalkoodeks (§ 182[1] ja 185) karistab nõukogude ajakirjanduse seadusandluse rikkujaid.

Rea NSVL Prokuratuuri ringkirjadega prokuröridele antud juhendid rõhutavad vajadust taotella kohtuilt karmide karistusvahendite kohaldamist isikute suhtes, kes kiusavad taga töölis- ja külakirjasaatjaid ja seega tungivad kallale trükivabadusele [113].

Töötava rahva organisatsioonide ja ühingute esmased koosolekud toimuvad nende organisatsioonide ja ühingute plaani järgi ja nende vastavate täitevorganite kokkukutsumisel ilma võimuorganite ühegi loata.

Rajooni-, ringkonna- ja oblasti- (krai-) nõupidamised, konverentsid ja kongressid kutsutakse kokku oblasti- (krai-) täitevkomiteede ja ANSV RKN loal.

Vabariiklikud kongressid, konverentsid ja nõupidamised, milledest võtavad osa kohalikud esindajad, kutsutakse kokku vastava vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu loal, NSV Liidu riigiorganite, üleliiduliste kooperatiiv- ja ühiskondlike organisatsioonide

---

[112] Vt. „20 aastat nõukogu võimu", lk. 103—104.

[113] Vt. NSVL Prokuratuuri 1933. a. 3. detsembri ringkiri „Võitlusest töölis- ja külakirjasaatjate tagakiusamise vastu" („Za sots. zakonnost", 1934, nr. 1).

poolt kokkukutsutavad kongressid, konverentsid ja nõupidamised aga NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu loal [114].

Tänavrongkäikude ja meeleavalduste suhtes on NSVL-s täielik algatus antud töötava rahva ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühinguile ja esijoones kõigi nende ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide juhtivale tuumale — kommunistlikule parteile. Neisse rongkäikudesse ja meeleavaldustesse puutuvad Siseasjade Rahvakomissariaadi eeskirjad sisaldavad ainult tehnilist laadi juhendeid avaliku korra säilitamiseks, mille järelevalve on pandud tööliste ja talupoegade miilitsale.

Loomulikult ei ole ega saa olla meie riigis sõna-, trüki- jne. vabadust sotsialismi vaenlastele.

Igasugust vaenlaste katset kasutada neid töötavale rahvale antud vabadusi sotsialistliku riigi, s. o. kogu töötava rahva kahjuks, tuleb kvalifitseerida kui kontrrevolutsioonilist kuritegu, kohaldades sellele Kriminaalkoodeksi § 58^{10} või mõnda muud vastavat paragraafi.

Sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute, tänavrongkäikude ja meeleavaldustevabadus on NSVL-s kõigi kodanike vara, mis riigi poolt garanteeritakse täielikult sel ainsal tingimusel, et neid vabadusi kasutatakse vastavalt töötava rahva huvidele ja sotsialistliku korra kõvendamiseks. Kõigi mainitud vabaduste sotsialistliku laadi avaruse, ehtsuse ja garanteerituse fikseeris Stalini Konstitutsioon art-s 125: „Vastavalt töörahva huvidele ja sotsialistliku korra kindlustamise eesmärgil tagatakse NSV Liidu kodanikele seadusega:

a) sõnavabadus,
b) trükivabadus,
c) koosolekute ja miitingute vabadus,
d) tänavrongkäikude ja demonstratsioonide vabadus.

Neid kodanike õigusi kindlustab trükikodade, paberitagavarade, ühiskondlike hoonete, tänavate, sidevahendite ja muude nende õiguste teostamiseks vajalike aineliste tingimuste andmine töörahvale ja ta organisatsioonidele."

i) Kodanike õigus ühineda ühiskondlikeks organisatsioonideks.

Üks demokraatliku riigikorralduse põhitunnusmärke on kodanikele riigi poolt tunnustatud õigus ühineda liitudeks ja ühinguiks ja nimelt parteilisteks, kutselisteks, kooperatiivseteks, teaduslikeks, tehnilisteks, kultuurilisteks jne. ühiskondlikeks organisatsioonideks.

[114] Vt. NSVL RKN määrus 15. maist 1935. a. (S. K. nr. 26, art. 209) ja VNFSV VKTK ja RKN määrus 20. juunist 1935. a. (S. K. 1936. a. nr. 6, art. 29).

Kodanlik-demokraatlikele riikidele on iseloomulik see, et nad tunnustasid seda ühinguiks ja liitudeks koondumise õigust hiljem kui teisi kodanlikes deklaratsioonides ja põhiseadustes tavaliselt kuulutatavaid kodanikuõigusi.

Inglismaal näiteks, keda peetakse liitude ja ühingute kodanliku vabaduse kodumaaks ja kus juba XVIII saj. teisel poolel võis legaalselt eksisteerida säärane suur poliitiline assotsiatsioon nagu „Õiguste billi toetamise ühing", anti XVIII saj. lõpul ja XIX saj. alguses karmid seadused, mis ähvardasid mitte ainult pikaajalise vangistusega, vaid ka surmanuhtlusega neid, kes organiseerisid või kuulusid ühingusse, mis taotles valitsusele ebasoovitavaid sihte. Nende seaduste põhjal suleti hulk ühinguid ja liite ning esijoones töölisorganisatsioonid. Need seadused kaotati järk-järgult töölisklassi survel XIX saj. esimese veerandi kestel. Kuigi Inglismaal sestsaadik puuduvad liitude ja ühingute vabaduse erilised formaalsed kitsendused, ei kõnelda siiamaani ometi üheski seaduses liitude ja ühingute vabaduse andmisest kodanikele.

Tunduvalt hiljem kujunes nn. liitude ja ühingute vabadus (formaalses mõttes) välja Prantsusmaal. Ükski Prantsusmaa deklaratsioonidest ja põhiseadustest ei proklameerinud kuni 1848. a. liitude vabadust. Vastupidi, Prantsuse revolutsiooni algusest saadik ilmnes selgesti eitav suhtumine sellesse kodaniku-vabaduste liiki. Terve rida seadusi kas keelas lausa kodanike ühinemise liitudeks ja ühinguiks, või tegi nende organiseerimiseks kõiksuguseid takistusi.

Säärased on näiteks 1791. a. mai-seadus, mis keelas olemasolevail assotsiatsioonidel oma koosolekute protokollide avaldamise, kollektiivpalvete esitamise valitsusele ja agitatsiooni ametiisikute seas, Chapelier' seadus 1791. a., mis keelas vanglakaristuse ähvardusel igasugused töölisassotsiatsioonid, 1793. a. seadus poliitiliste naisklubide ja -ühingute organiseerimise keelu kohta jne. Impeeriumi ajastikul oli liitude ja ühingute seisund reglementeeritud koguni kriminaalkoodeksiga (*Code pénal*, § 291—294), mis seadis need liidud ja ühingud täielikku sõltuvusse administratsioonist, kes võis oma heaksarvamise järgi ühingute ja liitude organiseerimist mitte lubada ja ka olemasolevaid sulgeda.

Esmakordselt kuulutati Prantsusmaal liitude ja ühingute, kaasa arvatud ka poliitilised, vabadus 1848. a. põhiseadusega. Selle põhiseaduse § 8 ütles: „Kodanikel on õigus ühineda." Kuid seadus, mis lubas kodanikel seda õigust kasutada, jäigi kuni 1901. a. ilmumata. Chapelier' töölisassotsiatsioonide-vastane seadus tühistati alles 1864. a. Alles 20 aastat hiljem anti seadus, mis legaliseeris ametiühingud. Assotsiatsioonide vabaduse formaalne andmine dateerub Prantsusmaal alles seaduse andmise ajast — 1. juulist 1901. a. See seadus andis õiguse organiseerida ühinguid ja liite ilma eelloata ja koguni ilma põhikirja esitamata ning nõudis avalduse ja põhi-

kirja esitamist ainult ühingute ja liitude kohta, kes soovisid juriidilise isiku õigusi saada [115].

Saksamaal proklameeriti „liitude vabadus" esmakordselt samuti 1848. a. ja jäi kõigi Saksamaa riikide ühise seaduse mitteilmumise tõttu samuti fiktsiooniks. Suurema või väiksema „vabaduse" said ainult ühingud ja liidud, milledel puudus poliitiline iseloom. 1848. a. kujunema hakanud töölisliidud aeti pärast reaktsiooni võitu laiali. Alles XIX sajandi 60-ndaist aastaist alates tekivad Saksamaal tööliskoondised [116] ametiühingute ja sotsiaaldemokraatliku partei näol. Kuid juba 1878. a. tegi sotsialistide vastu antud seadus, mis keelas ära igasugused sotsialistliku propagandaga seoses olevad töölisorganisatsioonid, lõpu neile legaalseile töölisorganisatsioonidele ja sundis s.-d. parteid põranda alla minema. Saksamaa töölisklass tegi läbi suure võitluse koalitsiooniõiguse eest, enne kui saavutas selle seaduse tühistamise, mis järgnes 1890. a. Kuid ka selle seaduse tühistamine, mis viis töölisorganisatsioonide legaliseerimisele, ei toonud kaasa liitude ja ühingute vabaduse kuulutamist. Seda vabadust tunnustati Saksamaal formaalselt alles 1908. a. 19. aprilli seaduses.

Venemaal oli kuni 1905. a. isegi „liitude vabaduse" formel tsaarivalitsuse silmis mässuline. Alles 1905. a. revolutsioon kiskus tsaarivalitsuselt teiste seas välja ka lubaduse „kinkida" liitude vabadus. Kuni 1905. a. 17. oktoobri manifesti ilmumiseni ei tohtinud legaalselt eksisteerida ükski poliitiline partei, ükski mingisuguse poliitilise sihiga liit või ühing. Need ühingud ja liidud aga, mis olid lubatavad — heategevad, teaduslikud jne. —, olid alistatud rangele režiimile ja sõltusid terveni administratsiooni ning politsei meelevallast. On iseloomulik (ja selles seisneb sarnasus impeeriumi ajastiku režiimiga Prantsusmaal), et ühingute õiguslik seisund Venemaal oli kindlaks määratud kuritegude ennetamise ja tõkestamise kohta käiva määrustikuga. 1906. a. 4. märtsi ajutised juhendid ühingute kohta [117], millised anti pärast 1905. a. 17. oktoobri manifesti, mis kuulutas liitude vabaduse „kodanikuvabaduse vankumatuks aluseks", olid koostatud nõnda, et isegi säärane „heatahtlik" riigiteadlane nagu prof. Ivanovski pidi oma riigiõiguse-kursuses pärast nende juhendite refereerimist tähendama: „Ettekantust järeldub silmanähtavalt, et 1906. a. 4. märtsi Ajutised juhendid ühingute kohta ei määra mingeid tagatisi ühingute vabaks moodustamiseks [118]." Olles sunnitud legaliseerima revolutsiooni-

---

[115] Esmein, Elemendid (prants. k.), II k., lk. 582—586. Ka tema Ülevaade, samuti ka Duguit, Konst. õigus (prants. k.), V k., 1925.

[116] Enne seda juba eksisteerinud töölis-Verein'idel olid kitsad kultuurhariduslikud sihid ja nad olid täielikult kodanluse mõju all.

[117] Valitseva senati korralduste ja määruste kogu, 1906, nr. 48, art. 308.

[118] Ivanovski, lk. 494.

tormide ajastikul tekkinud ametiühinguid, keelasid need juhendid eriti nende ühinemise liitudeks [119] ja võtsid kõigilt valitsusasutistes, riigi- ja eraraudteedel ning üldkasutamiseks määratud telefoniettevõtteis töötajailt õiguse organiseerida ametiühinguid või astuda juba olemasolevaisse, kui selleks ei järgne ülemuse luba.

Järgneva reaktsiooniga kaasnesid nendegi tingimuste järsk halvenemine, millised määrati kindlaks mainitud 1906. a. ajutiste juhenditega, ametiühingute korduv purustamine, proletariaadi partei ja muude töölisorganisatsioonide põranda alla ajamine ning tagakiusamine.

Pärastsõjaaegsed kodanlikud põhiseadused kuulutavad tavaliselt liitude ja ühingute vabadust. Selleks avaldas kahtlemata mõju sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja see proletariaadi revolutsiooniliste lahingute laine, mis veeres mööda kodanlikke maid 1918.—1919. aastal.

Aga kuigi peaaegu kõigis kodanlikes riikides proklameeritakse kas põhiseadustega või eriseadustega liitude ja ühingute vabadust, ei ole liitude ja ühingute vabadusel ometi üheski neist riikidest vähegi kindlat garantiid. Isegi kõige demokraatlikumais kodanlikes maades, kus kommunistlikud parteid ja töötava rahva teised organisatsioonid eksisteerivad seaduspäraselt, on kõigile kodanikele formaalselt antud ühinemisvabaduse kasutamine laialdaste masside poolt kodanluse poliitilise ja majandusliku ülevõimu tõttu uskumatute raskustega seotud.

Sellest hoolimata on liitude ja ühingute vabadus kodanlik-demokraatlikes maades — olgugi formaalne, kärbitud ja täielikult garantiideta — ometi töölisklassi määratu suur poliitiline saavutis, mis võimaldab tal oma ridu tihendada, oma organisatsioone luua, oma ülesandeid selgitada kogu töötavale rahvale ja kõvendada temaga oma liitu võitluses kapitalistliku ekspluatatsiooni, kapitalistliku korra vastu. Seepärast töölisklass ja kogu töötav rahvas kapitalistlikes maades peabki kättevõidetud liitude-vabadust kalliks pidama ja seda ühes kõigi demokraatlike institutsioonidega fašistliku reaktsiooni eest kaitsema.

Kõikjal, kus fašism võimule tuleb, hävitab ta ühes kõigi demokraatlike institutsioonidega ka liitude ja ühingute vabaduse. Kõik töölisorganisatsioonid, parteilised, kutselised jm., lõhutakse ära ja nende liikmed satuvad tagakiusamise alla. Seega algab kodanlus oma kui valitseva klassi ajalugu liitude vabaduse keeluga ja kõigi tööliste, kõigi poliitiliste organisatsioonide tagakiusamisega ning pöördub oma ajaloo lõpul tagasi sama juurde, lastes seekord käiku veel barbaarsemad meetodid, fašismi meetodid.

---

[119] Riigiõiguses tarvitatava terminoloogia järgi nimetatakse liiduks ühingute koondist.

Liitude ja ühingute tõelise vabaduse, töötava rahva tõelise, riigi poolt tagatud õiguse koonduda ühiskondlikeks organisatsioonideks annab vaid tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik. Juba esimene nõukogude VNFSV 1918. a. Konstitutsioon märkis oma 16. artiklis: „Töötavale rahvale tõelise liitude vabaduse kindlustamiseks Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, murdes varakate klasside majandusliku ja poliitilise võimu ja kõrvaldades sellega kõik takistused, mis siiamaani kodanlikus ühiskonnas ei lasknud töölistel ja talupoegadel kasutada organiseerumise ja tegevuse vabadust, aitab töölistele ja kehvimaile talupoegadele igati, aineliselt ja muul viisil, kaasa nende koondumiseks ja organiseerumiseks."

Samal kujul formuleeriti töötava rahva koondumisõigus kõigi teiste liiduvabariikide konstitutsioonides. Säärase täieliku riikliku tagatise andmise tõttu töötava rahva õigusele ühiskondlikeks organisatsioonideks koonduda, võtsid viimased nõukogude maal kapitalistlikule maailmale ennenägematu ja kujuteldamatu ulatuse. Aasta-aastalt kasvasid ja tugevnesid need nõukogude riigi töötava rahva massilised koondised, haarates ikka uusi ja uusi elanike kihte, tõmmates neid aktiivsele osavõtule sotsialistlikust ehitustööst ja nõukogude riigi kaitsest. Nende koondiste mitmekesisus, nende tegevuse sisu ja hoog, juba NSVL töötava rahva arvuliselt suur osavõtt nendest — kõik see näitab üliselgelt nõukogude demokraatia kui kodanlikust ääretult kõrgemal seisva, uut tüüpi demokraatia olemust.

Oma laadilt, osalt ja ülesandeilt, mida nad täidavad töölisklassi diktatuuri süsteemis, jagunevad kõik need töötava rahva arvukad koondised järgnevaiks: ametiühingud, kooperatiiv-koondised, noorsoo-organisatsioonid, vabatahtlikud ühingud (spordi- ja kaitseorganisatsioonid, kultuurilised, tehnilised ja teaduslikud ühingud), partei.

Töölisklassi massilisim organisatsioon, kuhu 1938. a. alguses kuulus üle 22 miljoni liikme, on ametiühingud. „Ametiühinguid võib nimetada meil valitseva töölisklassi üldorganisatsiooniks [120]."

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon muutis meie maal ametiühingute seisundi ja ülesanded täiesti. Kapitalistlikes maades on ametiühingute põhiülesandeks võidelda kapitali vastu, kaitseda töölisklassi kapitalistide vastu.

Sotsialistlikus riigis töötavad ametiühingud käsikäes majanduslike ja nõukogude riigiorganitega, seades endale ülesandeks edasi arendada tootlikke jõude, tõsta töölismasside ainelist, elu- ja kultuuritaset, kaitseda neid nõukogude töö-seadusandluse bürokraatliku moonutamise vastu, tõmmata neid riigi ja tootmise juhtimisele. Nõukogude ametiühingud „on kommunismi kooliks. Nad

[120] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 114.

tõstavad endi keskkonnast esile paremaid inimesi kõigi valitsemisalade juhtivaks tööks. Nad teostavad töölisklassi koosseisus sidet eesrindlike ja mahajäänute vahel. Nad ühendavad töölismasse töölisklassi eelväega" [121]. Neis seltsimees Stalini sõnades on jäädvustatud ametiühingute määratu suur osa töölisklassi diktatuuri süsteemis. „Ametiühingud peavad olema riigivõimu lähimaiks ja alatisteks kaastöölisteks" ... öeldi VK(b)P XI kongressi resolutsioonis. Ametiühingud on kogu nõukogude riigi ajaloo kestel olnud riigi ustavaimaks toeks, sotsialistliku ehitustöö tähtsaimaks teguriks, riigi abiliseks kõigis tema algatustes. Seda tagas too otsustav võitlus, mille partei ja tema juhtimisel ametiühingute hulgad ise läbi viisid töölisklassi ja rahva maskeerunud vaenlaste, fašistliku luure agentide — Juuda Trotski, Buhharini, Tomski jt. rohkete katsete vastu moonutada ametiühingute osa nõukogude riigis.

Sotsialistliku ehitustöö käigus ametiühingute osa kasvas ja keerustus. Nii anti 1933. a. NSVL KTK ja RKN otsusega, mis koos Üleliidulise ametiühingute kesknõukoguga vastu võeti, viimasele üle funktsioonid, mis varemalt olid pandud NSVL Töö Rahvakomissariaadile (S. K. 1933. a., nr. 41, art. 238). Sellesamaga andis nõukogude võim ametiühingute kätte säärased töölisklassi elu parandavad võimsad tegurid, nagu riiklik sotsiaalkindlustus ning töökaitse ja julgeoleku-tehnika seaduste rakendamise kontroll. Ametiühingute sisemine struktuur ja töömeetodid määratakse kindlaks ametiühingute põhikirjaga ja ametiühingute üleliiduliste kongresside otsustega, nende vaheajal aga ÜAÜKN poolt.

Kui ametiühingud on kõige massilisemad töölisklassi organisatsioonid, siis kooperatsiooni vormis tema mitmesuguste liikidega (kolhoosid, tarbijate kooperatsioon, tööndusskooperatsioon) on meil üldse kogu töötava rahva kõige massilisem organisatsioon.

Mitut liiki kooperatsiooni, peamiselt tarbijate kooperatsiooni kujul, näeme ka kodanlikes riikides, kuid seal kasvab ta paratamatult kapitalistlike ettevõtete süsteemis, sest ainult sel eeldusel on ta olemasolu võimalik. Kodanluse ülevõimu kukutamine ja töölisdiktatuuri kehtimapanek muudab mõistagi kooperatsiooni osa täiesti ja avab temale laialdasimad väljavaated. „Ta omandab erilise tähtsuse pärast proletariaadi diktatuuri kindlustumist, ulatusliku ehitustöö ajastikul," kirjutas kooperatsiooni kohta 1926. a. seltsimees Stalin. „Ta kergendab proletariaadi eelväe sidet talurahva massidega ja loob võimaluse neid sotsialistliku ehitustöö voolu tõmmata [122]."

Tähtsaim kooperatiivkoondiste liik — võimalik ainult mõisnike ja kodanluse klassi puudumisel — on kolhoosid, see põllumajandusliku organisatsiooni sotsialistlik vorm, mille põhimõtteks on

---

[121] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 114.
[122] Sealsamas, lk. 115.

põllumajanduslike tootmisvahendite ja oma tööjõu vabatahtlik koondamine töötava talurahva poolt ja mis toob kaasa kogu põllumajanduse sotsialistliku ümberloomise ja tõusu, viletsuse hävitamise, kulakluse likvideerimise, talurahva jõuka elu, tema olustiku ja hingeelu põhjaliku muutumise.

Seetõttu, et partei ja nõukogude valitsuse poliitika on järjekindel olnud, et maa sotsialistliku industrialiseerumise tagajärjel on loodud võimas baas põllumajanduse varustamiseks keerukate masinatega, et on kannatlikult selgitatud selle põllumajanduse organiseerimisvormi paremusi üksikmajapidamise kõrval, et nõukogude riik on juba oma olemasolu algusest peale [123] põllumajandustootmise kollektiviseerimiseks igasugust abi andnud, — hõlmas see töötava rahva koondumise vorm 1937. a. 18,5 milj. talu ehk 93,0% nende üldarvust.

Nende töötava rahva koondiste sihid ja ülesanded on esitatud selgelt p.-m. artelli Näidispõhikirjas, mis võeti vastu kolhoosnikute-lööktööliste II Üleliidulisel kongressil ja kinnitati NSVL RKN ning ÜK(b)P KK poolt 17. veebruaril 1935. a. (S. K. 1935. a., nr. 11, art. 82).

„... rajooni ... asula (staniitsa, küla, huutori, kišlaki, auuli) töötavad talupojad," öeldakse Näidispõhikirjas, „koonduvad vabatahtlikult põllumajanduslikuks artelliks, et ehitada ühiste tootmisvahenditega ja ühise organiseeritud tööga kollektiivset, s. o. ühiskondlikku majapidamist, kindlustada täielikku võitu kulakute üle, kõigi töötava rahva ekspluateerijate ja vaenlaste üle, et kindlustada täielikku võitu puuduse ja pimeduse üle, üksikväikemajapidamise mahajääma üle, et kõrgele tõsta tööviljakust ja kindlustada seega kolhoosnikutele paremat elu."

Näidispõhikirja alusel, mis II kolhoosi-kongressi poolt vastu võeti ja valitsuse kinnituse tõttu seadusjõu omandas, koostavad kolhoosid oma rajooni täitevkomiteedes registreeritavad põhikirjad. Nende töötava rahva koondiste juhtimine riigiorganite poolt toimub sel alusel, et tingimata kinni peetaks vabatahtlikkuse põhimõttest nende organiseerimisel ja põllumajandusliku artelli põhikirjast, mis on konstrueeritud täielikus kokkukõlas Näidispõhikirja — selle kolhoosielu vankumatu seaduse — määrustega.

Suurt osa sotsialistlikus ehitustöös ja noorsoo kasvatamisel täidab bolševikkude kommunistliku partei juhtimisel Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooliit (ÜLKNL). „See on töölis- ja talurahva noorsoo massiline organisatsioon, mitte parteiline, vaid

---

[123] Vt. näiteks „Juhend maa ja p.-m. vahekordade reguleerimiseks maakorralduskomiteede poolt" — S. K. 1917. a., nr. 7, art. 105; VKTK dekreet kehvistu komiteede kohta 10. juunist 1918. a. — S. K. 1918. a., nr. 43, art. 524; RKN 1918. a. 2. novembri dekreet põllumajanduse arendamiseks asutatava erifondi kohta — S. K. 1918. a., nr. 81, art. 856.

parteiga seotud organisatsioon. Ta ülesandeks on abistada parteid noorpõlve kasvatamisel sotsialismi vaimus. Ta annab noori reserve kõigile muudele proletariaadi massiorganisatsioonidele kõigil valitsemisaladel [124]."

ÜLKNL põhikiri, mis vastu võeti kommunistliku noorsoo X kongressil 21. aprillil 1936. a., taastab need seltsimees Stalini mõtted selle töötava rahva koondumise mooduse osast ja ülesandeist töölisklassi diktatuuri süsteemis.

ÜLKNL on partei ja nõukogude riigi aktiivseim abiline noorte harimisel, laste seas tehtaval tööl koolis, perekonna kindlustamisel, laste eest hoolitsemisel ja muudel aladel, võtab osa nõukogude organite tavalisest tööst ja aitab neil tugevneda. Suuri ja austavaid ülesandeid täidab ÜLKNL sotsialistliku kodumaa kaitse alal, kasvatades noorsugu nõukogude patriotismi vaimus ja aidates riigile aktiivselt kaasa relvastatud jõudude kindlustamisel ning arendamisel.

Kommunistlike noorte side ametiühingute ja nõukogude organisatsioonidega on eriliselt ette nähtud põhikirjas, mille järgi ÜLKNL organisatsioonid saadavad oma esindajaid koostöötamiseks ametiühinguisse, rahvahariduse organeisse ja teistesse asutistesse, mis teevad noorsoo huvidesse puutuvat tööd. „Kommunistlike noorte esindajad ametiühingute, nõukogude ja teistes organisatsioonides viivad ellu partei ja kommunistlike noorte otsuseid, valvavad noorsoosse puutuvate seaduste täitmise järele, võtavad osa vastavate organisatsioonide ühisest tööst ja annavad korrapäraselt aru oma tööst neid delegeerinud kommunistlike noorte organisatsioonidele" (põhikirja § 44).

Arvukate vabatahtlike ühingute ja nende liitude üldine iseloomustus on antud neisse puutuvais määrustikes, mis on vastu võetud vabariigi KTK ja RKN poolt. „Vabatahtlikud ühingud ja nende liidud," öeldakse VNFSV VKTK ja RKN määruses 10. juulist 1932. a., „olles linna ja küla töötavate masside ühiskondliku isetegevuse organisatsioonid, seavad oma ülesandeks aktiivse osavõtu NSV Liidu sotsialistlikust ehitustööst, samuti ka kaasaaitamise maa kaitse tugevdamiseks... Vabatahtlikud ühingud ja nende liidud kokkukõlastavad oma tegevuse rahvamajanduse plaaniga ja sotsiaal-kultuurilise ehitustööga, võttes tegelikult osa nõukogude võimu järjekordsete ülesannete teostamisest sotsialistliku ehitustöö vastavate alade järgi. Vabatahtlike ühingute teaduslik-uurimuslik töö toimub marksistlik-leninliku meetodi alusel" (S. K. 1932. a., nr. 74, art. 33).

Sääraste ühingute organiseerimine toimub töötava rahva algatusel järgnevalt: avaldus ühingu või liidu põhikirja kinnitamiseks ühes põhikirja kavandiga esitatakse vastavale riigiorganile

[124] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 115.

(olenevalt ühingu või liidu maastaabist ja tegevuslaadist) ja pärast põhikirja kinnitamist selle organi poolt loetakse ühing organiseerituks ning saab juriidilise isiku õigused ulatuses, mis põhikirjas ettenähtud ülesannete teostamiseks vajalikud [125].

Vabatahtlike ühingute kohalikud osakonnad registreeritakse kohalikes (oblasti, rajooni, linna, küla) võimuorganites. Riigiorganid, kes on kinnitanud ühingu põhikirja ja registreerinud ka selle osakonnad, teostavad nende ühingute ja liitude ning nende osakondade suhtes järelevalvet ja kontrolli. Vabatahtlike ühingute ja liitude likvideerimine võib toimuda kas nende kongresside ja koosolekute sellekohasel otsusel või nende üle järelevalvet teostavate riigivõimu organite otsusel, juhul, kui: 1) ühing või liit on rikkunud kehtivat seadusandlust, 2) on põhikirjas ettenähtud sihtidest ja ülesandeist kõrvale kaldunud.

Eksisteerivate vabatahtlike ühingute suures hulgas on kõige massilisemad, mis hõlmavad miljoneid töötajaid, Osoaviahim (Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu riigikaitse ja aviokeemia ehitustöö edendamise ühing), MOPR (Rahvusvaheline revolutsioonivõitlejate abistamise ühing) ja „Bezbožnik" („Jumalaeitaja").

Kõik need töötava rahva koondised, milledel igaühel on omad spetsiifilised ülesanded, etendavad tööliskiassi diktatuuri süsteemis omapäraste hoobade või juhtmete osa, mis kindlustavad kogu selle süsteemi edukat töötamist.

Suunavaks jõuks tööliskiassi diktatuuri kogu süsteemis on Üleliiduline Kommunistlik (bolševikkude) Partei, kes teostab nii riigiorganite — nõukogude ja nende kesk- ning kohalike harude — kui ka kõigi muude „hoobade" — töötava rahva ülalloeteldud koondiste — juhtimist NSVL-s.

Kommunistlik partei on samuti töötava rahva ühendus, kuid ühenduse eriline liik, ühenduse kõrgeim vorm. „Tema (partei. — A u t o r i d) jõud seisneb selles, et ta kogub endasse kõik proletariaadi parimad inimesed kõigist tema hulgalistest organisatsioonidest. Tema missioon seisneb selles, et *ühendada* eranditult kõigi proletariaadi hulgaliste organisatsioonide tööd ja *suunata* nende tegevus ühes sihis — proletariaadi vabastumise sihis. Ühendada ja suunata seda ühes sihis on aga tingimata tarvilik, sest selleta on proletariaadi võitluse ühtsus võimatu, sest selleta on võimatu juhtida proletaarlikke masse nende võitluses võimu eest, nende võitluses sotsialismi ehitustöö eest. Kuid proletariaadi hulgaliste organisatsioonide tööd ühendama ja suunama on võimeline ainult proletariaadi eelvägi — tema partei. Ainult proletariaadi partei,

[125] Vt. NSVL KTK ja RKN 1933. a. 27. sept. (S. K. 1933. a. nr. 61, art. 362) määrus „Vabatahtlike ühingute tootmis- ja kommertstegevuse ja loteriitöö kohta".

ainult kommunistide partei on võimeline täitma seda peajuhi osa proletariaadi diktatuuri süsteemis [126]."

Olles töölisklassi eelvägi, on partei ühtlasi ka töötava rahva eelvägi tema võitluses sotsialistliku ühiskonna kindlustamise ja arendamise eest, sest ta on enesele alati sihiks seadnud mitte üksnes töölisklassi, vaid ka kogu töötava rahva vabastamise ekspluatatsiooni survest, sotsialistliku korra ehitamise, millest on huvitatud kogu töötav rahvas.

Seoses ekspluataatorlike klasside hävitamisega meie maal ja töölisklassi ning talurahva vahelise piiri järkjärgulise kustutamisega ilmneb eriti selgelt see partei kui kogu töötava rahva eelsalga osa võitluses sotsialistliku korra kindlustamise ja arendamise eest.

NSVL-s on ainult üks partei, bolševikkude partei. „Meie partei kui riigis ainulegaalse partei seisund (kompartei monopol) ei ole midagi kunstlikku ega meelega väljamõeldut. Säärast seisundit ei saa luua kunstlikult, halduslike mahhinatsioonide abil jne. Meie partei monopol on elust võrsunud, ajalooliselt kujunenud selle tulemusena, et sotsialistide-revolutsionääride ja vähemlaste parteid läksid lõplikult pankrotti ja kadusid meie reaalse elu tingimusis näitelavalt [127]."

Ühtne ja üksainus bolševikkude partei, Lenini-Stalini partei, kes teostab NSVL-s töölisklassi diktatuuri süsteemi kõigi hoobade juhtimist, kes tugineb kogu töötava rahva jagamatule usaldusele ja armastusele, — selles seisneb kommunismi võidu pant.

Nõukogude riik, andes kodanikele vabadused, lähtudes töötava rahva huvidest, ei lülita loomulikult nende antavate vabaduste loetelusse poliitiliste parteide vabadust, sest arvestades töötava rahva täielikku usaldust kommunistliku partei vastu on see vabadus vajalik ainult fašismi ja välismaa luure agentidele, kelle sihiks on NSVL töötavalt rahvalt kõik vabadused ära võtta, talle uuesti kapitalistlik ike peale panna. Sotsialismi võit ja ekspluataatorlike klasside likvideerimine riigis kõrvaldasid lõplikult pinna, millel oleksid võinud tekkida muud parteid peale ÜK(b)P.

„Mitu parteid, seega siis ka parteide vabadus, saab olla ainult säärases ühiskonnas, kus on antagonistlikud klassid, kelle huvid on vaenulikud ja lepitamatud, kus on, ütleme, kapitalistid ja töölised, mõisnikud ja talupojad, kulakud ja kehvikud jne. Kuid NSVL-s ei ole enam sääraseid klasse, nagu kapitalistid, mõisnikud, kulakud jm. NSVL-s on ainult kaks klassi, töölised ja talupojad, kelle huvid on mitte üksnes mittevaenulikud, vaid vastupidi — sõbralikud. NSVL-s ei ole seega siis pinda mitme partei jaoks, tähendab, ka nende parteide vabaduse jaoks. NSVL-s on olemas pind ainult ühe partei, Kommunistliku Partei jaoks. NSVL-s võib eksis-

---

[126] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 115.
[127] Sealsamas, 9. tr., lk. 275.

teerida ainult üks partei — kommunistide partei, kes julgelt ja lõpuni kaitseb tööliste ja talupoegade huvisid [128]."

ÜK(b)P on juhtiv jõud sotsialistliku riigi süsteemis, on kõigi töötava rahva organisatsioonide, nii ühiskondlike kui ka riiklike, juhtiv tuum. Juba partei VIII kongressil kirjutati organiseerimisküsimust käsitlevas resolutsioonis: „Kommunistlik partei seab enesele ülesandeks saavutada otsustav mõju ja täielik juhtiv seisukoht kõigis töötava rahva organisatsioonides: ametiühinguis, kooperatiivides, külakommuunides jne. Kommunistlik partei taotleb eriti oma programmi läbiviimist ja oma täielikku ülevõimu kaasaegseis riiklikes organisatsioonides, nagu seda on nõukogud [129]."

NSVL riiklike ja kõigi teiste töötava rahva organisatsioonide ainujuhtimine tuleneb loogiliselt tollest tõigast, et ÜK(b)P, olles töölisklassi eelvägi, on seega ühtlasi kogu töötava rahva eelvägi.

Stalini Konstitutsioon peegeldas ja fikseeris oma 126. artiklis töötava rahva — nõukogude riigi poolt temale juba oma ajaloo algusest saadik garanteeritud — ühiskondlikeks organisatsioonideks ühinemise õiguse kõige laialdasema kasutamise. „Vastavalt töörahva huvidele," öeldakse art-s 126, „ja rahvamasside organisatsioonilise isetegevuse ning poliitilise aktiivsuse arendamise eesmärgil kindlustatakse NSV Liidu kodanikele õigus ühineda ühiskondlikesse organisatsioonesse: ametiühinguisse, kooperatiivühendustesse, noorsoo-organisatsioonesse, spordi- ja kaitseorganisatsioonesse, kultuurilistesse, tehnilistesse ja teaduslikesse ühinguisse; kõige aktiivsemad ja teadlikumad kodanikud töölisklassi ja töörahva teiste kihtide ridadest ühinevad aga Üleliidulisse Kommunistlikku (bolševike) Parteisse, kes on töörahva eelvägi tema võitluses sotsialistliku korra kindlustamise ja arendamise eest ja töörahva kõigi ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide juhtiv tuum."

Seega on Stalini Konstitutsioon ainus konstitutsioon maailmas, kus avalikult on teada antud partei juhtivast osast riigis. Teatavasti ei kõnele siiamaani ükski kodanlik põhiseadus partei osast kodanlikus riigis, ja see on — valitsevate parteide klassiiseloomu juures ühest küljest ning kodanliku riigi klassi-põhiolu varjamise püüde juures teisest küljest — ka arusaadav [130].

NSVL Konstitutsiooni artiklil 126, mis peegeldab imesteldava täpsusega NSVL kodanike poolt seninägematus ulatuses teostata-

---

[128] Stalin, Konst. projektist, lk. 29—30.

[129] ÜK(b)P resolutsioonides, 1. osa, lk. 314—315.

[130] Kodanlikes riikides ei väldi sõna „partei" mitte ainult põhiseadusi, vaid ka tavalisi seadusi ja isegi parlamentide reglemente. Vt. selle küsimuse kohta tööd: Pelloux — Les parties politiques dans les constitutions d'après la guerre (Revue du droit politique, nr. 2, 1934), samuti ka Franz Adler, Die Rechtsstellung der politischen Parteien im modernen Staat (Zeitschrift für Politik, nr. 3, 1932).

vaid ühinemisõigusi ja kommunistliku partei — selle töötava rahva kõrgeima ühinemisvormi osa, on otsene täiend art-s 141, mis kindlustab töötava rahva loeteldud ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühinguile õiguse esitada kandidaate Ülemnõukogudesse. Nende artiklite tekst on korratud kõigi liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonides.

Kommunistide ja parteitute bloki hiilgav võit NSVL Ülemnõukogu ning liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude möödunud valimistel on kõige ilmekam illustratsioon Stalini Konstitutsiooni 126. artiklile.

j) Isiku- ja korteripuutumatus ning kirjavahetuse-saladus.

Isikupuutumatuse õiguse all tuleb mõista kodanikule seadusega kehtimapandud tagatist seadusvastaste vahistamiste, läbiotsimiste, äravõtmiste, isikliku kirjavahetuse läbivaatamiste ja muude toimingute vastu, mis ebaseaduslikult kitsendavad kodaniku isiklikku vabadust.

Isikupuutumatuse õigus või — nagu teda veel tavatsetakse nimetada — „kodanikuvabaduse õigus" — on kodanlikes riikides valitsevate klasside — ekspluataatorite — ainueesõigus.

Ainult sotsialistlikus riigis tagatakse reaalselt kodanike isikupuutumatus ja nende võrdsus seaduse ees, sest ainult siin:

„NSV Liidu kodanike üheõiguslus, sõltumata nende rahvusest ja rassist, kõigil majandusliku, riikliku, kultuuri- ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel on vankumatuks seaduseks.

Seadus karistab ükskõik millist otsest või kaudset õiguste kitsendamist või, vastupidi, otseste või kaudsete eesõiguste kehtimapanekut sõltuvalt kodanike rassilisest või rahvuslikust kuuluvusest, samuti kui igasugust rassilise või rahvusliku eranditegemise, vihkamise või põlguse jutlustamist" (NSVL Konstitutsiooni art. 123).

Ei saa olla isikupuutumatust seal, kus inimesed jagunevad rõhutavaiks ja rõhujaiks, ekspluateeritavaiks ja ekspluateerijaiks.

„Milline saab olla... „isikuvabadus" töötul, kes käib näljasena ringi ega leia oma tööjõu rakendamist. Tõeline vabadus on ainult seal, kus on hävitatud ekspluateerimine, kus ei ole ühtede inimeste rõhumist teiste poolt, kus ei ole tööpuudust ja viletsust, kus inimene ei värise selle pärast, et võib homme kaotada töö, korteri, leiva [131]."

Ainult sotsialistlikus ühiskonnas, kus inimene on „kõige väärtuslikum kapital", kus on kindlustatud inimisiku tõeline õitseng ja tõeline vabadus, kus ei ole „lepitamatut kontrasti indiviidi ja kollektiivi, üksikisiku huvide ja kollektiivi huvide vahel..." [132],

---

[131] Kõnelus Roy Howard'iga, lk. 13.

[132] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.

kus riigi poolt kaitstavad huvid on ühtlasi kogu töötava rahva huvid, ainult säärastes tingimustes on võimalik kodanike isikupuutumatuse tõeline kaitse.

Ainult „sotsialistlik ühiskond on isiku huvide kaitse ainus kindel tagatis“ [133].

Tõelise isikupuutumatuse-õiguse lätteks on klassiebavõrdsuse hävitamine, ekspluatatsiooni hävitamine, sotsialistliku majandusformatsiooni võit.

Ainult NSVL Konstitutsioon — võidule tulnud sotsialismi Konstitutsioon — tagab reaalselt isikupuutumatuse.

NSVL Konstitutsiooni art. 127 ütleb: „NSV Liidu kodanikele kindlustatakse isikupuutumatus. Kedagi ei tohi areteerida muidu kui kohtu määruse põhjal või prokuröri sanktsiooniga.“

NSVL kodanike kaitseks ja riigi julgeoleku huvides võib areteerida tõelisi kurjategijaid.

Kuid selleks, et vältida omavolilise vahistamise võimalust, on NSVL-s sisse seatud kord, mille järgi vahistamine võib toimuda üksnes kohtu määruse põhjal või prokuröri sanktsiooniga.

Andes määruse vahistamiseks, kontrollivad kohus ja prokurör selle vahendi kohaldamise vajadust ja seaduslikkust.

Et nõukogude kohus ja nõukogude prokurör on sotsialistliku riigi võimu esindajad, väljendavad ja kaitsevad kogu töötava rahva huvisid, siis on nende poolt toimetatav vahistuse õigsuse kontroll reaalseks tagatiseks, et kodanikelt ei võeta nende vabadust seadusvastaselt ega põhjendamatult.

Eranditult kõik riigid tunnevad vahistus-institutsiooni. Seda kohaldatakse süüdistatava suhtes tõkendina, et süüdistataval ei oleks võimalust kohtust ja kohtu-uurimisest kõrvale hoiduda ning et eraldada süüdistatavat, kelle vabaduses viibimine kuni kohtuotsuseni ähvardab ühiskonna ja riigi julgeolekut.

Põhjendamatu vahistuse vastu kohaldatavate tagatiste reaalsuse ja ulatuse määrab alati kindlaks selle riigi poliitiline kord, kus need tagatised proklameeritakse.

Põhjendamatu vahistuse tagatiste määr ja reaalsus olenevad otseselt demokraatia arengu astmest.

Samuti ei saa märkimata jätta, et vahistamise toimetamist reguleerivad kodanlike maade seadused ei tunne tavaliselt vahistamiseks vajalikku eelsanktsiooni.

Nende seaduste järgi on nõutav ainult vahistuse õigsuse järelkontroll.

Ainult NSVL-s, kus reaalselt on kindlustatud kodaniku tõeline isikupuutumatus, on pandud kehtima kord, mille järgi vahistamiseks nõutakse eelsanktsiooni ja mille järgi ei tohi kedagi vahistada enne, kui prokurör selleks kirjaliku loa või kohus määruse annab.

---

[133] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 602.

Vahistamiste korda kindlaksmääravad kodanlikud seadused on täis igasuguseid klausleid ja väljapääsuteid, mis võimaldavad laialdaselt toime panna omavolilisi vahistamisi.

Näitena selleks võib tuua Prantsuse „isikuvabaduse tagatisi" käsitleva seaduse § 13, mis reglementeerib vahistamise toimetamise korda. See paragraaf ütleb:

„Pärast esimest ülekuulamist kohtu-uurija poolt ei tohi süüdistatavat mingil juhul vangistada ega vahi alla jätta, kui ta omab kindlat elukohta ja kui teda ähvardav karistus on alla 2 aasta vangistust. Seda määrust ei kohaldata süüdistatavaile, kes on kuriteo eest juba süüdi mõistetud või kes on üldkriminaaliseloomuga süüteo eest vangi mõistetud tähtajaga üle 3 kuu ilma tingimisi süüdimõistmiseta.

Kõigis muudes paranduskohtu asjades, välja arvatud need, mis paragraafi eelmises lõikes ette nähtud, ja kuriteoasjades toimub eelvabastus 5 päeva pärast mainitud ülekuulamist.

Kuid seda reeglit võib rikkuda ja eelvangistust võib motiveeritud kohtuotsusega pikendada järgnevail juhtudel:

1) kui süüdistatav ei oma Prantsusmaal kindlat elukohta;

2) kui ta varemalt oli üldkriminaaliseloomuga süüteo eest vangi mõistetud tähtajaga üle 3 kuu ilma tingimisi süüdimõistmiseta;

3) kui on põhjust karta, et süüdistatav kohtust kõrvale hoidub;

4) kui ta on ohtlik ühiskondlikule julgeolekule;

5) kui tema vabadusse jätmine võib takistada tõe avastamist [134]."

Pole raske mõista, et kõik need „kuid" annavad võimaluse kohaldada vahistust kõigil neil juhtudel, mil see Prantsuse kodanlusele vajalik on. Iga töötut, kel puudub kindel elukoht, igaühte, kes valitseva klassi arvates ähvardab ühiskondlikku julgeolekut, isegi kui ta on toime pannud kuriteo, mille eest vahistus tavalises korras tõkendina kohaldatav ei ole, võib vahistada juba ainult ülalmainitud põhjustel.

Fašistlikes maades on vahistus erakordselt levinud arveteõiendamise viis fašistidele ebameeldivate inimestega.

Isikuvabaduse igasuguste tagatiste kaotamine fašistlikus riigis peegeldub ka fašistlikus seadusandluses.

Nii näiteks on Saksamaal 1934. a. 24. aprilli seadusega tühistatud kohtu ülesanne vaadata oma algatusel teatavail tähtaegadel uuesti läbi süüdistatava vahi all kinnipidamise pikendamise küsimus. See tähendab õieti, et tõkendina kohaldatava vahistuse tähtaeg ei ole piiratud.

Kuid fašistlik praktika läheb fašistlikust „seadusest" kaugemale. Vahistatuid peetakse ilma neile süüdistust esitamata aastaid kinni. Paremaks tõendiks sellele on saksa proletariaadi juhi sms

---

[134] Seadus 1933. a. 7. veebr. redaktsioonis. Vt. Journal Officiel, nr. 34, 9. II 1933. a-st, lk. 1354. — Seadus individuaalse vabaduse tagatiste kohta.

Thälmanni asi, keda juba mitu aastat ilma mingit süüdistust esitamata kinni peetakse.

Iga reaktsioon on seoses omavoli suurenemisega, mis avaldub omavoliliste vahistamiste rohkenemises.

Tõeline isikupuutumatus, täielik isikuvabaduse kindlustus on võimalik ainult sotsialistlikus riigis, kus omavoliline vahistamine on lubamatu, ja kui see peaks toimuma, karistatakse seda kui kõige raskemat kuritegu.

Inimene ei või ennast vabana tunda, kui ta korter ei ole kaitstud omavolilise sissetungi vastu, kui ei ole tagatud isikliku kirjavahetuse saladus, ja seepärast on arusaadav, et tagades NSVL kodaniku isikupuutumatuse, ütleb Konstitutsioon: „Seadus kaitseb kodanike korteripuutumatust ja kirjavahetuse saladust" (NSVL Konstitutsiooni art. 128).

Kodaniku korteripuutumatus seisneb peamiselt selles, et tema korter tagatakse ükskõik kelle vägivaldse sissetungi vastu. Kodaniku korterisse võivad ilma tema loata minna ainult riigi esindajad seaduses kindlaksmääratud juhtudel, kui see on vajalik riigi julgeoleku kindlustamiseks.

Kõige levinum sissetungimise moodus töötava rahva korterisse kapitalistlikes maades on teatavasti läbiotsimine.

Kodanlikud seadusandlused tunnevad läbiotsimise toimetamise õiguse kitsendusi. Nii näiteks on inglise seaduse järgi vägivaldne tungimine kodaniku korterisse võimalik ainult kriminaalkohtu määruse põhjal. Need kitsendused on aga puhtformaalset laadi, esiteks seepärast, et kodanlikud kohtud annavad määrusi tingimata alati siis, kui see on vajalik kodanluse huvides, teiseks seepärast, et kõrvuti põhiseadustega, mis vägivaldset sissetungi kodanike korterisse näiliselt piiravad, on olemas mitmesuguseid lisandeid, mis teevad põhiseaduse nulliks.

Enamikus kodanlikes maades kehtivate seaduste järgi võib läbiotsimist toimetada nii sooritatud kuriteo puhul kui ka „võimaliku hädaohu kõrvaldamiseks".

Säärane põhimõte kehtis muuseas revolutsioonieelsel Venemaal, kus läbiotsimise toimetamise kord oli reglementeeritud määrusega politsei-järelevalve kohta 12. märtsist 1888. a., mis lubas läbiotsimist toime panna „kahtlustuse korral", et „võimalikku hädaohtu" kõrvaldada.

Loomulikult avab see laialdased võimalused omavoliliseks sissetungimiseks kodaniku korterisse.

Kaitsedes nõukogude kodaniku korteripuutumatust, reglementeerib nõukogude seadus [135] karmilt läbiotsimise toimetamise korda, lubades läbiotsimist ainult kriminaalasja algatamise puhul.

---

[135] Läbiotsimiste toimetamise juhendid on püstitatud liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksites.

NSVL-s võivad läbiotsimist toimetada ainult uurimisorganid ja ainult neil juhtudel, kui on küllalt põhjust arvata, et mõnes ruumis või mõne isiku juures leidub esemeid, mis omavad olulist tähtsust kuriteo paljastamiseks või kurjategija avastamiseks.

Läbiotsimise toimetamise vajaduse kohta tehakse otsus, milles ära näidatakse põhjus, mis tingib läbiotsimise toimetamise vajaduse.

Läbiotsimise tulemused fikseeritakse protokollis.

Enne läbiotsimise alustamist on selle toimetaja kohustatud nõudma äravõtmisele kuuluvate esemete vabatahtlikku väljaandmist. Kui need esemed välja antakse, võib kohtu-uurija piirduda äravõtmisega, s. o. temale vabatahtlikult esitatud esemete äravõtmisega.

Isikud, kes ebaseaduslikult või ilma küllaldaste põhjusteta läbiotsimist toimetavad, võetakse vastutusele.

Kõik see tagab NSVL-s kodanike korteripuutumatuse omavoliliste läbiotsimiste vastu, mida võib toime panna ainult nende isikute korteris, kes kuritegelikult rikuvad riigi poolt seatud korda ja kes ähvardavad ühiskonna julgeolekut.

Korteripuutumatuse kaitse võib reaalselt tagatud olla ainult seal, kus on kaitstud kõik selle korteri valdaja seaduslikud õigused.

Nõukogude kodaniku isikupuutumatuse kindlustamiseks NSVL-s kaitseb seadus iskliku kirjavahetuse saladust.

Ükski ei või tutvuda kodaniku isikliku kirjavahetusega. Sellest juhendist võib teha ainult ühe erandi: riik lubab tutvuda kodaniku isikliku kirjavahetusega ainult sel juhul, kui see on vajalik kuriteo paljastamiseks ja kurjategija avastamiseks. Seesugust kirjavahetusega tutvumist võivad toimetada ainult uurivad organid prokuröri poolt sanktsioneeritud erilise otsuse põhjal. Prokuröri loata ei ole kellelgi, isegi uurivail organeil, õigust tutvuda kodaniku isikliku kirjavahetusega.

k) Varjupaigaõigus.

NSVL Konstitutsiooni art. 129 konstateerib, et „NSVL annab varjupaigaõiguse välisriikide kodanikele, keda kiusatakse taga rahva huvide kaitsemise, teadusliku tegevuse või rahvusliku vabadusvõitluse pärast".

Säärased artiklid on paigutatud ka mõnede liiduvabariikide konstitutsioonidesse (vrd. näiteks VNFSV Konstitutsiooni art. 133).

Tagakiusatavaile välismaalastele varjupaigaõiguse andmist praktiseeritakse riikidevahelistes suhetes juba tuhat aastat valitseva rahvusvahelise kombe tõttu. Varjupaigaõigus tähendab tege-

likult seda, et riik, kelle territooriumil tagakiusatav välisriigi kodanik varjub, keeldub tagakiusava riigi palvel välja andmast varjuvat kodanikku.

Ükski suuremaist kapitalistlikest riikidest ei fikseeri oma põhiseaduses varjupaigaõigust. Varjupaigaõiguse küsimuse lahendavad nad sisemise seadusandluse ja kurjategijate väljaandmist käsitlevate rahvusvaheliste lepingute korras. Varjupaigaõigust kasutavad tavaliselt isikud, keda taga kiusatakse poliitilistel motiividel. Poliitiliste kurjategijate mitteväljaandmise põhimõte on feodalismi vastu toimunud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni saavutis. Esmakordselt formuleeriti see põhimõte Prantsuse põhiseaduses 1793. a. (§ 119), mis määras, et prantsuse rahvas „annab varjupaika välismaalastele, kes on pagendatud oma kodumaalt võitluse pärast vabaduste eest". Hiljem viidi ta seadusandlusse (näiteks Belgia 1883. a. seadus, Šveitsi 1892. a. seadus), rahvusvahelistesse lepingutesse (esmakordselt Prantsuse-Rootsi 1831. aasta lepingusse) ja rahvusvahelise õiguse aktidesse (Rahvusvahelise Õiguse Instituudi resolutsioon 1882. a., Rahvusvahelise eraõiguse Habana-koodeks 1928. a.) jne.

Varjupaigaõigus on kapitalistlikes maades peamiselt ekspluataatorlike klasside eesõigus; selle õiguse kasutamine on rõhutud klassidele äärmiselt raskendatud.

Kapitalistliku maailma tingimustes kujuneb varjupaigaõiguse andmine oma klikivõimu pärast võitlevaile ekspluataatorlike klasside poliitilistele tegelastele sageli vahendiks, millega varjupaika võimaldav riik teostab oma poliitilisi sihte (näiteks Vene valgekaartlaste kasutamine nõukogudevastaseks võitluseks Saksamaal, Poolas, Jaapanis ja teistes maades, Austria ja Tšehhoslovakkia hitlerlaste kasutamine saksa fašistide poolt, pärast 1912. a. revolutsiooni Hiinast pagenud isikute kasutamine imperialistliku Jaapani poolt jne.). Säärasele varjupaigaõiguse kuritarvitamisele riikide poolt, kes varjupaika annavad, osutas eriti sms Ždanov oma esinemisel NSVL Ülemnõukogu esimesel istungjärgul (1938. a. 17. jaanuari koosolek).

Kodanlikud riigid teevad kõiksuguseid takistusi varjupaigaõiguse kasutamisele töötava rahva poolt ja töötava rahva huvide eest võitlevate poliitiliste tegelaste ning rahvusliku vabadusvõitluse tegelaste poolt. Nii tehti veel läinud sajandi üheksakümnendail aastail korduvaid katseid keelduda varjupaigaõigust andmast isikuile, kes võitlesid kaasaegse (s. o. kapitalistliku) ühiskonna sotsiaalse ja poliitilise aluse vastu. Seda vaimu väljendas Rahvusvahelise Õiguse Instituudi ülalmärgitud resolutsioon (1882. a.). Hiljem peegeldus see seisukoht ka mõnes rahvusvahelises lepingus väljaandmise kohta (Lõuna-Ameerika riikide vahelised lepingud) ja mõne maa seadusandluses (näiteks Ameerika seadus 1. maist 1917. a. „valitsuste vägivaldset kukutamist propageerivate „äär-

miste elementide" osariikidesse sissesõidu keelu kohta"). Sms Litvinov märkis ühel oma esinemisel Genfis, et „... needsamad riigid, kes osutavad kõige laialdasemat külalislahkust teatava poliitilise värvinguga emigrantidele, unustavad ära varjupaigaõiguse, kui seda paluvad teissuguse poliitilise värvinguga emigrandid" [136].

Säärane „unustamine" ulatub mõnikord antifašistlike võitlejate otsese väljaandmiseni fašistlikele riikidele arveteõiendamiseks. Nii näiteks andsid Belgia võimud 1936. a. Saksa salapolitseile (Gestapo'le) üle kaks poliitilist emigranti-antifašisti. Ei tarvitse kõnelda, et fašistlikud riigid ei anna varjupaigaõigust välismaalastele, keda taga kiusatakse töötava rahva huvide kaitsemise pärast. Saksa-Jaapani-Itaalia 1936. a. ja 1937. a. lepingud näevad ette nende riikide politsei ja salapolitsei otsese kaastöö võitluseks „kommunismi" vastu.

Stalini Konstitutsioon, mis pani NSVL-s põhiseadusena kehtima varjupaigaõiguse andmise välisriikide kodanikele, keda töötava rahva huvide kaitsemise pärast taga kiusatakse, annab tegelikult kogu maailma töötavale rahvale laialdase, reaalse võimaluse „varjupaigaõigust" kasutada. Ka selles küsimuses on Stalini Konstitutsioon seega kõige demokraatlikum konstitutsioon maailmas.

Stalini Konstitutsioonis fikseeritud varjupaigaõigus on nende põhimõtete arendamine ja kinnitamine, mis selles küsimuses üksikute liiduvabariikide konstitutsioonides juba esimestel aastatel pärast Suurt sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kirja pandi (vrd. näiteks VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni art. 21, Valge-Vene NSV 1919. a. Konstitutsiooni art. 14 jt.).

Nende konstitutsioonide vastavad artiklid konstateerisid varjupaigaõigust üldkujul: isikuile, keda „poliitiliste ja usundiliste kuritegude pärast" taga kiusatakse. Teisest küljest ei sisaldanud nad viidet varjupaigaõiguse andmise kohta neile, keda teadusliku tegevuse pärast taga kiusatakse.

Nende artiklite kohaldamise praktika näitas, et NSVL-s otsivad varjupaika vaid kahte liiki isikud, keda nende veendumuste pärast taga kiusatakse, — nimelt isikud, keda töötava rahva huvide kaitsemise pärast taga kiusatakse, ja rahvuslikust vabadusvõitlusest osavõtjad, s. o. just need, keda kodanlik-demokraatlike maade formaalne „varjupaigaõigus" tegelikult ei kaitse. NSVL-s on nõukogude võimu kahekümneaastase eksisteerimise kestel varjupaiga leidnud tuhanded välisriikide kodanikud — eesrindliku ja tõusva inimkonna tõelised esindajad, kes oma kodumaal on võidelnud töötava rahva huvide või rahvusliku vabastumise eest. Säärased on näiteks kõigil meeles püsivad Astuuria ülestõusust osavõtjad Hispaanias (1934. a.). Tuhanded töölised, teenistujad ja haritlased, keda igal teisel maal oleks vastu võetud vähemalt kui ränka koor-

[136] Litvinov, lk. 88.

mat, kui ebasoovitavaid välismaalasi, keda ootasid politseilised norimised, tööpuudus ja nälg, — võeti NSVL-s vastu kui klassivennad.

Rahvusvahelise õiguse kodanlikud teoreetikud (vt. näiteks Fauchille) tunnistavad, et varjupaigaõigus ei tohi kahjustada riigi huvisid, tema „endasäilitamise õigust". Loomulikult ei või NSVL kui ainus sotsialistlik riik vaenulikus kapitalistlikus ümbritsuses oma territooriumil viibimise õigust anda isikuile, kes, kuigi on vaenujalal kapitalistliku korra ühe või teise avaldusega, jäävad siiski vaenulikuks sotsialistlikule korrale. Sellega ei ole muidugi võetud võimalus lubada säärastel isikutel või koguni nende gruppidel nõukogude territooriumile tulla; niisamuti on mõistetav, et nõukogude riik ei ole kuidagi kohustatud neid isikuid neid tagakiusavaile teise riigi võimudele välja andma.

NSVL teeb „varjupaigaõigusest" erandi ühele poliitiliste kurjategijate liigile, nimelt — terroristidele. NSVL kirjutas 19. mail 1938. a. Genfis alla „Terrorismi vältimise ja temaga võitlemise konventsioonile", millega konventsiooni osalisi kohustatakse nende territooriumil varju otsivate terroristlikest aktidest osavõtjate vastu repressioonivahendeid tarvitama. NSVL suhtumist sellesse poliitiliste kuritegude liiki valgustas konventsiooni eelnõu väljatöötamisel äärmise põhjalikkusega sms Litvinov [137].

Kõige sügavamat poliitilist mõtet omab NSVL Konstitutsiooni art-sse 129 võetud määrus nende isikute varjupaigaõiguse kohta, keda taga kiusatakse teadusliku tegevuse pärast. Selles määruses ilmneb kahe süsteemi — sotsialistliku ja kapitalistliku — kogu vastandlikkus, mis on meie ajastu peamine vastandlikkus. Kõduneva kapitalismi maades kiusavad tagurlikud pimedusejüngrid ja metsikud fašistlikud bandiidid taga teadust ja teadlasi, sulevad teaduslikke asutisi, põletavad raamatuid ja lõhuvad sajandite kestel loodud kultuuri.

NSVL, andes kapitalistliku maailma õpetlastele varjupaigaõiguse, kaitseb inimkonna kultuuri fašistlike fanaatikute eest, päästab hukkuva klassi poolt toimetatavast füüsilisest hävitamisest need elavad jõud, kes võivad teenida töötava rahva hulki.

5) NSVL kodanike põhikohused Stalini Konstitutsiooni järgi.

a) NSVL kodanike õiguste ja kohuste lahutamatus.

Kõik Konstitutsioonis fikseeritud suurimad NSVL kodanike õigused on lahutamatult seotud kodanikel lasuvate kohustega. Meie sotsialistliku ühiskonna töötavale rahvale kuulub maal kogu

[137] Litvinov, lk. 87.

võim, ta on ka meie riigi kõigi hüvede peremees; just seepärast peab ta kui oma maa täievõimuline peremees täitma tema suhtes rea kohuseid. Oma märkustes Erfurti programmi eelnõu kohta pani Engels ette asendada formel „Kõigi võrdse õiguse eest" formeliga „Kõigi võrdsete õiguste ja võrdsete kohuste eest". „Võrdsed kohused," kirjutas Engels, „see on meie seisukohalt eriti tähtis lisand kodanlik-demokraatlikele võrdsetele õigustele, lisand, mis võtab viimastelt nende spetsiifiliselt kodanliku mõtte [138]."

Marxi ja Engelsi teaduslik ettenägemus säärasest ühiskonnast, kus viiakse ellu võrdsed õigused ja võrdsed kohused, on reaalselt teostatud meie maal, mis kinnitas „kõigi võrdse kohuse töötada oma võimete järgi ja kõigi töötajate võrdse õiguse saada selle eest oma töö järgi" [139]. Kõigi NSVL kodanike kohuseks on: NSVL Konstitutsioonist kinni pidada, seadusi täita, töödistsipliini pidada, ausalt suhtuda ühiskondlikku kohusesse, austada sotsialistliku ühiselu reegleid, kaitseda ja kindlustada ühiskondlikku, sotsialistlikku omandit, täita sõjaväeteenistuse austavat kohust Tööliste ja Talupoegade Punaarmees ja kaitseda isamaad, mis on iga kodaniku püha kohus.

Kõik Stalini Konstitutsioonis loeteldud kohused vastavad NSVL rahvaste elulistele huvidele. Selles peitubki nende jõud. Meie kodumaa rahvad, kes võitlesid kätte kodusõja rohketel rinnetel peetud lahinguis oma truimate, vapraimate poegade verega vaba ja rõõmsa elu, on ise huvitatud iga kohuse täitmisest oma kodumaa ees. Kindel side NSVL kodanike õiguste ja kohuste vahel on kujukalt näha nende kõrvutamisel, eriti ilmekalt avaldub see õiguses tööle. Nõukogude riik andis kodanikele õiguse olla kindlustatud tööga, kusjuures nende töö eest tasutakse vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile. Samal ajal ütleb NSVL Konstitutsiooni art. 12: „Töö on NSV Liidus iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — põhimõttel: „kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma"." Ilma töödistsipliini pidamata ei ole sotsialistlik kord mõeldav. Kolhoosnikute-löökttööliste I Üleliidulisel kongressil märkis seltsimees Stalin: „... sotsialism ehitatakse töö alusele. Sotsialism ja töö on teineteisest lahutamatud [140]."

Stalini Konstitutsioonis fikseeritud kohuste täitmine iga kodaniku poolt oma sotsialistliku isamaa ees on aluseks, et kindlustada NSVL rikkust ja võimsust, et täielikult õitsele viia töötava rahva jõukus ja kultuurne elu, et kaitseda meie kodumaad ja tema saavutisi vaenlaste igasuguste kallaletungide vastu, ja lõppeks on ta tähtsaimaks tingimuseks kogu meie edasiliikumisele, eelduseks

---

[138] Marx ja Engels, XVI k., II osa, lk. 107.
[139] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 583.
[140] Sealsamas, lk. 533.

üleminekule kommunismi madalaimalt faasilt tema kõrgeimale faasile.

Kodanlikus ühiskonnas on isiklikud huvid ja riigihuvid lahutatud ning üksteisega vastuolus.

Seda seisukohta on sunnitud tunnustama ka üks kaalukaim kodanlik jurist — Jellinek. Rida tema töid („Subjektiivsete avalike õiguste süsteem", „Riigi üldõpetus" jt.) läbib mõte, et kuivõrra inimene on allutatud riigile, lakkab ta (inimene) olemast isiksus, lakkab olemast õiguste subjekt ja on vaid kohuste subjekt.

Igasuguse riigi võim ja võimsus põhineb Jellineki järgi vaid riigialamate alistumisel, võim võib teostuda ainult juhul, kui indiviidid *toovad end riigile ohvriks* [141].

Kapitalistliku ühiskonna loomus on säärane, et kodanluse valitsevale klassile ei ole sügavalt võõrad mitte üksnes töötava rahva huvid, vaid ka kogu ühiskonna progressiivse arengu huvid tervikuna. Määravaks ja pühaks põhimõtteks kodanlusele, tema tegevuse peamiseks tõukejõuks on kasumi omastamine. Kodanluse leeris eneses puudub üksikute kapitalistide vahel ühtsus. Neid lahutavad vastuolud ja võitlus mitmesuguste võimutseva klassi rühmituste vahel. Omavahel lakkamatult vaenujalal olevad kodanlased „... moodustavad klassi", kirjutavad Marx ja Engels „Saksa ideoloogias", „ainult seevõrra, kuivõrra neil tuleb ühiselt võidelda mõne teise klassi vastu; muudes vahekordades seisavad nad ise üksteise vastu vaenulike võistlejatena" [142].

Kapitalistliku ühiskonna struktuur on niisugune, et ilma nende mitte kunagi lahendatavate vastuoludeta ei suuda kapitalism eksisteerida ega areneda.

NSVL rahvaste lahutamatu ühtsus oma sotsialistliku riigiga ja kodanike elulistele huvidele vastavate õiguste ning kohuste eraldamatus muudab NSVL vägevaks ja võitmatuks jõuks, millega võrdset maailmas ei ole praegu ega ole olnud varemalt.

Juba omal ajal nägi Engels ette kommunistliku korra võimsust ja hoiatas härrasid kodanlasi selle haletsemisväärse tagajärje eest, mis neid kokkupõrke korral selle jõuga paratamatult ootab. Engels kirjutas: „... pidage seejuures silmas, härrad, et säärase (kommunistliku. — A u t o r i d) ühiskonna liige peab sõja korral, mida võidakse pidada muidugi ainult a n t i k o m m u n i s t l i k e rahvuste v a s t u, kaitsema tõelist isamaad, tõelist kodukollet, et ta järelikult võitleb innuga, visadusega ja vaprusega, mille ees peab aganatena laiali lendama praeguse sõjaväe masinlik väljaõpe [143]."

---

[141] J e l l i n e k, lk. 278.

See on õige iga antagonistliku ühiskonna suhtes, kuid ei ole kohaldatav sotsialistlikule ühiskonnale, kus isiklikku ja ühiskondlikku, kodanike õigusi ja kohuseid mitte üksnes ei vastandata üksteisele, vaid on vastastikku tingitud, üksteisega orgaaniliselt seotud.

[142] M a r x ja E n g e l s, IV k., lk. 44.

[143] M a r x ja E n g e l s, III k., lk. 278.

Kõik ülalöeldu ei tähenda, et uue Konstitutsiooni vastuvõtmisega on automaatselt tagatud vabatahtlik ja teadlik kohuste täitmine kõigi kodanike poolt. Kapitalismi igandite võitmise protsess inimeste teadvuses ei ole meie maal veel lõppenud. Ei ole veel vabanetud vana ühiskonna sajandite kestel inimeste teadvusse juurdunud vastikuist joontest, nagu seda on bürokratism, tallalakkumine, oma naha hoidmine, püüd ahnitseda rohkem, ebavääriikas suhtumine üksteisesse, naisisikusse, perekonnasse jne. Lenin osutas omal ajal, et „miljonite ja kümnete miljonite harjumuse jõud on kõige kohutavam jõud“ [144].

Edaspidine võitlus lõplikuks vabanemiseks kapitalismi igandeist, „harjumuse jõust“, tähendabki selle ülesande lahendamist, et kõik kodanikud täidaksid oma kohust kui kõigi sotsialistliku ühiskonna liikmete otsest elulist tarvidust.

Rõhutades sidet NSVL kodanike õiguste ja kohuste vahel, peab nägema ka erinevust, mis valitseb õiguste ja kohuste vahel. See ilmneb juba kas või sellest tõigast, et NSVL kodanikul on võimalus oma suva kohaselt teatavat õigust kasutada või kasutamata jätta, ja selle kasutamata jätmise pärast ei kanna ta mingit vastutust, kuna aga temale pandud kohuste täitmata jätmine, nende täitmisest keeldumine toob kaasa vastutuse seaduse ees.

b) Konstitutsioonist kinnipidamine, seaduste täitmine, töödistsipliini pidamine, aus suhtumine ühiskondlikusse kohusesse, sotsialistliku ühiselu reeglite austamine.

Stalini Konstitutsiooni poolt NSVL kodanikele pandud põhikohuste loetelu sisaldub art-s 130, milles öeldakse: „NSVL iga kodanik on kohustatud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsioonist kinni pidama, seadusi täitma, töödistsipliini pidama, ausalt ühiskondlikusse kohusesse suhtuma ja sotsialistliku ühiselu reegleid austama.“

Suur Stalini Konstitutsioon ei sisalda mingeid deklaratiivseid või programmilisi avaldusi, vaid kujutades endast „... käidud tee kokkuvõtet, juba saavutatud võitude kokkuvõtet“ [145], ta on „selle registratsiooniks ja seadusandlikuks kinnistuseks, mis juba on tegelikult saavutatud ja kätte võidetud“ [146].

See NSVL Põhiseadus kinnistab tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi poliitilised ja majanduslikud alused, riikliku korralduse põhimõtted ja vormid, võimuorganite struktuuri, ühtlasi ka kodanike õigused ja kohused ning on NSVL kogu seadusand-

[144] Lenin, XXV k., lk. 190.
[145] Stalin, Konst. projektist, lk. 17.
[146] Sealsamas.

luse aluseks. Samu määrusi liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide ulatuses kinnistavad nende vabariikide konstitutsioonid. NSVL Konstitutsiooni, samuti ka liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide konstitutsioonide vankumatus on vajalikem tingimus meie sotsialistliku riigi õitsenguks ja kodanikele antud kõige laialdasemate õiguste kasutamiseks.

Loomulikult on NSVL kodanike kõige esimeseks kohuseks kinni pidada NSVL Konstitutsioonist ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonidest. Seepärast algavadki Stalini Konstitutsiooni art. 130 ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonide vastavad artiklid nõukogude kodanike põhiõiguste loetelu kohusest kinni pidada Konstitutsioonist.

Nõukogude seadused on ainsad seadused maailmas, mis on rahva tahte tõeliseks avalduseks. Nõukogude seaduste sihiks on kindlustada sotsialistlikku majandust ja nõukogude distsipliini, kasvatada kodanikke kommunismi vaimus; nõukogude seaduste sihiks on armutult võidelda kõigi suure nõukogude rahva vaenlaste vastu, võidelda reeturite, äraandjate ja fašistlike luureagentide vastu, võidelda kõigi ja igasuguste rünnete vastu, mis ähvardavad inimeste huvisid ja õigusi.

Nõukogude seadused on sotsialistliku riigi käes vägevaks tööriistaks ühiskonna uuendamisel, inimese teadvuse ümberkujundamisel ja sotsialistliku ühiskonna kindlustamisel.

Nõukogude seaduste jõud seisneb selles, et nad väljendavad rahva huvisid, et nad rakendatakse ellu rahva enese poolt.

Seepärast nõuabki nõukogude riik juba oma tekkimise esimestest päevadest peale, olles kaotanud kodanliku seaduslikkuse ja loonud uue seaduslikkuse, sotsialistliku seaduslikkuse, kõigilt kodanikkudelt, asutistelt ja ametiisikutelt täpset ja tõrkumatut nõukogude seaduste täitmist [147].

Täielikus vastavuses nõukogude seaduste osale ja tähtsusele määravad Stalini Konstitutsiooni art. 130 ja kõigi liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide konstitutsioonid oma vastavais artikleis NSVL kodanike ühe kõige tähtsama põhikohusena nõukogude seaduste täitmise.

Töötava rahva kasvatamine sotsialistliku riigi seaduste austamise vaimus ja nende vankumatu täitmine kõigi NSVL rahvakomissariaatide, ametiisikute ja üksikute kodanikkude poolt on võimas tegur meie sotsialistliku riigi edaspidise võimsuse kindlustamisel.

---

[147] Vt. näiteks S. K. 1917, nr. 1, art. 12, Nõukogude erakorraline VI Üleliiduline kongress, stenograaf. kokkuvõte, lk. 13—14, Leninski sbornik XXI, lk. 264, Lenin, XXIV k., lk. 433—434.

NSVL on ainus maa maailmas, kus tööd ümbritseb austus, kus isiku seisundi ühiskonnas määrab terveni tema töö, kus aus töö toob inimestele populaarsuse, kuulsuse ja lugupidamise, kus töö on muutunud „au asjaks, kuulsuse asjaks, vapruse ja sangarlikkuse asjaks“ [148].

Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, vabastades töö ja kuulutades ta kõigi kodanike kohuseks, pani aluse ka uuele suhtumisele töösse, pani aluse uuele, sotsialistlikule töödistsipliinile, mis asendas kapitalistliku ühiskonna vana kepi-töödistsipliini. Sotsialistlik töödistsipliin kasvas ja tugevnes kogu rahvamajanduse sotsialistliku ümberkujundamise käigus. Selle uue, sotsialistliku töödistsipliini, uue töösse suhtumise võrsed, mida Lenin geniaalselt märkas kodusõja ajastu esimestes kommunistlikes vabatahtlikes töö-laupäevades, muutusid aja jooksul nõukogude rahva üldiseks suhtumiseks töösse, mis leidis endale väljenduse massilise sotsialistliku võistluse võimsas kasvamises ja lõppeks stahhaanovlikus liikumises. Stalini Konstitutsioon peegeldas ja kinnistas artikleis 12 ja 130 selle seisundi, mis meie ühiskonnas on määratud tööle. Artikkel 12 ütleb: „Töö on NSV Liidus iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — põhimõttel: „kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma“.“

NSVL-s teostub sotsialismi põhimõte: „Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi.“

Iga kodaniku kohuseks on teadlik töö, distsiplineeritud töö. Seda rõhutatakse art-s 130, mis osutab NSVL kodanike põhikohuste seas töödistsipliini pidamisele. Analoogilised formulatsioonid sisalduvad kõigi liiduvabariikide ja autonoomsete nõukogude sotsialistlike vabariikide konstitutsioonides.

Loetelles NSVL kodanike kohused, toob Stalini Konstitutsioon selgesti nähtavale sotsialistliku ühiskonna kodaniku aulise ja kõrge osa. Nõukogude kodanik — see on kõrgemat tüüpi riigi kodanik, kapitalismile omase isiku ja kollektiivi vahelise vastandlikkuse likvideerinud ja isiku ning kollektiivi huvid harmooniliselt ühendanud sotsialistliku riigi kodanik. Sotsialistlik ühiskond tõstab ühiskondliku kohuse mõiste määratu kõrgele.

NSVL kodanik kui sotsialistliku ehitustöö vahetu, aktiivne osaline peab omama kõrgelt arenenud arusaamist ühiskondlikust kohusest, peab endale aru andma sellest, et ühiskondliku kohuse täitmine iga kodaniku poolt on kogu ühiskonna õitsengu, järelikult ka kodanike isikliku heaolu alus.

Stalini Konstitutsioon peegeldas seda NSVL-s valitsevat suhtumist ühiskondlikusse kohusesse, kinnistades art-s 130 kodanike põhikohuste seas nende ausa suhtumise ühiskondlikusse kohusesse. Sama leiab aset kõigi liidu- ja autonoomsete nõukogude sotsialist-

[148] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 393.

like vabariikide konstitutsioonides. Aus suhtumine ühiskondlikusse kohusesse ei muutunud sellega mitte üksnes kõlbluse normiks, vaid ka riigi vankumatuks seaduseks, millisest kõrvalekaldumist vaadeldakse kui Põhiseaduse rikkumist ühes sellest järelduvate vastavate tulemustega.

NSVL kodanike põhikohuste seas osutas Stalini Konstitutsiooni art. 130 sotsialistliku ühiselu reeglite austamisele.

Igal teataval ajaloolisel momendil määratakse ühiselu reeglid teatava ühiskondliku korra põhimõtetega.

Kapitalistlik tootmisviis, mis põhineb eraomandil ja inimkonna enamiku ekspluateerimisel vähemiku poolt, loob kodanlikus ühiskonnas ka vastava ühiskondliku korra ja ühiselu reeglid.

Eraomaniku juhm ahnus, aetud aplast püüdest rikastuda, saada võimalust tööst eemalduda, saada rikkamaks, järelikult oma võistlejast tugevamaks, viib töötavate masside ohjeldamatule rõhumisele ja ekspluateerimisele, mis on kapitalistliku ühiskonna paratamatu kaaslane. Kapitalistlik tootmisviis oma lahendamatute antagonistlike vastuoludega tingib kodanliku ühiselu põhimõtted, kodanliku ühiskonna kombed, tavad ja vaated. Teadus, kunst, ajakirjandus, kool, kirik — kõik see kasutatakse ära selleks, et istutada rahvahulkade teadvusse kodanlusele meeldivaid maitseid ja käitumisnorme, esitades need ametlikult üldinimlike põhimõtetena. Tegelikult aga, nagu märkis juba Lafargue, arutleb kodanlane nõnda:

„... ühiskond — see olen mina; moraal — see on minu maitsed ja minu kired; seadus — see on minu kasu [149]."

Kodanliku korra seadustele täielikus vastavuses jutlustatakse põhimõtteid, millede kohaselt inimesed peavad teotsema reegli järgi: „Igaüks enda eest, jumal üksi kõigi eest", „inimene on inimesele hunt" jne., millele vastavalt võidutseb too, kes võitluses tugevamaks osutub.

„Säärane on juba ekspluateerijate seadus — lüüa mahajäänuid ja nõrku. Kapitalismi hundi-seadus. Sa oled mahajäänud, sa oled nõrk — tähendab, sul ei ole õigus, järelikult võib sind peksta ja orjastada [150]."

Sama piiritu individualism, metsik võitlus „ühiskondliku seisundi" pärast, egoism, võistlus, milles igaüks on valmis teise kõri läbi närima, — need on kõige tüüpilisemad jooned, mida surve ja ekspluatatsiooni kord inimeste keskel kultiveerib.

Kodanlus on labastanud ja moonutanud eesrindliku inimkonna paremad ideed; kodanlikus ühiskonnas mõõdetakse kõike rahaga. Kõige üle valitsevad kasupüüdlikkus, arvestus ja üldine müüdavus.

---

[149] Lafargue, III k., lk. 374.
[150] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 445.

Seni kui püsib kapitali võim, muutub kõik, mitte üksnes esemed, vaid ka inimese isik, südametunnistus, armastus, teadus — paratamatult müüdavaks.

Valelikkus, silmakirjalikkus ja vagatsemine — see iseloomustab esijoones kodanlikku moraali. Kodanluse jutlustused perekonna pühadusest ja puutumatusest, omandi pühadusest ja puutumatusest on karjuvas vastuolus reaalse tõsieluga, kus õitseb prostitutsioon, kus miljonite proletaarlaste lapsed on lihtsaiks kaubaesemeiks ja tööriistadeks muudetud, kus ainult murdosa elanikkonnast evib omandit, teised kõik on aga sellest „vabastatud", kus kogu ühiskond põhineb palgaorjusel ja miljonite töötajate ekspluateerimisel.

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga sündis pööre, millega võrdset ei ole ajalugu veel inimeste ühiskondlikus elus tundnud. Sellest hetkest peale hakkas muutuma miljonite ja miljonite inimeste elu alus ja sellega ühes kogu elukord ning elureeglid, kõik ühiselu reeglid.

Kuid ühiskondliku elu uute vormide, inimeste ühiselu uue korra loomise protsess on väga pikaldane. Uus ühiselu kord ja reeglid ei saanud tekkida korraga, sest see uus ühiskond ei olnud ikka veel vabanenud ega saanudki korraga vabaneda tolle korra igandeist, millest ta oli alles pääsenud. Isegi kommunismi esimeses faasis, sotsialistliku korra juures, see uus ühiskond „... säilitab veel igas suhtes — majanduslikus, kõlbelises ja vaimses — selle vana ühiskonna sünnimärgid, mille põuest ta on tulnud" [151].

Pöördudes tööliste poole kirjutas Marx sellest, et neil endil tuleb „... läbi elada 15, 20, 50 aastat kodusõda ja rahvusvahelisi lahinguid mitte ainult selleks, et muuta olemasolevaid vahekordi, vaid et ka ise muutuda ja saada võimeliseks poliitilist ülevõimu kandma" [152]. Sellest, et töölisklass võib ainult revolutsiooniga „pääseda kogu vanast jälkusest", kirjutasid Marx ja Engels juba oma varajases töös — „Saksa ideoloogia". Sama mõtet avaldas korduvalt ka Lenin [153].

Üksnes pikaldases võitluses vana maailmaga loodi uued sotsialistliku ühiskonna inimesed, kes panid kehtima uued sotsialistliku ühiselu vormid.

See protsess algas riigis juba proletaarliku revolutsiooni esimestel päevadel.

„Meie teeme tööd," õpetab meile Lenin, „et hävitada neetud reeglit: „igaüks enda eest, jumal üksi kõigi eest"... Meie teeme tööd, et süvendada teadvusse harjumust, masside igapäevaseks tarvituseks reeglit „kõik ühe eest ja üks kõigi eest", reeglit:

---

[151] Marx ja Engels, XV k., lk. 274.
[152] Marx ja Engels, VIII k., lk. 506.
[153] Vt. näiteks Lenin, XXIII k., lk. 490.

„igaüks oma võimete järgi, igaühele tema tarviduste järgi", et viia järk-järgult, kuid kõrvalekaldumatult kommunistlikusse töösse kommunistlikku distsipliini [154]."

Visas võitluses kapitalistliku mineviku olustiku ja kommete iganditega kujunesid juba nõukogude võimu esimestest aastatest alates uued inimesed kõigil meie elualadel.

Masside loova aktiivsuse tõeline tõus, samuti nagu inimisiku laialdane õitsengki, on teostatud põhimiselt ülesehitatud sotsialistliku ühiskonna baasil.

„... Sotsialismi meil mitte üksnes ehitatakse, vaid ta on tunginud juba olustikku, rahva igapäevasesse elusse-olusse," seletas seltsimees Stalin. „Aastat 10 tagasi oleks võidud selle üle diskuteerida, kas meil võib ehitada sotsialismi või ei. Nüüd ei ole see enam diskussiooni küsimus. Nüüd on see faktide küsimus, elava elu küsimus, mis läbib rahva kogu elu [155]."

Ainult sotsialismimaal, kus puudub tootmisriistade ja -vahendite eraomandus, on inimene survest ja ikkest ning tema üle valitsevaist ühiskonna välistest jõududest vabastatud. Sotsialism teeb inimesest tõelise loodusjõudude valitseja, isiku, kes oma vaimseid ja hingelisi võimeid täiustab.

Vestluses inglise kirjaniku Wells'iga 1934. a. rõhutas seltsimees Stalin uuesti, et ainult sotsialistlik ühiskond tagab kõige täielikuma isikuvabaduse.

Sama mõtte juurde tuli seltsimees Stalin tagasi tuntud vestluses Roy Howard'iga, osutades sellele, et me ehitame kommunistlikku ühiskonda inimisiku tõelise vabaduse nimel.

Ainult kommunistlik kord tagab isiku kui moraalsete ja kultuuriliste väärtuste kandja sisemaailma täieliku õitsengu ja annab inimesele võimaluse täielikult vabaneda vana ühiskonna traditsioonidest, harjumustest ja mustusest.

Need teadusliku kommunismi rajajate Marxi ja Engelsi ideed on ellu viidud nende suurte järglaste — Lenini ja Stalini poolt meie maal.

Uuel materiaalsel alusel, ühiskondliku, sotsialistliku omandi baasil luuakse meil uued suhted inimeste vahel, uus suhtumine töösse, ühiskondlikku kohusesse, perekonda, lastesse, luuakse uued sotsialistliku ühiselu reeglid — kommunistliku moraali vaimus.

Inimisik, nõukogude kodaniku väärtus ei ole kusagil ega kunagi säärasele kõrgusele tõstetud nagu meie maal.

Suhtumine inimestesse, inimesse on sotsialistlikul maal väljendatud seltsimees Stalini sõnades:

„... kõigist väärtuslikest kapitalidest, mis maailmas olemas, on kõige väärtuslikum, otsustavam kapital inimesed, kaadrid [156]."

---

[154] Lenin, XXV k., lk. 256.
[155] Stalin, Kõne valijaile.
[156] Stalin, Kõne Punaarmee akadeemikutele, lk. 14.

Elajalikud seadused: „inimene on inimesele hunt", „päästku end, kes päästa suudab" — on meie sotsialistlikust olustikust jäädavalt välja surutud.

„Tšeljuskinlaste" päästmise kangelaslik epopöa, vaprate papaninlaste ülev vägitegu triivival jaamal „Põhjanaba", sangarliku kolmiku — Grizodubova, Raskova ja Ossipenko — võrratu ülelend ja vägiteod taigas ja kogu nõukogude rahva poolt neile osutatud vennalik, sõbralik armastus ja hool demonstreerisid kogu maailma ees kõige selgemalt, et ainult sotsialismimaal on inimene inimesele sõber, et ainult sotsialismi alusel võivad inimesed seesuguse sõpruse, kollektiivse toetuse, organiseeritud abi ja ühtsuse astmeni jõuda.

Need teostatud sotsialistlikud põhimõtted tungivad iga päev ellu ja muutuvad ikka enam ja enam meie praeguse sotsialistliku realiteedi tüüpiliseks nähtuseks.

Meie päevil teostub Lenini ettenägemus, et „...ainult sotsialismist algab kiire, ehtne, tõeliselt massiline, elanikkonna enamiku, siis aga kogu elanikkonna osavõtul toimuv edasiliikumine kõigil ühiskondliku ja isikliku elu aladel" [157].

„...Kõlblus," ütles Lenin, „on see, mis on vajalik vana ekspluateeriva ühiskonna purustamiseks ja kogu töötava rahva koondamiseks proletariaadi ümber, kes loob uue, kommunistide ühiskonna. Kommunistlik kõlblus on see kõlblus, mis on vajalik selleks võitluseks ja mis ühendab töötajaid igasuguse ekspluateerimise vastu... Kommunistliku kõlbluse aluseks on võitlus kommunismi kindlustamise ja lõpuleviimise eest [158]."

Kommunistlik kõlblus, millest kõneles Lenin 1920. a., tungib kõigisse meie ühiskonna laialdasemaisse kihtidesse. Ausa nõukogude kodaniku tegevuse ja kogu käitumise ühiskondlikus ning isiklikus elus dikteerivad meie sotsialistliku revolutsiooni huvid, rahva huvid ja kommunismi võidurikka lõpuleviimise ülesanded.

Seepärast ongi lepitamatu viha revolutsiooni vaenlaste vastu, võitlus rahvavaenlastega, kodanluse agentide trotskistlik-buhhaarinlike spioonide ja diversantidega, kes püüdsid NSVL-s kehtivat sotsialistlikku korda kukutada ja kapitalismi ennistada, — üks kommunistliku moraali tähtsaimaid põhimõtteid.

Ees seisab veel pikaldane ja süstemaatiline, „tänuväärseim ja õilsaim", nagu Lenin seda nimetas, töö vanast ühiskonnast meile jäänud raske pärandi lõplikuks likvideerimiseks, kõigi kodanike kasvatamiseks sotsialistliku ühiselu kõigi reeglite austamise ja täitmise vaimus.

Seepärast ongi Stalini Konstitutsiooni järgi iga NSVL kodaniku kohuseks austada sotsialistliku ühiselu reegleid (art. 130).

---

[157] Lenin, XXI k., lk. 439.
[158] Lenin, XXX k., lk. 411—413.

See Konstitutsiooni artikkel kohustab iga kodanikku käituma ühiskonnas nõnda, et see soodustaks kommunismi edasist kindlustamist. See aga tähendab ausalt ja kohusetruult oma töösse ja ühiskondlikusse kohusesse suhtuda, sotsialistlikku distsipliini kõvendada, nõukogude seadusi täita, ühiskondlikku ja sotsialistlikku omandit hoida ja kindlustada, sotsialismi vaenlaste vastu leppimatu ja teiste suhtes aus ja õiglane olla, oma sotsialistlikku kultuuri tõsta.

Sotsialistliku ühiselu reeglite austamine ja täitmine kõigi NSVL kodanike poolt kõvendab meie sotsialistliku riigi võimsust.

Sotsialistliku riigi võimsuse kõvenemine on kindlaks tagatiseks sotsialismi edasistele hiilgavaile võitudele, kommunismi edasistele maailma-ajaloolistele võitudele.

c) Kohus hoida ja tugevdada sotsialistlikku omandust.

NSVL Konstitutsiooni art. 131 ütleb:

„NSV Liidu iga kodanik on kohustatud hoidma ja tugevdama ühiskondlikku, sotsialistlikku omandust ...“

Seesugune on nõukogude kodaniku üks pühi kohuseid, mis temale Stalini suure Konstitutsiooniga on pandud.

Proletaarse revolutsiooni teostamine tähendab kodanliku omandi hävitamist ja tingimuste loomist ühiskonna sotsialistliku organisatsiooni kehtimapanekuks, mille majanduslikuks aluseks on sotsialistlik omand.

Valitsev tootmis- ja omandamissüsteem leiab alati täieliku väljenduse vastavate varavahekordade süsteemis.

„... Praegusaja kodanlik eraomand on saaduste säärase tootmise ja omandamise viimne ja kõige täiuslikum väljendus, mis põhineb klassivastuoludel ja ühtede ekspluateerimisel teiste poolt [159].“ Sootuks teissugune on sotsialistliku omandi loomus. Sotsialistliku omandi kindlustamine tähendab sotsialistliku majandussüsteemi võitu, lõputegemist inimese ekspluateerimisele inimese poolt.

Seepärast kohus hoida ja tugevdada sotsialistlikku omandit ongi kommunismi eest toimuva võitluse tingimatuks eelduseks.

Rõhutades armutu võitluse vajadust nende vastu, kes teevad katset sotsialistlikule omandile kallale tungida, nimetab Lenin sotsialistlikule omandile kallaletungimist kõige raskemaks distsipliini rikkumiseks ja osutab sellele, et ühiskondlikule omandile kallaletungivaid revolutsioonivaenlasi tuleb halastamatult karistada. Lenin rõhutas alati, et iga puud leiba ja kütet, mis kuulub nõukogude riigile, on tõeline pühadus [160], kõigist pühadustest suu-

[159] Marx ja Engels, Komm. manifest, lk. 41—42.
[160] Vt. Lenin, XXIII k., lk. 30.

rem, et selle omandi kaitseks tuleb otsustavalt ja lepitamatult võidelda ja et iga töötaja kohus on sotsialistlikku omandit hoida ja tugevdada.

„... Võitlus ühiskondliku omandi hoidmise eest, võitlus kõigi abinõude ja kõigi vahenditega, mis Nõukogude võimu seadustega meie käsutusse antud, — on partei üks põhiülesandeid [161]," õpetab seltsimees Stalin.

Proletaarne revolutsioon hävitas kodanlikud varavahekorrad, jättes kodanluse ilma tootmisriistadest ja -vahenditest, ja lõi sotsialistliku omandi.

Sotsialistlik omand kasvab ja tugevneb, ühes sellega kasvab ka nõukogude võimu vaenlaste viha sotsialistliku omandi vastu. Sotsialismi vaenlased taipavad väga hästi, et nad jäävad nõrgemaks iga edusammuga sotsialistliku omandi arendamisel ja tugevdamisel ja et sotsialistliku omandi kasvamine ning tugevnemine toob neile lõpliku hukkumise.

Sotsialistlik omand on nõukogude korra majanduslik alus ja seepärast on sotsialismi vaenlased püüdnud ja püüavad kõigepealt seda alust õõnestada, sotsialistlikku omandit hävitada ja üle lüüa.

„Peaasi nende endiste inimeste „tegevuses" on see," ütleb seltsimees Stalin, „et nad organiseerivad riigivara, kooperatiivvara, kolhoosiomandi massilist varastamist ja ülelöömist. Vargus ja ülelöömine vabrikuis ja tehastes, raudteelaadungite vargus ja ülelöömine, vargus ja ülelöömine ladudes ja kaubandusettevõtteis, — eriti vargus ja ülelöömine sovhoosides ja kolhoosides, — säärane on nende endiste inimeste „tegevuse" põhikuju. Nad haistavad justkui klassi-instinktiga, et nõukogude majanduse aluseks on ühiskondlik omand, et Nõukogude võimu kahjustamiseks on vaja kõigutada just seda alust, — ja nad püüavad tõesti massiliste varguste ja ülelöömiste organiseerimise teel ühiskondlikku omandit kõigutada [162]."

Klassivaenlase vihastele katsetele õõnestada ja kõigutada sotsialistlikku omandit vastas partei ja nõukogude võim sellega, et kõvendas kõige otsustavamalt ja kõige karmimalt võitlust sotsialistliku omandi kaitseks.

7. augustil 1932. a. antud seadus sotsialistliku omandi kaitse kohta ütleb:

„... ühiskondlik (riiklik, kolhoosiline, kooperatiivne) omand on nõukogude korra alus, ta on püha ja puutumatu, ja inimesi, kes ühiskondliku omandi kallale kipuvad, tuleb pidada rahvavaenlasteks, mispärast kõige esimeseks nõukogude võimu organite kohuseks on otsustavalt võidelda ühiskondliku vara röövijate vastu." Ja edasi: „kolhoosi- ja kooperatiiv-vara röövimise (varguse) eest

---

[161] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 509.
[162] Sealsamas, lk. 507—508.

kohaldada kohtuliku repressiooni vahendina kõrgeimat sotsiaalse kaitse vahendit — mahalaskmist ühes kogu vara konfiskeerimisega, ja pehmendavate asjaolude korral asendada see vabaduskaotusega mitte alla 10 aasta ühes kogu vara konfiskeerimisega" (S. K. 1932. a., nr. 62, art. 360).

Sedamööda kuis aktiviseerusid vaenlaste katsed õõnestada ja kõigutada sotsialistlikku omandit, aktiviseerus ka võitlus selle kaitseks. Hiilgavalt läksid täide Lenini sõnad selle kohta, et „mida mitmekesisemaks muutuvad ekspluataatorite katsed ja pingutused kaitsta kõike vana, seda kiiremini õpib proletariaat oma klassivaenlasi nende viimastest urgastest välja ajama" [163].

Oleks siiski suur eksitus arvata, et praegusel ajal ilmutavad teadlikku, tõeliselt sotsialistlikku suhtumist rahva varasse e r a n d i t u l t kõik töötajad. Ei tohi unustada, et töötaja, vabanedes kapitalistide survest, ei vabane kaugeltki mitte korraga kapitalistliku ühiskonna psühholoogia igandeist. Oma kõnes Ametiühingute II ülevenemaalisel kongressil 1919. a. ütles Lenin selle kohta: „Tööline ei olnud vanast ühiskonnast iialgi hiina müüriga eraldatud. Ja temas on säilinud rohkesti kapitalistliku ühiskonna traditsioonilist psühholoogiat. Töölised ehitavad uut ühiskonda, ilma et oleksid muutunud uuteks inimesteks, kes on puhtad vana maailma porist, vaid seisavad veel põlvini selles poris [164]."

Juba 1926. a. ÜK(b)P KK pleenumis, rõhutades oma kõnes vajadust kõvendada võitlust sotsialistliku omandi eest, märkis seltsimees Stalin ühtlasi, et meie maal ei ole veel kõik vabanenud vaatest sotsialistlikule omandile kui mingile võõrale, ükskõiksele: „Kui püütakse kinni spioon või äraandja, siis pole publiku meelepahal piiri, ta nõuab mahalaskmist. Kui aga varas teotseb kõikide silma all, riisudes riigi vara, siis piirdub ümbritsev publik heasüdamliku muhelemisega ja õlale patsutamisega. Ometi on selge, et varas, kes rahva vara riisub ja rahvamajanduse huvisid püüab kahjustada, on samasugune spioon ja reetur, kui mitte hullem [165]."

Sellel esinemisel rõhutas seltsimees Stalin eriti selgesti sotsialistliku omandi riisujate vastu peetava võitluse tähtsust. Kallaletungi sotsialistlikule omandile peab seltsimees Stalin poliitiliseks kuriteoks, isikuid aga, kes selle kuriteo toime panevad, rahvavaenlasteks, samadeks spioonideks, reeturiteks. Seltsimees Stalin rõhutab ühtlasi kõigi nende ühiskonnavastast käitumist, kes suhtuvad sotsialistlikusse omandisse kui võõrasse omandisse, mille saatus neile korda ei lähe.

---

163 L e n i n, XXII k., lk. 157.
164 L e n i n, XXIII k., lk. 490.
165 S t a l i n, Maj. olukorrast, lk. 16.

Sotsialistliku majandussüsteemi lõplik võit, sotsialistliku omandi kui nõukogude korra vankumatu aluse kindlustamine on tegur, mis mitte üksnes muutis põhjalikult riigi majanduse, tehes selle sotsialistlikuks, vaid ka tegur, mis muutis põhjalikult miljonite nõukogude-inimeste psühholoogia.

See, mida marksismi rajajad — Marx ja Engels — ette nägid, toimub meie silmade all. Käsitelles kommunismi põhimõtteid, kirjutasid nad:

„Nii nagu läinud sajandil töölised ja talupojad manufaktuurides kogu oma eluviisi muutsid ja hoopis teisteks inimesteks said, kui nad suurtööstusse tõmmati, just niisamuti hakkab ka kogu ühiskonna jõul toimuv tootmine ja siit järgnev tootmise uus areng vajama hoopis uusi inimesi ja loob neid [166]."

On kasvanud uus, stalinlik sugupõlv inimesi, stahhaanovlasi, ausaid kodanikke, kes oma tööd armastavad, kes aru saavad, et sotsialistliku omandi hoidmine on nende püha kohus, sest sotsialistlik omand on nõukogude korra puutumatu alus, on kodumaa rikkuse ja võimsuse allikas, on töötava rahva jõuka ja kultuurse elu läte.

Püüd hoida ja tugevdada sotsialistlikku omandit on saanud nõukogude rahva püüuks, kes kaitseb sotsialismi alussambaid, ja seepärast on loomulik, et kodanike põhiõigusi ja -kohuseid kindlaks määrates kinnistas NSVL Konstitutsioon seadusandlikult nõukogude kodaniku kohuse — „hoida ja tugevdada ühiskondlikku, sotsialistlikku omandust".

Ühtlasi hoiatab konstitutsioon kõiki neid, kes püüavad sotsialistlikku omandit kahjustada, et neile vaadatakse kui rahvavaenlastele.

„Isikud, kes ühiskondlikku, sotsialistlikku omandust ohustavad, on rahva vaenlased," ütleb NSVL Konstitutsiooni art. 131 teine lõige.

Just seepärast määrabki 1932. a. 7. augusti seadus karmi karistuse selle raskeima kuriteo toimepanijaile.

Just seepärast panebki seadus tõsise vastutuse ka neile, kes oma kohuse mittetäitmisega ja kuritegeliku suhtumisega oma kohustesse loovad soodsaid tingimusi sotsialistliku omandi varastele ja röövijatele.

Kuid sotsialistliku omandi kaitse ei teostu üksnes kriminaalkaristuse vahendite tarvitamisega varaste suhtes. Ta teostub ka ühiskondlik-organisatsioonilist ja profülaktilist laadi abinõude laialdase süsteemi abil.

Ühiskondlike kontroll-organisatsioonide laialdane võrk, meie riigi elanikkonna suur aktiivsus, nõukogude kõrge patriotismitunne — see kõik on tagatiseks, et nõukogude kodanik täidab järje-

[166] Marx ja Engels, V k., lk. 477—478.

kindlalt oma püha kohust — „... hoida ja tugevdada ühiskondlikku, sotsialistlikku omandust".

Sotsialistliku omanduse kaitse on nõukogude rahva enese käes, kes hoiab rahva vara nagu oma silmatera.

Sotsialistlik omand — see on suur kultuuriline jõud, mis täielikult peegeldab nõukogude riigi ja uue, sotsialistliku kultuuri jõudu.

Põhimõtteliselt vastandlik alus on tootmisvahendite ja -riistade eraomandus. Eraomandi institutsiooni arenemise kogu ajalugu on töötava rahva verise rõhumise, kannatuste ja puuduste ajalugu.

Kuidas eraomandi kaitseks võitlust peeti, seda võib selgitada hulga näidetega. Ammu enne meie ajastut, ürgajal, leiame äärmiselt karme seadusi eraomandi kaitseks. Babüloonia keisri Hammurapi seadusandluse järgi, mis kehtis ligi 2000 aastat enne meie ajaarvamist, määrati eraomandi vastu sihitud kuriteo eest tavaliselt surmanuhtlus — uputamise, põletamise, poomise jm. teel, ükskõik kui tühine varguse objekt oligi ja arvestamata varguse motiive.

Saksamaal kohaldati XVI saj. surmanuhtlust vargusele, olenemata selle suurusest, ja kõigile omandi vastu sihitud kuritegudele. Inglismaal kasutati surmanuhtlust veel XVIII saj. sääraste kuritegude puhul, nagu puude maharaiumine, vargus.

Henry VIII valitsemise ajal hukati Inglismaal mõne aasta jooksul 70 000 „varast" ja „röövlit", tegelikult lihtsalt kehvikuid, laostunud talupoegi.

Venemaal surmati 1662. a. mässu puhul kuni 20 000 inimest.

Kopikalise varguse pärast ei häbenenud kapitalistid surmaga nuhelda neid, keda nad ise kogu oma eluaja riisusid.

Alati, kui kodanlus võimule pääses, nihutas ta kõigis oma deklaratsioonides riigikorra alusena esiplaanile eraomandi kaitse. Prantsuse kodanliku revolutsiooni „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon" kuulutas:

„Iga poliitilise liidu sihiks on inimese loomulike ja võõrandamatute õiguste säilitamine. Need õigused on: vabadus, omand, julgeolek ja vastupanu rõhumisele."

Eraomand kuulutati seega inimese „loomulikuks" „võõrandamatuks" õiguseks.

Kuna aga täiesti kindel on, et —

„... omand tähendab kapitalistile õigust omastada võõrast tasumatut tööd või selle saadust, töölisele — võimatust omastada omaenda toodet" [167].

Seepärast siis, ükskõik kuidas ja millisel kujul kodanlik omand kuulutatakski „pühaks" ja „puutumatuks", kuidas see kuulutatakski kodaniku loomulikuks ja võõrandamatuks õiguseks, ta jääb alati vaid kapitalisti õiguseks omastada võõrast tasumatut tööd ja

[167] Marx, Kapital, I k., lk. 641.

jääb seepärast töötavale rahvale alati tema ekspluateerimise vihatavaks vahendiks. Kuid NSVL kodanike kohus kaitsta sotsialistlikku omandit on püha kohus, sest siin on jutt tootmisriistade ja -vahendite omandusest, mille kinnitamine hävitab jäädavalt inimese ekspluateerimise inimese poolt ja kindlustab sotsialismi võidu.

d) Üldine sõjaväeteenistuskohustus ja isamaakaitse.

Sõjavägi on üks riigi põhi-instituute [168]. Tollest ajast, kui eksisteerib riik, loob ta erilise relvastatud jõu, mis on kutsutud riiki, s. o. võimutseva klassi organisatsiooni kaitsma nii teiste riikide poolt tema iseseisvuse ja tervikluse vastu sihitud kallaletungide eest kui ka — ja seejuures esijoones — valitsevale klassile vaenulike jõudude vastu riigis eneses.

Ekspluataatorlike riikide iseloomustavaks omaduseks on see, et sõjavägi on rahvast eraldatud, rahvale vastastatud ja terveni võimutseva klassi käsutada olevaks kohutavaks ning pimedaks jõuks muudetud. Olenemata sõjajõudude organiseerimise korrast (värbamine või väeteenistusse kutsumine) ja vaatamata sellele, et sõjaväe liht-koosseis komplekteeritakse töötava rahva laialdastest hulkadest, ta on ekspluataatorlikus ühiskonnas olnud ja on praegugi tervenisti võimutseva klassi huvide kaitseks määratud tööriist.

Lääne-Euroopa ja Ameerika kapitalistlikes riikides on olemas mitmesuguseid sõjaväe organiseerimise süsteeme (mis olid ka tsaariaegsel Venemaal). Kapitalistlikus maailmas on praegu peaaegu kõikjal reegliks kinni pidada üldisest sõjaväeteenistuskohustusest, mis enamikus riikides pandi kehtima XIX saj. teisel poolel. See kord, mis hakkas kehtima mitmesugustel põhjustel, eriti sõjaasjanduse tehnika arenemise, sidevahendite rohkenemise, sõjaväelise organisatsiooni keerustumise ning sõja ettevalmistuse täpsuse ja plaanikindluse vajaduse tõttu, kujunes kõigis maades, välja arvatud Inglismaa ja Ühendriigid, üldtunnustatuks [169].

Üldise sõjaväeteenistuskohustuse põhimõttel organiseeritud sõjaväe aluseks on regulaarsed kaadriosad. Kodanlikes maades jääb varakaist klassidest komplekteeritav sõjaväe juhtkond sõjaväeteenistusse tavaliselt eluaegselt. Reamehed, või tsaariaegse

---

[168] Engels, Perekonna tekkimine, IX ptk.

[169] Inglismaa ja Ühendriigid ehitavad oma sõjaväed värbamise alusele, kusjuures Inglismaal teenistusaeg kõigub 3 kuni 9 aastani ja Ühendriikides 1 kuni üle 3 aasta. Olles sunnitud esimese imperialistliku sõja ajal üle minema üldise väeteenistuse kohustusele, pöördusid need riigid pärast sõda tagasi värbamismooduse juurde. Riigid, kes imperialistlikus sõjas osutusid võidetuiks (Saksamaa, Bulgaaria, Türgimaa, Ungari) ja olid Versailles' lepingu põhjal sunnitud üle minema värbamissüsteemile, annulleerisid teatavasti need lepingu paragraafid ja komplekteerivad nüüd oma sõjavägesid üldise sõjaväeteenistuskohustuse süsteemil.

sõjaväe terminoloogia järgi — „alamväelased", kutsutakse sõjaväkke teatud elueasse jõudmisel, tavaliselt 20—21-aastastena, 1 kuni 4 aastaks, mille järel nad arvatakse tagavaraväkke, kus viibivad keskmiselt ligi 20 aastat. Sõja korral kutsutakse tagavaravägi tegevasse sõjaväeteenistusse. Tagavaraväelased liidetakse kaadriosadega, mis suurenevad sel viisil sõjaaegsete koosseisudeni.

Et üldise sõjaväeteenistuskohustuse süsteem mitte üksnes kisub kodanikud teatud ajaks nende tavalisest tegevusest eemale, vaid asetab nad kodanlikes riikides ka rasketesse kasarmudrilli tingimustesse, toob kaasa tsiviil- ja poliitiliste õiguste kitsendusi jne., siis muutub ta kapitalistlike maade elanikkonnale äärmiselt rängaks ja koormavaks. Kodanlus, proklameerides temale omase silmakirjalikkusega, et sõjaväeteenistuskohustus on iga kodaniku kohus, on siiski kõik teinud selleks, et tolle kohustuse peakoormusi töötava rahva õlgadele laduda, ennast neist aga võimalikult vabastada. Seda saavutatakse mitmesuguste, tavaliselt selgesti ilmneva klassi-iseloomuga soodustuste andmisega väeteenistusest vabastamise alal. Nii on olemas varanduslikust ja majanduslikust seisundist olenevaid soodustusi, mis pikendavad teatava hulga aastate võrra nende isikute sõjaväkke ilmumise tähtaega, kes isiklikult vabrikut, tehast või kaubanduslikku ettevõtet juhivad. Kuna haridus on kapitalistlikes maades kättesaadav peamiselt jõukaile kihtidele, siis omavad samasugust klassi-iseloomu ka hariduse alusel antavad soodustused. Seega on moodustanud ja moodustavad sõjaväe aluse alati töötavad massid.

Klassi seisukohast vaadatuna on säärase sõjaväe ebaustavus silmanähtav. Kodanlus püüab kindlustada sõjaväe ustavust kõigepealt ustava juhtkonna valikuga. Kodanlike sõjavägede ohvitserkond valitakse tavaliselt privilegeeritud klasside keskelt. Ohvitseridele antakse mitmesuguseid eesõigusi, nad moodustavad erilise seisuse, kelle heaolu on tihedalt seotud võimutseva klassi heaoluga.

Järgmine abinõu, mida kodanlus kasutab sõjaväe sõnakuulmise kindlustamiseks, on sõjaväe eemaldamine rahvast ja riigielust. Seda saavutatakse sel teel, et sõjaväkke kutsutud suletakse kasarmutesse ja painutatakse karmi kasarmuelu ning drilli alla. Iga väiksemagi eksimuse eest valju vastutusele võtmise ja vanglarežiimiga sarnleva kasarmurežiimi sihiks kapitalistlikes maades on sõdurite arutlemisvõimet hävitada ja sõdurite massi sõnakuulelikuks teha.

Täiendavaks kindlustuseks loob kodanlus privilegeeritud väeosi, kes omavad erilisi eesõigusi. Need osad valitakse eraldi välja, neile antakse terve rida soodustusi, nende juhtkond valitakse samuti kõige privilegeeritumaist kihtidest, nad eksisteerivad selleks, et valitsevaile klassidele kõige raskemal hetkel toeks olla.

Et sõjavägi on osutunud töötavate klasside vastases võitluses ebaustavaks tööriistaks, siis on kodanlus sunnitud looma omaenda

relvastatud klassijõude. Kõrvuti sõjaväega luuakse relvastatud salgad, mis eranditult komplekteeritakse kodanluse ringkondadest. Säärased relvastatud jõud on loodud Saksamaal, Itaalias, Poolas, Lätis, Eestis, Soomes, Bulgaarias jne. Vajalikul hetkel teotsevad need organisatsioonid iseseisvalt või ühinevad osalt sõjaväega.

Diametraalselt vastupidisel alusel on organiseeritud sotsialistliku riigi sõjavägi, kes on rahvaga lahutamatult seotud, rahva poolt armastatud ja kes elab koos rahvaga täisväärtuslikku poliitilist elu.

„Tööliste ja Talupoegade Punaarmee on määratud kaitsma tööliste ja talupoegade sotsialistlikku riiki. Tema ülesandeks on tagada kõigis tingimustes Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu piiride puutumatust ja tema iseseisvust. Igasugune kallaletung tööliste ja talupoegade sotsialistlikule riigile lüüakse Nõukogude Liidu relvastatud jõudude kogu võimsusega tagasi, kandes sõjategevuse üle kallaletunginud vaenlase territooriumile." See Tööliste ja Talupoegade Punaarmee väljamäärustiku esimene punkt näitab äärmise selguse ja täielikkusega sotsialistliku riigi sõjaväele seatud ülesandeid ja sihte.

Lenini poolt allakirjutatud Tööliste ja Talupoegade valitsuse dekreediga 1918. a. jaanuaris loodud Punaarmee tegi läbi pika ja keeruka ettevalmistusprotsessi juba enne oma formeerumist maailma esimese sotsialistliku riigi võimsaks organiseeritud relvastatud jõuks.

Artiklis „Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm" kirjutas Lenin juba 1916. a.:

„Rõhutud klass, kes ei püüa õppida relva käsitsema, ei püüa relva omada, säärane rõhutud klass vääriks vaid seda, et teda koheldaks kui orja. Ei tohi ju meie, kui me ei muutu kodanlikeks patsifistideks või oportunistideks, unustada, et elame klassiühiskonnas ja et sellest ei ole ega või olla muud väljapääsu kui klassivõitlus... Meie loosungiks peab olema: proletariaadi relvastamine selleks, et võita, eksproprieerida ja relvatuks teha kodanlust [170]."

Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni momendiks ulatus Punakaardi jõud ainuüksi Petrogradis 40 000 inimeseni. Oktoobripäevil võitles Punakaart Moskvas koos vana sõjaväe revolutsioonilise osadega kaheksa päeva kangelaslikult valgekaartlaste vastu ja lõi ohvitseride-junkrute polgud puruks, sundides need alistuma.

Pärast võimu haaramist oli Punakaart proletariaadi diktatuuri esimene relvastatud tugi. Imperialistlikust sõjast kurnatud vana sõjavägi lagunes stiihiliselt. Sõdurid, enamikus talupojad, kippusid koju minema, mõisnikelt maad võtma. Ees aga seisis visa ja kestev relvastatud võitlus rahvusvahelise imperialismi ja sisemise kontrrevolutsiooni jõudude vastu. Oli vaja proletariaadi diktatuuri võimsat sõjaväge.

---

[170] Lenin, XIX k., lk. 326.

Seda sõjaväge asus partei organiseerima otsekohe pärast proletariaadi diktatuuri kehtimapanekut.

1918. a. jaanuaris avaldati dekreet Punaarmee loomise kohta. See ütles:

„1) Tööliste ja Talupoegade Punaarmee luuakse töötavate klasside kõige teadlikumaist ja organiseeritumaist elementidest.

2) Pääs tema ridadesse on vaba kõigile Vene Vabariigi kodanikele alates 18 aastast[171]."

Punaarmee komplekteeriti esialgu vabatahtlikest töölistest, sulastest ja kehvik-talupoegadest. Kogu vana kodanlik-mõisnikulise sõjamasina lammutamise ja lõhkumise ning vana sõjaväe laialisaatmise tingimusis oli vabatahtlike värbamine ainus tee uue sõjaväe loomisel. Punaarmee osade värbamisele ja formeerimisele oli partei-, nõukogude ja ametiühinguliste organisatsioonide peatähelepanu pühendatud.

1918. a. kevadeks piirasid kontrrevolutsiooni relvastatud jõud rõngana Nõukogude vabariigi.

Laienenud vihane relvastatud võitlus nõudis üleminekut sõjaväe formeerimise vabatahtlikkuse põhimõttelt üldise sõjaväeteenistuskohustuse põhimõttele. Esimeseks sammuks selles suunas oli 29. mail 1918. a. vastuvõetud VKTK dekreet „Sundusliku värbamise kohta Tööliste ja Talupoegade Punaväkke"[172]. 10. juulil 1918. a. võttis nõukogude V kongress vastu otsuse üldise sõjaväeteenistuskohustuse sisseseadmise kohta. Sama kongressi poolt vastuvõetud VNFSV Konstitutsiooni art. 19 ütles: „Tööliste ja Talupoegade Suure Revolutsiooni võitude kõigekülgseks kaitseks tunnistab *Vene Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik* kõigi Vabariigi kodanike kohuseks kaitsta sotsialistlikku isamaad ja paneb kehtima üldise sõjaväeteenistuskohustuse. Austav õigus kaitsta relvaga käes revolutsiooni antakse ainult töötavale rahvale; mittetöötavaile elementidele pannakse aga muude sõjaväeliste kohuste täitmine."

Lenini ja Stalini poolt kasvatatud Tööliste ja Talupoegade Punaarmee tegi imesid. Ta lõi puruks kõik Vene kontrrevolutsiooni rohkearvulised ja relvastatud jõud, keda juhtisid kogenud kindralid ja ohvitserid, keda hooldasid ja innustasid välisriigid, varustades neid rahaga ja relvadega.

Punaarmee purustas hävitavate löökidega kõik võõramaalastest vallutajad, kes püüdsid proletaarset revolutsiooni verre uputada ja Nõukogude vabariiki asumaaks muuta.

Punaarmee võitis seepärast, et rahvahulkade eesotsas seisis ja võitu organiseeris bolševikkude partei Lenini ja Stalini juhtimisel; seepärast, et Punaarmee võitles laialdasimate rahvahulkade

---

171 S. K. 1918. a., nr. 17, art. 245.

172 S. K. 1918. a., nr. 41, art. 518.

huvide eest ja et tal oli tugev, kõikumatu tagala, kes andis rindele kõik, kuni viimse kuivikuni; seepärast, et Punaarmee sai oma võitluses alatiselt abi ja toetust rahvusvaheliselt proletariaadilt ning kogu maailma töötavalt rahvalt; lõppeks seepärast, et ta võitles töötava rahva vabastamiseks kapitalismi ikkest kui õige asja eest ja sammus kindlalt seda teed, mida Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini revolutsiooniteooria temale juhatas.

Kapitalistliku ümbritsuse tingimustes on võimas tööliste ja talupoegade sõjavägi sotsialistliku riigi olemasolu kõige esimeseks tingimuseks. Partei ja nõukogude valitsuse väsimatu hoole tõttu on meie sõjavägi, varustatud eesrindliku tehnikaga ja tugev poliitilise teadlikkuse kõrgelt tasemelt, kohutav, võitmatu jõud, kes valvab meie piire ja kaitseb rahulikku tööd.

Meie sõjavägi on organiseeritud üldise sõjaväeteenistuskohustuse alusel; kuid sotsialistliku riigi tingimustes ei ole viimane mitte rängaks kohustuseks nagu kapitalistlikes maades, vaid austavaks kohustuseks, mida NSVL kodanikud täidavad uhkustundega.

Sundusliku sõjaväeteenistuse seaduse järgi (milles 1936. a. tehti muudatused väeteenistusse kutsumise ea suhtes, alandades seda 21 aastalt 19 aastale, mis vastab nõukogude noorte huvidele, luues neile võimaluse valitud erialal edaspidi katkestamatult töötada või õppida, ja mis on seletatav töötava rahva kehalise arengu tõusuga nõukogude võimu aastail) on kogu töötava rahva meessugu kohustatud 19 kuni 40 aasta vanuseni sõjaväeteenistuse läbi tegema.

Sõjaväeteenistus koosneb: 1) väeteenistuseelsest ettevalmistusest — sõjaväeõppuste läbitegemisest; kõrgemais õppeasutistes ja tehnikumides on sisse seatud kõrgem väljaspool sõjaväge toimuv ettevalmistus, mis asendab väeteenistuseelset ettevalmistust ja koosneb teoreetilisest kursusest ning sõjaväeõppustest 3—4 kuu kestel; 2) tegevteenistusest 5 aasta kestel, mis toimub kolmel viisil: a) kaadrikoosseisus, b) territoriaalvägede vahelduvas koosseisus ja c) väljaspool sõjaväge; 3) reservväes kuni 40. eluaastani.

Tegevteenistus kaadri-koosseisus seisneb: a) pidevas teenistuses vägedes 2 kuni 4 aastani (mereväes 4 aastat, rannakaitse- ja lennuväeosades 3 aastat, jalaväes ja muudes vägedes 2 aastat), b) ülejäänud, 5 aastast puuduva aja kestel (1—3 a.) pikaajalises puhkuses, c) sõjaväeõppustes pikaajalise puhkuse kestel. Kodanikele, kes on lõpetanud kõrgemad õppeasutised, kus ei ole sisse seatud kõrgemat ettevalmistust väljaspool sõjaväge, on tegevteenistuse aeg vägedes lühendatud ühe aastani, mereväes aga kahe aastani, mille järel nad teevad eksami reservväe juhtkonna keskmises astmes. Kodanikele, kes on lõpetanud tehnikumid, kus ei ole sisse seatud kõrgemat ettevalmistust väljaspool sõjaväge, samuti ka töölisfakulteetide, teise astme (õppeajaga mitte alla üheksa aasta) koolide ja neile vastavate õppeasutiste lõpetanuile

on pideva teenistuse aeg TT Punaarmee kaadrites määratud kahele aastale. Esimesel teenistusaastal saadetakse need isikud tavaliselt sõjaväe-koolidesse ja valmistatakse seal ette noorema juhtkonna ametikohtadele. Edukalt sõjaväe-kooli lõpetanud töötavad teise teenistusaasta noorema juhtkonna kohtadel, valmistuvad ette reservväe juhtkonna keskmiseks astmeks ja lastakse pärast eksami sooritamist pikaajalisele puhkusele.

Vahelduva koosseisuga territoriaalosade tegevväeteenistus koosneb kolmekuisest õppusest esimesel teenistusaastal, kuni 8 kuud kestvast sõjaväeõppusest, olenevalt väeliigist, ja ametipuhkusest tegevteenistuse kogu ülejäänud aja kestel.

Väljaspool sõjaväge toimuv tegevteenistus koosneb kuni 6 kuud kestvaist perioodilistest sõjaväeõppustest ja ametipuhkusest tegevteenistuse kogu ülejäänud aja kestel.

Järjekordselt tegevteenistusse kutsutavad kodanikud võivad perekondlik-varandusliku seisundi tõttu soodustusi saada.

Perekondlikust-varanduslikust seisundist olenevad soodustused seisnevad selles, et kutsealused vabastatakse rahuajal kaadriteenistusest, mis asendatakse teenistusega vahelduva koosseisuga territoriaalosades või väljaspool sõjaväe toimuva teenistusega. Soodustus perekondlik-varandusliku seisundi tõttu antakse sel juhul, kui väeteenistusse kutsutav on ainus töövõimeline perekonnaliige, kes peab oma tööga ülal üht või mitut töövõimetut perekonnaliiget.

Perekondlikust-varanduslikust seisundist olenevast soodustusest jääb ilma kutsealune, kelle kohta kohus on kindlaks teinud, et ta tegevteenistusse kutsumisest kõrvale hoidub või on püüdnud kõrvale hoiduda.

Ajapikendust antakse tegevteenistusse kutsumisel: a) õpilastele, kes pole saanud kõrgemat ettevalmistust väljaspool sõjaväge; b) teadusliku töö tegijaile; c) maakoolide õpetajaile; d) ümberasujaile ja siirdujaile; e) põllumajanduse re-emigrantidele ja immigrantidele; f) kolhooside, sovhooside ning masina- ja traktorijaamade kvalifitseeritud eriteadlastele.

Õpilastele, kes pole saanud kõrgemat sõjaväelist ettevalmistust väljaspool sõjaväge, antakse ajapikendust kuni õppeasutise kursuse lõpetamiseni.

Kõrgemates õppeasutistes ja tehnikumides õppivad töötajad saavad kõrgema sõjaväelise ettevalmistuse väljaspool sõjaväge. Seda ettevalmistust loetakse tegevteenistuseks ja ta asendab neile tähtajalise kaadriteenistuse.

Elanikkonna erakordselt eeskujulikku suhtumist sõjaväkke ja üldisse sõjaväeteenistuskohustusse näitavad NSVL kodanike rohkearvulised loobumised neile kuuluvaist soodustustest.

Stalini Konstitutsiooni art. 132 ütleb:

„Üldine sõjaväeteenistuse kohustus on seaduseks.

Sõjaväeteenistus Tööliste ja Talurahva Punaarmees on NSVL kodanike austavaks kohustuseks."

Neis Põhiseaduse sõnades leidsid oma kontsentreeritud väljenduse need alused, milledel on organiseeritud sotsialistliku isamaa kaitse.

Artikkel 132 on lahutamatult seotud talle järgneva art. 133-ga, kus on kirjutatud, et „Isamaa kaitsmine on NSV Liidu iga kodaniku püha kohus".

Isamaa ja isamaakaitse kui iga kodaniku kohuse mõisteid võib leida ka igas kodanlikus riigis, kui mitte ta põhiseaduses, siis vastavais seadustes ja enesestmõistetavalt rikkalikus poliitilises kirjanduses. Ja samal ajal on kapitalistlikus maailmas raske leida veel sisutumaid ja vääramaid mõisteid kui need. Kõneldes kapitalistlikust ühiskonnast, konstateerisid juba Marx ja Engels „Kommunistlikus manifestis": „Töölistel ei ole isamaad. Neilt ei saa võtta seda, mida neil ei ole."

Kodanlus kasutab isamaa-aadet selleks, et ekspluateerida töötava rahva laialdaste masside kiindumust maamulda, millel nemad ja nende esivanemad on töötanud, riigisse, kus kõik on loodud nende tööga, et ekspluateerida nende armastust oma rahva vastu ja nende viha, kui nende maad püütakse orjastada. See suur tunne on sundinud rahvamasse kriitilistel hetkedel unustama oma orjaseisundi omaenda maal ja vaenlase kallaletungi puhul oma verega päästma „näilikku" isamaad, mis tõeliselt on vaid võimutsevate klasside isamaa.

Kodanlike maade võimutsev klass on isamaa mõiste muutnud rahvamasside petmise vahendiks.

„Fraasid isamaakaitsest," öeldi Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei välismaa sektsioonide konverentsi resolutsioonis 1915. a., mis võeti vastu imperialistliku tapatalgu haripunktil, „vastupanust vaenlase sissetungile, kaitsesõjast jms., on mõlemal pool pidev kodanlik rahva petmine [173]."

Lenin kirjutas tsarismi oludes: „XX sajandil ei saa Euroopas (olgugi kas või kaug-ida Euroopas) „isamaad kaitsta" teisiti, kui võideldes kõigi revolutsiooniliste vahenditega monarhia, *oma* isamaa mõisnike ja kapitalistide, s. o. meie kodumaa *halvimate* vaenlaste vastu [174]...".

Sotsialistliku revolutsiooni tulemusena, mis kukutas mõisnike ja kodanluse võimu, on NSVL töötav rahvas leidnud lõppeks oma isamaa, ja tollest ajast peale on isamaakaitse loosung igale NSVL kodanikule kõrgemaks seaduseks.

„Minevikus meil ei olnud ega võinudki olla isamaad," ütleb seltsimees Stalin. „Kuid nüüd, kus oleme kukutanud kapitalist-

---

[173] ÜK(b)P resolutsioonides, I osa, lk. 225.

[174] Lenin, XVIII k., lk. 82.

liku korra ja meie võim on töölisvõim, — on meil isamaa ja meie kaitseme tema sõltumatust [175]."

Kodusõja aastad näitasid, millise kangelaslikkusega rahvas oma isamaad kaitsta oskab. Engels kirjutas juba ammu, viidates XVIII saj. lõpul Prantsusmaal toimunud kodanliku revolutsiooni kogemustele: „Meenutage, milliseid imetegusid sooritas 1792. kuni 1799. a. revolutsiooniliste sõjavägede entusiasm, kes võitlesid vaid *illusiooni, kujuteldava isamaa eest*, ja te peate mõistma, kui tugev peab olema sõjavägi, kes ei võitle mitte illusiooni, vaid reaalse tõelisuse eest [176]."

Tööliste ja Talupoegade Punaarmee ilmutas kodusõja aastail seda kõikumatut vägevust, mida Engels ajalooliselt ette nägi, ja näitas kogu kapitalistlikule maailmale, milleks on võimeline rahvas, kui ta ei võitle kujuteldava, vaid ehtsa isamaa eest.

Tööliste ja Talupoegade Punaarmee lõi hiilgavalt ja armutult puruks jaapani samuraid, kes Hassani järve juures püüdsid meie territooriumile tungida, näitas oma nõukogude patriotismi kogu võimsust, oma sangarluse kogu suurust ja nõukogude riigi kaitsevõime kõikehävitavat jõudu.

Stalini Konstitutsiooni art. 133 peegeldas ja kinnistas seadusandlikus korras tolle suhtumise isamaakaitsesse, mille tekitas töötajate suur armastus endale võidetud kodumaa vastu, maa vastu, mis on kastetud nende verega lahinguis ekspluateerijatega, maa vastu, mille nad bolševikkude partei targal juhtimisel on sotsialismimaaks muutnud. Artikkel 133 peegeldas ja muutis seaduseks tolle püha viha, mida tunneb NSVL töötav rahvas kõigi kodumaa alatute reetjate vastu: „Isamaa kaitsmine," ütleb see artikkel, „on NSV Liidu iga kodaniku püha kohus. Kodumaa reetmist: vandemurdmist, üleminekut vaenlase poole, riigi sõjalise võimsuse kahjustamist, salakuulamist — karistatakse seaduse kogu valjusega kui kõige raskemat roima."

Säärased on kodanike põhiõiguste ja -kohuste tuum ja põhimõtted nõukogude sotsialistliku riigiõiguse järgi.

---

[175] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 445.
[176] Marx ja Engels, III k., lk. 278.

X peatükk.

NSVL VALIMISSÜSTEEM.

§ 1. SISSEJUHATUS.

Valimisõigus, nagu iga teinegi õigus, on valitseva klassi tahteavaldus.

Parlament, rahvaesindus, rahva-suveräänsus, rahvahääletus olid omal ajal kodanluse peamised poliitilised loosungid võitluses feodaalrežiimi ja absolutismi vastu. Juba esimeste kodanlike revolutsioonide ajal (Inglismaal ja Prantsusmaal) kuulutas kodanluse kõige revolutsioonilisem osa valimisõiguse „kõigi inimeste loomulikuks õiguseks vabadusele ja võrdsusele". Inglise revolutsiooni ajal 1640.—1660. aastail tõstis revolutsioonilise armee nõukogu mitmel korral üles küsimuse üldisest valimisõigusest alamkoja valimistel. Prantsuse kodanlus, õhutades rahvast feodalismi otsustavale ründamisele, kuulutas 1789. a. samuti oma „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis", et „inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena õigustes" (§ 1) ja et „seadus on üldise tahte avaldus. Kõigil kodanikel on õigus isiklikult või oma esindajate kaudu seaduste andmisest osa võtta" (§ 6). Kodanlus samastas seega oma klassihuvid rahva huvidega, et õhutada teda võitlusse feodaalse aadliga, poliitilise võimu kättevõitmiseks.

Tegelikult taotas kodanlus oma klassisihte, oma võimu kindlustamise sihte.

Inglismaal anti pärast kuningas Charles I hukkamist (1649. a.) ja Inglise vabariigi loomist (1649—1660) valimisõigus omanike klassile, aga pärast kuningavõimu taastamist 1660. a. läks kogu poliitiline võim suurmaapidajaile ja suurkaupmeestele.

Prantsusmaal heitis kodanlus pärast oma võitu „loomuliku õiguse" printsiibid kõrvale. Üksikud kodanlikud filosoofid ja mõtteteadlased „tõendasid", et üksnes omanikel, kodanlusel on õigus „kogu rahvast" parlamendis esindada. Esimene valimisseadus ei andnud valimisõigust kaugeltki kõigile täisealisile prantslasile, rikkudes seega „Inimese ja kodanike õiguste deklaratsiooni".

1791. a. 3. septembri Konstitutsiooni järgi (esimene kirjalik konstitutsioon Euroopa mandril) jäeti pool Prantsusmaa täisealisest rahvastikust, peamiselt varatud, hääleõigusest ilma. Valimisõiguslike hulka ei kuulunud naised. Mehed võisid valimisõigust kasutada 25-aastaseks saades, kui nad maksid otsest maksu kolmepäevase töötasu ulatuses, ei pidanud teenija ametit ja olid elanud vähemalt ühe aasta ühes kohas. Kodanikke, kes vastasid neile nõudeile, nimetati aktiivseiks, kõiki teisi — passiivseiks kodanikeks. Sama konstitutsiooniga loodi kaheastmeline valimissüsteem. Valijameeste teisele koosolekule, kus valiti saadikud, võis valida üksnes isikuid, kes maksid otsest maksu ja olid niisuguse vara omanikud või rentnikud, mille tulu võrdus 150 kuni 200 tööpäeva töötasuga. Ainult 5 saadikut hääletas üldise valimisõiguse poolt, üks neist oli Robespierre. Prantsusmaa tolleaegsest 25-miljonilisest elanikkonnast oli aktiivseid, s. o. täisõiguslikke kodanikke üldse 4 miljoni ümber. Isegi Prantsusmaa demokraatlikem konstitutsioon 1793. a. (jakobiinide oma) andis valimisõiguse ainult meestele alates 21. eluaastast, kes olid vähemalt 6 kuud samas kohas elanud. Naistel aga ei ole Prantsusmaal kunagi valimisõigust olnud ega ole neil seda ka praegu. Pärast jakobiinide purustamist kärpis kodanlus valimisõigusi veel rohkem.

Boissy d'Anglas, aruandja valimisõiguse küsimuses konstitutsioonikomisjonis, ütles 1795. a.:

„Kui te annate valimisõiguse mitteomanikele ja kui viimased asuvad kunagi seadusandjate pinkidele, siis hakkavad nad mässe õhutama, kartmata nende tagajärgi."

Silmapaistvamad kodanluse ideoloogid Royer-Collard (1763—1845), Guizot (1787—1874), Constant (1767—1830) ja teised väitsid, et rahvaesindus ei saa olla aritmeetiliseks masinaks, et lugeda „isiklikke tahteid", et peab vahet tegema „loomulike õiguste" ja poliitiliste võimete vahel ja et lõpuks ainult kodanlus omab neid võimeid, olles vaba materiaalsetest muredest ja haritud, evides vaba aega ja elades paigal. Ainult kodanlus on huvitatud „mõistliku" õiguskorra säilitamisest, mida kehastab kodanlik riik.

Kõik hilisemad kodanlikud riigiteadlased katsuvad samuti õigustada valitseva kodanluse erilisi õigusi, võrreldes töötava rahvaga. Mõned neist väitsid, et riik kui õiguse allikas ei või olla allutatud rahva tahtele, sest riik ise kujundab rahva. Suurimaid kodanlikke riigiõiguslasi — Jellinek — ütles, et riik värbab seadusega määratud korras riigi funktsioone täitma kutsutud individuaalseid tahteid. Hilisema ajajärgu prantsuse riigiteadlased (näiteks Hauriou jt.), arvestades juba olemasolevat „üldist" valimisõigust, märgivad, et see on mitte õigus, vaid „sotsiaalne funktsioon", s. o. kodanliku õiguskorra huvidele allutatud funktsioon.

Kodanlik valimisõigus ei ole kunagi päästnud ega võinudki päästa proletariaati ekspluateerimisest ja rõhumisest, ta väljendas alati kodanluse tahet ja oli tema klassivalitsuse vahendiks. Kogu oma klassivõitluse vältel omas proletariaat valimisõigust ainult sel määral, kuivõrra ta selle kätte võitis visas võitluses. Ainult selle võitluse tulemusena pani kodanlus mõnedes kapitalistlikes

mais kehtima „üldise" valimisõiguse. Hirm töölisklassi ees sunnib Ameerika, Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia jt. riikide kodanlust oma konstitutsioonides säilitama „üldise" valimisõiguse, kuigi kärbitud ja võltsitud kujul. Kirjas Engelsile märkis Marx, et üldine hääletamine on ainult järeleandmine, mida tehakse töölistele mõistagi ainult äärmisel juhul.

Kui Inglismaal 1832. a. tehti kihutustööd parlamendi reformimiseks, moodustasid töölised reformipartei radikaalse tiiva, esitasid oma nõudmised niinimetatud People's Charter'is („rahva charta's") ja organiseerisid esimese tööliste partei tšartistide partei nime all.

„Tšartistid ja nende poolt organiseeritud streigiliikumine etendasid suurt osa, sundides valitsevaid klasse paljudele järeleandmistele valimissüsteemi alal, niinimetatud „pehkinud kohakeste" likvideerimise alal ja mõnede „Charter'i" punktide teostamisele. Tšartismil oli kaunis suur ajalooline tähtsus ja ta sundis valitsevate klasside ühte osa suurte vapustuste ärahoidmiseks mõningatele järeleandmistele, reformidele [1]."

Landlordidelt võeti ära rida privilegeeritud kohti („pehkinud kohakesed" [2]), suurendati uute tööstuslinnade poolt valitavate saadikute arvu ja samuti tõsteti valijate arv 400 000-lt 900 000-ni. Kuid uus valimisseadus ei lasknud valimistele selleks ajaks hiiglaslikult kasvanud Inglise töölisklassi ega andnud kodanluse keskkihtidele võimalust alamkotta pääseda, määrates kõrge varandusliku tsensuse passiivse valimisõiguse omamiseks (õiguse jaoks olla valitud): 300 £ linna saadiku kohta ja 600 £ krahvkonna saadiku kohta. Selle tagajärjel sai valimisõiguse ainult 1/24 elanikkonnast.

Prantsuse revolutsiooni ajal 1848. a., esmakordselt kodanliku riigi ajaloos, viis kodanlus proletariaadi revolutsioonilise väljaastumise mõjustusel läbi üldise valimisõiguse. Valijate arv tõusis 241 000-lt 1846. a. 8 222 000-ni 1848. a. Kuid pärast tööliste ülestõusu verist mahasurumist 1848. a. juunis läks kodanlus uuesti tagasi. 1850. a. võeti vastu seadus, mis määras kolmeaastase paigalasumise tsensuse, ja selle tagajärjel vähenes valijate arv 9 618 000-lt isikult 6 809 000-ni, s. o. peagu 30% võrra.

1851. a. taastas Louis Napoleon „üldise" valimisõiguse. Kuid see oli kelmi Louis Napoleoni kavalus. Selle demagoogilise võtte

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 611.

[2] „Pehkinud kohakesteks" nimetati väikesi linnakesi ja alevikke, kus sageli oli ainult mõnikümmend elanikku. Mõnedes neist oli vaevalt kümmekond valijat, vahel ainult üksainus valija. Need kohakesed, mis olid säilitanud linnade formaalsed õigused, olid suurmaapidajate täielikus valduses, kes müüsid nende linnade alamkoja-saadikute kohti. Isegi tuntud ökonomist Ricardo sai 1819. a. koha alamkojas Portarlingtoni esindajana, kui ta oli andnud selle „pehkinud kohakese" omanikule suurema protsendita laenu. Kaasaeglaste jutustuste järgi polnud Ricardo kunagi oma valijaid näinud, keda oli ainult 12 inimest.

abil ta võitis keskkihtide, eriti talupojaklassist kulakute poolehoiu ja valmistas ette enda kuulutamist imperaatoriks. Oma ametnike, riigiaparaadi, sõdurite tääkide ja rahakoti abil sai ta koos kodanluse valitseva osaga parlamendis enamuse. Kodanlus veendus, et „üldise" valimisõiguse juures võib ennast väga hästi sisse seada, kui ainult kapital ja võim jäävad kodanluse kätte.

Prantsusmaa kogemusi „üldise" valimisõigusega kasutas veidi hiljem (1866. a.) Saksamaa kodanlus.

Bismarck pani ta kehtima ainult kui ajutise abinõu, et moodustada rahva näol vastukaalu üksikuile Saksa vürstidele, kes ei tahtnud ühineda Preisimaa ümber, ja samuti, et rahvahulki sõtta tõmmata, algul Austria vastu (1866. a.), hiljem Prantsusmaa vastu (1870. a.). Kuid töölisklass sai üldisest valimisõigusest omamoodi aru ja kasutas seda oma ridade organiseerimiseks. Võitluses selle töölisliikumise vastu pani Bismarck hiljem kehtima erakorralised seadused sotsialistide vastu (1878—1890), kuulutas tööliste organisatsioonid ebaseaduslikeks, sulges tööliste ajakirjanduse jm. Niisugune „üldise" valimisõiguse seisukord Saksamaal tegi vabad valimised täiesti võimatuks.

„Üldine" valimisõigus on kodanlikes mais niivõrra kohaldatud kodanliku valitsemise viisiga, et ta on saanud selle valitsemise oluliseks osaks. „... Jõukas klass valitseb otseselt üldise valimisõiguse abil," ütleb Engels [3].

Suurimaid sündmusi proletariaadi võitluse ajaloos XIX saj. oli Pariisi tööliste võimuhaaramine 1871. a. märtsis ja Pariisi kommuuni moodustamine.

„Kommuun moodustati üksikute Pariisi ringkondade järgi üldise hääletamise teel valitud linnavolinikest. Nad olid vastutavad ja igal ajal asendatavad. Enamik neist koosnes endastmõistetavalt töölistest või töölisklassi tunnustatud esindajaist. Kommuun pidi olema mitte parlamentaarne, vaid töötav korporatsioon, üheaegselt seaduste andja ja seaduste täitja [4]."

Pariisi proletariaadi käes oli üldine valimisõigus kodanliku parlamentarismi hävitamise vahendiks, töölisklassi võimuorganite loomise vahendiks, esimeseks katseks proletariaadi diktatuuri võimuorganite loomisel. Kodanlusel õnnestus kommuuni hävitada, uputades ta prantsuse tööliste veres ...

Võimu juurde tagasitulnud kodanlus seadis uuesti sisse oma korra, mis oli kasulik ja meelepärane kodanlusele.

Ehkki Pariisi kommuuni iga ei olnud kuigi pikk, näitas ta siiski, et töölisklass on tõstnud konkreetselt küsimuse võimu võitmisest ja oma riigi loomisest. Hoolimata paljudest löökidest, mis kodanlus üksikuis mais töölisklassile andis, ei suutnud ta töötajate hulkade survele siiski enam vastu panna ja oli sunnitud järkjärgult oma valimissüsteemi laiendama. Pärast Saksamaa võitu

[3] Marx ja Engels, XVI k., I j., lk. 148.
[4] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 394—395.

Prantsusmaa üle (1871. a.) ja Saksamaa ühendamist laiendati üldine valimisõigus ka Saksa keisririigi riigipäeva valimistele. Inglismaal laiendati 1884. ja 1885. a. valimisõigust mõnedele töölisklassi kihtidele (töölisaristokraatiale), mille tagajärjel valijate arv suurenes 15,9%-ni kogu elanikkonnast. Prantsusmaal kinnitas 1875. a. konstitutsioon üldise valimisõiguse, kuigi, kordame veel, kärbitud kujul. Kuid proletariaat taotles oma sihte ja kodanlikku parlamenti ilmuvad proletaarlaste organisatsioonide esimesed saadikud.

„Üldine valimisõigus," kirjutas Engels, „oli Prantsusmaal juba ammu olemas, kuid ta omandas seal halva kuulsuse selle tõttu, et bonapartistlik valitsus teda kuritarvitas. Pärast kommuuni ei olnud tööliklassi, kes oleks võinud teda kasutada. Hispaanias pandi ta samuti kehtima vabariigi aegadel, kuid Hispaanias on olnud ammust ajast kõigi tõsiste opositsiooniliste parteide üldiseks põhimõtteks hoiduda osavõtust valimistel. Ka Šveitsi kogemused üldise valimisõigusega ei võinud tööliste parteid julgustada. Romaani maade revolutsioonilised töölised olid harjunud valimisõigust pidama lõksuks, valitsuse pettuse vahendiks. Teissugune oli olukord Saksamaal. Juba „Kommunistlik manifest" kuulutas üldise valimisõiguse kättevõitmise, demokraatia kättevõitmise võitleva proletariaadi üheks esimeseks ja tähtsaimaks ülesandeks... Kui Bismarck oli sunnitud kehtima panema üldise valimisõiguse kui ainsa abinõu rahvahulkades oma plaanide vastu huvi äratamiseks, võtsid meie töölised otsekohe asja tõsiselt ja saatsid August Bebeli esimesele asutavale riigipäevale. Ja sellest ajast on nad valimisõigust kasutanud nii, et see on toonud neile endile suurt kasu ja on saanud kõigi maade töölistele eeskujuks [5]."

Valimisõiguse laiendamine reas riikides ja tööliste organisatsioonide esimesed edusammud valimistel tekitasid väikekodanlikke illusioone proletariaadi võidu võimalusest enamuse „kättevõitmisel" kodanlikus parlamendis. Seepärast algasid Marx ja Engels lepitamatut võitlust kokkuleppepoliitika vastu, hoiatades eeskätt Saksa sotsiaaldemokraate, et nad edu puhul valimistel ei unustaks seda, et töölisklass võib hävitada kapitalismi ja üles ehitada sotsialismi ainult proletaarse revolutsiooni teel, proletariaadi diktatuuri kaudu. Üldist valimisõigust võib proletariaat kasutada ainult kui üht võitluse vahendit enese vabastamiseks. Üldine valimisõigus on Engelsi sõnade järgi „... tööliskiassi küpsuse näitaja. Nüüdses riigis ta ei või rohkem anda ega anna ka kunagi" [6]. Kodanliku parlamentarismi pinnal annab üldine valimisõigus töölistele võimaluse agitatsiooni teha, oma jõude lugeda ja kontrollida ning oma esindajaid parlamendi kõnetooli saata rahvahulkade poole pöördumiseks.

„Valimissüsteemi demokratiseerimises väljendus kodanluse veendumus oma jõudude kasvamises, tema veendumus kodanliku võimu võimes allutada endale rahvahulki just kui nende endi tahtel, valijate tahtel [7]."

---

[5] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 145.
[6] Marx ja Engels, XVI k., I j., lk. 148.
[7] V. Molotov, Muudatusist, lk. 33.

Tegelikult jäi kodanlikes mais valimissüsteemi aluseks jõuka klassi vormiliselt ja faktiliselt ebavõrdne ja privilegeeritud valimisõigus.

Suur proletaarne 1917. a. Oktoobrirevolutsioon ja sellest põhjustatud revolutsiooniline liikumine kogu maailmas olid otsustavad löögid, mis sundisid kodanlust revolutsiooni kartuses laiadele hulkadele Inglismaal, USA-s, Hollandis, Saksamaal jne. üldise valimisõiguse andma (formaalselt). Kuid ka praegu juhivad valitsevad kodanlikud klassid igasuguste mahhinatsioonide abil „üldised" valimised oma huvide voolu.

„Valitsevad," ütleb sms Stalin, „mitte need, kes valivad ja hääletavad, vaid need, kes juhivad [8]."

Kui klassivõitlus jõuab kõrgeima pingeni, eelistab kodanlus demokraatiale fašismi. Fašism hävitab demokraatlikud õigused, fašism hävitab igasuguse valitavuse.

Fašistlikul Saksamaal kaotavad „rassiteooria" alusel valimisõigused niinimetatud „mitteaarialased". Kogu „valimiste" protseduur toimub rünnakrühmlaste julma terrori all. „Valimised" ise on seejuures tühine tseremoniaal, sest faktiliselt nimetatakse „saadikud" fašistide poolt oma suva järgi.

Fašistid koos oma trotskistlik-buhhaarinlike abilistega, nende fašistlike salaluurete agentidega, suunavad oma pöörase viha „... Nõukogude Liidu, suure sotsialismimaa kui kõige võimsama rahu, vabaduse ja kogu inimkonna progressi kantsi vastu, kui suurima tõkke vastu fašistliku agressiooni teel" [9].

Suur proletaarne revolutsioon, mis andis inimkonnale uut, kõrgeimat tüüpi riigi — nõukogude riigi —, pani aluse tõelisele sotsialistlikule demokraatiale, tõelisele üldisele nõukogude valimisõigusele, mis teostub tingimustel, kus ei ole vastuolusid riigi ja ühiskonna, üldiste ja isiklike huvide vahel. Ainult NSVL-s on olemas üldine valimisõigus, s. o. kõigi NSVL kodanike tõeline õigus valida oma võimuorganeid.

Ühe või teise riigi demokratism väljendub eriti ilmekalt selle riigi valimissüsteemis. Valimissüsteemi demokratism seisneb selles, kuivõrd rahval on faktiline võimalus valida oma esindajaid — isikuid, kes on tema usalduse osalised, isikuid, keda see rahvas ise vabalt üles seab.

Nii valimissüsteem kui ka valimiste praktika on antud riigi kogu süsteemi lahutamatu osa.

Kodanlikes maades vastavad valimised täielikult riigivalitsemise kodanlikule süsteemile, nad on suunatud valitseva kodanliku klassi ülevõimu kindlustamisele, laiade rahvahulkade petmisele, et kõr-

---

[8] Stalin, Ukraina kohta, lk. 38.
[9] Dimitrov.

valdada neid valimistelt ja kindlustada enamus sellele kodanlikule klikile, kes maad valitseb.

Nõukogude valimissüsteem toetub sotsialistliku demokratismi suurtele printsiipidele, mis NSVL-s on kindlustatud Stalini Konstitutsiooniga.

Nõukogude maal on nõukogude valimised kõige laialdasemaks masside kaasatõmbamise vormiks riigivalitsemisele. Nõukogude kui riigivalitsemise organite osa ja tähtsus määravad ka nõukogude valimissüsteemi, mis erineb põhjalikult kodanlike maade valimissüsteemidest.

Nõukogude valimissüsteem on alati teostanud ja teostab ka praegu töötajate kõige laiema kaasatõmbamise printsiipe riigivalitsemisele, sotsialistlikule ehitustööle. Oma olemasolu esimesest päevast andis nõukogude võim valimisõiguse kogu täisealisele töötavale elanikkonnale.

Oma brošüüris „Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky" kirjutab Lenin: „Proletaarne demokraatia on miljon korda demokraatlikum kui igasugune kodanlik demokraatia; Nõukogude võim on miljon korda demokraatlikum kui kõige demokraatlikuma kodanliku vabariigi võim [10]."

Kogu oma enam kui kahekümneaastase olemasolu vältel on nõukogude riik süstemaatiliselt ja kindlalt oma valimisõiguse demokratismi laiendanud. Stalini Konstitutsioon andis valimissüsteemi, mis on kõige demokraatlikum süsteem maailmas.

§ 2. ÜLDINE VALIMISÕIGUS.

Marksism-leninism vaatleb üldist valimisõigust kui üht väga tähtsat inimühiskonna saavutist.

Üldine, otsene ja võrdne valimisõigus salajasel hääletamisel oli kodanlike parteide peamine poliitiline loosung kodanliku demokraatia ja parlamentarismi arengu parimail aastail (XIX sajandil ja XX sajandi alguses). Kodanlus oli siis veendunud oma jõus, oma võimu suutelisuses allutada enesele rahvahulki. Kuid, nagu juba ülalpool öeldud, tööliste revolutsioonilise liikumise kasvu ja tõusu tagajärjel valdas kodanlust mure homse päeva eest. Viimasel ajal kitsendab kodanlus kõigiti üldist valimisõigust. Fašism aga siirdus otse kapitali varjamatule terroristlikule võimule töötajate üle ja üldise valimisõiguse kui ka teiste kodanlik-demokraatlike printsiipide hävitamisele.

Hoopis teist teed sammub Nõukogude Liit.

Nõukogude riik on algusest peale kõrgemat tüüpi demokratismi kehastus, mis kindlustab töötajate laiade hulkade kaasatõmbamise riigivalitsemisele seninägemata ulatuses.

---

[10] Lenin, XXIII k., lk. 350.

Juba esimene Nõukogude Konstitutsioon, mis koostati Lenini ja Stalini juhatusel ning võeti vastu 10. juulil 1918. a., kindlustas töötajatele kõige laialdasema valimisõiguse, millist ajalugu varem ei tundnud. Selle Konstitutsiooni järgi oli kõigil töötajatel, kes olid saanud 18-aastaseks, õigus nõukogude valimistest osa võtta ja valitud olla. Valimisõiguse jaotus aktiivseks (õigus valida) ja passiivseks (õigus olla valitav) tühistati. Jäädavalt hävitati kitsendused sõltuvalt rahvusest, usutunnistusest, varanduslikust tsensusest, paigalasumise ja kõigist muudest tsensustest. Naiskodanikud omandasid meeskodanikega täiesti võrdsed valimisõigused. Kaotati valimisõiguste kitsendused sõjaväes teenivate kodanike kohta. Kui kodanluselt võeti esialgu valimisõigus, siis oli see ainult ajutine abinõu, mis ei ole sugugi tarvilik kõigil proletaarse revolutsiooni arengu juhtudel.

„... Kodanluse ilmajätmine valimisõigusest," ütles Lenin, „ei ole proletariaadi diktatuuri vältimatu ja vajalik tunnus. Ka Venemaal ei rääkinud varem bolševikud, kes püstitasid säärase diktatuuri loosungi ammu enne oktoobrit, ekspluataatoritelt valimisõiguse äravõtmisest. *See* diktatuuri komponent ei ilmunud päevavalgele mõne partei „kava" järgi, vaid ta *kasvas* iseendast võitluse käigus [1]." „... Ekspluataatoreilt valimisõiguse äravõtmise küsimus on *puht-vene* küsimus ja mitte üldse proletariaadi diktatuuri küsimus [2]."

Kui meie valimisõigus kõrvaldas revolutsiooni teatavail etappidel valimistelt üksikud väikesearvulised elanikkonna kihid, siis üksnes kodanluse vastupanu tõttu sotsialismi arendamisele.

„Kodanluse tige viha iseseisva ja kõikvõimsa (sest ta haarab kõiki) rõhutute organisatsiooni vastu, kodanluse võitlus — ja seejuures kõige häbematum, omakasupüüdlikum ja kõlvatum võitlus — nõukogude vastu, lõppeks kodanluse (kadettidest kuni parempoolsete es-er'ideni, Miljukovist Kerenskini) ilmne osavõtt Kornilovi mässukatsest, — see *valmistaski ette* kodanluse vormilise väljaheitmise nõukogudest [3]."

Kodanlus seadis end ise väljapoole nõukogude kodanike ridu, kel on valimisõigus. Kodanluse väljaheitmine valijate koosseisust osutus vajalikuks töötajate täieliku võidu kindlustamiseks ekspluataatorite üle, kelle käsutuses olid pärast nende võimu kukutamist esialgu veel suured jõud võitluseks uue, äsja kujunenud võimu vastu. Mitte asjata ei nõudnud vähemlased ja es-er'id, kes tervikuna kodanluse poole üle läksid, „vabadust" ja „võrdsust" „töödemokraatia" piirides. Nad nägid, et nõukogudesse pääsedes nad looksid sobiva platsdarmi võitluseks nõukogude vastu. Lenin

[1] Lenin, XXIII k., lk. 369.
[2] Sealsamas, lk. 355.
[3] Sealsamas, lk. 369.

andis neile kontrrevolutsioonilistele nõudmistele otsustava vastulöögi, märkides, et „kes kõneleb vabadusest ja võrdsusest töödemokraatia piirides — tingimusel, et kapitalistid on kukutatud, aga eraomand ja vabakaubandus jäävad, — see on ekspluataatorite kaitsja“ [4].

Valimisõiguse äravõtmist ei seatud sisse kui tööliste alatiseks kehtima pandud võitlusvahendit klassivaenlase vastu. Juba 1919. a. nõudis Lenin, et „mööduvate ajalooliste vajaduste ebaõige üldistamise ärahoidmiseks tuleb töötavatele hulkadele selgeks teha, et valimisõiguse äravõtmine osalt kodanikelt ei tähenda Nõukogude Vabariigis sugugi seda, et teatav liik kodanikke on kuulutatud eluajaks õigustetuks, nagu see oli kodanlik-demokraatlike vabariikide enamikus, vaid et see käib üksnes ekspluataatorite kohta, ainult nende kohta, kes sotsialistliku Nõukogude vabariigi põhiseadustest hoolimata visalt oma ekspluataatori-seisundit kaitsevad, kapitalistlikke vahekordi säilitavad. Järelikult väheneb Nõukogude vabariigis ühelt poolt iga päev sotsialismi tugevnemisega ja nende arvu vähenemisega, kel on objektiivselt võimalus ekspluataatoriks jääda või kapitalistlikke vahekordi säilitada, iseendast ka valimisõigusest ilmajäetavate protsent“ [5]. Lenin kirjutas edasi: „... välise sissetungi seismapanek ja ekspropriieerijate ekspropriieerimise lõpuleviimine võib teatavatel tingimustel luua olukorra, kus proletaarne riigivõim valib teised vahendid ekspluataatorite vastupanu murdmiseks ja paneb kehtima üldise valimisõiguse ilma igasuguste kitsendusteta [6].“

Nõukogude valimissüsteemi printsiibid määrati kindlaks kohe esimesil päevil pärast sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja nad on eriti selgelt väljendatud III Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt vastuvõetud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis“ (25. jaanuaril 1918. a.). „Deklaratsioonis“ öeldi, et proletariaadi otsustava võitluse momendil „tema ekspluataatoritega ei tohi ekspluataatoreil üheski võimuorganis kohta olla“.

„Deklaratsioon“ ja III Ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt vastuvõetud määrus „Vene vabariigi föderatiivsete asutiste kohta“ kinnitasid nõukogude võimu organiseerimise üldised alused ja nõukogude valimiste korra, kus oli kindlaks määratud üldine valimisõigus töötajaile ja halastamatu võitlus kodanlusega.

Praktika näitas töölisklassile, et kodanlusel ei ole ega või olla kohta nõukogudes. Tol momendil, kus kodanlus vastas nõukogude võimu kujundamisele relvastatud võitlusega, ei võinud juttugi olla kodanlusele valimisõiguste andmisest. Kodanluse kõrvaldamine nõukogudest kergendas töölishulkade võimalust kodanluse

---

[4] Lenin, XXV k., lk. 470.
[5] Lenin, XXIV k., lk. 94.
[6] Sealsamas.

mõjust vabaneda. Kodanluse kõrvaldamine oli tol perioodil vajalik töötajate võidu kindlustamiseks ekspluataatorite üle, kapitalismi lõplikuks hävitamiseks, nõukogude korra kindlustamiseks ja ekspluataatorite klassi likvideerimiseks.

Nõukogudesse valivad ja võivad valitud olla ainult töötajad (sõltumata soost), kes ei ekspluateeri võõrast tööjõudu, s. o. töölised, talupojad ja töötav intelligents, — niisugune oli esimese nõukogude Konstitutsiooni põhialus. Nõukogude praktilisse töösse ja kogu riigi valitsemisele tõmmati tuhanded ja kümned tuhanded töötajad. Nõukogude valimissüsteemi printsiibid säilitati ka pärast NSVL kujundamist ja pärast liidu esimese Konstitutsiooni — NSVL 1924. a. Konstitutsiooni vastuvõtmist.

Veendudes nõukogude võimu tugevuses ja võimatuses kukutada seda avalikus võitluses, jätkasid kapitalistid võitlust nõukogude võimu vastu varjatud meetoditega. Kapitalistlikud elemendid katsusid igati nõukogudesse pugeda või sinna oma inimesi poetada. Siit katsusid nad sotsialistlikku ülesehitust kahjustada. 1925. a., kuni nep'i (uue majanduspoliitika) alusel suurenes nõukogude küla klassiline kihitumine, katsus kulak mõnes kohas pealetungi alustada. Kontrrevolutsiooniliste rühmitiste „töö" hakkas elavnema. Parteisse pugenud menševikud, trotskistid ja teised seesugused elemendid esitasid kontrrevolutsioonilisel eesmärgil nõudmise, et kontrrevolutsioonilistele parteidele antaks valimisõigused. Teisest küljest aga nõudsid trotskistid samadel kontrrevolutsioonilistel eesmärkidel kesktalupoegade väljatõrjumist nõukogude võimu „alumistest kordadest" (nõukogudest) ja neilt valimisõiguse äravõtmist. Nad laimasid nõukogude võimu, süüdistades teda ümbersünnis, nõukogude riigi „mitteproletaarses" iseloomus jne. Teotsedes igasuguste provokaatorlike võtetega, rikkudes jämedalt nõukogude seadusi, püüdes oma seadusvastase administreerimisega elanikkonnas nõukogude võimu vastu viha äratada, katsusid need härrad nõukogude riigile igati halba ja kahju teha. Kuid partei paljastas ja purustas kõik need vaenlaste mahhinatsioonid.

1924. aastast lähevad partei ja valitsus üle nõukogude elustamise poliitikale.

Valimissüsteemi areng sel perioodil väljendus konkreetselt NSVL KTK valimisinstruktsioonides 16. jaanuarist 1925. a. ja 28. septembrist 1926. a., mis rõhutasid kindlama klassipoliitika teostamise vajadust.

Määrati vajalik miinimum, algul 35%, hiljem 50%, millal valijate koosolekut võis seaduslikuks arvata. Laialdaselt arendati tööd kehvikutega, naistega ja noorsooga. Viidi läbi hoolikam ja valjem isikute väljaselgitamine, kellelt olid valimisõigused ära võetud.

Kõik see tõstis valijate aktiivsust. Kui 1924. a. valimisist osa-

võtnud valijate protsent linnas ja külas ei ületanud 40 ja oli kõikuv, siis pärast 1924. a. tõusis see protsent tunduvalt ja see tõus jätkus kindlalt igal aastal.

See nähtub alljärgnevast tabelist.

Aastad	Valimistele ilmunute arv (protsentides)			
	Linn		Küla	
	Kokku	Naisi	Kokku	Naisi
1922	36,5	teated puuduvad	22,3	teated puuduvad
1923	38,5	teated puuduvad	37,2	teated puuduvad
1924	40,5	16,6	28,9	10,8
1925	48,7	25,8	36,9	19,9
1926	52,0	42,9	47,3	28,0
1927	58,4	49,8	48,4	31,1
1928/29	70,8	65,2	61,8	48,5
1930/31	79,6	75,3	70,4	63,4
1934/35	91,6	88,2	83,3	80,3

Järjest kasvavat aktiivsust näitavad naiskodanikud. 1924. a-ni ei märgitud eraldi valimistele ilmunud naisi. Alates 1924. a. aga kasvab valimistele ilmuvate naiste arv pidevalt.

Kogu edasise aja vältel toimus nepmani ja kulaku süstemaatiline kitsendamine ja väljatõrjumine kõigil sotsialistliku ehitustöö aladel.

Üldine kollektiviseerimine likvideeris kulakkonna kui klassi ja selle tagajärjel puhastati juba 1930.—1931. a. nõukogude valijate nimekirju enam kui kunagi varem kulaklikest, nepmanlikest ja teistest töölisklassile võõrastest elementidest. Paljud kulakute perekonnad lagunesid; osa kulakute lapsi siirdus ausale tööelule. Kapitalistlike elementide osatähtsus kaubanduslikus käibes väheneb 20%-lt 1928. a. 5,6%-ni 1930. a. Järsult kahanes erakaubanduse jaevõrk. Riikliku Plaanikomisjoni kokkuvõtete andmeil esimese viisaastaku plaani täitmise kohta kahanes erakaubanduse statsionaarsete punktide arv 1931. aastaks 17,7 tuhandeni 163,9 tuhandelt 1929. a. ja 47,1 tuhandelt 1930. a.

Mõnede kategooriate isikute suhtes, kes varem olid valimisõigusest ilma jäänud (kulakud, kaupmehed jne.), lihtsustati valimisõiguste ennistamise korda. 1930. aastani võidi neile gruppidele valimisõigused ainult ANSV KTK, kubermangude, kraide ja oblastite täitevkomiteede otsusega tagasi anda. 1930. aastast peale anti see õigus ka rajoonide täitevkomiteedele. Anti seadus, mis keelas valimisõigusi ära võtta valimisõigusteta isikute lastelt, kes olid

saanud täisealiseks 1925. a. ja hiljem, kui nad tegelesid iseseisva ühiskondlikult kasuliku töö alal.

Sotsialistliku ülesehitamise edasised edusammud andsid NSVL KTK-le aluse seaduse andmiseks nende väljasaadetud kulakute valimisõiguste ennistamise korra kohta, kes tegelikult olid näidanud, et nad olid võitlusest nõukogude võimu vastu loobunud (juulis 1931. a.). 1934. a. valimisinstruktsiooni põhjal said rajoonide täitevkomiteed ja linnanõukogud õiguse tagasi anda valimisõigused nii erilistes asundustes ja asumispaikades, kui ka väljaspool neid kohti asuvate kulakute lastele. ANSV KTK ja kraide ning oblastite täitevkomiteedele anti õigus ennistada kulakute valimisõigusi enne väljasaatmise viieaastase tähtaja möödumist, kui nad tootmise tööprotsessis said lööktöölisteks ja aktiivselt osa võtsid ühiskondlikust tööst. Kõige selle tagajärjel alanes isikute arv, kellelt valimisõigused olid ära võetud.

Kui 1930.—1931. a. oli maal 3,7% valimisõiguse kaotanud isikuid, linnas aga 4,9%, siis 1934.—1935. a. oli neid maal 2,6% ja linnas kõigest 2,4%.

Need andmed kõnelevad sellest, et 1934.—1935. a. valimistest võttis osa „mitte üksnes kogu töötajate hulk, vaid ka teatav osa kodanikke, kel varem valimisõigust ei olnud“ [7].

Kõneldes sellest VII Üleliidulisel nõukogude kongressil, rõhutas sms Molotov: „Nõukogude Liidus on kõigile ausaile töötajaile tee lahti täisõiguslikuks eluks... Meie läheme nõukogude valimiste kõigi kitsenduste täielikule ärakaotamisele, mis omal ajal kehtima pandi ajutiste abinõudena võitluses ekspluataatorite katsetega oma privileege kaitsta või taastada, nagu ütleb ÜK(b)P programm [8].“

Valimisõigustest ilmajäetud moodustasid 1934. a. nõukogude valimistel kõigest 2,5% elanikkonnast. See näitab, et NSVL valimissüsteem oli võrratult kõrgem kõige demokraatlikumast kodanlikust valimissüsteemist.

Järjekindlalt proletariaadi diktatuuri kindlustades, sotsialistlikku ühiskonda ehitades ja ekspluataatorite vastupanu likvideerides, jõudis nõukogude riik valimissüsteemis üksikute kitsenduste täieliku ärakaotamiseni, millede ajutist iseloomu alaliselt rõhutas Lenin.

Sotsialistliku demokraatia edasise arendamise eesmärgil siirdus nõukogude riik üldise valimisõiguse täielikule teostamisele.

„Kui kapitalistlikes maades kodanlusel tuleb nüüd rüvetada seda, mis tema enda õpperaamatuis, tema enda kirjanduses ja ühiskonnateaduses on kodanliku riigi kõrgeimate saavutistena kirja pandud,“ ütles sms Molotov VII Üleliidulisel nõukogude kongres-

[7] Molotov, Muudatusist, lk. 20.
[8] Sealsamas, lk. 21.

sil, „siis nõukogude võim võtab kõik parima kaasaegsete riikide arengus ja viib selle julgelt ellu töötajate huvides ja ekspluataatorite vastu, sotsialismi ülesehitamise huvides...

Kui kodanluse leeris ei ole enam usku isegi oma demokraatiasse ja oma parlamentarismi, siis on see meile arusaadav. Kodanlik kord vaatab juba oma hauda. Teisest küljest me oleme veendunud, et mitte üksnes meie maa töötajad, vaid ka töötajad kaugel Nõukogude Liidu piiride taga mõistavad õieti meie valimissüsteemi edasise demokratiseerimise tähtsust, meie poolt teostatava igakülgse demokratismi tähtsust[9]."

Tööliste ja talupoegade nõukogude sotsialistlik riik on oma võimsuses veendunud ja seepärast ta kaotas endised kitsendused nõukogude valimisõiguses ja pani kehtima tõelise, üldise valimisõiguse.

Nõukogude üldise valimisõiguse printsiibid leidsid klassikalise väljenduse Stalini Konstitutsiooni art-tes 135, 137 ja 138, milledega ei ole võrdseid üheski konstitutsioonis, üheski valimisseaduses maailmas. Stalini Konstitutsiooni art. 135 ütleb:

„Saadikute valimised on üldised: kõigil NSV Liidu 18-aastaseks saanud kodanikel, sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, kindlast elukohast, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisust ja endisest tegevusest, on õigus osa võtta saadikute valimisest ja olla valitud, välja arvatud nõdrameelsed ja isikud, kes kohtu poolt on süüdi mõistetud valimisõiguse äravõtmisega."

Art. 137: „Naistel on meestega võrdne õigus valida ja olla valitud."

Art. 138: „Punaarmee ridades teenivail kodanikel on võrdselt kõigi kodanikega õigus valida ja olla valitud."

Konstitutsiooni art. 135 alusele ehitatud nõukogude valimissüsteemi ülesandeks on mitte üksnes anda NSVL kodanikele üldine valimisõigus, vaid ka kergendada neile võimalust oma valimisõigust kasutada ja oma tahet avaldada, võttes osa riigivõimu organite valimistest. Igale kodanikule, kes ei ole valimisõigusi kaotanud, olgu ta linnas, maal, rongis, laeval, komandeerimisel, haiglas jne., kindlustatakse võimalus ilmuda valimisjaoskonda ja täita oma kodanikukohus kokkukõlas Stalini Konstitutsiooni suurte printsiipidega.

Kodanlikud maad proklameerivad oma konstitutsioonides samuti „üldist" valimisõigust, kuid tõeliselt ei ole üheski kapitalistlikus riigis üldist valimisõigust.

Üldine valimisõigus eeldab, et valimistest võtavad osa kõik kodanikud, kes on jõudnud määratud vanuseni. Üldise valimisõiguse süsteem peab kindlustama neile kodanikele õiguse valida ja valitud olla, sõltumata nende soost ja varanduslikust seisust, rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, usutunnis-

[9] Molotov, Muudatusist, lk. 27—28.

tusest, haridusest ja kindlast elukohast. Kuid otseste ja kaudsete kitsendavate täienduste, paranduste ja üldisuse printsiibi vastava „tõlgenduse" abil olid kapitalistlikes mais valimistest kõrvaldatud ja kõrvaldatakse seniajani rohkearvulised töötajate hulgad.

Kodanlikud juristid ise on sunnitud tunnistama, et kodanlikes maades on väljend „üldine valimisõigus" kodanlikus juriidilises keeles äärmiselt ebamäärane ja mitmeti tõlgendatav. Nii näiteks kirjutab prantsuse professor Barthélemy: „Poliitilises keeles on väljendil „üldine valimisõigus" ainult tingimuslik mõte; ta näitab, et valimisõigus ei ole päritolu, varanduse või võimete tõttu privilegeeritud kitsa kodanike ringi eesõigus. Kuid ei tule mõelda, et valimistest võtavad osa kõik: valijaskond moodustab isegi niinimetatud üldise hääletamise süsteemi juures üksnes teatava valitud osa, kuigi see valik toimub väga laialdaselt. Prantsuse seadused on selles suhtes väga liberaalsed. Nad nõuavad ainult kuuluvust prantsuse rahvusse kas sünni poolest või naturalisatsiooni korras. Välismaalane saab valijaks otsekohe pärast naturalisatsiooni. Valijaiks võivad olla ainult meessoost isikud. Seda reeglit, mis on kõigis romaani maades ühine, seletatakse harilikult sellega, et valijailt on nõutav teatav intellektuaalne, vaimne ja moraalne tase, toetudes seejuures meessoo kujuteldavale üleolekule [10]."

Kodanlikud valimisseadused määravad säärase valimiste korra, mis võtab varatute töötajate hulkadelt faktilise võimaluse valimistest osa võtta. Kodanlus ei arvesta töötajate toetust ja seepärast ta kõrvaldab nad igasuguste lisandustega ja juhistega üldise valimisõiguse seaduse kohta sellest „üldisest" valimisõigusest.

Kõneldes „üldisest valimisõigusest", jätab kodanlus paljudes riikides (umbes 40) naised valimisõigusest ilma. Nende riikide hulgas on näiteks Prantsusmaa, Bulgaaria, Šveits. Ungaris lubatakse valimistele ainult neid naisi, kellel on kolm elusolevat last (sõjas surma saanud poega arvestatakse elavana). Kuid seejuures moodustavad naised poole elanikkonnast. Inglismaal said naised lõplikult valimisõiguse alles 1928. a., USA-s — 1920. a. [11].

Fašistlikes riikides (Itaalias, Saksamaal, Jaapanis) ei tohi naised valimisõigusest mõeldagi. Nende osaks on antud „kodukolle", köök ja lapsed. Siin on valitavuse printsiip üldse likvideeritud.

Reas suuremais kapitalistlikes riikides (Inglismaal, USA-s, Prantsusmaal jt.), kus on „üldine" valimisõigus, ei lasta nende maade esinduslike organite valimisest praegusel ajal osa võtta sajamiljonilisi koloniaal-elanikkondi [12].

Reas riikides (Prantsusmaal, Tšehhoslovakkias jt.) kõrvaldatakse „üldise" valimisõiguse juures valimistelt sõdurid, s. o. noorsugu, kes rõhuvas enamikus kuulub linna ja maa töötajate hulka. Rida teisi kaudseid kitsendusi teeb valimisõiguse kasutamise võimatuks proletaarsetele rahva-

---

[10] Barthélemy, lk. 51.

[11] 153 alamkoja saadikust Iirimaal (1927. a. valimised) oli naisi ainult 1, Eestis (1929. a. valimised) oli 100 saadikust 1 naine, Belgias (1929. a. valimised) 187 saadikust 1 naine, Taanis (1929. a. valimised) 143 saadikust 3 naist, Rootsis (1928. a. valimised) 230 saadikust 3 naist jne. Ülemkodades naisi peagu ei olegi.

[12] Prantsusmaal on ligi 42 miljonit elanikku, tema kolooniais ja mandaatmaades on ligi 60 miljonit elanikku, kuid viimased, peale väheste erandite, ei võta osa Prantsuse parlamendi valimistest. Belgias on 8,3 miljonit elanikku, Belgia kolooniäs Kongos (Aafrikas) aga 9,3 miljonit elanikku. Koloonia elanikkond ei võta parlamendi valimistest osa. Hollandis on 8,4 miljonit elanikku, tema kolooniates (Hollandi India) üle 60 miljoni elaniku, kuid viimastel ei ole üldse valimisõigust. Briti impeeriumis on ligi 485 miljonit elanikku, neist sajad miljonid ei võta valimistest osa, jne.

kihtidele, kelle vastu need kitsendused peamiselt on suunatudki. Niisugusteks kitsendusteks on vanuse tsensus, kindla elukoha tsensus, varanduslik tsensus, hariduslik tsensus, rassiline ja rahvuslik tsensus jne. Peale nende „üldiste" tsensuste on kodanlikes riikides veel rida erikitsendusi teise koja (ülemkoja) valimistel ja samuti kohalike valitsemisorganite valimistel. Selle tagajärjel on näiteks USA 72 miljonist valimisealisest kodanikust viimase kümne aasta jooksul presidendi valimistest süstemaatiliselt osa võtnud ainult 40—45 miljonit kodanikku ning senati ja saadikutekoja valimistest ainult 25—30 miljonit kodanikku; Jaapanis kasutab „üldise" valimisõiguse („üldise" ainult meeste jaoks) juures seda õigust kõigest umbes 21% elanikkonnast; kõrvaldatud on naised, sõjaväelased, isikud, kellel puudub määratud tsensus, jne.; Indias, kus elanikke on 350 miljonit, kasutab valimisõigust kõigest 35 miljonit kodanikku, s. o. 10% elanikkonnast, jne. Vene Asutava Kogu valimise süsteemi peeti kõige demokraatlikumaks süsteemiks, võrreldes teiste kodanlike maade valimissüsteemidega, kuid ka see süsteem ei kindlustanud tõeliselt üldist valimisõigust.

Vene Asutava Kogu valimisi toimetati Ajutise Valitsuse poolt 1917. a. märtsis moodustatud „erinõupidamise" poolt väljatöötatud määrustiku alusel. Juba selle „nõupidamise" moodustamise kord ise kõneleb kodanluse mahhinatsioonidest. „Erinõupidamise" aparaadis oli enamik kohti antud kadettidele. Bolševikkude partei sai seal ainult ühe koha. „Erinõupidamine" nõudis valimisõiguse andmist Romanovite suguvõsa liikmeile. Kartes Petrogradi proletariaadi revolutsioonilist meeleolu, tegi „erinõupidamise" liikmete enamik ettepaneku Asutav Kogu kokku kutsuda Moskvas või Mogilevis ülemjuhataja peakorteri juures. „Nõupidamine" venitas määrustiku väljatöötamist septembrini. Asutava Kogu valimise süsteemi peaprintsiibid olid: 1) üldine, võrdne, salajane ja otsene hääletamine; 2) vanuse tsensus 20 aastat; 3) proportsionaalne valimissüsteem; 4) desertöörid kaotavad valimisõiguse. Viimane punkt oli suunatud tööliste ja talupoegade vastu, kes rindelt lahkumisega protestisid imperialistliku sõja vastu. Valimisjaoskondade süsteem loodi „erinõupidamise" poolt niiviisi, et talupoegadest elanikkonnaga kubermangud said võrreldes tööstuslike keskustega võimaluse suuremal arvul saadikuid valida. Valimisjaoskondade komisjonide juhtimine oli semstvote ja linnade esindajate käes. Valimised ise toimusid 12. novembril, kui nõukogude võim ei olnud veel kõikjal kehtima pandud; kohtadel, eriti külas, oli administratsioon valimiste ajal es-er'ide ja kadettide käes (peaaegu kõikjal), kes igasuguste lubadustega ja pettustega „veensid" valijaid valimiskastidesse es-er'ide bülletääne panema. Mitteteadlik osa elanikkonnast, eriti kõrvalistes külades, langes nende „veenete" mõju alla. Talurahvas ei tundnud valimiste mehaanikat, ei osanud hästi orienteeruda mitmesuguste parteide programmides, mille arv ulatus 22 ja isegi 80-ni (Žitomir). Kadettide-es-er'ide valimiskomisjonides esineb ka terve rida kuritarvitusi: paljudel juhtudel ei lastud valimiskastide juurde naisi; hääled märgiti paberilehele lihtsa märkega; levitati ainult nõukogude vastasparteide bülletääne; keelati ära bolševikkude agitatsioon; kandidaatide nimekirju anti ainult kirjaoskajaile, bolševikkude nimekirjad hävitati; paljude tehaste töölised ja paljude külade talupojad jäeti valimisõigusest ilma; tuli ette bülletäänide ostmise ja bolševistliku kirjanduse konfiskeerimise juhtumeid, bolševistlike saadikute valimise keelde, jne. Kuid siiski andis suur osa töölisi ja talupoegi, eriti tööstuslikes rajoones, oma hääle bolševikkudele. Moskva kubermangus said bolševikud 56% hääli, es-er'id 25%, Tveri kubermangus said bolševikud 54%, es-er'id 39%, Tuulas said bolševikud 97,8%, es-er'id — 0% jne. Asutavasse Kogusse pidi valitama kokku ligikaudu 815 saadikut. Puudulike andmete järgi valiti 707 Asutava Kogu liiget. Es-er'id oskasid sisse sokutada 370 esindajat, bolševikud olid saadikute arvu järgi — 175 — teisel kohal. Järgnesid „pahempoolsed" es-er'id — 40 saadikut, menševi-

kud — 16 saadikut jne. Mõlemad pealinnad ja tööstuskeskused, samuti armee, kes andsid oma hääled bolševikkudele, osutusid otsustavaiks faktoreiks rahva poliitilises võitluses, hoolimata es-er'ide enamusest Asutavas Kogus. Lenin kirjutas sel puhul: „Proletariaadi jõud on igal kapitalistlikul maal võrratult suurem kui proletariaadi osaarv elanikkonna üldarvust [13]."

Bolševikud paljastasid tööliste ja talupoegade ees kodanluse salasepitsused. Bolševikud nõudsid Asutava Kogu kiiremat kokkukutsumist. Nad teadsid, et selle kokkukutsumine tähendab ühelt poolt võitlust rahvahulkade pärast, kes ei olnud veel üle saanud Asutava Koguga seotud illusioonidest ja käis pimesi oportunistlike parteide järel: hulkadele oli tarvis näidata Asutava Kogu kodanlikku olemust; teiselt poolt tähendas Asutava Kogu kokkukutsumine kodanluse poliitika paljastamist, kes võitles Asutava Kogu kokkukutsumise vastu ja lükkas selle kokkukutsumise määramata ajaks edasi. Võttes võimu enda kätte, kindlustasid bolševikud Asutava Kogu kiireima kokkukutsumise.

Asutav Kogu avati 5. jaanuaril 1918. a. Petrogradis. Avas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee nimel J. M. Sverdlov, kes avaldas ühtlasi „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni" ning nõudis nõukogude võimu ja Rahvakomissaride Nõukogu dekreetide tunnustamist. Es-er'ide häälteenamusega lükkas Asutav Kogu bolševikkude poolt esitatud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni" küsimuse arutamise tagasi. Bolševikud ja seejärel ka „pahempoolsed" es-er'id, kes asusid nõukogude platvormil, lahkusid koosolekult. Asutava Kogu järelejäänud kontrrevolutsioonilise osa ajas laiali Tauria palee vahtkond. Töötajate laialdased hulgad pöörasid kohe selja Asutavale Kogule. Rahvakomissaride Nõukogu andis 6. jaanuaril 1918. a. ja VKTK 7. jaanuaril dekreedi Asutava Kogu laialisaatmise kohta. Selle dekreedi kinnitas hiljem III nõukogude kongress.

Kui me lühidaltki tutvume tsensuste tuumaga, siis on meile päevselge, et „üldine" valimisõigus kodanlikes mais ei ole kaugeltki üldine.

Vanuse tsensus. Vanuse tsensuseks nimetatakse tingimust, et valimistest võib osa võtta ainult teatavasse ikka jõudmisel. Mida kõrgem on see tsensus, s. o. mida hiljem saabub valimistest osavõtmise õigus, seda kitsam ja piiratum on valimisõiguse demokratism. Kapitalistlikes maades saavad kodanikud aktiivse valimisõiguse ehk õiguse valida harilikult 20—25-aastaseks saamisel. Noorsugu on seega 18. kuni 20.—25. eluaastani valimistelt kõrvaldatud. Elanikkonna selle osa kõrvaldamine valimistelt evib ilmselt klassi-iseloomu. Töötav noorsugu on 18-aastases vanuses juba täiesti iseseisev. Ta on kapitalistliku korra juures juba kõiki kindlustamata elu-ülalpidamise raskusi tunda saanud ja on tuttav võitluse tingimustega oma olemasolu eest. Üldise tunnustuse järgi küpseb töötav noorsugu selles vanuses juba täielikult ka vaimselt ja poliitiliselt. Samal ajal on aga noorsugu 18.—25. aastates harilikult impulsiivseim elanikkonna osa ja oma revolutsioonilise meelsuse pärast kodanlusele hädaohtlik. Kodanlusele on kasulik selles vanuses valijaist-töötajaist vabaneda. Nad moodustavad aga üsna aukartust-äratava arvu: USA-s näiteks 1930. a. rahvaloenduse andmeil 6 miljoni ümber, Inglismaal 1931. aasta rahvaloenduse andmeil — 2 300 000.

Passiivse valimisõiguse, s. o. õigus olla valitud, saavad kodanlike maade kodanikud 21-aastaseks ja isegi 30-aastaseks saamisel. Kodanlikud seadusandjad arvavad, et kodanikud selles vanuses, omades teatavat varandust, perekonda jne., on kodanliku valitsuse poolt „mõjutatavad". Tähendatud vanusetsensus on määratud alamkoja valimisteks.

Ülemkojale püüab kodanlus kõige valitumat koosseisu kindlustada ja seepärast on vanuse tsensus ülemkoja valimistel veel kõrgem. Aktiivse valimisõiguse omamiseks ülemkoja valimistel peab olema vähemalt 21, 25, 30

[13] Lenin, XXIV k., lk. 648.

ja isegi 40 aasta vanus. Passiivne valimisõigus ülemkoja valimistel omandatakse aga 40-aastaselt, Tšehhoslovakkias koguni 45-aastaselt.

Passiivse valimisõiguse omamiseks on peale vanuse nõutav veel rida teisi tingimusi kindla elukoha tsensuse, varandusliku tsensuse jne. alal. Arusaadav, et teise koja valijate arv on palju väiksem kui esimese koja valijate arv. Prantsusmaa 42-miljonilisest elanikkonnast on esimese koja valimise õigus 12 miljonil inimesel, aga teise koja valimise õigus 75 000 inimesel [14].

Aktiivse ja passiivse valimisõiguse vanusetsensust kodanlikes maades alamkoja ja ülemkoja valimistel illustreerib järgmine tabel:

Riigi nimi	Alamkoda		Ülemkoda	
	Aktiivne valimisõigus	Passiivne valimisõigus	Aktiivne valimisõigus	Passiivne valimisõigus
Šveits	20	20	Vanuse tsensus mitmesugune	
Suur-Britannia	21	21	Nimetatakse	
Iirimaa	21	21	30	30
Belgia	21	25	21	40
Prantsusmaa	21	25	25	40
USA	21	25	21	30
Türgi	22	30	Ülemkoda ei ole	
Hispaania	23	23	Ülemkoda ei ole	
Kreeka	21	25	21	40
Rumeenia	21	25	40	40
Tšehhoslovakkia	21	30	26	45
Jugoslaavia	21	30	21	40
Rootsi	23	23	27	35
Norra	23	30	23	30
Poola	24	30	30	40
Taani	25	25	35	35
Holland	25	30	24	35
Jaapan	25	30	30	30

Säärane vanuse tsensus annab parlamenti kodanluse väljavalitud esindajaid. Rahvahulkade osavõttu valimistest on antud juhul kitsendatud. Prantsusmaa alamkoja liikmete keskmine vanus on 54 aastat ja ülemkojas — 63,7 aastat (1931. a.). Kõige „noorem" ülemkoja koosseis on Poolas — 53 aastat. Itaalias on ülemkoja liikmete keskmine vanus 69,2 aastat. Engels ütles Inglise lordidekoja kohta: „Pilked, milledega Ülemkoda juba üle saja aasta tingimata üle külvatakse, on aegamööda niivõrd avalikku arvamusse juurdunud, et seda seadusandliku võimu haru vaatlevad kõik kui invaliidide kodu oma aja ärateeninud riigimeeste jaoks [15]."

[14] Prantsusmaal toimub senaatorite valimine valijate erikolleegiumide poolt, mis koosnevad: 1) antud departemangus valitud alamkoja saadikuist, 2) generaalnõukogu (departemangu omavalitsuse organ) liikmetest, 3) ringkonnanõukogude liikmetest, 4) munitsipaal-nõukogude poolt valitud delegaatidest (mitmeastmelised valimised).

[15] Marx ja Engels, II k., lk. 371.

Vanust alandatakse ainult väga „kõrgest" soost isikute jaoks. Belgias näiteks peab senaator olema vähemalt 40 aastat vana; kuninga pojad aga, või nende puudumisel printsid kuninga suguvõsa sellest liinist, kes on määratud valitsema, on seaduse järgi automaatselt senaatorid 18. eluaastast alates. Itaalias võtavad kuningliku koja printsid senati istungeist osa 21-aastaseks saamisel. Keisriperekonna meessoost liikmed Jaapanis võivad senatiistungeist osa võtta 20. eluaastast alates.

NSVL-s on kõige madalam valimisvanus maailmas, mis otseselt tuleneb maailmas kõige järjekindlamast, demokraatlikumast valimisõigusest.

NSVL-s on igal kodanikul, kes on saanud 18-aastaseks, õigus valida ja olla valitud. NSVL-s ei ole aktiivse ja passiivse valimisõiguse jaotust.

Varanduslik tsensuse sihiks on samuti kitsendada nende isikute valimisõigust, kes ei oma vastavat vara ega suuda maksta vastavaid riigimakse. Kõik teised tsensused (kindla elukoha, hariduse jne.) olenevad ühel või teisel määral varanduslikust tsensusest. Kodanlikud seadusandjad on alati läbi viinud ja viivad läbi varandusliku tsensuse, kas avalikult või maskeeritult (täiendavad hääled, kautsjon kandidaatide ülesseadmisel jne.).

Mitmes USA osariigis (näit. Alabamas, Oregonis) peab valija omama kindlaksmääratud vara; ilma selle varata ei või kodanik valimisest osa võtta. Mõnes osariigis aga (näit. Massachusettsis, Mississippis jt.) peab valija maksma kindlaksmääratud isikumaksu, vastasel korral teda valimistele ei lasta.

Kõrge varandusliku tsensuse tõttu Lõuna-Rodeesias (100 £ tulu) on 996 000-st elanikust, kellest 42 000 on eurooplased, valimisõigus ainult 22 000 eurooplasel ja 70 neegril.

Austraalias, Victoria osariigis, on varandusliku tsensuse alammäär 10 £; Uus-Lõuna-Wales'is on varanduslik tsensus kõrgendatud 50 £-ni.

Inglismaal võib valijaks olla kodanik, kellel on iseseisev ettevõte või kes maksab vähemalt 10 £ renti.

Boliivias on varanduslikuks tsensuseks 200 boliviano suurune (umbes 400 kuldfranki) tulu aastas.

Kolumbias — 300 peso suurune tulu aastas või kinnisvara 1000 peso väärtuses.

Varanduslik tsensus on olemas ka Egiptuses ja teistes riikides.

See kitsendus omandab erilise teravuse masside vaesestumise tingimustes imperialismi-ajastul üleekspluateerimise, kauase töötaoleku tõttu jne. Üksikuis USA osariikides ei lasta valimistele isikuid, kellel on maksmata korteri üüriraha. Niisuguseiks isikuiks on igal pool töötud, keda USA-s on miljoneid.

NSVL-s ei nõuta mingisugust varanduslikku tsensust.

Kindla elukoha tsensus on samuti kodanliku valimissüsteemi iseärasusi. See tsensus tähendab seda, et valijaks võib olla ainult kodanik, kes on elanud valimisringkonnas vähemalt kindlaksmääratud aja kestel. See tsensus kehtib ametlikult kõigis kodanlikes mais ja on muidugi kõige suuremas vastuolus kodanlikes konstitutsioonides proklameeritud „üldise valimisõiguse" printsiibiga. Kindla elukoha tsensus on eri maades erisugune. Aktiivse valimisõiguse saamiseks on vaja elada ühes kohas: Suur-Britannias ja Tšehhoslovakkias 3 kuud; Prantsusmaal ja Belgias — 6 kuud; USA-s 3-st kuust kuni 2 aastani (olenevalt osariikide seadustest); Rootsis on teiskordsel hääletamisel valijate nimekirja kandmisel peale harilike formaalsuste veel nõutav, et teiskordsest hääletamisest osavõtjad oleksid nimekirja kantud ka eelmistel valimistel. Norras on kindla elukoha tsensuseks 5 aastat.

Passiivse valimisõiguse omandavad kodanikud, kes teataval kohal on elunenud pikemat aega. USA-s ja Taanis näiteks peab alaline elukoht üldse olema antud kohas; Norras 10 aastat jne.

Selle tsensuse nõude tõttu kaotab kodanik elukoha muutmisel valimisõiguse. Selle tsensuse kohta kirjutas Lenin juba 1905. aastal, et kindla elukoha tsensus „... faktiliselt muudab valimisõiguse *mitteüldiseks*, sest igaüks saab aru, et just töölistel, sulastel, päevatöölistel tuleb kõige sagedamini linnast linna, maakonnast maakonda kolida, omamata kindlat elukohta. Kapital paiskab tööliste hulki ühest riigi otsast teise, riisub neilt alalise elukoha ja *selle eest* peab töölisklass kaotama osa oma poliitilistest õigustest“ [16]. Kindla elukoha tsensuse põhjal kõrvaldatakse valimistelt miljoneid kodanikke, peamiselt töötajaid.

USA osariigis Kalifornias on ligi 250 000 põllutöölist. Need on Kalifornia töölisklassi aktiivsemaid löökrühmi. Kuid kindla elukoha nõudmise tõttu ei ole neil võimalust hääletada. Neil tuleb ühest kohast teise kolida ja sageli nad elavad ühe ringkonna territooriumil vaid kolm kuud ning mitte rohkem, nagu seda nõuab seadus.

Ainus maa maailmas, kus ei tunta vahet paigalasuvate ja ühest kohast teise liikuvate kodanike õiguste vahel, on Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

Rahvuslik ja rassi tsensus on kõigis kapitalislikes maades kodanlusele rahvusliku ja rassilise rõhumise vahendiks. See tsensus leiab viimisteldud väljenduse paljurahvuselistes riikides. Näiteks Lõuna-Aafrika Unioonis (Briti dominioon) on valimisõigus ainult Euroopa päritoluga inglise kodanikel. Lõuna-Aafrika Uniooni kuuluvaist osariikidest oli üksnes Kapimaal neegritel alates 1853. a. valimisõigus, kuigi väga kõrge varandusliku tsensuse juures. Kuid seegi tähtsusetu „valimisõigus“ tundus väga hädaohtlik olevat ja 1935. a. võttis Lõuna-Aafrika Unioon vastu seaduse, mis kaotas Kapimaa neegrite valimisõiguse. Selle asemel anti neile õigus saata alamkotta kolm saadikut-eurooplast. Kohalik „värviline“ elanikkond on valimistelt kõrvaldatud. Samuti on lood Kanadas (teises Briti dominioonis).

USA-s toimub rõhutud rahvustest kodanikelt valimisõiguse äravõtmine või kitsendamine teisel teel. USA Konstitutsiooni järgi ei või valimisõiguse kaotamise põhjusteks olla rahvuslik erinevus, nahavärv või teised füüsilised iseärasused, kuid üksikud osariigid jätavad rahvusvähemused valimisõiguseta kaudsel teel. Nad määravad omad tsensused, nagu näiteks kindla elukoha, riigimaksude maksmise, varandusliku tsensuse, haridusliku tsensuse, „korralikud eluviisid“ jne. [17]. Nende seadusandlike sätete põhjal võetakse valimisõiguse kindlaksmääramisel arvesse niisuguseid tingimusi, nagu haridus, head elukombed, inglise keele tundmine jne. Neist tingimusist on täitsa küllalt, et valimisõiguseta jääksid miljonid töötajad ja ekspluateeritavad rõhutute rahvuste ja rasside hulgast.

1928. a. oli Louisiana osariigis valijate nimekirjas üldisest elanike arvust 25% valgeid ja ¼% neegreid. USA viies lõuna-osariigis (Lõuna-Carolinas, Georgias, Alabamas, Mississippis, Louisianas) on valimisõigus umbes 20 000 neegril, kuna 2 225 000 neegrit „kirjaoskamatuse pärast“ valimisõiguseta jäeti. New Yorgi osariigis ei sooritanud 1922. a. rahuldavalt katset „inglise keeles“ ringkondade järgi kuni 20% valijaist.

Rõhutud rahvustest kodanikelt valimisõiguse äravõtmise eesmärgil määravad kodanlikud riigid erilise korra valimisringkondade organiseerimiseks valitseva rahvuse kodanluse huvides. Poolas näiteks valisid poola ringkonnas Krakovis 124 000 valijat 4 saadikut, aga ukraina ringkonnas Volõõnias valisid 250 000 valijat kõigest 5 saadikut, see tähendab, üks poola hääl võrdus peagu kahe ukrainlase häälega.

Indias, kus rahvusliku revolutsioonilise liikumise ähvardav hoog ja jõud sundisid imperialismi järeleandmistele, kindlustab uus konstitutsioon

---

[16] Lenin, VII k., lk. 245.

[17] Esmein, Konst. õiguse elemendid, lk. 214.

(1935. a.) eriliselt euroopa ja inglise-india vähemusele esinduse nii provintsiaalesinduskogudes kui ka föderatiivseis seadusandlikes organeis eri kuuriate loomise teel nende elementide jaoks.

Indias toimub valimine kuuriate järgi ning peale eurooplaste ja India inglaste eriesinduse on olemas kolm kuuriat: professionaalne, religioosne ja sooline.

Ainult NSVL-s on valimissüsteem internatsionaalne. Aruandes NSVL Konstitutsiooni projektist ütleb seltsimees Stalin, et projekt „... lähtub sellest, et kõik rahvused ja rassid on üheõiguslikud. Ta lähtub sellest, et nahavärvi või keele, kultuurilise taseme või riikliku arenemise taseme vahe, samuti kui mõni muu vahe rahvuste ja rasside vahel, ei või olla aluseks, et õigustada rahvuslikku mitteüheõiguslust. Ta lähtub sellest, et kõigil rahvustel ja rassidel, olenemata nende endisest ja praegusest seisukorrast, olenemata nende tugevusest või nõrkusest, peavad olema ühesugused õigused kõikidel ühiskonna majandusliku, ühiskondliku, riikliku ja kultuurilise elu aladel“ [18].

Hariduslik u tsensuse on kodanlus samuti kehtima pannud oma klassipoliitika huvides, et kitsendada töötajate valimisõiguse kasutamist. Selle tsensuse põhjal kõrvaldatakse valimistelt kodanikud, kellel ei ole teatavat haridustaset. Et kapitalistlike maade töölistel ja üldse ekspluateeritavail ei ole võimalust vastavat haridusastet omandada, siis on selle tsensuse teravik otseselt nende vastu suunatud. Samal ajal on isikuil, kellel on kõrgem haridus (Inglismaal — teaduslik kraad, mis saadud mõnes Inglise ülikoolis väljaspool seda ringkonda, kus elab see valija), õigus anda parlamendi saadiku valimisel kaks häält.

Et kodanlikes mais on haridus vabalt kättesaadav üksnes kodanlusele, siis lähevad need täiendavad teised hääled tervenisti ainult kodanlusele.

Hariduse kontrollimisel, mida toimetavad vastavad valimisorganid, lubatakse palju omavolilisi tõlgendusi ja nõudmisi; USA-s näiteks nõutakse neegritelt konstitutsiooni keerukate ja vähearusaadavate artiklite selgitamist. Keele mittetundmine ja kirjaoskamatus on põhjusteks, et elanikkonda parlamendivalimistelt kõrvaldada.

Inglise keele oskuse selgitamisel esitab kohtunik töölisele, keda ta kahtlustab revolutsioonilise liikumise pooldamises, rea küsimusi „tsiviilõiguse“ alalt, kusjuures need küsimused on niisugused: „Kes oli USA 14. president?“, või „Mis on kindralprokuröri esimese abi nimi?“, või „Milles seisneb konstitutsiooni viies parandus?“ Niisugust eksamit ei soorita igakord isegi isikud, kes inglise keelt hästi tunnevad [19].

---

[18] Stalin, Konst. projektist, lk. 19—20.

[19] Valijate kirjaoskuse katse New Yorgi osariigis: „Lugege see läbi ja kirjutage vastused. Võite selle läbi lugeda nii mitu korda, kui see teile vajalik on“:

„Mary ootas neljanda juuli saabumist. Sel päeval lubasid isa ja ema ta parki kaasa võtta. Isa ei pidanud sel päeval töötama, sest oli püha.

Maryle seletati koolis, mispärast me pühitseme neljandat juulit. Sel päeval 1775. a. kirjutati alla sõltumatuse deklaratsioon. Deklaratsiooni koostas Thomas Jefferson. Seda nimetatakse sõltumatuse deklaratsiooniks sellepärast, et ta kuulutas 13 Ameerika koloonia sõltumatust Inglismaast. 4. juulit pühitsevad kui rahvuslikku püha kõik 48 osariiki.“

Vastused alljärgnevaile küsimustele tuleb võtta eeltoodud märgendist.

1. Missuguse päeva saabumist ootas Mary?
2. Kuhu kavatsesid Maryt tema vanemad kaasa võtta?
3. Mispärast ei pidanud Mary isa töötama?
4. Kust sai Mary teada, miks me pühitseme 4. juulit?
5. Kunas kirjutati alla sõltumatuse deklaratsioon?

New Yorgi osariigi seaduse järgi toimetatakse valijate kirjaoskuse katseid erilise büroo poolt antud eeskirjade järgi (State Board of Regents — Osariigi rahvahariduse büroo).

Iga uus valija peab esitama registreerimisametnikule oma kirjaoskuse tõenduseks 8. klassi lõputunnistuse või mõne muu sellega võrdse tunnistuse või tõenduse oma kirjaoskuse kohta, mis on välja antud State Board of Regents'i poolt üles seatud eeskirjade kohaselt. 1923.—1928. a. käis neil katsetel 500 000 inimest, neist 15% kukkus eksamil läbi. Mõnes osariigis võib end siiski hariduslikust tsensusest lahti osta, makstes teatava summa või tasudes kõrgeid riigimakse.

Praegusel ajal kehtib haridusliku tsensuse nõue Inglismaal, USA-s, Jaapanis, Ungaris, Bulgaarias ja reas teistes kapitalistlikes mais.

NSVL-s hariduslikku tsensust ei ole.

§ 3. VÕRDNE VALIMISÕIGUS.

Nõukogude Konstitutsioon, vastupidiselt kodanlikele konstitutsioonidele, annab kõigile kodanikele võrdsed valimisõigused.

Võrdne valimisõigus tähendab, et igal valijal on valimistel võrdne hääl kõigi teiste valijatega, et igal valijal on ainult üks hääl, et ühelgi valijal ei ole teiste valijate ees mingisuguseid eesõigusi. NSVL valimisseaduses öeldakse: „NSVL Konstitutsiooni art. 136 alusel on saadikute valimised võrdsed: igal kodanikul on üks hääl, kõik kodanikud võtavad valimistest osa võrdsetel alustel" („NSVL Ülemnõukogu valimisseaduse" § 3). „NSVL Konstitutsiooni art. 137 alusel on naistel meestega võrdne õigus valida ja olla valitud" (§ 4). „NSVL Konstitutsiooni art. 138 alusel on Punaarmee ridades teenivail kodanikel võrdselt kõigi kodanikega õigus valida ja olla valitud" (§ 5). Võrdne valimisõigus kindlustatakse ka sellega, et iga kodanik kantakse ainult ühte valijate nimekirja (Valimisseaduse § 11). Nõukogude valimissüsteem kindlustab valijate tegeliku võrdsuse ja tegelikult võrdse valimisõiguse ka seega, et NSVL Ülemnõukogu valitakse NSVL kodanike poolt valimisringkondade järgi, kusjuures iga valimisringkond saadab Ülemnõukokku ainult ühe saadiku (NSVL Ülemnõukogu valimisseadused, § 20—22). Valimisringkonnad on Liidu Nõukogu valimistel võrdsed.

Nagu teada, oli Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmiseni 1936. a. töölisklassil nõukogude valimistel eesõigusi esinduse normide alal. VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni art. 25 määras, et Ülevenemaaline nõukogude kongress koostatakse linnade nõukogude esindajaist,

---

6. Kes koostas sõltumatuse deklaratsiooni?

7. Missugusest maast sõltumatuks kuulutati 13 Ameerika kolooniat sõltumatuse deklaratsiooniga?

8. Kui suur arv osariike pühitseb neljandat juulit kui rahvuslikku püha?

Selle näite toob (tüüpilisena) Magruder „American Government" NI Allyn and Bacon, 1936, lk. 574—575.

arvestusega 1 saadik 25 000 valija kohta, ja kubermangude nõukogude kongresside esindajaist, arvestusega 1 saadik iga 125 000 elaniku kohta. Erinevas vahekorras määras Konstitutsioon linna ja maa esinduse oblastite ja kubermangude nõukogude kongressidele (Konstitutsiooni art. 53). Enne Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmist olid säilinud järgmised normid: rajoonide nõukogude kongressidele (VNFSV) saatsid linnanõukogud, sovhoosid, MTJ-d, väljaspool linna piire asuvad vabrikud ja tehased ühe delegaadi 60 valija kohta ja külanõukogud ühe delegaadi 300 elaniku kohta. Kraide (oblastite) nõukogude kongresside delegaatide valimistel saatsid linnanõukogud, sovhoosid jne. ühe delegaadi 2500 valija kohta ja külaelanikkond — ühe delegaadi 12 500 elaniku kohta.

Peale selle oli linnaelanikkonnal veel kaks eesõigustatud esinduse liiki nõukogude kongressidel.

Esiteks, liiduvabariikide konstitutsioonides oli ette nähtud linnade ja töölisasulate otsene esindus nõukogude kõrgemaastmelistel kongressidel. Lähtudes sellest, valisid VNFSV-s näiteks linnad ja töölisasulad nõukogude vallakongressidele delegaate valides üheaegselt oma saadikud ka maakondade (1 saadik iga 200 valija kohta) ja oblastite (1 saadik iga 500 valija kohta) kongressidele. Linnad saatsid oma delegaate otseselt isegi ülevenemaalistele nõukogude kongressidele (1 saadik iga 25 000 valija kohta). Rajoonimise läbiviimise tagajärjel esinduse normid veidi muutusid, kuid linnade otsene esindus püsis 1930. aastani.

Instruktsioonidega 20. oktoobrist 1930. a. ja 1. oktoobrist 1934. a. anti otsene esindus kõrgemaastmelistel nõukogude kongressidel ainult neile vähestele linnadele, mis on eraldatud iseseisvaiks administratiiv-territoriaalseiks ühikuiks ja allutatud kraide (oblastite) täitevkomiteedele. Teiste linnanõukogude esindajaid kõrgemaastmelisele nõukogude kongressile ei valitud siitpeale enam linnanõukogude pleenumitel, vaid nõukogude rajoonikongressidel.

Edasi, linnad ei saatnud oma esindajaid kõrgemaastmelistele nõukogude kongressidele mitte üksnes vastavate linnanõukogude pleenumite, vaid ka ametiühinguliste ja parteiliste organisatsioonide kaudu. 1920. a. moodustas ühiskondlike organisatsioonide delegaatide arv 7,6% nõukogude maakonnakongresside delegaatide üldarvust ja 6,3% kubermangukongresside delegaatide üldarvust. See esindus hakkas juba 1921. a. kahanema ja 1925. a. oli ta täielikult likvideeritud.

Erinevused esindusnormides tekkisid elust endast.

Nagu teada, elas Nõukogude riik esimese Nõukogude Konstitutsiooni vastuvõtmise momendil V Ülevenemaalise Nõukogude kongressi poolt 10. juulil 1918. a. raskeid aegu üle. Kontrrevolutsiooniliste vandeseltside ahelik sisemaal, es-er'ide-buhhaarinlaste alatud sepitsused Lenini ja Stalini vastu, tšehhoslovakkide mäss, interventsiooni algus, terav puudus toiduainetest jne. — kõik see

kujundas olustiku, milles töötati välja ja võeti vastu esimene Nõukogude Konstitutsioon.

Külas võitles kulak visalt proletariaadi diktatuuri vastu, kesktalupoeg veel kõhkles, külakehvikud alles hakkasid organiseeruma kehvikute komiteedesse. Kõneldes sellest perioodist kirjutas Lenin: „Küla jaoks oli meie revolutsioon ikka veel kodanlik, ja alles hiljem, poole aasta pärast, olime sunnitud riikliku organisatsiooni raamides aluse panema klassivõitlusele külas, asutama igas külas kehvikute, poolproletaarlaste komiteed ja süstemaatiliselt võitlema külakodanlusega [1]." Üks kuu enne Konstitutsiooni vastuvõtmist (11. juunil 1918. a.) võeti vastu dekreet külakehvikute komiteede organiseerimise kohta. Alles 1918. a. teisel poolel puhastati kehvikute komiteede abil külanõukogud ja valdade täitevkomiteed reas kohtades sinna sissepugenud kulakutest.

Neis tingimustes pidi töölisklass riiklikku ülesehitamist juhtima, talurahvast ümber kasvatama, oma riigi kaitset organiseerima, toiduaineid muretsema jne. Neis tingimustes pandi mõnesugused proletariaadi eesõigused meie maa poliitilises elus kirja ka Konstitutsioonis. Sel puhul kirjutas Lenin:

„Meie Konstitutsioon tunnustab proletariaadi esikohta võrreldes talupoegadega... seda liiki abinõud, nagu tööliste ja talupoegade ebavõrdsus, ei ole konstitutsioonis üldse ette kirjutatud. Konstitutsioon pani need kirja *pärast* seda, kui nad olid juba ellu viidud... Proletariaadi organiseerimine toimus palju kiiremini kui talupoegade organiseerimine, töölistest sai revolutsiooni tugi ja see andis neile faktiliselt eesõiguse. Edasiseks ülesandeks on neist eesõigustest aegamööda üle minna nende võrdsustamisele [2]."

Sellest ajast on möödunud palju aastaid. Vahepeal on meie maal toimunud tohutud muutused, mis kõrvaldasid küsimuse tööliste eesõigustest valimissüsteemis võrreldes talupoegadega. Küsimus tööliste ja talupoegade ebavõrdsusest on ära langenud.

Sms Molotov, iseloomustades tööliste ja talupoegade valimisõiguste erinevuste põhjusi, ütleb: „Need eesõigused tööliste kasuks viidi ellu siis, kui talupojad olid veel kõik väikeomanikud ja kulakute mõju oli külas veel tugev... Kuid pärast seda, kui talupojad järgnesid töölistele ja asusid sotsialismi otseste ülesehitajate ridadesse, vabanes tee igasuguse erinevuse likvideerimiseks tööliste ja talupoegade vahel ja kõigepealt erinevuse kaotamiseks nende valimisõigustes. Nüüd tegelevad töölised ja talupojad *ühise asjaga*, nad tegelevad sotsialistliku ülesehitamistööga nõukogude korra alusel, nõukogude võim aga on ennenägematult tugevnenud

---

[1] Lenin, XXIV k., lk. 20.
[2] Sealsamas, lk. 146.

ja seepärast peavad tööliste ja talupoegade valimisõiguste erinevuste alal endised motiivid ära langema[3]."

Kõneluses ameeriklase Roy Howard'iga ütles sms Stalin, et meie valimised tulevad ühetaolised, „sest ei erinevus varanduslikus seisukorras (osaliselt veel esinev) ega rassiline ja rahvuslik kuuluvus ei anna mingisuguseid eesõigusi ega tee kitsendusi. Naised saavad võrdsetel alustel meestega nii aktiivse kui ka passiivse valimisõiguse"[4].

Stalini Konstitutsioon kõrvaldas endise ajutise erinevuse tööliste ja talupoegade valimisõiguses, kinnistades valimissüsteemis maa kogu elanikkonna täieliku võrdsuse.

Kodanlikud konstitutsioonid ja kodanlikud juristid kõnelevad väga palju kodanike võrdsusest kodanlikus ühiskonnas. XVIII ja XVII sajandi kestel nad kuulutasid „inimese ja kodaniku loomulikku võrdsust", kõigi kodanike „loomulikku" õigust seaduse loomisest osa võtta jne. Kui aga kodanlus osutus võitjaks, siis „piirdus loomulik võrdsus kodanike võrdsusega seaduse ees, aga inimese olulisimaks õiguseks kuulutati kodanliku omanduse õigus"[5]. Kodanlikus ühiskonnas määrab inimese seisundi omand.

Võrdne valimisõigus tähendab iga valija õigust ainult üht häält kasutada. Kuid kodanlikes maades võivad mõned rikkad inimesed rohkem hääli anda.

Inglismaal näiteks saavad valijad, kes elavad ise ühes valimisringkonnas ja omavad kinnisvara või ettevõtet teises ringkonnas, viimases täiendava teise hääle. Londoni City valimisringkonnas, mis on Inglise ja maailma pankade ja suurimate ettevõtete keskus, on valimisnimekirja järgi 44 000 valijat, kusjuures kogu selle ringkonna elanikkond koosneb umbes 11 000 inimesest ja valimisvanuseid elanikke on ainult 7000. Ülejäänud 37 000 saavad siin valimisõiguse üksnes selle tõttu, et nad omavad selles valimisringkonnas kaubandus- või pangandusettevõtet, maja, maad jne. 1931. aastal oli Londonis 130 731 valijat, kes kasutasid lisahäält[6].

„Võrdsuse" kohta kodanlikes riikides kirjutas Lenin, et see on vale, seal ei ole võrdsust, „... kui see on vastuolus töö vabastamisega kapitali ikke alt"[7], et „... täissöönud viljaspekulant ei ole võrdne näljase töötajaga"[8].

Erakorralisel VIII Üleliidulisel nõukogude kongressil ütles seltsimees Stalin:

„Räägitakse kodanike võrdsusest, kuid unustatakse, et ei või olla tõelist võrdsust peremehe ja töölise vahel, mõisniku ja talupoja vahel, kui esimestel on rikkus ja poliitiline kaal seltskonnas,

---

[3] Molotov, Muudatusist, lk. 23—24.
[4] Stalin, Kõnelus Roy Howardiga, Partizdat, 1937, lk. 14.
[5] Engels, Anti-Dühring, Partizdat, 1934, lk. 12.
[6] Census of England, lk. 12.
[7] Lenin, XXIV k., lk. 293.
[8] Sealsamas, lk. 309.

teistel ei ole aga ühte ega teist, kui esimesed on ekspluataatorid, teised aga ekspluateeritavad [9]."

Isegi kõige demokraatlikum valimisõigus on kodanlikes riikides kapitalistide tähtsusetu hulga teenistuses. Kapitalistid hoiavad enda käes võimu ja riikliku aparaadi. Seda kasutades lisandab kodanlus demokraatlikule seadusele nii palju klausleid, et seadus osutub hoopis tühistatuks; aparaat aga hoolitseb teenistusvalmilt kodanlusele meelepärase valimiskorra ja -tehnika eest. Selle tagajärjel juhtub kodanlikes riikides tihti, et ühe valimisringkonna valija poliitiline osatähtsus on kümmekond korda väiksem kui teise valimisringkonna valija oma.

Poolas näiteks saadab Krakovi valimisringkond ühe saadiku 48 000 valija kohta, Kremenetsi ringkond aga, kus valdav osa elanikkonnast on ukrainlased, saadab ühe saadiku 96 000 valija kohta.

Prantsusmaal on Pariisi kodanliku valimisringkonna esimeses jaoskonnas 8000 valijat ja nad saadavad ühe saadiku. Selle ringkonna teises jaoskonnas — Corbeil's — on 50 000 valijat, ta asetseb Pariisi proletaarses eeslinnas ja saadab ka ühe saadiku. 500 000 elanikuga Marseille saadab saadikutekotta 24 saadikut, ja 17 väikest sama departemangu alevit 30 000 elanikuga saadavad samuti 24 saadikut [10].

Niisugune „valimisgeograafia" kõneleb võrdsuse puudumisest kodanlikes riikides. Tohutud tööliste hulgad, kes asuvad teataval territooriumil, ühendatakse kunstlikult ühte ringkonda ja nad annavad ühe saadiku; kodanliku elanikkonnaga territooriumid, kuid palju väiksema elanike arvuga, ühendatakse samuti ühte valimisringkonda ja ka nemad annavad ühe saadiku. Selle tagajärjel saab kodanlus parlamendis rohkem kohti kui tööliskond.

Prantsuse parlamendivalimistel 1932. a. said kommunistid 800 000 häält ja 12 mandaati. Radikaalsotsialistid (kodanlik partei) said 1 850 000 häält. Näib, et nad oleksid pidanud ka kohti saama ainult poole rohkem, kuid tegelikult nad said 157 mandaati, s. o. 13 korda rohkem.

Jämedat ebavõrdsuse poliitikat ajas tsaristliku Venemaa valitsus Riigiduuma valimistel [11]. Tervete alade elanikkonnad jäid valimisõiguseta (Akmolinski, Taga-Kaspia, Samarkandi, Semipalatinski, Semiretšenski, Sõr-Darja, Turgai, Uurali, Fergana, Jakuudi); kitsendati rahvuslike ääremaade töötajate õigusi: Euroopa Venemaal tuli üks saadik 279 000 elaniku kohta, aga Siberis üks saadik ühe miljoni elaniku kohta. Naised olid tsaristlikul Venemaal õiguseta ja neil valimisõigust ei olnud. Ei olnud valimisõigust ka niinimetatud „rändmuulastel" — kalmõkkidel, kirgiisidel, jakuutidel jne. Ei valitud isikuid, kes ei osanud vene keelt. Noorsugu alla 25. eluaasta oli valimisõiguseta ja see moodustas ligi 14-miljonilise inimhulga, arvestamata naisi. Valimistelt olid kõrvaldatud õpilased, üliõpilased — sõltumatult vanusest. Talupoegadest oli valimisõigus ainult „majaperemeestel". Sulast „majaperemeheks" ei loetud. Töölised (ainult mehed) valisid arvestuse järgi 1 voliniku ettevõtte pealt, kus töölisi oli 50—2000, ja edasi 1 voliniku täie tuhande pealt (kui töölisi oli 999, siis ei olnud neil õigust volinikku saata). Seda tehti eesmärgil kõrvaldada valimistelt suurettevõtete teadlikumaid töölisi. Et omada õigust olla valitav volinikuks, pidi tööline samas ettevõttes vähemalt kuus kuud töötanud olema. Käsitöökäitiste töölistel ei olnud

[9] Stalin, Konst. projektist, lk. 21.
[10] Barthélemy, lk. 5.
[11] Vt. Riigiduuma valimise seadus 3. juunist 1907. a.

õigust tööliste kuurias valida. Riigiduuma valimistest võttis sel kombel osa kõigest umbes 15% elanikkonnast (Euroopa Venemaa 51 kubermangu 112 327 000 elanikust 17 miljonit elanikku).

Niisuguse korralduse tagajärjel oli mõisnikel ($^1/_{500}$ elanikkonnast) 51,3% valijaid, linna esimesel kuurial — 13,2%, linna teisel kuurial — 11%, talupoegadel (90% elanikkonnast) — 22,4%, töölistel — 2,1%.

Kui võrrelda kapitalistlike maade elanikkonna sotsiaalset koostist nende esindusorganite sotsiaalse koostisega, siis tuleb eriti selgelt nähtavale, et kodanluse poolt proklameeritud elanikkonna võrdsus on tegelikkusega vastuolus. Inglise ökonomistide ja statistikute poolt 1924.—1926. a. rahvaloenduse alusel tehtud arvestuste järgi oli Inglismaal 1921. a. 3,7% ettevõtjaid, 76% palgalisi tööjõude, 14% era- ja riigiteenistujaid ja 6% omal arvel elutsevaid (kohalikud maapidajad, käsitöölised, väikekaupmehed jne.).

Pärast 1921. a. toimusid muidugi tunduvad muudatused tööliste ja teenistujate osatähtsuses Inglismaa elanikkonnas nende arvu suurenemise suunas. Kuid Inglise parlamendi sotsiaalne koostis jäi samaks.

1929. a., kui „võimule" tulid labouristid, oli 615 alamkoja saadikust 25% suurettevõtjaid, 9% suurmaaomanikke, 27% vabakutselisi, kes esindasid kodanluse huve, ja 39% „tööerakonna" esindajaid, kelle hulgas oli ainult mõni üksik tööline. 1935. a. valiti alamkotta: 139 rantjeed, 27 maaomanikku, 37 töösturit, 114 pankurit ja teisi ärimehi, 21 kirjanikku, 110 inseneri, pedagoogi, arsti, advokaati, 32 ametnikku ja raamatupidajat, 3 vaimulikku, 8 ühistegelast, 99 trade-union'ide esindajat ja Labour Party aparaadi teenistujat ja ainult 5 töölist. Ligi $^1/_3$ kohti alamkojas kuulub tituleeritud aadlikele: 1 — hertsoginnale, 11 — lordidele, 12 — lordide poegadele, 3 — markiidele, 1 — markii pojale, 1 — krahvile, 5 — parunite poegadele, 113 — sir'idele („rüütlitele" ja baronettidele), 10 — sir'ide poegadele [12].

Samasugust parlamendi sotsiaalset koostist (oma „naftakuningatega") leiame ka teistes kapitalistlikes riikides (Prantsusmaal, USA-s jt.). Fašistlikest maist ei tule kõnelda, sest Itaalias määrab „parlamendi" lihtsalt Mussolini ja Saksamaal Hitler. Seejuures on Saksamaal kodanike hulgast täiesti välja lülitatud „mitteaaria" tõugu isikud.

Need andmed näitavad, et kodanlikes riikides on kapitalistide tühisel vähemikul rõhuv enamik esindajaid parlamendis ja otsustav mõju neis organeis.

Karjuv ebavõrdsus valimisõiguses tuleneb igasugustest mahhinatsioonidest, mida kodanlus lubab oma esindusorganite valimisel (altkäemaksud, valimistunnistuste saatmine valeaadressil, „eksi-

[12] Selle alamkoja koosseisu arvestuse aluseks on prof. Harold Laski tabelid, mis avaldatud ajakirjas „New Statesman and Nation" 30. nov. 1935. a., lk. 805.

tuse" tõttu tööliste sisse kandmata jätmine valimisnimekirjadesse, ebavõrdsete valimisringkondade moodustamine jne.), toetudes igasuguseile seaduste klauslitele. See valimisõiguse ebavõrdsus on alaline ja paratamatu, seni kui püsib kodanluse võim. Ainult kodanluse võimu kukutamine ja proletariaadi diktatuuri kehtimapanek võib anda tõeliselt võrdse valimisõiguse.

§ 4. OTSENE VALIMISÕIGUS.

Otseseks valimisõiguseks nimetatakse valijate õigust saadikuid otseselt valida. Valimissüsteemis nimetatakse niisuguseid saadikute valimisi otsesteks valimisteks (vahetuiks ehk üheastmelisteks). NSVL-s on otsesed valimised Stalini Konstitutsiooniga kehtima pandud. Konstitutsiooni art. 139 ütleb: „Saadikute valimised on otsesed: valimisi kõigisse Töörahva saadikute nõukogudesse, alates küla ja linna Töörahva saadikute nõukogudest kuni NSV Liidu Ülemnõukoguni, toimetatakse kodanike poolt vahenditult otsesel valimisel."

Enne Stalini Konstitutsiooni valiti otsesel valimisel ainult linna- ja külanõukogud. Linna ja küla töötajad valisid saadikuid nimetatud nõukogudesse vahetult (otseselt, üheastmeliselt) oma valimiskoosolekuil.

Kõrgemad nõukogude võimuorganid valiti mitmeastmelise valimise teel (mitteotsesed valimised).

Nõukogude rajoonikongresside delegaadid valiti linna- ja külanõukogude pleenumitel (aga mitte otseselt valijate poolt). Nõukogude krai- (oblasti-) kongresside delegaadid valiti nõukogude rajoonikongressidel ja kraile (oblastile) alluvate linnanõukogude pleenumitel. Enamik delegaate ülevenemaalisele ja üleliidulisele nõukogude kongressile valiti kraide (oblastite) kongressidel. Täitevkomiteede valimisi toimetati vastavatel kongressidel: rajooni täitevkomitee valiti nõukogude rajoonikongressil, krai või oblasti täitevkomitee — nõukogude krai- või oblastikongressil, Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee — ülevenemaalisel nõukogude kongressil ja NSVL Kesktäitevkomitee — üleliidulisel nõukogude kongressil.

Meil olid seega: üheastmelised ehk otsesed valimised (valijad valivad küla- ja linnanõukogud); kaheastmelised (küla- ja linnanõukogude pleenumid valivad delegaadid rajoonikongressile ja omad täidesaatvad organid); kolmeastmelised (rajoonikongress valib delegaadid krai (oblasti) kongressile ja rajooni täitevkomitee); neljaastmelised (nõukogude krai ja oblasti kongressid valivad delegaadid liiduvabariigi nõukogude kongressile ja üleliidulisele nõukogude kongressile ning krai täitevkomitee).

See süsteem oli vajalik, seda nõudis elu ise juba enne esimese nõukogude Konstitutsiooni vastuvõtmist 1918. a.

Riigi majanduse seisukord, linna ja küla seose iseloom, elanikkonna kultuuriline tase, rahvahulkade aktiivsuse määr jne., tingisid tollal niisuguse valimissüsteemi vajaduse. Lenin ütles tol ajal selle süsteemi kohta: „Mitteotsesed valimised mittekohalikkudesse nõukogudesse kergendavad nõukogude kongresside kokkutulekuid, teevad *kogu* aparaadi odavamaks, liikuvamaks, töölistele ja talupoegadele kättesaadavamaks niisugusel perioodil, kus elu keeb ja on vaja omada eriti kiiret võimalust oma kohaliku saadiku ärakutsumiseks või tema saatmiseks üldisele nõukogude kongressile [1]."

Mitmeastmelistel valimistel olid muidugi oma puudused. Peamiseks neist oli see, et valijad ei võtnud otseselt osa delegaatide valimisest nõukogude kongressidele, kõnelemata nende täitevkomiteedest [2].

Kuid kodusõja aastail ja ka real järgnevail aastail raskendas riigi majanduslik, kultuuriline ja ühiskondlik-poliitiline seisukord üleminekut mitteotsestelt valimistelt otsestele.

Tegelikult oli VKTK liikmeil ka mitteotseste valimiste juures tihe side valijatega. Juba nõukogude riigi loomus on niisugune, et nõukogu saadik ei saa edukalt töötada, kui tal ei ole lähedast sidet selle rajooni valijatega, kus antud saadik töötab.

Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmise momendiks olid loodud tingimused otseste valimiste kehtimapanemiseks ja riik läks üle nõukogude otsestele valimistele, alt kuni tipuni. Kehtiva nõukogude valimissüsteemi järgi valib iga valija oma saadiku otseselt omas valimisjaoskonnas. Ilmselt kindlustab ja tugevdab see valimiste kord veel enam saadikute sidet oma valijatega. 12. dets. 1937. a. toimunud NSVL Ülemnõukogu valimised ja hiljem ka liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude valimised lõid kindla ja elava sideme saadikute ja nende valijate vahel.

Nõukogude valimissüsteemi kohaselt toimetatakse valimisi valimisringkondade järgi, mis jagunevad valimisjaoskondadeks. See hõlbustab kõigiti valijail oma valimisõigust teostada.

Kodanlikes riikides, kus kehtib „üldine" valimisõigus, valitakse alamkodade saadikud, samuti ka kohaliku omavalitsuse organid, vahetult elanikkonna poolt otsesel hääletamisel. Seda otsest hääletamist toimetab see valitud elanikkonna osa, kellest oli juttu ülalpool. Parlamendi ülemkojaga on lugu teisiti. Ülemkoja liikmed nimetatakse kas kõik (Inglismaal) või osaliselt (Jaapanis), või valitakse kaudsetel valimistel, harva otsesel hääletamisel (USA-s).

Säärastes riikides, nagu USA, Prantsusmaa, Tšehhoslovakkia, Poola jt., kasutatakse kaudseid valimisi presidendi valimistel.

---

[1] Lenin, XXIII k., lk. 350.

[2] VKTK liikmete kohta antud määrustiku järgi nad valiti ja kutsuti ära Ülevenemaalise nõukogude kongressi otsusega.

Kaudsed valimised on mitmekujulised. USA president näiteks valitakse järgmiselt: iga osariigi elanikkond valib erilised valijamehed, kes erikoosolekul annavad kinnised sedelid ühe või teise presidendikandidaadi poolt. Nende koosolekute protokollid, kus märgitakse igale kandidaadile antud häälte arv, saadetakse USA pealinna Washingtoni. Siin toimub häälte üldine kokkuvõtt, mis on antud igale kandidaadile kogu riigis (kõigis osariikides). Antud juhul teostavad kaudseid valimisi eri valijad, kes tulevad kokku ainult hääletamiseks.

Prantsusmaal ja Tšehhoslovakkias kutsutakse presidendi valimiseks kokku senati ja saadikutekoja ühine istung. Sellel istungil toimub kõigi õigel ajal ülesseatud presidendikandidaatide salajane hääletamine. Sel juhul täidab valijate osa parlament.

Itaalias nimetatakse ülemkoja liikmed eluajaks kuninga poolt; Jaapanis [3] nimetatakse peeridekoda osalt keisri poolt, osalt on peeridekoja liikme kutse päritav; Jugoslaavias nimetatakse pooled senati liikmed kuninga poolt; Kanadas nimetatakse kõik senati liikmed eluajaks; Suur-Britannias [4] nimetab osa ülemkoja liikmeid kuningas, osa saab ülemkoja liikmeks ameti tõttu (kõrgemad kohtunikud, piiskopid, ülempiiskopid), osa pärimise teel; Iraanis nimetatakse kõik liikmed kuninga poolt; Ungaris koosneb ülemkoda peamiselt vanade aadlisugukondade esindajaist, mandaadid kestavad eluaegselt.

Mitmeastmelised valimised kodanlikes riikides taotlevad kodanluse klassisihte. Selle iseloomustavaks näiteks võib olla Riigiduuma valimiste mitmeastmeline süsteem tsaristlikul Venemaal 1907. a. 3. juuni seaduse põhjal. Selle seaduse järgi toimusid otsesed valimised ainult 5 linnas (Peterburis, Moskvas, Kiievis, Odessas ja Riias). Mujal olid valimised mitmeastmelised [5]: kaheastmelised — maakonna maapidajaile (mõisnikele), kolmeastmelised — töölistele, ja neljaastmelised — talupoegadele. Kolmeastmelised valimised tööliste jaoks ja neljaastmelised talupoegade jaoks olid Stolõpini seadusega määratud selleks, et tsaarivalitsusele hädaohtlikke tööliste ja talupoegade kandidaate välja sõeluda ning mõisnikele ja kapitalistidele, s. o. elanikkonna vähemiku esindusele, ekspluataatorite esindusele võimalust anda suuremal arvul Riigiduumasse pääseda.

§ 5. SALAJANE HÄÄLETAMINE.

Stalini Konstitutsiooni art. 140 ütleb: „Hääletamine saadikute valimistel on salajane." Hääletamise salajus seisneb selles, et hääletamine toimub valimissedeli täitmisega mitte üksnes teiste valijate, vaid ka kõigi kõrvaliste isikute juuresolekuta, mis kindlustab valija tahteavalduse vabaduse ja sõltumatuse. Niisugune hääletamiskord väldib valija sattumist pahandustesse, mida temale

---

[3] Praegusel ajal koosneb Jaapani senat (peeridekoda) 16-st keiserliku suguvõsa liikmest, 15 vürstist, 30 markiist, 18 krahvist, 66 viscountist, 66 parunist, 125 isikust, keda keiser nimetab eluajaks Jaapani suuraristokraatia esindajaist; 4-st keiserliku teaduste akadeemia poolt valitud isikust ja 66 isikust nende hulgast, kes maksavad vähemalt 200 jeeni otseseid riigimakse (The Statesman's Year Book, 1935. a., p. 1075).

[4] Inglismaal koosneb ülemkoda praegu 25 hertsogist, 27 markiist, 129 krahvist, 75 viscountist, 460 parunist, 26 piiskopist ja peapiiskopist, 16 Šotimaa tituleeritud esindajast, 16 Iirimaa tituleeritud esindajast (The Constitutional Year Book, 1936, p. 87).

[5] Riigiduuma valimiste kord, vt. § „Valimisringkondade organiseerimine".

võiksid valmistada läbikukkunud kandidaadid või sellest solvunud bürokraadid. Seltsimees Stalin näeb bolševistliku juhtimise jõudu selle juhtimise sidemes massidega, valmisolekus kuulatada masside häält. Kui juhil ei ole neid omadusi, ei hääleta massid säärase juhi poolt. Kinnised valimised (salajane hääletamine) on seega mitte üksnes tõsiseks kriitikavahendiks, kontrolliks altpoolt, vaid ka väga mõjukaks „piitsaks elanikkonna käes halvasti töötavate võimuorganite vastu“ [1].

Hääletamise salajus kui nõukogude valimissüsteemi üks tähtsaimaid printsiipe on tagatud vastavate valimisruumidega ja eri toaga valimissedeli täitmiseks, kuhu hääletamise ajaks peale hääletava kodaniku ei lasta kedagi, ka mitte valimiskomisjoni liikmeid. Juhul, kui hääletamistuppa lastakse korraga mitu valijat, peab tuba olema jaotatud vastavalt sinnalastavate hääletajate arvule vaheseintega või sirmidega.

Nõukogude valimissüsteem lubab sellest üldreeglist erandi valijate jaoks, kes on kirjaoskamatud või kes mõnesuguse kehalise vea tõttu ei saa ise ilma kõrvalise abita oma valimissedelit täita. Sellisel juhtumil ta võib oma valiku järgi kutsuda mõnd teist valijat valimissedeli täitmise tuppa endale abiks sedeli täitmisel. See abinõu võimaldab teostada üldise hääletamise printsiipi täielikemas ulatuses, ilma et rikuks kuidagi hääletamise salajust.

Nõukogude konstitutsioonid (1918. a. ja 1924. a.) ei määranud kindlaks hääletamise korda. See tähendab, et häälte andmine võis toimuda lahtiselt ja kinniselt. Kuid tavaliselt toimetati nõukogude valimisi alati lahtisel hääletamisel ja nõukogude valimiste kohta antud instruktsioonides oli märgitud, et valimisi toimetatakse lahtisel hääletamisel.

Nõukogude valimisseadused keelasid kõige valjemalt igasuguse surve avaldamise valijaile, kindlustades seega rahvahulkade initsiatiivi. Rahvahulki tõmmati alati laialdaselt kaasa nõukogude riigi valitsemisele.

Üksikutel juhtudel katsusid bürokraatlikud ja oportunistlikud elemendid nõukogude ja ametiühingute aparaadis siiski lahtist hääletamist ära kasutada neile meelepäraste kandidaatide läbivedamiseks.

Stalini Konstitutsiooni vastuvõtmisega on see võimalus kõrvaldatud. Masside poliitilise teadlikkuse kasv, ekspluataatorite likvideerimine, kontrrevolutsiooniliste kahjurite ja spioonide organisatsioonide purustamine, elanikkonna kultuurilise taseme tõus — kõik see andis võimaluse lahtine hääletamine ära kaotada ja panna kehtima salajane hääletamine.

Mispärast panime kehtima salajase hääletamise? „Aga sellepärast,“ ütleb seltsimees Stalin, „et me tahame anda nõukogude

[1] Stalin, Kõnelus Roy Howardiga, lk. 15.

inimestele täieliku vabaduse hääletada nende poolt, keda nad tahavad valida, kellele nad usaldavad oma huvide kindlustamise [2]."

Üleminek kinnisele (salajasele) hääletamisele tähendab seega tööliste sotsialistliku demokratismi edasist kasvu Nõukogude Liidus ja, nagu osutas sms Molotov, nõukogude võimu taotlust allutada oma organite töö tööliste ja talupoegade kõvendatud kontrollile.

Kodanlikes riikides ei ole kõikjal salajast (kinnist) hääletamist. Jugoslaavias näiteks kehtib „üldise" valimisõiguse juures lahtine hääletamine. Ungaris on „salajane" hääletamine lubatud vaid linnade suurtes valimisringkondades, kõigis teistes ringkondades toimub hääletamine lahtiselt. Lahtise ja salajase hääletamise ulatuse üle Ungaris võib otsustada juba selle järgi, et 244-st Ungari parlamendi liikmest on 204 valitud lahtisel hääletamisel ja ainult 40 salajasel hääletamisel [3].

Kuid üldse tuleb kõnelda salajasest (kinnisest) hääletamisest isegi neis kodanlikes mais, kus see vormiliselt kehtib, ainult teatavate reservatsioonidega, sest seal võimutsevad kodanlikud klassid tegelikult annulleerivad selle õiguse igasuguste abinõudega.

„Kodanlikud parteid valitsevad suurel määral elanikkonna hulkade petmise abil," ütleb Lenin [4].

Otsese häälte ostmise, terrori, vägivalla ja surve süsteem loob kodanlikes riikides niisuguse olukorra, kus üksikud valijad ei ole suutelised sellele vastupanu osutama. Ameerika professor Giddings arvab, et seoses valimistel toimuva terroriga hääletab riigis ainult 5% valijaist vabalt [5].

Eriti fiktiivne on „salajane" hääletamine fašistlikes mais. Juba see tõsiasi, et „parlamendi" kandidaatide nimekirjad koostab ainult rahvus-„sotsialistlik" partei, kõneleb sellest, et „valimiste" „salajus" on fašistidele juba ette teada ja et rahva tahe ei tähenda siin midagi. Fašistide terror teeb „salajuse" fiktsiooniks. Saksamaal kiusavad fašistid valijaid taga, kui viimased mõtlevad üles seada oma kandidaate või arutada ametlikku fašistlikkude kandidaatide nimekirja. „Valimistest" kõrvalehoidujaid süüdistatakse reetmises ja neid piinatakse [6]. 1933. a. anti Saksamaal paljudes rajoonides valijaile ametlikud valimissedelid valimismärkega „poolt", teistel juhtudel anti läbipaistvad ümbrikud, millest oli läbi näha, kuidas valija hääletab, ja praktiseeriti ka nummerdatud ümbrikkude andmist, mille järgi võis otsustada, kes kellegi poolt hääletas, sest ümbrikke anti nimekirja järgi. Valimiskastid tehti nii, et sedelid langesid sinna häälte andmise järjekorras. See võimaldas kindlaks teha, kuidas üks või teine valija hääletas. Oma julmuste ja tapmiste poolest kuulsas Dachau kontsentratsioonilaagris anti 1934. a. augustis Hitleri poolt 1517 häält, vastu — 8 ja 10 osutusid mittekehtivaiks. Fašistid tõid „valijaid" vahi all valimiskastide juurde ja sundisid neid „vabatahtlikult" „oma tahet" avaldama.

Niisugune „salajase" hääletamise süsteem hirmutas laialdasi hulki ja need olid sunnitud fašistide poolt „hääletama".

Ühe saksa valija kirja järgi, mis avaldati inglise ajalehes „Daily Worker" 20. aprillist 1936. a., nähtub, et Saksa fašistidel on valimistetoas üks kabiin. Seda kabiini valvavad fašistid. Kabiin on ehitatud nii, et teda valvavad fašistid võivad vabalt üle valija õla vaadata ja näha, kuidas ta hääletab:

---

[2] Stalin, Kõnelus Roy Howardiga, lk. 15.
[3] Braunias, lk. 603—604.
[4] Lenin, XXIV k., lk. 647.
[5] Culloch, lk. 164.
[6] „Daily Worker" 20. apr. 1936.

„poolt" või „vastu". Kui aga mõned töölised siiski hääletasid fašistide kandidaatide vastu, said nad sama lehe teate järgi julmalt peksa.

Analoogiliselt toimuvad valimised ka teistes fašistlikkudes maades (Itaalias, Jaapanis).

Niimoodi annulleeritakse kodanlikes tingimustes „salajane" hääletamine. Kodanlus katsub kõigi abinõudega asendada töötajate hulkade tahet võrdlemisi väikese grupi kapitali magnaatide piiramatu võimuga. Kõik see kõneleb kodanluse nõrkusest, kes ei suuda enam valitseda vanade parlamendimeetoditega ja läheb üle terrorile.

Üleminek salajasele hääletamisele Nõukogude Liidus kõneleb selle tugevusest, kõneleb sellest, et „nõukogude võim ammutab endale jõudu rahvahulkade aktiivse osavõtu kasvust kogu riigivalitsemises, rahvahulkade kontrolli tugevnemisest kogu riigiaparaadi töö üle alt üles" [7].

§ 6. VALIMISTE ORGANISEERIMINE.

Organisatsioonilistel küsimustel (valimiste tehnikal) on valimissüsteemis määratu suur poliitiline tähtsus. Nende organisatsiooniliste küsimuste hulka nõukogude valimissüsteemis Ülemnõukogu valimistel kuuluvad: valijate nimekirjade koostamine, valiskomisjonide moodustamine, valimisringkondade ja -jaoskondade organiseerimine, nõukogude saadikute kandidaatide ülesseadmine, hääletamise kord ja hääletamise tulemuste kokkuvõtmine. Valimissüsteemi organisatsioonilised küsimused NSVL Ülemnõukogu ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude valimisil on kindlaks määratud „Ülemnõukogude valimiste määrustes".

1) Valijate nimekirjad.

Nõukogude valimissüsteem kindlustab kõigi hääleõiguslike kodanike üldise osavõtu valimistest. Seepärast on valijate arvestus ja nende nimekirjade koostamine tõsine ja vastutusrikas töö. Selle tööga algab ettevalmistus Ülemnõukogude ja üldse töötajate saadikute nõukogude valimisteks.

Valijate nimekirjad koostavad linna- ja külanõukogud [1] valimisjaoskondade järgi (sünnitusmajade, sanatooriumide, haiglate järgi, peale sarlaki- ja difteeriaosakondade ja samuti leprosooriumide, mille haiged ei võta valimistest osa, jne.). Nimekirjad koostatakse tähestikulises järjekorras majaraamatute ja kolhooside liikmete nimestike alusel, läbi käies valimisjaoskonna elanikud jne. Mingisuguseid dokumente valijate nimekirja kandmisel ei nõuta.

---

[7] Molotov, Muudatusist, lk. 26.

[1] Sõjaväeosades ja sõjaväelistes koondistes koostab valijate nimekirjad juhtkond komandöri ja sõjaväe komissari allkirjadega. Kõik teised sõjaväelased kantakse valijate nimekirja töötajate saadikute nõukogude poolt elukoha järgi.

Nimekirja kantakse „... kõik kodanikud, kel on valimisõigus ja kes elavad (alaliselt või ajutiselt) nimekirjade koostamise momendil antud Nõukogu territooriumil ning kes valimiste päevaks on saanud 18-aastaseks" („NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustik" § 8).

Nõukogude riigis puudub täiesti niinimetatud „kindla elukoha tsensus", s. o. nõue, et kodanik elaks kindlaksmääratud aja antud valimisringkonnas. Valimiste määrustiku § 15 näeb ette valija elukoha muutmise võimaluse nimekirja koostamise ja valimiste päeva ajavahemikul. Niisugusel juhtumil annab töötajate saadikute nõukogu valijale erilise „hääletamisõiguse tõendi".

Selle tõendi põhjal võib valija hääletada igas uues elukohas NSVL-s, ilmugu ta sinna kas või valimiste päeval. Ta kantakse samas nende valijate nimekirja, kes hääletavad „hääletamisõiguse tõendi" alusel.

Kuid „kedagi valijaist ei või kanda rohkemasse kui ühte valijate nimekirja" (Määrustiku § 11).

Valijate nimekirja ei võeta isikuid, kes on kaotanud valimisõigused kohtuotsuse põhjal kohtuotsuses määratud aja jooksul. Selle tähtaja möödumisel omandab karistatu taas valimisõigused [2]. Valijate nimekirja ei kanta ka isikuid, kes kindlaksmääratud korras on tunnustatud vaimuhaigeks [3].

30 päeva enne valimisi pannakse valijate nimekirjad välja üldiseks teadmiseks (või kindlustab nõukogu valijatele võimaluse tutvuda nendega nõukogu ruumides). Igal kodanikul on õigus kaevata töötajate saadikute nõukogule, kui ta on ebaõigelt valijate nimekirja kandmata jäetud või sealt kustutatud, samuti oma perekonnanime, eesnime ja isanime moonutamise üle ning isikute nimekirja kandmise üle, kes on kaotanud valimisõigused. Nõukogu täitevkomitee peab kaebuse 3 päeva jooksul läbi vaatama. Kui kaebaja töötajate saadikute nõukogu otsusega nõus ei ole, võib ta selle peale esitada edasikaebuse rahvakohtule, kes peab selle kaebuse kolme päeva jooksul läbi vaatama.

---

2 NSVL KTK otsuse põhjal 16. okt. 1937. a. „...isikud, kes on olnud ühel või teisel põhjusel kohtu all või kannavad kohtu poolt määratud karistust, kuid pole kaotanud valimisõigust ega asu vangistuskohtades, samuti spets-ümberasujad, kantakse valijate nimekirja. Valijate nimekirja kantakse ka isikud, kes on uurimise all, kuid ei ole vahistatud, kui nad ei ole kaotanud valimisõigusi kohtuotsuse põhjal" (S. K. 1937. a., nr. 69, art. 315).

3 Üksikute kodanike, nagu vaimuhaigete, väljajätmine valijate nimekirjast või sääraste kodanike valijate-nimekirjast kustutamine töötava rahva nõukogude poolt toimub kohtu määruse või otsuse alusel, mis põhineb vastavail kohtulik-psühhiaatrilise ekspertiisi aktidel, või oblasti (krai) või linna tervishoiuosakondade poolt esitatud nimekirjade alusel isikute kohta, kes on psühhiaatrilistes haiglates ja kolooniates ravimisel, samuti ka nimekirju koostavate nõukogude ettepanekul oblasti (krai) või linna tervishoiuosakondade poolt määratud arstlike komisjonide läbivaatuse akti alusel.

Kaebuse arutamine rahvakohtus toimub nõnda, et õige otsus on kõigiti kindlustatud. Kohus arutab asja avalikul kohtuistungil, kutsudes kohtuistungile nii kaebaja kui ka nõukogu esindaja. Niimoodi on igal kodanikul võimalus oma valimisõigust kaitsta ja nimekirja parandada, kui sinna on ekslikult kantud isikuid, kes on valimisõiguse kaotanud. Kohtuotsus on lõplik.

Kodanlikes maades koostatakse valimisnimekirjad samuti valimisjaoskondade järgi. Kuid kodanlus koostab oma valijate nimekirjad nii, et sinna jäetakse kümneid tuhandeid „mitteustavaid" valijaid, peamiselt töölisi, sisse kandmata; neilt nõutakse erimaksu valijate nimekirja kandmise eest (näiteks paljudes USA osariikides) või igasuguste õienduste ja tunnistuste esitamist, mille saamine on seotud suure aja- ja rahakuluga jne. Virginia osariigi valimisseaduses on järgmine paragraaf: „Kes soovib hääleõigust saada, peab vande all vastama kõigile küsimusile, mis on seoses hääleõiguse saamisega." Florida osariigis nõuab valimisseadus, et kodanik peab vande all teateid andma oma vanuse ja elukoha ning selle kohta, et ta ei ole kohtu all olnud. Valeteadete andmise eest on karistuse ülemmääraks 20 a. vangistust. Valijate nimekirjade koostamiseks määratakse kindel aeg (2—3 päeva aastas). Sel ajal ilmumata jäänud valijaid nimekirja ei kanta. Ka igasugused tsensused kõrvaldavad valijate hulgast väga palju täisealisi kodanikke. Teisest küljest aga kantakse valijate nimekirja kodanliku riigiteadlase Bryce sõnade järgi niisuguseid isikuid, kellel ei ole õigust valimistest osa võtta[4]: kes on ammu valimisringkonnast lahkunud, surnud jne. Niisuguseid „isikuid" on kodanlike maade valijate nimekirjades kümneid tuhandeid. Igasugused võltsimised on kodanlusele vajalikud selleks, et kasutada sääraste olemasolematute „valijate" valimistunnistusi äraostetavate isikute kaudu hääletamiseks kodanlike parteide kandidaatide poolt. Bryce kirjutab, et neid võltsimisi „toimub nii sageli, et need moodustavad ühe tähtsamaid ühiskondlikke pahesid"[5].

2) Valimisringkondade ja valimisosakondade organiseerimine.

NSVL-s on valimisringkonnad sisse seatud Stalini Konstitutsiooniga. Konstitutsiooni art. 141 ütleb: „Kandidaadid seatakse valimistel üles valimisringkondade järgi." Stalini Konstitutsioon määrab selle juures ka valimisnormi:

„Liidu Nõukogu valitakse NSV Liidu kodanike poolt valimisringkondade järgi normiga: üks saadik 300 tuhande elaniku kohta" (art. 34).

„Rahvuste Nõukogu valitakse NSV Liidu kodanike poolt liiduja autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite ja rahvuslikkude ringkondade järgi normiga: 25 saadikut iga liiduvabariigi poolt, 11 saadikut iga autonoomse vabariigi poolt, 5 saadikut iga autonoomse oblasti poolt ja üks saadik iga rahvusliku ringkonna poolt" (art. 35).

---

[4] Bryce, II k., 2. osa, lk. 412.
[5] Sealsamas.

Valimisringkondade nimestiku avaldab NSVL Ülemnõukogu Presiidium üheaegselt valimiste päeva määramisega.

Enne Stalini Konstitutsiooni toimusid nõukogude valimised peamiselt tootmisüksuste (vabrikute, tehaste, tsehhide, šahtide, kolhooside jne.) järgi. Territoriaalne printsiip valimiste korraldamisel kehtis ainult külas ja linna organiseerimata elanikkonna keskel. Niisugune kord oli vajalik selleks, et valimistest osavõtust täielikult kõrvaldada mittetöötajaid, kellel ei olnud valimisõigust, ja ta kindlustas töölisklassile juhtiva osa riigivõimu organite valimistel. Praeguses olustikus, mil ekspluataatorite klassid on riigis likvideeritud, mil inimese ekspluateerimine inimese poolt on lõplikult hävitatud, mil sotsialism on põhimiselt üles ehitatud, mil on üldine valimisõigus kehtima pandud, — ei ole vajadust korraldada valimisi tootmisprintsiipide järgi. Antud tingimustel on valimiste korraldamine valimisringkondade järgi edusamm nõukogude sotsialistliku demokratismi arengus, üldise valimisõiguse täielikemas teostamises.

Valimisringkonnad moodustab NSVL Ülemnõukogu valimistel NSVL Ülemnõukogu Presiidium. Liiduvabariikide Ülemnõukogude valimistel moodustatakse valimisringkonnad liiduvabariikide Ülemnõukogude Presiidiumide poolt ja ANSV Ülemnõukogude valimistel — ANSV Ülemnõukogude Presiidiumide poolt. Iga valimisringkond valib ühe saadiku.

Kokkukõlas oma elanikkonna tahteavaldusega on liiduvabariikide konstitutsioonid kindlaks määranud oma normid ringkondade moodustamiseks: VNFSV-s — 150 000 elanikku ühe valimisringkonna kohta, Ukraina NSV-s — 100 000, Valge-Vene NSV-s — 20 000, Azerbaidžani NSV-s 10 000, Gruusia NSV-s — 15 000, Armeenia NSV-s — 5000, Turkmeeni NSV-s — 5000, Uzbeki NSV-s — 15 000, Tadžiki NSV-s — 5000, Kazahhi NSV-s — 20 000, Kirgiisi NSV-s — 5000. Vahe liiduvabariikide ringkondade suuruses oleneb ainult nende vabariikide elanike arvust.

Niisugune valimisringkondade organiseerimise printsiip soodustab rahvahulkade tõmbamist valimistele. Liiduvabariikide poolt määratud valimisringkondade normidest sõltub ka Ülemnõukogu saadikute arv.

Esimestel NSVL Ülemnõukogu ja liiduvabariikide Ülemnõukogude valimistel kujunes valimisringkondade arv järgmiselt: NSVL-s — 569 valimisringkonda Liidu Nõukogu valimistel ja 574 ringkonda Rahvuste Nõukogu valimistel (11 liiduvabariigis igaühes 25 ringkonda — 275 ringkonda; 22 ANSV-s igaühes 11 ringkonda — 242; igas autonoomses oblastis 5 ringkonda ja 12 rahvusringkonnas igaühes üks ringkond). VNFSV-s — 727 valimisringkonda; Valge-Vene NSV-s — 273; Ukraina NSV-s — 304; Gruusia NSV-s — 237; Armeenia NSV-s — 256; Azerbaidžani NSV-s — 301; Tadžiki NSV-s — 283; Uzbeki NSV-s — 395; Kazahhi NSV-s — 300; Kirgiisi NSV-s — 284; Turkmeeni NSV-s — 226.

ANSV-de konstitutsioonid on oma Ülemnõukogude valimisteks määranud järgmised valimisringkondade kujundamise normid:

			elanikku ringkonna kohta	ringkonda [6]
1. Karjala	ANSV	(VNFSV)	5 000	111
2. Kalmõki	„	„	3 000	65
3. Mordva	„	„	12 000	107
4. Komi	„	„	4 000	79
5. Krimmi	„	„	10 000	105
6. Tšuvaši	„	„	12 000	96
7. Tatari	„	„	20 000	143
8. Baškiiri	„	„	20 000	150
9. Volga-sakslaste	„	„	4 000	147
10. Dagestani	„	„	8 000	113
11. Udmurdi	„	„	7 500	142
12. Põhja-Osseedi	„	„	4 000	79
13. Tšetšeeni-Inguši	„	„	6 000	112
14. Mari	„	„	6 000	93
15. Burjaat-Mongoli	„	„	6 000	89
16. Kabardiini-Balkaari	„	„	4 000	85
17. Jakuudi	„	„	3 000	130
18. Abhaasi	„	(Gruusia NSV)	5 000	104
19. Adžaari	„	„	3 000	63
20. Moldaavia	„	(Ukraina NSV)	6 000	104
21. Nahhitševani	„	(Azerbaidžani NSV)	2 000	66
22. Kara-Kalpaki	„	(Uzbeki NSV)	3 000	144

Me näeme, et valimisringkonnad on igas ANSV-s samuti omavahel võrdsed. Mitmekesised normid valimisringkondade moodustamiseks ja seega ka ringkondade mitmesugune arv üksikuis vabariikides seletub ANSV elanike arvuga.

Ühe saadiku valimiseks krai- või oblastinõukogusse on määratud järgmised normid: VNFSV-s — 15 000—40 000 elanikku (sõltuvalt krai või oblasti suurusest); Ukraina NSV-s — 25 000—30 000 elanikku; Kazahhi NSV-s — 4000—8000 elanikku. Ühe saadiku valimiseks oblastinõukogusse on autonoomses oblastis määratud järgmised normid: VNFSV-s — 1500—2000 elanikku, Azerbaidžani NSV-s — 1500, Gruusia NSV-s — 2500 (Lõuna-Osseedi autonoomne oblast) ja Tadžiki NSV-s — 500 elanikku (Mägi-Badahšani autonoomne oblast).

Ringkonnanõukogud moodustatakse arvestusel: VNFSV-s — üks saadik 2000—10 000 elaniku kohta; Valge-Vene NSV-s — 2000—3000 kohta (1938. a. likvideeriti ringkonnad); Ukraina NSV ja Uzbeki NSV-s — 5000 elaniku kohta; Kazahhi NSV-s — 2000 ja Turkmeeni NSV-s — 1500 elaniku kohta. Rahvuslike ringkondade nõukogudesse valitakse üks saadik, sõltuvalt ringkonna rahvaarvust, normi järgi mitte vähem kui 100 ja mitte rohkem kui 500 elaniku kohta.

Rajooninõukogusse [7] saadetakse üks saadik, sõltuvalt rajooni suurusest: VNFSV-s, Ukraina NSV-s ja Valge-Vene NSV-s — mitte vähem kui 500 elaniku ja mitte rohkem kui 1500 elaniku kohta; Azerbaidžani NSV-s ja Armeenia NSV-s — 300—1000 elaniku kohta; Turkmeeni NSV-s — 250—600 elaniku kohta; Kirgiisi NSV-s — 150—1000 elaniku kohta; Tadžiki NSV-s — 150—600 elaniku kohta; Gruusia NSV-s — 300 elaniku kohta; Uzbeki NSV-s

[6] Seoses NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi ukaasiga 28. maist 1938. a. Muurmani oblasti moodustamise kohta, millega liideti ka Karjala ANSV Kandalakši rajoon, vähenes Karjala ANSV-s ringkondade arv 9 võrra.

[7] Burjaadi-Mongoli ANSV-s ja Oiroodi autonoomses oblastis — aimakinõukogusse.

saadab kuni 30 000 elanikuga rajoon ühe saadiku 500 elaniku kohta; 30 000—40 000 elanikuga rajoon — ühe saadiku 650 elaniku kohta; 40 000—50 000 elanikuga rajoon — ühe saadiku 800 elaniku kohta; 50 000—60 000 elanikuga rajoon — ühe saadiku 900 elaniku kohta; üle 60 000 elanikuga rajoon — ühe saadiku 1000 elaniku kohta. Linna- ja rajooninõukogud (linnades) kasutavad ühe saadiku valimiseks järgmisi norme: VNFSV-s ja Ukraina NSV-s — 100—1000 (Moskvas ja Leningradis — 3000 elan.); Valge-Vene NSV-s — 150—300 elan.; Armeenia NSV-s — 100—1000 elan.; Azerbaidžani NSV-s — 100—750, Bakuus aga — 1000; Uzbeki NSV-s — 100—600, Taškendis aga — 1000 elan.; Tadžiki ja Kirgiisi NSV-s — 100—500 elan.; Kazahhi NSV-s — 100—400, aga Alma-Atas — 500 elan.; Gruusia NSV-s — Poti linnas — üks saadik 200 elaniku kohta, Kutaisis — üks saadik 400 elaniku kohta, Tbilisis — üks saadik 700 elaniku kohta; teistes linnades elanikkonnaga kuni 10 000 inimest — üks saadik 100 elaniku kohta ja elanikkonnaga üle 10 000 — üks saadik 150 elaniku kohta.

Esindusnormideks küla-, asula- ja auulinõukogude valimistel on VNFSV-s, Valge-Vene NSV-s ja Ukraina NSV-s — üks saadik 100—250 elaniku kohta; Azerbaidžani ja Armeenia NSV-s — 1 saadik 25—150 elaniku kohta; Kazahhi NSV-s — 1 saadik 50—250 elaniku kohta; Uzbeki NSV-s — 1 saadik 75—100 elaniku kohta; Turkmeeni ja Tadžiki NSV-s — 1 saadik 50—100 elaniku kohta; Gruusia NSV-s — 1 saadik 20—150 elaniku kohta; Kirgiisi NSV-s — 1 saadik 50—200 elaniku kohta.

Autonoomseis nõukogude sotsialistlikes vabariikides ei ületa töötava rahva rajooninõukogu esindusnormid vastava liiduvabariigi poolt määratud normide piire, s. t. kõigi VNFSV ja Ukraina NSV kuuluvate ANSV valijad saadavad töötajate saadikute nõukogudesse [8] 1 saadiku mitte vähem kui 500 ja mitte rohkem kui 1500 elaniku kohta; Nahhitševani ANSV-s saadetakse rajooninõukogusse 1 saadik 250—1000 elaniku kohta; Adžaari ja Abhaasi ANSV-s — 1 saadik 300 elaniku kohta; Kara-Kalpaki ANSV-s — 1 saadik 500—1000 elaniku kohta; sama võib öelda ka esindusnormide kohta linnanõukogudes ja suurte linnade rajooninõukogudes: nad valitakse vastavate liiduvabariikide normi järgi; Abhaasi, Adžaari, Nahhitševani ja Kara-Kalpaki ANSV-del on oma normid (kuid nende liiduvabariikide normide piirides) — esimeses 1 saadik 100—200 elaniku kohta, teises — üks saadik 100—300 elaniku kohta, kolmandas 1 saadik 100—350 elaniku kohta ja Kara-Kalpaki ANSV-s 1 saadik 100—300 elaniku kohta.

Külanõukogud valitakse ANSV-s normide järgi, mis nende liiduvabariikide normidest pisut kõrvale kalduvad. Karjala, Kalmõki, Komi, Dagestani, Põhja-Osseedi, Tšetšeeni-Inguši, Burjaadi-Mongoli, Kabardiini-Balkari ja Jakuudi ANSV-s valitakse 1 saadik 50—250 elaniku kohta; samad normid on Udmurti ANSV-s asulanõukogude jaoks (VNFSV-s — 100—250 elaniku kohta); Jakuudi ANSV-s valitakse küla rändnõukogud normi järgi: üks saadik 15—50 elaniku kohta. Teistes ANSV-des, mis kuuluvad VNFSV koosseisu, on säilitatud liiduvabariigi normid. Kara-Kalpaki ANSV-s valitakse külanõukogud normi järgi — 1 saadik 50—200 elaniku kohta (Uzbeki NSV — 75—200 el. kohta). Abhaasi, Adžaari, Nahhitševani ja Moldaavia ANSV külanõukogud peavad täielikult kinni oma liiduvabariikide normidest.

Valimisringkondade organiseerimisega NSVL-s, samuti kui esindusnormide kindlaksmääramisega kõigis võimuorganeis (külanõukogust kuni Ülemnõukoguni) taotellakse ainult üht sihti — teostada tõelist nõukogude demokraatiat. Nõukogude valimised

[8] Kalmõki ANSV-s töötava rahva saadikute uluusinõukogud, Volgasakslaste ANSV töötava rahva saadikute kantoninõukogud, Burjaadi-Mongoli ANSV ja Oiroodi autonoomses oblastis — töötajate saadikute aimakinõukogud.

NSVL-s on „ainsad tõeliselt vabad ja tõeliselt demokraatlikud kogu maailmas“ [9]. Valimisringkondade organiseerimine ja esindusnormide kindlaksmääramine loovad tingimused niisuguste valimiste teostamiseks.

Et luua võimalikult suuremaid hõlbustusi valimissedelite vastuvõtmiseks ja häälte lugemiseks, on nõukogude valimissüsteemi järgi valimisringkonda kuuluvate linnade ja rajoonide kogu territoorium jaotatud valimisjaoskondadeks. Valimisjaoskondade loomine ligendab valimiskoha valijale ja kindlustab tõeliselt üldiste valimiste teostamist. NSVL-s on ringkondi (näit. Põhjas), mis hõlmavad määratu suure territooriumi. Valimised peavad aga toimuma ühel päeval kella 6 homm. kl. 12-ni öösi. Ringkonna territooriumi valimisjaoskondadeks jagamata oleks raske valimisi läbi viia [10].

Valimisjaoskonnad moodustatakse järgmiselt: töölisasulad, külad ja külanõukogude territoorium, kus on üle 2000 elaniku, jagatakse valimisjaoskondadeks 1500—2500 elanikuga. Igas staniitsas, külas, auulis, kus on vähemalt 500, kuid mitte rohkem kui 2000 elanikku, moodustatakse eri valimisjaoskond. NSVL KTK otsuse järgi 3. oktoobrist 1937. a. on lubatud valimisjaoskondade moodustamine asulais või asulate grupis elanikkonnaga alla 500, kuid mitte vähem kui 300 inimesega, neil juhtudel, kui nende asulate kaugus valimisjaoskonna keskusest ületab 10 kilomeetrit. Üksikuis põhja ja ida rajoonides, kus on valdavas enamuses väikesed asulad, võib moodustada saja elanikuga valimisjaoskondi. Põhja rahvusringkonnis, samuti ka mägede ja rändrajoonides võib Ülemnõukogude Presiidiumide loal moodustada valimisjaoskondi, kui elanikke on alla 100, kuid mitte vähem kui 50 [11].

Suuremate hõlbustuste kindlustamiseks hääletamisel moodustatakse sõjaväeosades ja sõjaväelistes koondistes eri valimisjaoskonnad mitte vähem kui 50 ja mitte rohkem kui 1500 valijaga. Niisugused valimisjaoskonnad kuuluvad sõjaväeosa asukoha valimisringkonda.

Valimisjaoskondi moodustatakse ka haiglates, sanatooriumides, sünnitusmajades, invaliididekodudes, kui neis on mitte vähem kui 50 valijat.

Laevadel, mis on valimiste päeval teel, moodustatakse valimisjaoskonnad, kui laeval on vähemalt 25 valijat. Niisugused jaoskonnad kuuluvad laeva registreerimise koha valimisringkonda.

Reisijaterongid, mis on valimiste päeval liikvel [12], loovad omad valimisjaoskonnad, mis kuuluvad selle territooriumi valimisringkonda, kuhu rongid

---

[9] Stalin, Kõne valijaile, lk. 9.

[10] Valimisjaoskondi on: VNFSV-s — 93 927 (neist 2047 laevadel ja aurikutel), Ukraina NSV-s — 21 979, Valge-Vene NSV-s — 3878, Uzbeki NSV-s — 5104, Gruusia NSV-s — 2932, Azerbaidžani NSV-s — 2692, Kirgiisi NSV-s — 1527, Tadžiki NSV-s — 1520, Turkmeeni NSV-s — 1220, Armeenia NSV-s — 1204.

[11] NSVL KTK otsus 3. okt. 1937. a. (S. K. 1937. a., nr. 67, art. 306).

[12] Kui rong on teel üle 4 tunni (VNFSV Valimiste Keskkomitee otsus — „Izvestija“ 15. maist 1938. a.).

saabuvad sõiduplaani järgi valimiste päeval hääletamise alguseks. Suurtes raudtee-sõlmjaamades organiseeritakse valimisjaoskonnad valimissedelite vastuvõtmiseks läbisõitvailt transiitreisijailt.

Valimisjaoskonnad moodustatakse 45 päeva enne Ülemnõukogu valimisi rajoonilise jaotusega linnades — töötava rahva saadikute rajooninõukogude poolt, rajoonilise jaotuseta linnades — linnanõukogude poolt, külades — töötava rahva saadikute rajooninõukogude poolt.

Kapitalistlikes maades oli valimiste korraldamine valimisringkondade järgi omal ajal suunatud seisusliku esinduse süsteemi vastu, mis kujunes feodalismi ülevõimu ajastul (generaalstaadid — Prantsusmaal, parlament Inglismaal, cortes'ed Hispaanias, maakogud (zemski sobor'id) Venes jne.). Seisusliku esindussüsteemi juures suurimaid feodaale, vaimulikke ja ilmalikke üldse ei valitud, vaid neid kutsuti esindusorganite istungeile kuninga isiklike kirjadega (Prantsusmaal, Inglismaal). Seisuslik esindussüsteem oli feodaalse korra toeks ja ta ei andnud võimalust noorel, kasvaval kodanlusel poliitilisele areenile ilmuda. Selle privilegeeritud süsteemi vastu oligi suunatud kodanlik-demokraatlik valimissüsteem valimisringkondade järgi, mida toetasid töölised, linna väikekodanlus ja talupojad.

Üksikuis kapitalistlikes riikides säilis kaua elanikkonna jaotus kuuriate järgi (kuuriasüsteem). Selle süsteemi sihiks oli anda väikseile gruppidele, mis koosnesid rikkaimaist riigimaksude maksjaist, suurem esindus kui väikeomanikele. Eri grupid moodustasid kuuriad. Töölistel ja talupoegadel parlamendis oma esindajaid peaaegu ei olnud.

Kuuriasüsteemi näiteks on ka Riigiduuma valimiste kord tsaristlikul Venemaal 1907. a. 3. juuni seaduse alusel. Valijad, kellel oli vastav tsensus, jagunesid 4 kuuriasse: maaomanike (mõisnike) kuuria, linnakodanluse kuuria, mis omakorda jagunes suur- (linna I kuuria) ja kesk- (linna II kuuria) omanike kuuriaks, talupoegade kuuria ja tööliste kuuria. Maaomanike kuurias valiti üks valijamees 230 inimese kohta, linna I kuurias — 1 valijamees 1000 kuurialiikme kohta, linna II kuurias — 1 valijamees 15 600 inimese kohta, talupoegade kuurias — 1 valijamees 60 000 inimese kohta ja tööliste kuurias — 1 valijamees 15 000 inimese kohta. Valimised ise olid mitmeastmelised. Talupojad näiteks kogunesid valla täiskogu koosolekule ja valisid seal volinikke, volinikud valisid valijamehi ja valijamehed ilmusid kubermangude koosolekuile, kus võtsid osa üldistest valimistest (4 astet). Töölised saatsid oma valijamehi kolmeastmeliste valimiste järgi [13]. Niisugune valimiste kord oli kehtima pandud selleks, et politseilise selektsiooni abil välja sõeluda tsaarivalitsusele hädaohtlikke tööliste ja talupoegade kandidaate ja anda võimalust mõisnike ja kapitalistide kandidaatidel duumasse pääseda.

Kodanlikes maades kasutab kodanlus praegusel ajal valimisringkondade jaotust igasuguseiks mahhinatsioonideks, et kindlustada kodanlike parteide edu valimistel. Suuremas osas kodanlikes maades hävitab valimisringkondadesse jagamine („valimisgeograafia") igasuguse valimisvõrdsuse.

Prantsusmaal näiteks on Florac'i ringkonnas 22 000 elanikku, aga Corbeil' ringkonnas 137 000 elanikku; Briançon'is on 25 000 elanikku, Grenoble'is — 120 000 elanikku, Pariisi 18. rajooni 2. ringkonnas üle 115 000 elaniku [14]. Inglismaal oli 1935. a. valimistel Epsomi ringkonnas (Surrey) — 105 844 valijat, Southwark North'i ringkonnas aga 28 695, Ramfordi ringkonnas 167 393, Vernard Castle'is — 27 309. 1931. aasta valimistel tuli ühe

[13] B a d a j e v.
[14] Valija käsiraamat, lk. 345.

saadiku-labouristi kohta 154 406 häält, aga ühe konservatiivse partei saadiku kohta 22 262 häält [15]. Väiksema elanikearvuga ringkonnad on kodanlikud ja suurema arvuga — töölisringkonnad. Iga ringkond aga saadab ühe saadiku.

USA-s toimub valimisringkondadesse jagamine osariikide piirides ja seda teostatakse kodanluse huvides. USA-s sai see jagamine endale erinimetuse „jerimandering", kuberner Jerry nime järgi, kes oli XIX sajandi alguses „spetsialist" valimisringkondi niiviisi moodustama [16], et tema vastased paigutati väikesearvulistesse ringkondadesse ja tema pooldajad said võimaluse valimistel võitjaina välja tulla. Valimismahhinatsioonide tulemuseks USA-s on samuti see nähtus, et valijate arv on üksikutes ringkondades teravalt erinev. Kongressi valimistel 1934. a. anti New Yorgi osariigi 1., 2. ja 3. valimisringkonnas 210 000—240 000 häält, aga sama osariigi 12., 13., 14., 15. ja 20. ringkonnas kõikus häälte arv 20 000 ja 30 000 vahel. Saadikutekoja valimistel 1936. a. anti 2., 8. ja 23. ringkonnas 202 730—222 217 häält, aga 12. ja 20. ringkonnas 19 280 ja 18 772 häält [17]. Seesuguse valimisringkondade moodustamisega soodustatakse valitsevate parteide kandidaatide valimist, kellel ei ole elanikkonna enamiku toetust. Selle elanikkonna enamiku mahutamiseks moodustatakse osariigis üks-kaks suurt valimisringkonda, elanikkonna vähemik aga, kes toetab valitsevate parteide meelepäraseid kandidaate, jaotatakse väikestesse valimisringkondadesse ja nende arvu suurendatakse. Et aga iga ringkond saadab ainult ühe saadiku, siis on elanikkonna vähemiku võit valimistel kindlustatud.

Niimoodi organiseerib kodanlus valimisringkondi, et proletariaati ja töötajaid valitsusest „välja tõugata" ning oma ülevõimu kindlustada.

Sama sihti, kõrvaldada valimistelt töölisi, taotleb kodanlus ka siis, kui ta moodustab oma valimisjaoskonnad (kommuunid, sektsioonid) linna keskuses, kaugel tööliste eeslinnadest. Sageli paigutatakse valimisjaoskonnad kõrvuti politseijaoskondadega, et sellega töötajate hulki eemale peletada.

Valimisringkondade ja -jaoskondade organiseerimine NSVL-s Stalini Konstitutsiooni alusel lähtub sellest, et kõigi võimuorganite valimisi teostatakse üldise valimisõiguse alusel, et valimised on otsesed ja võrdsed ja et seepärast tuleb luua niisugused tingimused, et kõik valijad valimistest osa võtaksid. NSVL-s „... ei ole kapitaliste, ei ole mõisnikke, ei ole ekspluatatsiooni ega ole õieti kedagi, kes rahvale survet avaldaks, et tema tahet moonutada" [18]. NSVL-s moodustatakse seepärast täiesti võrdsed ringkonnad ja valijatele lähesed jaoskonnad, mis loob tööliste, talupoegade ja intelligentsi koostöö olustiku, nende vastastikuse usalduse ja sõpruse olukorra.

3) Valimiskomisjonid.

NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude tõeliselt demokraatlike valimiste läbiviimiseks ja samuti ka rahva tegeliku kontrolli teostamiseks valimiste käigu üle moodustatakse valimiskomisjonid.

Valimiskomisjonid moodustatakse töötajate ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute esindajaist.

---

[15] Alamkoda, lk. 171.
[16] Magruder, lk. 93.
[17] USA 74. kongress, lk. 244—245.
[18] Stalin, Kõne valijaile, lk. 9.

Valimiste Keskkomisjoni koosseisu kinnitab vastava Ülemnõukogu Presiidium hiljemalt kaks kuud enne valimisi, s. o. üheaegselt valimiste päeva väljakuulutamisega.

Rahvuste Nõukogu valimistel moodustatakse valimiskomisjonid igas liiduvabariigis ja autonoomses vabariigis, igas autonoomses oblastis ja rahvusringkonnas, ning liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi Ülemnõukogu Presiidium ja autonoomsete oblastite ja rahvusringkondade töötajate saadikute nõukogud kinnitavad valimiskomisjonid hiljemalt 50 päeva enne valimisi.

Liidu Nõukogu valimistel kinnitab ringkondade valimiskomisjonid töötava rahva saadikute krai (oblasti) nõukogu, vabariikides aga, mis ei ole jagatud kraidesse (oblastitesse), Ülemnõukogu Presiidium hiljemalt 55 päeva enne valimisi.

Rahvuste Nõukogu valimistel kinnitavad ringkondade valimiskomisjonid liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude Presiidiumid ja autonoomsete oblastite töötajate saadikute nõukogud hiljemalt 50 päeva enne valimisi.

Jaoskondade valimiskomisjonid kinnitavad töötajate saadikute linna- või rajoonikomiteed hiljemalt 40 päeva enne valimisi.

Valimiste Keskkomisjon moodustatakse koosseisus: esimees, esimehe asetäitja, sekretär ja 12 liiget. Ta valvab valimisseaduse kõrvalekaldumata täitmise järele valimiste käigus kogu NSVL territooriumil; vaatab läbi kaebused valimiskomisjonide ebaõige tegevuse üle ja langetab lõpliku otsuse nende kohta; määrab valimiskastide ja dokumentide vormi („hääletamisõiguse tõendise", valimissedelite ja ümbrikkude, valijate nimekirjade, häältelugemise protokollide, valituks tunnustamise dokumendi), registreerib valitud saadikud ja annab Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu mandaatkomisjonidele üle valimiste asjaajamise.

Liiduvabariigi ja autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti ja rahvusringkonna valimiskomisjonid Rahvuste Nõukogu valimistel moodustatakse koosseisus: esimees, tema asetäitja, sekretär ja 6—10 komisjoniliiget. Need komisjonid valvavad oma territooriumil valimisseaduse täitmise järele ja arutavad kaebusi korravastase tegevuse üle Rahvuste Nõukogu valimistel.

Ringkondade valimiskomisjonid Liidu Nõukogu valimistel moodustatakse koosseisus: esimees, tema asetäitja, sekretär ja 8 liiget. Need komisjonid valvavad selle järele, et täitevkomiteed õigel ajal moodustaksid valimisjaoskonnad, et valijate nimekirjad õigel ajal koostataks ja üldiselt teatavaks tehtaks; registreerivad saadikukandidaate; varustavad jaoskondade valimiskomisjone valimissedelitega ja ümbrikkudega; toimetavad kandidaatidele antud häälte lugemist ja võtavad kokku valimiste tulemused ringkonnas; esitavad valimiste asjaajamise Valimiste Keskkomisjonile ja annavad valitud saadikule tunnistuse valimise kohta.

Ringkondade komisjonid Rahvuste Nõukogu valimistel moodustatakse samuti koosseisus: esimees, tema asetäitja, sekretär ja 8 komisjoniliiget. Nad registreerivad Rahvuste Nõukogu saadikute kandidaate, varustavad jaoskondade valimiskomisjone valimissedelitega, toimetavad häälte lugemist, teevad kindlaks valimiste tulemused, esitavad valimiste asjaajamise Valimiste Keskkomisjonile ja vastavalt vabariiklikule valimiskomisjonile Rahvuste Nõukogu valimistel või autonoomse oblasti valimiskomisjonile; annavad valitud saadikule tunnistuse valimise kohta.

Jaoskondade valimiskomisjonid moodustatakse koosseisus: esimees, tema asetäitja, sekretär ja 4—8 liiget. Nad on ühised Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu valimistel. Need komisjonid võtavad jaoskondades vastu valijatelt valimissedeleid, loevad üle kandidaatidele antud hääled Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu valimistel ja annavad valimiste asjaajamise üle ringkondade valimiskomisjonidele (Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu valimistel). Viimase 20 päeva jooksul enne valimisi informeerivad nad valijaid iga päev laialdaselt valimiste päeva ja koha üle.

Kõik küsimused otsustatakse valimiskomisjonides lihthäälteenamusega. Häälte pooleks langemisel otsustab esimehe hääl. Koosolekud on otsusevõimelised, kui neist võtab osa üle poole liikmeid komisjoni üldisest koosseisust. Igal komisjonil on oma pitsat. Kõik valimistega seotud kulud kantakse riigi arvele.

Nii valimisi kui ka järelevalvet valimiste korrapärasuse üle toimetavad NSVL töötajate ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute esindajad.

Valimiskomisjonide koosseisuga tutvumiseks vaatleme näiteks VNFSV valimiskomisjone.

VNFSV Ülemnõukogu valimistel 1938. a. oli valimiskomisjonide koosseis järgmine:

Jaoskondade valimiskomisjonid:

Valimiskomisjone kokku	Valimiskomisjoni liikmeid kokku	Neist			Sotsiaalne koosseis					
		ÜK(b)P liikmeid	ÜLKNL liikmeid	Parteituid	Töölisi	Talupoegi-kolhoosnikuid	Üksikta-lunikke	Teenis-tujaid	Teisi	Naiste osavõtt
91880	609993	135597	141733	332663	101796	284127	11	220601	3458	158919
(peale selle) 2047 valimiskomisjoni laevadel)		22,2 %	23,2%	54,6%	16,7%	46,6%	0%	36,2%	0,5%	26,1%
Ringkondade valimiskomisjonid:										
727	7993	4189	1391	2413	2383	1991	—	3411	268	2458
		52,4%	17,4%	30,2%	29,8%	24,9%		42,7%	2,6%	30,8%

Jaoskondade valimiskomisjonides oli naisi: komisjoni esimehi 7666 (8,4%), esimehe asetäitjaid 12 930 (14,1%), sekretäre 22 059 (24%), teised olid valimiskomisjonide liikmed.

Ringkondade valimiskomisjonides oli naisi — 65 komisjoni esimeest, 122 esimehe asetäitjat, 167 sekretäri, teised — valimiskomisjoni liikmed.

Niisugust valimiste demokraatlikku korda ei tunne ükski kodanlik riik.

Inglismaal ja USA-s näiteks ei ole mingisuguseid valimiskomisjone. Võimud nimetavad lihtsalt valimisasjade ametniku (komissari), kes juba omalt poolt nimetab valimisjaoskondade juhatajad.

Prantsusmaal juhib valimiste toimetamist üldiselt siseministeerium, kusjuures valimisjaoskondades juhivad valimisi linnapead (*maire*'id) ja viimaste poolt nimetatud isikud, kes moodustavad valimiste sektsiooni büroo.

Tšehhoslovakkias nimetatakse valimiskomisjoni esimeheks siseministeeriumi ametnik.

Norras moodustatakse valimiste büroo munitsipaal-nõukogu liikmeist jne.

Saksamaal on valimiste komisjoni kõrval, mis koostatakse fašistide poolt valju valiku alusel, veel politsei juurde arvatud komissaride instituut, kes otsustavad valijate „aaria" vere üle.

Reas riikides, näiteks Inglismaal, saadab valimisruumides iga valijat politseinik. „Selles ei ole midagi eriti hukkamõistetavat, kui korrapidamiseks kutsutakse relvadeta tuletõrjujad või kui isegi sandarmid liiguvad valimisruumes valijate ja valimiskastide vahel," ütleb prantsuse valimisjuhi autor Rabany [19]. Inglismaal võib valimisi juhtiv ametnik vaimuhaige terveks [20] ja joobnu kaineks tunnistada ning neil hääletada lubada. Pimedate ja kurttummade eest hääletab ametnik ise [21].

Neist andmeist on küllalt, et võida ütelda: kodanlikes riikides on valimised siseministeeriumi raamidesse surutud. Selle ametkonna esindajad käsklevad valimistel. Töötajaile saavad osaks politseilised repressioonid. Selle tulemuseks on sagedased kokkupõrked valijate ja politsei vahel. Valijate võimalikkude väljaastumiste kiireks mahasurumiseks on valimisruumides igaks juhuks olemas kolmas väljakäik, mille kaudu „ametiisikud võivad kiiresti ruumidesse tulla ja sealt lahkuda". Just sellepärast on Inglismaal valimisruumid tingimata esimesel korral [22].

Kodanlikest riikidest erineb põhjalikult valimiste juhtimine NSVL-s. Siin toimetavad valimisi ja kogu rahva järelevalvet valimiste käigu üle nii riigi kogu elanikkond kui ka tema esindajad valimiskomisjonides, kes saadetakse just selleks sinna töötajate ühiskondlike organisatsioonide ja ühingute poolt.

4) Kandidaatide ülesseadmine Ülemnõukogu valimistel.

Üheks momendiks, mis iseloomustab lõpuni arendatud nõukogude sotsialistlikku demokratismi, on Ülemnõukogu kandidaatide ülesseadmise õigus ja ülesseadmise kord.

Stalini Konstitutsioon ja selle alusel koostatud valimisseadus kindlustavad kandidaatide ülesseadmise õiguse töötajate ühiskondlikele organisatsioonidele ja ühinguile: kommunistliku partei organisatsioonidele, ametiühinguile, kooperatiividele, noorsoo-

[19] Rabany, § 412.
[20] Braunias.
[21] Parker, Valimisseadus, § 26.
[22] Sealsamas, 16. ptk.

organisatsioonidele, kultuurilistele ühingutele ja teistele seaduslikus korras registreeritud organisatsioonidele [23] (NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku § 56).

Kandidaatide ülesseadmise õigus on nii nende ühingute keskorganeil kui ka nende vabariiklikel, kraide, oblastite ja rajoonide organeil, samuti ka tööliste ja teenistujate üldkoosolekuil ettevõtete järgi, punaarmeelastel sõjaväeosade järgi, talupoegadel kolhooside järgi, sovhooside töölistel ja teenistujatel sovhooside järgi (määrustiku § 57). Kandidaate ei sea seega üles üksikud isikud, vaid kollektiivid, üldkoosolekud, millistest võib osa võtta riigi iga kodanik (elukoha, töökoha jne. järgi).

Stalini Konstitutsiooni peamine tähelepanu ei ole suunatud õiguste vormilisele proklameerimisele, vaid nende faktilisele kindlustamisele. Kandidaatide ülesseadmise õigus on NSVL-s tõeliselt demokraatlik ja ta kindlustab faktiliselt kogu elanikkonna kaasatõmbamise sellele vastutavale poliitilisele tööle.

Iga NSVL kodanik, kes on saanud 18 aastat vanaks ega ole kaotanud kohtuotsuse põhjal valimisõigusi, ei ole vaimuhaige, võib kandideerida igasse NSVL valitavasse võimuorganisse. NSVL-s ei ole valimisõiguse jaotust aktiivseks ja passiivseks. Nõukogude valimissüsteem ei tunne mingisuguseid „tsensusi". „Mitte varanduslik seisukord, mitte rahvuslik päritolu, sugu ega teenistuslik seisukord, vaid iga kodaniku isiklikud võimed ja isiklik töö määravad tema seisundi ühiskonnas [24]."

Ülemnõukogu kandidaat seatakse üles hiljemalt 30 päeva enne valimisi ja registreeritakse selleks tähtajaks ringkonna valimiskomisjonis (NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku § 59, 60 ja 61). Ringkonna komisjon kuulutab hiljemalt 25 päeva enne valimisi ajakirjanduses üldiseks teadmiseks kandidaadi perekonnanime, nime, isanime, vanuse, tööala, kandidaadi poliitilise kuuluvuse ja teda üles seadnud organisatsiooni nimetuse. Ainus nõue, mis esitatakse kandidaadile — ta peab andma oma kirjaliku nõusoleku selles ringkonnas kandideerimiseks.

Kandidaat ei või olla selles valimisringkonnas, kus ta on Ülemnõukogu kandidaadiks üles seatud, ei ringkonna ega jaoskonna valimiskomisjoni liige. Ta võib hääletamisele tulla ainult ühes valimisringkonnas (valimiste määrustiku § 62). Liiduvabariikide Ülemnõukogude valimistel on võimalik sama kandidaadi ülesseadmine üheaegselt mitmes vabariigis.

Ringkonna valimiskomisjon on kohustatud ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate ühingute poolt ülesseatud kandidaate

---

[23] Kandidaatide ülesseadmise õigust ei ole sektantide ja üldse usulistel ühinguil kui organisatsioonidel, mis on loodud ainult „...oma usuliste tarvete rahuldamiseks" (VNFSV VKTK ja RKN määrus 8. apr. 1929. a., nr. 35, art. 353).

[24] Stalin, Konst. projektist, lk. 20—21.

registreerima, kui nende kohta esitatud dokumendid vastavad Stalini Konstitutsiooni ja „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku" nõudeile. Ringkonna valimiskomisjon võib keelduda kandidaati registreerimast, kui see ei ole saanud 18-aastaseks, või kui tal ei ole valimisõigusi muil põhjustel, samuti ka, kui ei ole esitatud vastavaid dokumente (koosoleku või istungi vorminõuetele vastav protokoll kandidaadi ülesseadmise kohta ja kandidaadi kirjalik nõusolek). Ringkonnakomisjoni keeldumise peale registreerida kandidaati võib kahe päeva jooksul kaevata Valimiste Keskkomisjonile, kelle otsus on lõplik.

Ringkonna valimiskomisjoni keeldumise peale registreerida kandidaat Rahvuste Nõukogu valimistel võib sama aja jooksul edasi kaevata liiduvabariigi, autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti valimiskomisjonile ja viimase otsuse peale Valimiste Keskkomisjonile, kelle otsus on lõplik.

Ringkonnakomisjoni poolt registreeritud kandidaadid kantakse valimissedelile hääletamise koha järgi.

Hiljemalt 15 päeva enne valimisi trükivad ringkondade komisjonid vastava valimisringkonna elanikkonna keeles valimissedelid ja saadavad need jaoskonnakomisjonidele sellisel arvul, mis kindlustab kõigi valijate varustamist nendega.

Töötajate demokraatlike õiguste faktiline kindlustamine on väljendatud ka „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku" § 70, kus öeldakse: „Igale organisatsioonile, kes on üles seadnud Ringkonna valimiskomisjoni poolt registreeritud kandidaadi, samuti igale NSVL kodanikule kindlustatakse õigus selle kandidaadi kasuks takistamatult kihutustööd teha koosolekuil, ajakirjanduses ja muul teel, kokkukõlas NSVL Konstitutsiooni art. 125." Seadus karistab neid, kes takistavad kodanikul teostada oma valimisõigusi.

NSVL-s ei ole ega või olla üksteisele vastuseisvaid parteisid, nagu ei ole ega või olla ka üksteisele vastuseisvaid klasse. NSVL-s on ainult üks partei — Üleliiduline Kommunistlik (bolševikkude) Partei, kes on töötajate eelvägi nende võitluses sotsialistliku korra kindlustamise ja arendamise eest.

NSVL Ülemnõukogu valimiste kogemus 1937. a. näitas, et meie maa parteitud hulgad seadsid üles kandidaate blokis kommunistidega. Seda blokki kindlustab partei poliitika õigsus ja ääretu usaldus, mis parteil on kogu maa töötava rahva keskel.

Kapitalistlikes riikides omandab valimiskampaania kommertsettevõtte iseloomu. USA-s võis veel XIX sajandi viimasel veerandil legaalselt hääli osta, millist võimalust kasutasid kaks seal olemasolevat parteid — vabariiklased ja demokraadid. Kuigi USA-s kehtivad praegu korruptsiooni vastu sihitud seadused, praktiseerivad kodanlikud parteid valimistel siiski laialdaselt valijate äraostmist.

Me vaatlesime juba igasuguseid tsensusi, mis takistavad töötajaid kõige nooremate ja energilisemate kandidaatide ülesseadmisel. Kuid peale selle koormatakse üksikuis kodanlikes maades parlamendi kandidaati veel kohus-

tusega tasuda osa valimiskulusid, eriti valimissedelite kulu (Prantsusmaal, Tšehhoslovakkias). Jaapanis peab kandidaat maksma 2000 jeeni kautsjoniks [25], ja kui kandidaat ei saa hääletamisel 1/10 antud häälte üldarvust, jagatuna selle ringkonna kohtade arvuga, läheb kautsjon riigi tuluks [26]. Iiris on kautsjoni määr 100 £, Inglismaal 150 £, Albaanias 100 franki.

Inglismaal moodustatakse valimiste läbiviimiseks eri komiteed. Harilik kodanik ei tea valimiste eeltöist midagi. Kõik ettevalmistustööd on komiteede käes. „Et valimised on seotud suurte kuludega, eelistavad need komiteed sageli kandidaadina isikut, kes on nõus neid kulusid enda kanda võtma, isegi juhul, kui see isik ei olegi kandidaadiks küllalt sobiv," ütleb inglise liberaalide partei liider Muir. „Mõningail juhtudel, kui ollakse veendunud, et teataval parteil on teatavas ringkonnas ilmne enamus, seatakse üles ainult üks kandidaat. Need „kindlustatud mandaadid", kui neid ei vaja partei liidrid, antakse sageli isikuile, kes maksavad selle eest suuri summasid partei salafondi. „Niisuguseis ringkonnis ei saa valijad, kes ei ole enamuse partei ustavad pooldajad, faktiliselt hääletamisest osa võtta [27]."

USA-s toimub esialgne kandidaatide ülesseadmine partei algkoosolekuil (*primaries*). Siit lähevad kandidaadid „konventidesse" [28].

Kuid küsimust, kes kantakse kandidaatide ametlikku nimekirja, ei otsusta enamus, vaid niinimetatud bossid — kodanlike parteide agendid. Rahvakoosolekul tuleb kinnitada bossi poolt ülesseatud kandidaadid. Töölistel tuleb kandidaadi ülesseadmiseks korjata endi keskel raha oma kandidaatide kasuks kihutustöö korraldamiseks, kautsjoni maksmiseks, samuti ka igasuguste valimiseelsete bülletäänide, ringkirjade jne. trükkimiseks ja laialisaatmiseks. Suuri summasid tuleb kulutada ruumide üürimiseks, sest kodanlus ei anna valimiseelseteks koosolekuteks tasuta ruume. Artiklite, kuulutuste jne. trükkimine nõuab samuti suuri summasid. Kõike seda tasuvad töölised oma viletsast töötasust. Muidugi on niisugustes tingimustes kodanlusega raske võistelda ja suur hulk töölisi ei võta seetõttu hääletamisest osa (absentism). Arusaadavalt on enamik valituid kodanluse esindajad. Töölised satuvad alamkotta harva, ülemkotta mitte kunagi.

Pärast 1935. a. valimisi oli Inglise parlamendis 615 saadiku hulgas ainult 5 töölist. Alamkojas on aadlikke 1/3 selle koosseisust, neile järgnevad kodanluse esindajad. Ka teistes riikides on pilt üldiselt samasugune.

Ülalpool on juba esitatud andmed kodanlike riikide ülemkodade koosseisu kohta.

Fašistlikest maadest (Saksamaa, Itaalia) ei maksa kõneldagi, seal „parlament" lihtsalt määratakse Hitleri ja Mussolini äranägemise järgi.

Fašistlikul Saksamaal Hitleri korralduse põhjal „riigipäeva saadik kaotab mandaadi, kui ta on rahvussotsialistlikust parteist lahkunud või sellest välja heidetud. Tema järeletulija määrab riigipäeva rahvussotsialistliku fraktsiooni juht".

Itaalias koostatakse parlamendi kandidaatide nimekirjad „fašistide suurnõukogu" poolt. Peale selle nõukogu ei ole kellelgi parlamendi kandidaatide ülesseadmise õigust. Valijale antakse valimisleht kandidaatide nimestikuga, kuhu on asetatud küsimus: „kas kiidate heaks fašistide suurnõukogu poolt koostatud nimekirja?" Valija peab terve nimekirja kohta vastama „jaa" või „ei". Režiimi vastased on harilikult hääletamisest üldse kõrvaldatud, kaht-

---

[25] Quigley, lk. 245.

[26] 1930. a. sai Jaapani valitsus säärastest trahvirahadest kokku 743 000 jeeni.

[27] Muir, lk. 165.

[28] Teatava kodanliku partei algkoosolekuil valitud delegaatide koosolek.

lased aga on valve alla võetud. Niisugustel tingimustel on vaja palju kodaniku mehisust, et hääletada „ei".

Poolas on kandidaatide ülesseadmise õigus ringkondade valimiskomisjonidel, kes alluvad valitsusele.

5) Hääletamise kord ja hääletamise tulemuste määramine.

NSVL valimisseaduse põhjal toimuvad NSVL Ülemnõukogu valimised ühe päeva jooksul, mis on ühine kogu NSVL-s. Valimiste päev peab olema välja kuulutatud hiljemalt kaks kuud enne valimisi. See tähtaeg kindlustab täielikult valimiste ettevalmistuse. Valimisi toimetatakse töövabal päeval kella 6 hommikust kuni kella 12 öösi, et kindlustada kõigile valijaile võimalus valimiskastide juurde ilmuda. Valimiste päeva määrab NSVL Ülemnõukogu Presiidium.

Valimisseadus määrab kindla hääletamiskorra, mis ei võimalda mingisuguseid kuritarvitusi või ebaõigsusi (valimiskastide kontrollimine ja kinnipitseerimine, valimissedelite kätteandmine pärast dokumentide esitamist ja valijate nimekirja kontrollimist, valimissedelite täitmine eri toas, kus on keelatud kõigi teiste isikute viibimine, valimissedeli äraandmine kinnises ümbrikus, kohuslik isiklik hääletamine, valimiskihutustöö keeld valimisruumides, valimisruumides täieliku korra pidamine).

Valimisseadus tagab täielikult ka valimiste tulemuste määramise õigsuse. Häälte lugemise juures jaoskonna valimiskomisjonis viibivad ühiskondlike organisatsioonide ja töötajate ühingute esindajad, samuti ajakirjanduse esindajad.

Valimisseaduses on täpselt ja üksikasjaliselt kindlaks määratud häälte lugemise kord jaoskonna valimiskomisjonis (äraantud ümbrikkude arvu võrdlemine hääletamisest osavõtnute arvuga, kontrollimiste tulemuste protokollimine, ümbrikkude avamine jaoskonnakomisjoni esimehe poolt ja hääletamise tulemuse avaldamine iga valimissedeli järgi kõigi valimiskomisjoni liikmete juuresolekul, tulemuste märkimine eraldi Liidu Nõukogu ja Rahvuste Nõukogu kohta, arvelehe pidamine iga kandidaadi kohta kahes eksemplaris, valimissedelite kehtetuse tingimused, küsimuste otsustamine kahtlastel juhtudel, üksikasjalise hääletamisprotokolli koostamine kõigi hääletamistulemuse kindlakstegemise momentide äramärkimisega, kõigi häälte ülelugemise tulemuste avaldamine, hääletamise protokolli ühe eksemplari tähtajaline edasisaatmine ringkonnakomisjonile, kõigi valimissedelite kinnipitseerimine ja hoiule andmine töötajate saadikute nõukogule).

Samasugused üksikasjalised reeglid kehtivad ka häälte lugemisel, mis toimub ringkonna valimiskomisjonis jaoskondade valimiskomisjonide protokollide põhjal.

Kandidaat, kes on saanud absoluutse häälteenamuse, s. o. üle poole ringkonnas antud ja kehtivaks tunnistatud häältest, loetakse „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku" § 104 põhjal valituks ja ta saab ringkonna valimiskomisjonilt vastava tõendise.

Kui ükski kandidaat ei ole saanud absoluutset häälteenamust, siis teatab ringkonnakomisjon sellest Valimiste Keskkomisjonile ja samal ajal kuulutab kahe kõige enam hääli saanud kandidaadi uuestihääletamise, määrates selleks päeva hiljemalt kahe nädala jooksul, arvates valimiste esimese vooru päevast.

Kuid võib juhtuda, et ringkonnas on hääletamisest osa võtnud vähem kui pool ringkonna valijaist. Niisugusest juhtumist teatab ringkonnakomisjon viibimata Valimiste Keskkomisjonile, kes tunnistab valimised kehtetuks ja määrab kahe nädala pärast uued valimised.

Kandidaatide uuestihääletamine ja uued valimised kehtetuks tunnistatud valimiste asemel toimuvad esimesteks valimisteks koostatud valijate nimekirjade järgi ja täielises kokkukõlas valimisseadusega.

Kui saadik mõningail põhjusil Ülemnõukogust välja langeb, peab uue saadiku valimine toimuma hiljemalt kaks kuud pärast saadiku lahkumist. Selle valimise toimetamise kahe kuu jooksul määrab NSVL Ülemnõukogu Presiidium.

Nõukogude seadus kaitseb rangelt valimiste toimetamise korda. „NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku" § 111 ütleb: „Igaüht, kes vägivalla, pettuse, ähvarduse või äraostmise teel takistab NSVL kodanikku teostamast tema õigust valida ja olla valitav NSVL Ülemnõukogusse, karistatakse vabaduskaotusega kuni kahe aastani."

Sama määrustiku järgmine, § 112 määrab: „Nõukogu ametiisikut või valimiskomisjoni liiget, kes paneb toime valimisdokumentide võltsimise või teadlikult ebaõige häälte lugemise, karistatakse vabaduskaotusega kuni kolme aastani."

Rahvavaenlased, sotsialismi vaenlased — trotskistid, sinovjevlased, buhhaarinlased, rõkovlased — need saksa-jaapani fašismi käsilased, spioonid, kahjurid, diversandid — püüdsid nõrgestada sotsialismimaa võimsust. Kuid see neil ei õnnestunud ega õnnestugi. NSVL Ülemnõukogu ja liiduvabariikide ning autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude valimistega näitasid NSVL rahvad, et nad kõrvale kaldumata sammuvad kommunismi poole, pühkides teelt kõiki, kes neid seda teed käimast takistavad.

Eranditult kõigis kodanlikes maades valitseb valimiste ajal igasuguste salasepitsuste, valede, äraostu ja pettuse alatuim süsteem. Eraomand, kapital dikteerib oma tahte. „Raha on võimsaim valija," öeldakse Ameerikas. Ainuüksi ühe USA presidendi valimised lähevad riigile maksma 30 miljonit dollarit. Lenin ei öelnud asjata, et „...kusagil mujal ei avaldu kapitali võim, käputäie miljardäride võim kogu ühiskonna üle nii jõhkralt, niisuguse avaliku äraostmisega kui Ameerikas" [29].

[29] Lenin, XXIV k., lk. 375.

Fašistlikes riikides liitub äraostmisega veel terror.

Igasugust kihutustööd fašistliku partei poolt ülesseatud „kandidaatide" vastu peetakse riiklikuks kuritööks. Riigipäeva liikmeiks võivad olla ainult fašistide partei nimekirja järgi valitavad kandidaadid.

Hääletada võivad ainult Saksa kodanikud. Ja „Saksa kodanikeks peetakse üksnes saksa riikkondsusse kuuluvaid germaani või selle sugulusperitoluga kodanikke, kes omasid valimisõigust momendil, mil hakkas kehtima impeeriumi riikkondsuse seadus" (Hitleri korraldus 14. detsembrist 1935. a.). Sama korralduse põhjal võib impeeriumi siseminister igalt temale mittesobivalt isikult impeeriumi kodakondsuse ajutiselt ära võtta ja sellega teda valimistelt kõrvaldada. Samuti toimub fašistlikus Itaalias.

Kodanlikes riikides on valimiste ettevalmistuse aeg sageli nii lühike, et laialdastel hulkadel on raske kandidaatidega tarvilisel määral tutvuda. Sageli määratakse ka valimised tööpäevale, mil töötajate hulgad, eriti töölised, on tööl.

Iga liiki tsensused, igasuguste teadiste nõudmine, valimisõiguse „eksamite" korraldamine jne. mõjuvad selleks kaasa, et miljonilised tööliste hulgad valimistest osa ei võta. Ameerika kodanlus vallandab väga sageli oma töölisi, kui need hääletavad kandidaatide vastu, keda toetavad nende peremehed. Seepärast hoiduvad töölised ka tihti igasuguseil ettekäändeil kodanlike kandidaatide valimisest kõrvale [30].

Väga kujukaid fakte annab valimiste ajal toimuvast müüdavusest ja äraostmisest tuntud ameerika kirjanik Upton Sinclair. Kui selle kirjaniku kandidatuur Kalifornia kuberneri kohale üles seati, hakkasid talle igalt poolt saabuma igasugused ettepanekud, mis õigupoolest olid altkäemaksu pakkumised. Üks naftatööstur pakkus talle 400 000 dollarit, lootes tulevase kuberneri toetusele naftaallikate rentimisel. Kalifornia „Tangomängijate" esindaja pakkus „viisaka" summa „soosimise" eest. Samasugune esindaja San Franciscost lubas maksta 16 000 dollarit nädalas kuberneriameti nelja-aastase aja jooksul. Valimiskampaania 14 kuu kestel kulutas Sinclair kampaania peale üle miljoni dollari, tema esindajad aga Los Angeleses ja San Franciscos kaks-kolm korda rohkem [31]. Kampaania lõpuks oli Sinclair täiesti haige ja üleni võlgades. Upton Sinclair sai 879 000 häält, kuid kuberneriks teda siiski ei valitud.

Korruptsiooni abil seavad kapitalistid ja nende monopolistlikud koondised vastutavaile kohtadele riigis omi inimesi. Marx kirjutas „Louis Bonaparte'i 18. brumaire'is", et „kõik riiklikud asutised muutuvad ostu-müügiasutisteks: senat, riiginõukogu, Seadusandlik kogu, Auleegioni orden, sõdurimedal, pesukojad, riigi ehitised, raudteed, rahvuskaardi kindralstaap ilma reameesteta, Orleans'ide konfiskeeritud mõisad. Ostuobjektiks muutub iga koht armees ja valitsusmasinas [32].

Selle korruptsiooni vormid on mitmesugused, kuid süsteem on üks. Hoolimata korruptsiooni keelavaist seadusist püsib ta tegelikult ka praegu.

---

[30] Pärast Chicago linnapea valimisi 1923. a. küsiti ankeedi korras 5310 valijalt nende valimistelt puudumise põhjusi. Neiks põhjusiks osutusid: haigus — 12,1%; ärasõidul olek — 11,1%; võimatus perekonnaliiget abita jätta — 2,2%; meeste poolt naistele tehtavad takistused — 1% (54 juhtu). Umbusaldus valimiste vastu (umbusaldus hääletamise vastu, vastikus poliitika vastu, pettumine oma parteis, veendumus korruptsiooni olemasolus jne.) — 17,7%. Puudulik kindla elukoha tsensus — 5,2% (274 juhtu); töökaotuse kartus — 5,5% (289 juhtu); valimiskabiinide halb asetus, rahvamurru kartus — 1,9%; ükskõiksus valimiste suhtes — 27,9%; informeerimatus valimiste suhtes ja hirm hääletamise ees — 7,1% (378 juhtu); hooletus, ettevalmistamatus jne. — 9,3% (Briti Entsüklopeedia).

[31] Upton Sinclair.

[32] Marx, Valit. teosed, II k., lk. 333.

Inglismaal näiteks keelab seadus valimisringkonna kandidaadi agentidel tuua valijaid valimisruumidesse üüritud tõllas või autos, keelatud on ka valijate raudtee sõidukulude tasumine. Aga kui kodanlik partei mobiliseerib tõllad äraostetud valijate kohaletoimetamiseks, siis seda ei loeta seadusvastaseks (tõld ei ole üüritud). Samuti loetakse seaduspäraseks, kui valijate sõidukulud raudteel tasub naaberringkonna agent. Saadikuile on keelatud valijate äraostmine ja nende kostitamine. Ent kui seda teeb keegi teine, mitte aga saadik ise, siis inglise seadus vaikib.

USA 1925. a. seaduse järgi ei tohi senati liikme valimiskulud ületada 10 000 dollarit ja kongressi liikme valimiskulud — 2500 dollarit. Kuid juba kolme senaatori valimised 1926. a. Pennsylvanias ja Illinoisis läksid maksma 2,5 miljonit dollarit. Kõik need summad kulutati „valijate" äraostmiseks.

Valimiste toimetamisel on kasutatavad:

1) Üks valimisvoor kõigis ringkondades. Valituks tunnistatakse see, kes on saanud teatavas valimisringkonnas kõigist antud häältest enamiku hääli, kuigi see häälte arv oleks vähem kui pool kogu valijate arvust (relatiivne enamus).

2) 2 valimisvooru, kui hääletamist toimetatakse kaks korda. Esimeses voorus loetakse valituks see, kes on saanud absoluutse häälteenamuse, s. o. üle poole antud häältest. Neis ringkondades, kus ükski kandidaat ei ole saanud absoluutset häälteenamust, toimub valimiste teine voor. Teises voorus hääletatakse uuesti kõik kandidaadid, kes olid hääletamisel esimeses voorus, ja valituks loetakse kandidaat, kes saab relatiivse enamuse.

Mõnikord tulevad teises voorus hääletamisele ainult need kaks kandidaati, kes said esimeses voorus kõige rohkem hääli.

3) Mitmed valimisvoorud. Valimisi korratakse seni, kuni üks kandidaat saab antud häältest absoluutse enamuse.

Inglismaa, Prantsusmaa ja USA valimised näitavad, et sageli on valimistel võitnud parteidele antud häälte arv üle poole väiksem hääletamisest osavõtnud valijate arvust. See on seletatav asjaoluga, et neis riikides nõutakse valituks tunnistamiseks mitte absoluutset, vaid relatiivset enamust. Et niisugune hääletamiskord on kodanlusele kasulik, näitavad valimised Northingi ringkonnas (Inglismaal). Vanameelsed said siin valimistel 15 477 häält, töölispartei 15 473 ja vabameelsed 14 163 häält.

Valituks aga tunnistati vanameelne, kuigi tema vastased said kokku 29 636 häält.

1935. a. said Inglismaal vanameelsed 10 488 000 häält ja 387 mandaati, labouristid 8 325 000 häält ja 154 mandaati. Siit nähtub, missugune suur tähtsus on hääletamise juures igal häälel ja mispärast kodanlus annab mõnedele kodanluse kategooriatele õiguse omada kaks häält.

Prantsusmaal loetakse esimeses voorus valituks kandidaat, kes on saanud üle poole selles ringkonnas antud häältest, kusjuures ringkonnas antud häälte arv peab olema vähemalt $^1/_4$ selle ringkonna valijate üldarvust. Kui ükski kandidaat ei saa nõutavat enamust, määratakse teiskordsed valimised. Teiskordsetel valimistel tunnistatakse valituks kandidaat, kes saab relatiivse enamuse. Võrdse häältearvu korral tunnistatakse valituks aastatelt vanem kandidaat. Seega valitakse parlament alatasa riigi valijate vähemiku poolt.

1928. a. valitud saadikud kogusid endale kokku 4 830 000 häält, teised kandidaadid aga — 6 565 000 häält; 1932. a. said valituks tunnistatud kandidaadid 5 245 000 häält, teised 6 315 000 häält. See on väga kujukaks näiteks, et parlament ei ole kogu rahva tahte avaldaja ja et kodanlik demokraatia ei esinda rahva enamikku.

Kodanlik valimispraktika on välja töötanud rea süsteeme enamuse määramiseks.

Kõik need süsteemid on üldistatud majoritaarses ja proportsionaalses valimissüsteemis.

Majoritaarse valimissüsteemi puhul võetakse arvesse vaid need hääled, mis on antud kandidaatidele, kes on saanud häälteenamuse (absoluutse või relatiivse). Neis riikides, kus valimistest võtab osa ja parlamendi koha pärast võitleb mitu parteid eri platvormidega, ei anna majoritaarne valimissüsteem võimalust vähemuste parteide esindajaile esindusorganeisse pääseda; nende hääled lähevad harilikult kaotsi.

Proportsionaalse valimissüsteemi puhul jaotatakse saadikute kohad parlamendis kõigi parteide vahel vastavalt igale parteile antud häälte arvule [33].

Kodanlikes riikides võitlevad töölised viimase süsteemi eest, sest see annab võimaluse kas või väheselgi arvul tööliste saadikuid parlamenti saata. Šveitsis näeb valimissüsteem ette nii majoritaarse kui ka proportsionaalse süsteemi; Šveitsi liidu kantoneis — Zürichis, Bernis, Genfis, Schwyzis, Glaruses jt. kehtib proportsionaalne valimissüsteem, Unterwalden-Obwaldeni kantonis jt. — majoritaarne valimissüsteem.

6) Saadiku ärakutsumine.

Nõukogude valimissüsteemi tähtsamaid printsiipe on saadiku ärakutsumise õigus ja ärakutsumise kord.

Saadiku ärakutsumise õigus seisneb selles, et valijad võivad igal ajal omaenda tahte järgi saadiku enne tema volituste möödumise tähtaega valitavast organist ära kutsuda. Stalini Konstitutsiooni art. 142 järgi „Iga saadik on kohustatud valijate ees aru andma oma tööst ja Töörahva saadikute nõukogu tööst ja teda võib seaduses kindlaksmääratud korras valijate otsuse järgi igal ajal ära kutsuda".

Saadikute ärakutsumise küsimus nõukogudest tõsteti üles juba nõukogude võimu esimestel kuudel. Juba 4. detsembril 1917. a. bolševikkude poolt VKTK-le esitatud „dekreedi projektis ärakutsumise õiguse kohta", mis ühel häälel vastu võeti, oli öeldud: „Mistahes valitavat asutist või esindajate kogu võib tõeliselt demokraatlikuks ja tegelikult rahva tahet esindavaks pidada ainult tingimusel, kui tunnustatakse ja teostatakse valijate õigust oma valitud esindajaid ära kutsuda [34]."

Seda dekreeti kasutasid rahvahulgad algul ohtralt es-er'ide ja menševikkude ärakutsumiseks nõukogudest.

VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni oli võetud valijate õigus nende poolt valitud saadikut „igal ajal" ära kutsuda kui üks nõukogude võimu korralduse põhimäärusi. Edaspidi väljendati see õigus VK(b)P programmis, mis partei VIII kongressil 18.—28. märtsil 1919. a. vastu võeti, ja reas teistes tähtsamates partei ja nõukogude dokumentides.

---

[33] Proportsionaalse valimissüsteemi puhul toimub hääletamine valimistest osavõtvate parteide kandidaatide nimekirjade järgi. Igast nimekirjast tunnistatakse valituks nii mitu esindajat, mitu korda sellele nimekirjale antud häälte üldarvus sisaldub ühe saadiku koha jaoks vajalik häälte arv.

[34] Lenin, XXII k., lk. 92.

1921. aastani kehtis VNFSV Konstitutsiooni art. 57, mille järgi nõukogud kuulusid ümbervalimistele iga kolme kuu järel, ja seepärast ei olnud praktilist vajadust saadikute ärakutsumise õiguse kasutamiseks enne nõukogude kongressi. Seda ei soodustanud ka sõjaline ja poliitiline olukord 1918.—1921. aastal.

Seoses kodusõja lõppemisega ja nõukogude volituste tähtaja pikendamisega, eriti nõukogude töö elavnemise perioodil pärast 1924. a., hakatakse ärakutsumise õigust võrdlemisi sageli kasutama ja 1928. aastaks, pärast partei XV kongressi tähelepanu juhtimist selle õiguse kontrollimisele, kasutatakse teda juba laialdaselt [35].

Saadiku ärakutsumise õigus omandas erilise tähtsuse kogu rindel sotsialistliku pealetungi arendamise perioodil. Selle pealetungi protsessis oli vaja „... ümber korraldada nõukogude ja igasuguste muude massiorganisatsioonide kogu praktiline töö rekonstruktiivse perioodi nõuete kohaselt; luua neis tuuma kõige aktiivsemaist ja revolutsioonilisemaist töötajaist, surudes kõrvale ja isoleerides oportunistlikud, trade-unionistlikud, bürokraatlikud elemendid; ajada neist välja võõrad ja mandunud elemendid ning esile tõsta uusi töötajaid altpoolt“ [36].

Selles suunas oli nõukogude tähtsaimaks ümberkorraldamise etapiks „suure murrangu aasta“ — 1929. a. ja sellele järgnenud nõukogude ümbervalimised 1930.—1931. a. Kuid ka pärast neid ümbervalimisi oli nõukogude koosseisus rohkesti saadikuid, kes ei vastanud oma ülesannetele, ja juba 1931. aasta esimesel poolel, s. o. peaaegu kohe pärast valimisi, kutsuti VNFSV külanõukogudest (autonoomsed ühikud juurde arvamata) ära ligi 23 000 ja linnanõukogudest üle 1 tuhande saadiku [37].

Pärast ümbervalimisi 1934.—1935. a., mis märksa parandasid nõukogude koosseisu, alanes saadikute ärakutsumise arv tunduvalt, kuid ka sel ajal kasutasid nõukogude valijad laialdaselt oma ärakutsumise õigust. Nii näiteks kutsuti 1935. a. esimese poolaasta jooksul VNFSV 36 078 külanõukogu andmeil neist ära 30 165 saadikut, s. o. ligikaudu üks saadik iga külanõukogu kohta. Seejuures tuleb arvesse võtta, et ärakutsutute hulka ei kuulunud isikud, kes olid nõukogudest lahkunud teistel põhjustel. See kõneleb ühest küljest sellest, et nõukogude valimistel ei osutatud siiski vajalikku tähelepanu kandidaatide väljavalikule, ja, teisest küljest, valijate tähelepanelikust suhtumisest saadikute töösse. Valijad teostasid

---

[35] Saadikute ärakutsumise kohta vt. VKTK ringkiri 23. juunist 1928. a. (S. K. 1928. a., nr. 104, art. 675) ja täiendused: S. K. 1931. a., nr. 28, art. 256 ja 1933. a., nr. 40, art. 150.

[36] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 391—392.

[37] Saadikute ärakutsumine toimus selle valimisjaoskonna valijate üldkoosolekul, kust saadikud olid valitud. Saadikute — täitevkomiteeliikmete ärakutsumine toimus nõukogude vastavail kongressidel.

valjult ja järjekindlalt VK(b)P, KK ja KKK ühendatud detsembripleenumi (1930. a.) direktiivi selle kohta, et „nõukogude ümbervalimised peavad tooma põhjaliku paranemise just nõukogude koosseisu", kus „esikoht... peab kuuluma parimaile lööktöölistele".

Saadikute ärakutsumise praktikat esineb ka (väga harva) mõnedes Šveitsi kantonites ja USA osariikides. Ameerika riigiõiguslane Byrd ütleb, et Californias kehtib üle 50 mitmesuguse seaduse (statuudi) linnaomavalitsuse ametnike ärakutsumise kohta ja üle 40 seaduse külade omavalitsuste ametnike ärakutsumise kohta. Need seadused on nii keerukad ja nii segased, et neid ei saa üldse kasutada, ja seepärast nad tegelikult teevad võimatuks nende laialdase kohaldamise. Andmed saadikute ärakutsumise kohta Californias näitavad, et selle osariigi linnade kodanikud, kellel on ärakutsumise õigus, kasutavad seda õigust faktiliselt umbes üks kord 50 aasta kestel, ja kutsuvad selle aja jooksul ära ainult ühe valitava ametniku. Maaomavalitsuste organisatsioonide valijad kasutavad ärakutsumise õigust veel harvemini.

Tuntud prantsuse riigiõiguslase Hauriou tunnistuse järgi ei ole Šveitsi kantonites saadikute ärakutsumisega lugu parem kui USA-s: „Šveitsi kodanikud ei kasuta juba ammu ärakutsumise õigust [38]."

Teine riigiõiguse tundja dr. Karl Braunias tõendab, et Šveitsi kantonites on „saadikute ärakutsumise õigus oma tähtsuse kaotanud" [39].

Kodanlikes riikides, isegi „demokraatlikes", valijad tegelikult ei teagi, kuidas töötab nende saadik, ta ei ole nendega seotud, sest neis maades „...on rahval õigus kahe aasta kestel üks kord hääletada, kuid sageli osutub, et tema häältega on valitud need, kes aitavad teda ennast rõhuda, aga demokraatlikku õigust neid tagandada, mõjuvaid tõkkeabinõusid tarvitusele võtta — seda rahval ei ole" [40].

Lenin omistas ärakutsumise õigusele määratu suurt tähtsust ja rõhutas ühtlasi, et seda õigust kasutavad üksnes nõukogude valijad. Kuigi kodanlike maade konstitutsioonides ja mitmesugustes täiendavates seadustes on see õigus samuti ka kirja pandud, ei kasuta kodanlike maade valijad teda peagu kunagi. „...Tuhandete trikkide abil, mis on seda osavamad ja kindlalt mõjuvamad, mida arenenum on „puhas" demokraatia, tõrjuvad kapitalistid masse valitsemisest osavõtust eemale [41]." Neil põhjusil ei pääsegi töötajate hulgad kodanlikes maades „oma" saadikuni.

„Seni kui on käimas valimised," ütleb sms Stalin, „meelitavad saadikud valijaid, lipitsevad nende ümber, vannuvad neile truudust ja annavad igasuguseid lubadusi. Näib, et saadikute sõltuvus valijaist on täielik. Niipea aga, kui valimised on möödas ja kandidaadid on saanud saadikuiks, muutuvad vahekorrad põhjalikult. Saadikute sõltuvus valijaist muutub nende täielikuks sõltumatuseks [42]."

Saadikute ärakutsumise õigus on kinnitatud Stalini Konstitutsiooniga.

---

38 Hauriou, Esindajate ärakutsum. õigus.
39 Braunias, lk. 268.
40 Lenin, XXII k., lk. 96.
41 Lenin, XXIII k., lk. 349.
42 Stalin, Kõne valijaile, lk. 10.

„... valijail on õigus enne tähtaega oma saadikuid ära kutsuda, kui need hakkavad riuklema, kui nad teelt kõrvale pöörduvad, kui nad unustavad oma sõltuvuse rahvast, valijaist...".

„Deputaat peab teadma, et ta on rahva teener, et ta on rahva saadik Ülemnõukogus, ja ta peab oma tegevuses käima seda teed, nagu rahva poolt on kästud. Keerab saadik teelt kõrvale, on valijail õigus uute valimiste määramist nõuda, ja saadikule, kes teelt kõrvale pöördus, võivad nad hundipassi anda[43]."

* *
*

Nõukogude valimissüsteem on võimsaks vahendiks rahvahulkade edasisel poliitilisel kasvatamisel ja organiseerimisel, riigiaparaadi ja rahvahulkade sideme edasisel tugevdamisel, riigiaparaadi parandamisel ja bürokratismi jäänuste väljajuurimisel.

NSVL Ülemnõukogu valimised uue Stalini Konstitutsiooni alusel ja samuti liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide Ülemnõukogude valimised näitasid kogu nõukogudemaa elanikkonna täielikku üksmeelsust, näitasid maailmas seninägematut demokraatiat. Valimiste päevad olid tõeliselt kogu rahva pidupäevad, mil parteiliste ja parteitute bolševikkude blokk valis oma parimaid inimesi Ülemnõukogudesse. Bolševikkude partei üleskutse nõukogude rahvale[44], kõigile valijaile, hääletada kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt, andis erakordseid tulemusi. NSVL Ülemnõukogu valimistest võttis osa 91 113 153 valijat 94 138 159 valijast, s. o. 96,8% NSVL hääleõiguslikest kodanikest.

Hääletamisest osavõtnute protsent NSVL Ülemnõukogu valimistel oli üksikute liiduvabariikide järgi järgmine:

VNFSV-s 96,8; Ukraina NSV-s — 97,8; Valge-Vene NSV-s 97,4; Azerbaidžani NSV-s — 95,6; Gruusia NSV-s — 96,2; Armeenia NSV-s — 96,2; Turkmeeni NSV-s — 94,2; Uzbeki NSV-s — 93,5; Tadžiki NSV-s — 95,3; Kazahhi NSV-s — 96,9; Kirgiisi NSV-s — 94,3.

Neist hääletas kommunistide ja parteitute bloki poolt protsentides: VNFSV-s Liidu Nõukogu valimistel — 98,4; Rahvuste Nõukogu valimistel — 97,5; Ukraina NSV-s — 99,0 ja 97,9; Valge-Vene NSV-s 98,7 ja 98,4; Azerbaidžani NSV-s — 99,2 ja 98,6; Gruusia NSV-s — 99,1 ja 99,0; Armeenia NSV-s — 99,2 ja 99,3; Turkmeeni NSV-s — 99,3 ja 98,8; Uzbeki NSV-s — 99,0 ja 98,6; Tadžiki NSV-s — 98,7 ja 98,4; Kazahhi NSV-s — 99,4 ja 98,7; Kirgiisi NSV-s — 97,1 ja 97,3.

NSVL-s kokku — 98,6% ja 97,8%.

Liiduvabariikide ülemnõukogude valimistel avaldus veel suurem, peaaegu viimse võimaluseni tõusnud valijate aktiivsus. Hääletamisest osavõtnud ja kommunistide ning parteitute bloki kandidaatide poolt hääletanud valijate

---

[43] Stalin, Kõne valijaile, lk. 10.

[44] ÜK(b)P KK üleskutse 5. dets. 1937. a.

arv väljendub järgmistes protsentides[45]: VNFSV-s võttis hääletamisest osa 99,3, neist hääletas kommunistide ja parteitute bloki poolt — 99,3. Teiste liiduvabariikide kohta on vastavad arvud järgmised: Ukraina NSV-s — 99,62 ja 99,55; Valge-Vene NSV-s — 99,65 ja 99,19; Azerbaidžani NSV-s — 99,36 ja 99,59; Gruusia NSV-s — 99,2 ja 99,6; Armeenia NSV-s — 99,06 ja 99,6; Turkmeeni NSV-s — 99,55 ja 99,8; Uzbeki NSV-s — 97,33 ja 99,57; Tadžiki NSV-s — 99,5 ja 99,64; Kazahhi NSV-s — 99,2 ja 99,5; Kirgiisi NSV-s — 98,23 ja 99,1.

Kokku valiti NSVL Ülemnõukogusse 1143 saadikut (596 Liidu Nõukogusse ja 574 Rahvuste Nõukogusse), neist mehi 956 (83,5%) ja naisi 187 (16,5%), ÜK(b)P liikmeid — 870 (76,1%) ja parteituid 273 (23,9%).

Liidu Nõukogu 546 saadikust on 247 (45,3%) töölised, 130 (23,7%) talupojad, 169 (31%) teenistujad.

Rahvuste Nõukogu 574 saadikust on 281 (37,9%) töölised, 200 (34,9%) talupojad, 156 (27,2%) teenistujad.

Ülemnõukogu saadikute vanus: alla 20 aasta — 13 saadikut, 21—25 aasta vanuses — 84 saadikut, 26—30-aastasi — 187, 31—35-aastasi — 292, 36—40-aastasi — 255 ja üle 40-aastasi — 312 saadikut. Seega kuni 40-aastase vanusega on 831 saadikut (71,8%) ja üle 40 aasta — 312 saadikut (28,2%).

NSVL Ülemnõukogu koosseisu kuuluvad 54 rahvuse esindajad.

Kunagi ei ole ühegi maa elanikkond valimistel niisugust aktiivsust üles näidanud, nagu seda näitas nõukogude rahvas. Ükski kapitalistlik maa ei ole näinud ega või näha nii kõrget hääletamisest osavõtnute protsenti kui NSVL.

Nõukogude valimissüsteem Stalini Konstitutsiooni järgi ja Ülemnõukogude valimised näitasid veel kord kogu maailmale, et nõukogude demokraatia on see tõeline rahvavalitsus, millest on unistanud inimkonna parimad pead.

---

[45] Esimesed NSVL Ülemnõukogu valimised toimusid 12. XII 1937. a., Gruusia ja Armeenia NSV Ülemnõukogude valimised — 12. VI 1938. a., Azerbaidžani, Tadžiki, Uzbeki, Kazahhi, Kirgiisi, Turkmeeni NSV — 24. VI 1938. a., VNFSV, Valge-Vene NSV ja Ukraina NSV — 26. VI 1938. a. Samadel tähtaegadel toimusid valimised ka vastavais autonoomseis NSV-des.

Kirjanduse loetelu

tsiteerimisel tarvitatud lühenditega.

Adler = Franz Adler, Die Rechtsstellung der politischen Parteien im modernen Staat. Zeitschrift für Politik № 3, 1932.
Alamkoda = The Times. House of Commons, 1935, London.
Aleksejev = Алексеев, А. С., К учению о юридической природе государство, „Русская мысль", 1894, кн. XI.
Anrath = K. Anrath, Die richtige Gestaltung des Strafverfahrens entwickelt aus dem Wesen des Menschendenken, Berlin 1934.
Badajev = Бадаев, Как трудящиеся выбирали в царскую думу, Партиздат, 1937.
Barthélemy = Ж. Бартелеми, Государственный строй Франции, Соцекгиз, 1936.
Beard = Beard, The Rise of American civilisation, t. 1.
Beauchamp = Jean Beauchamp, Women who work, London 1937.
Beck = Beck, Die Verfassung der Vereinigten Staaten, 1926.
Becquot = Беко, Организация уголовной юстиции в главнейшие исторические эпохи, пер. с франц. 1867.
„Bolševik" = „Большевик".
Braun = Лилли Браун, „Женский вопрос", 1903.
Braunias = Braunias, Das parlamentarische Wahlrecht, Berlin und Leipzig, de Gruyter.
Bryce, I k. = Джемс Брайс, Американская республика, т. I, М., 1889.
Bryce, Modern Democraties = D. Bryce, Modern Democraties, vol. II, 1921.
Bryce, II k. = Джемс Брайс, Американская республика, т. 2, перевод Неведомского. М., 1890.
Census of England — Census of England and Wales 1931. Count of London, London 1932.
Comte = Auguste Comte, „Système de politique positive".
Congressional Directory = Congressional Directory, 74-th Congress, April 1935.
Crew = Alb. Crew, The law relating to public meetings and processions, London 1937.
Culloch = Mc. Culloch Albert, Suffrage and its problems, 1929.
Curti = Arthur Curti, Englands Privat und Handelsrecht, 1927.
„Daily Worker" 20. apr. 1936. „Дейли Уоркер" от 20 апреля 1936 г.
Damm = G. Damm, Bemerkungen zur Reform des Strafverfahrens. Zeitschrift für gesammte Strafrechtswissenschaft, B. 44.4.
Dimitrov = Димитров, Единство международного пролетариата — высшее веление переживаемого момента. „Правда", 1 мая 1937 г., № 120.
Duguit, Konst. õigus (prants. k.) = Duguit, Traité de droit constitutionel, v. V, 1925.
Duguit, Konst. õigus (vene k.) = Л. Дюги, Конституционное право, М., 1908.

Duguit, Uldised ümberkujundused = Леон Дюги, Общие преобразования гражданского права, Госиздат, 1919.
Encycl. Americana = Encyclopaedia Americana, artikkel „Women".
Encycl. Britannica = Encyclopaedia Britannica, artikkel „Women".
Engels, Anti-Dühring = Энгельс, Анти-Дюринг, Партиздат, 1936.
Engels, Anti-Dühring (1934. a. tr.) = Энгельс, Анти-Дюринг, Партиздат, 1934.
Engels, Elamuküsimuse kohta = Ф. Энгельс, К жилищному вопросу, Партиздат, 1934.
Engels, Inglise konst. = Ф. Энгельс, Английская конституция (Маркс и Энгельс, Соч. II).
Engelsi kiri Konrad Schmidt'ile 27. oktoobrist 1890. (Marx, Valit. teosed, I k.) = Письмо Энгельса к Конраду Шмидту от 27. октября 1890 г. (К. Маркс, Избранные произведения, т. I, М., 1934).
Engels, „Perekonna tekkimine" = Ф. Энгельс, „Происхождение семьи, частной собственности и государства".
ESJu, 1929, nr. 9—10 = ЕСЮ, 1929, № 9—10.
Esmein, Elemendid, I = Esmein, Elêments de droit constitutionel, 1925, v. I.
Esmein, Elemendid, II = Esmein, Elêments de droit constitutionel, 1921, v. 2.
Esmein, Konst. õiguse elemendid (vene k.) = Эсмен, Основные начала государственного права, 1928.
Esmein, Prantsuse õigus 1789—1814 = Esmein, Prècis d l'histoire du droit français de 1789 à 1814.
Ferri = Ферри, Уголовная социология, русск. пер. 1908 г.
Fourier = Fourier, Theorie de l'unité universelle, vol. II, Paris 1841.
Gambarov = Гамбаров, Свобода и ее гарантии, СПБ, 1910.
Garraud = R. Garraud, Traité d'instruction criminelle, vol. IV.
„Gazeta Rabotšego i Krestjanskogo Pravitelstva" = „Газета Рабочего и Крестьянского Правительства" № 14 (59) от 3 февраля (21 января) 1918 г.
„Gazeta Rab. i Krestj. Vrem. Pravitelstva" = Газета Рабоче-Крестьянского Временного Правительства.
Giese = Giese, Die Grundrechte, 1906.
Grinberg = S. Grinberg, La femme et les constitutions nouvelles, 1935, Paris.
Gumplowicz = Гумплович, Общее учение о государстве.
Hagerman = Hagerman, Die Erklärungen der Menschen und Bürgerrechte der ersten amerikanischen Staatsverfassungen, 1910.
Hatschek = Hatschek, Deutsches und preussisches Staatsrecht 1922, Teil II.
Hauriou = Ориу, Основы публичного права, М., 1929 г.
Hauriou, Esindajate ärakutsum. õigus = Ориу Андре, Право отзыва народом своих представителей.
Ihering = Ihering, Der Zweck im Recht, B. I.
„Izvestija" = „Известия".
„Izvestija TsIKa" = „Известия ВЦИК".
„Izvestija TsIK SSSR i VTsIK" = „Известия ЦИК СССР и ВЦИК" 1930 г. № 185.
Ivanovski = Ивановский, В. В., Учебник государственного права, Казань, изд. 3. 1910 г.
Jelistratov = Проф. Елистратов, Госуд. право.
Jellinek = Г. Еллинек, Общее учение о государстве, СПБ, 1908.
Jellinek (1903. a. väljaanne) = Еллинек, „Общее учение о государстве", изд. 1903.
Journal Officiel = Journal Officiel.
Kaganovitš, Koh. omavalitsus = Л. М. Каганович, Местное советское самоуправление, 1923 г.
Kaganovitš, Org. küsimused = Л. М. Каганович, „Организационные вопросы" (Партийное и советское строительство), 1934.
„20 aastat nõukog. võimu" = „20 лет Советской власти", Партиздат 1937.
Karner = Карнер, Социальные функции права, М., 1923.

Kelsen = Kelsen, Reine Reichslehre, Einleitung in die Wissenschaftliche Problematik.
Kodusõja ajalugu = История гражданской войны, т. I.
„Kohalikud võimuorganid" = „Местные органы власти", Сборник.
Kohler = Kohler, Moderne Rechtsprobleme, 1913.
Konstitutsioonid — vt. Laferrière.
Korf = Корф, Русское государственное право, ч. I, 1915.
Korkunov, Seadlus ja seadus = Н. М. Коркунов, Указ и закон, изд. 1894.
Korkunov, „Vene riigiõigus" = Н. М. Коркунов, Русское государственное право, СПБ, 1908.
Korkunov, „Uld. õiguse teooria" = Коркунов, „Общая теория права".
KTK ja NSVL RKN määrused revolutsioonilise seaduslikkuse kohta, S. K. 1932, nr. 50, art. 298 = Постановления ЦИК и СНК СССР о революционное законности, С. З. 1932 г., № 50, сп. 298.
Kuplevaski = Н. О. Куплеваский, Русское государственное право, Харьков, 1902.
Kõnelus Roy Howardiga = Беседа товарища Сталина с Рой Говардом 1. марта 1936 г., Партиздат, 1936 (vrd. Stalin, Kõnelus Roy Howardiga).
Lafargue = П. Лафарг, Собр. сочинений.
Laferrière = Laferrière, Les constitutions d'Europe et d'Amerique, Recueillies par Laferrière, Paris 1869-
Lairtullier = E. Lairtullier, des femmes célèbres de la revolution, Paris 1840, v. II.
Law = С. Лоу, Государственный строй Англии, 1910.
Lenin = Ленин, Сочинения. (Lk. 308—352 ja 372—381 ulatuses Lenin, Teosed = Ленин, Сочинения.)
Lenin, Imperialism = Ленин, Империализм, как высшая стадия развития капитализма. Соч., т. XIX.
Lenin ja Stalin, Valit. teosed = Ленин и Сталин, Избранные произведения, 1917 г.
Lenin, Kiri S. G. Šaumjanile = Ленин, Письмо С. Г. Шаумяну, Соч., т. XVII.
Lenin, Materialism ja empiriokrititsism = Ленин, Материализм и эмпириокритицизм, Соч., т. XIII.
Lenin, „Peksa, kuid mitte surnuks" = Ленин, „Бей, но не до смерти", статья (Соч., т. IV).
Lenin, Riik ja revolutsioon = Ленин, „Государство и революция".
„Leninski sbornik" — „Ленинский сборник".
Lenin, Sotsialism ja religioon = Ленин, Социализм и религия (с. т. VIII).
Lenin, „Suur algatus" = Ленин, „Великий почин".
Lenin, „Vasemast" lapsikusest = Ленин, О „левом" ребячестве и мелкобуржуазности, Соч., т. XXII.
L. I. O. Year Book = „L. I. O. Year Book" (välja andnud Labour Office Rahvaste Liidu juures).
Litvinov = М. Литвинов, Внешняя политика СССР.
Magruder = Magruder, „American Government", N. I. Allyn and Bacon, 1936.
Marx, Gotha programmi kriitika = К. Маркс, „Критика Готской программы".
Marxi ja Engelsi arhiiv = Архив Маркса и Энгельса.
Marx ja Engels = Маркс и Енгельс, Сочинения.
Marx ja Engels, Kirjad = Маркс и Энгельс, Письма. Госиздат, 1931 г.
Marx ja Engels, Komm. manifest = Маркс и Энгельс, Манифест Коммунистической партии, ГИПЛ 1938.
Marx ja Engels, Töörahva olukord Inglismaal = Маркс и Энгельс, Положение рабочего класса в Англии.
Marx, 18 Brumaire = К. Маркс, „18 Брюмера Луи Бонапарта", изд. 2, Соцэкгиз, 1932.

Marx, 18 Brumaire, 1935. a. väljaanne = К. Маркс, „18 Брюмера Луи Бонапарта“, по поводу конституции 1848 г. Партиздат, 1935 г.
Marx, Kapital = Маркс, Капитал, т. I, Партиздат, 1937.
Marx, Kirjad = К. Маркс, Письма. Писано К. Марксом Кугельману 12 апреля 1871 г.
Marx, Kodusõda Prantsusmaal = Маркс, Гражданская война во Франции, Партиздат, 1937 г.
Marx, Kölni prots. paljastus = К. Маркс, Разоблачение о Кельнском процессе коммунистов. (Маркс и Энгельс, соч., т. VIII).
Marx, Lisaväärtuse teooria = Маркс, Теория прибавочной стоимости. Партиздат, 1932 г.
Marx, Pol. ökonoomia arvust. = Karl Marx, Zur Kritik der politischen Oeconomie, M—L, 1934.
Marx, Töötasu, hind ja kasum = Маркс, Заработная плата, цена и прибыль, 1932 г.
Marx, Valit. teosed = К. Маркс, Избранные произведения, изд. ЦК ВКП(б), 1934.
Meyer = G. Meyer, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, 1914, Teil I.
Mittermaier = К. Миттермайер, Европейские и американские суды присяжных, вып. I, русск. пер. 1869.
Molotov, Artiklid ja kõned = В. М. Молотов, Статьи и речи, Партиздат, 1937 г.
Molotov, Kolhoosi-liikumise poole = В. Молотов, Лицом к колхозному движению, ГИЗ, 1930 г.
Molotov, Kõrgema kooli kohta = Молотов, О высшей школе, „Большевик“ № 10—11, 1938.
Molotov, Muudatusist = Молотов, Об изменениях в Советской Конституции, Партиздат, 1935.
Molotov, Oktoobrirev. 20. aastap. puhul = Молотов, Доклад на торжественном заседании в Большом театре 6 ноября 1937 г. к 20-летию Октябрьской революции. Партиздат, 1937 г.
Molotov, Sotsialismi Konst. = Молотов, Конституция социализма, Партиздат, 1936.
Muir = Р. Мюр, Как управляется Британия, Соцэкгиз, 1936.
Muravjev = Н. Муравьев, Прокурорский надзор, М., 1889.
Nat. Commission = Nat. Commission of law enforcement, Report on prosecution, W, 1931.
XIV kongr. aruanne = Стенограф. отчет XIV партсъезда ВКП(б).
Nõukogude I kongr. = „I съезд Советов СССР“. Стеногр. отчет, изд. Цик СССР, прил. первое.
Nõukogude VI kongr. = Чрезвычайный VI Всероссийский съезд советов, Стеногр. отчет.
Nõukogude rahvuspoliitika = „Политика советской власти по национальным делам за три года“ (1917 XI — 1920), 1920, Госиздат.
Nõukogude II kongress = II съезд советов СССР, Стеногр. отчет.
„Nõukogude Valge-Vene“ = „Советская Белоруссия“.
Nõupidamine ülesehituse asjus = „Совещание по вопросам советского строительства“, 1925 г.
Parker = Справочник Паркера для комиссаров и других должностных лиц по выборам в палату общин.
„Part. stroitelstvo“ = „Партийное строительство“, 1930 г., № 2 (4).
Pelloux = Pelloux, Les parties politiques dans les constitutions o d'après la guerre. Revue du droit politique № 2, 1934.
Petražitski = Проф. Л. И. Петражицкий, Теория права и государства в связи с теорией нравственности, СПБ, 1909.
„Pol. Handwörterbuch“ = Politisches Handwörterbuch, Leipzig 1923, 7. Auflage.

Prantsusmaa seadusandl. aktid = Законодательные акти Франции, 1905. СПБ.
„Pravda" = „Правда".
Prochovnik = Prochownik, Das angebliche Recht auf Arbeit, Berlin 1891.
Quigley = Г. С. Квигли, Правительство и политическая жизнь Японии, Соцэкгиз, 1934.
Rabany = Rabany, Charles, Guide général des elections. Avec additif de 4 éd. mise à jour au 15 mars 1935, Nancy-Paris-Strasbourg, 1928.
„Rahvaste elu" = „Жизнь национальностей", № 48.
Rahvusasjade RK käsiraamat = Справочник НК Нац. М., 1921 г.
Reusner = М. Рейснер, Право. Наше право, чужое право, общее право, Госиздат, 1925.
Rippert = Rippert, Le regime démocratique et le droit civil modern, Paris 1936.
XVII kongr. = XVII съезд партии, Стенографический отчет, Партиздат, 1934.
Seldes = Джордж Сельдес, Свобода печати, русск. перевод Кольмер, М., 1937.
Smith = Ethel Smith, Toward Equal Rights for Men and Women, Washington 1929.
Sms Stalini kõnelus — vt. Stalin, Kõnelus Roy Howardiga.
Solicitor = Solicitor, English justice, 1932.
„Sov. Justitsija" = „Советская юстиция".
Stalin, Aruanne XVI kongr. = Сталин, „Политический отчет Центрального Комитета XVI съезду ВКП(б)".
Stalin, Konst. projektist = Сталин, Доклад о проекте Конституции Союза ССР, М., 1936.
Stalin, Kõnelus Roy Howardiga = Сталин, Беседа с Рой Говардом, Партиздат, 1937.
Stalin, Kõne Punaarmee akadeemikuile = Сталин, Речь в Кремлевском дворце на выпуске академиков Красной Армии, Партиздат, 1935.
Stalin, Kõne stahhaanovlastele = Сталин, „Речь на Первом Всесоюзном совещании стахановцев", Партиздат, 1935.
Stalin, Kõne valijaile = Сталин, Речь на предвыборном собрании избирателей Сталинского избирательн. округа. Москва, 11 XII 37. Партиздат, 1937.
Stalin, Leninismi küsimused = Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 10.
Stalin, Leninismi küsimused (9. tr.) = Сталин, Вопросы ленинизма, 9. изд.
Stalin, Lõppsõna = Сталин, Заключительное слово на XIV партсъезде, Стеногр. отчет.
Stalin, Maj. olukorrast = Сталин, О хозяйственной положении Советского Союза, Партиздат, 1937.
Stalin, Marksism ja rahv.-kol. küsimus = Сталин, Марксизм и национально-колониальный вопрос, Партиздат, 1937.
Stalin, Oktoobrirevolutsioonist = Сталин, Об Октябрьской революции, Партиздат, 1932.
Stalin, Puudustest = Сталин, О недостатках партийной работы и мерах ликвидации троцкистских и иных двурушников, Партиздат, 1937.
Stalin, Teel Oktoobrile = Сталин, На путях к Октябрю, Госиздат, 1925.
Stalin, Ukraina kohta = Сталин, Статьи и речи об Украине, Партиздат, 1936.
Stammler = Р. Штаммлер, Хозяйство и право, СПБ, 1907.
Stutška, P., Kursus = П. Стучка, Курс советского гражданского права, М., 1927.
Stutška, P., Riik ja õigus = П. Стучка, Государство и право в период социалистического строительства, „Революция права", 1927, № 2.
Šeršenevitš, I = Г. Ф. Шершеневич, Общая теория права, вып. 1, М., 1910.
„Za sots. zakonnost" = „За соц. законность", 1934, № 1.
„Žurnal Gossud. Soveta" = Журнал Государственного Совета 1864 г., № 48.

Teise VKTK istungite protokollid, M, 1918, I = Протоколы заседаний ВЦИК II созыва, М., 1918.
„The Const. Year Book = The Constitutional Year Book, 1936.
The draft Const. of the Sow. Union = The draft Constitution of the Sowiet Union, London, 1936.
The Statesman's Year Book = The Statesman's Year Book, 1935.
Thoma = Thoma, „Die Grundrechte und Grundpflichten der Reichsverfassung", 1929. (3-köitelises kommentaaris Weimari konstitutsiooni juurde.)
Tocqueville, „Demokraatia Ameerikas" = Токвиль, „Демократия в Америке".
Tšitšerin = В. Чичерин, Курс государственной науки, т. I.
Upton Sinclair = Эптон Синклер, Американская плутократия, „Правда" от 8 июля 1938 г.
USA konst. = Конституция Соединенных Штатов Америки (Декларация независимости. Статьи конфедерации), изд. на русск. яз., 1919.
USA 74. Kongress = Congressional Directory, 74-th Congress, April, 1935.
Uus ajalugu dok. ja mat. = Новая история в документах и материалах, Соцэкгиз, 1934.
Valija käsiraamat = Manuel électoral, Paris, Dalloz, 1928.
Vallot de Barre = Е. А. Валло де-Барр, „Свобода русской печати после 17 октября 1905 г.", Самара, 1906.
Venemaa Föderatiivse Vabariigi organisatsioon. Kõnelus sms Staliniga, „Izvestija" № 64, 3. aprillist 1918. a. = Организация Российской федеративной республики. Беседа с товарищем Сталином, „Известия" № 64, 3 апреля 1918 г.
Vestnik TsIK, SNK i STO = „Вестник ЦИК, СНК и СТО", 1923 г., № 10.
VKTK VII koosseisu istungjärkude määrused ja resolutsioonid = Постановления и резолюции Сессии ВЦИК VII, 1920 г.
XV kongr. aruanne = Стеногр. отчет XV партсъезда, Госиздат, 1928 г.
Wilson, USA riigikord = В. Вильсон, Государственный Строй Соединенных Штатов, СПБ, 1909.
Wilson, Uus vabadus = Woodrow Wilson, Die neue Freiheit, 1914 (перевод с английского).
„Vlast Sovetov" = „Власть Советов", 1929 г., приложение к № 1.
Võšinski = Вышинский, К положению на фронте правовой теории, 1937.
VälisRK, Keht. lepingud III = НКИД, Сборник действующих договоров.
UK(b)P ajaloo lühikursus = История Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс. Под редакцией ЦК ВКП(б), ГИПЛ, 1938. (Paginatsioon eestik. väljaande järgi.)
UK(b)P programm = Программа ВКП(б), 1936.
UK(b)P programm ja põhikiri = Программа и устав ВКП(б), Партиздат, 1936.
UK(b)P resolutsioonides = ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, ч. I и II.
UKTK X koosseisu II istungjärk (29. juuni), Ukraina KTK VII koosseisu III istungjärgu (1.—2. juuli) stenograafilised aruanded, Valge-Vene NSV S. K. 1923, nr. 13—14 = Стен. отчеты II сессии ВЦИК X созыва (29 июня), III ВУЦИК VII созыва (1—2 июля), С. У. БССР 1923 № 13—14.
Ulemnõukogu I istungjärk = Первая сессия Верховного Совета СССР, 1938 г. Стеногр. отчет.

Lühendeid.

ANSV — Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
ESJu — Ježemesjatšnik Sovetskoi Justitsii (kuukiri).
GOELRO — Venemaa Riiklik Elektrifitseerimiskomisjon.
KK — Keskkomitee.
KKK — Keskkontrollkomisjon.
KRMN — vt. ÜRmN.
KTK — Kesktäitevkomitee.
LMKK — NSV Liidu Valitsuse Määruste ja Korralduste Kogu (Sobranije postanovlenii i rasporjaženii pravitelstva SSSR).
MEN — Majanduslik Erinõupidamine.
MTJ — masina- ja traktorijaam.
Nep — uus majanduspoliitika.
NSV — Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
NSVL — Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit.
OGPU — Ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus.
RK — Rahvakomissariaat.
RKN — Rahvakomissaride Nõukogu.
RPV — Riiklik Poliitiline Valitsus (GPU).
RSFSR — Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (Rossiiskaja Sovetskaja Federativnaja Sotsialistitšeskaja Respublika).
SaRK — Siseasjade Rahvakomissariaat.
S. K. — Seaduste Kogu, ka Seadluste Kogu.
TKN — Töö ja Kaitse Nõukogu.
TNFSV — Taga-Kaukaasia föderatsioon.
T. S. ja T. S. Nõukogu — Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu.
TTI — Tööliste ja Talupoegade Inspektsioon.
UNSV — Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
VK(b)P — Venemaa Kommunistlik (bolševikkude) Partei.
VKTK [= ÜKTK] — Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.
VNFSV — Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.
VNSV — Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.
VSDTP — Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei.
ÜAÜKN — Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu.
ÜEK — Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon (Vetšeka).
ÜK(b)P — Üleliiduline Kommunistlik (bolševikkude) Partei.
ÜKTK — vt. VKTK.
ÜLKNL — Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooliit.
ÜRmN [ÜRMN] — Ülem Rahvamajanduse Nõukogu (sama ka KRMN = Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu).
ÜRPV — Ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus (vt. OGPU).

Isikunimede register.

Adams 512
Adler 68
Adler, Franz 592
Affolter 29
Ahrens 26
Aleksander I 351
Aleksander Nevski 268
Aleksejev, A. S. 32, 83
Allander 238
Ameau 336
Amfiteatrov 58
Annenkov 15
Anrath, Kaspar 503
Atšadov-Danilov 411
Attlee 503
Avenarius 38, 39
Avksentjev 75
Bach, N. A. 337
Badajev 661
Bakunin 217
Barthélemy 335, 336, 360, 636, 647
Beard 513
Beauchamp 556
Beck 513
Becquot 472
Beilis 474
Benbery, sir 344
Bennet, sir 344
Bergbohm 37
Berman 58, 60
Bezobrazov 411
Beaverbrook 577
Bismarck 218, 535, 626, 627
Blanc, Louis 534
Bluntschli 26 j.
Bogdanov 38 j.
Boissy d'Anglas 624
Bourguin 510
Braun, Lilly 555
Braunias 653, 665
Bryce, James 231, 310, 361, 485, 656
Buhharin 48, 56, 63 j., 70 j., 93, 212, 417, 587
Cecil, sir 344
Chapelier 583
Charles I 360, 623
Chiappe 310
Colhoun 271 j.
Comte, Auguste 36, 518
Constant 311, 624
Constantinus 361
Culloch 653
Curie 556
Curti 556
Damm, Georg 503
Davis 344
Denikin 105, 249, 380
Dimitrov 628
Djakonov 32
Dmitrijev 156
Dotsenko 58
Dreyfuss 473
Dzeržinski 383
Duguit, L. 21 jj., 36 j., 47, 208, 518 j., 584
Dvoržančik 47
Ellviden 344
Engels 3 jj., 8 jj., 15 jj., 24 j., 38 jj., 46, 51, 53 jj., 58 j., 65 jj., 70, 74, 84 jj., 88, 137, 148, 176, 182 j., 192 jj., 197, 203, 216 jj., 234, 238, 240, 242, 306 j., 354, 405, 473, 478 j., 486, 490, 502, 504, 511 j., 515, 517, 519 jj., 525, 535, 541 j., 554, 572, 601 j., 607 j., 610, 613, 615, 621 j., 625 jj., 639, 646
Esmein 509, 584, 641
Esterhazy 473
Fauchille 600
Ferri 480
Forsthoff 172 j.
Fourier 79, 534, 554
France, Anatole 515
Freud 39
Garraud 479
Gauges, Olympe de 555
Georg III 513

Giddings 653
Gierke 26, 37
Giesl 533
Gintsburg 58, 200
Gegetškori 58, 200
Gneist 411
Goldheim 502
Golovin 411
Gorenberg 32
Gradovski 38, 411
Grambarov 509
Greif 502
Grinberg 555
Grizodubova 609
Gronski 411
Guizot 8, 624
Gumplowicz 25 jj., 35, 37
Gutškov 69, 150
Hagerman 512
Hamilton 235
Hammurapi 614
Hatschek 532
Hauriou 21 j., 209, 304, 510, 519, 554, 624
Hearst 578
Hegel 7 ij., 15, 26, 35
Henry VIII 614
Hessen 411
Hewart 360
Hicks, George 511 j.
Hilferding 73
Hindenburg 324
Hitler 239, 327, 355, 648, 653, 668, 671
Hobbes 15
Howard, R. 79, 510, 593, 608, 646, 652 j.
Ignace 336
Ihering 22, 37 j.
Ivanovski, V. V. 32, 584, 576
Jacques 360
Jagoda 48
Jakir 48
Jefferson, Thomas 642
Jelistratov 82
Jellinek 18 jj., 22 j., 37, 81 j., 86, 131, 271 j., 411, 602, 624
Jerry 662
Joann III 297
Joinville 47
Justinianus 361
Juštšinski 474
Kaganovitš 333, 396, 403, 428, 439, 442, 444, 446, 460, 561
Kalinin 109, 156, 428 j., 439, 444
Kamenev 48, 70, 93, 149
Kant 9, 26, 33, 34 jj.
Krabbe 34, 37
Karner 36 j.
Katariina II 243, 291
Katkov 480
Kautsky 68 j., 73, 148
Kelsen 34 j., 37
Kerenski 630
Kohler 480
Koltšak 47, 380
Konovalov 144 j., 150
Korf 82, 411
Korkunov 29 j., 38, 82, 333, 411
Krõlenko 58, 60, 77
Kugelmann 4, 217
Kunov 68
Kurski 78
Kuplevaski 518
Kurtšinski 411
Laband 22, 26, 271 j., 533
Lafargue 606
Laferrière 516, 520
Lairtullier 555
Langlois 344
Laski, Harold 648
Lassalle 54, 218
Lazarevski 29, 411
Lavoisier 81
Lawrens 47
Lederlin 344
Leygues 336
Lenin 3 jj., 7, 12 jj., 38, 40 jj., 53 jj., 58 j., 61 jj., 67 jj., 78, 85, 90, 92, 94 jj., 109, 117, 133 jj., 137, 140, 142 j., 147 jj., 152 jj., 156, 159 jj., 164 j., 168 j., 171 jj., 178, 180, 186, 197, 203 jj., 209 jj., 219 jj., 227, 230, 237, 239, 242 jj., 247, 249, 252, 257, 279, 291 j., 298 jj., 310 jj., 328, 329, 342 j., 350, 352 jj., 361, 366, 372, 374 j., 380, 382 j., 404 jj., 413 j., 416 j., 421, 426 j., 432, 472, 475 jj., 479 jj., 484, 488, 497 j., 502 j., 515, 523 jj., 528, 534, 537, 539, 542 j., 545, 550 jj., 555, 557, 559 j., 569, 572, 576 jj., 603, 605, 607 jj., 612, 617 j., 621, 629 jj., 634, 638, 641, 645 j., 650, 653, 670
Leškov 410
Litvinov 599 j.
Lock 512
Lorenz 27
Lowe, Sidney 361
Lukomski 27
Luxemburg, Rosa 24
Lvov 145, 146
Löning 29

Mably 512
Macdonald 48
Mach 38 j.
Madison 235
Magruder 643, 662
Mahno 417
Marcel, F. 341
Marx 3 jj., 15 jj., 25, 38 jj., 46, 51, 54 j., 58 jj., 65 jj., 71, 74 j., 81, 84 jj., 88, 137, 148, 176, 183, 192 jj., 197, 203, 205 j., 216 jj., 234, 238, 240, 242, 268, 306 jj., 310, 328, 354, 404 j., 473, 478 j., 485 j., 490, 502, 504 j., 511 j., 515 jj., 519 jj., 525, 534, 537, 541 jj., 554, 572, 601 j., 607 j., 610, 613 j., 621 j., 625 jj., 639, 671
Maunteile 16
Menger, A. 37
Meyer 37, 411, 532
Miljukov 69, 145, 630
Millerand 541
Mirbach 98
Mittermaier 479 j.
Mjasnikov 258
Mohl 26 j.
Molotov 78, 92, 100, 121, 258, 302, 337 j., 361, 384 jj., 389, 396 j., 427, 433 j., 438, 440, 444, 529, 531, 550, 553, 569, 627, 634 j., 645 j., 653 j.
Montesquieu 32, 165, 306, 308
More, Thomas 79
Morelly 79
Mosley 344
Most 63
Muir 319, 360 j., 668
Muravjev, N. W. 502
Mussolini 505, 648, 668
Napoleon III (Louis Bonaparte) 67, 84, 307, 324, 515, 625
Nicolai 173
Nikolai II 300
Nolde 411
Northcliffe 577
Novgorodtsev 18
Ossadtši 47
Ossinski 102
Ossipenko 609
Ordžonikidze 258
Owen, Robert 79
Paltšinski 150
Pašukanis 53, 55 jj., 60, 70, 77, 200
Peeter I 243, 351
Pelloux 592
Petražitski 37 j.
Pjatakov 48, 212
Pobedonostsev 558
Potressov 146
Preobraženski 133
Prochovnik 533
Proudhon 63, 217
Quigly 668
Rabany 665
Radek 48, 212
Ramzin 47
Raskova 609
Reusner 38 jj., 57, 60 j., 97
Ricardo 625
Richter 535
Rippert 532
Rjabušinski 144 jj., 150
Robespierre 533, 624
Rocco, A. 505
Roosevelt 274
Rosit 439
Rothermere 577
Rousseau 33, 168, 512
Royer-Collard 624
Rõkov 48, 70, 93, 149, 580
Sacco 474
Saint-Simon 79
Sapronov 102
Schmidt, Konrad 59
Schömm 550
Seckendorf 502
Sedt 502
Seldes 578
Seydel 533
Shays 513
Sidney 512
Sinclair, Upton 671
Skobelev 75, 150
Slonimski 32
Smith, Ethel 556
Sokolnikov 184
Solicitor 490
Stahl 27
Stalin 3 jj., 40 jj., 44 jj., 48, 53, 55, 58 j., 63 jj., 69, 71, 76, 79, 86 j., 89 jj., 93, 95, 97, 103 jj., 114, 117 jj., 121 jj., 133 j., 136 jj., 148 jj., 159 jj., 164 j., 169, 171, 172, 174, 181, 183, 187, 195, 197 jj., 202 jj., 209 jj., 219, 221 jj., 228 jj., 236, 238, 240, 242, 244 jj., 249 j., 252 j., 256 jj., 269, 271, 273 j., 278 jj., 287 j., 298, 301, 313, 315, 318 jj., 322 jj., 329 j., 341 j., 344, 356 j., 361, 378, 385, 391, 406, 416 j., 427 j., 433, 438, 444, 446, 456 j., 469, 475, 488 jj., 497 j., 510 j., 521 j., 524, 528 j., 532, 535 j., 538, 540, 545, 552, 560, 564 jj., 568 jj., 575, 586, 589, 591 jj., 601, 603, 605

j., 608, 611 j., 618, 621 j., 625, 628, 630, 644, 646, 647, 652 j., 660, 662, 666
Stammler 37
Stavisky 339
Stein 27, 411
Stieber 502
Stolõpin 651
Stutška 17, 39, 55 jj.
Sverdlov 93, 97, 417, 421, 429, 440, 638
Šaumjan 220
Ševšenevitš 34, 36 j.
Šingarev 145
Šreider 98
Zakunin 63
Zamjatin 501
Zeidel 271
Zevaes 336
Zinovjev 48, 56, 70, 93, 149
Zola 473
Zorn 533
Tarassov 407
Tardieu 336
Targé 533
Taylor 537
Terton 344
Thoma 509
Thälmann 503, 596
Tocqueville 271 j.
Tomski 587
Tornton 48
Trotski 93, 212, 417, 418, 587
Trutovski 411
Tsereteli 75, 150
Tshakaja 337
Tšernov 75
Tšernovski 47
Tšitšerin 38, 518
Tuhhatševski 48
Waitz 271
Vallot de Barre 578
Vanzetti 474
Vasiltšikov 410
Wehrmuth 502
Welcker 26
Wells 274, 469, 608
Wilhelm II 191, 300
Wilson 340 j., 344, 511
Vogel 502
Volkov 58
Vorovski 239
Wrangell 543
Võšinski 417, 490

Õiendusi.

Lk.	Rida	Trükitud:	Peab olema:
33	1. alt	XIII k.,	[Teosed], XIII k.,
36	4. alt	Üldised ümberkujundused, 1919	Üldised ümberkujundused,
38	8., 15., 18., 19., 23., 24. ülalt	Petražicki	Petražitski
93	12. alt	... organiseerida. Trotski...	... organiseerida, Trotski...
109	14. ülalt	„Vestnik TIK...	„Vestnik TsIK...
119	13. ülalt	NSVL Ülevenemaalise	NSVL Üleliidulise
120	6. alt	läbitöötamine	väljatöötamine
125	8. ülalt	Ülevenemaalisele	Üleliidulisele
159	4. alt	TT(b)P	VK(b)P
174	3. alt	Leninismi küsimused	Leninismi küsimused (9. tr.),
197	10. alt	ÜK(b)P	VK(b)P
204	4. alt	Aruanne XVI kongr., ja Stalin,	Stalin, Aruanne XVI kongr., ja
220	2. alt	XVII k.,	[Teosed], XVII k.,
224	17. ülalt	SiseRK	Väliskaubanduse RK
229	1. alt	Oktoobrirev.	Oktoobrirevolutsioonist
248	1. alt	poliitika rahvusküsimuses	rahvuspoliitika
249	1. alt	„	„
250	3. alt	VFSIK VII koosseisu määrused	VKTK VII koosseisu istungjärkude määrused
250	5. alt	poliitika rahvusküsimuses	rahvuspoliitika
251	4. alt	„Izvestija TsIKa“	„Izvestija VTsIK“
272	7. alt	Colhoun'i	Calhoun'i
306	1. alt	Teosed, IV k.,	IV k.,
307	1. alt	„	„
309	1., 11. alt	R. Mur	R. Muir
361	2. alt	Bryce	Bryce, I k.,
382	3. alt	VK(b)P resolutsioonid	ÜK(b)P resolutsioonides
389	1. alt	kõne Ülemnõukogu I istungjärgul	kõne, Ülemnõukogu I istungjärk

Lk.	Rida	Trükitud:	Peab olema:
397	1. alt	„KTK, RKN ja TKN Teataja“	„Vestnik TsIK, SNK i STO“
408	1. ülalt	oma staavide	, oma staanide
441	1. alt	TsIKa SSSR i VTsIKa	TsIK SSSR i VTsIK
479	3. alt	IV ptk.	IV k.,
485	2. alt	Bryce,	Bryce, Modern Democraties
509	1. alt	Esmeini kursus	Esmein, Elemendid I,
577	2. alt	Bewerbrooks'i	Beaverbrook'i
584	5. alt	Ülevaade	Prantsuse õigus 1789—1814

SISUKORD.

I PEATÜKK.

SISSEJUHATUS.

§ 1. **Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja riik** 3
§ 2. **Marksistlik-leninliku riigi- ja õigusõpetuse alused** 7
§ 3. **Kapitalismilt kommunismile ülemineku perioodi riigist** 40
§ 4. **Kodanliku riigimasina lammutamisest** 65
§ 5. **Mitte kodanlik-parlamentaarne vabariik, vaid nõukogude riik** . . 72
§ 6. **Nõukogude sotsialistlik riigiõigus. Ainestik ja meetod** 77

II PEATÜKK.

NÕUKOGUDE KONSTITUTSIOONI ARENGU PÕHIETAPID.

§ 1. **Sissejuhatus** 90
§ 2. **Suur sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, Venemaa NFSV kujunemine ja esimene nõukogude Konstitutsioon** 92
1) Perioodi üldine iseloomustus 92
2) Oktoobridekreedid ja nende konstitutsiooniline tähtsus . . . 94
3) Esimese nõukogude Konstitutsiooni väljatöötamine ja kinnitamine 97
4) Vene NFSV 1918. a. Konstitutsioon ja teiste nõukogude sotsialistlikkude vabariikide konstitutsioonid 102
§ 3. **NSVL kujunemine ja esimene liidu Konstitutsioon** 103
1) NSVL kujunemisperioodi üldine iseloomustus 103
2) NSVL 1924. a. Konstitutsiooni väljatöötamine ja kinnitamine 106
3) Liiduvabariikide konstitutsioonide muutmised NSVL Konstitutsiooni alusel 112
§ 4. **Sotsialismi võit NSV Liidus ja Stalini Konstitutsioon** 114
1) Muudatused NSV Liidu elus ajavahemikul 1924—1936 . . . 114
2) Stalini Konstitutsiooni läbitöötamine ja kinnitamine 120
3) Stalini Konstitutsiooni põhimised iseärasused 123
4) Liiduvabariikide uute konstitutsioonide loomine Stalini Konstitutsiooni alusel 125

III PEATÜKK.

NSVL ÜHISKONDLIK KORRALDUS.

§ 1. **Sissejuhatus** 130
§ 2. **NSVL ühiskondlik korraldus kui sotsialistliku ühiskonna korraldus** 133
§ 3. **NSVL klassikoostis** 136
§ 4. **NSVL poliitiline alus** 141

1) Nõukogude võimu tekkimine ja kinnitamine 142
2) Nõukogud kui töölisklassi diktatuuri riiklik vorm 153
a) Klassivaenlaste vastupanu mahasurumine — 153. b) Töölisklassi ja talupoegade liidu kindlustamine — 155. c) Töölisklassi diktatuur kui kommunismi ülesehitamise tööriist — 158. d) Kommunistliku partei juhtiv osa — 159.
3) Töötava rahva saadikute Nõukogud kui kõrgemat tüüpi demokraatia 160
a) Nõukogude demokraatia kui kõrgemat tüüpi demokraatia — 160. b) Kogu võim kuulub NSVL-s töötavale rahvale — 163. c) Nõukogude võim kui rahva tahet kehastav võim — 167. d) Nõukogud kui riigivõimu tõeliselt demokraatlik aparaat — 171.
4) Nõukogud ja proletaarne internatsionaalsus 174
§ 5. **NSVL majanduslik alus** 175
1) Sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi kindlustamine NSVL-s 177
2) Sotsialistliku omandi kaks vormi NSVL-s 183
3) Kodukäsitööliste ja üksiktalupoegade väike-eramajapidamine 191
4) Isikliku omandi õigus NSVL-s 192
5) NSVL rahvamajanduslik elu riiklik planeerimine 196
§ 6. **Sotsialismi põhimõtte „igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi" teostamine** 202

IV PEATÜKK.

NSVL RIIKLIK KORRALDUS.

§ 1. **Sissejuhatus** 207
§ 2. **NSVL riikliku korralduse alused** 209
§ 3. **Marksistlik-leninlik föderatsiooni õpetus** 216
§ 4. **Nõukogude liitriigi ülesehitamise põhimõtted** 225
§ 5. **Kodanliku riikliku korralduse vormid** 234
1) Kodanlik föderatsioon 234
2) Konföderatsioon 239
3) Unitaarriik 241
§ 6. **Nõukogude vabariikide föderatiivse ühtumi vormide areng** . . . 244
1) Nõukogude föderatsiooni alused. Rahvuste enesemääramise õigus 244
2) Sõltumatute nõukogude-vabariikide sõjaline ja majanduslik liitumine 247
3) Nõukogude autonoomia tekkimine ja areng 252
4) NSVL kujunemine 256
5) Kesk-Aasia rahvuslik piiristamine ja liidu laiendamine . . . 259
6) Nõukogude liitriigi arenemine kuni Stalini Konstitutsioonini . 262
§ 7. **Nõukogude liitriigi õiguslikud vormid** 266
1) NSVL koosseis ja piirid 266
2) NSVL suveräänsus 270
3) NSVL pädevus 274
4) Liiduvabariikide õiguslik seisund ja nende pädevus 278
5) Liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitsemine NSVL poolt 282
6) NSVL seadused sotsialistliku riigi ühtsuse väljendusena . . . 283
7) NSVL ja liiduvabariikide riikkondsusest 284
8) Liiduvabariikide administratiiv-territoriaalne korraldus . . . 287
9) Autonoomsete vabariikide õiguslik seisund NSVL-s ja liiduvabariigis ja nende pädevus 292
10) Vapp, lipp, pealinn 297

V PEATÜKK.

NSVL, LIIDU- JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE KÕRGEIMAD RIIGIVÕIMU ORGANID.

§ 1. **Ülemnõukogu NSVL kõrgeima riigivõimu organina** 303
§ 2. **Niinimetatud „võimude lahususe" teooriast** 306
§ 3. **NSVL Ülemnõukogu kahekojaline süsteem** 314
§ 4. **NSVL Ülemnõukogu Presiidium** 321
§ 5. **Seadus, seadlus, seaduste tõlgendamine** 328
§ 6. **Ülemnõukogu istungjärgud** 334
§ 7. **NSVL Ülemnõukogu alalised komisjonid** 338
§ 8. **NSVL Ülemnõukogu saadik** 341
§ 9. **Liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide riigivõimu kõrgeimad organid** 344

VI PEATÜKK.

NSVL, LIIDUVABARIIKIDE JA AUTONOOMSETE VABARIIKIDE RIIGIVALITSEMISE ORGANID.

§ 1. **Sissejuhatus** 350
§ 2. **Rahvakomissaride nõukogud** 359
1) NSVL Rahvakomissaride Nõukogu 359
2) NSVL RKN juures olevad komisjonid ja komiteed 364
3) Liiduvabariikide Rahvakomissaride Nõukogud 367
4) Autonoomsete vabariikide Rahvakomissaride Nõukogud . . . 370
§ 3. **Rahvakomissariaadid** 371
1) Rahvakomissariaadid — riigivalitsemise organid 371
2) Rahvakomissariaatide liigid 374
3) Rahvakomissariaatide süsteem 377
4) Rahvakomissariaatide kompetents. Rahvakomissaride aktid . 395
5) Rahvakomissariaatide kohalikud organid 400

VII PEATÜKK.

KOHALIKUD RIIGIVÕIMU ORGANID.

§ 1. **Sissejuhatus** 403
§ 2. **Revolutsioonieelne kohalik haldamine ja omahaldus** 407
§ 3. **Nõukogud oktoobrist 1917. a. kuni nõukogude esimese konstitutsiooni vastuvõtmiseni** 414
§ 4. **Riigivõimu kohalikud organid välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil** 420
§ 5. **Riigivõimu kohalikud organid ülemineku perioodil rahuaegsele tööle rahvamajanduse taastamise alal (1921.—1925. a.)** 426
§ 6. **Nõukogud võitluses sotsialistliku industrialiseerimise eest (1926—1929)** 433
§ 7. **Nõukogud võitluses põllumajanduse kollektiviseerimise eest (1930—1934)** 438
§ 8. **Riigivõimu kohalikud organid Stalini Konstitutsiooni järgi** . . . 447
1) Stalini Konstitutsiooni tähtsus riigivõimu kohalike organite tugevdamisel 447
2) Kohaliku halduse territoriaalne korraldus. 447

3) Pädevus 452
4) Hulkade kaasatõmbamine töötajate saadikute nõukogude tööle 459
5) Riigivõimu kohalike organite töökord 461
6) Töötajate saadikute nõukogude täitvad organid 462
7) Kohalike nõukogude materiaalne baas 465

VIII PEATÜKK.

KOHUS JA PROKURATUUR.

§ 1. **Kohus ja prokuratuur tööliste ja talupoegade sotsialistlikus riigis** 469
§ 2. **Sotsialistliku demokraatia põhimõtted nõukogude kohtu organisatsioonis ja tegevuses** 476
§ 3. **NSVL-s kehtiv kohtusüsteem** 491
1) Rahvakohus 492
2) Krai- (oblasti-), ringkonnakohus ja autonoomse oblasti kohus 493
3) Autonoomse vabariigi Ülemkohus 494
4) Liiduvabariigi Ülemkohus 494
5) Erikohtud 495
6) NSV Liidu Ülemkohus 496
§ 4. **Nõukogude prokuratuuri korralduse põhiprintsiibid** 497
§ 5. **Nõukogude prokuratuuri ülesanded ja funktsioonid** 504

IX PEATÜKK.

NSVL KODANIKE PÕHIÕIGUSED JA -KOHUSED.

§ 1. **Sissejuhatus** 509
§ 2. **Kodanike põhiõigused ja -kohused kodanlikes riikides** 512
§ 3. **NSVL kodanike põhiõigused ja -kohused** 522
1) Töötava rahva õiguste tõelisus ja avarus juba nõukogude riigi oleluse esimestest päevadest peale 522
2) Proletaarlikud õiguste deklaratsioonid 524
3) Kodanike õigused ja kohused 1918. a. VNFSV Konstitutsioonis 526
4) NSVL kodanike põhiõigused Stalini Konstitutsiooni järgi . . 529
a) Õigus tööle — 533. b) Õigus puhkusele — 540. d) Õigus haridusele — 549. e) Naiste üheõiguslus meestega — 554. f) NSVL kodanike üheõiguslus, sõltumata nende rahvusest ja rassist — 564. g) Südametunnistuse-vabadus — 571. h) Sõna-, trüki-, koosolekute, miitingute, tänavrongkäikude ja -meeleavalduste vabadus — 575. i) Kodanike õigus ühineda ühiskondlikeks organisatsioonideks — 582. j) Isiku- ja korteripuutumatus ning kirjavahetuse-saladus — 593. k) Varjupaigaõigus — 597.
5) NSVL kodanike põhikohused Stalini Konstitutsiooni järgi . . 600
a) NSVL kodanike õiguste ja kohuste lahutamatus — 600. b) Konstitutsioonist kinnipidamine, seaduste täitmine, töödistsipliini pidamine, aus suhtumine ühiskondlikusse kohusesse, sotsialistliku ühiselu reeglite austamine — 603. c) Kohus hoida ja tugevdada sotsialistlikku omandust — 610. d) Üldine sõjaväeteenistuskohustus ja isamaakaitse — 615.

X PEATÜKK.

NSVL VALIMISSÜSTEEM.

§ 1. **Sissejuhatus** 623
§ 2. **Üldine valimisõigus** 629
§ 3. **Võrdne valimisõigus** 643
§ 4. **Otsene valimisõigus** 649
§ 5. **Salajane hääletamine** 651
§ 6. **Valimiste organiseerimine** 654
1) Valijate nimekirjad 654
2) Valimisringkondade ja valimisosakondade organiseerimine . . 656
3) Valimiskomisjonid 662
4) Kandidaatide ülesseadmine Ülemnõukogu valimistel 665
5) Hääletamise kord ja hääletamise tulemuste määramine . . . 669
6) Saadiku ärakutsumine 673
Kirjanduse loetelu 678
Lühendeid 684
Isikunimede register 685
Õiendusi 689

Peatoimetaja L. Voore. Vastutav toimetaja A. Kliimann ja A. Mölder. Tehniline toimetaja J. Ots. Korrektor M. Kindlam. Ladumisele antud 16. XII 1940. MB1339. Trükkimisele antud 18. III 1941. Laotihedus trpg. 48409. Trükipoognaid 43 1/2. Autoripoognaid 50. Paberi formaat 67×95. 1/16. Trükiarv 2500. Trükitud „Tartu Kommunisti" trükikojas, Tartu, 1941. Tellim. nr. 1833. Hind 20 rubla.

„Советское государственное право", под общей редакцией А. Я. Вышинского. На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.